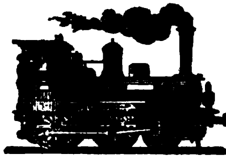

HARVARD COLLEGE LIBRARY
VE RI TAS
ICELANDIC COLLECTION
FORMED BY KRISTJÁN KRISTJÁNSSON

EIMREIÐIN.

RITSTJÓRI:

DR. VALTÝR GUÐMUNDSSON.

EIGENDUR: NOKKRIR ÍSLENDINGAR.

X. ÁR. 1. HEFTI.

KAUPMANNAHÖFN.

PRENTAÐ HJÁ S. L. MØLLER.

1904.

ÚTSÖLUMENN Eimreiðarinnar eru beðnir að gera sem allra-fyrst skil fyrir útsölu sinni og greiða andvirði hins selda.

EIMREIÐIN.

RITSTJÓRI:

DR. VALTÝR GUÐMUNDSSON.

EIGENDUR: NOKKRIR ÍSLENDINGAR.

X. ÁR.

KAUPMANNAHÖFN.

PRENTAÐ HJÁ S. L. MØLLER.

1904.

EFNISYFIRLIT.

Íslenzkir kvenbúningar.

Eftir DANÍEL BRUUN.

Búningur íslenzkra kvenna, einkum eftir því sem sögurnar[1]) lýsa honum, var alment inst serkur. Í honum sváfu og konurnar. Konur af lægri stigum báru áreiðanlega ullarserk, en konur af hærri stigum léreftsserk og einstaka sinnum jafnvel silkiserk. Serkurinn var fleginn að ofanverðu, en það mátti skyrta karla eigi vera.

Á fótunum báru þær háleista og leðurskó eða skinnskó, er bundnir vóru með skóþvengjum. Mjög er líklegt, að háleistarnir, sem á þeim tímum vóru saumaðir úr vaðmáli (á Norðurlöndum þektist prjón eigi fyr en á 16. öld), hafi verið langir, því loftslagið hvatti til að hlúa vel að fótleggjunum. Á hinn bóginn báru konur áreiðanlega ekki »brækur« eins og karlar. Eftir Laxdælu að dæma var það lögleg skilnaðarsök.

Kyrtillinn var venjulega fótsíður og oftast ermalangur. Honum var haldið að mittinu með belti, sem stundum var silfur- eða gullbelti. Við beltið hékk pungur til að geyma gripi í. Á beltinu bar og húsfreyjan lyklahring sinn eða lyklasylgju. Stundum var kyrtillinn allur þröngur og féll fast að líkamanum, en stundum var aðeins efri hluti hans þröngur og var kallaður upphlutur; en alment var kyrtillinn, eins og áður er sagt, víður. Eigi huldi hann háls og barm; en það gerði smokkurinn. Oft var dúk vafið um hálsinn sjálfan. Göfgar konur virðast þó við og við að hafa verið berhálsaðar og berbrjóstaðar, aðeins skreyttar menjum og skartgripum. Þess er getið, að skrautbúningur þeirra var síður.

Utan yfir kyrtlinum báru konur ermalausan möttul eða skikkju. Oft var honum fest saman að framanverðu með spenn-

---

[1] R. Keyser: Efterladte Skrifter, 2. B. Nordmændenes private Liv i Oldtiden (Kristiania 1867).

um (nistum) eða böndum. Auk þess var hann oft bryddur eða hlaðbúinn og fóðraður með skinni eða loðskinni og skreyttur möttulskjöldum. Hann var oft fótsíður.

Konur báru langt og fagurt hár. Ungu stúlkurnar báru slegið hár. Því var haldið að höfðinu með skarbandi eða hlaði, sem oft var gylt. Ef hárið var langt, var endum þess stundum drepið undir beltið.

Á hinn bóginn báru giftar konur sérstakan höfuðdúk, motur eða höfuðlín.

Eftir því, sem séð verður í sögunum, mátti falda sér með höfuðdúk þessum á ýmsan hátt. Allur búningurinn, settur í röð og reglu á höfðinu, var ýmist nefndur faldur, krókfaldur eða sveigur.

Nöfnin krókfaldur og sveigur benda á bogna lögun, er höfuðbúningurinn hefir þá haft. Um krókinn eða sveiginn var dúknum eða líninu vafið.

Á hinn bóginn er erfitt að sjá glögglega í sögunum, hvernig höfuðbúningur þessi, sem áreiðanlega fylgdi viðhafnarbúningnum, var gerður og honum komið fyrir á höfðinu.

Í Laxdælu er talað um höfuðlín, sem augljóslega er ætlað til þess að vefja um höfuðið:

Þegar Kjartan fer frá Noregi, gengur hann á fund Ingibjargar, systur Ólafs konungs Tryggvasonar. Þá, segir sagan, »tekr Ingibjörg til mjöðdrekku, er stendr hjá henni. Hon tekr þar ór motr hvítan, gullofinn, ok gefr Kjartani ok kvað Guðrúnu Ósvífrsdóttur hölzti gott at vefja honum at höfði sér, — ok muntu henni gefa motrinn at bekkjargjöf; vil ek, at þær Íslendinga konur sjái þat, at sú kona er eigi þrælaættar, er þú hefir tal átt við í Noregi. Þar var guðvefjarpoki um utan; var þat enn ágætasti gripr«.

Þess er getið í sömu sögu, að höfuðlínið var borið við brúðkaup: »Guðrún sat innar á þverpalli og þar konur hjá henni og höfðu lín á höfði«. Það var þá kallað brúðarlín.

Brúðarlínið var oft mjög langt. Í sögu Gísla Súrssonar er talað um »höfuðdúk tuttugu álna langan«. Á öðrum stað sést, að hátt brúðarlín var talið mikið skart. Línið féll niður frá hvirflinum og huldi að nokkru leyti andlitið. Eigi vita mennn, hvort brúðarlíninu sjálfu var vafið um höfuðið í toppmyndaða strýtu eða aðeins hengt utan yfir faldinn.

Konurnar á Íslandi vóru, einsog annarstaðar á Norðurlöndum,

yfirleitt skrautbúnar. Á söguöldinni fóru karlmennirnir utan og héldu land úr landi. Þeir fluttu líka heim með sér marga og margbreytta dýrgripi frá útlöndum. Á söguöldinni hafa því búningarnir að líkindum tekið stöðugum nýbreytingum, sem nú er eigi hægt að gera nákvæma grein fyrir.

Kvenbúningarnir vóru ennfremur mjög ólíkir að lit og efni. Alþýða manna bar venjulega ólituð vaðmálsföt. Göfgir menn og göfgar konur báru reyndar alþýðubúning hversdagslega. En alment var viðhafnarbúningur karla og kvenna úr smágerðu efni og með dýrum litum. Svo virðist sem konum hafi þótt vænst um bláa og rauða litinn. Á ýmsum stöðum eru nefndir skarlatskyrtlar og rauðar eða bláar skikkjur úr silki eða smágerðum dúk.

Þess skal ennfremur getið, að konur á ferðum báru yfirföt, hettur og hatta, á líkan hátt og karlar.

Aðeins fáeinar leifar eru til af búningum frá söguöld Íslands. En á hinn bóginn eru til eigi allfáir einkennilegir skartgripir; þeir eru að líkindum allir komnir úr gröfum frá heiðni.

Í sögunum er þess getið, að konur skreyttu sig fingurgullum og armbaugum, auk þess háls- og brjóstgripum og spennum. Í sögunum fæst engin nánari lýsing á útliti þeirra, en til allrar hamingju fylla menjar, sem finnast í gröfum, upp eyðuna.

Menjar þessar sýna, að skartgripirnir á Íslandi vóru alveg samskonar og gripir þeir, er bornir vóru alstaðar annarstaðar á Norðurlöndum á þessu tímabili, og flúrlist þeirra var mótuð einkennilegum dýramyndum og þess konar.

Einsog annarstaðar meðal Norðurlandabúa finnast og á Íslandi »skálmynduðu spennurnar« oft tvær og tvær saman; auk þess finnast ásamt þeim ein eða fáeinar aðrar spennur, ólíkar að gerð, t. d. ein smáralöguð, ennfremur nokkrar glertölur.

Líklegast er, að glertölurnar hafi verið bornar um hálsinn sem steinasörvi. Á hinn bóginn er eigi alveg ljóst, hvernig skartgripirnir hafa verið festir á búninginn. Samkvæmt algengri skoðun annarstaðar á Norðurlöndum er líklegt, að t. d. »skálmynduðu spennurnar« hafi átt að skreyta brjóst konunnar, sitt brjóstið hvor.

Hvað sem öllu öðru líður þá sýna menjar, sem fundizt hafa á Íslandi, að íslenzkar konur á söguöldinni voru skreyttar tölum og dýrum skartgripum, oft nálega 5 að tölu. Sams konar gripir vóru almennir á öllum Norðurlöndum. Skrautmyndir þeirra og

flúr átti upphaflega heima hjá Írum (Keltum), en frá þeim breiddist lögun og stíll skartgripanna út til austurs og norðurs.

Íslenzkar konur á söguöldinni hafa í þessu efni eigi staðið konum síðari tíma að baki. Hjá konum síðari tíma finnum vér sömu tilhneiging til að skreyta sig dýrum, einkennilegum norrænum sylgjum, brjóstnálum og þess konar.

Þetta kemur glögglega í ljós af menjum, sem fundist hafa í gröfum ríkborinna kvenna. Þær hafa verið grafnar í mesta skrautbúningi. Stundum hafa og hestar þeirra með öllum reiðtýgjum verið grafnir með þeim.

1. Kvenbúningar frá ofanverðri 16. öld. (Eftir handriti í safni Árna Magnússonar, nr. 345, fol.).

Vér vitum mjög lítið um, hvernig íslenzki kvenbúningurinn hefir komið fyrir sjónir á tímabilinu eftir lok sögualdarinnar. Að líkindum hefir hann lengi haldið sér óbreyttum. En smátt og smátt, þegar öflugra verzlunarsamband komst á við suðlægari lönd, einkum England og Þýzkaland, gat varla hjá því farið, að breyting kæmist á. Á Íslandi hafa, eins og annarstaðar á Norðurlöndum, útlend fataefni og nýbreytni í klæðaburði laumast inn meðal heldri manna og kvenna og að meira eða minna leyti breytt upphaflega búningnum.

Líklegast hefur því verið hér um bil eins varið á Íslandi eins og í Noregi, að því er klæðaburð snerti. En vér sjáum[1], að Noregskonungar, einkum á 13. og 14. öld, fundu ástæðu til að banna með lögum óhóf og að taka upp útlenda nýbreytni í klæðaburði, sem að líkindum var upprunnin í Normandíi á Frakklandi og komin frá Englandi til Noregs.

---

[1] R. Keyser: Efterladte Skrifter, 2. B. Nordmændenes private Liv. Kristiania 1867, bls. 70.

Eftir að Englendingar fóru að senda verzlunarskip til Íslands, fluttist afarmikið af klæði og lérefti inn í landið. Í elztu lögbók Íslendinga, »Grágás«, er annars léreft þegar talið með þýðingarmestu vörutegundum. Það kom í ljós, að innflutningur þessi frá útlöndum gat stundum orðið hættulegur heilbrigði manna. Sumarið 1493 og árið eftir gekk afarmannskæð drepsótt yfir Ísland. Hún fluttist til landsins, til Hafnarfjarðar, í stórum bláum klæðisstranga með ensku skipi. Af auglýsingunum og verðlagi við vörusöluna, er íslenzku yfirvöldin sömdu, þegar útlend verzlunarskip komu til landsins, sjáum vér, að auk klæðis og ensks lérefts vóru fluttar inn húfur og skór og margt annað. Um leið fáum vér að vita,

2. Búningar frá 1652.
(Eftir grafskrift, sem nú er í Forngripasafninu).

að íslenzkt vaðmál var gjaldgeng verzlunarvara til útlanda, þangað til að útflutningar þess hættu á 15. öld. Af þessu getum vér leitt þá ályktun, að íslenzkar konur hafi haft mikið starf við vaðmálsvefnað á öllum miðöldunum. Auðvitað var vaðmál eigi aðeins flutt út úr landinu; það var að minsta kosti eins mikið haft til fata í landinu sjálfu. Eins og Troels Lund hefir sýnt[1] fram á, vóru Norðurlandaþjóðir klæddar ullarfötum á öllum miðöldunum; og þótt allmikið af klæði og lérefti væri flutt inn til landa þessara, þá hélt þó meginþorri íbúanna áfram að klæðast vaðmálsfötum. Um

3. Kvenbúningur frá 1673.
(Eftir grafskrift í Stórólfshvolskirkju).

[1] Dagligt Liv i Norden i det 16. Aarhundrede, 4. Bog: Klædedragten. Folkeudgave 1903.

miðja 16. öld náði léreftið sér niðri sem alment fataefni meðal Norðurlandaþjóða, en það er fyrst á vorum dögum orðinn siður í Danmörku, að sveitamenn hafi léreft í annað en nærföt.

Oss skjátlar varla í þeirri skoðun, að kvenbúningurinn á Íslandi á öllum miðöldunum, þar eins og annarstaðar, yfirleitt hafi verið fólginn í fötum þessum: Inst var skyrtan eða serkurinn, sem oftast var úr ull. Utan yfir honum var fótsíður samfeldur kjóll og yzt hempa. Þar við bættist háleistar eða hálfsokkar, sem frá fornöld til miðrar 16. aldar vóru úr vaðmáli, því prjónaðir ullarsokkar ásamt sokkaböndum komu fyrst fram eftir daga Elísabetar Englandsdrotningar.

Á miðöldunum hafði Norðurálfubúum þótt mest koma til fata, er vóru fótsíð og lágu í fellingum. En smátt og smátt urðu, einkum á Þýzkalandi, búningarnir, bæði karla og kvenna, mjög ólögulegir, óviðfeldnir og öfgafengnir. Viðreisnin (Renaissancen) kom einnig fram í því er klæðaburð snerti. Aðalbreytingin var sú, að kjólnum, sem hingað til hafði venjulega verið samfeldur eða óskiftur — og var smeygt niður yfir höfuðið — var nú skift í tvent: þröngan upphlut og slóðalaust pils; utan yfir þessu var venjulega borin síð hempa, sem var opin að framan. Stundum var aðeins efstu hálshnöppunum hnept, svo upphluturinn kom glögglega í ljós; þá sást bæði í upphlutinn og pilsið. Stundum var hempunni hnept alveg niður að mitti; þá sást aðeins í pilsið.

Beinasta ástæðan til þess, að ýmsir hlutar búningsins vóru látnir sjást á þennan hátt, var sú, að með því var fengið tækifæri til að sýna skrautlegu, ljómandi efnin, er búningurinn nú samkvæmt tízku og smekk þeirra tíma var gerður úr. Áður hafði vaðmálið verið notað allmikið á Norðurlöndum, en nú vóru búningar heldri manna og kvenna nálega eingöngu saumaðir úr útlendum, dýrum, litsterkum, áburðarmiklum og marglitum efnum, eigi aðeins úr klæði heldur og úr silkiflosi eða silki. Fötin vóru og oft útsaumuð með silfri og gulli; einnig var dýrindis-loðskinn haft einkum til utanhafnarfata. Auk þess vóru búningarnir settir skartgripum í miklu stærra mæli en áður, þótt Norðurlandabúar hefðu, eins og áður er sagt, notað þá allmikið frá elztu tímum.

Hér og í því, sem á eftir fer, eigum vér einkum við heldri menn og konur íslenzku þjóðarinnar og þá einkum við viðhafnarbúning þeirra. Að líkindum hafa búningar fátækari manna og kvenna og allrar alþýðu verið hér um bil með sama sniði, aðeins miklu fátæklegri.

Kvenbúningur viðreisnartímans var í suðlægari löndum skrúðmikill og samkvæmur smekk aldarinnar. Hempan stóð opin, svo að nýr kjóll með nýjum litblæ og nýjum leggingum kom í ljós fyrir innan skinnfóðraða eða gullbrydda brydding hennar.

4. Búningar frá 1685.
Gísli biskup Þorláksson ásamt 3 konum hans.
(Eftir grafskrift frá Hólakirkju, nú í Forngripasafninu).

Undir upphlutnum var oft annar upphlutur, sem þó eigi var látinn sjást fyrst um sinn. Loks skal þess getið, að konur fóru nú að bera nærbrækur og sokka og auk þess svuntur. Upphluturinn var þröngur og með brjóststúku (Korset), en pilsið var oft þanið út með pilsaglennu (Krinoline) og búningurinn troðinn út á öxlunum og mjöðmunum o. s. frv. Ennfremur var borinn spænskur pípukragi eða knipplingar um hálsinn og húfa á höfðinu. — Kvenbúningur viðreisnartímans, er skifti kjólnum í upphlut og pils, hefir haldið sér til vorra daga og verið á Norðurlöndum fyrirmynd margra þjóðbúninga, sem á þann hátt eiga að miklu leyti rót sína að rekja til 16. aldar.

5. Myndir skornar á kassa frá 18. öld.
(Í Forngripasafninu).

Vér viljum eigi ræða um þróunarbreyting þá, sem kvenbúningur viðreisnartímans tók í Norðurálfunni, en halda oss við Ísland. Þangað ruddi búningurinn, eins og vér nú skulum sýna fram á, sér mjög fljótt braut og þar hélt hann sér óbreyttum öld eftir öld. Þó varð hann fyrir þeim tilbreytingum, sem landsmönnum sjálfum þótti ráðlegt að gera.

Íslenzki kvenbúningurinn var, að því er sjá má af fötum og myndum, er geymst hafa, einkennilegur og fagur. Skautið, sem vér síðar komum að, var einhver einkennilegasti hluti hans.

Eins og sést á 1. myndinni var í lok 16. aldar borinn búningur, sem að mörgu leyti minnir á búning miðaldanna. Kjólarnir virðast enn þá vera samfeldir. Þeir eru og á frummyndinni alveg einlitir (annar grænn, hinn svartur). Brjóstið virðist vera skreytt fjórum röðum útsauma eða skartspenna. Auðséð er, að kjólnum er haldið að mittinu með belti, en niður frá beltinu hangir púss. Um hálsinn er borinn spænskur pípukragi, sem var eitt af einkennum viðreisnartímans, eins og áður er sagt. Ermarnar eru hlaðbúnar um úlnliðinn. Svunta er borinn framan á kjólnum, og önnur konan heldur á vasaklút í hendinni. Búningur þessi, sem er samtvinnun af gömlu (samfeldur kjóll) og nýju (kragi, svunta o. s. frv.), er því nokkurs konar milliliður milli búnings miðaldanna og búnings viðreisnartímans.

En Islandsk Bonde Kone i skikkelig Dragt.

6. Bóndakona í vönduðum hversdagsbúningi frá miðbiki 18. aldar. (Eftir Ferðabók Eggerts Ólafssonar).

Eigi líður þó á löngu, áður en síðast nefndi búningurinn kemur og fram á Íslandi.

2., 3. og 4. mynd sýna oss búninga frá síðari helming 17.

aldar. Á þeim öllum er nýbreytni viðreisnartímans nákvæmlega fylgt. 2. og 4. myndin sýnir oss svonefndar »þröngar« hempur, sem vóru hneptar eða kræktar frá hálsi til mittis, en 3. myndin sýnir svonefnda »víða« hempu, sem er öll opin frá hálsi og niður úr. Á hvorumtveggja eru ermarnar þraungar um úlnliðinn, en víðar um ölnbogann. Undir hempunni var borið bæði þröngi upphluturinn og pilsið (3. mynd). Um hálsinn sést annaðhvort sléttur, kringlóttur og breiður léreftskragi, ef til vill úr kniplingum, eða pípukragi. Löngun sú til að nota marglit og dýr efni, sem vér könnumst við annarstaðar að, kom og í ljós á Íslandi. Hempurnar eru einlitar og dökkleitar, en pilsin ljósleitari, rauð á 2. mynd, en á 4. mynd úr rósóttu efni, ef til vill guðvef. Búningarnir á 4. mynd eru augljóslega mjög dýrir. Þar er ekkert sparað í neinu tilliti, enda vóru þær konur, sem báru þá, á hæsta stigi þjóðfélagsins. Jafnvel línbrúnirnar við úlnliðina eru skreyttar útsaum eða kniplingum. Barmarnir á hempunum eru og að framan skreyttir skartgriparöðum; auk þess er þeim haldið saman í hálsinn með tvöföldum spennum. Á 2. og 3. mynd sést eigi vottur um pilsaglennu, en konurnar á 4. mynd hafa ef til vill haft hana. Yfirleitt minna kvenbúningar þessir á samsvarandi búninga frá Hollandi og Frakklandi á þessu tímabili. Upp frá þessu verður það og siður á Íslandi, að pilsin

En fornem Jomfrue.

7. Heldri stúlka frá miðbiki 18. aldar. (Eftir Ferðabók Eggerts Ólafssonar).

áttu að bunga út frá mjöðmunum. Siður þessi hefir haldist til vorra daga: Með því að fella pilsið við haldið hefir ávalt verið reynt að fullnægja kröfum nýbreytninnar í þessu efni.

Varla aðrar konur en göfgar hafa í fyrstu borið slíka búninga og þá, sem nýlega vóru nefndir. Meginþorri alþýðunnar hefur varla getað fylgt með á annan hátt en að taka aðeins upp það, sem var raunhæft í nýja búningnum, meðal annars skifting hans í upphlut og pils. Þó er líklegt, að Íslendingar hafi frá elztu tímum þekt slíka aðgreining, en nú hafi hún fyrst verið alment notuð. Hvernig sem öllu því er varið, þá er víst, að nýbreytni viðreisnartímans, sem kom til Íslands frá útlöndum, hefur sett glögt mót á viðhafnarbúning íslenzkra kvenna. Þaðan stafar hempan; en undir henni var, eins og áður er sagt, borinn kjóll í tveim hlutum, pils og þröngur upphlutur. Búningur þessi hélzt á Íslandi með nokkrum smávegis tilbreytingum fram á 18. öld, eins og sézt á 5. og 9. mynd. 5. myndin sýnir oss meðal annars tvær konur. Önnur þeirra, að líkindum brúður, er sitjandi; hún er í þröngum upphlut og pilsi, sem liggur í fellingum og hrukkum um mittið. Hin konan, sem er í feldri hempu, er að falda henni. 9. mynd sýnir oss heldri konu frá miðri öldinni. Hún ber alveg sama búning og

En Jomfrue i Bryllups Dragt.

8. Brúður í brúðarskarti frá miðbiki 18. aldar. (Eftir Ferðabók Eggerts Ólafssonar).

konurnar á myndinni frá 1685 (4. mynd). Að öðru leyti kemur það í ljós á myndunum frá miðri 18. öld (6., 7. og 8. mynd), að margar konur höfðu þó þegar lagt niður hempuna. Búningurinn hafði þá upphlut samsvarandi pilsinu. Þegar vér virðum fyrir oss allar fjórar myndirnar frá miðri 18. öld, getum vér, án þess að þurfa að gera hér nákvæmari grein fyrir því, annars fundið þann litla mismun, sem er á búningi heldri kvenna og alþýðukvenna. Eini verulegi munurinn er sá, að »heldri kona« og börn hennar báru enn þá á þeim tímum hempu, en hvorki »heldri stúlka«, »bóndakona« eða »brúður í brúðarskarti« bar hempu. Ef til vill hefur hempan aldrei verið almenn flík alþýðukvenna. Þær hafa yfirleitt verið tregari til að taka upp nýjar venjur og áreiðanlega haldið miklu fastara við fornar venjur. Vér sjáum, að bóndakonurnar báru enn þá pípukraga á þeim tímum, en í stað hans báru þá allar aðrar konur kringlóttan, breiðan sléttan og útsaumaðan kraga. Allar konur báru klút um hálsinn. Endar klútsins mynduðu spaða, er féll að framan yfir kragann niður á brjóstið. Í spaðabroddinum var stundum skartgripur. Faldurinn var hár, mjór, hallaðist fram að ofanverðu og var skreyttur sylgjum og skartgripum. Einnig vóru margir skartgripir festir annarstaðar á búninginn: á höfuðbúninginn, á brjóstið, um mittið, við eyrun o. s. frv. Búningnum fylgdi svunta, og í mörk eða rósir, annaðhvort að ofan eða neðan. Auk þess sést á tveimur myndunum, er

En fornem Kone.

9. Heldri kona frá miðbiki 18. aldar.
(Eftir Ferðabók Eggerts Ólafssonar).

báðar eru stúlkumyndir, dúkur, sem virðist vera festur við beltið. Við beltið hékk eftir gömlum sið lyklakippa, Þegar um gifta konu var að ræða, héngu þar einnig aðrir hlutir, sem hún daglega þurfti

10. Kvenbúningar frá öndverðri 19. öld.
(Í Forngripasafninu). Húfurnar á *a* og *b* eru eftir nýrri tízku.

á að halda. Á fótunum vóru bornir íslenzkir skinnskór. Ef vér virðum myndirnar nákvæmar fyrir oss, einkum 6. myndina, þá sjáum vér, að upphluturinn framan á brjóstinu er ekki kræktur alveg

saman. Á miðju brjóstinu er mjótt op. Þar var hægt að láta sjást í hvíta skyrtu. Léreft var nú allalment borið til skarts. Það var auðvitað viðhöfn að bera léreft. Vér getum ekki láð íslenzku konunum, þótt þær reyndu að sýna léreft sitt á látlausan hátt.

Siður þessi, að upphluturinn var opinn að framan, hefir hjá mörgum konum haldið sér til vorra daga. Á hinn bóginn fylgdu margar konur ekki þessari nýbreytni; hún finst og sjaldan á vinnufötum og búningi fátæklinga.

6. mynd er og á annan hátt fróðleg. Hún sýnir, að upphluturinn er mjög stuttur, svo stuttur, að hægt er jafnvel að greina brún af öðrum upphlut undir honum. Hér er byrjun til nýrrar nýbreytni (10.—15. mynd). Upphluturinn greinist í tvent: treyju (ytra fatið) og upphlut (innra fatið). Við hann bætist svo pilsið, samfellan. Þessi skifting var mjög raunhæf. Konurnar höfðu nú, þegar þær fóru úr treyjunni, létt, þægileg og snotur hversdagsföt, sem þær og gátu borið úti í góðu veðri á sumrum. Búningurinn hélt sér í þessari mynd rúma öld, til síðari hluta 19. aldar.

11. Hversdagsbúningur frá miðbiki 19. aldar.

Upphluturinn (10. b. og 11. mynd) var ermalaus og svo fleginn bæði að framan og aftan, að honum var aðeins haldið uppi með mjóum hlýrum á öxlunum. Að framan var hann settur milluröðum á báðum börmunum. Þær vóru venjulega úr silfri og með augum. Gegnum augun var dregin reim eða ullarsnúra. Venjulega var eigi reimað þrengra en svo, að skyrtan gat sést í reimingunni. Annars var upphluturinn skreyttur banddreglum og flosböndum, silfur- og gullþráðum bæði yfir öllum saumum á herðum og baki og einnig á börmunum.

Undir upphlutnum var skyrtan borin; henni var hnept í hálsmálinu og ermar hennar vóru langar og víðar (10. b og 11. mynd).

Upphlutur þessi var annars sams konar og upphlutur sá, sem

einmitt á þessum tíma var borinn og enn þá þann dag í dag er notaður í mörgum sveitum í Noregi og einnig á Færeyjum. Hann er og allkunnur í suðlægari löndum.

Treyjan (10 c. mynd og 12.—15. mynd) var ermaþröng. Hún féll fast að hálsinum og var svo stutt, að allbreið brún af upphlutinum sást niður undan henni. Treyjan var sett böndum í stórum mæli á líkan hátt og upphluturinn og auk þess framan á ermunum.

Hér um bil samtímis því, að búningur þessi komst á, breyttist

12.—13. Búningur frá öndverðri 19. öld. (Í Forngripasafninu).

faldurinn á mjög óhagsýnan hátt í væng, sem var krókboginn og hallaðist fram. Hann var þá nefndur skupla.

Búningur þessi var, eins og fyrri búningarnir, skreyttur breiðum kraga, er oftast var úr útsaumuðu flosi. Samfellan var úr klæði eða vaðmáli eins og treyjan og upphluturinn. Hún var og ríkulega skreytt. Með fram faldi hennar vóru lagðir vírborðar og bryddingar úr útsaumuðu flosi Ennfremur var hún að neðan skreytt breytilegum myndum jurta og blaða með margbreyttum litum (16. og 17. mynd), eins og venja hafði verið um langan

aldur. Búningnum fylgdi handlín og svunta; í neðri brún hennar vóru mörg mörk eða rósir.

Að ofanverðu var samfellan mjög feld; henni var fest við beltið. Það var annaðhvort úr silfri eða öðrum málmi eða silkiflosi eða dúk með silfur- eða silfruðum þynnum. Stundum var það og sett drifnum hnöppum; búningurinn var og ávalt ríkulega skreyttur skartgripum og brjóstnálum.

Þegar konur vóru í ferðalögum og ríðandi, þá báru þær yfir sér hempu með þröngum ermum (26. og 28. mynd). Hún var og

14.—15. Búningur frá öndverðri 19. öld. (Í Forngripasafninu).

þröng um hálsinn, en féll annars niður í fellingum. Þegar konur brugðu sér aðeins stutta leið í viðhafnarbúningi sínum, þá báru þær ermalausan möttul (10. a mynd), sem oft var fóðraður eða bryddur með skinni.

Um miðja 19. öld báru konur á Íslandi enn þá viðhafnarbúning þann, sem þegar er lýst. En þá hófust innlendir straumar, sem stefndu að því, að gera búninginn fegri, og ruddu sér braut. Á þann hátt kom fagri kvenbúningurinn fram, sem nú er borinn á Íslandi. Áður en vér lýsum nýja búningnum, viljum vér virða dálítið nákvæmar fyrir oss einstaka hluta eldri búningsins.

Faldurinn. Á Norðurlöndum og á Íslandi vóru faldarnir á söguöldinni með ýmsu móti, eins og áður er sagt. Einn þeirra var hár línfaldur. Til hans hafa Íslendingar viljað rekja uppruna falds þess, sem nú er borinn á Íslandi. Þó er enginn vissa fyrir því, að milli þeirra sé óslitið samhengi.

Á miðöldunum er talað um fald á Norðurlöndum, sem er nefndur »Hviv« og »Stryke« (= kveif og strókur?) — dr. phil. Sofus Larsen hefur góðfúslega frætt höf. um þetta. — Faldurinn var dúkur, bundinn um höfuðið og hnýttur í hnakkanum[1]. Hann huldi enni og kinnar. Aðeins giftar konur báru hann. Að ætlun manna er hans eigi getið fyr en í þjóðkvæðum 15. aldar. Varla hefir hann verið mjög hár, og ef til vill líkur faldi þeim, sem þegar er getið í Laxdælu.

Við lok 16. aldar hittum vér þó á Íslandi háan fald. Á 1. mynd sjást tvær konur með slíkum földum. Faldur annarrar konunnar er að ofan skreyttur rósóttum borða, að neðan bandi. Aðeins band er á faldi hinnar konunnar. Eigi er hægt að sjá, hvort faldar þessir hafa verið úr líni eða dúk. Faldur konunnar, sem stendur framar á myndinni, er líkastur hárri húfu, en faldur hinnar líkist línfaldi. Á konumynd frá miðri 17. öld (2. mynd) hittum vér fyrst áreiðanlega háan, hvítan fald, sem virðist vera beinn faldur (strompur) og er breiður að ofan. Gæti verið, að hann ætti rót sína að rekja til háa, uppmjóva Búrgundar-faldsins (»Hennin«), er borinn var á Frakklandi og Hollandi eftir miðja 16. öld. En aldrei komst hann á í Danmörku og Noregi. Hann yrði því að hafa komið til Íslands annarstaðar að, ef til vill með þýzkum og enskum skipum, sem á 16. öldinni komu oft til Íslands.

Hvernig sem því er varið, þá hittum vér fyrst á myndum frá 17. öld háa, hvíta faldinn. Vér getum rakið þróunarbreyting hans til vorra daga. Og faldur sá, sem konurnar á Íslandi bera þann dag í dag við viðhafnarbúninginn, á rót sína að rekja til hans

Faldur sá, er 2. mynd sýnir, hlaut að eiga illa við á Íslandi, þar sem loftslagið er kalt og votviðrasamt. Sakir þess var nauðsynlegt, að haga seglum eftir vindi og vernda faldinn gegn veðráttufarinu, en breyta þó sniði hans eins lítið og unt var. Þetta

---

[1] Saml. utg. af Svenska fornskr. sällskap, II, 58 og 23, Vadstena Klosterregler. — Löffler: Danske Gravstene.

varð gert á þann hátt: Faldurinn var brotinn saman að ofanverðu, svo hægt var að bera hatt utan yfir honum. Myndin frá 1673 (3. mynd) sýnir þess konar fald. Hann virðist vera gerður á þann hátt, að líni var vafið utan um dálítinn kjarna. Nokkru síðar, á 18. öldinni, var faldurinn enn þá uppmjórri (5.—9. mynd). Og um leið var hann látinn hallast dálítið fram að ofanverðu. Það var gert til prýðis. Hann hallaðist þó eigi meir en svo, að hægt var enn þá að bera hatt utan yfir honum. Hattur sá, sem borinn er utan yfir faldinum á 4. myndinni, er stór, fallegur, barðabreiður og kollbreiður. Hann er skreyttur guðvefjarböndum og situr hátt á höfðinu. Þetta var í fullu samræmi við tízku Suðurlanda, því þar báru konur á 16. öld bæði húfur og hatta í einu. Faldinum var haldið föstum á tvennan hátt: Honum var fest í hárið, og auk þess var vafið um neðanverðan faldinn bandi, sem var strengt um höfuðið. Að öðru leyti fóru menn að skreyta bæði faldinn sjálfan og skarbandið með skartgripum, sem auðvitað gerðu hann enn þá skrautlegri (8. mynd).

16. Útsaumur framan á samfellu.
(Í Forngripasafninu).

Faldurinn eða skautið hélt sér í þessari mynd langt fram á 18. öld, en þá breyttist tízkan. Faldurinn varð dálítið lægri og mjórri að neðan, breiðari að ofan og hallaðist meir fram en áður. Nú var eigi framar vafið líni um stinnan kjarna. Faldurinn varð nú sjálfur stinnur, venjulega mjög boginn, vængur úr pappa; utan á hann var saumað hvítt léreft. Eigi var hægt að bera hatt utan yfir þess konar faldi (10 c., 12.—15. mynd), og datt hatturinn því úr sögunni.

17. Útsaumur aftan á samfellu.
(Í Forngripasafninu).

Fyrir hér um bil 40 árum síðan lauk þróunarbreyting þessari á þann hátt: Þá var reynt, einkum eftir áeggjan Sigurðar málara Guðmundssonar, að gera faldinn enn þá fegri með því að láta hann líkjast frýgversku húfunni, sem síðar verður getið í ritgjörð þessari. — Faldur sá, sem þegar er lýst, fylgdi aðeins viðhafnarbúningnum. Húfur vóru bornar hversdagslega og stundum einnig við hátíðleg samsæti.

Þegar háu faldarnir urðu úreltir í suðlægari löndum, þá komu húfurnar í stað þeirra. Þær féllu fast að höfðinu og tóku langt niður á hnakkann. Þær vóru úr þéttum dúk, oft úr klæði og silkiflosi. Ofan á húfunni var í Danmörku og Þýzkalandi borinn hattur, sem oft var mjög lítill. Húfur þessar vóru ríkulega skreyttar guðvef, dýrmætum steinum og silfur- og gullútsaum. Þær huldu alveg hárið. — Húfur höfðu þá verið bornar alllengi á Íslandi. Þegar á 15. öld vóru þær fluttar þangað sem verzlunarvara frá Englandi. — Nú komu þessar húfur, er vóru með nýju sniði og nýrri gerð (skarðhúfur), einnig til Íslands (18. mynd). Þær héldu sér fram á umliðna öld. Og oft vóru þær bornar í stað háa faldsins við viðhafnarbúninginn (19. mynd). Börn báru þær oft (20. og 21. mynd). Þá var festur útsaumaður spaði í koll húfunnar eða hún var skreytt málmrósum, skartgripum og þess konar (9. mynd). Hvít baðmullarhúfa var venjulega borin undir húfum þessum. Sérstök tegund var »garðahúfan« eða »tyrkneska húfan« (22. og 23. mynd), sem óefað er mjög gömul á Íslandi. Hún minnir á fald þeirrar konu, er stendur framar á 1. mynd; en sú mynd er frá lokum 16. aldar. Jafnvel brúðir hafa borið slíkar húfur fram að 1868. Yfirleitt virðist smekk kvenna að hafa verið varið á þann hátt: Jafnhliða eftirsókninni eftir háa faldinum var og eftirsókn eftir fallega skreyttum húfum.

18. Skarðhúfa.
(Í Forngripasafninu).

Að líkindum hafa íslenzkar konur frá því á 16. öld hversdagslega borið prjónaðar húfur — þá varð prjón alment —. Húfur þessar fylgdu einkum vinnufötunum. Þær vóru líkar húfum karlmanna; upp úr kollinum var langt skott, er féll niður í annanhvorn vangann, þegar húfan var borin á höfðinu.

Til þeirra eiga hversdagshúfurnar með langa skúfnum, sem nú eru bornar á Íslendi, rót sína að rekja (32. mynd); og verður þeirra síðar getið.

Hárburðurinn. Þegar viðreisnin (Renaissancen) í klæðaburði ruddi sér til rúms í suðlægari löndum, komst sá siður á, að konurnar urðu að hylja hár sitt undir húfunum. Aðeins við eitt tækifæri á lífsleiðinni var þeim leyft að bera slegið hár: þegar yngisstúlkur giftu sig; annars huldi »heiðvirða húfan« hárið.

Troels Lund bendir á, að siðavendnin í þessu efni hafi verið meiri á Norðurlöndum en á Þýzkalandi, því þar varð það siður á síðari helming 16. aldar að bera hárfléttu í hnakkanum. Í fornöld báru ógiftar konur, eins og áður er sagt, slegið hár. Sá siður varð að líkindum úreltur um þær mundir, þegar öldur viðreisnartímans loksins náðu til Íslands. Þegar vér virðum fyrir oss allar myndir vorar frá 16., 17. og 18. öld, sjáum vér, að hárið hefir aldrei verið slegið og jafnvel eigi sést. Það hefur verið alveg hulið undir faldi og húfu. Á 19. öldinni fóru íslenzkar konur fyrst að flétta hárið og láta það sjást. Nú flétta þær hárið og koma því fyrir á einkennilegan hátt. Einnig eru dæmi til þess, að þær hafa tekið upp þann fornaldarsið að bera slegið hár.

19. Kvenbúningur, málaður af Johan Friedrich Miller 1722. (Í Forngripasafninu).

Reiðfötin. Á 18. öld og í byrjun 19. aldar báru íslenzkar konur reiðhött utan yfir faldinum — meðan lögun faldsins gaf þeim kost á því. — Reiðhöttur þessi var úr svörtum flóka. Hann var hár og mjór með uppmjóum kolli og sléttum börðum að framan (24., 25. og 27. mynd). Hött þennan báru konur á ferðum og útreiðum til að hlífa faldinum. Einkum báru þær höttinn, þegar þær vóru skrautklæddar og riðu t. d. til brúðkaups og erfisdrykkju. Kvenhetta eða höttkápa úr svörtu klæði eða dúk var fest við höttinn neðanverðan. Þegar henni var hnept, þá var aðeins andlitið bert. Að framan var hún skreytt silfurspennum.

Hempan. Hempan var og reiðfat. Hún var kápa úr svörtum dúk eða vaðmáli. Á báðum börmunum var hún skreytt flosböndum eða svörtum heimaofnum leggingum, er líktist sundurskornu flosi.

Hempan — fáeinar hempur eru í Forngripasafninu í Reykjavík — var þröng um hálsinn og ermaþröng alveg fram á úlnlið, en annars var hún víð eins og prestshempa. Hún var litlu styttri en pilsið. Yfirleitt gjörði hún sama gagn og kápa. Hún kom í stað gömlu hempunnar. Ríkar konur festu silfurspennur eða silfraðar spennur á hempuna yfir brjóstin eða á hempubarmana.

20.—21. Barnshúfur. (Í Forngripasafninu).

Auðvitað vildu konurnar, einkum við hátíðleg tækifæri, bæði vera sjálfar skrautklæddar og auk þess hafa skreytta hesta til reiðar. Sakir þess var allmiklu fé varið til að skreyta rækilega eigi aðeins svipuna heldur og söðulinn og öll reiðtýgin. Ég hefi áður á öðrum stað[1] minst á kvensöðlana. — Þeir vóru með sömu gerð á öllum miðöldunum og fram á síðustu tíma. — Söðlarnir vóru skreyttir mesta skrauti, málmlagning og drifnu látúnssmíði. Öll reiðtýgin vóru og skreytt á líkan hátt. (28 og 29. mynd).

Stórt og fallegt áklæði, vel ofið og margbreytt að lit, var lagt yfir söðulinn áður en konan settist í hann. Á vetrum var áklæð-

---

[1] Hesten i Nordboernes Tjeneste paa Island o. s. v. (Kbhavn 1902).

inu sveipað um söðulbogann til þess að hlúa vel að reiðkonunni. (27. mynd).

Ennfremur var fótabandi hnept um pilsin neðanverð (26. og 27. mynd), til þess að vindur gæti eigi belgt þau út. Á þennan hátt var hlúð vel að reiðkonunni, einkum ef hún auk þessa sveipaði um sig sjölum og klútum.

23. Garðahúfa.

Í byrjun 19. aldar komst nýr faldur á, eins og áður er sagt. Þá gátu konur eigi framar riðið með fald á höfði í langferðum og í vondu veðri, því hötturinn og hettan gat nú eigi framar hlíft faldinum. Þá urðu konur að ríða með hversdagslegt höfuðfat: húfu eða nýtízkuhatt. Faldinn fluttu þær með sér til þess að geta faldað sér, þegar þær þurftu að vera skrautklæddar.

22. Garðahúfa úr flosi, með silfur- og gullsnúrum, og floshnappi í kollinum með silfurskúfi. Að framan útsaumað speldi, en að aftan borðalykkja úr silki. Borin við brúðarbúning 1868. Hárið í 4 fléttingum eins og nú tíðkast.

Fataefnin. Eins og áður er sagt, fluttist frá elztu tímum mikið af klæði og lérefti, silki og þess konar til Íslands. Úr þessum efnum var viðhafnarbúningurinn oft gjörður. En samtímis notuðu Íslendingar, einkum alþýða manna, afarmikið af íslenzku vaðmáli. En vaðmálið var svo gott, að það var langa lengi bezta útflutningsvara. Konur höfðu bezta klæðið í treyju og pils, léreftið í skautafald, kraga og skyrtur, en hin nærfötin vóru venjulega úr ull.

Á dögum Horrebow's[1] (á 18. öld) bjuggu Íslendingar yfirleitt sjálfir til fataefni sín og föt. »Yztu föt karla og kvenna«, ritar Horrebow, »eru úr vaðmáli. En flestar konur eiga og pils úr hjálitu klæði. Af því eru seldar margar þúsundir álna í landinu.

[1] Niels Horrebow: Tilforladelige Efterretninger om Island (Kbhavn 1752).

Þá var selt á Íslandi bæði stórgerðara og smágerðara klæði frá Danmörku. Embættismenn, konur þeirra og börn, kaupmenn og yfirleitt allir, sem stóðu að einhverju leyti fyrir utan bændastéttina, reyndu á Íslandi, eins og ávalt og alstaðar, að standa einu stigi ofar en alþýðan, með því að bera föt, útlend að sniði og smágerðari að efni. Smátt og smátt fóru bændur og konur þeirra að líkja eftir heldri mönnum og konum. Á þann hátt gat útlend tízka með hægð náð föstu haldi á þjóðinni.

24.—25. Reiðföt frá ofanverðri 18. öld. (Í Forngripasafninu).

Litirnir. Á viðreisnartímanum vóru, eins og áður er sagt, fataefnin mjög marglit. En á 18. öldinni hafði smekkurinn breyzt í þessu efni. Eggert Ólafsson[1] kemst svo að orði um samtíðarmenn sína: »Á öllu landinu gengu bændur í svörtum vaðmálsfötum, svo manni gat dottið í hug, að þeir væru ávalt syrgjandi. Í fyrndinni báru þeir þó eigi svarta heldur brúna, gráa og hvíta vaðmálskyrtla. Og á helgum dögum báru margir bláa og rauða kyrtla«. Heldri menn og konur báru mjög »hjálita búninga úr

[1] Eggert Olafsen og Bjarne Povelsen. Rejse igennem Island o. s. frv. (Sorö 1772).

útlendu efni. Áður var fataefnið eingöngu úr ull, en nú um þessar mundir er silki og flos orðið alment, einkum silkisokkar og silki- og flosvesti«.

Á 19. öldinni hélt smekkurinn sér með tilliti til einlitra, dökkleitra fataefna. Þó var miklu fé og fyrirhöfn varið til þess að skreyta fötin: Treyjan og upphluturinu var einkum skreytt gull- og silfurútsaum, og pilsið skreytt ýmsum litum. (16. og 17. mynd).

Skartgripirnir. Á söguöldinni var það, eins og áður er sagt, almennur siður, að festa fjölda skartgripa á kvenbúninginn. Sú tízka hefur óefað haldið sér öld eftir öld. Varla hefir þó kvenbúningurinn verið mjög hlaðinn skartgripum á tímabilinu næst á undan viðreisnartímanum.

Þegar það varð aðaltízka á Norðurlöndum að bera dýr föt og skartgripi, þá urðu og skartgripirnir um sömu mundir tíðari á Íslandi. Á kvenbúningnum frá 1652 (2. mynd) er aðeins einn skartgripur; hann hangir í festi um hálsinn. En á búningunum frá 1685 eru tvöfaldar spennur á brjóstum og raðir minni skartgripa niður eftir börmunum. Þetta var þýzk tízka, sem fljótt hafði breiðst út til Norðurlanda. Hún var ekki almenn í byrjun 16. aldar. Hvidtfeldt segir, að danski aðallinn hafi eigi borið gullfestar um þær mundir. En á 17. öld varð allmikil breyting í því efni. Það kom og í ljós á Íslandi, því þar urðu gullfestar um háls og axlir hátízka. Auðvitað kom tízka þessi nokkru seinna til Íslands en til nágrannalandanna, en á hinn bóginn hélt hún sér lengur þar (7., 8., 10. c. og 12. mynd).

26. Fótaband við reiðföt. (Í Forngripasafninu).

Tréskurðurinn[1] og hið drifna látúns- og málmsmíði Íslendinga bendir augljóslega á listasnið, er rekja má frá víkingaöldinni, öld eftir öld til vorra daga. Nálega eins er því varið, að því er silfurgripina snertir (30. mynd).

---

[1] Sbr. Arthur Feddersen: Islandsk Kunstindustri »Tidsskrift f. Kunstindustri« 1887.

Yfirleitt koma þó gripirnir fram í nýjum myndum og nýju sniði eftir viðreisnartímann. Auðséð er, að þá hefir komið nýtt líf og fjör í gullsmíðalistina á Íslandi.

Silfursmíðið var gert á tvennan hátt: annaðhvort með steypu eða vírsmíði. Auk þess var það auðvitað drifið, leturstungið og gylt með algerðri list. Steyptu munirnir eru, eins og Feddersen hefir sýnt fram á, auðugastir að arfgenginni flúrlist.

Íslenzku mittisbeltin eru oftast sett einni röð af steyptum eða drifnum silfurþynnum. Þær eru annaðhvort festar saman með hlekkjum eða saumaðar á undirlag úr silkiflosi. Beltin enda að framan með spennu, sem er í tveimur eða þremur liðum. Belti þessi eru afargömul. Á sumum beltum er dýramyndaflúr, á öðrum rómönsk (30. mynd) og á enn öðrum gotnesk flúrlist. Flestar millurnar, sem fylgdu upphlutnum, vóru og steyptar. Á þeim er og mikið listasnið frá gotneskum stíl til viðreisnarstílsins.

27. Kona í fyrri tíma reiðfötum. (Í Forngripasafninu).

Sérstakt einkenni síðari tíðar er íslenzka vírsmíðið eða víravirkið. Að mestu leyti er það »steypt víravirki« ɔ: nálega runnið saman við undirlagið. Það ber af norska víravirkinu, sem að líkindum er sömu ættar. Að útliti er íslenzka víravirkið miklu djarfara og auðugra. Orsökin til þess er sú, að vírbrögðin eru sameinuð undir áhrifum sterks hita.

Jafnhliða »steyptu víravirki« er annað víravirki, þar er vírinn festur með kveiking.

Báðar þessar tegundir »víravirkja« skreyta beltisspennur, hengigripi og hnappa, smáa og stóra. Fangamark eigandans er þá oft fest bæði við spennurnar og hnappana.

Silfraðar festar vóru fram eftir öllum öldum mesta tízkuskraut. (7., 8. og 10 c. mynd). Í festunum héngu krossar, róðukrossar

og skartgripir, t. d. hjarta og þess konar. Niels Horrebov lýsir því, hvernig festum þessum var komið fyrir: »Tvær silfraðar festar mynda blómfesti, önnur að framan aftur á bakið, hin að aftan fram á brjóstið utan yfir treyjunni. Önnur festi er um hálsinn. Við hana hangir falleg vönduð og marghólfuð ilmkvoðudós, sem hægt er að opna beggja megin. Dósin er oftast hjartmynduð eða krossmynduð.... Ég get fullyrt eftir eigin sjón, að silfurskart einnar konu gat numið meiru en 300—400 dölum«.

Að öðru leyti vóru skartgripir festir víða annarstaðar á búninginn, á brjóstið, sem mittið og á ermauppbrotin. Einnig vóru stundum festar fjölmargar sylgjur eða laufaprjónar á faldinn. Á hempuna vóru og festar tvær stórar sylgjur, ein á hvort brjóst.

28. Kvensöðull. (Í Forngripasafninu).

Í sambandi við skartgripina verðum vér að minnast á nokkra einstaka hluti, er fylgdu kvenbúningnum:

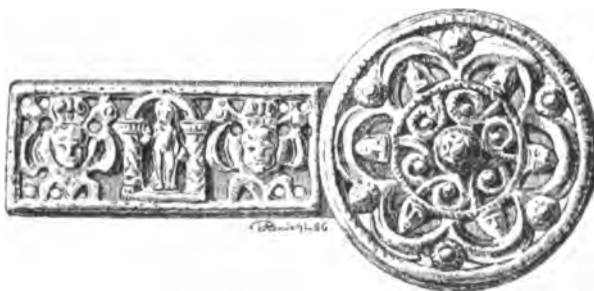
Íslenzkar húsfreyjur báru, eins og áður er sagt, frá elztu tímum lyklahring eða lyklasylgju við belti sér. Í hringnum vóru lyklarnir, er gengu að hirzlum hússins. Nú er þetta merki um metorð giftra kvenna nálega horfið. En á forngripasöfnum eru geymdir margir fallegir lyklahringar. Þeir vóru einkennilegir að lögun og skreyttir með list. Oft vóru þeir skreyttir fallegum áletrunum, sem venjulega bentu á stöðu eiginkonunnar: »Heiður og trygð og engin hneisa alla daga«. »Hún, sem á hringinn, sé laus við sorg«. »Guð verndi mig í dag fyrir hatri, reiði og heimsku«. Þessar lyklasylgjur eða lyklahringir vóru eldgamlir að uppruna. Það var, eins og Feddersen segir, talið merki velmegunar, að konan bæri marga lykla í hringnum. Á það bendir og orðtak eitt, sem er eignað hryggbrotnum biðli: »Ekki hanga allir lyklar við konulæri«.

Lögun lyklahringanna og flúrlist þeirra var ein grein af málm- og látúnssmíði því, sem hefir haldist frá söguöldinni til vorra daga.

29. Gamlir reiðar við kvensöðla með messingarskjöldum. (Í Forngripasafninu).

Málmlagning á aktýgjum og söðlum (28. og 29. mynd), var skreytt málmþynnum og skjöldum. Þær vóru annaðhvort drifnar eða steyptar úr látúni, t. d. á fallegu kvensöðlunum. Þar var

30. Partur af silfurbelti.

breytilegt blaðskraut með ýmsum dýramyndum. Einkennilega flúrlistin, sem lýsti sér í tréskurðinum, hafði og mjög mikil áhrif á málmsmíðið.

Vér höfum nú reynt að lýsa íslenzkum kvenbúningi frá fornöld til vorra tíma. Vér viljum nú að endingu minnast á nútíðarkvenbúninginn íslenzka.

Um miðja 19. öld báru íslenzkar konur kvenbúning þann, sem þegar er lýst. En þá hófust innlendir straumar, sem stefndu að því, að gera búninginn fegri, að ryðja sér braut. Á þann hátt kom fallegi kvenbúningurinn fram, sem nú er borinn á Íslandi.

Sigurður Guðmundsson málari[1] (1833—1874) hóf þá hreyfing, sem kom nýja búningnum á fót. Eigi hvað mikið að honum sem málara, en hann var gæddur ágætu listaviti og gaf sig allan við þjóðháttasögu. Hann reyndi því að vekja fegurðarvit landa sinna. Einkum þótti honum miklu skifta, að listiðnaðurinn þroskaðist í samræmi við gamlar fyrirmyndir. Með brennandi áhuga og mikilli elju hepnaðist honum að koma íslenzkum kvenbúningi á fót. Þótt búningurinn sé eigi nýr, þá er hann þó að mörgu leyti yngdur upp og endurbættur, og er nú viðhafnarbúningur íslenzkra kvenna. Hann er aðallega lagaður eftir eldri búningnum, en er fallegri og sjálfum sér samkvæmari. Breiða faldinum var breytt í einskonar frýgverska húfu o. s. frv.

31. Kona í nútíðarskautbúningi.

Eftir dauða Sigurðar gaf Guðrún Gísladóttir út rit[2] hans um kvenbúninginn. Fjölmörg snið (í myndum) fylgdu ritinu. Eftir þeim var hægt að sníða einstaka hluti búningsins og sauma hann.

Skautbúningurinn. Á höfðinu er borinn faldur (31. mynd). Hann er há, hjálmmynduð húfa úr hvítu lérefti. Innan í

---

[1] Valtýr Guðmundsson: Islands Kultur 1900. Kbhavn 1902.

[2] Um íslenzkan faldbúning með myndum eftir Sigurð málara Guðmundsson. (Khöfn 1878).

henni er pappi, fyltur baðmullarflóka. Aftan á henni er borðalykkja úr hvítu silki. Yfir húfunni er hvít, gagnsæ blæja eða lín. Blæjan er brydd útsaum eða kniplingum. Blæjan er fest við neðri brúnir húfunnar, lögð upp yfir toppinn og fellur svo niður á bakið. Utan yfir neðstu brún húfunnar er fest annaðhvort djásn úr gyltu látúni eða koffur (ennishlað) t. d. úr hvítu silki með silfur- eða silfruðum doppum eða grindum, skreyttum með víravirki; stundum er þetta aðeins úr látúni. Til þess að halda húfunni fastri á höfðinu, er koffrið lagt utan um neðstu brún hennar. Sjaldan er borið slegið hár. Það er venjulega fléttað í tvo eða fjóra langa fléttinga. Aðeins endum þeirra er stungið upp undir skautið, svo þeir hanga í lykkjum niður á herðarnar.

Búningurinn er skauttreyja og pils. Treyjan er úr dökkleitu (oft svörtu) klæði. Stundum er hún dálítið flegin um hálsinn og um úlnliðina, en annarstaðar er hún þröng. Um handveginn, um hálsinn, á börmunum og um ulnliðina er hún skreytt gull- eða silfurútsaum, oftast baldýruðum borðum. Um hálsinn og um úlnliðinn er hvít líning og þess konar. Á brjóstinu undir treyjunni er borið hvítt, stint, útsaumað léreft, brjóstið; í það sést gegnum mjótt op milli treyjubarmanna. Brjóstskartgripur eða brjóstnál, oftast gamalt smíði, er fest efst á brjóstið við hálsmálið. Ermarnar um úlnliðinn eru með dálítilli klauf. Þar eru stundum ermahnappar úr silfri. Um mittið er borið belti. Það getur verið tvennskonar, annaðhvort flosbelti eða stokkabelti. Á flosbeltið eru saumaðar silfur- eða silfraðar spennur, sem eru íþróttarsmíði. Stokkabeltið er samfestir silfur- eða silfraðir stokkar. Oft hangir sproti, eftir gömlum sið, niður frá stokkabeltinu, þá heitir það sprotabelti. Við beltið hangir smágerður vasaklútur, handlín, eða konan heldur á honum í hendinni; klúturinn er oftast úr hvítu silki. Samfellan, sem er mjög feld að ofanverðu, er úr sama efni og með sama lit eins og treyjan. Að neðanverðu er hún skreytt bryddingu. Á bryddingunni eða fyrir ofan hana er fallegt, útsaumað silkiblaðskraut með ýmsum litum.

32. Kona í hversdagsbúningi.

Á fótunum eru annaðhvort bornir almennir skór eða íslenzkir

skinnskór. Íslenzku skórnir eru búnir til úr ferhyrndu skæði úr sel-, naut- eða sauðskinni, sem er saumað saman á tánum og hælunum. Þeir eru bundnir um öklana með skóþvengjum. Oft eru þeir bryddir með hvítri skinnræmu. Í skóinn er lagður prjónaður ullarfleppur; hann er oft rósóttur. Búningnum fylgja svartir ullarbandsokkar. Yfir búning þessum er borin ermalaus kápa (möttull), sem oft er bryddur skinni að fornum sið (10. a mynd). Skautbúningurinn er aðeins borinn við mjög hátíðleg tækifæri t. d. brúðkaup og altarisgöngu, en sjaldnar við almennar hátíðlegar samkomur. Á seinustu tímum eru dæmi til þess, að íslenzkar konur hafi borið hvítan kjól með víðum, opnum ermum við brúðkaup, en þó sams konar fald, og áður er lýst. En þá hefur brúðarblæjan verið miklu lengri, svo hún hefur numið við öklana eða jafnvel verið dragsíð. Einnig hefur þá stundum verið borinn myrtussveigur í stað ennishlaðs. Brúðurin hefur þá verið gullfallega búin, alveg hvítklædd og skreytt skartgripum og mittisbelti.

33. Kona í vinnufötum (á heimleið frá stöðli).

Skautbúningurinn hefur, eins og gamli búningurinn, einn mikinn galla: Ríðandi konur geta eigi borið hann.

Að síðustu viljum vér minnast á hversdagsbúninginn. Hann er auðvitað ekki eins skrautlegur og viðhafnarbúningurinn, en engu síður mjög laglegur. Pilsið er úr vaðmáli eða klæði; það er aldrei dragsítt. Treyjan er þröng og úr sama efni sem pilsið. Hún er venjulega skreytt flosleggingum á líkan hátt og skaut-

treyjan, án útsaums og spenna. Henni er krækt á brjóstinu. En þó er op milli barmanna á miðju brjóstinu. Þar sést í línbrjóst. Um hálsinn er borið breitt mislitt silkiband eða slipsi. Því er hnýtt að framan og myndar hnúturinn stóra lykkju. Þar er oft brjóstnál eða skartgripur. Svunta fylgir ávalt búningnum.

Á höfðinu er ávalt borin húfa. Upphaflega sat hún föst af sjálfsdáðum, meðan hún samkvæmt tízkunni gat fullnægt hlutverki sínu: að vernda höfuðið. En tízkan breyttist. Nú er húfan smátt og smátt orðin svo lítil, að hún er aðeins 6—8 þumlungar að þvermáli. Hún er kringlótt, fastprjónuð ullarpjatla, sem fest er ofan á hvirfilinn með títuprjónum. Frá miðri húfunni hangir alllangt mjótt skott niður í annan vangann. Um neðsta hluta þess lykur lítill silfurhólkur (fátækari konur bera látúnshólk), en niður úr honum hangir aftur silkiskúfur, 11—12 þumlunga að lengd. Silfurhólkurinn liggur í öðrum vanganum rétt fyrir neðan húfuna, en endar skúfsins falla niður á öxlina.

Við hversdagsbúninginn er borið utanhúss stórt silki- eða ullarsjal. Því er sveipað fast utan um mittið og upp um hálsinn. Svuntan er oft úr silki.

Þegar íslenzkar konur eru á reið, bera þær oftast sérstök reiðföt, sem eru nýtízkuleg. Í stað íslenzku húfunnar bera þær þá nýtízkuhúfu eða hatt; og reiðpils þeirra líkjast algerlega reiðpilsum danskra kvenna. Þær bera og reiðtreyjur og sjöl og auk þess klúta um háls og munn, þegar mikill kuldi er.

Söðullinn er og með nýtízkusniði, en hefur þó haldið söðulboganum.

Búningar þessir eru bornir á sama hátt af öllum konum. Af búningi íslenzku konunnar verður því eigi séð, hver staða hennar eða stétt er í mannfélaginu.

Að lokum viljum vér minnast á vinnufötin, sem borin eru við heyvinnu á sumrum. Þau eru klútur um höfuðið, langar léreftsermar, vetlingar, sterkir ullarsokkar með sokkaböndum og stutt pils, Konur í vinnufötum þessum geta riðið hestum stuttan spotta klofvega eins og karlmenn. Á vetrum eru borin heitari föt og klútum vafið um höfuðið.

Konur einar bera nú þjóðbúning, enda eru þær ávalt vanafastari en karlar.

Vér höfum nú reynt að lýsa búningi íslenzkra kvenna frá fornöld og til vorra daga. Af lýsingu vorri geta lesendur að

vonum séð, hvernig eftirköstin af menningarstraumum Norðurálfunnar hafa og náð alla leið til Íslands.

Frelsið á söguöldinni og andleg afskifti, sem Íslendingar þá áttu við umheiminn, setti auðvitað mót sitt einnig á klæðaburðinn. Fjöruga verzlunarsambandið, sem — þrátt fyrir bann stjórnendanna — átt sér stað í lok miðaldanna, einkum við England og Þýzkaland, hafði og lík áhrif. Alda viðreisnartímans náði einnig til Íslands. Þungbær afkróun, sem síðan um margar aldir var haldið uppi til stórskaða fyrir Ísland, hafði þau áhrif, að Íslendingar yfirleitt héldu fast við það, sem viðreisnartíminn hafði fært þeim. Þetta sést af tilbreytingarleysinu og þróunarleysinu í klæðaburði, þegar þeim breytingum er slept, sem Íslendingar sjálfir fundu upp. Meðan Íslendingar vóru að berjast fyrir því að fá þingbundna stjórn, þá kom og sjálfstæðisþrá þeirra fram að því er klæðaburð snerti: Eftir miðja 19. öld endurbættu þeir þjóðbúning íslenzkra kvenna og yngdu hann upp.

34. Stúlka í vinnufötum (á hestbaki).

Nú er frelsið einnig komið til frænda vorra á Íslandi. Óefað hefur það og áhrif á klæðaburðinn þegar tímar líða fram.

Nýir menningarstraumar myndast sí og æ, og þeir munu — eins og reynslan ávalt sýnir — skola mörgum gömlum venjum burt. Þá munu íslenzkar konur, þrátt fyrir ættjarðarást og þjóðernisást þeirra — sem þær aldrei hafa mist —, fylgjast með framþróuninni. Tízka Norðurálfunnar mun ávalt fara meir og meir í vöxt, eins og farið er að votta fyrir. Þá mun og íslenzki kvenbúningurinn, sem nú er borinn, verða hengdur upp í Forngripasafninu í Reykjavík til vitnis um, hvernig tígulegu, laglegu og frjálslyndu íslenzku konurnar vóru forðum klæddar. Kvenbúningurinn hverfur samtímis því, að rjómabú, skilvindur, eimskip, ritsímar, talsímar og margt annað nýtt smeygir sér inn.

Þýtt hefur

HAFSTEINN PÉTURSSON.

Aths. Grein þessi er þýðing á danskri ritgerð, (»Den islandske Kvinde og hendes Dragt«), sem næstliðið ár birtist í »Tidsskrift for Industri«, Hér er þó slept nálega 1/8 framan af þeirri ritgerð, sem aðallega er um réttarstöðu íslenzkra kvenna í fornöld. Í frumritgjörðinni eru og miklu fleiri myndir, 77 alls, en margar þeirra snerta lítið sögu íslenzkra kvenbúninga. Í þýðingunni hafa fáeinar smábreytingar verið gerðar á einstöku stað og ber ritstjórnin ábyrgð á þeim. Þó hér sé fljótt yfir sögu farið, vonum vér að ritgerðin verði mörgum kærkomin, því bæði hún sjálf og myndirnar gera mönnum mun auðveldara að glöggva sig á sögu íslenzka kvenbúningsins, og gæti hún því orðið mikil leiðbeining og góður grundvöllur undir fyllri ritgerð og nákvæmari um þetta efni, sem full þörf væri á fyrir Íslendinga sjálfa að fá, og mörg tildrög eru til í ritgerðum Sigurðar heitins málara, bæði í Nýjum félagsritum og Forngripasafnsskýrslum hans. Hins vegar nægir þetta yfirlit fyllilega fyrir útlendinga, sem það og er skrifað fyrir.

RITSTJ.

Bjarni Thórarensen
og
Stephan G. Stephansson.

Líkingarnar eru það, sem fyrst og fremst einkenna skáldskap Bjarna Thórarensens. Og þær eru svo mergjaðar, að það virðist einkar vel til fallið, þegar hann talar um, að hann hafi fundið kvæðakraft í brjósti sér.

Dæmin eru kunnari en svo, að þau þurfi að nefna; aðeins má minna á, hvernig útsynningshljóðið verður í eyrum hans »sem leiki náklukkur á loftramböldum«, þegar hann hugsar um lát vinar síns; hvernig torfur, sem skolast hafa upp á grjóteyrar, verða af sömu ástæðu í augum hans »dökk feigðarkuml« eins og »ógróin leiði yfir jörðuðum ná« og hvernig hann notar »horfinn ilm« í hinni yndislegu vísu »þá eik í stormi hrynur háa«.

Hvergi kemur þó betur fram, en í kvæðinu »Vetur« (»Hver ríður svo geyst« o. s. frv.), hvernig skáldgáfa hans er samkynja því ímyndunarafli, sem til forna skóp úr náttúrumögnunum Æsi og Jötna.

Af því að ímyndunaraflið er svo ríkt, að það ber nærri skynjunina ofurliða, þá láta Bjarna betur líkingar en lýsingar, þó að vísu væru til fagrar myndir af náttúrunni í huga hans, eins og sýna þessi orð:

Sólgyltan man eg Múla
mæna þar völlu of græna o. s. frv.

Um Jónas Hallgrímsson má segja þvert á móti, að honum láti betur lýsingar en líkingar, af því skynjunargáfan var svo frábærlega næm, að hún mun hjá fáum eða engum Íslendingum hafa verið eins. Vegna þess átti hvert fagurt íslenzkt orð sér góðan jarðveg í huga Jónasar, og vegna þess var hann, mér liggur við að segja, of »sannorður og trúr« til að geta lýst náttúrunni öðruvísi en hún er. Þetta kemur skrítilega fram í orðum eins og þessum: »Með hjálminn skygnda hvítri líkan mjöll«. Jónas ætlar þarna að líkja jöklinum við hjálm, en það verður úr, að hann líkir honum við það, sem hann er líkastur (sbr. gátuna: hvaða fugl er líkastur hrafninum).

Eitt hið bezta skáld íslenzkt á síðari tímum, Stephan G. Stephansson minnir að gáfnafari meir á Bjarna Thórarensen en nokkurt annað skáld. Ímyndunaraflið er svo tröllaukið, að náttúran verður öll lifandi í líkingum hans, orðatiltækin svo mergjuð, mannvitið svo frábært. En Stefán lítur líka á náttúruna opnum augum og sínum augum; hann nýtur þess ef til vill, að hann hefur ekki á barnsárunum, þegar mönnum er hægast um nám, gengið í einhvern skóla, þar sem menn helzt læra að líta með annara augum á ýmislegt, sem varðar þá litlu; en að læra að sjá með annara augum er að ýmsu leyti ekki betra en að vera blindur.

Stephan G. Stephansson minnir á þá menn, sem fyrstir sköpuðu ýms íslenzk orð og málshætti, sem varla eiga sinn líka að afli og speki; hann hefur það einkenni listamannsins, að orðin koma frá honum eins og nýslegnir gullpeningar, en ekki eins og margþvældir seðlar; hann hefur líka það einkenni skáldsins, að að kvæðin hans hafa eins og sinn eigin róm. Þó dettur manni stundum í hug, hvort íslenzkunni mundi ekki ef til vill hafa orðið ennþá meiri ávinningur að því, ef hann hefði lagt meiri stund á að rita óbundið mál en bundið.

Hér á Íslandi er Stephan G. Stephansson helzt kunnur af kvæðabálkinum »Á ferð og flugi«; hygg ég, að hver sá, sem hefur lesið það kvæði einu sinni, muni lesa það oftar. Má þar finna nóg dæmi til að sanna það, sem hér hefur verið sagt.

Þar eru þessi orð um eimvélina:

Hjá stöðinni lagðist hún másandi móð,
sem mist hefði dragkraft og þol.
En hjartaslög gufunnar heyrðust þó enn
í hrafnsvörtum, gljáandi bol.

Og þetta:

Það fór einsog vant er — hver uppspretta auðs,
sem orðið gat Fátækum bót,
varð gullsnara Fépúkans harðara heft
um hlekkbundinn Öreigans fót.

Ef til vill ber III. kaflinn (Ragnheiður litla) og IX. kaflinn (Daginn eftir hlákuna) af öðru í þessum ágæta kvæðabálki, en einstakar línur úr þeim geta ekki gefið mönnum rétta hugmynd um kvæðin.

Í XVII. kaflanum eru þessi orð sannnefnd spakmæli:

Að ég væri fulltrúa', að fyndist þó loks
í framtíðar ómælishyl
það gull, sem að óþekt í aurunum lá
og atvikið gróf ekki til[1].

Algengari er nú ef til vill í mannseðlinu sá saur, sem atvikin grafa ekki til, en það væri gaman að vita af mörgum stöðum í íslenzkum bókmentum, þar sem jafn djúpviturleg hugsun væri sett fram af annari eins snild og öðru eins afli og gert er í þessari gullgrafaralíkingu.

Í erfiljóðum eftir Stephan G. Stephansson er þetta:

. . . »þann flaðrarafans
þú fyrirleizt sjálf, sem á leiði hvers manns
með leirugum loftungum blaðra«.

Mér finst, að líkt þessu mundi Bjarni Thórarensen hafa getað komist að orði.

Það kvað vera von á, að kvæði Stephans G. Stephanssonar komi bráðum fyrir almenningssjónir í einni heild, og munu margir hlakka meira til að sjá þá bók en flestar aðrar, sem út hafa komið á síðari árum. Munu fleiri en sá, er þetta ritar, óska þess, að kvæðunum verði raðað eftir aldri, svo að þess auðveldara verði að gera sér hugmynd af þessu vitra og sannorða skáldi.

24/12. '03.

HELGI PJETURSSON.

---

[1] Leturbreytingin eftir mig. Annars er það galli á kvæðunum, hvað margar alveg óþarfar leturbreytingar eru í þeim.

Að haustnóttum.

I.

Þið jafnaldrar, sveitungar, samferða-menn,
Vort sumar ei felst oss úr minnum,
Né hallandi árs-tíðir hræðumst við enn,
Þó haustað sé fimtíu sinnum.

Hvort við höfum safnað, það sést ei í kvöld,
Með sumri' eða gjöreytt með vetri.
Á starfs-aldri heilum, á helming úr öld
Varð húsviltum aðkoman betri?

Við unnum sem haustið — það endist ei til
Að uppskera sáðvöll sinn gróinn,
En fleygir þó útsáði' í fjúkandi byl
Og frækornin hristir á snjóinn.

Og þá virtist landnemans hamingja höll,
Á haf út þá von manns var rekin
Og frelsið var hlaðslan og útgerðin öll
Og aleigan, heiman að tekin.

Og torfær er ókunnug leið út í lönd,
En leitin sú út yfir tekur —
Því hún skiftir árum á óþektri strönd —
Hvar öndvegis-súlurnar rekur.

En þó sýndist vel hafa' úr volkinu ræzt,
Er vandleitin endaði' um síðir
Þar himinn var sólskin um lágnætti lægst,
Og landrýmið gróandi hlíðir.

Þá möttum við lán okkar landflótta þann,
Og langsókn og útivist gaman:
Er við numum óska-dal, eignuðumst hann
Og una-land bygðum þar saman.

En við höfum dug okkar þar líka þreytt
Í þröng, er af frumbýli stafar,

Og vonirnar örendar óglaðir reitt
Með Agli, frá hafi til grafar.

Og þú getur eins hafa siglt þenna sjó
Í seti við arninn þinn heima,
Því það liggja' í átthögum — örðugri þó —
In ónumdu lönd, sem menn dreyma.

En landnemi! hvar sem þitt öndvegi er —
Sem ákváðu stormur og bára —
Hljót þakkir og lof; ekki letrað af mér,
En landnámi fimtíu ára.

II.

En þú, sem ert haustfegurst, leiðsögn í leit
Og ljósgjafinn skammdegis-þjóða,
Sem blástjarnan einstök, svo hrein en ei heit:
Þú heilla-dís norrænna ljóða.

Með glymjandi strenginn við stuðla-föll slétt
Um stjörnu-hröp þaninn og logann,
Sem iðar sem neistaflug, niðar svo létt,
Sem norðurljós kveykt sé í bogann.

Hvert manstu' oss? sem þráð höfum óð þinn og ást
Frá æsku og þig höfum munað;
Sem vonbiðlar tryggir að dýrð þinni dást,
Er dagsetrið byrgði hvern unað.

Sem hinar ei blíðmál né broshýr ert þú,
Né brigðlynd og tvíræð í orðum;
En kostavönd ertu sem kongsdóttir sú,
Er kaus um þau manns-efnin forðum.

Hún matti þá jafnsnjalla áformum í
Og æskunnar hugsjónum ríkum.
»Ég unt gæti báðum — en bíð eftir því,
Sem býr undir ætlunum slíkum«.

»Því smáþæg sem kota-mær ekki ég er —
Með erindi burt ykkur sendi,
Og vel þann, sem kemur úr víkinga-her,
Er vetrar, með fegursta hendi«.

Þeir ferð sinni höguðu um grundir og geim
Mjög gagnstætt að samvöldu miði;
Og komu þreyttir að haustnóttum heim,
Að heyra hver dómur sín biði.

Hönd annars var mjallhrein og mjúkari baðm,
Ei mars eða rispu þar kendi —
Hver yngis-mey kysi sér felda að faðm
Jafn fannhvíta riddara-hendi.

En hins var sem blökku-manns, bækluð hver taug,
Öll bitin af söxum og reipum —
En fagurt skein gullið í blikandi baug
Svo bjarmaði' af fingrum og greipum.

III.

Og þú, sem ert haustfegurst leiðsögn í leit
Og ljósgjafinn skammdegis-þjóða,
Sem blástjarnan einstök, svo hrein en ei heit:
Þú heilla-dís norrænna ljóða.

Ég rétti þér fimtuga hönd mína hér —
Nú haustar og enduð er förin —
Ég veit hún er hrufluð og hnúaber
Og hörgulli' á gullið en örin.

3. okt. 1903.

STEPHAN G. STEPHANSSON.

Eiríksjökull.

Eitt hið fegusta fjall á landinu er víst Eiríksjökull. Skínandi jökulhvelfingin er svo há og regluleg, að annað eins fagrahvel er ekki að sjá á neinu öðru fjalli; hamrastallurinn útundan jöklinum svo hár og brattur. Öll gerðin á fjallinu er slík, að áhorfandanum kemur til hugar einhver goða- eða jötnahöll, slík sem segir frá í Snorraeddu, nokkurskonar Breiðablik[1].

En vér sleppum nú þessum hugleiðingum og lítum á Eiríksjökul til að sjá, hvað hann er í raun og veru.

Sjáum vér þá fyrst, að bungan á fjallinu er miklu hærri og meiri en svo, að hún geti verið af jökli gerð eingöngu; bunguvaxið fjall hlýtur að vera undir hjarninu, og þessi fjallbunga rís eins og upp af undirfelli, þar er fjall á fjall ofan, »Pelíon á Ossa«. Nokkuð svipaðar bungur eru Geitlandsjökullinn og Okið.

En um Okið vitum vér, að það er fornt eldfjall, af þeirri tegund eldfjalla, sem dyngjur nefnast; hefur Þorv. Thóroddsen prófessor fyrstur leitt athygli vísindamanna að slíkum eldfjöllum hér á landi. Hafa þau myndast þannig, að hraunbunga hefur hlaðist upp yfir gosgöngunum neðan að, og eru þau talsvert flatvaxnari en þau eldfjöll, sem mest eru gerð af ösku og vikri. Annað slíkt eldfjall er Skjaldbreið, og er þó meira strýtulag á henni en Okinu, vegna þess að Skjaldbreið er miklu yngra fjall og jöklar hafa ekki jafnað hana einsog Okið; bæði þessi fjöll eru hérumbil jafnhá, en aldursmunurinn hygg ég það sé, sem gerir, að enginn jökull er á Skjaldbreið á móts við það, sem er á Okinu.

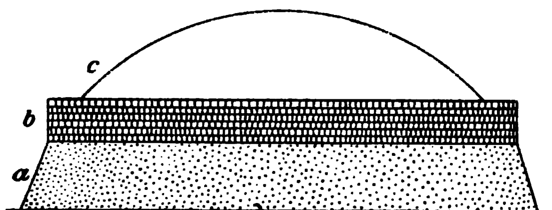
Útundan hraunbungunni á Okinu vottar sumstaðar fyrir hamrastalli líkt og á Eiríksjökli, þó að miklu minna beri á því; Okið

---

[1] Eiríksjökli hefur verið þannig lýst: »Fra en Sokkel af forholdsvis ringe Omfang rager den op over sorte, stivnede Lavastrækninger til en Höjde af henved 6000 Fod over Havet; dens Sider ere stejle og murlignende, dens Jökelkuppel er af en saa fuldkommen Runding, at, naar man under Bestigningen af Baula efterhaanden ser den dukke op over Horisonten, er det, som om en Maane af æventyrlig Störrelse lod sig til Syne paa Himmelhvælvingen, indtil de blaa Klippevægge, idet de ogsaa træde ind i Synsfeltet, forstyrre Ligheden. Eiríksjökelen bærer Prisen for alle de Bjærge, man kan se fra Baulas Top. Lig et Palads for en af Edda'ens Jætter, knejser den over Ödemarkerne med sine mörkeblaa Vægge og Tagets skinnende Hvælving«. — En Bestigning af Fjældet Baula i Island. Dansk geogr. Tidsskrift 1897, bls. 46—7.

er líka miklu minna fjall en Eiríksjökull bæði að hæð og ummáli. En þar sem vér sjáum, að bæði þessi fjöll eru svona lík að allri gerð, liggur nærri að ætla, að Eiríksjökull sé fornt, kulnað eldfjall af sömu tegund og Okið, eða réttara sagt, að fjallbungan ofan á undirfellinu, en undir jöklinum, sé hraundyngja.

Þegar komið er að Eiríksjökli, sést að hamrarnir eru gerðir upp af tvennskonar grjóti, og þeir eru svona brattir einmitt af því, að harðara grjótið liggur ofan á. Neðst í hömrunum er móberg, að svo miklu leyti sem ég gat séð, tómt eldfjallamóberg, aska og gjall runnið saman í hellu. Ofan á móberginu eru mörg hraunlög; hvert hraunið hefur runnið yfir annað og er í þeim dólerít eða grágrýti, líkt Reykjavíkurgrjótinu, með ögnum af grænu

Skýringarmynd til að sýna hvernig Eiríksjökull er gerður.
a = móbergið neðantil í hömrunum; *b* = dólerírthraunlögin sem mynda bröttustu hamrana; *c* = hraundyngjan með jöklinum á (hún er þó ekki sjálf jökli hulin niður að rótum).

steinefni er ólívín nefnist (sjá skýringarmyndina). Og þegar menn nú sjá, að fjallbunga, sem einmitt hefur eldfjalla lögun, er umkringd af hraunum, sem liggja svo hátt, að erfitt er að hugsa sér þau komin annarstaðar að, þá virðist ekki auðið að umflýja þá ályktun, að fjallið sé hraundyngja. Svipaður hamrastallur, hlaðinn upp af mörgum hraunlögum, er einnig út undan Geitlandsjöklinum og er næsta líklegt, að í þeim hraunum sé líka dólerít, en undir jöklinum er líklega hraundyngja, eins og undir Eiríksjökli.

Á hinum nýja jarðfræðisuppdrætti Íslands eftir próf. Þorvald Thóroddsen er sýnt hraun-eldfjall austan til í Langjökli, og sennilegt er jafnvel, að fleiri slíkar dyngjur dyljist undir ísi og hjarni þessa jökuls.

Lyngdalsheiði, Skjaldbreið, Okið og Eiríksjökull eru þá eldfjöll af sömu gerð, þó að ekki séu þau öll jafngömul.

Það er enginn efi á því, að Skjaldbreið er langyngst; landið suður af henni hefur alt sprungið sundur í ræmur og sigið; það

er líkast því, sem einhver jötnaplógur hafi rist sundur fjalllendið, og á rústunum hefur hvelfst upp þessi »ógnar-skjöldur bungu-breiður« af hraunum, sem ullu upp um sprungurnar. Gerðist þetta eftir að jöklar huldu land alt síðast.

En Eiríksjökul hygg ég elztan af þessum fjöllum; frá því eldfjalli hafa ekki runnið hraun eftir að hamrastallurinn útundan jöklinum myndaðist; hefur hann líklega orðið af landsigi. Hálendið, sem jökulfjallið er ofan á, hefur sennilega verið miklu meira um sig áður; en jarðarskorpan varð á huldu eftir öll þessi gos, brast í sundur og sumt sökk; af landsiginu gátu aftur risið ný gos og gekk svo koll af kolli.

Okið hefur líka risið upp á hálendi, en þó hefur fjalllendið þegar verið farið að brotna nokkuð sundur, er Okið var að gjósa, og er að sjá sem hamrastallur hafi víða farið á kaf í hraunflóðum, en sumstaðar vottar fyrir honum enn þá[1]. Eru allar líkur til, að Okið sé miklu yngra eldfjall en Eiríksjökull, og hefur það þó ekki gosið eftir að land alt var í jökli síðast.

Það er lítill vandi að ákveða aldur þessara tveggja eldfjalla niður á við, þau geta ekki verið yngri en síðasta ísöld. Miklu erviðara viðfangs er að finna aldurstakmörk þeirra aftur á öldum, en allar líkur eru þó til, að þau séu ekki eldri en elzta jökulöld, sem gengið hefur yfir þetta land.

Ég býst við að geta á öðrum stað sagt, nákvæmar en hér eru tök á, frá athugunum þeim, er þessi skoðun á aldri eldfjalla þessara byggist á; hér skal aðeins stuttlega drepið á þessar athuganir.

Fyrst má geta þess, að víða sjást jökulurðir undir ísnúnum dólerítbraunum, sem ekki hafa verið rakin að upptökum í einhverju eldfjalli; en ennþá betra er að geta sýnt fram á, að jökulurðarlög séu grundvöllur undir eldfjöllum, sem ekki hafa gosið eftir síðustu ísöld, enda má leiða rök að því, að svo sé, eins og nú mun sagt verða.

Hinar alkunnu Súlur (Botnssúlur) fyrir Hvalfjarðarbotni eru rústir af miklu eldfjalli, sem ekki hefur gosið eftir síðustu ísöld,[2] en það má sýna, að elztu jöklamenjar í fjöllum þar nálægt eru

---

[1] Sjá það sem Þorv. Thoroddsen ritar um Ok í geogr. Tidsskrift 1899, bls. 9 (sérpr.). Í sömu ritgjörð er talað um hraun og miklar eldgjár norðvestan í Langjökli.

[2] Sbr. áðurnefnda ritgjörð Þ. Thoroddsens, bls. 11.

eldri en þessi svipmiklu tindafjöll. Af Skarðsheiði t. a. m. má nú ágætlega sjá, hvernig Súlur eru settar ofan á hálendið á líkan hátt eins og Eiríksjökull, og væri fylt upp í skörðin og jökulbunga komin ofan á, kæmi fram ekki ósvipað fjall, sérstaklega að því leyti, sem bæði eru nokkurs konar yfirbyggingar á hálendi. En Súlur hafa grafist svona mjög sundur, bæði af því að eldfjallið, sem þær eru svo að segja skornar úr, var svo nálægt jökulröndunum, þar sem ágangur jöklanna var miklu meiri en innar í landinu og eins af því, að þær eru að svo miklu leyti gerðar upp af móbergi.

Nálægt Kerlingarskarði á Snæfellsnesi er sundurgrafið eldfjall, sem spúið hefur dóleríthraunum fyrir síðustu ísöld; en þó eru þar til jöklamenjar, sem eldri eru en Kerlingarskarðseldfjallið; má til nefna jarðlag eitt í Búlandshöfða með ísnúnum steinum og íshafsskeljum[1].

Fleiri dæmi mætti nefna, og það má telja víst, að til eru hér á landi eldfjöll (eða eldfjallarústir), sem spúið hafa dóleríthraunum og eldri eru en síðasta ísöld, en yngri en sú fyrsta. Verður af þessu líklegt, að dólerítfjöllin Ok og Eiríksjökull séu heldur ekki eldri en fyrsta ísöldin, og má nú raunar fá betri sönnun fyrir þessu.

Á einum stað þóttist ég sjá jökulurð undir dóleríthrauninu frá Okinu, en ekki er þessi athugun eins viss og æskilegt væri. Þær ísaldarmenjar, sem sjást rétt hjá Eiríksjökli, eru allar yngri en fjallið, en í blágrýtishálsi, fyrir ofan Hvítársíðuna, sást jökulurð afarfornleg; blágrýtislög eru ofan á henni og henni hallar í áttina að jöklinum, eins og blágrýtislögunum; að hún er eldri en Strútur og Eiríksjökull er ekkert efamál.

Ég veit, að þeim, sem vit hafa á jarðfræði, muni þykja það næsta glæfraleg ályktun, að önnur eins fjallbygging og Eiríksjökull sé risin upp eftir að ísöld hófst hér á landi; en eftir þeim athugunum, sem gerðar voru síðastliðið sumar (1903), er þetta langsennilegast.

Vér álítum þá, að Eiríksjökull og ýms önnur dóleríteldfjöll, sem sýnd eru á hinum nýja jarðfræðisuppdrætti Íslands, hafi byrjað að gjósa eftir að fyrsta ísöldin hófst, en hætt gosum áður hinni síðustu lauk. Þá verður sú spurning fyrir, hvort þau hafi

---

[1] Sjá: Yoldialagið í Búlandshöfða. Tímarit Bókmentafélagsins 1903, bls. 60—70.

gosið á ísöld, verið jökli hulin eins og t. a. m. Katla, eða þau hafi gosið á milli ísalda. Að fá vitneskju um þetta er mjög þýðingarmikið fyrir þekkinguna á jarðfræði landsins. Getum vér fundið sterkar líkur til þess, að eldfjöll eins og Okið eða Eiríksjökull, sem nú eru jökulfjöll, hafi áður verið auð, þá er með því fengin vitneskja um, að einhvern tíma á milli ísalda hefur loftslag hér á landi verið allmiklu heitara en það er nú. Og að vísu eru sterkar líkur til, að svo hafi verið, eins og nú mun sýnt verða.

Mönnum er ekki kunnugt um, að eldfjöll, sem eru í jökli eins og t. a. m. Katla, gjósi nokkurn tíma öðru en ösku og vikri;[1] hraunum spúa þau aldrei. Jökullinn bráðnar og brotnar, en hraunleðjan sundrast öll; af jökulhlaupum hafa líklega gerst sumar einkennilegustu og óreglulegustu bergtegundir í móbergsmyndaninni. En eldfjöll eins og Eiríksjökulsdyngjan eða Okið eru nú einmitt eingöngu gerð af hraunum, sem virðast hafa runnið rólega hvert yfir annað. Það væri því þvert ofan í það, sem kunnugt er um þessi efni, ef vér vildum álykta, að gosdyngjur þessar hefðu risið upp á ísöld; það verður að álíta, að þær hafi hlaðist upp á milli ísalda og að miklu minni jökull hafi verið á þeim en nú, eða jafnvel enginn. En slíkt hefði ekki getað átt sér stað, ef ekki hefði loftslag hér á landi milli ísalda verið talsvert hlýrra en nú.

Um eldfjöll eins og Súlur eða Bláfjall við Mývatn, sem að miklu leyti eru bygð af móbergi, en að ofan af dóleríthraunum, er líklegast, að þau hafi byrjað að gjósa á ísöld; en dóleríthraunin efst benda á, að þau hafi einnig haldið áfram að gjósa milli ísalda.

Eins getur vel verið, að móbergið undir Eiríksjökulshraununum sé frá ísöld.

Að ísöld hafi oftar en einu sinni komið yfir landið, virðist mér ekki hægt að efa, og þó að enn þá vanti meir en mikið á, að unt sé að rekja ísaldarsöguna til hlítar, þá er þó víst, að ísaldatímabilið hefur verið næsta margbrotið og viðburðaríkt, nokkurs konar Sturlungatíð í jarðsögu landsins.

Því hefur verið haldið fram, að Ísland hafi að mestu verið búið að fá þá lögun, sem nú er á því, þegar ísöldin (ísaldir) hófst; en svo er ekki. Það má sýna, að einmitt eftir að ísaldatímabilið

---

[1] Sjá t. a. m. Þ. Thoroddsen: Nogle almindelige Betragtninger om islandske Vulkaner og Lavaströmme. Geogr. Tidsskr. XIII., bls. 8 (sérpr.).

kom yfir, þá hefur bjarghellan, sem er yfir eldsjó þeim, sem ætla verður að sé í iðrum jarðar undir Íslandi, orðið fyrir mjög miklum byltingum og umbrotum. Eftir það hafa öll móbergsfjöllin risið upp, og eftir það hefur af brestum í bjarghellunni og landsigi komið fram Suðurlandsundirlendið, mesta dældin á landinu.

Einmitt eftir að þetta tímabil hófst, hefur »undarlegt sambland af frosti og funa«, skapað það Ísland, sem nú er.

HELGI PJETURSSON.

Unica noche.

Eftir C. M. NORMAN-HANSEN.

Nafn handa beztu vindlategundinni hans föður þíns — fallegasta nafnið, sem ég með nokkru móti get upp hugsað — það er til nokkuð mikils mælst, piltur minn! Lof mér nú fyrst að reyna vindilinn, svo skal ég segja þér, hvort hann á það skilið. Því þú skalt vita, að ég er ekki eins og prestarnir, sem skíra hvaða nafni, sem heimtað er; — ég vil, að hver hlutur beri nafn með rentu — og sama vakir líka fyrir honum pabba þínum, það er ég viss um. —

Unica! — Var það ekki það, sem hann pabbi þinn sagði? Nafnið átti að vera unica, minna mátti ekki gagn gera; — já, ég held ég þekki hann föður þinn! Hann vill láta það vera alspænskt kvenmannsheiti, svo hann geti límt mynd á lokið á kassanum, prentaða með olíuprenti og feitum dráttum, t. d. kvennabúrs-blómarós á legubekk eða því um líkt. — En í þetta skifti skulum við fara í kringum hann, piltur minn; — ekkert við kvenfólk — ekkert við kvenfólk vill hvorugur okkar eiga!

Kveyktu þá á eldspýtu handa mér, drengur minn, og svo skulum við sjá, hvaða veigur er í þessum unica hans föður þíns. Þarna í bókaskápnum, á milli bókanna og steinolíuvélarinnar, eru eldspýtur, við hliðina á hnífnum mínum — já, það var rétt?

Já, þú og hann pabbi þinn halda, að nöfnin, sem ég bý til, hrynji út úr höfðinu á mér eins og þegar hrist er úr poka. — Þið hafið ekki hugmynd um, hve mikils virði hvert af þessum

nöfnum er fyrir mig. — Ykkur skilst ekki, að langt niðri í dýpinu, þar sem allar gamlar endurminningar liggja dauðar og verða að moldu, þar sprettur það upp af myldnum minningaleifum — fæðist og vex eins og ljóðin hjá skáldunum, með fjölmörgum, fínum rótaröngum, sem læsa sig langt niður á við. — Og nú heimtar þú, að ég dragi hið fegursta þeirra fram í dagsbirtuna, rykki því upp með rótum og kasti því til grips fyrir hvern, sem hafa vill. —

Nú það er ekki þar fyrir, vindillinn hans föður þíns er góður; askan er þétt og hvít og reykurinn með hæfilegum bláma, þegar hann ber við döggvotan gluggann — opnaðu gluggann, svo við getum eygt út yfir húsþökin rauðu og hinn bláa sæflöt! Sko! Nú þyrlast reykjarhringirnir út í kornblátt vorloftið, þú getur fylgt þeim með augunum langar leiðir burt frá þessum þrönga þakklefa; — nú dreymir þig, að þú líðir sjálfur burt með þeim, langt burt, út í geiminn ómælanlega, — dreymir um æfintýri, um að laumast burt til siglinga og sjóferða, dreymir um að fást við hluti, sem aldrei hefur fallið í nokkurs manns hlutskifti að fást við áður! Já, öldungis rétt, þig dreymir, það er víst og satt, en þú hleypst ekki á brott, þú munt verða kyr heima og láta siglingar og æfintýri eiga sig — því þú ert sonur hennar mömmu þinnar — þú getur ekki fengið af þér að hlaupast á brott frá henni mömmu þinni, á ég við. —

Veizt þú, piltur minn, hve mörg líf eru í einum ketti? Hafir þú nokkurn tíma reynt að hengja kött, þá hlýturðu að vita, að hann hefur sjö líf að láta, áður þú fáir lagt hann að velli. En drengur á þínum aldri, hann hefur sjö sinnum sjö líf — svo mörg eru þau til taks fyrir hann, hann þarf ekki annað en hitta. En gáðu nú að þér! því hvenær sem þú hittir og nærð tökum á einu þeirra, þá skreppa hin burt á milli handa þinna; — það gengur eins og þegar menn eru að veiða froskunga í tjarnarpolli.

Ha? ertu að brosa að gamla kennaranum þínum? Hversvegna gamla — engum dettur í hug að kalla hann pabba þinn gamlan, og þó erum við, ég og hann faðir þinn, nálega jafnaldra. — En sko, það gerði gæfumuninn, við hittum hvor á sinn hátt! Sú var tíðin, piltur minn, að öll þau auðæfi komust ekki fyrir í huga mér, sem ég ætlaði að sækja út í heiminn og flytja heim til mín, — og svo varð ekki annað úr öllu saman, en lítilsháttar tungumálagrautur, til að troða í ykkur heimska skólastráka.

Og nú átt þú bráðum að fara að hitta! Nú, ég ber nú engan

sérlegan kvíðboga fyrir þér, þú munt ná föstum tökum á lífinu — þú lætur eflaust alla drauma fljúga sína leið, áður en þú ferð sjálfur að fljúga. Þú ert sem sé sonur hennar mömmu þinnar — og hans föður þíns — já, það, sem ég á við, er þetta: Hvað ætti þér að ganga til að fara að fljúga út í heiminn, — þér, sem líður svo vel hjá honum pabba þínum og mömmu þinni, og sem lífið liggur svo opið og undirbúið fyrir — verksmiðjan hans föður þíns, sem stendur á svo föstum fótum, — láttu þér þykja vænt um hana.

Nú eru foreldrar þínir að ganga kveldgönguna sína á stígnum bak við garðana, alla leið niður í fjöru, þar sem gömlu skipsakkerin liggja í sandinum og læsa skuggum sínum hverjum inn í annan, og þar er þanglykt, af nýreknu þangi — þar nemur hún mamma þín staðar og horfir út á sjóinn, unz síðasti sólargeislinn er horfinn og alt verður að einni forsælu og sjórinn missir sinn dimmbláa lit, — þá kemur hrollur í hana og hún þrýstir fastara um handlegginn á honum föður þínum og segir við hann: Mér er orðið kalt, við skulum snúa við og fara heim! Svo ganga þau saman heimleiðis, sama stíginn og þau komu. Enn þá leggur veigalítinn, bláleitan reykjarstrók upp úr verksmiðjureykháfnum hans föður þíns. Og þau eru að spjalla saman um heimilið og búsifjarnar, og hann faðir þinn segir henni mömmu þinni sjálfsagt frá nýju, fínu vindlategundinni, sem hann gerir sér svo góðar vonir um, — spengilega undna og dimm-gullinbrúna vindla, með sárfínum blaðæðum, eins og æðarnar á úlfliðunum hennar mömmu þinnar; — þess vegna á líka að skíra þennan vindil fallegasta nafninu, sem nokkur lifandi sál getur upp hugsað! Og þá getur vel verið, að þau tali um mig líka, og að hann faðir þinn vikni af góðmensku sinni, af því hann ann mér að vinna mér fyrir svolítilli smérsköfu ofan á brauðbitann minn með því að búa til nöfn handa vindlunum hans, sem þeir geti gengið undir út um heiminn.

Því ég er sem sé eini maðurinn í þessari bæjarnefnu, sem hefur nokkra nasasjón af spænskum orðum; þess vegna megið þið til að koma til mín, og það er því helber óþarfi af honum föður þínum, að láta sér vökna um augu yfir göfuglyndi sínu — starf mitt á, vænti ég, þá borgun skilið, sem ég fæ. Og úr því að hann faðir þinn er sjálfur sneyddur öllu hugarflugi og þekkir engin spænsk orð, þá sæmir ykkur ekki að líta smám augum á mig og þiggja nöfnin mín af tómum brjóstgæðum — nú, það gerir

hann pabbi þinn heldur ekki — undir niðri ber hann þó nokkra virðingu fyrir mér — þó nokkra virðingu. —

Þér finst líklega að ég sé nokkuð lengi að finna nafnið handa þér. En nú, skal ég segja þér, er það ég, sem fylgi bláu hringunum í reykjariðunni með augunum, — í þeim, þessum iðandi hringum, sem liðast út í loftið, get ég líka eygt ýmislegt skrítið Þó ég sé orðinn skar, er ég samt ekki orðinn laus við alla draumóra enn þá!

Ég sé yngismey og yngissvein ganga saman þarna úti á sama stígnum mjóa; það er snemma vors eins og núna; það úir og grúir af gulum vorblómum í grasinu og hinar beru greinar trjánna læsa skuggum sínum saman í flækju út yfir mölina á stígnum. Enginn hefur hugmynd um að þau séu saman, enginn veit, hvaðan hann hefur borið að, og hvernig hún hefur lent á vegi hans í þessum smábæ; — þau ganga saman niður að skipalæginu, þar sem þanglykt leggur af nýreknum þara, og samtal þeirra er hvorki um heimili né búsifjar, heldur um drauma og æfintýri og um að fljúga í faðminn á allri þeirri hamingju, sem til er í lífinu. Þau einsetja sér að hlaupast á brott í sameiningu, langt út yfir öll heimsins höf, ekki borin á draumvængjum, — nei, öðru nær, heldur blátt áfram hlaupast á brott í fullri alvöru og sannreynd, — framundan þeim liggur sem sé sæflöturinn blár og tindrandi, stafaður af geislum vorsólarinnar. —

Þau staldra við og hallast hvort fast upp að öðru, og þau horfa út í bláinn, unz sólin hnígur á bak við fellin fyrir aftan þau; og seglskipin þarna úti — nú, það eru reyndar ekki nema fáeinar fiskiskútur, en þær glampa svo fagurlega í sólarlagsskininu þarna úti í sæblámanum — svo dregur dökka húmblæju yfir alla geisladýrðina og sjórinn verður gráleitur og kuldalegur álits. Þá kemur snöggvast hrollur í hana og hún þrífur fastar í handlegginn á honum — og hún hallar sér í rósemi upp að honum og segir, að ekkert í heiminum geti slitið hana frá honum.

Og það er heldur ekkert það til í heiminum, sem aðskilji þau nóttina þá.

En þegar aftur fer að morgna — aftureldingin er hráslagaleg og grá, og gustur stendur af hafi. Og hvassviðrisstrokur taka að hvína gegnum öll mjóstrætin í þorpunum, og þungar, þarabólgnar öldur ryðjast inn á höfnina, og eimskipið marrar við hafnargarðinn og kolamekkinum úr reykháfi þess slær niður á við. Þá dóu

allir sólskinsdaga-draumarnir — þegar á reyndi, þá dróst armur hennar úr armi hans. Og hún hélt kyrru fyrir þarna inni á milli rauðu þakanna.

Sko! nú litar kveldsólin þakhellurnar hjá mér hálfu rauðari en áður; og nú skal ég segja þér nokkuð, piltur minn, það kemur aftur í mig löngun til að ganga enn þá einu sinni á vorkveldi þarna út eftir stígnum — ég má kannske styðja mig við öxlina á þér, ef ég þreytist á göngunni — svo göngum við fyrir utan garðana og lítum inn yfir öll rauðu þökin, sem halda okkur föstum, er ekki svo? Þau eru þó lagleg á að sjá í kveldsólinni; og aumingja gigtarlappirnar mínar, þær ná líklega í bekk einhversstaðar á leiðinni. —

Þá getur svo farið, að við mætum honum pabba þínum og henni mömmu þinni þarna úti. — Þá tek ég ofan hattinn og heilsa honum djúpt og auðmjúklega, því mér er ljóst, hve mikið ég á undir honum — og henni móður þinni heilsa ég líka auðmjúklega og djúpt, því ég veit sem sé, að það er hún, sem í fyrstunni kom honum föður þínum til að unna mér þessarar litlu atvinnu, sem ég á bágt með að vera án.

Réttu mér undirbollann, sem stendur þarna, svo ég geti losað mig við öskuna. — Vindillinn er góður, piltur minn; hann verður honum föður þínum til sóma. — Sannlega á hann skilið bezta nafnið, sem okkur getur hugsast handa honum — hann á skilið að heita unica, eins og hann faðir þinn vildi. —

Veiztu hvað hann faðir þinn átti við með því? Hann átti við nafn, sem enginn vindill hefði haft fyr í heiminum. — O, jæja, því ekki það — unica — unica.

Unica noche — ég skrifa það hérna á þessa pappírsræmu — Unica noche! Og ef hann pabbi þinn spyr, hvað nafnið þýði, þá skaltu þýða það fyrir hann: *Unica* þýðir ein einasta og *noche* þýðir nótt. — Segðu honum, að það þýði eina einustu nótt. sem er betri en þúsund nætur — að það þýði þá eina einustu nótt, sem jafnast á við hans þúsund nætur. — Þú getur reitt þig á það, piltur minn, að annað eins nafn eins og þetta mun sóma sér, þegar búið er að brenna það inn í kassalokið: Unica noche — Unica noche. —

Aths. Síðastliðið sumar hét danska blaðið »Politiken« verðlaunum fyrir þrjár beztu skáldsögurnar, sem blaðinu bærust innan ákveðins tíma og vóru sett

takmörk fyrir hve langar þær mættu vera. Saga sú, er hér birtist, hlaut önnur verðlaun, en er þó að margra dómi fult eins góð eða jafnvel betri, en sú, sem hlaut fyrstu verðlaunin. RITSTJ.

Íslenzkur marmari.

Þegar ég á síðastliðnu hausti var á ferð austur um Rangárvallasýslu, sagði bóndinn á Geldingalæk á Rangárvöllum mér frá steinum, sem kallaðir væru Jökulsteinar, og fyndust austur á Mýrdalssandi, og sýndi mér einn slíkan stein, sem hann notaði fyrir sleggjuhöfuð. Hann kvað það álit manna þar um slóðir, að steinar þessir væru ekki annað en samanhnoðaður jökull, sem orðinn væri svona harður(!!). Ég braut dálitla flís út úr steininum og þóttist þá sjá, að hér væri marmari. Ég spurði mig síðan fyrir um, hvar þessir steinar fyndust, og hvort nokkur náttúrufróður maður hefði skoðað þá. Mér var sagt, að þeir fyndust hingað og þangað á söndunum, þar sem árnar rynnu yfir, og eftir hvert hlaup væri venjulega mikið af þeim. Menn nefndu þá ýmist Jökulsteina eða Draugasteina, en enginn vissi til, að náttúrufróðir menn hefðu veitt þeim neina eftirtekt.

Mér var forvitni á að vita, hvaðan árnar bæru þessa steina, og ásetti mér að ganga upp í fjöllin í því skyni. Þorvaldur Björnsson á Þorvaldseyri lánaði mér góðfúslega mann til fylgdar, og förin var jafnframt skemtiför, því við gengum langt upp á jökulinn á Eyjafjallajökli, svo skamt var eftir upp á hæstu bunguna; en af því aðalerindið var að leita kringum jökulinn, hvort við yrðum nokkurs fróðari um »jökulsteinana«, urðum við að snúa þar aftur.

Von mín brást heldur ekki að öllu leyti. Í djúpu gili fast upp við jökulinn, beint upp af bænum á Þorvaldseyri, fundum við þessa steina. Skriðjökull gengur ofan í gilið og kolmórauður jökullækur beljar þar ofan eftir, sem hefur grafið stórt gljúfur niður í gegnum jarðlögin. Í berginu beggja megin við gljúfrin sáum við þessa steina. Þeir koma þar fram í berginu á hér um bil 100 faðma löngum kafla niður eftir, og eru hamrarnir að gilinu næstum gráhvítir til að sjá, eða þó öllu heldur flekkóttir. Við brutum nokkuð stórt stykki úr einum hvíta dílnum og höfðum með

okkur til bygða, og gat ég ekki betur séð en það væri af hvítum, hreinum marmara, en hvað mikið kann að vera af þessari bergtegund þar eða hvernig henni kann að vera háttað, er mér ekki kunnugt, bæði vantar mig þekkingu til að athuga það, og í það sinni skorti mig einnig tíma til þess. En þegar kom neðar í gilið, niður fyrir þetta umrædda belti, sást þessi bergtegund hvergi í gilbörmunum. Það lítur því svo út, sem hér sé lag, og það nokkuð þykt, að miklu eða öllu leyti af þessari bergtegund sem mest ber á í gilbörmunum.

Ég hafði með mér hingað til Kaupmannahafnar ofurlítið sýnishorn af þessari steintegund, og lét rannsaka það á »Ankerske Marmorfabrik« við Fríhöfnina, og komust þeir, sem vit höfðu á þeim hlutum, að þeirri niðurstöðu, að þessi steinn væri af hreinum og allgóðum marmara, að vísu heldur linari en norski marmarinn, en þó langt frá því vonlaust um að hann gæti orðið að notum.

Marmari er, eins og kunnugt er, mikið notaður, bæði í myndir og ýmsa smíðisgripi og byggingar, og getur það orðið allmikil auðsuppspretta, þar sem mikið er af honum og hann er góður, og gott er að komast að honum. Hann er að vísu ekki sjaldgæf bergtegund og því ekki dýr, en er oft fallegur og þykja munir úr honum hin mesta heimilisprýði.

Ekki er það óhugsandi, að allmikið kunni að vera af marmara í fjallaklasa þeim, sem myndar Eyjafjalla-, Merkur- og Mýrdalsjökla, því árnar bera alstaðar þessa hvítu steina fram úr fjöllunum. Þeir eru að vísu ekki allir sömu tegundar, en steinar af þessari tegund, sem ég hef látið rannsaka, eru alls ekki vandfundnir. En þótt allmikið kynni að vera til af þessari bergtegund þar í fjöllunum, þá er eftir að vita, hvernig hún er og hvernig þar hagar til. Vel getur verið, að þessi marmari séu að eins lausir steinar innan um lag af gömlu móbergi, en líka getur það átt sér stað, að hér sé um verulegt lag af mislitum marmara að ræða, sem gæti orðið unninn. Þetta þarf að rannsaka og er vert að rannsaka. Eitt er víst, að það er marmari í þessum fjöllum, og kannske fleirum fjöllum á Íslandi, hvort sem hann kann að verða að notum eða ekki.

Á fyrri hluta síðustu aldar fanst marmari í Noregi, og hefur verið unninn þar síðan. Þar sem hann á annað borð er til, er aldrei vonlaust um að hann geti orðið arðberandi. Marmari er í

jarðfræðislegum skilningi mjög forn bergtegund, en einmitt innan um hinar fornu bergtegundir finnast oft dýrmætir steinar og málmar. Það sé fjarri mér, að vekja tálvonir um auð í fjöllunum á Íslandi, en eitt vildi ég brýna fyrir öllum, sem um þau fara, að gæta sem bezt að öllum afbrigðilegum steintegundum, sem þeir finna. Allir dýrmætir málmar og steinar finnast í fyrstunni á þann hátt, að vart verður við þá á yfirborðinu, þar sem meira kann að vera dýpra í jörð niðri. Einkum eru gildrög og lækjarfarvegir hneigð fyrir að opinbera leyndardómana. Móðir vor, jörðin, er ríkari en margur hyggur, og það er erfitt að gizka á hvar eða hvenær það kemur að henni að vera gjafmild.

pt. Kaupmannahöfn í janúar 1904.

G. M.

Ritsjá.

MATTHÍAS JOCHUMSSON: LJÓÐMÆLI I.—II. (Seyðisfirði 1902—3). Varla er svo aumur Íslendingur, að hann myndi eigi óska sér að eiga öll ljóðmæli Matthíasar Jochumssonar í vandaðri útgáfu. Herra Davíð Östlund á því þökk og heiður skilið fyrir að hafa ráðist í að gefa almenningi kost á slíkum fjársjóði, og auðséð er, að hann gerir flest, sem í hans valdi stendur, til þess að útgáfan verði sem prýðilegust og höfundinum samboðin. Pappírinn er góður, letrið sjálft fagurt, en ekki er laust við, að það sé á einstöku stað lítið eitt máð og sumstaðar ögn klest; en varla er orð á því gerandi. Framan við fyrsta bindið eru tvær myndir af höfundinum, önnur frá 1872, hin tekin 1893.

Auðséð er samt á þessari bók, eins og fleiru, sem gefið er út á Íslandi, að hjá oss liggur ekki dauðahegning við prentvillum. Þær eru helzt til margar og margvíslegar. Leiðréttingar við 1. bindi eru heil blaðsíða og í 2. bindi er 3. flokkur talinn IV., og bls. 255 prentuð á undan bls. 254. Slíkt ætti ekki að sjást í neinni bók og sízt svo dýrmætri sem þessi er.

Niðurröðun kvæðanna virðist mér all-ábótavant. Í hvoru bindinu um sig er þeim raðað í flokka, einkum eftir því, á hvaða tímabili þau eru ort; en ekki er það gert með fullri samkvæmni; sum kvæðin hafa verið sett í flokk sér eftir öðrum einkennum, þannig er t. d. 4. flokkur í II. bindi »úr leikritum« og eru þar saman komin kvæði úr leikritum skáldsins frá ýmsum tímum. Innan hvers flokks er tímaröðinni ekki fylgt og loks eru þýddu kvæðin sumpart í sérstökum flokkum, sumpart innan um frumsömdu kvæðin. Þetta gerir ljóðasafnið óhandhægra.

Hvort bindið er um 300 bls. Í hinu fyrra eru 146 kvæði og stökur, 88 frumkveðin, 58 þýdd; í síðara bindinu eru 100 frumkveðin kvæði, en 21 þýdd. Tel ég þá öll kvæði sérstök, sem fyrirsögn hafa, þótt þau heyri til stærri heild.

Í þessum bindum eru mörg beztu kvæði skáldsins, kvæðin um ýmsa merkismenn sögunnar: Snorra Sturluson, Jón Arason, Hallgrím Pétursson, Guðbrand Hólabiskup, Eggert Ólafsson, Lúther. Þar eru og þjóðhátíðarkvæðin, Íslands landnám, Hólastifti, ýms ferðakvæði og sveitakvæði t. d. Skagafjörður. Þar er kvæðið um hafísinn, þar er hið ódauðlega kvæði um íslenzkuna, og fjöldi annarra kvæða, einkum tækifæriskvæða við ýms hátíðahöld, til einstakra manna o. s. frv. Hafa flest birzt áður, en nokkur eru ný. Í fyrra bindinu eru auk ýmsra annarra þýddra kvæða »sýnishorn af lýriskum kveðskap Norðmanna síðan 1835«. Hefur mest af því birzt í Eimr. og víðar, nema skínandi þýðing á kvæði Björnson's »Bergljót«. Í síðara bindinu eru gullvægar þýðingar ágætra ljóða eftir Drachmann, Tennyson, Longfellow o. fl. Hér kennir því margra góðra grasa, en svo ágætt safn sem þessi tvö bindi yfirleitt eru, dylst þó engum, sem fylgst hefur með ljóðagerð Matthíasar, að enn eru ókomin mörg ágætustu ljóðin hans; í þessum bindum eru t. d. nálega engin erfiljóð, en ýms erfiljóð hans má telja til fegurstu gimsteinanna í öllum íslenzkum skáldskap. Þau tvö bindin, sem ókomin eru, mega því vera engu minna tilhlökkunarefni en þau, sem þegar eru komin.

Það er einkennilegt við Matthías, að æskufjör hans og kraftur þverrar ekkert með aldrinum. Aldrei hefur hann kveðið betur en einmitt nú. Að tveim árum liðnum verður hann sjötugur, og þá verða öll ljóðmæli hans komin út — í fjórum fögrum bindum. Verður þá ástæða fyrir þjóðina til að átta sig á og minnast, hvílíkt stórvirki þetta »skáld af guðs náð« hefur unnið fyrir bókmentir vorar. Hugsum oss Matthías horfinn úr bókmentunum, — hvílíkt voðaskarð fyrir skildi! Enginn á fremur en hann skilið að heita þjóðskáld. Mörg af kvæðum hans eru hverju barni kunn og hann hefur verið framsögumaður þjóðar sinnar á flestum gleði- og sorgarstundum hennar um 30—40 ára skeið. Þegar hann slær hörpuna, lifnar lífæð flestra, því strengirnir eru spunnir úr hljómskærustu hjartataugum íslenzkunnar og ómur þeirra er bergmál vorra björtustu vona.

Hrifið hjarta — væri hæst harpa,
hæstri bifan — ef heyrast mætti!

kveður hann sjálfur; og hver hefur ekki heyrt það og fundið í fegurstu ljóðunum hans?

Braglistin er elzta íþrótt vor. Öld eftir öld hafa íslenzku skáldin leikið sér að því, að bregða æ slungnari hljómþætti úr hreimskærum orðum, sem íslenzkan er svo auðug af; þess vegna er skáldamálið orðið slíkur undragripur andans.

Og bragsyngara skáld en Matthías, held ég vér höfum aldrei átt. Hann getur leikið sér að hverjum bragarhætti, fornum og nýjum; ljóðafák hans verður aldrei fótaskortur, hversu »bratt stiginn bragar fótum« sem vegurinn er. Orðgnóttin er óþrotleg, því bæði á hann

sér undir tungurótum hverskonar nýyrði og auk þess hefur hann jafnan á hraðbergi valin orð hvaðanæva úr bókmentum vorum að fornu og nýju; og þessi orð skarta ekki í kveðskap hans sem lánaðar fjaðrir og baugabrot, heldur eins og skínandi skrúðklæði, sem enginn hefur áður borið; svo skapandi er sá kraftur, sem fellir hvert orðið við annað. En samt sem áður fá þessi orð meira vald yfir oss einmitt af því, að þau eru oss hálfkunn annarstaðar að; það leikur um þau einhver töfrablær, þau bregða upp í huganum leiftri, sem lýsir »langt fram á horfinni öld« og þó svo nálægt:

Finst mér að styrmi
sterkir vindar
gamal-gleymdra
geðshræringa;
og hálftýndar
hugarsjónir
daga fram
úr djúpi sálar.

Af þessum ástæðum hafa svo mörg af kvæðum hans þennan »arnsúg og magnaðan þrótt«, eins konar hrynjandi og trylling, líkt og stæði maður þar sem foss fellur af bergi:

Þar hrynur lýðsins hjartablóð
sem heilsulind frá bjargsins rót.

En hvað hefur þá Matthías kveðið um, hvaða hugsjónir speglast í þessum straumi málsins, hvaða Bifröst leikur yfir fossinum?

Flest kvæði hans eru tækifærisljóð; skáldið tekur hörpuna til að kveða um það, sem stundin blæs honum í brjóst. En í öllum þessum kvæðum er sama lífsskoðunin, sama undiraldan, sem ber uppi og lyftir hverri báru, er rís í hugarhafinu; það er hin bjarta von, trúin á sigur hins góða:

Trú þú á táp þitt og fjör
og trú þú á sigur hins góða,
ilskunnar stæltasta stál
stenzt eigi kærleikans egg.

Trú þú á sannleikans sál
og sameining gjörvallra þjóða,
bróðurást, mannúðarmagn,
mentun og sigur vors kyns.

Það er í stuttu máli lífsskoðun hans, það fyrsta og síðasta boðorð, sem hann brýnir fyrir þjóð sinni. Að syngja þessa trú inn í hvers manns brjóst, hefur verið hans helgasta löngun, til þess hefur hann varið sinni auðugu andagift og óðsnild, og aldrei held ég einlægari bæn hafi stigið frá brjósti hans en þessi yndislegu orð:

Ó faðir, gjör mig sigursálm,
eitt signað trúarlag,
sem afli blæs í brotinn hálm
og breytir nótt í dag.

Bjartsýni hans er óbilandi, hann heldur því föstu, hvað sem í móti mælir. Þegar hafísinn læsir höfnum og lokkar þessi orð af vörum skáldsins:

Hundrað þúsund kumbla kirkjugarður,
kuldalegt er voðaríki þitt,
hræðilegi heljar-arður!
hrolli slær um brjóstið mitt,

þá bregður barnatrúin undir eins upp sinni björtu getgátu:

Inst í þínu djúpi,
undir dauðans fölva hjúpi
leynist máske líf og hulin náð.

Og hann spyr:

Ertu, kannske, farg sem þrýstir fjöður
fólgins lífs og dulins-kraftar elds?

Hver veit? Og skyldi ekki að lokum orðin reynast sönn, að:

sá er munr á sönnu og lygi:
sannleiks-barn fær líf úr hjarni.

Skyldi ekki trúin á möguleikana reynast um síðir sönn, af því hún skapar sjálf nýjan og betri veruleik?

Bjartsýni Matthíasar kemur ekki sízt í ljós í erfiljóðum hans. Eflaust finst mörgum, sem þekt hafa suma þá menn, sem hann hefur kveðið eftir, að þeir sýnist meiri menn í erfidrápu skáldsins, en þeir voru í lifanda lífi. Það getur verið, því flestir líta aðeins á yfirborðið, en skáldið sér dýpra,

hann skynjar andann,
eygir hjartans leynilindir
lífsins gegnum skuggamyndir.

Matthías er einmitt slíkt aðdáanlegt erfiljóðaskáld, vegna þess, að honum er gefið að sjá, ef svo má að orði kveða, frumdrætti þess anda, sem hann yrkir um. Hann sér hæfileikana, hugsjónirnar, hvatirnar, sem bjuggu, oft eins og dulin fræ, inst í sálum þessara manna; og í ást hans, von og trú fær það alt vöxt og viðgang, eins og það væri flutt í frjórri jörð og undir geisla hlýrri sólar. Þannig verður myndin í huga hans fremur ímynd þess, sem mennirnir gátu orðið samkvæmt eðli sínu og upplagi, heldur en hins, sem þeir urðu í hrjóstri og harðviðrum fósturjarðarinnar. Á þann hátt lifa sálir þeirra endurbornar í ljóðum skáldsins eins og lýsandi stjörnur.

Ekkert skáld held ég eigi sér dýpri og víðari rætur í sögu vorri en Matthías; úr lindum hennar hefur andi hans teigað margan hollan drykk:

Veit ég sagan öll er ýkt,
efnið þó með speki vígt,
fult með ramman Urðar-óð,
örlög vor og hjartablóð.

Það hefur verið sagt, að hann væri ekki náttúruskáld, og það er satt, að náttúran ein út af fyrir sig verður sjaldan yrkisefni hans; hitt er oftar, að eldingum slær niður, bregða sem snöggvast birtu yfir einstaka drætti landsins, en sjaldan bregður hann upp heilli mynd af nokkru landssvæði, er hvíli fyrir auganu, stöðug og sjálfri sér nóg. Þetta kemur af því, að sagan er ríkust í huga hans, mannlífið með stríði þess, sigri og ósigri, gleði og sorg. Hann veit og man of mikið um sögu landsins til þess, að hann geti litið nokkra sveit með augum hinna fyrstu landnámsmanna og

hver einn bær á sína sögu,
sigurljóð og raunabögu.

Þó hann fari upp um fjöll og öræfi, verður sama uppi á teningnum:

Hér hefur Grettir gengið
glímt við fár og nótt.

Mennirnir, persónurnar og athafnir þeirra verða alstaðar aðalefnið, og það er því skiljanlegt, að ýms beztu kvæðin hans eru um merka menn sögunnar.

Þýðingar Matthíasar eru oftast svo snjallar, að enginn gerir betur. Reyndar kemur það stundum fyrir, að þýðingin fer nokkuð langt frá hugsun frumkvæðisins, eða réttara sagt, markar ekki eins nákvæmlega öll ummerki hugsananna eins og frumkvæðið; en hið frjálsa flug og kraftur, hið ótakmarkaða vald yfir málinu er hvervetna samt við sig, og sumstaðar finst manni að hreimurinn sé fyllri, drættirnir fagurdregnari en í frumkvæðunum. Enginn finnur að þýðingin sé gerð eftir forskrift, svo frjálsir og léttir eru allir drættir. Þýðingarnar á »Bergljót«, »Þorgeir í Vík«, kvæðum Drachmann's o. fl. o. fl. í þessum tveim bindum eru ódauðleg listaverk.

Matthías er of stór til að rúmast í stuttum ritdómi. Til þess að lýsa honum til hlítar þyrfti heila bók; en þá bók má enginn skussi skrifa. En eitt er víst, og þar sé öll þjóðin mér vitni: Með ljóðum sínum hefur hann hlaðið sér

lofköst, óbrotgjarn
þann's lengi stendr í bragar túni,

því hann er úr fegursta stuðlabergi íslenzkrar tungu.

Guðm. Finnbogason.

GUÐMUNDUR FRIÐJÓNSSON: ÚR HEIMAHÖGUM. Rvík 1902.

Bók þessi er nú orðin tveggja ára gömul og mikið og margt búið um hana að rita. Kann því mega segja, að það sé að bera í bakkafullan lækinn að fara nú að rita um hana í Eimr. En þó að ýmsar kringumstæður hafi orðið þess valdandi, að álit vort um hana komi nokkuð seint, viljum vér samt ekki undir höfuð leggjast að fara um hana nokkrum orðum, því það hefur aldrei verið ætlun vor, að ganga þegjandi fram hjá henni. Munum vér, eins og oss er títt, segja bæði

kost og löst á bókinni að vorum dómi, án alls tillits til þess, er áður hefur verið um hana skrifað, enda má um það segja hið fornkveðna: »sumt var gaman, sumt var þarft, en sumt vér ei um tölum«.

Bókinni er skift í 4 kafla og heitir hinn fyrsti þeirra »Móðurminning«, (bls. 9—21). Það eru tvö afbragðsfalleg kvæði, þar sem skáldið lýsir ást sinni og sonarlegu hugarþeli til móður sinnar látinnar; og gerir hann það mjög átakanlega, bæði með miklum krafti, næmri tilfinning og skáldlegri snild. Hve kröftuglega hann lýsir sonarást sinni, sýna meðal annars þessar vísur:

Með veikri hugdirfð skyldi eg vaka á leiði því,
er vinu mína geymir, nótt er byrgir hauður.
En gröfin eina á jörðu, er gæti eg sofið í,
er gröf þín, mamma, bæði lífs og dauður.

Frá dauðra manna vitum í djúpri grafarþró
menn draga' ei andann sér til heilsuþrifa.
En höfuðkúpu mömmu ég heldur kysti þó,
en hláturvarir þeirra kvenna, er lifa.

Má vera að sumum þyki hér nógu langt farið og jafnvel gengið á bug við skáldlegan smekk, en vér sjáum þó ekki, að svo mikil brögð séu að því, að aðdáunin fyrir þeim krafti, sem lýsir sér í þessum orðum, hljóti ekki að yfirgnæfa.

Í síðara kvæðinu tekur skáldið það meðal annars til íhuganar, hvort móðir sín sé nú látin til fulls og alls, eða hún muni halda áfram að lifa út yfir gröf og dauða, og kemst hann að þeirri niðurstöðu með því að skoða lífið í náttúrunni alstaðar í kringum sig, að hún hljóti að lifa. Niðurlagserindi kvæðisins hljóða svo:

Getur það verið: þú vakir?
Það vildi ég gjarna,
Hitt er mér sorg, ef þú sefur
í svartnætti grafar.
Hvarvetna hreyfir sig lífið,
hitinn og ljósið,
hvarvetna á himni og jörðu;
þú hlýtur að vaka.

Augnráð þitt sé ég í sólu,
en sorg þína í döggum,
bros þitt í glóandi geislum,
í golunni andann.
Rödd þín í árniðnum ymur;
en ást þína málar
kvöldroði á svefnhöfgum sævi.—
Ég sé að þú vakir.

Annar kaflinn heitir »Munablóm« (bls. 25—85) og er það safn af ástakvæðum til unnustu skáldsins og konu (síðasta kvæðið). Ekki ber því að neita, að margt er fallegt og vel sagt í kvæðum þessum, en yfirleitt er hann þó lakasti kaflinn í bókinni. Af eiginlegum ástakvæðum er þar í rauninni nauðalítið, heldur eru kvæðin mestmegnis tómar náttúrulýsingar, og tekst höf. oft prýðilega upp í þeim. Sem dæmi þessa má nefna kvæðið »Vornótt« (bls. 50). Það byrjar svo:

Vorgyðjan situr við sæinn
með sólrita í hendi
og færir á fjörðinn í letur
um för sína norður;

situr á sandsteypu granda
og sér út á djúpið,
langt út í glóbirtu-geiminn
með gullhlað um enni.

Þúsundir fugla í flekum
á flóanum móka,
sem lognaldan rólega ruggar
við röðulskin nætur.
Landbáran lárétta geisla
með ljósbrjóti klýfur;
en lending í litklæðum fögrum
við ládeyðu minnist.

Sól yfir sofandi unnum
situr og vakir.
Rauðlitu reflarnir tindra
við rekkjustokk grænan.
Ársalur, ofinn úr gulli,
er uppi til þerris,
breiddur á blágræna teina,
sem bera við himin.

Ómþýður árstraumur vakir
og öndunum ruggar,
stefnir að sunnan á sæinn
með sígandi hraða.
Lítur þar sólmánuð sjálfan
í sæförum norður
ljósklæddan, léttbrýnan næsta
og langstígan feta.

Blundvígðar blómjurtir dalsins
í blælygnri kælu
lokuðum ljósbikar halda
í lágnættis dvala.
Svefnmjöðinn sól hefir blandað
í salkynni Ægis
og borið þeim dáleiðslu drykkinn
og dreypt þeim á varir.

Þetta er óneitanlega falleg náttúrulýsing, en hún á ekki við í ástakvæði, — er altof langur útúrdúr í því. Alt öðru máli er að gegna, þar sem náttúrulýsingin er sett í náið samband við ástina og aðeins notuð sem líking, eins og gert er í kvæðinu »Áin og sjórinn« (bls. 69—70), enda er það eitthvert fullkomnasta kvæðið í þessum kafla. En venjulegast er ekki því að heilsa. Oftast er sambandið milli náttúrulýsingarinnar og ástalýsingarinnar annaðhvort ekkert eða þá svo lauslegt, að hvor virðist eins og úti á þekju hjá hinni. Stundum er sambandinu líka svo óheppilega fyrir komið, að það brýtur bág við allan fullkominn listasmekk (t. d. á bls. 60—61, 80—81 og 84—85). Yfir höfuð virðist ástakveðskapur ekki láta G. F. sérlega vel, því hann getur aldrei stilt sig um að slá út í aðra sálma, þegar hann fer að yrkja ástakvæði, svo að sjálf ástin verður jafnan á hakanum í lýsingum hans.

Þriðji kaflinn heitir »Dánardægur« (bls. 89—140) og er hann safn af erfiljóðum eftir hina og þessa, flesta lítt kunna, menn og konur. Erfiljóð eru búin að fá töluvert óorð á sig á Íslandi, enda er það ekki að ástæðulausu, því að margt af því, sem birzt hefur af því tægi í seinni tíð, hefur sannarlega ekki verið á marga fiska og naumast átt neitt skylt við skáldskap. En synd væri að segja slíkt um erfiljóð G. F. Þau eru ómengaður skáldskapur og má að öllu samtöldu telja þau bezta kaflann í kvæðabók hans. Allir lesendur vorir kannast við kvæðið »Ekkjan við ána« (Eimr. V, 146) og mun flestum hafa fundist mikið til um það. En engu minni tilþrif koma fram í öðru kvæði eftir áðra fátæka ekkju og 10 barna móður (bls. 98—99). Þar segir svo:

Hún ólst upp við fátækt að innlendum sið
í öreiga moldarklefa;
og átti í höggi við íslenzkan skort
til æfinnar síðustu skrefa.

Með börn sín á handlegg hún brekkuna kleif,
unz brjóstið var óvígt af mæði.
Hún iðkaði' ei bóknám, en »examen« tók
í alþjóðar lífsraunafræði.

Hún lærði kverið — og annað ei,
nema iðjunni kröftum að fórna.
En kent gat hún biskupnum kærleik og trú,
og kónginum öðrum að stjórna.

Er hrímþoka ellinnar hjúpaði brár,
ei hopaði vonin frá merki.
Hún önd sína vátrygði' og iðgjöldin lét
að enduðu hvers dags verki.

Á einstigi dauðans svo örugg hún gekk,
við alla menn sátt og í friði,
með fingurna knýtta á kraftvana hönd,
og kjúkurnar undnar úr liði.

Í hallarsal auðmannsins hlýtt er og bjart;
þar heyrast ei óp hinna grátnu.
Og kalt þætti frúnni að klifra um fjöll
í klakaspor ekkjunnar látnu.

Í erfiljóðunum eftir ritstjóra »Kringsjár« (bls. 116—19), kemst höf. meðal annars svo að orði:

Þú laukst upp Dofra leynisal
með lykli anda þíns.
Þar logaði sjálfur ljósvakinn
á lampa Aladíns.
Og bergið varð að hárri köll.
Hver hurð úr grópi veik,
er fossins andi og fjallsins sál
þar fóru í risaleik.
— — — — — — — —

Með pósti hverjum ljós og líf
um löndin sendir þú,
og sýndir kreddu: kærleikann,
en klerki: von og trú.
— — — — — — — —
Í glöðum huga gekstu kring
með góðra þinga val;
með lýsigull í karlsins kot
og kóngsins hallarsal.

Það væri freistandi að tilfæra margt fleira úr erfiljóðum G. F., en því miður leyfir rúmið það eigi og verðum vér að vísa mönnum í sjálfa bókina. Væntir oss að þau muni öll verða talin vel hlutgeng og mörg langt fram yfir það.

Síðasti kafli bókarinnar heitir »Úti og inni«, og eru það kvæði ýmislegs efnis: um náttúruna og veðrabrigði, brúðkaupskvæði, ljóðabréf, tækifæriskvæði o. fl. Eru mörg af þessum kvæðum prýðisgóð, og öll hafa þau eitthvað til síns ágætis, þótt sum þeirra séu dálítið gölluð.

G. F. hefur fyrir löngu sýnt, að hann er skáld og miklum og góðum hæfileikum búinn. En það, sem hingað til hefur frá honam komið, hefur að öllum jafnaði verið svo brotakent og sundurleitt, að erfitt hefur verið að gera sér grein fyrir, hve víðtæk skáldskapargáfa

hans væri eða hæfileikar hans yfirgripsmiklir. Nú ætti þetta að vera hægra, þar sem tök eru á að kynna sér heilt ljóðasafn eftir hann í einu lagi, þar sem kostur er að sýna meðferð sína á margs konar og margbreyttu efni. En samt vantar enn mikið á, að hægt sé að glöggva sig á því til fulls, hve miklum hæfileikum hann er búinn.

Eitt af góðskáldum okkar (vestan hafs) hefur í einu af kvæðum sínum sagt, að það hafi víst fleiri en hann furðað sig á »fjölgresinu á Sandi«. Vér erum að minsta kosti ekki í þeim hóp. Vér höfum sem sé ekki orðið varir við þetta »fjölgresi« í kvæðum G. F. Hitt er miklu fremur, að oss hefur furðað á, hve tegundirnar væru fáar, jafngóður og jarðvegurinn virðist að vera til gróðurs — þó »sandur« sé. Því kjarngóðar eru þær óneitanlega þessar fáu tegundir, sem vér höfum séð, og geta líka birzt í ýmsum blómgunarmyndum, þótt oftast sé það »sama tóbakið«, þegar farið er að grannskoða þær. Það er einmitt einn aðalgallinn á kvæðum G. F., að tilbreytnin í þeim er altof lítil, bæði í efnisvalinu og meðferð þess. Aftur og aftur koma sömu lýsingarnar og sama efnið. Flest eru kvæðin um náttúruna kringum hann, veðrið, menn og skepnur — alt í hans eigin sveit, því út fyrir hana kemst hann aldrei, að kalla má. Nafnið á bók hans, »Úr heimahögum«, gat því ekki verið betur valið. Því hann er altaf í henni í heimahögunum. En það má hann eiga, að hann hefur glögt auga fyrir öllu því ytra, sem fyrir hann ber þar, og kann að klæða lýsingar sínar í fagran búning, með miklu orðskrúði og smellnum samlíkingum, þó þær oft séu meira orðaleikur, en að djúpsett hugsun liggi í þeim. Það dregur og úr áhrifunum, að honum hættir við að klifast á sömu samlíkingunum og orðtækjunum í hverju kvæðinu á fætur öðru (t. d. »langeldar vetrar (nætur)«, bls. 20, 59, 64, 244, 256; »ljóskyndill mána«, bls. 20, 59, 181; »senda yl og ljós (ljós og líf) með hverjum pósti«, bls. 29, 118 o. s. frv.). Stundum verður líka orðalagið miður hugsanrétt, t. d. þar sem hann talar um að »heyra geislana skína«, en »sjá árniðinn ymja« og »sjá andvarann hjala« (alt á bls. 20). Hann mun nú vilja segja, að þar sé um yfirnáttúrleg skilvit að ræða. En sama verður ofan á, þegar hann talar um sín eigin skilvit (og þau eru þó líklega ekki yfirnáttúrleg?). Hann þykist sjálfur »sjá andann í golunni« (bls. 21) og geta borið um að hún (golan) sé »himinheið« (bls. 156) og »blíð á brá« (bls. 172). Þetta verður annaðhvort að kalla ofsjónir eða hugsunarvillu.

Yfirleitt eru lýsingar G. F. smekklegar, en þó getur út af því brugðið. Alveg einstök í sinni röð standa vísuorðin: »út að strandar úrnum hleinum | ota náði eg gönguteinum« (bls. 145), þar sem síðasta vísuorðið er bergmál af örgustu rímnahortittum, »úrnum« málvilla (fyrir »úrgum«) og »hleinum« illa valið orð. En slíkt er alveg einstök undantekning, sem óþarfi væri að taka frekar tillit til, ef ekkert væri fleira, sem benti í þá áttina, að listasmekkur höf. sé ekki eins næmur og æskilegt væri. En á það virðist oss það benda, þegar hann er að lýsa hinum »láréttu brjóstum« unnustu sinnar (bls. 53), því hingað til hefur það ekki þótt nein prýði á kvenmanni, að hún væri flatbrjósta, heldur einmitt hið gagnstæða (»mjúk eru brjóstin, hvelfd og há« segir Tegnér, og hann vissi hvað hann söng, er um fegurð og listasmekk

var að ræða). Ef það er rétt, að unnusta G. F. sé svona sköpuð, þá var óþarfi að vera að bera það út. Í sömu áttina — þó í minna mæli sé — virðist oss það benda, þegar skáldið alt í einu frá háfleygri og ljómandi lýsing á kvelddýrðinni úti fyrir bregður sér inn í eldhúsið til konu sinnar og fer að lýsa því, hvernig hún »standi þar við hlóðirnar að bakstri og suðu í sótskúraþokunni« (bls. 85). Ef höf. hefur ekki auga fyrir því, að þetta verður beinlínis ósmekklegt, einkum þar sem andstæðan er jafnglæsileg, þá er eitthvað bogið við listasmekk hans. Miður smekklegt virðist oss það og, er höf. legst á bæn til drottins og biður hann að »taka á mildi sinni og leggja að norðurljósa eldi og láta mána og stjörnur skína, þegar hún (unnusta skáldsins) hirðir þvotta sína, þarf að fara út á kveldi« (bls. 80—81). Það fer aldrei vel á því, að setja hið háleitasta og hversdagslegasta þannig í samband hvað við annað.

Enginn akur er svo frjór að hann ekki þarfnist áburðar og góðrar ræktunar, ef hann á að geta gefið góða uppskeru. En alveg sama regla gildir um manninn og þá ekki síður um skáldin en aðra. Hversu mikinn frumleik og gáfu sem þau kunna að hafa þegið frá náttúrunnar hendi, er þeim nauðsynlegt að verða fyrir utanað komandi áhrifum frá öðrum, til þess að auka þekkinguna, bæta smekkinn og glæða tilfinninguna. Þessara áhrifa geta þau aflað sér sumpart með lestri skáldrita og annarra bóka og sumpart með lífsreynslunni og umgengni við aðra menn.

Sýna nú kvæði G. F. að hann hafi orðið fyrir slíkum nauðsynlegum þroskaáhrifum? Já, að vísu nokkrum, en þó ekki nægilegum. Á áhrifum annarra skálda á hann ber mjög lítið og teljum vér það fremur löst en kost, því áhrif eldri góðskálda á ung skáld geta verið afarmikils virði fyrir þau. Skyldu menn t. d. ekki hafa saknað neins hjá Jónasi Hallgrímssyni, ef hann hefði farið algerlega á mis við áhrifin frá Heine? Auðsætt er, að Bólu-Hjálmar hefur haft töluverð áhrif á G. F., því margar af líkingum hans sverja sig í ætt við líkingar Hjálmars. Auk þess minna þessi vísuorð á Hjálmar (bls. 105):

Mín ei skyldi hefndin hika,
hefði eg rödd til guðs að kalla,
þurka mundi eg ána alla;
aldrei skyldi hún framar kvika.

En sá er munurinn, að Hjálmar hefur röddina og hótar að brúka hana, ef á þurfi að halda:

En viljirðu ekki til mín heyra,
eilíf náðin guðdómlig,
skal mitt hróp af heitum dreyra
himininn rjúfa kringum þig.

Að því leyti minnir vísa G. F. fult eins mikið á Sonatorrek Egils Skallagrímssonar og löngun hans til að hefna hins druknaða sonar síns á goðmögnunum. En krafturinn er langtum meiri bæði hjá Agli og

Hjálmari, og er þó vísa G. F. góð. — Ofurlitlum áhrifum hregður og fyrir frá Þorsteini Erlingssyni (t. d. bls. 47, 78, 96 og víðar) og eru þau til góðs, það sem það er; en þau eru næsta lítil. En sýnileg áhrif frá öðrum skáldum en þessum tveimur, hyggjum vér að verði erfitt að finna.

Hins vegar hefur G. F. í seinni tíð augsýnilega orðið fyrir annars konar áhrifum. Og þessi áhrif virðast aðallega stafa frá unnustu hans og ástum, sem hafa orðið göfgandi fjóregn fyrir sál hans og anda. Þess var einu sinni getið í Eimr. (III, 199), að ekki væri alt ætíð sem smekklegast hjá G. F. né laust við tilgerð, eins og einurð hans og þor stundum fengi á sig nokkurs konar gleiðgosablæ. En góður efniviður væri í honum; það þyrfti aðeins að hefla hann og fága, því hann væri enn að mestu leyti eins og hann hefði vaxið í skóginum og því eðlilega nokkuð kvistóttur. Alt þetta hefir nú stórum lagast með aldrinum. Gleiðgosablærinn er algerlega horfinn og á tilgerðinni ber nú mjög lítið, þó enn megi sjá nokkrar menjar hennar í ýmsu orðavali. Tilgerð verðum vér og að kalla það, er hann (bls. 27) talar um »Alfa vona og óska« sinna, í staðinn fyrir »upphaf vona og óska« sinna. Því »Alfa«, sem er nafnið á fyrsta stafnum (A) í gríska stafrófinu, táknar í þess konar orðatiltækjum ekkert annað en »upphaf« (»Alfa og Ómega« — upphaf og endir). Ef höf. hefur þótt of hversdagslegt að brúka orðið upphaf, þá hefði legið nær að brúka »Ár« (nafnið á fyrsta stafnum í rúnastafrófinu forna), heldur en að vera að seilast suður til Grikklands eftir nafni, sem fæstir Íslendingar munu kannast við. En sem sagt, rostinn og tilgerðin eru á förum hjá G. F., og að það er að þakka unnustu hans og ástum fremur öllu öðru, má sjá af þessari vísu (bls. 66—7):

Ef þú með mér værir, vina,
vildir ganga út í stríðið:
Óðar legði eg af mér hýðið
allan skrápinn, hjartans vina.

Unnustan hefur orðið við tilmælum hans og hann hefur haldið loforð sitt. En áhrif unnustunnar eru enn víðtækari. Áður var G. F. vantrúarmaður, en hún hefur gert hann að trúmanni. Hann segir sjálfur, að »trúin hafi flúið sig í æskunni« (bls. 44) og að hann hafi þá týnt bæn bernsku sinnar (bls. 76). 1893 efast hann stórlega um að nokkurt líf sé til eftir lífið hér á jörðunni (»ef gátu þeirrar ráðningu nokkur annars sér«, bls. 95; »en eitt er víst: það að engir brjóta um eilífð friðinn, sem dánir njóta« bls. 91). 1895 er efinn orðinn miklu minni (»en ef til vill dagar þó eftir hinztu nótt«, bls. 12), en þó enn talsverður og eins framan af árinu 1896 (»Annars heims í vonarveri — verði um nokkuð slíkt að gera«, bls. 107); en síðar á því ári virðist hann þó vera farinn að trúa á annað líf (bls 110). 1898 bólar þó enn á efanum (»Getur það verið: þú vakir?«, bls. 21), en trúin er þá samt orðin yfirsterkari (»Þú hlýtur að vaka«. »Ég sé að þú vakir«, bls. 21). Og það er engum blöðum um það að fletta, að það er unnustan, sem hefur gert hann trúaðan (»Því sýnileg ímynd hins sannhelga guðs er sálin í elskunni minni«, bls. 44). Sama árið (1898) er hann kominn svo langt, að hann getur beðið til

guðs bæði fyrir unnustu sinni (bls. 76—77) og fuglunum (bls. 78); en fyrir sjálfum sér getur hann enn ekki beðið (bls. 76: »er mér bönnuð bænariðja fyrir hagsæld minni«). En þetta lagast alt næsta ár (1899), því þá getur hann ekki einungis lotið að legstað látins vinar og »lesið bæn í klökku hljóði« (bls. 137), heldur er hann þá líka farinn að biðja fyrir sjálfum sér (»Legg mér, drottinn, lið, sem nægir«, bls. 175).

Aðaleinkenni G. F. sem skálds eru þau, að hann hefur ágætt vald á fögru, glæsilegu og kraftmiklu máli og getur lýst því, sem hann sér, með skýrum og litsterkum dráttum. Tilfinningin virðist að vera töluvert næm og sterk, en ekki að sama skapi viðkvæm eða þýð. Aftur er hugarflugið fremur lítið og sjálft sálarlífið og öll þau margbreyttu öfl, sem brjótast um í því, virðast að miklu leyti hulinn leyndardómur fyrir honum. Að minsta kosti eru allar lýsingar hans aðallega á því ytra, en mjög sjaldan á hinu innra eðli og umbrotum mannsandans. Þar sem hann nú hefur ekki átt kost á að sjá nema svo fátt með eigin augum, varla nema héraðið í kringum sig, þá leiðir af þessu, að yrkisefni hans verða mjög fábreytt og ná sjaldan út fyrir »heimahagana«. Sjálfu þjóðfélagslífinu, umbrotum þess og baráttu, sem í rauninni er stærsta yrkisefnið, hreyfir hann sjaldan við í kvæðum sínum. Undantekning frá því eru þó þessar vísur, þar sem hann lýsir gremju sinni yfir fáfræði almúgans, er láti miður vandaða og valdsjúka þjóðmálaskúma hlaupa með sig í gönur (bls. 96):

Að móðir okkar sulli í brjósti holu ber,
sem bráðum hljóta að springa — ei dulið mundi þér;
og það er mauravefur, sem mengið hyggur glit,
og megnið af því heimska, sem fólkið telur vit.

Að þjóðarhofið lekur og gliðnuð grindin er,
þó gulli rend sé burstin — lá opið fyrir þér,
og haglendið, sem framleiðir handa fénu blóm,
er holurð sundurgrafin af bognum refaklóm.

Sama má segja um kvæðið »Bréf til vinar míns« (bls. 241—45), þar sem hann lýsir hatri sínu til útflutninganna til Ameríku og ást sinni á ættjörðinni, og tekst honum þar prýðilega upp. Þar segir meðal annars svo:

Allar þjóðir eiga að verja
eigið land með blóði og höndum,
inn til dala, út með ströndum
óvinum, sem koma að herja.
Mundi vera betra að brjóta
bol af stofni vestur í löndum,
slíta upp rót með hnýttum höndum,
heldur en frónskri þúfu róta?

Ætlarðu að fara út í bláinn?
yfirgefa litla bæinn?
eigum þínum út á glæinn
öllum kasta og fram á sjáinn?
Ætlarðu að glata ánum þínum?
afbragðs-hesti, tryggum vini?
þínu góða kúakyni?
kasta í Enskinn börnum þínum?

Þjóðlífshugleiðingar og ættjarðarást koma og fram í kvæðinu »Þórir Sigurðarson« (bls. 130—32), þar sem hann jafnframt lætur í ljós

gremju sína yfir vanþakklæti þjóðarinnar og meðferð á sínum beztu mönnum, sem oft hefur þótt við brenna: Þar í er þetta:

Og heill sé því hverjum, sem hugsar um þig
og hlúir þér, aðþrengda móðir,
og þeim manni gef ég minn hlýjasta hug,
því hann er minn andlegi bróðir.
Og andi minn fylgir þér, fer með þér eins,
þó fallirðu og gangir á hnjánum;
og loks, þegar höfuð þitt hnígur í mold,
er hugur minn yfir þér dánum.

— — — — — — — — —

Ég ræð ekki við það, að sjón mín er seidd
í sveit minna örendu vina,
og yfir því lögmáli ber mér á brjóst,
að blómhnappur hver verður sina.
Já, svona eru kjörin þín, Fjallkona fríð,
með faldinn við blástirnda heiði,
að þeir, sem að unna þér, oftastnær fá
í endurgjald: nábjörg og leiði.

Af kvæðum G. F. má sjá, að hann er fremur heilsutæpur maður (bls. 174) og að hann hefur þá trú, að hann verði ekki gamall (bls. 108):

Við gátum þess eitt sinn, er gengum við tveir
um gróna og sólroðna velli:
að fyr myndu höfuð vor hulin í leir,
en hár okkar gránaði af elli.

Þótt áfangastaðnum ég enn hafi ei náð,
í áttina kvöldskuggar sveigja.
Og litverpar nornir minn lífdagaþráð
með lopum og bláþráðum teygja.

Þetta gremst honum mjög, — ekki af því hann hræðist dauða sinn, — heldur af hinu, að honum er ljóst, að hann hefur ekki enn náð fullum þroska og að margt af því, sem hann enn hefur afrekað, er fánýtt og lítilsvirði. Á bls. 175 farast honum þannig orð:

Við atferli dauðans er önd mín ei hrædd,
þó yfir mér karluglan skálminni veifi.
En fjandi er það bölvað að falla á knén
og fá ekki að stíga á þroskamanns veginn.
Að baki er: æskunnar foræði og fen,
en fjall-lendi blómvaxið hinum megin.

Þessi játning er mikils virði, því hún sýnir framfaramöguleikann. Fyrsta stigið til hans er viðurkenning þess, að manni sé áfátt, en hið næsta

er þráin eftir að verða fullkomnari. Og þessa þrá hefur G. F. Og honum er líka ljóst, að hann þyrfti að komast eitthvað úr kreppunni og fá að sjá eitthvað fleira en »heimahagana«. Hann langar að komast út fyrir landsteinana, en féð vantar (bls. 158—9):

Mig fýsir að sjá hina fjarlægu storð,
en farkostinn hefi ég eigi.
Og tunguna skortir hin algildu orð
og útsýni, leiðir og vegi.
Á ströndinni sit ég og stari á mar,
er stikar sæinn hið eimknúna far;
og klökkur úr kreppunni rýni
að kvöldroðans purpuralíni.

Væri það nú ekki mannsstrik af þeim, sem unna íslenzkum kveðskap og bókmentum og eitthvert bein hafa í hendi, að styðja hann til að fullnægja þessari þrá sinni? Því varla mun honum til mikils að knýja á náðir þingsins í annað sinn. Hann er of fjarri þingsalnum til að geta horft atkvæðin út úr þingmönnum. Auk þess hefur þingið aldrei ráð á að styðja þá, sem líklegastir eru til að geta unnið þjóðinni mest gagn með ritum sínum, eins og hefur sýnt sig með önnur eins söguskáld og Gest Pálsson og Einar Hjörleifsson.

Skyldu menn vilja skjóta saman til að styðja G. F. til utanfarar, er ritstjóri Eimr. fús á að veita samskotunum viðtöku og leggja fram sinn skerf og stuðning að öðru leyti — þó hann aldrei hafi séð manninn og þekki hann aðeins af ritum hans. Komist þetta í framkvæmd, er ekki enn örvænt um, að orð Eimr. (III, 199) kynnu að rætast: að þá mætti svo fara, að úr »den grimme Ælling«, sem G. F. nú (þá) mun álitinn af sumum, yrði — svanur. Og mun þó mörgum þykja djúpt tekið í árinni, að heimfæra upp á hann líking þá, sem H. C. Andersen brúkaði um sjálfan sig — þó ekki sé nema spádómur um möguleika.

V. G.

BÚNAÐARRIT. Útgefandi: *Búnaðarfélag Íslands*. 16. ár. Rvík 1902. — Þessi árg. Búnaðarritsins er í 4 heftum og 288 bls. Í honum eru 27 ritgerðir og greinar:

1. »Eftir búnaðarþingið og alþingi 1901« eftir *Þórhall Bjarnarson*, forseta Búnaðarfélags Íslands. Höf. lýsir mjög skýrt og greinilega búnaðarþinginu og gjörðum alþingis (1901) í búnaðarmálum. Um stjórn félagsins kemst hann svo að orði: »Það er nauðsynlegt, að komast sem fyrst yfir þetta millibils-ástand, að stjórn félagsins sé rekin af mönnum, sem brestur verulega þekkingu, og auk þess hafa mestallan tíma sinn bundinn við skylduverk embættis eða atvinnu sinnar«. Mikil þörf er á »vísindalegum ráðunaut« — líkum N. J. Fjord hjá Dönum —, sem ætti sæti í sjálfri stjórninni og yrði lífið og sálin í öllum framkvæmdum félagsins. Ýms mál vóru tekin til umræðu á búnaðarþingi þessu t. d. um kynbótatilraunir, bólusetning sauðfjár, berklaveiki á kúm, Hússtjórnarskólann í Reykjavík, byggingarrannsóknir

og verzlun jarðyrkjufæra og búskaparáhalda. Alþingi veitti framt að 130,000 kr. til landbúnaðarins. Að lokum minnist höf. á Búnaðarritið, sem bændum ætti að vera bæði þörf og ánægja að eiga og lesa.

2. »Reglur fyrir Mjólkurbú« eftir *Sigurð Sigurðsson*. Reglur þessar eru sniðnar eftir samkynja reglum í Danmörku, en lagaðar eftir því, sem á við á Íslandi. Reglunum fylgja skýringar, og höf. tekur að síðustu fram nokkur mjög áríðandi atriði, t. d. »að bannað sé að flytja til búsins mjólk eða rjóma úr veikum kúm«.

3. »Um Barðastrandarsýslu« eftir *Einar Helgason*. Höf. ferðaðist eftir tilmælum Búnaðarfélagsins um Barðastrandarsýslu 1901, til þess að athuga sandfokið í Sauðlauksdal og skógana í sýslunni og líta eftir búnaðarháttum þar. Ritgerð þessi er einkum um skógana. Höf. lýsir mjög vel landslagi og skógarleifum í sýslunni. Hún er allauðug að skógarkjarri, þótt alt sé það lágvaxið. Hæstu hríslurnar eru 8—9 fet. Garðyrkja er á háu stigi. Flatarmál matjurtagarðanna í sýslunni er nálega 19400 ☐ faðm.

4. »Ferð um Austurland« eftir *Sigurð Sigurðsson*. Búnaðarfélagið fól höf. 1901 að ferðast um Múlasýslurnar til þess að leiðbeina í jarðabótum og vekja áhuga á þeim. ·Ritgerðin er skýrsla um ferð þessa. Höf. telur búskap bænda í Múlasýslunum yfirleitt mikið fremur góðan og jafnvel myndarlegri og álitlegri en víðast hvar annarstaðar á landinu. En þó er útflutningur af landi burt langmestur úr Múlasýslunum. Orsökin er auðvitað eingöngu sú, að síðustu árin hefur verið unnið í sýslum þessum með mesta ákafa að »vesturferðum«. Í flestum sveitum Múlasýslna eru búnaðarfélög. Einna elzt þeirra er búnaðarfélag Fljótsdælinga, stofnað fyrst um 1846—1848. Garðyrkja er þar alment lítil og mjólkurbú enn þá engin, enda mjög erfitt með stofnun þeirra þar sökum strjálbygðar. Höf. ræður bændum í Múlasýslunum þessi ráð: Að fækka eigi fénu, hætta að færa frá, fjölga kúnum, girða, slétta og auka túnin og hirða og nota vel áburðinn.

5. »Gróðrarstöðin« eftir *Einar Helgason* er lýsing á gróðrarstöðinni í Reykjavík. — Höf. er forstöðumaður hennar. — Stöðin er aðeins 2 ára gömul. Um árangur gróðrartilraunanna er ekkert verulegt hægt að segja fyr en eftir nokkur ár. En óefað kemur gróðrarstöð að góðu gagni á Íslandi eins og annarstaðar.

6. »Ferð um Borgarfjörð« eftir *Sigurð Sigurðsson*. Eftir ráðstöfun Búnaðarfélagsins ferðaðist höf. um Borgarfjörð 1901 til að leiðbeina bændum við framræslu og áveitu. Grein þessi er stutt skýrsla um ferðina og tillögur höf. um framræslu á þeim bæjum, þar sem þörfin var mest. Um Borgarfjörð kemst hann svo að orði: »Borgarfjarðarhérað er óefað eitt af beztu héruðum landsins.... Þar eru innan um stórefnabændur og afkoma manna yfir höfuð góð í flestum sveitum. Héraðið er yfirleitt frítt og hefur í sér fólgin flest eða öll skilyrði til framfara og blómgunar. Landskostir eru þar góðir, túnrækt gæti verið mikil, engjar víða afbragð, garðyrkja töluverð, og mætti auka hana mjög.... Veiði er þar í hverri á og hverjum læk o. s. frv.«.

7.—8. »Skipulagsskrá og reglugjörð fyrir Ræktunarsjóð Íslands« og »Mjólkurtafla frá Laufási í Reykjavík 1900 og 1901«. Með þessum 2 smágreinum endar fyrsta heftið.

9—10. »Sandfok og sandgræðsla á Landi í Rangárvallasýslu« og »Sandfok í Sauðlauksdal« eftir *Einar Helgason*. Í fyrri greininni lýsir höf. sandfokinu í Rangárvallasýslu, sem nú er sumstaðar að minka, og sýnir fram á, hvernig megi hefta sandfokið (með görðum) og græða upp sandinn. Í seinni greininni ritar hann um sandfokið í Sauðlauksdal. — Þar er og lýsing á því eftir síra Þorvald Jakobsson —. Sandurinn þar er smámulinn skeljasandur, blandaður algengum fjörusandi. Vænlegasta ráðið til að græða upp sandinn er að sá melkorni í hann.

11.—12. »Skýrsla um mjólkurskólann á Hvanneyri og mjólkurbúin hér á landi« eftir *H. Grönfeldt* og »Framhald af sömu skýrslu« eftir *Sigurð Sigurðsson*. Í Búnaðarritinu 1900 er löng ritgerð eftir H. Grönfeldt um meðferð mjólkur (Eimr. VII, 211), en ritgerð þessi er skýrsla um starf hans »á Íslandi sem kennara í mjólkurmeðferð«. Hann hefur ferðast fram og aftur um Árnes-, Rangárvalla-, Borgarfjarðar-, Húnavatns-, Skagafjarðar- og Dalasýslur. Auk þess hefur hann verið kennari við mjólkurskólann á Hvanneyri. Í viðbót við skýrslu þessa skýrir Sigurður Sigurðsson nákvæmar frá mjólkurbúunum. 10. júlí 1900 tók fyrsta mjólkurbúið til starfa (á Seli í Hrunamannahr. í Árnessýslu), og vóru félagsmenn aðeins 5. Síðan hefur búunum fjölgað eftir öllum vonum. — Grönfeldt sýnir fram á, að koma megi blómlegum mjólkurbúum á fót víðs vegar um landið.

13.—14. »Búnaðarkenslu-breytingartillaga« og »Dæmi frá nágrönnum vorum« eftir *Björn Bjarnarson*. Höf. færir rök fyrir því, að kenslutíminn á búnaðarskólunum (2 ár) sé of stuttur og kenslan þar hljóti að vera langt of lítil. Úr þessu vill hann bæta með því, »að skilja kensluna í þrent: 1. gagnfræðakenslu; 2. verklega jarðyrkjukenslu, húsdýrahirðing m. fl.; 3. bóklega búnaðarfræði, og kenna sitt í hverju lagi«. Þessar tillögur sínar styður hann með »dæmi frá nágrönnum vorum« (Norðmönnum, Dönum o. fl.).

15.—16. »Um súrhey« eftir *Eggert Finnsson*; lagleg smágrein. »Skýrsla til Búnaðarfélags Íslands fyrir árið 1901« eftir *Sigurð Sigurðsson* er um störf þau, sem höf. hefur haft með höndum í þarfir félagsins.

17. »Markaður fyrir íslenzkar landbúnaðarafurðir í útlöndum« eftir *Guðjón Guðmundsson*. Ritgerð þessi er fyrirlestur, sem höf. hélt í Búnaðarfélaginu 19. apríl 1902. Höf. talar fyrst um markað fyrir lifandi sauðfénað og sauðfjárafurðir. Kjöt má flytja (og geyma) »ferskt, kælt, freðið, saltað og niðursoðið«. Hann getur þess, að flutningur og geymsla á söltuðu kjöti sé sáralítið notað nema á Íslandi, og saltað kjöt þyki erlendum þjóðum eigi lengur mannsmatur. Hann tekur fram orsakirnar til þess, að íslenzkt kjöt er í lágu verði á markaðinum í Lundúnaborg. Síðan ritar hann um hrossamarkaðinn og telur framtíðarhorfur hans mjög góðar, ef aðeins stærstu gallarnir eru bættir samkvæmt bendingum höf. Um smjörmarkaðinn og einkum fiskimarkaðinn ritar hann vel og greinilega. Ritgerð þessi er allmikið mál, og er vel með efnið farið. Tillögur höf. eru einkum þessar: Hann vill láta útvega hraðskreitt skip, útbúið með kælivél, sem gangi milli Íslands og Leith tvisvar í mánuði og flytji ísvarinn fisk, ferskt kjöt og smjör og aðrar ferskar vörur. Í öðru lagi vill hann láta skipa landbúnaðarkon-

súlent á Bretlandi, er sé launaður af landssjóði og standi undir umsjón landsstjórnarinnar og Búnaðarfélagsins; hann á að gera íslenzkar landbúnaðarafurðir sem mest og bezt kunnar á markaðinum í útlöndum og leiðbeina bændum og kaupmönnum í öllu, sem að því máli lýtur. — Með fyrirlestri þessum er öðru hefti lokið.

18. »Um íslenzkar fóður- og *beitijurtir*« eftir *Stefán Stefánsson*. Höf. lýsir fyrst fóðurjurtum alment og færir rök fyrir því, að íslenzk fóðurjurtafræði verði eingöngu að byggjast á íslenzkum rannsóknum, íslenzkri reynslu. Síðan skiftir hann ísl. fóðurplöntum í 2 stóra flokka (jurtkendar og trékendar plöntur), flokkunum í deildir og lýsir hverri deild fyrir sig (Sbr. Eimr. IX, 140).

19. »Skógræktin á Íslandi« eftir *C. E. Flensborg* er allöng og merkileg ritgerð. Höf. hefur ritað um sama efni á dönsku og þess hefur verið getið allnákvæmlega í »Eimr.« (VII, 234 og VIII, 235). svo hér er eigi ástæða til að fara fleiri orðum um ritgerð þessa.

20. »Nokkur orð um fjárhúsabyggingar o. fl.« eftir síra *Sigurð Stefánsson*. Í 9. árg. Búnaðarritsins hélt Benóní Jónasson því fram, að fjárhús ættu að vera »fleirstæðuhús« en ekki »einstæðuhús«. S. S. ritar nú nákvæmar um þetta byggingarlag og reynslu sína í því efni. Hann færir full rök fyrir því, að fleirstæðuhús með járnþaki verði miklu betri en einstæðuhús með torfþaki og jafnvel ódýrari, þegar á alt er litið.

21. »Nautgriparæktunarfélög« eftir *Guðjón Guðmundsson* er frumvarp til laga fyrir nautgriparæktunarfélög með skýringum og athugasemdum. — Með grein þessari endar þriðja hefti.

22. »Undirstaða búnaðarframfara«. Skólakennari *Björn Jensson* ritaði 1902 greinar í »Ísafold« um undirstöðu búnaðarframfara og vildi láta plægja túnin og breyta þeim í sáðland o. s frv. Til þess að ræða mál þetta var fundur haldinn í Búnaðarfélaginu 8. nóv. 1902. Ágrip af umræðunum birtist hér í Búnaðarritinu. Þær eru alllangar, og er mikið á þeim að græða.

23. »Ræktunarsjóðurinn« eftir *Þórhall Bjarnarson* er skýrsla um Ræktunarsjóð Íslands. Vextir af sjóðnum námu árið 1901 um 5450 kr. 32 menn fengu verðlaun (50—200 kr. hver), er námu alls 3425 kr. Var þá óeytt af vöxtunum um 2000 kr., sem lagðar vóru við innstæðuna.

24.—26. »Búnaðarmálafundur«, »Garðyrkjukensla« eftir *Einar Helgason* og »Ritgerðir um búnað og atvinnumál;« alt stuttar skýrslur.

27. »Búnaðarfélag Íslands (félagatal)« er síðasta skýrslan í fjórða heftinu. Tala félaga var í árslok 1902 480, en hefur síðan vaxið að mun (sbr. Eimr. IX, 233).

Búnaðarritið er einna þýðingarmesta tímaritið, sem kemur út á Íslandi. Það ætti að vera lesið á hverju einasta heimili á landinu. Framfarirnar á Íslandi hafa orðið miklu stórstígari, síðan Búnaðarfélag Íslands tók til starfa, en áður. En þetta er þó aðeins góð byrjun: Búskapurinn á Íslandi tekur enn þá stórkostlegum framförum og atvinnuvegirnir batna á margan hátt, eftir því sem búnaðarþekking og atvinnuafl eykst í landinu.

Ferðaskýrslur búfræðinganna í Búnaðarritinu eru oft skipulega

samdar og gefa glögt yfirlit yfir málefni það, sem um er að ræða. En stundum eru skýrslur þessar nokkuð lausar í sér. Til þess geta verið sérstakar ástæður, að því er starfsvið höfundanna snertir.

Eins og áður er allur frágangur á þessum árg. Búnaðarritsins í góðu lagi.

H. P.

FÓÐUR- OG MJÓLKURSKÝRSLA á kúabúinu. Rvík 1903 (Búnaðarfélag Íslands). — Skýrsluform þetta, sem *Guðjón Guðmundsson* hefur samið, er svo »auðvelt, að hver og einn getur notað það«, engu að síður getur það komið að notum »bæði fyrir stærri og minni kúaeigendur«. Á skýrslum, sem færðar eru samkvæmt formi þessu, er hægt að sjá: Hve mikið hver kýr mjólkar, hve miklu fóðri hún eyðir, hve mikill hagur eða skaði er að halda hana og hvernig kúahaldið yfirleitt »borgar sig«. Höf. færir rök fyrir því, hve nauðsynlegar slíkar skýrslur eru. Þær vekja áhuga á nautgriparæktinni, svo hún verður verulega arðberandi. En á hinn bóginn er það »stórt peningalegt tjón, að vanrækja að halda slíkar skýrslur, fyrir hvern einstakan bónda og fyrir þjóðfélagið í heild sinni«. — Það er vonandi, að bændur færi sér skýrsluform þetta vel í nyt.

H. P.

ALDAMÓT. XII. ár. Winnipeg 1902.

Synd væri að kalla það þynku, sem borið er á borð í þessum árgangi »Aldamóta«. Þar er hver greinin annarri veigameiri og væri full ástæða til að skrifa um þær langt mál, þó ýmsar ástæður hafi orðið þess valdandi, að þeim verði ekki hér gerð þau skil, sem þær eiga skilið. Þar eru 3 falleg kvæði eftir síra *Valdimar Briem* og er hið fyrsta þeirra eins konar yfirlit yfir ljóðskáldaflokkinn íslenzka á 19. öldinni og hvert skáld einkent með einni vísu. Þá er þar ritgerð eftir síra *Jón Bjarnason:* »Að Helgafelli«, þar sem hann finnur að ýmsu, er honum þykir öfugt og ilt í þjóðlífi voru og bókmentum, og er sú grein bæði djarfyrt og mergjuð, en stundum nokkuð svæsin og jafnvel óbilgjörn. Mætti margt um hana segja bæði með og móti. Í grein, sem heitir »Straumar«, gefur síra *Björn B. Jónsson* allfróðlegt yfirlit yfir ýmsar nýrri trúarstefnur eða kirkjulegar hreyfingar og loks eru þar 3 prýðisvel ritaðar greinar eftir ritstjórann, síra *Friðrik J. Bergmann:* »Hverjar kröfur ætti þjóð vor að gjöra til skálda sinna?«, »Köllun nemandans« og »Heimatrúboð«. Eru þær allar mikils virði og þar margt vel og rétt skýrt, þótt skiftar kunni að verða skoðanir um einstöku atriði. Að síðustu er fjöldi ritdóma um nýútkomnar íslenzkar bækur, einnig eftir ritstjórann, og er, eins og vant er, mikil ánægja að lesa þá, enda fleira á þeim að græða en ánægjuna eina, því í þeim er margt skarplega og réttilega athugað.

ALMANAK 1903. IX. ár. Útgefandi *Ó. S. Thorgeirsson.* Winnipeg.

Almanak þetta hefur verið gott að undanförnu, en þó er þessi árgangur engu síður. Efnið er bæði fjölbreytt og skemtilegt og auk

þess prýtt snotrum myndum. Af innihaldinu skulum vér aðeins nefna áframhaldið af »Safni til landnámssögu Íslendinga í Vesturheimi« (Saga íslenzku nýlendunnar í bænum Winnipeg) eftir síra *Fr. J. Bergmann*, sem telja má atkvæðamestu ritgerðina, þó margt sé þar fleira gott og hugðnæmt. Almanakið er nú stærra en nokkru sinni fyr og jafnframt að sama skapi fjölskrúðugra.

NOKKUR LJÓÐMÆLI EFTIR BYRON. *Stgr. Thorsteinsson* þýddi. Rvík 1903.

Þetta er ekki stórt kver, rúmar 130 bls., en nærri má geta, að ekkert vatnsbragð muni að því, þar sem höfundur ljóðmælanna er annar eins skáldjötunn og Byron og þýðandinn annar eins snillingur og Stgr. Thorsteinsson. Sum af kvæðunum hafa verið prentuð áður annarstaðar, eins og »Bandinginn í Chillon«, »Draumurinn«, »Parisína«, og «Mazeppa«, en önnur eru víst prentuð hér í fyrsta sinn, eins og flest kvæðin »Úr Hebrew Melodies« og »Úr Don Juan«, hin yndislega lýsing á ástasælu þeirra Don Juans og Haídí. Framan við bókina er ágæt mynd af Byron og aftan við hana ágrip af æfisögu hans. Eini gallinn á þessu ágæta ljóðasafni er frágangur *prentarans*. Letrið er bæði klest og skakt sett á blaðsíðurnar sumstaðar, og getur manni ekki annað en gramist sá frágangur á öðrum eins gersemisljóðum.

V. G.

Hinar sjö höfuðsyndir.

Eftir SELMA LAGERLÖF.

Kölski ásetti sér einhverju sinni að gjöra gabb og gys að munki nokkrum. Hann fór því í víða kápu og setti upp barðastóran hatt og lagði svo af stað til gamla mannsins þangað sem hann sat í skriftastólnum í dómkirkjunni og beið eftir sóknarbörnum sínum.

»Virðulegi faðir,« sagði óvinur mannkynsins, »ég er akuryrkjumaður og akuryrkjumanns sonur. Ég fer á fætur um sólaruppkomu og gleymi aldrei að lesa morgunbænirnar mínar, svo vinn ég allan daginn úti á ökrunum. Fæða mín er brauð og mjólk og þegar ég geri mér glaðan dag með vinum mínum, gæði ég þeim á hunangi og aldinum. Ég er eina stoðin foreldranna minna gömlu. Ég er ógiftur og hugur minn hneigist ekki til kvenna. Ég sæki iðulega kirkju og geld tíund af öllu, sem ég á. Virðulegi faðir, þú hefur heyrt skriftir mínar. Viltu nú gefa mér aflát?«

»Sonur minn«, svaraði munkurinn, »þú ert sá bezti maður, sem ég hef þekt. Ég er fús á að gefa þér aflát. Lofaðu mér aðeins fyrst að segja þér frá nokkru, sem fyrir skömmu kom fyrir hérna í sveitinni. Það mun gleðja þig, því þar muntu heyra sagt frá mörgum ágætisverkum, og munt þó geta sagt við sjálfan þig, að þeir, sem frömdu þau, vóru aumir syndarar í samanburði við þig«.

»Þú freistar til ofmetnaðar, faðir góður«, sagði maðurinn.

»Guð varðveiti mig frá þvílíkri synd!« svaraði munkurinn; »þegar þú hefur heyrt frásögu mína, muntu hugsa á aðra leið«.

Og hann hóf sögu sína:

»Hinn drambláti riddari, sem á stóra bergkastalann, hinum megin við fljótið, afréð einn góðan veðurdag að gifta dóttur sína auðugum og voldugum manni, sem elskaði hana heitt. En ungfrúnni var það mjög á móti skapi, því hún hafði áður heitið öðrum trú sinni.

Svo skrifaði ungfrúin ástvini sínum bréf og sagði honum frá, að faðir sinn neyddi sig til að giftast öðrum manni. »Þess vegna hlýt ég nú að kveðja þig í síðasta sinn« skrifaði hún honum, »og ég bið þig, að leggja ekki hönd á sjálfan þig mín vegna, því í hjarta mínu er ég þér trú.

En riddarinn, faðir hennar, tók bréfið af sendimanninum og ónýtti það á laun.

Svo kom brúðkaupsdagur ungfrúarinnar, og hún heilsaði honum með mörgum tárum. En í kirkjunni grét hún ekki, heldur tók sorgin sér aðsetur í hverjum drætti í andliti hennar, svo það varð eins og steingjörvingur. Og hvert einasta mannsbarn grét yfir henni.

Riddarinn, faðir hennar, sá einnig, hversu sorgin hafði steingjört andlit hennar. Þá skelfdist hann af því, sem hann hafði gert. Og þegar komið var heim frá kirkjunni, kallaði hann dóttur sína inn í herbergi sitt og sagði: »Kæra dóttir, ég hefi breytt illa við þig;« og þó hann væri dramblátur maður, féll hann á kné fyrir henni og játaði, að hann hefði framið svívirðilegt afbrot og tekið bréf hennar. Því hann hefði óttast að elskhugi hennar myndi koma ríðandi með sveinum sínum og flytja brúðina burt með valdi, ef hann hefði vitað um brúðkaupið.

Hún sagði við hann: »Það verður að vera afsökun þín, faðir

minn, að þú veizt ekki, hvílíkum harmi þú hefur valdið«. Og hún gekk út á veggsvalirnar.

Brúðguminn kom þangað til hennar. »Elskan mín«, sagði hann, »hví skín svo mikil sorg út úr andliti þínu?«

Þá svaraði brúðurin: »Af því ég á elskhuga, sem ég hefi svarið að yfirgefa aldrei.«

En hann sagði: »Vertu ekki hugsjúk út af því, að þú ert orðin konan mín, ég ann þér svo heitt, að ég ætla, að enginn gæti gert þig hamingjusamari en ég«.

Hún svaraði einungis: »Svo hugsa allir, sem elska«.

»Segðu mér aðeins hvað ég á að gera, til að reka sorgarsvipinn af andliti þínu«, sagði hann, »og ég skal sýna þér að mér er alvara«.

Þá óx brúðinni hugrekki, og hún hugsaði:

»Ég skal segja það; skeð getur að guð hræri hjarta hans«. Og hún sagði honum frá, að hún og elskhugi hennar hefðu svarið hvort öðru þann eið, að hvort þeirra, sem svikið yrði af hinu, skyldi fyrirfara sér á brúðkaupsdegi hins. »Svo að í dag fyrirfer elskhugi minn sér«, sagði brúðurin. Og knúð af sorg sinni féll hún biðjandi til fóta brúðgumanum. »Lofaðu mér að fara til hans, áður enn hann gjörir það«.

Þá var sorg konunnar svo átakanleg, að jafnvel þó maður hennar hugsaði: »Láti ég hana fara til mannsins, sem hún elskar, sé ég hana aldrei framar«, þá yfirvann hann þó sjálfan sig og sagði: »Þú mátt gera, sem þér lízt«.

Þá stóð hún upp og þakkaði honum með tárin í augunum. Síðan gekk hún inn í stofu til brúðkaupsgestanna, sem höfðu skipað sér í raðir umhverfis dúkuð borðin og biðu óþreyjufullir eftir máltíðinni; því þeir vóru orðnir mjög svangir eftir hina löngu reið frá kirkjunni og hina löngu guðsþjónustu.

»Góðu herrar og frúr«, sagði brúðurin við þá, »ég verð að segja ykkur, að ég ætla með leyfi manns míns í kveld að heimsækja unnusta minn. Því hann mun fyrirfara sér í dag, af því ég er honum ótrú. Nú ætla ég að fara og segja honum, að ég hafi verið neydd til að giftast. Undrist ekki, að ég fer sjálf, því í slíkum erindagjörðum er hvorki bréf né sendisveinn nógu áreiðanlegt. En yður bið ég, étið, drekkið og verið glaðir, meðan ég er burtu. Því ég kem aftur, þegar ég hefi frelsað líf unnusta míns«.

En allir borðgestirnir grétu, þegar hún sagði þeim frá sorg

þeirri, er kvaldi hana, og svöruðu henni: »Engan veginn viljum vér éta og drekka, meðan þú berð slíkan harm. Far þú, og þegar þú kemur aftur, skulum vér hefja máltíðina«. — Og þeir gengu burt frá borðum.

Þegar brúðurin gekk yfir kastalagarðinn, var háreysti mikil í steikarahúsinu; því smásveinn nokkur hafði flýtt sér til eldastjórans og hrópað til hans, að máltíðinni yrði frestað marga klukkutíma. Og eldastjórinn hafði orðið hryggur og reiður af að hugsa um steikurnar sínar og réttina, sem nú hlytu að eyðileggjast. Einu lísipundi af sméri fleygði hann í eldinn og fullri körfu af eggjum þeytti hann niður á steingólfið; síðan kastaði hann smásveininum þvers yfir þröskuldinn og stóð yfir honum með stóra vöndinn reiddan til höggs.

En þegar brúðurin kom út í kastalagarðinn, bað hún hann að sleppa smásveininum, og hann skipaðist við bæn hennar og hætti við að berja hann. Og hann hrópaði upp yfir sig: »Lofaður sé guð, sem hefur gjört þig svo inndæla. Ég vil ekki auka á harm þinn«. Síðan geymdi hann matinn marga klukkutíma, án þess að mæla reiðiorð til nokkurs manns.

Brúðurin gekk svo alein gegnum stóra skóginn, því hún vildi koma til elskhuga síns fótgangandi og fylgdarlaus, eins og maður kemur til musteris guðsmóður, þegar mikillar líknar þarf við.

En á skóginum lá maður úti, er lifði á ránum. Þaðan, sem hann lá í hreysi sínu, sá hann brúðina ganga eftir veginum. Hún hafði hringi á fingrunum, gullkórónu á höfðinu, silfurbelti um mittið og perluband um hálsinn. Þá sagði ræninginn við sjálfan sig: »Þetta er aðeins þróttlítill kvenmaður, ég skal taka skrautgripi hennar. Það er nægur auður fyrir mig, þá get ég farið til annarra landa, hætt þessu vesæla lífi í skógnum og orðið heiðarlegur og mikilsmetinn maður«.

En þegar brúðurin kom nær og hann sá andlit hennar, gekst honum hugur. Því guð hafði gefið henni mikla fegurð. Hann hugsaði: »Ég get ekki gert henni neitt ilt. Hún er brúður, og ég get ekki látið svo væna ungfrú koma ræenta til brúðkaupsins«. Og hann óttaðist guð, sem hafði gjört konuna slíka, og slepti henni.

Í sama skógnum bjó gamall einsetumaður, sem pyntaði líkama sinn með því að vaka í sex dægur í senn og sofa aðeins hið sjöunda. Hann hafði sett sér þau lög, að ef hann gæti ekki sofið

sjöunda dægrið, yrði hann að vaka önnur sex dægur; því hann hélt að guð vildi svo vera láta. Nú var sjöunda dægrið næstum liðið, án þess hann hefði getað sofnað, því margir sjúkir og sorgmæddir höfðu leitað hans. En þegar hann hafði sent þá alla frá sér og ætlaði að fara að leggjast til svefns, sá hann brúðina koma gangandi gegnum skóginn. Og hann hugsaði með sér: »Hvernig á þessi ferðakona að komist yfir straumharða fljótið, sem bólgnaði upp í nótt og ruddi af sér brúnni?« Síðan gekk hann frá hvílu sinni, fylgdi henni niður að fljótinu og bar hana á herðum sér yfir um. En þegar hann kom aftur til kofa síns, var svefntími hans liðinn, og hann varð að vaka önnur sex dægur, vegna þessarar ókunnu konu. En hann iðraði þess ekki, því hún var gædd svo miklum ljúfleik, að öllum, sem sáu hana, þótti vænt um að leggja eitthvað á sig hennar vegna.

Loks komst brúðurin heim til elskhuga síns; en þá var hann farinn inn í herbergi sitt og hafði skotið sterkum slagbröndum fyrir dyrnar. Og þegar hún barði að dyrum, vildi hann ekki opna. Því hann hafði brugðið sverði, og ætlaði að fyrirfara sér.

Ungfrúin gat engu orði upp komið vegna angistar. En tár hennar féllu í straumum niður á steingólfið og hann heyrði gegnum eikarhurðina, hversu hún grét. Og hann gat ekki fyrirfarið sér, meðan hann heyrði þetta, svo hann opnaði dyrnar fyrir henni.

Þá stóð hún þar frammi fyrir honum grátandi, og sagði honum, hvernig sér hefði verið þröngvað. Og þegar hann sá, að hann átti stöðugt ást hennar, lofaði hann henni að ráða sig ekki af dögum. Þá hallaði hún sér að brjósti hans, og hann kysti hana, og þau kendu samtímis allrar þeirrar sorgar, sem hjartað getur rúmað.

Hann sagði við hana: »Nú verður þú að fara, því þú ert kona annars manns«. Og hún svaraði: »Hvernig get ég það?«

Enn riddarinn, sem elskaði hana, sleit sig úr faðmi hennar og sagði: Ég vil ekki gera þeim manni rangt til, sem leyfði þér að koma til mín«. Síðan lét hann söðla tvo hesta og fylgdi henni heim til föður hennar. — —

Alt þetta sagði munkurinn óvini mannkynsins, án þess að vita, við hvern hann talaði.

Og svo spurði hann, hver þessara, sem hann hefði sagt honum frá, honum fyndist hafa sýnt mesta sjálfsafneitun.

Því munkurinn var vitur maður og vissi vel, að enginn er

svo syndlaus, sem þessi ókunni maður kvaðst vera. Og með þessari sögu ætlaði hann að komast eftir, hver hinna sjö höfuðsynda væri höfuðástríða hans. Því af því, hvort hann svaraði, að faðirinn eða brúðguminn eða borðgestirnir eða eldastjórinn eða ræninginn eða einsetumaðurinn eða unnustinn hefði sýnt mesta sjálfsafneitun, þóttist munkurinn geta ráðið, hvort drambsemin eða öfundin eða oflátið eða reiðigirnin eða ágirndin eða letin eða munaðurinn væri sú synd, sem drotnaði í sálu hans. Því hinn guðhræddi maður vissi, að þeirri dygð, sem hann mundi dást mest að hjá öðrum, mundi hann sjálfur eiga bágast með að líkja eftir.

En Satan var svo gagntekinn af sínum eigin vélum, að hann varaðist ekki bragð munksins. »Sannarlega«, svaraði hann, »það verður enginn hægðarleikur fyrir mig að svara spurningu þinni. Mér virðist sem brúðguminn hafi eigi sýnt minni sjálfsafneitun en unnustinn, og að borðgestirnir hafi eigi sýnt minni afneitun en ræninginn. Þeir verðskulda allir hið mesta lof«. Og hann hugðist hafa svarað að vild munksins.

»Í öllum guðanna bænum«, hrópaði þá munkurinn óttasleginn, »segðu að minsta kosti annaðhvort, að þér þyki meira varið í einn verknaðinn en annan, eða þá að þér þyki þeir allir lítilsverðir!«

»Engan veginn, virðulegi faðir«, svaraði freistarinn. Ekkert af því, sem þessir menn hafa gjört, álít ég auðvelt. Og heldur ekki get ég tekið einn fram yfir annan.

En munkurinn lagði munninn við eyra hans og sagði með skjálfandi rödd: »Ég sárbæni þig um að segja, að einhver þeirra sé beztur«.

En freistarinn neitaði og bað um aflát.

»Þá ert þú sekur um allar hinar sjö höfuðsyndir«, hrópaði munkurinn, »og þú hlýtur að vera djöfullinn sjálfur og enginn menskur maður«.

Og er hann hafði sagt þetta, stökk hann út úr skriftastólnum og flýði til altarisins. Og þar byrjaði hann að lesa særingarþuluna: »*Vade, retro Satanas* — —«.

En þegar djöfullinn sá, að hann hafði komið upp um sig, lét hann kápu sína þenjast út sem vængi og leið upp gegnum hina myrku hvelfing kirkjunnar, eins og svört leðurblaka.

Það var ekki nóg með að fyrirætlan hans mistókst, heldur skeði það af guðs náð, að hún breyttist í blessun. Því frásögn

munksins hefur síðan um margar aldir verið notuð til að grafast eftir því, sem í manninum býr. Sé hún notuð réttilega, er hún sem net í hönd veiðimannsins. Eins og netið er lagt í hafið og dregur fiskana þaðan, þannig er sagan gjörð til að leggja hana í mannshjartað og draga syndirnar í ljós, svo þeim verði veitt mótspyrna og þær yfirunnar.

Þýtt hefur

BJÖRG ÞORLÁKSDÓTTIR BLÖNDAL.

Íslenzk hringsjá.

STÆRÐ ÍSLANDS. Prófessor í landafræði við háskólann í Göttingen, leyndarstjórnarráð *Hermann Wagner*, sem áður hefur staðhæft, að flatarmál Íslands samkvæmt réttum mælingum væri 104,785 ▢ rastir (kílómetrar) eða 1903 ▢ mílur, hefur nú í þýzka tímaritinu »Petermann's Mitteilungen« skýrt frá, að við nýjar, einkar nákvæmar, mælingar, sem gerðar hafi verið undir umsjón hans af tveimur mönnum í rannsóknaskóla hans í landafræði, hafi niðurstaðan orðið sú, að hið rétta flatarmál landsins sé 103,000 ▢ rastir. Samkvæmt þessu er stærð landsins rúmum 30 ▢ mílum minni en hún hefur verið talin að undanförnu hin síðari árin, og því miklu nær því, sem áður var álitið, meðan flatarmál þess var talið 1867 ▢ mílur, sem munar litlu frá því rétta. Sé ekki farið strangt í mílnareikninginn og látið hlaupa á tugum virðist því mega telja flatarmál Íslands um 1870 ▢ mílur. *V. G.*

ISLAND UND DIE FAROER von ALEXANDER BAUMGARTNER S. J. Dritte vermehrte Auflage. Freiburg im Breisgau 1902.

Fyrsta útgáfa bókar þessarar kom út 1889 og er það til marks um, hversu mikið mönnum hefur þótt til hennar koma og hversu vinsæl hún hefur orðið, að í fyrra kom hún út í þriðju útgáfu. Það má líka með sanni segja, að bók þessi er bæði fróðleg mjög og skemtileg að lesa; höfundurinn hefur haft glögt auga til að taka eftir því, sem fyrir hann bar, bæði í náttúru landa þeirra, er hann lýsir, og í lífi og háttum íbúanna, og hann hefur frábæra gáfu og stílslega snild til að gera lýsinguna aðlaðandi. Að öðru leyti er þessi ferðasaga partur úr stærra verki, »Nordische Fahrten Skizzen und Studien«. Það er ótrúlega mikið efni, sem dregið er saman í bók þessa, sem höf. hefur safnað með mikilli elju, og alt á sjálfstæðan hátt og með fullu valdi á að koma því í skipulega heild. — Að því er hið sögulega snertir verður eigi varið, að hann dregur nokkuð mikið taum kaþólskunnar hér á landi, fyr og síðar, og lítur hana gegnum heldur rósótt gler; það er að vísu ókostur, þó skiljanlegur sé frá sjónarmiði höfundarins.

Í bók þessari eru eigi fáar þýðingar af ísl. kvæðum, fornum og nýjum, og eru þær yfirleitt ágætar, enda leynir sér ekki í þeim frumleg skáldgáfa þýðandans, því

ekki er það á fám stöðum að þýðingin er betri enda en frumkvæðið. En hins vegar er á sumum stöðum ekki rétt skilið og skal hér nefna einn stað sérstaklega; það er í kvæði Gísla Brynjólfssonar um Jón Arason; í frumkvæðinu stendur:

en seint mun sonur meta,
hve sá hinn aldni vann,
og Ísland aftur geta
svo annan biskupsmann.

en í þýðingunni:

Doch späte Enkel fassen, was dieser Greis gethan:
Island wird wieder schauen solch einen Bischoffsmann.

þ. e. en niðjarnir síðar á tímum munu skilja hvað þessi öldungur hefur unnið. Ísland mun aftur líta annan slíkan biskupsmann. Meiningin í frumkvæðinu er, að það muni seint verða að Ísland eignist slíkan biskup. —

Bókin er í alla staði ágætlega úr garði gerð og ríkulega útbúin með myndum og kortum. *Stgr. Th.*

A. HEUSLER og W. RANISCH: EDDICA MINORA. Dortmund 1903.

Eins og kunnugt er, eru í hinum svo nefndu Fornaldarsögum Norðurlanda allmörg kvæði og lausavísur. Sjálfar eru sögur þessar svo að segja að öllu leyti ósannar og tilbúningur einn frá ýmsum tímum, 12., 13. og 14. öld og mjög misjafnar að gæðum. Í stöku sögum eru þó sannar söguminjar og mennirnir, sem frá er sagt, hafa lifað, en flest eða alt, sem þeir eru látnir gera, er skáldskapur. Sögur þessar eru með sömu gerð og hinar sönnu sögur, líka að því leyti, að í þær eru sett kvæði eða brot af kvæðum og lausavísum. Þessi kvæði og vísur eru víst oftast nær eftir sjálfa söguhöfundana, en stundum eru þau nokkuð eldri að minsta kosti en sagan, eins og hún er nú. En það má telja víst, að hvort sem heldur er, eru þau ekki eldri en frá 12. öld, flest yngri. Höfundarnir vissu vel, að þeir vóru að segja frá mönnum, er áttu að vera töluvert eldri en t. d. Íslands bygging; því gerðu þeir sér far um að leggja sem fornlegastan blæ yfir alt, bæði söguna og kvæðin. Þetta tókst auðvitað misjafnt, og höfundarnir hafa stundum farið villir vega af vanþekkingu, t. d. þegar þeir láta lausavísur vera með ljóðahætti og því um líkt. Höfundarnir hafa oft þekt hin eldri kvæði, einkum eddukvæðin, stælt þau og lánað úr þeim orð og orðatiltæki. Það er meginið af þessum kvæðum og vísum, sem þeir tveir þýzku vísindamenn, próf. A. Heusler og dr. Ranisch, hafa safnað og gefið út í sérstakri bók með fróðlegum og nákvæmum inngöngum og litlu orðasafni, svo og með afbrigðum handritanna eða orðanna. Kvæðin og einkum lausavísurnar eru oft svo mjög riðin við söguna sjálfa, að ilt er að rífa þau út úr efninu, en útgefendurnir setja nægilegar skýringar í hvert skifti. Í safni þessu eru um 430 vísur alls, en slept er um 120, er yngstar vóru og lélegastar. Upp í safn þetta eru þar að auk tekin Trygðamál eftir ýmsum handritum; og er þeim oft skift í vísuorð. Slíkt er fullur misskilningur; Trygðamál verða aldrei til kvæða talin, þótt í þeim finnist orð og setningar, er hafa nokkurs konar vísuorðahreim. Þeim hefðu útgefendurnir því átt að sleppa. Annars er ekkert hægt að hafa á móti vali þeirra, og þeir hafa leyst verk sitt yfir höfuð vel af hendi og samvizkusamlega. Það var vel til fundið að setja þessi kvæði og vísur í eina bók með skýringum; annað mál er það, hvað nafnið sé hagfelt; það þýðir eiginlega »minni kvæði, er skyld eru eddukvæðum«, en þau standa langflest svo langt á baki eddukvæðunum, að það er valla gerandi að kenna þau við þau. Einstöku leiðréttingar mætti gera við tekstann hér og hvar,

og eins mætti finna ýmislegt smávegis að orðasafninu, en ég læt það hjá líða hér (ég hef gert það annarstaðar, í Arkiv f. nord. filol.); ég tek það aftur fram, að inngangarnir eru mjög vandaðir og rækilegir, svo að það er sjaldan eða aldrei, að maður sakni neins. Útgefendurnir eiga mikla þökk skilið fyrir starf sitt og bókin verður mjög þarfleg, t. d. við háskólakenslu.

Helztu kvæðin, er tekin eru, eru: Bjarkamál, kvæði úr Hervararsögu, Innsteinskvæðið (úr Hálfssögu), dánaróður Hjálmars og Hildibrands; sennuvísur úr Ketilssögu og Grímss., Heiðreks gátur, Völsavísurnar, og Buslubæn; þar að auk eru tekin Darraðarljóð úr Njálu.

F. J.

KARL BRASET: SPARBU-MAALET. Oslo 1903. Í Noregi er fjöldinn allur til af mállýzkum; yfir 200 eru taldar; hefur svo að segja hver dalur og hvert hérað sína mállýzku. Til samans eru þær kallaðar *bændamálið* til greiningar frá bókmáli því, sem vanalegt er, og tali manna í borgunum, en mál það er danska, sem þó er með dálítið öðrum blæ, en hin eiginlega danska í Danmörk. Í Svíþjóð og Danmörk er líka fjöldi af mállýzkum. Þessar mállýzkur hafa mjög verið rannsakaðar og stundaðar, einkum í Noregi og Svíþjóð. Í Noregi er alt kapp á lagt að halda bændamálinu fram til vegs og gengis, og hefur áunnist mjög mikið; það er ritað allmikið á því, og nýja testamentið hefur verið þýtt á það mál; kennaraembætti í því hefur verið stofnað við háskólann í Kristjaníu og fleira gert til að hnekkja »dönskunni«. Þó eru margir, sem þykir oflangt farið, og stendur deila mikil með mönnum út af því (»málþrefið«). Í Kristjaníu er félag, sem heitir »Studentmaallaget« og hefur það gefið út smárit það, er stendur nefnt fyrir ofan þessa grein; og er svo að sjá, sem það ætli að gefa út heilan flokk af þess konar mállýzkulýsingum; því að þessi ritlingur er nefndur »Norske maalføre I«. Í honum er stutt lýsing á Sparbyggjamálinu (í Þrándheimi) og sýnishorn af því aftan við. Vér treystum oss ekki til að leggja neinn dóm á ritlinginn, en hann sýnist vel og greinilega saminn.

F. J.

UM ÞORSTEIN ERLINGSSON hefur mag. phil. *Rolf Nordenstreng* skrifað alllanga ritgerð í finska vikublaðið »Euterpe« (27. sept. 1902) og fer þar mörgum og miklum lofsorðum um skáldskap hans. Kveðst hann fyllilega undirskrifa dóm þann, er Olaf Hansen hafi kveðið upp um hann, »að betra skáld eigi Ísland ekki«, og þá sé þó mikið sagt, því skáldskaparlistin standi á háu stigi á Íslandi.

UM NORÐURLANDAMÁLIN (»Skandinavische Sprachen«) hefur dr. *Aug. Gebhardt* ritað ágæta grein í »Festschrift der Gesellschaft für deutsche Philologie zur Feier ihres 25 jährigen Bestehens«, þar sem gerð er glögg grein fyrir öllum þeim helztu vísindalegum ritum og ritgerðum, sem birzt hafa á síðasta fjórðungi 19. aldarinnar í norrænni málfræði, bæði að því er snertir málmyndalýsing, hljóðfræði, orðskipun, orðskýringar o. fl. Og nær það bæði til forntungunnar (einkum *íslenzkunnar)* og allra hinna nýrri Norðurlandamála. Hverjum þeim, sem vill fá stutt og handhægt yfirlit yfir allar þær nýjungar, sem fram hafa komið í norrænni málfræði á síðari árum, viljum vér ráða til að fá sér þessa ritgerð, því þó hún sé stutt, inniheldur hún ótrúlega mikinn fróðleik í þessu efni.

V. G.

Hið sameinaða eimskipafélag.

Áætlun um strandferðir á Íslandi 1904.

I. Vestur um land.

Skálholt	1		2		3		4		5		6	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
	apr.	maí	maí	júní	júní	júlí	júlí	ág.	ág.	sept.	sept.	nóv.
Frá Reykjavík	15	..	13	..	10	..	23	..	25	..	26	..
Í Reykjavík	..	10	..	5	..	16	..	21	..	20	..	1
frá Akranesi	..	..	..	..	10	14	23	20	25	18	..	..
— Hafnarfirði	..	..	13	3	..	..	23	..	..	18	..	..
— Búðum	15	..	13	..	10	13	..	..	..	17	26	30
— Sandi	15	8	..	..	..	..	..	..	25	17	..	..
— Ólafsvík	15	8	14	3	10	13	24	20	26	17	27	..
— Grundarfirði	..	..	..	..	11	13	24	20	..	..	..	..
												okt.
— Stykkishólmi	16	8	14	3	11	12	24	19	26	17	27	30
— Hvammsfirði	..	..	15	..	12	12	25	19	27	..	..	..
— Skarðstöð	..	..	..	..	12	11	25	18	..	..	..	..
— Flatey	16	8	15	2	12	11	25	18	27	16	27	28
— Breiðavík	..	..	..	..	13	10	..	17	27	..	..	..
— Patreksfirði	17	7	16	2	13	10	26	17	28	16	28	28
— Tálknafirði	17	..	..	..	13	10	26	16	..	15	..	..
— Bíldudal	18	7	16	2	14	9	26	16	28	15	29	27
— Dýrafirði	18	6	17	1	14	9	27	15	29	14	29	26
— Önundarfirði	18	6	17	1	14	9	27	15	29	14	30	26
— Súgandafirði	..	..	..	..	14	9	27	15	..	..	..	..
— Bolungavík	18	..	..	1	14	..	..	15	..	..	..	..
											okt.	
— Ísafirði	20	6	18	1	16	9	29	15	30	14	2	26
				maí								
— Aðalvík	..	..	18	31	16	7	29	13	..	..	..	..
— Höfn	..	..	..	..	..	..	..	..	30	13	..	..
— Norðurfirði	..	..	18	..	..	..	29	12	..	..	2	24
— Reykjarfirði	20	4	..	..	16	6	..	..	30	12	..	..
— Steingrímsfirði	21	4	19	30	16	6	30	12	31	12	3	23
— Bitrufirði	21	4	..	..	17	6	30	12	31	..	..	..
							ág.		sept.			
— Borðeyri	23	4	21	30	19	6	1	12	1	12	5	21
— Hvammstanga	23	2	21	28	19	4	1	10	1	10	5	18
— Blönduós	24	2	21	28	19	3	1	10	1	10	5	17
— Skagaströnd	24	1	21	27	19	3	1	10	1	10	5	15
— Kálfshamarsvík	..	..	..	..	19	3	..	..	1	10	..	..
— Sauðárkrók	25	1	22	27	20	2	2	9	2	9	6	14
— Kolkuós	..	..	..	..	20	2	2	9	..	..	..	..
— Hofsós	25	1	22	27	20	2	2	9	2	9	..	..
		apr.										
— Haganesvík	25	30	..	27	..	2	2	..	2	9	..	..
— Siglufirði	25	30	22	26	20	1	3	8	2	9	6	14
— Ólafsfirði	..	..	22	26	21	1	..	..	2	8	..	..
— Dalvík	26	30	..	..	21	1	3	8	2	8	6	13
— Hrísey	..	..	23	26	..	..	3	8	3	8	..	..
— Hjalteyri	26	30	23	26	21	1	3	8	3	8	6	13
á Akureyri	27	..	23	..	22	..	5	..	4	..	8	..
frá Akureyri	..	30	..	26	..	1	..	8	..	8	..	13

ATHUGASEMD um **strandferðirnar.** Á **Unaós, Hornafjörð, Vík, Stokkseyri, Sand, Breiðavík** og **Grímsey** geta skipin aðeins komið, þegar bezt viðrar. — Frá **Reykjavík** og **Akureyri** fara strandskipin jafnan kl. 9 árdegis. Á öðrum stöðum er sá dagur tiltekinn í áætluninni, er skipin megi fara í fyrsta lagi, en félagið ber enga ábyrgð á, þótt þau kunni að tefjast svo, að síðar verði farið. Viðstaðan á millistöðvunum verður svo stutt, sem unt er.

Frá Kaupmannahöfn til Íslands

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
	Laura	**Vesta**	**Ceres**	**Laura**	**Laura**	**Vesta**	**Ceres**	**Laura**	**Vesta**	**Ceres**	**Laura**	**Vesta**	**Ceres**	**Laura**	**Vesta**	**Ceres**	**Laura**	**Vesta**	**Laura**	**Vesta**
frá Kaupmhöfn	12 jan.	23 febr.	26 febr.	4 marz	8 apr.	15 apr.	26 apr.	27 maí	7 júní	17 júní	5 júli	24 júlí	29 júlí	12 ág	11 sept.	13 sept.	27 sept.	15 okt.	12 nóv.	29 nóv.
Leith	16 —	27 —	1 marz	8 —	12 —	19 —	30 —	31 —	11 —	21 —	9 —	28 —	2 ág.	16 —	15 —	17 —	1 okt.	19 —	16 —	3 des.
Thorshavn*	18 —		3 —			21 —	2 maí		13 —	23 —	11 —		4 —				3 —		*18 —	
Klaksvig						22 —			14 —				† aths.							
Berufirði			5 —			23 —			15 —											
Fáskrúðsfirði			6 —			24 —			16 —			1 ág.			19 sept.			23 okt.		8 des.
Eskifirði			6 —			24 —			16 —			2 —	13 ág.		19 —			24 —		
Norðfirði			7 —			24 —			16 —			2 —			19 —			24 —		
Seyðisfirði		3 marz	8 —			25 —			18 —			3 —	14 ág.		20 —	22 sept.		25 —		8 des.
Vopnafirði		4 —				25 —						3 —	14 —					25 —		
Húsavík		5 —							19 júní				15 —					26 —		
Akureyri		8 —				28 apr.			21 —			5 ág.	17 —			25 sept.		28 —		
Siglufirði		8 —							21 —									28 —		
Sauðárkrók		9 —				28 apr.			22 —			5 ág.	17 ág.			26 sept.		29 —		
Skagaströnd		10 —							22 —									29 —		
Blönduós		10 —				29 apr.						5 ág.	18 ág.			27 sept.				
Reykjarfirði		11 —							22 júní			6 —						30 okt.		
Ísafirði		12 —				30 apr.			23 —			7 —	20 ág.			29 sept.		1 nóv.		
Önundarfirði												7 —								
Dýrafirði									23 júní				20 ág.					2 nóv.		
Bíldudal												8 ág.	21 —							
Patreksfirði						30 apr.			23 júní			8 —	21 —					3 nóv.		
Flatey						1 maí			24 —			8 —								
Stykkishólmi						1 —			24 —			9 —				30 sept.		4 nóv.		
í Reykjavík	23 jan.	14 marz	11 marz	14 marz	18 apr.	3 —	6 maí	5 júní	26 —	27 júní	15 júlí	10 —	23 ág.	21 ág.	23 sept.	3 okt.	9 okt.	6 —	23 nóv.	13 des.
Til Vesturlandsins:																				
frá Reykjavík	27 jan.		15 marz		20 apr.		11 maí	8 júní		30 júní							12 okt.		27 nóv.	
Stykkishólmi	28 —				21 —		12 —	9 —									13 —			
Flatey					21 —		12 —	9 —									13 —			
Patreksfirði	29 jan.				22 —			10 —												
Dýrafirði	30 —				22 —			10 —											28 nóv.	
Önundarfirði	30 —				22 —			10 —											29 —	
í Ísafirði	2 febr.		17 marz		23 —		13 maí	11 —		1 júlí							15 okt.		30 nóv.	

	1. Laura	2. Vesta	3 Ceres	4. Laura	5. Laura	6. Vesta	7. Ceres	8. Laura	9. Vesta	10. Ceres	11. Laura	12. Vesta	13. Ceres	14. Laura	15. Vesta	16. Ceres	17. Laura	18. Vesta	19. Laura	20. Vesta
Frá Vesturlandinu																				
frá Ísafirði	3 febr.		18marz		25 apr.		15 maí	13 júní		3 júlí							17 okt.		2 des.	
Dýrafirði			19 —				15 —			3 —							17 —			
Bíldudal	4 febr.		19 —		25 apr.		15 —	13 júni		3 —							18 —		3 des.	
Patreksfirði			20 —				16 —			4 —							19 —			
Flatey			21 —																	
Stykkishólmi			21 —																	
í Reykjavík	6 febr.		23 —		27 apr.		17 maí	15 júní		6 júlí							21 okt.		5 des.	
frá Reykjavík	10 febr	20marz	26marz	18marz	29 apr.	10 maí	20 maí	17 júní	1 júlí	9 júlí	20 júlí	14 ág.	27 ág.	28 ág.	27 sept.	10 okt.	24 okt.	10 nóv.	9 des.	18 des.
Stykkishólmi									2 —			15 —		29 —						
Flatey									2 —			15 —		29 —						
Patreksfirði												16 —								
Bíldudal						11 maí			3 júlí					30 ág.						
Dýrafirði						11 —						16 ág.		30 —						
Önundarfirði									3 júlí											
Ísafirði						13 maí			4 —			17 ág.		1 sept.		12 okt.				
Reykjarfirði												17 —				13 —				
Borðeyri												18 —								
Blönduós									4 júlí					1 sept.		14 okt.				
Skagaströnd						13 maí										15 —				
Sauðárkrók						14 —			5 júlí			19 ág.		2 sept.		16 —				
Siglufirði						14 —										17 —				
Akureyri						16 —			7 júlí			20 ág.		4 sept.		20 —				
Húsavík						16 —						20 —				20 —				
Vopnafirði									8 júlí					5 sept.		21 —				
Seyðisfirði			29marz		2 maí	17 maí	23 maí		9 —			22 ág.		6 —		23 —				
Norðfirði			29 —		2 —		23 —		9 —					6 —		23 —				
Eskifirði			30 —		2 —		24 —					22 ág.		7 —						
Fáskrúðsfirði			30 —		3 —		24 —		9 júlí			22 —		7 —		24 okt.				
Berufirði							24 —					23 —								
Klaksvig										12 júlí				9 sept.						
Thorshavn*			1 apr.		4 —		26 maí	20 júní		12 —				10 —	30 sept.	25 okt.				21 des.
Leith	16 febr.	26marz	4 —	24marz	—	21 maí	29 —	23 —	14 júlí	15 —	25 júlí	27 ág.	1 sept.	13 —	3 okt.	28 —	30 okt.	16 nóv.	15 des.	24 des.
Christianssand																31 —		19 —		
í Kaupmhöfn	21 febr.	31marz	8 apr.	25marz	11 maí	25 maí	2 júní	27 júní	17 júlí	18 júlí	29 júlí	31 ág.	5 sept.	17 sept.	7 okt.	2 nóv.	3 nóv.	21 —	20 des.	30 des.

Hið sameinaða eimskipafélag.

Áætlun um strandferðir á Íslandi 1904.

II. Austur um land:

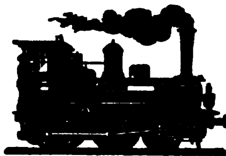
Hólar	1		2		3		4		5		6		7	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
	apr.	maí	maí	júní	júní	júlí	júlí	ág.	ág.	ág.	sept.	sept.	okt.	ok
Frá Reykjavík...	15	..	16	..	10	..	9	..	7	..	4	..	3	..
í Reykjavík.....	..	9	..	6	..	4	..	3	..	31	..	29	..	[illegible]
frá Keflavík.....	..	..	16	..	10	3	9	2	7	30	4	28	..	[illegible]
— *Stokkseyri ..	..	..	17	5	..	3	10	1	8	30	5	..	..	..
— Vestm.eyjum .	15	7	17	5	11	2	10	1	8	29	5	27	3	[illegible]
— Vík	16	7	17	5	11	2	10	1	8	29	5	..	..	..
— Hornafirði ...	17	6	18	4	12	1	11	júlí 31	9	28	6	27	..	.
— Djúpavog....	17	6	19	4	12	1	12	31	10	28	6	26	5	[illegible]
— Breiðdalsvík..	17	5	19	3	12	1	12	31	10	28	7	25	5	[illegible]
— Stöðvarfirði ..	..	..	..	..	13	1	12	31	10	28	..	25	..	[illegible]
— Fáskrúðsfirði .	18	5	20	3	13	júní 30	13	30	11	27	7	25	6	[illegible]
— Reyðarfirði ..	18	4	20	3	13	30	13	30	11	27	7	24	6	[illegible]
— Eskifirði	18	4	20	2	14	30	13	30	11	27	8	24	7	[illegible]
— Norðfirði	19	3	21	2	14	29	14	29	12	26	8	23	7	[illegible]
— Mjóafirði	19	3	21	2	14	29	14	29	12	26	8	23	7	[illegible]
— Seyðisfirði ...	21	3	22	2	16	29	15	29	13	26	10	23	10	[illegible]
— Loðmundarf..	..	..	22	..	16	27	..	..	..	24	..	..	..	..
— Borgarfirði...	21	1	22	maí 31	16	27	15	27	13	24	10	20	10	[illegible]
— Unaós	..	..	..	..	16	27	15	26	..	..	..	..	..	..
— Vopnafirði ...	21	1	22	31	17	27	15	26	13	24	10	20	10	[illegible]
— Bakkafirði ...	21	..	23	31	17	27	..	..	14	23	..	19	11	[illegible]
— Gunnólfsvík ..	..	..	23	31	..	..	..	..	14	23	..	..	..	..
— Þórshöfn	22	apr. 30	23	30	17	26	16	..	..	23	11	19	..	[illegible]
— Raufarhöfn...	..	..	23	30	18	26	16	26	14	23	12	..	..	..
— Kópaskeri ...	..	30	24	30	18	26	..	25	15	22	12	19	..	..
— Húsavík	23	29	24	29	18	26	17	25	15	22	12	19	12	[illegible]
— Flatey	..	..	24	..	19	25	17	25	15	21	..	..	..	
— Grímsey	..	..	..	..	19	25	..	..	..	..	12	18	..	..
— Grenivík.....	..	..	24	29	19	25	17	24	16	21	13	18	12	..
— Svalbarðseyri.	..	..	..	..	20	25	18	24	16	21	13	18	..	[illegible]
á Akureyri......	24	..	25	..	21	..	19	..	18	..	14	..	14	..
frá Akureyri....	..	29	..	29	..	25	..	24	..	21	..	18	..	[illegible]

* Þegar ekki er unt að koma við á skipalæginu fyrir utan **Stokkseyri**, eða þegar ekki verð komizt í land fyrir brimi, kemur skipið við í **Þorlákshöfn**, ef ástæður leyfa.

ATHUGASEMD um **ferðir milli landa.** Í **Vestmannaeyjum** verður komið við í hverri fe suður um land, bæði út og utan, svo framarlega sem því verður við komið. Eftir komu skipanna Reykjavíkur sunnan um land verður einnig komið við í **Hafnarfirði** (nema í 12. ferðinni), þe nægilegan farm er að flytja þangað. Þegar sömu skilyrði eru fyrir hendi, geta skipin í þessum ferðu komið við á **Akranesi**, ef því verður við komið og full ástæða virðist til þess. — **Frá Kaupmann höfn** fara skipin jafnan kl. 9 árdegis og frá Reykjavík kl. 6 síðdegis. Á millistöðvum er fyr fardagur tiltekinn, en farþegar mega búast við, að síðar kunni að verða farið. — **Fargjald** m Íslands og útlanda er í 1. farrými 90 kr. (báðar leiðir 160 kr., nema milli Skotlands og Íslan 144 kr.) og í 2. farrými 60 kr. (báðar leiðir 100 kr.). Fyrir fæði greiðist á dag í 1 farrými 4 og í öðru farrými 2 kr. Hálfu minna fyrir börn.

EFNISYFIRLIT.

EIMREIÐIN.

RITSTJÓRI:

DR. VALTÝR GUÐMUNDSSON.

EIGENDUR: NOKKRIR ÍSLENDINGAR.

X. ÁR. 2. HEFTI.

KAUPMANNAHÖFN.

PRENTAÐ HJÁ S. L. MØLLER.

1904

ÚTSÖLUMENN Eimreiðarinnar *á Íslandi utan Reykjavíkur* eru beðnir að endursenda það, sem óselt kann að liggja hjá þeim af eldri árgöngum og ekki er von um að seljist.

Jens Hansen,

Vestergade 15, Kjøbenhavn K.

Stærstu og ódýrustu birgðir í Kaupmhöfn af steypumunum

við hæfi Íslendinga.

GEYSISOFN (síbrennandi) á 20 kr. og þar yfir.

Eldavél á 20 kr.

Sérstaklega mæli ég með *ofnum* með magazínbrenslu, með eldunarhólfi og hristirist eða án þeirra, á 18 kr. og þar yfir, er fást í meira en 100 mismunandi stærðum. Ennfremur má nefna eldavélar með steikarofni og vatnskatli, 3—5 mjög stórum suðuholum, á 20 kr. og þar yfir; þær má og fá þannig lagaðar, að þær megi setja niður lausar á mitt gólf með eða án múrhleðslu. Skipseldavélar í þilskip. Skipsofna og eldakompuvélar án múrhleðslu í skip og fiskibáta má fá með eldunarholum og magazínbrenslu. Ennfremur birgðir af steinolíuofnum

GEYSISOFN (síbrennandi) á 35 kr. og þar yfir.

úr járni, kopar og messing, af nýjustu og beztu gerð, sem til er. *Ofnpípur* úr smíða- og steypujárni af ýmsri stærð. Járnglugga í húsþök og byggingar af alls konar stærð. Galvaníseraðar fötur og þvottabalar. Gleraðar og ósmeltar steikarpönnur og pottar. Gleraðar járnkaffikönnur, tepottar, diskar, bollar o. fl.

Yfir alt þetta er til verðskrá með myndum, sem send verður ókeypis hverjum þeim, sem lætur mig vita nafn sitt og heimili.

Barnadauði á Íslandi.

Í hinni fróðlegu ritgjörð »Framfarir Íslands á 19. öldinni« (Eimreiðin 1900), telur dr. Valtýr Guðmundsson það meðal hinna mestu framfara, hve barnadauðinn hefur farið minkandi. Segir hann barnadauðann vera nú aðeins þriðjung þess, sem hann var um miðja öldina. Ýmsir hafa farið um þetta líkum orðum, en læknunum, sem vita hve meðferð ungbarna er ábótavant á Íslandi, mun hafa hætt til þess, að halda oss eigi að síður eftirbáta annarra í þessu efni.

Að vita vissu sína um þetta er auðsjáanlega þýðingarmikið, en engir hafa, svo mér sé kunnugt, athugað barnadauða á Íslandi yfir lengra tímabil eða borið hann saman við önnur lönd. Ég hef því aðgætt þetta eftir föngum, og skal nú geta þess stuttlega, hvers ég hef orðið vísari.

Heimildarrit um barnadauða á Íslandi eru ófullkomin og ná ekki langt. Í »Skýrslum um landshagi á Ísl.« og »Stjórnartíðindunum» eru prentaðar skýrslur um hann, en þær ná eigi lengra fram en til 1838. Um ástandið þar á undan vantar alla áreiðanlega vissu.

Schleisner getur þess í Nosografi sinni (1848), að hann hafi rannsakað kirkjubækur nokkurra sókna og komizt að þeirri niðurstöðu, að á þeim árum, sem engar landfarsóttir gangi, deyi á fyrsta ári 300 börn af hverjum 1000, sem fæðast, og hafi það hlutfall haldist um mörg ár. Hann telur og að helmingur allra dáinna séu börn á fyrsta ári.

Á 18. öldinni hefur barnadauðinn verið mjög mikill, en hve mikill, vitum vér með engri vissu. Eggert Ólafsson og Bjarni Pálsson segja í ferðabók sinni, að algengt sé, að af 12—15 börnum, lifi aðeins 2—3. Flest börn segja þeir deyja á 1. og 2. ári, en barnadauði á Ísl. sé yfirleitt miklu meiri en í útlöndum.

Hannes biskup Finnsson hefur skrifað ritgjörð í Lærdómslistafélagsritin um barnadauða á Ísl., sumpart til að mótmæla Eggert og Bjarna. Hann hefur aðeins rannsakað tímabilið 1763—67 og kemst að þeirri niðurstöðu, að 380 ‰ allra dáinna séu börn innan 5 ára að meðtöldum andvanafæðingum. Telur hann Ísl. ekki standa ver að vígi en aðrar þjóðir og ber saman barnadauða hér og ytra til sönnunar sínu máli, og átti eftir því að vera ver ástatt víða annarstaðar. Skýrslur þær, sem hann byggir á, eru ónákvæmar og tímabilið of stutt til þess, að fá rétta hugmynd um ástandið, en annars er margskonar fróðleikur í ritgjörð Hannesar. Tilvitnanir hans í útlendar bækur sýna, hve skoðanir lærðra manna á meðferð ungbarna hafa verið fáránlegar. »Hinn nafnfrægi Unzer« t. d. álítur mjög eðlilegt, að barnadauði sé alstaðar mikill, »því eins og flestir ávextir detta af ungir, áður en þeir eru fullþroskaðir, og þar sem flest dýr deyja ung, svo lifi og fæstar manneskjur fram yfir barnæskuna«. Sami höfundur segir mjög skaðlegt að taka barnfóstru (Amme) »að það sé oft eigi annað en að koma svo kaupi sínu við hana, að hún fyrir 24 rdl. drepi barnið«. Þess vegna ræður Hannes biskup frá því að nota barnfóstrur og telur að þær eigi sinn þátt í barnadauðanum. Móðurmjólkina álítur hann mjög skaðlega og langt að baki kúamjólkinni — »því sá hálærði Van der Monde, hefur fært mörg rök til þess, að kúamjólk sé langtum betri til barnaeldis en móðurmjólkin«. Hann álítur mjög skaðlegt að hossa og hampa börnunum »og dettur honum í hug barnið, sem dr. Huber krauf og fann brjóstbeinið bogið eins og hnakk og fingraför fóstrunnar á v. síðunni, auðsjáanlega eftir þess konar hamp«.

Eflaust hefur öll meðferð á ungbörnum verið mjög ófullkomin á Íslandi sem annarstaðar um þær mundir, og má meðal annars ráða það af bækling, sem P. Thorsteinsson nokkur, læknir í Túnsbergi, hefur ritað á latínu um þær mundir: »Um hina rammvitlausu meðferð ungbarna á Íslandi« — en hér er ekki rúm til að minnast frekar á hann.

Við barnadauða skilur maður vanalega dauða barna innan eins árs og innan fimm ára. Þessi fyrstu ár eru hin hættulegustu árin á mannsæfinni, eins og sjá má af því, að t. d. í Berlín er talið að 40—50 % allra dáinna séu börn innan 5 ára og 30—40 % innan 1 árs. Hagfræðingar miða barnadauðann við, hvað mikið fæðist af börnum ár hvert, og telja hann í pro cent eða pro mille

þannig, að þegar t. d. er sagt að dauði barna innan eins árs sé 100 ‰ og barna innan fimm ára 200 ‰ yfir víst tiltekið tímabil, þá er þar með átt við, að af hverjum 1000 lifandi fæddum börnum hafi 100 og — 200 dáið. Andvana börn eru eigi talin með, því aðallega vill maður vita, hvernig þjóðunum tekst að koma hinum lifandi fæddu börnum á legg. Andvana fæðingar eru spursmál fyrir sig, sem hefur sérstaka þýðingu.

Til þess að fá rétta hugmynd um barnadauðann á Ísl., verður að athuga langt tímabil. Ég hef tekið fyrir 60 árin frá 1841—1900. Á þessu tímabili er dauði barna innan eins árs 215 ‰.

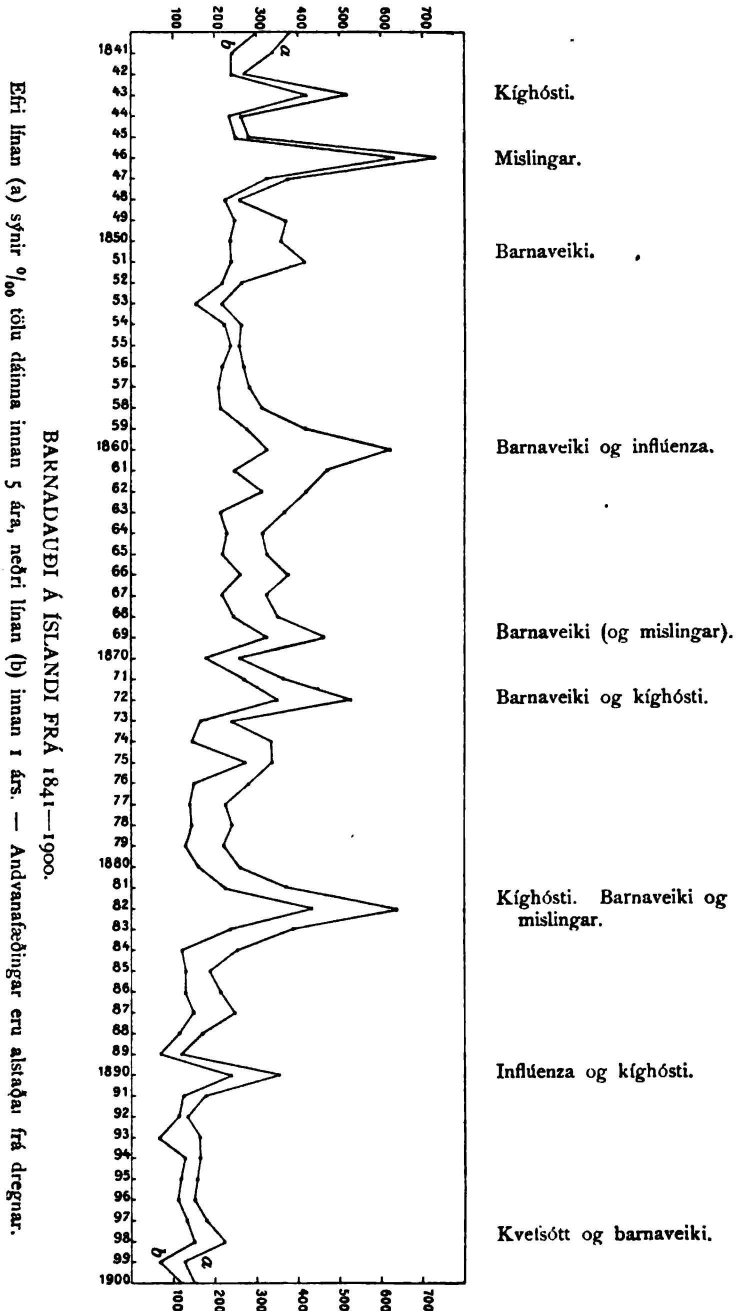
Ef vér aðgætum þessi 6 tíu ára tímabil hvert fyrir sig, þá er hlutfallið þetta:

Af hverjum 1000 lifandi fæddum börnum
deyja á fyrsta ári:

1841—1850	313,3	1871—1880	188,8
1851—1860	237,9	1881—1890	194,7
1861—1870	252,0	1891—1900	119,2

Af þessu sést, hve barnadauðinn hefur farið drjúgum minkandi, en mjög ójafnt. Þessar ójöfnur koma þó enn betur í ljós, ef vér fylgjum barnadauðanum ár frá ári og sést þá glögglega, að þær stafa því nær eingöngu af því, hvort landfarsóttir ganga að mun eða ekki, eins og eftirfylgjandi tafla sýnir:

Ár dóu af hverju 1000 lifandi fæddra barna: Landfarsóttir á börnum:

BARNADAUÐI Á ÍSLANDI FRÁ 1841—1900.

Efri línan (a) sýnir ‰ tölu dáinna innan 5 ára, neðri línan (b) innan 1 árs. — Andvanafæðingar eru alstaðar frá dregnar.

Taflan sýnir, hve barnadauðinn er ákaflega misjafn ár frá ári. Ef til vill hefur hann í engu landi verið eins snögt tilbreytilegur. Þetta er að kenna farsóttum, sem fluzt hafa til landsins og gengið yfir; í öðrum löndum eiga þær heima að staðaldri og koma því þar jafnara niður.

Þær farsóttir, sem mestan usla hafa gjört hjá oss, eru mislingar, barnaveiki og kíghósti; þær mynda eins og háa dranga upp úr hálendi barnadauðans, einkanlega mislingarnir (sjá töfluna). Dauði ungbarna innan 1 árs og innan 5 ára fylgist nokkurn veginn að, það er helzt barnaveikisárin, sem töluverður munur verður á, vegna þess að barnaveikin hefur orðið skæðari eldri börnunum.

Barnaveikin má heita orðin innlend (endemisk). Hún hefur gjört vart við sig við og við yfir alt tímabilið, en einkum var hún skæð á árunum 1860—1880. Það er eins og öll þau ár gangi stór, samanhangandi landfarsótt af henni.

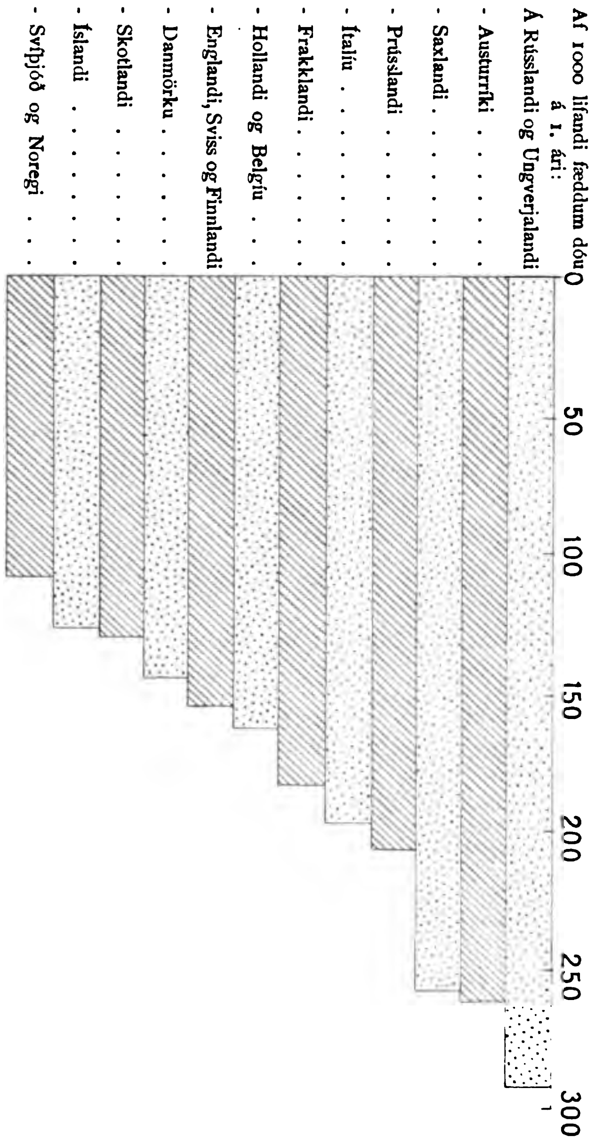
Barnadauði er mestur árin: 1846 (mislingar), 1860 (barnaveiki) og 1882 (mislingar).

Mest hefur dáið af börnum innan eins árs 1882 ɔ: 439 ‰.
Minst — — - — — — — 1889 ɔ: 90 ‰.

Svo er alment talið, að mikill barnadauði beri vott um lágt menningarstig hjá þjóðunum; það er sagt, að meðal skrælingja og villiþjóða sé hann mjög hár, en áreiðanlegar skýrslur um það vantar. Þar sem þær eru fyrir hendi, eins og í Evrópu, sést að mikið er hæft í þessu, því hjá Rússum og Ungverjum er barnadauðinn mestur.

Hvernig stöndum vér nú að vígi í samanburði við aðrar Evrópuþjóðir?

Árin 1891—1895 var hlutfallið það, sem eftirfylgjandi tafla sýnir:

Taflan er mjög fróðleg að því er snertir útlöndin, en hvað Íslandi viðvíkur, gefur hún manni alveg ranga hugmynd um hið sanna ástand. Ísland stendur hér aðeins lítið ver en Svíþjóð og Noregur, þar sem ástandið er bezt. Þetta liggur í því, að hið stutta tímabil (5 ár), sem tekið er til athugunar, er altof stutt til þess, að sýna hið rétta hlutfall. Á þessu tímabili vill sem sé svo

vel til, að vér erum lausir við skæðar landfarsóttir og sýnir það því aðeins, hve Ísland gæti staðið sig vel, ef það losnaði við þær. Útlöndin eru aftur á móti aldrei laus við þessar farsóttir, þær liggja stöðugt í landi, eru »endemiskar« sem kallað er, og koma jafnt niður ár frá ári að heita má; þar af leiðir og að barnadauðinn í útlöndum hefir aðeins lítið minkað síðustu 40 ár, svo að samskonar samanburðartafla frá 1865—78 er næstum því óbreytt að því er útlöndin snertir; en þar stendur Ísland næst Austurríki sem 3. í röðinni að ofan með um 230‰ barnadauða.

Ef vér viljum fá réttari hugmynd um hlutfallið milli barnadauðans á Ísl. og erlendis, þá verðum vér að taka fyrir svo langt tímabil, að á því hafi gengið allar þær landfarsóttir, sem skæðastar eru börnunum, svo sem mislingar, kíghósti og barnaveiki, og þetta getum vér með því að skoða 30 ára tímabilið 1871—1900, því að á því hafa allar þessar sóttir gengið. Á því tímabili er barnadauðinn að meðaltali 166‰ eða með öðrum orðum: barnadauðinn á Íslandi er svipaður og á Frakklandi.

Þetta virðist nú að vísu all-álitlegt; en spyrja má: Getum vér þannig beint borið oss saman við útlöndin? Er eigi svo mörgu hjá oss ólíkt háttað því, sem tíðkast í útlöndum, að samanburður á barnadauða hér og þar sé ómögulegur vegna þess, að bornar séu saman ósamkynja stærðir. Til þess að svara þessu, verðum vér að íhuga þau aðalatriði, sem hafa áhrif á barnadauðann, og sjá hver eru sameiginleg á Íslandi og erlendis, hver finnist eingöngu erlendis og hver hér.

Vér höfum þegar séð að landfarsóttir eru skæðir barnamorðingjar, en eins og áður er sagt, er ólíkt á Íslandi og í útlöndum að því, að farsóttir koma hér með köflum, geisa yfir landið og fella fólkið unnvörpum, en halda síðan lengri eða skemri vopnahlé. Þessar farsóttir hafa verið tíðari hér, en í nokkru öðru landi í Evrópu, eftir því sem Schleisner hyggur. Barnaveikin er að vísu orðin innlend, en mislingar og kíghósti mega enn þá heita útlendir gestir. Það eru þessar sóttir, sem mest hafa deytt af börnum hjá oss. Í útlöndum, þar sem sóttir þessar eru innlendar, ber ekki eins mikið á þeim, vegna þess að þær fara ekki eins geyst yfir, en sá skaði, sem þær valda, er þó óefað að jafnaði eins mikill og hér, svo að í þessu efni er að öllum líkindum svipað með Ísland og útlöndin. Hins vegar má heita að vér séum lausir við skarlatssótt enn þá, því að minsta kosti hefur hún lítinn skaða

unnið enn. Hún er talin fremur slæm veiki á börnum í útlöndum og á töluverðan þátt í barnadauða þar.

Sá sjúkdómur, sem talinn er skæðastur börnum á 1. ári í útlöndum, er barna-kólera eða lífsýki, sem geisar stundum á sumrin. Þessi veiki er hvorki nærri því eins algeng heima né eins skæð, að því er ég hygg. Aftur er mér nær að halda að lungnasjúkdómar komi harðara niður á íslenzkum börnum en útlendum; en um þetta vantar áreiðanlegar skýrslur til samanburðar við önnur lönd.

Syfilis eða sárasótt, fransós, er næstum óþektur sjúkdómur hjá oss, en algengur í útlöndum og á talsverðan þátt í barnadauðanum þar, máske þó mest í andvanafæðingum[1], en þær koma oss eigi við hér.

Þá er Rachitis eða enska veikin (beinkröm?) eigi sjaldgæft dauðamein barna í útlöndum, en mjög sjaldgæft heima, og svo mætti máske nefna fleiri sjúkdóma, sem eru algengari á börnum í útlöndum.

En allir sjúkdómar, hverju nafni sem þeir nefnast, heimta vissan jarðveg til útbreiðslu, og þetta atriði skulum vér einnig athuga, til þess að sjá, hvort vér í því efni séum ekki einnig frábrugðnir útlöndum.

Barnadauði er hvergi eins mikill og í stórborgum, jafnvel í þeim borgum, sem að hollustu standa fremst í flokki, er hann ólíku meiri en utan bæja. Þetta stafar sumpart af því, að sóttir eru algengar þar sem margir eru saman komnir, og sumpart af því, að fátækt er þar yfirgnæfandi mikil, en meðal fátæklinga er óþrifnaður og þar af leiðandi vanþrif barna á mjög háu stigi.

Það þarf ekki einu sinni stóra borg til; strax í smærri bæjum og þorpum er barnadauði töluvert meiri en úti á landsbygðinni. Svo ramt kveður að barnadauða í borgum, að jafnvel börn ríkra og vel settra borgara falla fremur, en börn fátæku bændanna í

[1] Andvanafæðingar eru færri hjá oss en í útlöndum, og liggur það aðallega í því, að syfilis en hér svo sjaldgæfur. Ég hef talið þær saman fyrir alt tímabilið 1841—1900, og eru þær mjög breytilegar ár frá ári, frá 26 ‰ minst, til 48 ‰ mest. Hins vegar sýnir sig sama hlutfallið hér og annarstaðar, að sveinbörn fæðast oftar andvana en meybörn. Hvernig á því stendur, vita menn enn þá eigi með vissu. Ég hef ekki getað fundið, að andvanafæðingar hjá oss hafi fylgt nokkrum reglum í breytingum sínum. Vöxtur þeirra og rénun fylgir ekki landfarsóttum, eins og annar manndauði, og ekki virðast þær hafa neitt minkað með fjölgandi læknum og yfirsetukonum, eins og hefði mátt ætla.

sveitinni. Vér sáum t. d. á töflunni hér að framan, að Saxland, sem annars stendur hátt að allri menningu, hefur mikinn barnadauða. Það liggur aðallega í því, að þar er iðnaður mikill og hver verksmiðjan við aðra og þess vegna mikið af iðnaðarfólki, sem er illa sett að efnum og fremur óþrifið.

Það sem með mannmergðinni, fátæktinni og óþrifunum hjálpar til að auka barnadauðann í borgunum, er, að tala óskilgetinna barna er þar miklu meiri en úti á landsbygðunum. Það sýnir sig í flestum löndum, að meðal þeirra er hrunið mest. Jafnvel í Kaupmannahöfn, sem þó má telja allvel setta, deyr af þeim 369 °/oo. Þetta liggur í hinni slæmu meðferð barnaaumingjanna. Feðurnir finnast ekki, en mæðurnar sitja uppi með börnin bláfátækar og ala þau þá upp í örbirgð og volæði, eða þær koma þeim í fóstur hjá illþýði, sem tekur við börnunum aðeins til þess að fá peninga, en ekki í þeim tilgangi að halda lífinu í þeim.

Nú erum vér Íslendingar betur settir en útlöndin að því leyti, að vér höfum engar stórborgir, en aðeins smáþorp, þar sem lífið er svipað sveitalífinu. Ef til vill er dálítill munur á barnadauðanum í sveitinni hjá oss og þessum þorpum, en þar eð mig vantar skýrslur um það, get ég eigi sagt það með vissu. Í »Skýrslum um landshagi á Íslandi«, er við og við tekið fram, hvar á landinu sé mestur barnadauði það og það árið, en það er þá sitt í hverri sýslunni og virðist engum reglum bundið. Mér er því nær að halda, að munurinn á sveitum og bæjum sé næsta lítill enn sem komið er; hinsvegar er ég hræddur um, að í sjóplássum meðal þurrabúðarfólks sé barnadauðinn mestur.

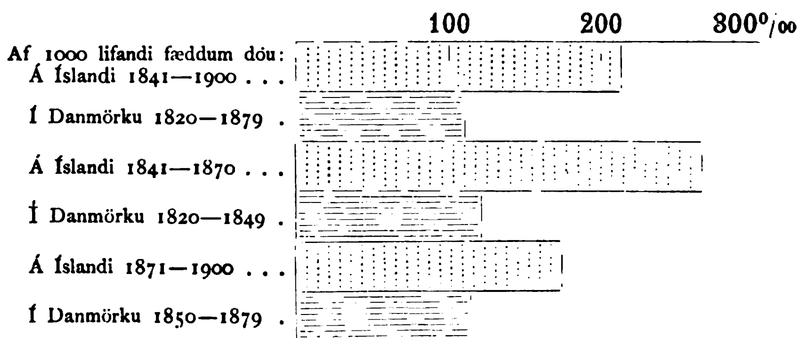
Tala óskilgetinna barna er svipuð á Íslandi og þar sem hún er með meira móti í útlöndum, lausaleikur hefur ekki farið mjög minkandi síðan 1850, en þá var hann talinn tiltölulega tíðari en í öðrum löndum (sjá Skýrslur um landshagi).

Í stuttu máli, vér stöndum betur en útlöndin að því er snertir barnadauða, að því leyti að vér höfum:

svo sem engan:	Syfilis,
miklu minna af:	Barnakóleru,
og:	Rachitis,
næstum enga:	Skarlatssótt,
engar:	Stórborgir,
og betri meðferð á:	Óskilgetnum börnum.

Af þessu sést, að vér megum eigi bera oss saman við útlöndin alment. Jafnari verður samanburður við alþýðu í sveitum erlendis og þá einkum á Norðurlöndum, því lifnaðarhættir Íslendinga verða svipaðastir og hjá fólki þar. Hin 6 atriði, sem fyr eru talin, gjöra þar næsta lítinn mun.

Eftirfarandi tafla sýnir mismuninn á barnadauðanum á Íslandi og meðal bændafólks í Danmörku á jafnlöngum tímabilum:

Hér er borinn saman dauði ungbarna innan eins árs. — Af töflunni sést, að vér stöndum að baki dönsku bændafólki hvað barnadauða snertir, en þar sem barnadauðinn hjá þeim hefur nokkurnveginn staðið í stað, hefur hann rénað töluvert hjá oss á seinni helming 60 ára tímabilsins.

Í ýmsum öðrum löndum er ástandið svipað í sveitum og í Danmörku, í sumum, eins og t. d. Skotlandi, er barnadauðinn minni.

Af öllu því, sem nú er skráð, má draga eftirfylgjandi ályktanir:

a.) Dauði ungbarna innan 1 árs hefur minkað næstum ²/₃ frá því um miðja umliðna öld.

b.) Dauði ungbarna innan 5 ára hefur minkað að sama skapi.

c.) Þessi mikla rénun barnadauðans er mjög að þakka því, að landfarsóttir hafa verið minni og mildari síðari árin.

d.) Að landfarsóttirnar hafa verið sjaldnari og minna skæðar síðari árin, er aftur að þakka betri sóttvörnum, eins og sja má af því, að barnaveiki t. d. hefur víða gosið upp síðari árin, en ekki náð neinni verulegri útbreiðslu. Að sóttvarnir séu betri nú en um miðja öldina, tel ég óefað, en hins vegar er þeim mjög ábótavant enn þá, eins og ráða má af því, hve

illa hefur tekist að stemma stigu fyrir skarlatssóttinni, þrátt fyrir um 40,000 kr. tilkostnað.

e.) Rénun barnadauðans er ekki eingöngu að þakka minni landfarsóttum en áður. Ef vér athugum þau ár um miðja öldina, sem engar landfarsóttir gengu, og svo síðustu árin, sem einnig hafa verið stórsóttalaus, þá sjáum vér töluverðan mun, t. d. árið 1853, þá er barnadauðinn 156 ‰, en árið 1899 aðeins 89,6 ‰, það sýnir með öðrum orðum töluverðar framfarir, en þær eru að þakka ýmsu, svo sem betri mentun, fleiri læknum, betri yfirsetukonum o. fl.

f.) En þó að oss hafi farið fram, stöndum vér enn að baki ýmsum öðrum þjóðum, þrátt fyrir að vér höfum ýms hlunnindi fram yfir þær. Vér stöndum þannig talsvert ver en alþýða í Danmörku, sem oss væri þó eigi ofætlun að jafnast við.

Hvað eigum vér að gjöra til að minka barnadauðann enn meira?

Menn eru farnir að sjá, að það hefur mikla þýðingu, að varðveita líf og heilsu barnanna, sem síðar eiga að verða borgarar og bústólpar landanna.

Í fornöld voru veil börn og vansköpuð borin út. Svo var gjört á Grikklandi og einnig á Íslandi. Þetta var að sumu leyti gott, því líklegt er, að kynslóðin hafi orðið hraustari fyrir bragðið, en því miður vildi það eigi sjaldan til, að einnig hraustu börnin voru út borin (sbr. t. d. Gunnlaugs sögu ormstungu), svo það er vafa undirorpið, hvort ágóðinn hefur verið nokkur. Nú er öldin önnur og hugsunarhátturinn annar; fyrsta skylda læknisins er að varðveita og lappa upp á lífið, svo lengi sem nokkur ögn er eftir af því, svo að þess vegna eru víst allir á eitt sáttir um, að sjálfsagt sé að minka barnadauðann eftir megni. Það er einkum tvent, sem vér getum gjört í þessa átt:

1. Reyna sem mest að verjast landfarsóttum.
2. Fræða alþýðu um meðferð ungbarna.

Hvað hinu fyrra viðvíkur, ættum vér að verða hygnir af skaða, við að sjá, hvílíkt tjón landfarsóttir, einkum mislingar, barnaveiki og kíghósti vinna. Ef allir læknar reyna, sem mest þeir mega, að varna útbreiðslu þessara sótta, og væri til þess leyft að nota talsvert fé, þá gæti þar með unnist ómetanlegt gagn. Hve mikið hefði t. d. ekki verið varið í að stöðva mislingana 1882, og óefað

hefði það verið hægt, með hyggilegum sóttvörnum og samvinnu milli læknanna. Það er vant að skoða mislinga sem milda og meinlausa veiki, en það fer fjarri að svo sé, eins og sést af yfirlitinu hér að framan.

Hvað hið seinna atriði snertir, þá er auðvitað, að þekking alþýðu á meðferð ungbarna er betri, en hún var á 18. öld, þegar P. Thorsteinsson skrifaði bækling sinn, sem fyr er um getið; en samt er henni mjög ábótavant, og töluverður barnadauði hlýzt af vanþekkingu mæðranna.

Það er t. d. enn þá trú margra, að kúamjólkin sé alment hollari en móðurmjólkin, og ég hef þekt mæður, sem gefa kúamjólkina eintóma, af því þær halda að hún sé kraftmeiri.

Íslenzkir læknar hafa enn of lítið frætt alþýðu um þessa hluti, að undanteknum dr. Jónassen, sem hefur skrifað góða bók, »Barnfóstruna«, en sem er oflítið þekt af alþýðu.

STEINGRÍMUR MATTHÍASSON.

Heimildarrit:

Eimreiðin VI. ár, 3. hefti.
P. A. Schleisner: Island, undersögt fra et lægevidenskabeligt Standpunkt. Kbh. 1848.
P. Thorsteinsson: Dissertatio de perversa infantum nutritione in Islandia. Havniæ 1777.
Rit Lærdómslistafélagsins. Kbh. 1785.
Skýrslur um landshagi á Íslandi, 5. bindi, 1858—1870.
Stjórnartíðindi Íslands 1870—1900.
Denmark, its medical organisation, hygiene and demography. Kbh. 1891.
Schönberg, Dr. G. v.: Handbuch der politischen Oekonomie, Bd. I. Tübingen 1896.
Westergaard, H.: Die Lehre von der Mortalitet und Morbilitet. II. Ausgabe. Jena 1901.

Sveitin mín

(fyrir 4 ósamkynja raddir).

Andante. B. ÞORSTEINSSON.

mf

1. Fjall - a - drotn - ing, móð - ir mín, mér svo kær og hjart - a-

mf

bund - in! sæll ég bý við brjóst - in þín, — bless - uð

aldn - a fóstr - a mín. Hér á and - inn óð - ul

sín öll, sem verða' á jörð - u fund - in. Fjall - a-

drotn - ing, móð - ir mín, mér svo kær og

mér svo kær og mér svo

hjart - a - bund - - - in!

kær og hjart - a - bund - - - in!

7.

Blessuð sértu, sveitin mín,
sumar, vetur, ár og daga.
Engið, fjöllin, áin þín,
— yndislega sveitin mín! —
heilla mig, og heim til sín
huga minn úr fjarlægð draga.
Blessuð sértu, sveitin mín,
sumar, vetur, ár og daga!

Aths. Þetta kvæði eftir Sigurð Jónsson á Helluvaði í Mývatnssveit er áður prentað í heild sinni í EIMR. VIII, 107—8.

Íslands vísur

(fyrir 4 karlmannaraddir).

Andantino. B. ÞORSTEINSSON.

f

1. Ég vil elsk - a mitt land, ég vil auðg - a mitt land, ég vil

f

efl - a þess dáð, ég vil styrkj - a þess hag; ég vil

leita' að þess þörf, ég vil létt - a þess störf, ég vil

lát - a það sjá marg-an ham-ingj - u - dag.

4.

Ég vil frelsi míns lands,
ég vil farsæld míns lands,
ég vil frægð, þess og gnægð þess og auð þess og völd;
ég vil heiðursins krans
leggja að höfði hvers manns,
sem vill hefja það fram móti batnandi öld.

6.

Þetta er játningin mín,
kæra móðir, til þín,
ég get miklast af því, að ég sonur þinn er;
það er svipurinn þinn,
er í sál mér ég finn;
hann er samgróinn öllu því bezta hjá mér.

7.

Ég kem fram á þinn fund
þessa fagnaðarstund
eins og frjálsborinn sonur, sem elskar þig heitt,
og að fótum á þér
ég sem fórn mína ber
það, sem fegurst og bezt hefur lífið mér veitt.

Aths. Þetta kvæði eftir Guðm. Magnússon er tileinkað þingmönnum á alþingi 1901, og er prentað í heild sinni bæði í Fjallkonunni sama árið og í kvæðabók Guðmundar 1903.

Nokkur kvæði.

HREIÐRIÐ.

Drengurinn:

Nei, líttu' á, pabbi! hérna finn ég hreiður
Í holunni' undir mosavöxnum steini;
Ég fuglinn litla fljúga sá úr leyni,
Sko, fimm eru' eggin.

Faðirinn:

Þú mátt vera gleiður,
Svo naskur varstu núna að finna þetta.

Drengurinn:

Og nú skal ég víst eggin mömmu færa.

Faðirinn:

Nei hana, er á þau, hvergi' er vert að særa;
Hún haldi sínu; það eitt er hið rétta, —
Og göngum svo frá holuhreiðri lágu!

Drengurinn:

En helzt ég vildi samt í eggin kraka.

Faðirinn:

Nei, ekki það, og ekki á þeim taka,
Svo styggirðu' ekki sólskríkjuna smáu.
Það kærst er henni, við það eitt að una,
Sem alt er henni', en gerir oss ei ríka;
Og hún er söngfugl, — hygðu að því líka, —
Og hljóðsnjöll lofar guð og náttúruna.
Hún lá í friði' á litlum eggjum sínum,
En lafhrædd flaug, er þú komst að með hraða.
Við skulum hana skilja eftir glaða,
Því ske má það, ef fer að vonum mínum,
Að ungar þeir, sem ástríkt fjaður-vífið
Mun innan skamms úr hreiðri þessu leiða,
Þér heilsi' að sumri' í sólviðrinu heiða
Og syngi fyrir þig, sem gafst þeim lífið.

KIRKJA VORSINS.

Hvert leiddir þú mig ljúfa þrá
Svo langt á árstíð kærri?
Sjá, vorsins kirkja hér er há
Með hvelfing öllum skærri.

Og þettað á nú við mig vel,
Það Vorið er, sem messar
Og hljóðri ræðu hrífur þel
Og helgar stundir þessar.

Hið helga ljós er heiðsól ein,
Um hana' er ljómar alla
Og logar fögur, hlý og hrein
Á háaltari fjalla.

Og hér er alt svo fult af frið
Og fult af helgum dómum,
Og gullna sólargeisla við
Ég guðspjöll les í blómum.

Hér elfan þreytir orgelslátt,
Svo óma klettagöngin.
Og fuglar láta úr allri átt
Svo inndælt hljóma sönginn.

Og gróðrarblær um grundir fer,
Sem gerir alt að hressa;
Þá finn ég vel, að Vorið er,
Í víðri kirkju' að blessa.

FRIÐARBOGINN.

Tveir herir höfðu barist á sléttu flæmi fróns
Og fólkorusta staðið frá dagmálum til nóns.

Og ent var nú málmhríð og móðan reykjar blá
Á morðvengi dreyrgu sem þokuslæða lá.

Um sigurinn er alsagt, að hvorugur hann hlaut
Á heillar mílu svæði í blóði jörðin flaut.

Með skúrum gekk þann daginn og skein með köflum sól
Á skelfingar manndráp, en aðra stund sig fól.

Þá regnbogi hóf sig í himins skýja sal
Og hvelfdist í dýrð yfir þann hinn mikla val.

Og stóð nú svo lengi og stöðuglega þar,
Að starsýnt varð á sumum, hvað lengi það var.

Svo ljómandi stóð það, hið forna friðarteikn,
Yfir foldinni blóðgri af styrjar óra feikn,

Þá herma réð einhver: »Nú hvað mun þýða slíkt?
Mun himinn sjálfur spotta, hvað stríð á jörð er ríkt?«

En þá sagði annar: »Það þýðir betri tíð,
Er þjóðirnar faðmast og gjörvöll hætta stríð«.

»Nei, fari það«, kvað þriðji, »það fullvíst tel ég eitt.
Sem friðstefnan í *Haag*, það þýðir ekki neitt«.

SKAMMDEGIÐ.

Skammdegið, — það elfur er
Ólöstuð, en játa ber:
Sú að móðan myrka og breiða
Margra hugi gerir leiða.

Þegar kemur upp úr á,
Eins og steini létt er frá;
Gleður æ — það saga' er segin —
Sólskinsbakkinn hinumegin.

VALIÐ.

Mærum vors á morgni gekk
Málarinn um teiginn;
Öðrumegin eygði hann þrekk,
Ungrós hinumegin.

Eitthvað frumlegt, eitthvað nýtt
Á við tíðar smekkinn,
Minna blómstrið mat hann frítt,
Málaði svo þrekkinn.

MEYJAN BJARGTEKNA.

(Sænskt miðaldakvæði).

Og meyjan hin unga til óttusöngs sér brá
Tíðin gerist löng;
Svo stefndi hún upp stiginn að hamrabjörgum há,
En sannlega sorgin er ströng.

Á hamradyrnar drap hún með fingurna smá:
»Þú bjargakóngur! rís upp og lát nú lokur frá«.

Og bjargakóngur rís upp og lætur lokur frá,
Svo ber hann þá brúði í silkihvílu blá.

Þar átta er hún árin og elur börnin kær,
Sjö eru sveinar og áttunda er mær.

Til bjargakóngsins fer hún og birtir sína þrá:
»Nú langar mig að fara og mína móður sjá«.

»Og víst máttu fara og móður þína sjá,
En ekki máttu nefna þau börnin okkar smá«.

Til sinna móður húsa þá svanni kominn er,
Í dyrum stendur móðir og þannig spyrja fer:

»Hvar varstu, mín dóttir! svo langa, langa tíð?
Þú hefir víst verið í rósa fagurhlíð«.

»Og ekki hef ég verið í rósa fagurhlíð,
Í björgum hef ég dvalið svo langa, langa tíð«.

»Þar átta dvaldi' eg árin og ól þar börnin kær,
Sjö eru sveinar og áttunda er mær«.

Þá inn gekk bjargakóngur og ygla gerði sig:
»Því stendur þú hér og talar illa um mig?«

»Og ekki hef ég talað svo illa neitt um þig,
En heldur um ást þína og atlot góð við mig«.

Þá hnefahögg sló hann á hennar bleiku kinn
Svo blóðið rann niður um reimakyrtilinn.

»Nú snáfaðu af stað, þér býðst ei lengur bið;
Þú stígur ei oftar um þinnar móður hlið«.

»Þið foreldrar góðu! nú fer ég ykkur fjær
Nú far vel, blíða systir! og þú, minn bróðir kær!

»Og far vel, heiði himinn! og far vel, græna grund!
Nú fer ég í hamra á bjargakóngsins fund«.

Svo riðu þau lengi um regindimman skóg;
Hún beisklega grét, en bjargakóngur hló.

Og umhverfis fjallið í sex þau fóru sinn,
Þá upp spruttu dyrnar og gengu þau þar inn.

Þá setti fram gullstól hin unga auðarbrú:
»Mín sorgmædda móðir! hér hvíldu þig nú«.

»Nú færi mér af stundu þau staupin mjaðar fyld,
Að drekka mér dauðann, það er mín vild«.

Við fyrsta teyg, er menskorð af mjaðstaupinu drakk,
Tíðin gerist löng,
Þá lokuðust augun og hjartað hennar sprakk,
En sannlega sorgin er ströng.

ESKIVIÐUR HÁR! ÞIG HRISTU Í VINDBLÆ.

(Rússneskt[1]).

Eskiviður hár! þig hristu í vindblæ,
Hrynja láttu smálauf eitt til jarðar,
Ofan beint í andlit minnar vinu.
Svo fór þetta sem ég hafði beðið:
Eskiviður hægt sig hristi' í vindblæ,
Hrundi niður laufið það hið smáa
Ofan beint í andlit minnar vinu.
Þá með sama svefni brá mín vina, —
Hvort um annars háls við lögðum arma,
Hvort á annars munn við þrýstum kossum,
Unz í austri birtist bjarminn sólar.
Ekki sá það móðir minnar vinu,
Minsta grand ei nokkur um það vissi,
Nema himinn alheiðríkur yfir
Og hin græna skóggrund, sem var undir.

FJÓLAN.

(Eftir *Goethe*).

Á foldar engi fjóla stóð
Og falst þar bljúg á kyrðar slóð;
Það var hin vænsta fjóla;
Þá hjarðmey kom af hending rétt,
Í hjarta kát, á fæti létt,
Um grund, um grund
Hún gekk og dátt við söng.

»Ó væri' eg«, fjólan óskar sér
»Af allrar jarðar blóma-her
Nú fegurst bara í bili,

[1] Eftir hinni dönsku þýðingu Thor Langes.

Unz upp mér kipti ljúfan létt
Og legði mig við barm sinn þétt,
Þó það, þó það
Svo litla stæði stund.

En æ því miður fljótt kom fljóð
Og fæti sínum gálaust tróð
Þá veslings vænu fjólu;
Hún hneig og dó, en hrygðist ei:
»Fyrst hún því veldur, glöð ég dey,
Svo glöð, svo glöð
Við fætur fríðri mey«.

KONUNGURINN Í TÚLE.

(Eftir *Goethe*).

I Túle tyggi réð forðum,
Svo trúr var til dauðans ei neinn;
Þeim ástvíf á deyjanda degi
Gaf dýrasta gullbikar einn.

Sá gripur hans geði var kærstur,
Í gildum hann tæmdi það staup;
Það döggvuðust hildings hvarmar
Í hvert skifti' er út hann það saup.

Þá buðlungur bana fann nálgast,
Hann borgir og óðul og féð
Gaf erfingjum sínum til eignar,
En ekki þann gullbikar með.

Með riddurum sjóli réð sitja
Við sumbl í langfeðga höll,
Sem græðis á bakkanum gnæfði
Við gjálpandi bárunnar föll.

Þar loksins stóð ljúfsvelgur aldinn
Og lífsins drakk síðustu glóð;
Svo henti' hann þeim heilaga bikar
Í hrynjandi bárunnar flóð.

Hann sá hann falla og fyllast
Og fara svo hverfandi í kaf;
Þá lokuðust hildingsins hvarmar,
Ei hót drakk hann þaðan af.

NÁTTÚRAN EILÍF INNIR SÆLDAR GÆÐI[1].

(Eftir *Oehlenschläger*).

Náttúran eilíf innir sældar gæði,
Grikklands ei görðum grandar ísinn skæði;
Svífur að söngfugl, Sefýr og Áróra,
Fylgir þeim Flóra.

Lárlaufið grænkar enn við sældir samar;
Æ, en það hlýr ei enni kappans framar;
Sendir ein Túle, svellga beltið jarðar,
Hetjurnar harðar.

Ástmild er jörðin, alls hins skapta móðir;
Fegurð er systir, fræknleikinn er bróðir;
Fjærlendi halur! hljót þá allra fyrstur
Þökk þinnar systur!

Féndum, er geystust grimt að voru landi,
Ógnsnar þú stöktir íturhvössum brandi;
Lofsveiginn þigðu laufi vonar skreyttan
Verðungu veittan!

FÖRUMAÐURINN OG HUNDURINN HANS.

(Eftir *Chamisso*).

»Af seppanum skattgjald, — og sér er nú hvað! —
Þeir segja mér þrjá dali' að borga í stað.
Hvað hugsa þeir lögregluherrarnir sér?
Skal húðin nú flegin af kvikum mér?

Ei vitund mér framar ég unnið get inn,
Því ellin og vanheilsan þrótt bugar minn;

[1] Söngur úr sorgarleiknum: »Væringerne i Miklagard«, sem flokkur grískra meyja flytur Haraldi harðráða.

Ég hef ekki peninga, hef ekki brauð,
En hungraður tóri við sárustu nauð.

Og hver hefir aumur þá á mér séð,
Er örbirgð og sótt mér þjaka réð?
Hver vafði sig að mér með atlot góð
Þá aleinn og vinlaus í heimi' ég stóð?

Hver elskaði mig, er ég ýfðist verst?
Hver að mér hlúði, þá frost var mest?
Og hver, þegar svengdin mig sárast skar,
Leið svengdina með mér og nöldraði' ei par?

Það hallar nú brátt fyr oss báðum tveim,
Því bezt er við skiljum í nauðum þeim;
Þér hrakar sem mér og heilsan er fjær,
Ég hlýt þér að drekkja, — þau laun þú fær.

Já, þetta er þakklætið, þetta' eru laun,
En þannig er, hundtetur! veraldar raun.
Til fjandans! — ég oft var í orustum með,
En aldrei til böðulstarfs hef ég mig léð.

Og hér hef ég snærið og hnöllung til taks,
Og hérna er vatnið — nú geri' eg það strax.
Kom, vesalings hundur! og horfðu ei mig á,
Ég hrindi þér af fram og búið er þá«.

En lykkjunni' er smeygði' hann um hálsinn á hund,
Hann halanum dinglaði' og sleikti hans mund;
Þá kipti' hann snörunni seppanum frá
Og sjálfum sér óðara um hálsliðu brá.

Þá bölvaði' hann æfur með orðtök röm,
Á afli tók síðasta' og hentist af þröm,
En hyldýpið skvampaði hátt við og rann
Í hringum og fal svo þann druknaða mann.

Með hrinum og gelti stökk hundur í svip
Í hjálpleit, — við bakkann því mörg lágu skip —

Og togaði' í skipmenn, unz fullting réð fá,
Svo fundu þeir loksins hinn stirðnaða ná.

Þeir dysjuðu hann hljótt með heiður ei neinn
Og hundurinn ýlandi fylgdi' honum einn
Og lagðist á jörðu, þar lík undir var,
Á lappirnar fram og dó svo þar.

STGR. TH.

Hríðarbylur.

(Kafli úr sögu).

Þórður í Hlíð vaknaði snemma um morguninn 3. október 1895. Baðstofan skalf, þekjan hvein, viðirnir brökuðu og rúmið nötraði og kiptist til.

Þórður vatt sér fram af stokkinum, klæddist skjótt og leit til veðurs. Það var komin dimmviðris hríð. Frostið var lítið og veðrið annað slagið nærri kyrt; en annað slagið rak á aftaka bylji útnorðan.

Þórði varð fyrst fyrir að líta eftir heyjunum; hann fékk sér reipi og lagði niður á túnið, þangað, er lambhúsheyið stóð. Til þess greip hann kyrra stund og hljóp svo sem fætur toguðu. — Torfið var þurt og ófrosið austan á heyinu og hafði þegar losast um það við fyrirhleðsluna. —

Þórður staðnæmdist austan undir heyinu og kastaði mæðinni. Hann hafði aldrei komið út í slíkt voðaveður. Þessa stund var nærri kyrt, en dimt af hríð, svo hvergi sá, og ákaflegur dynur í fjallskörðunum. Dynurinn færðist óðfluga nær, suðandi, hvæsandi, gnýjandi. Þórður hallaðist upp að heyinu og beið; hjartað sló hratt og óreglulega og titraði við; líkaminn varð máttstola og skynjanin dróst saman í hnút um bylinn, sem yfir reið.

Svo kiptist heyið snögglega til; torfið gúlpaði á hliðunum, sogaðist fast að þeim aftur og kiptist svo frá enn á ný, spyrnti hleðslunni frá að neðan og kastaðist upp á heymæninn, hver torfa skáhalt á aðra; ein torfan, sem náði lengra niður með hleðslunni, slitnaði sundur, önnur losnaði úr samskeytunum að ofan og þyrlaðist burtu undan veðrinu. Svo hægði enn um stund.

Þórður náði sér, þegar bylurinn var riðinn yfir, og notaði kyrru stundina, jafnskjótt og hún gafst, lagaði torfið og vatt reipum um heyið, en festi þau í grjót og staura í veggjunum. Síðan vitjaði hann hinna heyjanna og notaði til þess kyrru stundirnar, sem alt af urðu milli byljanna og þó æ sjaldgæfari; hann lagfærði torf eftir mætti, þar sem þess þurfti, og batt þau öll ramlega. Að því loknu gekk hann heim í bæinn aftur. — — —

Þórður var lágur maður, þrekvaxinn, ljós á hár og skegg; ennið var í meðallagi hátt, flatt og nokkuð afturdregið; hann var brúnastór og kinnbeinamikill, kjálkarnir stuttir og sterklegir, nefið gilt, í stærra lagi; augun voru gráblá, en yfirbragðið þungbúið og þó gæflegt og góðmannlegt.

Þegar hann kom í baðstofuna, voru þær að klæðast mæðgurnar, Guðrún kona hans og Sigríður dóttir þeirra. Guðrún var lítil kona, dökkhærð, holdug, kringluleit og sléttleit, ljós-gráeygð, kvik á fæti og hvatskeytleg. Hún var í slæmu skapi.

»Hvaða bölvaður trassi ertu maður«, sagði hún. »Hefurðu þó ekki farið á nærsokkunum og kveldskónum«.

Þórður svaraði ekki. Hann fann aftur til sömu óreglulegu hjartslaganna og niður við heyið áður, og sama máttleysið færðist um líkamann.

Svona var það komið; hann var orðinn hálfgerður ræfill. Það var mikið hvað hann hafði sligast og bognað undir sambúðinni við konuna.

Tilfinningin fyrir þessu kom yfir hann eins og mara, varð snöggvast að skýrri hugsun og þokaðist svo aftur inn í hálfdimmu skynjunarinnar — aftur fyrir aðalhugsunina: um kindurnar úti í hríðinni. — — —

Nokkru síðar hrökk hann upp af hugleiðingum sínum við mannsmál: »Hérna eru plöggin þín, pabbi minn«. Það var Sigríður, sem kom með ytri sokkana og skóna.

Sokkarnir voru brotnir á hæl. Ekki hefði Guðrún haft fyrir því — kom Þórði í hug; en jafnframt vöknuðu honum innilegar hlýleikatilfinningar.

Hvað þær vóru ólíkar mæðgurnar. — Guðrún var örlynd og mátti aldrei aumt sjá, svo hún vildi ekki bæta úr því. Hún hafði ætíð verið með allan hugann þar, sem Þórður var; það vissi hann vel. Og þó var hún sígröm og hatursfull gagnvart honum, að honum fanst; sífónatin og síagin á að koma þar við, sem honum

gegndi verst. Nema þegar hann var veikur; þá var hún nákvæm og góð. En hann hafði ekki orðið stórsjúkur að jafnaði, og ekki látið bera á því, fyr en í síðustu lög, þó hann fyndi eitthvað til.

Yngri börnin voru öll lík móður sinni: örlynd, geðrík og yfirgangsmikil. Ef til vill var þetta að sumu leyti vegna þess, að miklu meira bar á henni í heimilislífinu. Það sást sjaldan, að þeim þætti vænt um föður sinn.

Sigríður var undarlega ólík hinum systkinunum. Hún var hæglát og fáorð, eins og faðir hennar, svo að sjaldan sást, hvort henni þótti betur eða ver. Þó var hún ólík honum í sjón: há eftir aldri, grannvaxin, dökkhærð, toginleit og skarpleit — býsna lík honum séra Jóni, að sögn, langafa sínum.

Hún hafði verið barnfóstra móður sinnar frá því hún mundi fyrst. Öll óþægðin í börnunum hafði oftast verið henni að kenna — eftir því, sem móður þeirra sagðist frá; Sigríður mundi fá hlýleg orð úr þeirri átt. Þó þótti henni vænt um móður sína. En um föður sinn þótti henni þó miklu vænna. Hann hafði ætíð verið svona þögull og fáskiftinn; talaði sjaldan orð, nema þegar hann sagði fyrir einhverjum verkum — eða tók svari hennar.

Hún var á níunda ári, þegar hann tók svari hennar í fyrsta sinn, svo að hún myndi til. Móðir hennar var frammi við eldhúsverkin, en hún gekk sjálf um gólf með Sigga litla bróður sinn, og var orðin uppgefin og komin að gráti. Óhljóðin í Sigga höfðu heyrst fram, og þau komu bæði inn, foreldrar hennar. Móðir hennar sló hana fast á vangann, um leið og hún tók við barninu.

»Því slærðu barnið, kona?«, hafði þá faðir hennar sagt; »finst þér ekki nóg, að hún má amstrast við yngri börnin, langt fram yfir það, sem hún hefur þrek til, þó hún fái ekki högg í ofanálag?«

»Þú getur þó opnað munninn til að mæla upp í henni letina og ómenskuna«, svaraði móðir hennar. En faðir hennar strauk hendinni um enni hennar og niður á vangann og gekk svo þegjandi burtu.

Að þessum degi hafði hún grátið eins og börn gráta: verið fljót til gráts og fljót að huggast. En hún var orðin kreppuleg á svip og yfirbragðið bar vott um hvorttveggja í einu: hugsun, sem er að vakna fyrir tímann, og bælda hluttekningarþörf. Og í þetta sinn var eins og teknar væru lokur frá stífluðum, óviðráðanlegum

lindum. Hún grét, svo að líkami hennar nötraði, og tilfinningalíf hennar varð á svipstundu eins og tilfinningalíf fullorðinnar konu.

Það hafði þó ekki komið oft fyrir, að faðir hennar mælti henni bót. En því oftar hafði hann sýnt viðleitni til að létta undir með henni á ýmsan hátt. Hann hafði kent henni að lesa, og var það ekki mikil þraut, því hún var bæði viljug og næm. Hann hafði aflað henni bóka, þar sem hann gat eg þegar hann gat; hann hafði tekið við börnunum af henni, þegar hann kom því við; og hann hafði sýnt henni ýmiskonar smávegis nærgætni í óteljandi myndum.

Svona hafði hún vaxið upp: Strítt við barnfóstur hvíldarlítið, liðlangan daginn, dag eftir dag, ár eftir ár; gripið svo hverja stund, sem hún náði, til að lesa bækur, einkum næturnar, þegar daginn lengdi á vorin — þangað til svefninn og þreytan sigraði hana; hún hafði jafnvel bjargast við tunglsljós í fyllingu. Það, sem hún las, voru einkum »Íslendingasögur«, »Noregskonungasögur«, »Fornaldarsögur« og »Riddarasögur«. Alt, sem hún hafði lesið einu sinni, mundi hún að efninu til. Hún vandist á að lifa í sögunum og draumum sínum; sögumennirnir urðu henni að lifandi, nákomnum verum; suma elskaði hún, suma hataði hún. En ástin á föður hennar yfirgnæfði þó hverja aðra tilfinning og hver söguhetja varð honum lík í sjón og raun. — —

Sigríður gekk fram, þegar hún hafði fært föður sínum plöggin, en hann sat eftir hugsi. Hlýleikatilfinningarnar, sem vaknað höfðu, þegar Sigríður kom inn, hurfu aftur, og í hann lagðist þungur, vonlaus kvíði. — Skuldin í kaupstaðnum var ekki fullborguð enn, bærinn bjargarlítill og skepnurnar altaf að fækka — líklegast að meiri hlutinn af þeim dræpist nú úti í hríðinni. — —

Þegar Þórður hafði borðað morgunverðinn, fór hann út að svipast að kindunum. — Guðrún gekk á eftir honum fram í dyrnar og hugði út. Hún varð skyndilega hrædd um manninn. Þórður var vanur við hríðar og viss að rata, en þetta var ekki líkt neinni vanalegri hríð; hún sá ekkert annað en hvítgráa snjófjúksiðu, og heyrði ekki annað en niðandi, hvínandi hríðardyn.

Hún gekk inn í baðstofuna. Sigríður var að klæða Þuru litlu, yngsta barnið, sem hrein, brauzt um og sparkaði af öllum mætti; Grímur kjökraði og bað um mat; Sigurður og Þóra veltust í rúminu og spörkuðu hvort í annað, brostu annað slagið, en vóru þó

bæði orðin reið; Þorsteinn var að klæða sig, hann hastaði á systkini sín í rúminu og gaf þeim olnbogaskot við og við.

Guðrún gekk rösklega inn. Hún kipti Þorsteini fram á gólfið og sló þau bæði Sigurð og Þóru, Svo sneri hún sér að Sigríði. »Því læturðu barnið grenja svona?« sagði hún.

Sigríður svaraði ekki. Börnin sáu, að móðir þeirra var í þungu skapi, hættu hnippingunum og þögnuðu öll nema Þura; hún hélt áfram að gráta og rétti fram hendurnar. Guðrún tók hana og klæddi, liðlega og notalega; hún var jafnan lipur og innileg við yngstu börnin.

Svo gekk hún fram aftur, fyrst í búrið, svo í bæjardyrnar. Þetta var ljóta hríðin. — »Hvaða bölvaður trassi ertu« — þessi orð ómuðu altaf í huga hennar. Hann kom að utan frá því að bjarga svo að segja öllu, sem þau áttu, og hún tók honum svona. Fyr mátti vera geðvonzka.

Svona hafði hún þó ekki verið í fyrri daga. Þá hafði hún verið léttlynd og glaðlynd, hugsunarlítil að vísu um alt og alla, en hreint ekki vond. En þegar börnin tóku að fjölga og efnahagurinn að þrengjast, þá hafði skapið kólnað og stirðnað smátt og smátt. — Þetta var líka mikið Þórði að kenna; hún hafði sjaldan fengið að ferðast, þó hana langaði til, og sjaldan fengið að taka út í kaupstaðnum annað en brýnustu þarfir; það klingdi altaf þetta sama: að efnahagurinn leyfði það ekki. Þórður hafði altaf verið einsog látlaus veggur, sem ómögulegt var að rjúfa og ómögulegt að komast yfir.

Hugur hennar hafði hlýnað um stund, en æstist svo aftur meira og meira. Alt í einu hrökk hún við. Þungur bylur reið yfir húsin, svo þau kiptust til og viðirnir brökuðu. — Þetta var ljóta hríðin.

Hugurinn hlýnaði aftur. — Það var ekkert líkara, en að Þórður viltist í þessum ósköpum. — Í rauninni var hann framúrskarandi þrekmikill og vænn maður, lang-gjörfulegasti maðurinn, sem hún hafði kynst — ef hann hefði ekki verið svona leiðinlega síþögull og afskiftalaus. Hann hafði ekki verið eftirlátur við hana, það var satt; en hafði hann þá verið eftirlátari við sjálfan sig? Ekki hafði hann verið í skemtiferðum, ekki hafði hann gert óþarfakaup; hann drakk ekki vín, bragðaði ekki tóbak. — Þetta var ljóta hríðin. —

Nei, það var ekki Þórði að kenna, hvernig alt hafði farið;

hann var bæði forsjáll og duglegur. En síðan þau mistu einu snemmbæru kúna sína fimta búskaparárið, hafði alt sigið niður á við. — Það var ekki Þórði að kenna. —

Hún gekk inn í stofuna — gamalt hrörlegt hús með gisnuðum þiljum — og skoðaði í kaffibelginn. Það var ekki mikið eftir í honum; en hvað um það. Hún tók fáeinar kaffibaunir í lófa sinn, bætti við úr rúgpokanum og fór að brenna. — —

Meðan Guðrún var í þessum hugleiðingum inni í bænum, þreifaðist Þórður um úti í hríðinni. Vindstaðan var norðlægari en um morguninn, frostið meira og veðrið jafnara; þá gerði enn sterka bylji. Þórður sá fljótt, að þetta var meiningarlítið ferðalag; en hann hafði ekki skap til að snúa svo búinn heim aftur. Jörðin mátti heita snjólaus enn, og hann þekti hverja hæð og hverja dæld í túninu og kringum það, svo ekki var hætta á ferðum; enda varð hann aldrei hræddur í hríðum, nema fyrst í svip. Hann hafði hleypt ánum norður fyrir túnið, seint um daginn áður, og þótti ekki ólíklegt, að sumt af þeim hefði komist heim í húsin. þetta reyndist þó ekki svo; hríðin hafði að líkindum brostið snögglega á. Fyrstu kindurnar, 2 ær, fann hann undir rinda norðan við túnið, en lét þær vera og hélt áfram út í lækjargil nokkru norðar. Norðanmegin í gilinu fann hann 5 kindur; fjórar þeirra stóðu, en ein var lögst og var fent yfir hana að mestu. Eftir að Þórður hafði leitað um gilið, upp og niður, hélt hann heimleiðis með þessar 5 kindur. Ærnar, sem hann fann fyrst, voru horfnar, þegar þangað kom; höfðu eflaust slagað undan hríðinni suður um.

Þegar Þórður hafði komið kindunum úr gilinu heim í hús, beið hann við um hríð. Hann sá glögt, að það var þýðingarlítið að leita sunnan við; þó hann fyndi einhverja skepnu, sem ekki var ólíklegt, var tæplega viðlit, að henni yrði komið á móti hríðinni. Hinsvegar hafði hann sterka óbeit á því, að koma heim í bæinn; það var eins og alt hans eðli spyrnti á móti því. Niðurstaðan varð sú, að hann lagði út í hríðina aftur til að leita. Hann fann 3 ær undir kvíaholtinu, sunnan og ofan við túnið, bjóst við að þær kynnu að hrökkva undan hríðinni, ef hann gengi frá þeim, og lagði því af stað með þær heim á bóginn. Honum gekk allvel niður með holtinu; en þegar hann vildi beita þeim í veðrið, hrukku þær undan og snerust við. Þórður þreytti þetta um stund og vann ekki á. Hann tók þá 2 ærnar, sína hvorri hendi, og dró

þær heim í næsta húsið; hin þriðja hvarf út í myrkrið, undan hríðinni.

Þórður lagði enn af stað í þriðja sinn, til að leita, og fór þá lengst; en hann hafði ekkert upp úr þeirri ferð. — Um miðjan daginn kom hann heim í bæinn, allur fannbarinn og klakaður í framan; líkamlega þreyttur af baráttunni við hríðarveðrið og andlega þjakaður af örvona sálarstríði, sem ólgaði niðri í djúpinu, á takmörkum meðvitundarleysis og hugsunar. —

Guðrún kom á móti honum í eldhúsdyrnar; hún fann til sterkrar löngunar til að kasta sér um hálsinn á honum og faðma hann, kaldan og snjóugan. En rík tilfinning fyrir því, að honum mundi ekki um það gefið, hélt henni aftur. Hún staðnæmdist frammi fyrir honum; hana langaði til að verka af honum snjóinn, langaði til að sýna í einhverju hvað henni þætti vænt um hann. — Svo vaknaði gremjan skyndilega, eins og af svefni. Þarna stóð hann eins og staur, kaldur, tilfinningarlaus. — Hún sneri við og gekk inn eftir eldhúsinu, þangað sem kaffikannan stóð, á glóðinni, í hlóðunum.

»Ég hélt að þér þætti gott að fá kaffidropa, þegar þú kæmir inn«, sagði hún. »En þér finst líklega ekki mikið til um það, frekar en annað, sem ég geri«. —

Þórður blés andanum mæðilega. Þrátt fyrir alt stríðið elskaði hún hann enn; en því miður var það úthverfa ástarinnar, sem hún sýndi, oftast nær. — En hans ást var dauð, fyrir löngu. Í honum var alt gott visnað og dáið — fyrir löngu. —

Guðrún helti kaffinu á bolla og færði honum. Hann tók við og drakk. Hann hafði óbeit á kaffinu, fékk hana ætíð, þegar hjartveikin sótti að honum; en hann fann, að það var illa gert, að þiggja ekki kaffið í þetta sinn.

Svo kysti hann hana fyrir. — Ú-hú; hvílík óbeit, sem hann hafði þá á henni.

Hann var eins og í leiðslu meðan hann verkaði af sér snjóinn. En þegar hann var seztur að inni í baðstofunni, fékk hugsunin um hjónabandið og hans eigið líf algerlega vald yfir honum.

Í rauninni hafði hann aldrei elskað Guðrúnu — ekki eins og hann gat elskað, vilt og hugsunarlaust. Þetta var að elska: að kasta sínum eigin hagsmunahvötum mótspyrnulaust fyrir fætur þess, er unnað var; svona hafði hann elskað móður sína; svona hafði hann elskað guð. — Víst hafði hann elskað Guðrúnu; en

það hafði altaf verið eins og þau stefndu sitt í hvora áttina — eins og þau toguðust á um eitthvað, sem hann vissi ekki hvað var. Hann gekk í hjónabandið með örugga, sigurglaða von og sterkan vilja til að gera sér og henni lífið notalegt. Þeim leið bærilega fyrstu árin. Guðrún var ónærgætin í orðum og verkum þegar í fyrstu, en fús og fljót til sátta. En gróið er ekki heilt. Vonarflugið lækkaði; svo hafði viljaþrekinu hnignað á eftir — einkum í seinni tíð. —. Það var einkum frá því, er þau mistu kúna og hestinn, fimta búskaparárið, að alt hafði sigið niður á við. Hann komst í skuldir, börnin fjölguðu, geðríki Guðrúnar óx; hann réð ekki við neitt. — Þórði fanst altaf eins og guð hefði kipt undan sér fótunum, þegar kýrin fórst.

Já, það hafði altaf sigið niður á við með efnin. En þó var hjónabandið erfiðara en allar þær áhyggjur, sem fátæktin skapaði. Alt hið bezta í eðli hans hafði hniprast saman og þokast undan ónotum konunnar og ónærgætni — þokast undan aftur á bak, niður í sálarmyrkrið. — Hans vegur lá ekki til himnaríkis; það var gefið. Lífsþróttur hans var eins og höfuðstóll frá fyrri dögum, sem altaf var tekið af, en aldrei bætt neinu við; lífið einsog sífelt hrap í snarbrattri lausaskriðu. — Einangur í vofuríkinu — úti í myrkrinu og kuldanum — það var það, sem fyrir honum lá. — Hugsun um Sigríði brá fyrir eins og leiftri: jafnvel í vofuríkinu mundi lifandi í nærveru þess, er maður unni. Það færðist hlýlegt gleðibragð yfir andlit hans. — Svo dimdi aftur: að draga hana með sér út í kuldann og myrkrið — þá var þó betra að vera einn. Alt, sem eftir var í Þórði af karlmannlegum þrótti, reis upp við þessa hugsun; hann stóð á fætur, þoldi ekki að vera kyr. Sigríði varð að bjarga, hvað sem það kostaði. — — —

— — En hríðarbylurinn kom norðan eftir hlíðinni, öskugrár, illskinn og harðfylginn sér; hann rakst skáhalt á baðstofustafninn, svifaði austur með honum og frá honum aftur í hálfhring, út að skaflinum norðan við, rann upp með honum og vestur með og myndaði hvelft snjóbarð skamt frá stafninum. Á barðbrúninni gekk hann í félag við bróður sinn, sem kom á eftir norðan að. Þeir stukku hvatlega upp á baðstofustafninn og runnu suður eftir, hvæstu í strompinn og hrinu á þekjunni, tóku saman yfir mæninn og sviftust á, svo baðstofan nötraði við. Svo steyptu þeir sér suður af, hlóðu ofan á skaflinn sunnan undir og héldu svo áfram suður eftir túninu og suður í hlíðina, þangað sem féð stóð undir

rindum og í giljadrögum; hlóðu snjó í ullina, bræddu klaka fyrir augun; slitu eina kindina úr hóp og hröktu henni undan sér, unz hún hvarf og ekkert sá, nema hvítan skaflinn. — Stöðugt hélt bylurinn áfram, hvæsti, orgaði og hrein. Sá, er fyrir honum réð, sat í fjarska og heyrði ekki veika mannlega bænarrödd — eða heyrði og vildi ekki gegna — ellegar gengdi á þann hátt, sem maðurinn ekki skildi. Áfram hélt bylurinn allan þann dag og alla næstu nótt, hélt áfram, hrein og söng trylt voðahljóð um veikleika mannsins og styrkleika hins mikla höfundar. — —

SIGURJÓN FRIÐJÓNSSON.

Frelsarinn og sankti Pétur.

Eftir SELMA LAGERLÖF.

Það var um það leyti, sem Kristur og sankti Pétur vóru nýlega komnir til Paradísar, eftir veru sína á jarðríki, þar sem þeir höfðu þolað ýmsar þrautir í mörg hrygðarár.

Við getum ímyndað okkur, að það muni hafa verið ánægjulegt fyrir sankti Pétur. Við getum ímyndað okkur, að það var ólíkt að sitja þarna uppi í Paradís og horfa yfir heiminn, eða að vera að flækjast manna á milli sem beiningamaður. Það var eitthvað ólíkt að reika um lystigarðana í Paradís, eða að ferðast niðri á jörðunni og vita ekki, hvort maður gæti fengið húsaskjól á illviðrisnóttum, eða yrði að neyðast til að halda lengra í kulda og myrkri.

Við getum ímyndað okkur, hvílík ánægja það var, að vera loks kominn í rétta höfn eftir slíka vegferð. Sankti Pétur hafði ekki einusinni altaf getað verið viss um, að alt færi nú vel á endanum. Stundum hafði hann átt bágt með að efast ekki eða vera órór, því það var næstum ómögulegt fyrir vesalings sankti Pétur að skilja í því, til hvers þeim ætti að líða svo illa, ef Kristur væri herra himins og jarðar.

Og nú átti aldrei framar nokkur þrá að koma og kvelja hann. Við getum ímyndað okkur, að hann var glaður yfir því.

Nú gat hann rólegur hlegið að því, hversu mikla mæðu hann

og Kristur höfðu orðið að rata í, og að hve litlu þeir hefðu orðið að lúta.

Einhverju sinni, þegar svo þröngt hafði verið í búi hjá þeim, að honum þótti sem hann gæti eigi afborið slíkt lengur, hafði Kristur tekið hann með sér og lagt af stað upp á hátt fjall, án þess að segja honum, hvaða erindi hann ætti þangað upp.

Þeir höfðu gengið fram hjá þorpunum, sem lágu við rætur fjallsins og höllunum, sem stóðu ögn hærra. Þeir höfðu farið lengra en að bændabýlunum og seljunum og höfðu farið fram hjá síðasta skóghöggvarakofanum.

Loks höfðu þeir komið þangað, sem fjallið var bert, skóglaust og graslaust, og þar hafði einsetumaður bygt sér kofa, til að geta hjálpað bágstöddum ferðamönnum.

Því næst höfðu þeir gengið yfir snjóflákana, þar sem múrmeldýrin liggja í dvala, og komið að ógurlegum, samanbörðum jökulklungrum, fullum af gjám og sprungum, sem tæpast voru steingeitinni fær.

Þar uppi hafði Kristur fundið ofurlítinn þröst, sem lá helfrosinn á klakanum og hann hafði tekið litla fuglinn upp og stungið honum á sig. Og sankti Pétur mundi eftir, að hann var að hugsa um, hvort fuglinn sá arna ætti að vera miðdagsverður þeirra.

Þeir höfðu gengið góðan spöl á hinum hálu jökulbrotum og sankti Pétri hafði þótt sem aldrei hefði hann verið nær dauðans ríki, því nákaldur vindur og niðdimt myrkur umkringdi þá, og hann gat ekki betur séð, en að þar þrifist ekkert kvikt. Og þó voru þeir ekki nema hálfnaðir upp á fjallið.

Þá hafði hann beðið Krist að lofa sér að snúa aftur.

»Ekki strax«, svaraði Kristur. »Ég ætla að sýna þér dálítið, sem getur gefið þér þrek til að bera alla harma«.

Þess vegna höfðu þeir haldið áfram gegnum myrkur og kulda, þangað til þeir komu að ákaflega háum múr, sem hefti för þeirra svo þeir komust ekki lengra.

»Þessi múr er kringum alt fjallið«, sagði þá Frelsarinn, »og þú getur hvergi komist yfir hann. Ekki heldur getur nokkurt mannsbarn séð neitt af því, sem er þar inni fyrir, því einmitt hérna er Paradís og hér búa hinir útvöldu alla leið upp á efsta fjallstind«.

En sankti Pétur hafði ekki getað annað en verið efablandinn

á svipinn. »Þarna fyrir innan er ekki myrkur og kuldi sem hér«, sagði Frelsarinn, »heldur er þar eilíft sumar og sólskin«.

En sánkti Pétur hafði ekki getað fengið sig til að trúa honum.

Þá tók Kristur litla fuglinn, sem hann rétt áður hafði fundið á klakanum, og hann teygði sig aftur á bak og fleygði honum yfir múrinn, svo að hann datt niður í Paradís.

Og jafnskjótt heyrði sankti Pétur fjörugan fuglasöng og þekti þar rödd þrastarins og hann undraðist mikillega.

Hann sneri sér að Frelsaranum og sagði:

»Látum oss halda aftur niður á jörðina og þola alt sem þola skal, því nú sé ég, að þú hefur talað sannleika, og að til er staður, þar sem lífið sigrar dauðann«.

Og þeir höfðu gengið niður fjallið og lifað sem áður.

Síðan hafði sankti Pétur ekki séð frekar en þetta af Paradís, árum saman, en stöðugt þráð landið bak við múrinn. Og nú var hann loks kominn þangað og þurfti ekki að þrá það framar. Nú gat hann liðlangan daginn ausið gleði með báðum höndum úr óþrjótandi uppsprettum.

En sankti Pétur hafði ekki verið nema rúmlega viku í Paradís, þegar svo bar við, að engill kom til Frelsarans, þar sem hann sat í hásæti sínu, hneigði sig sjö sinnum fyrir honum og sagði honum, að einhver ógnaróhamingja hlyti að hafa komið fyrir sankti Pétur. Hann vildi hvorki éta né drekka og augu hans væru rauð og þrútin eins og hann hefði ekki sofið nóttum saman.

Jafnskjótt og Kristur heyrði þetta, stóð hann upp og gekk af stað að hitta sankti Pétur.

Hann fann hann langt burtu, í útjaðri Paradísar. Hann lá í grasinu, eins og hann væri of örmagna til að standa, og hann hafði sundurtætt klæði sín og ausið ösku í höfuð sér.

Þegar Kristur sá hann svo hryggan, settist hann í grasið við hliðina á honum og talaði við hann, alveg eins og hann myndi hafa gjört, ef þeir enn þá hefðu reikað um í þessum hrygðarheimi.

»Hvað gengur að þér, sankti Pétur?« sagði hann.

En sorgin hafði svo algerlega yfirbugað sankti Pétur, að hann gat engu svarað.

»Hvað gengur að þér, sankti Pétur?« spurði Frelsarinn aftur.

Þegar Kristur endurtók spurninguna, tók sankti Pétur gull-

kórónuna af höfði sér og fleygði henni fyrir fætur Kristi, eins og hann vildi segja, að hann vildi ekki lengur vera hluttakandi í dýrð hans og veldi.

En Frelsarinn vissi vel, að sankti Pétur var svo örvæntingarfullur, að hann vissi ekki hvað hann gerði, svo hann reiddist honum ekki.

»Þú mátt til með að segja mér, hvað gengur að þér«, sagði hann jafnhógværlega og áður, og með enn þá meiri kærleik í rómnum.

En nú stökk sankti Pétur á fætur, og þá sá Kristur, að hann var ekki aðeins hryggur, heldur einnig reiður. Hann snéri sér að Frelsaranum með steyttum hnefum og byrstu augnaráði.

Nú vil ég fá burtfararleyfi úr þjónustu þinni«, sagði sankti Pétur. »Ég get ekki verið einum degi lengur í Paradís«.

Og Kristur reyndi að sefa hann, eins og hann hafði orðið að gjöra svo oft og einatt áður, þegar hafði fokið í sankti Pétur.

»Þú skalt vissulega fá að fara«, sagði hann, en fyrst verðurðu að segja mér, hvað það er, sem þér mislíkar«.

»Ég skal segja þér, að ég bjóst við betri launum, þegar við báðir þoldum allskonar eymd og volæði niðri á jörðunni«, sagði sankti Pétur.

Frelsarinn sá, að hjarta sankti Péturs var fult gremju, og hann fann þó ekki til reiði við hann.

»Ég sagði þér, að þú mátt fara hvert sem þú vilt«, sagði hann, »ef þú einungis segir mér, hvað hryggir þig«.

Þá sagði sankti Pétur loksins, hversvegna hann væri hryggur. »Ég átti gamla móður«, sagði hann, »og hún dó fyrir nokkrum dögum«.

»Nú veit ég hvað gengur að þér«, sagði Kristur, »þú ert hugsjúkur út af því, að móðir þín er ekki komin hingað í Paradís«.

»Svo er sem þú segir«, svaraði sankti Pétur, og í sama bili yfirbugaði sorgin hann, svo hann fór að gráta og kveina.

»Mér finst þó, ég hefði átt skilið, að hún fengi að koma hingað«, sagði hann.

En þegar nú Kristur hafði fengið að vita, hvað það var, sem grætti sankti Pétur, hrygðist hann sjálfur. Því móðir sankti Péturs hafði ekki verið þessleg, að hún gæti komið í Himnaríki. Hún hafði aldrei hugsað um annað en að safna peningum, og fátæklingum, sem staðnæmdust við dyr hennar, hafði hún aldrei

gefið svo mikið sem bita eða sopa. Og nú fanst Frelsaranum það vera hart að segja sankti Pétri, að móðir hans hefði verið svo ágjörn, að hún gæti ekki orðið hólpin.

»Sankti Pétur«, sagði hann, »hvernig getur þú vitað með vissu, að móður þinni myndi líða vel hjá okkur?«

»Þetta segir þú aðeins til að þurfa ekki að bænheyra mig«, sagði sankti Pétur. »Hverjum skyldi ekki líða vel í Paradís?«

»Sá, sem gleðst ekki yfir gleði annarra, getur ekki þrifist hér«, sagði Frelsarinn.

»Þá eru það fleiri en hún móðir mín, sem eru ekki hæfir til að vera hér«, sagði sankti Pétur, og Kristur vissi, að hann átti við sjálfan hann.

Og hann varð mjög hryggur yfir, að svo mikil sorg skyldi hafa gagntekið sankti Pétur, að hann vissi ekki lengur, hvað hann sagði. Hann stóð kyr um hríð og beið þess, að sankti Pétur skyldi iðrast orða sinna og sjá, að móðir hans var ekki hæf til að vera í Paradís, en hann lét engan bilbug á sér finna.

Þá kallaði Kristur engil til sín og skipaði honum að fara niður til Helvítis og koma með móður sankti Péturs upp til Paradísar.

»Lofaðu mér að sjá, þegar hann sækir hana«, sagði sankti Pétur.

Kristur tók í hönd sankti Péturs og leiddi hann fram á klett, sem var alveg þverhníptur á einn veginn, og Kristur sýndi honum, að hann þyrfti ekki annað en beygja sig ofurlítið áfram, til að geta séð beint niður í Helvíti.

Þegar sankti Pétur leit niður, gat hann í fyrstu ekki aðgreint neitt, frekar en hann hefði horft niður í djúpan brunn. Það var eins og botnlaus gjá hefði opnast fyrir framan hann.

Hið fyrsta, sem hann grilti í, var engillinn, sem þegar var kominn talsvert áleiðis niður í hyldýpið. Sankti Pétur sá, hversu engillinn flýtti sér niður í náttmyrkrið án alls ótta, og aðeins baðaði ofurlítið út vængjunum, til þess að falla ekki með of miklum hraða.

En þegar sankti Pétur hafði horft um hríð, fór hann að sjá betur og betur. Hann sá fyrst og fremst að Paradís lá á hringmynduðu fjalli og kringum fjallið var víð gjá, og að á botninum í henni áttu hinir fordæmdu heima. Hann sá, hversu engillinn sé og sé langa lengi, án þess að ná niður í undirdjúpið. Hann varð óttasleginn, er hann sá, hve langt var þangað niður.

»Hamingjan gefi, að hann geti nú komist upp aftur með hana móður mína«, sagði hann.

Frelsarinn leit á sankti Pétur, með sorgbitnu augnaráði. »Sá þungi er ekki til, að engillinn minn geti ekki lyft honum«, sagði hann.

Það var svo langt niður á botninn, að enginn sólargeisli gat komist þangað, og þar var kolmyrkur. En það var eins og engillinn hefði á fluginu flutt með sér ofurlitla ljósglætu, svo að sankti Pétur aðeins gat grilt í, hvernig leit út þar niðri.

Þar voru endalaus svört klettaklungur; hvassar eða strýtumyndaðar klappir þöktu allan botninn, og milli þeirra grilti í svarta forarpolla. Þar var ekki stingandi strá, ekki eitt einasta tré, ekkert lífsmark.

En á öllum þessum eggbeittu klettum voru hópar af hinum fordæmdu; þeir héngu á strýtum og nybbum klettanna, er þeir höfðu klifrað upp á, í von um að komast upp úr gjánni, og þegar þeir höfðu séð, að þeir gátu hvergi komist, höfðu þeir staðnæmst þar uppi, lamaðir af örvænting.

Sankti Pétur sá nokkra þeirra sitja eða liggja með fórnuðum höndum og starandi upp á við í endalausri þrá. Aðrir höfðu tekið höndum fyrir andlit sér, eins og til að hylja vonleysisauðnina kringum sig. Þeir voru allir grafkyrrir, engum þeirra virtist þykja það ómaksins vert að hreyfa sig. Sumir lágu hreyfingarlausir í pollunum, án þess að reyna til að komast upp úr þeim.

Skelfilegast var þó, hvílíkur fjöldi þar var af fordæmdum. Gjáarbotninn virtist úa og grúa af hausum og skrokkum.

Og sankti Pétur fyltist nýjum ótta. »Þú skalt sanna, að hann finnur hana ekki«, sagði hann við Krist. En Kristur leit aðeins á hann, með sama hrygga augnaráðinu og áður. Hann vissi vel, að sankti Pétur mátti vera óhræddur.

En sankti Pétri sýndist stöðugt eins og engillinn gæti ekki fundið móður sína innan um allan þennan mikla fjölda fordæmdra. Hann breiddi út vængina og sveif fram og aftur niðri í hyldýpinu, meðan hann var að leita að henni.

Alt í einu kom einn af veslingunum niðri í dýpinu auga á engilinn. Og hann stökk upp, teygði handleggina gegn honum og hrópaði: »Taktu mig með, taktu mig með!«

Þá færðist alt í einu líf í allan hópinn. Allar þær miljónir miljóna, sem vanmegnuðust niðri í Helvíti, þutu upp í sömu and-

ránni, teygðu upp handleggina og sárbændu engilinn um að flytja þá með sér upp til hinnar sælu Paradísar.

Óp þeirra heyrðust alla leið upp til Frelsarans og sankti Péturs, og hjörtu þeirra nístust af harmi þegar þeir heyrðu þau.

Engillinn sveif langt uppi yfir hinum fordæmdu, en þegar hann fór fram og aftur til að leita að konunni, sem hann átti að sækja, þyrptust allir á eftir honum og það var engu líkara en að stormbylur sópaði þeim með sér.

Loksins hafði engillinn komið auga á konuna, sem hann ætlaði að sækja. Hann lagði vængina saman á bakinu og rendi niður sem elding. Og sankti Pétur hrópaði upp yfir sig af gleði, þegar hann sá hann leggja handlegginn utan um móður sína og hefja hana upp.

»Heill sé þér, sem flytur móður mína til mín«, sagði hann.

Kristur lagði höndina hógværlega á öxl honum, eins og til að áminna hann um, að gleðjast ekki of fljótt.

En sankti Pétri lá við að gráta af gleði yfir því, að móðir hans væri frelsuð, og hann gat ekki ímyndað sér að neitt mundi nú framar geta skilið þau. Og gleði hans jókst, þegar hann sá, að þó engillinn hefði verið fljótur á sér, þegar hann lyfti henni upp, hafði þó nokkrum af hinum fordæmdu heppnast að krækja sig í hana, til þess að verða fluttir upp til Paradísar um leið og hún.

Það voru alt að því tólf sálir, sem höfðu krækt sig fast í gömlu konuna; og sankti Pétri fanst það ekki lítill heiður fyrir móður sína, að hjálpa svo mörgum ógæfusömum frá glötuninni.

Ekki gjörði engillinn heldur neitt til að varna þeim þessa, hann kom stöðugt nær og nær og hann hreyfði ekki vængina þreytulegar, en þó hann hefði verið að flytja dauðan fuglsunga til himins.

En þá sá sankti Pétur, að móðir hans fór að losa sig við hina ógæfusömu, er héldu sér í hana. Hún tók um hendur þeirra og losaði tökin, svo að þeir féllu hver á fætur öðrum niður í Helvíti.

Sankti Pétur heyrði, hvernig þeir báðu og grátbændu hana, en það leit ekki út fyrir, að gamla konan vildi taka í mál, að nokkur nema hún sjálf yrði hólpin. Hún losaði sig stöðugt við fleiri og fleiri og lét þá steypast niður í eymdina. Og þegar þeir féllu, endurómaði alt af kveinstöfum og formælingum.

Þá hrópaði sankti Pétur og sárbændi móður sína að auðsýna miskunsemi, en hún lét alls ekki skipast við það, heldur hélt áfram uppteknum hætti.

Og sankti Pétur sá, hversu engillinn flaug hægar og hægar, eftir því sem byrðin léttist. Þá varð sankti Pétur lémagna af angist, svo hann gat ekki staðið á fótunum, heldur féll á hnén.

Loks var aðeins einn einasti fordæmdur eftir, sem hélt sér við móður sankti Péturs. Hann hélt utan um hálsinn á henni, og hrópaði og bað fast við eyra henni, að lofa sér að fylgjast með inn í hina blessuðu Paradís.

Þá var engillinn með byrði sína kominn svo langt, að sankti Pétur rétti fram hendurnar til að taka á móti móður sinni. Honum virtist sem engillinn mundi ekki þurfa að blakta vængjunum nema einusinni eða tvisvar, til að komast upp á fjallið.

En þá stöðvaði engillinn skyndilega vængina til fulls og andlit hans varð eins og svartnætti.

Því nú hafði gamla konan teygt hendurnar aftur fyrir sig og tekið utan um handleggina á þessum vesaling, sem hékk um háls henni, og hún reif og sleit, þangað til henni tókst að losa handkrækjurnar sundur, svo að hún losnaði líka við þessa síðustu manneskju.

Þegar þessi glataða sál datt, sökk engillinn marga faðma niður á við, og svo virtist, sem hann megnaði ekki lengur að bæra vængina.

Hann leit á gömlu konuna með harmþrungnum augum. Tök hans á henni losnuðu smámsaman og loks misti hann hana alveg, eins og hún væri of þung byrði fyrir hann nú, eftir að hún var orðin ein.

Svo sveiflaði hann sér í einu einasta vængjataki upp í Paradís.

En sankti Pétur lá lengi kyr á sama stað og grét hástöfum og Kristur stóð rólegur hjá honum.

»Sankti Pétur«, sagði Kristur að lokum, »aldrei hefði ég trúað því, að þú mundir gráta svona, eftir að þú varst kominn til Paradísar«.

Þá hóf hinn gamli guðsþjónn upp höfuð sitt og sagði: »Á þetta að heita Paradís, þar sem ég heyri kveinstafi þeirra, sem ég elska heitast, og sé eymd meðbræðra minna!«

En á ásjónu Krists lýsti sér hin megnasta sorg. »Hvers æski ég fremur, en að búa ykkur öllum Paradís, þar sem sé einskær

hamingja og gleði?« sagði hann. »Skilur þú ekki, að það var þess vegna, að ég fór niður til mannanna barna og kendi þeim, að þeir ættu að elska náungann eins og sjálfan sig? Því meðan þeir ekki gera það, er enginn sá griðastaður til, hvorki á himni né jörðu, þar er sorgin og ólánið geti ekki elt þá uppi«.

Þýtt hefur

BJÖRG ÞORLÁKSDÓTTIR BLÖNDAL.

Þjóðarfrömuður.

Eftir síra FR. J. BERGMANN.

Eimreiðin flytur í þetta sinn mynd af einum hinum allra-merkasta manni þjóðar vorrar, þar sem hún hefur mynd *Björns Jónssonar*, ritstjóra Ísafoldar, meðferðis. Mun mörgum Íslendingi vera forvitni á að sjá, hvernig sá maður kemur fyrir sjónir, sem svo atkvæðamikinn þátt hefur átt í siðmenningarbaráttu þjóðar vorrar þenna síðasta mannsaldur nærri allan. Mönnum er því fremur forvitni á að sjá hann, sem það hefur verið á allra vitund, að heilsa hans hefur um alllangan tíma undanfarinn verið biluð mjög, og svo ramt að því kveðið, að hann varð síðastliðið sumar að hverfa til Kaupmannahafnar og leita sér þar læknishjálpar. Var þar hættulegur holdskurður á honum gjör, svo vinir hans allir hafa verið milli ótta og vonar með, hver úrslit veikindi hans mundu hafa. En öllum þeim, er nokkurn veginn rétt kunna að meta sanna mannkosti og ágæta forustuhæfileika, hefur þótt sem þá mundi skarð fyrir skildi, sem seint fyltist, ef hans misti nú við. Því sjaldan eða aldrei hefur þjóð vorri eins riðið lífið á að fá að njóta allra ágætismanna sinna og nú. Enda er nú mikil og góð von um bata, eftir öllum fregnum, og líkur til að hann nái fullri heilsu og kröftum, svo að hann eigi mörg starfsár fyrir hendi. Hann er enn í Kaupmannahöfn, þegar þetta er ritað, að svo miklu leyti sem kunnugt er, en búist við, að hann muni ferðafær áður langt líður[1].

[1] Sem betur fer hefur þessi spádómur ræzt og B. J. nú kominn heim til Íslands og genginn aftur að sínu þýðingarmikla starfi í þarfir hins íslenzka þjóðfélags með vanalegum skörungsskap. Má óhætt telja það einhvern hinn gleðirikasta viðburð ársins 1904, að hann er nú aftur heimtur úr heljar greipum. RITSTJ.

BJÖRN JÓNSSON er fæddur 8. október 1846 og er sonur Jóns Jónssonar, bónda í Djúpadal í Barðastrandarsýslu. Hann kom í Reykjavíkurskóla haustið 1862 og útskrifaðist vorið 1869 með fyrstu einkunn. Þótti hann ágætur skólamaður og var álit-

BJÖRN JÓNSSON, ritstjóri.

inn nokkurn veginn jafn-vígur á allar námsgreinar. En einn af skólabræðrum hans, sem nú er fyrir löngu látinn, höfum vér heyrt segja, að mest hafi hann öfundað hann af því, hve nám mannkynssögunnar og alt, er að því lýtur, hafi leikið honum í hendi. Og þegar hann var í Kaupmannahöfn, er sagt, að Jón heitinn

Sigurðsson, föðurlandsvinurinn ágæti, hafi sagst ekki þekkja neinn meðal ungra námsmanna íslenzkra, er eins vel væri til foringja fallinn og hann. Enda hafa þeir foringjahæfileikar betur og betur í ljós komið, og flestum mun koma saman um, að í stjórnmálabaráttu þeirri, er þjóð vor stendur nú uppi í, sé hann hinn eiginlegi foringi, þótt aðrir séu þar oft fyrir framan. Og víst er um það, að betri föðurlandsvin og einlægari eigum vér ekki. Að loknu prófi á latínuskólanum fór hann til háskólans í Kaupmannahöfn. Las hann þar lögfræði um nokkur ár, en tók ekki embættispróf. Hefur honum ósjaldan verið um það brugðið af miður vandfýsnum mótstöðumönnum, sem með því hafa viljað koma lítilsvirðing á honum inn hjá þjóð vorri. En sannleikurinn er sá, að hann mundi ekki vilja skifta við nokkurn lögfræðing á landinu, en flestir, ef ekki allir, vilja við hann skifta, ættu þeir þess nokkurn kost. Heyrt höfum vér, að hann hafi um tíma sökt sér svo niður í lestur hina ágætustu dagblaða, er hann mátti yfir komast, þegar hann var í Kaupmannahöfn, að hann sást ekki nema með blað í hendi, hvar sem hann var staddur. Mun hann hann þá hafa verið farinn að hugsa um það fyrir alvöru, að gjöra blaðamenskuna að lífsstarfi sínu. Skömmu eftir að hann kemur til Reykjavíkur, byrjar hann útgáfu *Ísafoldar* 19. sept 1874. Þá var þjóð vor rétt búin að fá hina nýju stjórnarskrá, er Kristján konungur veitti henni þjóðhátíðarárið 1874, og með henni löggjafarvald og fjárforráð. En um leið hefst merkasti þátturinn í hinni nýrri sögu þjóðar vorrar. Þegar í byrjun tók hann í blaði sínu að ræða landsmál af meiri alvöru, þekking og áhuga, en menn höfðu áður átt að venjast. Hann lét ekkert fara fram hjá sér, ekkert vera blaðinu óviðkomanda. Og stöðugt hefur því farið fram, enda hefur það engum dulist, sem kunnað hefur að lesa, hvernig maðurinn, er á bak við svo að segja hvert orð í blaðinu hefur staðið, hefur öll þessi ár sjálfur verið að vaxa. Hefur einmitt mest borið á því síðustu árin, því nú tjáir eigi lengur því að neita, að *Ísafold* er stórveldi orðin í hinu smávaxna íslenzka þjóðlífi voru. Hún fór ekki eins geyst úr garði og mörg önnur blaðfyrirtæki með þjóð vorri hafa farið. Þegar Ísafold hóf göngu sína haustið 1874, var hún lítil og óálitleg í samanburði við það, sem hún nú er. Hún kom þá út tvisvar til þrisvar hvern mánuð, 32 blöð á ári, og hvert blað nær þriðjungi minna ummáls en nú. En stöðugt hefur blaðinu vaxið fiskur um hrygg, og nú má það

stórblað heita eftir efnum þjóðar vorrar og ástæðum; kemur út einu sinni eða tvisvar í viku, 80 arkir minst á hverju ári, og þær stórar. Með Ísafold hefjast ný tímamót í íslenzkri blaðamensku. Blöð vor höfðu áður undurlítil áhrif haft á hugsunarhátt þjóðar vorrar Sú skoðun var alment ríkjandi, að blöðin ættu ekki að setja sér það markmið. Þau ættu aðeins að vera skuggsjá þess, sem hreyfði sér í þjóðlífinu, halda ekki fram neinni ákveðinni stefnu, en gefa sem allra-flestum stefnum mótmælalaust lausan tauminn, og gjöra helzt öllum skoðunum jafnhátt undir höfði. En auðséð hefur það a Ísafold verið, að ritstjóri hennar hefur eigi haft þenna skilning á ætlunarverki blaðamannsins. Hann hefur aldrei dregið dul á skoðanir sínar, heldur látið þær eins ótvíræðlega í ljós og unt hefur verið. Stöðugt hefur hann átt í höggi við andvígar skoðanir í öllum efnum, sem frá hans sjónarmiði hafa meira og minna öfugar verið, sumar rammöfugar og rangsnúnar, aðrar haldlausar og ónýtar. Deilurnar milli andstæðra skoðana hafa aldrei með þjóð vorri verið eins harðar og síðastliðinn aldarfjórðung. Hugsanir hafa verið að vakna og skoðanir að myndast. En það er með ungar skoðanir eins og óþroskaðan æskumann, er hann fyrst fer að skifta sér af málum manna. Hann heldur að hann viti alt, en hinir ekki neitt, og veitir þá ekki af, að hann sé dustaður dálítið til af hinum eldri. Það hefur Björn Jónsson verið næsta ótrauður að gjöra og unnið með því þjóð sinni stórmikið gagn. Sumum kann að hafa fundist hann við og við nokkuð þungur og harðhentur í þeim viðskiftum, og skulum vér ekki mæla það af hon-Ein hin göfugasta tegund alvörunnar er heilög bræði *(moralsk indignation)*, og í opinberu lífi hverrar þjóðar þarf nokkuð af henni til að vera, ef stefnuleysið og öfugstreymið á ekki að fá þar yfirhönd. Af þessari tegund alvörunnar á Björn Jónsson meira í fari sínu en flestir Íslendingar aðrir, þeir er nú eru uppi með þjóð vorri, og eftir því ættu þeir að muna, sem leggja honum til lasts, þegar hann er harðorður í garð mótstöðumanna sinna. Enda álítum vér óhætt fram að taka, og þykjumst ekki segja það út í bláinn, að enginn einn af samtíðarmönnum vorum hafi, þegar alls er gætt, haft jafn-mikil áhrif og jafn-víðtæk á hugsunarháttinn með þjóð vorri og hann. Ísafold hefur þrátt fyrir alt myndað nýtt almenningsálit í landinu; hún hefur myndað andrúmsloft í andlegum skilningi, sem ekki var áður til. Ekki þorum vér að segja, að það almenningsálit hafi enn orðið ofan á hjá meiri hlut-

anum af þjóðinni. Að minsta kosti ber það ekki ávalt sigur úr býtum, heldur verður æði oft að lúta í lægra haldi, á yfirborðinu að minsta kosti. En mikill hluti hinna helztu manna og beztu, sem nú eru uppi, lifa í því andrúmslofti og ljá þeim skoðunum fylgi sitt. Það er eigi ávalt, að þeir eigi til langframa sigri að hrósa, sem mest stundarfylgi hafa, og í bili bera hærra hlut í leik. Hin þunga undiralda þess almenningsálits, er um stund verður að lúta í lægra haldi, skilar sér á sínum tíma og verður þá þeim mun öflugri, sem hún hefur lengur á leiðinni verið.

Sumir blaðamenn dekra við það almenningsálit, sem þeir vita að ræður lögum og lofum, þótt þeir finni til þess, að það sé bæði spilt og öfugt. Þeir þreifa fyrir sér, áður en þeir láta nokkurar skoðanir í ljósi, til að fá vitneskju um, hvernig almenningur manna muni á málin líta. Slíkt dekur á ekkert annað en fyrirlitningu skilið. Enda hefur það frá upphafi verið eins fjarlægt Ísafold og ritstjóra hennar og frekast má verða. Á öllum tepruskap og »húmbúggi« hefur hann ávalt megna óbeit og lætur í ljós álit sitt á mönnum og málefnum hiklaust í blaði sínu, hvað sem hver segir. Þar er karlmannlega til dyranna komið í hvert skifti og einarðlega. Þegar ritstjórinn er sannfærður orðinn um ágæti einhvers málstaðar eða skoðunar, ljær hann fylgi sitt ótrauður og liggur ekki á liði sínu, og mun hann oftast drjúgur reynast. Lætur hann það þá litlu skifta, hve margir kunna að vera á móti.

Björn Jónsson er giftur Elísabetu Sveinsdóttur, systur Hallgríms biskups Sveinssonar. Þau eiga fjögur börn, öll uppkomin og mannvænleg. Guðrún er nýgift Þórði lækni Pálssyni í Axarfirði, Sigríður er nýfarin til Kaupmannahafnar til að leggja stund á málaralist, en Sveinn og Ólafur stunda báðir nám við háskólann í Kaupmannahöfn.

Myndin, sem Eimreiðin flytur af honum, er tekin í Kaupmannahöfn í byrjun þessa árs. Að ytra áliti er hann all-ólíkur flestum Íslendingum. Hann hefur verið dökkur á brún og brá, en er nú tekinn að hvítna og ber það með sér, að vera vestfirzkur að kyni, og þá um leið að líkindum ættaður vestan um haf að fornu fari, þar sem víkingarnir höfðu blandast blóði Keltanna. Þeim, sem þekkja hann, kemur saman um, að leitun sé á skemtilegri manni og elskulegri í allri umgengni. Hann neytir aldrei áfengra drykkja, hefur megna óbeit á drykkjuskap, styður bindindishreyfinguna af alefli, og hefur mörgum drykkjumanni á fætur

komið. Kristindómurinn og kirkjan hefur ávalt átt griðland í blaði hans; þar hefur mörg ágæt hugvekja komið í kristilega átt, og kristilegri lífsskoðun ávalt verið haldið fram, en vantrúarbelgingur og árásir lokað úti. Björn Jónsson ritar hreinna íslenzkt mál en flestir aðrir, og hefur tamið sér stíl svo einkennilegan og persónulegan, að hvert orð, er hann ritar, má vanalega þekkja, þótt nafns hans sé hvergi getið.

***   ***   ***

Framanskráð grein er hér prentuð upp úr Almanaki Ó. S. Thorgeirssonar í Winnipeg fyrir 1904. Með því að það rit má ekki, fremur en önnur útlend almanök, selja á Íslandi, þótti oss rétt að gefa mönnum heima kost á að sjá greinina, þar sem hún bæði er um einn allra merkasta mann þjóðar vorrar, og hinsvegar svo vel rituð, að óviðurkvæmilegt væri, að þeir, sem hún varðar mest, fengju ekki að sjá hana. Hún hefur og þann mikla kost, að hún er skrifuð af manni, er engan þátt hefur tekið í flokkadráttum þeim, er átt hafa sér stað á Íslandi að undanförnu, heldur setið sem athugall áhorfandi í fjarlægu landi, og hefur því margfalt betri skilyrði til að dæma rétt og óhlutdrægt um menn og mál á Íslandi, en flestir aðrir, sem heima fyrir eru eða við baráttuna hafa verið riðnir. Allir óvilhallir menn munu og verða að játa, að ekkert sé ofhermt af því, sem í greininni segir. Hitt er fremur, að margs sé enn ógetið af þjóðræknisstörfum Björns Jónssonar, t. d. afskiftum hans af bókmentum vorum, af bæjarmálum í Rvík, hinu sífelda líknarstarfi hans í kyrþey og hvílíkur bjargvættur hann jafnan hefur reynst öllum bágstöddum, sem hans leita, og fleira þess konar. En vér höfum þó viljað láta greinina halda sér óbreytta, jafnsnjöll og hún er, það sem hún nær. Einu breytingarnar, sem vér höfum gert, eru, auk nýrrar fyrirsagnar, þær, sem af því hlutu að leiða, að greinin er hér prentuð í Eimr. (í staðinn fyrir í Almanakinu, sem hún upprunalega er rituð fyrir) og myndin önnur (yngri en sú í Almanakinu).

Að síðustu skal þess eins getið, að hér er ekki um neina einstaka, hjáróma rödd að ræða, að því er álitið á lífsstarfi B. J. snertir. Hvílíka gleði það vakti hjá Rvíkurbúum, er hann kom heim aftur heill á hófi í marzmánuði, má meðal annars sjá af því, að honum voru þá haldin tvö fagnaðarsamsæti, og tóku flestir hinna helztu og merkustu bæjarmanna þátt í þeim, í öðru milli 40—50, en í hinu framt að 60 manns. Voru þar haldnar margar ræður fyrir minni hans og kvað mjög við líkan tón og í framanskráðri grein síra Fr. J. B. Þar var honum fluttt svo látandi kvæði:

Kom þú sæll af svölum mar,
sómi lands og þjóðar;
heilsa þér nú hýreygar
happadísir góðar.
Leikur kátt við lága gátt
ljósálfanna fjöldinn:
Óhamingju Íslands hátt
yfir barstu skjöldinn.

Kom þú sæll úr sigurför,
sæmd og heiðri krýndur.
Þú ert bitur, oddhvöss ör,
af þér sjálfum brýndur.

Verði margur maki þinn,
merkisberinn snjalli,
þá mun rísa röðullinn
rór að hæsta fjalli.

Þér mun aldrei Íslands sól
yfir þurfa að gráta.
Íslenzk saga, bygð og ból
blessað nafn þitt láta.
Meðan yfir Ísafold
árdagsljósin kvika,
skal þitt nafn á móðurmold,
mögur landsins, blika.

Því miður kemur nú einhvern tíma að því, að Ísland þarf að gráta Björn Jónsson (ekki verk hans, en missi hans sjálfs), en vonandi er, að þess verði sem lengst að bíða. RITSTJ.

Íslenzkur söngkennari vestan hafs.

Hann heitir STEINGRÍMUR K. HALL og er fæddur í Manitoba í Kanada árið 1877. Faðir hans er Jónas Hall, friðdómari að Garðar í N. Dakota. Jónas er Hallgrímsson, (frá Fremstafelli í Kinn í Þingeyjarsýslu), Ólafssonar, bónda að Svertingsstöðum í Kaupangsveit, Gottskálkssonar bónda í Eyjafirði. — Móðir Steingríms er Sigríður dóttir Kristjáns, bónda að Finnstöðum í Kinn, Kristjánssonar bónda að Hóli, og Bóthildar Grímsdóttur frá Krossi í Kinn.

Prófessor STEINGRÍMUR K. HALL.

Prófessor Steingrímur byrjaði söngfræðis-nám sitt árið 1895; kom í Gustavus Adolphus skólann í Minnesota árið 1897; og útskrifaðist úr söngfræðisdeild þess skóla vorið 1899, og hlaut hinn ágætasta vitnisburð, sem nokkur hefur enn hlotið, er stundað hefur söngfræði og hljóðfæraslátt við þann skóla. Síðar var hann við nám hjá ágætustu söngfræðingum i Minneapolis og Chicago. Haustið 1902 varð hann kennari við Gústavus Adolphus skólann og heldur

því embætti enn. Hann er sá fyrsti Íslendingur (í Ameríku), sem náð hefur þessu stigi *(B. mus.)* í söng og *pianó-music* og komist hefur að lærðum skóla sem kennari í þeirri grein.

Steingrímur K. Hall er maður fríður sýnum, grannvaxinn og hinn prúðmannlegasti í framgöngu; viðmótsþýður er hann og glaðlyndur og — það sem er mest um vert — hann er góður maður.

J. M. B.

Draumurinn.

Eftir LÚKÍAN.

---

1. Ég var nýlega hættur að ganga í drengjaskóla og um það bil að komast í yngismanna tölu. Átti þá faðir minn ráðagerð við vini sína um það, hvað hann ætti að láta mig læra. Vóru flestir á því, að vísindavegurinn væri torsóttur, krefði langan tíma og töluverðan tilkostnað; til þess þyrfti ljómandi góðan efnahag, en okkar heimilishagur væri þröngur og svo varið, að skjótrar hjálpar mundi við þurfa. En aftur á móti, ef ég lærði einhverja af þessum algengu handiðnum, þá mundi ég sjálfur bráðum hafa nægilegt fyrir mig af iðn minni, svo ég þyrfti ekki, svona upp kominn, að liggja uppi á foreldrum mínum og í annan stað mundi þess skamt að bíða, að ég gleddi föður minn með því að færa honum það, sem mér í hvert sinn áskotnaðist.

2. Því næst var það tekið til umræðu, hvaða handiðn mundi vera bezt og auðlærðust, fullsæmandi frjálsbornum manni, kostnaðarlítil og þó nægileg til lífsuppeldis. Og er einn hélt fram þessari, en annar hinni, hver eftir sinni ætlun og reynslu, þá lítur faðir minn til móðurbróður míns, sem þótti vera einhver bezti steinhöggvari og segir: »Ekki væri það rétt, þegar þú ert viðstaddur, að önnur handiðn væri látin sitja í fyrirrúmi; en taktu nú drenginn til þín og gerðu úr honum dugandis steinhöggvara og myndasmið; honum verður eitthvað til þess, því góða hefur hann hæfileikana, eins og þú veizt. Þetta réði hann af hinum smáu vaxmyndum, sem ég var að gera að gamni mínu, því hvenær sem kennararnir litu af mér augunum, þá skóf ég vaxið af rit-

töflu[1] minni og bjó til úr því kýr og hesta, og, viti Sevs, enda menn líka, og líktist þetta allvel, eftir því sem föður mínum þótti. Fyrir þetta hafði ég nú reyndar verið barinn af kennurum mínum, en nú var mér virt það til hróss og álitið vottur þess, að ég væri efnilegur, og á þessari myndagerð minni vóru bygðar beztu vonir og búist við, að ég mundi á stuttum tíma verða fullnuma í iðninni.

3. Þegar nú dagur kom, sem hamingjuvænn þótti til að láta mig byrja á iðnarnáminu, var ég látinn fara til móðurbróður míns, og þótti mér satt að segja ekki margt að því, heldur gerði ég mér í hugarlund, að bæði gæti það verið dáindis skemtilegt og gott til að miklast af við jafnaldra mína, þegar þeir sæju mig höggva út guðalíkneski og búa til smámyndir bæði handa sjálfum mér og þeim, sem mér var bezt í þokka við. Og fyrst í stað farnaðist mér í öllu eins og gerist fyrir byrjendum. Móðurbróðir minn fékk mér hamar og skipaði mér að jafna á steinhellu nokkurri, er lá fyrir framan mig, um leið og honum varð á munni hið fornkveðna: »Hálfnað er verk þá hafið er«. En af því ég, eins og annar viðvaningur, hjó heldur hart, þá brotnaði steinhellan, en móðurbróðir minn reiddist, tók stafprik sem lá þar hjá honum og gaf mér svo óþyrmilega iðnar-vígslu með því, að ég grét undan honum og urðu svo tárin upphaf iðnar minnar.

4. Ég hljóp þá þaðan heim til mín stanzlaust kjökrandi og með augun full af tárum, sagði frá stafshöggunum og sýndi blóðrákirnar og bar mig upp undan þessari fádæma harðýðgi móðurbróður míns; lét ég það fylgja með, að þetta hefði hann gert af eintómri öfund, því hann væri hræddur um, að ég mundi verða honum fremri í íþróttinni. Móður minni varð skapsárt og átaldi bróður sinn harðlega. Þegar nótt var komin, sofnaði ég út af grátandi og var altaf að hugsa um stafshöggin.

5. Þetta, sem enn er komið af sögu minni, er nú ekki annað en skrítin barnasaga, en það, sem þið nú munuð heyra, góðir vinir! er enganveginn lítilsvirðandi, heldur er það þess vel maklegt, að hlýtt sé á það með athygli. Því svo ég tali með orðum Hómers:

---

[1] Í fornöld rituðu menn á trétöflur, vextar eða yfirbræddar þunnu lagi af vaxi *(tabulae ceratae)*; var ritað á þær með málmstíl *(stilus)*, sem yddur var í annan enda, en flatur í hinn til að draga út það, sem ritað var, og slétta aftur vaxið.

— þá kom til mín guðlegur draumur
sendur af himnum á heilagri nótt. —

og var hann svo lifandi ljós og skýr, að ekki skorti á við verulega reynd. Jafnvel enn þá, eftir svo langan tíma, standa myndirnar, sem birtust mér, fyrir hugskotssjónum mínum og enn þá ómar mér í eyrum það, sem ég heyrði; svo glögt var þetta altsaman.[1]

6. Tvær konur þrifu mig í einu báðum höndum og toguðu mig, hvor til sín, með svo miklu afli og ofsa, að við sjálft lá, að þær slitu mig í sundur með þessum kappdrætti, því stundum hafði önnur betur og var nærri alveg búin að ná mér, stundum hafði hin á mér tökin og hélt mér föstum. Báðar æptu þær hvor í kapp við aðra; kallaði önnur hátt og sagði, að ég væri hennar og að hún ætti mig, en hin svaraði, að ekki þyrfti hún að hugsa til að ná undir sig annarlegri eign. Önnur konan var verkmannleg og karlmannleg með úfið hár og hendur fullar af vörtum; hún hafði stytt sig og sá ekki í hana fyrir marmaradufti, alveg eins og móðurbróðir minn þegar hann vann að steinhöggi. Hin konan var mjög svo andlitsfríð, bar sig prúðlega og var búin í fögur klæði. Loksins skutu þær til mín sjálfs að skera úr, við hvora þeirra ég vildi búa saman. Hin hörkulega og karlmannlega varð fyrri til máls og sagði:

7. »Vinur minn ungi! ég er Steinhöggvaralistin, sem þú byrjaðir að nema í gærdag, og erum við góðkunnug og frændbundin hvort öðru frá heimili þínu, því afi þinn«, sagði hún, og nafngreindi móðurafa minn, — »var steinsmiður og sama er um móðurbræður þína, að þeir eiga mér sitt mikla álit að þakka. Viljir þú nú leiða hjá þér bull og mælgi konunnar, sem þarna stendur«, mælti hún og benti um leið á hina konuna, — »en í þess stað fylgja mér eftir og búa saman við mig, þá er það fyrst, að þú munt hafa viðurlífi gott og þróttmiklar herðar, þar næst muntu komast hjá allri öfund og aldrei þurfa að fara í önnur lönd og skilja við átthaga þína og ættfólk, og að endingu munu allir hrósa þér og það ekki fyrir orð, heldur fyrir verk.

[1] Þessi vitrun, er að nokkru leyti stæling eftir hinni frægu Heraklesar-vitrun, samdri af Pródíkos sófista, er uppi var samtímis Sókratesi; hún er varðveitt í minnisriti Xenófons um Sókrates, og er ísl. þýðing af henni í »Lestrarbók handa alþýðu«, 89. bls.

8. Þú mátt ekki stugga við mér fyrir það, að ég er óséleg í útliti og óþokkalega til fara; viðlíkt vóru þeir á sig komnir, frægðarmaðurinn Feidías[1], þegar hann bjó Sevs til, og Polýkleitos, þegar hann myndaði Heru; upp úr slíku standi og lífskjörum hlotnaðist Mýroni hrós og Praxítelesi aðdáun; menn heiðra þessa menn jafnframt guðunum. Ef þú nú yrðir þeirra líki, mundir þú þá ekki verða frægur meðal allra manna og gera föður þinn öfundsverðan, en ættborg þína nafntogaða um víða veröld?«

Slíkt og annað fleira sagði nú Steinhöggvaralistin og var málhölt í tungutaki og bögumælt, enda bar hún óðan á, er hún vildi fá mig á sitt band. Ég man það nú ekki lengur, og flest af því er mér úr minni liðið; en þegar hún hafði úttalað, tók hin konan þannig til máls:

9. »Kæra barn mitt! ég er Lærdómslistin, sem þú hefur þegar kynst við og þekkir, þó ekki hafi þér enn orðið þess auðið, að þekkja mig til hlítar. Konan þarna hefur nú talið upp þau gæði, sem þú munir hljóta þegar þú ert orðinn steinsmiður. Þú verður sem sé ekkert annað en handverksmaður, sem vinnur með líkamanum og byggir alla sína lífsvon á honum, maður ófrægur, sem fær lítið kaup og lélegt, auðvirðilegur í hugsunarhætti og óburðugur í ytri háttum, hvorki mikilsvirður vinum né ægilegur óvinum og ekki heldur öfundsverður í augum samborgara þinna, það er með öðrum orðum ekkert annað en handverksmaður, einn af múgnum, einn slíkur, sem buktar fyrir öllum þeim, er hærra eru settir; maður sem lifir eins og héri og verður hinum yfirsterkara að bráð. Og þó þú yrðir slíkur myndasmiður sem Feidías og skapaði mörg aðdáanleg listaverk, þá mundu reyndar allir lofa list þína, en enginn heilvita maður mundi óska sér að vera jafningi þinn, því hvað snjallur sem þú yrðir í list þinni, þá yrðirðu samt aldrei metinn öðruvísi en handverksmaður, sem lifir á handafla sínum.

10. En ef þú þar á mót vilt hlýða mér, þá skal ég fyrst og fremst sýna þér margt og mikið, sem eftir fornmenn liggur; ég skal gera þér kunnug aðdáunarverk þeirra og orð, og fræða þig

---

[1] Feidías, myndasmiðurinn frægi, vinur Períklesar (500—430 f. Kr.). Af myndum hans vóru frægastar Aþenulíkneskjan í Parþenon og Sevs líkneskjan í Ólympíu. Polýkleitos, ágætur myndasmiður, honum samtíða; Mýron (um 450 f. Kr.), frægur fyrir eirlíkneskjur sínar; Praxíteles (á 4. öld f. Kr.), einnig fyrirtaks myndasmiður.

nálega um alla hluti. Og sálu þína þar næst, sem mest er um vert, mun ég prýða með mörgu ágætu skarti: með stillingu, réttlæti guðrækni, mildi, sanngirni, hyggindum, eljusemi, ást til hins fagra og ástundun eftir hinu háleitasta, því alt þetta er sálarinnar sannasta og hreinasta skart. Ekkert frá fornöldinni skal vera þér ókunnugt, né heldur neitt af því, sem nú skeður, og meira að segja, ásamt mér muntu einnig sjá hið ókomna fyrir, og yfirhöfuð skaltu bráðum fyrir mína tilsögn fróðari um alla hluti, bæði guðlega og mannlega.

11. Og þú fátæki alþýðumanns sonur! sem nú ert á báðum áttum, hvort þú eigir að taka fyrir þig svo ógöfuga íþrótt, þú munt bráðum verða prísaður sæll og öfundaður af öllum, af því þú ert heiðraður og lofaður og orðlagður fyrir þína ágætu atgjörfi, svo þeir jafnvel, sem eru þér fremri að ætt og auðlegð, munu horfa á þig með aðdáun, og af því þú ennfremur ert búinn viðlíka klæðum og þessum«, sagði hún og benti á búning sinn, sem var skínandi fagur, — »og ert talinn maklegur stórembætta og sæmdarsætis á mannfundum. Og ef þú fer utan þá muntu ekki heldur í öðrum löndum vera óþektur eða dvelja þar svo, að ekki sé eftir þér tekið. Með slíkum einkennum mun ég merkja þig, að hver maður, þegar hann sér þig, mun hnippa í þann, sem næstur er, og segja: »Þetta er hann«.

12. Og komi eitthvert vandamál fyrir vini þína eða alla borgina, þá munu allir líta til þín, og þegar þú tekur til máls, mun fólkið hlusta á þig með áfergju og dást að þér og prísa þig sælan fyrir kraft orða þinna, en föður þinn fyrir það, að hann hefur átt slíkan son. Svo er ennfremur sagt, að sumir enda verði úr mennskum mönnum ódauðlegar verur; þetta mun ég láta rætast á þér. Því enda þó þú sjálfur skiljir við heiminn, þá skaltu samt aldrei hætta að hafa samneyti við mentuðu mennina eða umgengni við hina beztu. Þú sér Demosþenes[1] og veizt, hvað faðir hans var, og hvílíkan mann ég gerði úr honum; þú sér Eskínes; hann var

---

[1] Demosþenes (384—322 f. Kr.), frægastur mælskumaður á Grikklandi og ef til vill mestur allra mælskumanna fornaldarinnar; hann var hinn harðskeyttasti mótstöðumaður Filipposar Makedoníu konungs; en Eskínes (389—314 f. Kr.), mælskumaður, keppinautur og andstæðingur Demosþenesar, fylgdi Filipposi að málum. Spekingurinn Sókrates fékst í æsku við myndasmíði, enda var hann sonur myndasmiðs, er Sófróniskos hét. Það er mælt að Sókrates hafi búið til mynd af hinum þremur þokkagyðjum (hópmynd).

sonur bumbusláttar-konu, en samt kom ég honum svo til manns, að Filippos konungur leitaði eftir vinfengi hans. Og þá er nú Sókrates; hann hafði alist upp við steinhöggvaraiðn, en undireins og hann komst til betri þekkingar, þá strauk hann burt frá henni og fór yfir til mín, og geturðu nú heyrt hversu lof hans hljómar á allra vörum.

13. Ætlarðu nú að gefa frá þér, að líkja eftir svo miklum og ágætum mönnum? ætlarðu að gefa frá þér vonina um að vaxa af ágætum verkum, háleitum ræðum og göfuglegri mannprýði, gefa frá þér heiður og frægð, lof og sæmdarsæti, vald og metorð, gefa frá þér að verða frægur og prísaður sæll fyrir mælsku og viturleik? ætlarðu í þess stað að fara í óhreinan kyrtil, verða þrælslegur í líkamaburði og hafa hendur á lyftistöngum, grafölum, hömrum og meitlum, bogra jarðlútur yfir vinnunni með jarðskríðandi sál, í alla staði auðvirðilegur, en hefja aldrei upp höfuðið né heldur ala í sál þinni nokkra manndómlega og frjálsmannlega hugsun? Ætlarðu að hafa hugann á því, að verk þín verði samræmilega og fagurlega löguð, en ekki skeyta hið minsta um að samræmi og fögur regla skapist í þér sjálfum? Muntu meta þig sjálfan minna verðan en marmarablokkirnar?

14. Meðan hún var enn að tala þetta, spratt ég upp, því ég eirði ekki að bíða þess, að hún endaði ræðu sína; kvað ég svo upp minn dóm, sneri bakinu að hinni óásjálegu verkakonu og fór yfir til Lærdómslistarinnar, glaður í huga, einkum er mér kom til hugar stafurinn og höggin, sem hin konan hafði veitt mér daginn áður, þegar ég var að byrja. Varð hún í fyrstu vond, þegar ég yfirgaf hana, steytti hnefana og nísti tönnunum, en loksins fór fyrir henni eins og sagt er um Níóbe[1], að hún stirðnaði upp og varð að steini. Það vóru kynja afdrif, sem hún fékk, en þar fyrir megið þið ekki rengja sögu mína, því draumar gera kraftaverk.

15. Hin konan leit til mín og mælti: »Nú skal ég umbuna þér fyrir réttlæti þitt, að þú veittir svo fagran úrskurð. Kom nú þegar og stíg upp í þennan vagn«, — sagði hún og benti um

[1] Níóbe drotning í Þebu hafði dirfst að bera sig saman við gyðjuna Letó og metnast yfir henni af barnaláni sínu, að hún ætti tólf börn, en Letó aðeins tvö (Apollon og Artemis). Fyrir þá sök drápu þau Artemis og Apollon börn hennar með örvum sínum, en Níóbe stirðnaði upp af harmi og varð að steinstyttu, er sífelt úthelti tárum.

leið á vagn með nokkrum vængjuðum hestum fyrir, sem vóru líkir Pegasos[1] — »svo þú sjáir hve mikil og dýrðleg gæði þau eru, sem við lá, að þú mundir aldrei þekt hafa, ef þú hefðir ekki fylgt mér«. Þegar ég var kominn upp í vagninn, keyrði hún af stað og hélt í taumana, en ég hófst upp í hæðir og horfði niður á borgir og þjóðir, alt frá austri til vesturs, og á meðan var ég í líking við Triptolemos[2] að strá einhverju út yfir jörðina. Hvað það var, sem ég stráði, man ég nú ekki framar, en svo mikið man ég, að mennirnir horfðu upp til mín neðan frá jörðunni með dýrðarlofi og feginsópi, hvarvetna þar sem mig bar yfir á fluginu.

16. Þegar hún hafði sýnt mér þetta alt og komið mér í kynni við þá, sem hrósuðu mér, þá fór hún ofan með mig aftur; var ég þá ekki framar eins búinn og ég var, þegar ég hófst á flugið, heldur þótti mér sem ég kæmi þannig búinn aftur, að ég var skrýddur fögrum purpuraklæðum. Þá tók hún og föður minn, þar sem hann stóð og beið, sýndi honum þennan búning minn og í hverri mynd ég sjálfur var aftur kominn, og minti hann jafnframt á, hvílíkt óefni hann hefði nærri því verið búinn að stofna mér í með ráðstöfun sinni.

Þessa sjón man ég að fyrir mig bar, er ég var sem næst á drengjaaldri, og geri ég helzt ráð fyrir, að hræðslan fyrir höggunum hafi gert mig ruglaðan.

17. Það var einhver, sem kallaði upp mitt í ræðu minni: »Viti það Herakles! tarna var langur draumur og leiðinlegur«. Og annar greip fram í og sagði: »Það var vetrardraumur, eins og gerist, þegar næturnar eru lengstar. En hvernig gat honum til hugar komið að þvaðra þetta fyrir okkur og vera að tala um eina nótt í barnæskunni og gamla úrelta drauma? Því þetta er bragðlaus og vatnsblönduð lokleysa. Hann mun þó ekki hafa haldið, að við séum draumaþýðarar?«

Ó, nei! minn kæri! því það skaltu vita, að þegar Xenófon[3]

---

[1] Pegasos, vængjahesturinn (skáldafákurinn), er spratt upp af blóði óvættarins Medúsu, sem Perseus drap.

[2] Korngyðjan Demeter kendi Triptolemos kornyrkju og ók hann í hennar umboði um jarðríki með drekum fyrir reið sinni og kendi mönnum plægingu, sáningu og uppskeru.

[3] Xenófon getur þess í söguriti sínu »Austurför Kýrosar« (3. b. 1. k.), að nóttina eftir það er Tissafernes hafði drepið með svikum hina grísku herforingja og hinir 10,000 grísku liðsmenn vóru orðnir höfuðlaus her í óvinalandi, þá hafi sig dreymt, að eldingu hafi slegið niður í hús föður síns; þótti honum það tvíræður fyrir-

sagði draumvitrun sína, að honum þótti eldingu slá niður í hús föður síns o. s. frv. — þið kannist við það — þá gerði hann það ekki af því, að hann héldi, að áheyrendur sínir væru draumþýðarar, og enn síður að hann ætlaði að skemta mönnum á hégómlegan hátt, eins og þá var ástatt, í miðjum ófriðnum og örvæntingunni, heldur var það hitt, að hann sagði söguna í nytsamlegum tilgangi.

18. Og svo hef ég einnig sagt þennan draum í þeim tilgangi, að uppörva unglingana til að snúa sér að hinu betra og stunda eftir mentuninni, einkanlega ef einhverjum þeirra skyldi hugfallast af fátækt, svo að hann hallaðist að hinu verra og láti þannig góðar náttúrugáfur fara til ónýtis. Tel ég það víst, að honum muni eflast hugur, er hann hefur heyrt sögu mína, og að hann muni setja sér mitt dæmi fyrir sjónir og hugsa eftir, hvernig ég var á vegi staddur, þegar ég tók fyrir mig að stunda eftir hinu fegursta og sækjast eftir mentuninni, án þess að gugna af umhugsuninni um þáverandi fátækt mína, og svo hins vegar hvernig á vegi staddur ég nú er aftur kominn til ykkar[1]. Því hvað sem öðru líður, þá er ég þó að minsta kosti í svo miklu áliti, að ég jafnast við hvern steinsmið sem vera skal.

Þýtt hefur

STGR. TH.

Sigling Örlygs gamla.

Það þykir oft byljótt við Breiðafjörð
því brött eru fjöllin og vogskorin strönd;
þeir þrengja sér hart fram um hamranna skörð
og hringast sem sveipir um fjarðanna bönd,
þar hrannirnar belja við bæði lönd.

Þá Örlygur sá fyrst Íslands strönd,
var ægileg sjónin í norðurátt,

boði, en að öðru leyti varð draumurinn til þess, að hann tók á sig rögg og lagði sig allan fram um að bjarga hernum, enda varð honum þess auðið, svo sem kunnugt er.

[1] Lúkían flutti »Drauminn« sem fyrirlestur í Samosata, fæðingarborg sinni.

því vindurinn blés af Barðaströnd
og bakkinn á fjöllunum þyrlaðist hátt,
og sjórinn var hvítur — þar sá varla' í blátt.

Hann ætlaði sér fyrir Öndverðarnes,
ef unt væri' að komast í lygnari sjó;
en innan úr firðinum ákaft blés
og öflugum byljum í seglið sló,
og djúpt sig í röstinni græðir gróf.

Og þá var hann Örlygur byrstur á brún,
og blautt af drifi hans skegg og hár;
hann skipaði seglið að hefja við hún
og herða sig betur við hverja ár,
ef einhver fyndist þar karskur og knár.

Hann sjálfur án hvíldar í stafninum stóð
og stýrði svo hátt, sem kostur var á;
í kringum hann hamaðist kólgunnar flóð,
og knörrinn í hlé á borðstokknum lá,
og árarnar allar hann svigna sá.

Hann inn undir strönd móti löðrinu leit,
og leik, sem var stór, fyrir augu hans brá,
hver hrinan þar torfur úr hafinu sleit
og henti sem lausamjöll til og frá. —
Sem fylking af dansandi flögðum hann sá,

Við stjórnvölinn hvítnuðu hnúar hans
og í hug sínum fann hann ei laust við geig,
því hér vóru' ei tiltök að leita til lands.
Hann lagði á stefnuna dálitinn sveig —
í fyrsta sinn Örlygur undan seig.

Og svo þraut dagur og dimdi af nótt,
og drifskýin urðu sem rjúkandi sót;
á þvílíkum dögum dimmir fljótt —
og dökk vóru fjöllin við skýjanna rót,
og virtust ei sýna nein vináttuhót.

Þá hrakti af leið. En hjá liðsmannasveit
var leiður kurr, þótt hann færi hljótt:
og hver og einn yfir hástokkinn leit,
en hvergi sást annað en rok og nótt.
Og innan rifja þá engum var rótt.

Þá hrópaði Örlygur: Heyri menn,
að hver, sem nú dugar, skal umbun fá!
Ég eygi fjöll, það er frelsisvon enn;
því fjörður, sem Patrekur benti mér á,
hann hlýtur að liggja ei langt héðan frá.

Á vörina höfðinginn hljóður beit,
í hvörmunum lýsti sem flugelda glóð,
hann hnyklaði brýr, er á hafið hann leit —
hver hrönn eftir aðra á knörrinn óð,
og annarhver maður í austri stóð.

Þá hvarflar hugur hans suður um sjó;
mörg sjóferðin var þar til frægðar gerð.
Þá oft til sigurs með hreysti' hann hóf
— þegar hættan var mest — sitt bjarta sverð.
En enga hann mundi jafn-ferlega ferð.

Því hvað metur sjórinn þor og þrótt?
Hvað þekkir hann víkingsins hreystiorð?
Og hver getur barist gegn blekdimmri nótt
og beljandi roki svo langt frá storð,
þá dauðinn glottir á bæði borð?

Hann heyrt hafði messur og mannblót séð
og margt við heiðna og kristna átt,
en hvorugt það féll honum framar í geð
og fóstra síns orðum hann skeytti smátt.
Hann var skírður — en trúði' á sinn meginn og mátt.

En nú, þegar ólgar Íslands haf
og einungis dauðann hann fyrir sér
og skip hans og fólk er að færast í kaf,
hann fóstra síns ráð hefur upp fyrir sér:
Nefn þú minn guð, ef í nauðirnar ber.

»Nú þarfnast ég fulltingis, fóstri minn,
til ferðar þessarar hvattir þú mig.
Nú heiti' eg á Krist, á konunginn þinn,
og krossinn, sem sagðirðu' að styrkti þig« —
og Örlygur víkingur signdi sig.

Þá lýsandi mynd gegn um löðrið hann sér,
sem líðandi á öldunum færist nær;
þar kominn hinn góðkunni öldungur er,
hans ásýnd er spakleg og hrein og skær,
og rokið um höfuð hans hærunum slær.

Og Örlygur sér það á augnráði hans,
að ánægja fyllir hans blíðu lund.
Hann fagna vill komu hins friðsæla manns,
og fram yfir borðstokkinn réttir mund.
En sýnin er horfin á sömu stund.

En Örlygur finnur sér aukast dug,
hann aftur að veðrinu skipinu snýr.
Hann finnur sér umskifti orðin í hug;
sem andvari blæs þar nú mildur og hlýr —.
Hans innri maður er orðinn sem nýr.

Hann finnur í huga sér fóstra síns ráð;
nú fram þau streyma sem hálfgleymd ljóð.
Hann man þá kenning um kross og náð
og kærleika, jafnt fyrir alla þjóð, —
sem vildi ekki þýðast hans víkingablóð.

Þau ljóðin nú heilla' hann í hugnæman draum
og hafið er dimmraddað undirspil.
Hann beitir nú hærra gegn stormi og straum
og starir hugsandi' í kolgrænan hyl.
Hann veit ekki framar um ferð sína skil.

Þá lygnir rokið, og lækkar sjór
og landið birtist með tignarleg fjöll,
sem blasa við skipinu, brött og stór
og bera' eftir nóttina fald af mjöll.
Við rennandi daginn þau roðna öll.

Og Örlygur sér þá, að fer hann inn fjörð
og finst sem sig leitt hafi óséð hönd.
Þar hjúpast úr skýjunum hnúkar og skörð
og hlíðarnar brosa og sefgræn lönd.
Hann kennir af fóstra síns frásögn þá strönd.

Hann reisir þar kross, er hann kemur á land,
og kallar bygðina Patreksfjörð.
Þá leika þar öldurnar létt við sand
og lyftist sól yfir fjallanna börð. —
En Patrekur helgi þar heldur vörð.

G. M.

Íslenzkir málshættir og talshættir[1].

Alt kemst, þó hægt fari.
»Alt ber að varast nema orð og gjörðir«, sagði kerlingin.
Alt (flest) er hey í harðindum.
Af litlum er til lítils að ætla.
Alt skaðar, sem er um of.
Alt er það eins, liðið hans Sveins; eða:
Alt er það eins í kotinu hans Sveins.
Afslept er lánsglysið.
Af tvennu illu skal taka það skárra.
Allir vilja heldur hag en halla.
Alt er betra en bert.
Auður órétt fenginn, eins á hver og enginn.
Á því ríður lífið mitt, kattarins og allra músanna.
Bráðaþörfina er mest að meta.
Börnin geta búið í eyjunum.

---

[1] Þetta málsháttasafn hefur einn hinna helztu rithöfunda á Íslandi sent Eimr. til prentunar með svo látandi athugasemd: »Þessi samtíningur af málsháttum er svo til kominn, að ég hefi jafnaðarlega um langan tíma skrifað upp það, sem ég hefi rekið mig á af því tægi og sem ekki er prentað áður, mér vitanlega, eða þá öðruvísi. Sumt er áreiðanlega ekki áður prentað«. Safnandinn vill þó ekki láta nafns síns getið. RITSTJ.

Betri er ein haustbreiðsla en tvær vorbreiðslur.
Blint er annars brjóst.
Betra er brjóstvit en bókvit.
Bilar flest, sem brákað er.
Boðorð gera brot fleiri.
Bragð er að, ef sjálfur (barnið) finnur.
Betur má, ef duga skal.
Betri eru fimtán ær aldar en tuttugu kvaldar.
Borguð skuld ber til sæmdar.
Bæði eru skærin góð.
Dygðin frýs, þó fái prís.
Dugðu nú, Drottinn minn, því nú get eg ekki lengur.
Dýr mun Hafliði allur.
Ekki er í kot vísað.
Ekki er von að vel fari.
Enda gull má of dýrt kaupa.
Enginn ætli það öðrum, sem hann hefir ekki nokkuð af sjálfur.
Enginn er fæddur með formenskunni.
Enginn gerir vítt eða sítt úr engu.
Ekki geðjast Djöfli dans nema darki með.
Einn eyrir losar annan.
Einn greiði borgar annan.
»Ég skal jarma«, sagði lambið, »þangað til grasið kemur upp í munninn á mér«.
Ekki er hatturinn borgaður, þó honum sé hátt hreykt.
Enginn hefur á þögninni.
Ekki verður bæði slept og haldið.
Ein stund ýtir annarri.
Ég þakka það, þegar ég smakka það.
Enginn veit, hver ósoðna krás hlýtur.
Ekki skvetti ég illu vatni brott fyr en ég fæ gott.
Ekki skal smíða negluna fyr en bátinn.
Ég skal þá hundur heita ef —.
Ekki er gullið í skelinni.
»Ekki dró hann af mér titilinn«, sagði stúlkan, »hann kallaði mig: heiðurs góða jómfrú«.
»Ekki er Guði um allar syndir að kenna«, sagði kerlingin.
Ekki er hægt að sjá við öllum leka.
Enginn ver dauðanum.

Enginn lætur upp í sig nema einn bita í einu.
Eitt verður að gera og hitt annað má ekki undan fella.
Fyrri er þungt en á sjálfum liggi.
Fégjöfull eyðir, en fédrögull seiðir.
Fátt er bæði fljótgert og velgert.
Feitar hænur verpa fáum eggjum.
Fleira verður að súpa en sætt þykir.
Fátækir verða frestskuldum fegnir.
Fátt er verra en vera heimskur.
Fljótt upp þotið, fljótt hjaðnað.
Fáir taka svo á tjörunni, að hún tolli ekki við gómana.
Farðu Guði í vald og grábrókar hald.
Fyr er bati en albati.
Gott upphaf hefur góðan enda.
Það er geymt, en ekki gleymt.
Gott er vin að vara.
Gott orð hittir góðan stað.
Gott er af góðum að hljóta.
Guð láti gott á vita; eða: Guð láti að góðu verða.
Guð gerir alt oss til bezta.
Hákarlinn er ekki hörundsár.
Hann hafði hlaup, en engin kaup.
Hann lýgur svo bitarnir bogna.
»Hefði það verið, sem aldrei var«, sagði kerlingin.
Hverjum tekur sárt til sinna.
Hann lepur sultinn og dauðann úr bláskel.
Hér er ekki nema hálfsótt hafið.
Hinn ríkari verður ráð að segja.
Hér er keyrið, sem kvendinu heyrir.
Heldur vil ég einn bita lifandi en tvo bita dauður.
Hann er allur þar sem hann er séður, eins og Golíat.
Hann situr sem aða í leiru.
Hann kallar ekki alt ömmu sína.
Hann sækir ekki gull í greipar honum.
Hann greip í skottið á skugganum.
Hlífir hangandi tötur.
Hundur veit húsbóndans vilja.
Hvað er betra en sjálfum líkar?
Hann varð Sigmundur seint í ver.

Hann varð naumt fyrir Skagatána.

»Hann rær undir, himnafaðirinn, þó hann látist hvergi nærri koma«, sagði Teitur guðlausi.

Hann er allur í orði, enginn á borði.

Hvarkvæm er ástin.

Hvernig lætur moldin sér?

Honum er sama, í hverri Keflavíkinni hann rær.

Hann er ekki alt (allur) í sómanum.

Hann gerði hvorki að blikna né blána.

Hann er góður og gerðarhægur.

Hann er með annan fótinn í ístaðinu.

Hann þóttist hafa himin höndum tekið.

Hækkar hagur Strympu.

Hann kafnar ekki í vinsældum.

Hverri mús þykir verst í sinni holu.

Hann sparar skildinginn og sóar dalnum (eða: hann sparar eyrinn og sóar krónunni).

Hann veit ei hvort horfir að sér handarbak eða lófi.

Hrafnar klekja út hröfnum.

Hrafnarnir kroppa ekki augun hver úr öðrum.

Hann hefur munnholuna fyrir neðan nefið.

Hann reiðir ekki vitið í þverbaks-pokum.

Hægra er að breyta en bæta.

Hann veður reyk á skakka Bleik.

Ilt er að glettast við gamlan.

Í gátt er nú skröggur.

Í neyðinni er þræll þekkur.

Kostum drepur kvenna karla ofríki.

Kerlingin eyddi, en karlinn að dró.

Kemur að því, sem Krukkur spáði.

Kvis ljótt fer fljótt, seint fer, ef sæmd er.

»Lofi ég mig ekki sjálfur«, sagði karlinn, »þá er mín dýrð engin«.

Lengi stendur mannsefni til bóta.

»Láti guð haldast«, sagði karlinn, hann krækti í stökkulinn.

Lá við skömm, en varð ekki af.

Lítið var, en lokið er.

Laugstu fyr og laugstu nú.

Lengi getur vont versnað.
Mikið skiftir um, hver á heldur.
Mikil eru verkin mannanna.
Margir kokkar gera graut sangan.
Margur er kviks voðinn.
Mentin er löng, en mannsæfin stutt.
Mér var sýnd, en ekki gefin gæs.
Margs er að minnast, þegar kunnugir finnast.
Miklir menn erum við, Hrólfur minn!
Mér er ekki nýtt um varninginn.
Mesti réttur, mestu rangindi.
»Margt er skrítið í Harmoníu«, sagði kerlingin.
Nú er að duga eða drepast.
Nírfill nælir, Satan svælir.
Nú er komið annað hljóð í bjölluna.
Nú er setinn Svarfaðardalur.
Nú er Guð með Gvendi og góð Jól.
Oft kólnar eftir brennandi hita.
Óþokki getur rist breiða lengju af annars húð.
Oft er þrællinn bæði slysinn og slyppifengur.
Oft flaðrar kjaftalof að síngjörnum.
Oft er gylt, þó grátt sé undir.
Rauð Jól, hvítir Páskar.
Sá átti erindi í Lónið.
Stiltu þig, gæðingur!
Saxast á limina hans Björns míns.
Svo liggur hver sem hann hefur um sig búið.
»Sjálfum mér trúi ég bezt, maður!« sagði karlinn.
Syndum bera gjöld.
Sértu í vafa um hvað þú átt að gera, þá láttu ógert.
Sjálfráður er hver gjörða sinna.
Sá verður að lúta, sem lægri hefur dyrnar.
Sá hlær bezt, er seinast hlær.
Samlyndið eflir, en sundrungin veikir.
Smíðaðu ekki fyr negluna en bátinn.
Svikul er sjávar gjöf.
»Stórlátur hef ég aldrei verið«, sagði karlinn, »en lítillæti hæfir mér ekki».
Skjátlast, þó skýrir séu.

Sjaldan verður þræll happasæll.
Sjaldan verður yndi að því, sem illa er stofnað.
Svei Strút og allri Strúts ætt!
Sá, sem sig hefur hærra en hófi gegnir, mun lágt leggjast.
Sjá máttu að vísu, en ekki snerta.
»Sá held ég sé heitur á Jónsmessunni«, sagði karlinn, hann kom í stofu um vetur og tók á heitum ofni.
Taka skal góðu, meðan gefst.
Upp er ungum vegar, fáir eru fullorðnir þegar.
Við erum fundnir, en ekki skildir.
Verði mér aldrei verra við!
»Vertu nú sæll«, sagði karlinn, »og varastu að fara gætilega«.
Vafagepillinn verður að manni, ef nokkuð náir að togna.
»Veiztu ekki að þú átt að halda kjafti, þegar þú talar við mig«, sagði karlinn við strákinn.
Víða liggja vatnsgötur.
Það er fólk á því, skipinu því arna.
Það er sitt hvað, að geta og að gjöra.
Það ber ekki alt upp á einn daginn.
Það er ekki hver slíkur, sem hann er séður.
Því er karlinn kollóttur, að hann er oft hárreyttur.
Það komast nú ekki allir upp á það krambúðarborðið.
Það munar ekki um einn blóðmörskepp í sláturstíðinni.
Þar hittast tveir góðir.
Það rær hver og slær með sínu lagi.
Það er hægra að komast á glapstiginn en af honum.
Það er ekki eins og hundarnir á hinum bænum, sem ekki kunna að gelta.
Þeir gusa mest, er grynst vaða.
Það er of snemt að keyra klárinn áður en maður er kominn á bak.
Það verður að fara með hann sem óskírt barn.
»Það er ekki til ábatans að láta hann Kára róa«, sagði karlinn, »heldur bara til að kenna honum árarlagið«.
Það gætir ekki lítillar brigðu í miklum vef.
Þeim einum bjargar Guð, sem bjargar sér sjálfur.
Þeir eru færir, sem róa á það borðið.
Það, sem hallast, er fallinu næst.
Það segist ekkert á því að bera út börn og eta hrossakjöt, ef enginn veit af því.

Það er nú flísin, sem við rís.
Það er illa borgað, að gjalda gagl fyrir gás.
»Það er ekki oft sem hún amma mín deyr«, sagði strákurinn.
Það er ekki til góðs að gera.
Þá er ekki á verra von.
Þar er nú kvæðið um gert.
Þykir þér týra á skarinu?
Það eru ekki alténd Jólin.
Það er bæði sögn og sannleikur.
»Þetta verður mikil skepna á sjó«, sagði karlinn, ætlaði að smíða skip og bjó fyrst til negluna.
Þangað komast þeir, en ekki lengra.
Það er aum trú, að trúa á kapalinn.
Það situr ekki á þeim að leita öðrum lúsa, sem lúsugur er sjálfur.
Þungur er sá, sem neðan í togar.
Það er orðið valt undir undir honum völubeinið.
Þar er hver silkihúfan upp af annarri.
Þegar einum er kent, þá er öðrum bent.
»Það vóru þeir tímar, ég hafði hárið«, sagði kerling.
Þá er ég þinn, þegar þú vilt mér nokkuð.
Þar er annars von, sem einn er dreginn.
Örskamt er öfganna í milli.
Ör er óhófsmaðurinn á annars fé.

Ritsjá.

MANNTALIÐ Á ÍSLANDI hinn 1. nóvember 1901. Khöfn 1904. Það er Landshagsskrifstofa Dana, sem hefur samið bækling þenna, sem er rúmar 100 bls. að stærð. Hingað til hefur manntalið aðeins verið birt á dönsku, en í þetta sinn hefur skrifstofan sýnt þá rögg af sér, að birta það líka á íslenzku og mun það mörgum Íslendingi kærkomið, jafnfróðlegt og það er að ýmsu leyti. Eru þar fyrst töflur, sem sýna fólksfjölda landsins 1901, 1890, 1880, 1840 og 1801, og því næst aðrar, er sýna skifting þjóðarinnar eftir aldri, kynferði, hjúskaparstétt og atvinnu, og að síðustu margskonar afarfróðlegar athuga-

semdir, er sýna, hvað læra megi af töflunum um ástand og hagi þjóðarinnar í ýmsum greinum.

Samkvæmt þessu manntali voru landsbúar alls hinn 1. nóv. 1901 78,470 og hefur þá fólksmagn landsins á umliðinni öld aukist um 66%, þar sem það 1801 var ekki nema 47,240. Og mest hefur kveðið að fjölguninni einmitt hin síðustu árin (þrátt fyrir hina miklu útflutninga til Ameríku), sem sjá má af því, að 1801—1840 nam hin árlega fjölgun að meðaltali ekki nema 0,48 %, en 1890—1901 nam hún 0,92 % og var þannig nærfelt tvöfalt meiri. Síðan manntal þetta var tekið hefur fólkinu fjölgað svo, að nú mun óhætt að telja landsbúa um 80,000.

Í kaupstöðunum fjórum var íbúatalan samtals 10,113 og í verzlunarstöðunum (um 50) nærfelt 8,000. Verður þá niðurstaðan sú, að sá hluti þjóðarinnar er nánast samsvarar bæjarbúum, nam tæpum 1/4, en hinir eiginlegu sveitabúar rúmum 3/4 af öllum landsbúum. En síðustu 3 árin hefur íbúum kaupstaðanna enn fjölgað að mun. Þannig var íbúatala Rvíkur 1901 ekki nema 6,682, en nú mun hún vera orðin framt að 8,000, og íbúatala Akureyrar um 1,500, en 1901 var hún ekki nema 1,370. Á Ísafirði var íbúatalan 1901 1,220, en á Seyðisfirði 841.

Eins og kunnugt er, er strjálbygðin mikil og sé miðað við alla flatarvídd landsins verður þéttbýlið ekki nema 41 maður á hverri □ mílu eða 75 á hverjum 100 □ kílómetrum. En þar sem nálega 3/5 landsins mega teljast óbyggilegir, virðist réttara að miða þéttbýlið við þá flatarvídd, sem bygð er, og þá verður það 101 á hverri □ mílu eða 183 á hverjum 100 □ kílómetrum.

Heimilatalan á öllu landinu var 12,679 og komu þannig rúmlega 6 manns á hvert heimili að meðaltali. Af öllum landsbúum vóru 37,583 karlar, en 40,887 konur, eða af hverju 1000 479 karlar og 521 konur. Þó bar enn meira á yfirmergð kvenna í kaupstöðunum út af fyrir sig (469 karlar af 1000).

Af hverjum 1000 körlum og 1000 konum yfir tvítugt (á eiginlegum giftingaraldri) skiftust menn eftir hjúskaparstétt sem hér segir:

	Í kaupstöðunum		Á öllu landinu	
	karlar	konur	karlar	konur
Ógiftir (ógiftar)	438	446	386	395
Giftir (giftar)	510	404	535	447
Ekkjumenn (ekkjur)	45	144	72	151
Skildir (skildar) að borði og sæng	3	2	5	5
Skildir frá konu (skildar frá manni)	4	4	2	2
	1000	1000	1000	1000

Af kaupstaðabúum yfir tvítugt lifðu því tiltölulega færri í hjónabandi en af öllum landsbúum á sama aldursskeiði.

Af vönuðum aumingjum vóru 1901: 255 blindir, 66 daufdumbir, 84 fábjánar, 133 vitfirringar og 94 holdsveikir.

Af hinum ýmsu atvinnuflokkum kvað langmest að landbúnaði og fiskiveiðum, þar sem rúmlega 3/4 (78%) af öllum landsbúum framfleyttu lífinu á þeirri atvinnu. Nákvæma greining á sveitafólki (landbúnaði) og sjómönnum (fiskiveiðum) er ekki unt að gera, því auk

þeirra nálega 40,000, sem talið er að lifi á sveitabúskap einum, og þeirra 9,000, sem fást eingöngu við fiskiveiðar, vóru við manntalið 1901 rúmlega 12,000, sem höfðu bæði fiskiveiðar og landbúnað (einkum heyskap) að atvinnu jöfnum höndum, og eru með þeim taldir allir þurrabúðarmenn. Gersamlega sveitabúar (landb.) vóru því um 51%, eingöngu sjómenn (fiskiv.) um 11% og miðflokksmenn (fiskiv. og landb.) um 16% af allri þjóðinni. Þó að vísu megi ætla, að þeir, sem taldir eru í þessum flokki, framfleytist aðallega á fiskiveiðum, getur þó enginn vafi leikið á því, að ef menn teldu að 51% af öllum landsbúum lifðu á landbúnaði og 27% á fiskiveiðum, þá mundu þessar tölur ekki gefa rétta hugmynd um hlutfallsgildi þessara tveggja atvinnuflokka, því hlutfallstala landbúnaðarins mundi þá augsýnilega verða helzt til lág, en hlutfallstala fiskiveiðanna aftur helzt til há.

Sá hluti landsbúa, sem lifir á landbúnaði og fiskiveiðum, var 1880 talinn 85%, 1890: 82% og 1901: 78%. Svo virðist því sem stöðug afturför hafi átt sér stað í þessum atvinnuflokki; en sú afturför lendir þó eingöngu á landbúnaðinum (en ekki fiskiveiðunum), og henni samsvarar aftur sem andstæði framför sú, sem orðið hefur í iðnaðar- og verzlunaratvinnu. Landbúnaðurinn framfleytir sem stendur ekki fleiri mönnum á Íslandi en í byrjun 19. aldar, öllu fremur nokkru færri, og þar sem landsbúum hefur á öldinni fjölgað um 66%, er landbúnaðurinn nú orðinn langtum atkvæðaminni að tiltölu, þó hann enn sé helzti atvinnuvegurinn. Í byrjun 19. aldar framfleyttu um 85% af landsbúum sér á landbúnaði, en nú ekki nema rúmlega helmingurinn. Gagnstætt því hafa fiskiveiðarnar smámsaman aukist og orðið að mjög mikilvægri atvinnugrein; 1801 vóru þær reknar af einum ½% af landsbúum, en 1901 af rúmlega ¼ þeirra.

Næst eftir landbúnað og fiskveiðar er handverk og iðnaður mikilvægasti atvinnuflokkurinn, þó hann ekki framfleyti nema 5¼% af þjóðinni (í Danmörku 28%). Sá flokkur hefur mjög vaxið síðustu árin (1880: 2,1% af landsbúum). Á verzlun og samgöngum lifðu 1901 4% af landsbúum, á ólíkamlegri atvinnu 3%, á eignum sínum 2,1% og 3,0% vóru sveitarómagar. Er það býsna há tala, en þó hátíð hjá því, sem áður var, t. d. 1870, er sveitarómagarnir voru 5,6%.

Margt fleira má af skýrslum þessum læra, en hér skal nú staðar numið og í vísað í sjálfan bæklinginn, sem allir þeir, er nokkuð láta sér ant um landsmál og landshagi, ættu að kynna sér sem bezt.

V. G.

BÚNAÐARRIT. 17. ár. Rvík 1903.

Í árgangi þessum kennir margra grasa og hefur hann yfirleitt kjarnkott andlegt fóður að færa fyrir bændur og búalýð. Forseti Búnaðarfélagsins, lektor *Þórhallur Bjarnarson*, ritar þar um ferð sína um Snæfellsness- og Dalasýslu (sbr. Eimr. IX, 232), *Stefán Stefánsson* kennari fræðir menn um íslenzkar fóður- og beitijurtir og notagildi þeirra, *Torfi Bjarnason* skólastjóri um túnrækt og túnasléttun og hve arðvænleg hún sé, *H. J. Grönfeldt* ritar um mjólkurskólann og mjólkurbúin hér á landi, *Guðjón Guðmundsson* búfræðiskandídat um kynbætur bú-

penings, *Sigurður Sigurðsson* ráðanautur um vatnsveitingaengi, *Einar Helgason* ráðanautur um gróðrarstöðina, *Magnús Einarsson* dýralæknir um folaldageldingu, *Jón Þorláksson* verkfræðingur um nýtt byggingarlag og *Þorvaldur Thoroddsen* prófessor kryddar með bréfi úr Svíþjóð. Auk þess flytur árgangurinn tíðindi frá Búnaðarþinginu og margs konar skýrslur og annan fróðleik viðvíkjandi búnaði.

Eins og af þessu yfirliti má sjá, er efnið bæði fróðlegt og margbreytt, og skyldu menn því halda, að allir bændur, sem nokkuð hugsa um framfarir í búnaði, gleyptu við því með hinni mestu áfergju, og enginn þeirra væri í rónni fyr en hann væri búinn að fá sér eitt eintak af þessu einkariti þeirra. En það er öðru nær. Samkvæmt reikningum Búnaðarfélagsins fyrir 1901 kom inn fyrir seld Búnaðarrit kr. 157,88, en kostnaðurinn við útgáfuna nam það ár kr. 1231,47. Næsta ár (1902) var kostnaðurinn svipaður, en þá nam andvirði seldra Búnaðarrita kr. 211,49 og í fjárhagsáætluninni fyrir 1904 og 1905 er gert ráð fyrir að andvirðið verði 200 kr. á ári. Hvernig í ósköpunum getur nú á þessu staðið, að ekki skuli seljast meira en 100—150 eintök af þessu nytsemdarriti? Er þetta allur áhuginn á búnaðarmálunum hjá íslenzku bændastéttinni? Eru þeir ófáanlegir til að færa sér í nyt þá fræðslu, sem mikilli fyrirhöfn og opinberu fé er varið til að veita þeim? Að vísu munu allir meðlimir Búnaðarfélagsins fá ritið ókeypis, svo að telja má að það hafi alls rúma 600 lesendur. En þar sem nálega 40,000 manns lifa á landbúnaði eingöngu og rúm 12,000 á landbúnaði og fiskiveiðum jöfnum höndum, þá mætti ætlast til að lesendur (kaupendur) Búnaðarritsins væru — ekki 600, heldur 6000.

V. G.

FREYR, mánaðarrit um landbúnað, þjóðhagsfræði og verzlun. Rvík 1904.

Svo heitir nýtt búnaðarrit, sem þeir eru byrjaðir að gefa út búnaðarráðanautarnir *Einar Helgason* og *Guðjón Guðmundsson* og *Magnús Einarsson* dýralæknir. Er það alldjarft í ráðist, jafnsorglega reynslu sem menn hafa fengið með sölu á «Búnaðarritinu». En vera má, að menn vilji heldur kaupa rit, sem kemur títt út (einu sinni á hverjum mánuði) og gefur mönnum búfræðina inn í smáskömtum. Því oft hefur alþýða manna meiri trú á smáskamtalækningum en öðrum. — Rit þetta á að flytja vekjandi og fræðandi hugvekjur um alt það, er að búnaði lýtur, veita mönnum færi á að kynna sér jafnóðum allar hreyfingar í búnaði, jafnt utanlands sem innan, svo og að færa mönnum stöðugt nýjustu skýrslur um verð og sölu helztu afurða landbúnaðarins, sem Íslendingum má vera sérstakt gagn af að þekkja, og að síðustu, en ekki sízt, veita mönnum færi á að ræða opinberlega búmál, svo að þau lýsist frá sem flestum hliðum. Þar sem nú útgefendurnir eru manna færastir í þessum fræðum, má búast við, að ritið verði mjög eigulegt, enda er vel á stað riðið í þeim númerum, sem þegar eru út komin. Þar eru ritgerðir um hestarækt, um gripasýningar (með myndum), um grasmaðk, nýja mjólkursíu, garðyrkjustörf, verzlunarfréttir, um búnaðarkenslu, um fóðurrófur, jarðabætur í kaupstöðum, um sjúkdóma búpenings, gaddavírslögin og ýmislegt fleira. Ekki er það ólíklegt, að bændurna

íslenzku fýsi að sjá, hvað sagt er um alt þetta og fleira þess konar og flýti sér að gerast áskrifendur. *V. G.*

STEFÁN STEFÁNSSON: HVANNEYRARSKÓLINN. (Sérpr. úr »Nl.«). Akureyri 1904.

Höf. leggur til að grípa nú tækifærið, er Hvanneyrarskólinn sé brunninn, að flytja hann til Rvíkur og gera hann að *landsbúnaðarskóla* undir yfirstjórn Landsbúnaðarfélagsins. Ætlast hann til að hann verði þá þriggja ára skóli og samsvari fyrstu tvö kensluárin undirbúningi hinna búnaðarskólanna, en þriðja árinu sé varið til fullkomnari framhaldsmentunar, og geti þeir, er útskrifast hafi úr hinum skólunum, átt aðgang að henni. Kenslan sé því nær eingöngu bókleg, en verklega æfingu í vandasömum bústörfum fái lærisveinar annarstaðar að sumrinu hjá mönnum, er til þeirra kunni til fullnustu. Í samband við þennan búnaðarháskóla sé svo sett Efnarannsóknastöðin fyrirhugaða, Hússtjórnarskólinn og Mjólkurskólinn o. fl. Höf. færir mörg rök fyrir tillögu sinni, enda er margt, sem með henni mælir. En ekki mundi þó vanþörf á, að málið væri vel athugað, áður en því er ráðið til lykta. Sérstaklega virðist erfitt að benda á, hvar þá staði er að finna í landinu sem stendur, þar sem lærisveinar gætu fengið viðunandi leiðbeining við verklegar æfingar. Ef tillagan ætti fram að ganga, mundi óhjákvæmilegt að koma upp nokkrum fyrirmyndarbúum, þar sem kostur væri á slíkum æfingum, og þau er oss lífsnauðsynlegt að fá hvort sem er. *V. G.*

STEFÁN STEFÁNSSON: GAGNFRÆÐASKÓLAHÚSIÐ. (Sérpr. úr »Nl.«). Akureyri 1904.

Í ritgerð þessari er ljóslega sýnt fram á, að uppdráttur sá af skólahúsinu, sem stjórnarráðið hefur samþykt, fer í ýmsum greinum mjög í bága við tilætlun alþingis, og að bygging eftir honum yrði í alla staði óviðunandi sem skólahús. Jafnframt er gerð grein fyrir, hvernig húsið eigi að vera, svo að það geti orðið að tilætluðum notum og skýrt frá, að annar uppdráttur hafi verið sendur stjórnarráðinu, er fullnægi öllum þessum kröfum, og muni mega koma því húsi upp með miðstöðvarhitun fyrir 60—62,000 kr. Er því vonandi, að stjórnarráðið kjósi heldur þennan uppdrátt, og sérstaka áherzlu verðum vér að leggja á, að miðstöðvarhitun sé höfð í skólanum, því hún er bæði þægilegri, hreinlegri og langtum kostnaðarminni til langframa, svo að hreinasti barnaskapur væri að horfa í það, þó nokkru dýrara verði að koma henni á fót. Sá kostnaðarauki vinst fljótt upp. *V. G.*

BJARNI SÆMUNDSSON: FISKIRANNSÓKNIR 1901. (Sérpr. úr »Andvara« XXVIII).

Þessar skýrslur Bjarna Sæmundssonar er orðinn árlegur viðburður, eins og sumar hreppstjóraskýrslurnar. Segir skýrsla þessi frá för höf. um Barðastrandar- Ísafjarðar- og Strandasýslu sumarið 1901. Skýrir höf. frá silungsvötnum og silungsveiðum, selveiðum og hvalveiðum í héruðum þeim, er hann fór um, og svo hinum »vanalegu fiskveiðum«, er hann kallar svo, og er meginkafli ritgerðarinnar um þær. Er það

löng lýsing á fiskveiðum, fiskigöngum og fiskimiðum, veiðistöðum og veiðiaðferðum, fiskverkun og fiskisamþyktum, er höf. athugar sitthvað við. Sjálfsagt má margt læra af skýrslum þessum í heild. Og er sú tíð kemur, að menningarsaga Íslands á vorum tímum verður skráð, verða þær ekki ómerkilegt heimildarrit. Svo mikinn fróðleik geyma þær um einn þáttinn í menningu vorri á þessari tíð. En gætu þær ekki verið styttri að skaðlausu? Þar er t. d. leiðinlega langur landfræðiskafli, með mesta örnefnasandi, er vér fáum ekki séð, hvert gagn og því síður gaman er að. *S. G.*

KL. JÓNSSON: UM FÓGETAGERÐIR. Akureyri 1903. 68 bls. Ritling þenna kveðst höf. ætla alþýðumönnum. Hann getur sjálfsagt orðið að liði, en er heldur þunglamalega skrifaður og málið dönskulegt sumstaðar, samt varla verra en sýslumannamál alment gerist. *S. G.*

B. H. BARMBY: GÍSLI SÚRSSON. *Sjónleikur; einnig nokkur kvæði. Matthías Jochumsson* íslenzkaði. Akureyri 1902.

Frumritsins hefur áður verið minst í Eimreiðinni, (VII, 234). Látum vér oss því nægja að geta þess, að hér höfum vér séð skáldinu bezt takast í sundurlausu máli, því að svo góðum skeiðsprettum sem hann nær stundum úr tungu vorri í ljóðum sínum, þá hefur hann þó til að vera hastur og klárgengur í lausu máli. Málið á þýðingu þessari er víða ljómandi fallegt, ramíslenzkt og einkennilegt, hvorki fornné nýíslenzka, vildum vér nærri því sagt hafa. Þó er það líkara fornu máli en nýju, en ekki »í miðjum klíðum«. eins og þýðandinn segir í formálanum. Hefur honum yfirleitt vel tekizt að feta þröngvar slóðir milli hins nýja og forna máls. Þýðingin er nákvæm á þeim köflum, er vér höfum borið saman við ritið á frummálinu. *S. G.*

FRIÐRIK J. BERGMANN: ÍSLAND HIÐ UNGA. Winnipeg 1903.

Þetta er lítið kver, einar 15 bls., en það er í sannleika snoturt bæði að efni og frágangi. Innihaldið er aðeins ræða, sem höf. hélt fyrir minni Íslands á miðsvetrarsamsæti (þorrablóti) Íslendinga í Winnipeg 29. jan. 1903. En sú ræða er annað og meira en venjulegt hátíðaskvaldur. Í henni lýsir sér bæði djúpur skilningur, frábær málsnild og heilög alvara, borin af þungum tilfinningastraumi heitrar og einlægrar ættjarðarástar. Væri því æskilegt að fleiri en Vestur-Íslendingar fengju að sjá hana. Annars er umræðuefnið aðallega þær framfarir og umbrot í þjóðlífi Íslendinga, sem gerst hafa á seinni árum og enn eru að gerast. Sérstaklega leggur höf. áherzlu á, að gera þurfi alþýðumentunina íslenzku eins góða og veigamikla og hún nú er orðin í mentalöndum heimsins. »Það þarf að leggja rækt við skilning fólksins, var eitt sinn sagt hjá oss hér fyrir vestan. Það þarf að leggja rækt við hann nú ekki síður en þá. Skilningurinn er skilyrði allra þjóðþrifa. Skilningslítil þjóð, sem stjórnast lætur af hleypidómum, hindurvitnum og tortrygni, og beitir beztu syni sína banaspjótum, verður ávalt framfaralaus þjóð. . . . . Hvað er til ráða? Hvað mundi betur fá úr þessu bætt en góðir alþýðuskólar með hæfum kennurum, þar sem hlúð væri að

hjartanu ekki síður en höfðinu, þar sem börnin væru tekin á kné og þeim kent að elska guð sinn og fósturjörð«. *V. G.*

TÍÐINDI FRÁ KIRKJUÞINGI. 19. ársþing hins evang. lúth. kirkjufélags Íslendinga í Vesturheimi, haldið í Argyle-bygð, Manítóba, 18,—24. júní 1903.

Í bæklingi þessum, sem er 46 bls. að stærð, er yfirlit yfir gjörðir þingsins og margs konar skýrslur um starfsemi Kirkjufélagsins. Í því eru nú 36 söfnuðir (2 nýjir bættust við á þinginu) og það mun nú hafa um 10 presta í þjónustu sinni (vóru 7, en þá von á einum 3 í viðbót). Um skólamálið vóru skoðanirnar skiftar á þinginu. Vilja sumir hætta við íslenzku kensluna við Wesley College og gera sem skjótast gangskör að því, að koma á fót sameiginlegum alíslenzkum skóla. En aðrir vilja halda áfram í sama horfi og næst undanfarin ár og reyna að fá stofnað annað kennaraembætti í íslenzku við einhvern skóla í Bandaríkjunum. En úrslit þess máls bíða næsta kirkjuþings. Síðari leiðin virðist hin eina rétta, ekki að eins vegna þess, að stofnun viðunandi sérstaks skóla mundi reynast Vestur-Íslendingum langt um megn fjárhagslega, heldur og vegna þess, að hin leiðin er miklu líklegri til að geta með tímanum fengið víðtækari þýðingu fyrir tungu vora og bókmentir út á við. Er þar sjón sögu ríkari, jafnmikið og áunnist hefur nú þegar, þar sem íslenzkan er nú viðurkend til jafns við önnur heimsmál bæði í undirbúningsdeildinni og tveim fyrstu bekkjum lærðu deildar Wesley-skólans. Skrítið væri að yfirgefa nú þá leiðina, sem reynst hefur jafnhappasæl þegar í byrjun, en leggja út í ófæru.

V. G.

ALMANAK 1904. X. ár. (Ó. S. Thorgeirsson) Winnipeg.

Þessi árg. er hinn eigulegasti og að flestu leyti jafnoki næsta fyrirrennara síns. Helztu ritgerðir í honum eru: Framhald af Landnámssögu Íslendinga í Vesturheimi eftir síra *Fr. J. Bergmann*, ritgerðir um skáldið Björnstjerne Björnsson, um Roosevelt forseta Bandaríkjanna og um Björn Jónsson ritstjóra (allar með myndum), »Dauðinn«, smásaga eftir *Gunnst. Eyjólfsson*, »Úr búskaparsögu Vestur-Íslendinga« (um Skafta Arason, með mynd) o. s. frv. Alt þetta er mætavel ritað og efnið yfirleitt vel valið. Frágangurinn er og að flestu leyti mjög góður, málið hreint og gott, pappír og prentun í góðu lagi, að undanskildum myndunum; þær eru allar fremur laklegar, nema ein, sem prentuð er á sérstöku blaði (af Merkjafoss í Fljótshlíð). En einn stórgalli er þó á þessum árgangi. Prófarkalestur á honum er afleitur. Það úir og grúir af prentvillum í honum og þeim sumum slæmum (eins og t. d. Egjálfunni, Sálholti, lúierskur f. Eyjaálfunni, Skálholti, lúterskur o. s. frv.). Er þetta því hraparlegra, sem svo vel er vandað til alls að öðru leyti, enda hefur prófarkalesturinn verið miklu betri að undanförnu.

V. G.

THE MAPLE LEAF ALMANAK 1904. V. ár. Útgefandi: *S. B. Benedictsson*. Winnipeg.

»Batnandi manni er bezt að lifa« segir máltækið, og nokkuð svipað

mætti segja um Almanak þetta. Fyrsti árg. þess (hinn eini, sem vér höfum séð af hinum eldri árg.) var nauða lélega úr garði gerður bæði að efni og öllum frágangi. Þegar þessi (5.) árg. er borinn saman við hann, er framförin eigi alllítil, og er það góðra gjalda vert, jafnvel þó almanaki þessu sé enn í mörgu ábótavant.

Hinn ytri frágangur er nú hinn sæmilegasti, prentið gott og kápan smekkleg með litprentaðri umgjörð og mösurblaði framan á, og eftir því hefur almanakið fengið nafn sitt. Það virðist ekki óheppilega tilfundið, að kenna íslenzkt almanak, sem gefið er út í Ameríku, einmitt við mösurtréð, þegar miðað er við Vínlands-sagnirnar fornu og hvílíkur dýrindisviður mösurinn var talinn af fornmönnum, sem meðal annars má sjá af frásögunni um húsasnotruna, sem Þorfinnur karlsefni seldi í Noregi fyrir hálfa mörk gulls (um 1280 kr.); en hún var úr mösurtré frá Vínlandi. En hvað útgefandanum hefur gengið til að hafa nafnið á ensku, er oss óskiljanlegt. Með því eyðilegst alveg sambandið við Vínlandssöguna og þýðing nafnsins að því leyti, þar sem mjög vel hefði farið á nafninu »Mösurtrés-Almanak« eða »Mösurblaðs-Almanakið«.

Að því er til efnisins kemur, þá er það að vísu fremur þynningskent, en þó nokkurn veginn frambærilegt. Er það auk tímatalsins ritdómar um nýútkomin rit vestan hafs (»Bókmentaheimur Vestur-Íslendinga«), fjórar þýddar smásögur, nokkur ljóðmæli, skrítlur og fleira smávegis. Í tímatalinu er í stað dýrðlinga getið merkisviðburða og fæðingardaga og dánardægra merkra manna. En helzt til fárra Íslendinga er þar getið. Sumt er þar og annaðhvort rangt eða villandi. Þannig stendur við 31 júlí: »Jón Eiríksson f. 1802«. Hver Íslendingur, sem les þetta, hlýtur að ætla, að hér sé átt við hinn þjóðkunna landa þeirra og ættjarðarvin, en hann fæddist 1728 og dó 1787. En líklega er hér átt við Svíann John Ericsson, sem reyndar var fæddur 1803 (en Nils Ericsson bróðir hans var fæddur 1802). Ritdóma-yfirlitið er rösklega skrifað, og sumt í því rétt einkent, en óhæfilega gorgeirskent og hlutdrægt. Er einkum árásin á ritstjóra »Aldamóta« frámunalega óbilgjörn og óréttlát, enda ber öll ritgerðin vott um, að höf. hennar sé þrunginn af prestahatri (sbr. »hinn er nú bara prestur«). Sögurnar eru alllaglegar og þýðingin viðunandi, einkum á því, sem frú M. J. Benedictsson hefur þýtt, því hún þýðir betur en maður hennar Kvæðin eru mesta léttmeti og ómerkileg (að undantekinni einni smávísu, sem rekur lestina). Prentvillur eru nokkrar, en ekki mjög margar, en stafsetning stundum ábótavant (t. d. *hinns, annann, tenæring* f. hins, annan, teinæring o. s. frv.) og sumstaðar koma fyrir dönskuslettur, t. d. »skattar mig« bls. 55, »ókvennlegheit« bls. 68, »lifibrauð« bls. 70) og málvillur eða ambögumæli (t. d. »og kom inn að því að hún var að gráta« (bls 69) f. og kom inn að henni grátandi)

Langt er því enn í land, svo að vel sé; en viðleitnin og viljinn á að bæta sig er til staðar, og hver veit, hve langt hann kann að komast.

V. G.

Íslenzk hringsjá.

BJÖRN VÍKINGUR (»Björn der Wiking. Ein germanisches Kulturdrama in vier Akten«. Leipzig) heitir þýzkt leikrit eftir *Robert Riemann* og er það um *Björn Breiðvíkingakappa*. Aðalpersónurnar, sem allar eru teknar úr Eyrbyggju, eru þessar: Snorri goði, Þuríður systir hans, Björn Breiðvíkingakappi, Þóroddur skattkaupandi, Ásbrandur faðir Bjarnar, Þórir viðleggur og synir hans, Örn og Valur. Nokkrar aukapersónur hefur og höf. sjálfur búið til að meira eða minna leyti. Leikurinn fer fram á Íslandi um árið 1000.

Höf. byggir aðallega á Eyrbyggju, en hann fylgir eigi sögunni vandlega. Efni leiksins er í stuttu máli á þessa leið: Bæði Björn og Þóroddur hafa beðið Þuríðar. Hún ann Birni, en Snorri vill heldur gefa hana Þóroddi. Hann hefur lofað báðum biðlunum því, að sá þeirra, sem kemur aftur eftir þrjú ár með mestan auð og frægð, skuli fá Þuríðar. Sakir þess hafa þeir farið báðir af landi burt til að afla sér fjár og frama. Nú byrjar leikurinn: Þuríður þráir Björn, en Snorri er hliðhollur Þóroddi. Hann telur sér meiri hag að mægðum við Þórodd, því Þóroddur muni fylgja sér að öllum málum, en Björn muni eigi verða sér leiðitamur. Þóroddur kemur nú út til Íslands með mikið fé, en Björn er sagður dauður. Þessu er trúað og Þóroddur fær Þuríðar. En Björn kemur til Íslands rétt á eftir. Verða þá miklar deilur milli þeirra. Björn og Ásbrandur eru annars vegar, en Snorri, Þóroddur, Þórir viðleggur og synir hans hins vegar. Þuríður ann Birni og er vinkona hans. Margt kemur fram í deilum þessum og styrjöldum, sem enginn fótur er fyrir í sögunni. Deilunum lýkur að síðustu á þann hátt: Þóroddur drepur Ásbrand, en Björn hefnir föður síns og vegur Val og Örn. Þuríður drepur Þórodd mann sinn og flýr af landi burt með Birni. Þetta eru leikslokin.

Persónurnar í leiknum eru sjálfum sér samkvæmar að lyndiseinkennum, en Eyrbyggja lýsir þeim á annan hátt, t. d. Snorra goða og einkum Þuríði. Höf. virðist hafa haft sér til hliðsjónar »Víkingana á Hálogalandi« (leikrit Ibsens) og reynt að gera dálitla Hjördís úr Þuríði, en það hefur eigi tekist vel. — Eigi er ólíklegt, að leikurinn fari vel á leiksviði og honum verði tekið allvel af þeim, sem eigi eru gagnkunnugir Eyrbyggju.

Höf. kallar leikritið: »Ein germanisches Kulturdrama«. Óefað hefði verið réttara að kalla það: »Ein isländisches Kulturdrama«.

Allur búningur bókarinnar er mjög vandaður og prentun og pappír í bezta lagi.

H. P.

UM LEIKRIT OG LEIKHÚS Á ÍSLANDI hefur *J. C. Poestion* ritað ágæta grein í tímaritið »Bühne und Welt« 1902, bls. 190—197. — Í grein þessari eru og myndir af leikskáldunum Matthíasi Jochumssyni og Indriða Einarssyni og leikendunum Árna Eiríkssyni, Stefaníu Guðmundsdóttur og Friðf. Guðjónssyni; þar er og mynd af leikhúsinu í Reykjavík. Grein þessi er rituð með stakri þekkingu og mesta velvilja eins og alt, sem höf. ritar um Ísland og Íslendinga. *H. P.*

UM NORSK-ÍRSKA MÁLIÐ (»Notes on the Norse-Irish Question«) ritar *W. A. Craigie* í Oxford mjög góða grein í »Arkiv för norkisk Filologi« XIX, bls. 173—180. Grein þessi er svar til dr. A. Bugge, sem ritaði um sama efni í »Aar-

böger for nordisk Oldkyndighed og Historie« (XV, 4). W. A. Craigie er þeirrar skoðunar (sbr. Eimr. V, 118), að Írar (Keltar) hafi haft mjög lítil áhrif á þjóðerni, tungu og siði Norðmanna og Íslendinga, en dr. A. Bugge er gagnstæðrar skoðunar. Höf, sýnir fram á, að rök þau, sem Bugge færir máli sínu til sönnunar, séu bæði fá og veik. *H. P.*

UM FUGLARÍKI ÍSLANDS hefur mag. *Benedikt Gröndal* ritað grein á þýzku í tímaritið »Ornis«, XI, 1901 (París), bls. 449—459. — Höf. skýrir fyrst frá því, sem ritað hefur verið um íslenzka fugla. Síðan telur hann upp um 40 tegundir (sjaldgæfra) íslenzkra fugla og skýrir frá því, hvar og hvenær þeir hafi sést á Íslandi eða þeirra sé fyrst getið þar. Grein þessi er mjög góð og gagnleg. En því miður eru í henni allmargar prentvillur. *H. P.*

FRAMFARIR ÍSLANDS á 19. öldinni eftir dr. *Valtý Guðmundsson* eða réttara sagt hin þýzka þýðing yfirkennara *R. Palleskes* á þeirri ritgerð hefur vakið mikla athygli í útlöndum og mikið verið um hana ritað, eins og þegar hefur verið getið í Eimr. (IX, 159). Þannig hafa, auk áðurnefndra greina, meðal annars staðið ritdómar um hana í »Mitteilungen aus der historischen Litteratur« (Berlín), bls. 26—27 (1903), í »Petermanns Geogr. Mitteilungen« (1903), í »Annales de Geographie« (París, 1903) og í »Tägliche Rundschau« (13. júlí 1903). Er einkum hin síðasttalda grein (eftir dr. *Günther Saalfeld*) næsta yfirgripsmikil og skýrir nákvæmlega frá efni ritgerðarinnar. Hann skorar og fast á landa sína að ferðast til Íslands og gefur ýmsar leiðbeiningar um, hvernig þeir skuli haga ferðum sínum. Er auðséð, að hann hefur sjálfur komið til Íslands. *H. P.*

GYLFAGINNING Á DÖNSKU. Snorri Sturluson er altaf síungur og lifandi. Skáldum og listamönnum er hann altaf ótæmandi uppspretta háfleygra hugmynda og ágætra yrkisefna og óþrjótandi rannsóknarefni vísindamönnum vorra tíma. Á erlendum málum er til mesti fjöldi af útgáfum á ritum hans og skýringum og þýðingum á þeim — og altaf bætist við í bókmentir þær, er helgaðar eru Snorra. En vér Íslendingar, þjóðin hans, eigum enga góða, handhæga og ódýra útgáfu af ritum hans, sem er við alþýðuhæfi. Það væri þó bezti og traustasti bautasteinninn, er vér reistum minningu hins frægasta Íslendings, er nokkru sinni hefur verið uppi.

Fyrir skömmu hefur prófessor *Finnur Jónsson* þýtt nokkurn hluta Eddu hans á danska tungu, eða formálann, Gylfaginning eða goðafræðina, og kafla úr skáldskaparmálum. Aftan við hefur hann hnýtt nokkrum fróðlegum athugasemdum og skýringum og loks er nafnaregistur með þýðing á sumum nöfnunum. Þýðingin er hin vandaðasta, sem vænta mátti. *S. G.*

KONUNGSANNÁLL. Um þetta merkilega handrit hefur dr. *H. K. H. Buergel* í München ritað doktorsdispútazíu, og er í henni lýsing á handritinu, sögu þess og hverskonar málmyndum, er fyrir koma í því, og er þessu öllu lýst með stakri vísindalegri nákvæmni. Síðar er von á stafréttri útgáfu af annálnum eftir sama höfund. *V. G.*

UM SKÁLDAKVÆÐIN norrænu (»Skaldenpoesie«) hefur prófessor *R. Meissner* í Göttingen samið fróðlegan fyrirlestur, sem prentaður er í Halle (1904), þar sem hann lýsir þessum kvæðum, kenningum þeirra, löstum og kostum, en þó einkum kostunum. Er þar til skýringar tilfærður fjöldi af vísum fornskáldanna í þýzkri

þýðingu, og eru þær ekki valdar af verri endanum. Fyrirlesturinn er mjög vel saminn og verður sjálfsagt til þess að vekja meiri eftirtekt á þessari skáldskapartegund fornmanna meðal Þjóðverja, enda er sá tilgangurinn, eins og ljóst er tekið fram í formálanum. *V. G.*

UPPDRÁTT AF NORÐURLÖNDUM á 13. öldinni (»Scandinavia in the Thirteenth Century«), og þar með af Íslandi, hefur *W. A. Craigie*, M. A. gefið út í hinu mikla kortasafni »Historical Atlas of the Modern Europe from the Decline of the Roman Empire«, XXIX, (Oxford 1902), og er eins og vænta mátti vel frá honum gengið, þó æskilegt hefði verið, að hann hefði getað verið nokkru stærri ekki sízt af Íslandi. Uppdrættinum fylgir texti, þar sem skýrt er frá héraðaskipun og helztu stöðum og stuttlega drepið á hina helztu viðburði í sögu landanna fram á 13. öldina. *V. G.*

UM ÍSLAND OG ÍBÚA ÞESS (»Island und seine Bewohner«) hefur dr. *Heinrich Pudor*, sem ferðaðist heima á Íslandi sumarið 1902, ritað greinar í hið alkunna Berlínarblað »Vossische Zeitung« (nóv. 1902) og eru þær yfirleitt mjög velviljaðar og rétt skýrt frá því, sem um er ritað, enda styðst hann mjög við bók dr Valtýs Guðmundssonar »Islands Kultur«, sem hann segir að sé »með því allrabezta, sem um Ísland hafi verið ritað«. Einkum lýkur hann miklu lofsorði á bókmentir Íslendinga og lestrarfýst þeirra, og um blöðin segir hann, að t. d. *Ísafold* sé blað, sem hver menningarþjóð í Norðurálfunni gæti verið hróðug af (*»Die in Reykjavik erscheinende, zwei bis drei Mal in der Woche auskommende Zeitung »Isafold« ist beispielsweise ein Blatt, auf das jede kontinentale Kulturnation stolz sein könnte«).*
V. G.

UM NORÐURLANDAMÁLIN (»Die nordgermanischen Sprachen«) hefur herra stjórnarráð *J. C. Poestion* ritað langa og fróðlega grein í þýzka tímaritið »Die Zeit« XXIII, 357—8 (ágúst 1901). Er þar stutt yfirlit yfir sögu þessara mála og þroskastig bæði að fornu og nýju og sérstaklega leidd athygli að ýmsum hljóðfræðiseinkennum þeirra. Um *íslenzkuna* er þar alllangur kafli og líka minst nokkuð á hinar nýrri bókmentir vorar og er það gert á þann hátt, að við megum vel við una og vera hreyknir af. *V. G.*

MÍMIR, íslenzkar stofnanir og heimilisfang *(Icelandic Institutions with Adresses)* heitir bæklingur, sem hinn góðfrægi Íslandsvinur prófessor *W. Fiske* hefur gefið út á ensku (Khöfn 1903). Er tilgangur hans sá, að útbreiða þekkingu á Íslandi, stofnunum þess og bókmentum og koma þeim, er íslenzk fræði stunda, forn eða ný, í nánara samband innbyrðis, þótt dreifðir sé um víða veröld. Er enginn vafi á, að ritlingurinn getur orðið oss að miklu liði í þessu efni og megum vér því vera höfundi hans mjög þakklátir fyrir hann og þá miklu fyrirhöfn og fé, sem hann hefur til hans varið Frágangurinn er sem vænta mátti hinn prýðilegasti og mynd af Mími á titilblaðinu. *V. G.*

UM FLÓRU ÍSLANDS, bók Stefáns kennara Stefánssonar hefur fröken *M. Lehmann-Filhés* skrifað laglegan ritdóm í þýzka tímaritið »Globus« LXXXII, 3 (júlí 1902) þar sem hún skýrir frá efni bókarinnar og vekur athygli landa sinna á henni.

Síðar hefur hún í sama tímariti (LXXXV, 16, apríl 1904) ritað grein um *skógarmál Íslands* (»Die Waldfrage in Island«) og styðst hún þar einkum við fyrirlestur

prófessors C. V. Prytz um það efni (í Tímar. Bókm.fél. 1903) og ferðasögur próf. Þorv. Thóroddsens í Andvara. Ritgerðinni fylgir mynd af Hallormsstaðaskógi.

V. G.

UM VÍSUR Á GÖMLUM RÚNASTEINUM og í fornnorrænum lögum flutti prófessor *Finnur Jónsson* fyrirlestur á málfræðingasamkomunni í Uppsölum í hittifyrra sumar og hefur nú fyrirlesturinn birzt á prenti í »Ark. f. nord. filologi«, XX. Ýmsir vísindamenn hafa þózt finna vísur og vísnabrot á gömlum rúnasteinum og í hinum fornu lögum, einkum fornlögum Svía, þar sem auðvitað úir og grúir af orðum og orðasamböndum, er standa í hljóðstöfum eða ríma saman. Menn hafa jafnvel gengið svo langt, að draga af þessu þá ályktun, að lögin hafi í fyrstu öll verið í bundnu máli. — Á rúnasteinunum eru vísur og vísnabrot mörgum hverjum, en í hinum stóru söfnum vísindamannanna af »vísum« í Grágás og Gautalögum sér prófessor Finnur ekki neina forna vísu.

M. Þ.

UM FORNA STRENGLEIKA í Norðurevrópu (Nordevropas gamle Strengeinstrumenter) hefur fröken *Hortense Panum* skrifað ritgerð í »Aarsberetningen for 1903 fra Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring«, (bls. 107—142, með 42 myndum). Fröken Panum er mjög söngsögufróð; hún var það, sem deildi við söngsögufræðinginn dr. Angul Hammerich um tvísönginn íslenzka hér um árið; hún hefur ritað sögu söngfræðinnar.

Í þessari ritgjörð skýrir fröken Panum fyrst frá því, sem sagt er um hin fornu strengfæri Norðurevrópumanna í ýmsum ritum og sögusögnum frá fornöld, *cruit* Forníra, *crwth* Breta (Velsbúa), er seinna meir, en ekki upprunalega, var dregin með boga, *chrotta* (hrotta) Þjóðverja, sem allar líktust hverjar öðrum og vóru einskonar lýrur, um hina frægu *clarseth* Íra, *telyn* Breta og hina forngermönsku *hörpu* Engilsaxa, Norðurlandabúa og Þjóðverja. Getur hún þess til, að orðið *harpa* hafi verið haft í fornöld um öll þau strengleikatól, er hörpuð vóru, svo sem harpa, lýra og sítar, og svarað að því leyti til latneska orðsins *cythara*. Flestir munu kannast við hörpuslátt Gunnars konungs í ormagarðinum, sem getið er um í Eddukvæðunum og Völsungasögu, og frásögnina um Heimi konung í Hlymdölum og Áslaugu dóttur Sigurðar Fáfnisbana, er hann bar í hörpu sinni.

Í síðara hluta ritgerðarinnar lýsir fröken Panum fornum strengjahljóðfærum, er fundist hafa og myndum af þeim, er skrifaðar eru á gömul bókfell, höggnar á steina og minningarmörk, skornar í tré í Noregi, o. s. frv. Fyrst eru lýsingar og myndir af fornum lýrutegundum og lýrumyndum, sem hafa fundist, og er þeirra langelzt og merkilegust lýra ein, er fanst suður á Þýzkalandi fyrir nokkrum árum í hermannsgröf frá 5. eða 6. öld e. Kr. Á gömlum tréskurðarmyndum norskum er sýndur Gunnar í ormagarðinum, þar sem hann er að slá »hörpuna« með tánum; »harpan« er á flestum myndunum eins, og er ekkert hörpulag á henni, heldur er hún sem eins konar lýra í laginu og svipuðust, virðist mér, engilsaxneskum »hrotta« frá 13. öld, sem enn er til. — Þá eru lýsingar og myndir af hinum eiginlegu hörputegundum, gömlum hörpumyndum og hörpum, sem enn eru til. Elzt allra þeirra er *clarseth* Brjáns (Brians) Íra konungs, er uppi var í lok 10. aldar. Fornfræðingar segja hana þó yngri. Á einni norskri tréskurðarmynd er Gunnar konungur látinn slá hörpu og af þessari tegund hafa söguritarar þeir, er skráðu frásagnirnar um þá Heimi og Norna-Gest, hugsað sér hörpur þeirra, því að í þessum hörpum má geyma ýmislegt og eru op á hörpustokkunum að aftan. Þess háttar hörpur eru enn til á Bretlandi (Vels) og heita þær *telyn* og kunna margir á þær þar. — Loks eru myndir og lýs-

ingar á söngtólamyndum af eins konar ferskeyttum strengleikum, er líkjast helzt lýrum, en þó að sumu leyti smáhörpum.

Að endingu er yfirlit yfir efni ritgerðarinnar og verður niðurstaða málsins sú, að Írar virðast hafa átt flestar tegundir strengleika, þá Engilsaxar og því næst Norðurlandabúar. Hjá Írum er að finna um 800 e. Kr. eins konar ferskeytta strengleika, máske millilið milli lýru og hörpu, og frá 12. öld hörpur (*clarseth* og *telyn*); líklegast hafa og *cruit* verið líkar *hrottum* seinni tíma og verið því eins konar lýrur. Engilsaxar höfðu alt frá 7. öld eins konar lýru og þeir höfðu einnig þríhyrndar hörpur, líkar Írahörpum, en nokkru minni og helzt hafðar til þess að leika á undir kveðskap skáldanna. Það verður ekki af neinu séð, að hinir fornu Germanar á meginlandinu, Gotar og Þjóðverjar, hafi þekt hina þríhyrndu og eiginlegu hörpu, hennar finst ekki getið á Þýzkalandi fyr en á 9. öld og er þá nefnd Engilsaxa-harpa (*Cythara anglica*). Aftur á móti ber hermannslýran, sem áður var getið, þess ljósan vott, að lýrur hafi tíðkast á meginlandinu áður en Engilsaxar fluttust til Englands. — Ef til vill er sú lýrutegund komin frá Grikkjum; hvað sá strengleikur hefur þá heitið, er óvíst. Frá 9 öld hefur hún annað lag (bjúglýra) og er þá víst kölluð *rotta* eða *hrotta* (hrotti), sbr. *cruit* og *crwth*. Fröken Panum ætlar að orðið *harpa* hafi upprunalega táknað þessa lýru, en Engilsaxar hafi svo haft það um hina þríhyrndu hörpu, sem virðist hafa verið fyrst gerð á Bretlandseyjum; þegar svo þetta hljóðfæri breiddist út til meginlandsins, gekk *það* þar undir nafninu *harpa*. Hvernig strengleikar Norðurlandabúa hafa verið í fornöld, er óvíst, en frá miðöldunum eru til myndir af eins konar lýrutegund og þríhyrndri hörpu, sem eiga að sýna strengleik þann, er í Eddukvæðunum nefnist harpa. Af hinum íslenzku frásögnum um hörpur Heimis og Norna-Gests sést, að átt er við eiginlegar þríhyrndar hörpur. Í Kravík í Noregi hefur fundist eins konar lýra, sem er ólík nokkuð myndunum af »hörpu« Gunnars í ormagarðinum, og virðast Norðmenn því hafa þekt tvær tegundir af lýrum.

Allir þessir fornu strengleikar, sem fröken Panum ritar um í ritgjörð þessari, vóru harpaðir. Hér er ekki getið um gígjur, fiðlur né langspil. Þessir strengleikar eru nokkru yngri að uppruna en lýrur og hörpur, og eru dregnir með boga Boginn mun þó þegar á 9. öld hafa komið til Norðurálfunnar austan úr Asíu.

Ritgjörð þessi er einkar vel samin, fróðleg og skemtileg; hún varpar nokkru ljósi yfir einn merkilegan þátt af sögu söngfræðinnar hjá fornþjóðum þeim, er Íslendingum eru skyldastar. *M. Þ.*

UM EGIL SKALLAGRÍMSSON og ferð hans, er hann orti Eiríki blóðöx Höfuðlausn flutti prófessor *Finnur Jónsson* fyrirlestur í fyrra vetur í Vísindafélagi Dana, sem nú hefur komið út í skýrslum um gjörðir þess á umliðnu ári. Eins og kunnugt er, hafa þeir síra Jón á Stafafelli og prófessor Björn Ólsen látið í ljósi (í Tímariti Bókm.fél. 1895 og '97) þá skoðun sína, að Egill hafi ekki komið beint frá Íslandi, er hann lenti í greipum Eiríki konungi í Jórvík, heldur dvalist í Noregi veturinn áður í sömu förinni og ort þar Höfuðlausn; en þetta er alt á móti orðum sögunnar. Byggja þeir þetta einkum á því, að Egill segir í upphafi kvæðisins: »Vestr fórk of ver«. Þessa skoðun hefur Halldór sál. Friðriksson hrakið áður (í Tímar. 1887) og próf. Finnur leiðir nú mörg rök að því, að Egill hafi vel getað tekið þannig til orða, þótt hann kæmi beina leið frá Íslandi. Eins og sagt er um landnámsmenn þá, er komu frá Bretlandseyjum, að þeir hafi komið *vestan um haf*, eins gat Egill sagt, að hann færi *vestr um haf* er hann fór frá Íslandi til Englands. Af Höfuðlausn sjálfri, lausavísum Egils og Arinbjarnardrápu tilfærir próf. Finnur

ýmislegt, er bendir til, að svo hafi verið um för Egils og Höfuðlausn eins og sagt er í Egilssögu.

Í sambandi við þetta gerir höf. nokkrar athugasemdir við vísnaröðina í Höfuðlausn. Vísurnar standa nefnilega ekki í sömu röð í öllum handritunum, og kemst höf. að þeirri niðurstöðu, að réttust sé hún og eðlilegust, að því er snertir 13.—18. vísu, í Wolfenbüttel-handritinu, sem er annað bezta hdr. af Egilssögu. Í þetta hdr. vantar þó $2^1/_2$ vísu af kvæðinu. — Það er að minsta kosti sennilegt, að 14. v. standi ekki að réttu lagi í 3. stefjabálki. Máske 16. og 18. v. ættu að skiftast á um síðari vísuhelmingana og 14. og 18. v. síðan skiftast á um staði. Eðlilegt er, að þeir, sem fyrstir skráðu drápuna eftir minni, hafi getað ruglast í röðinni á vísunum.

M. Þ.

UM HÖGNAKVÆÐI hefur dr. *R. C. Boer*, prófessor við háskólann í Amsterdam, nýlega skrifað þrjár ritgjörðir í »Ark. f. nord. filologi« XX, son Högna og hefnd hans, og um hina upprunalegu frásögn um dauða Högna í Þiðrikssögu. Högnakvæði er langur færeyskur vikivaki, eitt af Sjúrðar (ɔ: Sigurðar) kvæðum, er þeir svo kalla, fullur af allskonar málalengingum. Boer hefur nú borið þetta kvæði, vísu fyrir vísu og atburð fyrir atburð, saman við dönsk þjóðkvæði og Hveðnarkroniku svokallaða, bent á skyldleik þessara kvæða og rita og sýnt fram á samband þeirra innbyrðis. — Um son Högna, er hefndi hans á Atla konungi, er getið í þessum frásögnum, og er hann nefndur ýmsum nöfnum, sínu í hverju þeirra.

Í Eddukvæðunum er hans einungis getið í Atlamálum hinum grænlenzku, en þar er ekki nafn hans nefnt, heldur er hann ýmist kallaður Hniflungur, eins og þeir faðir hans og föðurbróðir, eða »sonr Högna«.

Boer kemst að þeirri niðurstöðu, að Högni hafi getið son þennan við Guðrúnu systur sinni, þegar hann var fanginn af Atla konungi manni hennar, til hefnda eftir sig og sína, er Atli lét drepa; ætlar hann að sonur Högna hafi fæðst upp með móður sinni, svo sem væri hann sonur Atla.

Þetta álítur hann, að sé einskonar eftirlíking eftir sögninni í Völsungasögu um systkinin Sigmund og Signý, sem einnig að öðru leyti virðist liggja til grundvallar fyrir sögusögninni um hefndina eftir þá Högna. *M. Þ.*

UM KVÆÐIN Í EYÐUNNI Í KONUNGSBÓK af Eddu hefur prófessor *Finnur Jónsson* skrifað í »The Journal of English and Germanic Philology« V, 2 (gefið út í Ameríku) og er það ritdómur um grein eftir prófessor *A. Heusler* um sama efni. Í þetta handrit (*»Eddu«*) vantar 8 blöð, en hvað á þeim hefur verið skrifað, veit enginn, nema telja má víst, að þar hafi verið niðurlag af *Sigurdrífumálum* og fyrri hluti þess kvæðis, er endirinn er af á eftir eyðunni, og sem nú er kallað *Sigurðarkviða (en meiri)*. Hvort hér hefur verið eitt kvæði eða fleiri í milli, eða hvort Sigurðarkviða hafi tekið við af Sigurdrífumálum, er nú spurningin. Á þessum 8 blöðum hafa getað verið um 250 vísur og nokkuð í óbundnu máli að auki. Af Sigurdrífumálum kunna að hafa staðið hér svo sem 12 vísur að öllu meðtöldu. Hafi nú Sigurðarkviða tekið við af Sigurdrífumálum, ætti hún að hafa verið um 260 vísur, en það væri geysilangt kvæði, miklu lengra en nokkurt hinna Eddukvæðanna.

Heusler hafði í ritgerð sinni komið fram með þá skoðun, að á milli Sigurdrífumála og Sigurðarkviðu hafi staðið 3 kvæði og 23.—29. kap. í Völsungasögu byggist á þeim; ætlar hann að kvæði þessi hafi verið frá 12. og 13. öld. — Próf. Finnur bendir nú á í ritdómi sínum, að mjög sé ólíklegt, að skrifuð hafi verið í

Eddu nokkur kvæði frá 13. öld innan um hin, sem öll eru miklu eldri. Hann álítur, að 23.—24. kap. í Völsungasögu byggist ekki á neinu fornkvæði, heldur sé beint tekin upp úr Þiðrikssögu. Aftur á móti aðhyllist hann fremur þá skoðun, að 25. kap. kunni að byggjast á Eddukvæði; 26.—29. kap. álítur hann að byggist á fyrri hluta Sigurðarkviðu, sem hann kallar ena meiri, en Heusler vill álíta, að þeir kapítular séu samdir eftir tveim kviðum. Próf. Finnur hyggur að vanti um 150 vísur af Sigurðarkviðu enni meiri, er hér hafi staðið, og hún því verið um 170 vísur öll. Nafnið Sigurðarkviða en skamma á hinni Sigurðarkviðunni, sem er 71 vísa, bendir á, að til hafi verið mjög löng Sigurðarkviða. Auk niðurlags Sigurdrífumála, kvæðis þess, er 25. kap. í Völsungasögu er bygður á, og þess, er vantar af Sigurðarkviðu enni meiri, ætlar próf. Finnur svo, að verið hafi kaflar í óbundnu máli. — »Hvat mælti Óðinn, áðr á bál stigi, sjálfr í eyra syni?« *M. Þ.*

UM RANNSÓKNIR Á SUÐURSTRÖND FAXAFLÓA bæði landfræðislegar og jarðfræðislegar (»Geografiske og geologiske Undersögelser ved den sydlige Del af Faxaflói paa Island«) hefur prófessor *Þorv. Thoroddsen* ritað langa ritgerð í »Geografisk Tidsskrift« 1903, og er efni hennar að mestu hið sama og í ritgerð hans í »Andvara« X: »Ferðir á Suðurlandi sumarið 1883«, en þó einnig skýrt frá ýmsum nýrri athugunum, er höf. hefur gert síðar. *V. G.*

UM ÍSLENZKA FISKA OG SÆDÝR (»Zoologiske Meddelelser fra Island«) hefur adjunkt *Bjarni Sæmundsson* enn (sbr. Eimr. IX, 141) ritað í »Vidensk. Meddel. fra den naturh. Foren. i Kbh.« 1903, þar sem hann skýrir frá 6 nýjum fiskitegundum, er ekki hafi fundist fyr við strendur Íslands. Jafnframt er þar og skýrt frá 5 sjaldgætum fiskitegundum, er áður voru kunnar, og að lokum er kafli um trékrabba og trémaðk, er éta bæði bryggjur og skip til stórskemda. *V. G.*

UM ÍSLENZKA GALDRASTAFI OG GALDRABÆKUR (»Isländische Zauberzeichen und Zauberbücher«) hefur *Ólafur* heitinn *Davíðsson* ritað allanga og fróðlega grein í »Zeitschrift des Vereins f. Volksk. in Berlin« (1903) og eru í henni 59 myndir af íslenzkum galdrastöfum og galdramyndum eða »fígúrum« ásamt leiðbeining um, til hvers og hvernig stafi þessa skuli nota, og er þetta alt ekki lítilsvirði fyrir sögu hjátrúarinnar hér á landi. Fröken *M. Lehmann Filhés* hefur þýtt ritgerðina á þýzku eftir handriti Olafs, og gert það svo vel, að furðu gegnir, jafnerfitt og það hlýtur að hafa verið; því þar koma fyrir mörg sjaldgæt og vandasöm orð og orðtæki. Þó hefur hún ekki skilið orðið heimakona, sem hún þýðir með »Heimfrau«, en það er afbökun úr heimakoma (= *erysipelas*), og er ekki von, að hún hafi varast það. Hún virðist og ekki hafa skilið setninguna: en Salómon brást bogalistin (»aber den Salomo liess die Bogenkunst im Stich«), sem ekki þýðir annað en að honum skjátlaðist, brást bragð sitt eða varð ekki kápan úr því klæðinu, sem menn segja. *V. G.*

UM MÓBERGSMYNDUNINA Á ÍSLANDI hefur cand. mag. *Helgi Pjetursson* ritað grein í »The Quarterly Journal of the Geological Society« (ág. 1903) með svo hljóðandi fyrirsögn: »On a Shelly Boulder-Clay in the so-called »Palagonite-Formation« of Iceland«. Eru þar til skýringar myndir, er sýna jarðlögin í Mávahlíð og Búlandshöfða.

Um sama efni hefur prófessor *Þorv. Thoroddsen* skrifað grein í sænska tíma-

ritið »Geolog. Fören. Förhandl.« (XX, 6, bls. 467), og er hún svar upp á grein Helga Pjeturssonar í sama riti, er getið var í síðasta árgangi Eimr. (IX, 235).

V. G.

ÍSLANDSFERÐ (»Island-Fart«) heitir löng ritgerð, sem dr. *Heinrich Pudor* hefur ritað í »Mitth. d. K. K. Geogr. Gesellschaft in Wien« 1902, og segir hann þar allnákvæmlega ferðasögu sína og lýsir ýmsu, er fyrir hann bar, bæði mönnum og stöðum o. fl. Hann minnist og á íslenzkar bókmentir og getur sérstaklega yngstu skáldanna. Ferðasagan er allskemtileg og fróðleg fyrir þá, sem lítt þekkja til staðhátta á Íslandi, en ekki er þó alt gullvægt eða rétt í henni, sem varla er heldur við að búast eftir jafnskamma dvöl. Að hann hafi orðið hrifinn af landinu má marka af því, að hann endar grein sína með þessum orðum: »Eldgamla Ísafold — ó Ísland, ískrýnda fjallkonan í hafinu — hver, sem einu sinni hefur heimsótt þig, hefur enga ró í sínum beinum, fyr en hann hefur fengið að sjá þig aftur«. *V. G.*

UM ÓLAF DAVÍDSSON hefur fröken *M. Lehmann-Filhés* ritað nokkur snotur og vel valin minningarorð í þýzka tímaritið »Zeitschr. d. Ver, f. Volksk. in Berlin« 1904, og átti það vel við, að hans væri minst einmitt í því tímariti, þar sem hann hafði gert þjóðsagnafróðleikinn að aðallífsstarfi sínu og reynst hinn mesti afkastamaður í þeim efnum. *V. G.*

UM NÝ-ÍSLENZKA LJÓÐAGERÐ (»Neu-isländische Lyrik«) hefur dr. *Heinrich Pudor* ritað grein í »Das litterarische Echo« (IV, 15, maí 1902) og fer um hana miklum lofsorðum. Annars er ritgerðin aðallega um þýðingar Olaf Hansens á íslenzkum kvæðum og mestmegnis bygð á þeim upplýsingum um íslenzkan skáldskap, sem standa í bók hans, þó líka sé vitnað í önnur rit. *V. G.*

ÞJÓÐBANKI VESTUREYJA DANA. Þegar Hlutabankafrumvarpið fyrst kom fram á alþingi 1899 og farið var fram á, að hlutafé hans skyldi nema 6 miljónum króna, sögðu sumir þingmenn, að sig »sundlaði« við að hugsa um þá feikna fjárupphæð og álitu að við hefðum ekkert með svo mikið fjármagn að gera. Og svo almennur reyndist þessi smásálar-hugsunarháttur meðal þingmanna, að niðurstaðan varð á alþingi 1901 sú, að hlutafé bankans mætti eigi vera meira en 3 miljónir króna og að bankinn mætti eigi gefa út meira af seðlum en »alt að $2^1/_2$ miljón króna«. Það er nú eigi ófróðlegt að sjá, hvers þing og stjórn Dana hefur álitið þörf fyrir Vestureyjarnar, er um líka stofnun var að ræða þar, þótt íbúar þessara eyja séu samtals meira en helmingi færri en Íslendingar (um 37,000). Lög um stofnun þessa banka, er samþykt höfðu verið á ríkisþinginu, vóru staðfest af konungi 29. marz þ. á., og með því að fróðlegt getur verið, að bera þau saman við lög vor um stofnun Íslandsbanka, skulum vér hér tilfæra nokkur atriði úr þeim, er snerta fjármagn bankans og fyrirkomulag.

1. gr. laganna hljóðar svo:

»Fjármálaráðherranum veitist heimild til að veita hlutafélagi, er í eru Þjóðbankinn í Kaupmannahöfn, Prívatbankinn í Kaupmannahöfn, hinn danski Landmandsbanki, veðdeildar- og víxilbanki og Verzlunarbanki Kaupmannahafnar, leyfi til að stofna hlutabanka á Vestueyjum Dana, er nefnist »Þjóðbanki Vestureyja Dana«, og sem hafi þann tilgang, að bæta og efla efnalegar framfarir eyjanna, og skal bankinn um 30 ára bil hafa einkarétt til að gefa út í eyjunum seðla, er greiðast handhafa með mótuðu gulli, þegar krafist er«.

2. gr.: »Hlutafé bankans skal vera 5 miljónir franka (1 miljón Vestureyja-dala), og er hlutafélaginu skylt að taka það hlutafé að sér með ákvæðisverði. Af hlutafénu skal greiða í peningum að minsta kosti einn fjórðung; fyrir hinu gefa þeir 4 bankar, sem í félaginu eru, út tryggingarskjöl. Þessi tryggingarskjöl skulu seld fjármálaráðaneytinu í Kaupmannahöfn til geymslu. Þegar fjármálaráðherrann álítur slíkt nauðsynlegt til tryggingar því, að bankinn geti fullnægt skyldum sínum, getur hann krafist þess, að meira verði greitt af hlutafénu í peningum; verður þá upphæð tryggingarskjalanna færð niður að sama skapi.

Með samþykki fjármálaráðherrans má auka hlutaféð, en þó ekki fyr en hið upprunalega hlutafé, 5 miljónir franka, er að fullu greitt bankanum«.

3. gr.: »Þjóðbanka Vestureyja Dana skal heimilt, eftir því sem viðskifta þörfin krefur, að gefa út seðla, er nemi alt að 10 miljónum franka (2 miljónum Vestureyja-dala), gegn því að bankinn

1) hafi í vörzlum sínum málmforða, er nemi að minsta kosti $^{3}/_{8}$[1] af þeirri seðlaupphæð, sem í hvert skifti er úti;

2) hafi vissa og auðselda eign til tryggingar þeim hluta seðlafúlgunnar, sem ekki er trygður með málmforðanum, svo og öðrum kröfum, er á bankanum h[illegible], er nemi jafnmiklu verði.

Seðlarnir skulu greiðast handhafa, þegar krafist er, með mótuðu gulli bæði við aðalbankann á St. Thomas og við skrifstofu bankans eða umboðsdeild (Agentur) í Kaupmannahöfn«.

Í 9. gr. er ákveðið, að bankinn skuli greiða ríkissjóði Dana árgjald, er samsvari 10 % af árlegum arði bankans.

13. gr.: »Bankinn skal hafa heimili sitt, aðalskrifstofu og varnarþing í Charlotte-Amalie á St. Thomas og útibú í Christianssted og Frederiksted á St. Croix. Bankinn skal hafa skrifstofu eða umboðsdeild í Kaupmannahöfn«.

14. gr.: »Í bankaráðinu sitja 7 menn, og kýs fjármálaráðherrann 2 þeirra, og annan þeirra formann ráðsins, en hluthafarnir 5[2]. Auk þess má skipa 2 varamenn, og kýs fjármálaráðherrann annan þeirra, en hluthafarnir hinn.

Bankaráðið heldur fundi sína annaðhvort í Kaupmannahöfn eða á St. Thomas.

Hinn árlega reglulega aðalfund bankans skal sömuleiðis halda annaðhvort í Kaupmannahöfn eða á St. Thomas[3]. Á aðalfundi hefur hver fundarmaður atkvæði í hlutfalli við þá hlutaupphæð, sem hann á eða sýnir umboð fyrir«.

17. gr.: »Geti bankinn ekki á því tímabili, sem einkaleyfið gildir fyrir, uppfylt skyldur sínar, hefur hann fyrirgert leyfi sínu. Annars á og ríkið rétt á, áður en leyfistíminn er á enda, að afnema eða takmarka þann rétt, sem bankanum er veittur til að gefa út seðla. Verði það gert, skal hlutafélagið eiga rétt á að krefjast, að ríkið taki við öllum eignum og skuldum bankans og innleysi alt hlutaféð með ákvæðisverði að viðbættri upphæð, er sé jöfn þeirri fjárhæð, en hluthafarnir hafa fengið í arð fram yfir 4 % á ári síðustu 5 árin. Þó verður aldrei krafist, að hlutirnir séu innleystir við hærra verði en 125 %«.

Það hefði sjálfsagt ekki verið óhyggilega ráðið, að hafa eitthvert ákvæði svipað þessu í lögunum um Íslandsbanka; en þar finst nú ekkert í þá átt. *V. G.*

---

[1] Í Íslandsbanka: $^{1}/_{3}$.

[2] Í bankaráði Íslandsbanka sitja líka 7 menn, en af þeim kjósa hluthafarnir ekki nema 3, alþingi 3 og ráðherrann er sjálfkjörinn formaður.

[3] Í lögunum um Íslandsbanka er ákveðið, að bæði bankaráðsfundir og aðalfundir skulu haldnir í Reykjavík.

Her er Penge at tjene!!!

Enhver, som kan ønske at faa sin Livsstilling forbedret, blive gjort bekjendt med fortjenstfulde Ideer, komme i Forbindelse med Firmaer, der give høj Provision og gode Betingelser til Agenterne, og i det hele taget altid blive holdt bekjendt med hvad der kan tjenes store Penge paa, bør sende sin Adresse og 10 Øre i Frimærker til **Skandinavisk Korrespondanceklub,** Kjøbenhavn K.

Kirsiberjalög

og **aðra aldinlegi,**
nýja eftirtekju, fínustu tegundir að gæðum er mönnum ráðið til að kaupa
frá **Martin Jensen, København K.**

H. Steensens Smjörlíki

er ætíð bezta smjörlíkið og fæst í hverri verzlun á Íslandi, sem lætur sér ant um að hafa birgðir af vel völdum vörum.

Íslenzk umboðsverzlun.

Beztu innkaup á öllum útlendum vörum og sala á hverskyns íslenzkum vörum erlendis. *Einungis fyrir kaupmenn.*

Jakob Gunnlögsson,
København K.

Hið bezta sjókólaði er frá verksmiðjunni »**Sirius**« í fríhöfninni í Khöfn. Það er hið drýgsta og næringarmesta og inniheldur meira af kakaó en nokkur önnur sjókólaðitegund.

Reynið hin nýju, ekta litarbréf frá litaverksmiðju Buchs:

Nýtt, ekta demantsblátt	Nýtt, ekta meðalblátt
Nýtt, ekta dökkblátt	Nýtt, ekta sæblátt.

Allar þessar 4 nýju litartegundir lita fallega og ekta *í að eins einum legi (bæsislaust).* Annars mælir verksmiðjan með sínum viðurkendu sterku og fallegu litum, með alls konar litbrigðum, til heimalitunar.

Litirnir fást hjá kaupmönnum alstaðar á Íslandi.

Buchs Farvefabrik, København, V.
stofnuð 1872 og verðlaunuð 1888.

Jensen & Möller

Verksmiðja, sem býr til **kex** (biscuits), **kökur** og **sætindakrydd**
København, C.

Biðjið **ætíð** og **alstaðar** um vort ágæta, endingargóða og ódýra **kex** og **kökur.**

EFNISYFIRLIT.

EIMREIÐIN.

RITSTJÓRI:

DR. VALTÝR GUÐMUNDSSON.

EIGENDUR: NOKKRIR ÍSLENDINGAR.

X. ÁR. 3. HEFTI.

KAUPMANNAHÖFN.

PRENTAÐ HJÁ S. L. MØLLER.

1904.

Jens Hansen,

Vestergade 15, Kjøbenhavn K.

Stærstu og ódýrustu birgðir í Kaupmhöfn af steypumunum

við hæfi Íslendinga.

GEYSISOFN (sibrennandi)
á 20 kr. og þar yfir.

Eldavél á 20 kr.

Sérstaklega mæli ég með *ofnum* með magazínbrenslu, með eldunarhólfi og hristirist eða án þeirra, á **18 kr.** og þar yfir, er fást í meira en 100 mismunandi stærðum. Ennfremur má nefna eldavélar með steikarofni og vatnskatli, 3—5 mjög stórum suðuholum, á **20 kr.** og þar yfir; þær má og fá þannig lagaðar, að þær megi setja niður lausar á mitt gólf með eða án múrhleðslu. Skipseldavélar í þilskip. Skipsofna og eldakompuvélar án múrhleðslu í skip og fiskibáta má fá með eldunarholum og magazínbrenslu. Ennfremur birgðir af steinolíuofnum

GEYSISOFN (sibrennandi) á 35 kr. og þar yfir.

úr jarni, kopar og messing, af nýjustu og beztu gerð, sem til er. *Ofnpípur* úr smíða- og steypujárni af ýmsri stærð. Járnglugga í húsþök og byggingar af alls konar stærð. Galvaniseraðar fötur og þvottabalar. Gleraðar og ósmeltar steikarpönnur og pottar. Gleraðar járnkaffikönnur, tepottar, diskar, bollar o. fl.

Yfir alt þetta er til verðskrá með myndum, sem send verður ókeypis hverjum þeim, sem lætur mig vita nafn sitt og heimili.

Um skattamál Íslands.

Eftir yfirréttarmálaflutningsm. JÓN KRABBE.

Þær sívaxandi kröfur, sem gerðar eru til landssjóðsins, hafa gert það að verkum, að hvert einasta alþingi nú síðustu árin hefur orðið að fást við þá spurningu, hver ráð væru til að auka tekjur hans; og á hverju þingi hefur mönnum tekist að finna annaðhvort eldri skatta, sem mætti hækka, eins og t. d. útflutningsgjald af hvalafurðum, aðflutningstoll af vínföngum og tóbaki, eða þá nýja skattstofna, svo sem vínfangasölu og innflutning á tegrasi og súkkulaði. En á síðasta alþingi kom mönnum þó saman um, að þetta mundi lítt hrökkva, svo að bráðlega mundi verða að auka tekjur landsins að miklum mun.

Þar sem þetta líka sjálfsagt reynist óhjákvæmilegt, þegar miðað er við síðustu fjárlög og önnur útgjaldalög, sem samþykt voru á síðasta þingi, þá virðist vel til fallið, að spurningin um tekjur landssjóðs sé tekin til íhugunar yfirleitt og í einu lagi; því skattalöggjöfinni er nú einu sinni svo farið, að hún er ekki vel til þess löguð, að verið sé að reyna að bæta hana með smábótum, og hún hefur í sér fólgin svo mikilsvarðandi atriði, að engin von er til þess, að henni verði gerð rækileg eða full skil á þeim stutta tíma, sem alþingi á kost á að verja til hennar.

Að vísu er fjárhagur landssjóðs sem stendur góður, og jafnvel þó eyða verði nokkrum hluta af viðlagasjóðnum á fjárhagstímabilinu, mun stjórnin þó tæplega að þessu sinni þurfa að grípa til þeirrar heimildar til lántöku, sem henni var veitt.

Það væri líka sannarlega að leggja út á hálan ís, og hann vökóttan og stórhættulegan, að fara að taka lán, til þess að standast almenn og vanaleg útgjöld. Sú leið — lántökuleiðin — verður frá fjárhagslegu sjónarmiði því að eins varin, að láninu sé varið til fyrirtækja, sem gefa landssjóði beinan arð, t. d. að afla sér eigna, svo sem járnbrauta, skipa og þvíuml., er svo mikið geti gefið í aðra hönd, að það fyllilega nægi til að standast vexti og

afborganir af því fé, sem í það hefur verið lagt, — eða þá að fénu aftur sé varið til útlána, er bæði séu trygg og gefi vexti.

Séu þessi skilyrði ekki fyrir hendi, gera menn sig seka í því stórkostlega glappaskoti, að varpa byrðunum yfir á framtíðina, og getur slíkt glappaskot ekki sízt fyrir Island reynst harla viðsjárvert, þar sem náttúru landsins er svo háttað, að komið getur óáran árum saman, og verður þá helmingi tilfinnanlegra að eiga að greiða vexti og afborganir af gamalli fortíðarskuld einmitt samtímis því, að harðindi og óáran draga úr tekjum landsins og útflutningsstraumur fólksins lamar vinnukraft þess. Því þegar Ísland getur ekki verið laust við útflutninga jafnvel í góðærum, þá er hætt við, að enn meira mundi kveða að þeim, þegar harðæri dyndi yfir, og þjóðin þá jafnframt yrði að bera ekki einungis vanaleg gjöld, heldur líka í ofanálag standa straum af vöxtum og afborgunum af skuldum landssjóðs.

Jafnvel þótt láninu ætti að verja til svo sérstaklegra útgjalda sem t. d. til útrýmingar fjárkláðans eða til vegalagninga og brúargerða, mundi það tæpast geta réttlætt lántökuna frá fjárhagslegu sjónarmiði; því slík og þvílík útgjöld geta komið fyrir aftur og aftur á hverju fjárhagstímabili. Það er að minsta kosti víst, að um alllangt skeið ára munu koma fram nýjar útgjaldakröfur til brúa, hafna, ritsíma- og málsímalagninga innanlands, vitabygginga og þess konar, svo að gera verður ráð fyrir allmiklum árlegum útgjöldum í þessu skyni.

Skynsamleg fjárhagsstjórn verður því neydd til að ná jafnvæginu annaðhvort með því, að draga úr útgjöldunum eða með því að auka tekjurnar; og eftir því sem ráða má af rás viðburðanna, verður að minsta kosti ekki komist hjá hinu síðartalda.

En hvernig á þá að fara að því að auka tekjurnar?

Þegar vér nú lítum á þær tvær aðaltekjugreinir, sem landssjóður nærist af — tekjur af eignum hans (3. og 4. gr. fjárlaganna) og tekjur af sköttum og gjöldum (2. gr. fjárl.) —, þá væri það náttúrlega þægilegast, ef unt væri að auka hina fyrtöldu þeirra; en þetta er auðvitað ekki mögulegt nema í litlum mæli. Dálítið virðist þó mega gera í þá átt. Þannig má einkum benda á þann tekjuauka, sem fá mætti með því, að takmarka skyldu Landsbankans til að leggja 2% í varasjóð sinn af því 750,000 kr. seðlaláni, sem hann hefur þegið úr landssjóði, og láta bankann í þess stað greiða að minsta kosti 2% í vexti á ári til landssjóðs (í staðinn fyrir 1%, sem nú er greitt). Landsbankanum hefur nú

með þeim hlunnindum, sem hann hefur notið í mörg ár, og með sinni góðu stjórn tekist að safna varasjóði, er nemur 3—400,000 kr., og verður það í hlutfalli við starfsfé bankans að álítast svo góð trygging, að óhætt væri framvegis að auka varasjóðinn einungis með vöxtum hans og öðrum árlegum arði bankans, svo að frekara tillag frá landssjóðs hálfu með lágum vöxtum af seðlaláninu er óþarft, og meira að segja að vissu leyti óheppilegt; því að vísu er bankinn opinber stofnun, og er því, þegar öllu er á botninn hvolft, eign landssjóðs, en hann hefur þó svo mikið sjálfstæði, að hinn mikli árlegi arður hans gæti þó leitt bankastjórnina í freistni til að beita minni hagsýni, en fjárveitingarvaldið álítur skynsamlegt að gera við það fé, sem það hefur bein ráð yfir.

Jafnframt þessu skal þess getið, að þar sem nú er búið að hnappa alla stjórn landsins saman á einn stað, verður það vafalaust langtum frekar en hingað til mögulegt að ávaxta það fé, sem landssjóður á fyrirliggjandi í sjóði, með því að setja alt handbært fé á vöxtu um stundarsakir. Landssjóður hefur nú á síðari árum stundum haft um ½ miljón króna fyrirliggjandi af því fé.

Í þessum tveimur greinum mætti auka tekjur landsins með upphæðum, er næmu að minsta kosti 20,000 kr. á hverju fjárhagstímabili, án þess að leggja nokkra byrði á þjóðina.

Helzta tekjuaukann yrði þó að fá með því, að auka skatttekjurnar, og þá rekur að þeirri spurningunni, hvernig því verði bezt fyrir komið.

Þær kröfur, sem gera verður til skattálaga yfirleitt, eru fyrst og fremst þessar: Þær eiga að vera réttlátar ɔ: láta byrðarnar koma niður á þjóðinni samkvæmt því, sem menn eru færir um að bera; þær eiga að vera einfaldar og óbrotnar ɔ: að kostnaðarlítið sé að koma þeim í kring og að þær, að svo miklu leyti sem unt er, útiloki öll skattsvik; og loks á þeim að vera þannig fyrir komið, að þær ekki verði framleiðslu og viðskiftum manna til hnekkis, né verði til þess, að þoka bjargræðisvegum manna inn á miður heppilegar brautir.

Jafnauðvelt og það er, að gera þessar kröfur og setja þær fram, jafnerfitt er það, að uppfylla þær. Einkum mun það reynast erfitt eða jafnvel óframkvæmanlegt, að haga sköttunum svo, að þeir verði bæði tekjumiklir og auðvelt að ná þeim inn, án þess að komast í bága við réttlætiskröfuna um að þeir komi hæfilega niður á mönnum eftir efnum og ástæðum. Þannig hvílir t. d. hin

langstærsta af öllum skatttekjum landssjóðs, kaffi- og sykurtollurinn, á vörum, sem fjarri fer að neytt sé á þann hátt, að neyzla þeirra standi í nokkru hæfilegu hlutfalli við efnahag neytendanna. Yfirleitt munu tollar naumast gefa miklar tekjur, nema þeir séu lagðir á vörur, sem notaðar eru af allri alþýðu manna, og á þessu óréttlæti verður aðeins að nokkru leyti ráðin bót með beinum sköttum (eignar- og tekjuskatti og fasteignaskatti).

Af síðust landsreikningum má nú sjá, að af tekjum landssjóðs fyrir árin 1900 og 1901 stafaði því nær miljón króna frá tollum og útflutningsgjöldum, þar sem ekki nema um 128,000 kr. stöfuðu frá hinum svonefndu beinu sköttum (sköttum á jörðum og lausafé, húsaskatti og tekjuskatti). Þessir beinu skattar mynda í sambandi við útflutningsgjaldið af fiski og lýsi samstæða skattaskipun, sem sett var með skattalögunum 1877 og síðan hefur í öllu verulegu haldist óbreytt. Var sá tilgangurinn með báðum þessum skattagreinum í sameiningu, að leggja samskonar skatt á allar tekjur og alla eign, enda hafa skattalög þessi, þegar miðað er við þann tíma, er þau voru samin, vafalaust verið prýðisvel af hendi leyst, einkum að því er snertir að sjá um, að skattarnir kæmu réttlátlega niður, þó þau kannske hafi verið helzt til vísindalega nákvæm í tilraunum sínum til að gera öllum jafnhátt undir höfði og sjá um, að enginn væri órétti beittur.

Þessir beinu skattar eru þannig ekki nema lítill hluti af öllum tekjum landssjóðs, og stafar það að nokkru leyti af því, að í skattaskipuninni er þeim skattinum slept, sem í flestum öðrum löndum er aðaltekjuuppsprettan, sem sé fasteignaskattur á húsum. Hinn svo nefndi húsaskattur er sem sé alls ekki neinn eiginlegur fasteignaskattur; þar sem veðskuldin er dregin frá, þegar skatturinn er lagður á, verður þessi skattur samkvæmt eðli sínu eingöngu eignarskattur, enda var sá líka tilgangurinn, eftir þeirri afstöðu, sem honum hefur verið mörkuð í skattaskipuninni. Þegar hús er virt á 20,000 kr., en veðsett fyrir 15,000 kr., greiðist skatturinn af einum 5000 kr., og sé húsið veðsett fyrir jafnmiklu og það er vert, er alls enginn skattur greiddur af því til landssjóðs. Frá sjónarmiði skattalaganna er fult samræmi í þessu, með því að skatturinn er eignarskattur og hús, sem er veðsett á þann hátt, er ekkert eignarígildi fyrir eigandann, eignin er hjá veðhafanum og á hana er lagður skattur sem eign hans ɔ: svo framarlega sem hann er búsettur á Íslandi.

Að mönnum ekki kom til hugar að leggja á eiginlegan fasteignaskatt, þegar skattalögin voru samin, var af góðum og gildum ástæðum, jafnlítið og þá kvað að kaupstöðum og verzlunarstöðum. En nú er alt öðruvísi ástatt; síðan 1879 hefur tala kaupstaðarhúsa aukist úr 394 upp í nærfelt 2000, og eru þau nú 9—10 miljóna króna virði. Þessar fasteignir eru þannig orðnar svo verulegur hluti af eignum þjóðarinnar, að athygli manna hlýtur að beinast að þeim, þegar þörf verður á nýjum sköttum.

Fasteignir eru í sjálfu sér einkar vel fallnar til skattálögu; það er auðvelt og ódýrt að innheimta skattinn, hann er viss tekjugrein og fer jafnt vaxandi, eftir því sem framförin verður meiri; skattsvik geta ekki átt sér stað, og skattinum má haga þannig, að tillit sé tekið til skattþols manna, með því að veita undanþágu frá skattinum eða linun í honum, þegar fasteignirnar eru mjög lítils virði. Fasteignir eru því líka eðlilegur grundvöllur fyrir skattálögum, af því að þær — jafnvel þó veðsettar séu — hafa verðmætin fólgin í sér og eru því ígildi þjóðarauðsins í landinu eða hluta af honum.

Einkum á Íslandi virðast vera gildar ástæður til að leggja slíkan skatt á; þeir skattar, og sem að sumu leyti eru mjög háir, er í öðrum löndum hvíla á fasteignum sem stimpilgjald við kaup og veðsetningar, sölulaun, hátt þinglýsingargjald o. s. frv., eru alls ekki til á Íslandi eða þá mjög óverulegir, og þeim ætti sjálfsagt heldur ekki að koma á þar, af því þeir gera viðskifti manna langtum örðugri. Þar við bætist og, að auðvelt og ódýrt yrði að koma skattinum á, af því menn frá hinum núverandi húsaskatti þekkja virðingar á fasteignum, sem með einni einstakri smábreyting mætti nokkurnveginn leggja til grundvallar fyrir skattinum. — Því meira sem lánsviðskiftin vaxa og veðsetningar fasteigna verða almennari, því ljósara og berara mun það verða, að mikill hluti af verðmætum landsins er laus við skatta. 1877 voru veðskuldir manna mjög litlar og þá náði eignarskatturinn til þeirra; en nú er t. d. í Reykjavík meira en 40% af virðingarverði bygginganna veðsett, og mörg hús eru veðsett fyrir fullu virðingarverði þeirra.[1] Nú á eignarskatturinn örðugt með að ná til veðskuldanna, af því

---

[1] Sem kátlegt dæmi þessa má nefna, að samkvæmt Landshagsskýrslunum er í Tálknafirði til fasteign, sem virt er á 100,000 kr., en veðsett fyrir 250,000 og þannig undanþegin öllum beinum sköttum til landssjóðs.

að skattgjaldsstjórnin á ekki svo hægt með að koma auga á veðbankabréfin, sem nú eru orðin svo almenn, og mikill hluti veðskuldanna er eign erlendra veðhafa eða bankabréfaeigenda.

En eins og framþróunin og breyting á ástandinu í þessum efnum hefur gert það að verkum, að hin núverandi skipun er orðin miður eðlileg, eins hefur framþróunin líka, að minsta kosti í einu atriði, orðið þess valdandi, að hinar gildandi reglur eru orðnar algerlega úreltar, sem sé að því leyti, sem verðmæti húseigna er eingöngu miðað við virði byggingarinnar ɔ: vátryggingarupphæðina, en verðmæti grunnsins eða hússtæðisins kemur eftir lögunum ekki til greina. Þetta var einnig ofurskiljanlegt á þeim tíma, þegar lögin voru samin, því að þá var ekki um neitt verðmæti grunna að ræða; en nú á tímum eru grunnarnir, einkum í Reykjavík, orðnir allmikils virði. Þetta skattfrelsi grunnanna er því óréttlátara, sem hagnaðurinn við verðhækkun þeirra stafar af atvikum einum, og þau verðmæti, sem þannig eru til komin, eiga fremur öllum öðrum skilið, að skattur sé lagður á þau, af því þau eru ekki ávöxtur af vinnu, heldur af þeirri tilviljun einni, að kaupstaðurinn hefir vaxið og færst út, og eftirspurnin því orðið meiri eftir þeim grunnum, sem liggja næst miðdepli bæjarins. Og því lengra sem líður og því meira sem bærinn þenst út, því tilfinnanlegra verður þetta óréttlæti. Þetta óréttlæti ríður líka auðvitað í bága við grundvallarreglu laganna um skattálögu á fasteignum sem eign, og það ber sérstaklega mikið á því, af því að fasteignir með verðmiklum grunni jafnaðarlega geta orðið veðsettar fyrir mestum hluta af virði byggingarinnar; þegar hús, sem virt er til vátryggingar á 20,000 kr., hefur verið bygt á grunni, sem er 10,000 kr. virði, þá er fasteignin algerlega skattfrjáls, ef hún er veðsett fyrir $^{2}/_{3}$ af öllu verðmæti sínu.

Umbótum í þessum efnum má hæglega koma á, án þess að annars sé nokkuð hreyft við þeim grundvallarreglum, sem hin núgildandi skattaskipun hvílir á. Menn geta látið hinn núverandi »húsaskatt« halda sér sem eignarskatt, en þó með þeirri breytingu, að á þeim stöðum, þar sem verðmæti grunnanna nemur nokkru verulegu, sé ekki vátryggingarupphæðin eða verðmæti hússins eins lagt til grundvallar, heldur líka verðmæti grunnsins ɔ: verðmæti allrar fasteignarinnar — að veðskuldinni frádreginni. En jafnhliða þessum eignarskatti ætti svo að leggja á reglulegan fasteignaskatt, er goldinn sé af öllu því verðmæti, sem talið er

að liggi í fasteigninni samkvæmt áðurtaldri virðing, en án þess að veðskuldin sé dregin frá. Þessi skattur ætti auðvitað ekki aðeins að hvíla á íbúðarhúsum í kaupstöðum og verzlunarstöðum, heldur og á verzlunarhúsum, verksmiðjum og þvíuml. Aftur er það vafamál, hvort það eins og nú er á statt yrði varið að leggja svipaðan skatt á landbúnaðinn, eða hækka hina núverandi skatta á honum að sama skapi, og úr þeirri vafaspurning er allerfitt að skera fyrir mann, sem er of langt í burtu til þess að geta verið nógu kunnugur öllu þar að lútandi.

Jafnframt því að leggja á slíkan fasteignaskatt til landssjóðs ættu menn að gera breyting á hinu núverandi bæjargjaldi af fasteignum í Reykjavík; þetta gjald, sem er frá 1877, er að vísu reglulegur eignarskattur, en það er eftir óheppilegri danskri fyrirmynd eingöngu lagt á eftir flatarstærð bygginganna og flatarvídd hinna óbygðu grunna, án tillits til verðmætis þeirra, og getur því ekki álitist sérlega réttlátt. Það mundi því ekki vera alllítill ávinningur, bæði að því er það snertir, að láta gjaldið koma réttlátlega niður, og til þess að gera skattaskipunina einfaldari, ef menn í stað þessa bæjargjalds (lóðargjalds), settu nýtt gjald, er væri alveg eins farið eins og fasteignaskatti þeim til landssjóðs, sem hér hefur verið stungið upp á ɔ: að gjaldið væri miðað við verðmæti fasteignanna án tillits til veðskuldar.

Hinn umræddi fasteignaskattur til landssjóðs gæti, án þess að verða of tilfinnanlegur fyrir þjóðina, þegar í byrjun numið 60—80,000 kr. á fjárhagstímabilinu og mundi áreiðanlega fara sívaxandi eftir því sem framförin yrði meiri. Álagning hans mundi ennfremur gera það að verkum, að mögulegt yrði að koma í framkvæmd hugsun, sem brytt hefur á á alþingi, og sem sjálfsagt mundi reynast hentug, sem sé að koma á skipun beinna skatta, sem á líkan hátt og hið núverandi samsafn af tekju- og fasteignasköttum hjá Englendingum mætti hækka um svo og svo margar krónur af hverju hundraði á þeim fjárhagstímabilum, er augsýnilegt væri, að útgjöldin mundu fara verulega fram úr tekjunum. Þessi grundvallarregla er í sjálfri sér mjög heilbrigð, af því alþingi fengi með þessu móti einmitt hinn rétta mælikvarða til að dæma eftir þann sæg af tillögum um ný útgjöld, sem jafnan koma fram á hverju þingi: sem sé, hvort gera skuli þessum útgjöldum svo hátt undir höfði, að menn þeirra vegna vilji leggja á sig aukna skattabyrði. En þessari grundvallarreglu um aukning á gildandi

sköttum um stundarstakir verður naumast komið í framkvæmd nema að því er snertir beina skatta, því tíð hækkun og lækkun tolla mundi leiða til þess, að menn færu að leita bragða til að geta farið í kringum tolllögin. Þessari reglu verður heldur ekki komið á með hinum núgildandi beinu sköttum einum saman, því útflutningsgjaldið af fiski og lýsi, sem er einn þátturinn í hinni núverandi skipun beinu skattanna, ætti sjálfsagt ekki að hækka, þar sem það er skattur á framleiðslunni sjálfri. Hins vegar mundi fasteignaskattur sá, sem hér er stungið upp á, ásamt hinum núverandi sköttum á jarðeignum og lausafé, húsaskatti og tekjuskatti verða skattasafn, sem hækka mætti með sömu mælitölu á hvert hundrað, þegar þörf krefði. Fasteignaskatturinn mundi sem sé ná til hér um bil allra þeirra, sem hafa tekjur af fiskiveiðum og samkvæmt núgildandi lögum ekki greiða annan skatt en útflutningsgjaldið af fiski og lýsi. Að fasteignaskatturinn mundi koma niður á fleirum og yfirleitt hvíla tiltölulega þyngst á kaupstöðunum, er að vísu satt; en þegar um skattálögur er að ræða, eru menn nú einu sinni neyddir til að leggja mikla áherzlu á það, hverju komið verður í framkvæmd með hentugu móti; og auk þess má líklega álíta fólksstrauminn úr sveitunum til kaupstaðanna sem sönnun þess, að kaupstaðirnir og atvinna við fiskiveiðar séu færari um að bera tiltölulega þyngri skattabyrðir en landbúnaðurinn. Loks er það og vafamál, hvort útflutningsgjaldið af fiski og lýsi hvílir að öllu leyti á sjómönnunum (fiskiveiðendum) eða hvort það ekki, að minsta kosti að nokkru leyti, hvílir á kaupmönnunum, sem flytja út fiskinn, og kaupendum hans erlendis — og einmitt sú spurning gerir það að verkum, að ekki virðist ráðlegt að afnema þetta gjald, eins og stundum hefur verið stungið upp á á Íslandi.

Ef til vill þykir mönnum tillagan um fasteignaskatt ekki hentug, og líka hugsanlegt, að mönnum virðist nauðsynlegt auk hans að útvega aðrar enn meiri tekjur, til þess að standast árleg útgjöld. Það er ekki ósennilegt, að hin reglulegu útgjöld muni hækka talsvert í framtíðinni. Reyndar getur maður, sem er öllu óviðkomandi, ekki að því gert, að líta með nokkurri efablendni á nauðsyn hinna afarmiklu fjárveitinga á síðasta þingi til samgöngubóta, og þá ekki síður, heldur margfalt framar á nauðsyn þeirra

útgjalda, sem ganga til að auka embættismannafjöldann, sem þó var harla mikill áður. Því minna sem þjóðfélagið er, því hættara er við því, að embættisstéttin vaði uppi og verði drotnandi hjá þjóðinni, að óhæfilega mikil útgjöld gangi til hennar, og einkum að hún sogi til sín óhæfilega mikinn hluta af beztu starfskröftum þjóðarinnar til stórmikils hnekkis fyrir þær atvinnugreinir, sem eiga að halda landinu uppi í efnalegu tilliti. Jafnframt lítur svo út, sem mikil þörf sé á að gera þjóðina hæfa til að inna praktisk störf af hendi; einkum nú, þegar svo mikið peningaafl er fengið inn í landið, sem með nokkurri sannsýni verður krafist, er það vafalaust það, sem mest nauðsyn er á, til þess að landið geti tekið framförum, að reynt sé að hefja allan almenning til meiri þroska, efla táp hans og starfsþrek og gera hann hæfari til að fást við hrein og bein praktisk störf. Að þessu marki — bæði að alþýðumentun yfirleitt og atvinnumentun í öllu því, er lýtur að hinum tveimur aðalatvinnugreinum landsins, landbúnaði og fiskiveiðum, ættu menn að beina öllum kröftum sínum núna fyrstu árin, jafnvel þótt það kynni að verða þess valdandi, að menn yrðu að fresta öllum stærri fjárveitingum til vitabygginga, hafnargerða og brúargerða. Að vísu er vöxtur og viðgangur slíks þroska hjá þjóðinni aðallega undir ýmsu öðru kominn en löggjafarvaldinu, og Íslendingum hættir víst við að gera altof mikið úr mætti löggjafarvaldsins og stjórnarskrifstofanna til að efla atvinnuvegi landsins; en það, sem unt er að gera, það á líka að gera; og stjórnarvöldin geta að minsta kosti lagt fram það fé, sem þörf er á.

Skyldi það nú reynast nauðsynlegt, til þess að geta unnið að þessu marki eða öðrum, að útvega landssjóðnum enn meiri reglulegar tekjur, þá yrði að ná þeim með tollum.

Auknar tolltekjur má fá með tvennu móti, annaðhvort með því, að hækka þá tolla, sem fyrir eru, eða með því, að leggja toll á fleiri vörutegundir en áður, Sú hugsun, sem komið hefur fram á alþingi, að leggja toll á allar aðfluttar vörur, er næmi nokkrum krónum af hverju hundraði af verðmæti þeirra, er vafalaust afaróheppileg. Vegna framleiðslunnar í landinu yrðu menn þó að hafa önnur eins framleiðslumeðul eins og salt, kol og timbur undanþegin tollinum, og af réttlætisástæðum yrðu menn að undanþiggja bæði korn og mjöl. En menn ættu að vorri hyggju heldur ekki að fara þá leiðina, sem mönnum annars virðist geðjast bezt að á Íslandi, að leggja toll á fleiri vörutegundir, einkum vefnaðar-

vöru. Réttast mundi líklega að hækka einhverja af tollum þeim, sem fyrir eru. — Það, sem fyrst og fremst mælir sterklega með því, er tillitið til innheimtunnar á tollinum. Tollaskipunin má ekki verða margbrotnari en hún er, ef sýslumenn eiga að halda áfram að heimta inn tollinn; og að fara að skipa heilan hóp af tollheimtumönnum, mundi reynast afardýr ráðstöfun, þó að það ef til vill kynni að geta borgað sig í Reykjavík, að hafa þar einn tollheimtumann, sem jafnframt gæti haft eftirlit með tollheimtunni utan Reykjavíkur. Menn ættu að fylgja dæmi hinna praktisku Englendinga og ekki hafa toll nema á 4—5 vörutegundum, en láta alt annað vera ótollað — gagnstætt hinni ópraktisku tollaskipun Dana, sem hefur margskonar og mismunandi tolla svo hundruðum skiftir, og er því jafnörðug og óþjál fyrir bæði almenning, verzlunarstéttina og tollstjórnina sjálfa.

Langtum fremur gæti verið ástæða til að gera hina núverandi tolla enn þá óbrotnari, t. d. með því, að hafa ekki nema eina eða tvær tegundir tolla á öllum vínföngum, og afnema tollinn á bittir, sem ekki virðist bygður á sérlega góðum ástæðum og verður valdandi eigi alllítilla tollsvika; ennfremur með því, að afnema tollinn á tegrasi og súkkulaði og brjóstsykri, sem varla getur munað neitt verulega um fjárhagslega. Þannig voru, þegar tetollurinn var á lagður, ekki flutt inn nema 4—5000 ℔ af tei á ári, og aðalástæðan, sem fram var færð fyrir tollálögunni, var sú, að mönnum fyndist ósamræmi í því, að hafa toll á kaffi, en engan á tei. En slík teóretisk ósamkvæmni ætti ekki að koma til greina, þegar verið er að ákveða tollana og fjölbreytni þeirra. Það veitir fullerfitt að beita réttlæti og sanngirni gagnvart þeim, sem bera eiga skattana, en alls ómögulegt verður það, ef líka á að heimta réttlæti gagnvart þeim vörutegundum, sem skattarnir eru lagðir á, — t. d. eins og þegar það var tekið fram á alþingi, og það af manni, sem annars er vel fróður, sem ástæða gegn því, að hækka útflutningstollinn af hvallýsi, að hann yrði mörgum sinnum hærri en tollurinn á hákarlslýsi. Þegar um skattálögur er að ræða, eru menn neyddir til að taka peningana þar, sem auðvelt er að ná í þá, án þess að taka altof mikið tillit til, hverjar teóretiskar afleiðingar það kunni að hafa. En annars eru einmitt umræðurnar um hvalveiðaskattinn gott dæmi þess, hvernig menn eiga ekki að haga sér við skattálögur; fyrst og fremst að því leyti, að næstum hvert þing hefur nú í allmörg ár haft þennan skatt til

umræðu og stungið upp á að hækka hann. Í sjálfu sér eru hvalveiðarnar reyndar ágætur skattstofn, og verður það því að teljast mjög miður farið, að stjórnin hefur ekki fyrir löngu lagt fyrir alþingi áreiðanlegar skýrslur um, hve háan skatt þær gætu þolað samkvæmt reynslu annarra þjóða, svo að upphæð skattsins hefði þegar verið ákveðin eins og hún er nú. En sú aðferð, að breyta skattinum og hækka hann ár eftir ár, gerir atvinnuna ótrygga, og það hefur mjög óheppilegar afleiðingar og verður síður en ekki til þess að laða atorkusama dugnaðarmenn til þess að ráðast í önnur ný fyrirtæki í því skyni að hagnýta sér auðsuppsprettur landsins. Eins og löggjöf hvers lands yfirleitt á að vera þannig háttað, að festa sé í henni og ekki verið að breyta henni dag frá degi, eins á þessi regla í enn frekara mæli við um skattalög, sem ekki á að breyta nema eftir hinar gagngerðustu rannsóknir og íhuganir. En um þetta hafa menn ekki skeytt, þegar önnur deild þingsins síðastliðið sumar horfði ekki í að samþykkja svo mikla hækkun á hvalveiðaskattinum, að hann ferfaldaðist, án þess að hafa nokkrar líkur við að styðjast fyrir því, að þessi atvinna, sem þó er svo þýðingarmikil fyrir landið fjárhagslega, yfir höfuð gæti þolað þessa feikna skatthækkun, sem eflaust mundi hafa orðið þess valdandi, að menn hefðu flutt hvalveiðastöðvarnar burt úr landinu.

Praktiskar ástæður mæla þannig fyrst og fremst með því, að leggja ekki toll á nýjar vörutegundir, en reynist það nauðsynlegt að fá auknar tolltekjur, — þá að hækka heldur gömlu tollana. Ölskatturinn er á Íslandi lægri en í Danmörku, og skatturinn á vínföngum og tóbaki er líka lægri en í ýmsum öðrum löndum. Og loks er hægt að fá stórmikinn tekjuauka með því að hækka kaffi- og sykurtollinn, sem nú nemur meira en helmingi af öllum tolltekjum landsins. Að vissu leyti yrði það að teljast miður farið, ef grípa þyrfti til slíkrar tollhækkunar, af því að sá tollur kemur sem skattur ekki niður á menn í réttu hlutfalli við skattþol þeirra. En af praktiskum ástæðum verða menn þó langtum fremur að kjósa það, heldur en t. d. toll á vefnaðarvöru, sem reyndar heldur ekki mundi koma sérlega réttlátlega niður. Sú mótbára gegn hækkun hinna eldri tolla, að það mundi um of leiða menn í freistni til að fremja tollsvik, er naumast mikils virði, að minsta kosti ekki að því er kaffi- og sykurtollinn snertir.

En auk þess að menn verða að taka tillit til þess við skipun

tollanna, að hún sé praktisk og komi réttlátlega niður, verða menn líka að hafa nákvæmar gætur á því, hver áhrif tollurinn hefur á atvinnurekstur manna ɔ: menn verða að gera sér ljóst, hvort menn með tollinum byggja verndarmúr fyrir framleiðslu innanlands, og athuga, hvort slík tollverndun er gagnleg fyrir landið. Þessi mikilvæga spurning er nú að vissu leyti komin á dagskrá á Íslandi. Spurningin kom fyrir á síðasta þingi við umræðurnar um frumvörpin um toll á smjörlíki (Margarine), osti og kartöflum. Það er mjög almenn skoðun á Íslandi, að ef til þess komi að fjölga tollunum, þá ætti að leggja toll á vefnaðarvöru, sem þá kæmi á tollvernd fyrir baðmullar- og ullariðnað á Íslandi. Og loks hafa menn nú á síðustu árum — að vísu nánast í ógáti — komið á tollvernd fyrir fáeinar vörur, sem annars kveður fremur lítið að, einkum vindla og brjóstsykur.

Þess gerist nú ekki þörf í þessari rannsókn, að ræða rækilega spurninguna um tollfrelsisverzlun gagnstætt tollverndun, sem annarstaðar veldur svo miklum ágreiningi. Á Íslandi er málið ekki svo margbrotið eða flókið, og högum þannig háttað, að þar mundi tollverndun því nær í hvívetna fortakslaust verða til tjóns.

Með tollvernd veita menn framleiðslunni innanlands ónáttúrlega vernd. Með tollinum hækka menn verðlag á aðfluttu vörunum og gera mönnum með því mögulegt að framleiða þessar vörur eða einhvers konar ígildi þeirra innanlands, jafnvel þótt framleiðsluskilyrðin séu þar ekki eins góð eins og erlendis. Að slík aðferð sé óhagsýn og skaðleg, eru allir samdóma um, þegar svo stendur á, að framleiðsluskilyrðin eru langtum verri innanlands er erlendis. Engum dettur í hug að fara að efla silkirækt eða tóbaksrækt í Danmörku með tollvernd, eða vélasmíði og brennivínsgerð á Íslandi, jafnvel þótt í sjálfu sér sé u n t að koma slíkum iðnaði á fót með aðflutningsbanni eða háum tolli. — Vafinn kemur þá fyrst til greina, þegar það liggur ekki í augum uppi, að framleiðsluskilyrðin séu minni innanlands en erlendis. En um slíkan vafa mun ekki nema örsjaldan verða að ræða á Íslandi. Um langflestar þær atvinnugreinir, sem koma mætti á fót með tollvernd, er það öldungis einsætt, að framleiðsluskilyrðin eru þar langtum lakari en erlendis; fyrst og fremst af því, að Island vantar þann m i k l a innlenda markað, sem er skilyrði fyrir framleiðslu í stórum stíl; en nú á tímum er einmitt framleiðsla í stórum stíl í flestum iðnaðargreinum orðin aðalskilyrðið fyrir því, að unt sé að framleiða ódýra vöru. Að útflutningi getur verndartollurinn nátt-

úrlega ekki stutt, með því hann getur ekki hækkað verðlagið fyrir utan landssteinana.

Ef menn nú, til dæmis að taka, legðu toll á baðmullardúka og skófatnað með það tvent fyrir augum, að útvega landssjóði meiri tolltekjur og að efla innlendan iðnað, þá er það augljóst, að það mundi ríða hvort í bága við annað. Væri tollurinn sæmilega hár, mundu náttúrlega verða settar á fót baðmullarvefstofur og skófataverksmiðjur; en að sama skapi og farið væri að framleiða vörurnar þannig innanlands, að sama skapi misti landssjóður af tolltekjum sínum. En þar við bættist og, að með því að framleiðslukostnaður verksmiðjanna, sökum þess hve markaðurinn væri lítill, yrði langtum meiri að tiltölu en erlendra verksmiðja, þá mundi verðlag á þessum vörum samt hækka. Slík verðhækkun á vörum hefur auðvitað alveg sömu verkanir og nýr skattur á þá, sem vörurnar verða að nota, munurinn sá einn, að af þeim skatti fær landssjóður engan eyri, heldur gengur hann allur til þess að ala verksmiðjueigandann og vinnulýð hans. Eini ávinningurinn er þá sá, að þessir menn fá lífsviðurværi, en það er svo dýrkeypt, að það mundi eigi allsjaldan verða meiri ábati fyrir landið í heild sinni, að setja þetta fólk á eftirlaun og fá vörurnar aðfluttar frá öðrum löndum, þar sem ódýrara er að búa þær til.

En það tjón, sem tollverndin mundi baka, er þó engan veginn upp talið enn. Tollverndin mundi líka draga fjármagn og vinnukraft frá öðrum atvinnugreinum. Þetta er einmitt aðalástæðan fyrir því, að tollvernd á Íslandi mundi verða að langtum meira tjóni en annarstaðar: Landið á svo miklar náttúrlegar auðsuppsprettur, sem mikið vantar á, að hafi verið hagnýttar, að það yrði að teljast stórkostlegt glappaskot hjá löggjafarvaldinu, ef það færi með óeðlilegum ráðstöfunum að knýja fram atvinnugreinir, sem eru miður náttúrlegar fyrir landið, í stað þess að beita öllum kröftum sínum til þess, að bæta og efla hina eðlilegu atvinnuvegi þess. Og geti einhver iðnaður ekki þrifist án tollverndar, þá eru yfirgnæfandi líkur fyrir því, að hann sé óeðlilegur fyrir landið — annaðhvort af því, að markaðurinn sé of lítill, eða að önnur framleiðsluskilyrði vanti, eða þá loks af því, að það borgi sig betur fyrir fjárafiið og vinnulýðinn að snúa sér að annarri iðju. Meðan svo er á statt, að landbúnaður og fiskiveiðar geta veitt næstum takmarkalausum vinnukrafti og fjármagni nóg að starfa, mega menn ekki draga fjármagnið og vinnakraftinn frá þeim til atvinnu-

greina, sem ódýrara er að reka erlendis. Menn mega ekki vera að kvarta yfir því, að aðflutningsskýrslurnar sýni, að »peningar fari út úr landinu« til þess að kaupa skófatnað, baðmullardúka, smjörlíki o. s. frv., heldur eiga þeir þvert á móti að gleðjast yfir því, að menn með því að fá þessar vörur ódýrar frá útlöndum geta bætt lífskjör sín og varið öllum þeim vinnukrafti, sem til er í landinu, til þess að láta sem borgun fyrir þetta koma sífelt meira og meira af fiski, kjöti, smjöri, ull og öðru, sem samkvæmt staðháttum landsins má framleiða bæði ódýrt og næstum takmarkalaust.

Þegar um fjárhagsefni er að ræða, er mest undir því komið, að takmarka sig og beinast sem mest að fáu eða einu; og jafnfámenn þjóð og Íslendingar eru hefur sízt af öllu ráð á að tvístra kröftum sínum og eyða þeim til ónýtis. Það er raunar alllíklegt, að ýmsar iðnaðargreinir muni, þegar fram líða stundir, rísa upp á Íslandi, sumpart til þess að breyta og umskapa afurðir af landbúnaði og sjávarafla og sumpart til þess að hagnýta vatnsaflið í landinu. En eins og nú er á statt, ættu menn eflaust að beina öllum kröftum sínum að því, að efla landbúnaðinn og sjávarútveginn, og að minsta kosti ekki nota verndartolla til þess að koma upp öðrum atvinnugreinum, og það því síður, sem stuðningurinn gæti aldrei leitt til annars eða meira, en að birgja þann litla markað, sem til er í landinu sjálfu.

Það er því sjálfsagt skynsamleg pólitík, er alþingi hefur kostað mjög kapps um að efla aðalatvinnuveg landsins, landbúnaðinn. En þá atvinnu á ekki fremur en aðrar að styðja með verndartollum. Sú stuðnings-aðferð er bæði dýr og slæm, og á það jafnt við toll á smjörlíki vegna smjörframleiðslunnar og við toll á kartöflum, osti og öðrum landbúnaðarafurðum.

Að líkindum munu formælendur verndartolla koma með þá mótbáru gegn þessum hugleiðingum, að þær séu altof kreddukendar, og staðhæfa, að sú tilviljun, að einhver atvinnugrein sé ekki rekin á Íslandi, sé engan veginn vottur um það, að ekki megi reka hana þar með minna kostnaði en erlendis og með meira hagnaði en aðrar atvinnugreinir á Islandi; tollverndin eigi aðeins að hjálpa mönnum til að yfirvinna þá núningsfyrirstöðu, sem hver ný atvinnugrein ætíð verður að berjast við, og vekja menn úr því móki, sem veldur því, að menn sjá ekki, hvað þeim er fyrir beztu, nema afurðirnar hækki enn frekar í verði.

Slíkar hugleiðingar, sem á alþingi einkum bryddi á til varnar kartöflutollinum, geta nú aldrei leitt til annars eða meira, en að verndartollurinn sé lagður á um lítinn og fyrirfram takmarkaðan árafjölda, unz skrið væri komið á framleiðsluna. En þótt menn að vísu verði að játa, — svo framarlega sem það er rétt, að hægt sé að rækta kartöflur á Íslandi jafnódýrt eins og að flytja þær að frá öðrum löndum —, að kartöflutollurinn sé sá af öllum verndartollum, sem einna skynsamlegastar ástæður verða færðar fyrir, þá er samt heldur ekki hægt að mæla með því, að menn jafnvel fyrir þá skuld grípi til slíkra úrræða. Í fyrsta lagi sýnir reynsla annarra þjóða, að menn láta aldrei við það lenda, að tollverndin verði aðeins til bráðabirgða; og í annan stað er það miður viðurkvæmilegt — ef það er að kenna skorti á framtakssemi og dugnaði, að kartöfluræktin er svo lítil — að láta þann hluta þjóðarinnar, sem kartöflurnar kaupir, borga þær hærra verði til hagnaðar fyrir þá duglausu og miður atorkusömu bændur, sem ekki fást til nema fyrir aukaborgun að gera það, sem er sjálfum þeim í hag. Þá er það langtum meira viðunandi og langtum haldbetra, að taka fyrir meinið frá rótum: að reyna að gera þjóðina duglegri og atorkusamari með aukinni mentun og aukinni fræðslu. Og þyki mönnum þetta allsherjarlyf máske verka nokkuð seint, þá mætti í nokkur ár borga nokkrum praktiskum mönnum fyrir að ferðast um sveitirnar, til þess að fræða menn um, hvernig fara eigi að því, að rækta kartöflur sérstaklega, segja mönnum, hve mikið megi græða á því, koma skipun á söluna og þvíuml. Þótt full nauðsyn mætti virðast á slíkum ráðstöfunum, eftir þeim skýringum að dæma, sem fram komu við umræðurnar um kartöflutollinn, þá urðu menn ekki varir við neinar fjárveitingar til þess konar á síðasta þingi, sem þó hafði orð á sér fyrir að vera afarhlynt landbúnaði. Aftur á móti hefur sama þingið, til þess að greiða fyrir mentun lögfræðisembættismanna, samþykt að stofna lagaskóla, sem — þar sem vart mun vera þörf á meiri viðbót en einum lögfræðingi annaðhvort ár — mun gera kostnaðaraukann við að útvega sér þá hér um bil 15,000 kr. meiri fyrir hvern þeirra. Þetta er greinilegur vottur um það hóflausa gildi, sem vér áður gátum um, er menn á Íslandi álíta að embættisstéttin hafi, og hörmulegt dæmi þess, hve mjög skortir á fullan skilning á nauðsyninni á að beita sér öllum til þess, að greiða úr þeim málum, sem eitthvert gildi hafa fyrir alla alþýðu manna, betri mentun hennar og einkum að

veita henni meiri fræðslu og leiðbeining í hinum tveimur aðalatvinnugreinum landsins, landbúnaði og fiskiveiðum. —

Að fara að leggja toll á smjörlíki, til þess að styðja smjörframleiðsluna, mundi alls ekki verða að tilætluðum notum, heldur til ógagns eins. Það yrði til þess, að leggja allþungan skatt á sjómannastéttina og fólk við sjávarsíðuna, aðeins til hagsmuna fyrir þá bændur, sem framleiða lélégasta smjörið, og mundi þá jafnframt verða til þess, að draga úr áhuga manna á að búa til gott smjör, sem nú virðist eiga góða framtíð fyrir höndum. Landbúnaðurinn íslenzki ætti í tollmálinu að taka sér landbúnað Dana til fyrirmyndar. Danmörk er eitt af þeim fáu löndum, sem ekki veitir landbúnaði sínum neina tollvernd, og þó er Danmörk vafalaust einmitt það landið, sem bezt af öllum löndum Norðurálfunnar hefur sigrast á þeim erfiðleikum, sem samkepni annarra heimsálfa hefur bakað landbúnaði Norðurálfunnar. Löggjafarvaldið hefur ekki með óeðlilegri verðhækkun látið það viðgangast, að landbúnaðurinn léti sér lynda, að birgja innlenda markaðinn, heldur hefur tollfrelsisverzlunin neytt bændurna til að vinna með röggsemi og atorku að því, sem samkvæmt staðháttum og legu landsins liggur beint við fyrir það: að birgja enska markaðinn með smjöri, fleski og eggjum. Að þessu hefir löggjafarvaldið stutt með ríflegum fjárveitingum til alls, sem miðað gat til þess, að efla dugnað bændanna og bæta framleiðsluafurðir þeirra. Í Danmörku eru nú brúkuð um 45 milj. punda af smjörlíki á ári og um 11 milj. punda af ódýru útlendu smjöri, en engum kemur til hugar að kvarta yfir því, að þetta leiði til þess, að »peningar fari út úr landinu«; allir sjá og játa, að það er til stórkostlegs hagnaðar fyrir þjóðfélagið fjárhagslega, að geta sjálfir notað þessar ódýru vörur, af því að það gerir mönnum mögulegt, að beina allri smjörgerð sinni í þá átt, að framleiða sem allra bezta vöru og selja svo af henni 160 milj. punda á ári til útlanda fyrir 152 milj. króna í peningum, sem koma inn í landið.

Jafnöfugur og smjörlíkistollurinn mundi og tollur á vefnaðarvöru reynast, ef menn með honum ætluðu sér að efla innlendan baðmullariðnað eða ullariðnað. Íslenzki markaðurinn er altof lítill til þess, að þar sé hægt að reka baðmullariðnað með nokkrum hagnaði. Ullariðnaðurinn er sjálfsagt miklu eðlilegri fyrir landið og ætti því að geta þrifist án tollverndar. Úr fyrstu erfiðleikunum við að koma honum á fót gæti landssjóður, eins í þessari

sem í mörgum öðrum atvinnugreinum, bætt á margan hátt, enda er mönnum fullkunnugt um það á Íslandi, hver ráð eru til þess: ódýr lán, verðlaun og þvíuml. Reynist slík hjálp ekki nægileg til þess, að unt sé að reka atvinnuna með hagnaði, þá eiga menn að láta hana eiga sig og ekki harma, þó hún detti úr sögunni, því reynslan hefur þá sýnt, að fjárafllið og vinnukrafturinn geta grætt meira á því, að vinna að öðrum atvinnugreinum. En það dugar ekki að láta alla þjóðina borga skatt með verndartollum, til þess að halda slíkri atvinnu uppi.

Þetta er yfirleitt ein af hinum miklu hættum við tollverndina, að menn sjá ekki, hve mikið hún í raun og veru kostar þjóðina við það, að vörurnar verða dýrari, án þess að landssjóður hafi nokkurn hag af því. Sem dæmi má nefna þá tollvernd, sem komið var á með síðustu tolllögum fyrir vindlagerð; þar sem tollur á tóbaki var látinn vera 50 au. á pundi, en á vindlum 2 kr. á hverju pundi, þá var með því veitt tollvernd, er nam því nær 1½ kr. á hverju pundi af vindlum, sem búnir væru til á Íslandi; og auðvitað brugðu menn undireins við og komu á vindlagerð. Þar sem nú landssjóður fær ekki annan toll af þeim vindlum, sem búnir eru til á Íslandi, en tóbakstollinn, 50 au. á pundi, þá hefur hlutaðeigandi verksmiðjueigandi 1½ kr. af landssjóðnum á hvert pund af vindlum. Niðurstaðan verður því sú, að til hverra 2000 punda af vindlum, sem búnir eru til á Íslandi, veitir landssjóður 3000 kr. styrk, sem í rauninni ætti að telja til útgjalda í fjárlögunum. Ef til vill staðhæfa nú verksmiðjueigendurnir, að vindlagerðin verði ekki dýrari hjá þeim, en hægt sé að búa þá til fyrir erlendis, og þá verður landið í heild sinni auðvitað ekki fyrir neinu tapi við tollverndina; en þá er líka tollverndin alveg óþörf, og menn ættu sem skjótast að láta vindlatollinn verða það, sem til var ætlast og hann ætti að vera: skattur á vindlareykingum, sem ná má með því, að leggja jafnháan skatt á innlendu vindlagerðina eins og nú er lagður á hina útlendu, sem sé 1½ kr. á hvert pund, auk þeirra 50 au., sem greiddir eru í toll af hverju tóbakspundi.

Tollverndin er því hér sem annarstaðar, þegar til lengdar lætur, annaðhvort óþörf eða skaðleg, og vilji menn af fjárhagslegum ástæðum leggja toll á einhverja vöru, sem framleidd verður erlendis. ættu menn að leggja jafnháan skatt á framleiðslu þeirrar vöru innanlands. Slíkri skattálögu má auðvitað vel koma við við margar vörutegundir; þannig er t. d. í Danmörku greitt gjald af

innlendri sykurgerð, sem nokkurveginn samsvarar tollinum á aðfluttum sykri; þar er og skattur á innlendri ölgerð og vínfangagerð. En við aðrar vörur er bæði erfitt og kostnaðarsamt að koma við innlendri skattálögu, t. d. einkum við vefnaðarvöru, og er það því ærin ástæða gegn því, að leggja toll á þá vöru á Íslandi.

Tilgangurinn með þessum athugasemdum er einkum sá, að að benda á nauðsynina á, að skattamál Islands séu tekin til rækilegrar athugunar og umræðu í einu lagi, áður en menn fara að ráðast í breytingar eða umbætur á þeim. Hvort fremur skuli kjósa fasteignaskatt en hækkun á hinum núverandi aðflutningstollum, er spurning, sem tæplega verður úr skorið með nokkurri vissu án frekari þekkingar á öllum aukaatriðum, en sá getur haft, sem býr í öðru landi. En þó að hægt sé að benda á nýja skattstofna handa landssjóði, mega menn ekki fyrir því láta leiðast til að hafa minna gát á útgjöldunum. Nýir skattar eru auðvitað ekki einungis óþægilegir, heldur líka, þegar þeir verða þungbærir, beinlínis skaðlegir fyrir þroskun og framfarir, með því þeir leggja hömlur á framleiðsluna og söfnun fjárafla. Það ætti því aldrei að leggja á nýja skatta, nema þegar verulega nytsöm og bráðnauðsynleg útgjöld verða til þess, að raska jafnvæginu, svo að annars yrði ekki hjá því komist, að taka lán og hleypa sér í skuldir. Sem stendur er það eitt af því, sem bezt er við búskaparlífið á Íslandi, hve ódýrt er að lifa þar; en menn þurfa ekki að fara lengra en til Noregs, til þess að sjá, hve mjög menn geta með því, að gera dýrara að lifa, sem stafar af tollverndinni, og með þungbærum sköttum, sem stafa af altof miklum útgjöldum og lántökum bæði hjá ríkinu og sveitastjórnum, stöðvað þroska og framþróun og eflt fólksflutninga úr landinu. Og útflutningsstraumurinn frá Íslandi er einmitt því miður orðinn svartasti bletturinn, sem rás viðburðanna hefur myndað, ekki aðeins af því, að hann lamar vinnukraft landsins, heldur einnig af því, að ekki getur hjá því farið, að hann lami traustið á landinu og framförum þess í augum annarra þjóða og þar af leiðandi veiki lánstraust þess.

Kaupmannahöfn, í maí 1904.

Tvö kvæði eftir Schiller.

KVENNA GÖFGI.

Heiðrið þér fljóðin, þeim hrósið ber rétta,
Himneskar rósir í jarðlíf þau flétta;
Elskunnar tengja þau unaðsleg bönd;
Siðprýðin Karíta[1] sæmdin er kvenda,
Sífeldan eld hinna fegurstu kenda
Næra þau blíðlynd með himneskri hönd.

Sí og æ úr sannleiks skorðum
Sveimar karlmanns orkan vilt;
Reiðir hugann órótt innan
Ástríðnanna um hafið trylt.
Fíkinn hann í fjarlægð seilist,
Fær ei ríka sefað girnd,
Eirðarlaust til yztu stjarna
Eltir sinna drauma mynd.

En meður töfrandi augna-máls blíðu
Aftrandi benda' honum fljóðin hin þýðu
Heim á leið aftur til hins, sem er nær;
Móður hjá arninum síðfaldnar sætur
Sig hafa varðveitt sem náttúru dætur
Hennar í frómleik, sem helgaði þær.

Mannsins hyggja hafnar friði,
Harðmolandi krafti með
Gegnum líf hann áfram ólmast,
Aldrei hvíld sér gefa réð;
Ört, hvað skóp hann, aft'r hann brýtur,
Óska stríð ei lætur felt,
Nýtt sem Hýdru[2] höfuð sprettur
Hvert sinn eitt er burtu skelt.

---

[1] Karítur = þokkagyðjur.

[2] Hýdra, ormurinn í Lernuvatni, sem Herakles (Herkúles) barðist við og vann. Sbr. Goðafr. 170 bls.

En það hið hógláta hróður er snóta,
Hugblíðar augnabliks blómin þær brjóta,
Viðgang með aðhlynning veittan fá þeim;
Frjálsari' en maður, þó fjötrist við iðju,
Fjáðari en hann er í þekkingar miðju,
Eður í skáldheimsins ómælis geim.

Mannsins ströng og stórlát vera,
Stríðlynd, sjálfbirg þekt ei fær
Guða-sælan ástar unað,
Er við hjarta hjarta slær,
Eigi skiftin: sál mót sálu, —
Sízt í tárum flóir hann;
Enn þá frekar eðlisharðan
Æfistríðið herðir mann.

En svo sem Vestanblær andhægur tekur
Eóls[1] í hörpuna og strengjahljóm vekur,
Mjúklyndrar kvennsálar merkin sjást glögg;
Bölmyndir viður sig brjóstgæðin sýna,
Barmurinn lyftist og himinbjört skína
Augun með tindrandi táranna dögg.

Manns um víðfelt rúmsvið ræður
Réttur styrkleiks, hvergi dæll;
Skýþinn[2] alt með sköfnung sannar,
Skelfdur Persinn verður þræll.
Viltar girndir voðagrimmar
Vegast á í styrjar þraut;
Lætur Eris[3] þjóströdd þruma
Þar sem Karis[4] flýði braut.

En fyrir árnað til ófriðar þrota
Ofrað fá konurnar siðanna sprota,

---

[1] Eóls-harpa = vindharpa; dregur nafn af Eól (Eólos) vindaguði.
[2] Skýþar vóru siðlaus þjóð (barbarar).
[3] Eris, þrætugyðjan.
[4] Karis, þokkagyðjan.

Tvídrægni slökkva, sem tjónið mest býr;
Öflin, sem hatast, þær fá til að falla
Fagrar í skorður með einingu snjalla, —
Hnýta það saman, sem hvað annað flýr.

VONIN.

Menn ræða, — menn dreymir svo mikið og margt
Um mætari komandi tíðir;
Í ókomnu geislar þeim auðnu-mark bjart
Og eftir því hver og einn stríðir;
Og heimur æ eldist og yngist á ný,
En umbóta stöðugt er vænzt fyrir því.

Oss leiðir fyrst vonin í lífið hér inn,
Hún leikur blítt drenghnokkann viður,
Við unglingnum hlær hún með yndisleik sinn,
Með öldungnum grefst hún ei niður, —
Í gröf þó að jarðleifar gjöreyðist senn,
Á gröf sína vonina plantar hann enn.

Það er ekki hégómans hégilja nein,
Sem heimskingjar ræða og letra;
Úr hjarta vors djúpi það ómar rödd ein,
Til einhvers að fæddumst vér betra,
Og röddin hin innri, hið eilífa mál,
Það aldreigi bregst hinni vonandi sál.

STGR. TH.

Konráð Maurer.

Eftir Dr. H. K. H. BUERGEL (frá München).

Útgefandi Eimreiðarinnar hefur farið þess á leit við mig að skrifa eitthvað upp eftir minni, sem Íslendingum þætti gaman að heyra, um vin þeirra, þjóðsiða þeirra og menningar, öldunginn, sem andaðist fyrir tveimur árum síðan, en ég ætla þá með vilja að sneiða hjá því að endurtaka það, sem menn geta lesið í II. árg. Eimr. bls. 223—226 og víða annarstaðar um ritstörf Maurers. Maurer og hans vísindalega starfsemi eru alkunn um öll Norðurlönd, og jafnvel hinn nánasti samlandi getur naumast hlotið hlýlegri eftirmæli heldur en vér getum fyrirfundið í hinum ágætu lýsingum á æfi og iðju þessa einstaka vísindarannsóknara eftir vini hans og verkabræður í Noregi Ebbe Hertzberg (Ark. f. nord. filol. XIX, 262—72) og Absalon Taranger (Tidskrift for Retsvidenskab 1903). Íslenzk, norsk, dönsk og sænsk blöð tjáðu hrygðarboðskapinn með litlu minni hluttekningu en blöðin í München, þar sem einn af lærisveinum Maurers og vinum, Wolfgang Golther (Münch. neueste Nachr. 24. sept. '02), lýsti tilfinningum allra þeirra, er við lát hans áttu á bak að sjá þelhlýjum vini, öruggum leiðtoga og hinum ráðagersta, óbrotnum og göfugum gestgjafa, kennara með norrænni alvörugefni og jafnframt hjartanlegri verklund, eða þar sem einn af nánustu vinum Maurersættarinnar, Philipp Zorn (Beil. d. Münch. Allg. Zeit. 1902, nr. 249), lýsti til hlítar öllum hinum starfauðga viðgangsferli þessa manns, er festi athygli lögspekinga, málfræðinga og söguritara á hinum norðurgermönsku frændþjóðum, því að hann stóð fremur flestum öðrum á sínum eigin merg og gat bygt á eigin rannsóknum, sinni eigin hraustlegu ferð til hins frumgermanska lands, og, enda þótt hann væri þeim skyldur í anda, hóf hann sig, eins og Jakob Grimm á undan honum, hátt upp yfir samtíðarmenn sína, svo hátt að hann gat útrétt hönd sína sameinandi frá alpatindum Bayverjalands, út frá hjarta hinna

Maurer hálffertugur (um það leyti er hann kom til Íslands).

suðurgermönsku fornþjóða, út yfir alt víðáttumikla sléttlendið og út yfir aðskiljandi höf, — í sannleika feiknamikið afreksverk.

Árið 1886, dánarár vors kæra konungs, Lúðvíks II, varð ég fyrir hinum fyrstu óafmáanlegu áhrifum af Konráði Maurer; það var heima hjá afa mínum Carl von Prantl í München í forsælu hins risavaxna kastaníutrés í aldingarði okkar bak við St. Lúðvíks kirkju, sem allir þeir, er til München hafa komið, munu kannast vel við. Miklu eldri menn en ég muna ekki til að þeir hafi nokkru sinni séð öllu gagnandríkari, fríðari mann sýnum og mikilfenglegri en Maurer á efri árum hans, meðan hann enn var fullhraustur andlega og líkamlega. Maurer bar aldrei neina yfirhöfn; hann var þá í sams konar fötum og hann ber á öllum þeim myndum, sem eru í þessari grein og ég held að ég hafi aldrei séð hann í öðruvísi hversdagsfötum. Eitthvað blátt áfram, einfalt, hátíðlegt og þó svo einstakt og sérkennilegt fyrir Maurer einan, lá í búningi hans og öllu ytra útliti, sem fór þessum háa og íturvaxna manni svo vel, að hver sem átti tal við hann varð að gleyma bæði stað og stundu. Þegar er ég var drengur fanst mér svo sem ég lifði eitthvað eins og úr æfintýri, eins og ég sæti hjá einhverjum óendalega vitrum öldungi úr álfheimum, eða þegar ég síðar meir, meðfram af áhrifum Maurers, lét hina norrænu goðafræði fá kröftuglega á mig eins og opinberunargeisla frá germanskri fornöld og útlegging Gerings af Eddu, sem Maurer gaf mér, fylgdi mér á öllum gönguförum, þá þótti mér sem Óðinn í Vafþrúðnismálum eða Grímnismálum væri orðinn hold og blóð, — og ég þekki marga af kunningjum hans og vinum, er fanst hið sama þegar þeir vóru með honum. Þegar hann mintist á Ísland, tindruðu augu hans með enn meiri ljóma en annars og ógleymandi mætti það öllum verða, sem áttu tal við hann einslega, í hvaða róm hann talaði um Ara fróða og hetjurnar í Íslendingasögum.

Maurer rúmlega fimtugur (er hann hélt fyrirlestra sína í Kristjaníu).

»Fjölð ek fór,
fjölð freistaðak«

gat hann sagt um sig, þótt alt hans líf væri helgað ákafri, alvarlegri vinnu og fátt eða ekkert á efri árum hans gæti framar slitið hann frá

bókunum og skrifborðinu. »Fjölð freistaðak«, fyrst og fremst, því að hans einlæga hluttekning í kjörum og örlögum Íslands og Noregs ber þess ljósan vott með hversu miklum lifandi fróðleik, hversu miklum framkvæmdar áhuga hann kom aftur frá þessum löndum, þaðan sem hann bar til smiðju sinnar óþrjótandi efni til þess að smíða úr því ögn fyrir ögn. Með lifandi atorku og öllu sínu manngildi sótti hann fram fyrir sitt elskaða Ísland. Bækur hans um Ísland og Íslendinga og enn öllu fremur ritgjörðir hans um stjórnarbaráttu Íslendinga, er hann skrifaði í viðaukablaðið »Münchner allg. Zeitung«, sýna hversu mjög verk hinna miklu íslenzku ættjarðarvina, einkanlega vinar hans Jóns Sigurðssonar, lágu honum á hjarta. Það mun og eigi ofsagt, að einmitt þessar ritgjörðir hans hafi átt góðan þátt í því, hver endalok urðu hinnar fyrri stjórnarbaráttu Íslendinga. Þetta má meðal annars marka af því, hvernig hinum danska ráðherra Krieger fórust orð, er hann lagði stöðulagafrumvarp sitt fyrir ríkisþing Dana. Hann bað þá þingmenn að tala sem fæst um málið, því Ísland ætti voldugа vini í útlöndum, sem henda mundu hvert óvarkárt orð af hálfu ríkisþingsins á lofti. Það getur nú ekki verið neinum vafa bundið, að þessi orð ráðherrans áttu framar öllum öðrum við Konráð Maurer, og sýnir það ljóslega, hve mikill ótti dönsku stjórninni hefur staðið af ritgerðum hans um málefni og pólitík Íslendinga.

Þessir fyrstu samfundir okkar, vinar og kennara, og jafnframt námsbróður og embættisbróður afa míns, komu mér, eins og mörgum öðrum, í hið allra fyrsta samband við Norðurlönd. Allir söfnuðu þá frímerkjum í München með miklum ákafa og við drengirnir byrjuðum auðvitað á því þegar við vórum lítil börn. Þegar Maurer við heimsókn sína til okkar úti í garðinum heyrði talað um frímerkjaákefðina í mér, hét hann piltinum, sem komst í sjöunda himin af gleði og stóð með öll vitin opin frammi fyrir þessum fallega, vinalega gamla manni, frímerkjum frá Noregi og Íslandi, og af hans munni heyrði ég enn þá meira um hina fjarlægu ey, hið germanska lýðveldi og þess núverandi ástand. En frímerkin, sem mér vóru heitin, fékk ég ásamt sendibréfi til mín, mér til mikillar og óvæntrar ánægju, strax næsta morgun áður en ég fór í skólann. Þetta var svo einkennilegt fyrir Maurer, að hann var svo góður og fljótur til að gera barninu ánægju, og með því ávann hann sér vináttu og þakklæti bæði ungra og gamalla. Útskýring Maurers á skammstöfuninni »aur.« á frímerkjunum og tilsögn í að bera það fram, var það fyrsta, sem ég lærði í íslenzku, og með hversu óviðjafnanlegri alúð og lipurð kunni ekki gamli maðurinn lagið á að vekja áhuga barnsins og gefa því leiðbeiningar af sínum ríkulega og örugglega fróðleiksforðа! Seinna talaði þessi föðurlegi vinur minn og lærifaðir einu sinni lengi við mig um *þ*-ið í »Þórr« og *ð*-ið í »Sigurðr«, nöfn, sem ég rakst á í Eddu, og þó var Maurer ekki aðallega málfræðingur; en hann elskaði íslenzkuna, bæði hina fornu og hina lifandi. Þegar Maurer tókst á hendur ferð sína til Íslands (1858), knúinn til þess af rannsóknarákefð sinni, vóru ekki aðeins samgöngurnar ennþá svo ófullkomnar, að það var í rauninni aðdáanlegt afreksverk, hvernig ungmennið Maurer, daginn eftir trúlofun sína, sleit sig frá heitmeyju sinni og ástvinu (sem eftir það um æfina

var hans önnur hönd og bezta vinkona), og yfirgaf hana nú um 8 mánuði, heldur var það líka miklu fremur aðdáanlegt, hversu hann fullkomnaði þekkingu sína á íslenzkunni, svo að hann hafði málið alveg á valdi sínu, því að hann hafði að vísu áður komist vel niður í því í München með bókum Rasks og annarra, áður en hann kyntist hinu lifandi máli nánara í Kaupmannahöfn. Maurer var fyrsti maður ónorrænn, er mælti við Íslendinga á þeirra eigin tungu heima á þeirra eigin eyju og notaði einungis íslenzku í viðskiftum öllum við sína mörgu vini og velgjörðamenn þar. Hver sá, er les ritgjörðir þeirra Hertzbergs og Tarangers um hinn vísindalega vöxt og viðgang Maurers og störf hans, getur heldur ekki framar verið í neinum efa um að vér höfum átt víðtækan og yfirgripsmikinn andans mann þar sem Maurer var. Hann var hagsýnn og djúpskygn málfræðingur og kunni fullkomlega til hlítar, þ. e. viðstöðulaust fornnorrænu, fornensku, forn- og mið-háþýzku, íslenzku, norsku, dönsku, sænsku og ensku, þareð hann af ásetningi rannsakaði öll heimildarrit á frummáli þeirra. Þegar ég svo bæti því við af eigin þekkingu að Maurer hafði mikinn áhuga á og var vel að sér í grískum, latneskum, spönskum, ítölskum og frakkneskum bókmentum og kunni ný-grísku þegar hann var á unga aldri, þá verða menn að undrast í raun og veru rúmgæði heila hans og minni.

Maurer um sjötugt.

Líferni Maurers var líka algerlega þannig háttað, að sem allramestum tíma var varið til rólegrar vinnu. Til þess hjálpaði líka kona hans honum og hafði lag á að víkja sérhverri truflun úr vegi. Honum var ekki mikið um það gefið að verða tafinn af heimamönnum, en þegar einhver af lærisveinum hans eða hinir og aðrir ungir vísindamenn komu til þess að leita sér vitneskju um eitthvað, þá var hann ætíð við búinn að leggja frá sér vinnu sína og hjálpa öðrum mjög svo vingjarnlega. Á heimili hans ríkti stranglegasta regla og tímaskipan Mjög árla morguns, sumar og vetur, gekk hann að vinnu, og yfirgaf sjaldan, nema er hann gekk til fyrirlestra sinna eða miðdegisverðar, vinnustofur sínar,

sem ásamt hinu mikla bókasafni hans vóru á lofti í húsi hans, Schellingstrasse 39. Á fyrri árum sínum gekk hann stundum langan veg að gamni sínu eða fór með konu og börnum upp í sveit svo sem tveggja vikna tíma, en seinna meir átti hann altaf verra og verra með að skiljast við vinnu sína og kunni altaf ver og ver við allar frátafir frá henni. Mjög miklum tíma varði Maurer til bréfaviðskifta sinna, sem vóru mjög yfirgripsmikil. Bréf hans urðu ósjaldan að heilum ritgjörðum, svo vandlega og ítarlega svaraði Maurer spurningum þeim, er lagðar vóru fyrir hann. Einstök ánægja var honum og alla æfi að bréfaviðskiftum við íslenzka vini sína, eins og honum þótti líka vera sín á Íslandi vekja hjá sér fegurstar endurminningar. »Hefði Konráð Maurer átt sjálfur«, segir Taranger, »að kveða á um hvaða rannsóknarsvið honum væri geðþekkast, er það varla að efa, að hann hefði sagt: saga Íslendinga«. Frá þeim degi er Maurer hafði skipað norrænum vísindaiðkunum öndvegi rannsókna sinna (frá því um sumarið 1869 hafði hann sérstaka stöðu við háskólann í München sem kennari í norðurgermanskri réttarfarssögu og hélt upp frá því fyrirlestra mestmegnis um norsk og íslenzk ríkislög, einkalög og kirkjulög), var einkum Island það ástundunarefni, sem hann hafði mestar mætur á. Næstum daglega reið hann hestinum sínum íslenzka í »ensku görðum«, sem vóru skamt heimanað frá honum. Myndir af Jóni Sigurðssyni, Guðbrandi Vigfússyni og öðrum Íslendingum prýddu vinnustofur hans og ekkja hans á skrautlegan skautbúning, er hann færði henni frá Íslandi. Á veggjunum í herbergjum Maurersættarinnar má líta ljósmyndir af Lauru dótturdóttur hans sem lítilli stúlku á húfubúningi.

Guðbrandur Vigfússon var einkar kærkominn gestur að Maurers og gátu menn þá líka stundum séð hann þeysa reiðina á gæðingi Maurers um götur og garða í München. Meðal Münchenbúa eins og líka þeirra Norðurlandabúa, sem komu til München, svo sem t. d. Norðmannanna Björnstjerne Björnsons, Henriks Ibsens, Hagerups, Gjessings, Grönvolds málara og margra annarra var gestrisninni í húsi Maurers við brugðið, það var sannarlega norræn gestrisni, en að henni studdi einkum kona Maurers, frú Valería, er var frakknesk í móðurætt (dóttir Faulhabers nokkurs). Munu fáir lærðir menn hafa átt því láni að fagna að eiga svo nærgætna, greinda og hágáfaða eiginkonu til aðstoðar á lífsleiðinni. Og sannarlega var það þó ekkert smáræðis ætlunarverk, sem kona þessa manns setti sér, ef hún vildi gera honum að skapi, þareð hann í daglegri umgengni var jafn einrænn og skuggalega þungbúinn eins og hann líka var þverúðarfullur og ófyrirlátssamur Hann hlaut þann heiður og frama að fá hina bayversku krúnuorðu, svo að hann og kona hans þar með vóru tekin í aðalsmanna tölu, og líka var hann gerður að leyndarráði, en þetta hvorttveggja kom mjög í bága við hið látlausa náttúrufar hans, er var státinn af því, að afi hans var bóndason og allir forfeður hans höfðu talist í bænda flokki.

Til þess að réttlæta það, að vér höfum skrifað nafn hans þannig yfir þessa grein vora, eins og hann sjálfur helzt, og ætíð í opinberum viðskiftum, skrifaði það, viljum vér setja hér orð Hertzbergs:

»Það nafn, er verið hafði fullgott forfeðrum hans, var einnig nógu gott fyrir hann sjálfan, og hinn rithátturinn á nafni hans, sem hann varð að láta sér lynda opinberlega, var honum óvinsæll og andstyggilegur. Mér var sem ég heyrði titra rödd Erlings Skjálgssonar, er hann neitaði að taka við jarlsnafninu, af því að forfeður hans höfðu allir

Maurer hálfáttræður.

verið hersar«. Það sem á ytri umgengni Maurers aldrei kom upp á yfirborðið, hugsanirnar sem bárust um í djúpinu og þessi óánægja með sig og sínar framkvæmdir, sem er einkennileg fyrir alla mikla andans menn, það kom oft því ákafar fram í heimilislífinu og í innilegri umgengni við nánustu vini hans, og væri hann einu sinni móðgaður, var hann ósáttgjarn og langrækinn. Þegar svo bar undir var kona hans

eins og góður andi, en þrátt fyrir það hafði hið efnisríka líf hans margt þungbært heimilislíf í för með sér.

Þessar hugleiðingar um manngildi Maurers viljum vér svo enda með stuttu yfirliti yfir æfiferil hans. Drög til þessa æfiágrips eigum vér ekkju hans að þakka.

Maurer fæddist 1823 í Rínarfalsi og liðu bernskuárin þvínæst farsællega; faðir hans var að vísu svo önnum kafinn í köllun sinni og vísindastörfum, að hann gat ekki sint mikið börnunum (Konráð átti systur eina, eldri). Móðir hans þar á móti og foreldrar hennar létu sér einkar ant um velferð barnanna og afi Konráðs bar óþreytandi ást og umhyggju fyrir dóttursyni sínum. Því miður átti það fyrir börnunum að liggja, að missa snemma móður sína. Kaldráður kvilli, er hún barðist gegn í sjö ár, endaði æfidaga hennar, þegar sonur hennar var á áttunda árinu. Konráð Maurer hallaðist með heitri ást að móður sinni og alt til síns endadægurs varðveitti hann minning hennar með þakklátssemi og aldrei mátti honum það úr minni líða, að hann var svo snemma sviftur áhrifum móður sinnar.

Árið 1832 var faðir Konráðs Maurers gerður að ríkisstjórnarmeðlimi á Grikklandi og fór hann þá, aðeins 9 ára að aldri, með honum suður þangað. Þar varð æfin auðug að stórkostlegum áhrifum og atvikum; endurminningarnar um veruna á Grikklandi og ferðina fram og aftur geymdi hann í fersku minni alla sína æfi.

Eftir ekki full tvö ár komu þeir feðgar aftur til München og gaf Konráð sig nú allan að námi sínu með miklum ákafa og góðum árangri; gekk í háskólann í Leipzig og síðan í háskólann í Berlín. Að afloknum prófum sínum ljómandi vel, tók hann þátt í stjórnarstörfum ríkisins, sem var óskamið hans.

Fyrirskipanir föður hans slitu hann frá stjórnarstörfunum og varð hann nú kennari í þýzkum lögum við háskólann í München. Að þannig var gengið á lífsstefnu hans sveið honum sárt alla æfi, því að, samkvæmt þunglyndi hans, áleit hann sig ófæran til vísindalegs æfiskeiðs. En með járnseigri iðjusemi og dæmalausri sjálfsafneitun vann hann nú nótt og nýtan dag til þess að fullnægja kröfum sinnar háu stöðu.

Þegar er hann var að námi í Leipzig gaf hann sig öðru fremur að germanskri réttarfarssögu, og, er áhugi hans við fyrirlestra Jakobs Grimms snérist að málfræði og hann brátt hafði fengið nokkra kunnáttu í þessum vísindum, sem þá vóru í bernsku, fékk hann löngun til að yrkja sinn uppáhaldsakur, hinar norrænu heimildir, og í þessari grein, sem hann svo snemma hafði kosið sér að ástundunarefni, ruddu störf hans öðrum braut, svo sem kunnugt er orðið. Því betur sem hann komst niður í hinu fornnorræna réttarfari, því sterkari varð löngun hans til að sækja hinar fornu sögustöðvar á Íslandi heim og kynna sér landið rækilega. Hann var vel út búinn til þeirrar ferðar, manni er víst óhætt að segja með öllum þeim fróðleik, er í þann tíð var fáanlegur. Hann hafði og þegar nokkrum sinnum varið réttindi hinnar fjarlægu eyjar af hlýjum hug, áður en hann lagði upp í ferð sína þangað. Daginn áður en hann fór drakk hann festaröl sitt og lagði þá upp með glöðu geði, en þungbært var það heitmeyju hans að sjá

unnustann, sem hún ennþá naumast hafði ástum bundið, halda á braut svo langar leiðir.

Aldrei þóttist Konráð Maurer geta hrósað því nægilega, hversu honum var tekið með opnum örmum á Íslandi og hversu fúslega honum var í té látin hvers konar aðstoð til rannsókna hans. Þegar eftir heimkomu hans í nóvember 1858 stóð brúðkaup hans. Jafnvel hamingja hjúskaparlífsins og að börnin, elskuð og efnileg, uxu upp, gat ekki vakið hann upp úr hinu djúpa þunglyndi, sem stundum kom yfir hann við hans sífeldu vinnu. En þær fáu frístundir, sem Konráð Maurer tók sér frá vinnu sinni, er annars var stranglega skipað niður, var hann hjá konu sinni og börnum, og stundum gat líka orðið allskemtilegt og fjörugt hjá þeim Maurer. Því miður verðum vér að bera beinlínis á móti orðum Finns Jónssonar: »lífsstundir Maurers hafa lítt verið sorgum blandnar«. Auk þess sem Hertzberg lýsir svo vel hvernig það kom í bága við hugsunarhátt Maurers, bar þvert á móti margt ómildilegt bölið fyrir hann á lífsleiðinni, sem örlögin eru óvön að láta hina háleitustu og djúpskygnustu skorta. Ekki var sú mikla sorg ein báran stök, að hann misti Markús son sinn, sem var hágáfaður og vísindalega mentaður maður, og þareð hann var sögufræðingur hefði hann einmitt getað orðið föður sínum að svo miklu liði í þeirri grein. En hann var svo mikið hraustmenni í lund, að hann yfirbugaði með sjálfum sér raunirnar; þess vegna hefur fátt af þeim borist út og vér viljum líka hér láta oss það nægja, að geta þessa sannleikanum samkvæmt, til þess að aflaga ekki þá hugmynd af Maurer, sem hér sé dregin upp. Í brúðkaupsveizlu Friðriku uppáhaldsdóttur sinnar leit hann út eins og sorgmæddur öldungur og saddur lífdaga, dapurlegur á svip, en það var þó eins og glaðnaði til yfir honum við allar hamingjuóskirnar frá Noregi, við hinar fjörlegu og gleðiríku hugsanir, sem þessi 74 ára gamli maður lét í ljós í sinni ágætis ræðu, og við heillaóskir þær er hann lét fylgja barninu sínu til Hamborgar. Þessi elskaða dóttir fylgdi föðurnum eftir í gröfina að tæpu ári liðnu á milli þeirra.

Alt til síns endadægurs stóð Konráð Maurer í nánu sambandi við Ísland; hvað eftir annað var Guðbrandur vinur hans velkominn gestur að hans svo vikum skifti og naut með ánægju umönnunar og aðhjúkrunar þeirra Maurers, eins og hann væri einn þeirra. Vér megum ekki sneiða hjá einu sérstöku atriði í viðskiftum Maurers við Íslendinga, það er vinátta hans til gamalla íslenzkra kvenna, sem uku þekkingu hans ríkulegu á siðum og sögu þjóðarinnar. Hann var sjálfur blátt áfram og óvandfýsinn, og hátterni og líferni Íslendinga féll honum því svo einkar vel í geð; hann myndi ekki hafa verið ófús á að flytja út til Íslands, þar sem einfaldleikur manna og andlegur áhugi höfðu gjört honum lífið svo ljúft. Með þakklátssemi og innilegri ánægju mintist hann Íslands og þeirrar uppörvunar, sem hann fékk þaðan af og seinna meir æfinlega af viðskiftum sínum við Íslendinga. Þegar byrði ellinnar lagðist þyngra á hann andlega og líkamlega lék ánægjubros um varir hans, er beint var huga hans að Íslandi og glæddar endurminningarnar um vini hans og alt sem Ísafold hafði í sér innifólgið fyrir hann. Betri vin en Konráð Maurer áttu Íslendingar aldrei.

p. t. Uppsölum á hvítasunnunni 1904.

Kristindómsdeilur í fornöld.

Eftir prófessor J. L. HEIBERG.[1]

Trúhreyfing sú, sem Páll postuli hóf í Rómaveldi og varð til þess eftir hálfa þriðju öld, að Konstantínus mikli gaf út tilskipanir sínar um umburðarsemi við kristna menn, á fullkomlega skilið athygli, þótt ekki væri fyrir annað en hin stórkostlegu eftirköst sín í sögu mannkynsins. Spurningin um vöxt og viðgang kristilegrar trúar kemur í rauninni ekki til mála hjá þeim, sem eru þeirrar skoðunar, að hún sé yfirnáttúrleg og opinberuð og eftir því brot á því orsakasamhengi, er sagan — eins og hver önnur vísindi — eingöngu fæst við. Að vísu opnar guðfræðishugtakið »fylling tímans« gátt fyrir rannsóknum með vísindasniði á því, hverjir þeir þættir vóru í framþróun og menning, er hagstæðir voru útbreiðslu kristilegrar trúar og ruddi henni braut. En meðan menn halda dauðahaldi í opinberunarhugtakið, getur ekki verið um veruleg vísindi að ræða, því að það er sá óskasteinn, er í hverju tilteknu atriði ryður öllum torfærum úr vegi og lamar allar rannsóknir. Á sjónarhól sögunnar er málið ákaflega erfitt viðfangs, af því hvernig heimildum er háttað. Rit nýja testamentisins og hinar kristilegu apókrýfur[2] frá sama tíma eru — þótt slept sé vandkvæðum þeim, sem eru á því að ákveða aldur þeirra — að eins vitni um ástand og tilfinningar innan vébanda safnaðanna í sveitum og héruðum, er þeir tóku yfir og sjaldan vóru víðáttumikil. En í þeim eru fáar og lítt áreiðanlegar frásögur um afstöðu hins mentaða og mikilsmegandi hluta heiðinna þjóða, og er það þó miklu merkilegra atriði í þessu máli. Og jafnvel þessi hluti heiðinna þjóða er — að svo miklu leyti sem hann er kominn á það

---

[1] Grein þessi er þýdd úr hinu fjöllesna tímariti »DET NY AARHUNDREDE« (apr. 1904) og er höfundur hennar einn af hinum helztu vísindamönnum Dana, sem háskólinn í Oxford nýlega hefur gert að heiðursdoktor, þótt hann áður væri doktor við Kaupmannahafnarháskóla. — Greinina má ekki skilja sem árás á kristindóminn, heldur er hún einungis söguleg frásögn um árásir heiðingja á hann á hinum fyrstu öldum kristninnar. Þar sem kristindómurinn á bernskuskeiði sínu ekki einungis gat staðist slíkar árásir, heldur dafnaði og óx þrátt fyrir þær, þá er auðsætt, að þær muni ekki geta orðið honum til mikils hnekkis nú á þroskaskeiði sínu og fullorðinsárum. RITSTJ.

[2] ɔ: rit, sem hafa ekki hlotið viðurkenning kirkjunnar. ÞÝÐ.

menningarstig, að hann taki til máls í bókmentunum — mjög lengi að koma auga á kristindóminn. Það er kunnugt, hvílíkum smánaryrðum Tacítus (Annálar XIV, 44, útgefnir kringum 115) fer um hinn kristna trúflokk út af brunanum í Róm á dögum Nerós, sem lítilmótlegt og viðbjóðslegt fyrirbrigði, »nokkra menn, sem séu mjög óþokkaðir sökum lasta þeirra og kallist kristnir«. »Nafnið er dregið af Kristi nokkrum«, segir hann enn fremur, »er aftekinn var á stjórnarárum Tíberíusar af Pontíus Pílatus landsstjóra, en þessi skaðvæna hjátrú, er tekist hafði að bæla niður í bili, gaus upp aftur, ekki aðeins í Gyðingalandi, þaðan sem þetta fár er runnið, heldur líka í höfuðstaðnum, þar sem allir glæpir og svívirðingar safnast saman úr öllum áttum og berast út«. Raunar telur hann, ósannað, að þeir hafi átt sök á brunanum, en þykir auðsjáanlega eðlilegt, að þeim sé kent um hann sökum »haturs þeirra á mannkyninu«. Vinur Tacítusar, Plinius yngri, er vægari í dómi sínum um þá. Þegar hann var jarl í Biþyníu, varð hann að yfirheyra nokkra kristna menn, er ákærðir vóru fyrir brot á banni gegn leynifélögum. Hann spyr keisara að því í bréfi til Trajans (96. br. frá árinu 112), »hvort nafnið kristinn varði við lög, jafnvel þótt engin afbrot fylgi því, eða aðeins þeir glæpir, er séu því samfara«, og skýrir þar næst frá aðferð sinni. Hann heimti af hinum ákærðu, að þeir ákalli guðina, ef þeir vilji firra sig hegningu, fórni mynd keisarans reykelsi og víni og formæli Kristi, »og til þess á ekki að vera hægt að kúga þá, sem kristnir eru í raun og veru«. Við yfirheyrsluna skýrðu nokkrir menn frá því, er fyrir eina tíð höfðu verið kristnir, að afbrot eða villa þeirra hefði verið fólgin í því, að þeir hefðu verið vanir að koma saman fyrir dögun á ákveðnum degi, syngja sálma Kristi til dýrðar, eins og hann væri guð, og skuldbundið sig með eiði — ekki til að fremja neina glæpi, heldur hins, að þeir skyldu hvorki ræna né stela né drýgja hór né rjúfa orð sín né synja fyrir fé, er þeim væri trúað fyrir, er það væri heimt aftur. Þegar þessu væri lokið, væru þeir vanir að skiljast og hittast aftur heima til þess að eta saman, en ekki nema óbrotinn og saklausan mat«. Pyntingar á tveim vinnukonum hefðu ekki heldur leitt annað í ljós en »gegndarlausa hjátrú og heimsku«. Þetta hneyksli virtist að vísu þó nokkuð alment, en Plinius heldur þó, að stemma megi stigu fyrir því, ef ofmikilli hörku sé ekki beitt.

Þannig leit mentalýður í Róm enn á þetta á 2. öld. Af þessu

er auðsætt, hve fjarstætt það er, er sumir fúskarar eru altaf annað slagið að blása lífsanda í nasir gömlu skröksögunni, að Seneca hafi verið kunnugur Páli postula og að rit hans beri menjar þess. Tilraunir þessar eru ekki jafnmeinlausar og ætla mætti í fljótu bragði. Í þeim er undir niðri falin ramfölsk staðhæfing á því, að heimspekingar í fornöld hafi ekki upp á eigin spýtur getað nálgast svo hin »opinberuðu« trúbrögð, eins og Stóungar hinir yngri gerðu í fræðum sínum.

Í háðriti Lúkíans gegn Peregrínos Próteus, heimspekingnum »kýniska«, kennir alveg sama þels til kristilegrar trúar, sem vér höfum rekist á hjá Plinúsi, en það liggur við, að hann kenni í brjósti um þessa heimsku og hjátrúarfullu aumingja, en í rauninni meinlausu menn. En þó eru meiri brögð að óvildinni og talað í öðrum tón, eins og munurinn á erindi rómversks embættismanns til keisarans og flugriti »semítisks« blaðamanns hlaut að hafa í för með sér. Lúkían drepur á það í riti þessu, að þessi spjátrungur hafi um eitt skeið þózt vera kristinn og aflað sér mikilla álita með þeim á Gyðingalandi fyrir að tileinka sér »þessa dæmalausu speki« þeirra og skýra rit þeirra. Þegar hann lenti í fangelsi fyrir bragðið, höfðu þessir fáráðlingar ofan af fyrir honum og hjúkruðu honum með átakanlegri umhyggjusemi. Um kristna menn segir. »að þeir tigni enn þá þenna mann, er krossfestur var á Gyðingalandi og leitt hefur þessa nýju dultrúarsiði í venju«, og að þeir séu mjög hjálpfúsir. »Þessir örvitar telja sér sem sé trú um, að þeir öðlist ódauðleik og eilíft líf. Af því hræðast þeir líka ekki dauðann, og leggja einatt lífið í sölurnar af frjálsum vilja. Auk þess hefur hinn fyrsti löggjafi þeirra komið þeirri hugmynd inn hjá þeim, að þeir séu hverjir annars bræður, ef þeir afneiti grískum guðum, dýrki hinn krossfesta vitring og breyti eftir lögum hans. Sökum þess láta þeir sér standa á sama um alla hluti og telja alt sameiginlegt, enda hafa þeir tekið fræði þessi góð og gild, án þess að óbrigðular sannanir væru færðar fyrir þeim«. Hver skrumarinn fær því hæglega vafið þeim um fingur sér. Lúkían heldur auðsjáanlega, eins og Plinius, að alt þetta sé ekki nema heimskuleg hjátrú, ekki verra en aðrir dultrúarsiðir Austurlanda, er vóru margir í þá daga.

Almenningsálit á kristnum mönnum hefur þó enn þá á 2. öld fremur hallast að Tacítusi, en þeim Plinúsi og Lúkían, sem auðsætt er af varnarritum fyrir kristilega trú, er til eru frá þeim tíma. Eitt þessara fjögurra grísku varnarrita, »Gegn Hellenum«

eftir Tatían, beinir máli sínu til mentaða fólksins, hin önnur — 2 eftir Jústínus, † 166, og eitt eftir Aþenagóras frá árinu 177 —, til öldungaráðs og keisara. Aþenagóras kemst svo að orði um ákærur andstæðinganna á hendur kristnum mönnum: »Þrent er það sem menn ásaka oss um: guðleysi, barnaát og sifjaspell«. Og þessar ákærur hrekur hann rækilega. Þar sem þeim er borið mannát á brýn, þá vísar hann til trúar kristinna manna á upprisu líkamans (30. kap.). »Hver mun vilja gerast gröf líkama, er upp eiga að rísa, ef hann trúir á upprisuna?« Aðrir trúvarnarhöfundar taka og þessar sömu sakargiftir til umræðu, og það vóru líka þær, sem undir niðri vóru ástæðan til yfirheyrslu Plinísusar á því, hvernig samkomur og máltíðir þeirra færi fram. Í samtalsriti Múnicíusar Felix (frá því hér um bil 200), »Octavíus«, elzta kristnu riti á latneska tungu, tilfærir hinn heiðni sækjandi að mestu hið sama sem »almennan orðasveim« — ásamt mörgum þrælslegum og hryllilegum smáatriðum:

»Frásögnin af vígslu munkaefna er að sama skapi hræðileg, sem hún er þjóðkunn. Ungbarn eitt er tekið og hulið korni, til að blekkja þá grunlausu, og borið fram fyrir þann, er vígjast á. Barnið er sært ósýnilegum launsárum og þannig ráðinn bani af munkefninu, sem af korninu á yfirborðinu lætur lokkast til að lemja það, og sýnist ekkert saknæmt í því. Blóð þeirra sleikja þessar ófreskjur með hinni mestu græðgi. Limi þeirra þreyta þeir kapp um að rífa í sundur«. Um samsæti þeirra hljóðar frásögnin á þessa leið: »Þeir koma saman til máltíða á ákveðnum degi og hafa þá í för með sér öll börn sín og mæður og systur. Koma þar bæði konur og karlar á öllum aldri. Þegar þeir hafa etið ríkulega, villibragur færst yfir samkvæmið. menn orðnir ölvaðir og brennandi af sifjaspellslosta, fleygja þeir fórnarköku fyrir hund einn, er bundinn er við ljósastikuna, og ginna hann þannig til að þjóta upp og stökkva lengra en snúran þolir, sem hann er bundinn við. Þegar ljósið, er komið gæti upp um þá, með þessu móti fer um koll og slöknar, steypa þeir sér þarna í myrkrinu, er engrar blygðunar kennir, eftir því sem blind tilviljun ber þá, í faðmlög óumræðilegra girnda«. Sem heimildar að þessari hroða-lýsingu er skírskotað til ræðu gegn kristnum mönnum eftir Frontó, kennara Markúsar Árelíusar, keisara. Eftir því hafa líka svo ótrúlegar sakir verið bornar á þá á efsta stað. Að sumu leyti stafa þær af hinum klúru kenningum um jarteiknan kvöldmáltíðarinnar, að sumu leyti er það heimfært upp á þá, er Gyðingum var brugðið um. Tacítus getur þess um þá í lauslegri lýsingu á siðum þeirra (Sögur V, 4), að »með þeim sé það leyfilegt, er vér teljum sifjaspell«. Á sama hátt er og endurtekin í riti Múnicíusar Felix sú sakargift Tacítusar á hendur Gyðingum, að þeir ákalli asna, og borin kristnum mönnum á brýn. Auk þess ályktuðu menn hiklaust af því, að aðrar nætursamkomur með líku móti og sértrúar-

legu sniði vóru reyndar að illu. Heiðinginn í riti Múnicíusar Felix kveður téðan orðróm »ef til vill rangan, en hann komi a. m. k. vel heim við þessar leynisamkomur þeirra á næturþeli«.

Þessar kynjahugmyndir gátu samt ekki átt sér langan aldur. Evsebíos getur þess um sifjaspellskæruna (Kirkjusaga IV, 7, 11), að »hún hafi ekki orðið langlíf, því að sannleikurinn varð ofan á af sjálfsdáðum«. Sá atburður, er kristindómurinn tók að ryðja sér til rúms meðal yfirstéttanna í þjóðfélaginu og varð þannig að umræðuefni meðal mentaðra manna, átti þó víst meiri þátt í því að kveða þær niður, en varnarrit þau, er getið hefur verið um. Það er auðsætt af því, að slík varnarrit yfirleitt gátu birzt í bókmentunum. Aþenagóras var gamall platónskur heimspekingur, Jústínus háði opinberlega kappræður um kristna trú í Róm við kýniskan heimspeking og Múnicíus Felix, mikilsvirtur málfærslumaður, bar hönd fyrir höfuð henni á því rósamáli, er títt var um þær mundir. Það má og ráða af ýmsu á víð og dreif í bókmentunum, að nú er því beint í aðra átt, er menn hafa að setja út á kristindóminn. Aristeides mælskumaður fer hörðum orðum um »þá oguðlegu á Gyðingalandi«, er ákalli skugga og aldrei hafi unnið nokkurt þarfaverk fyrir mannkynið og geti ekkert annað en troðið sér upp á heimilin og komið þar öllu í uppnám. Þeir dirfast að ráðast á mestu menn hinna gömlu grísku bókmenta og skreyta fræði sín heimspekinafni, eins og þau væru eitthvað betri fyrir það, og svo geta þeir ekki svo mikið sem talað almennilegt mál. Það er nærri svo að sjá, sem Aristeides hafi haft varnarrit Tatíans í huga, sem óneitanlega ertir og espar, bæði sökum lélegs búnings og hroka þess, er hann sýnir andlegu lífi Grikkja, sem á að hafa verið komið upp á Móses og spámennina. Trúgirni kristinna manna á 2. öld er ekki síður að máltæki höfð en trúgirni Gyðinga. Þegar Hóraz lagði ekki trúnað á kynjasögu eina, sagði hann: »credat Júdæus Apella« (trúi nú Gyðingurinn A.). Nú talar Galenos læknir um að taka gildar ósannaðar setningar »eins og menn væru úr skóla þeirra Krists og Mósesar«. Sami maður tekur á öðrum stað »áhangendur Krists og Mósesar« sem dæmi ósveigjanlegrar þrjózku, þótt hann annars játi, að sumir kristnir menn breyti sem sannir heimspekingar.

Þessi ummæli sýna, að nú var ekki lengur litið svo á, sem kristnir menn ættu að eins heima hjá lögreglunni, heldur hefðu nú sveiflað sér upp í mótstöðumannafylking í bókmentunum, þótt

það væri svo sem ekki mikill virðingarsess, er þeir höfðu þar komist upp í. Það er því engin furða, að það er fyrst á þessum tímum, er vér rekumst á eitthvað lagt til málanna í bókmentunum af hálfu forngrískrar heimspeki gegn kristinni trú, svo að nokkuð kveði að, »Raust sannleikans« (aleþes logos) eftir Celsus. Það er varðveitt í svari gegn því, eftir Órígenes, lærðan kirkjuföður í Alexandríu, er með stakri samvizkusemi vitnar í það hér um bil orð fyrir orð og grein fyrir grein. Hefur því verið hægt að setja það saman, svo að nokkurn veginn sé viðunandi.

Órígenes hefur samið rit sitt hér um bil 248 fyrir tilmæli eins vina sinna, er leitt hefur athygli hans að bók Celsusar og háska þeim, er af henni væri búinn. Hann kveðst ekki vita deili á höfundi hennar. En hann gizkar á, að það sé sami maðurinn sem Celsus nokkur, er var uppi á dögum Markúsar Árelíusar og var Epíkúrsmaður og samið hefur rit gegn göldrum. Þenna Celsus þekkjum vér. Hann var vinur Lúkíans, er fyrir áskorun hans setti saman háðritið »Alexander eða falsspámaðurinn«, hér um bil 180. Það er víst, að það sé sami maðurinn, af því að Lúkían minnist á »hið prýðilega nytsemdarrit« Celsusar vinar síns »gegn galdramönnum« (21. kap.) og hyggst að gera honum að skapi, er hann hleður lofi á Epíkúr (25. kap.). Það kemur heim, að rit þetta gegn kristindóminum, sem enn er til, gæti vel verið eftir Celsus þenna, og það er frá sama tíma (það virðist samið hér um bil 178). Það dugir samt ekki að gera þessa tvo rithöfunda að sama manni, eins og menn hafa fyrrum gert samkvæmt ágizkun Órígenesar. Höfundur ritsins gegn kristninni er sem sé auðsjáanlega ekki Epíkúrsmaður, heldur Platóningur, sem Órígenes hefur líka mjög vel veitt eftirtekt. En hann reynir að smeygja sér úr öllum vanda, er hann hyggur, að Celsus hafi dregið dul á skoðun sína í heimspekilegum efnum, sem er mjög ósennilegt. En annars lætur hann hvað eftir annað í ljós efa á, að mótstöðumaður sinn sé Celsus Epíkúrsmaður.

Fyrir fram er það líka líklegast, að það hafi verið Platóningur, er hóf bókadeilur gegn kristilegri trú. Epíkúrsmönnum þótti það naumast taka því. Lúkían fyrirverður sig t. d. hálfpartinn fyrir að skrifa um annan eins loddara og Alexander. Kýnungar vóru yfirleitt menn óbókvísir. Þeir skráðu ofsaþrungnar siðaprédikanir. Stóungar, er einkum töluðu máli mentalýðsins, höfðu alt of mikla óbeit á skorti kristindómsins á hugsanréttri rökleiðslu. Markús

Árelíus eignar óttaleysi þeirra við dauðann »tómri þverúð«, sem hefði þó átt að koma við skyldar taugar í þeim, og kveður það gagnstætt óttaleysi Stóunga, sem sé »göfugt og sprottið af skynsemi«. Epiktet kveður það (IV, 7, 6) stafa af »vitfirring og vana«, en honum hefur ranglega verið borið á brýn að hafa hnuplað frá kristindóminum. Platóningar vóru hins vegar í þann veginn að verða forystuskóli og kenning þeirra var veruleg trúarbrögð, ekki að eins heimspekilegt kerfi, og áhugi þeirra á erlendum guðvísindum, einkum guðfræði Austurlanda, hlaut að koma því til leiðar, að þeir kyntu sér kristna trú, og af því vóru þeir nauðbeygðir til að gera sér grein fyrir afstöðu sinni gagnvart henni, einmitt af því, að kenningar þeirra áttu að svo mögru sammerkt með henni. Úr hóp (Ný)-Platóninga eru og þau rit komin, er vér vitum eitthvað að mörkum um.

Þótt Celsus sé oss því með öllu ókunnur maður, þá verða rit hans þó meira virði af því, að hann heyrir til andlegri stefnu, er drotnandi var í fornaldarlok. En af því að hann jafnframt er rökfimur hugspekingur[1] og gáfaður maður, þá getum vér vænst þess að græða á lestri bókar hans mikilsverðan fróðleik á, hvað það var, er Grikkir fundu kristindóminum til foráttu.

Í innganginum kveðst hann vandlega hafa kynt sér rit kristinna manna. Það sætir og mestu furðu, hversu mikla þekking hann hefur bæði á ritum hins gamla og nýja testamentis og fræðslu ýmissa annarra trúflokka, einkum Gnostíka. Hann virðist og meðal annars þekkja öll fjögur guðspjöllin, er hann segir: »Sumir hinna trúuðu hafa endursamið frumrit guðspjallanna þremur og fjórum og fleirum sinnum, til að fá staðist árásir þær, er á þau yrðu gerðar«.

Hann hefur þar ádeilur sínar, er hann lætur Gyðing einn ráðast harðlega á dæmisögur nýja testamentisins í samtalsformi. Jómfrúfæðingin er skröksaga, er Kristur hefur sett saman til að leyna, hvernig í öllu lægi, að móður hans hefði maður hennar skilið við fyrir hjónabandsbrot. Að Jórdanskírninni, dúfunni og himnaröddinni eru ekki önnur vitni en Jesús sjálfur og annar afbrotamaður, er hann vitnar til. Barnamorð Heródesar og ferðalag hinna þriggja konunga úr Austurlöndum er áþreifanlegur tilbúningur. Af hræðslu þeyttist Jesús sveit úr sveit með 10—11 lítilmótlegum mönnum, hinum verstu tollheimtumönnum og »skipurum« (gramur leiðréttir Órígenes: nei, fiskimönnum). Þegar á bernskuskeiði var honum komið til Egiptalands til að forða honum frá lífláti. Sá guð, sem tveim sinnum ómakaði engil sinn vegna þess arna, hafði þá engin ráð með að bjarga syni sínum, ef hann væri heima. Hið sanna er, að Jesús hefur dvalið í Egiptalandi til að

[1] = Tænker.

nema töfralistir, er hann síðar neytti til að villa fólki sjónir, og þótt meiri hlutinn af þeim væri ekki skrök ein, þá er það ekki meira en það, sem hver reglulegur töframaður getur gert. Hver þrekvirki hefur Jesús unnið, og hví eiga spádómar spámannanna um Messías einmitt að hljóða um hann, er ekkert guðdómlegt hefur til að bera?

Það er svo að sjá af sumum smáatriðum í þessari árás, að Celsus hafi notað rit Gyðinga sem heimildir. Þar sem hann gerir Gyðingi orð þessi upp, þá er hugsunin auðsjáanlega sú, að kristindómurinn standi Gyðingatrú að baki og fái ekki svo mikið sem staðist dóma hennar. Fyrir því lætur Celsus Gyðing sinn ljúka máli sínu með erindi til samlanda sinna, er kastað höfðu trú sinni, þar sem hann leiðir þeim fyrir sjónir, hversu fráleitt það sé að kjósa kristna trú fremur en erfðatrú þeirra. Jesús samsvarar ekki þeim Messías, er um er spáð. Hann fór í felur, þegar átti að refsa honum, og lærisveinar hans brugðust honum skammarlega. Hann hafði ekki svo mikið sem sama hemil á þeim sem ræningjaforingi á óaldarflokki sínum. Og hvernig gátu þeir fengið það af sér, er hann hafði látið Pétur og Júdas skilja á sér, að hann vissi, hvað þeir hefðu í hyggju? Hví sýndi hann þá ekki guðdómsmátt sinn að minsta kosti á síðustu stundu? Öðru nær. Hann bað þess að síðustu, að þessi kaleikur mætti verða tekinn frá sér, sem hann sjálfur hafði þó einsett sér að tæma af hlýðni við föður sinn og það óhjákvæmilega af sjálfs sín frjálsum vilja, ef hann væri sjálfur guð. Á krossinum þyrsti hann og blæddi honum, eins og réttum og sléttum menskum manni, — eða var það, ef til vill, goðblóð það, er Hómer getur um, sem rann úr sárinu í síðu honum?[1] Hvernig getum vér haldið, að sá sé guð, er ekkert guðlegt gerði, fekk engan til að trúa á sig í lifanda lífi, jafnvel ekki lærisveina sína, og er yfirleitt ekki annað en ímynd óvirðingar og vesaldóms? Já, — en hann gerði kraftaverk og er upprisinn frá dauðum, segja menn. Hið fyrra hafa margir getað og Kristur hefur sjálfur sagt, að þau geti verið framin með djöfla fulltingi (Matth. 7, 22). Hið síðara er í frásögur fært um Orfevs, Pýþagóras og fleiri. Hví á annað að vera sannindi, en hitt þjóðsaga? Og af hverju vitið þér, að hann er upprisinn? Það hefur enginn séð það nema hálfgalin kona og fáeinir aðrir, er hafa verið taugaveiklaðir og dreymt það og talið sér trú um það af ásettu ráði, sem hefur margan manninn hent, eða — og það er sennilegast — að þeir hafa viljað gera aðra hrifna með þessum hégóma. Eftir upprisuna átti Kristur að sýna sig á almannafæri, úr því að hún átti að sanna guðdóm hans. Þar sem hann leitaðist við að snúa hverjum og einum í lifanda lífi, hvert vit var svo í því að laumast til leynifunda við fáeina lærisveina sína eftir upprisuna, þegar hann gat einhver áhrif haft. Hvernig má það vera, að nokkur guð dvelji svo meðal mannanna, að hann þekkist ekki, er hann stígur niður til þeirra, ekki sízt til þeirra, er lengi höfðu vænzt hans? Er hann ef til vill kominn til þess að vér skulum ekki trúa? Nei. Jesús var enginn guð. Hann var meira að segja

---

[1] Það er spaugilegt, að Órígenes svarar þessu með því, að gera úr því kraftaverk, að blóð og vatn rann úr sárinu að honum dauðum.

enginn spekingur. Hin mörgu vei yður! og æstu illyrði hans eru viðurkenning á því, að hann efar að fá sannfært aðra menn og það með góðum rökum?

Eftir þessar smáskærur tekur Celsus sjálfur til óspiltra málanna og greiðir atlögu að kristindóminum frá almennu heimspekilegu sjónarmiði. Í byrjuninni kveður hann deilur Gyðinga og kristinna manna markleysu, baráttu »um asnaskugga«. Þeir eru samdóma í aðalatriðinu, að mannkyninu hafi verið spáður frelsari af »heilögum anda«. En þá skilur á um, hvort hann er nú kominn eða ókominn. Og þessar deilur eiga rót sína að rekja til sérhneiginga þeirra. Nú hefja kristnir menn uppreist gegn Gyðingum, eins og Gyðingar köstuðu trú Egipta í eina tíð. Og varla hafa þeir fjölgað lítið eitt, fyrr en þeir skiftast í flokka, er ekki eiga saman nema að nafninu til.

Og hver er svo öfgatrú sú, er þeir fara fram á? Það var eitthvert vit í því, er Grikkir trúðu, að Herakles og Asklepíos hefðu orðið guðir, af því að þeir höfðu auðsýnt mannkyninu miklar velgjörðir. En það er ekki nema skrælingjar, er taka upp á því að gera guð úr dauðum afbrotamanni, aðeins af því, að hann gekk aftur eftir dauðann. Því trúir enginn framar, að Aristeas frá Prókonnesos eða Abaris Hýperbóringur hafi verið guðir, þótt það gangi margar og merkilegar sögur af þeim. Kristnir menn gætu alveg eins vel tignað hið látna eftirlætisgoð Hadríans, Antínóos, eins og Egiptar gerðu.

Lærdómur þessi snýr sér ekki heldur til góðra manna og viturra. Þeir prédika berum orðum: enginn skynsamur, enginn mentaður maður komi til vor, því að slíkt teljum vér til ills eins. En allir þeir, sem eru fáfróðir, fáráðir og heimskir, geta öruggir vitjað vor. Kristnir menn viðurkenna með þessu, að þeir geti eingöngu snúið þess konar fólki, enda vita menn ekki til þess, að þeir hafi sig nokkuð í frammi meðal mentaðra manna. En þeir eru með ungum mönnum og ómentuðum og leika þar listir sínar, sem loddarar á kaupstefnum. Í innganginum sakar Celsus kristna menn um það, að þeir leiði ekki skynsamleg rök að máli sínu, heldur aðeins æpi: spyr þú ekki, en trú þú. Trú þín mun frelsa þig. Veraldarvizkan er ill, heimskan góð, og það er ekki lítil list í lýsingu hans á slíkum »innri-missiónera«: »Í húsum einstakra manna má sjá vefara og skóara og önnur ómentuð ruddamenni sitja hljóða og siðláta, meðan rosknir menn og ráðnir af fyrirfólkinu eru viðstaddir. En er þeir hafa náð börnunum á eintal, ásamt fáeinum skynlitlum kvenvæflum, rekja þeir í sundur hin óviðjafnanlegu fræði sín, að þeir skuli kæra sig kollóttan um föður sinn og kennara sína, en aðeins hlýða á þá. Aðrir fari með lokleysur einar og hafi beðið tjón á skynsemi sinni, girnist glys og glingur, og kunni hvorki né geti komið nokkru góðu til leiðar. Þeir einir viti, hvernig mönnunum ber að breyta. Og ef unglingarnir vilji fylgja þeim, skuli þeir bæði sjálfir verða sælir og farsæla vandafólk sitt. En ef þeir sjá einhvern kennarann eða einhvern ráðsettan mann eða sjálfan húsbóndann koma, meðan þeir eru að flytja þessa fyrirlestra, þá hypja hinir gætnustu þeirra sig á burt, en þeir, sem ákafastir eru, eggja börnin á að brjóta af sér böndin og hvísla í eyra þeim, að þeir hvorki vilji né geti kent þeim neitt gott, meðan feður og kennarar séu viðstaddir, en að

þau verði að sneiða hjá þessum heimsku, gerspiltu og langt leiddu mönnum á lastanna slóð. Ef unglingana fýsir að heyra eitthvað, þá skulu þeir engu skeyta um föður og kennara, en fylgja þeim inn í skósmíðastofur og kvennadyngjur. Þar skulu þeir fá að heyra allan sannleika. Og auðvitað gerast margir til að hlýða á orðræður þessar«.

Það er gaman að sjá, hverju Órígenes, maður með heimspekimeptun og eftirmaður Klemensar frá Alexandríu, er á sínum tíma átti fullt í fangi með hina »barnalega« trúuðu og óbeit þeirra á trúspeki hans, hefur að svara til þessa. Í rauninni einskorðar svar hans sig við svo hljóðandi: Það eru menn innan vébanda kristilegrar trúar, er með gerhygli rannsaka rök og efni hennar. En allir geta ekki náð svo langt. En hvort er svo ákjósanlegra, að einhverju af siðgæði sé komið inn hjá einfeldnislega (alógós) trúuðum mönnum með kenningum kristinnar trúar um laun og hegning fyrir góðar og vondar gerðir, eða stengja þá úti, meðan þeir trúa ekki nema án skoðunar?

Celsus gerir þó enn þá meira úr því, að kristindómurinn vísi góðum mönnum frá sér, en snúi sér aðeins að afbrotamönnum og bersyndugum. »Önnur dulsiðatrúbrögð laða menn að sér á þessa leið: Þeir sem eru flekklausir og greindarlegir í tali, eða: þeir sem eru með öllu ósaurgaðir, þeir sem eru sér einskis ills vitandi í sálu sinni og lifað hafa góðu og réttlátu líferni. Þannig hljóðar boð þeirra, er heita syndahreinsun. Heyrum nú hins vegar, hverjum kristnir menn bjóða til sín: Guðsríki veitir viðtöku hverjum þeim, sem er syndugur, ógreindur, heimskur og yfirleitt hið mesta vesalmenni. Og þegar þér talið um synduga menn, eigið þér svo ekki við rangláta, þjófa og ræningja, eiturbyrlara, musterispillvirkja og legvarga? Ætli menn hefðu kvatt aðra til, þótt safnað hefði verið saman ræningjasveit?« »Guð tekur eftir því við óréttlátum mönnum, ef þeir auðmýkja sig fyrir misgerða sinna skuld, en hann vill ekki taka við réttlátum mönnum, er hafa mænt öruggir á hann og verið siðlátir frá upphafi vega sinna«. Af brjóstgæðum miskunar guð yðar vondum mönnum, er þeir víla og veina, en góðum mönnum hrindir hann frá sér, ef þeir gera ekkert þvílíkt, — og þetta á að heita réttlæti!

Já, svarið þér, af því að vitmennirnir eru svo blindaðir af vizku sinni, að þeir vilja ekki líta við lærdómi vorum. Þannig farast skottulæknunum líka orð: Þeir vara fólk við að trúa læknunum fyrir sér, svo að fáfræði þeirra komist ekki upp um þá. Þeir geri ekki annað en að drepa þá. Það sé ekki nema á skottulæknafæri að hafa þá undir hendi. Það er eins og ölvaðir menn kölluðu ódrukna drukna.

Aðalkjarni kristilegrar trúar, að guð eða guðssonur sé kominn niður á jörðina til að réttlæta, er bæði ósennileg og ósæmileg ímyndun. Hví átti guð að gera það? Til að kynnast ástandinu á jarðríki? Veit hann þá ekki alt? Getur hann ef til vill ekki betrað þá með öðru móti en að senda son sinn til jarðar niður? Eða hljóp ilt í guð af því eins og hégómagjarnan uppskafning, að mennirnir þektu hann ekki, og langaði hann til þess að verða kunnan og vita, hverjir tryðu á hann og hverjir ekki? Nei, segið þér, það var sakir lausnar vorrar, til að gera greinarmun á góðum og vondum með umbun og refsing. Eftir því átti guð fyrst nú að hugkvæmast, að það ætti að skapa réttlæti í

mannlegu lífi, þá er svo langir tímar vóru liðnir. Yfirleitt eru það grýlur einar, að guð hafi þannig farið niður með eldi, eins og böðull, og er gagnstætt eðli hans, sem er óbreytanleikur. »Kristnir menn og Gyðingar líkjast leðurblaknahóp eða maurum, er koma frá búum sínum, eða froskum, er safnast í einhverri tjörninni, eður ormasamkundu í forarkróki, er þeir rífast um, hverjir séu syndugri, og segja: Guð opinberar oss alt og segir oss alla hluti fyrir. Hann lofar alheimi að eiga sig, snúning himins og víðri jörðu til að vera með oss, hann gerir oss boð án afláts, svo að vér getum haft samskifti við hann. Það er eins og fáeinir maðkar segðu: Fyrst er guð og svo erum vér, skapaðir af honum í líkingu hans, alt er oss undirgefið, bæði jörð og vötn og loft og stjörnur, alt er til fyrir vora skuld og verður að þjóna oss. Ef einhverjum af oss verður eitthvað á, mun guð annaðtveggja koma sjálfur eða senda son sinn til að brenna rangláta og að vér aðrir fáum öðlast eilíft líf með honum«. Öll þessi hugmyndasmíð kemur vel heim við hið ógöfga guðshugtak þeirra, eins og það kemur í ljós í hlægilegum þjóðsögum í gamla testamentinu, t. d. um sköpunina og höggorminn, sem er máttugri en guð, um þenna »skrítna kassa«, er tók allan heiminn, dætur Lots, Jósef o. s. frv. »Veit ég vel, að greindir Gyðingar og kristnir menn fyrirverða sig fyrir þær og skýra þær á líkingarfullan hátt. En það er óleyfilegt um þessar heimskulegu þvaðurssögur, og þær líkingarfullu skýringar, er ég hef séð, eru langt sóttar og verri en sjálfar sögurnar«. Órígenes, einn af aðalmönnum hinna »djúpsettu« líkingarfullu biblíuskýringa, heldur því hins vegar fastlega fram, að kristnir menn hafi rétt á að nota líkingar, eins og Platón og ýmsir aðrir.

Andspænis kristninni skipar Celsus svo hinu hreina og háleita guðshugtaki grískrar heimspeki, að guð sé alheimssál og vizka, eins og Platón hefur komist að orði, og sýnir, hversu ósamþýðilegt það sé hugmyndum kristinna manna um manninn sem mark og mið (telos) sköpunarinnar. »Hann er ekki fremur skapaður sökum mannsins en ljónsins, höfrungsins eður arnarins, heldur til þess, að heimurinn sem guðsverk geti orðið fullgerr og fullkominn í hverri grein«. Guð annast alheiminn, vizka hans vakir yfir honum. Hann reiðist ekki fremur vegna mannsins en apans eða músanna. Einkum er kenningin um upprisu holdsins mjög ógöfug, enda hafna sumir kristnir menn henni líka (Gnostíkar). Sálin er komin frá guði og því er það hún ein, sem er ódauðleg. »Það er heimskulegt að halda, að þegar guð kveikir upp elda, sem soðkarlar, verði alt mannkynið steikt nema þeir, er einir eiga að rísa upp af moldu ásamt líkömum þeirra, og það ekki aðeins þeir, sem eru lifandi, heldur þeir, sem löngu eru dánir, og er slíkt sannarleg maðkavon. Mannssálinni er þó naumast mikil þægð í rotnum líkamanum«. Og hvernig má þetta verða? Guði eru allir hlutir máttugir. Varla þó það, sem er ljótt og óeðlilegt. Guð er vizka (logos) og getur ekkert óskynsamlegt unnið.

Skoðanir Gyðinga þykja Celsusi skiljanlegar. Þeir hafa þjóðlega trú, hvernig svo sem hún annars kann að vera, og Heródót hefur jafnvel sagt, að menn skyldu virða trúarvenjur erlendra þjóða. Kristnir menn hafa hins vegar kastað trú feðra sinna, að tilvísun sendiboða frá

guði, sem var ekki meiri en margir aðrir. Og það þurfti eins eða tveggja[1] engla við til að velta steininum frá gröf hans. Það er og til marks um uppreistaranda þeirra, að þeir deilast í fjölda flokka (Celsus telur 8), er allir hafa hinn versta munnsöfnuð hver um annan, og staglast allir á þessu: Heimurinn er krossfestur vegna vor og ég vegna hans.[2]

En þó að gildar sannanir að kristindóminum vanti, væri samt hugsanlegt, að hann geymdi ný og mikilvæg sannindi. Celsus sýnir rækilega fram á, að þessu sé ekki þannig farið. Hann getur þess í innganginum, að kristilegur siðalærdómur sé ekki »nein ný eður háleit kenning«. Alt gott í henni megi finna hjá heimspekingum Grikkja. Þar sem kristnir menn kenni t. d., að menn skuli ekki launa ilt með illu, heldur bjóða hina kinnina, þá er það aðeins klunnaleg endurtekning á því, er Sókrates hefur orðað miklu betur í Kríton Platóns (10. kap.). Hann telur upp margar meginkenningar kristilegrar trúar, er hann kveður gríska spekinga hafa sagt miklu betur, »án þess að þeir ógni með guði eða guðssyni, einkum Platón, er hvorki gortar né skrökvar, að hann hafi uppgötvað neitt nýtt né að hann komi sem boðberi af himnum ofan, heldur gerir grein fyrir, hvaðan hann hefur kenningar sínar«. Djöflakenningin er heimskuleg rangfærsla á ummælum grískra skálda og hugspekinga um baráttu í tilverunni og stríð milli guðanna. Ef djöfullinn vinnur svo mikið mein, þá væri guði sæmra að refsa honum en að hafa hótanir í frammi við þá, er hann dregur á tálar. Jafnvel sum smáatriði eru tekin frá Platón, svo sem orðin um, að auðmanninum veiti erfiðara að verða sælum en úlfaldanum að komast gegnum nálaraugað. Hann (Platón) segir, að miklir auðmenn geti ekki verið góðir menn og því ekki gæfumenn (Lögin V, 12). Kenningin um eilíft líf er líka runnin frá hugmyndum fornmanna um Elýsíum og lýsingu Platóns (í Fædón) á »hinni hreinu jörðu«. Heimsköpunarfræði kristinna manna er og full af verstu fjarstæðum. Hvernig er hægt að tala um sköpunardaga, áður en sól og tungl urðu til? Hví iðraðist guð verks síns, er það kom í ljós, að mennirnir vóru vondir og vanþakklátir, og hatar sköpunarverk sín og hótar að eyða þeim? Hvernig gat guð orðið þreyttur á sjöunda degi, eins og einhver iðnaðarskussi, er hefur ofreynt sig og þarfnast hvíldardags til að ná sér aftur. Slíkt sver sig algerlega í ættina við ruddalegt manngyðishugtak þeirra. Hvernig er hægt að tala um munn og rödd og hendur guðs eða þá, að guð hafi skapað manninn, líkama mannsins, í líkingu sinni? Ef menn fyrir hvern mun vilja halda, að guð hafi sent anda sinn niður á jörðina, hví átti hann þá að leggja leið sína um svo saurugan stað sem konukvið? Guð var þó enginn viðvaningur í að skapa mannslíkami án þess að grípa til þess konar úrræða. Og »ef guð loksins vildi frelsa mannkynið frá því illa, er hann rankaði við sér eftir langan dvala, hví sendi hann þá anda sinn í einstakan afkima, en ekki í marga líkami úti um víða veröld?«

---

[1] Á við það, að Mattheusi og Markúsi, er geta eins engils (Angelos = sendiboði) við gröfina, ber ekki saman við Lúkas og Jóhannes, er nefna tvo.

[2] Galatabréfið 6, 14. Þetta er hið eina, er Celsus sneiðir beinlínis að Páli, eins og Órigenes segir.

Ef guðsandi tekur sér bústað í einhverjum líkama, ætti það að sjást á útliti hans. En nú segja kristnir menn sjálfir, að Kristur hafi verið óálitlegur og herfilegur ásýndum. Öll kenningin um guðsson er ekki annað en misskilningur á orðum gamalla hugspekinga, er höfð eru um heiminn, sem guð hefur skapað, til að tákna guðdóm hans. Kristnir menn segja raunar, að mennirnir myndu ekki hafa kannast við guð, ef hann hefði ekki gert sig áþreifanlegan skynfærum vorum. »En slíkt er ekki mál mannsins né sálarinnar, heldur holdsins. Heyri þeir þá, blauðir menn og holdlegir, ef þeir annars fá nokkuð skilið: Því að eins fáið þér séð guð, að þér skjótið loku fyrir skynfæri yðar, og horfið upp á við í hug yðar, og að þér hverfið frá holdinu og ljúkið augum sálar yðar upp. Og ef þér leitið leiðtoga á þeirri leið, verðið þér að forðast táldræga trúða, er halda að yður skuggamyndum, svo að þér verðið yður ekki til athlægis með því að smána þá guði sem svipi, er gerðir eru sýnilegir, en sjálfir tignið þér þann, sem í rauninni er miklu vesælli en svipur og jafnvel ekki svipur framar, heldur liðið lík«. Vitnisburðir spámannanna, er kristnir menn eru altaf að vitna í, eru einskis virði. »Margir ónefndir menn láta eins og spámenn, og það þótt það sé ekki nema nauðalítil átylla til, bæði í helgidómum og utan þeirra, og stundum fara þeir um sem förumenn og sækja heim herbúðir og borgir. Hafa þeir þá alt þetta á hraðbergi og eru vanir að þykjast miklir af: Ég er guð eða guðssonur eða guðlegur andi. Ég er kominn af því að heimslok eru í nánd, og þér, menn, eruð glataðir sakir misgerða yðar. En ég skal frelsa yður og þér munuð sjá mig koma aftur með himnesku veldi. Sælir eru þeir, sem ákalla mig. Á alla aðra mun ég slöngva eilífum eldi, bæði menn og lönd og borgir. Þeir skulu árangurslaust iðrast og andvarpa, er ekki kannast við hegningu þá, er þeir eiga í vændum, en þá, sem hafa trúað á mig, skal ég varðveita um aldur og æfi. Þegar þeir hafa látið sér þessar ógnanir um munn fara, bæta þeir við óljósum, vitlausum og öldungis óskiljanlegum orðum, er jafnvel hinn vitrasti maður botnar ekki vitund í. Svo marklaus og óskýr eru þau. En þau gefa hverjum heimskingjanum eða spjátrungnum algerlega frjálst svigrúm til að tileinka sér það, er þeim þykir eitthvað varið í«.

Að lokum leitast Celsus við að færa kristnum mönnum heim sanninn um, að það sé ekki svo afskaplega stórvægilegt, er þeim og heiðingjum beri í milli. Kristnir menn hafna goðalíkneskjum. Það gera líka önnur trúarbrögð, svo sem trúarbrögð Persa, og enginn skynsamur maður gerist framar sekur um að hafa hausavíxl á goðalíkneskju og guði sjálfum, sem Heraklít hefur átalið fyrir löngu. Auk þess halda kristnir menn sjálfir, að guð hafi skapað manninn í líkingu sinni. Jafnvel þó að þeir haldi, að líkneskjurnar séu ekki ímynd guðanna, heldur andanna, hver skaði er svo í því að ákalla andana? Þeir hafa þó af guði fengið hver sinn hluta mannlífsins til umráða, og úr því að kristnir menn vilja lifa hér í heimi og þiggja gjafir andanna, hví þá ekki gera þeim þakkir fyrir þær?

Þar sem þeir segja, að enginn kunni tveimur herrum að þjóna, þá sýnir það aðeins sérhneigingar þeirra. Guð er ekki svo smásmugull, að hann reiðist því, að menn heiðri undirgefna þjóna hans. Þeir

skyldu þá sjálfir ekki tigna nema guð! En við hlið hans skipa þeir Kristi, sem er ekki svo mikið sem andi, og ekki nema framliðinn. Aðrir trúflokkar heita og þeim, sem aðhyllast kristna trú, eilífum kvölum, sem þeir ógna með og tilfæra jafnmörg furðuverk máli sínu til stuðnings sem sannanir. Þrákelkni kristinna manna í að framselja líkamann til hegningar kemur undarlega í bága við ást þeirra á líkamanum, er kemur í ljós í von þeirra um upprisu holdsins. Auðvitað skyldu menn hvorki með píslum né refsing láta tilleiðast til að segja né drýgja neitt óguðlegt. En það getur ekki verið neitt saknæmt í því að sverja við nafn keisarans. Kristnir menn njóta líka sjálfir góðs af veldi hans. Þeir geta ekki krafist þess, að allir láti það laust, er þeir tigna, og gangi þeim guði á vald, er ekki hefur verið þeim sérlega hliðhollur til þessa. Ef allir væri eins óþjálir og þeir, myndi alt fara í óreglu og stjórnleysi. Þeir verða því að hlýða keisaranum og mega ekki neita að fara í herþjónustu.

Bók Celsusar virðist ekki vera vel fyrir komið. Snið hennar hefur haft nokkrar endurtekningar í för með sér. En annars verða menn að játa, að hann hefur virðingarverða þekking á efni því, er hann ritar um, og skarpan skilning á meginatriðum kristilegrar trúar. Það er og auðséð, hvílík áhrif rit hans hefur haft, þar sem vinur Órígenesar 70 árum seinna telur nauðsyn á að hrekja það. Það virðist líka hafa verið forðabúr allra þeirra, er síðar réðust á kristindóminn. Einn þeirra, Híerókles Ný-Platóningur, hefur sýnilega valið bók sinni gegn kristindóminum titil (»Sannleikselskandi rödd«, filaleþes logos frá 305) með hliðsjón til þessa. Það er glatað, en rit Evsebíosar gegn því er enn til og nokkrar athugasemdir við það í ritum Lactantíusar. Af þeim er auðsætt, að hann hefur veizt að mörgum einstökum atriðum kristindómsins — Lactantíus segir, að manni skiljist helzt svo af því, hversu gagnkunnugur hann er leyndardómum hans, að hann hafi eitt sinn verið í söfnuðinum —, að hann hafi farið mörgum orðum um mentunarskort og óáreiðanleik postulanna og að aðalvopn hans sé samanburður á Kristi og Apollóníusi töframanni frá Týana, er mikið orð fór af eftir að Fílóstratos hafði samið æfisögu hans. Samanburðurinn átti að sýna, að ef kristnir menn héldu, að Jesús hefði verið guð sakir kraftaverka hans, þá væri hið sama um Apollóníus að segja, er miklu merkilegri sögur gengi af.

Aðalrit 3. aldar gegn kristilegri trú er þær 15 bækur »Gegn kristnum mönnum« (frá hér um bil 270) eftir Porfýríos Ný-Platóning, »hinn grimmasta fjandmann vorn«, »svarinn óvin Krists«, eins og kirkjufeðurnir kalla hann. Svo hefur sagt fróður maður í þess-

um efnum um rit þetta, sem er jafnágætt að lærdómi, djúpsæi og skarpskygni, að það væri »ef til vill hið efnismesta og djúpsettasta rit, er nokkurn tíma hefur verið samið gegn kristinni trú«.[1] Því var sá sómi sýndur, að það var brent á báli, samkvæmt tilskipun, dagsettri 16. febr. 448, af því að það væri »valdandi guðs reiði og særði sálirnar«. 4 rit vóru samin gegn því af hálfu kristinna manna. Þau eru týnd, eins og ritið sjálft, »sem er naumast höfum þeirra til tjóns«.[2] Rit Porfýríosar er því eingöngu kunnugt af tilvitnunum, meðal annars í ritum Híerónýmusar, er lifir óspart á lærdómi þess. Auk þess er líklegt, að frá Porfýríosi séu komnar þær heiðingjamótbárur, er leitast er við að hrekja í samtalsriti eftir fremur ókunnan guðfræðing, Makaríos Magnes (4. öld).

Porfýríosi svipar að mörgu til Celsusar í deilum sínum. Mest hneyklsast hann á kenningunni um heimsendi, holdtekju drottins og upprisu líkamans. »Maður brýtur skip sitt, fiskar eta líkama hans, þeir eru veiddir og hafðir mönnum til matar, sem aftur eru vegnir og verða hundum að bráð. Hundarnir drepast og krákur og gammar rífa þá í sundur ögn fyrir ögn. Hvernig á svo að safna líkama skipbrotsmannsins saman aftur, er hann hefur verið í svo mörgum skepnum?« Svo óeðlilega hluti getur jafnvel ekki guð, ekki fremur en hann getur gert tvisvar sinnum tvo að hundraði. Ef Kristur var guð, hví fórst honum þá svo hörmulega og vesallega fyrir réttinum og í Gethsemane? Apollóníus frá Týana bar sig miklu djarfmannlegar frammi fyrir Dómitíanusi. Ef hann hefði risið upp frá dauðum, hefði hann átt að sýna sig áreiðanlegum og valinkunnum mönnum, svo sem Heródes eða Pílatusi, en ekki fáeinum ómerkilegum kvensniftum. Kraftaverk hans geta ekki sannað guðdóm hans. Þau gátu egipzkir töframenn gert, eftir sögusögn sjálfs gamla testamentisins, Apollóníus frá Týana og margir fleiri. Það er og miklu meiri læging í því, er menn halda, að guð sé af konu fæddur, heldur en þó að nokkrir grunnvitrir Grikkir legðu trúnað á það, að guð byggi í líkneskju sinni. Og þar sem gamla testamentið minnist á töflur, er fingur guðs hafi letrað á, þá er slíkt hin klunnalegasta manngyðiskenning. Guð einvaldur þýðir ekki, að hann sé hinn eini verandi guð, heldur hitt, að hann drotni yfir öðrum undirgefnum guðum. Og hann

---

[1] Harnack: Die Mission und Ausbreitung Christentums. Leipzig 1902, bls. 353.
[2] Sama rit, bls. 356.

styggist ekki við, að menn tigni þá, fremur en keisarinn, þó að menn auðsýni undirmönnum hans lotning. Kristnir menn viðurkenna líka fleiri sem guð. Englar eru guðir, aðeins með öðru nafni, og bæði Páll (1. Korintubréfið 8, 5) og gamla testamentið minnist á guði.

En Porfýríos hefur bætt nýju atriði við þessar þaulriðnu mótbárur. Hann hefur rannsakað rit nýja og gamla testamentisins með alúð og athygli. Árangurinn af rannsóknum þessum hefir í fyrsta lagi orðið sá, að hann hefur rekist á fjölda mótsagna, öfga og óskýrleika í guðspjöllunum. Hvert traust geta menn borið til frásagna guðspjallamannanna, er þeim ber ekki saman um svo merkilegt atriði sem orð og dauða meistara síns á krossinum? Geta trúaðir menn flutt fjöll (Matth. 17, 20), og fær eitur ekki grandað þeim, eins og þeim er heitið í Markúsarguðspjalli (16, 18)? Hvernig getur Kristur fyrirfram fordæmt alla auðmenn? Hvernig getur hann sagt í öðru veifinu: »Mig hafið þér ekki altaf hjá yður« (Matth. 26, 11) og svo rétt í sömu andránni: »Sjá, eg er með yður alla daga alt til veraldarinnar enda« (28, 20). Ef frásögn Jóhannesar er sönn (7, 8—10): »Ég fer ekki upp til hátíðar, og hann fór ekki opinberlega, heldur á laun«, hefur Kristur komið fram með fláræði og hringlanda. Söguna um djöflasveitina, er hljóp í svínin, gerir hann óendanlega hlægilega (Lúk. 8, 27). Hann tekur skýrt og skorinort fram, það sem ljótt er í kvöldmátíðarorðunum í Jóhannesarguðspjalli 6, 54, er séu verri en dýrsleg. Ekkert dýr neytir skepnu af sömu tegund sem hún er. Af því að hann er mikill vísindamaður, gremjast honum líkingarfullar skýringar, er margir kristnir menn reyna að bjarga við bábiljum gamla testamentisins með: »Þeir eru að þvaðra um, að skýrustu orð Mósesar séu gátur, og gera ósköpin öll úr þeim sem véfréttum, þrungnum huldum leyndardómum, og trylla dómkraft sálarinnar algerlega í allri þessari svælu«. Hann veitist einkum að Órígenesi sem talsmanni þessara óleyfilegu líkingarsmíða, og kemst prýðilega að orði um hann, er hann segir, að hann hafi breytt eins og kristinn maður, en hugsað sem Grikki um guðleg efni, og laumað grískum hugsunum inn í skrælingjahugsanir þessar.

Kostgæfilegar vísindarannsóknir á helgum bókum kristinna manna beindu Porfýríosi inn á braut biblíurannsókna í nútíðarskilningi. Hann fer því til dæmis fram, að Mósesbækur séu miklu yngri en Móses, samdar á tímum Esra, og hann hefur komist að

raun um, að Daníelsbók stafi frá dögum Antíochosar Epífanesar, og spái ekki um nein ókomin, heldur liðin efni. Hann ræður það og skarplega af nokkrum orðaleikjum (1, 54—55 og 58—59), er aðeins eru hugsanlegir á grísku, að hún hafi verið frumrituð á gríska tungu.

Í ritum Porfýríosar ber loks mikið á Páli postula, er Celsus þekti varla, og er það vel í samræmi við þau drotnunartök, er hann hafði náð á kirkjunni og guðfræði hennar. Porfýríos hefur megnustu óbeit á Páli. Hann brýtur sundur skurnið gríska og með þeirri lægni, er ekki bilar, fer hann alla leið inn að kjarnanum, skólaspekingnum frá Gyðingalandi, og tætir hártogana-speki hans og kynja-þverstæður í sundur með vægðarlausri rökfimi. Í velvöldum orðum gerir hann gys að dómsdagsdraumórunum í fyrra bréfinu til Þessalónikumanna 4, 13. Það hefur ekkert heyrst um það enn þá, að Páll hafi verið burtnuminn lifandi af jörðinni til að finna Krist uppi í loftinu, eins og fugl, og það gagnstætt öllum náttúrulögum, eins og hann spáir þar. Orð Páls um hreinsunarkraft skírnarinnar (1. Kor. 6, 11) eru ekki aðeins mesta fjarstæða. Hvernig getur ídýfing og ákall á Jesúnafn hreinsað menn af slíkum glæpum, sem Páll telur þar upp? Vondir menn geta ekki haft þannig hamskifti sem höggormar. Þau eru líka beinlínis siðspillandi. Menn hljóta að láta tilleiðast til að halda áfram í syndum sínum, ef þeir þurfa ekki annað en að trúa og fá sér ídýfing til að öðlast fyrirgefning syndanna af honum, »er dæma á lifendur og dauða«. Í öðru Galatabréfinu kemur munnhvepsni Páls í ljós við Pétur, honum eldri manninn. Annars kemur hann líka miðlungi vel fyrir sjónir. Eftir því sem Páll segir, fór hann með falskenningar, var uppi með ofsa og ójöfnuð við þjón æðsta prestsins, er gerði ekki nema skyldu sína, og beitti hörku og ósanngirni við Ananías og Saffíru, er í rauninni höfðu ekkert af sér gert (Postg. 5). Og það getur ekki verið nema áhyggjuefni að vita lykla himnaríkis og valdið til að leysa og binda í höndum slíks manns.

Porfýríos er þó ekki alveg fráleitur kristilegri trú. Í ritum Evsebíosar og Ágústínusar[1] er tilvitnum til annars af ritum hans (»Um véfréttafræði«), þar sem hann segir, að goðsvörin hafi ekki aðeins kannast við »guð hinna heilögu Gyðinga«, en kveðið Krist

[1] Þess er vert að geta, að Ágústínus lýkur lofsorði á Porfýríos sem vísindamann og hugspeking, er stingur skemtilega í stúf við rudda-skammir Híerónýmusar (Harnack, bls. 353, athgr. 3).

hafa verið mjög vandaðan mann, og að sál hans hafi öðlast ódauðleik og verið tekin til himins, eins og sálir annarra góðra manna. En það væri aðeins misskilningur kristinna manna að göfga hann sem guð. »Fyrir því skalt þú ekki hafa ill orð um hann, en aumka mennina fyrir fávísi þeirra«. Að sögn Porfýríosar var nokkrum heiðingjum svarað þessu, er þeir leituðu véfréttar um hvort Kristur hefði verið guð, og fleiri virðast hafa gert þenna greinarmun á Kristi og kristindómi — Porfýríos tilfærir mörg hæðileg umyrði véfréttanna um kristna menn —. Ágústínus segir, að sumir kristindómsféndur fullyrði, að Kristur sjálfur hafi ekki afneitað guðunum, en tignað þá á töfravísu, og að þeir hafi veitt honum mátt til að gera kraftaverk. En hann var ekki nema maður, »þó að hann væri gæddur vitsmunum með afburðum«. Fals eða fávísi lærisveinanna gerði hann fyrst að guði.

Skilningi þessum bregður líka fyrir í næsta riti gegn kristilegri trú eftir Júlíanus keisara (Apostata), þar sem hann fer því fram, að hvorki Páll né »sýnoptisku« guðspjöllin hafi árætt að kalla Jesús guð. Það gerði fyrst Jóhannes, er hann sá, hversu trúarflokkurinn óx og efldist, og hann gerði það ekki nema með hálfóljósu hugtaki um orðið (logos).

Rit Júlíans er ritað í leiðangrinum gegn Persum og er að nokkru leyti[1] varðveitt í orðmörgu og hugsanafsnauðu svari gegn því eftir Kýril biskup (frá því hér um bil 430). Annars ber það líka keim af ritum Porfýríosar. Báðir láta þeir í ljós um köllun Mattheusar,[2] að þeir hneykslist á léttúðinni, þar sem hann hleypur eftir skipun, sem kastað er fram af honum ókunnum manni. Júlían getur líka öfganna í ummælum Páls um undrakraft skírnarinnar. Hann notar og staðinn (1. Korinthubréf 6, 9) til að sýna, hversu trúskiftingar standi á lágu siðferðislegu stigi. Hann hefur alveg sama viðbjóð á Páli sem Porfýríos. Af honum megi búast við öllu. Hann beri af öllum loddurum og svikahröppum, er sögur fari af, hafi litskifti eftir því sem á stendur, og segi Grikkjum annað en Gyðingum. Það er vafalaust runnið frá deiluritum Porfýríosar, er hann sakar Esra um að hafa aflagað og afbakað Mósesbækurnar.

---

[1] 1. bók af þremur. Endirinn á riti Kýrils er glatað, eins og önnur rit, er sett vóru saman gegn riti Júlíans.

[2] Matth. 9, 9: Og hann segir við hann: Fylg þú mér. Og hann stóð upp og fylgdi honum.

Það er og margt skylt með þeim Celsusi, og það í einstökum atriðum, svo sem þegar sýnt er fram á mótsagnir í frásögunum um upprisuna. Það eru og margar ágætar athugasemdir gerðar við þjóðsögur gamla testamentisins. »Meðhjálp« Adams varð ógæfan hans. Höggormurinn var í rauninni góðgerðamaður hans, en guð öfundsjúkur, er hann vildi ekki, að mennirnir kynnu »greinarmun góðs og ills« og lifðu að eilífu. Sögunni um Babelsturninn er líkt við Alóadana í Hómer, er ætluðu að gera áhlaup á himininn, og slíkt kallað barnaleg tilraun til að skýra mismun tungnanna, er hljóti að móðga guð. Andspænis ruddalegri manngýðiskenningu þessara eddusagna er skipað fagurri lýsingu Platóns á heimsskapnaðinum. Andspænis þröngsýnum og þóttafullum hugarburði um úrvalning Gyðingalýðsins miklu háleitari platónskum skilningi á guði sem sameiginlegum allra föður og konungi. Tugum þúsunda eða — til að gera kristnum mönnum það til geðs — þúsundum ára saman hafði guð látið alheim eiga sig og vaða í villum myrkranna til að taka að sér litla þjóð, er fyrir tæpum tveim þúsundum ára tók sér bólstaði í nokkrum hluta Gyðingalands. En annars verða menn að játa, að hann hefur búið Grikki hið bezta í öðrum efnum. Hvað hefur eftirlætisgoðið hans, Gyðingaþjóðin, á móts við vísindi og bókmentir Grikkja, hugspekinga og stjórnmálamenn.

Vér rekumst líka aftur á árásirnar á kenninguna um upprisu holdsins, fórnarhræðslu kristinna manna, þótt þeir væru ósparir á fórnir í gamla testamentinu, ákall þeirra á Krist, jafnhliða einum guði, er gamla testamentið birtir og boðar,[1] og á sambandið við gyðingdóminn. Skipunum hans hlýði kristnir menn ekki, þótt þær séu kallaðar guðsboð og þó að Kristur að eigin sögusögn væri kominn til að fullkomna lögmálið. Þar er og veizt að rangfærslunum á spádómunum og þær ræddar rækilega, athugasemdir Celsusar við kristilegt siðalögmál endurteknar ásamt fleirum smáatriðum. Tíu boðorðin eru tilfærð og þess getið, að þau séu sameiginleg með öllum þjóðum, þeim er nokkurn veginn eru siðaðar, nema hvíldardagsboðorðið, er Kristur hafi numið úr gildi, og boðorðið um einn guð, er sýni, að guð þeirra sé mjög afbrýðis-

---

[1] Úr Matth. 28, 19 er þetta tilgreint til að sanna fjölgyði þeirra: »Farið og gerið allar þjóðir að lærisveinum og skýrið þær í nafni föður, sonar og heilags anda«.

samur og ekki ófyrirsynju kallaður »tortryggur guð«. Kristnir menn hirða raunar ekki um það boð, því að þeir dýrka jafnframt óskilgetinn son guðs. Það er og sýnt, hversu óframkvæmanleg alkristin siðalög eru með skipuninni: seljið það sem þér eigið og gefið fátækum (Lúkas 12, 23), sem myndi koma öllu á ringulreið í fjárhagslegum efnum, ef henni væri fylgt, og á skipuninni um fyrirbænir fyrir ranglátum, sem eru næsta ósanngjarnar. Það er og gaman að sjá, hvernig hann beitir orðunum í Matth. 23, 27 um kölkuðu grafirnar gegn píslarvættum þeim, er þá vóru að byrja. Einkar hugðnæm er og hin ágæta rannsókn hans á heimildunum að frásögninni af Kristi og englinum í Gethsemane (Lúk. 22, 39). Hvað gat Lúkas vitað um það? Lærisveinarnir sváfu, það vóru engir aðrir viðstaddir, og Kristur var handtekinn að vörmu spori, svo að hann getur ekki hafa sagt neitt frá því. Júlían getur þess ekki aðeins um ættartölur þeirra Mattheusar og Lúkasar, að þeim beri ekki saman, heldur líka hins, að forfeður Jósefs hafi ekkert saman við Krist að sælda, ef hann hefur verið guðssonur. Það stoðar því ekki, að Jósef er kominn af kyni Davíðs.

Júlían hefur hvorki auga Celsusar á verulegum gagnstæðum né vísinda-vandvirkni Porfýríosar til brunns að bera. En hann stendur að því leyti betur að vígi sem sækjandi, að hann er upp alinn í kristnum sið og óvild hans á honum magnast af hatri því, er hann ber í brjósti til kristinna fyrirrennara sinna, þeirra Konstantínusar mikla og Konstantíusar sonar hans, frænda Júlíanusar, er hafði ráðið bróður hans af dögum og setið um líf sjálfs hans. Hann tekur skoðun sína fram þegar í upphafsorðum bókarinnar: »Mér þykir rétt að skýra frá því opinberlega, hvað hefur fært mér heim sanninn um, að kákbagl þeirra Galíleanna er ekki annað en mannlegur tilbúningur, settur saman af mannvonzku. Það hefur ekkert guðlegt til að bera, en færir sér í nyt barnaskap og fávísi sálarinnar, er hefur yndi af skröksögum, og hefur með þeirri aðstoð getað gert sannleik úr þessum þvættingi«. Í öðru riti hans eru þó merkilegustu ummæli hans, þar sem hann svellur af persónulegri móðgun og smánaryrðum, í háðritinu »Samdrykkjunni«. Þar er Konstantínusi mikla úthýst á Ólympstindi, en »Munuðin« tekur hann að sér og færir hann »Lostaseminni«, og hjá henni hittir hann Krist, er flytur þenna boðskap: Allir morðingjar og flagarar og flekkaðir og fyrirlitlegir menn komi öruggir til mín. Ég skal

þvo þá í vatni þessu þegar í stað, svo að þeir verði hreinir, og ef þeir gerast öðru sinni sekir um hið sama, skal ég gera þá hreina aftur, ef þeir berja sér á brjóst og reita hár sitt. Hjá honum sezt Konstantínus að og tekur sonu sína til sín.

Enn þá heyrast ómarnir af dunum bardagans í skýringum Simplikíusar á Aristóteles, en á þeim tíma, er menn hafa beðið ósigur í orrustunni. Hann var einn þeirra heimspekisprófessora, er fór af landi brott til Persalands, þegar Jústinían lokaði háskólanum í Aþenu, síðasta hæli heiðindómsins, 529. Í æði örvæntingarinnar gerir hann allmikla útúrdúra og ræðst þar á »kristna guðleysingja«, af því að þeir neiti guðdómi himinhnattanna og haldi fram upprisu líkamans. Hann hamast, sem óður væri, gegn öðrum ritskýranda, Jóhannesi Fílóponos, af því að hann hafði tekið kristna trú og trúði því, að heimurinn ætti að farast, gagnstætt því sem Aristóteles hélt fram. Eftir því ætti sá heimur að týna tilveru sinni, er kristnir menn kalla sjálfir fótskör guðs!

Það er í rauninni nógu gaman að virða fyrir sér, hversu margar mótbárur gegn kristninni er komið upp með í þessum gömlu deiluritum. Ein altíð nútíðarmótbára finst hvergi: að kraftaverk geti ekki átt sér stað. Ásækendurnir trúðu sjálfir á kraftaverk, og það verður varla sagt, að rökræður þessar bíði halla við, að þetta atriði kemur ekki til greina. Af árásum þessum er auðséð, hversu kristinni trú hafði hepnast að verða að heimsku einni fyrir sjónum Grikkja. En það var einmitt það, sem hún vildi líka, og talsmenn hennar spara ekki heldur að hafa þann flötinn uppi. Það sem mér þykir þó langmerkilegast, er bjarmi sá, er bregður á forngrískan anda af kenningum þeim, er þeir einkum hneykslast á. Í fyrsta lagi er það trúin án sannana. Því að Grikkir vóru hugspekingar. Þessu næst er það skrælingjalegur uppruni kristindómsins og lélegur söfnuður. Forn-Grikkir vóru stórmenni í anda, gengu beinir og brattir, og lét ekki að engjast sundur og saman af iðrun og angri, sem tollheimtumönnum og bersyndugum. Enn fremur er það kenningin um upprisu holdsins og fæðing guðs af jarðneskri konu. Heimspeki Platóninga hafði kent mentuðum mönnum, að þeir skyldu aðeins hugsa um sálina og komið inn hjá þeim andlegu og háleitu guðshugtaki. Loks er það endir

veraldar. Hvorki grísk hugsun né grísk fegurðartilfinning gat felt sig við, að þessi guðlega listasmíð, veröldin, ætti að líða undir lok.

Sumt af þessu á rót sína að rekja til algrísks ástands. En í flestum atriðum hafa Grikkir flutt mál mannlegs anda, eins og þeirra var von og vísa, og borið fram þau mótmæli, er hann mun endurtaka um aldur og ár, og það meira að segja að kristninnar eigin dómi.

Þegar Þeódósíus mikli lét færa líkneski sigurgyðjunnar úr öldungaráðssalnum 384, gerði mentaður heiðingi Róm orð þessi upp: Ber þú lotning fyrir aldri mínum! Undir þessu merki hef ég lagt undir mig allan heiminn! Hverju skiftir það, á hvern veg menn leita sannleikans. Svo miklum leyndardómi komast menn ekki að með einu móti. Í þessum síðustu orðum kemur það fagurlega í ljós, sem gagnstætt er hinum opinberuðu trúbrögðum, er ein þykjast hafa allan sannleika að geyma. Það má gera sér í hugarlund, hvernig það hefur fallið siðuðum mönnum að leggja fyrir óðal þá heimssmíð, er hinir vitrustu menn hinnar gáfuðustu þjóðar höfðu verið að reisa af beztu hugsunum sínum um þúsund ára bil, og fá í staðinn ormétinn heim, þar sem djöfullinn nagaði neðan rótina, og betra líf í vændum annars heims, þ. e. a. s. þeir, er vildu fótum troða alt það, er Grikkir til þessa þóttust hafa fram yfir siðlausar þjóðir og bera ægishjálm í af þeim, yndið af þekkingu sinni og sigurglaða meðvitund um eigin göfgi.

Þýtt hefur

SIGURÐUR GUÐMUNDSSON.

Nýja stjórnin.

Loksins höfum við Íslendingar þá fengið stjórn, sem við getum kallað okkar eigin stjórn í sérmálum vorum. Þetta er hinn fyrsti áþreifanlegi árangur af hinni löngu baráttu okkar, og honum ættu sannarlega allir Íslendingar að fagna, enda er víst enginn vafi á, að þeir gera það undantekningarlaust.

Hitt er annað mál, hvort allir séu jafnánægðir með skipun hinnar nýju stjórnar. Því fer fjarri, að svo sé, enda mun enginn hafa við því búist, að allir gætu orðið sammála um það atriði.

Hyrningarsteinninn undir skipun stjórnarinnar er ráðherravalið og að vissu leyti er engin ástæða til að vera óánægður með það, hvernig sá steinn var lagður. Miklu fremur er full ástæða til að lýsa almennri ánægju yfir því, þar sem ráðherrann var að því leyti valinn samkvæmt þingræðisreglunni, að hann var tekinn úr þeim flokki, sem hafði meirihluta á þingi. Að vísu var alllangt vikið frá þingræðisreglunni eftir því sem hún tíðkast í öðrum löndum, þar sem gengið var fram hjá foringjum flokksins (sýslumanni Lárusi H. Bjarnason og landshöfðingja Magnúsi Stephensen), en í þeirra stað tekinn lítt reyndur nýgræðingur í pólitík, sem aldrei hafði sýnt neina forustuhæfileika. En um þessi afbrigði frá þingræðisreglunni verður stjórn Dana, sem valinu réð, eiginlega ekki sökuð, heldur liggur sökin þar eingöngu hjá þeim þingflokki, sem gat ráðið valinu, en seldi stjórninni algert sjálfdæmi og gaf henni engar aðrar leiðbeiningar en þær, að hann óskaði, að ráðherrann yrði valinn úr meirihlutanum, — sem auðvitað var algerlega óþarft að taka fram. Danska stjórnin hafði því fullkomlega frjálsar hendur til að taka þann manninn úr meirihlutanum, sem hún hafði ástæðu til að ætla að yrði sér þægastur, enda er það nú þegar fram komið, að henni hefur ekki skjátlast mikið í að hitta þann rétta í því tilliti.

Þá kunna menn og að segja, að sá galli sé á ráðherravalinu gagnvart þingræðisreglunni, að meirihlutinn, sem standi á bak við hann, sé mjög ósamkynja, sumpart íhaldsmenn (mestur hluti hans) og sumpart framsóknarmenn (nokkur hluti hans). En á þessu á danska stjórnin heldur enga sök, heldur þingflokkurinn, sem vilt hefur henni sjónir, svo að hún hlaut að skoða allan flokkinn sem íhaldsflokk, og að nokkru leyti kjósendurnir, sem annaðhvort hafa líka látið villa sér sjónir við síðustu kosningar eða þá ekki látið fulltrúa sína hafa nægilegt aðhald með tilliti til þess, hvers konar stjórn þeir ættu að styðja til valda.

Það verður því eigi betur séð en að danska stjórnin hafi — með þeirri takmörkuðu þekkingu, sem hún átti kost á — gert sér far um að fylgja þingræðisreglunni við ráðherravalið, og þar sem sá þingflokkur, sem stendur á bak við hina nýju stjórn, hefur í stefnuskrá sinni lýst því yfir, að þingræðið sé eitt af aðalatriðum

hennar, má ganga að því vísu, að þessari reglu verði framvegis fylgt, ekki að hálfu, heldur að öllu leyti við skipun hverrar nýrrar stjórnar á Íslandi.

Og það er einmitt þetta, sem mest er í varið við skipun nýju stjórnarinnar. Hvort menn eru ánægðir með manninn, sem í það og það sinn skipar stjórnarsessinn, skiftir auðvitað minstu. Séu menn óánægðir með hann og þyki hann reynast illa, þá ryðja menn honum burtu og setja í hans stað annan, sem menn treysta betur og svo koll af kolli.

Það mikla, sem er unnið með þessu, er þá það, að úr þessu fá Íslendingar sjálfir að ráða því, hvaða stjórn þeir hafa. Þoli þeir til lengdar ónýta og illa stjórn yfir sér, þá er það þeim sjálfum að kenna. Og þá má skollinn sjálfur vorkenna þeim, því þeir eiga þá ekki betra skilið.

Að því leyti sem þessu hefur verið slegið föstu með ráðherravalinu, er full ástæða fyrir alla að gleðjast yfir því. Hitt er annað mál, hve hepnir við höfum verið með manninn. Úr því verður reynslan að skera og mun mörgum virðast, að enn sé helzt til snemt um það að dæma. Og það er auðvitað töluvert hæft í því, jafnskamma stund og hann enn hefur setið að völdum. En þó að tíminn sé stuttur (aðeins 1/2 ár þegar þetta er ritað), þá hefur honum þó tekist að gefa ótrúlega margar bendingar um það, hvernig hann muni ætla að reynast, og er ekki nema rétt, að það sé tekið til athugunar nú þegar. Hitt getur þá komið til umræðu síðar, hvorum megin sem það kann að verða í vogarskálinni.

Það var á alþingi tekið sterklega fram við umræðurnar um stjórnarskrármálið, að afarmikið væri undir því komið, að hinn fyrsti ráðherra vor yrði einbeittur maður, sem héldi fast fram skoðunum og stefnu alþingis og aldrei hopaði á hæli, ef danska stjórnin gerði nokkra tilraun til að ganga á rétt vorn. Það vildi svo til, að á þetta reyndi þegar við skipun ráðherrans, og má af hinni vasklegu og drengilegu framgöngu hans við það tækifæri ráða, hvers síðar muni mega af honum vænta, ef líkt kemur fyrir. Alþingi hafði sem sé einróma lýst því yfir, að það skoðaði það sem sjálfsagðan hlut, að ráðherra Íslands (en ekki forsætisráðherra Dana) yrði látinn undirrita skipun hins nýja íslenzka ráðherra með konungi, og einn hinn helzti forkólfur þeirrar skoðunar var einmitt ráðherraefnið sjálft. Hann stílfærði setninguna um það í

nefndaráliti neðri deildar og lét uppi sem óbifanlega sannfæring sína, að annað gæti ekki komið til tals. En hve lengi var Adam í Paradís? Þegar til stjórnarinnar kasta kom, hélt hún því fram, að forsætisráðherrann (en ekki ráðherra Íslands) ætti að undirrita skipunarbréfið, og þá var kempunni allri lokið. Þá var svo sem sjálfsagt að láta að vilja blessaðrar stjórnarinnar, ganga sem skjótast á bak orða sinna og meta sína eigin sannfæring og vilja þingsins að vettugi. Því annars gat ráðherratignin verið í veði. Aðrir mundu nú reyndar heldur hafa kosið, að láta ráðherratignina eiga sig, heldur en að bregðast svo aumingjalega bæði sannfæring sjálfs sín og vilja þings og þjóðar, þegar fyrst reyndi á að gæta réttar hennar. En hann var ekki á því, ráðherrann okkar nýi. Og eftir því sem einn af aðalverjendum hans í þessu máli hefur gefið í skyn í blaðinu »Reykjavík«, þá var það, sem fyrir honum vakti, aðallega það, að ef hann neitaði að taka ráðherraembættið með þessum kostum, þá hefði svo getað farið, að annar hefði hlotið það, sem gætilegar hefði talað um undirskriftarspurninguna á þinginu. Það varð því að meta meira, hver ráðherratignina hlyti, heldur en hvort rétti þjóðarinnar væri borgið eða ekki.

En er þá nokkuð gengið á rétt þjóðarinnar með þessu, munu menn spyrja. Stendur ekki alveg á sama hver undirskrifar með konungi? Hefur ekki undirskriftin aðeins formlega eða teóretiska þýðingu? Nei, öðru nær en svo sé. Undirskrift ráðherra með konungi hefur ætíð verulega og praktiska þýðingu. Hún er fyrirfyrirskipuð til þess, að menn geti komið fram ábyrgð gegn ráðherranum fyrir gjörðina, af því að konungurinn er sjálfur ábyrgðarlaus. Í Danmörku má mönnum standa á sama, hver ráðherranna undirritar með konungi, af því að ríkisþingið á jafnan aðgang að þeim öllum með að koma fram ábyrgð á hendur þeim, ef eitthvað er að athuga við gjörðina. En alt öðru máli er að gegna um Ísland. Alþingi Íslendinga á ekki aðgang að því að koma fram ábyrgð gegn neinum af ráðherrum konungs nema ráðherra Íslands. Sé því eitthvað af því, er snertir sérmál vor, framkvæmt af öðrum ráðherra en ráðherra Íslands, þá er það þvert ofan í stjórnarskrá vora, án þess að alþingi þó geti komið neinni ábyrgð fram fyrir brotið, af því að það á engan kost á að ná til þess manns, sem það framdi. En enginn mun vilja neita, að skipun ráðherra vors heyri undir sérmál vor, þar sem hann hefur með þau ein að fara. Því sameiginlegu málin koma honum ekkert

við sem slíkum. Hann getur aðeins sem »meðlimur ríkisráðsins« látið uppi álit sitt um þau, ef hann er viðstaddur í ríkisráðinu, þegar þau koma fyrir (sem sjaldnast mun verða), alveg á sama hátt og hver einasti ráðherra getur skift sér af hverju einasta máli, sem borið er upp í ríkisráðinu, þó málið heyri undir alt annan ráðherra.

Hugsum oss að talsverður ágreiningur risi upp um eitthvert mál milli Íslendinga og Dana og ráðherra vor fylgdi alþingi fast að málum. Þá mundi forsætisráðherra Dana kippa honum burtu og skipa annan í hans stað, sem þægari reyndist Dönum, ef hann væri fáanlegur. En hugsum oss enn fremur að allir Íslendingar reyndust svo vel, að enginn þeirra vildi verða svo mikill ódrengur, að vinna það fyrir ráðherratignina að svíkja ættjörð sína og málstað hennar. Þá gæti forsætisráðherrann fundið upp á því að skipa danskan mann í ráðherrasessinn, sem hvorki skildi né ritaði íslenzka tungu. Það væri auðvitað beint stjórnarskrárbrot, en hvað ætti hann á hættu? Ekki agnar ögn. Ábyrgðin er bundin við undirskriftina, og þar sem forsætisráðherrann hefði undirskrifað skipunina, þá væri alþingi ómögulegt að koma fram neinni ábyrgð fyrir brotið, því það á engan kost á að koma fram ábyrgð gegn forsætisráðherra Dana.

Af þessu er auðsætt, að undirskrift forsætisráðherrans undir skipun og lausn íslenzka ráðherrans getur orðið stórhættuleg fyrir sjálfstæði og rétt Íslands.

Af framkomu nýja ráðherrans í þessu máli má marka, hve mikið traust þjóðin muni geta borið til hans að því er snertir að gæta réttar vors út á við. En ekki er nema rétt og sanngjarnt að taka fram, að á þessu á þingflokkur hans enga sök. Þetta er gert í bága við hann, og hann þá fyrst samsekur í þessu athæfi, ef hann reynist jafnhálsliðamjúkur og ráðherrann sjálfur og étur alt ofan í sig á næsta þingi, sem hann sagði um málið á síðasta þingi. En fyrir því þarf varla ráð að gera, heldur miklu fremur hinu, að allir sannir Íslendingar leggist hér á eitt og lýsi yfir megnri óánægju yfir þessu athæfi, sem aðeins getur komið fram í vantrausts-yfirlýsing til ráðherra vors; því að forsætisráðherranum á þingið engan löglegan aðgang og mótmæli gegn honum eða hans gjörðum væri því högg út í loftið, sem aðeins miðaði til að gera þingið hlægilegt.

Þá er næst að líta á framkomu ráðherrans eða stjórnarinnar inn á við, og hver stefna virðist þar ráðandi í gjörðum hennar.

Það hefur verið margsinnis tekið fram að undanförnu bæði utan þings og innan, að oss riði lífið á að fá stjórn, sem bryti bág við þær stjórnarreglur, sem hingað til hefur verið fylgt af afturhaldsstjórnendum vorum. Vér þyrftum að fá það sem Danir kalla »systemskifte«, — reglulega og einbeitta framfarastjórn, stjórn, sem beittist fyrir framfaramálum þjóðarinnar og hefði bæði vilja og vit á að hrinda því í lag, sem aflaga fer. Til þess að þetta gæti orðið, þurfti stjórnin að vera þannig skipuð, að þekking hennar á landsmálum yrði sem margbreyttust og hún sjálf hefði ákveðnar hugmyndir og fyrirætlanir um hvað gera ætti til þess, að koma landinu og atvinnuvegum þess upp.

Þegar nú litið er á skipun hinnar nýju stjórnar, verður ekki séð, að neitt bóli á þess konar breytingu frá því, sem verið hefur að undanförnu, heldur er beint siglt í kjölfar hinna gömlu hægristjórna. Þeirra regla var að skipa bæði flest ráðherraembættin og öll skrifstofuembættin eintómum lögfræðingum, en á því var strax gerð mikil breyting í Danmörku, þegar vinstristjórnin kom til valda þar. Þá var bóndi kjörinn í einn ráðherrasessinn, barnakennari í annan (báðir ólærðir menn), tveir ritstjórar í þriðja og fjórða o. s. frv. Auk þess vóru mörg hinna æðstu skrifstofuembætta skipuð mönnum af ýmsum stéttum. Sama er og gert í Noregi og víðast annarstaðar. Hér var nú ekki nema um eitt ráðherraembætti að ræða, og úr því að svo hittist nú á, að í það var skipaður lögfræðingur, þá var því meiri ástæða til að skipa skrifstofuembættin þannig, að þekking stjórnarinnar yrði sem margbreyttust. En um það hefur nýi ráðherrann okkar ekki skeytt. Hann hefur ekki getað slitið sig frá hægrireglunni gömlu (sem Danir álíta að hafi gert þeim mestan skaða á síðustu öldinni), að skipa eintóma lögfræðinga í öll skrifstofuembættin. Flestum virðist þó sem það mundi hafa orðið líklegra til þjóðþrifa að fela stjórn atvinnumála og samgöngumála einhverjum góðum og reyndum bónda (eins og gert var með atvinnumálin í Danmörku), heldur en ungum lögfræðiskandídat, sem enga reynslu hefur í þeim efnum. Miklu nær virtist liggja að skipa í þetta embætti menn eins og Pétur á Gautlöndum, Guðjón Guðlaugsson eða Hermann Jónasson, svo vér nefnum aðeins menn úr sjálfum þingflokki ráðherrans, með því honum virðist næsta óljúft að fara nokkuð út fyrir sinn eigin flokk í vali sínu. Svipað mætti segja um forstöðu fjármálanna. Bæði í Danmörku og Noregi

er hún falin kaupmönnum (Hage og Kildal), en hér hefur þótt óumflýjanlegt að fela hana lögfræðingi, sem að vísu hefur alment álit á sér, en enga reynslu í fjármálum. Eftir því sem fjárhag landsins er farið, virðist þó sem ástæða hefði verið til að skipa í þetta sæti mann með nokkurri sérþekkingu og reynslu í fjármálum, ekki sízt þar sem kunnugir menn segja, að ráðherranum sjálfum sé ekki meira en í meðallagi sýnt um að fara með peninga, eins og líka meðferð hans á landsfé bendir á þennan stutta tíma, sem hann er búinn að vera við völd.

Í þessari skipun skrifstofuembættanna lýsir sér ákveðin stefna, gamla hægristefnan, og sýnir það, að þó að skift hafi verið um persónur í stjórninni, þá er alt í sama horfinu og áður, engin stefnubreyting (»systemskifte«) hefur átt sér stað. Það kom líka berlega fram hjá flokksmönnum nýju stjórnarinnar í Reykjavík sama daginn og hún settist á laggirnar, að þeir litu svo á sem óslitið samband væri milli hinnar gömlu og nýju stjórnar. Þeir slógu sem sé upp stóreflis veizlu til þess í einu að kveðja gömlu stjórnina hér á landi og fagna þeirri nýju. Það hefði nú verið óhugsandi að sameina þetta í einum sal, ef menn hefðu ekki litið svo á, að hér væri um samskonar súrdeig að ræða, alt væri sama tóbakið, þó að umbúðirnar væru dálítið mismunandi. Hugsum okkur að Danir hefðu farið að kveðja Sehestedsráðaneytið og fagna Deuntzersráðaneytinu í einni og sömu veizlunni. Skyldu margir hafa orðið til að taka þátt í því? Ekki nokkur lifandi sál. Hægrimennirnir hefðu ekki þózt getað verið með í því að drekka fagnaðaröl vinstriráðaneytisins og vinstrimennirnir hefðu ekki getað fengið af sér að drekka skilnaðaröl hægriráðaneytisins. Þeir hefðu orðið að gera það hvorir í sínu lagi. Enda var það og líka gert svo. En í Rvík mátti vel sameina þetta, einmitt af því að bæði gamla og nýja stjórnin var af sama tægi, enda kom það og ljóst fram í ræðum þeim, sem haldnar vóru, að menn vóru jafnglaðir bæði yfir hinni fráfarandi og hinni nýju stjórn og lofuðu báðar á hvert reipi. Þetta hefði verið óhugsandi, ef mennirnir hefðu ekki þózt vissir um, að hér væri um enga stefnubreyting að ræða, enda bendir alt á, að þeim hafi ekki skjátlast í því.

Það er nú siður í öðrum löndum, að ráðherrar grípi þess konar tækifæri til þess að halda ræðu og skýra frá, hvernig þeir ætli sér að beita völdunum og hvað þeir ætli sér að afreka fyrir þjóð sína, hverjum umbótum þeir ætli sér að vinna að. Svo gerði

og vinstriráðaneytið (eða forseti þess) í veizlu, er því var haldin rétt eftir að það tók við völdum. Til þessa hefði ekki verið síður ástæða á Íslandi, þar sem svo langur tími hlaut að líða þangað til alþingi kæmi saman og stjórnin gæti þar lýst fyrirætlunum sínum. En samt fékk maður ekkert um þetta að vita. Landshöfðingi (hin fráfarandi stjórn) hélt þar góða ræðu og lýsti rétt stjórnarferli sínum, en hinn nýi ráðherra lét í sinni ræðu ekkert uppi um það, hvað hann ætlaði sér að gera eða hverri stefnu hann ætlaði að fylgja. Það fór fyrir honum alveg eins og sálinni í sögunni hans Einars Hjörleifssonar »Góð boð«: »Hún ympraði ekki einu sinni á því með einu orði, til hvers henni mundi auðnast að nota valdið«. Það eina, sem ráðherrann tók fram í ræðu sinni, var: að hann vildi hafa frið — frið til að sitja sem lengst og njóta sætleika valdanna við að gæða sér og sínum. Á stefnu hefur honum nú máske þótt óþarft að minnast, þar sem fyrirkomulag samsætisins sýndi, að öllum samsætismönnum var ljóst, að hún mundi verða hin sama og að undanförnu. En að hann ekki lét neitt uppi um það, að hverjum umbótum hann ætlaði sér að vinna fyrir land og lýð, virðist óneitanlega hafa stafað af því, að höfuðið hafi verið tómt — hann hafi sjálfur ekki vitað það, ekki haft neitt áhugamál, sem hann hefði einsett sér að berjast fyrir, ef hann kæmist til valda. Sem sönnun þessa má geta þess, að hann sendi skömmu síðar fyrirspurnir til allra sýslunefnda á landinu um það, hvað þær álitu að ætti að gera til umbóta fyrir þjóðina. Þær áttu að finna upp fyrir hann púðrið og fylla upp auða rúmið í hans eigin heila. En hætt er við að hann græði ekki mikið á þessu dæmalausa stjórnvitringsbragði(!), því tillögur sýslunefndanna munu að vonum fara hver í sína áttina og ekki verða verulega frábrugðnar tillögum þingmálafundanna til alþingis; hann hefði því eins vel getað tekið sér fyrir hendur að »stúdera« þær og þannig sparað sér og öðrum allar bréfaskriftirnar. Það hefði heldur ekki bráðlegið svo á því að setja skriffinskustimpilinn á ráðaneytið undir eins fyrstu dagana. Hann mundi hafa orðið lýðum ljós samt.

Allir verða að játa að fjárhagur landssjóðs sé fremur bágborinn, einkum þegar miðað er við það, hverjar kröfur hljóta að verða gerðar til hans í nánustu framtíð til að bæta atvinnuvegi, samgöngur og kenslumál landsins. Þess hefði því mátt vænta af hinni nýju stjórn, að hún gerði alt, sem í hennar valdi stæði, til

að sýna sem mestan sparnað og hlífa þjóðinni við öllum óþörfum útgjöldum til embættismanna. En því fer svo fjarri að nýja stjórnin hafi sýnt nokkra tilraun í þá átt, að hún hefur þvert á móti gripið hvert einasta tækifæri, sem henni hefur boðist, til þess að bruðla sem allra mest með fé landsmanna. Að þessu kveður svo ramt, að telja má sönnu næst, að þau útgjöld, sem hún á þessu eina hálfa ári, sem hún hefur haft völdin, hefur bakað landinu að óþörfu til embættismanna, muni nema um **300 000 kr.**, og hefði eitthvað mátt gera við þá upphæð til þess að styðja atvinnuvegi vora. Haldi stjórnin stöðugt áfram á líkan hátt, verður hún orðin okkur jafndýr og gaddavírinn áður en árið er liðið.

Vér skulum nú nefna nokkur dæmi, þar sem stjórnin hefði getað sparað, en tiltæki hennar hafa einmitt gengið í öfuga átt: að bruðla sem mest með fé landsmanna.

Úr því að amtmannaembættin áttu að leggjast niður og í öðru þeirra sat tiltölulega ungur maður, sem að flestra dómi hefði verið manna færastur til að skipa hið nýja landritaraembætti, hefði stjórnin getað sparað landinu afarmikið fé með því að bjóða honum þetta embætti. En í stað þess hefur hún neytt þennan mann til að fara á eftirlaun á bezta aldri, sem fyrstu 5 árin verða $^2/_3$ af launum hans, en úr því að minsta kosti hálf launin. En ráðherrann gerði þó enn meira til þess að vera viss um, að þessi eftirlaun skyldu lenda á alþýðunni. Þegar Hluthafaráð Hlutabankans hafði í einu hljóði samþykt að bjóða amtmanninum að verða eini íslenzki bankastjórinn við Hlutabankann með svo ríflegum launum, að hann hefði líklega séð sér fært að afsala sér öllum eftirlaunum, og sendi ráðherranum bréfið til amtmannsins um þetta og mæltist til að hann legði að amtmanninum að taka þetta starf að sér, þá stakk ráðherrann bréfinu undir stól, fór með það til Kaupmannahafnar og tókst með fortölum sínum að fá Hluthafaráðið til að breyta fyriræltlunum sínum, hafa bankastjórana 3 og bjóða amtmanninum aðeins það, sem verst væri launað. Með því var trygt, að eftirlaun hans lentu á landsmönnum. Þar sem nú gera má ráð fyrir að maður þessi lifi að minsta kosti 30 ár, má ætla að þessar ráðstafanir baki landinu bein útgjöld, er nemi um 90000 kr., og ef vextir og vaxtavextir eru taldir með, náttúrlega miklu meira.

Í athugasemdum stjórnarinnar við frumvarp til laga um skipun hinnar æðstu umboðsstjórnar, sem lagt var fyrir síðasta alþingi,

var nákvæmlega tekið fram, hve margir aðstoðarmenn og skrifarar ættu að vera í stjórnarskrifstofunum. Nefndin, sem um málið fjallaði á þinginu (og í henni var hinn núverandi ráðherra H. Hafstein), félst algerlega á tillögu stjórnarinnar í þessu efni og enginn ympraði á því á þinginu, að stjórninni væri ekki ætlaðir nægilegir starfskraftar. En fyrsta verk ráðherrans fyrsta daginn, sem hann sat að völdunum, var að stofna nýja stöðu (»fulltrúastöðu«) í einni stjórnarskrifstofunni, með 2500 kr. launum, stöðu, sem enginn hafði nefnt á nafn áður og því var þvert ofan í tilætlun og vilja þingsins — og ráðherrans sjálfs meðan hann var að dorga á þingi. Þar sem engin minsta reynsla var fengin fyrir því, að starfskraftar þeir, er bæði gamla stjórnin og þingið ætlaði nýju stjórninni, væru ekki nægilegir, virðist þetta næsta ósvífin meðferð á landsfé, sem í Danmörku mundi hafa verið kölluð »provisorisk Foranstaltning« og ekki tekið með þökkum af neinum þingflokki. Fyrir þetta tiltæki er sennilegt að landsbúar verði að blæða um 75000 kr., ef hlutaðeigandi fulltrúi situr 30 ár í stöðuuni, sem vel má búast við eftir aldri hans, en náttúrlega mörgum sinnum meira, ef stöðunni er haldið um aldur og æfi.

Eins og kunnugt er vóru á síðasta þingi samþykt ný eftirlaunalög, sem lækkuðu eftirlaunin að miklum mun. Allir munu nú hafa vonast eftir, að nýja stjórnin mundi draga þær embættaveitingar, sem þessi lög gætu náð til, unz þau væru komin í gildi. En hann var ekki á því, nýi ráðherrann okkar, að hlífa landssjóðnum og landsbúum á þennan hátt. Þeir væru ekki ofgóðir til að borga, kjósendurnir, hefur hann auðsjáanlega hugsað, því hann flýtti sér sem mest mátti verða með að veita hin nýju embætti, svo að ekkert þeirra skyldi komast undir nýju eftirlaunalögin. Að vísu vildi svo til, að honum tókst ekki að beita bruðlstefnu sinni nema við eitt embætti, en þar nemur mismunurinn á eftirlaununum eftir 30 ára þjónustu um 1034 kr. á ári, og fengi maðurinn lausn eftir þennan tíma, þá mundi þetta tiltæki — eftir aldri hans að dæma — geta bakað landinu rúmlega 20000 kr. útgjöld að óþörfu.

Á síðasta þingi vóru laun bókarans við Landsbankann hækkuð upp í 3500 kr. Þetta var auðvitað gert með sérstöku tilliti til þess manns, sem þá hafði þessa stöðu og hafði reynst mjög vel. Hann hafði byrjað með 1000 kr. launum, þau síðan verið hækkuð

upp í 2400 kr. og nú þótti sanngjarnt að hækka þau enn meir eftir nálega 20 ára þjónustu, eins og siður er við alla banka. Hér var því um persónulega launaviðbót að ræða handa dyggum þjón eftir langa þjónustu, en alls ekki ætlast til að nýr maður í þessari stöðu skyldi byrja með svo háum launum. Þetta virtist og hreinasti óþarfi, þar sem bókarastaðan við Hlutabankann, sem þó ekki getur verið umfangsminni, er launuð með framt að því helmingi minni upphæð. 2000 kr. byrjunarlaun virtust því að vera fullsæmileg og mundu nógir hæfir menn hafa orðið til að sækja um stöðuna með þeim launum, ekki síður en við Hlutabankann. En í því flaustri, sem algengt er á þinginu, skauzt því yfir að taka þetta fram í lögunum og mundi engin góð stjórn hafa notað sér þá yfirsjón þingsins til að rýja landsmenn og baka þeim hærri útgjöld en nauðsyn krafði. Hún mundi hafa sett mann í stöðuna til bráðabirgða, lagt frumvarp fyrir næsta alþingi um að breyta lögunum og ekki veitt stöðuna fyr en það var komið í kring. En nýja stjórnin okkar var svo sem ekki á þeim buxunum, að vera að spara eða hlífa kjósendunum við að borga sem mest. Hún hugsaði eins og »gæðakonan góða« í kvæði Jónasar Hallgrímssonar: »Happ þeim sem hlýtur« — mér og mínum gæðingum — og veitti stöðuna skilyrðislaust. Haldi nú sá maður stöðunni, er hana hlaut, í 30 ár, sem vel má við búast, þá nemur sú upphæð, sem hér er að óþörfu sóað 1500 kr. á ári eða alls um 45000 kr. En hér er þó sú bót í máli, að alþingi getur tekið í taumana og breytt þessu, þar sem hér er ekki um embætti að ræða, heldur stöðu, sem segja má upp hvenær sem vera skal með litlum fyrirvara. Er ekki ósennilegt, að kjósendur krefjist þess af þingmönnum sínum, að þetta verði gert; en söm er gerð stjórnarinnar fyrir því.

Þá hefði og enn mátt hlífa landsbúum við miklum útgjöldum, ef öðruvísi hefði verið farið að við lausn rektorsembættisins. Það hafði sýnt sig, að hinn fráfarandi rektor hafði ekki lag á skólastjórn, svo að vel færi. En hann var að allra rómi góður kennari. Þar sem nú maðurinn var á bezta aldri (rúmlega fimtugur), virtist því sjálfsagt að láta hann leggja niður skólastjórnina, en halda áfram að vera kennari við skólann. En í þess stað er honum veitt algerð lausn frá embætti, honum dembt á eftirlaun og ætlað að lifa í iðjuleysi á sveita landsmanna það sem eftir er æfinnar. Eftir aldri mannsins að dæma má búast við,

að þetta háttalag kosti landið um 70000 kr., og mundi sparsöm stjórn hafa reynt að komast hjá slíkum útgjöldum, enda verið í lófa lagið, ef rétt hefði verið að farið.

Þegar framanskráðar upphæðir eru lagðar saman, munu menn sjá, að nærri mun láta að stjórn vorri hafi tekist að sóa um 300000 kr. að nauðsynjalausu, sem auðvitað verður að ná inn með auknum sköttum á landsbúa.

En þó að slíkt bruðl eins og þetta sé tilfinnanlegt, tekur það þó út yfir, þegar stjórnin hikar sér ekki við að brjóta bág við lög landsins til þess að geta ívilnað gæðingum sínum og pólitiskum fylgifiskum, eins og fram hefur komið við veitingu bókarastöðunnar við Landsbankann. Bankalögin segja svo fyrir, að þá stöðu skuli veita eftir tillögum bankastjórnarinnar, og er ætlast til að sá fái stöðuna, sem meirihluti bankastjórnarinnar kýs, alveg eins og þegar söfnuður kýs sér prest. En í báðum tilfellum á ráðherrann að gefa út skipunarbréfið, til þess að gefa veitingunni hátíðlegri blæ. Þetta er líka í fullu samræmi við það, sem tíðkast um skipanir starfsmanna við alla banka, að stjórn bankans ráði þeim. En ráðherrann okkar nýi gerir sér hægt um vik, stingur lögunum undir stólinn og hafnar þeim manni, sem meirihluti bankastjórnarinnar kýs til stöðunnar, en veitir hana einum af pólitisku vikadrengjum sínum. Hann þurfti að fá part af »laununum«, sem mest var talað um í kosningabaráttunni í Eyjafirði í fyrra!

Öllum kemur saman um, að það, sem einna mest standi framförum í atvinnuvegum vorum fyrir þrifum, sé peningaleysið, greiður aðgangur að lánum til þess að koma fótum undir sig. Það mátti því ætlast til, að nýja stjórnin mundi, þegar loksins var komin á fót öflug peningastofnun í landinu, gera sitt ýtrasta til að greiða götu manna í því efni. En hvað gerir svo ráðherrann okkar nýi? Hann og fylgifiskar hans í bankaráðinu banna þessari stofnun að lána fé gegn fasteignarveði (jörðum og húsum), þótt vitanlegt sé, að bændur, sjómenn og iðnaðarmenn hafi yfirleitt ekkert annað veð að bjóða. Umönnun ráðherrans fyrir atvinnuvegum vorum lýsir sér þannig í því, að hann vill gera rekendum þeirra sem allra örðugast fyrir að fá peningalán til umbóta á þeim.

Um það, hverri aðferð stjórnin hefur beitt við skipun embætta, milliþinganefnda og annarra starfa, er hún hefur haft ráð á, er óþarft að fjölyrða; því öllum mun ljóst, hverri reglu hún

hefur fylgt í þeim efnum: að úthluta þeim til flokksmanna sinna, svo að hver fái sinn bita.

Sú reynsla, sem vér höfum af nýju stjórninni þennan hálfs árs tíma, sem hún er búin að sitja, er þá í fám orðum sagt þessi:

1) Hún er þreklaus út á við og vanrækir að gæta réttar landsins.
2) Hún er bundin á gamlan hægriklafa og vanrækir að útvega sér nægilega margbreytta sérþekkingu.
3) Hún er snauð af umbótahugmyndum, en auðug af skriffinsku.
4) Hún er óhæfilega bruðlunarsöm á landsfé.
5) Hún er ólöghlýðin.
6) Hún er þrándur í götu bænda, sjómanna og iðnaðarmanna við lánveitingar til atvinnuumbóta.
7) Hún er einsýn og lætur stjórnast af flokksfylgi í úthlutun embætta og annarra starfa.

En ekki er nema sanngjarnt að játa, að stjórnin hefur ekki enn að neinu marki fengið tækifæri til að sýna nema aðra hlið sína: umboðsstjórnarhæfileikana. Hvernig hún reynist í löggjöfinni, þegar sýslunefndirnar eru búnar að fylla auða rúmið í heila hennar með umbótahugmyndum, fá menn fyrst að sjá á næsta þingi. Er þá vonandi að hún geri verulega bragarbót og komi fram í alt annarri mynd en hingað til. Því geri hún það ekki, en þingmenn og kjósendur reynist þó nógu þrællyndir til að þola hana, er auðsætt að hún muni ekki síður blóðga þá og rífa, en gaddavírinn veslings sauðskepnurnar í blindbyl á vetrardegi.

Hún verður þá sannnefnd gaddavírsstjórn.

V. G.

Ritsjá.

G. T. ZOËGA: ÍSLENZK-ENSK ORÐABÓK. Rvík 1904 (Sig. Kristjánsson).

Þessi bók fyllir stórt skarð í bókmentum vorum og bætir úr brýnni þörf. Hún gerir það að tvennu leyti. Hún bætir fyrst og fremst úr

þörf Íslendinga sjálfra á að eignast orðabók, er hægt væri að nota við þýðingar úr íslenzku á ensku, sem bæði væri handhæg og tiltölulega ódýr. En hún bætir líka úr þeirri miklu þörf, sem orðin var á því, að útlendingar ættu kost á orðabók yfir mál vort, eins og það kemur fyrir í nútíðarbókmentum vorum og daglegu tali. En slík orðabók hefur engin til verið til þessa, nema þá í brotum og með þýðingum á máli, sem ekki nema örfáir skilja. En hér fá útlendingar, sem kynna vilja sér tungu vora og bókmentir, samfelda orðabók yfir nútíðarmál vort með þýðingum á alheimsmáli, sem flestir skilja og geta haft full not af. Þetta er stórmikill ávinningur fyrir þjóð vora út á við, og er sá maður, sem hér hefur brotið ísinn, því sannarlega góðs maklegur. Hann á ekki einungis þakkir skilið, heldur verðskuldar hann fyllilega, að honum væri sýnd einhver opinber sæmd fyrir starfsemi sína. Að vísu hefur alþingi veitt nokkurn styrk til samningar bókarinnar, en sá styrkur er þó harla lítilfjörlegur í samanburði við fyrirhöfnina.

Því ekki ber því að leyna, að hér var um bæði mikið og vandasamt verk að ræða. Til þess að leysa það viðunanlega af hendi þurfti á hvorttveggju að halda: miklu starfsþreki og elju og staðgóðri þekkingu í báðum málunum, íslenzku og ensku. Oss var því mikil forvitni á að sjá þessa bók. Því þótt höf. hefði áður með hinni ensk-íslenzku orðabók sinni fyrir 8 árum sýnt góða hæfileika sem orðabókarhöfundur, þá var verkefni hans þá svo margfalt hægra viðfangs, að full ástæða var til að efast um, að honum tækist eins vel upp með þetta verk, einkum er hann hafði sett sér það mark að ljúka við það á fám árum og vinna þó að því aleinn í tómstundum sínum.

En honum hefur tekist verkið svo vel, að það er honum til stórsæmdar. Ekki svo að skilja, að bókin sé alfullkomin. Langt frá því. En hún er svo langtum fullkomnari en maður gat búist við eftir öllum ástæðum. Og meira verður ekki með neinni sanngirni heimtað. Þennan dóm vorn höfum vér gert oss far um að fella ekki út í bláinn, heldur er hann bygður á ýmislegum tilraunum, er vér höfum gert, til þess að geta metið gildi bókarinnar réttlátlega og með nokkrum rökum.

Að því er orðafjöldann snertir, þá er hann svo mikill, að bókin mun fyllilega ná tilgangi sínum fyrir Íslendinga sjálfa, er þeir vilja þýða úr íslenzku á ensku. Því þó það kunni fyrir að koma, að orð vanti, er þeir þurfi á að halda, munu þeir allajafna geta fundið enska orðið með því að fletta upp öðru íslenzku orði, sem er sömu merkingar og það orð, sem vantaði. Vöntun einstakra orða mun því sjaldan verða Íslendingum, er bókina nota, að fótakefli. En öðru máli er að gegna um útlendinga, sem ætla að nota bókina til þess að skilja íslenzk rit. Fyrir þá getur vöntun einstakra orða og talshátta orðið mjög tilfinnanleg, því þeir skilja ekki orðin og geta ekki gripið til þeirra úrræðanna, að fletta upp öðrum orðum, sem eru sömu merkingar. Flestar íslenzkar bækur munu nú útlendingar geta lesið með aðstoð þessarar orðabókar, en hætt er þó við, að þeir jafnan reki sig á einstöku orð, sem ekki finnist þar. Vér höfum gert nokkrar tilraunir til að fá vitneskju um þetta. Fyrst tókum vér »Grasaferðina« eftir Jónas Hallgrímsson. Þar höfum vér rekið oss á þessi orð, sem öll vantar í

orðabókina í þeirri merkingu, sem þau hafa þar: *átfrekur, bera á* (skugga ber á), *bera e-ð við, bera við e-ð* (bera við himin), *draga e-n á e-u, dúkskyrta* (sjálft orðið dúkur í merkingunni einskefta vantar líka), *eiginlegur* (= þýður, vingjarnlegur), *endemi, fara með e-ð* (f. með vísu) *fara nærri um e-ð, gleðiblær, gera að sér* (geta ekki að sér gert), *grjóthrun, grátekki, hárband* (= hrosshársband), *hafa e-ð yfir* (h. yfir vísu), *hranna* (loftið hrannar), *kaf* (segja upp úr miðju kafi), *kankbrosandi, koma* (þarna ertu kominn!), *mannalega, miðmundi, muna e-n um e-ð, munarkliður, patti, rindi, rósavetlingur, sauma fyrir e-ð, sauma upp um sig, sitja e-ð* (sitja lömb, fé), *skýjadrög, skeið* (í fjalli), *stuðlaföll, tína* (= grasatína), *tínupoki, tóugras, vinnandi* (það er ekki vinnandi vegur), *vonarfullur, þræða e-ð saman.*

Næti prófsteinn vor var Þjóðsögurnar og völdum vér þar eina álfasögu (»Álfadans á nýjársnótt«), eina tröllasögu (»Gilitrutt«), eina draugasögu (»Djákninn á Myrká«), eina helgisögu (»Seint fyllist sálin prestanna«), eina útilegumannasögu (»Jón frá Geitaskarði«) og eitt æfintýri (»Sagan af Hlini kóngssyni«). Í þeim sögum höfum vér rekið oss á þessi orð, sem öll vantar í orðabókina: *asahláka, axlarsaumur, almenningur* (í rétt — orðið *dilkur* í rétt vantar líka), *biti, bragð* (eyrnamörk), *bregða* (e-m er brugðið), *draga* (flt. *drögur*), *fjöregg, gangnamaður* (orðið *göngur* vantar líka), *garðshorn* (karl og kerling í garðshorni), *gætt, hempa* (= kvennhempa), *játast e-m, krossmessa, lást e-ð eftir, létti* (segja af létta), *lifa* (= vera eftir, afgangs), *netnál, ryðja sig* (um á), *skálastafn, undanleit, umþótta sig, vaninhyrndur, vera til* (til er það = það getur skeð), *verða á milli* (= hafa tómstund).

Þá tókum vér almanakið íslenzka, sem óneitanlega heyrir til nútíðarritum, þar sem það kemur út á hverju ári, og rákum oss þegar á þessi orð, sem öll vantar í orðabókina: *aukanætur, blóðfallssjúkur, bandadagur, eldadagur, eldaskildagi, frermánuður, frumvottur, gangdagur, gangdagavika, garðlagsmánuður, geisladagur, gormánuður, harpa, heyannir* (mánaðanöfn), *hrútmánuður, jólatungl, mörsugur, selmánuður, sólmánuður, skerpla, stekktíð, sæluvika, sviðhúnsmessa, tvímánuður, vinnuhjúaskildagi, vitjunardagur, ýlir, Þorláksmessa.*

Hræddir erum vér og um að útlendingar mundu oft komast í hann krappan, ef þeir ætluðu sér að fara að lesa ritsafnið »Íslenzkar gátur, þulur og skemtanir« eða þá markaskrárnar íslenzku og auglýsingar um vanskilafé í blöðunum með aðstoð orðabókarinnar, því þar finst ekki svo mikið sem orðin *yfirmark, undirmark, undirben* o. s. frv. hvað þá heldur sjálf markanöfnin, enda yrði nú líklega erfitt að þýða þau á ensku mörg hver.

Eins og af þessum dæmum má sjá, vantar eigi alllítið á, að bókin fullnægi útlendingum við lestur íslenzkra rita, enda var eigi annars að vænta, og sjálfsagt engum heldur ljósara en höfundinum sjálfum. Hann gerir því líka í formálanum ráð fyrir að bæta úr þessu með því að gefa síðar út viðbæti við orðabók sína, og er mikils vert að geta átt von á því frá hendi manns, sem búinn er að sýna jafnmikla hæfileika til þess verks, sem höf. hefur þegar sýnt. Því þó að mikið vanti enn af orðum í orðabók hans, þá sætir hitt í rauninni miklu meiri undrun, hve miklu hann hefur náð, ekki aðeins af einstökum orðum, heldur

og af sérkennilegum orðasamböndum og talsháttum, sem enginn útlendingur getur botnað í eða skilið, þó hann skilji hvert einstakt orð í þeim. Því í slíkum talsháttum fá orðin oft alveg sérstaka þýðingu, sem ómögulegt er að gefa til kynna nema með því að þýða allan málsháttinn í einu lagi. Og það er einmitt einn af höfuðkostum þessarar orðabókar, hve mikið er af slíkum talsháttum og einkennilegum orðasamböndum í henni.

Þýðingarnar í bókinni virðast yfirleitt mjög góðar, ljósar og blátt áfram og kappkostað að ná sem bezt hinni algengustu merkingu orðanna, án þess að binda sig um of við upprunann eða grundvallarþýðingu þeirra. Þó getur það fyrir komið, að höf. skeiki ofurlítið í þessu efni. Þannig virðist oss t. d. ekki nægilegt að þýða *búsifjar* með »neighbourship«, þó það sé hin eiginlega eða upprunalega þýðing orðsins, þar sem orðið nú er oftast haft í sömu merkingu og búsumstang og búsáhyggjur. Að þýða *ragnarökkur* með »the twilight of the gods« er heldur engan veginn nægilegt fyrir útlendinga. Þeir þurfa líka að fá að vita að það táknar heimsendir Eins er það alls ekki fullnægjandi að þýða *nykur* með »water-horse, hippopotamus«, því af því fá menn enga hugmynd um að nykur er nafn á vatnavætt eða þjóðsagnaskepnu, sem aldrei hefur til verið nema í þjóðtrúnni. Á einstöku stað virðist oss að þýðingin hefði getað verið enn einfaldari og styttri, t. d. þar sem *einsteinungur* er þýtt með »monument consisting of a single stone«, en beint lá við að þýða það með enska orðinu »monolith«, enda er íslenzka orðið líklega til orðið sem þýðing á því orði.

Prófarkalestur á bókinni er yfirleitt góður, enda er það mjög áríðandi, er um slíka bók er að ræða. Þó koma þar fyrir einstöku prentvillur, sem orðið geta óþægilegar fyrir útlendinga, t. d. þar sem sagt er að orðið *sál* (bæði í sinni eiginlegu merkingu og í merkingunni skinnsál) sé hvorugkyns *(n.)* í staðinn fyrir kvenkyns *(f.)*. Villandi getur það og verið fyrir útlendinga að sjá *hlíðardyr* fyrir »hliðardyr«, því þeim mun þá hætt við að setja orðið í samband við »hlíð« í staðinn fyrir »hlið«. Hætt er og við að einhverjir Íslendingar geti flaskað á því, er orðið »virki« er þýtt með *stonghold*, sem er prentvilla í staðinn fyrir »stronghold«. Aftur gerir slíkt ósamræmi í stafsetning sem það minna til, er ritað er »net-þynull« á bls. 309, en aftur »þinull« á bls. 537, sem er réttara

En þó að þannig megi ýmislegt að bókinni finna, þá hefur höf. fulla ástæðu til að miklast af henni, því hún er í rauninni eigi alllítið þrekvirki, sem ber eigi síður vott um frábæra elju og atorku en um þekking og lærdóm. Það eru ekki margir íslenzkir embættismenn, sem láta annað eins eftir sig liggja í tómstundum sínum.

En það er líka annar maður, sem á lof skilið fyrir þessa bók, og það er kostnaðarmaður hennar herra bóksali Sigurður Kristjánsson. Hann hefur ekkert til sparað til að gera bókina sem bezt úr garði og tekið einn upp á sig allan hinn mikla kostnað við útgáfuna, án nokkurs opinbers styrks, sem hann þó óefað hefði getað fengið, ef hann hefði um hann sótt. Því það má heita ógjörningur að gefa út slíkar bækur styrklaust á íslenzku, jafnseint og sala þeirra hlýtur að ganga hjá jafnfámennri þjóð, jafnvel þó þær seljist með tímanum. En

það eru ekki allir, sem hafa ráð á að bíða eftir því né heldur vilja til þess. En herra Sigurður Kristjánsson hefur hér sem oftar sýnt, að hann lætur sér annara um, að þær bækur, sem hann gefur út, séu gróði fyrir bókmentir vonar og verði þjóð vorri að gagni, en að þær gefi honum fljóttekinn arð í eigin vasa, og er ekki nema skylt að slíkri ósérplægni sé haldið á lofti og hennar minst með þakklæti.

V. G.

GUÐM. FINNBOGASON: LÝÐMENTUN. Hugleiðingar og tillögur. Akureyri 1903.

Bók þessi hefur getið sér óvenjulega góðan orðstír á Íslandi. Ísafold og Þjóðólfur og Norðurland hafa sungið lofið í þrísöng um hana. Og »Matthías vor á vængjum þöndum« reif sig upp úr öllu valdi, er hann söng henni dýrðina í Norðurlandi. En af því að góðskáld vort hleður svo tíðum lofkesti á menn og bækur, þá er hól hans ekki í svo háu verði sem vænta mætti. — En ég held, að það sé ekki ofsagt um bók þessa eða ofdjúpt tekið í árinni, að hún hefði óvíða hlotið slíka frægð sem heima á voru fámenna, fátæka og afskekta Fróni.

Fyrsti kafli bókarinnar er um mentun. Fléttar höf. þar inn í ýmsum fróðleik úr sálarfræði. Fer þó auðvitað fljótt yfir sögu og nokkuð á víð og dreif. Svo leitast hann við að skýra og ákveða, hvað mentun sé. Kveður það alefling allra krafta, bæði andlegra og líkamlegra. Hann tilfærir því í þessum dálki ýmislegt, er almenn meðvitund mun ekki kannast við, að eigi þar heima, svo sem þefvísi, bragðnæmi, »líkama, er hlýðir vel boði sálarinnar og banni«, og siðgæði (»auðvakið yndi og ástundun á því, er miðar að farsæld og fullkomnun mannkynsins, bæði í bráð og lengd«). Eftir því sem höf. hefur ákveðið hugtakið mentun, verður það sama sem fullkomleiki. En það er ekki í samræmi við hugtak hinnar almennu meðvitundar. Samkvæmt því verður mentun e i n n h l u t i f u l l k o m l e i k a, ekki allherjarkostur, er tekur yfir alla aðra mannlega kosti og þeir allir felast í, heldur einn kostur meðal margra annarra. »Að öllu öðru jöfnu tel ég þann mentaðri, sem hefur næmara nef«, segir höf. Almenn meðvitund vistar þann eiginleika annarstaðar. Hún telur engan mann m e n t a ð r i, þótt hann sé þefvís sem sporhundur. Ekki heldur, þótt hann sé bragðnæmur. Hún telur það ekki mentunarmerki, að einhver finnur fljótt óbragð að mat og kaffi. Hún gerir og greinarmun á siðferði og mentun og telur gott siðferði alls ekki einn hluta hennar. Menn segja g ó ð u r m a ð u r o g g á f a ð u r, v æ n n m a ð u r o g v e l a ð s é r e ð a v æ n n m a ð u r o g m e n t a ð u r. Menn geta sagt og segja — og flestir hafa víst heyrt þann dóm kveðinn einhvern tíma upp um einhvern mann —, að hann sé prýðilega g á f a ð u r o g m e n t a ð u r m a ð u r, e n m e s t i m i s i n d i s m a ð u r. Af þessu er auðsætt, að almenn meðvitund gerir greinarmun á mentun og góðri siðprýði. Hún telur það sitthvað, að hafa svo og svo mikinn forða bókvísi, þekkingar og vitsmuna að geyma og að hirða um hag og heill náungans, annað, að hafa gáfur þessar en hitt, að beita þeim bræðrunum til hamingju og farsældar. Hún hefur, ef til vill, rekið sig á, að sumir hafa að eins neytt þeirra til að safna gulli

eða gæfu eða veraldarvöldum sjálfum sér til handa — og það á kostnað annarra manna og ef til vill aldrei vikið öðru góðu að þeim, en þeir vóru nauðbeygðir til og þeim staðið á sama um farsæld þeirra. Almenn meðvitund telur nærsýna menn og heyrnardaufa ekki ómentaðri, þótt þessir brestir séu á ráði þeirra. Hún telur engan mentaðan, þótt hann sé afburðamaður að handlægni, mesti völundur og dverghagi á tré og járn og dýra málma, frábær fimleikamaður, ramur að afli og frár á fæti, í stuttu máli, hið bezta að líkamsatgerfi búinn, ef hann hefur litla eða enga bóklega þekking eða skilning á andlegum efnum. En hins vegar kallar hún menn mentáða, þótt þeir hafi engan þessara kosta til að bera. Hún telur þá ekki mentaðri að öðru jöfnu. Hún játar auðvitað, að þetta séu miklir kostir og merkilegir, en tilfærir þá ekki í mentunardálknum. Hún segir, að þeir séu fjölhæfari en hinn, er aðeins hefur andlegu þekkinguna, en ekki, að þeir séu mentaðri. Eftir skoðun höf. ætti sá að vera mentaðri, að öllu öðru jöfnu, er ritaði fegri og skýrri rithönd, en grunur leikur mér á, að sumum myndi koma slíkt kynlega fyrir sjónir.

Af þessu er auðsætt, að höf. skilur annað við mentun en almenn meðvitund gerir. Vafalaust er honum það ljóst, en betur hefði farið á, að hann hefði fyrst rannsakað hugtak almennings, hvað menn alment skilji við mentun og sýnt svo fram á, að heppilegra væri að skilja annað við hana. Það er og dálítið varhugavert, að kasta almennum hugtökum um einhver efni þegjandi fyrir borð, en velja í þess stað önnur af handahófi. Hinn heiðraði höf. hefur sjálfsagt lesið andríka og ágæta bók, er heitir »Begrebet Moral« eftir N. H. Bang. Þar er sýnt og sannað, að sumir ágætustu siðfræðishöfundar hafi flaskað á því, þar á meðal Høffding kennari hans, að þeir hafa kosið sér siðgæðishugtak (Moralbegreb) af handahófi, oft og einatt laust og óákveðið, en ekki gert sér grein fyrir, hvert siðgæðishugtak almennrar meðvitundar var. En þeim hefur ekki gengið greitt að losa sig við það. Því hefur skotið upp hvað eftir annað í hugsun og riti, vakið óskýrleik og raskað öllum reikningum. Hér er ekki rúm til að rannsaka, hvernig farið hefur fyrir höf., en ekki þykir mér örgrant um, að hið almenna mentunarhugtak sé á kreiki í bók hans, þótt mjög lítið beri á. Svo er og annað, er athuga þarf. Tolstoj segir réttilega (í bókinni »Om Livets Betydning«): »Málið er eina færið til að koma á andlegum samvistum meðal mannanna. Ef menn því nota orðin í belg og biðu og láta þau þýða, hvað sem þeir vilja, þá geta menn eins vel hætt að tala og notað fingramál«. Það er einmitt það, að það veldur glundroða og ringulreið, ef einn hefur sömu orðin í þessari merkingu, en annar í hinni. Vitaskuld er óþarfi að villast á, hvað höf. skilur við mentun. En ef sumir skilja við hana sama sem hann, en aðrir hið vanalega, er auðsætt, að slíkt getur valdið óskýrleik, bæði í ræðu og riti.

Í þessum kafla er langt mál um nytsemi mentunar. Hefði það mátt vera styttra, en verið betra að verja lengri tíma til að rannsaka, hver mentun væri lífinu þörfust, hefði mest »notagildi«, eins og höf. kemst að orði, t. d. hvort nauðsynlegri væri náttúrufræðiskunnátta eða málaþekking, hvort betra væri að kunna ensku eða latínu, hver þessara tveggja tungna hefði tiltölulega mest gildi o. s. frv., því að hug-

myndir manna eru mjög á reiki um þau efni. Svo koma kaflar um námsgreinir þær, er höf. ætlast til, að séu kendar í hinum fyrirhuguðu lýðháskólum hans. Þar er mikið málskrúð og miklar málalengingar — hálflýriskt fimbulfamb á sprettum. Höf. er dálítill »lyriker« — og er blærinn óþarflega lýriskur á sumum köflum. Höf. er allra manna fróðastur um íslenzkan kveðskap, bæði að fornu og nýju, enda ber bókin ótvíræð merki þess. En ég sé ekki hvert erindi allur þessi versasægur á inn í bókina, annað en lengja hana. Þessir kaflar eru um móðurmálskenslu, sögu, landafræði og náttúrufræði. Þar er mergurinn málsins sá, að alstaðar á að byrja kensluna á því, sem næst er og færa sig svo upp á skaftið. Sögukenslan sé byrjuð á því, »að fræða æskulýðinn um nútíðarástand þjóðarinnar«. Síðar kemur saga lands og lýðs. Landafræðin á að byrja á því, að fræða börnin um land sitt og þjóð, og náttúrufræðin á fremur að kenna íslenzkum börnum »að þekkja túngrösin en pálmskógana«, »húsdýr vor og fuglana, sem flögra kringum bæinn, en dýr og fugla, sem aðeins hafast við í öðrum álfum« o. s. frv. Þá er um reikning og teikning, handavinnu, leikfimi og íþróttir og söng. Þá kemur kafli, er höf. kallar »Kristindómsfræðslu«. Mér lék mest forvitni á að lesa þann hluta bókarinnar. Þar hafa höf. verið mest mislagðar hendur, enda hefur norðlenzku prestunum líkað þessi kafli bókarinnar hið bezta. Hann gæti líka sem bezt verið saminn af einhverjum þeirra. Hann getur þess í upphafi málsins, að úti í heimi sé nú háð hörð rimma um, hverjir eiga að hafa kristindómskensluna á hendi, heimilin, skólarnir eða prestarnir. Hann kemst að þeirri niðurstöðu, að lýðskólarnir eigi að gera það á Íslandi, en færir mjög óljós og óskýr rök fyrir máli sínu. Hann getur þess, að hjá oss sé engin barátta milli ríkis og kirkju, prestarnir frjálslyndir — höf. er mikill prestavinur, að því er séð verður — og trúarágreiningur lítill. Enginn hörgull verði á kennurum, er geti ekki með góðri samvizku tekist trúarbragðakensluna á hendur, sökum trúarskoðanna sinna. Engu minni vandi að kenna trúbrögð, en reikning, náttúrufræði og þess konar. En höf. fer í flæmingi undan aðalspurningunni, smeygir sér í ótal bugðum og krókum og hlykkjum fyrir ofan og neðan kjarna málsins, fer í kringum, eins og »den store Bøjgen« í Peer Gynt réð til. Aðalspurningin er, hvort trúbragðakenslan sjálf sé svo nauðsynleg andlegum þroska og andlegum þrifum, að ríkið eigi að sjá fyrir henni, og hvort það eigi að láta kirkjuna hafa hönd í bagga með skólum. Hvort það geti ekki innrætt börnum sínum siðgæði án trúbragðakenslu. Hvort það sé réttlátt, að ríkið hlynni þannig að einni trú fremur en annarri. Hvort það væri ekki réttast, að foreldrarnir væri látnir sjá börnunum fyrir kristindómskenslu, eftir því sem þeir sjálfir vildu, en leggja engar skyldur á þá í því efni. Um tillögur höf. um tilhögun á kenslunni skal ég geta þess, að hann ræður til, að hætt sé utanbókarkenslunni á Kverinu og styður sig þar við Sigurð kennara Jónsson og Jónas prófast á Hrafnagili. Hann gætir þess, að fara hvergi feti lengra en prestarnir. Í stað þess vill hann láta hana vera fólgna í biblíulestri. En hér kemur eitt til greina, er verður ekki hlaupið yfir. Höf. segir sjálfur á bls. 119: »Varla ætti að þurfa að taka það fram, hve rangt það er, að láta

börnin læra ýmislegt sem stendur í gamla testamentinu sem sögulegan sannleika, t. d. sköpunarsöguna og sumt fleira. Að kenna í biblíusögutímunum um uppruna jarðarinnar, það sem stendur í mótsögn við það, sem kent er í náttúrufræðistímunum, er skaðlegt fyrir andlegan þroska barnanna, ekki sízt fyrir trúarlíf þeirra. Vér eigum ekki að kenna börnunum annað en það, sem vér vitum sannast og réttast.[1] Og hann hefur það eftir einum höfuðspámanni íslenzku kirkjunnar, síra Jóni Helgasyni, að »hinar alþektu frásögur í 1. Mós. um sköpun heimsins, syndafallið, flóðið mikla og Babelsturninn álíta nú allir atkvæðamestu guðfræðingar vorra tíma fagrar þjóðsögur« o. s. frv. En nú er það enginn leyndardómur, heldur vitanlegt hverjum manni, er einhverja nasasjón hefur af mentun og vísindum, að sum vísindin þykjast vita sannar og réttar en meginkenningar þær, er kristileg trú og kristileg kirkja hvílir á. Rannsóknir á nýja testamentinu hafa t. d. leitt margt merkilegt í ljós um guðspjöllin sem heimildir fyrir sögu Krists. Vonandi fræðir síra Jón Helgason oss bráðum um það efni. En ætlast nú höf. til, að þessar kenningar séu fluttar börnunum sem söguleg sannindi, eða á að segja það, sem menn vita sannast og réttast um hvað eina? Varla hafa Norðurlandsprestarnir skilið hinn heiðraða höf. þannig.

Þá koma skólarnir. Höf. vill spenna lýðskólanet út um Ísland, landshornanna milli. Eru tillögur hans að ýmsu leyti svipaðar því, er vakir fyrir Einari Hjörleifssyni í erindi um »Alþýðumentun hér á landi« í Tímariti hins íslenzka Bókmentafélags 1901. Skólaskylda er takmarkið, er vér eigum að keppa að, en frumskilyrði hennar höfum vér ekki enn fyrir höndum. »Vér eigum fá hæfileg skólahús, fáa velhæfa kennara« (bls. 134), en það þurfum vér að hafa, ef vér lögleiðum hana. Eftir því sem hagar til á Íslandi, verður hagkvæmast, að vér höfum þrennskonar skóla. 1. Heimangönguskóla, þar sem börnin dvelja aðeins, meðan kenslan fer fram, og halda svo heim á leið, er henni er lokið. Þá má hafa í þorpum, kauptúnum og þéttbýlum sveitum. Þegar þeir eru komnir, verður sú aðferðin happadrýgst, að »heimila aðeins hreppunum að lögleiða skólaskyldu, og bjóða svo fram fé úr landssjóði til að standast ákveðinn hluta af kostnaðinum«. »Námsgreinir ættu að vera hinar sömu sem alment tíðkast hjá öðrum þjóðum í lýðskólum«. »Kristindómur (biblíulestur), móðurmál, saga, landafræði, náttúrufræði (einkum heilsufræði), reikningur, skrift, teikning, söngur og leikfimi ætti að vera skyldunámsgreinar« (bls. 139). 2. Heimavistarskóli, »þar sem börnin hefðust við að öllu leyti um skólatímann«. 3. Farskólar, er séu hafðir þar, sem hinum skólunum verður ekki komið við. En þessar »þrjár skólategundir gætu nú sameinast og verið jafnhliða á ýmsan hátt. Þannig mundi nálega sérhver heimavistarskóli verða heimangönguskóli fyrir börn af næstu bæjum« (bls. 148). »Farskólar myndu og verða heimangönguskólar fyrir sum börnin«. Landssjóður, sýslusjóðir og hreppsjóðir eiga að kosta skóla þessa í sameiningu. »Kennaraembættin ættu að vera svo vel launuð, að kennararnir gætu helgað starfi sínu alla krafta sína« (bls.

[1] Leturbreyt. gerð af mér. S. G.

155). »Að ýmsu leyti væri það hagkvæmt, að ábúðarjarðir fylgdu aðalkennaraembættinu við fasta skóla í sveitum« (159). »Auðsætt er, að kennararnir eru ekki síður verðir eftirlauna en aðrir embættismenn«. Annars kemur höf. ekki með neinar ákveðnar tillögur um launamálið. Þá er kafli um bókasöfn. Þá er kafli um »stjórn og umsjón lýðskólanna«. Er sá kafli ýtarlegur og einkar skipulega samin. »Í hreppi hverjum skal vera skólanefnd, og sitji í henni fimm menn: sóknarprestur« — höf. gleymir ekki prestunum, hvar sem hann er og hvert sem hann fer og eiga þeir þar traustan talsmann er hann er — »tveir menn er hreppsnefndin kýs sín á meðal, einn maður kosinn af þeim, er atkvæðisrétt hafa á safnaðarfundi og einn kennari«. »Skólanefndir hreppanna standi beint undir yfirstjórn lýðskólamálanna«. »Yfirumsjón með öllum lýðmentamálum landsins skal falin á hendur umsjónarmanni, er ráðherrann skipar og búsettur skal vera í Reykjavík«. Hann »skal hafa yfirumsjón með kennaraskóla landsins, lýðskólum og öðrum lýðmentaskólum og lýðbókasöfnum, þeim er styrks njóta úr landssjóði« (192). »Æskilegt væri, að hann væri ritstjóri tímarits um mentamál, er fengi styrk úr landssjóði, unz það gæti borið sig sjálft«. Síðast er kafli um kennaraskóla, er höf. leggur til, að hafður sé í Reykjavík, og færir þar góð og gild rök fyrir sínu máli.

Þar höfum vér þá kjarnann í tillögum höf. — og er þetta mikil risasmíð. Ég get ekki að því gert, að mig hálfsundlar við þessum ósköpum. Þykist ég þó ekki vera neinn afturhaldsmaður, án þess að mér þyki nokkur skömm að því, eins og sumum heima. En hvar eigum vér að fá þau ógrynni fjár, er kennaraskólinn. lýðháskólarnir, allir lýðskólarnir, skólahúsin, kensluáhöldin, bókasöfnin, jarðirnar handa skólakennurunum eiga að kosta? Höf. hefur engar áætlanir um kostnaðinn, en á meðan leika þessir skólar hans í lausu lofti. Gætum þess vel, að vér erum ekki nema tæpar 80 þúsund hræður, dreifðir út um 1900 □ mílna flæmi, ekki svo margir sem 1/5 hluti af Kaupmannahöfn og Friðriksbergi! Og vér eigum að fá staðist alt þetta! Getur ekki verið, að eitthvað þurfi að gera fyrst, áður en hér er hafist handa? Og ég segi það satt, að ég er ekki viss um, að grundtvígskir lýðskólar séu það, sem oss mest vanhagar um, eða að vér höfum heiminn höndum tekinn, þótt vér hreppum það hnoss. Ég varð svo frægur að kynnast einum grundtvígskum lýðháskólakennara í fyrra, er var talinn mesta valmenni og sæmdarmaður í sveit sinni. Ég spurði hann um Georg Brandes. Hann mátti ekki heyra hann nefndan á nafn. Ég spurði hann, hvort hann hefði lesið nokkuð eftir hann. Nei, nei, nei. »Ég hef óbeit á honum. Hann er trúleysingi«. Hann var þröngsýnn oddborgari — og slíka leiðtoga kýs ég ekki æskulýð Íslendinga til handa. Væri og ekki ráð að leita eitthvað annað en til Norðurlanda, áður en vér komum lýðmentun vorri í fastar skorður, svo sem til Sviss? — — Höf. segir, að enginn efi sé á því, að þjóð vor sé »góðum gáfum gædd«. Er víst, að það sé nokkuð, svo orð sé á gerandi? Erum vér að tiltölu gáfaðri en aðrar þjóðir? Hvar eru merki þess í stjórnmálum og vísindum og listum, í allri vorri menning? Hvar eru þau mikilmenni í andans heimi, er vér verðum að geta bent á, til að sanna þessar og þvílíkar staðhæfingar?

Höf. gerir sér mikið far um að vanda mál sitt. Hann ann íslenzku máli, og vel sé honum fyrir það. Er meira orðskrúð á bók hans en alment gerist á bókum heima. Hér í Höfn eru skiftar skoðanir um stíl höf. Þykir sumum hann skrifa ljótt mál og tilgerðarlegt, öðrum frítt og fagurt. Ég er þar bil beggja. Mér þykir hann tilgerðarlegur á köflum og spinna lopann leiðinlega lengi á stundum, en hins vegar þykir mér mörg falleg setning í bók hans, sumar enda ljómandi fallegar. Þó kysi ég, að íslenzkari blær væri á bók hans. Þorgils gjallandi skrifar íslenzkara og kjarnmeira mál, en ekki eins hljómfagurt. Ég tók beinlínis framförum í málinu á því að lesa »Upp við fossa«. Höf. hættir til að hugsa á dönsku, og þá er ekki góðs að vænta. Í bók hans eru nokkur heimspekileg nýyrði, tekin úr Rökfræði Arnljóts Ólafssonar í Tímariti hins íslenzka Bókmentafélags 1891. Oss Íslendinga vantar mörg orð í tungu vora til að tákna hugtök og hugmyndir í vísindalegu máli. Þau verðum vér fyrir hvern mun að fá! Menn verða að muna, að málið er til að tákna hugsanir vorar og að það má ekki kreppa að þeim eða taka þær í bóndabeygju málsins vegna, eða bægja þeim úr ræðu og riti, af því að vér höfum ekki orð yfir þær. Vér verðum heldur að taka útlend orð upp í tungu vora, og er henni enginn háski búinn af því, einkum ef vér getum komið á þau íslenzku sniði, íslandíserað þau, eins og fornmenn gerðu, er þeir mynduðu biskup af episcopus, og Guðm. Magnússon, er hann — svo prýðilega — dró orðið berkill af tuberkel. Þó tel ég hagkvæmt að mynda ný orð, ef þau eru heppileg og líkleg til að ná festu í tungu vorri, verða að mæltu máli. Það hefur þann kost í för með sér, að menn skilja betur, hvað þau eiga að tákna en útlendu orðin. Ólærðum mönnum veitir hægra að átta sig á, hvað rökfræðisorðin afálykt og tilálykt eigi að merkja, en útlendu orðin »deduktion« og »induktion«. Íslenzkt mál hefur beðið tjón af því, að fáir hugsandi menn hafa ritað á því. Vér þurfum að eignast íslenzka hugsandi rithöfunda og íslenzkar hugsanir, hugsaðar á íslenzku, til að fegra, fylla og frjófga mál vort. Þá fyrst fríkkar íslenzk tunga!

Sigurður Guðmundsson.

J. MAGNÚS BJARNASON: EIRÍKUR HANSSON. Skáldsaga frá Nýja Skotlandi (Nova Scotia). II. þáttur. Baráttan.

Þetta hefti, 157 bls. að stærð, lýsir einu ári af æfi munaðarlauss íslenzks drengs í Ameríku, fjórtánda árinu. Hann er á sífeldum flækingi milli misjafnra manna og lætur höf. hann sjálfan segja frá, hvað að höndum hafi borið. Hér er því ekki sagt frá neinum stórtíðindum, en höf. þræðir með þreytandi nákvæmni hvert einasta atvik í lífi piltsins þetta eina ár; honum finst sýnilega alveg ómissandi að tilfæra hvert orð, sem við drenginn hefur verið talað eða hann hefur talað við aðra. Maður býst oft við, að nú hljóti eitthvað frásagnarvert að koma bráðum, en sú von bregst alt af: bókin er ekkert annað en smáathuganir og smáatvik, sem eigi standa í öðru sambandi en því, að sami maðurinn segir frá öllu.

Höf. hefur fengið mikið lof fyrir frásagnarlist sína og á það skilið, ef það er list, að segja margt um lítið. Kjarnyrði hittast ekki í bók-

inni, en lopinn er teygður með mikilli nákvæmni og þolinmæði — Til dæmis um mannlýsingar höf. í þessu hefti má nefna lýsinguna á Mrs. Ross, bls. 13: »Hún var ekki[1] há og grönn, og ekki heldur mátti hún kallast lág og gild. Þá var hún ekki fríð og synd hefði verið að segja, að hún væri ljót frá náttúrunnar hendi. Augun höfðu engan ákveðinn lit, heldur var eins og þau hefðu alla regnbogalitina sameinaða í mjög nákvæmum hlutföllum. Eins var hárið: Ekki svart og ekki heldur ljóst, né rautt né mórautt, né heldur gulbjart né jarpt; heldur var eins og allir þessir litir væri blandaðir saman í hári hennar, sem ekki var sítt og ekki mjög stutt heldur«, — höf. bætir svo við að ómögulegt sé að lýsa konunni, og er það efunarlaust, að honum er það ómögulegt; en hins vegar lýsir þessi klausa höfundinum. Yfir höfuð að tala kemur engin persóna fram í þessum þætti, sem ekki er að einhverju leyti ankannaleg í orðum eða háttalagi. Einn — Kínverjinn, bls. 19 ff — endar hverja setningu með upphrópuninni »Ó! ó!« og skeytir þar að auki orðinu »voði« eða »voðalegur« við annaðhvort orð, sem hann talar. Þegar drengurinn segist vera íslenzkur, svarar hann t. d. »Ertu Íslendingur? Já, hvaða voði! Hvílíkur dauðans ógnar voði. Ó! ó!« Annar — Braddon læknir — notar orðið »undur« á alveg sama hátt við öll tækifæri. Um hann segir meðal annars, að »hárin á skegginu hans dönsuðu af kæti«, þegar hann hló; svo smellin finst höf. þessi fyndni, að hann endurtekur hana margsinnis. Til dæmis um nákvæmni höf. má geta þess, er hann segir um sama mann, að »þegar hann var á ferðalagi, hafði hann . . . dýra glófa á höndunum og voru þeir hneptir um úlfliðina«(!). Þörf upplýsing! Kona þessa manns er einkend á þann hátt, að hún venjulega þrítekur hvert orð í niðurlagi setningar: »ég er svo veik, altaf veik — veik — veik«. »Hér er alt svo óttalega leiðinlegt, alt — alt — alt«. Á þennan sama hátt lýsir höf. næstum öllum, sem verða á vegi drengsins: Einn notar alt af orðatiltækið »einkennilegt er það«, annar byrjar hverja setningu með »sem sagt«, þriðji byrjar með »A-hum« og endar með »mjög svo« o. s. frv. Ímyndunarafl höf. er ekki stærra en svo, að þetta virðist vera einkaráð hans, þegar hann vill koma lesandanum til að hlæja; og honum tekst það í hæsta lagi einu sinni eða tvisvar.

Höf. má eiga það, að hann er óvíða mjög tilgerðarlegur, en hins vegar finst ekki í bókinni ein einasta setning, sem lesandinn man eftir þegar hann lokar henni. Frásögnin streymir áfram með mörgum orðum, bragðlaus og merglaus. Ekki eitt einasta atvik í þessum þætti læsir sig inn í hug lesandans. Oft verður manni á að segja: »Hvers vegna er höf. að segja frá þessu? Mann varðar ekkert um þetta!« T. d. bls. 39: »Ég fór yfir fljótið á brúnni hjá sögunarmylnunni; ég fór fram hjá Mooselands námuþorpinu, fram hjá búgarðinum hans Jakobs Hillseys, fram hjá skólahúsinu og pósthúsinu í Mooseland, fram hjá þakspónamylnunni hans Jóns Prests og fram hjá húsinu hans Isaks Youngs og yfir lyngmóinn þar fyrir norðvestan, ofan brekkuna hjá girðingunni, yfir dældina og upp brekkuna hinum megin, svo inn í skóginn eins og leiðin lá og heim að fyrsta býlinu í nýlendunni«. Hvað

[1] Allar leturbreytingar gjörðar af mér. Á. P.

á allur sá orðafjöldi? Guð og höf. mega vita það, enginn veit það annar!

»Skáldsögu« kallar höf. þessa bók. Mér er það hulin gáta, hvar skáldskapurinn felst í þeim þætti, sem hér er um að ræða. Ekki eru mannlýsingarnar skáldlegar og náttúrulýsingar má segja að ekki hittist. Ekki er stíllinn eða orðfærið skáldlegt — og hvar er þá skáldskapurinn annarstaðar en á titilblaðinu? — Ef þetta er skáldsaga, mun flestum veita hægt að verða skáldsagnahöfundar. Vandinn er sá, að halda dagbók um eitthvert skeið æfi sinnar, tína til hvert smáræði, sem á dagana drífur með hæfilegri mærð og orðafjölda og fá síðan einhvern útlending, sem hefur tekið það í sig að hrósa öllu, sem íslenzkt er, til að rita formálann. Með því móti gætum við bráðlega eignast sæg af skáldsögum, jafngóðum þessari. *Árni Pálsson.*

Íslenzk hringsjá.

ÍSLENZKT BLÓÐ (»Isländisch Blut. Drama in fünf Akten«) heitir þýzkt leikrit, sem kom út árið sem leið (1903), eftir dr. *Wilhelm Hensen* í Leipzig, þann sama, sem hérna um árið (1890) ritaði doktorsdispútazíu um drauma (sbr. Tímar. Bókmtél. XIV (1893), bls. 238—240). Aðalefni leiksins er tekið úr Gunnlaugs sögu ormstungu, en þó ekkert hirt um að fylgja frásögn sögunnar, heldur breytt til eftir geðþótta og bæði notaðir kaflar úr öðrum sögum (t. d. Njálu og Eyrbyggju) og ýmislegt nýtt tilbúið af höfundinum. Þráðurinn í leiknum er á þessa leið:

Fyrsti þáttur fer fram á Borg og er Þorsteinn Egilsson fyrst ekki heima og Gunnlaugur heldur ekki. Þar kemur Þangbrandur prestur með sár á höfði og vill boða mönnum trú, en húskarlar bregðast reiðir við og vilja reka hann burt og misþyrma honum. Aftur tekst honum betur við kvenfólkið, sem kennir í brjóst um hann, og lætur Jófríður húsfreyja leiða hann inn, hjúkra honum og veita honum beina. Í sama mund koma þeir Skáld-Hrafn og Önundur faðir hans þangað og þykjast koma vestan úr Flatey og vera á leiðinni til alþingis. Þeir spjalla um stund við Jófríði, en litlu síðar kemur Þorsteinn heim og Illugi á Gilsbakka með honum. Skömmu síðar kemur og Gunnlaugur heim (hefur verið hjá norskum kaupmönnum við Þormóðssker í Straumfirði) og vill óður og uppvægur fá leyfi til utanfarar, en Illugi faðir hans er því mótfallinn. En með því Hrafni er meira í mun að Gunnlaugur fari, talar hann um fyrir Illuga og færir svo góðar ástæður fyrir utanförinni, að Illugi lætur sér segjast. Gunnlaugur er mjög þakklátur fyrir þetta liðsinni og heitir honum æfinlegri vináttu. Gunnlaugur býst nú til ferðar, en hittir þá Helgu og tala þau margt saman og bindast að lokum órjúfandi ástarheitum. Síðan biður Gunnl. Þorstein að kenna sér löglega aðferð við að festa sér konu og sé Helga konan en Hrafn formælandi hans. Lætur hann í fyrstu sem það sé gert í gamni, en snýr alt í einu við blaðinu og segir að sér hafi verið full alvara. Þykist þá Þorsteinn brögðum beittur og neitar að *festa* honum Helgu, en lofar þó fyrir aðgöngu Illuga að hún skuli vera *heitkona* hans í 3 ár, en laus allra mála, ef G. komi þá ekki út að vitja hennar. Svo fer G. utan og Hrafn líka í þeim tilgangi að reyna að hefta svo för hans, að hann komi ekki út aftur í réttan tíma.

Annar þáttur fer fram á Englandi í höll og hallargarði Aðalráðs konungs ráðlausa í Lundúnum. Gunnlaugur hefur fengið afarmikið gengi hjá konungi bæði fyrir kvæði sín og hraustlega framgöngu. Hann hefur friðað danska víkinga þar í landi. En Hrafn beitir brögðum til að fá víkingana til að gera uppreist og notar til þess finska seiðkonu, er Katla heitir og er ambátt hans. Er það gert til þess að tefja fyrir brottför Gunnlaugs. Hann er staðráðinn í að fara heim til Íslands, með því 3 ár eru nú næstum liðin, og halda honum engin bönd. En konungur vill fyrir hvern mun halda honum, því hann treystir honum einum til að berja á hinum dönsku víkingum. Konungssystir, Ogive, hatar Gunnlaug, af því hann hefur hafnað blíðu hennar og metið Helgu meira og talið hana fegurri. Bera þau Hrafn og Ogive nú ráð sín saman og tekst þeim að fá konung til að sverjast í fóstbræðralag við Gunnlaug og láta hann (G.) ekkert vita um uppreist Dana fyr en það er um garð gengið. Þetta dugir, því fóstbræðraeiðurinn er svo helgur, ásamt heitinu um að styðja hvor annan og ekki skilja, er í nauðir rekur, að Gunnl. þolir ekki að honum verði núið því í nasir, að hann hafi brotið þann eið og skilist við sinn tigna fóstbróður, konunginn, einmitt þegar honum lá mest á. Hann verður því kyr, vinnur sigur á víkingum, en verður sár og liggur lengi í sárum. Hann gerir orð til Íslands um hvað hefti för sína, en skipið, sem orðsendinguna flytur, ferst í hafi. Hrafn fer þegar út til Íslands, er Gunnl. er kyrsettur, biður Helgu og segir Gunnlaugs ekki von, því hann sé í þingum við konungssystur á Englandi.

Þriðji þáttur fer fram á Borg og er þar lýsing á brúðkaupi þeirra Hrafns og Helgu og ýmsu í sambandi við það. Gunnl. kemur þangað rétt eftir að búið er að gefa þau saman í kirkjunni (af Þangbrandi?). Gunnl. gefur Helgu í brúðargjöf skarlatsskikkju, sem Aðalráður hafði gefið honum. Hann skorar á Hrafn til hólmgöngu, en fær þá að vita, að hólmgöngur séu afteknar með lögum, með því þær þyki ekki hæfa í kristnum sið. Stefnir þá Gunnl. máli þeirra til alþingis og vill fá vígslu Hrafns og Helgu ónýtta og sér dæmda konuna.

Fjórði þáttur fer fram í seli Hrafns. Kemur hann af þingi og segir Gunnl. hafa fallið á málinu, því Þangbrandur hafi vitnað á móti honum og lýst bölvun kirkjunnar á því, ef þetta fyrsta brúðkaup í kristnum sið væri rofið, enda Gunnl. brostið sannanir fyrir því, að það hafi verið honum ósjálfrátt, að hann kom ekki heim í tæka tíð. Verður nú senna milli þeirra hjónanna, Hrafns og Helgu og batnar ekki um, er Katla gloprar því fram úr sér í ölæði, hverjum brögðum Gunnl. hafi verið beittur á Englandi. Hrafni er nú sagt, að honum hafi verið reist níðstöng á Borg og fer hann af stað þangað. Þá kemur Gunnl. í selið og segir Helga honum svikin við hann á Englandi og biður hann taka við sér. Flýr hann þá með hana út í Þormóðssker og bíður þar sektardóms.

Fimti þáttur fer fram á Þormóðsskeri. Gunnl. er þá kominn í sekt og lifa þau Helga þar á sjófangi. Þar kemur Björn Breiðvíkingur á drekaskipi frá Hvítramannalandi og gefur Gunnl. skip sitt, en sezt sjálfur að á Íslandi. Síðar kemur Hrafn þar (með föður sínum, bróður og Kötlu) og býður Gunnl. hólmgöngu. Verður Hrafn sár til ólífis, en Gunnl. skeinist lítið eitt; en Katla hefur roðið sverð Hrafns eitri, svo skeinan reynist hættulegri en á horfðist í fyrstu. Þá kemur þar Þorsteinn Egilsson með liðsafnað og ætlar að taka Gunnl. höndum, en hann grípur þá Helgu í fang sér og ryðst með brugðnu sverði gegn um mannþröngina út á dreka sinn, heggur á festar og lætur frá landi. Tekur nú eitrið að verka og álítur hann þá snjallast að gera bálför þeirra Helgu að fornum sið með því að bruna á brennandi dreka til hafs og kveykir því í drekanum. Verður Hrafn sjónarvottur að þessari bálför þeirra Gunnl. og Helgu í andarslitrunum og deyr svo í örmum Kötlu vinu sinnar.

Þetta yfirlit sýnir aðeins ganginn í leiknum, en gefur í rauninni litla hugmynd um hann að öðru leyti. Þó höfuðpersónurnar séu teknar úr Gunnlaugssögu, þá er það auðsjáanlega alls ekki meiningin að yrkja upp þá sögu eða sýna efni hennar á leiksviði. Nei, tilgangurinn er að fræða menn um menningarlíf, lifnaðarhætti, siðu og hugsunarhátt fornmanna yfirleitt, enda er leikrit þetta vel til þess fallið að mörgu leyti. Höfundurinn er auðsjáanlega mjög vel að sér í fornum fræðum og hefur tekist að þjappa ótrúlega miklum fróðleik saman í þetta tiltölulega stutta leikrit sitt. Og hér um bil alt, sem hann drepur á af siðum fornmanna, er rétt, og er það ekki lítill kostur. Ekki skiljum vér heldur í öðru en að leikurinn hljóti að verða töluvert áhrifamikill á leiksviði, þó samsetningin sé í rauninni nokkuð lausleg og hin dramatiska bygging hans því ekki sem fullkomnust.

En hvað sem leiknum líður sem listaverki, þá vildum vér óska að Leikfélag Reykjavíkur sæi sér fært að leika hann, því ekki mun það auðveldlega fá annan leik, er fræði áhorfendur betur um einkennilega menningarsiði forfeðra vorra. Sýning hans mundi beinlínis hafa stórmentandi áhrif í þá stefnu. Má vera að ýmsum mundi mislíka, hve mjög er vikið frá sögunni sjálfri, en slíkri þröngsýni ætti nú bráðum að verða lokið hjá oss. Erfiðast yrði að kljúfa kostnaðinn við hæfileg leiktjöld og búninga, en ókleift ætti það þó ekki að þurfa að verða. *V. G.*

UM GEST PÁLSSON (»Islands-Stemning *in memoriam* Gestur Pálsson«) hefur hinn alkunni Kaupmannahafnarlæknir og rithöfundur *C. M. Norman-Hansen* ritað mjög fjöruga grein í »Illustreret Tidende« (páskanúmerið 1904). Er svo að sjá sem höf. hafi sjálfur komið til Íslands fyrir mörgum árum, því greinin byrjar með því að skýra frá ferðalagi hans og vinar hans Gests á Vesturlandi einn góðan veðurdag, unz þeir koma að auðu fjárhúsi á ströndinni og æja þar hestum sínum. Þeir leggjast þar í grasið, horfa fyrst þegjandi út á hafið, og svo rýfur Gestur þögnina og heldur langa ræðu um landið og þjóðina og fornar minningar hennar, og er sú ræða bæði háfleyg og skáldleg. En líklega er þó meira af ræðunni eftir höf. sjálfan en eftir G. P. *V. G.*

UM SÖGU LEIKRITA OG LEIKHÚSA Á ÍSLANDI (»Zur Geschichte des isländischen Dramas und Theaterwesens«) heitir bók, sem stjórnarráð *J. C. Poestion* hefur gefið út í Wien árið sem leið (1903). Hún er 76 bls. að stærð í allstóru broti og hefur áður komið út í tímaritinu »Die Kultur«. Rekur hann þar sögu íslenzks leikritaskáldskapar alt frá leikriti séra Snorra Björnssonar á Húsafelli, sem hét »Sperðill«, á 18. öld og niður til hinna síðustu ára, skýrir þar frá efni leikritanna og leggur dóm á skáldlegt gildi þeirra. Þá skýrir hann og frá hvar og hvenær hafi verið leikið á Íslandi, hver leikrit hafi leikin verið og hvernig útbúnaði við leikina hafi verið varið á hverjum tíma. Er í þessu öllu fólginn afarmikill fróðleikur fyrir oss sjálfa, hvað þá fyrir útlendinga, sem ekkert þekkja til þessa, og getur mann ekki annað en rekið í rogastanz yfir þeim mikla fróðleik, sem höf. hefur til brunns að bera. Því í bók hans er mýmargt, sem fæstir Íslendingar hafa nokkra hugmynd um, og margt leiðrétt af því, sem áður hefur verið ritað um þessi efni og miður rétt eða nákvæmt frá skýrt.

Dómar höf. um leikritin og leiklist Íslendinga eru og vafalaust svo nærri réttu lagi, sem frekast verður komist. Gerir hann sér far um að segja jafnan bæði kost og löst, svo að alt verði sem næst réttu hófi og sýnir í hvívetna hina mestu vísindalegu nákvæmni. *V. G.*

EFNISYFIRLIT.

ÚTSÖLUMENN Eimreiðarinnar *á Íslandi utan Reykjavíkur* eru beðnir að endursenda það, sem óselt kann að liggja hjá þeim af eldri árgöngum og ekki er von um að seljist.

XI. ÁR 1. HEFTI

EIMREIÐIN

RITSTJÓRI: DR. VALTÝR GUÐMUNDSSON

KAUPMANNAHÖFN 1905.

Jens Hansen,

Vestergade 15, Kjøbenhavn K.

Stærstu og ódýrustu birgðir í Kaupmhöfn af steypumunum

við hæfi Íslendinga.

GEYSISOFN (síbrennandi) á 20 kr. og þar yfir.

Eldavél á 20 kr.

Sérstaklega mæli ég með *ofnum* með magazinbrenslu, með eldunarholi og hristirist eða án þeirra, á **18 kr.** og þar yfir, er fást í meir en 100 mismunandi stærðum. Ennfremur má nefna eldavélar með steikarofni og vatnskatli, 3—5 mjög stórum suðuholum, á **20 kr.** og þar yfir, þær má og fá þannig lagaðar, að þær megi setja niður lausar á mitt gólf með eða án múrhleðslu. Skipseldavélar í þilskip. Skipsofna og eldakompuvélar án múrhleðslu í skip og skútur má fá með eldunarholum og magazinbrenslu. Ennfremur birgðir af steinolíuofnum

GEYSISOFN (síbrennandi) á 35 kr. og þar yfir.

úr járni, kopar og messing, af nýjustu og beztu gerð, sem til er. *Ofnpípur* úr smíðajárni og steypujárni af ýmsri stærð. Járnglugga í húsþök og byggingar af allri konar stærð. Galvaniseraðar fötur og þvottabalar. Gleraðar og ósmeltar steikarpönnur og pottar. Gleraðar járnkaffikönnur, tepottar, diskar, bollar o. fl.

Yfir alt þetta er til verðskrá með myndum, sem send verður ókeypis hverjum þeim, sem lætur mig vita nafn sitt og heimili.

Hið íslenzka Bókmentafélag.

Á r s b æ k u r félagsins árið 1904 voru:

1.	SKÍRNIR 1903	kr. 1,50
2.	TÍMARIT BÓKMENTAFÉLAGSINS 1904	- 3,00
3.	ÍSLENZKT FORNBRÉFASAFN VI, 3 (Registur)	- 2,50
4.	ÍSLENZKT FORNBRÉFASAFN VII, 2	- 1,00
5.	SÝSLUMANNAÆFIR II, 5	- 1,75
6	LANDFRÆÐISSAGA ÍSLANDS IV. 2, eftir Þ. Thoroddsen	- 2,50
7	BÓKMENTASAGA ÍSLENDINGA, I, eftir Finn Jónsson	- 2,50

Bækurnar fást hjá **bókavörðum** deildanna í Reykjavík og Kaupmannahöfn og hjá **umboðsmönnum** félagsins, sem erlendis eru: Í Danmörku: GYLDENDALS BÓKVERZLUN í Kaupmannahöfn, í Svíþjóð: Dr. phil. ROLF ARPI í Uppsölum, á Englandi: THE VIKING CLUB í Lundúnum, í Ameríku: bóksalarnir H. S. BARDAL í Winnipeg og J. S. BERGMANN að Garðar P. O., N. Dak.

Félagsmenn fá **allar** ársbækurnar (14 kr. 75 au. virði) fyrir árstillag sitt, sem á Íslandi og Norðurlöndum er 6 kr., á Þýzkalandi 8 M., á Englandi 8 sh, á Frakklandi 10 fr., í Ameríku $ 2,00. — Þeir, sem óska að gerast félagsmenn, snúi sér annaðhvort til s t j ó r n a deildanna eða einhvers af u m b o ð s m ö n n u m félagsins.

Verðlaunaheit.

Hérmeð auglýsist, að deild hins íslenzka Bókmentafélags í Kaupmannahöfn hefir á fundi sínum 11. okt. 1904 ályktað að heita þrens konar verðlaunum fyrir 3 hinar beztu skáldsögur eða leikrit með efni úr íslenzku nútíðarlífi eða sögu þjóðarinnar, sem berast stjórn deildarinnar fyrir 1. jan. 1906 og dæmd eru verð verðlaunanna af 3 manna dómnefnd, er þannig sé skipuð, að 2 þeirra séu kosnir á almennum fundi, en 1 tilkvaddur af stjórn hennar. Handritin eru eign höfundanna, en deildin áskilur sér útgáfurétt til þeirra gegn venjulegum ritlaunum. Þeir einir geta kept um verðlaunin, sem hafa verið eða eru orðnir meðlimir félagsins fyrir árslok 1905. Verðlaunin eru þessi:

1. Verðlaun: 300 kr. (200 kr. í peningum og 100 kr. í bókum og uppdráttum félagsins eftir eigin vali þess, er verðlaunin hlýtur).

2. Verðlaun: 200 kr (100 kr. í peningum og 100 kr. í bókum og uppdráttum).

3. Verðlaun: 150 kr. (50 kr. í peningum og 100 kr. í bókum og uppdráttum).

Handritin skulu send forseta deildarinnar og vera nafnlaus, en merkt einkunnarorðum. Nöfn höfundanna skulu fylgja með í lokuðum umslögum, er merkt séu sömu einkunnarorðum og handritin.

Deild hins íslenzka Bókmentafélags í Kaupmannahöfn 30. okt. 1904.

VALTÝR GUÐMUNDSSON,
p. t. forseti.

	jan.	febr.	febr.	marz	marz	marz	marz	apr.	maí	maí	júní	júní	júní	júlí	júlí	júlí	ág.	sept.	sept.	okt.	okt.	okt.	nóv.	nóv.
rá Khöfn. . . .	5	10	16	1	1	23	26	10	1	1	2	11	13	12	23	27	18	7	7	1	13	20	17	25
Leith	9	14	. .	5	5	27	. .	14	5	. .	6	15	. .	16	27	. .	22†	. .	11	5	17	. .	21	29
Stavanger	. .	. .	19	. .	. .	. .	29	. .	. .	4	. .	. .	16	. .	. .	30	aths.	10	. .	. .	. .	23	. .	. .
Bergen . . .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	5	. .	. .	18	. .	. .	ág. 1	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Trangisv. .	. .	. .	22	8	. .	. .	. .	17	. .	8	9	. .	21	19	. .	3	. .	13	. .	8	. .	26	24	. .
Vaag	. .	. .	22	8	. .	. .	apr.	17	. .	8	9	. .	22	19	. .	. .	. .	13	. .	8	. .	. .	. .	. .
Thorshavn	. .	. .	23	9	. .	. .	1	18	. .	9	10	. .	22	20	30	4	. .	14	. .	9	. .	27	25	. .
Klaksvig .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	9	10	. .	22	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Vestmanh.	. .	. .	23	. .	. .	. .	. .	18	. .	10	10	. .	. .	. .	. .	. .	. .	14	. .	. .	. .	27	. .	. .
Berufirði *)	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Stöðvarf. *)	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Fáskrúðsf.	. .	. .	26	11	. .	. .	4	20	. .	12	12	. .	25	22	. .	6	. .	17	. .	11	. .	29	28	. .
Eskifirði . .	. .	. .	27	12	. .	. .	6	21	. .	14	13	. .	26	23	. .	7	31	18	. .	12	. .	30	29	. .
Norðfirði .	. .	. .	27	12	. .	. .	6	21	. .	14	13	. .	26	23	. .	7	31	18	. .	12	. .	30	29	. .
Mjóafirði .	. .	. .	28	12	. .	. .	6	22	. .	14	14	. .	27	23	. .	7	31	18	. .	13	. .	30	29	. .
Seyðisfirði	. .	. .	28	13	. .	. .	7	22	. .	15	14	. .	27	24	. .	8	sept. 1	19	. .	14	. .	31	30	. .
Vopnafirði	. .	. .	marz 1	13	. .	. .	7	23	. .	15	15	. .	28	24	. .	8	1	19	. .	. .	. .	31	. .	. .
Þórshöfn *)	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Húsavík . .	. .	. .	1	14	. .	. .	8	23	. .	16	15	. .	28	25	. .	9	2	20	. .	15	. .	nóv. 1	. .	. .
Akureyri . .	. .	. .	2	16	. .	. .	8	25	. .	16	18	. .	30	26	. .	11	4	22	. .	17	. .	1	. .	. .
Siglufirði .	. .	. .	. .	16	. .	. .	. .	25	. .	18	18	. .	30	26	. .	11	4	22	. .	17	. .	. .	. .	. .
Sauðárkrók	. .	. .	. .	17	. .	. .	. .	27	. .	. .	19	. .	. .	27	. .	. .	5	. .	. .	18	. .	. .	des. 1	. .
	jan.	febr.			marz	apr.		apr.	maí			júní			ág.		ág.		sept.		okt.			des.
Reykjavík . .	15	20	. .	. .	11	2	. .	. .	10	. .	. .	20	. .	. .	2	. .	27	. .	16	. .	24	. .	. .	6
á Reykjavík .	18	23	. .	. .	. .	5	. .	. .	13	. .	. .	22	. .	. .	5	. .	28	. .	19	. .	26	. .	. .	10
Ólafsvík . .	. .	. .	. .	. .	. .	6	. .	. .	. .	. .	. .	23	. .	. .	6	. .	til	. .	20	. .	. .	. .	. .	. .
Stykkish. .	19	. .	. .	. .	. .	7	. .	. .	. .	. .	. .	24	. .	. .	7	. .	**Austur-**	. .	21	. .	. .	. .	. .	11
Flatey . . .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	24	. .	. .	7	. .	**lands-**	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Patreksf. .	20	24	. .	. .	. .	8	. .	. .	. .	. .	. .	25	. .	. .	8	. .	**ins**	. .	22	. .	. .	. .	. .	12
Bíldudal . .	20	25	. .	. .	. .	8	. .	. .	14	. .	. .	25	. .	. .	8	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	12
Dýrafirði .	21	25	. .	. .	. .	9	. .	. .	15	. .	. .	26	. .	. .	9	. .	. .	. .	22	. .	. .	. .	. .	13
Önundarf. .	. .	26	. .	. .	. .	9	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	9	. .	. .	. .	23	. .	. .	. .	. .	. .
Ísafirði	[illegible]	26	. .	. .	. .	10	. .	[illegible]	15	. .	. .	26	. .	. .	[illegible]	. .	. .	. .	[illegible]	. .	[illegible]	. .	. .	[illegible]

Í desember, ef nægilegur farmur fæst.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
	K. Ingo	K. Tr.	Mjøln.	K. Ingo	Au. sk.	K. Tr.	Mjøln.	K. Ingo	K. Tr.	Mjøln.	K. Ingo	K. Tr.	Mjøln.	K. Ingo	K. Tr.	Mjøln	K. Ingo	Mjøln.	K. Tr.	K. Ingo	K. Tr.	Mjøln.	K. Ingo	K. Tr.	Au. sk.
	jan.	febr.			marz	apr.		apr.	maí			júní			ág.				sept.		okt.			des.	Í desember, ef nægilegur farmur fæst.
á Ísafirði ..	23	28	..	..	..	11	..	30	17	..	..	27	..	..	11	..	..	..	24	..	28	..	..	15	
Önundarf.	..	..	..	..	..	..	..	maí	17	..	..	27	..	..	..	..	..	..	..	..	28	..	..	..	
Dýrafirði .	..	..	..	..	..	..	..	1	17	..	..	..	..	..	12	..	..	..	24	..	28	..	..	..	
Bíldudal .	..	marz	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	12	..	..	..	24	..	29	..	..	..	
Patreksf ..	..	1	..	..	..	12	..	1	18	..	..	28	..	..	12	..	..	..	25	..	29	..	..	..	
Flatey ...	..	2	..	..	..	..	..	2	19	..	..	..	..	..	..	..	..	..	26	..	30	..	..	..	
Stykkish..	..	3	..	..	..	..	..	3	20	..	..	29	..	..	13	..	..	..	26	..	nóv. 1	..	..	..	
Ólafsvík ..	..	..	..	..	..	..	..	..	20	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	3	..	..	..	
Reykjavík ..	24	4	..	..	..	13	..	8	21	..	..	30	..	..	18	..	..	..	27	..	4	..	..	17	
á Reykjavík.	26	7	..	..	16	15	..	**)12	24	..	..	júlí 3	..	..	22	..	..	..	29	..	7	..	..	19	
	febr.	marz	marz.	marz	marz		apr.	maí		maí	júní	júlí	júlí	júlí	ág.	ág.	sept.	sept.	okt.	okt.	nóv.	nóv.	des.	des.	
á Sauðárkr.	..	..	..	18	..	..	..	..	..	..	20	..	..	28	..	..	6	..	..	20	..	..	2	..	
Siglufirði .	..	..	..	18	..	..	..	..	..	19	20	..	1	28	..	11	6	23	..	20	..	..	3	..	
Akureyri .	..	..	5	21	..	..	12	..	..	22	23	..	4	31	..	14	8	26	..	24	..	6	7	..	
Húsavík ..	..	..	5	21	..	..	12	..	..	22	23	..	5	31	..	15	8	26	..	24	..	6	..	..	
Þórshöfn*)	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	ág.	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
Vopnafirði	..	..	6	..	..	..	13	18	..	23	24	..	6	1	..	15	9	27	..	25	..	7	..	..	
Seyðisfirði	..	..	7	22	..	..	14	..	..	23	25	..	7	2	..	16	10	28	..	26	..	8	9	..	
Mjóafirði .	..	..	7	23	..	..	14	..	..	24	25	..	8	3	..	17	10	28	..	26	..	8	10	..	
Norðfirði .	..	..	8	23	..	..	14	..	..	24	25	..	8	3	..	17	11	28	..	26	..	8	10	..	
Eskifirði ..	..	..	9	24	..	..	15	..	..	25	27	..	9	4	..	18	12	29	..	28	..	9	11	..	
Fáskrúðsf. .	..	..	9	25	..	..	16	..	..	25	27	..	10	..	..	19	12	30	..	28	..	10	12	..	
Stöðvarf.*)	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
Berufirði*)	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	okt.	..	..	..	..	..	..	
Vestmanh.	..	..	..	..	..	..	..	..	..	27	..	..	12	..	..	21	14	2	..	..	..	..	..	..	
Klaksvig .	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	14	..	..	..	..	..	..	..	
Thorshavn	..	10	12	27	..	..	19	..	26	28	..	6	13	..	..	22	15	3	..	..	..	13	14	..	
Trangisv. .	..	10	..	27	..	..	20	..	..	28	..	6	14	..	..	23	15	4	..	..	..	14	15	..	
Vaag	..	..	..	28	..	..	..	..	..	29	júlí	..	..	..	..	..	16	4	..	..	..	..	..	..	
Leith	1	13	..	31	21	20	..	22	29	júní	1	9	..	8	27	..	19	..	..	..	12	..	18	24	
Bergen ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1	..	..	16	..	..	25	..	7	..	..	..	..	..	..	
Stavanger .	..	..	15	..	..	..	22	..	..	2	..	..	17	..	..	26	..	8	..	nóv.	..	16	..	..	
Christanss.	..	..	..	apr.	..	..	..	..	júní	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1	15	18	..	..	
Khöfn	5	17	18	4	..	24	24	26	2	4	5	13	19	12	31	29	22	10	5	3	17	20	23	29	

EIMREIÐIN.

RITSTJÓRI:

DR. VALTÝR GUÐMUNDSSON.

EIGENDUR: NOKKRIR ÍSLENDINGAR.

XI. ÁR.

KAUPMANNAHÖFN.

PRENTAÐ HJÁ S. L. MÖLLER.

1905.

EFNISYFIRLIT.

Embættisgjöld Íslands.

Í hinni ágætu ritgerð sinni »um skattamál Íslands« (Eimr. X, 161—78) bendir yfirréttarmálaflutningsmaður Jón Krabbe á, að kröfur þær, sem gerðar séu til landssjóðsins, fari svo sívaxandi, að skynsamleg fjárhagsstjórn verði neydd til að ná jafnvægi annaðhvort með því, að draga úr útgjöldunum eða með því, að auka tekjurnar. Spurninguna um fyrri leiðina lætur hann svo eiga sig, en gefur mikilsverðar bendingar um, hvernig hægt sé að auka tekjurnar með nýjum skattálögum o. fl. Að hann hefur kosið að ræða aðeins þessa síðari leið, virðist meðfram koma til af því, að hann hefur álitið, að hún hefði meiri byr hjá landsmönnum, með því að hvert einasta alþingi nú síðustu árin hefði verið að fást við þá spurningu, hver ráð væru til að auka tekjur landssjóðs, eins og hann tekur fram í upphafi ritgerðar sinnar. Hins vegar hefir hann ekki þózt verða þess var, að alþingi hefði gert verulegar tilraunir til að draga úr útgjöldunum, og er honum það vorkunn, því fáir munu hafa séð bóla mikið á tilraunum í þá átt. Jafnframt álítur hann og að ekki muni verða komist hjá síðari leiðinni, hvað sem hinni líður. En þó svo kunni að vera, sem og að vísu mun satt, þá er einsætt, að sú leiðin muni ekki einhlít, heldur verði menn og að nota fyrri leiðina, að leitast við að draga úr útgjöldunum. Framfaraþarfirnar hjá okkur Íslendingum eru svo óendanlega margar, að ekki verður hjá því komist, að verja miklu fé til að bæta úr þeim. Og eigi að ná öllu því fé inn með auknum skattálögum, þá er hætt við að að því reki, að skattarnir verði svo háir, að menn fái ekki undir risið og verði til þess, að margir flýi af landi burt, líkt og í Noregi. Að vísu eru landssjóðsskattar á Íslandi enn sem komið er mjög lágir í samanburði við það, sem tíðkast hjá öðrum þjóðum. En við það er aftur að athuga, að skattþol Íslendinga er svo langtum minna

yfirleitt en hérumbil allra annarra þjóða, af því efnamennirnir eru svo fáir og stóreignamenn engir. Það virðist því enginn vegur til þess, að ná öllu því fé, sem vér þurfum á að halda til atvinnubóta og annarra framfara, með skattálögum einum, heldur verðum vér líka að nota sparnaðarleiðina og reyna að draga einhversstaðar úr útgjöldunum.

Það er nú líka ljóst af ritgerð herra Krabbé's, að þó að hún ræði aðeins um skattálöguleiðina, þá álítur hann sparnaðarleiðina enga frágangssök. Miklu fremur benda nokkur ummæli í ritgerð hans á, að hann álíti, að menn ættu líka að nota þessa leið. Og hann gefur meira að segja dálitla bendingu um, hvar honum virðist, að sparnaðurinn gæti komið niður. Hann segir svo: »Reyndar getur maður, sem er öllu óviðkomandi, ekki að því gert, að líta með nokkurri efablendni á nauðsyn hinna afarmiklu fjárveitinga á síðasta þingi til samgöngubóta, og þá ekki síður, heldur margfalt framar, á nauðsyn þeirra útgjalda, sem ganga til að auka embættismannafjöldann, sem þó var harla mikill áður. Því minna sem þjóðfélagið er, því hættara er við því, að embættisstéttin vaði uppi og verði drotnandi hjá þjóðinni, að óhæfilega mikil útgjöld gangi til hennar, og einkum að hún sogi til sín óhæfilega mikinn hluta af beztu starfskröftum þjóðarinnar til stórmikils hnekkis fyrir þær atvinnugreinir, sem eiga að halda landinu uppi í efnalegu tilliti«.

Að því er fyrra atriðið snertir, fjárveitingarnar til samgöngubóta, þá skulum vér leiða það hjá oss að sinni. Aðeins skulum vér geta þess, að ummælin eru á góðum rökum bygð, þegar miðað er við fjárveitingar síðasta þings til samgöngubóta og jafnframt bæði litið á fjárhag landsins og hvernig samgöngufénu var varið. En hins vegar verðum vér að halda því fast fram, að vér eigum að verja svo miklu fé til samgöngubóta, sem vér sjáum oss frekast fært, en aðeins að gera það með meiri hagsýni en nú á sér stað, eins og höfundur þessara lína líka benti á á síðasta þingi, þó hinn ráðandi meirihluti vildi ekki taka það til greina.

En að því er síðara atriðið snertir, athugasemd herra Krabbe's um þau útgjöld, sem gangi til að auka embættismannafjöldann, þá er einmitt gripið á kýlinu, þjóðarmeininu mikla í fjárhagsbúskap Íslendinga. Því það er óhrekjandi sannleikur, að vér höfum altof marga embættismenn og verjum óhæfilega miklu fé til embættisstéttarinnar, bæði til launa og til uppeldiskostnaðar. Og þó gerir

þingið ekkert til að draga úr þessum kostnaði, heldur eykur hann sí og æ með því að stofna ný og ný embætti svo að kalla á hverju þingi. Eini maðurinn, sem alvarlega hefur risið upp á móti þessu embættabruðli, er hinn núverandi 2. þingmaður Kjósar- og Gullbringusýslu (dr. V. G.). Hann hefur hvað eftir annað á þingi bæði barist gegn stofnun nýrra embætta og fækkun hinna eldri, og ekki síður fyrir því, að draga nokkuð úr þeim útgjöldum, sem ganga til þess að ala upp embættismenn. En honum hefur næsta lítið orðið ágengt í þeim sökum og varla teljandi annað, þegar fráskilið er afnám embætta við stjórnarbreytinguna, en að námsstyrkurinn við lærða skólann hefur verið færður niður um nokkur þúsund. Hann hefur meira að segja af sumum blöðum (t. d. »Þjóðólfi«) margsinnis verið stimplaður sem óþjóðlegur fyrir þessa framkomu sina, enda má það til sanns vegar færa, þegar embættabruðlið íslenzka er skoðað sem þjóðareinkenni. Og það er það að vísu orðið, þar sem lengra er gengið í því á Íslandi en í nokkru öðru landi.

Það má nú að vísu segja sem svo, að lítil líkindi hafi hingað til verið fyrir því, að tekist hefði að fá gagngerða breyting á embættaskipun landsins og fækkun embættismanna, meðan menn áttu slíkt undir högg að sækja til gömlu stjórnarinnar. Og í því kann töluvert hæft að vera, að því er eldri embætti snertir. En nú dugar sú mátbára ekki lengur. Nú höfum vér fengið þjóðstjórn, sem er háð þjóðarviljanum, og fari hann í þá átt að fækka embættunum, þá verður hún að láta sér það lynda.

En eru þá nokkrar horfur á, að þjóðarviljinn stefni í þessa átt? Nei síður en svo. Sem stendur bólar ekki á neinni hreyfing, er stefni að því, að fækka embættunum (nema ef til vill dálítið prestum, og þó af mjög skornum skamti). Miklu meira ber á viðleitni til að fjölga þeim, eins og sjá mátti á síðasta þingi, og mun nú í ráði að fullskapa þau embætti á næsta þingi, sem ekki tókst að unga út þá. Má að vísu um sum þeirra segja, að tæplega verði hjá þeim komist, en önnur eru að minsta kosti ekki svo bráðnauðsynleg, að ekki mætti án þeirra vera.

Það lítur því helzt út fyrir, að það sé einmitt vilji íslenzku bændanna, er með kosningarrétti sínum sem stendur hafa mest ráðin í landinu, að ná nauðsynlegum tekjuauka til framfarafyrirtækja eingöngu með hærri skattálögum á sjálfa sig, en að þeir vilji ekki líta við sparnaðarleiðinni, eða að minsta kosti ekki fækka

embættunum, heldur miklu fremur fjölga þeim. Því væri þetta ekki vilji bændanna, þá mundu þeir ekki kjósa þá menn á þing, sem þessari stefnu fylgja. En reynslan sýnir, að það er einmitt það, sem þeir gera. Og að þeir greiði atkvæði sín í hugsunarleysi, þegar um er að ræða mál, sem jafnmikið snertir velferð sjálfra þeirra, má enginn ætla þeim.

En getur nú ekki verið að þetta komi af því, að mönnum sé alment ekki ljóst, hve geysimikill embættiskostnaðurinn íslenzki er, né hver ráð væru til að draga nokkuð úr honum og fækka embættunum? Oss er eigi grunlaust um að svo sé, og skulum vér því leitast við að skýra þetta dálítið fyrir lesendum Eimreiðarinnar, ef ske kynni að augu einhverra opnuðust við það.

Til þess að fá sem glöggast yfirlit yfir allan embættiskostnað landsins, verður að skifta honum í ýmsa flokka.

Í I. flokki verða þá embættismenn með konunglegri veitingu og eftirlaunarétti, sem fá laun sín úr landssjóði. En auk sjálfra launanna verður í þeim flokki og að telja leigulausan bústað, þegar hann er einn hluti af embættistekjunum, og eins það hundraðsgjald (2%), sem sýslumenn og bæjarfógetar fá fyrir að innheimta tollana, því þetta gjald er í rauninni partur af launum þeirra. Sé miðað við hinar áætluðu tolltekjur í síðustu fjárlögum, verður þetta gjald um 10,500 kr. á ári, en er þó líklega nokkru meira. Aftur eru aukatekjur sýslumanna og lækna, sem þó nema allmiklu, ekki taldar hér með. Loks verður og til þessa flokks að telja tillag landssjóðs til prestastéttarinnar (til fátækra brauða o. s. frv.).

Í II. flokki teljum vér gjöld við embættisrekstur þeirra embættismanna, sem taldir eru í I. flokki, að svo miklu leyti sem þau eru greidd úr landssjóði (skrifstofukostnaður o. s. frv.). Með skrifstofukostnaði stjórnarráðsins teljum vér og laun aðstoðarmanna þess, þótt þau eiginlega ættu að teljast til III. flokks, með því oss er eigi fullkunnugt um, hve miklu af skrifstofufénu er varið til fastra aðstoðarmanna og skrifara. Ferðakostnað ráðherrans verðum vér að áætla af handahófi, en gerum hann sem lægstan.

Í III. flokki teljum vér opinbera starfsmenn, sem fá föst laun úr landssjóði. Þeir eru í rauninni embættismenn, en kallast þó ekki svo, af því þeir hafa ekki rétt til eftirlauna. Að því er snertir laun umboðsmanna í þessum flokki, þá eru þau hér talin

samkvæmt fjárlögunum (I, 3. gr. 1.), en við það er þó að athuga, að nokkur hluti af hinni tilgreindu upphæð gengur ekki til umboðsmannanna sjálfra, heldur til prestastéttarinnar. En hve mikið það er, er oss ekki kunnugt.

Í IV. flokki teljum vér uppeldiskostnað embættismanna, að svo miklu leyti sem hann er ekki fólginn í þeim upphæðum, sem taldar eru í I. og III. flokki.

Í V. flokki teljum vér eftirlaun og styrktarfé embættismanna og opinberra starfsmanna og ekkna þeirra. Samkvæmt síðustu fjárlögum nam þetta fé 86,000 kr. á fjárhagstímabilinu eða 43,000 kr. á ári. En síðan hafa margir menn með háum eftirlaunum fengið lausn frá embætti (landshöfðingi, 2 amtmenn, rektor, landfógeti) og hefur eftirlaunafúlgan aukist við það að miklum mun. Hve miklu aukningin nemur, er oss eigi fullkunnugt, en það mun eigi allfjarri að áætla hana um 18,000 kr., að minsta kosti næstu 5 árin; en síðar verður hún nokkru minni. Af varkárni setjum vér hana þó ekki nema 17,000 kr. og teljum því eftirlaunafúlguna alla 60,000 kr. á ári.

Í VI. flokki teljum vér laun nokkurra starfsmanna goldin af landsfé, þó þau séu ekki greidd beint úr landssjóði. Er þar fyrst að telja laun starfsmanna við Landsbankann, sem er eign landsins. Oss er eigi fullkunnugt um, hve miklu þau nema, með því stjórn bankans skamtar sér þau að nokkru leyti sjálf úr hnefa eftir eigin geðþótta, án þess að gera almenningi fulla grein fyrir. En í reikningi bankans fyrir 1903 stendur: »Laun o. fl. 21,879,12« og þar sem síðan hefur verið stofnað nýtt útibú á Ísafirði með nýjum starfsmönnum og laun bókarans hækkuð um 1100 kr., þá mun ekki of í lagt að telja launin sjálf 22,000 kr.; líklega eru þau heldur meiri. Til þessa flokks virðist oss og að megi telja ráðunauta Búnaðarfélagsins, þar sem þeir eru fastir starfsmenn (að minsta kosti 2 þeirra) og því í rauninni einskonar embættismenn, sem launaðir eru af landsfé, þótt félaginu sé falið að útborga laun þeirra, sem samkvæmt reikningum þess er 1200 kr. til hvers eða alls 3600 kr. Til þessa flokks teljum vér og laun mjólkurskólakennarans og áætlum þau 2000 kr., með því oss er ekki fullkunnugt um, hve há þau eru. Í reikningum Búnaðarfélagsins eru tilfærðar 2500 kr. til mjólkurmeðferðarkenslu, en líklega eru það ekki alt kennaralaun, og má vera að sjálf launin séu ekki einu sinni 2000 kr. Hins vegar teljum vér ekki ferðakostnað

starfsmanna Búnaðarfélagsins með í þessu yfirliti, né heldur laun annarra starfsmanna þess (t. d. til byggingarrannsókna) né laun og ferðakostnað skógfræðingsins, kenslumálarannsóknarans o. s. frv., með því þar er ekki um fasta starfsmenn að ræða, né gjöld sem talist geti til embættiskostnaðar.

Í VII. flokki teljum vér laun presta eða fastar tekjur þeirra. Prestarnir eru embættismenn með eftirlaunarétti að nafninu til, en af því þeir eru ekki launaðir úr landssjóði, verður að telja þá í sérstökum flokki. Hve miklu tekjur þeirra nema, er oss ekki fullkunnugt um, en eftir því sem nefndinni í prestalaunamálinu á alþingi 1899 segist frá, þá eru þær, að fráskilinni borgun fyrir aukaverk alls um 170,000 kr. (Alþt. 1899, C. 542) og álítum vér óhætt að byggja á því.

Í VIII. flokki mætti telja þá opinbera starfsmenn, sem fá laun greidd úr sveitarsjóðum (t. d. amtsráðsforsetar, yfirsetukonur, sveitastjórnir o. s. frv.) og kennara við ýmsar stofnanir (t. d. Flensborgarskóla, búnaðarskóla, barnaskóla o. s. frv.), en bæði af því miklir örðugleikar eru á að fá yfirlit yfir slík gjöld og þau eru landssjóði algerlega óviðkomandi, þá sleppum vér þeim með öllu. En í raun réttri ættu þó að minsta kosti ýms af þeim gjöldum að teljast til embættiskostnaðar landsmanna, ef öll kurl kæmu til grafar.

Samkvæmt framanskráðu verður þá yfirlit yfir allan embættiskostnað landsins (að undanskildum VIII. flokki og öllum aukatekjum) á þessa leið:

I. Laun embættismanna, greidd úr landssjóði:

1.	Ráðherrann (laun, bústaður og borðfé)	12,000 kr.
2.	Stjórnarráðið (landritarinn og 3 skrifstofustjórar)	16,000 —
3.	Dómarar og sýslumenn (að meðtöldum 2% af tolltekjum)	79,300 —
4.	Embættislæknar	71,850 —
5.	Póstmeistarinn	3,000 —
6	Biskupinn	7,000 —
7.	Kennarar prestaskólans	9,200 —
8.	Kennarar læknaskólans	3,200 —
9.	Kennarar lærða skólans (+ leigul. bústað rektors)	19,600 —
10.	Kennarar gagnfræðaskólans á Akureyri (+ leigul. bústað skólastjóra og launauppbót kennaranna)	7,800 —
11.	Landssjóðstillag til prestastéttarinnar	19,100 —
	samtals	248,050 kr.

II. Gjöld við embættisrekstur, greidd úr landssjóði:

1.	Aðstoðarfé og skrifstofukostnaður stjórnarráðsins....	14,500 kr.
2.	Landfógetastörf Landsbankans..................	2,500 —
3.	Skrifstofukostnaður biskups......................	1,000 —
4.	Ritfé bæjarfógetans í Reykjavík............... ..	1,400 —
5.	Skrifstofukostnaður og mistalningarfé póstmeistarans.	2,200 —
6.	Endurgjald fyrir burðareyri embættismanna........	2,500 —
7.	Ferðakostnaður ráðherrans (áætlaður)	2,000 —
8.	Til embættiseftirlitsferða	1,000 —
9.	Ferðakostnaður póstmeistara	200 —
10.	Aukakostnaður við yfirréttinn...................	150 —
	samtals	27,450 kr.

III. Laun opinberra starfsmanna, greidd úr landssjóði:

1.	Til hreppstjóralauna	8,000 kr.
2.	Til fangavarðar við Hegningarhúsið í Rvík (laun og hlunnindi)................................	1,430 —
3.	Til læknis og prests við Hegningarhúsið..........	160 —
4.	Til málaflutningsmanna við yfirréttinn	1,600 —
5.	Til aðstoðarlækna og sérlækna (augnal., tannl. o. s. frv.)	5,050 —
6.	Til starfsmanna við Holdsveikraspítalann (laun og fæði)	9,216 —
7.	Til starfsmanna við póststjórnina................	19,300 —
8.	Til verkfræðings landsins og 3 aðstoðarmanna.....	4,500 —
9.	Til vitavarðar og umsjónarmanns vita............	3,400 —
10.	Til tímakennara og starfsmanna lærða skólans.....	5,400 —
11.	Til kennara og tímakennara stýrimannaskólans	4,600 —
12.	Til starfsmanna við söfn landsins (Landsbóka-, Landsskjala-, Forngripa- og Náttúrugripasafnið).......	4,900 —
13.	Til dýralækna (laun og styrkur)	3,300 —
14.	Til fiskiyfirmatsmanna	1,600 —
15.	Laun umboðsmanna o. fl. (sbr. Fjárl. I, 3. gr. 1.).	9,000 —
	samtals	81,456 kr.

IV. Uppeldiskostnaður embættismanna (ekki áður talinn):

1.	Útgjöld við prestaskólann önnur en kennaralaun...	3,430 kr.
2.	Útgjöld við læknaskólann önnur en kennaralaun ...	5,280 —
3.	Útgjöld við lærða skólann önnur en kennaralaun og starfsm.	10,898 —
4.	Styrkur til dýralæknaefna......................	1,200 —
	samtals	20,808 kr.

V. Eftirlaun og styrktarfé:

1.	Eftirlaun og styrktarfé samkv. síðustu fjárl.	43,000 kr.
2.	Eftirlaun áfallin síðar (áætluð)	17,000 —
	samtals	60,000 kr.

VI. Laun starfsm. goldin af landsfé, en ekki beint úr landssjóði:

1.	Laun stjórnar og starfsm. við Landsbankann (áætluð)	22,000 kr.
2.	Laun 3 ráðunauta Búnaðarfélagsins..............	3,600 —
3.	Laun mjólkurskólakennarans (áætluð)............	2,000 —
	samtals	27,600 kr.

VII. Laun embættismanna goldin af landsmönnum:

Laun eða fastar tekjur presta (Alþt. 1899, C. 542) .... 170,000 kr.

Til þess að gera þetta yfirlit enn glöggara setjum vér hér að lokum yfirlit yfir aðalupphæðirnar:

I.	Laun og embættiskostnaður greiddur úr landssjóði:		
	1. Laun embættismanna..............	248,050 kr.	
	2. Gjöld við embættisrekstur..........	27,450 —	
	3. Laun opinberra starfsmanna	81,456 —	
	4. Uppeldiskostnaður embættismanna...	20,808 —	
	5. Eftirlaun og styrktarfé	60,000 —	437,764 kr.
II.	Laun embættism. og starfsm. ekki greidd úr landssjóði:		
	1. Laun starfsm. goldin af landsfé	27,600 kr.	
	2. Laun presta (goldin af landsm.)	170,000 —	197,600 —
		samtals	635,364 kr.

Hér hafa menn þá meginið af embættiskostnaðinum íslenzka og er það eigi alllítil súpa, rúmlega 8 kr. á hvert mannsbarn á landinu (79,000 manns). Og þó er svo langt frá, að hér sé öllu til skila haldið, sem telja mætti til embættiskostnaðar landsmanna, að slept er öllum VIII. flokknum, öllum aukatekjum og ýmsum fleiri smáupphæðum.

Samkvæmt síðustu fjárlögum eru allar tekjur landssjóðs á fjárhagstímabilinu taldar 1,668,570 kr. og verða þá árstekjur hans 834,285 kr. Sé nú allur embættiskostnaðurinn borinn saman við þær, verður hann rúmlega 76% af árstekjum landssjóðs. Væri því allur þessi kostnaður greiddur úr landssjóði, mundu rúmir ³/₄ af öllum árstekjum hans ganga til hans, og yrðu þá ekki eftir nema 198,921 kr. til allra annarra þarfa (atvinnumála, samgöngumála, alþýðumentunar o. s. frv.). En að réttu lagi má þó eigi miða laun presta, né starfsmanna Landsbankans og Búnaðarfélagsins við landssjóðstekjurnar, heldur aðeins þann embættiskostnað, sem greiddur er beint úr landssjóði eða þá fyrirfram af tekjum hans (laun umboðsmanna og tollheimtulaun sýslumanna). Sé sá

kostnaður borinn saman við árstekjur landssjóðs, verður yfirlit yfir hlutfallið á þessa leið:

1.	Laun embættismanna	nál.	30 %
2.	Laun og útgjöld við embættisrekstur	rúml.	33 %
3.	Laun, embættisrekstur og uppeldisk. embættism. ...	rúml.	35 %
4.	Laun, embættisr., uppeldisk, og eftirl. embættism. ..	nál.	43 %
5.	Allur embættisk. úr landssj. (embættism. og starfsm.)	rúml.	52 %

Eins og af þessu má sjá, gengur þannig meira en helmingur af öllum tekjum landssjóðs til embættiskostnaðar, og er ekki von að vel fari, þegar svo er ástatt. Það er því engin furða, þó útlendingum, sem öðru eiga að venjast, blöskri að sjá þetta og taki undir með herra Krabbe, er hann minnist á fyrirætlan alþingis að auka enn á embættiskostnaðinn með stofnun lagaskóla o. fl., þar sem hann segir: »Þetta er greinilegur vottur um það hóflausa gildi, sem vér áður gátum um, er menn á Íslandi álíta að embættisstéttin hafi, og hörmulegt dæmi þess, hve mjög skortir á fullan skilning á nauðsyninni á að beita sér öllum til þess, að greiða úr þeim málum, sem eitthvert gildi hafa fyrir alla alþýðu manna, betri mentun hennar og einkum að veita henni meiri fræðslu og leiðbeining í hinum tveimur aðalatvinnugreinum landsins, landbúnaði og fiskiveiðum«.

Hve miklu meiri embættiskostnaðurinn er hjá oss en öðrum þjóðum, má meðal annars sjá af því, að í Danmörku, þar sem árstekjur ríkissjóðsins eru 70 miljónir, ganga ekki nema tæplega 8% af öllum árstekjum landsins til embættislauna (borgaralegir embættismenn), og þó kostnaður við her og flota sé dreginn frá, nema þó embættislaun Dana ekki nema tæplega 10% af öllum öðrum útgjöldum þjóðfélagsins.

Menn munu nú hafa það svar á reiðum höndum, að þar sé ólíku að gegna, öðruvísi ástatt hjá oss. Í Danmörku sé þéttbýli svo mikið, að þar megi komast af með miklu færri embættismenn, en hjá oss sé svo strjálbýlt, að óhjákvæmilegt sé að hafa langtum fleiri embættismenn að tiltölu. Auðvitað er mikið hæft í þessu, en of mikið má af öllu gera, og á það vel heima um þetta. Vér neitum því alls eigi, að vér getum ekki komist af með jafnfáa embættismenn og Danir að tiltölu; en hinu neitum vér algerlega, að nauðsyn sé á að hafa þá jafnmarga og þeir eru nú.

Lítum til nágranna okkar og frænda Færeyinganna. Hjá

þeim er svipað ástand eins og hjá oss. Hjá þeim er líka mjög strjálbýlt, þeir dreifðir yfir fjölda smáeyja og samgöngur fult eins örðugar eða jafnvel örðugri en hjá oss. Hve miklu verja þeir nú til embættiskostnaðar úr landssjóði (ríkissjóði)? Samkvæmt fjárlögunum dönsku eru það einar 27,000 kr. á ári. Þar sem íbúatalan er nú um 15,000 manns, verður embættiskostnaður Færeyinga úr landssjóði ekki nema kr. 1,80 á mann. En á Íslandi nemur sá embættiskostnaður, sem greiddur er beint úr landssjóði, rúml. kr. 5,54 á hvert mannsbarn á landinu (miðað við 79,000 íbúa). Og þó ber ekkert á því, að embættisrekstur fari í neinum ólestri á Færeyjum eða sé að neinu leyti lakari en hjá oss. Skyldi því ekki þessi stórkostlegi munur á embættiskostnaði þeirra og okkar geta stafað af því, að þeir séu ólíkt hagsýnni en vér? Jú, þessu er í sannleika þannig varið, og vér ættum ekki að láta okkur neina lægingu þykja að læra af þeim í þessum efnum.

En hver ráð eru þá til að lækka þennan mikla embættiskostnað? Þau að gera gagngerða breyting á embættaskipun landsins og fækka embættunum að miklum mun. Því að vér getum ekki komist af með færri embættismenn, er bláber hégilja, gamall draugur, sem vér verðum að kveða niður sem allra fyrst.

Hvernig þessari breytingu ætti að vera varið í einstökum atriðum, verður þó ekki skýrt að sinni. Til þess þarf langtum meiri rannsóknir og athuganir, en sá, er þetta ritar, hefur nokkur tæki til að gera, enda eru slíkar rannsóknir verk landsstjórnarinnar, en ekki einstakra manna. Hér verða því aðeins settar fram nokkrar bendingar til athugunar fyrir kjósendur landsins, til þess að sýna, í hverja átt vér álítum að breytingin gæti stefnt. Fallist kjósendurnir svo á þessar bendingar, eða aðalstefnu þeirra, kemur til þeirra kasta að krefjast þess af þingmönnum sínum, að þeir knýi stjórnina til að rannsaka og undirbúa málið og koma því í framkvæmd í lagaformi.

Þegar vér lítum á I. flokkinn hér að framan, sjáum vér, að 79,300 kr. ganga til dómara og sýslumanna (I, 3). Af þeim ganga nú 13,800 kr. til að launa dómurunum í yfirréttinum, en hitt (65,500 kr.), gengur til sýslumanna og bæjarfógeta. Þar við bætist svo ritfé bæjarfógetans í Rvík, 1,400 kr. (II, 4), svo öll upphæðin verður 66,900 kr.

Er það nú víst, að nauðsynlegt sé að hafa svo marga sýslumenn eða verja svo miklu fé til að inna þau störf af hendi, sem

þeir hafa með að fara? Nei, því fer svo fjarri, að það sé víst, að miklu meiri líkur eru til að þessu mætti koma fyrir á annan hátt með miklu meiri hagsýni. Sýslumenn hafa margvíslegum störfum að gegna; þeir eru dómarar, lögreglustjórar, skiftaráðendur, skattheimtumenn, skýrslusemjendur o. s. frv. En flestum af þessum störfum er þannig háttað, að ekki þyrfti neina sérlega lögfræðismentun til að leysa þau af hendi, heldur mundi hver valinn alþýðumaður með nokkurnveginn almennri mentun geta gert það, með því að hafa »Lagasafn alþýðu« og »Stjórnartíðindin« sér til leiðbeiningar. Það eru í rauninni dómarastörfin ein, sem gera alla þá miklu lögfræðisþekkingu, sem nú er heimtuð af sýslumönnum, nauðsynlega. Og það er einmitt þessi lögfræðisþekking, sem gerir þá svo dýra landinu. Því það er ekki nema eðlilegt, að þeir menn, sem orðið hafa að eyða mörgum árum og miklu fé til að afla sér sérþekkingar, séu nokkuð kaupdýrir.

En þegar svo er, virðist það liggja beint við, að skipa þessu á annan hátt, láta sýslumenn aðeins hafa dómarastörf, en fela hin önnur störf þeirra öðrum ólöglærðum mönnum, sem ekki þyrfti að bjóða svo hátt kaup. Ef sýslumenn og bæjarfógetar, sem nú eru 18 að tölu, hefðu aðeins dómarastörf á hendi, mætti fækka þeim að miklum mun. Þeir þyrftu þá að vorri skoðun ekki að vera nema 4 á öllu landinu. Vér búumst við, að mörgum muni nú þykja þetta djúpt tekið í árinni og jafnvel kalla það fjarstæðu, og vér skulum því reyna að skýra þetta dálítið betur.

Í löndum Breta, sem eru mjög hagsýn þjóð, er dómaskipun þannig háttað, að hjá þeim eru mjög fáir löglærðir dómarar. En svo hafa þeir aftur fjölda af svonefndum friðdómurum, einn í hverri sveit. Það eru ólærðir menn, og eru til þess valdir helztu bændurnir í hverri sveit. Þeir hafa engin föst laun, en dálitlar aukatekjur fyrir verk sín. En svo mikil virðing þykir að stöðunni, að menn sækjast samt eftir henni. Friðdómararnir eru bæði lögreglustjórar í sinni sveit og hafa líka dómsvald í smærri málum, geta tekið menn fasta og dæmt menn í fésektir. En sé um verulega glæpi eða stærri mál að ræða, er málunum vísað til hinna reglulegu dómstóla. Og þar sem dómstólarnir eru svo fáir, er dómurunum gert að skyldu að ferðast um í dómþinghá sinni og halda dómþing á ákveðnum stöðum á tilteknum tíma. Þannig hefur maður, sem dvalið hefur langdvölum í Manítóba, skýrt oss frá, að þegar hann var þar, þá hafi einir 4 dómarar verið í öllu

fylkinu, og voru þó íbúarnir 300,000 og landflæmið mikið til yfirferðar, eins og allir vita. Þó voru allir dómararnir til heimilis í höfuðstaðnum Winnipeg.

Líkri skipun mætti nú að vorri skoðun koma á á Íslandi. Skatt- og tollheimtuna mundu nógir fást til að taka að sér fyrir sama hundraðsgjald og sýslumenn nú fá (2 %), og henni þó verða eins vel borgið. Enda verða sýslumenn nú jafnaðarlega að fela öðrum mönnum meira eða minna af tollheimtu sinni. En svipað lögreglu- og dómsvald í smærri málum og friðdómararnir hafa í löndum Breta, mætti fela hreppstjórunum, enda samsvara friðdómararnir brezku hreppstjórum hjá oss. Á svipaðan hátt er þessu og fyrir komið hjá Færeyingum, þar sem »sýslumenn« þeirra eru einskonar hreppstjórar, sem hafa bæði lögregluvald og nokkurt dómsvald í smærri málum. Og þessir sýslumenn hafa hingað til lengstum verið ólærðir menn, þó sumir þeirra séu nú farnir að afla sér nokkurrar lögfræðisþekkingar.

Ef þessu væri þannig skipað, er ekki sýnilegt, að þörf væri á fleirum en 4 dómurum (eða sýslumönnum) á öllu landinu, einum í hverjum landsfjórðungi. Og færi þá líklega bezt á, að einn sæti í hverjum af hinum fjórum kaupstöðum landsins. Úr því að reynst hefur mögulegt að komast af með 1 dómara fyrir hverjar 75,000 manns í Manítóba, þá er ekki ósennilegt, að komast mætti af með 1 dómara fyrir hverjar 20,000 manns á Íslandi. Það er ekki líklegt, að Íslendingar séu svo miklu meiri óknyttamenn en Ameríkumenn, að 4 dómarar kæmust ekki yfir að dæma brot þeirra. Dómaskýrslurnar íslenzku virðast heldur ekki benda á þetta. Árið 1902 var tala sakamála á öllu landinu ekki nema 26, almenn lögreglumál 229, einkalögreglumál 35 og sáttamál 281. Öll sáttamálin og sjálfsagt hér um bil helmingur af lögreglumálunum mundu nú útkljáð af hreppstjórunum (friðdómurunum) og því aldrei koma til sýslumanna (dómaranna) kasta. Yrðu það þá 158 mál. sem kæmu í hlut sýslumanna, eða tæplega 40 á hvern þeirra. En jafnvel þó öll lögreglumálin lentu á þeim, svo að rúm 70 kæmu á hvern þeirra, virðist það engin ofætlun að anna þeim, ef þeir hefðu dómstörfum einum að gegna.

En svo munu menn segja sem svo: Það er ólíkt ástatt á Íslandi og í Manítóba. Þar eru samgöngur greiðar, en á Íslandi mjög erfiðar. Látum nú þetta satt vera, þó að samgöngurnar séu

nú reyndar alls ekki eins greiðar á sumum svæðum í Manítóba, eins og margur kann að ætla. En þá viljum vér benda mönnum á annað land, sem nær liggur, þar sem samgöngurnar eru alls ekki greiðari en á Íslandi, heldur öllu erfiðari. Og það er grannland okkar Færeyjar. Á Færeyjum eru 15,000 íbúar, dreifðir yfir fjölda af smáeyjum, og þó er þar einn einasti dómari, sem svarar til sýslumanna vorra, hinn svonefndi »Sorenskriver». Og ekki fara neinar sögur af því, að réttarfarinu sé þar ekki alveg eins borgið og á Íslandi, þar sem undirdómararnir (sýslumenn) eru 18.

En ef þessi skipan kæmist á, hvernig ætti þá að fara með störf bæjarfógetanna, munu menn spyrja. Því er auðsvarað. Þau ætti að sjálfsögðu (að öðru leyti en dómstörf snertir) að fela kosnum bæjarstjórum, launuðum úr bæjarsjóði, þar sem störfin væru svo umfangsmikil, að virðingin ein væri ekki nóg laun. Því sjálfsagt væri að veita ýmsum hinna stærri verzlunarstaða bæjarréttindi, þar sem slíkt gæti verið til hagsmuna fyrir hlutaðeigandi kauptún.

Við þetta skipulag ynnist tvent í einu: Fyrst að unt væri að greina dómsvaldið algerlega frá umboðsvaldinu, sem er ákaflega mikilsvert fyrir þjóðfélagið, en nú ekki nema að litlu leyti gert á Íslandi. Í annan stað mundi þetta skipulag spara landssjóði afarmikið fé. Setjum að hver hinna fjögra dómara eða sýslumanna fengju 3,500 kr. að launum (eins og yfirdómararnir eiga nú að hafa að lögum) og 1000 kr. í ferðakostnað hver. Það yrðu alls 18,000 kr. Tollheimtulaunin yrðu þau sömu og áður, um 10,500 kr., en gengju aðeins til annarra (sérstakra tollheimtumanna). Þetta yrðu samtals 28,500 kr. En nú er launafúlgan til sýslumanna og bæjarfógeta, eins og áður var sýnt, 66,900 kr. og verður þá sparnaðurinn á henni 38,400 kr. En þar við bætist, að landssjóður losnar við að greiða eftirlaun til 14 sýslumanna, ekkna þeirra og barna, þar sem þeir yrðu nú 4 í staðinn fyrir 18 áður. Kæmust nú allir þessir 14 sýslumenn á eftirlaun, sem náttúrlega gæti fyrir komið, mundi eftirlaunafúlga þeirra nema 20—30,000 kr. En með því að varla þarf að gera ráð fyrir að nema nokkur hluti þeirra lendi á eftirlaunum í einu. viljum vér þó ekki telja sparnaðinn á eftirlaunum sýslumannanna sjálfra nema 7,000 kr. En þar við bætist sparnaðurinn á eftirlaunum ekkna þeirra og barna. Samkvæmt athugasemdunum við síðasta fjárlagafrumvarp

eru þau útgjöld nú 5145 kr. 67 au, og yrði þá sparnaðurinn í þeirri grein, ef sýslumönnum fækkaði um 14. hlutfallslega um 4010 kr. Samkvæmt þessu mundi þá allur sparnaður landssjóðs við hið nýja skipulag nema 49,410 kr.

Ef gagngerð breyting yrði og gerð á skipun og launakjörum presta (sem síðar skal bent til), þá ætti og hið núverandi landssjóðstillag til prestastéttarinnar, 19,100 kr. (II, 11) líka að falla burt með öllu og eins eftirlaun þau, sem nú eru greidd til presta og prestsekkna að lögum úr landssjóði. En þau nema samkvæmt síðustu fjörlögum 8,872 kr. Mundi þá sparnaður landssjóðs í þessari grein nema alls 27,972 kr. á ári.

Með launalækkun mundi tæplega unt að spara mikið í I. flokki fram yfir það, sem verður samkvæmt núgildandi lögum, er mannaskifti verða næst í embættunum. Þó mundi dálítið mega gera að í því efni, svo að sparnaður landssjóðs í þeirri grein gæti numið 6,000 kr. En eigi hirðum vér að gera nákvæmar grein fyrir honum.

Í II. flokki sjáum vér ekki að um neinn verulegan sparnað geti verið að ræða. Hann yrði þá að minsta kosti svo óverulegur, að oss virðist réttast að ganga alveg framhjá honum.

Í III. flokki virðist að fella mætti burt laun til málaflutningsmanna við yfirréttinn, 1600 kr. (III, 4). Ástandið er nú orðið svo breytt frá því, er var, þegar þau voru sett, að þau eru nú orðin algerlega óþörf. Þá var bæði skortur á lögfræðingum og aukaatvinna við málaflutningsstörf lítil í Rvík, svo að erfitt var að fá hæfa menn í þessa stöðu. Nú er þetta alt breytt, nóg af lögfræðingum, og Rvík orðin stór bær, svo að málaflutningsatvinna er þar mjög arðsöm. Það ættu því nú að vera nægileg hlunnindi að fá einkarétt til að flytja opinber mál fyrir yfirrétti, þótt ekki fylgdu því sérstök laun, enda mundi engin hætta á, að ekki yrðu nógir til að sækja um þann rétt án launa, jafnkrökt og nú er orðið af lögfræðingum.

Styrkurinn til sérlækna og aðstoðarlækna ætti og að geta fallið burt að mestu leyti með tímanum, eftir því sem bæirnir stækka og lækningarnar verða arðvænlegri, svo að aðeins þóknun fyrir kenslu við læknaskólann kæmi til greina. Mundi þá sparnaður landssjóðs í þeirri grein geta numið um 4,000 kr.

Í IV. flokki ætti í rauninni mikið mega að spara, þegar alt er meðtalið, sem undir hann heyrir að réttu lagi. Í yfirlitinu hér

að framan er uppeldiskostnaður embættismanna sem sé ekki talinn nema 20,808 kr. En þar við eiga að réttu lagi að bætast kennaralaun prestaskólans (I, 7), læknaskólans (I, 8), lærða skólans (I, 9), tímakennara og starfsmanna lærða skólans (III, 10) og nokkur hluti af launum læknisins við Holdsveikraspítalann (sbr. I, 4) og styrknum til augnalæknis og tannlæknis (III, 5), sem þeir fá fyrir kenslu við læknaskólann, og telja má 500 kr. til hvers þeirra þriggja eða alls 1500 kr. Verður þá allur uppeldiskostnaður embættismanna úr landssjóði samtals 59,708 kr., og er það óhæfilega mikil upphæð til þessarar fámennu stéttar (um 3% af allri þjóðinni), þegar litið er á, hve miklu er varið úr landssjóði til allra annarra stétta í landinu (alþýðumentunar o. s. frv.).

Ef íslenzka þjóðin væri nú eins hagsýn, eins og hún þyrfti að vera, þá mætti af þessari upphæð spara öll útgjöldin til læknaskólans (um 10,000 kr.). Með því mundi hún ekki aðeins spara töluvert fé, heldur líka fá betri lækna. Kennarastörfin eru nú höfð í hjáverkum (að minsta kosti af landlækni og héraðslækninum í Rvík), og jafnvel þó það væri ekki og hinir mestu ágætismenn veldust til skólans, þá mundi skólinn aldrei geta staðið erlendum læknaskólum á sporði. Eins og högum er háttað, er kennurunum ómögulegt að fylgjast með öllum þeim hraðfleygu framförum, sem árlega verða í læknisfræðinni, og þeir hljóta því bráðlega að dragast aftur úr og úreldast, hversu snjallir sem þeir kunna að vera í byrjuninni. Auk þess getur skólinn aldrei haft þann útbúnað, verkfæri né tilbreyting í sjúkdómum, sem sjá má á spítölum erlendis og mikið af læra. Verkin sýna líka merkin. Því það er engum blöðum um það að fletta, að það eru einmitt þeir læknarnir, sem numið hafa erlendis, er mestan orðstír hafa getið sér á Íslandi. Læknaskólinn var nauðsynlegur, þegar hann var settur á fót, af því að með öðru móti var ekki unt að koma á viðunandi læknaskipun í landinu. En nú er hann ekki lengur nauðsynlegur. Nú er ekki þörf á fleiri læknum í viðbót á ári en hægt er að fá frá háskólanum í Khöfn, og þar er íslenzkum læknaefnum veittur svo mikill styrkur, að litlu eða engu dýrara verður að nema þar en í Rvík. Að halda læknaskólanum er því í rauninni sama sem að verja árlega um 10,000 kr. af landsfé til þess að sjá um, að landið fái ónýtari lækna, en annars mundu fást án eins eyris kostnaðar fyrir landssjóð.

Ef því hagsýni Íslendinga væri meiri en þjóðardramb þeirra, ætti að leggja læknaskólann niður og verja því fé, sem til hans gengur til annarra þarfa. En vér búumst ekki við, að sú tillaga fái mikinn byr, jafnvel þó margir séu sannfærðir um réttmæti hennar. Það mun ekki standa á því, að reyna að brennimerkja þá sem »óþjóðlega«, sem hug hafa til að halda slíku fram, og þá er nú ekki kjarkurinn meiri en svo, að flestir kikna í knjáliðunum og láta sannfæringuna lúta í lægra haldi. Vér sleppum því algerlega að gera ráð fyrir þessum sparnaði á uppeldiskostnaði embættismanna, og það því fremur sem forkólfar þjóðfélagsins virðast dauðþyrstir í að auka þennan kostnað með stofnun lagaskóla, þó nú gangi eitthvað 10 lögfræðiskandídatar embættislausir og bráðlega sé von á 18 í viðbót, sem nú stunda nám við háskólann. En hvað hugsa þjóðræknisgasprararnir um slíkt. Þeir hugsa aðeins um að láta mannalega og æpa hástöfum: við verðum að eiga allar okkar mentastofnanir í landinu. En þeir gleyma að bæta við: þegar við höfum ráð á að gera þær svo úr garði, að þær verði landinu bæði til gagns og sóma. Hvort fénu til þeirra er vel eða illa varið, hugsa þeir minna um. Það eru ekki þeir, sem eiga að borga það, heldur bændurnir íslenzku.

En hugsanlegt er að önnur sparnaðartillaga í þessari grein næði fremur fram að ganga, sem sé um að afnema námsstyrkinn til lærða skólans og innleiða kenslugjald við hann, eins og títt er í öllum öðrum löndum. Sem stendur fá menn ekki aðeins alla kenslu kauplaust í skólanum, heldur er þeim beinlínis borgað fyrir að sækja hann, með námsstyrk og húsaleigustyrk. Hver er svo afleiðingin? Sú, að miklu fleiri sækja skólann en þörf er á og holt fyrir þjóðfélagið. Ef einhver piltur sýnir góða hæfileika í uppvextinum, þá þykir sjálfsagt að senda hann í lærða skólann og láta hann ganga embættisleiðina. Og svo er hann tapaður sauður fyrir allar aðrar stéttir landsins, sem ef til vill hefðu miklu fremur þurft á hæfileikum hans að halda og getað haft gagn af þeim. En þó er mjög undir hælinn lagt, að hann verði nokkru sinni embættismaður. Því stúdentaframleiðslan er nú orðin svo langtum meiri en nokkurt viðlit er til að embætti geti fengið. Þar sem hugsunarhátturinn er svo bágborinn, að læging þykir eða jafnvel óhæfa fyrir lærða menn að fást við nokkra líkamlega vinnu, þá verður afleiðingin í annan stað sú, að þeir, sem mestur dugur er í, leita að afloknu námi til útlanda og setjast þar að, en liðleskj-

urnar verða kyrrar í landinu og mynda þar mentaða slæpingasveit, sem lifir sem sníkjudýr á vinum og vandamönnum. Er nú nokkurt vit í því, að þetta fátæka land sé að verja fé sínu til að ala upp embættismenn handa öðrum auðugri þjóðum, eða tæla unglinga, sem hefðu máske getað orðið nýtustu menn í öðrum stöðum, með námsstyrk inn á brautir, sem leiða þá til ónytjungsskapar og gera þá að byrði fyrir þjóðfélagið?

Bæði til þess að afstýra þessu og til þess að spara landssjóði fé, ætti smámsaman að afnema allan námsstyrk við lærða skólann, og láta alla efnaðri pilta, að minsta kosti úr Rvík, greiða ákveðið gjald fyrir kensluna í skólanum. Aftur ætti að ívilna fátækum sveitapiltum með undanþágu frá kenslugjaldinu og nokkrum húsaleigustyrk. Í þessu efni verður meira að líta á hag þjóðfélagsins en brjóstgæði við fátæka einstaklinga, sem oft og tíðum gera þeim ekkert gott, heldur verða þeim beinlínis að fótakefli síðar meir.

Þótt skólagjaldið yrði sett fremur lágt, eftir því sem gerist annarstaðar, og mörgum veitt undanþága frá því, mundi það þó geta numið 4,000 kr. á ári. Og þar sem nú námsstyrkurinn líka er 4,000 kr., yrði sparnaður landssjóðs við breytinguna 8,000 kr.

Í V. flokki mun tæplega um frekari sparnað að ræða, en eftirlaunalög síðasta þings ákveða, og VI. flokki sleppum vér sem landssjóði alveg óviðkomandi, þó þar gæti verið um lítilsháttar sparnað að ræða.

Þá kemur VII. flokkur, laun presta, sem að vísu líka má segja, að ekki komi landssjóði við. En þar er þó öðru máli að gegna, með því að skipun á launakjörum prestanna hefur eigi alllítil áhrif á útgjöld landssjóðs (I, 11 og V, 1). Um lækkun á launum presta getur nú ekki verið að ræða, jafnhörmuleg og launakjör þeirra eru nú. Ef fastar tekjur þeirra eru taldar alls 170,000 kr. og prestarnir 142, þá koma til jafnaðar á hvern þeirra 1267 kr.; en eins og allir vita, er þeim mjög misjafnt niður skift. Þar við bætist, að töluvert af þessum tekjum er ekki nema á pappírnum, því sumt fá þeir aldrei, en annað í skjaldaskriflum og baugabrotum, sem fornmenn kölluðu svo. Það er því auðsætt, að hér þarf gagngerðrar breytingar við. Og með því ekki virðist mikið útlit fyrir aðskilnað ríkis og kirkju að sinni, sem þó máske væri einfaldasta úrlausnin, þá verður breytingin að stefna að því

tvennu: að losa landssjóð við þau gjöld, sem nú ganga úr hontil prestanna, en bæta þó jafnframt launakjör þeirra. Og eina ráðið til þess virðist vera: að fækka prestum að mun.

Samkvæmt skýrslum um fólksfjölda á Íslandi 1. febr. 1801 vóru klerkar landsins þá 231, en nú eru þeir ekki nema 146 (að prestaskólakennurunum meðtöldum, sem ekki vóru til 1801). Þetta hefur þá klerkum fækkað á 19. öldinni, án þess að sýnilegt sé, að þjóðfélagið hafi beðið verulegan hnekki við það. En það má óefað fækka þeim enn að miklum mun, steypa prestaköllunum svo saman, að þau verði ekki nema 100, í staðinn fyrir 142, sem þau nú eru. Væri þá landssjóðstillaginu (nál. 28,000 kr.), sem nú gengur til launa og eftirlauna presta, slept, þá yrði eftir til launa handa þeim 142,000 kr., svo að laun 100 presta yrðu til jafnaðar 1420 kr., og má það ekki minna vera. Þó mundu þeir nú geta komist af með þessi laun, með því altaf má gera ráð fyrir nokkrum aukatekjum og arð af búskap víðast hvar, ef þeim væru trygð þau í peningum. En til þess verður einhver ráð að finna og má gera ráð fyrir, að kirkjumálanefndin, sem nú er að starfa að þessu, finni þau.

En hætt er nú við að sumir kunni að álíta þessa fækkun prestanna of mikla. Prestaköllin yrðu of stór og örðug yfirferðar og gæti því trúarlífinu verið hætta búin. Vér getum ekki verið á þeirri skoðun, heldur er oss næst að ætla, að óhætt væri að fækka prestunum enn meir og bæta að sama skapi laun þeirra. Því í rauninni mættu þau varla minni vera en 1500 kr. til jafnaðar, ef þeim væri gert að skyldu að sjá ekkjum sínum borgið á líkan hátt og aðrir embættismenn. En það álítum vér sjálfsagt, því það er óhæfilegt, hvernig nú er farið með prestsekkjurnar.

Að því er fækkun presta snertir, viljum vér enn á ný biðja menn að líta til granna okkar Færeyinganna. Hjá þeim hafa að minsta kosti sumir prestarnir 7—8 kirkjum að þjóna, og ekki eru samgöngurnar greiðari hjá þeim en oss. Og þó mun trúarlífið á Færeyjum vera í fult eins góðu lagi eða reyndar betra, heldur en hjá oss með allan okkar prestafjölda. Auðvitað eiga þeir ekki kost á að hlýða á messugjörð á hverjum sunnudegi, en með því meiri alvörugefni og guðrækni taka þeir þátt í guðsþjónustunni, þegar þeir eiga hennar kost. Það er því vísast að bæði fækkun prestanna og breytingin á launakjörum þeirra yrðu til þess, að glæða trúarlífið. Fækkunin mundi leiða til þess, að menn sæktu

betur kirkju og fylgdu guðsþjónustunni með meiri athygli, er hún færi sjaldnar fram. Og launabót prestanna yrði til þess, að þeir gætu varið meiri tíma til prestsstarfanna og unnið af meiri alhug að vakning trúarlífsins í söfnuðum sínum.

Samkvæmt því, sem að framan er skráð, verður þá yfirlit yfir sparnaðartillögur vorar á þessa leið:

1.	Sparnaður við breyting á skipun sýslumanna.......	49,410 kr.
2.	Sparnaður á launum til málaflutningsmanna........	1,600 —
3.	Sparnaður við launalækkun embættismanna í I. flokki	6,000 —
4.	Sparnaður á styrk til sérlækna og aðstoðarlækna....	4,000 —
5.	Sparnaður á námsstyrk og kenslufé lærða skólans...	8,000 —
6.	Sparnaður við breyting á skipun prestakalla........	27,972 —
	samtals	96,982 kr.

Eitthvað mundi nú mega gera til þjóðþarfa á ári hverju fyrir þessa upphæð, nálega 97,000 kr., hvort sem menn vildu heldur verja þeim til atvinnuumbóta, aðþýðumentunar eða samgöngubóta. Vér sjáum því eigi betur, en að rétt sé að líta líka í þessa áttina, sparnaðaráttina, þegar um það er að ræða, að útvega fé til nýrra framfarafyrirtækja, — fremur en að ná því öllu með auknum skattálögum, sem mörgum kann að verða erfitt undir að rísa. Sú hefur reyndin orðið á í Noregi, og því hafa Norðmenn nú sett nýja stjórn til valda, sem nú brytjar niður embættin unnvörpum.

En vér göngum ekki að því gruflandi, að ýmsar af þessum tillögum muni mæta mikilli mótspyrnu, ef til vill bæði hjá stjórn vorri og embættismönnum yfirleitt. En þá kemur til bændanna kasta að segja sitt álit. Kjósi þeir fremur auknar skattálögur en sparnað, og vilji fremur auka embættiskostnaðinn en minka, eins og nú virðist efst á baugi, þá þeir um það. Þeir hafa völdin á Íslandi, eins og nú er komið, og það er því algerlega undir þeirra vilja komið, hvað verður að lögum eða ekki. Vilji þeir minka embættiskostnaðinn, kjósa þeir enga menn á þing, sem ekki eru því fylgjandi. Og þá verður það að lögum, hvort sem fleiri eða færri embættismenn rísa þar á móti. Ekki einu sinni sjálf stjórnin getur afstýrt því, því það yrði banamein hennar, ef hún reyndi það. Í þessu efni er því alt undir vilja bændanna komið, og því segjum vér:

FRAM, FRAM BÆNDUR OG BÚALIÐ!

V. G.

Niels Ryberg Finsen.

Fæddur 15. des. 1860. Dáinn 24. sept. 1904.

Ísland hefur á bak að sjá víðfrægasta niðja sínum, því NIELS FINSEN var af íslenzkri ætt og af íslenzkum merkismönnum kominn. Hann var fæddur í Þórshöfn á Færeyjum. Foreldrar hans voru: Hannes Finsen amtmaður, sem seinna varð stiftamtmaður í Rípum, og Johanne Formann, sem var ættuð frá Falstri. Afi hans var Ólafur Hannesson Finsen yfirdómari, en langafi hans var Hannes Finsson Skálholtsbiskup sonur Finns Jónssonar biskups, sem aftur var sonur Jóns Halldórssonar hins lærða († 1736). Föðurbræður hans voru þeir hæstaréttardómari dr. Vilhjálmur Finsen, Óli Finsen póstmeistari og Jón Finsen læknir dr. med.; en Hilmar Finsen landhöfðingi var sonur afabróður hans Jóns Finsens kansellíráðs.

NIELS R. FINSEN.

Af öðrum merkismönnum lengra fram í ættinni má nefna Loft hinn ríka.

Finsen kom 14 ára gamall til Reykjavíkur, gekk þar í lærða skólann og útskrifaðist 1882 með annari einkunn; sigldi síðan til háskólans og tók embættispróf í læknisfræði 1890 með annari betri einkunn (haud Imi gr.) 1890—93 var hann aðstoðarkennari í líkskurði við háskólann og byrjaði á þeim árum á ljósrannsóknum sínum. 1896 stofnaði hann með hjálp tveggja merkismanna (Hagemanns og Jørgensens) ljóslækningastofnun þá, sem síðan ber hans nafn *(Finsens medicinske Lysinstitut)*. Auk þess stofnaði hann 1901 sjúkrahús fyrir hjart- og lifrarveika. Hann var gjörður prófessor að nafnbót, riddari af Dannebrog og sæmdur ýmsum útlendum heiðursmerkjum. Hann var heiðursfélagi í ýmsum vísindafélögum, svo sem: Bókmentafélaginu, La société des medecins Russes de St. Petersbourg, vísindafélaginu í Gautaborg, Berliner Dermatologische Gesellschaft og

Svenska Läkaresällskapet. En mestan heiður hlaut hann með því, að Nóbelsverðlaunin (140,000 krónur) voru veitt honum 1903.

Útför hans fór fram með ákaflega mikilli viðhöfn og í viðurvist fjölmennis. Jafnvel úr fjarlægum löndum komu merkir vísindamenn og sendimenn frá vísindafélögum til að heiðra minningu hans og jafnvel Þýzkalandskeisari sendi einn af gæðingum sínum með skrautlegan pálmasveig til að prýða kistuna.

Öll helztu læknatímarit heimsins hafa flutt myndir og eftirmæli Finsens og kepst um að sýna honum lotningu.

1400 menn af ýmsum stéttum í Danmörku hafa skrifað undir áskorun til allra um að leggja fram fé til stofnunar sjóðs til minningar um Finsen, sem bæði geti orðið til eflingar ljóslækningum hans og til að reisa honum veglegan minnisvarða. Það hefur þegar verið skotið saman mörgum þúsundum króna.

Finsen varð frægur fyrir ljósrannsóknir sínar, er leiddi hann til þýðingarmikilla uppgötvana. Það er einkum tvent, sem gjört hefur nafn hans kunnugt um allan heim, en það er: hið svonefnda rauða herbergi, til að lækna bóluveiki og aðferð hans til að lækna lúpus.

Eins og flestum er kunnugt, er sólarljósið samsett af allavega litum geislum. Þetta sést greinilega í regnboganum, sem myndast við að sólarljósið klofnar í hina ýmsu liti sína við að skína gegnum regnský loftsins. Svipað sést þegar sólin skín í gegnum þrístrent gler; þá klofnar ljósið og verður marglitt.

Menn höfðu lengi vitað að hinir ýmislega litu geislar höfðu misjafnar verkanir í náttúrunni. Rauðu geislarnir voru áhrifaminstir, en bláleitu geislarnir voru aftur á móti mjög áhrifamiklir gagnvart ýmsum efnum og efnasamböndum. Hinna geislanna gætti lítils. Charcot, Widmark og aðrir vísindamenn höfðu sýnt fram á, að ljósið hefur töluverð áhrif á hörund manna og þeim hafði tekist að sanna, að það væri eingöngu áhrifum bláleitu ljósgeislanna að kenna, að menn yrðu útiteknir, sólbrendir og freknóttir. Finsen kom nú til hugar að þeir gætu einnig verið orsök í því, að bóluveikin verður svo skæð á þeim hlutum hörundsins, sem ljósið nær að skína á, eins og hendur og andlit. Gætu menn útilokað bláleitu geislana frá að verka á hörundið, þótti honum eigi ósennilegt að veikin yrði vægari.

Hann hafði heyrt sögn um enskan prins á miðöldunum, sem hafði batnað bólan við að skarlatskikkja hans var hengd fyrir gluggann Svipuð þjóðráð þektust á Japan og á Tyrklandi, en læknar kölluðu það kreddur og kerlingabækur. Finsen hélt þó að einhver fótur væri fyrir átrúnaði fólksins, og skýrði það þannig, að rauða ljósið, sem skein í gegnum skarlatskikkjuna, hefði útilokað bláu geislana. Hann gjörði því þá tilraun, að hengja rauð tjöld fyrir gluggana, þar sem bóluveikir menn lágu, svo að í herbergjunum var eingöngu rautt ljós. Afleiðingin varð sú, að þessum sjúklingum batnaði fljótar en öðrum og bóluörin urðu því nær engin.

Hann gjörði grein fyrir athugunum sínum í Hospítalstíðindum 1893

og síðan hefur aðferð hans verið notuð víða með góðum árangri, þar sem bóla hefur gengið. Sem betur fer er bóluveikin orðin sjaldgæf síðan bólusetning hefur orðið almenn í Evrópu. Þó aðferð Finsens sé ekki einhlít til að lækna bóluna, má telja hana stórframfarir.

Rannsóknir Finsens leiddu hann smámsaman til nýrri uppgötvana. Honum þótti eigi ólíklegt, að bláleitu geislarnir, sem voru svo áhrifamiklir á ýms efni, gætu einnig verið skaðvænir hinum ýmsu bakteríum, er framleiða hina og þessa sjúkdóma í hörundinu, og það sýndi sig fljótt, að svo var. Einn af þeim sjúkdómum, sem um langan aldur hafði verið talinn því nær ólæknandi var lúpus eða húðberklaveiki, sem er fólgin í því, að tæringarbakteríur setjast að í hörundinu, sem síðan bólgnar í hnyklum, rotnar og grefur í sundur. Sjúkdómur þessi líkist þannig holdsveikinni og ásækir eins og hún mestmegnis andlitið og veldur hræðilega afskræmandi sárum, sem oftastnær éta burtu nefið.

Finsen reyndi nú að eyða bakteríunum í þessum sárum og bólguhnyklum með því, að láta öflugt blátt ljós skína á hina sjúku hörundshluta. Hann lét sólarljósið (eða öflugt rafmagnsljós) skína gegnum blálitaðan vökva (blásteinsvatn) og útilokaði með því aðra litgeisla en þá bláu; ennfremur útilokaðist hitinn af geislunum við að skína gegnum vökvann, sem var kaldur. Bláa ljósinu safnaði hann nú í þétt geislaband með brenniglerum og beindi því þannig á hörundið. En til þess að ljósið gæti skinið sem lengst inn í hörundið, varð hann að tæma blóðið úr háræðunum, því þær lita hörundið rautt og aftra með því öllu bláu ljósi að skína inn. Þess vegna þrýsti hann blóðinu burtu með gagnsæjum en þykkum glerflögum, sem hann batt fast að hörundinu, þangað til það hvítnaði.

Það kom brátt í ljós að þessi hugvitsama aðferð var ekki árangurslaus eða út í bláinn. Bólguþrotinn óx í fyrstu, en rénaði smámsaman aftur, og eftir endurteknar daglegar tilraunir nokkurn tíma í hvert skifti, tókst honum að lækna sjúkdóminn. Bólguhnyklarnir hurfu, sárin greru fyllilega með litlum örum, og glaðir urðu sjúklingarnir eins og nærri má geta. Það leið nú heldur eigi á löngu áður en lúpussjúklingar streymdu til Finsens úr öllum áttum, svo nauðsynlegt var að færa út kvíarnar. Eins og áður er getið stofnaði hann ljóslækningastöð sína 1896, en seinna gat hann með tilstyrk ríkisins reist aðra stærri vel útbúna í alla staði, með tilraunastofum og öðru nauðsynlegu.

Alt til þessa tíma hafa Finsen og lærisveinar hans á stofnuninni haft því nær 1300 lúpussjúklinga til meðferðar og hefur tekist að lækna þá flestalla.

Auk þess hefur aðferðin verið reynd við 500 sjúklinga, er þjáðust af ýmsum öðrum hörundskvillum, en hefur gefist misjafnlega. Tíminn er enn of stuttur til þess, að hægt sé að fella dóm um, hverju ljóslækningin geti til leiðar komið, en óhætt er að segja, að hún gefur góðar vonir í framtíðinni. — Víða í öðrum löndum hafa verið reistar ljóslækningastofnanir með svipuðu sniði og hér í Höfn, sem þykja gefast ágætlega.

Finsen dó á bezta aldri, aðeins 44 ára gamall.

Frá því er hann var um tvítugt hafði hann þjáðst af langvinnum sjúkdómi, sem hvorki hann né neinn annar læknir, sem hann leitaði til, gat læknað. Og svo sjaldgæfur og vandþektur var þessi sjúkdómur, að enginn hinna frægustu lækna gat með vissu sagt, í hverju hann væri fólginn. Það var fyrst eftir dauða Finsens, þegar líkið eftir ósk hans var krufið, að gátan varð fyllilega ráðin. Þá kom í ljós, að gollurshúsið og hið þunna hýði utan um lifrina voru þakin þéttri skán af kalksöltum, sem eins og steinhörð brynja þrengdi að tveimur hinum þýðingarmestu líffærum líkamans — hjartanu og lifrinni — og hindruðu störf þeirra. Þessar meinsemdir höfðu gefið tilefni til daglegra þjáninga, svo Finsen gat síðustu árin sjaldan á heilum sér tekið; því aðdáunarverðara er, hve miklu hann fékk afkastað. Hann þjáðist og löngum af vatnssýki, sem oft varð að tæma með ástungum, svo hann hefði viðþol. Hann hélt sjálfur lengi framan af, að öll veikin stafaði af sulli í lifrinni, er hann hefði fengið heima á Fróni, og gekk fyrst úr skugga um að svo væri ekki, eftir að ítrekaðar prófástungur höfðu verið gjörðar inn í lifrina, án þess að nokkur sullavökvi kæmi í ljós.

Það er dæmafátt með hve miklum áhuga og eftirtekt Finsen fylgdi gangi sjúkdóms síns, meðan honum entust kraftar til, og var það bæði til þess, að reyna að komast fyrir upptök hans, en einnig til þess að leitast við að finna aðferð, er gæti læknað ekki einungis sjálfan hann, heldur og ótal aðra sjúklinga; það markmið hafði hann og fyrir augum, er hann stofnaði hið áðurnefnda sjúkrahús fyrir hjart- og lifrarveika. Hann reyndi ýmsar aðferðir og lagði á sig hvað eftir annað mjög stranga svelti- og þorstalækning með ótrúlegri þrautseigju, og hefur hann ritað um athuganir sínar í dönsk læknatímarit. En því miður tókst hvorki honum né neinum öðrum lækni að stemma stigu fyrir sjúkdómnum, sem smámsaman óx og leiddi til bana.

Finsen var giftur Ingeborg Balslev, dóttur Balslevs biskups í Rípum, er samið hefur Balslevskverið. Hún lifir mann sinn ásamt tveimur börnum þeirra, Halldóri og Guðrúnu, sem bæði eru kornung.

Allir sem kyntust Finsen eru sammála um, að hann hafi verið mesta ljúfmenni og bezti drengur í hvívetna. Hann var höfðingi í lund og sést það bezt af því, að hann gaf mestan hluta Nóbelsverðlaunanna til stofnana þeirra, er hann hafði komið á fót. Hann átti marga vini, en enga hatursmenn, og var í miklum metum meðal embættisbræðra sinna. Hann kom lítið á mannamót og hélt mest kyrru fyrir heima, og var það auðvitað mikið veikindum hans að kenna. Hann gaf sig lítið að opinberum málum, en sagður var hann sjálfstæður og frjálslyndur í skoðunum. Þeir, sem þektu hann bezt, neita því að hann hafi verið neinn sérlegur gáfumaður; hvorki sérlega skarpur né næmur eða fróður, en hann fór vel með það, sem hann vissi, og hafði þau hyggindi, sem í hag koma.

Öllum þeim, sem störfuðu með honum, ber hins vegar saman um,

að hann hafi verið sérstaklega gagnrýnn og einbeittur í að ná takmarki sínu.

Finsen hafði sagt einhverju sinni: »Á alfaravegi er erfitt að finna blóm, sem enginn þekkir áður; en ef vér förum út í skóg eða út á víðavang, eru líkindi til að óþekt blómstur verði á vegi vorum.»

Þessi orð finst mér einkenna Finsen betur en margt annað.

Svo hefur sagt mér einn af bekkjabræðrum hans úr latínuskólanum, að í skóla hafi hann verið álitinn ekki meira en meðalgáfaður, og af því að hann fór sinna ferða og hafði gaman að ýmsu náttúrufræðislegu, sem aðrir eigi gáfu gaum, og þess vegna tók sig út úr annarra hóp, hafi hann verið álitinn sérvitur. Hann sló fremur slöku við aðalnámsgreinir skólans, og gegnir það því eigi furðu, að honum var vanalega skipað neðarlega í bekk. Þetta kom þó eigi af leti eða kæruleysi, heldur af því, að hugur hans fór í aðra átt og hann átti bágt með að fella sig við kröfur skólans. Hann átti fáa vini, en þótti trúr og tryggur, þar sem hann tók því.

Svo hafa frægir menn sagt (t. d. Nordenskjöld og Björnstjerne Björnson), að þeir ættu mikið gott að þakka leti sinni á skólaárunum, sem sé það, að heili þeirra varð eigi skaðskemdur af lexíulestri. Þó Finsen gæti eigi kallast latur, þá getur þó þetta heimfærst upp á hann; því það er víst, að hann lét ekki skólann sníða sér stakk eftir vexti.

Meðan sól er á lofti, gleymist eigi nafn Finsens.

STEINGRÍMUR MATTHÍASSON.

Dánarfregn.

Þó mig taki það sárt, finn ég mér skylt að flytja Íslendingum þá sorgarfregn, að þeir hafa mist einn af vinum sínum erlendis. 22. okt. f. á. dó hér í Berlín Dr. MAX BARTELS, leyndar-heilbrigðisráð og prófessor (f. 26. sept. 1843). Hann var bæði í mjög miklu áliti sem læknir og einkar vel látinn af allri alþýðu manna. Það voru ekki einungis hin ágætu læknisráð hans, sem linuðu þjáningar sjúklinganna, heldur og hið ómótstæðilega töfraafl manngæzku hans. Þeim fanst þeir undir eins finna til bata, jafnskjótt og þeir sáu hið góðlega, viðkvæma og þó glaðlega andlit hans. Hans óumræðilega hjartagæzka í sambandi við andríki hans og afarvíðtæka þekkingu gerði hann að alveg einstöku stórmenni, svo að lát hans verður óbætanlegur missir fyrir hvern þann, sem átti því láni að fagna, að verða umönnunar hans og vináttu aðnjótandi.

Sem vísindamaður var Dr. Bartels, fyrir utan sérfræðigrein sína, læknisfræðina, meðal hinna fremstu fræðimanna í mannfræði og þjóðafræði, og á því Ísland mikils vinar í stað að sakna, þar sem hann er látinn. Hvert hið minsta af þjóðareinkennum Íslendinga og hvert ein-

asta smáræði í íslenzkum listaiðnaði höfðu gildi í hans augum og vöktu gleði hjá honum, og sú, er þessar línur ritar, taldi það hamingjustund, er hún gat skýrt honum frá einhverju af því tægi. Hún er honum líka þakklát fyrir það, — eins og fyrir svo óendanlega margt annað —, að hann stöðugt fékk hana til að semja smáritgerðir um hin og þessi íslenzk efni. Sjálfur hefur hann ritað langa ritgerð um íslenzkar venjur og þjóðtrú viðvíkjandi barnsburði, meðferð ungbarna og ýmsu, er þar að lítur (»Isländischer Brauch und Volksglaube in Bezug auf die Nachkommenschaft«; sbr. Eimr. VII. 159). Annars eru helztu rit hans: »Das Weib in der Natur- und Völkerkunde« og »Die Medizin der Naturvölker«. Það var enganveginn eingöngu vísindalegur áhugi, heldur fyllilega jafnframt honum ást hans á mannkyninu og manneðlinu, sem rak hann til að vinna að því með óþreytandi elju, að draga fram í dagsljósið alt, sem það ætti í fórum sínum af skoðunum, venjum o. s. frv. í sögnum og þjóðtrú frá eldri tímum, safna því og varðveita fyrir eftirkomendurna.

M. LEHMANN-FILHES.

Gáfur og skapsmunir.

Eftir MAX O'RELL.

Gáfur styðja þann, er þær hafa, til hamingju; en það eru þó í raun og veru skapsmunirnir, sem skapa hana. Menn geta komist áfram í heiminum, þó þeir séu nauðalitlum gáfum búnir, ef þeir aðeins eru gæddir miklum skapsmunum. En án skapsmuna komast þeir aldrei áfram, hversu miklum gáfum, sem þeir eru gæddir.

Með skapsmunum á ég við: ráðvendni, að vera vandur að virðingu sinni, þráð í hugsunum og rétta ályktun, háttlægni, þolgæði, iðni, stilling, hófsemi, sjálfstraust og stundvísi. Sá maður, sem er öllum þessum kostum búinn, þarf ekki að flýja gamla heiminn til þess að leita gæfu sinnar í hinum nýja. Hvar sem hann er og hvar sem hann fer, hlýtur hann alstaðar að skapa sér stöðu og óefað komast vel áfram. Það gerist, að kalla má, af sjálfu sér, af þeirri einföldu ástæðu, að menn þurfa hvarvetna á honum að halda, af því hann gerir sig alstaðar ómissandi.

Enginn getur notast við dugnað nema hann sé samfara ráðvendni, né kænleg hyggindi án hreinskilni.

Ef þú hefur fyrir þér mann, sem árum saman jafnan hefur haft sérstaka hepni með sér í lífinu, þá getur þú reitt þig á, að hann er bæði eljumaður og auk þess ráðvandur og hreinskilinn: þess konar maður, að menn geta reitt sig á orð hans. Því hve miklum gáfum sem hann kynni að vera búinn, munu þær koma honum að litlu haldi, ef þær standa ekki undir stjórn góðra skapsmuna. Þetta er algild

reynsla, sem þú munt sanna, hver svo sem maðurinn er, hvort sem hann er stjórnmálamaður, kaupmaður, hermaður, málaflutningsmaður, læknir, blaðamaður, listamaður, rithöfundur eða leikandi.

Það er alkunna, að margir menn, sem gæddir hafa verið ljómandi gáfum, hafa dáið í eymd og volæði eingöngu af því, að þá skorti skapsmuni. Og það er skapsmununum einum að þakka, er treggáfaðir menn geta að lokum orðið miljónungar, sem allir bera virðingu fyrir. Það er ekki ætíð gáfaðasti pilturinn í bekknum, sem verður efstur; það verður vanalega sá, sem mest hefur skapsmunaþrekið. Hafi hann hvorttveggja í einu til að bera, bæði gáfur og skapsmuni, þá getur enginn við hann kept; það er auðsætt.

. Því ekkert er tilviljun, ekkert slempilán á sér í rauninni stað í lífinu. Hepni og óhepni eru undir okkur sjálfum komin.

Hvað er hepni? Það er að fara á fætur kl. 6 á morgnana, brúka 3 krónur á dag, ef menn innvinna sér 6, annast sín eigin störf og mál, en skifta sér ekki af annarra; hepni þýðir í útleggingu þeir erfiðismunir og afneitun, sem þú hefur ekki hikað við að leggja á sjálfan þig; hún þýðir nætur, sem þú hefur varið til strangrar vinnu. Að grípa tækifærið, er, að koma til staðar á réttu augnabliki, að verða ekki of seinn til þess að komast með lestinni, með öðrum orðum, að menn reiði sig á sinn eigin ramleik, að menn hafi fyrir trúarsetning: hjálpaðu þér sjálfur, þá mun drottinn hjálpa þér! Heiður og virðing eru jafnan í fylgd með þeim, sem hefur vit á að hjálpa sér sjálfur og þolinmæði til að bíða. Hafir þú á þennan hátt komist nokkuð áfram í heiminum, munu allir »auðnuleysingjarnir« æpa á eftir þér: Það er ekki mikill vandi fyrir hann, sem altaf er svo stálheppinn.

Þú getur verið »heppinn« um stund, en sí og æ með engu móti. Sá maður, sem daglega situr við spilamensku, mun, þegar árið er liðið, geta sagt þér, að hann hafi jafnoft setið í hepni sem óhepni.

Þetta eru talviss lög, sem eigi verður undan komist. Eini vegurinn til þess að verða oftar »heppinn« en »óheppinn« í spilum er sá, að hafa rangt við, með öðrum orðum að rugla eða fara á svig við öll líkindalög.

Og eins gengur það í lífinu: Eini vegurinn til að verða heppinn og verða ofan á, er, að láta aldrei neitt vera komið undir neinu slempiláni, heldur að vinna, vinna og aftur að vinna; að afla sér trausts annarra, með því að sýna sterka og djarfmannlega skapsmuni: með því að gera sjálfan sig ómissandi, af því menn geti reitt sig á þig, og af því menn sjá, að þú vinnur verk þitt með áhuga og ást til þess; að ganga leið sína gegnum lífið með brosandi hugdirfð, sem læsir sig í aðra, að ávinna sér virðing annarra með ráðvendni og einlægni, og jafnan minnast þess, að menn komast aldrei lengra með glæfrabrögðum en með vönduðum og heiðarlegum meðulum.

Sá er ekki snjallasti stjórnmálamaðurinn eða forvitrastur, sem hefur lag á að skapa atburðina eða framkalla þá, heldur einmitt hinn, sem getur séð þá fyrir og hefur vit á að hafa hag af þessari framsýni. Til þess að komast áfram, verða menn að kunna að taka tillit til kringumstæðanna, eins og þær nú einu sinni eru, og reyna að nota þær sem bezt má verða, en ana ekki áfram í blindri þrákelkni. Ein-

beittur vilji og þolgæði eru hinir beztu vinir manna, en þrákelknin með sínum sjónbyrgjandi augablökum, er aftur hinn versti óvinur þeirra.

Enginn nær markinu, ef hann eyðir tímanum til ónýtis í að vera að kvarta yfir því, sem of seint er orðið að lagfæra, og ef hann getur ekki sætt sig við að verða fyrir óhjákvæmilegu tjóni. Það má með nokkurnveginn vissu gera ráð fyrir, að hver maður hafi lifað augnablik, er á reið að grípa gæfuna á fluginu, og hafi hann ekki notað þetta augnablik, þá kemur það að líkindum aldrei aftur. Tækifærið kemur áreiðanlega, en menn verða að sætta sig við að bíða eftir því. Enginn getur haft hamingjuna með sér alla sína æfidaga, en enginn er heldur eingöngu ógæfusamur og óheppinn. Ef einhver segir við þig: »Já. það er mín vanalega hepni; ég er eftirlætisgoð hamingjunnar«, þá geturðu verið nokkurnveginn viss um, að þeim manni er í rauninni alls ekki ljóst, hvenær hann situr með tromp á hendinni.

Til þess að komast upp, verða menn að vera sparsamir; en menn verða líka að kunna að geta látið peninga af hendi rakna, og meira að segja sýna örlæti, þegar þörf gerist. Vilji menn fá uppskeru, verða menn að sá. Sparsemi er kostur, en sé ofmikið af henni gert, getur hún hæglega snúist upp í nánasarskap og ágirnd; en nánasarskapur er ljótur galli í fari manns, og ágirndin er, eins og kunnugt er, ein af hinum sjö höfuðsyndum.

Auðmennirnir í Ameríku eru að jafnaði örlátir, og margir þeirra hafa varið miklu af fé sínu til mannúðar þarfa; og einkanlega á þetta sér stað með þá, sem sjálfir hafa aflað sér auðs síns.

Mér er það óskiljanlegt, að anarkistarnir (stjórnleysingjarnir) skuli þeyta sinni eitruðu hatursspýju gegn auðkýfingunum. Fari menn að rannsaka ritningarnar, munu menn sjá, að langflestir þeirra eru menn, sem byrjað hafa með tvær hendur tómar, en sem hafa aflað sér auðs síns með vitsmunum og strangri vinnu; og þetta hefðu þessir blessaðir hljóðabelgir líka getað gert, ef þeir hefðu viljað vinna, í stað þess að slíta sér út á eintómum gremjulátum.

Allar stórgjafir til mannúðarstofnana, spítala og háskóla koma að öllum jafnaði frá auðkýfingum, sem sjálfir hafa fundið, hvar skórinn kreppir, — mönnum, sem hafa með dugnaði, vitsmunum og skapsmunaþreki hafið sig upp úr múgnum. *V. G.*

Max Müller um Guðbrand Vigfússon.

Hinn frægi málfræðingur og goðsagnafræðingur MAX MÜLLER († 1900) lét eftir sig brot af æfisögu sinni, er hann hafði sjálfur samið og hefur það verið gefið út af syni hans (F. Max Müller, »My Autobiography. A Fragment. London 1901). Rit þetta er einkar skemti-

legt og vel skrifað og minnir hann þar á fjölda merkra manna, er hann kyntist á hinni löngu og merkilegu æfi sinni, einkum auðvitað í Oxford, þar sem hann dvaldi lengst af sem háskólakennari, og bar bein sín að lokum. Meðal annars minnist hann stuttlega á dr. *Guðbrand Vigfússon* og dvöl hans í Oxford. Að vísu má vefengja, hvort Max Müller hefur lesið rétt í huga Guðbrands, en dómur slíks manns, sem Max Müller var, er þó þess verður að hans sé getið. Af því bók þessi mun ekki í hvers manns höndum á Íslandi, hef ég þýtt kaflann um Guðbrand (í frumritinu bls. 245—47).

Prófasturinn [ɔ: dr. Gaisford prófastur (ɔ: forstöðumaður) Kristskirkjukollegíisins í Oxford] spurði mig um íslenzka orðabók, sem Cleasby og Dasent höfðu boðið háskólaprentsmiðjunni til útgáfu. — »Þetta er lítil skrælingjaeyja og hvernig getur það átt sér stað, að þeir eigi nokkrar bókmentir? — Ég [ɔ: M. M.] reyndi eftir bezta megni að útskýra fyrir prófasti, að íslenzkar bókmentir væru bæði miklar og merkilegar, og nokkru síðar fór svo, að prentsmiðjan — sem á þeim tímum var sama sem prófasturinn — tók að sér að kosta orðabókina, og var hún síðar gefin út með mikilli vandvirkni og lærdómi af dr. [Guðbrandi] Vigfússyni. Má með fullum rétti kenna orðabókina við hann, einkum þegar til þess er litið, hvað margar orðabækur eru kendar við útgefendurna, en ekki við hann eða þá, sem hafa safnað til þeirra.

Þessi dr. [Guðbrandur] Vigfússon var mjög einkennilegur maður. Hann var náfölur í andliti og blóðlaus og hafði aðeins þá einu ósk, að menn létu hann vera í friði og einan út af fyrir sig. Fyrst kom hann til Oxford til að aðstoða dr. Dasent, sem Cleasby hafði fengið í hendur safn sitt [til orðabókarinnar] áður en hann lézt; en að því loknu settist hann þar að fyrir fult og alt og mun hann hafa álitið það sjálfsagt, að háskólinn myndi láta sig fá það lítilræði, sem hann þarfnaðist til að lifa á. En það urðu meira að segja vandkvæði á því að útvega honum það, því enginn sjóður var til, er hægt væri að verja til þess konar, þó ýmsir aðrir sjóðir væru þar, sem virtist vera sóað til lítils gagns. Og af þessu leiddi að hann var sí-nöldrandi. Ýmislegt var reynt til að gera hann ánægðan, en ekkert dugði alveg. Loksins varð hann veikur og dó, og þegar hann lá á Acland-spítalanum, þar sem hjúkrunarkonurnar gerðu alt, sem í þeirra valdi stóð, til þess að honum liði vel, sagði hann stundum við mig, þegar ég sat þar hjá honum, að sér hefði aldrei á æfi sinni liðið eins vel og á þessum spítala. Ég hef stundum ásakað sjálfan mig fyrir það, að ég ekki hafði meiri mök við hann í Oxford en raun varð á. En mér fanst hann altaf svo fullur af grunsemdum, og hann var afar-stygglyndur; og það gjörði allar nánari samvistir við hann erfiðar og alt annað en skemtilegar. Og vel getur verið að það líka hafi verið mér að kenna. Vera má að honum hafi fundist að hann ætti heimting á kennaraembætti við háskólann í íslensku,[1]) eins og ég, og að hann hafi séð of-

[1] M. M. virðist hafa gleymt því, að G. V. var síðustu ár æfi sinnar kennari í íslenzku við Taylorian Institute (sem heyrir undir háskólann) og var það embætti stofnað handa honum persónulega og hefur engum verið veitt síðan. Aths. þýð.

sjónum yfir hinni föstu stöðu minni í Oxford og hvað ég var þar óháður og frjáls. Þegar við unnum að einhverju saman, var hann altaf viðkunnanlegur í byrjuninni, en snerist bráðlega og varð þá önugur og fann sér alt til, hvað sem ég svo gerði, og ég varð því að láta hann sigla sinn eigin sjó og gerði sjálfur hið sama«. *S. Bl.*

Skriðdýrsháttur.

Það hefur komið í ljós síðan nýja stjórnin settist að völdum á Íslandi, að flokkur sá, sem hana styður — eða að minsta kosti blöð hans — hefur talið það skyldu sína að verja allar gerðir stjórnarinnar, hversu öfugar sem þær væru eða óheillavænlegar fyrir landið. En slíkur skriðdýrsháttur gegn stjórn sinni er harla ósamboðinn sjálfstæðum mönnum og lítt til þess fallinn, að efla þjóðræði í landinu og ala upp góða stjórn. Ekki getur heldur hjá því farið, að slíkt komi þeim í koll fyr eða síðar, er svo leggjast flatir fyrir valdhöfunum, að þeir þora hvorki að æmta né skræmta, þótt framin sé bersýnileg óhæfa. Afleiðingin verður auðvitað sú, að þjóðin missir traust á þess konar stjórnarsleikjum og hættir að trúa þeim, jafnvel þótt þeir hafi stundum á réttu að standa. Hins vegar stælist stjórnin upp í því, að leyfa sér hvað sem vera skal, og álítur að alt, sem hún gerir, sé »harla gott«. Þannig hefur það gengið í öðrum löndum, þegar slíkt hefur komið fyrir, og sama mun reyndin á verða á Íslandi.

Sú var tíðin í Noregi, að líkt þótti við brenna þar, enda fór stjórnarfarið dagversnandi, unz óánægjan var orðin svo mikil í landinu, að beztu menn þjóðarinnar sáu, að ekki mátti lengur við svo búið standa. Gamla stjórnin féll og önnur ný var skipuð. Og nú ætla stuðningsmenn hennar ekki að brenna sig á sama soðinu, heldur segja henni sjálfir ótæpt til syndanna, þegar hún gerir glappaskot.

Vér álítum að ekki sé ófróðlegt fyrir íslenzka lesendur um þessar mundir að sjá um þetta grein, sem birtist í blaðinu »Verdens Gang« 30. okt. 1904. Þar segir svo:

»Nú eru orðin svo mikil brögð að aðfinningunum við stjórn-

ina, segir eitt af skriðvélamáltólunum fornu, að jafnvel eigin stuðningsmenn hennar verða að mótmæla gjörðum hennar hástöfum. Slíkt og þvílíkt kom aldrei fyrir á sokkabandsárum þeirra. Þá var hvorki æmt né skræmt, hve mikið sem á milli bar. Eintómur skriðdýradans í allri fylkingunni! Steens- og Blehrs-ráðaneytið gat framið hinar verstu óhæfur, eins og t. d. í málinu um Kongungsgötu 21, og var samt varið af alefli af öllum flokknum. Innblásnu blöðin voru forsöngvarar og aðrir rauluðu undir. Í hvíslingahjali í hornunum og undir tvö augu kom mönnum saman um, að þessir vinstriráðherrar væru þeir verstu, sem hægt væri að fá: en þegar menn töluðu hátt og opinberlega, þá voru þessir sömu herrar ágætastir allra vinstrimanna og alveg ómissandi. Þeim var veitt sams konar þjónusta og Jeppa bónda í sæng barónsins (hjá Holberg) og borið í þá pundunum saman af smjaðri á hverjum degi, svo að þeir að lokum álitu, að þeir gætu leyft sér hvað sem vera skyldi. Unz þeir einn góðan veðurdag vöknuðu á mykjuhaugnum. Og þaðan kasta þeir nú skarni sínu á þá, sem eiga að koma öllu í lag í húsinu eftir óstandið hjá þeim. Vér skulum nú trúa þeim og stuðningsmönnum þeirra fyrir lítilsháttar leyndarmáli: Jafnmikil brögð og nú eru orðin að aðfinningum við stjórnina, jafnmikil voru þau þegar frá öndverðu, er hún var mynduð. Flokkur hennar áskildi sér að beita gegn henni einarðri gagnrýni eins og sjálfstæðum mönnum sómdi. Jafnfjarri og það var stjórninni sjálfri, að gera kröfu til neins páfalegs óskeikulleika, jafnfjarri var það vinum hennar, að mynda nokkurt samsæri til þess að hrósa öllum gjörðum hennar. Og þeirri reglu hefur verið fylgt. Sérhver okkar leyfir sér að hafa sína skoðun og þorir að láta hana uppi. Og eitt lítilsháttar leyndarmál enn: Það er svo hræmulega á statt fyrir hinni núverandi stjórn, að hún hefur mætur á þessu háttalagi. Hún er sjálf saman sett af frjálsum og óháðum mönnum, sem hafa ekki tekið sæti í stjórninni til gamans og skemtunar fyrir sjálfa sig, heldur til þess að vinna fyrir ættjörð sína. Henni þykir vænt um að heyra einlæg orð um það, er að gagni megi verða, viðvörunarorð og vísbendingar frá skoðanabræðrum sínum, og meira að segja gagnrýni og árásir, þegar henni skjátlast. Það er það eina, sem hún getur reitt sig á«.

Það væri ekki óhyggilega gert af stjórnarblöðunum íslensku — og flokksmönnum hennar — að taka sér þessa reglu stjórnarblaðanna norsku til fyrirmyndar. Það mundi mjög auka tiltrú

manna til þeirra, og koma þeirri skoðun inn hjá almenningi, að það væri í sannleika hagur landsins, en ekki valdhafanna sjálfra, sem þau bæru fyrir brjósti. En hingað til hefur því miður ekki bólað á slíku hjá stjórnarblöðunum okkar. Hjá þeim er alt gott og blessað, sem stjórnin gerir, hjá henni eru engar ávirðingar til, hún er óskeikul, eins og páfinn. Þau hafa ekki fundið að einu einasta atriði í gjörðum hennar, heldur varið þær allar í líf og blóð. En með þessu háttalagi gera þau stjórninni mikinn ógreiða. Því þegar svona langt er gengið á skriðdýrsbrautinni, þá eru ekki mikil líkindi til, að almenningur leggi trúnað á orð þeirra til lengdar. Hann veit sem sé fullvel, að í stjórninni sitja breyskir og ófullkomnir menn, svo að ekki getur hjá því farið, að þeim skjátlist einhverntíma. Og þegar honum er sagt að slíkt komi aldrei fyrir, þá hættir hann að trúa og fer að álykta sem svo: Það er ekkert að marka, hvað þessir menn segja. Þeir eru auðsjáanlega tóm *skriðdýr*. V. G.

Mór.

Það er kunnugra en frá þurfi að segja, hve stórkostlega þýðingu eldurinn hefur frá aldaöðli haft fyrir mannkynið, og þá ekki sízt hinar norðlægari þjóðir. Það má svo að orði kveða, að notkun eldsins sé eitt af fyrstu lífsmörkum menningarinnar, og að mörg hin mikilvægustu spor, sem mannkynið hefur stigið á menningarbrautinni séu nátengd, eða jafnvel innifalin í nýrri notkun eldsins. Hugsum oss einungis þær umbyltingar á lífi manna og þjóða, sem málmbræðsla og notkun gufuaflsins hafa haft í för með sér.

Langt fram eftir öldum voru skógarnir nálega eina eldsneytisuppsprettan, enda er viðurinn mjög handbært eldsneyti. Mörg lönd — og þar á meðal Ísland — bera þess sorglegan vott enn þann dag í dag, að þessi uppspretta hefur verið brúkuð meira en góðu hófi gegndi af forfeðrum vorum. Seinna koma steinkolin til sögunnar, og það er þá fyrst, að eldurinn er fyrir alvöru tekinn í þjónustu iðnaðarins. Sem dæmi um, hve stórkostlega eldsneytiseyðslan vex ár frá ári, skal ég geta þess, að steinkolaframleiðsla

heimsins hefur meir en tvöfaldast á árunum 1874—94 og er nú fast að því 700 miljónir smálesta[1] á ári.

Þjóðir þær, sem ekki hafa kol svo neinu nemi, t. d. Rússar, Svíar, Danir o. fl., standa því að mörgu leyti illa að vígi í samkeppninni við kolauðgu þjóðirnar, t. d. Englendinga, og geta við ýms tækifæri orðið að meira eða minna leyti háðar þeim. Gott dæmi þess er, að þegar Englendingar áttu í ófriði við Búa, lögðu þeir toll á steinkol, og létu á þann hátt allar þær þjóðir, sem ensk steinkol nota, borga nokkurskonar herskatt.

Kolalausu og kolasnauðu þjóðirnar hafa því kostað alls kapps um að finna eldsneyti, er gæti komið í stað kolanna. Athygli þeirra hefur meira og meira leiðst að mónum.

Mór hefur að vísu verið þektur og notaður til eldsneytis um langan aldur. Hinn rómverski náttúrufræðingur Plinius segir í náttúrusögu sinni (16. 1) um þjóðflokk er Chaucar nefnast: »Þeir flétta sér net úr sefi og hnoða mýrajörð með höndunum og þurka hana, fremur við vind en sólarhita. Jörð þessari brenna þeir, sjóða við hana mat sinn og verma líkami sína, þegar þeir eru stirðir af kulda«.

Á öldinni sem leið hnignaði mótekjunni víða um lönd. Kom það af tvennu. Fyrst og fremst urðu kolin ódýrari og ódýrari í kolasnauðu löndunum, og kom það af hinum feikilegu framförum, sem öll samgöngufæri tóku á þeim tíma, svo að heita má, að fjarlægðar gætti ekki lengur. Í öðru lagi hækkaði kaupgjald að mun, og kom hart niður á mónum, sem í þá daga eingöngu var unninn með handafli.

Skömmu eftir miðja 19. öld fóru menn að taka gufuaflið í þjónustu sína við móvinnuna. Fyrst framan af var þó útlitið ekki glæsilegt. Menn rösuðu fyrir ráð fram og stofnuðu stórar móverksmiðjur, er með vélaafli eða eldshita áttu að ná vatninu úr mónum á stuttum tíma og á þann hátt gjöra mótekjuna óháða árstíðum og veðráttu. Allar tilraunir, sem gjörðar voru í þessa átt, mishepnuðust og féllu um koll, en höfðu oft áður kostað miljónir króna.[2] Þessi stórkostlegu eignatjón, er leiddu af mó-

[1] Smálest (ton) = 1000 kílógrömm = 2000 pund.

[2] Hingað til hefur verið talinn ógjörningur að ná vatninu úr mónum með hita eða vélaafli, og tilraunir, sem gjörðar hafa verið í þá átt, hafa jafnan verið skoðaðar sem loftkastalar, er aldrei gæti komið til mála að borguðu sig. Á fundi sem haldinn var 24. nóv. 1904 í »Mosskulturföreningen« í Svíþjóð, sýndi einn af helztu

verksmiðjunum, gjörðu marga svo raga við allan móiðnað, að jafnvel beztu uppgötvanir á því svæði iðnaðarins mættu ótrú og tortrygni og áttu því erfitt uppdráttar. Smámsaman þokaðist þó móiðnaðurinn áfram og komst inn á hollari og öruggari brautir. Menn sneru sér nú með alvöru að því, að finna fljótari og hagkvæmari aðferðir við mógröftinn, og að því, að smíða vélar til að elta og hnoða móinn með, og á þann hátt gjöra hann samfeldari, ómyldnari og meira samkynja, en héldu gömlu loftþurkuninni. Síðan hefur móiðnaðinum fleygt fram og fleygir fram ár frá ári. Margt hefur þó mórinn átt við að berjast og þar á meðal ekki sízt eldstórnar. Ofnasmiðjurnar keptust hver við aðra að búa til ofna, sem ættu sem bezt við kolin og hagnýttu þau sem bezt, en tóku ekkert tillit til mósins. Mórinn útilokaðist því smámsaman, að minsta kosti í bæjunum. Á síðustu árum hefur verið ráðin bót á þessu, og nú eru margar ofnasmiðjur, er búa til ágæta móofna.. Jafnframt hafa og verið smíðaðar eldstór fyrir mó, er gjöra honum mögulegt að keppa við kolin í iðnaðinum, bæði við gufuvélar, við leirbrenslu, við málmbræðslu o. fl., og það jafnvel í löndum, sem sjálf framleiða mikil kol, eins og til að mynda Þýzkalandi.

Á síðustu tímum er mótekja og móiðnaður orðið eitt af helztu áhugamálum margra þjóða, einkum í hinum norðlægari löndum. Mjög víða um lönd hafa verið stofnuð stór félög, er hafa gjört það að aðalstarfi sínu, að auka og útbreiða þekkingu á mó og móiðnaði. Félög þessi eru að stórum mun styrkt af almannafe og stjórnirnar hafa á ýmsan hátt látið sér ant um móiðnaðinn. Ég skal tilfæra nokkur dæmi þessu til sönnunar.

Í Svíþjóð hefur verið stofnaður móskóli í Emmaljunga með miklum styrk af opinberu fé. Á hann að veita mönnum þá fræðslu, sem nauðsynleg er, til að geta með góðum árangri staðið fyrir móverksmiðjum. Ríkið launar mó-verkfræðing og tvo aðstoðarmenn hans. Ennfremur hefur verið varið stórfé til að reyna

---

móverkfræðingum Svía, Larsson að nafni, að ef mór er hitaður um 200° undir mikilli þrýstingu, breytist eðli hans svo, að þá er hægt að pressa úr honum nálega alt vatnið, og verður hann við það harður og þéttur sem steinkol væri. Larsson telur víst, að unt verði að búa til smálestina af þessum samþrýsta mó fyrir 4½ krónu. Í vetur á að stofna litla verksmiðju til að gjöra frekari tilraunir. Hefur ríkið veitt 20,000 krónur til þess. Að sinni er því ekki hægt að segja um, hvort aðferðin er nýtileg, en talsverð líkindi eru þó til þess, að svo sé.

ýmsar móvélar. Árið 1901—02 nam það fé, sem Svíar veittu til móiðnaðar, því nær 100,000 kr. og sama ár veittu þeir 1½ miljón króna að láni gegn lágum vöxtum, til að stofna móverksmiðjur.

Móiðnaðarfélagið danska, sem ekki er nema nokkurra ára gamalt, fékk þetta ár 4000 kr. styrk úr ríkissjóði og hefur fengið loforð fyrir 8000 kr. næsta ár.

Á Hollandi hefur stjórnin og sveitafélögin í sameiningu kostað mörgum tugum miljóna til að ræsa mýrar og á þann hátt létta bæði móvinnuna og flutning mósins.

Líkt þessu hefur verið farið að í ýmsum öðrum löndum.

Vér Íslendingar erum eftirbátar annarra þjóða í móiðnaði, líkt og í öðrum verklegum efnum. Þetta er þeim mun sorglegra, sem vér hvorki höfum skóga né kol svo neinu nemi. Auk þess er svo afar erfitt að ná í útlent eldsneyti upp til sveita, að þar verða menn að nota það eldsneyti, sem fyrir hendi er, en það hefur víða hvar verið áburðurinn — skán og klíningur. Þessi áburðarbrensla hefur verið og er ennþá til ómetanlegs tjóns fyrir landbúnað vorn, og er auk þess í augum annarra þjóða vottur um slíkt mentunarleysi og ónytjungshátt, að varla væri öðrum en skrælingjum ætlað.

Á seinni árum hafa kröfur þjóðarinnar um rúmbetri, bjartari og loftbetri húsakynni aukist að miklum mun. Timburhúsunum fjölgar ár frá ári. Þessi breyting á byggingarlagi hlýtur að hafa í för með sér stórum aukna eldsneytiseyðslu, því þótt margt megi segja torfbæjunum til foráttu, þá eru þeir samt hlýir. Krafan um ódýrt og gott eldsneyti sverfur því sífelt fastar og fastar að, og liggur við að segja megi, að velferð þjóðarinnar bæði í heilsulegu og hagsmunalegu tilliti sé í veði, ef ekki er að gjört.

Svo vill vel til, að víða um landið, og það sjálfsagt miklu víðar en menn vita, er allgóður mór, sem með nokkurri framtakssemi og hagsýni gæti verið hið ákjósanlegasta eldsneyti, meira að segja miklu handhægra og þægilegra en hin marglofuðu steinkol.

Heima virðist nú vera að vakna áhugi á þessu velferðarmáli, og er það mest og bezt að þakka Guðmundi héraðslækni Björnssyni, sem í ritgjörðum sínum hefur brýnt kröftuglega fyrir þjóðinni nytsemi mósins. Búnaðarfélag Íslands hefur einnig tekið málið að sér; gengist fyrir rannsóknum á mó, og veitt höfundi þessarar greinar ferðastyrk til að kynna sér móiðnað og notkun mós hér í Danmörku.

Áður en ég sný mér að aðalefni þessarar greinar, nefnilega að lýsa helztu móvinnuaðferðum, er nú tíðkast, og notkun mós á ýmsum stöðum, skal ég fara nokkrum orðum um mómýrar og mó yfirleitt.

MÓMÝRAR.

Í Danmörku og víða annarsstaðar er mýrum skift í tvo aðalflokka: hámýrar og lágmýrar. Hver af þessum flokkum er svo greindur í marga undirflokka, en sú skifting er nokkuð á reiki, svo ég sleppi henni hér. Oft er hámýra- og lágmýramyndunin blönduð saman í sömu mýrinni, svo að vart er hægt að skera úr, hvort hún eigi fremur að teljast til hámýra eða lágmýra.

Hámýrarnar liggja ætíð svo hátt, að jarðlögin undir þeim eru hærri en yfirborð nálægra lækja og vatna. Aðaljurtagróðurinn er ýmsar mosategundir og lyng. Hið þykka mosalag hindrar mjög uppgufun úr mýrinni og mosaleifarnar, sem hrúgast upp ár frá ári, eru lausar í sér og fullar af smáholum. Mýrin helzt því full af vatni og veldur því hárpípuafl jarðvegsins. Hvað ytra útlit snertir, er það einkennilegt fyrir hámýrarnar, að þær eru allajafna hæstar í miðjunni. Kemur það af því, að við jaðrana veitir vatni betur frá, og mýrin verður hálfþur. Lífsskilyrðin verða því lakari fyrir mosategundirnar á þeim stöðum, svo minni jurtaleifar safnast þar fyrir en lengra inn í mýrinni, þar sem hárpípuafl jarðvegsins neytir sín betur og mýrin því er rakari. Ennfremur rotna og eyðast jurtaleifarnar seinna, þar sem mýrin er full af vatni.

Lágmýrarnar eru svo láglendar, að jarðlögin undir þeim eru lægri en ár þær og lækir, sem þær myndast við. Venjulega eru þær svo láglendar, að vatn flóir yfir þær í vatnavöxtum. Helzti jurtagróðurinn er ýmsar tegundir hálfgrasa og nokkrar grastegundir og oft kjarr.

Í Danmörku eru báðar myndanir algengar, en oft eru þær ekki glögt greindar hver frá annarri. Í sömu mýrinni er oft bæði hámýra og lágmýra myndun. Er þá títt, að neðstu lögin eru lágmýri, en efri lögin hámýri. Kemur það af því, að þegar mólagið í hinni upphaflegu lágmýri var orðið svo þykt, að vötn hættu að flóa yfir mýrina, urðu lífsskilyrðin lakari fyrir hálfgrös og aðrar lágmýrajurtir. Þær dóu því smámsaman út, en í stað þeirra komu mosategundirnar ein eftir aðra og mýrin varð á endanum að hámýri. Þannig eru t. d, flestar mýrar við Sparkær í Danmörku myndaðar.

Þar sem ég þekki til á Íslandi er hámýramyndunin mjög sjaldgæf. Flestar mýrar þar eru hreinar og beinar lágmýrar.

Víða á Íslandi myndast mór á nokkuð sérstakan hátt. Við hlíðaræturnar koma tíðum upp margar uppsprettur, er halda hallanum frá hlíðarrótunum niður á láglendið sírökum. Á slíkum stöðum geta oft myndast þykk mólög. Í Danmörku hittast slík mólög hingað og þangað og eru þau kölluð »Vældtørv«. Á íslenzku mætti ef til vill kalla þess kyns mýrar uppsprettumýrar.

Talsverður munur er á hámýra- og lágmýra-mónum. Hamýramór er laus í sér og venjulega tága- og lurkalaus. Ljós á lit, einkum efstu lögin. Lágmýramór er oftast miklu þéttari og samfeldari en hámýramór, gegnofinn með tágum og oft með mörgum smærri og stærri lurkum. Dökkur á lit.

Helzti munurinn á efnasamsetningu hámýra- og lágmýramós er, að lágmýramór er miklu öskumeiri. Orsökin til þess er, að vötnin, sem venjulega flæða yfir lágmýrarnar, flytja með sér sand og leir, sem svo verður eftir í mýrinni og blandast saman við móinn. Af þessum mismun leiðir að hámýrarnar eru miklu lakari til ræktunar en lágmýrarnar, því hámýrarnar eru nálega gjörsneyddar steinefnum.

Þykt mólagsins er mjög mismunandi frá nokkrum decímetrum og alt að 10 metrum, á einstöku stöðum jafnvel 24 metrar.[1] Til þess að mótekja geti borgað sig, er venjulega talið, að mólagið verði að vera að minsta kosti 1 m. á þykt.

Það liggur í augum uppi, að langan tíma þarf til að mynda þykk mólög, og víst er að sum þeirra eru mörg þúsund ára gömul. Sést það á fornleifum, sem fundist hafa í þeim. Sum mólög eru miklu yngri. Í Oldinborg á Þýzkalandi fanst fyrir skömmu akvegur í jarðlaginu undir 1,8 m. þykku mólagi. Með fullri vissu varð séð, að þessi akvegur hafði verið notaður hér um bil árið 54 eftir Krists burð. Á 1850 árum hafði því mólagið vaxið um 1,8 metra eða 1 m. á 1000 árum. Þetta dæmi er nálega hið einasta, er þekkist um vöxt mýra.

---

[1] Í ritgerð þessari er mál og vigt eftir metramáli. Metri (m.) = $38^1/_4$ þuml. = 10 decím. (dm.) = 100 centím. (cm.) = 1000 millímetrar (mm.). Kílómetri = 1000 metrar rúmlega $^1/_8$ úr mílu. Kílógramm (kíló) = 1000 millígrömm (mgr.) = 2 pund.

MYNDUN MÓS OG SAMSETNING HANS.

Mór er jurtaleifar, sem hafa rotnað — fúnað — niðri í vatni og við lágt hitastig.

Svo sem kunnugt er, eru lífrænuefni jurtanna nálega eingöngu samansett af þremur frumefnum, nefnilega kolaefni, vatnsefni og súrefni. Auk þess er í þeim lítið eitt af köfnunarefnum og ögn af brennisteini og fosfór.

Þegar jurtaefni rotna eða fúna við hæfilegan raka og greiðan aðgang andrúmsloftsins, eyðast þau og hverfa smámsaman og verða að loftkendum efnum, aðallega kolsýru og vatni. Ef andrúmsloftið hins vegar hefur ógreiðan aðgang að þeim eða er nálega útilokað, líkt og á sér stað, þegar jurtir rotna niðri í vatni, eyðast sum efnin meira en önnur, svo að hlutfallið milli þeirra raskast. Að þessu hljóti að vera þannig varið, sést ljóslega, ef maður virðir fyrir sér efnasamsetning jurtanna og samsetning efna þeirra, er myndast við rotnunina. Þurt tré er samansett af 50% kolefnis, 6% vatnsefnis, 43% súrefnis og 1% köfnunarefnis. Efnin, sem myndast við rotnunina, eru, líkt og áður var sagt, aðallega kolsýra og vatn. Kolsýra (CO_2) er samansett af 12 þyngdarpörtum kolefnis og 32 þyngdarpörtum súrefnis. Vatn (H_2O) er samansett af 2 þyngdarpörtum vatnsefnis og 16 þyngdarpörtum súrefnis. Það liggur því í augum uppi, að ef súrefni andrúmsloftsins er útilokað, eyðist súrefnið í jurtaleifunum miklu fyr en kolefnið og vatnsefnið. Ef alt súrefnið í jurtaleifunum yrði samruna við kolefni, yrði þó alt að því $^2/_3$ hlutar kolefnisins eftir, og ef alt súrefnið yrði samruna við vatnsefnið, yrði þó dálítið af vatnsefni eftir. Í raun og veru er andrúmsloftið aldrei alveg útilokað, svo miklu meira eyðist af jurtaefnunum, en gjört er ráð fyrir hér að framan. Margar fleiri efnabreytingar eiga sér stað við rotnun jurtaefna. Kolefnið verður samruna við vatnsefni og myndar mýraloft (Methan; CH_4). Köfnunarefni verður samruna við vatnsefni og myndar ammoníak o. s. frv. En hvernig sem þessar efnabreytingar verða, þá sýnir reynslan, að við slíka hægfara rotnun (bruna) er það einkum kolefnið, sem verður eftir, og að jurtaleifarnar verða með aldrinum hlutfallslega kolefnisauðgari. Að rotnunin í mómýrunum er mjög hægfara, sést bezt á því, að í mólögum hafa fundist því nær ósködduð lík, sem eftir búningi og öðru að dæma hljóta að vera mörg hundruð ára gömul.

Til dæmis að taka fanst seint á öldinni sem leið í mýri á Jótlandi þvínær óskaddað kvennmannslík, og komust fornfræðingar að þeirri niðurstöðu, að það væri lík Gunnhildar kongamóður. Eftir því sem sögur segja var henni drekt í keldu.

Á svipaðan hátt og mórinn hafa kolalögin myndast. Þau eru bara miklu eldri. Af kolunum er surtarbrandur og brúnkol yngst. svo steinkolin og og elzt eru antracít- eða gljákolin. Hér á eftir fer tafla yfir samsetning lífræenuefnanna í nokkrum eldsneytistegundum. Á henni sést greinilega, í hvaða átt efnabreytingarnar fara.

	Tré	Mór	Brúnkol	Steinkol	Gljákol
Kolefni	50%	60%	70%	82%	94%
Vatnsefni	6%	6%	5%	5%	3%
Súrefni	43%	32%	24%	12%	3%
Köfnunarefni	1%	2%	1%	1%	ögn

Tölur þessar eru teknar sem meðaltal af mjög mörgum rannsóknum og geta breyzt mikið eftir atvikum. Til dæmis að taka rannsakaði ég í fyrra tvær danskar mótegundir, og var í annari 57,66 % af kolefni og 5,51 % vatnsefni, en í hinni 63,57 % kolefni og 6,32 % vatnsefni.

Þegar talað er um hitagildi (Brændeværdi) eldsneytis, er átt við, hve margar hitaeiningar (kalóríur) ein þyngdareining af því framleiði við fullkominn bruna. Hitaeining er sá hiti, er þarf til að hita eina þyngdareiningu af vatni um eitt hitastig á Celsíus hitamæli.

Þýðingarmesta efnið í venjulegu eldsneyti er kolefnið, og hitagildið fer aðallega eftir því, hve mikið er af kolefni í eldsneytinu. Því kolefnismeira sem eldsneytið er, því hitameira er það. Að þessu sé þannig varið, sést greinilega af töflu þeirri, er hér fer a eftir. Þar er tilfærð samsetning og hitagildi lífrænuefnanna í nokkrum eldsneytistegundum, sem ég rannsakaði í fyrravetur.

	Kolefni	Vatnsefni	Hitagildi
Tré	50,34 %	6,08 %	4850 hitaein.
Mór	57,66 %	5,51 %	5830 —
sömul.	63,57 %	6,32 %	6610 —
Steinkol	82,80 %	5,13 %	8210 —

Auk kolefnisins hefur vatnsefnið í eldsneytinu mikla þýðingu. það er að segja sá hluti þess, sem ekki er samruna við súrefni.

Í mó er það einungis 1/3 hluti vatnsefnisins, eða þar um bil, sem tekur þátt í brunanum, í steinkolum 2/3 hlutar o. s. frv. Í föstum eldsneytistegundum gætir því hitans, er vatnsefnið frumleiðir, varla í samanburði við þann hita, er bruni kolefnisins veldur. Í steinolíu er þessu öðruvísi varið. Þar gætir vatnsefnisins þvínær eins mikið og kolefnisins og í steinkolagasi hefur vatnsefnið yfirhöndina, hvað hitagildi snertir.

Í öllu eldsneyti er meira eða minna af vatni og ösku, og er það augljóst, að hitagildið hlýtur að minka að sama skapi og vatn og aska vex. Auk þess gengur mikill hiti — um 600 hitaeiningar til hverrar þyngdareiningar vatns — til að breyta vatninu í gufu, svo það er enn skaðlegra en askan. Hér á eftir fer tafla, er sýnir hitagildi sömu mótegundar með mismunandi mikilli ösku og vatni.

Mór	0,0 %	aska	0,0 %	vatn	hitagildi	6500	kal.
sömul.	15,0 %	—	0,0 %	—	—	5500	—
sömul.	0,0 %	—	25,0 %	—	—	4700	—
sömul.	10,0 %	—	30,0 %	—	—	3700	—

Í loftþurkuðum mó er að jafnaði 25% af vatni, stundum meira, stundum minna. Öskumegnið er mjög misjafnt. Hér í Danmörku venjulega frá 1—10% af þurrum efnum. Stundum er það þó langtum meira. Sumstaðar á Jótlandi er seldur mór með alt að því 20% af ösku, og til heimilisþarfa er þar sumstaðar notaður mór með alt að því 50% af ösku. Í nokkrum mótegundum frá Reykjavík, sem ég rannsakaði í fyrravetur, er askan mjög mikil (sjá töfluna, er hér fer á eftir). Að mikið af þeirri ösku sé eldfjallaaska, er ekki ólíklegt, að minsta kosti voru mótegundir af Vesturlandi miklu öskuminni, enda er öskufall sjaldgæfara þar en á Suðurlandi.

Hitagildi og öskumegn nokkurra mótegunda.

Staðurinn sem mórinn var frá	Í 100 gr. af þurrum efnum var askan gr.	Hitagildi lífrænu-efnanna	Hitagildi mósins með 20 % af vatni	Notagildi mósins með 20 % af vatni
Mór frá Reykjavík:				
Laugarnes	41,2	5316	2502	2220
Arnarneslækur	46,1	4970	2139	1870
Fossvogslækur	34,0	5645	3007	2703
Melarnir	33,0	5060	2738	2479
Rauðarárholt	61,5	4552	1403	1174
Kringlu-mýri efsta lagið.	26,2	5466	3227	2925
Kringlu-mýri í miðju ...	40,4	5494	2577	2277
Kringlu-mýri neðsta lagið	24,2	5532	3355	3155
Mór af Vesturlandi:				
Hvítidalur	22,4	5460	3390	3070
sami staður, úrval ..	15,6	5370	3620	3285
Ólafsdalur.........	13,4	5370	3710	3370
Kleifar í Gilsfirði...	10,0	5490	3950	3590
Mór frá Jótlandi ..	2,8	5835	4480	4120
sömul.	4,9	6525	4955	4575

Allar mótegundirnar eru reiknaðar með jafnmiklu vatni, nefnilega 20%, til þess að hægra sé að bera þær saman. Í rauninni hefði verið réttara að reikna þær allar með 25% af vatni, eins og tíðkast hér, en af vissum ástæðum voru mótegundirnar frá Reykjavík reiknaðar með einungis 20%, og svo hef ég látið hinar fylgjast með. Munurinn á öskumegni sunnlenzka og vestfirzka mósins er mjög greinilegur, og af því leiðir samsvarandi mun á hitagildinu, þótt mórinn af Vesturlandi sé í sjálfu sér ekkert betri. Það sést á hitagildi lífrænuefnanna. Tvær síðustu mótegundirnar eru danskar. Sú fyrri í betra meðallagi, eftir því sem hér gjörist, en hin seinni er óvenjulega góð.

Í töflunni hef ég kallað notagildi, það sem á dönsku er kallað »Nyttig Brændeværdi«. Þegar hitagildi eldsneytis er ákveðið, er vatnið, sem það inniheldur, bæði það, sem er kemiskt bundið, og eins rakinn, reiknað sem fljótandi vatn. Í eldstónum fer þetta vatn burt með reyknum í gufulíki, og til þess ganga hér um bil 600 hitaeiningar fyrir hverja þyngdareiningu af vatni, sem myndast við brunann. Tökum til dæmis móinn, sem er síðastur í töflunni.

Þessi mór hefur þur og öskulaus 6,32 % af vatnsefni, er svarar til 56,9 % af vatni. Ef gengið er út frá mó með 20% af vatni og 3,9 % af ösku (í þurrum efnum 4,9 %) verður alt vatnið, sem myndast við brunann, $\frac{(100 - 23{,}9)\ 56{,}9}{100} + 20 = 63{,}3$ % af mónum, og til þess að breyta því vatni í gufu þarf $\frac{63{,}3 \cdot 600}{100} = 380$ hitaeiningar fyrir hverja þyngdareiningu af mónum. Þessi tala er því dregin frá hitagildinu, og við það kemur fram notagildið.

MÓTEKJA.

Áður en byrjað er að taka móinn þarf margt að athuga. Það þarf að rannsaka stærð og þykt mólagsins. Það má helzt ekki vera minna en 1 m. á þykt. Það verður að ákveða, hve mikið af þurrum mó fæst úr einum teningsmetra. Er þá hægt að reikna hvað mikill mór fæst úr allri mýrinni. Að hinu leytinu verður að gjöra nákvæma áætlun um, á hve miklum mó maður þarf að halda á ári hverju, annaðhvort til eigin þarfa eða til sölu. Komi þá upp á teningnum, að mólagið endist ekki að minsta kosti 10—15 ár, er varhugavert að kosta miklu til véla og annars útbúnaðar. Ennfremur getur ekki verið að tala um neinn verulegan kostnað til véla, ef ársframleiðslan er ekki svo sem 200—400 smálestir, eða helzt meira. Afarnauðsynlegt er líka að rannsaka móinn nokkurnveginn nákvæmlega, einkum brunagildi hans og öskumegn. Því betri sem mórinn er, því meira er vert að kosta til hans. Vinnan við eina smálest af þurrum mó er því nær hin sama, hvort sem mórinn hefur mikið eða lítið hitagildi. Söluverð steinkola í Reykjavík er venjulega nálægt 25 krónum á hverri smálest, og notagildi þeirra er varla langt frá 6800 hitaeiningum. Lakasti mórinn frá Reykjavík hefur notagildið 1174. Söluverð hans, í samanburði við steinkol, gæti þá verið tæplega 4½ króna. Eftir sama mælikvarða yrði söluverð Kringlumýrarmósins liðlega 10 kr., bezta vestfirzka mósins liðlega 13 kr., og mósins frá Jótlandi, sem getið er hér að framan, því nær 17 kr.; alt miðað við smálest og að í mónum sé ekki meira en 20% af vatni. Hér er hitaeiningin reiknuð jafndýr í öllum eldsneytistegundum. Það er ekki fullkomlega rétt. Hitalítið og fyrirferðarmikið eldsneyti notast hlutfallslega lakar en hitamikið eldsneyti. Þó er munurinn því minni sem eldstórnar eru betri, og í beztu eldstóm er hann því nær enginn.

Að þessum rannsóknum loknum liggur næst fyrir að ræsa mýrarnar; því venjulega eru þær alt of votar. Að minsta kosti er nauðsynlegt að sjá fyrir svo góðri framrás úr gröfinni, að vatn standi ekki fyrir í henni.

Að ræslan hafi þýðingu, sést bezt á því, að í mjög votri mýri fæst venjulega ekki nema 125 kíló, eða minna, af þurrum mó úr hverjum teningsmetra, en ef mýrin er ræst vel, fást 200 kíló, og stundum meira, úr teningsmetranum. Upptaka og flutningur kostar jafnmikið fyrir hvern teningsmetra, hvort sem mikið eða lítið er af vatni í honum, svo framræslukostnaðurinn borgar sig fljótt. Að grafa niður smáholur og skilja eftir vatnsbakka við hverja gröf, eins og gjört er víða heima, er bæði óhæf eyðsla á efninu og mjög óhagkvæmt við vinnuna. Svo lagaðar mógrafir eru auk þess mjög hættulegur skepnum. Að ræsa mýrina til botns, hefur líka þann kost í för með sér, að þá er hægt að jafna rofinu yfir botn grafarinnar, og ef grasrótin snýr upp, verður mýri, sem allur mórinn hefur verið skorinn úr, jafngóð eða betri til ræktunar eftir en áður. Kostnaðurinn við það er ekki svo neinu nemi, mest hugsunarsemi og hirðusemi. Eins og mátuleg ræsla er góð, er ofmikil ræsla skaðvæn. Að jafnaði ætti helzt að vera 75—80 % af vatni í mónum. Helzt ætti að haga svo til, að gröfin yrði fylt með vatni að vetrinum, eða ef ekki er hægt að koma því við, ætti að byrgja móstálið að vetrinum með rofi, mylsnu eða öðru, sem fyrir hendi er, og hindra á þann hátt skaðleg áhrif frostsins.

Hvaða aðferð sem höfð er við mótekjuna, þarf ætíð sléttan og þurran þerrivöll. Beztur þurkvöllur er slétt, hálent, sendið harðvelli, helzt með lágu en þéttu grasi. Slétta mela má líklegast vel nota, þar sem þeir eru til. Sé ekki völ á öðrum þerrivelli, verður að nota sjálfa mýrina, en þá skal ræsa hana með 0,8 m. djúpum skurðum, er ekki sé lengra á milli en 10—20 m., svo hvergi geti staðið vatn á þerrivellinum. Sé mýrin þýfð, verður að slétta hana. Auðvitað kostar það talsvert, en sá kostnaður næst fljótt aftur, því öll vinnan gengur langtum fljótar.

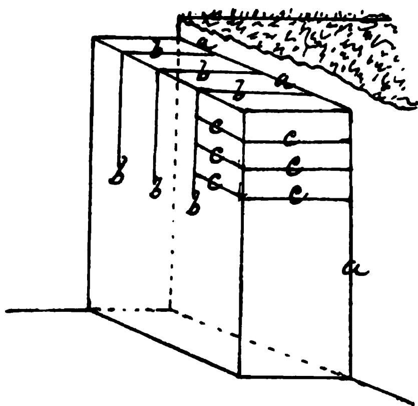
Stærð þerrivallarins fer eftir ýmsum atvikum, t. d. rúmar dagsláttan 40—100 smálestir af skornum mó, eftir því hvernig hann er lagður, 35 smálestir af steyptum (voteltum) mó og 35 smálestir af mótuðum (þureltum) mó.

Í Danmörku er þerrivöllurinn venjulega notaður þrisvar á sumri,

en á Íslandi getur víst óvíða verið tiltökumál að nota hann nema einu sinni. Í hæsta lagi yrði hann notaður tvisvar, þar sem þurrviðrasamt er og þerrivöllur góður.

Mótekja getur verið með mörgu móti. Hér verða aðgreindar tvær aðalaðferðirnar: móskurður og móelta. Móelta greinist aftur í voteltu og þureltu.

Móskurður. Einfaldasta og fábrotnasta aðferðin við mótekju er að skera móinn í reglulegar rétthyrndar flögur, og þurka þær svo. Sú aðferð er hin einasta, er tíðkast hefur heima og getur hún með vissum skilyrðum verið hagkvæm, að minsta kosti er hún venjulega ódýrri en aðrar aðferðir. Skilyrðin fyrir að skorinn mór verði góður til eldsneytis er, að mólagið sé þétt í sér, ekki sé verulegur munur á efstu og neðstu lögunum og í því sé sem allra minst af lurkum. Oft er því svo varið, að efstu lögin eru laus í sér og lítt rotin — pisja — og því mjög hitalítil. Þeim er því títt kastað burt með rofinu. Neðstu lögin eru hins vegar oft svo rotin og þétt í sér, að þau springa og molna við þurkinn. Við þetta bætist svo, að á Íslandi er venjulega mikið af smærri og stærri birkilurkum í mónum. Þetta alt gjörir að verkum, að mórinn verður mjög úrgangssamur.

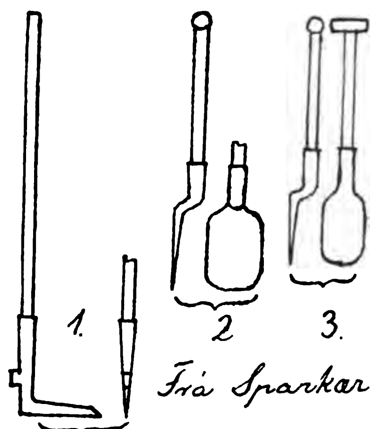

1. mynd

Í Danmörku er víða skorinn mór, ekki einungis til heimilisþarfa heldur einnig til verzlunarvöru. Aðferðin er víðast svipuð þeirri, er tíðkast í Sparkær, og skal ég því lýsa henni hér.

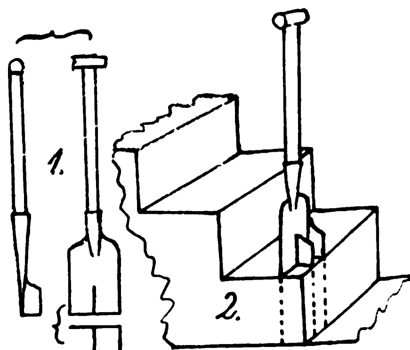
Fyrst er rofið tekið af og auk þess efstu allralausustu lögin, sem Danir alment kalla »Hundeköd«. Á 1. mynd sést aðferðin. Línan a er skorin með kníf á löngu skafti (2. mynd 1.). Því næst eru lóðréttu skurðirnir b stungnir með stálspaða (2. mynd 2.) og að síðustu eru skurðirnir c stungnir með litlum spaða, er sést á 2. mynd 3. Með þessum spaða eru skornar upp 3 flögur, hver eftir aðra, og lagðar í einu lagi upp á bakkann eða niður á grafar-

botninn, sé hann svo þur og harður, að hann verði notaður sem þurkvöllur. Móflögunum er svo hlaðið á kassalausar hjólbörur og ekið eftir borðum út á þurkvöllinn. Þar eru þær lagðar á rönd með litlu millibili. Þegar móflögurnar eru orðnar svo þurrar, að þær halda sér vel, er mórinn reistur, seinna er honum hlaðið í hrauka og í þeim situr hann þangað til hann er fullþurr og er fluttur í hús eða seldur. Flögurnar eru votar 25 cm. á lengd, 15 cm. á breidd og 8 cm. á þykt. Við ákvæðisvinnu (akkord) er borguð 1 króna fyrir að skera 1000 flögur og flytja þær á þerrivöll. Þurkunin kostar 17 aura. Smálestin af þurrum mó á þurkvelli kostar þá 2,25—3,15 kr. eftir eðlisþyngd — þéttleik — mósins.

2. mynd

Hjá Moselund í Danmörku eru skornar 7—8 miljónir móflagna á ári. Aðferðin er sama og í Sparkær. Mórinn var fyrirtaks góður, harður, þungur í sér og samkynja eins og bezti vélunninn mór. Vinnukostnaður var aðeins 2 krónur fyrir smálestina. Söluverðið var 7 kr. fyrir móinn fluttan á jarnbrautavagn.

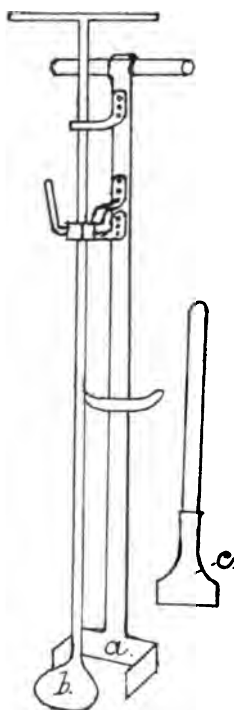
3. mynd

Á 3. mynd sést hvernig mór er skorinn í Bayern á Pýzkalandi.

Í ferðasögu frá Snæfellsnesi segir lektor Þórhallur Bjarnarson fra moskera, er tíðkast þar um slóðir. Því miður hef ég ekki sjalfur séð hann, en eftir lýsingu lektors litur út fyrir að hann sé einkar hentugur.

Á 4. mynd sést móskeri, sem tíðkast á Rússlandi. a er stungið lóðrétt niður í mólagið og svo er stálblaðinu b snúið, svo það sker móstrenginn frá botninum. Með spaðanum c er svo strengurinn skorinn í hæfilega stórar flögur. Móskeri þessi er hentugur þar sem ekki er hægt að veita vatni frá, því með honum má skera mó talsvert niður fyrir vatnsyfirborð. Hann kostar 42 krónur og er ekki margbrotnari en svo, að vel mætti smíða hann heima.

Stundum er mór skorinn með vélum. Þessar móskurðarvélar eru þannig útbúnar, að hægt er að skera mó með þeim alt að því 10 m. niður fyrir vatnsyfirborðið, og eru því einkum brúkaðar þar sem mýrar ekki verða ræstar fram. En bæði eru þær nokkuð dýrar og auk þess víst óvíða þörf á þeim heima, svo ég sleppi að lýsa þeim nánar.

4. mynd

Vinnukostnaður við móskurð er mjög misjafn. Mishátt kaupgjald, munur á þéttleik mósins, hvort mýrin er vel ræst eða ekki o. s. frv. geta gert að verkum, að mórinn verði tvöfalt dýrari, eða meira, á einum stað en öðrum. Eftir skýrslum frá mörgum stöðum er þó víst óhætt að telja, að smálestin þur á þurkvelli kosti ekki meira en 3 kr. að meðaltali. Oft kostar hún ekki nema 2 kr., og sé mórinn skorinn með vélum, jafnvel ekki nema 1,20—1,60 kr.

Um þurkvöllinn er talað hér að framan. Stærð hans fer eftir því, hvernig flögunum er raðað og hvernig þær eru í laginu. Venjulega eru þær hér um bil tvöfalt breiðari en þykt þeirra, og eru lagðar á rönd með litlu millibili. Hver dagslátta þurkvallar rúmar þá mó úr nálægt því 500 m. eða sem svarar 75—100 smálestum af þurrum mó.

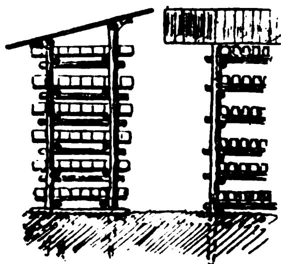
Smápartar mósins eru aðallega ýmsir meira eða minna fúnir jurtapartar, sem liggja mjög óreglulega í allar áttir, hver ofnir í annan. Af þessu byggingarlagi mósins leiðir, að hann dregst lítið og ójafnt saman við þurkinn, og verður holóttur og gljúpur og

og hættir til að springa, og sígur næsta oft vatn í sig, og það þótt hann sé orðinn mikið til þur, hann blotnar fljótt upp aftur. Við tilraunir, sem gjörðar hafa verið, reyndist, að skorinn mór saug í sig 29 % af vatni, á sama tíma og undir sömu kringumstæðum, sem eltur mór tók ekki í sig nema 1,5 %. Í umhleypingatíð er því mjög erfitt að þurka skorinn mó, og auk þess tapar

5. mynd.

hann talsverðu af hitagildi sínu, er hann blotnar upp aftur og aftur. Margar tilraunir hafa því verið gjörðar til að þurka mó á fljótari og öruggari hátt. Í Svíþjóð eru allvíða brúkaðar þurkgrindur (sjá 5. mynd), og eru þær svo gjörðar: Staurar eru reknir niður með 2—3 álna millibili í beinar raðir. Á staura þessar eru negldar þverslár og er rúmlega eins langt á milli þeirra og venjuleg móflaga er breið. Lengd þverslánna er tvær móflögulengdir. Á þessar þverslár eru lagðir rimlar og eru móflögurnar lagðar á rönd, hver við hliðina á annarri, á þá, og liggja þær þar, unz þær eru þurrar. Þurkgrindur þessar kosta á skógríkum stöðum hér um bil 10 krónur fyrir hverja smálest af mó, er þær rúma. Á Íslandi mundu þær kosta 2—3 sinnum meira.

6. mynd.

Önnur þurkgrind með litlu þaki yfir sést á 6. mynd. Hún er einkum ætluð véleltum mó og er borðbútunum með móflögun-

um á stungið inn í hana. Þurkgrind þessi er kend við hinn fræga móvélasmið Anrep. Sumstaðar tíðkast að hlaða móflögunum hverri ofan á aðra utan um háar stengur, sem stungið er niður í mýrina; á öðrum stöðum eru settir niður staurar með hvössum snögum, sem móflögurnar eru hengdar á. Til eru og reglulegir móhjallar, sem verja móinn alveg fyrir regni. Þeir eru mjög dýrir og sleppi ég því að lýsa þeim hér.

Með áðurnefndum þurkgrindum er hægt að fullþurka mó fjórum til fimm sinnum á sumri og það norðarlega í Svíþjóð, þar sem sumarið er ekki að neinum mun betra en á Íslandi. Því miður eru öll áðurnefnd þurkáhöld bæði dýr í upphafi og endast auk þess illa. Þau auka því kostnaðinn við mógjörðina að miklum mun. Á Þýzkalandi eru sumstaðar brúkaðar þurkgrindur fyrir mó, og er þar talið, að þær hækki verð hans um 2,50 kr. á smálestinni. Með því að brúka þurkgrindur lengist móvinnutíminn um meira en mánuð, og mórinn verður að jafnaði betri og úrgangsminni.

Í Noregi hefur vagnasmiðurinn Jakob Irgens smíðað nokkurskonar móþurkvagna eða móhjalla á hjólum. Eru þeir einkum ætlaðir fyrir þureltan mó. Vagnar þessir eru af járni gjörðir og móflögurnar eru lagðar í net úr gjarðajárni, svo loftið leikur um þær á alla vegu. Við tilraunir er gjörðar hafa verið með vagna þessa reyndist að á 6—8 dögum þornaði mórinn svo, að í honum voru nálægt 66 % af vatni. Má þá hreykja honum og fullþornar hann þá á nálægt 3 mánuðum. Vagnarnir kosta 200 krónur, en því miður hef ég ekki með vissu fengið at vita enn þá, hvað mikið þeir taka af mó, svo ég get ekki sagt um kostnaðinn við að brúka þá, en sjálfsagt er hann talsverður.

MÓELTA.

Hér að framan (bls. 45—6) var lýst með nokkrum orðum innra byggingarlagi mósins og göllum þeim, er leiða af því. Til þess að ráða bót á þessum göllum er mórinn eltur, þ. e. a. s. tættur í sundur og hnoðaður, svo að smápartar hans losni sem mest hver frá öðrum og mismundi lög blandist sem bezt saman. Við þessa meðferð verður hann miklu samfeldari og meira samkynja, og við þurkinn dregst hann meira og jafnar saman en áður og verður þá harðari og þyngri í sér. Að elta mó hefur tíðkast afarlengi, jafnvel alt frá fornöld (sjá bls. 32), en það var ekki fyr en

á seinni hluta aldarinnar sem leið, að farið var að elta mó í stærri stíl með vélaafli.

Eftir því hvort sett er vatn saman við móinn, um leið og hann er eltur, eða ekki, skiftist móeltan í tvo aðalflokka, votveltu og þureltu.

1. Votelta. Aðferðina mætti líka nefna mósteypu. Á dönsku er hún kölluð »Vandæltning« og mórinn »Ælttörv«; á sænsku er þannig gjörður mór nefndur: älttorf, gjuttorf eða maskinälttorf.

Í aðalatriðum er aðferðin sú, að hræra eða elta móinn saman við svo mikið vatn — hér um bil jafnþyngd mósins —, að hann verði að samfeldri leðju, líkt og þunnur grautur. Móleðjan er svo steypt í mót, og þegar mesta vatnið er sigið úr, er mótið tekið burtu og móflögurnar síðan þurkaðar á venjulegan hátt.

Víða í Danmörku, þar sem mór er unninn eingöngu til heimilisþarfa, er hann eltur án véla, handeltur. Í Sparkær er búið til töluvert af handeltum mó, og er aðferðin þessi:

Tveir menn vinna saman. Annar stingur móinn upp, kastar honum niður í gröfina og treður honum með fótunum saman við vatn, þangað til hann er orðinn að samkynja mátulega þykkri leðju. Þessari leðju mokar hann svo upp í lágan kassa, er stendur á grafarbakkanum. Hinn maðurinn tekur nú við og ekur móleðjunni í hjólbörum (eftir borðum) út á þerrivöllinn, sem er sjálf mýrin, og steypir hana þar í mót. Mót þessi eru að stærð: 19,5 × 11,5 × 8 cm., og eru mörg saman í mótagrind, sem er svo stór, að einar hjólbörur fylla öll mótin. Á 8. mynd sést slík mótagrind. Þegar hann kemur með næstu hjólbörur, er sigið svo úr mónum, að hægt er að taka grindina upp án þess að móflögurnar hrynji saman. Með 11 klukkutíma vinnu á dag búa 2 menn til 8000 móflögur, er þurrar vega hér um 0,4 kíló. Í ákvæðisvinnu er borgað 1,15 kr. fyrir tilbúning á hverjum 1000 móflögum og auk þess 0,18 kr. fyrir þurkunina. Ein smálest af þessum mó kostar þá þur á þurkvelli 3,38 kr.

Í »Aamosen« og víða annarstaðar á Sjálandi er mór eltur á nokkuð sérstakan hátt, sem hér segir:

Tveir menn stinga upp móinn og kasta honum í lága, flata hrúgu á grafarbakkanum. Síðan ekur annar, fram og aftur og í hring í hrúgunni, kassalausum vagni með tveim hestum fyrir, en hinn eys vatni yfir móhrúguna. Hestarnir og vagnhjólin troða.

elta og hræra móinn og vatnið saman, unz altsaman er orðið að jafnþykkri samkynja leðju. Móleðjan er því næst dregin út á þerrivöllinn í smáhrúgur með nokkurskonar hestareku. Hrúgunum, sem settar eru í langar beinar raðir, er svo jafnað í 3 álna breiðar og hér um bil 4 þml. þykkar lengjur. Til þess er haft sleðamyndað áhald, er hestar draga. Yfir mólengjurnar er helt litlu einu af vatni, og þær svo sléttaðar að ofan með tréspaða á löngu, bognu skafti. Eftir stuttan tíma eru lengjurnar skornar í mátulega stórar flögur.

Við ákvæðisvinnu sá ég að tveir menn með tveim hestum hálfan daginn bjuggu til 80 faðma af 3 álna breiðum lengjum á dag. Svarar það til $4^1/_2$—5 smálesta af þurrum mó. Á öðrum stað sá ég að fjórir menn (af þeim voru þrír unglingar) með tveimur hestum bjuggu að jafnaði til nálægt 100 faðma af samskonar lengjum á dag. Þeir unnu fyrir daglaun.

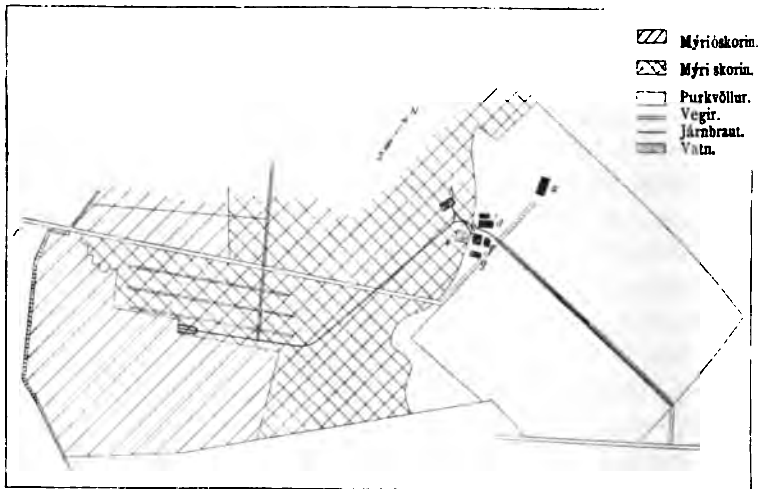
Mór, sem búinn er til á þennan hátt, er miklu betri — þéttari og molnar minna — en skorinn mór, þó er hann vart jafngóður og véleltur mór.

Voteltan í fullkomustu mynd sinni er aðferð sú, sem nú alment er kend við smábæinn Sparkær á Jótlandi. Aðferð þessi er árangur af óþreytandi elju og atorku eins manns, nefnilega riddarahöfuðsmanns Rahbek's í Sparkær, og finst mér því vel við eiga að skjóta hér inn nokkrum orðum um þenna heiðursmann og starf hans í þarfir móiðnaðarins.

Árið 1872 keypti hlutafélag, sem Rahbek var helzti maðurinn í, Bakkabæ í Sparkær og mýri þá — Økær-mýri —, er liggur undir jörðina. Mýrin er 80 tunnur lands[1] að stærð og gott mótak í henni. Fyrst framan af var mórinn unninn með manna og hestaafli, en brátt voru keyptar vélar frá útlöndum og gengu þær fyrir gufuafli. En þrátt fyrir mikinn kostnað gekk mótekjan ekki að óskum og fyrirtækið borgaði sig ekki. Smámsaman urðu því allir hluthafarnir leiðir og þreyttir á því nema Rahbek einn. Hann leysti alla meðeigendur sína út og varði nú í mörg ár stórfé og öllum sínum miklu hæfileikum til að endurbæta vinnuaðferðina og vélarnar, unz hann 1884 reisti verksmiðju þá — Økær Mosebrug —, er enn þá stendur óbreytt. Þessi verksmiðja hefur orðið fyrirmynd og svo sem móðir nálega allra annarra móverksmiðja í

[1] 1 tunna lands er 14000 ferhyrningsálnir eða 1,78 dagslátta.

Danmörku, og á síðustu árum hefur aðferðin breiðst út til Svíþjóðar og Noregs og fleiri landa og alstaðar reynst ágætlega. Því miður hafði hinn mikli kostnaður, er leiddi af tilraununum, farið svo með efni Rahbeks, að hann varð að selja verksmiðjuna í hendur hlutafélagi, og hefur hann því fengið lítið í aðra hönd fyrir alt sitt

7. mynd.

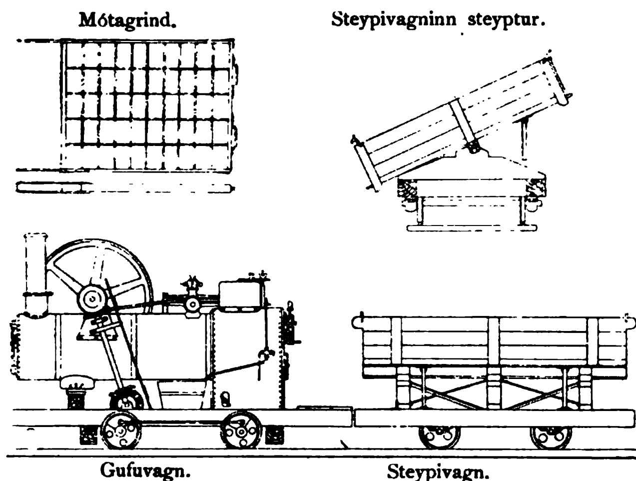
a. er vinnufólks hýbýli. b. skúr fyrir gufuvagninn. c. hesthús. d. safnkassi fyrir móleðjuna. e. tjörn. f. vélahúsið. g. hlaða.

starf.[1] Að starf hans hefur orðið heillaríkt fyrir aðra, sést ljósast á sjálfum bænum Sparkær. Þar voru árið 1870 hér um bil 80 íbúar, sem bjuggu í mjög aumum kofum úr leir og óbrendum tígulsteini, og voru svo fátækir og armir, að því nær var að orðtæki haft. Nú hefur Sparkær 450 íbúa, byggingar eru með bezta móti og velmegun almenn, enda selur Sparkær árlega mó fyrir 150—200 þúsundir króna.

[1] Rahbek er frumkvöðull að stofnun móiðnaðarfélagsins danska, sem á síðustu árum hefur orðið mikið ágengt í að útbreiða þekkingu á mó og móiðnaði í Danmörku Einkennilegt fyrir manninn og gott dæmi um ófraunhleypni og ósérplægni hans er, að hann hefur með engu móti viljað vera formaður félagsins, þótt hann sé lífið og sálin í því, en ritari þess er hann, og er það svo mikið starf, að fæstir mundu meiru í verk koma. Þóknun sú, er hann hefur fyrir starf sitt, er hlægilega lítil, en ekki hefur verið við það komandi, að hann tæki við meiri launum, og er þó mjög langt frá að hann sé auðugur.

Ég skal nú fyrst lýsa Økærverksmiðjunni og síðar drepa á breytingar, er gjörðar hafa verið, einkum til að gjöra útbúnaðinn einfaldari og ódýrari.

Økærverksmiðjan var reist 1884. Hún býr til 6000—7500 smálestir af þurum mó á ári hverju. Mómýrin er að stærð 48,6 hektarar.[1] Þurkvöllurinn, sem er hálendur og sendinn, er 25 hektarar á stærð. Á 7. mynd er grunnmynd af verksmiðjunni með þurkvelli og mýri. Mólagið er að meðaltali 4,5 m. á þykt og þareð úr hverju m^3 fást 200 kíló af þurum mó, hefur allur mór-

8. mynd.

inn í mýrinni upphaflega verið hér um bil 440,000 smálestir. Ef 7000 smálestir eru framleiddar á ári hverju, ætti mýrin að endast í 60 ár.

Vinnan við tilbúning mósins er innifalin í:

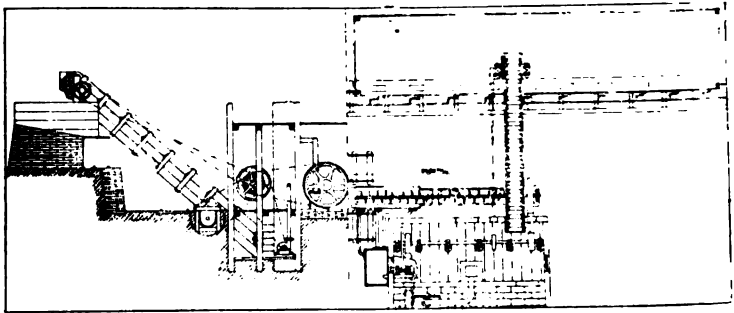
1. Að taka móinn upp og flytja hann að eltivélinni.
2. Að elta móinn.
3. Að flytja móleðjuna frá eltivélinni út á þerrivöllinn og steypa hana þar í mót.
4. Að þurka móinn.

UPPTAKA OG FLUTNINGUR.

Mónum er mokað í steypivagna (tip-vagna) úr tré, er taka 3 m^3 hver. Vagna þessa dregur svo lítill gufuvagn, sem hefur

[1] Hektari er 10,000 m^2 eða nálægt 2,9 dagsláttur.

fjögra hesta afl, tvo í senn eftir sporvegi til eltivélarinnar. Eftir að önnur hliðfjölin á vögnunum er tekin frá er steypt úr þeim, báðum í senn, sínum frá hvorri hlið niður í eltivélina. Á 8. mynd er gufuvagninn með einum vagni aftan í, og fyrir ofan sést vagninn steyptur. Sporvegurinn sést á 7. mynd. Endinn á honum er þrískiftur, og þar sem álmurnar kvíslast frá aðalsporinu er þrískiftur sporskiftir, og geta því vagnarnir eftir vild runnið inn á hverja álmuna sem vera skal. Jafnframt því að mórinn er grafinn burt, eru álmurnar lengdar, svo vagninn er einlægt rétt við móbakkann. Þegar álmurnar eru orðnar 150 m. á lengd er sporskiftirinn fluttur. Frá hverjum vagni er tekið 8 m. breitt belti. Beltið, sem tekið er fyrir í einu, er því 24 m. á breidd og er haldið áfram með það þvert yfir mýrina. Að því loknu er aðal-

Séð frá hlið. Séð ofan frá.

9. mynd.

sporið flutt 24 m. til hliðar og aptur byrjað á þeirri hlið mýrarinnar, sem næst er vélinni. Sporvíddin er 110 cm.; mesti halli á sporveginum er 1:70 og minsti geisli í bugðunum er 20 m. Á 7. mynd sést að gufuvagninn getur ekið inn að skýlinu »b« meðan tómu vögnunum er skotið frá eltivélinni út á aðalsporið. Þegar svo gufuvagninn hefur ekið fullu vögnunum (aftur á bak) að vélinni, ýtir hann tómu vögnunum á undan sér, þangað sem þeir eiga að fara.

Eltivélin (sjá 9. mynd) er 8 m. löng trérenna, sem er 57 cm. á breidd og dýpt. Eftir henni miðri liggur járnás, og á hann eru festir — eftir skrúfulínu — margir bognir og undnir stálknífar. Ásinn snýst 50 snúninga á mínútu hverri, og við það mylja og tæta knífarnir móinn í sundur og blanda honum saman við vatn, unz hann er orðinn að hálfþykkri, samkynja leðju. Jafnframt

mjaka þeir leðjunni yfir í þann enda eltivélarinnar, sem lyftivélin er í. Vatnið, sem blandað er saman við móinn, er tekið úr tjörn rétt hjá vélunum (»e« á 7. mynd) og lyft með dælu upp í kassa er stendur svo sem 1 m. hærra en eltivélin. Frá þessum kassa liggja 3 pípur, er leiða vatnið inn í eltivélina. Lyftivélin er trérenna, og á botni hennar liggur járnfesti með nokkurskonar skóflum á. Festi þessi liggur um hjól í botni eltivélarinnar og annað á efri enda lyftivélarinnar. Hjól þessi snúast og hreyfa festina þannig, að skóflurnar draga móleðjuna upp rennuna og frá efri enda hennar rennur hún í stóran safnkassa, er stendur svo hátt, að steypivagnarnir, sem móleðjunni er ekið út á þerrivöllinn í, geti

10. mynd.

runnið undir botn kassans. Á botni safnkassans eru göt með lokum fyrir. Þessum lokum má skjóta frá með handfangi, og rennur þá leðjan út og fyllir vagninn, sem undir er. Á 9. mynd sést eltivél, lyftivél og safnkassi bæði frá hlið og ofan frá. Gufuvélin, sem hreyfir vélarnar, hefur 12 hesta afl. Sést hún ekki á myndinni.

ÚTKEYRSLA OG MÓTUN.

Eins og áður er getið um er móleðjan látin renna niður í vagnana, sem henni er ekið í út á þerrivöllinn. Vagnar þessir eru steypivagnar úr járni og taka 0,5 $m.^3$ hver. Þeir renna á stálteinum með 50 cm. sporvidd. Vagnarnir eru dregnir af hestum (sjá 10. mynd). Aðalsporið út á þerrivöllinn (sjá 7. mynd) er 490 m. á lengd og mesti halli á því 1:60 og minsti geisli í bugðunum

er 5 m. Hornrétt útfrá aðalsporinu er lögð röð af mótagrindum 235 m. á lengd, og meðfram þeim hreyfilegt spor, sem er tengt við aðalsporið með sporskifti. Þetta hreyfilega spor sést á 11. mynd. Móleðjan er steypt í mótagrindur úr tré (8. mynd). Þær eru 183 cm. á lengd 141 cm. á breidd og 8 cm. á hæð. Hverri grind er skift í 55 rúm og eru þau að innanmáli 25 cm. á lengd. 14 cm. á breidd. Hvert rúm ætti því að taka $25 \times 14 \times 8 = 2800$ cm^3., en af því að jörðin, sem grindurnar eru lagðar á, er ætíð dálítið mishæðótt, tekur hvert rúm að meðaltali 3000 cm^3. Móköggullinn vegur nýsteyptur 3,5 kíló og þur 0,5 kíló. Á fremri rönd grindanna eru tvö járnhandföng, og á eftri hornunum eru 50 cm. langir »fætur« úr járni. Grindurnar eru að ofan og neðan

11. mynd.

lagðar gjarðajárni til þess að verja þær sliti. Þegar vagnlestin er komin að tómu mótgrindunum — ætíð er byrjað fjærst aðalsporinu — er steypt úr öðrum hvorum vagni og vagnlestinni síðan ekið lengd sína aftur á bak og steypt úr vögnunum, sem eftir voru. Leðjan er nú jöfnuð í mótin með stórum tréklárum (sja 11. mynd) og trérekum, svo öll mótin verði full, síðan er sléttað yfir með 50 cm. löngu og 10 cm. breiðu stálblaði, sem fest er á 1,5 m. langt skaft. Þegar öll mótaröðin er full, er þversporið flutt sem svarar grindar lengd; því næst eru mótagrindurnar fluttar um set. Tveir menn taka sinn í hvert handfang á grindinni, lyfta fremri röndinni svo hátt upp, að aftari röndin taki upp yfir móflögurnar, sem liggja eftir á jörðinni, og draga svo grindina, án þess að hún snerti mókögglana, svo langt fram, að aftari röndin

verði þar sem sú fremri var áður. Þversporinu er ýtt fast að mótagrindunum, þær fyltar á ný og svo koll af kolli. Því lengur sem mórinn liggur í mótinu, því betra er það; venjulega eru mótagrindurnar teknar burt eftir 10—15 mínútur.

Til að fylla eina röð af mótagrindum — 166 grindur með 9130 móköglum — þarf hér um bil 75 vagnhlöss. Í vagnlestinni eru því annaðhvort 13, 15 eða 19 vagnar, eftir vegalengdinni, og þarf þá 6, 5 eða 4 lestir í hverja röð. Til að draga vagnlestina þarf 1 hest fyrir hverja 7—8 vagna. Við móleðju-safnkassann liggur sporið undir fremri röndinni (9. mynd) og á botni hans eru 10 hlemmar eða lokur, er skotið er frá með handfangi, svo leðjan rennur út um opin og fyllir vagnana, sem undir þeim standa, á örskömmum tíma. Þegar vagnarnir í lestinni eru fleiri en 10, eru 10 fremstu vagnarnir fyltir fyrst, lestinni svo ekið fram eftir þörfum og þeir aftari fyltir. Það tekur aðeins 1½ mínútu að fylla alla vagnana. Þegar þurkvöllurinn er alþakinn mó öðrumegin við aðalsporið, eru mótagrindurnar og lausasporið flutt yfir á hinn hlutann og ganga til þess 2—3 tímar.

Dagsverkið er með 11 tíma vinnu 50—65, mest 75 smálestir af þurrum mó.

Mannaflinn er: 2 menn taka rofið af og passa sporin í mógröfinni, 8 menn grafa upp móinn og hlaða honum á vagnana, 1 fullorðinn maður og 1 drengur flytja móinn að eltivélinni og 2 menn eru við eltivélina og 1 passar gufuvélina. 1 fullorðinn maður og 2 drengir aka móleðjunni út, 3 jafna henni í mótagrindurnar og 2 flytja lausasporið og hjálpa til við flutning mótagrindanna. Alls 20 menn fullorðnir og 3 drengir.

ÞURKUNIN.

Til að þurka móinn eru hafðar konur og börn. Er þar tvent er gjöra þarf, að reisa móinn og hreykja honum. Mórinn er reistur strax þegar köglarnir eru svo þurrir að þeir halda sér. Eftir veðrinu eru þeir það eftir 4—20 daga. Æft barn reisir 6000 mókögla á klukkutímanum. Þegar mórinn er orðinn svo þur, að hann þolir meðferð, er honum hreykt í 1,7 m. hrauka og í þeim situr hann þar til hann er fullþur. Stærð hraukanna er valin svo, að 8 hraukar eru vagnhlass eða 2500 mókögiar. Æfð kona hreykir 2500 móköglum á klukkutímanum. Þegar bezt viðrar, þornar mór-

inn á 2—3 vikum, en oft tekur það tvöfalt lengri tíma. Að mónum er unnið apríl—ágúst eða her um bil 115 daga.

Kostnaður við móinn er fyrir hann þuran á þurkvelli 2,28 krónur í kaupgjald, hesta og eldsneyti. Umsjón og rentur og afborgun af stofnfénu — 33,000 krónur — og viðhald 0,80 krónur. Flutningur til járnbrautarstöðva 0,90 krónur, alt reiknað fyrir smálestina. Allur kostnaður við eina smálest af mó fluttum á járnbrautarstöð er þá 3,98 krónur. Söluverðið er 6,50—7,25 krónur á járnbrautarstöðinni. Vinnan er mest ákvæðisvinna og vinna starfsmennirnir sér inn 5 krónur á dag með 11 klukkustunda vinnu. Verksmiðjan býr til 6—8000 smálestir af mó ári hverju.

12. mynd.

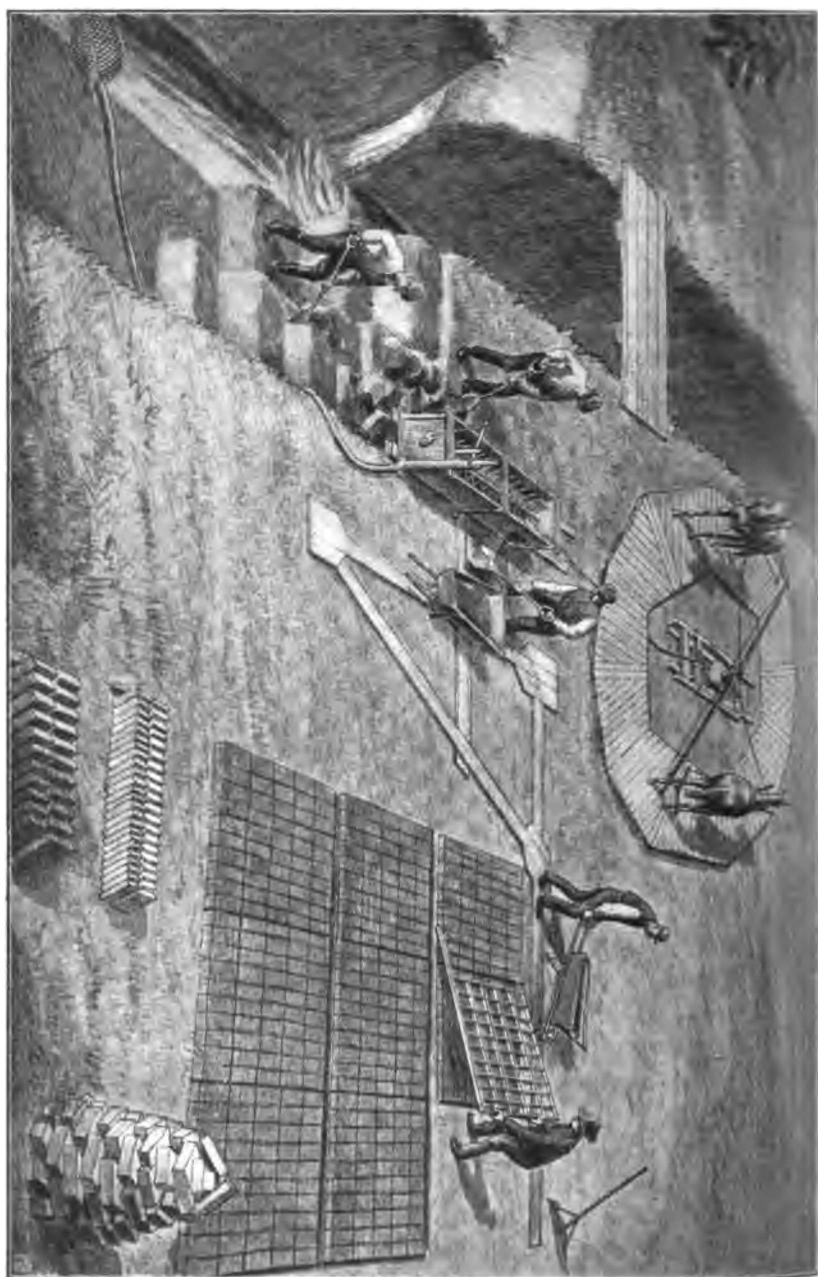
Í Danmörku eru nú 25 verksmiðjur af þessari gerð, en allar eru þær minni.[1] Ársframleiðsla flestra frá 1500 til 3000 smálestir. Hentugastar heima væru líklega þær minstu, sem búa til 6—7 smálestir á dag, eða ef gjört er ráð fyrir 60 daga móvinnu heima. yrði ársframleiðslan nálægt 400 smálestum. Í stað gufuvélar er hentugt, við svo litlar verksmiðjur, að nota steinolíumótóra, þá getur sami maðurinn passað mótórinn og eltivélina. Lítil verksmiðja í Sparkær, sem Jóhann nokkur Bak á, er þannig gjörð. Mórinn er fluttur að eltivélinni í sporvagni, líkt og við Økærverk-

[1] Á 12. mynd sést ein af þessum miðlungs stóru móverksmiðjum. Lengst til vinstri sést sporvegurinn út á þurkvöllinn, svo safnkassinn, lyftivélin og mósteypivagn steyptur; er verið að tæma hann í eltivélina. Bakvið sést húsið, sem gufuvélin stendur í.

smiðjuna, og draga hestar hann, en móleðjan er flutt út á þerrivöllinn í tvíhjólaðri kerru með djúpum kassa (á dönsku Gumpekasse). Mannaflinn var: 1 maður í mógröfinni, 1 við eltivélina og 1 mótaði móinn. 2 drengir með 2 hestum aka mónum að og frá eltivélinni. Dagsverkið er snálægt 7 málestum. Einstöku litlar móverksmiðjur eru reknar með hestafli í stað mótórs eða gufuvélar.

Litið eitt frábrugðnar þessum verksmiðjum eru verksmiðjurnar i Herning og Moselund. Aðalmunurinn er, að þar er mórinn steyptur í færri og stærri mótagrindur, sem svo eru hreyfðar til og frá með lyftivél á hjólum. Ennfremur er á báðum stöðum hafður gufuvagn til að draga móleðjuvagnana, — sem eru mikln stærri en í Sparkær — út á þerrivöllinn, en mórinn er dreginn að eltivélinni með vírstrengjum, er aðalgufuvélin hreyfir. Sjálfar eltivélarnar eru líka talsvert frábreyttar. En öll vinnuaðferðin er í aðalatriðunum hin sama og við Økær-verksmiðjuna, svo ég sleppi að lýsa þeim nánar.

Á nokkrum stöðum í Danmörku hefur Sparkær aðferðinni verið breytt þannig, að eltivélin er hreyfanleg og þá venjulega rekin með hestafli. Í stórri mýri nálægt Pindstrup-járnbrautarstöð, voru í sumar nálægt því 30 slíkar vélar. Eltivélin er að gerðinni til, lík hinum föstu, nema minni, svo sem 2 m. á lengd. Frá hestaganginum liggur langur járnás í 4 stykkjum, svo að hægt er að flytja eltivélina fjórum sinnum, án þess að flytja hestaganginn, bara með því að taka burtu part af ásnum. Lítil dæla, sem ás eltivélarinnar hreyfir, dælir vatn úr mógröfinni upp í eltivélina. Aðferðin er þannig: Eltivélin er sett rétt á grafarbakkann, svo að maður sá, sem stendur í gröfinni, getur kastað mónum í þann enda eltivélarinnar, sem vatnið er dælt inn í. Vélin eltir nú móinn og mjakar móleðjunni jafnframt yfir í þann endann sem frá dælunni snýr. Þar rennur leðjan út í grunnann kassa, við hliðina á eltivélinni. Úr þessum kassa er leðjunni mokað upp í hjólbörur og ekið eftir plönkum út á þerrivöllinn, sem er sjálf mýrin, og steypt þar í mót. Tveir menn aka móleðjunni út og steypa hana. Mótagrindurnar hafa 30 hólf og fylla einar hjólbörur hverja mótagrind. Eltivélin með hestagangi og öðrum áhöldum kostar sem næst 300 krónur. Þar sem ég sá, var vinnan ákvæðisvinna. Formaðurinn, sem sjálfur leggur til vél og hest, fékk 1,50 krónur fyrir hverjar 1000 móflögur steyptar á þerrivelli. Við þriðja mann bjó hann til 80,000 mókögla á viku, og svarar það

13. mynd.

til, að hver maður hafi 6 krónur á dag og 2 krónur séu borgaðar fyrir hest og vél. Vinnutíminn var 11—12 tímar. Í ákvæðisvinnu var borgað 0,25 krónur fyrir þurkun og 0,50 krónur fyrir flutning til járnbrautarstöðvanna á hverjum 1000 móflögum. 1000 móflögur, er vega 0,5 kíló hver, kosta þá komnar í járnbrautarvagn 2,25 krónur eða smálestin 4,50 krónur. Mórinn er mjög góður og söluverð hans 7,50—8,00 krónur. Hestarnir, sem ég sá fyrir þessum móvélum, voru fremur litlir, ekki miklu stærri en stærstu hestarnir heima, og veittist þeim þó ekki erfitt að reka vélina allan daginn.

Eltivélin er svo einföld, að vel er hægt að smíða hana heima og eins mótagrindurnar, hjólbörurnar o. s. frv. Frá út-

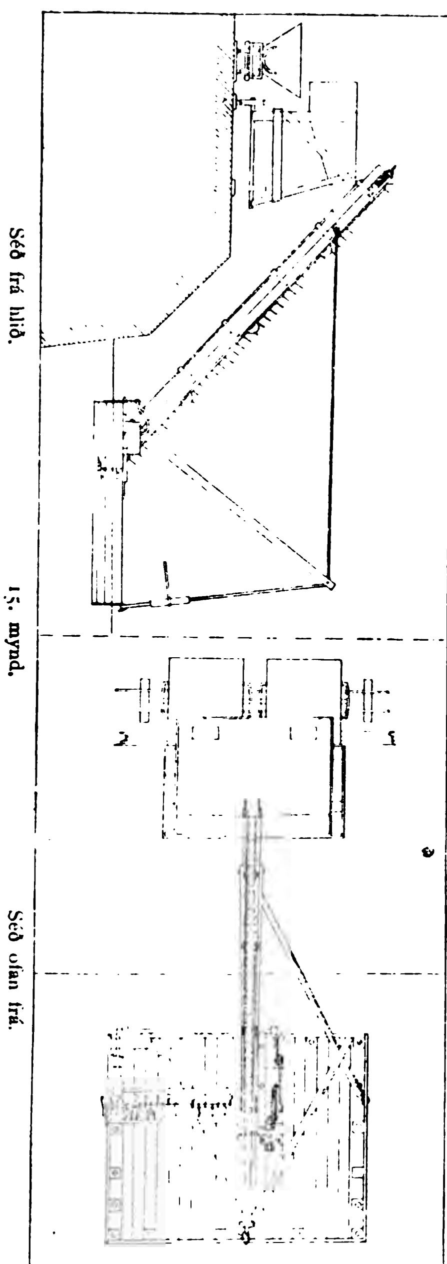
14. mynd.

löndum þyrfti ekki að kaupa nema hestaganginn, eða jafnvel ekki nema tannhjólin í hann.

Móvél frá Noregi af þessu tægi sést á 13. mynd, Er hún lítið eitt stærri en Pindstrup-vélarnar, enda er vinnuaflið talsvert meira, en aðferðin er hin sama. Eftir skýrslu frá Noregi, kosta þessar vélar með öllum útbúnaði alt að því 600 krónur, og búa til 7—8 smálestir af þurum mó á dag, með 10 klukkustunda vinnu. Er það hlutfallslega minna en í Pindstrup, og kemur það sjálfsagt af því, að norskir vinnumenn eru ekki eins æfðir í þessari grein móiðnaðarins og danskir móvinnumenn. Í Noregi er talið að ein smálest af mó þurum á þurkvelli, unnin með vélum þessum, kosti 4,15 kr.

Mér þykir líklegt, að þessi litla vél mundi reynast hentug

víða heima, þar sem þarf að taka upp mó að nokkru ráði og mórinn er ekki svo góður, að hann sé hentugur til móskurðar.

Séð frá hlið. 15. mynd. Séð ofan frá.

Auk þessara áður nefndu móeltivéla, er ein tegund enn, sem er talsvert frábrugðin, nefnilega fljótandi móeltivelar. Þær eru uppfundnar af Ritmester Rahbek, og hafa reynst svo vel, að nú eru 13 slíkar vélar hér í Danmörku. Munurinn á þeim og föstu vélunum er, að eltivélin og aflvélin — gufuvél eða öllu heldur steinolíumótór — eru á grunnum, flatbotnuðum bát (pramma) er flýtur í mógröfinni. Með þessari tilhögun sparast flutningurinn á mónum til eltivélarinnar, mónum er kastað beint í eltivélina. Á 15. mynd sést aðalútbúnaðurinn. Á hliðarmyndinni sést að lyftivél, af sömu gerð og tíðkast við föstu vélarnar, lyftir móleðjunni frá eltivélinni upp í safnkassa á bakkanum. Safnkassinn er tæmdur í steypivagna á sama hátt og lýst er við föstu vélarnar. Safnkassinn verður auðvitað að vera hreyfanlegur, enda sést á myndinni að hann er á hjólum. Aflvélin er ekki á myndinni, en henni er ætlað rúm þeim megin á bátnum, sem frá bakkanum snýr; vegur hún þá á móti lyftivélinni. Flutningur frá vélinni og mótun mósins er eins og við föstu vélarnar. Á 15. mynd sést slík vél við vinnu. Til vinstri á myndinni

sést báturinn með gufuvél, eltivél og lyftivél. Uppi á bakkanum — til hægri á myndinni — sést safnkassinn og undir rönd hans steypivagn á sporvegi.

Vélar þessar eru einkar hentugar, þar sem vatninu verður ekki veitt frá, og ef mjög þykt mólag liggur undir vatnsfleti, á vel við að hafa móstunguvélar í sambandi við þær. Á einum stað, sem jeg sá svona lagaða vél við vinnu, var mólagið 3—4 m. á þykt. Af því voru liðlega 2 m. fyrir ofan vatnsflöt. Neðri partur mólagsins var tekinn líka, nema smá-vatnsbakkar, sem skilja varð eftir.

Fyrir vél, sem hefur mótór með tveggja hesta afli, þarf báturinn að vera 3 m. á breidd og 3,6 m. á lengd, og hlutfallslega stærri fyrir stærri vélar. Vélin eltir að jafnaði 3 m³. af mó á klukkutímanum fyrir hvert hestafl sem mótórinn hefur. Við tveggja hesta vél er því nóg að hafa einn mann í mógröfinni, við fjögurra hesta vél tvo o. s. frv. Flutningurinn frá vélinni er, eins og áður var sagt, líkur því er gerist við föstu vélarnar. Við tveggja hesta vélar yrði nokkuð kostnaðarsamt að leggja sporvegi og brúka steypivagna, enda mætti vel komast af með 1—2 kerrur eins og þær, sem nefndar voru hér að framan á bls. 57.

Í Sparkær kostaði mór, sem unninn var með fljótandi eltivél, aðeins 2 krónur smálestin þur á þurkvelli, og er það talsvert minna en gjörist við aðrar vélar. Mér þykir ekki ólíklegt, að þær yrðu notaðar á stöku stað heima, ef voteltan reynist yfirhöfuð hentug og viðeigandi fyrir loftslag vort og aðrar ástæður.

(Framhald í næsta hefti).

Kaupmannahöfn, í janúar 1905.

ÁSGEIR TORFASON.

Þrjú kvæði.

Eftir GUÐMUND FRIÐJÓNSSON.

I. NIELS R. FINSEN.

Á ljóskonungsins dánardag
er dapur maður hver,
sem hefir reynt að helga sér
þann heimsmenningar brag,

er gáta ráðin gefur þeim,
sem girnist meira ljós
og litarfegri lilju og rós
en lifa í vorum heim.

Svo langt í burt í fjarlægð fór
þín frægð um lönd og sæ
sem sólin skín á bóndabæ
og barni er gerður skór. —
Svo langt í burt í fjarska fer
við fall þinn harmur sár
sem gamalmenni grána hár
og gáskinn leikur sér.

Hve ótrúleg er saga sönn,
að sonur íslenzks manns
er konungur þess kynja lands,
sem kemst í — lukta spönn,
en nær þó yfir fjall og fjörð,
í fjarska stjörnuranns,
er inn' í sjálfu auga manns
— um alla vora jörð.

Í aringlóð hjá Íslending
er ýmsra neista val,
sem gætu lýst í Suðrasal
og sindrað alt í kring.
— En flestir bera birtu og yl
við bóndans heimastó
og lýsa aðeins kima og kró
í koti — augnabil.

Á meðan drápshönd drýldins manns
í dreyra lituð er
og heiftarþjóð í hernað fer
til hundrað-gæða lands
og rænir þar og ruplar því,
sem rándýrsklóin fékk —
við líknstaf sólargoðinn gekk
og gerði undur ný.

Vér þekkjum allir Þorvaldsnið,
hinn þjóðumkunna mann,
sem ódauðlegan orðstír vann
— hinn æðsta myndasmið.
Í æðum hans var íslenzkt blóð
og íslenzkt föðurkyn
að þessum staka hagleiks-hlyn,
sem hlaut 'in danska þjóð.

Við líknstaf sólar-ljóssins gekk
sá ljóskonungur hægt;
þó hafi engum hjörvi bægt,
'in hæstu metorð fékk.
Ég segi *hægt* — svo lítið lét
vor ljósmildingur æ
sem ætti hann aðeins bóndabæ
og bát og fiskinet.

En Níels þýddi ljóssins lög;
svo lögvís reyndist hann,
að aldrei fást í meiri mann
— svo mikil — efnisdrög.
Svo ornaði gæfan Íslending
og ól á brjósti sér,
að enginn slíkan orðstír ber
í andans herfylking.

Og þjóðvaldurinn laut þér lágt
og ljóssprotanum þeim,
sem lauk upp deild af huliðsheim
í hálfa dyragátt.
En engum manni er unt að sjá
í insta salar gólf,
né þau hin dýpstu og hæstu hólf,
þó hreyki sér á tá.

Því engum manni er augsýn veitt
um öll þau hallargólf,
né þau hin dýrstu helgi-hólf,
þó hafi 'ann bænir þreytt.
En sá, sem opnar eina skrá,
svo inn um rifu sér,
til siðmenningar brunns hann ber
það bezta, er veita má.

Sem guðssonar var gæzka föl,
er grátnum þerði brár
og græddi ótal andleg sár
og innra mannsins kvöl,
svo lagði Finsen líknarmund
og ljóssins meinabót
við sjúklinganna sárarót
og sollna græddi und.

Þín minning er sem baldursbrá
og blómguð úrvals-rós,
svo megin-björt sem mánaljós
er mjöllum tindrar á,
og háleit eins og stjarna stök,
er starir himni frá
á blóðga jörð og sollinn sjá
og sár og glímutök.

Á meðan sólin geisla-glóð
að gróandanum ber
og æskuþráin óskar sér
að eiga líf og blóð;
á meðan sól á sali skín
og sjúkur þráir bót,
svo komið geti á mannamót
— þín minning aldrei dvín.

II. MÓÐURSYSTIR MÍN.

(† okt. 1904).

Nú sofnar alt það, er sofið fær:
hver sóley á bala grónum
og bifukollarr og bláklukkan
og berglindin — undir snjónum.
Og horfin er rjúpan á hæstu fjöll
og heiðló úr berjamónum.

I bæjunum hreiðra sig börnin vor,
sem brosandi lék' út á velli,
unz veturinn gefur þeim vegabréf
og veizludýrð út' á svelli. —
Og þá er ei' furða að síðasti svefn
er siginn á hruman af elli.

Því margur er gengin sá maður til rúms,
sem minna en þú starfaði um æfi,
en hafði þó meira að bera til brunns
og betra og nær sínu hæfi.
Þú hefðir víst kosið þér hugnæmra líf,
ef hamingjan óskastein gæfi.

Hin gamla og íslenzka saga er sögð,
er sagan þín færð er í letur:
Var alin og lifði við andlegan skort
og einangrun sumar og vetur. —
Í dölunum okkar er bogin sú björk,
sem beinvaxin lifað þó getur.

Þá gerðist nú framtíðin verkefna-vönd
og vænleg til umbóta-þrifa,
ef bugðunum fækkaði í bæjum og hlíð,
en beinvaxið alt fengi að lifa.
Og menningin þekkir svo lögmál þess lífs,
að lýsing þess vel mætti skrifa.

Ég veit það, að starfsemin vekur þann dug,
sem verkleysan deyfir og svæfir.
En hvíldarlaust strit, það er illgresi eitt,
sem ávexti mannblómsins kæfir.
Það keyrir í hnipur þá konungmanns sál,
sem konungslíf sannlega hæfir.

Af íslenzku konunni er ætlast til þess,
ef aðeins hún bugast ei lætur:
Að hafa á störfunum hraðvirknis-tök
og hlutunum sífeldar gætur;
á vaðbergi standa hvern vonlítinn dag,
en vaka hjá börnum um nætur.

Í umkomuleysinu er alþýðan vor,
því önnur hver fátæklings kona
er hæf til að lifa sem hefðarmanns frú
og helga sér frægð þeirra sona,
sem íturvöxt hljóta og allskonar ment
og auðlegð, — en það fer nú svona.

Og sízt er það furða, þó verði þeim varmt
og viðkvæmt á fótum og baki,
sem einstigi fátæktar endilangt gekk,
— að andanum förlist og hraki.
Og ekki' er vanþörf í íslenzkri bygð
að umbótum lífskjörin taki.

Hjá einvirkja mörgum, þó erfitt sé líf,
er eldur, sem lifir í kolum.
Og gróðrarmagn leynist við skaraðan skafl
í skógarins næfruðu bolum. —
En hvert skifti blæða mér svíðandi sár
er sé ég hve alt er í molum.

Ef framtíðin kemur með hagsældar hönd
og huga, sem skyldunni ei gleymir,
þá lifnar í kolum, sem enginn veit af.
Frá eldinum ljósmagnið streymir.
Þá réttist úr kútnum á kotungi þeim,
sem kóngshjarta í brjóstinu geymir.

En þú ert nú, frænka mín, sofnuð og sæl. —
Að síðustu er heilsan var þrotin,
þá hjúkruðu börnin og þóknuðust þér;
og þannig var ísinn þinn brotinn.
Og blessun sé hverjum sem brýtur vorn ís,
svo blómgist um íslenzku kotin.

Því vér höfum mikinn og óbrotinn ís,
hver einstakur maður og þjóðin.
Við brot hans og þiðnun er blómgun í nánd
þá bætist í menningar sjóðinn.
Og alþjóðin vermist við aringlóð þá,
sem yljar upp kjarkinn og móðinn.

Þá skrýðist hver melur og skriða og urð,
er skuggana geislarnir buga.
Ef æska vor leggur fram drengskap og dáð,
þá dagar í gamalsmanns huga. —
Og eftir því blómgast og blessast vort land,
sem börnin vor mannast og duga.

III. LANGNÆTTI

Langt er langnætti,
en ljúf er andvaka
liggi ljóðstafir
á lausum kjala
— liggi líknstafir
ljóðagyðju
huga handbærir
í hróðrarsmíð.

Ligg ég langsetis;
liðinn er dagur;
drúpir dugfýsi
að dúnhægindum.
Blundar barn í sæng,
brosir í draumi
yngsti arfi minn
— ungi í hreiðri.

Kreppir kona mín
kné að sveini;
svo er sonur vor
í svefni geymdur.
Er sá ung-laukur
óhultur nú
fyrir fannkyngi
farand-bylja.

Enn er ungviði
ærinn kostur
bylja barnings
og biturs kulda,
ef hans æfiþráð
örlaganorn
lætur langdreginn
loppu-gómum.

Brosir beinagrind
bragasmiðs
— sofnaðs svefnbrjóts
í Sifjarskauti,
sjái sóldaga
sýnu fleiri
synir Sandbúa
en sjálfur hann.

Sækja að sál minni
er sumri lýkur
skuggar skolbrýndir
— skratta-frændur.
Setjast surtar þeir
að sjáaldri
lúins landmanns
í langnættinu.

Verður vonum manns
varnarskortur
undir annríkis
áraburði.
Ilt er erfiði
endalaust
anda eldnæmum,
sem útsýn þráir.

Brestur barnamann
bein í hendur,
horfinn heilsusæld
hversdagslega.
Bindur blákaldar
í báða skó
iljar útslitnar
örlaganorn.

Þeim er þjóðlegt kal
í þvísa landi
ódýrt úthlutað
sem aleinn fer.

Hlægir hug minn eitt
ı húmi hverju
er ég eign mína
yfir lít:
öll er óseld mín
óðalslenda
— Braga-bláskógar
og bjargastorð.

Veit ég Vonaskarð
vera í fjöllum
— Braga-bláfjöllum
beint í austri
— móti morgunsól —
margra rasta,
ótal einstiga
undra skarð.

Sízt er séð til fulls
að sonum mínum
verði vegleysa
Vonaskarð.
Enn er ónumið
í óbygðum.
Geta gullnámar
í grjóti dulist.

Margt í koti karls
kann að vera
það sem þjóðkóngi
er þeygi veitt.
Vinnur vorhugur
að vegabót.
Enn mun æskuþrá
ósérhlífin.

Enn mun æskuþrá
við árroða
breiða út brosandi
báðar hendur,
syngja sjafnaljóð
sólar fóstra:
ungum árdegi,
unz alt um þrýtur.

Íslenzkur lögfræðingur vestan hafs.

Sá, er fyrstur allra Vestur-Íslendinga tók próf í lögum og flutti mál fyrir dómstólum þessa lands, var MAGNÚS BRYNJÓLFSSON. Hann er fæddur að Skeggjastöðum í Svartárdal í Húnaþingi, 28. dag maímánaðar 1866. Faðir hans er Brynjólfur Brynjólfsson, Magnússonar, bónda að Starrastöðum í Hegranesþingi, Magnússonar. Móðir Brynjólfs Magnússonar var Guðrún dóttir Stefáns bónda að Skatastöðum í Austurdal, og konu hans Sólborgar Bjarnadóttur frá Skjaldastöðum í Öxnadal. (Afkomendur þeirra hjóna, Stefáns og Sól-

borgar eru þeir síra Sigurður Stefánsson í Vigur á Ísafirði og Stefán Stefánsson kennari við gagnfræðaskólann á Akureyri).

Móðir Magnúsar lögmanns var **Þórunn** dóttir Ólafs bónda Bjarnarsonar að Sellandi í Blöndudal. Móðir Ólafs var Þórunn Helgadóttir, bónda í Þverárdal, og alsystir Árna Helgasonar að Fjalli í Sæmundarhlíð, föður Sigþrúðar móður Jóns Þorkelssonar fyrrum rektors í Reykjavík. En móðir Þórunnar (móður Magnúsar lögmanns) var Sigríður Henriksdóttir, systir Henriks föður Jóns (eldra) í Múla.

MAGNÚS BRYNJÓLFSSON.

Sumarið 1874 fluttu þau hjónin Brynjólfur og Þórunn með öll börn sín vestur um haf, (til Kanada), og dvöldu þau í Kinmount og Lindsay í Ontaríó-fylki veturinn 1874—1875. En vorið 1875 fluttu þau sig til Nýja-Skotlands *(Nova Scotia)*, og dvöldu þar þangað til sumarið 1881; þá tóku þau sig upp þaðan og fluttu vestur til Duluth í Minnesota og þaðan (eftir vetrardvöl) til Pembínahéraðs í Norður-Dakóta.

Á meðan Magnús Brynjólfsson var í Nýja-Skotlandi, gekk hann um hríð á skóla þar, og fékk þar góða undirstöðu til mentunar sinnar. Hann var snemma námfús og skilningsgóður, var sérlega fljótur að nema og gleymdi því trauðla, er hann einu sinni lærði. Báru þeir bræður (Magnús og Björn) að gáfum langt af öðrum íslenzkum ungmennum, sem gengu á skóla í Nýja-Skotlandi, og munu þó flest ungmenni, som þar voru, hafa verið vel í meðallagi gáfuð. — En þótt Magnús lærði mikið þann tíma, sem hann gekk á skólann, þá lærði hann tífalt meira, þegar hann tók til að lesa utan skóla; enda átti hann hauk í horni, þar sem faðir hans var, því hann er einhver sá gáfaðasti og bezt mentaði íslenzkur bóndi, sem sá, er þetta ritar, hefir nokkurn tíma kynst.

Árið 1887 byrjaði Magnús að lesa lög hjá lögfræðingi George H. Megquier í Pembína. Las Magnús svo kappsamlega, að hann tók próf í lögum tveim árum síðar; og 9. sept. 1889 voru honum veitt fullkomin réttindi sem málaflutnings-manni í Dakóta. Settist hann þá

að í Cavalier í N. Dakóta, þar sem hann dvelur enn; og er hann nú bæjarstjóri þar. — Fyrstu þrjú árin eftir að hann fór að gegna málfærslustörfum, var hann í félagi við Daníel J. Laxdal, sem byrjaði að stunda málfærslustörf veturinn 1890; en samkvæmt beggja vilja, og alveg þykkjulaust, hættu þeir þeim félagskap árið 1893. Síðan hefir Magnús ekki verið í félagi með öðrum lögmönnum.

Að stjórnarmálum fylgir hann flokki Demókrata. Og 1896 sótti hann undir merkjum þess flokks um lögsóknara-embættið (*States Attorney's* embættið) í Pembínahéraði, en bar þá lægra hlut með 70 atkvæða mun. Árið 1902 sótti hann á ný um sama embættið, undir merkjum sama flokks, og hlaut þá kosningu með frekum 200 atkvæðum fram yfir keppinaut sinn; voru þó Repúblíkanar þá um 670 atkvæðum sterkari í kjördæminu, en flokkur Magnúsar, enda var hann sá eini Demókrat, sem náði embætti í Pembínahéraði við þær kosningar. Sýnir þetta, hversu vinsæll Magnús er, og hversu mikið traust menn báru til hans, að fleiri hundruð manna úr andstæðingaflokki hans í stjórnarmálum skyldu greiða atkvæði með honum. Enda er Magnús sérlega vinsæll maður. — Og öllum kemur saman um, að hann hafi gegnt lögsóknara-embættinu með mesta dugnaði, síðan að hann tók við því.

Haustið 1898 kvæntist hann og gekk að eiga ungfrú Sigríði Magnúsdóttur, Halldórssonar, Sigurðssonar prests að Hálsi í Fnjóskadal. Hún er góð kona og gáfuð og hefir náð hárri mentun, og er hún í fremstu röð íslenzkra kvenna vestan hafs.

Magnús Brynjólfsson er vel meðalmaður á hæð, fallegur í vexti og karlmannlegur, og hinn prúðmannlegasti í framgöngu. Hann er fríður maður sýnum, höfðinglegur og bjartur yfirlitum, ennið mikið og augun djúp og gáfuleg.

Hann er allra manna bezt máli farinn, og röddin skír og sterk; stálminnugur er hann, og bráðskarpur og fljótur að sjá, hvað til bragðs á að taka; starfsþol hans er næstum dæmalaust, kappið mikið og kjarkurinn óbilandi. Er hann talinn með þeim allra ötulustu, beztu og hepnustu lögfræðingum í N. Dakóta. — Hann er sannur höfðingi í lund, svo að leitun mun vera á öðrum eins, og það með höfðinglyndri þjóð. Örlæti hans og gestrisni er við brugðið. Hann er sannur vinur vina sinna — er ekki eitt í dag og annað á morgun — og það má æfinlega reiða sig á loforð hans. Hann er í fremstu röð allra Vestur-Íslendinga, bæði sem gáfumaður og mannkostamaður. Og hann er og verður Íslendingum til sóma, hvar sem hann kemur fram meðal hérlendra manna. — Betri og djarfari dreng hefi ég aldrei þekt.

Hallson í N. Dakóta, 18. júlí, 1904.

J. MAGNÚS BJARNASON.

Ritsjá.

ÁRSSKÝRSLA RÆKTUNARFÉLAGS NORÐURLANDS 1903. Akureyri 1904. Félag þetta hefir farið vel af stað og má mikils góðs af því vænta, enda hefir því verið vel tekið af mörgum, þar sem félagsmenn voru í árslok 1903 orðnir 665 og ýmsir höfðu gefið því stærri gjafir. Það á líka fyllilega skilið, að það sé stutt af alefli og hefði átt að fá ríflegri stuðning frá alþingi, en raun varð á.

Þessi skýrsla félagsins er ekki nein þur upptalning, eins og oft gerist með skýrslur, heldur hefir hún og inni að halda góðar ritgerðir, sem bæði eru örvandi og fræðandi. Er þar fyrst ágæt ritgerð um störf og verkefni félagsins eftir forseta þess amtmann Pál Briem og því næst fleiri smáritgerðir eftir aðalstofnanda félagsins skólastjóra Sigurð Sigurðsson. Eru þær um tilbúinn áburð, undirstöðuatriði jarðyrkjunnar, grasrækt, garðrækt, tilraunastöðvar, gróðursetning trjáa og runna o. fl. og er margt og mikið á þeim að græða. Alt, sem vér höfum séð frá hendi þessa efnilega manns, bendir á, að hann hafi hvorttveggja í einu: lifandi áhuga og glögt auga fyrir praktiskum aðferðum og hverju unt sé að koma í framkvæmd. Hver veit nema hann geti orðið okkur einskonar íslenzkur *Dalgas*, ef við kunnum rétt með að fara og látum hann og ræktunartilraunir hans njóta alls þess stuðnings, sem hann á skilið. *V. G.*

BÚNAÐARSKÓLINN Á HÓLUM Í HJALTADAL. Akureyri 1903.

Í skýrslu þessari er skýrt frá tilgangi skólans, kensluaðferð, kensluáhöldum, námsgreinum o. fl. Námstíminn er 2 vetur og kenslan nær eingöngu bókleg, en skólinn útvegar þeim piltum, sem þess óska, verklega kenslu í garðyrkju, grasfræsáning, plægingu, skógrækt, garðhleðslu, vörsluskurðagjörð, hallamælingu, framræslu, veitugjörð, meðferð áburðar og eftir atvikum skepnuhirðingu. Bóklegu námsgreinarnar eru 20 (auk leikfimi) og mun sá enginn blár geta kallast, sem orðinn er vel heima í þeim öllum. En lítt er það skiljanlegt að því marki verði náð á einum tveim vetrum. Kensluaðferðin virðist mjög praktisk og námsgreinarnar vel valdar. — Auk hins reglulega skóla er og á Hólum haldinn bændaskóli tvisvar á ári, hálfan mánuð í hvort sinn, og eru þar haldnir fyrirlestrar um ýms búnaðarfræði, sem að minsta kosti geta haft hvetjandi áhrif, þó þeir að vonum ekki veiti mikinn þekkingarforða. Skólinn leggur mesta áherzlu á að kenna með lifandi orði og sýningum mynda og er slíkt vel ráðið. *V. G.*

SIGURÐUR SIGURÐSSON: RJÓMABÚIN OG SMJÖRSÖLUHORFURNAR. Rvík 1904.

Í fyrirlestri þessum, sem höf. flutti á rjómabúafundi við Þjórsárbrú 29. jan. 1904, er skýrt frá vexti og viðgangi mjólkurbúa hér á landi og útflutningi af smjöri frá þeim, ennfremur um framleiðslu smjörs og sölu

í öðrum löndum og að síðustu um hvað gera þurfi til að auka smjörgerðina og bæta verkun þess. Fyrirlesturinn er bæði fróðlegur og hvetjandi. *V. G.*

ALDAMÓT. XIII. ár. Winnipeg 1903.

Af aðfengnum ritgerðum í þessum árg. Aldamóta er eiginlega aðeins ein frumsamin: »Hvað er í veði?« (stutt bindindisræða) eftir séra *Friðrik Hallgrímsson* og svo tvær þýðingar: «Dína Morris«, sögukafli eftir *George Eliot*, og »Þráðurinn að ofan« eftir danska skáldið *Jóhannes Jørgensen*. Alt annað er eftir ritstjórann sjálfan, séra *Fr. J. Bergmann:* «Kristsmynd úr íslenzkum steini« (kirkjuþingsfyrirlestur), »Tveir kirkjulegir fyrirmyndarmenn« (Norðmennirnir H. N. Hauge og Gisle Johnson), »Leggið rækt við trú yðar!« (Tjaldbúðarræða), »Skólastjórn með enskum þjóðum«, »Vestur-íslenzk menning«, »Austur- og Vestur-Íslendingar« og »Undir linditrjánum« (ritdómar um nýútkomin íslenzk rit).

Af þessum ritgerðum viljum vér sérstaklega benda löndum vorum heima á Íslandi á skólastjórnarritgerðina, sem er mjög tímabær um þessar mundir og gefur margar bendingar, sem skólamenn vorir hefðu gott af að athuga og taka til greina. Þá viljum vér og vekja athygli á athugasemdinni um mannaskiftin (í ritgerðinni um Austur- og Vestur-Íslendinga), sem stöðugt eiga sér stað með ensku þjóðunum og reynst hafa svo affarasæl. »Þetta sama,« segir höf., »ætti að geta átt sér stað með Austur- og Vestur-Íslendingum. Þeir ættu, með tímanum að minsta kosti, að geta skifst á um menn í helztu stöður til ómetanlegs gagns fyrir báða. Með því móti mundi þjóðerni Vestur-Íslendinga styrkjast og eflast, og þeim betur takast að vinna sér andlega auðlegð úr þjóðararfi sínum. Og á þann hátt mundi menning ensku þjóðanna og starfsþor flytjast til fósturjarðar vorrar, en umfram alt vestrænn hugsunarháttur og mannfélagsbragur festa þar rætur.« Um þetta erum vér fyllilega sammála. Slík mannaskifti, á líkan hátt og á sér stað með ensku þjóðunum, gætu orðið stórgróði fyrir Ísland og sjálfsagt nokkur gróði fyrir Vestur-Íslendinga líka. Gæti t. d. sá rekspölur komist á, að ungir hæfileikamenn flyttu til Ameríku og dveldu þar í nokkur ár í mismunandi stöðum, en flyttu svo aftur til Íslands í viðlíka stöður þar, þá er enginn vafi á, að útflutningsstraumurinn gæti orðið að frjófgandi blessunarlind fyrir land vort. *V. G.*

NÝ DAGSBRÚN. I, 1. *Jóhann P. Sólmundsson* hefir búið undir prentun. Gimli 1904.

Rit þetta, sem er ársrit »Hins únítariska kirkjufélags Vestur-Íslendinga«, inniheldur auk nokkurra inngangsorða tíðindi frá tveimur kirkjuþingum félagsins, ritgerð um tilgang þess eftir séra *Jóhann P. Sólmundsson* og tvo fyrirlestra frá 1 kirkjaþinginu: »Hvert stefnir« eftir *Einar Ólafsson* og »Norður og niður«, eftir séra *Magnús Skaftason*. Í því eru prýðisvel gerðar myndir af tveimur framliðnum únítaforkólfum, Birni Péturssyni og Þorvaldi Þorvaldssyni.

Ritið er allvandað bæði að efni og frágangi. Einkum er fyrirlestur séra Magnúsar tilþrifamikill, þrunginn af mælsku og eldlegum

áhuga, en nokkuð svæsinn á stundum í garð allúterskra manna. Málið á ritinu er vandað og prófarkalesturinn óvanalega góður, letrið laglegt, en prentun nokkuð áfátt (letrið sumstaðar of dauft, enn annarstaðar of feitt og klest; prentsvertan líklega miður góð). Rit þetta kemur út í heftum, 18—20 arkir á ári, og kostar árg. 1 dollar. *V. G.*

HEIMIR. I, 1—3. Útgefendur: Nokkrir Íslendingar í Vesturheimi. Winnipeg 1904.

Ritstjóri þessa rits (sem á að koma út í arkarheftum 18 sinnum á ári og kostar 1 dollar árg,) er únítarapresturinn séra *Rögnvaldur Pétursson*. Er sá tilgangurinn »að taka trúmál til íhugunar í ritinu, rannsaka þau eftir því sem kringumstæðurnar leyfa, og leitast fremur við að útskýra þau, en fella á þau nokkurn dóm, en láta menn heldur dæma þar um fyrir sjálfa sig.« Auk inngangsorða er innihaldið »Upprisan« eftir *Leó Tolstoy*, »Kirkjuþing« og »Háskólalíf á miðöldunum« (líklega eftir ritstjórann), »Ótrú« eftir *Camille Flammarion*, »Hverju trúir þú?« eftir *B. Lyngholt*, »Ríki blaðanna« eftir *Max Nordau*, ennfremur nokkrar smágreinar og kvæði (2 af þeim eftir *Kristin Stefánsson*).

Frágangurinn á ritinu er góður og efnið yfirleitt vandað og fræðandi, en ekki sérlega tilþrifamikið. Virðist meir kostað kapps um að ræða málin með hógværð og stillingu, en að höggva og leggja með berserksgangi. *V. G.*

— — —

Íslenzk hringsjá.

HINN GLATAÐI SONUR (»The Prodigal Son«) heitir skáldsaga ein nýútkomin (London 1904) eftir hið þjóðkunna enska skáld *Hall Cain*, sem tvisvar hefir ferðast heima á Íslandi, síðast árið 1903. Sagan fer mestmegnis fram á Íslandi (í Reykjavík), en þó að nokkru leyti í útlöndum, einkum í Lundúnum.

Aðalpersónurnar eru Stephán Magnússon landhöfðingi og synir hans tveir, Magnús og Óskar, annars vegar, og faktor Nielsen (kaupmaður, þó hann stöðugt sé kallaður »faktor«, af því hann var það fyrst) og dætur hans tvær, Þóra og Helga. Kona Nielsens dvelur í Kaupmannahöfn og yngri dóttirin Helga hjá henni. Óskar, yngri sonur landshöfðingja er sendur til Oxford til að stunda söngfræði, en Magnús er heima og verður verzlunarþjónn hjá Nielsen, sem líkar vel við hann. Ráða feðurnir svo með sér að gifta þau saman Magnús og Þóru, enda elskar Magnús hana út af lífinu, og hún gefur samþykki sitt og lofast honum, þó hún reyndar hafi enga ást á honum. En þá kemur Óskar heim frá Oxford, fjörugur og léttlyndur, og fá þau ákafa ást hvort á öðru hann og Þóra. Er Magnús þá svo eðallyndur að hann gefir bróður sínum eftir konuefnið, þó hann unni henni hugástum, og styður hann til að fá hana, þó hann verði að brjóta bág við alla vini og vandamenn og sé rekinn í einskonar útlegð upp í sveit á feðraleifð landshöfðingjafrúarinnar, Þingvelli. En svo kemur Helga heim frá Khöfn, og fá þau Óskar og hún ákafa ást hvort á öðru, en ást hans til Þóru er lokið. Samt álítur hann skyldu

sína að giftast henni og gerir það. Fara þau svo brúðkaupsferð út í lönd, til Englands, Frakklands og Ítalíu og Helga með þeim. Verður ferðin lítt til ánægju fyrir Þóru, því hún má jafnan hírast heima á hótellum meðan Óskar og Helga eru úti að skemta sér. Og þó farareyririnn væri ekki af skornum skamti, hrekkur hann ekki til í spilahúsinu í Monte Carlo, því þar tapa þau ógrynni fjár, og leiðist því Óskar til að gefa út ávísun upp á 100,000 kr. undir nafni föður síns, landshöfðingjans, og vottaða með nafni tengdaföður síns og falsar bæði nöfnin. Eftir heimkomuna eru þau Óskar og Helga jafnan saman, en samlyndið milli hjónanna stirðnar meira og meira og leiðir öll meðferðin á Þóru hana til dauða, eftir að hún hefir alið dóttur, sem er skírð Elín. Í sömu svifum kemur ávísunin falska fram og verður landshöfðingja ekki um sel, en kannast þó við undirskriftina til að bjarga syni sínum frá tugthúsinu, en rekur hann af landi burt samstundis og lætur hann lofa að hann skuli aldrei koma aftur til Íslands. Verður h nn að rýja sig inn að skyrtunni til að borga skuldina og veðsetja bankanum Þingvelli fyrir miklu meira en þeir eru virði. En Magnús sonur hans býr þar áfram og streytist við að borga vextina. Smali hans og hestadrengur heitir *Jón Vídalín*. Helga fer aftur til Khafnar, en Óskar til Lundúna. Lendir hann þar í mesta volæði og niðurlægingu, unz Helga kemur þangað og hefur hann upp úr henni með aðstoð Niels Finsens söngfræðings, sem er sonur bæjarfógeta Finsens í Reykjavík, er síðar verður ráðherra Íslands, er stjórnarbreytingin kemst á, og landshöfðingi deyr af gremju yfir henni, þegar kóngurinn hefir ekki viljað verða við bón hans um að neita um staðfestingu sína. Niels Finsen hefir kynst Helgu í Rvík og séð, að hún hafði mikla hæfileika til að verða góð söngkona. Hefir því kallað hana til Lundúna og kostar kenslu hennar. Þau útvega svo Óskar í sameiningu góða söngstjórastöðu fyrst í Lundúnum og síðar í Frakklandi og fara sjálf með honum þangað. Honum græðist fé, en lendir aftur í spilahúsinu í Monte Carlo fyrir fortölur Helgu, sem altaf hefir mikið vald yfir honum. Tapar hann svo hverjum eyri og gerir sig að lokum sekan í falsspili og sleppur því aðeins lifandi burt, að svo er látið heita, að hann hafi sjálfur ráðið sér bana, og berst sú fregn um alt og einnig heim til Íslands. En nú skilur með honum og Helgu, fer hann til Lundúna og dvelur þar í kyrþey, en semur hvert söngverkið á fætur öðru og verður heimsfrægt tónskáld og rakar fé saman. Kallar hann sig nú Kristján Kristjánsson og er það nafn á allra vörum, en sjálft tónskáldið (manninn) þekkir enginn, því hann lætur hvergi sjá sig. Snýr hann nú heim til Íslands eftir 16 ára útivist og er þar tekið með mestu viðhöfn sem hinu heimsfræga tónskáldi Kr. Kr., en enginn þekkir hann. Er þá faðir hans dáinn fyrir löngu, en móðir hans Anna og dóttir hans Elín hjá Magnúsi bróður hans á Þingvöllum. En svo er á statt fyrir honum, að hann hefir ekki getað staðið í skilum með hina háu vexti af bankaskuldinni gömlu og á nú næsta dag að selja Þingvelli við opinbert uppboð. Óskar tekur þá 200,000 kr. út í bankanum (samkvæmt ávísun frá banka hans í Lundúnum) og leggur á stað til Þingvalla í stórhríð og kemst þangað við illan leik. En hann þorir ekki að láta vita, hver hann sé, og er hann hefir talað við þau mæðgin og dóttur sína, sér hann að hjálp sín muni ekki þegin, ef hann segi satt frá öllu. Afhendir hann þá Elínu dóttur sinni seðlabók sína um kveldið, áður en hann háttar og biður hana að afhenda sýslumanni næsta morgun áður en uppboðið byrji. En í hana hefir hann lagt seðil, þar sem á er ritað að alt innihaldið (200,000 kr.) sé eign Elínar. Laumast hann svo burt um nóttina og ætlar til Eyrarbakka og komast þaðan með skipi til Noregs, en verður úti á fjöllunum uppi við Hengilinn.

Þetta eru aðeins aðaldrættirnir í bókinni, sem er alls 426 bls., en þá vantar að skýra fra hinum snildarlegu og margbreyttu lýsingum lyndiseinkunna í henni, eðallyndi og óeigingirni Magnúsar, léttlyndi og breyskleika Óskars, eigingirni og töfraafli Helgu, blíðlyndi Þóru, móðurtrygð Önnu landshöfðingjafrúar, sérplægni Finsens ráðherra o. s. frv. Margt ber þar og fleira á góma, þingkosningar, stjórnarbaráttu, breyting á verzlun og fiskiveiðum o. s. frv. Bókin er hin skemtilegasta og ágætar lýsingar á íslenzkri náttúrufegurð í henni og mörgu úr þjóðlífi voru og þjóðháttum og er það furðu rétt nærri alt saman. Verður hún eflaust til þess að auka að mun eftirtekt manna á Íslandi og laða útlendinga til að ferðast þangað. Því enginn vafi er á því, að bókin verður mikið lesin bæði á Englandi og annarstaðar, þar sem hún kvað hafa komið út á 7 tungum í einu og af fyrstu útgáfunni ensku voru prentuð 100,000 eintök. En óviðkunnanlegt mun mörgum þykja, hve mjög höf. notar nöfn núlifandi manna og nýafstaðna viðburði. *V. G.*

UM SURT JÖTUN, sem samkvæmt frásögn Eddusagnanna »slyngur eldi yfir jörðina í enda veraldar og brennir allan heim«, hefir Miss *B. S. Phillpotts* (frá Cambridge) skrifað merkilega ritgerð í »Ark. f. nord. filologi (1904), þar sem hún heldur því fram, að átt sé við, að heimurinn muni farast af eldgosum og jarðskjálftum, og færir hún svo góð rök fyrir máli sínu, að álíta má fullar sannanir. En af því dregur hún aftur þá laukréttu ályktun, að Völuspá hljóti að vera ort á Íslandi, því engir nema Íslendingar hafi haft þá þekkingu á eldgosum og jarðskjálftum, sem liggi til grundvallar fyrir hugmyndinni um Surtarloga, og hefir hún vafalaust rétt fyrir sér í því. *V. G.*

UM RÍGSÞULU (»Die Rígsþula«) hefir prófessor *Karl Lehmann* í Rostock skrifað mjög lærða ritgerð í »Festschrift für Se. Excellenz Herrn Staatsrat Julius Amsberg« (1904) og er þar þýðing á öllu kvæðinu ásamt mýmörgum skýringum. Álítur hann mestar líkur til að kvæðið sé ort af Íslendingi um lok 10. eða í byrjum 11. aldar, þó full vissa sé ekki fyrir því, og það geti því verið ort í Noregi. *V. G.*

UM ÍSLENZKAR FÓÐUR- OG BEITIJURTIR, ritgerð Stefáns kennara Stefánssonar (í Búnaðarritinu XVI) í sambandi við hina sænsku ritgerð hans og Söderbaums um sama efni (í »Meddelanden från Kongl. Landtbruks-Akademiens Experimentalfält«, Nr. 72, Stokkh. 1902) hefir fröken *M. Lehmann-Filhés* skrifað í þýzka tímaritið »Globus« og sýnir þar aðalefni hennar í fáum dráttum. *V. G.*

FISKIRANNSÓKNIR VIÐ ÍSLAND og Færeyjar sumarið 1903 (»Fiskerundersøgelser ved Island og Færøerne i Sommeren 1903«) heitir nýútkomin bók eftir dr. JOHS. SCHMIDT, sem síðastliðin tvö ár hefir staðið fyrir fiskiveiðarannsóknum Dana við Ísland og Færeyjar á gufuskipinu »Thor« á kostnað ríkissjóðsins. Og það er bók, sem vert er að kynnast, því á henni er stórmikið að græða. Henni er skift í 6 kapítula, og er hinn 1. lýsing á fiskirannsóknaskipinu og útbúnaði þess, 2. um sjávardýpi, botn og lagarfræði (hafstrauma, hita og kulda o. s. frv.), 3. um fiskiveiðatilraunir, 4. um fljótandi gotu eða fiskiegg og ungseiði, 5. um lifnaðarhætti þorsksins, 6. yfirlit yfir fiskiveiðarnar við Færeyjar og Ísland.

Af rannsóknum þessum má margt og mikið læra, sem hefir mikla praktiska þýðingu fyrir fiskiveiðar vorar. Þannig má af þeim sjá, að gottími þorsksins er á vorin og að hann hrygnir eingöngu við suður- og vesturströnd landsins, þar sem sjórinn er heitari og grunnsævi. Síðar berast hrognseiðin með hafstraumum fram

með Vesturlandinu og norður fyrir Horn og fer að brydda á þeim að mun fyrir Norðurlandi í júlímánuði, en til Austurlandsins komast þau ekki fyr en í september eða síðar og koma þá ætíð norðan um land, en ekki frá suðurströndinni til Austurlandsins. Aftur er jafnan mikið af veturgömlum þorskseiðum og eldri bæði við Austur- og Norðurlandið, sem haga þó misjafnlega göngum sínum þar, t. d. frá grunnsævi út á djúpið o. s. frv. Hér við bætast svo göngur fullorðna þorsksins, sem eru margvíslegar; en mest kveður þó að göngum hans á vorin á grunnmiðin úti fyrir suður- og suðvesturströndinni, þar sem ótölulegur grúi af honum safnast saman til að hrygna. Allar þessar fiskigöngur má kalla æxlunargöngur einu nafni. Þegar hrygningunni er lokið fer fullorðni þorskurinn aftur á flakk og hverfur nú að mestu af grunnmiðunum við Suður- og Suðvesturlandið. Leggur þá nokkuð af honum frá landi út á djúpið, en meginþorri hans virðist leita norður á bóginn, til Norðvestur-, Norður- og Austurlandsins, þar sem sjórinn er kaldari og nóg er af fæðu handa honum á sumrin (t. d. loðna, sandsíli, síld o. fl.). Þessar göngur má kalla framfærslugöngur, þar sem þær eingöngu virðast stefna á staði, þar sem nóg er af fæðu, en þar sem hrygning getur eigi átt sér stað En auk þessa eru og aðrar göngur, hin svonefndu fiskihlaup, er fiskurinn færir sig ýmist fjær eða nær ströndinni, af grunnmiðum út á djúpið eða úr djúpi og á grunnmið o. s. frv., og er enn eigi hægt að skýra, hvernig á þeim stendur.

Þetta, sem hér hefir verið sagt, er aðeins til að gefa dálitla hugmynd um, hve mikið praktiskt gildi þessar rannsóknir hafa; því auðsætt er, að ef menn þekkja lifnaðarhætti og göngur fiskanna, þá geta menn með nokkurnveginn vissu vitað, hvar þeirra er að leita á hverjum tíma árs og hagað veiðum sínum eftir því. En annars verðum vér að vísa mönnum í bókina sjálfa, öllum þeim er dönsku skilja; en helzt ætti að þýða bókina á íslenzku eða gera útdrátt úr henni, svo allir sjómenn ættu kost á að kynnast efni hennar. — Bókinni fylgja 10 uppdrættir, sem sýna bæði dýpi, hrygningarstöðvar, fiskimið og margt fleira umhverfis landið, og er prýðilega frá öllu gengið. Einn af þessum uppdráttum er eftir fiskifræðing vorn Bjarna Sæmundsson og lýkur höf. bókarinnar hinu mesta lofsorði á rannsóknir hans og starfsemi alla. Það á hann líka eflaust skilið, en dr. Schmidt á sjálfur líka mikið lof skilið af vorri hálfu fyrir rannsóknir sínar og alla framgöngu og stjórn Dana þakkir fyrir fjárframlagið til þeirra. *V. G.*

UM HRÓLF KRAKA OG SKJÖLDUNGA HINA FYRRI (»Danmarks heltedigtning, første del: Rolf krake og den ældre Skjoldungrække«, Kbh. 1903) hefur dr. Axel Olrik nýlega ritað mikla bók (352 bls. í 8 bl. br.). Ber hann saman með mestu nákvæmni frásögurnar í heild og hver einstök atriði í þeim eins og frá er sagt í fornenskum kvæðum, Vídsíði og Bjóúlfi, Bjarkamálum hinum fornu (»Húskarlahvöt«) og hinni latn. þýðingu Saxa fróða af þeim, frásögnum hans og fornkvæðum, sögu Sveins Ákasonar og kronikunni um konungana í Hleiðru, Skjöldungasögu, Hrólfs sögu kraka, Bjarkarímum o. fl. Við þennan samanburð, sem gerður er með framúrskarandi skarpskygni og víðtækri þekkingu, kemur hin upprunalega meining málsins og mergurinn orðanna í ljós. Hver þáttur, hvert einstakt atriði er vegið á metaskálum hugsunarfræði og dómgreindar, handleikið og rætt á ýmsar lundir, unz gullbrot sögu sannra viðburða skína gegnum skriftir skálda og sót sögukarla. Þá kemur það í ljós, og er stutt yfir sögu farið, að um 450—550 (á þjóðflutingatímabilinu) urðu með Dönum, einkum innan hirðar, þeir viðburðir, er frásögurnar hafa myndast um. Smáríki Dana eru þá orðin sameinuð í eina ríkisheild og Hleiðrargarður á Sjálandi aðsetur konunganna; söfnuðust þar að þeim

hetjur og heljarmenni, er kölluðust Skjöldungar (þ. e. skjaldberendur). Hálfdan þekkjum vér þessara konunga elztan. Hann átti þrjá sonu: Hróar, Helga og Þorgeir, og dóttur, er var gift Ála konungi í Svíþjóð. Hróarr tók við ríkjum eftir föður sinn. Hans son var Hrærekur hnöggvanbaugi og öðru nafni slöngvanbaugi. Sonur Helga var Hrólfur kraki: hann veitti árás Hræreki frænda sínum, drap hann og skifti baugum hans með mönnum sínum. Gerðist nú Hrólfur kraki einvaldur konungur yfir Dönum, en þeir áttu þá í stöðugum illdeilum við nábúa sína Haðbarða. Hét konungur þeirra Ingjaldur og feldi Bjarki, einn af köppum Hrólfs konungs, son hans Agnar sterka, en hlaut að launum systur Hrólfs. Áli konungur var drepinn af Aðilsi bróðursyni sínum, en Hrólfur kraki hélt til hefnda til Uppsala. En er veldi Hrólfs stóð með mestum blóma, sótti Hjörvarður frændi hans, sonur Hjörgeirs, að honum með óvígan her. Hrólfur kraki féll og allir kappar hans. Hleiðrargarður var brendur til kaldra kola. Vart mun þó Hjörvarður hafa lengi ríkjum ráðið, né heldur Hleiðrargarður úr rústum risið sem aðsetur Danakonunga, en fimbulmyrkur grúfir sig nú aftur yfir sögu þeirra.

Höf. hefur ort upp aftur Bjarkamál hin fornu á nýdönsku (35 vísur) úr þýðingu Saxa fróða; hún er með mörgum innskotum og málalengingum, sem höf. auðvitað forðast að taka með i kvæði sitt. En þótt þessi tilraun til að framleiða Bjarkamál að nýju hafi hepnast vel að sumu leyti, finst mér hún bæta lítið úr söknuði fornkvæðisins; enda öllu óviðfeldnara að lesa Bjarkamál í þessari mynd en þýðingu Saxa.

Helzti langt mál er hér um kvörnina Grotta og því um líkar þjóðsögur. Harla ólíklegt er það, að í hinni fornu þjóðsögu, sem líklega hefur legið til grundvallar fyrir Grottasöng, eða í því kvæði sjálfu, sé átt við vatnsmylnu með Grotta og ambáttirnar séu úr af fjöllum ofan. Jafnvel þótt sá, er kvæðið orti, kunni að hafa þekt vatnsmylnu, er það ekki sennilegt, að hann hafi hugsað sér þær vera til á dögum Friðfróða né í landi hans, og því síður er fyrirrennurum hans það að ætla.

Margt hefur verið rætt og ritað um Hleiður og hafa vísindamennirnir ekki viljað fallast á að þar hafi verið aðsetur Danakonunga í fornöld. Höf. tilfærir skoðanir Sveins Ákasonar, Henry Petersens o. fl., sem tala um Hleiðrar (Lejreby) svo sem aðsetur Danakonunga, og það lítur enda út fyrir, að höf. sjálfur blandi saman Hleiðrum og aðseturstað Hrólfs kraka, er hann sjálfur þó álítur að verið hafi »Lejre« (Hleiður eða Hleiðrar?). Það er þó svo sem sjálfsagt, að Hleiður eða Hleiðrargarður, aðsetur Skjöldungakonunga, hefur verið þar sem nú er Hleiðrarborg (Ledreborg) og ekki í þorpinu Hleiðrum (Lejreby). Myndin af Lejre á bls. 191 (tekin úr *Mon. Dan.*), sem annars er mjög röng og ónákvæm, er af Hleiðrargarði (nú Ledreborg) og haugunum umhverfis þar, en ekki af Hleiðrum (Lejreby), »byen« — »blandt de ringeste landsbyer«.[1])

Þótt bókin sé rituð af mikilli snild, eins og annað frá þessa höfundar hendi, er auðvitað margt í henni, sem ræða má fram og aftur og mörg skoðun fram sett, er hægt er að fetta fingur út í. Eigi að síður er bókin mjög mikils virði fyrir konungasögu Dana og bókmentasögu Norðurlandabúa, að því er snertir þá viðburði og þau rit, sem hér koma til greina, og hún er því einkar fróðleg og skemtileg, ekki aðeins fyrir sögufræðinga, heldur alla þá, er gaman hafa af fornsögum vorum og fornu bókmentum, og þeir eru margir, ekki sízt meðal Íslendinga. *M. Þ.*

[1] Kvk.-orðið Hleiður, flt. Hleiðrar, er líkl. af sömu rót og hvk.-orðið hlið og merkir víst tjald, laufskála, kofa; sbr. gotnesku orðin hleiþra (st. kvk. o.) og (ufar-)hleiþrjan (v so.), tjalda (yfir).

Hið sameinaða eimskipafélag.

Áætlun um strandferðir á Íslandi 1905.

I. Vestur um land:

kálholt	1		2		3		4		5		6	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
	apr.	maí	maí	júní	júní	júlí	júlí	ág.	ág.	sept.	sept.	nóv.
eykjavík..	15	..	13	..	10	..	23	..	25	..	26	..
kjavík....	..	10	..	5	..	16	..	21	..	20	..	1
ranesi...	..	..	..	..	10	14	23	20	25	18	..	..
fnarfirði..	..	..	13	3	..	..	23	..	..	18	..	..
ðum.....	15	..	13	..	10	13	..	..	..	17	26	..
ndi......	15	8	..	..	..	..	..	..	25	17	..	..
												okt.
afsvík....	15	8	14	3	10	13	24	20	26	17	27	30
undarfirði.	..	..	..	..	11	13	24	20	..	..	..	..
kkishólmi	16	8	14	3	11	12	24	19	26	17	27	30
ammsfirði	..	..	15	..	12	12	25	19	27	..	..	..
arðstöð...	..	..	..	..	12	11	25	18	..	..	..	..
tey.....	16	8	15	2	12	11	25	18	27	16	27	28
eiðavík..	..	..	..	..	13	10	..	17	27	..	..	..
treksfirði.	17	7	16	2	13	10	26	17	28	16	28	28
lknafirði..	17	..	..	..	13	10	26	16	..	15	..	..
ldudal....	18	7	16	2	14	9	26	16	28	15	29	27
rafirði...	18	6	17	1	14	9	27	15	29	14	29	26
undarfirði	18	6	17	1	14	9	27	15	29	14	30	26
gandafirði	..	..	..	..	14	9	27	15	..	..	..	..
lungavík..	18	..	..	1	14	..	..	15	..	..	..	..
											okt.	
afirði.....	20	6	18	1	16	9	29	15	30	14	2	26
				maí								
alvík....	..	..	18	31	16	7	29	13	..	..	..	..
ófn......	..	..	..	..	..	..	..	..	30	13	..	..
orðurfirði.	..	..	18	..	..	..	29	12	..	..	2	24
eykjarfirði.	20	4	..	..	16	6	..	..	30	12	..	..
eingrímsfirði	21	4	19	30	16	6	30	12	31	12	3	23
trufirði...	21	4	..	..	17	6	30	12	31	..	..	..
							ág.		sept.			
orðeyri...	23	4	21	30	19	6	1	12	1	12	5	21
vammstanga	23	2	21	28	19	4	1	10	1	10	5	18
önduós...	24	2	21	28	19	3	1	10	1	10	5	17
kagaströnd.	24	1	21	27	19	3	1	10	1	10	5	15
álfshamarsv.	..	..	..	..	19	3	..	..	1	10	..	..
uðárkrók.	25	1	22	27	20	2	2	9	2	9	6	14
olkuós....	..	..	..	..	20	2	2	9	..	..	..	..
ofsós.....	25	1	22	27	20	2	2	9	2	9	..	..
		apr.										
aganesvík.	25	30	..	27	..	2	2	..	2	9	..	..
glufirði...	25	30	22	26	20	1	3	8	2	9	6	14
lafsfirði...	..	..	22	26	21	1	..	..	2	8	..	..
alvík.....	26	30	..	..	21	1	3	8	2	8	6	13
risey.....	..	..	23	26	..	..	3	8	3	8	..	..
jalteyri....	26	30	23	26	21	1	3	8	3	8	6	13
ureyri.....	27	..	23	..	22	..	5	..	4	..	8	..
kureyri...	..	30	..	26	..	1	..	8	..	8	..	13

THUGASEMD um **strandferðirnar.** A **Unaós, Hornafjörð, Vík, Stokkseyri, Sand, Breiðavík** **rímsey** geta skipin aðeins komið, þegar bezt viðrar. — Frá **Reykjavík** og **Akureyri** fara strand- jafnan kl. 9 árdegis. Á öðrum stöðum er sá dagur tiltekinn í áætluninni, er skipin megi fara ta lagi, en félagið ber enga ábyrgð á, þótt þau kunni að tefjast svo, að síðar verði farið. Við- n á millistöðvunum verður svo stutt, sem unt er.

Frá Kaupmannahöfn til Íslands

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
	Laura	Vesta	Ceres	Laura	Laura	Vesta	Ceres	Laura	Vesta	Ceres	Laura	Vesta	Ceres	Laura	Vesta	Ceres	Laura	Vesta	Laura	Vesta
frá Kaupmhöfn	13 jan.	24 febr.	26 febr.	4 marz	8 apr.	15 apr.	28 apr.	27 maí	6 júní	17 júní	4 júlí	25 júlí	30 júlí	15 ág.	10 sept.	19 sept.	29 sept.	15 okt.	14 nóv.	28 nóv.
Leith	17 —	28 —	2 marz	8 —	12 —	19 —	2 maí	31 —	10 —	21 —	8 —	29 —	3 ág.	19 —	14 —	23 —	3 okt.	19 —	18 —	2 des.
Thorshavn*	19 —	......	4 —	......	......	21 —	4 —	......	12 —	23 —	10 —	......	5 —	......	......	......	5 —	......	20 —	......
Klaksvig	......	......	......	......	......	22 —	......	......	13 —	......	......	......	† aths.	......	......	......	......	......	......	......
Berufirði	......	......	6 —	......	......	23 —	......	......	14 —	......	......	......	......	......	......	......	......	......	......	......
Fáskrúðsfirði	......	......	7 —	......	......	24 —	......	......	15 —	......	......	1 ág.	......	......	17 sept.	......	......	23 okt.	......	7 des.
Eskifirði	......	......	7 —	......	......	24 —	......	......	15 —	......	......	2 —	15 ág.	......	18 —	......	......	24 —	......	......
Norðfirði	......	......	8 —	......	......	24 —	......	......	15 —	......	......	2 —	......	......	18 —	......	......	24 —	......	......
Seyðisfirði	......	4 marz	9 —	......	......	25 —	......	......	17 —	......	......	3 —	16 ág.	......	19 —	28 sept.	......	25 —	......	8 des.
Vopnafirði	......	5 —	......	......	......	25 —	......	......	......	......	......	3 —	16 —	......	......	......	......	25 —	......	......
Húsavík	......	6 —	......	......	......	......	......	......	18 júní	......	......	......	17 —	......	......	......	......	26 —	......	......
Akureyri	......	9 —	......	......	......	28 apr.	......	......	20 —	......	......	5 ág.	19 —	......	......	1 okt.	......	28 —	......	......
Siglufirði	......	9 —	......	......	......	......	......	......	20 —	......	......	......	......	......	......	......	......	28 —	......	......
Sauðárkrók	......	10 —	......	......	......	28 apr.	......	......	21 —	......	......	5 ág.	19 ág.	......	......	2 okt.	......	29 —	......	......
Skagaströnd	......	11 —	......	......	......	......	......	......	21 —	......	......	......	......	......	......	......	......	29 —	......	......
Blönduós	......	11 —	......	......	......	29 apr.	......	......	......	......	......	6 ág.	20 ág.	......	......	3 okt.	......	......	......	......
Reykjarfirði	......	12 —	......	......	......	......	......	......	21 júní	......	......	6 —	......	......	......	......	......	30 okt.	......	......
Ísafirði	......	13 —	......	......	......	30 apr.	......	......	22 —	......	......	7 —	22 ág.	......	......	5 okt.	......	1 nóv.	......	......
Önundarfirði	......	......	......	......	......	......	......	......	......	......	......	7 —	......	......	......	......	......	......	......	......
Dýrafirði	......	......	......	......	......	......	......	......	22 júní	......	......	......	22 ág.	......	......	......	......	2 nóv.	......	......
Bíldudal	......	......	......	......	......	......	......	......	......	......	......	8 ág.	23 —	......	......	......	......	2 —	......	......
Patreksfirði	......	......	......	......	......	30 apr.	......	......	22 júní	......	......	8 —	23 —	......	......	......	......	3 —	......	......
Flatey	......	......	......	......	......	1 maí	......	......	23 —	......	......	8 —	......	......	......	......	......	......	......	......
Stykkishólmi	......	......	......	......	......	1 —	......	......	23 —	......	......	9 —	......	......	......	6 okt.	......	4 nóv.	......	......
í Reykjavík	24 jan.	15 marz	12 marz	14 marz	17 apr.	3 —	8 maí	5 júní	25 —	27 júní	14 júlí	10 —	25 ág.	24 ág.	22 sept.	8 —	11 okt.	6 —	25 nóv.	11 des.
Til Vesturlandsins:																				
frá Reykjavík	27 jan.	......	16 marz	......	19 apr.	......	12 maí	8 júní	......	30 júní	18 júlí	......	......	......	......	......	14 okt.	......	28 nóv.	......
Stykkishólmi	28 —	......	......	......	20 —	......	13 —	9 —	......	......	19 —	......	......	......	......	......	15 —	......	......	......
Flatey	......	......	......	......	20 —	......	13 —	9 —	......	......	19 —	......	......	......	......	......	15 —	......	......	......
Patreksfirði	29 jan.	......	......	......	21 —	......	......	10 —	......	......	20 —	......	......	......	......	......	......	......	29 nóv.	......
Dýrafirði	[illegible]	......	......	......	22 —	......	......	10 —	......	......	20	......	......	......	......	......	......	......	30 —	......
[illegible]	[illegible]	......	......	......	22	......	......	10	......	......	20	......	......	......	......	......	......	......	......	......
[illegible]	[illegible]	......	[illegible]	......	[illegible]	......	[illegible]	[illegible]	......	[illegible]	[illegible]	......	......	......	......	......	[illegible]	......	[illegible]	......

	1. Laura	2. Vesta	3 Ceres	4. Laura	5. Laura	6. Vesta	7. Ceres	8. Laura	9. Vesta	10. Ceres	11. Laura	12. Vesta	13. Ceres	14. Laura	15. Vesta	16. Ceres	17. Laura	18. Vesta	19. Laura	20. Vesta
Frá Vesturlandinu																				
frá Ísafirði	3 febr.		19 marz		25 apr.		16 maí	13 júní		3 júlí	23 júlí						19 okt.		3 des.	
Dýrafirði			20 —				16 —			3 —							19 —			
Bíldudal	4 febr.		20 —		25 apr.		16 —	13 júní		3 —	23 júlí						20 —		4 des.	
Patreksfirði			21 —				17 —			4 —							21 —			
Flatey			22 —																	
Stykkishólmi			22 —																	
í Reykjavík	6 febr.		24 —		27 apr.		18 maí	15 júní		6 júlí	25 júlí						23 okt.		7 des.	
frá Reykjavík	10 febr.	20 marz	26 marz	18 marz	30 apr.	10 maí	21 maí	17 júní	1 júlí	9 júlí	27 júlí	14 ág.	30 ág.	29 ág.	27 sept.	12 okt.	26 okt.	10 nóv.	11 des.	17 des.
Stykkishólmi									2 —			15 —		30 —						
Flatey									2 —			15 —		30 —						
Patreksfirði												16 —								
Bíldudal						11 maí			3 júlí					31 ág.						
Dýrafirði						11 —						16 ág.		31 —						
Önundarfirði									3 júlí											
Ísafirði						13 maí			4 —			17 ág.		2 sept.		14 okt.				
Reykjarfirði												17 —				15 —				
Borðeyri												18 —								
Blönduós									4 júlí					2 sept.		16 okt.				
Skagaströnd						13 maí										17 —				
Sauðárkrók						14 —			5 júlí			19 ág.		3 sept.		18 —				
Siglufirði						14 —										19 —				
Akureyri						16 —			7 júlí			20 ág.		5 sept.		22 —				
Húsavík						16 —						20 —				22 —				
Vopnafirði									8 júlí					6 sept.		23 —				
Seyðisfirði			29 marz		3 maí	17 maí	24 maí		9 —			22 ág.		7 —		25 —				
Norðfirði			29 —		3 —		24 —		9 —					7 —		25 —				
Eskifirði			29 —		3 —		24 —					22 ág.		8 —						
Fáskrúðsfirði			30 —		4 —		25 —		9 júlí			22 —		8 —		26 okt.				
Berufirði							25 —					23 —								
Klaksvig										12 júlí				10 sept.						
Thorshavn*			31 marz		5 maí		27 maí	20 júní		12 —				11 —	30 sept.	27 okt.				20 des.
Leith	16 febr.	26 marz	3 apr.	24 marz	8 —	21 maí	30 —	23 —	14 júlí	15 —	2 ág.	27 ág.	4 sept.	14 —	3 okt.	30 —	1 nóv.	16 nóv.	17 des.	23 —
Christianssand																2 nóv.		19 —		
í Kaupmhöfn	21 febr.	31 marz	7 apr.	28 marz	12 maí	25 maí	3 júní	27 júní	17 júlí	18 júlí	6 ág.	31 ág.	8 sept.	18 sept.	7 okt.	4 —	5 nóv.	21 —	22 des.	29 des.

Hið sameinaða eimskipafélag.

Áætlun um strandferðir á Íslandi 1905.

II. Austur um land:

Hólar	1		2		3		4		5		6		7
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A
	apr.	maí	maí	júní	júní	júlí	júlí	ág.	ág.	ág.	sept.	sept.	ok[illegible]
Frá Reykjavík...	15	..	16	..	10	..	9	..	7	..	4	..	[illegible]
í Reykjavík.....	..	9	..	6	..	4	..	3	..	31	..	29	
frá Hafnarfirði ..	..	..	16	5	..	..	..	..	..	..	4	..	..
— Keflavík.....	..	..	16	..	10	3	9	2	7	30	4	28	
— *Stokkseyri ..	..	..	17	4	..	3	10	1	8	30	5	..	
— Vestm.eyjum .	15	7	17	4	11	2	10	1	8	29	5	27	[illegible]
— Vík	16	7	17	4	11	2	10	1	8	29	5	..	..
								júlí					
— Hornafirði ...	17	6	18	3	12	1	11	31	9	28	6	27	..
— Djúpavog....	17	6	19	3	12	1	12	31	10	28	6	26	[illegible]
— Breiðdalsvík..	17	5	19	2	12	1	12	31	10	28	7	25	[illegible]
— Stöðvarfirði ..	..	..	..	..	13	1	12	31	10	28	..	25	..
						júní							
— Fáskrúðsfirði .	18	5	20	2	13	30	13	30	11	27	7	25	[illegible]
— Reyðarfirði ..	18	4	20	2	13	30	13	30	11	27	7	24	[illegible]
— Eskifirði.....	18	4	20	1	14	30	13	30	11	27	8	24	[illegible]
— Norðfirði	19	3	21	1	14	29	14	29	12	26	8	23	[illegible]
— Mjóafirði	19	3	21	1	14	29	14	29	12	26	8	23	[illegible]
— Seyðisfirði ...	21	3	22	1	16	29	15	29	13	26	10	23	[illegible]
— Loðmundarf..	..	..	22	..	16	27	..	..	..	24	..	..	..
				maí									
— Borgarfirði...	21	1	22	30	16	27	15	27	13	24	10	20	[illegible]
— Unaós	..	..	..	..	16	27	15	26	..	..	..	..	..
— Vopnafirði ...	21	1	22	30	17	27	15	26	13	24	10	20	[illegible]
— Bakkafirði ...	21	..	23	30	17	27	..	..	14	23	..	19	[illegible]
— Gunnólfsvík ..	..	..	23	30	..	..	..	..	14	23	..	..	..
		apr.											
— Þórshöfn	22	30	23	29	17	26	16	..	..	23	11	19	[illegible]
— Raufarhöfn...	..	..	23	29	18	26	16	26	14	23	12	..	..
— Kópaskeri ...	..	30	24	29	18	26	..	25	15	22	12	19	..
— Húsavík	23	29	24	28	18	26	17	25	15	22	12	19	[illegible]
— Flatey	..	..	24	..	19	25	17	25	15	21	..	..	[illegible]
— Grímsey	..	..	..	..	19	25	..	..	..	..	12	18	..
— Grenivík.....	..	..	24	28	19	25	17	24	16	21	13	18	[illegible]
— Svalbarðseyri.	..	..	..	..	20	25	18	24	16	21	13	18	..
á Akureyri......	24	..	25	..	21	..	19	..	18	..	14	..	14
frá Akureyri....	..	29	..	28	..	25	..	24	..	21	..	18	..

* Þegar ekki er unt að koma við á skipalæginu fyrir utan **Stokkseyri**, eða þegar ekk[illegible] komizt í land fyrir brimi, kemur skipið við í **Þorlákshöfn**, ef ástæður leyfa.

ATHUGASEMD um **ferðir milli landa.** Í **Vestmannaeyjum** verður komið við 1 hverri [illegible] suður um land, bæði út og utan, svo framarlega sem því verður við komið. Eftir komu skip[illegible] Reykjavíkur sunnan um land verður einnig komið við í **Hafnarfirði**, þegar nægilegan farm e[illegible] flytja þangað. Þegar sömu skilyrði eru fyrir hendi, geta skipin í þessum ferðum komið við á **Akr**[illegible] ef því verður við komið og full ástæða virðist til þess. — Frá **Kaupmannahöfn** fara skipin jafna[illegible] árdegis og frá Reykjavík kl. 6 síðdegis. Á millistöðvum er fyrsti fardagur tiltekinn, en [illegible] mega búast við, að síðar kunni að verða farið. — **Fargjald** milli Íslands og útlanda er í 1. far[illegible] 90 kr. (báðar leiðir 160 kr., nema milli Skotlands og Íslands 144 kr.) og í 2. farrými 60 kr. [illegible] leiðir 100 kr.). Fyrir fæði greiðist á dag í 1 farrými 4 kr. og í öðru farrými 2 kr. Hálfu [illegible] fyrir börn.

Jens Hansen,

Vestergade 15, Kjøbenhavn K.

Stærstu og ódýrustu birgðir í Kaupmhöfn af steypumunum

við hæfi Íslendinga.

GEYSISOFN (síbrennandi)
á 20 kr. og þar yfir.

Eldavél á 20 kr.

Sérstaklega mæli ég með *ofnum* með magazinbrenslu, með eldunarhólfi og hristirist eða án þeirra, á **18 kr.** og þar yfir, er fást í meir en 100 mismunandi stærðum. Ennfremur má nefna eldavélar með steikarofni og vatnskatli, 3—5 mjög stórum suðuholum, á **20 kr.** og þar yfir; þær eru og svo lagaðar, að þær megi setja niður lausar á mitt gólf með eða án múrhleðslu. Skipseldavélar í þilskip. Skipsofna og eldakompuvélar án múrhleðslu í skip og báta má fá með eldunarholum og magazinbrenslu. Ennfremur birgðir af steinolíuofnum

GEYSISOFN (síbrennandi) á 35 kr. og þar yfir.

úr járni, kopar og messing, af nýjustu og beztu gerð, sem til er. *Ofnpípur* úr smíða- og steypujárni af ýmsri *stærð*. Járnglugga í húsþök og byggingar af alls konar stærð. Galvaniseraðar fötur og þvottabalar. Gleraðar og ómelaðar steikarpönnur og pottar. Gleraðar járnkaffikönnur, tepottar, diskar, bollar o. fl.

Yfir alt þetta er til verðskrá með myndum, sem send verður ókeypis hverjum þeim, sem lætur mig vita nafn sitt og heimili.

Keisarinn.

Þú göfugi vinur í valdanna hæðum
ég veit að þú baðar í hirðlífsins gæðum
og vona' að þú unir nú auðnunnar skini,
með eintóma höfðingja fyrir vini.

Þeir ei verða taldir, sem alla tíð þrá það,
en altaf teljandi þeir sem fá það.
Nú siturðu' í tigninni öllum ofar
hver einasti maður þig hástöfum lofar.

Svo býzt ég við árangri bráðum og vænum
af biskupa signing og prestanna bænum,
og að herinn til fylgis þér himninum bifi
með hrópinu máttuga: keisarinn lifi!

Og þrátt fyrir vinnuna vona' eg þú lifir,
þótt vilja' hinna trúu' þú undirskrifir,
og ekki það kröftunum of mikið slíti
þótt einstaka sinnum menn dýrð þína líti.

Eins vona eg að hástóllinn valtur ei reynist
og veröldin aldrei á móti þér beinist,
og seint í landinu lærist sá siður
að leggja þitt vald eins og hégóma niður.

En gaktu samt hljótt um þinn hallarsal. —
Þar hangir á veggjunum myndaval
af feðrum, sem samtíð og fortíð lofa.
Þeir frægustu' í marmara, fullri stærð. —
En forðastu að trufla þeirra værð.
Þér væri það bezt, ef þeir vildu sofa.

Þeir standa þar klæddir í stál — ekki gull.
Hve stór er ei bringan og hugrekkisfull
sem mynduð af tveimur miklum skjöldum.
Þeir brutust til valda. — Þeir biðu' ekki þess,

að bornir þeir væru' í þann háa sess.
Því þá réði fræknleikur fylgi og völdum.

Þeir vöfðu að höndum sér valdanna taum
og vísuðu leið hinum máttuga straum,
og vei hverjum þeim, sem var veill eða hálfur.
Það kostaði' oft grimd og það kostaði blóð. —
Þar var kastað um það, sem á mestu stóð
að fella og vinna — eða falla sjálfur.

Þeir leyfðu sem fæstum að leggja sér ráð,
Þeir lifðu' upp á guðs, ekki mannanna, náð,
og tóku' að sér ábyrgð á allra högum.
Þeir unnu sér traust og þeir unnu sér lönd,
þeir unnu sér sjálfir konunnar hönd,
en lifðu ekki' á arfi frá eldri dögum.

Já, gaktu hljótt um þinn háa sal. —
Þar horfir á þig slíkt mannaval.
Það fyllir þig einhverjum óljúfum kendum.
Þeir vega og meta þitt manngildi alt,
þeirra marmaratillit er napurt og kalt.
Ég held að þeim finnist þú hokinn í lendum!

Nú ber að augum hóp af sælli sjónum.
Nú sérðu lýðinn breiða út sitt skraut
og varpa sínum mörgu millíónum,
af mestu rausn á þína tignarbraut.

Þín mikla höll af skálaglammi skelfur,
hún skín og glitrar — næstum blindar þjóð,
og yfir bæinn bera tónaelfur
á blíðum öldum þinnar frægðar óð.

Þar blakta merki fornra frægðardaga,
sem feður þínir báru' á undan sér.
Hve stór og ágæt er ei þeirra saga
en erfið var hún flestum — nema þér.

Þar mæta þeir í völdum veizluklæðum,
sem vonast eftir krossi, hefð og náð,
þar birtast þér með blíðum, mjúkum ræðum
þín borðalögðu, kæru stjórnarráð.

Og sjálfur ber þú bjarta tignarhjálminn
og brjóst þitt alt er logastjörnum skreytt;
á hlið þér dinglar demantsetta skálmin
— sem drottinn veit þú gætir lítið beitt.

Menn lýsa því frá landi' og svölum unnum
hve lofstír þinn og heiður stöðugt vex.
Og finst þér ekki mjúkur' í þeirra munnum
þinn mikli titill: *imperator rex?*

Svo kemur hún, þín dásamlega drotning,
þitt dýrsta hnoss — ég efast sízt um það!
með bros og fas, sem heimtar hlýðni' og lotning,
og hörundslit — úr Frakklands höfuðstað.

— En reyndu' að forðast grannans búðarglugga,
þótt góða muni þar sé oft að sjá.
Því ef til vill þú sérð þar sjálfs þín skugga
og sýnist eyrun vera furðu há.

Og finst þér ei þú einhvers stöðugt sakna?
Þér er sem flökurt, kinnin þunn og bleik.
Því eitthvað mun þó innra hjá þér vakna,
sem uppreist gerir móti slíkum leik.

Og finst þér ei, ef ferðu rétt að skoða,
að fólksins hylli sé af náð þér veitt,
að keisara' dýrðin kúfist upp sem froða,
en kjarninn sjálfur — hann er ekki neitt?

Og sérðu ei að leynir fjöldans flaður
þess fyrirlitning, sem á bak við er?
Og sérðu' ei gegnum hinna háu smjaður
hvar hnefi ruddans steytist móti þér?

Þú varst barn, eins og fleiri, með funa í hvarmi,
með fallegar myndir í sjálfs þíns barmi.
Þar byrgðir þú draum um hvert bæri að halda
og bezt væri að gera, er þú kæmir til valda

Þá barstu' á þá kensli úr bókum og sögum,
sem báru þinn titil á fyrri dögum,
frá Rómverjans tíð, þess er reit og stríddi,
hvern ritgerðarkafla með sigri prýddi.

Þá lastu um Korsíku-keisarans hreysti,
sem kraftana dreifðu til heiðurs reisti,
hinn hyggna og snarráða, hugstóra, vitra,
sem heiminn lét allan af skelfingu titra.

Þá virtist þig gruna hver væri keisari:
það er valdanna skapari, hástólsins reisari,
hinn mikli, hvers augnráð er eldkveðjusending,
sem öllu stjórnar með lítilli bending.

Nú ertu við völdin í æfinnar blóma
og ert nú sem flæktur í seigan dróma.
Alt er hárugt og slímað hvert helzt sem þú lítur,
með hundruð af þráðum, sem aldrei þú slítur.

Ei vondur né góður. — Þú glögt átt að skilja
að gera sem fæst nema' að annarra vilja.
Ei beizkju né yndi af ábyrgð þú smakkar,
því enginn kennir þér neitt eða þakkar.

Þeir eru víst fáir, sem elska þig.
Þeir elska ríkið, sem prýðir sig
með þér, eins og skrautflugu skaplega kvikandi,
sem skeytt er með gullnál við djásnið þess blikandi.

Og þannig þú situr í sæmd og í völdum!
Um sál þína slær eins og hrolli köldum;
þar finnur þú eitthvað sig engja og beygja —
það er þín köllun, sem þar er að deyja.

Svo hrópa menn þú skulir lengi lifa!
Já, lifa — til þess að undirskrifa.
Með nafn og með titil úr fornum fræðum,
sem feðranna skuggi í valdanna hæðum.

G. M.

Horfur í íslenzkum skáldskap.

Því verður ekki neitað, að skáldskapur og hinar fagurfræðilegu greinir bókmentanna er ljúffengt efni til meðferðar og ekki vandalaust við að fást, svo að vel sé og ekki of hart að gengið; það slær sem sé á fíngerðustu strengi sálarlífsins, þær kendir, sem eru áhrifanæmastar og sízt mega við hrottatökum. En fjarri fer því, að það sé aðeins skáldunum fært um þetta að tala og aðrir verði að sjálfsögðu að hafast við fyrir utan »helgidóminn,« heldur mun hitt einatt vera sönnu nær, að þau eru eigi alténd sem glöggskygnust á það, sem aflaga fer í þessum efnum, og að það eru oft þeir, er eigi hafa lagt í vana sinn að yrkja, sem eiga drjúgan þátt í því að mynda þar stefnur og valda breytingum til betra vegar.

Það er því engin ástæða fyrir menn, þótt þeir ef til vill geti ekki talað úr flokki sem skáld, að forðast að ympra á þessu efni eða koma við kaun þau, er þeir sjá, að á eru; því bæði er það, að skáldskapurinn er ætlaður alþjóð manna og þýðing hans afarmikil og víðtæk, svo að hann vitanlega kemur öllum hugsandi mönnum við, — og í annan stað er svo geysimikið af því, sem algengt er að telja til hans, mjög langt frá að vera nokkuð í áttina, og því full þörf á, að dálítið sé andæft, en ekki alt tekið með þökkum.

Eitt af íslenzku blöðunum gat þess í sumar, er leið, að nú ætluðu skáldin okkar enn þá einu sinni — ég held nærri því öll hin svokölluðu yngri skáld — að fara að gefa út kvæði sín — kvæðabækur. Þetta er nú engin nýlunda í sögunni, að skáld gefi ut, ef þau geta, það sem þau hafa setið við að semja og yrkja, — og á Íslandi hefir það einnig, eins og menn vita, borið við áður, að ljóðasmiðir gæfu út kvæði. En fyrir þá sök er það ekki síður

þess vert, að því sé gaumur gefinn, svo að menn geri sér ljóst. hvernig í rauninni til hagar.[1])

Sú skoðun — eða kenning — er ekki ókunn meðal fagurfræðinga, að upprunalegasta eða elzta skáldskaparform mannkynsins muni hafa verið ljóðaformið eða bundið mál, er svo er kallað; en þá fyrst, er meiri andlegur þroski var fenginn, hafi menn getað viðhaft óbundið mál í skáldskapnum. Það væri nú varla furða, þótt ýmsum fyndist þetta vera kynlegt og lítt sennilegt, þar sem t. d. rímlistin er alment álitin torveldari viðfangs en mál svona blátt áfram, og er það ekki allskostar að ástæðulausu. En þessi kenning hefir þó við ýmislegt öflugt að styðjast, sem ekki verður hrakið, svo sem það, að elztu skáldverk þjóðanna, sem kunn eru, eru einmitt að miklu leyti í bundnu máli; sem dæmi má nefna skáldskap Forngrikkja (svo sem Hómer o. fl.) og Norðurlandabúa í fornöld (Eddukvæðin), er menn vel kannast við. Þeim hefir fundist hægra að gera skáldskap úr efni sínu, er að mestu leyti var óraungæft, með því að hafa á því bragarsnið, sem var óaðgengilegra en hið almenna, daglega mál (sbr. að hin nafnkunnu goðsvör vóru tíðum gefin í ljóðum, til þess að þau yrðu þeim mun torskildari — dularfyllri). Annað er og, sem bendir í sömu átt og er einkar eftirtektarvert: Eigi allfáir skáldsagnahöfundar hafa byrjað sem ljóðskáld, en ekki fyr en seinna getað ritað skáldverk í óbundnu máli; og næst er mér að ætla, að langflestir þeirra, er við skáldskap fást, hafi upphaflega hafið göngu sína með því að yrkja kvæði. Í þessu, sem svo mörgu öðru, er það einnig ekki óeðlilegt að skoða líf einstaklingsins í samræmi við líf alls mannkynsins — sem nokkurs konar skuggsjá þess.

Það virðist þannig muni vera skáldunum jafnvel eiginlegra frá öndverðu að semja ljóðskáldskap, að það sér í lagi sé — eða a. m. k. geti verið — þeim hægra (að því skal vikið síðar), og að það því beri vott um meiri þroska hjá þeim, er þeir geta farið að skálda í óbundnu máli.

Hvernig horfir nú við á Íslandi með skáldskapinn — skáldskaparritin? Þannig, að því nær alt er í ljóðum, að kalla ma.

---

[1] Þess má geta, að ýmslegt af því, sem í grein þessari er skráð, hefi ég áður tekið fram, bæði á fundi »Félags ísl. stúdenta í Khöfn« 9. sept. og á Bókmentafélagsfundi 11. okt. síðastl.

Höf.

Það dylst engum, er nokkur kynni hefir af íslenzkum bókmentum, hversu kveðskapurinn er þar yfirgnæfandi í skáldskapnum; svo hefir það verið frá alda öðli, ef Íslendingar hafa farið að skálda, þá hafa þeir kveðið, — og svo er það mikið til enn í dag. Ef þeir því ættu skilið að vera orðlagðir fyrir nokkuð, þá hafa þeir unnið til þess að vera rómaðir fyrir kveðskap sinn: Skáldin hafa kveðið og kveðið, og nærri því öll þjóðin hefir setið og »kveðið«; þ. e. a. s. þegar skáldskapurinn hefir verið vísvitandi, því að í einni tegund hans í óbundnu máli hefir þjóðin skarað fram úr, í þjóðsögunum, en telja verður, að sá skáldskapur hafi verið henni nokkurn veginn óafvitandi, — þjóðin eða einstaklingar hennar hafa ekki, er hann varð til, haft meðvitund um það á sama hátt og skáldin, er þau yrkja ljóð eða semja sögu. Ef að öðru leyti hefir sézt skáldverk hjá okkur í óbundnu máli, hefir það mátt kallast alger undantekning.

Hvernig stendur nú á þessu? Samkvæmt kenningu þeirri, er ég hefi drepið á, ætti það að vera af þeim sökum, að við höfum átt og eigum svo fá, afarfá þroskuð skáld, — að íslenzku skáldin, því nær öll, hafi orðið að ríma skáldskap sinn, hafi ekki getað samið órímuð skáldverk! Hvort þetta staðfestist af reynslunni, sé í rauninni svona lagað, um það býst ég nú við að verði skiftar skoðanir; töluvert er þó hæft í því.

Það er nú, sem gefur að skilja, engan veginn ætlun mín að fara að gera lítið úr góðum ljóðskáldskap í sjálfu sér; kunnugt er, að í honum hefir frá fyrstu tímum verið sýnd og framleidd geysimikil list, — hann hefir geymt háleitustu hugsjónir manna og helgustu tilfinningar, — margir af skáldmeisturum heimsins hafa oft að ekki litlu leyti skáldað í ljóðum, þótt þeir hinir sömu hafi auðvitað getað viðhaft óbundið form á verkum sínum. En kveðskapurinn hefir einnig mjög svo tíðum verið hið fáránlegasta bull og yfirleitt þannig úr garði gerður, að hann verður að teljast skaðskemmandi fyrir hinar vitskynugu kendir manna, með því að þess konar skáldskapur deyfir dómgreindina á því, hvað rétt er og getur staðist og hvað ekki (menn venjast vitleysunum og telja þær ef til vill góðar og gildar), auk þess að fegurðartilfinningu og smekkvísi er hætta búin af slíku Léleg ljóðaverk valda þannig andlegu tjóni beinlínis, og geta jafnvel óbeinlínis gert áþreifanlegan skaða; það er sem sé engin nýlunda og heldur ekki nein furða, þótt afvegaleitt og rangfært andlegt líf, rangar hug-

myndir um rétta tilhögun, geti dregið illan dilk eftir sér og orðið mönnum að fótakefli á vegi til framfara og góðs gengis. Auðvitað má líkt segja um drjúgan hluta óbundins skáldskapar, og það er víst ekki auðgert að skera úr því, hvor greinin af lélegum skáldskap hafi gert meira ilt. En ég hygg, að sú skoðun sé ekki alveg úr lausu lofti gripin, að þar sem óbundið form er meira blátt áfram, einfaldara og því ljósara, þá er hægra að vara sig á andlegu skaðvæni í því (ég á hér eingöngu við vitskynjan sálarlífsins, en ekki við strangar siðgæðishugmyndir), — en ljóðaforminu tekst betur að berja í brestina, hylma yfir sálfræðilegar fjarstæður, röklegar meinvillur, eða gandreið frá öllu raungæfu. Þetta getur bæði stafað af því, að bundna formið í raun og veru blekki — t. d. sé svo íburðarmikið eða stórort, að almenningi verði á að ætla, að hér geti eitthvað háfleygt legið á bak við, þótt það ekki skiljist, og þótt það vitanlega sé endileysa ein, ekki heil brú í því öllu saman —, og eins af hinu, að menn auðsýna ljóðskáldunum fremur umburðarlyndi en þeim, er semja órímuð skáldverk: Ljóðskáldunum leyfist meira, menn gefa þeim hið alræmda skáldaleyfi, eins að því er efnið snertir og meðferð þess. Þess vegna verður og skáldunum ljóðaformið hægra, menn gera þar ekki eins háar kröfur, og einmitt af þeim sökum getur kveðskapurinn verið hættulegri til skaðsemdar.

Hins vegar verður bundið mál í sjálfu sér einnig að teljast fjarlægara raungæfum efnum, jafnframt og það er fjarlægara því, sem eðlilegt er, en óbundið mál. Þetta kemur ekki í bága við það, sem ég hefi áður getið um, að í skáldskapnum mundi bundið form vera upprunalegast; það, sem er upprunalegast, er sem sé ekki ætíð raungæfast, og sú hefir reyndin á orðið, að þroska hefir þurft til þess að koma raungæfi eða realisma inn í skáldskapinn. Efni bernskuskáldskapar mannkynsins er ekki raungæft og sé bundið mál álitið að vera elzta form skáldskaparins, má einnig um það segja, að það sé ekki heldur alls kostar raungæft.

Þessar almennu athuganir eiga nú einnig við skáldskapinn íslenzka, eins og hvern annan; mælikvarðinn verður að vera líkur. Eg hefi getið þess, sem alkunna er, að skáldskapurinn okkar er því nær eingöngu kveðskapur. Við eigum talsvert af góðum ljóðum (sum eru óaðfinnanleg, sem gleðilegt er) — þótt ekki sé nema

eftir »góðskáldin« okkar, er svo hafa verið nefnd; jú, í þeim er ekki svo lítið af lýriskum perlum; nokkur góð ástaljóð, þótt nokkuð séu þau takmörkuð vanalega; — í þeim er meira að segja hetjusöngvar fyltir vígamóði, — og þá ekki sízt: Heit ættjarðarkvæði og gjallandi frelsisljóð (enda eru menn farnir að venjast við að láta þar hátt — í orði!). En svo er líka mikill hluti af íslenzka kveðskapnum hreint og beint þvaður! Það ætti að vera óþarfi að benda á, hversu ýms íslenzku »skáldin« (ekki sízt á þessum síðustu tímum) hafa kveðið kvæði á kvæði ofan, sem svo fjarri fer, að nokkuð nýtt eður nýtilegt hafi að færa, að þau tyggja upp aftur og aftur afgamalt og alónýtt moð, kvæði, sem ekki verður séð, að grundvallist á neinni þekkingu, nema dálítilli rímlist — og vill það þó einnig slá úr og í með hana. Mestur hluti þessa skáldskapar — kveðskapar — fer fyrir ofan garð og neðan hjá öllu verulegu lífi, ekki svo að skilja, að kvæðin séu svona há-rómantisk, heldur af hinu, að þau eru svo efnis- og þekkingarsnauð — »orð, orð innan tóm!«

Gera má ráð fyrir, að flestir geti verið sammála um, að skáldskapurinn eigi fremur að gera gott — andlega gott — en ilt; en engum blöðum er um það að fletta, að svona lagaður skáldskapur (og því verður ekki með rökum neitað, að svona er einmitt mikið af íslenzka skáldskapnum) gerir heldur ilt en gott. Ef skáldin okkar sum hver halda nú svona áfram, ef þau eru látin óátalin halda áfram að yrkja þessi lélegu ljóð sín, þá er mér næst að ætla, að þau kveði íslenzku þjóðina í kútinn, sem kalla mætti, svo að hana ranki seint við því, hvað góður og mikilsverður skáldskapurinn sé, og henni lærist illa að skilja »sauðina frá höfrunum«, en rugli saman nýtu og ónýtu og geri öllu jafnt undir höfði, annaðhvort með því, að telja það altsaman sæmilegt og viðunandi, og er þá illa farið, eða á þann hátt, sem hún nú er á góðum vegi með að sýna í verki: Kaupir lítið sem ekkert af skáldskapnum og þar af leiðandi les hann ekki, þar sem hún líklega ætlar — sem heldur ekki er ástæðulaust —, að það muni hvað öðru líkt! Sjálfum sér gera þessir ljóðasmiðir einna verst, eyða tíma sínum til að yrkja »fyrir fólkið«, en fá svo einungis — og oft að vonum — vanþakklæti heimsins í staðinn; geta þeir menn þannig komist á kaldan klaka, sem þó ekki er öldungis örvænt um, að hefðu getað gert eitthvað þarfara. Og þar á ofan mega þeir ef til vill

bera þá samvizkubyrði, að þeir hafi litlum ljóma brugðið á ásjónu bragadísarinnar íslenzku.

Hvað á þá til bragðs að taka? Því að ekki tjáir að láta svo búið standa. Væri ekki reynandi og vinnandi vegur, að skáldskapurinn á Íslandi beindist að einhverju leyti, og það reyndar að mun, inn á aðrar brautir? Jú — víst virðist, að svo ætti að geta verið. En hvert? Skáldunum mætti ráða til, að reyna að semja skáldsögur! Þótt auðvitað sé nú ekki þar með alvíst, að þau yrðu vitrari eða þekking þeirra og þroski yxi stórum við það, þá gæti það ef til vill, þótt ekki væri annað, orðið til þess að opna augu þeirra sumra hverra og einnig annarra fyrir óskýldri nekt þeirra; þau rækju sig á, og að því gæti að m. k. orðið sá hagnaður, að þau, ef ekki vildi betur til, sæju sig um hönd og steinhættu, — jafnframt og þau þokuðust ofurlítið nær því, sem eðlilegt er og raungæft, þótt ekki væri nema í »orðinu« (forminu), og »orðin eru til alls fyrst«. Auk þess er það nú alþekt mál, að góðar, raungæfar skáldsögur hafa átt og eiga ekki lítinn þátt í því að umskapa þjóðirnar, leiða inn til þeirra strauma menningar og framfara í andans ríki og uppala og örfa lýðinn; hvetja dugandi menn til að rísa upp gegn kúgunarhugsun, þar er frelsi skyldi, gömlum og illum vana, en iðka mannúð og göfugt hugarþel. Og þótt öðru sé nær en að öllum höfundum skáldsagna sé »list sú lén« að gera þær svo úr garði, að til þessa leiði, þá má þó gera ráð fyrir, að sú þjóð, sem á annað borð á þess konar menn, sé svo lánsöm, að alténd nokkrir þeirra geti sér maklegan orðstír og vinni að heillum hennar. Ætti þeim að veitast þetta því hægra, sem sannreynt er, að þeir, sem eru skáld, standa allra bezt að vígi með að hafa áhrif á menn, gróðursetja hugsanir sínar og kenningar í sálardjúp þeirra; þeir geta haft meira vald yfir tilfinningum manna en rökvísustu skynsemismenn nokkurn tíma öðlast, og það verður einatt affarasælast.

Þeir eru teljandi skáldsagnahöfundarnir okkar; nefna má Jón Thóroddsen, Gest Pálsson, Einar Hjörleifsson, Jónas Jónasson, Jón Stefánsson (Þorgils gjallanda) o. s. frv. Þeir hafa samið góðar sögur (reyndar ekki mikið að mununum) og um þann síðasttalda má bæta því við, að hann er ekki síztur. — Leikritahöfund get eg ekki talið nema einn: Indriða Einarsson.

Er það ekki von, að mönnum þyki þeir vera fáir í samanburði við ljóðskáldin, og hví skyldu menn ekki ætla, að þeir ættu

að geta þrifist — öllu betur en þau? Ýmsir eru reyndar vantrúaðir á það, sem ýmislegt annað, og heyra má þá tala á líka leið: Það er ekki til neins að semja skáldsögur á Íslandi, þær verða ekki keyptar og því ekki hægt að gefa þær út. Þetta er hvorki næg ástæða né allskostar réttmætt. Hvers vegna skyldu skáldin ekki semja sögur eins og kvæði, ef þau fyndu hvöt hjá sér til þess? Því að þau geta þó varla haldið, að þjóðin alment fari að bæta ráð sitt og kaupa allar kvæðabækurnar, sem þau hlaða niður! Nei — Íslendingar eru að þreytast á »ríminu«, og er næsta líklegt, að skáldsögur taki að fá betri byr hjá þjóðinni. Það er enda lítið efamál, að skáldsögum má koma inn á flest heimili, ef ósleitulega er að sölunni gengið. Og sú hefir raunin á orðið annarstaðar, að þar sem þær hafa haldið innreið sína, menn hafa komizt upp á að lesa þær og höfundur þeirra búinn að ná hylli, þar ber aðrar eftir þann hinn sama ekki svo að garði, að þeim sé eigi vikið einhverju góðu; sögur eftir aðra höfunda sigla svo í kjölfarið, er ísinn er brotinn, eða ryðja sér sjálfar til rúms, ef nokkur veigur er í þeim. Menn verða fíknir í að lesa þær, alþýða manna miklu fremur kvæðum, sem eðlilegar og auðsæjar orsakir liggja til. Enginn vafi getur og á því leikið, að góðar íslenzkar skáldsögur yrðu gefnar út á erlendum tungum, og mundi það verða höfundunum til hagnaðar.

Á Íslandi, í sögu þess og háttum að fornu og nýju, er til gríðarmikið efni í skáldsögur, efni, sem er bæði einkennilegt og fagurt, lærdómsríkt og hrífandi; mundi það ekki einungis landsmönnum sjálfum, heldur og útlendingum, er unna landinu, tilhlökkun og forvitni að fá það í þeim búningi, ef hann væri góður. Hversu mikið væri og ekki í það varið, ef bókmentir okkar gætu, áður en langt um líði, átt von á skáldsögum, er væru samdar með snild og gáfu og ættu efni sitt að rekja til þeirra auðgu fjársjóða, sem t. d. felast í þeim mörgu merku viðburðum, er rás tímans hefir hvolft yfir landið, sem bæði hefir átt við nokkra velsæld og mikið volæði að búa. Og þjóðinni okkar, eins og henni er í skinn komið, væri þörf á að eignast skáldsagnahöfunda, sem vel gætu lýst lífi hennar og gagnrýnt það, sem væru raungæfir, án þess að vera prédikandi siðameistarar, — höfunda, sem í þeirri grein stæðu á sporði t. d. Alexander Kjelland (svo að ég nefni ekki neinn af þeim allrastærstu); fáir hafa fallið mér eins vel í geð, enda veit ég engan, sem betur hafi lag á að koma dug-

lega við það, sem rotið er og fúið — með snild, er hlýtur að hrífa. Fyrir mitt leyti vildi ég gefa ekki minna en tvo þriðjunga af öllum rímarahópnum okkar (og það er ekkert smáræði) fyrir aðeins eitt sagnaskáld, er við hann gæti jafnast. Ég er í engum efa um, að það væri þjóðinni góð skifti.

Í öndverðum nóvembermán. 1904.

GÍSLI SVEINSSON.

Legstaður Jónasar Hallgrímssonar.

Í æfisögu Jónasar, sem prentuð er framan við »Ljóðmæli og önnur rit« eftir hann, stendur á bls. XXXIX: »31. maí var hann jarðaður í Assistentskirkjugarðinum Litr. S, No. 198«. Þetta mun tekið úr Fjölni, en er ekki nákvæmt, því að það vantar, að þess sé getið, í hverrar sóknar »Litra S« hann hafi verið grafinn. Assistents-kirkjugarðurinn var nefnilega áður fyrri kirkjugarður margra sókna, og átti hver sókn marga hluta kirkjugarðsins hér og þar um garðinn. Hverjum hluta hverrar sóknar var skift í reiti með tölustafamerkjum, en hver hluti fyrir sig hafði sitt bókstafsmerki. Vóru því þá fleiri »Litr. S, No. 198« en legstaður Jónasar.

Fyrir hér um bil 20 árum síðan (1880—81) var þessu breytt á þann hátt, að öllum kirkjugarðshlutum hinna ýmsu sókna var slegið saman og öllum kirkjugarðinum síðan skift í einu lagi í hluta með bókstafamerkjum og hverjum hluta fyrir sig í reiti með tölustafamerkjum. Við þetta breyttist auðvitað gjörsamlega bókstafs- og tölumerki hvers legstaðar, svo að nú liggur Jónas ekki »í Assistents-kirkjugarðinum Litr. S, No. 198«.

Í dagbók kirkjugarðsins um árið 1845 stendur að »stúdent Jónas Halgrinson[1]) 36[2]) (ára að aldri, dáinn) 26. maí (af) drepi (— »Koldbrand« — hafi verið grafinn) 31 maí (frá) Friðriksspítala (í) Trinitatis (sókn, nr.) 198, S«.

Þegar breytingin var gerð, varð þessi reitur að mestu leyti sami sem N. 1095; nokkur hluti hans er þó nú í N. 1096, þar eð reiturinn var mjókkaður um 1 alin; Trinitatis S, 198 var 4×4 álnir en N. 1095 er 3×4 álnir.

Það verður því ekki sagt alveg með vissu, hvort Jónas liggur nú heldur í N. 1095 eða N. 1096, því að í dagbókinni hefir þess ekki verið getið, hvorumegin í reitnum hann hafi verið grafinn.

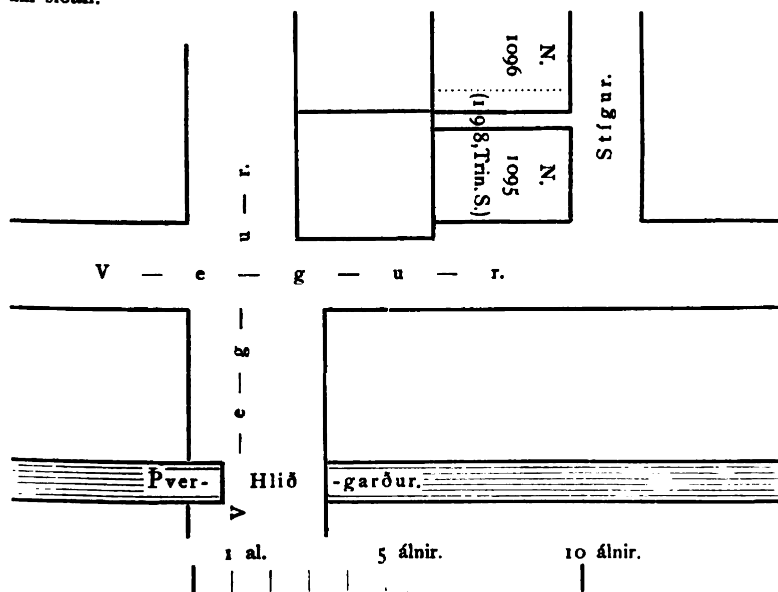
30 árum eftir að Jónas var jarðaður, var grafinn í sama reit mangari einn að nafni Stryving og 4 ára piltur með, en þess er ekki við getið hvorumegin í reitnum. Liðu nú enn um 20 ár þangað til

[1] Þannig! [2] Rangt; Jónas var fæddur 15. nóv. 1807.

grafið var í reitinn, en sumarið 1898 var gestgjafi einn, Madsen að nafni, jarðaður þar vinstra megin í reitnum og af því mætti máske ráða, að Stryving hafi verið jarðaður hægra megin og Jónas þar á undan vinstra megin. Það er þó alls ekki víst; en sé svo, þá liggur hann ekki í N. 1096, því að sá reitur er hægra megin við N. 1095 og mjó (1/2 al.) gata á milli reitanna. — Umhverfis reitinn N. 1095 hafa verið settar grindur úr járni og reistur steinn yfir þann, er síðast var jarðaður þar.

Vel hefði farið á því, að Íslendingar hefðu endurnýjað kaupin á legstað þessum og ekki látið raska moldum Jónasar á þennan hátt, heldur sett honum þar minningarmark. Það hefði enda verið mikil bót í máli, hefðu Íslendingar keypt legstaðinn áður en síðast var grafið þar, þegar áhugi manna þó var vaknaður á því að reisa Jónasi minnisvarða, — enda þótt sjálfsagt væri að reisa hann heima. — En nú er alt um seinan og mun nú á löngu líða, unz legstaður þessi verður aftur falur.

Sumum kann að detta í hug, að vert væri að grafa í reitinn eftir beinum Jónasar, ef leyfi fengist, og færa þau heim. Það mundi þó torvelt að finna nokkrar leifar af líki hans eftir svo langan tíma, 60 ár, að því er kunnugir menn ætla, þar eð tvisvar hefir verið grafið í reitinn síðan.

LEGSTAÐUR JÓNASAR HALLGRÍMSSONAR
Í ASSISTENTS-KIRKJUGARÐINUM Í KAUPMANNAHÖFN, N 1905
(— 6, = Trinitatis S. 198).

Hafi menn áður komið niður á kistu Jónasar, hefir hún verið öll fúin; fjölunum hefir þá líklega verið ekið burt, en leifarnar af líkinu blandast saman við moldina og síðan verið mokað ofan í gröfina aftur.

Til leiðbeiningar þeim, er koma vildu að legstað Jónasar Hallgrímssonar, skal þess getið hér, að á móti nr. 112 á Norðurbrúargötu er sáluhlið á Assistents-kirkjugarði. Beint inn úr hliðinu er breiður vegur inn að hliði á þvergarði þar inni í garðinum. Skamt fyrir innan það hlið sér hægramegin lítinn dökkgráan stein og stendur á honum »A. C. Madsen * 22. Juni 1847 † 26. Juni 1898«. Steinninn snýr öfugt við líkin í reitinum, því að þau liggja þannig, að standi menn frammi fyrir steininum, við hliðið á grindunum umhverfis reitinn N. 1095, eru höfuðin í reitinum hægramegin. Gangi menn fyrir höfðaendann út á lítinn stíg, er þar verður, er gröf Madsens vinstramegin, rétt við hliðið á grindunum, og nokkrar líkur eru til þess, að þar sé gröf Jónasar, en það er með öllu óvíst. Hitt er víst, að þessi ferhyrndi blettur (4 álnir á hvorn veg) er legstaður Jónasar Hallgrímsonar.

M. Þ.

Dómkirkjan í Köln.

Margar eru greinir hinna fögru lista. — Á margan hátt hafa mennirnir leitast við að gera sínar stærstu og fegurstu hugsjónir sýnilegar og öðrum skiljanlegar, með málaralistinni, tónlistinni, ljóðlistinni, leiklistinni og síðast, en ekki sízt, með byggingarlistinni.

Ef til vill er það ekkert, sem fræðir oss eins ljóslega um menningu löngu liðinna alda, eins og byggingar og byggingarústir, sem eftir þær kynslóðir standa, sjálfar listaverk og listaverkum prýddar hátt og lágt, og venjulega í beinu eða óbeinu sambandi við það fegursta og göfugasta, sem þjóðirnar áttu til í eigu sinni, trúarbrögðin.

Rústir Nínive og Babýlónar eru uppsprettur að fróðleik um elztu æfi mannkynsins. Pýramýdarnir og hofrústirnar í öræfunum kringum Níldalinn eru næstum ævarandi bautasteinar hinnar fornegypzku menningar; súlubrotin á Akrópólis róma hástöfum listasmekk Grikkja og í Pompej gengur nútíðarmaðurinn rakleiðis inn í heimilishús gömlu Rómverjanna, sem lifðu á öndverðri keisararaöldinni. Þannig ber byggingarlistin hugmyndir sinnar tíðar fram gegnum margar aldir eða aldaraugi.

Svo má að orði kveða, að byggingarlistin gefi hinum bygða heimi hið ytra útlit sitt. Eins og andlitsdrættir mannsins gefa grun um það, hvað honum býr í brjósti, eins ber svipur borganna vitni um hugarfar íbúanna, sem hafa bygt þær. París þykir glæsilegasta borg í heimi, og Frakkar einnig mestir snyrtimenn. Þjóðverjar hugsjónamenn, djarfir og stórhuga; enda bera hinir himingnæfandi turnar í borgum þeirra þeim vitni í því efni. — — — —

Það er hin svonefnda »gotneska« byggingarlist, sem ég ætlaði að gera að umtalsefni í línum þessum, einkum dómkirkjuna í Köln á Þýzkalandi, sem þykir eitthvert hið fegursta verk þeirrar byggingarlist-

ar og einkennilegt sýnishorn af henni, eins og hún hefir verið á seinni öldum.

Nafnið »gotneska byggingarlistin« eða »gotneski stíllinn« er þannig til orðið, að þegar Gotar höfðu tekið sér bólfestu í vesturhluta Norðurálfunnar á fyrri hluta miðalda, eftir þjóðflutningana, og menningin tók að blómgast hjá þeim, þá fór því fjarri að þeir semdu sig að öllu leyti að siðum Suðurevrópuþjóðanna, þótt margt hefðu þeir af þeim lært, heldur var líf þeirra og listir sérkennilegt fyrir þá og mjög frábrugðið því, sem áður hafði tíðkast; þessi sérkennileiki kom fram í ýmsum greinum, svo sem leturgjörð, dráttlist, og þó einna mest í byggingarlist, eða að minsta kosti hefir hún geymst bezt og nútíðin er henni handgengnust. Suðurlandaþjóðirnar kölluðu þessar íþróttir »hinar gotnesku« fyrst í fyrirlitningarskyni, en síðan hafa þær verið nefndar svo til aðgreiningar frá »hinum rómönsku«. Nú þykir nafnið hið mesta heiðursnefni, einkum að því er byggingarlistina snertir. Gotneska byggingarlistin er tvenskonar: eldri og yngri. Þegar á miðöldunum breiddist hin eldri út um alla Norður-Evrópu, og var hvarvetna viðhöfð við hinar stærri kirkjubyggingar og einstöku opinberar byggingar, stundum hrein, en stundum blönduð með annarri, einkum rómanskri byggingarlist. Einstöku sýnishorn af þeim byggingum standa enn í dag á Norðurlöndum, einkum kirkjur, en flestar hafa nú verið bygðar upp aftur að meira eða minna leyti. Á Íslandi veit ég ekki til að nein bygging hafi verið bygð í þessum stíl, nema hvað Fríkirkjan í Reykjavík er ofurlítið líkt eftir yngri gotneska stílnum, að svo miklu leyti sem hægt er með timburhús.

Á Þýzkalandi standa enn þá margar byggingar, sem eru ágætt sýnishorn hinnar eldri gotnesku byggingarlistar. Einhver hin elzta og jafnframt prýðilegasta bygging í þeim stíl er frúarkirkjan í Nürnberg, byggð á 12. öld. Í Leipzig stendur einnig æfagamalt ráðhús, sem bygt er í þeim stíl. Af byggingum, sem eru yngri, en þó í eldri gotneska stílnum, úir og grúir í hinum gömlu borgum á Þýzkalandi.

Byggingarlagið breytist ekki í sjálfu sér, þótt aldir líði fram, heldur býr sig öðrum búningi. Hið einfalda og alvarlega verður smátt og smátt að þoka fyrir öðru margbrotnara og glæsilegra á sama grundvelli. Það er hinn yngri gotneski stíll. Það er hin aðdáanlega byggingarlist, sem hefir raðað hverju snildarverkinu við hliðina á öðru. Ægilegar og yndislegar gnæfa byggingarnar með turna og branda við heiðbláan himininn. Hver er annarri fegri og aðdáanlegri; tign og dirfð haldast í hendur, og íþróttin hrífur hugann eins og samspil margra hljóðfæra í mikilfenglegu tónverki. Heildin og hið einstaka, — samræmið milli hins minsta og þess stærsta — þetta tekur hugann töfratökum, seiðir hann inn í völundarhús af turnum og bogum, súlum og krosshvelfingum, þangað til honum liggur við villu. Slík eru undraverk gotnesku byggingarlistarinnar, og mikilfenglegast og fullkomnast þeirra allra er dómkirkjan í Köln talin.

Ekki svo að skilja, að ekki gefi víðar á að líta fagrar byggingar í gotneskum stíl. Önnur kirkja á Þýzkalandi er af mörgum talin fegursta kirkjan sem til er í þeim stíl, og er því oft kölluð »perla gotnesku listarinnar«. Það er dómkirkjan í Meissen á Saxlandi. En

hreinastur og fegurstur er gotneski stíllinn yfirleitt á Englandi. Þar er hann mjög tíðkaður, því Englendingar hafa hvorttveggja góðan listasmekk og ráð á að byggja eins og þeim þykir bezt fara. Þegar maður lítur af góðri sjónarhæð yfir einhvern af hinum ensku stórbæjum. svo sem t. d. Edinborg, líkist bærinn til að sjá pílviðarskógi, svo margir eru turnarnir, og svo grannir eru þeir og léttilegir; maður gæti næstum því búist við, að þeir svignuðu fyrir golunni eins og trjátopparnir. — Stórfeldustu sýnishornin af gotneska stílnum á Englandi eru eflaust Parlamentshúsið og Westminster-kirkjan í Lundúnum og Skotlandsbanki í Edinborg. En fegursta og nettasta listaverkið, sem ég hefi séð í þessum stíl, er ofurlítil kirkja, sem heitir »Kings Chapel« í Cambridge.

DÓMKIRKJAN Í KÖLN (vesturgaflinn).

En eins og áður er sagt hefir dómkirkjan í Köln mest orð á sér af öllum gotneskum byggingum í heimi, ekki einungis fyrir fegurð sína og vandaðan frágang, heldur og fyrir stærðina. Meiri kirkjubákn eru sjaldgæt.

Köln getur rakið sögu sína aftur til þeirra tíma, er Rómverjar réðu löndum norðan Alpafjallanna á öndverðri keisaraöldinni eða um það leyti er tímatal vort byrjar. Nafnið er leitt af latneska orðinu Colonia (ɔ: nýlenda) og í bænum eru höfð til sýnis hús og húsabrot, sem eiga að vera frá dögum Rómverja. Bærinn stendur á bökkum Rínarfljótsins mestallur fyrir vestan fljótið, en þó ofurlítill hluti hans (nýi bærinn) á eystri bakkanum. Brú liggur á milli borgarhlutanna yfir Rín, sem þannig er bygð, að skipum er lagt hverju við hliðina á öðru, og brúin er bygð ofan á þau. Snúa þau stöfnunum í strauminn og liggja við akkeri, sem föst eru í fljótsbotninum. Skipaumferð um fljótið er afarmikil, og þegar skip þurfa að fara um, eru nokkur af skipum þeim, er bera brúna, leyst úr tengslunum, og flutningsskipunum hleypt í gegn-

um hliðið, og síðan lokað, svo umferð um brúna teppist sem styzt í einu. Lengi var þessi brú aðalsamgöngufærið yfir Rín, en nú er búið fyrir nokkrum árum með afar-kostnaði að byggja járnbrú yfir fljótið, svo háa, að skip geta gengið undir hana, og lagaða fyrir járnbrautir, sporvagna og gangandi menn.

Landið umhverfis bæinn er flatt eins og pönnukaka, og Rín liðast eftir því í mörgum bugðum, lygn og breið, en skolmórauð, eins og títt er um stórar ár. Skógar eru litlir, en akurlendi svo langt sem augað eygir. Yfir þessa flatneskju gnæfir dómkirkjan eins og fjall, og sjást turnar hennar bláir í fjarska, löngu áður en maður sér urmul af öðrum byggingum í bænum. Aðal-bærinn er á vesturbakkanum, og heldur að mestu leyti sínu gamla, miðaldarlega sniði. Gamlir múrar standa þar enn og mynda hálfhring um bæinn og ná endarnir niður að fljótinu; þeir voru til forna aðal-víggirðingin, og var þá síki í kringum þá, sem nú er búið að þurka upp að mestu, en hinar nýju víggirðingar liggja nú langtum utar, og eru með öðru sniði en til forna. Köln er talinn »óvinnandi bær« með áhlaupi. Bærinn mundi þykja allmerkilegur, þótt ekki væri kirkjan, því bæði ber hann svip gamallar menningar og velmegunar, og liggur vel við samgöngum, enda eru þar margar merkisbyggingar, bæði fornar og nýjar, auk kirkjunnar. Af fornbyggingum er ráðhúsið merkilegast, fornfálegt, í gotneskum stíl, prýtt steinskurði og framúrskarandi vandað. Af nýrri byggingum bera tvö stórhýsi af öllum öðrum; það er pósthúsið og járnbrautahöllin, báðar mjög tilkomumiklar. Meðal annarra bygginga má nefna mjög laglega kirkju, sem kend er við »10,000 meyjar« (ɔ: Kolnis-meyjar, sbr. gamalt íslenzkt kvæði: »Úrsala hét ágæt frú« o. s. frv.). En allra þessara bygginga gætir varla í fljótu bragði fyrir kirkjunni, enda nær enginn af turnunum hærra en upp á móts við mæninn á henni; turnar hennar eru þar fyrir ofan.

Þann 15. ágúst 1248 var fyrsti hyrningarsteinn lagður að dómkirkjunni og 15. október 1880 var hún hátíðlega vígð af Vilhjálmi I Þýzkalandskeisara og talin albúin. Í 632 ár hefir hún verið í smíðum! Þetta má þó ekki skilja svo sem ekki hafi orðið hlé á smíðinni, og það stundum svo öldum skifti. En á öndverðri öldinni sem leið var tekið alvarlega til starfa til að fullgera kirkjuna. Var það fyrir forgöngu ýmsra merkismanna, þar á meðal skáldsins Goethe, sem sáu hvílíkur þjóðarvansi það var, að láta hana standa svona hálfgerða. Var þá safnað fé með samskotum og lagt til úr ríkissjóði aftur og aftur, enda veitti ekki af, því það, sem vantaði til að fullgera kirkjuna, nam yfir 20 miljónir þýzkra dala (1 dalur = 3 mörk = 2,70 kr.). Það liggur við að mann sundli við að hugsa til þess, hvað öll kirkjan hefir kostað. »Það skal vel vanda, sem lengi á að standa«.

En þjóðarsómi er hún, þar sem hún stendur nú fullger, öllum hinum mentaða heimi til undrunar og aðdáunar. Menn fyllast ósjálfrátt lotningu, er menn líta á þetta afskaplega mannvirki, lotningu fyrir snildinni, fyrir þjóðaráhuganum, og fyrir því höfði, sem í fyrstunni hefir fætt af sér slíka hugsjón, og borið það traust til þjóðar sinnar, að hún mundi leggja jafnmikið í sölurnar til að gera hana líkamlega.

Að utan og hæfilega langt frá kemur hinn stórfeldi svipur þessarar

miklu byggingar bezt í ljós, ekki einungis »grundvallarlínurnar« í húsinu sjálfu og turnunum, heldur einnig það einstaka: bogarnir, sem ganga saman í odd að ofan, útskotin utan á byggingunni, alsett smáturnum og prýdd myndum, og hliðin eða dyrnar. — Þegar maður lítur á hliðina á byggingunni, minnir hún næstum á snarbratt hamrabelti vaxið greniskógi; þar stendur hver röðin yfir annarri af hvössum, grönnum smáturnum og allskonar myndbreytingum og prýði byggingarlistarinnar, sem ómögulegt er að lýsa, og tunga vor á engin orð yfir. En eitt er aðdáanlegast, og það er samræmið í öllu, smáu og stóru.

DÓMKIRKJAN Í KÖLN (séð um kvöld frá eystri bakkanum á Rín).

Kirkjan er bygð nákvæmlega í rómverskan kross (†), þannig að aðalkirkjan myndar aðallegg krossins og snýr frá austri til vesturs. Þverbyggingin liggur í suður- og norður frá krossinum, og er ofurlítill turn uppúr mæninum, þar sem þær falla að krossinum, en austur úr samskeytunum liggur kórbyggingin, sem er elzti hluti kirkjunnar, og var fullgerður og vígður til notkunar 1322. Á fæti krossins eða vesturenda kirkjunnar rísa tveir geysimiklir turnar og gnæfa við himin. Standa þeir sinn hvorumegin við kirkjumæninn, og eru svo líkir, að hvergi sést munur á. Þessir turnar eru 468 fet (156 metrar) á hæð, eða 168 fetum hærri en Ráðhústurninn í Kaupmannahöfn. Um tíma voru þessir turnar hæstu kirkjuturnar í heimi, en nú hefir nýlega verið lokið við kirkjuturn í Ulm á Þýzkalandi, sem er 12 fetum hærri. — Samkepnin lifi! [1])

Flatarmál það, er kirkjan nær yfir, er heldur ekkert smáræði; það

[1] Eifel-turninn í París er meira en helmingi hærri.

er 13,876 □ álnir. Lengdin — að kórnum meðtöldum — er rúmar 200 álnir og breiddin 67 álnir. Aðalkirkjunni er skift í 5 »skip« eða rými, þar sem söfnuðinum er ætlað að sitja, en þverbyggingunni er skift í þrjú. Þessi rúm eru aðgreind með röðum af gildum súlum, sem að ofan bera hinar miklu krossbogahvelfingar undir þakinu. Allir gluggar eru prýddir með glermálverkum, helgimyndum og rósum. Þessi glermálverk eru dýrari en maður á hægt með að gera sér hugmynd um; það er ekki stór rúða, sem kostar svo hundruðum króna skiftir. Rúðurnar eru flestar litlar og greyptar í blý, en aðalgluggagrindin er úr járni. Utan að sjá eru þessir gluggar lítil prýði, en þegar inn er komið og ljósið fellur í gegnum þá, kemur dýrð þeirra í ljós. Og undraljós það, er þeir varpa um kirkjuna, á sinn þátt í að skapa það hugarástand, sem gagntekur flesta, sem koma þar inn. Það gerir líka kirkjuna mun hátíðlegri og alvarlegri, að ekki er mjög miklu af skrauti hrúgað saman þar inni — enda þyrfti mikið til að þess gætti nokkuð í annarri eins veröld — en þar á móti eru þar til og frá útskornar og úthöggnar myndir, sem eru sönn listaverk. Aðal-dyrnar gegn suðri og vestri eru mjög myndum prýddar og hurðirnar aðdáanleg listaverk. Vesturhurðin (aðalhurðin) er öll steypt úr kopar, og er ekki manna meðfæri að opna hana, heldur þarf til þess vélar, sem búið er um inn í veggjunum. Enda kvað hún aldrei vera opnuð nema þegar keisarinn kemur!

Hinn fegursti og merkilegasti hluti kirkjunnar er kórinn. Hann er skilinn frá aðalkirkjunni með járngrindum, og ekki notaður við almennar guðsþjónustur, en ferðamönnum er leyft að sjá hann. Gólfið er þar alt lagt smásteinum (Mosaik); hver steinn er ca. hálfur þumlungur á hvern veg, og mislitum steinum raðað saman í myndir og rósir með svo aðdáanlegum hagleik, að frægt er orðið um öll lönd. Í miðjum kórnum stendur altari, sem ekki er neitt óhræsi, alt búið logagyltu skrauti og myndum engla og hálfguða, en á bak við það er gert yfir grafir höfðingja og helgra manna, sem ég ekki kann að nefna. En utan með kórnum er það allra-helgasta. Það eru smákapellur, skildar frá aðalkórnum með öflugum járngrindum. Þar inni eru geymdar hinar dýrmætustu gersemar kirkjunnar, þar á meðal er helgiskrín, ríkulega búið gulli, silfri og gimsteinum, og hvíla í því bein — Austurvegsvitringanna(!). Í annarri kapellu er geymdur gripur, sem mér fanst þó meira um; það er uppdráttur af vesturgafli kirkjunnar með báðum turnunum, gerður árið 1410 meðan kirkjubyggingunni enn var skamt komið, og hefir honum verið fylgt nú, þá er kirkjan var fullgerð. Þessi uppdráttur er ekki einungis hið mesta snilldarverk, heldur og hið ágætasta sýnishorn af dráttlist þeirra tíma.

Ekki er mönnum meinað að ganga upp í turnana, en fáeina skildinga kostar það, og — andlegt og líkamlegt þrek. Og lítið er þangað að sækja, nema að sjá yfir »pönnukökuna« í kringum Köln, og Rín, sem sker hana í tvent. Uppi í suðurturninum er kirkjuklukka, sem er eftir öðru. Hún er steypt úr 22 koparfallbyssum, sem Þjóðverjar tóku af vesalings Frökkum í stríðinu 1870, og Vilhjálmur I gaf kirkjunni. Kostaði steypan 21,000 ríkismörk, enda vegur klukkan 50,000 pund. Á hana er grafið vers, sem byrjar svo:

»Die Kaiserglocke heiss' ich,
Des Kaisers Ehre preis' ich«, o. s. frv.

(Ég heiti Keisara-klukka og lofa og prísa keisarann!). Hún er ekki guði til dýrðar, heldur keisaranum!

Dómkirkjan er opin rétt að kalla allan sólarhringinn og hverjum manni heimilt að ganga þar inn á hvaða tíma sem er, eins og venja er til um allar kaþólskar kirkjur. Allar guðsþjónustur, sem fara þar fram, eru kaþólskar, enda eru 80% af bæjarmönnum — sem eru um 400,000 — kaþólskir. Á öllum tímum dags gengur fólk þangað inn til að gera bæn sína frammi fyrir dýrðlingamyndunum, og á öllum tímum dags er þar slæðingur af forvitnum ferðamönnum, sem eru að litast um í þessari miklu byggingu. Hátíðleg þögn og ró ríkir í kirkjunni. Án þess það sé boðið, finna flestir hvöt hjá sér til að reyna að svífa sem hægast og hávaðaminst um gólfið, milli súlnaraðanna og undir krosshvelfingunum, þar sem hvert hljóð vekur hundraðfalt bergmál. Menn tala í hljóði, til þess að glepja ekki andakt þeirra, sem eru að biðjast fyrir. Hingað og þangað um kirkjuna krýpur fólk á kné, horfir í auðmýkt á helgimyndina og þylur bænir sínar. Er nú þetta alvara? Líklega er það svo fyrir flestum. En ef svo er ekki, þá er hlutverkið sannarlega vel leikið. — —

Ég hefi verið svona fjölorður um dómkirkjuna í Köln, af því hún er eitthvert stærsta og tilkomumesta sýnishornið af því, hvernig kirkjur eru alment í stórborgum erlendis. Alstaðar, hvar sem maður gengur inn í stórar og vandaðar kirkjur, ber eitthvað þessu líkt fyrir mann.

En byggingar, eins og dómkirkjan í Köln, eru ekki einungis vottur um trúarlíf og trúaráhuga, sem aldrei eldist, heldur líka um sívakandi þjóðarsómatilfinningu og metnað. Sú þjóð eða sú kynslóð, sem hefur yndi af að reisa sér slíkan minnisvarða, hún finnur sannarlega ekki til elli eða vonleysis. Það er æskufjör og þróttmiklar þjóðarhugsjónir sem speglast í slíku verki.

Hvenær skyldu Íslendingar byggja sér myndarlega dómkirkju?

Ritað á Englandi í júní 1904.

G. M.

Ættjarðarást í barnssál.

Einn af þingmönnum Englendinga, er Seely (frbr. Sílí) heitir, og tekið hafði þátt í Búastríðinu sem riddarahersir, hélt í fyrra ræðu í kjördæmi sínu um ættjarðarást. Í þeirri ræðu sagði hann meðal annars frá atburði einum, er fyrir hann hafði komið í stríðinu, og er sagt að allir áheyrendur hans hafi viknað, er þeir heyrðu þá frásögu.

Seely hafði verið skipað að fara með fáeinum mönnum og taka einn af foringjum Búa höndum, er menn vissu að koma

mundi á ákveðnum degi í tiltekið hús, um 10 mílur frá herbúðum Englendinga.

Seely reið af stað og kom til hússins. En þar sást enginn Búaforingi. Hvað orðið væri af honum, vissu menn ekki, en menn fór að gruna, að hann mundi hafa riðið burt til að afla sér liðs. Gat þá hæglega farið svo, að endaskifti yrðu á öllu saman, svo að það yrðu Englendingarnir, sem skotnir yrðu eða handteknir, í stað Búa.

Á hlaðinu fyrir utan húsið stóð dálítill Búadrengur. Seely spurði sveininn, hvort Búaforinginn hefði komið þangað í húsið, og kom þá svo mikið fát á drenginn, að hann játti því. Hann var þá spurður, hvert hann hefði farið, en þá fór hnokkann að gruna, hvað væri á seiði, og kvaðst ekki vita það. Seely hótaði drengnum að drepa hann, ef hann segði ekki, hvar Búaforinginn væri, en strákur svaraði stæltur, að hann hefði enga hugmynd um það.

»Líf okkar manna var í hættu og ég neyddist því til að grípa til úrræða, sem seint munu mér úr minni líða.

Ég neyddi drenginn til að staðnæmast upp við vegg og sagði honum, að nú ætti að skjóta hann. Ég hvíslaði að hermönnunum, að þeir mættu með engu móti skjóta. En drengurinn var sannfærður um, að honum væri bani búinn. Dátarnir miðuðu á hann og ég kallaði svo til hans: Áður en ég læt skjóta þig, spyr ég þig enn þá einu sinni, hvort þú viljir ekki segja, hvar Búaforinginn sé. Ég get aldrei gleymt því yfirbragði, sem þá kom á ásjónu sveinsins. Það var því líkast sem hún ljómaði af guðmóði. Byssuhlaupin stefndu á hann, en hann stóð hnarreistur fyrir, rykti höfðinu aptur á bak og æpti: Nei, ég segi ekki frá því!

Ég gat þá ekki annað gert, en að taka í höndina á drenghnokkanum og láta hann sleppa. Og svo riðum við hvað af tók til herbúða vorra«.

V. G.

Faðirinn.

Eftir BJÖRNSTJERNE BJÖRNSON.

Sá maður, er hér segir frá, var gildasti bóndinn í sókninni. Hann hét Þórður í Efra-Ási.

Það var einn dag, að hann var staddur í stofu prestsins og stóð þar keikur og alvarlegur. »Ég hefi eignast son«, sagði hann, »og vil láta skíra hann«. — »Hvað á hann að heita?« — »Finnur, í höfuðið á honum föður mínum«. — »Og skírnarvottarnir?« — Þórður nefndi þá, og voru þeir þá helzta fólkið í sveitinni, menn og konur í ætt við hann sjálfan. »Er þér nokkuð fleira á höndum?« spurði prestur og leit upp. Bóndi stóð litla hríð hugsi og mælti síðan: »Ég vildi helzt, að hann væri skírður einn sér«. — »Á rúmhelgum degi, átt þú við?« — »Á laugardaginn kemur um hádegið«. — »Er þá ekkert frekara?« mælti prestur. — »Nei, nú er erindinu lokið«, svaraði bóndi og sneri húfunni í hendi sér, eins og hann ætlaði að fara. Þá stóð presturinn upp; »ég ætla þó að bæta þessu við«, segir hann, gengur alveg að Þórði, tekur í hönd honum og horfir framan í hann: »Guð gefi, að barnið þitt verði þér til blessunar!«

Sextán árum síðar var Þórður aftur staddur hjá prestinum. »Þér fer ekki mikið aftur, Þórður minn!« mælti prestur; hann sá ekki að hann hefði breyzt neitt. »Ég hefi heldur ekki við neina mæðu að stríða«, svaraði Þórður. Því anzaði prestur engu, en skömmu síðar segir hann: »Hvað er nú erindið í kvöld?« — »Það er nú vegna hans sonar míns að ég er kominn hingað í kvöld; það á að ferma hann á morgun«. — »Hann er vel að sér, pilturinn«. — »Ég vildi ekki borga prestinum, fyr en ég vissi, hver hann ætti að vera í röðinni í kirkjunni«. — »Hann á að verða efstur«. — »Mér er sagt svo, — og hérna eru 20 krónur handa prestinum«. — »Er ekkert frekara?« spurði prestur og leit á Þórð. — »Nei, ekkert frekara«, svaraði Þórður og fór sína leið.

Enn liðu átta ár. Þá heyrðist undirgangur mikill úti fyrir hjá presti. Því þangað kom flokkur manna og Þórður í fararbroddi. Prestur leit upp og bar kensl á hann. »Þú kemur fjölmennur í kvöld«. — »Ég kem til þess að biðja yður að lýsa með honum syni mínum og henni Katrínu í Stóruhlíð, dóttur hans Guðmundar, sem stendur hérna«. — »Það er hvorki meira né minna en ríkasta stúlkan hér í sveitinni«. — »Það orð leikur á«, svaraði bóndi og strauk aftur á sér hárið með annarri hendinni. Prestur sat stundarkorn eins og í leiðslu, mælti ekki orð, en ritaði nöfnin í kirkjubókina og hinir skrifuðu undir. Þórður lagði 6 krónur á borðið. »Ég á ekki nema tvær« mælti prestur. — »Veit ég það; en hann er einkabarnið mitt — vildi ekki skera

það við neglur mér«. Prestur tók við peningunum. »Þetta er nú í þriðja skiftið, sem þú hefir komið hingað í erindum fyrir hann son þinn, Þórður minn!« — »Nú er ég líka búinn að ljúka mér af«, svarar Þórður, brýtur saman veski sitt, kveður og fer — og hinir hægt á eftir.

Hálfum mánuði síðar reru þeir feðgar í blæjalogni yfir vatnið til Stóruhlíðar, til að þinga um brúðkaupið. »Hún er eitthvað óstöðug þóftan, sem ég sit á«, sagði sonurinn og stóð upp til að koma henni í lag. Í sömu andránni skriðnaði þiljan, sem hann stóð á, hann baðaði út höndunum, rak upp óp og steyptist í vatnið. — »Gríptu í árina«, kallaði faðirinn, spratt upp og rétti hana útbyrðis. En er sonurinn hafði gert tvær atrennur að henni, stirðnar hann upp. »Bíddu svolítið!« kallaði faðirinn og herti róðurinn. Í sama vetfangi hnígur sonur hans aftur á bak, lygnir augunum á föður sinn — og sekkur.

Þórður ætlaði varla að geta trúað því, stöðvaði bátinn og einblíndi á blettinn, þar sem sonur hans hafði sokkið, eins og hann ætti von á, að honum mundi skjóta upp aftur. Fáeinar bólur þutu upp, nokkrar í viðbót og loks ekki nema ein stór, sem sprakk — og vatnið lá spegilslétt eins og áður.

Í þrjá sólarhringa samfleytt sáu menn föðurinn vera að róa kringum þennan blett, svo að hann neytti hvorki svefns né matar. Hann var að slæða eftir syni sínum. Að morgni hins þriðja dags fann hann hann og kom með hann í fanginu gangandi upp brekkurnar heim til sín.

Það mundi vera liðið á að gizka eitt ár frá þeim degi. Þá heyrir prestur eitt hauskvöldið síðla, að rjálað er við hurðinni úti í göngunum og þreifað hægt eftir skránni. Prestur lýkur upp dyrunum og inn kemur maður hár og lotinn, kinnfiskasoginn og hvítur af hærum. Prestur starir lengi á hann, áður hann kannast við hann. Það var Þórður. »Ert þú svo seint á ferð?« mælti prestur og nam staðar andspænis honum. »Ójá, ég er nokkuð seint á ferðinni«, sagði Þórður og tók sér sæti. Prestur settist líka niður, eins og hann væri að bíða eftir einhverju. Svo varð löng þögn. Þá hóf Þórður máls: »Ég hefi hérna dálítið meðferðis, sem mig langar til að gefa fátækum; það á að vera styrktarsjóður og verða kendur við hann son minn«; — hann stóð upp, lagði peningana á borðið og settist svo aftur niður. Prestur telur þá; »það er ekki nein smáræðis upphæð að tarna«, segir hann. —

»Það er helmingurinn af verðinu fyrir jörðina mína; ég seldi hana í dag«. Prestur sat lengi hljóður; loks segir hann blíðlega: »Hvað ætlar þú nú að taka þér fyrir hendur, Þórður minn?« — »Eitthvað skárra«. Þeir sátu svo um hríð; Þórður horfði í gaupnir sér, en prestur á hann. Þá mælti prestur lágt og seint: »Nú held ég loksins sé svo komið, að hann sonur þinn hafi orðið þér til blessunar«. — »Já, það held ég líka sjálfur«, sagði Þórður og leit upp, og tvö höfug tár runnu niður eftir kinnum hans.

V. G.

Willard Fiske.

Ísland hefur nú á tveim árum mist þá menn, er taldir hafa verið og jafnan hafa reynst vinveittastir landi og þjóð af öllum útlendum mönnum. Konráð Maurer dó í september 1902 og nú er Willard Fiske látinn. Það, sem leiddi þessa menn í fyrstu saman og gjörði þá að vinum, var Ísland og íslenzk fræði, og þetta mun tengja nöfn þeirra saman framvegis eins og það hefur gjört hingað til.

DANÍEL WILLARD FISKE fæddist 11. nóvember 1831 í Ellisburgh, Jefferson-héraði í New-York ríki. Hann gekk í Cazenovia-skóla og kom þaðan í Hamilton-kollegium, en var þar einungis tvö ár, því að 1849 tókst hann ferð á hendur yfir Atlanzhafið, þótt ungur væri og félítill, og hélt til Norðurlanda. Hugur hans hafði snemma hneigst að málfræði og norrænum fræðum, og það var það, sem hvatti hann til fararinnar. Hann stundaði norræna málfræði og bókmentir við háskólann í Uppsölum í tvö ár; lærði hann þá að tala sænsku sem innfæddur og var alla æfi upp frá því Svíavinur mikill. Hann reit um þær mundir fréttabréf til blaðsins »Tribune« í New York, og munu laun hans fyrir það hafa verið aðalfjárstyrkur hans á þeim árum; auk þess veitti hann kenslu í ensku og hélt nokkra fyrirlestra í Uppsölum um enskar og amerískar bókmentir. Í Kaupmannahöfn dvaldi hann all-lengi og komst þar í náin kynni við prófessor C. C. Rafn; kyntist hann þá mörgum Íslendingum; meðal annarra Jóni Sigurðssyni; fanst honum mikið til um Jón og talaði ávalt um hann með mikilli lotningu. Gísli Brynjúlfsson las með honum íslenzku og var þeim vel til vina. Árið 1852 fór hann aftur til Ameríku og varð þá aðstoðarmaður við Astor-bókasafnið í New-York og var það til 1859; þá var hann eitt ár ritari ameríska Landfræðisfélagsins, en eftir það 1861—62 ritari við amerísku sendisveitina í Vín; þá var sagnaritarinn J. L. Motley sendiherra þar. Þegar hann kom úr þeirri för, varð hann ritstjóri blaðsins »Daily Journal« í Syracuse N. Y. og síðar blaðsins »Courant« í Hartford. Árið 1868 ferðaðist hann um Egyptaland og Gyðingaland, en meðan hann var í þeirri ferð, var hann gjörður að prófessor í norður-evrópiskum málum (þ. e. þýzku og norrænum málum) við hinn ný-

stofnaða Cornell-háskóla í Ithaca, og jafnframt yfirbókavörður við bókasafn háskólans. Hélt hann þeim embættum þangað til 1883.

Meðan Fiske dvaldi á Norðurlöndum hafði hann eignast allmikið af íslenzkum bókum, og eftir að hann kom aftur til Ameríku, hélt

WILLARD FISKE.

hann áfram að safna þeim og stunda norræn fræði; óx safn hans brátt og ritaði hann um þessar mundir margar blaðagreinir um íslenzk efni og sést bezt af þeim, hve kunnugur hann var málum Íslands, þótt ekki hefði hann komið til landsins. Í tilefni af þjóðhátíð Íslendinga skrifaði hann mikið um Ísland í amerísk blöð, og var það fyrir tilstilli hans og atorku, að Ameríkumenn sendu oss miklar bókagjafir 1874. Hann gat að vísu ekki komið þá sjálfur til Íslands, en hann var hvatamaður þess, að ýmsir Ameríkumenn komu á þjóðhátíðina, svo sem

Bayard Taylor. Árið 1879 fékk hann loks tækifæri til að ferðast til Íslands. Skrifaði hann þá frá Edinborg einum af kunningjum sínum á Íslandi: »Með mikilli tilhlökkun býst ég við að stíga innan fárra daga fæti á strönd þess lands, þar sem mínar beztu hugsanir og fegurðardraumar hafa lengi átt heima«. Með honum var lærisveinn hans Arthur M. Reeves; stigu þeir fyrst á land í Húsavík í byrjun júlímánaðar og ferðuðust svo um Norðurland, fóru síðan með póstskipinu til Reykjavíkur og komu þangað 16. ágúst; þá fóru þeir til Þingvalla og Geysis, en dvöldu annars í Reykjavík, unz þeir fóru af landi brott 18. október. Áður en þeir fóru, héldu borgarar og bændur þeim skilnaðarveizlu

Prófessor Fiske þótti nýstárlegur gestur sem von var. Við Íslendingar eigum sjaldan því að fagna, að útlendingar þeir, sem heimsækja okkur, geti talað málið eða hafi nokkra þekkingu á landinu. Þetta hvorttveggja hafði Fiske til að bera, og vann hann því sem við var að búast hylli manna. Sjálfur hafði hann og mestu ánægju af ferðinni og mintist hennar oft, enda var gaman að tala við hann um hana; hann hafði tekið svo vel eftir því, sem fyrir hann bar, og fleiru en útlendingar annars fá auga á eða veita athygli, og það sem mest var um vert, hann hafði skilið það alt svo vel; það er næsta fágætt, að mönnum takist slíkt við að dvelja einungis stutta stund í ókunnu landi, og það landi, sem er svo frábrugðið öðrum löndum í svo mörgu eins og Ísland. Hann hefur ekki skrifað bók um ferðina, en hann hefur þó meira stutt að því að útbreiða erlendis þekkingu á Íslandi, en aðrir, sem skrifað hafa stórar bækur. Hann gjörði það með blaðagreinum og ritgerðum bæði fyr og síðar og enda sérstökum ritum, eins og »Mími«, sem kom út í fyrra og vakið hefur mikla athygli í útlöndum. Og hann gjörði það ekki minst í viðtali við menn. Hann ferðaðist víða, og hitti marga og margir heimsóttu hann; og ræddi hann þá oft um Ísland. Það var skemtilegt að heyra Fiske tala við menn um það, oft menn, sem vissu lítið eða ekkert eða minna en ekkert um það áður; hann gjörði það með svo miklu fjöri, áhuga og ánægju, að áheyrandinn hlaut að verða hrifinn með og fara að spyrja og vilja vita meira.

Veturinn eftir að Fiske hafði verið á Íslandi, dvaldi hann í Berlín og þar kvæntist hann 14. júlí 1880 Miss Jennie McGraw frá Ithaca. Hún var heilsuveil og fyrir því dvöldu þau næsta vetur á Egyptalandi. Skömmu eftir að þau komu heim til Ithaca, andaðist hún (í sept. 1881), og harmaði Fiske hana mjög. Hún var auðug kona og risu málaferli út af nokkrum hluta eigna hennar milli Fiske og erfingjanna annars vegar og Cornell-háskólans hins vegar; unnu þeir fyrtöldu. Um þær mundir sagði Fiske af sér embættum við háskólann, flutti til Flórenz og tók sér þar búsetu. Bjó hann í næstu fimm ár þar í »Villa Forini«; þar hafði áður búið merkur maður, sem tengt hefur nafn sitt við norræn fræði; það var G. P. Marsh, er þýddi og umritaði íslenzku málfræðina eftir Rask á ensku 1838. Þangað flutti Fiske með íslenzka bókasafnið sitt og Petrarca-safn það, er hann hafði byrjað á meðan hann dvaldi með konu sinni í París sumarið 1881. Árið 1888 flutti hann söfn sín til Lungo il Mugnone 11, og þar hafa þau verið til þessa dags. Sjálfur var hann mest á

ferðalagi um næstu fjögur ár, en 1892 leigði hann »Villa Landor« í San Domenico, sem hinn enski ritsnillingur og skáld W. S. Landor hafði átt og búið í; liggur hún á fögrum stað undir hlíðum hins dýrðlega Fiesole og hefur Landor í kvæði lýst fegurð staðarins. Fiske keypti hana síðan, og stækkaði; bjó hann þar til dauðadags. Sjaldan var hann þar þó langvistum, því að hann fór oft til Egyptalands á vetrum, en ferðaðist um á sumrum, oft til Norðurlanda, því að þar undi hann sér vel. Á efri árum átti hann við vanheilsu að stríða og mátti því ekki vinna mikið eða til lengdar. Hann var staddur í Frankfurt am Main á heimleið til Flórenz, er dauða hans bar snögglega að 17. september síðastliðinn.

Fiske var starfsmaður mikill. Þegar hann kom að Cornell-háskóla, var þar alt í byrjun og þurfti því mikið starfsþrek til að koma bókasafni þess fyrir og í gott horf; að allra dómi tókst honum það, og þó hafði hann jafnframt kenslustörfum að gegna. Hann hafði bókasafnið opið 9 stundir á dag, og þótti það eins dæmi þar vestra í þann tíð; og hann útvegaði bókasafninu til kaups vönduð söfn einstakra manna. Á bókasafnssviðinu og í bókfræði hefur líka aðalstarf Fiske's legið, enda fór þar saman hjá honum víðtæk þekking og frábær nákvæmni. Hann gaf út um þær mundir mörg rit, sem mér þykir eigi þörf að geta hér. Eftir að hann flutti til Evrópu, fékst hann mest við að fullkomna hin stóru söfn sín, Petrarca-safnið og íslenzka safnið Í Petrarca-safninu eru allar útgáfur af ritum hins mikla skálds og húmanista, þýðingar af þeim á útlendum málum og rit um hann og þau. Það er hið fullkomnasta safn í sinni grein og hefur lengi farið mikið orð af því; vildu Ítalir gjarnan eignast það, sem sézt bezt af því, að þegar Crispi sat að völdum á Ítalíu, lét hann einn af vinum sínum, enskan blaðamann, bjóða Fiske sæmdir miklar, ef hann vildi gefa safn sitt ítölsku bókasafni, en Fiske þáði eigi boðið; hefur hann arfleitt Cornell-háskóla að því og gefið fé til að kaupa árlega bækur til þess að auka það. Í sumar var haldið 600 ára afmæli Petrarca í fæðingarstað hans Arezzo; var þá auglýst, að útlendingur nokkur hefði gefið fé til verðlauna fyrir rit um Petrarca og Toskana. Þótti mönnum þetta mikils vert og rendu grun í, að Fiske væri sá, er gefið hefði féð; hafa menn nú fengið vissu fyrir, að svo var og. En ég get þessa hér sem dæmis þess, að hann lét oft ekki nafns síns getið við það, sem hann gjörði.

Í lifanda lífi gaf hann til Cornell-háskólans safn af bókum á rheto-rómönsku mállýskunni og hið stærsta Dante-bókasafn, sem til er; safnaði hann því á fáum árum og er það nú um 7000 bindi; hefur ýtarleg skrá verið gefin út yfir það í tveim stórum bindum.

Mest um vert fyrir Íslendinga er hið íslenzka bókasafn hans. Eins og ég hef drepið á, byrjaði hann snemma að safna íslenzkum bókum, en safnið er nú orðið víðtækara. Þar eru auðvitað fyrst og fremst allar prentaðar íslenzkar bækur gamlar og nýjar, sem fengizt hafa, og mikið af því, er prentað hefur verið á íslenzku og ekki hefur verið til sölu; en þar að auki eru þar líka öll rit og ritgerðir á útlendum málum, er náðst hefur í og snerta Ísland að einhverju leyti, sögu þess, náttúru, landstjórn og bókmentir, ennfremur rit um Norðurlönd á þeim

tímum, er fornsögurnar ná yfir, um víkingaöldina o. s. frv.; svo er og safnið mjög auðugt af bókum um rúnir og rúnafræði. Það er ekki auðvelt að segja með fullri vissu, hve safnið er stórt, þar eð það hefur ekki enn verið skrásett alt, en varla mun ofmikið í lagt, þótt það sé talið undir 9000 bindi. Fiske var allra manna bezt að sér í íslenzkri bókfræði, og mun enginn samtíðarmanna hans, innlendur né útlendur, hafa tekið honum þar fram. Hann gaf út þrjú hefti í »Bibliographical Notices« um bækur prentaðar á Íslandi á árunum 1578—1844 og fjórða heftið var nærri fullbúið til prentunar. Er það alveg einstakt verk í íslenzkri bókfræði; í heftunum eru þó einungis taldar þær bækur, sem Fiske átti og ekki eru taldar í skránni yfir íslenzkar bækur í British Museum eftir Lidderdale. Af handritum er fátt í safninu, en þar eru margar sjaldgæfar útgáfur. Hann hafði ætlað sér að birta skrá yfir alt safnið, en sakir vanheilsu hætti hann við það. Hann hefur arfleitt Cornell-háskóla að safninu og kveðið svo á, að því skyldi jafnan haldið út af fyrir sig; að vöxtunum af 8000 dollurum skyldi varið árlega til bókakaupa og með vöxtunum af 30,000 dollurum skuli launa sérstökum bókaverði, sem jafnan sé Íslendingur fæddur og uppalinn á Íslandi; þá á og að verja vöxtunum af 5000 dollurum til að gefa út tímarit um bókasafnið og íslenzk efni.

Allar bækur sínar aðrar en þær, er heyrðu til þessum söfnum, sem nú hafa verið talin, hefur Fiske ánafnað Landsbókasafninu í Reykjavík; er það stór og góð gjöf. Hann átti allvandað og fullkomið safn af arabiskum bókum og ritum um arabiskar bókmentir og sögu, sem hann mun í fyrstu hafa ætlað Landsbókasafninu, en hann gaf meginhluta þess síðastliðið ár Cornell-háskóla. Vetrarsetur hans á Egyptalandi höfðu það í för með sér, að hann fór að stunda arabisku og gaf út kenslubók í henni; voru orðin rituð með latínu letri; önnur aukin útgáfa af þeirri bók kom út í fyrra — Málverkasafninu í Reykjavík hefur hann gefið málverk og ýmsar gersimar. Aðrar eignir sínar gaf hann Cornell-háskóla og munu þær nema alls nálega 2 miljónum króna.

Meðan Fiske var aðstoðarmaður við Astor-bókasafnið, tók hann að gefa sig mikið að skák í frístundum sínum og varð ritstjóri hins fyrsta skáktímarits, sem kom út í Ameríku, og var það í fjögur ár. Hann gaf og út stóra bók um fyrsta ameríska skákþingið (1857), og er í henni hinn mesti fróðleikur um skáktafl og skákbókmentir. Hann hafði jafnan mikið yndi af skák, þótt hann um langt skeið stundaði hana ekki frekar; en síðar gaf hann út eins og kunnugt er, skáktímarit og önnur skákrit á íslenzku og ruddi þar með skákbókmentum braut inn í land vort. Hann gaf Landsbókasafninu hið stærsta og vandaðasta safn skákbóka, sem til er á Norðurlöndum. Hann var og að semja rit á ensku um skáktafl á Íslandi, einkum um flutning þess þangað, hverjum breytingum það hefði tekið þar, hve mikilli útbreiðslu það hefði náð og hve mikið megi byggja á frásögnum um það frá fyrri tímum; en við þetta komst hann inn á töfl yfir höfuð og að rekja sögu þeirra einnig utan Íslands, til þess, ef auðið væri, að finna samband þeirra við töfl þau, er þar hafa tíðkast. Óx ritið við það og fékk hann því miður ekki lokið því; titill þess átti að vera: »Chess

in Iceland and in Icelandic literature with historical notes on other table games«. Það var og taflmaðurinn í Fiske, sem fékk hann fyrst til að veita Grímsey athygli vegna orðs þess, er fór af eyjarskeggjum í taflmensku. Og lét hann sér ekki einungis ant um að hvetja þá til að hafa skáktaflið í heiðri, heldur styrkti hann þá á margan hátt, svo sem með því, að setja á stofn bókasafn hjá þeim (»Eyjarbókasafnið«) og svo nú síðast í erfðaskrá sinni að stofna sjóð, um 44,000 kr., og skal vöxtunum af honum varið eyjunni til viðreisnar.

Fiske var gáfumaður og lærður vel, smekkvís og hinn ritsnjallasti, hefur mörgum fundist til um, hve vel hann reit á enska tungu. Hann var snyrtimenni mikið og hinn skemtilegasti í umgengni og hafði marga kosti, er afla vina, enda munu allir þeir, er nánari kynni höfðu af honum, sakna hans. Og Ísland má sakna hans, því að hann bar það fyrir brjósti og vildi hag þess og sóma í öllu.

Khöfn 23. des. 1904.

HALLDÓR HERMANNSSON.

Bifreiðar.

Eftir ÞORKEL Þ. KLEMENTZ.

Hugmyndin um bifreiðar (mótórvagna, sjálfhreyfivagna) er ævagömul. Menn hafa snemma farið að hugsa um, hvernig þeir gætu gjört sér hægara fyrir um hreyfingar. T. d. má sjá á forn-egypzkum legsteinum myndir af vögnum, sem hreyfast af gufu, er streymir út um pípu aftan á þeim. Auðvitað verður eigi með vissu sagt, hvort vagnar þessir hafi til verið annarstaðar en í hugmyndum manna; en þetta ber vott um, að þegar í forneskju hafi menn hugsað um sjálfhreyfifæri.

Hérumbil frá árinu 200 e. Kr. er til bók ein um Pertínax keisara. Í henni er þess getið, að keisarinn hafi látið selja eigur fyrirrennara síns; var meðal þeirra vagn, er talinn var nýtilbúinn og með margbreyttri og hugvitsamlega gjörðri vél. Hreyfði hún vagninn um leið og kæliblöðkur bærðust af hennar völdum; með henni mátti og mæla vegalengdina og tímann, er til akstursins fór. Hún hefur því verið mesta snildarverk.

Á miðöldunum hafa múnkar gefið sig við vélagjörð, Heyrst hefur getið um Grábræðramúnk einn, sem meðal annars ritaði um,

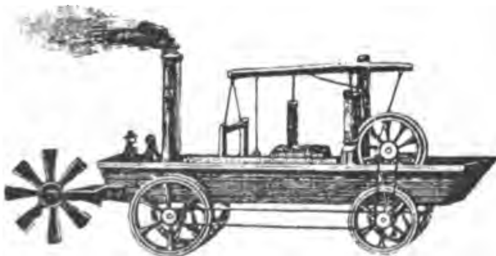
að takast hlyti að búa til vagn vel útbúinn með geysi-hraða, ef ekki brysti lærdóm og lægni.

Síðan hafa bifreiðar verið eitt af umhugsunarefnum margra hugvitsmanna. Ýmsar tilraunir voru gjörðar, unz Newton, náttúruspekingnum enska, um árið 1608 tókst að búa til vagn, er gekk fyrir gufu. Var hann mjög einfaldur að gerð og litlu betri en gufukúluvagnar þeir, er þegar í fornöld voru kunnir einstaka manni. En þessi Newtons-vagn varð fyrsti vísirinn til eimreiðanna, er síðar fóru að tíðkast.

Bifreið kom fyrst fram á sjónarsviðið, svo menn viti með vissu, árið 1689; hreyfðist hún úr stað við púðursprengingar. Sá hét Huyhens, er bjó til vélina.

Á dögum Lúðvíks Frakkakonungs hins fimtánda (1748) bjó vélasmiðurinn Jacques de Vaucanson til bifreið; er hann sýndi konungi hana, komst hann svo að orði: »Menn munu halda að þér séuð galdramaður«. Og vísindafélagið franska komst að þeirri niðursstöðu, að ekki væri ráðlegt að aka á vagninum um götur borgarinnar, því að vera kynni, að lýðurinn yrði hræddur og héldi að djöfullinn sjálfur væri á ferðinni. Nokkru síðar var þó smíðaður vagn, er menn þorðu að aka á; gekk hann fyrir gufu og þurfti þrjá til að stýra honum. En brátt vildi svo óheppilega til, að hann brotnaði er hann á fleygiferð rakst á hús. Vagnsmiðurinn, Cugnot að nafni, bjó þá til annan vagn, en hann týndist á tímum stjórnarbyltingarinnar; fanst þó seinna í kjallararústum nokkrum, og er nú geymdur sem menjagripur í safni einu í Parísarborg.

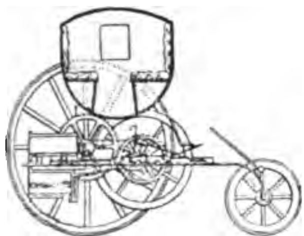
Þá tóku Vesturheimsmenn að smíða bifreiðar. Sá hét Olivier Evans, er fyrstur smíðaði þar gufuvagn (1803); varð hann og notaður sem bátur á sjó, en var lítt viðráðanlegur.

1. Bifreið Evans.

Fleiri tilraunir voru gjörðar, en fáar hepnuðust eins vel og sú, er Trewithick gjörði, þó var ýmislegt að vagni hans. Fyrst var hann notaður til járnflutninga (einnig í kolanámum), en eftir rúm 10 ár (1813) var hann orðinn að póstflutningsvagni.

Síðar endurbætti Trewithick vagninn stórum, er varð til þess, að hann í 2 ár samfleytt var notaður til að flytja fólk milli Cheltenham og Glouchester á Englandi. Var þá skipuð nefnd til að athuga, hvort tiltækilegt mundi að koma upp bifreiðum til að ferðast á. Urðu þær málalyktir, að nefndin réði frá að nota bifreiðar, með því að það gæti komið ökumannastéttinni á kaldan klaka. Vildi hún með öllu móti koma í veg fyrir, að samgöngufærin tækju stökk í framfaraáttina.

2. Bifreið Trewithicks hin fyrri.

Á síðastliðinni öld fengust menn við fjöldann allan af bifreiðar-tilraunum, en mest af þeim fór út um þúfur, sökum þess að hreyfivélarnar voru mjög ófullkomnar. Það voru hinar svonefndu tvígengisvélar, sem létu öllum illum látum og eyddu firnum af sprengilofti (Eksplosionsstof). En árið 1876 varð sú framför, að fjórgengishreyfivélin var búin til; smiðurinn hét Ottó og var Þjóðverji. Fjórgengissniðið er þann dag í dag talið allra bezt. Með því var úr vegi hrundið verstu örðugleikunum, er hömluðu gengi bifreiðanna, og margra alda vinna launuð bærilegum árangri.

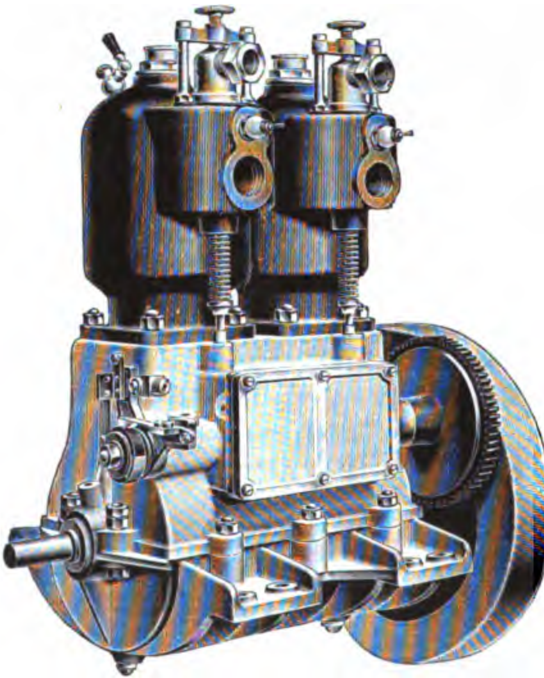
3. Bifreið Trewithicks hin síðari (endurbætt).

Vélafræðingurinn Gottfried Daimler þýzkur að ætt, notaði fyrstur fjórgengisvél; hann er og talinn frumkvöðull nútíðarbifreiða. Meir en 20 ár vann hann að því, að gjöra þær sem hagfeldastar; tókst honum það framar vonum og enn er til bifreiðaverksmiðja, er ber nafn hans.

Ýmsir frakkneskir vélasmiðir hafa síðan endurbætt bifreiðarnar. Geysistórar verksmiðjur starfa sífelt að smíði þeirra, svo sem þær, er kendar eru við Dion og Bouton og veita 2 þúsund

mönnum vinnu daglega. Enn aðrar eiga þeir Levassor og félagar hans; búa þeir til bensín-bifreiðar, sem eru orðlagðar, og eimbifreiðar með pípukötlum.

Nú á síðustu árum hefur notkun bifreiða farið mjög í vöxt og fjöldinn allur af bifreiðaverksmiðjum verið settur á stofn í öllum löndum; væri of langt mál að fara nánar út í það og telja upp allar smá-breytingar.

4. 20 h-l fjórgengishreyfivél.

Það eru aðeins fá ár, síðan bifreiðar fóru að tíðkast hér á Norðurlöndum; var þeim misjafnlega fagnað og voru margir hræddir við þær, sem væru þær ófreskjur. Nærri því hlægilegar varúðarreglur voru settar hér og þar. Var t. d. í Kaupmannah.-grendinni bannað að aka á þeim, þar sem vegir væru mjórri en 12 álnir. Þótt Kaupmannahöfn sé að ýmsu leyti með nýtízkusniði, var þó bæjarstjórnin og lögreglan svo afturhaldssöm, að kveða svona á um; en orsökin til þessa var ýmigustur sá, er menn höfðu á þessum nýmóðins samgöngufærum. Þessi ákvæði hafa enn ekki verið úr gildi numin, þótt einkennilegt megi kalla, og þótt almenningur nú orðið kunni þeim mjög illa, þar sem reynslan hefur hvarvetna gefið bifreiðanotkuninni góðan vitnisburð, eins á þröngum og fjölförnum stígum sem á breiðum hlemmigötum. Úr hófi keyrir þó hégiljan hjá Vébjargarbúum á Jótlandi, því að þar verður sá, er á bifreið ekur að kveldi dags, að láta annan mann ganga hundrað álna spöl á undan sér, til þess að vara fólk við!

Mætti gjöra ráð fyrir, að Íslendingar hirtu eigi að taka Dani

til fyrirmyndar í þessu, því að litla frægð hafa þeir sér getið meðal annarra framfaraþjóða fyrir þetta strik sitt. Íslenzka þjóðin mun líka fremur æskja þess að kynna sér á réttan hátt þetta mikilsverða samgöngufæri.

Það mun flestum kunnugt, að alþingi 1903 veitti herra konsúl D. Thomsen í Reykjavík 2000 krónur, til þess að gjöra tilraunir um, hvort tiltækilegt mundi að nota bifreiðar á vegum heima á Íslandi; vildu menn með því komast að raun um, hvort þessi samgöngufæri, eins og þau nú eru úr garði gjörð, ættu nokkuð erindi þangað eða mundu hagfeld í framtíðinni. Herra Thomsen keypti svo vagn, er hann kom með til Reykjavíkur snemma sumars 1904. Svo vildi til, þar eð ég á þeim tíma var staddur í bænum, að ég var ráðinn til þess að stýra þessari bifreið, sem er sú fyrsta, er sést hefur á Íslandi.

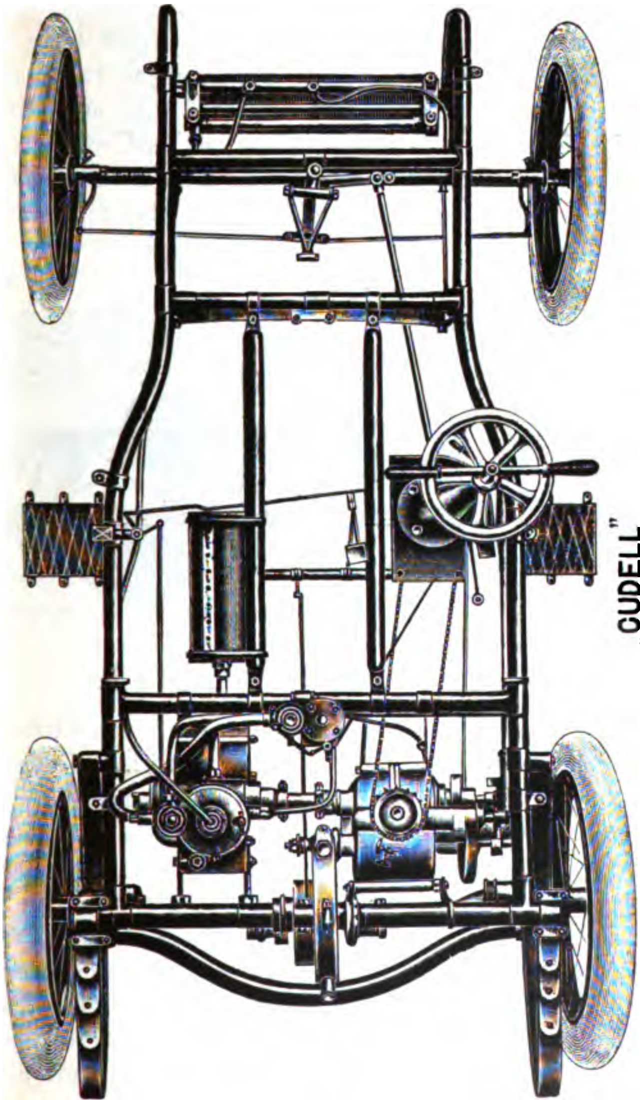
Ég skal fúslega kannast við, að ég bjóst við því, að mér mundi verða það til talsverðrar gleði; en stór urðu vonbrigðin, er til kom og vagn þessi reyndist óhæfur. Eftir nokkrar tilraunir á götum Reykjavíkurbæjar, var ferðinni haldið til Hafnarfjarðar; gekk hún reyndar stórslysalaust, en þegar mátti sjá, að vélin var oflítil, til þess að bifreiðin gæti komist upp brekkurnar á vegunum kringum Reykjavík. Litlu síðar lögðum við á stað austur til Eyrarbakka og Stokkseyrar. Þótt þessi ferð gengi illa, varð hún þó til þess, að hægt var að gjöra ýmsar ályktanir, og sérstaklega kveða dóm upp yfir þessum vagni; en engan veginn verða þó af þessari tilraun bifreiðar yfirleitt dómfeldar, eða hvernig þeim mundi vegna á íslenzkum vegum. Engum, er vagn þenna leit og varð þess áskynja, hversu ferðin tókst, blandaðist hugur um, að slík áhöld mundu lítið erindi eiga til Íslands, og eins gott mundi að kasta fé í sjó sem að kaupa með því þannig lagaðar bifreiðar; það skorti og heldur eigi ómjúka dóma um vagninn og ferðalagið, sem voru á rökum bygðir, að því er þenna eina vagn snerti. En sem von var, varð þeim, er eigi þektu til, á að láta þar eigi staðar numið, en úthúðuðu öllum bifreiðum og kváðu þær mundu aldri þrífast þar um slóðir. Og því eðlilegra var, að menn létu þetta álit sitt í ljós, sem vagninn var keyptur í þeim tilgangi, að hægt væri að komast að raun um, hvort bifreiðum mætti við koma heima. Það hefur líka komið mér til að fara nokkrum orðum um vagn þenna í heyranda hljóði og kveða upp þann dóm, er hann á skilið. Ef herra Thomsen hefði keypt vagninn fyrir eigið fé og í eigin þarfir,

var hann auðvitað sjálfráður um, hvernig hann hagaði kaupunum og engum heimilt að gangrýna val hans. En hér er alt öðru máli að gegna. Í fyrsta lagi bar herra Thomsen að hafa þarfir landsins fyrir augum, er hann valdi vagninn, og í öðru lagi hvíldi skylda á herðum hans gagnvart bifreiðunum yfirleitt. Því að það er ekki þýðingarlaust, eins að því er snertir bifreiðar og notkun þeirra sem hvað annað, ef þær eru dæmdar eftir hvaða vagni, sem vera skal og ber þeirra nafn, vagni, sem keyptur hefur verið litlu verði hjá manni, er algjörlega stendur á sama um, hvort hann reynist vel eða illa. Hversu háu verði herra Thomsen hefur keypt vagninn, er mér reyndar ekki kunnugt; en mjög hátt hefur það varla verið. Hvað hann hafi upprunalega kostað (er hann var nýr), skiftir engu; enginn má þó ætla, að ég haldi, að herra Thomsen hafi grætt á fyrirtækinu og allri útgjörðinni. Þessar 2000 krónur, er þingið veitti, munu varla hafa hrokkið til. Og ef hann ætlar sér að gjöra þenna vagn svo úr garði, að hann geti fært mönnum heim sanninn um, að bifreiðum megi aka um Ísland, getur það orðið honum dýrt spaug, jafnframt því, sem hann kemst að raun um, að það er lítt ráðlegt, að kaupa lélegt og gamal áhald, þar er nýtt og gott skyldi.

Auðvitað er það hægara sagt en gjört að finna það, sem bezt á við, ekki sízt þegar ræða er um jafn margbreytt færi og bifreiðar, sem eru til í fjölmörgum tegundum og gerðum, hver með sínum kostum og göllum. Það er jafnvel ógjörlegt þeim, er sérfræðingar eru í þeirri grein, að kveða þar upp algildan dóm að óreyndu, svo að eigi er von, að aðrir séu þess megnugir; sama gerðin getur reynst vel á einum stað, en illa á öðrum. Ýms atriði eru lögð til grundvallar fyrir allri tilhögun bifreiða, sem eru mismunandi eftir því, hvernig þar háttar að öllu leyti, er þær skulu notaðar. Þótt herra Thomsen því mishepnaðist valið á sinni bifreið, er það engin furða, þar sem hann fór ekki eftir öðru en sögn þess, er selja vildi, og sérfræðings, sem mælti með vagninum og komst þannig að orði: »Úr því að þér viljið kaupa gamlan vagn. fáið þér engan betri en þennan, jafnódýran« (!)

Hvað var nú að þessum tilraunavagni? munu menn spyrja. Þeir, sem sáu til ferða hans, vita, að honum gekk ekki vel. En hvers vegna? Í fyrsta lagi vegna þess, að vélin var ekki nógu aflmikil handa jafn þungum vagni og þar sem jafn margar og brattar brekkur eru á vegum, eins og í Reykjavík. Í öðru lagi sök-

um þess, að vagninn var af gamalli gerð, og því ekki eins léttur og lipur og bifreiðar, sem eru með nýjasta sniði; vélin var því mjög undirorpin skemdum við aksturinn, enda ekki vel haganlega

„CUDELL"

5. Undirgjörð tilrauna-bifreiðar Thomsens.

fyrir komið í vagninum. Í flestum nýjum vel gjörðum bifreiðum er vélin framantil, en í þessum vagni var hún aftantil, sem að ýmsu leyti er mjög óhentugt, þar sem vegir eru brattir og ójafnir.

Loks var versti gallinn sá, að afl vélarinnar var leitt til vagnhjólanna með tannhjólum í staðinn fyrir með stálfesti. Það kemur sér betur á lítt góðum vegum, að sambandið milli vélarinnar og vagnhjólanna gefi dálítið eftir, ef bifreiðin rekst á einhverja ójöfnu; að öðrum kosti er vélinni hætt við skemdum. Í stað festar eru og notaðar leðurólar, en þær eru ekki eins hentugar, þar eð þeim er hætt við að skriðna á kringlunum, sem þær liggja utan um.

Í fám orðum sagt: vagn þessi var alls ekki nýtilegur heima á Íslandi; tiltökumál hefði verið að nota hann á steinlímdum eða biklögðum götum, eins og t. d. í Kaupmannahöfn, þótt svona lagaðar bifreiðar séu nú einnig taldar þar óhæfar.

6. Undirgjörð með nýjasta sniði (stálfestum).

En eigi tjáir að æðrast, þótt svona tækist til hjá herra Thomsen, og umfram alt mega menn ekki láta leiðast til að dæma allar bifreiðar eftir þessari óveru-tilraun. Af þessu ættu menn þó að hafa lært: í fyrsta lagi, að heim til Íslands þarf að fá góðar bifreiðar, en ekki útslitnar, eða ónýtar, þótt nýjar séu; í öðru lagi það, að þeim einum ber að fela að velja og útvega þær, er vit og þekkingu hefur á, hvað bezt hentar að öllu leyti. Hér hefði því verið skynsamlegar að ráði farið, ef einhverri nafnkendri verksmiðju hefðu verið boðnar þessar 2000 krónur til að framkvæma tilraunirnar, þótt lítið efamál sé reyndar, að engin hefði viljað lúta að svo lítilli upphæð. En að mínu áliti hefði það verið heppilegast, að fela t. d. verkfræðing að semja um kaup á póstbifreið við verksmiðju, sem vildi taka að sér að smíða vagn, sem notaður yrði á þeim ákveðnu vegum.

Þar sem það er nú ekkert efamál, að bifreiðar má viðhafa,

svo að gagni verði, er vert að gefa þessu máli gaum. Allir munu og vera sammála um, að veruleg þörf sé á, að fá samgöngurnar í landinu bættar; nú eru vegirnir einnig farnir að komast í gott lag á mörgum stöðum heima. Þeir vegir, er ég þekki til, vegirnir frá Reykjavík austur yfir fjall, til Þingvalla og til Hafnarfjarðar, eru í sjálfu sér svo góðir, að með litlum umbótum má hæglega aka bifreiðum á þeim. Vegirnir verða yfirleitt að vera harðir og nokkurnveginn sléttir; í Ölfusinu t. d. munu þeir einkar hentir bifreiðum.

Það er nú eðlilegt, að menn fýsi að vita nokkur skil á hinum helztu bifreiðategundum, sem nú eru uppi, og hvernig kostnaðinum við að nota þær til flutninga og ferðlags er varið.

Taldir skulu hér 4 flokkar bifreiða, sem greinast eftir því, hvaða afl hreyfir vélarnar:

Bifreiðar með sprengilofts-hreyfivél.
—— — rafmagns-hreyfivél.
—— — eim-hreyfivél.
—— — þrýstilofts-hreyfivél.

Sprengiloftsbifreiðarnar eru algengastar og sprengiloftshreyfiaflið myndast úr steinolíu, sérstaklega hreinsaðri, svo sem bensín — og gasolíu.

Þrýstiloftsbifreiðarnar eru yngstar, enda skemst á veg veg komnar. Þær eru dálítið notaðar í Ameríku, en í rauninni hafa þær eigi hepnast vel, sökum þess, að oflítill árangur verður af því mikla erfiði, sem til hreyfingarinnar fer, þar eð aflgeymirinn er og verður að vera svo geysiþungur og mikill. Mun hægara yrði að nota rennandi loft í þessum vélum, og eru líkindi til, að því fylgdi meiri hagnaður. Aðalörðugleikarnir við það liggja í því, að það verður að vera langt fyrir neðan 100 kuldastig, ef það á að haldast rennandi; ella tekur það að sjóða og breytist í gasborið loft, en þá fær það þann feikna kraft, er sprengir af sér öll bönd, svo að auðskilið er, að lífsháski er við það að fást. En engu að síður hefur hinum ótrauða mannsanda tekist að sigrast á þessum örðugleikum, temja þennan kraft og nota hann í þjónustu sinni. Hinn nafnkunni prófessor Tripler, sem fyrir löngu er orðinn heimsfrægur fyrir tilraunir sínar með rennandi loft, er talinn höfundur að katli, sem hafður var í nýja bifreið, er sýnd var fyrir nokkrum árum í Nýju-Jórvík. Hún var lengi umtalsefni verkfræðinga og allir voru ásáttir um, að hér væri um mikla framför að

ræða í bifreiðasmíðinni. Þessi ketill tók 45 potta rennandi lofts, sem entist til 12 mílna aksturs. Hið svokallaða Triplers-félag í Nýju-Jórvík hefur selt pottinn á 13 aura, innihald ketilsins kostar því 5 krónur 85 aura.

Nú heyrist þessara vagna lítið getið og á seinustu bifreiðasýningu (1903) var enginn af þessari gerð. Getur verið, að vart verði við þá á þeirri sýningu, sem halda á að sumri komandi hér í Kaupmannahöfn.

Það er mjög eðlilegt að mönnum og kom til hugar að nota gufuaflið í bifreiðar, þar eð eimvélar eru nú orðnar mjög svo fullkomnar. Það er heldur ekki sjálf vélin, sem strandað hefur á, svo að eim-bifreiðar hafa eigi náð mikilli útbreiðslu, heldur ketillinn og það, sem með þarf, til að viðhalda gufuaflinu (svo sem vatn, kol og eldstæði).

Á Frakklandi og Englandi hafa menn reynt að ráða bót á þessu og hefur af því orðið töluverður árangur, svo sem þegar Natan Read árið 1788 bjó til hina svonefndu pípukatla, sem áður er drepið á; en nafn hafa þeir fengið af manni þeim, er Field heitir og hefur endurbætt þá. Urðu þeir notaðir í litla vagna. Seinna gjörði Serpollet, frakkneskur maður, ketil, er gufukatlar þeir, sem nú tíðkast í bifreiðum, eru sniðnir eftir. Aðalkostur þessa ketils var í því falinn, að gufan framleiddist ekki eins og vani var til á þann hátt, að ketillinn væri fyltur vatni og undir honum kynt, heldur var vatnið látið spýtast inn í glóheitar pípur, nákvæmlega svo mikið sem þurfti, til þess að það, í gufumynd, sneri vélinni einu sinni, og svo koll af kolli. Vanst við þetta upphitunartími eigi lítill og minna vatn mátti hafa meðferðis. Eldsneytið var sindurkol.

7. Eim-bifreið.

Um sama leyti var í Ameríku fundin upp ný bifreiðargerð (kölluð »Stanley«). Þótt hún væri traust og að öllu vönduð, vóg hún þó ekki meira en 428 pund og með vatni og eldsneyti til 50 km. (rúmar 6 mílur) aðeins 550 pd. Vélin hafði 5 hestöfl (h-l) og brent var steinolíu, seinna bensín-olíu. Eigi fóru nema 4 til 5 mínútur til að hita ketilinn nægilega, svo að hið tiltekna gufuafl fengist. Þessi bif-

reið kom fyrst til Norðurálfunnar árið 1900 og seldust nokkrar þegar.

Af stórum eimbifreiðum, sem aka má miklum þunga á, er Thornycroff-bifreiðin einna helzt; ber 10,000 pd., fer 8 til 9 km. á klukkutímanum. Þeim má aka upp bratta alt að 1:20 (1 fets halli á hverjum 20 fetum); þær vega um 8000 pd. (burðarflöturinn 110 □ fet). Eldsneytið er kol.

Þessi bifreið er einkum notuð á Englandi. Aksturskostnaðurinn (ɔ: vagnstjóralaun, eldsneyti, viðgerð, leiga af vagnskúr o s. frv., einnig vextir og afborgun af verðinu — 12,600 kr. —) er talinn 0,12—0,15 aurar á hverja pund-mílu (ɔ: 1 pund flutt 1 mílu).

8. Eimbifreið.

Á síðustu árum hafa eimbifreiðar einnig verið viðhafðar til skemtiferða. Í Noregi reyndi Krag vegstjóri ameríska eimbifreið 1902; ók hann langt inn í landið frá Kristjaníu. Lýsti hann ferðalaginu þannig: Meðalhraði 20 km. á kl.st., þótt ekið væri í þrengslum; verður stöðvuð á einu augnabliki, hljóðlaus ferð, mjúkur gangur. Gat farið upp halla alt að 1:15 með 25 km. hraða. Þóttist Krag sannfærður um, að bifreiðar mundu reynast vel í Noregi, sem þær og hafa gjört.

Þótt þannig sé víst, að eimbifreiðarnar hafa ýmislegt til síns

ágætis, þá er þó ýmislegt, sem gjörir að verkum, að bæði rafmagnsbifreiðar og sprengiloftsbifreiðar virðast hagfeldari.

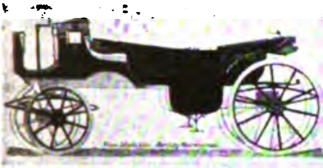
Af rafmagnsbifreiðinni má eflaust einna helzt vænta þess, að hana takist með tímanum að gjöra bezt úr garði. Ekkert akfæri, hverju nafni sem nefnist, er eins þægilegt að ýmsu leyti. Vélin orsakar enga rykki, og þaraf leiðir, að aksturinn verður mjög rólegur, laus við hristing þann og rið, sem samfara er bæði eimvélinni og sprengiloftsvélinni. Þar að auki er auðvelt að haga ferð

9. Rafmagnsbifreið.

hennar eftir vild, hvort sem menn vilja aka hratt eða hægt, án þess að til þess þurfi nokkurn sérstakan eða margbreyttan útbúnað, eins og t. d. á sér stað á sprengiloftsbifreiðunum. Hins vegar eru á rafmagnsbifreiðinni ýmsir gallar og annmarkar, sem valda því, að hún, enn sem komið er, er því nær óhæf til langferða. Þessir ókostir eru á hinum svokallaða rafmagnsgeymi, sem hún getur reyndar ekki án verið. Er þar fyrst að telja, að eigi verður ekið meira en 6 til 8 mílur með einni hleðslu, því að þá má til að hlaða rafmagnsgeyminn að nýju, áður lengra verði komist.

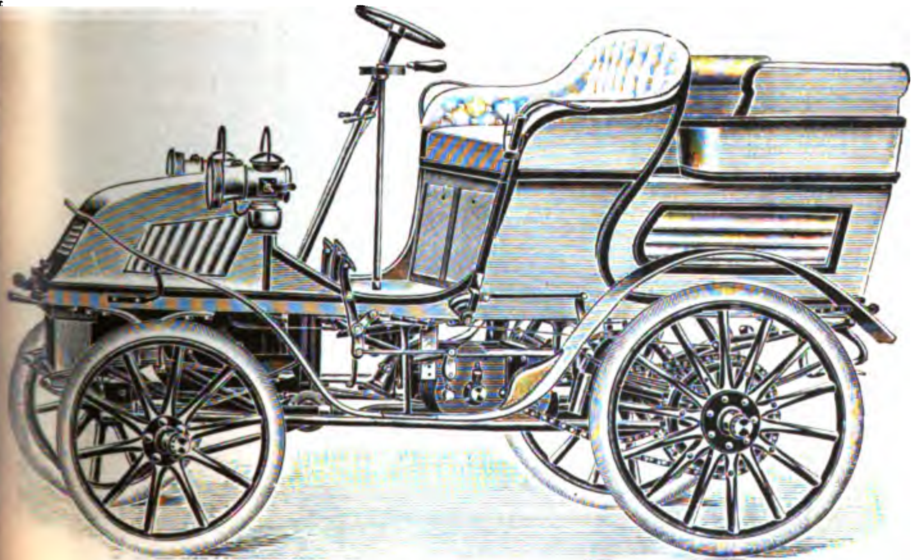
Stuttan veg og í borgum eða bæjum, þar sem rafmagn er við höndina, má þessa vegna nota þær, en annarstaðar varla.

10. Rafmagnsbifreið.

Annar galli er, að rafmagnsgeymirinn er óhæfilega þungur. T. d. í bifreið sem tekur 4 menn, er hann vanalega um 1 000 pd., en sjálf vegur bifreiðin (að honum (meðtöldum 3000—4000 pd. Notabyrði slíks vagns (ɔ: það sem hann ber) er því aðeins 15% til 20% af allri þyngdinni.

Enn er sá annmarki, að blýleðju þeirri, sem er á rafvirkisplötunum, er mjög hætt við að detta af, er vagninn hossast a

11. Sprengiloftsbifreið.

ójöfnum, en við það verða hinar illræmdu rafmagns-leiðvillur (Kortslutning).

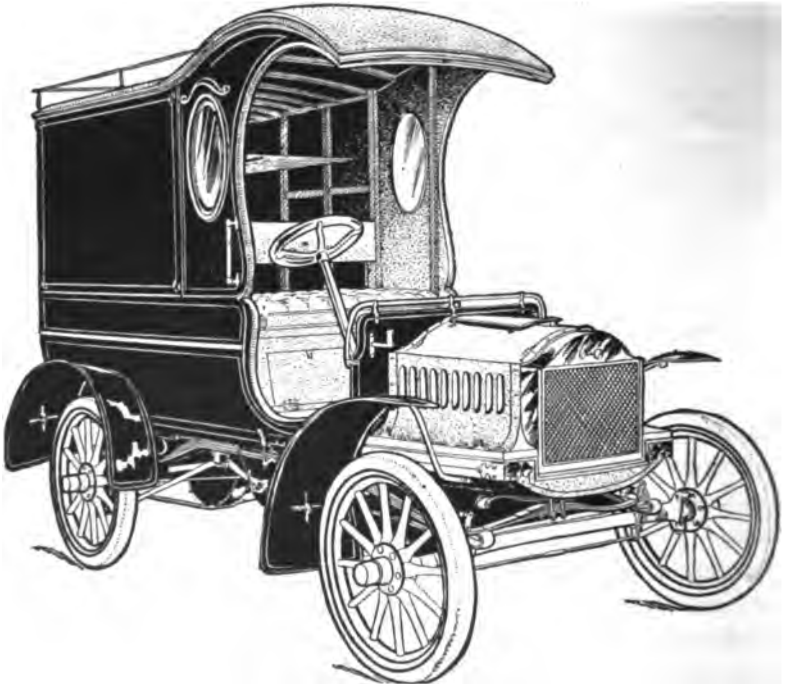
Vonandi er, að áður en langt um líður takist að greiða úr þessum vandræðum, og þegar rafmagnsstöðvar eru komnar upp víðsvegar á Íslandi, sem líkindi eru til að brátt verði, þá má telja það víst, að rafmagnsbifreiðin verði þar hentugasta akfærið. Sem stendur er það sprengiloftsbifreiðin, sem hvarvetna verður notuð með miklum hagnaði, enda færist notkun þeirra í vöxt ár frá ári; þær eru hafðar til póstflutninga bæði í borgum og á landi

úti, til ferðalags milli kauptúna, þar sem járnbrautir eru ekki, o. s. frv. Þykir skemtiferðamönnum bifreiðin mesta þing og kjósa margir þeirra að ferðast með henni landveg framar en með eimreiðum á járnbrautum. Er sennilegt, að ferðamönnum, sem til Íslands koma, þætti mikið í það varið, ef þeir ættu kost á að aka þar í bifreiðum, þótt ekki væri nema á þessum stuttu akvegum, sem þegar eru til.

12. Kappakstursbifreið.

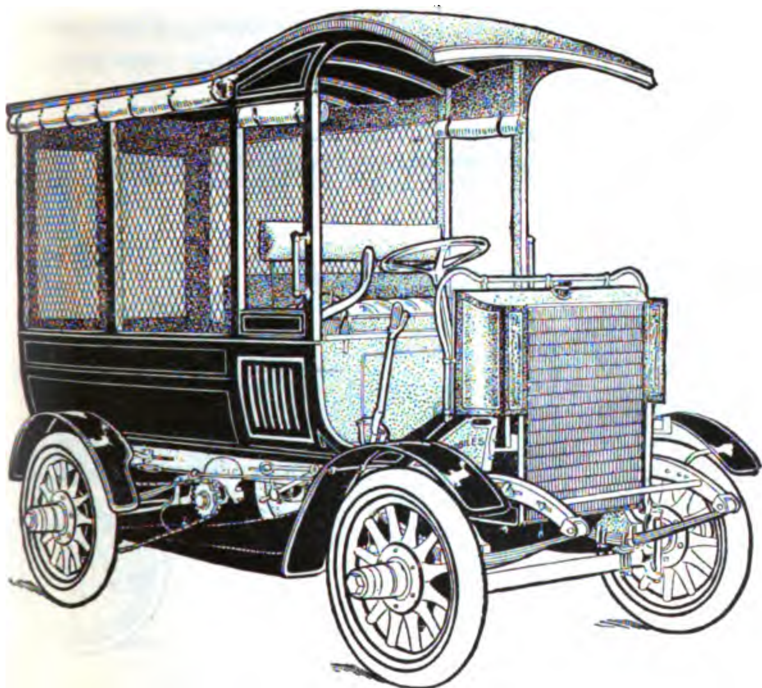
Hvort það muni nú svara kostnaði að nota bifreiðar (sprengiloftsbifreiðar) til flutninga og ferðalags á Íslandi, er, eins og áður er á vikið, — eins þar sem annarstaðar — komið undir því, hvernig tilhagar með ýmislegt, þar

13. Sprengiloftsbifreið (með 10 h-l).

sem þeim skal ekið. Ég skal taka nokkur dæmi, sem menn sjálfir munu geta heimfært upp á vegu þá, er þeir hafa í huga og vilja fá vitneskju um, og afráðið hvort tiltækilegt muni að nota bifreiðar á þeim með hagnaði.

Fyrst skulum við áætla veg, sem er harður og að mestu sléttur með engum meiri bratta en 1 : 20. Gjörum ráð fyrir, að

14. Sprengiloftsbifreið (með 20 h-l).

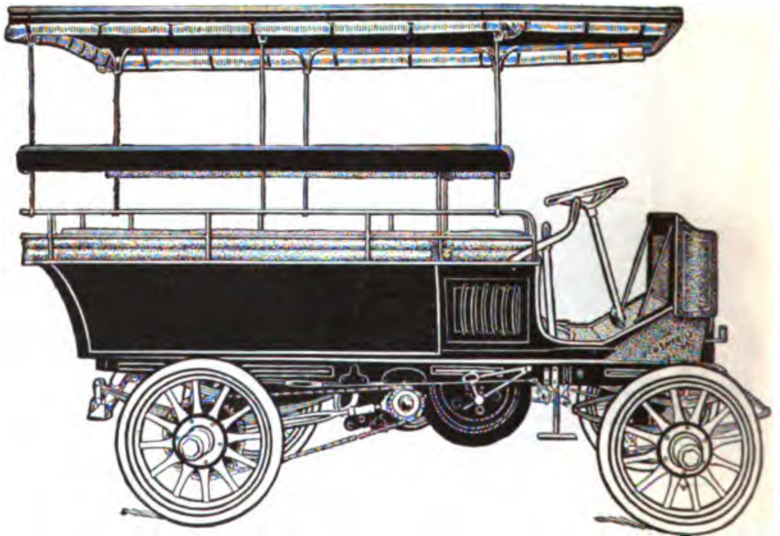
vagninn sé á ferðinni allan daginn eða 10 stundir og beri 2000 pd. þunga og 2 menn. (Það er ekki ráðlegt að hafa vagna, er bera meira, því að bæði skemmast þeir fremur og akstурskostnaðurinn verður tiltölulega meiri). Bifreiðin þarf að hafa 8—10 h-l; mun hún kosta heim komin til Íslands um 7000 kr.

Kostnaðurinn (í 4 mánuði) verður þá hér um bil þessi:

Vextir af 7000 kr. 5%	kr.	350,00	
Afborgun í 5 ár	—	1400,00	árl.
Viðgjörðir	—	500,00	—
flyt	kr.	2250,00	

	flutt kr.	2250,00
Olía til áburðar	kr.	50,00 árl.
Vagnstjóralaun 150 kr. á mán.	—	600,00 —
Bensín-olía 360 kr. á mán.	—	1440,00 —
	Samtals kr.	4340,00

Meðalhraði þessarar bifreiðar mundi verða um 2½—3 mílur á klukkutímanum eða 25 mílur á dag. Vegalengdin, sem ekið er á þessum 4 mán., verður því um 3000 mílur. Fyrir 4340 kr., er þá hægt að aka 2000 pd. 3000 mílur; hver pund-míla (pm.) kostar eftir því um 0,07 eyris.

15. Sama bifreið, ætluð til fólksflutninga.

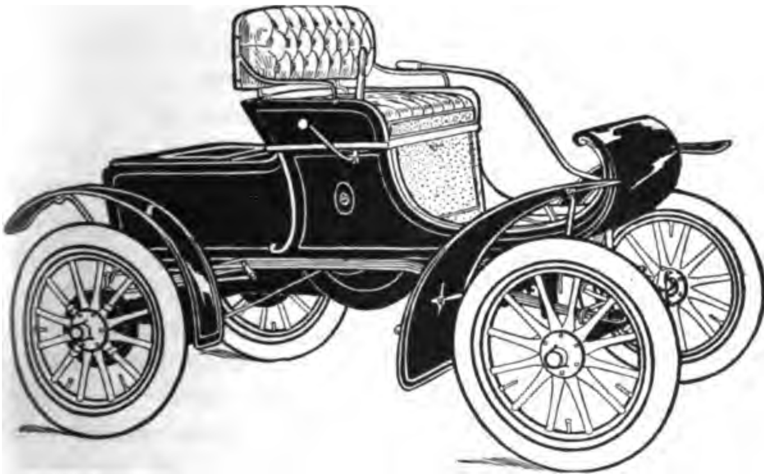
Sé aftur á móti svo mikill bratti á veginum, að hann komist upp í 1:12, þarf vélin að vera a. m. k. helmingi aflmeiri eða með 20 h-l; kostar sú bifreið þá einnig meira, um 10,000 kr. heim komin til Íslands.

Kostnaðurinn verður þá:

Vextir af 10,000 kr. 5%	kr.	500,00
Afborgun í 5 ár	—	2000,00 árl.
Viðgjörðir	—	700,00 —
Olía til áburðar	—	50,00 —
Vagnstjóralaun 150 kr. á mán.	—	600,00 —
Bensín-olía 720 kr. á mán.	—	2880,00 —
	Samtals kr.	6730,00 —

Fyrir þessa upphæð verður þá ekið með þessi fyrnefndu 2000 pd. hina umtöluðu vegalengd, 3000 mílur; kostnaður á pund-mílunni um 0,11 eyris.

Eins og menn sjá kostar bifreiðar-aksturinn við fyrri vagninn 0,07.2000 eða 1 kr. 40 aur., við seinni vagninn 0,11.2000 eða 2 kr. 20 aur. á hverri mílu. Sé breytt um og þessar sömu bifreiðar gjörðar svo úr garði, að þær verði notaðar til fólksflutninga, sem er hægt með litlum tilkostnaði, munu þær geta flutt 10 menn (auk vagnstjóra); þá kostar að flytja manninn 1 mílu 14 eða 22 aura, eftir því hvor vagninn er notaður.

16. Bifreið fyrir 2 menn.

Af framangreindu munu menn og geta ráðið, að sjálfsagt er, að velja vagninn eftir því, hvernig til hagar á vegum þeim (með bratta o. fl.), sem honum á að aka um, því annars eiga menn á hættu, annaðhvort að bifreiðin verði ekki að fullu liði (komist ekki upp brekkur eða því um líkt), eða að eyða hestöflum til ónýtis (vélin óþarflega aflmikil).

Að lyktum skal ég geta bifreiðar einnar lítillar, sem mikilli útbreiðslu hefur náð og alstaðar vakið gleði og ánægju. Er hún gjörð fyrir 2 menn, og dálítinn farangur, og kostar um 3800 kr. Vélin, sem gengur fyrir sprengilofti, hefur 7 h-l, og hraðinn er $3^1/_2$—4 mílur á klst. Hún er einnig mjög vel fallin til smá-póstflutninga (vagninn þá reyndar með dálítið öðru sniði) og getur auk

1 manns borið um 400 pd. Kostnaðurinn á hverri mílu mundi þá nema um 70 aura.

Þau dæmi, sem hér að framan eru tekin, sýna aðeins hin beinu útgjöld, svo þegar ræða er um hvort bifreiða akstur geti borgað sig, þá er það mest undir því komið, hvort nægur flutningur fæst. Einnig ef hægt er að nota vagninn lengur en þessa 4 mánuði, verða akstursútgjöldin tiltölulega minni, þar eð vextir og afborgun verða hið sama.

Tryggur.

Eftir ALEXANDER L. KIELLAND.

I.

Frøken Þyri gekk að talpípunni og kallaði: »Eru kóteletturnar hans Tryggs ekki bráðum til?« Frá eldhúsinu heyrðist rödd jómfrú Hansens: »Þær standa í glugganum til að kæla þær; undireins og þær eru orðnar mátulegar, skal Stína koma upp með þær«.

Tryggur hafði heyrt þetta og gekk stillilega að ofninum og lagði sig á ábreiðuna fyrir framan hann. Hann hafði meira en mannsvit, — að því er kaupmaðurinn tíðum sagði.

Við morgunverðinn sat auk heimilisfólksins gamall óvinur Tryggs — eini óvinurinn, sem hann átti. En það var reyndar margt og mikið í þessum heimi, sem kandídat juris Viggó Hansen hafði á hornum sér, og hann var alkunnur fyrir meinyrði sín um alla Kaupmannahöfn. Og eftir margra ára kunningsskap í þessu húsi var hann farinn að verða fram úr lagi hreinskilinn. Og þegar hann var í vondu skapi, sem hann oftast nær var, lét hann gremju sína bitna á hverju og hverjum, sem vera skyldi. Einkum var honum jafnan uppsigað við Trygg. »Þetta stóra, gula kvikindi«, var hann vanur að segja, »er að slöttólfast hér, og það er verið að kjassa hann og dekra við hann og troða í hann steik og karbónaði, meðan margt mannsbarnið verður að bíta í fingur sér af ílöngun í þurran brauðbita«.

En þetta var að koma við kaunin, sem kandídatinn hefði átt að vara sig á. Jafnskjótt og einhver sagði eitthvað um Trygg, sem ekki lýsti eintómri aðdáun, var eins og augnaráði alls fólks-

ins væri stefnt á hann. Og kaupmaðurinn hafði meira að segja skýrt og skorinort sagt við kandídat Hansen, að það gæti vel komið fyrir einhvern daginn, að hann yrði bálreiður, ef hann fengist ekki til að tala sæmilega um Trygg.

En frøken Þyri hataði kandídat Hansen blátt áfram fyrir þetta. Og þó að Valdimar væri orðinn fullorðinn — að minsta kosti orðinn stúdent, þá hafði hann þó enn þá gaman af að hnupla hönzkunum úr frakkalafsvösum kandídatsins og fá Trygg þá til þess að rífa í sundur. Já, jafnvel frúin sjálf, sem þó var svo ljúf og blíð, eins og tevatn, varð stundum að kalla kandídatinn fyrir sig og setja alvarlega ofan í við hann fyrir, að hann skyldi geta fengið af sér að tala svona illa um blessaðan hundinn.

Alt þetta skildi Tryggur mæta vel. En hann fyrirleit kandídat Hansen og lét sig hann engu skifta. Hann lét svo lítið að rífa sundur hanzkana, af því hann vissi, að Valdimar vinur hans hafði gaman af því; en annars lét hann sem hann sæi ekki kandídatinn.

Þegar kóteletturnar komu, át Tryggur þær stillilega og hljóðlega; hann bruddi ekki beinin, en fletti hverri kjöttægju utan af þeim og sleikti diskinn. Síðan gekk hann að kaupmanninum og lagði hægri löppina upp á kné hans.

»Verði þér að góðu — verði þér að góðu! — gamli vinur!« sagði kaupmaðurinn og komst við; hann komst æfinlega jafnmikið við á hverjum morgni, þegar þetta var endurtekið.

»Þú getur þó ekki kallað hann Trygg gamlan — pabbi«, sagði Valdimar stúdent dálítið þóttafullur.

»Nú — ég veit ekki hvað þér líst! — hann er bráðum átta vetra«.

»Já, en — góði minn«, sagði frúin blíðlega, »átta vetra hundur getur ekki kallast gamall hundur«.

»Nei, — er ekki svo — mamma!« kallaði Valdimar með áfergju, »ertu ekki á sama máli og ég? — átta vetra hundur getur ekki kallast gamall hundur«.

Og í einu vetfangi hafði alt fólkið skift sér í tvo flokka — tvo ákafa flokka, sem með stanzlausum orðaflaum tók að ræða: hvort átta vetra hundur gæti kallast gamall hundur eða ekki. Menn komust í hita báðum megin, og þó að hvorir endurtæki og endurtæki sína skoðun óbreytta ofan í aðra, leit þó ekki út fyrir, að menn mundu geta orðið á eitt sáttir — ekki einu sinni þegar

amma gamla spratt upp úr stólnum sínum og vildi endilega fara að segja frá líftík ekkjudrotningarinnar hásælu, sem hún hefði orðið svo fræg að komast í kynni við á götu.

En þegar þessi óþrjótandi orðadrífa stóð sem hæst, sló alt í einu öllu í dúnalogn, er einhverjum varð litið á klukkuna og sagði: eimskipið; allir stóðu upp, karlmennirnir, sem ætluðu til bæjarins, ruku af stað, allir, sem viðstaddir voru, fóru sinn í hverja áttina, og spurningin um, hvort átta vetra hundur gæti kallast gamall hundur eða ekki — hún hékk eftir alt saman óleyst í loftinu.

Tryggur var sá eini, sem ekki lét á sér bæra. Hann var orðinn vanur að heyra þetta heimilisþjark og honum stóð alveg á sama um þessar spurningar, sem engin úrlausn fékst á. Hann rendi gáfuaugum sínum yfir dögurðarborðið, sem allir voru frá gengnir, lagði svo svarta trýnið fram á lappirnar sínar þreknu og lokaði augunum, til að fá sér dálítinn dúr eftir morgunverðinn. Meðan á sveitardvölinni stóð, var tæplega annað að starfa en að éta og sofa.

Tryggur var af óblönduðu, dönsku hundakyni úr dýragarðinum; kóngurinn hafði meira að segja keypt bróður hans, og frá því var öllum skýrt berlega, sem komu á heimilið.

En hann hafði samt átt við allmikla hörku að búa í uppvextinum; því honum var upprunalega ætlað að verða varðhundur við hinar miklu kolabirgðir kaupmannsins úti á Kristjánshöfn. Þar hegðaði Tryggur sér fyrirtaks vel. Á nóttunni var hann ólmur og grimmur sem tígrisdýr, en á daginn svo stiltur og vinalegur — meira að segja bljúgur, að kaupmaðurinn fór að veita honum eftirtekt og lét Trygg hækka í tigninni, gerði hann úr varðhundi að stofuhundi. Og það var eiginlega fyrst eftir það, að allir fullkomleikar þessa göfuga dýrs tóku að ná vexti og viðgangi.

Allrafyrst hafði hann með einkennilegri lítilþægni staðnæmst við dyrnar og horft svo auðmjúklega á þann, sem inn gekk, að menn gátu ekki fengið af sér að hleypa honum ekki inn í stássstofuna; og þar gerði hann sig brátt heimakominn, fyrst undir legubekknum, en síðar meir á mjúku ábreiðunni fyrir framan ofninn. Og eftir því sem hverjum einstökum í húsinu lærðist æ betur og betur að meta hina dæmalausu eiginleika hans, hækkaði Tryggur smámsaman í tigninni, unz kandídat Hansen fullyrti, að hann væri í raun og veru húsbóndinn á heimilinu, sá sem mestu réði.

Það eitt er víst, að alt framferði Tryggs fékk á sig blæ, sem

bar þess ljóst vitni, að hann var sér þess meðvitandi, hvernig hann var settur. Hann staðnæmdist nú ekki framar með auðmýktarsvip við dyrnar, heldur gekk sjálfur á undan, óðara og opnað var. Og væri ekki undireins lokið upp, þegar hann klóraði, þá reis þessi jötunvaxni beljaki upp á afturfæturna, lagði lappirnar á hurðarlokuna og lauk upp fyrir sér sjálfur.

Þegar hann lék þessa list í fyrsta sinn, varð frúin frá sér numin og hrópaði upp yfir sig: »Er hann ekki inndæll? — alveg eins og hann væri maður, aðeins miklu betri og tryggari«.

Það var líka skoðun allra annarra þar á heimilinu, að Tryggur væri betri en maður. Hverjum um sig fanst eins og hann væri að kvitta fyrir dálítið af eigin syndum sínum og breyskleika með aðdáun sinni og dýrkun á þessari göfugu skepnu; og ætíð þegar einhver var óánægður við sjálfan sig eða aðra, útusu þeir hjarta sínu fyrir Trygg og fullvissuðu hann hátíðlega um, að hann væri í rauninni sá einasti, sem þeir gætu reitt sig á.

En þegar frøken Þyri hafði orðið fyrir vonbrigðum á dansleik, eða þegar bezta vinstúlkan hennar hafði níðangurslega ljóstrað upp ógurlegu launungarmáli, þá kastaði hún sér grátandi niður yfir Trygg og sagði: »Nú á ég engan að nema þig — Tryggur! það er enginn — enginn — enginn á öllu jarðríki, sem þykir vænt um mig, nema þú. Nú erum við tvö einsömul í öllum hinum víðlenda — víðlenda heimi: en þú ætlar ekki að svíkja hana veslings Þyri þína kæru — þú verður að lofa mér því — Tryggur!« — og svo grét hún svo, að táraregnið dundi niður á svarta trýnið á Trygg.

Það var því engin furða, þó að Tryggur gerði sig gildan á heimilinu. En það leyndi sér heldur ekki úti fyrir á götunni, að hann þóttist eiga nokkuð undir sér og var hreykinn af að vera hundur í bæ, þar sem hundarnir hafa völdin.

Þegar kaupmannsfólkið bjó upp í sveit á sumrin, var Tryggur ekki vanur að fara með því inn í bæinn nema einu sinni á viku eða þar um bil, til þess að þefa af gömlum kunningjum. Þarna í sveitinni lifði hann eingöngu sér til heilsubótar: tók böð, velti sér í blómreitunum og fór svo inn í stofu, til þess að nugga sig þurran á húsgögnunum, kvennfólkinu og að lokum á ofnábreiðunni.

En allan annan hlut ársins átti hann ráð á allri Kaupmannahöfn, og hann neytti þess ósleitilega.

Eins og það væri ekki nautn í því snemma á vorin, þegar

fyrsti græni hýjungurinn var að koma upp á opinberu grasbreiðunum, sem enginn mannlegur fótur mátti stíga út á, að hlaupa þar þá upp og niður og í hring með nokkrum góðkunningjum, svo að grastopparnir þyrluðust út í loftið.

Eða þegar garðyrkjufólkið var farið heim til að borða miðdegismatinn, eftir að það hafði allan fyrri partinn verið að sýsla við að hagræða hinum fínu blómum og runnum, eins og það væri þá ekki gaman að láta, eins og menn væru að grafa upp moldvörpur: reka trýnið niður í jörðina í miðjum blómreitunum, frísa og mása, og róta svo upp moldinni með framlöppunum; stanza ofurlítið, reka trýnið niður aftur, mása, grafa svo upp moldina af öllu afli, — unz holan var orðin svo djúp, að eitt einasta spark með afturlöppunum var nóg til að sprengja heilan rósarunn með rótum og öllu saman hátt — hátt upp í loftið.

Þá voru áflogin miklu úti á Grænuflöt eða kringum »hestinn« á Kóngsins Nýjatorgi; þaðan hélt hann votur og útataður á fljúgandi ferð upp Austurgötu milli fótanna á mönnum, nuggaði sér upp við pilsin og buxnaskálmarnar, ruddi öldruðum konum og börnum um koll, hafði ótakmarkaðan tárétt til beggja handa, skauzt svo ýmist inn í húsagarðana og upp eldhúströppurnar á eftir ketti, eða kom öllu í skelfingu og uppnám með því að taka fyrir kverkarnar á gömlum óvin, sem hann mætti; og stundum gat Tryggur haft það til, að nema staðar frammi fyrir stúlkubarni. sem var að erinda eitthvað fyrir móður sína, stinga svarta trýninu beint framan í hana og gjamma með galopnum skoltinum: vóv — vóv — vóv!

Það var sjón að sjá barnkindina! hún varð blá í framan, handleggirnir héngu máttvana niður, eins og þeir væru stirðnaðir, hún tifaði með fótunum, og hljóðið sem hún rak upp, kafnaði í kverkunum.

En fullorðna kvennfólkið á götunni ávítti hana og sagði: »Skárri er það nú bjáninn, barnunginn! — hvernig geturðu farið að verða hrædd við svona fallegan og inndælan hund! hann var bara að leika sér við þig; líttu á hvað hann er stór og geðslegur: — viltu ekki klappa honum?«

En stúlkubarnið var alls ekki á því; og þegar hún kom heim til mömmu sinnar, hafði hún enn þá grátstaf í kverkunum. En hvorki mamma hennar né læknirinn gátu seinna meir botnað í, hvernig á því stæði, að þetta glaðlynda og röska barn skyldi,

hvenær sem það varð vitund hrætt, verða blátt, stirðna upp og koma ekki upp nokkru hljóði, er það reyndi að orga.

En allar þessar skemtanir voru þó ekki nema smáræði og lítilsháttar í samanburði *les grands cavalcades d'amour*[1]), og þar var Tryggur jafnan fremstur í flokki. 6—8 eða 10—12 stórir gulir, svartir og rauðir hundar með langri halarófu af öðrum minni og örsmáum rökkum, sem voru svo útbitnir og ataðir, að lítt varð séð, hvernig þeir voru gerðir, en eigi að síður ærið hugrakkir með uppspertar rófurnar og másandi af ákafa, þó þeir gætu alls ekki gert sér von um að hafa annað upp úr krafsinu, en að fá nýja ráðningu og verða velt í forinni, — og svo af stað á fleygiferð eftir götunum, yfir torgin, jurtagarða og blómreiti, með áflogum og ýlfri, blóðugir og forugir, með lafandi tungum, — úr vegi menn og barnavagnar, gefið rúm áflogum og ástabralli hundanna — þannig þeystust þeir eins og Ásareið gegnum aumingja bæinn.

Af mönnum á götunum skeytti Tryggur ekki um neina nema lögregluþjónana. Því af sínu mikla viti hafði hann fyrir löngu skilið, að lögreglan var þar til þess, að vernda hann og hundbræður hans gegn mönnum og margs konar yfirgangi. Þess vegna stanzaði hann ætíð náðarsamlega, þegar hann mætti lögregluþjóni, til að láta klóra sér bak við eyrað. Einkum átti hann sér góðan gildvaxinn vin uppi í Opnurá, en þar átti Tryggur *liaison*[2]), sem hann hafði haft árum saman.

Þegar lögregluþjónn Fróði Hansen kom upp úr kjallaramunna, sem ekki allsjaldan bar við, því hann var glaðvær piltungi, sem gaman var að bjóða hálfan bjór, — þá var andlitið á honum ekki ósvipað upprennandi sól; því það var kringluleitt og rautt, heitt og glansandi. En þegar hann var kominn upp á táið í fullri stærð og gaut augunum sínum ströngu aftur og fram um götuna, til þess að grenslast eftir, hvort nokkur miður velviljuð sál kynni nú að hafa séð, hvaðan hann bar að, þá brá fyrir endurminningu um nokkuð, sem við æskumennirnir lásum um í eðlisfræðinni, og sem mig minnir að við kölluðum útþenslukóeffisíentinn[3]). Því þegar menn virtu fyrir sér sterka beltið hans og hvað djúpa laut það reyrði inn í hann bæði að framan og aftan og á hliðunum, þá varð mönn-

---

[1] ɔ: Ástabrallshlaupin eða hundastóðsferðirnar.

[2] ɔ: Ástasamband eða fylgilag (kærustu).

[3] ɔ: Margfaldarann.

um ósjálfrátt að detta í hug, að innan í maganum á lögregluþjóni Fróða Hansen mundi sitja slíkur kóeffisíent með ákaflega mikilli tilhneiging til að þenjast út. Og þeir, sem mættu honum, — einkum þegar hann einmitt sendi frá sér eitt af sínum djúpu ölandvörpum, hörfuðu smeykir til hliðar. Því skyldi einhverntíma svo fara, að kóeffisíentinn þarna inni fyrir ynni bug á sterka beltinu, þá mundu slitrin — og sérstaklega magaskjöldurinn þeytast út í loftið með svo miklum hraða, að nægilegt væri til að mölva spegilglerrúður.

Annars var það ekki svo ægilegt að nálgast Fróða Hansen; hann var meira að segja álitinn einhver meinlausasti lögregluþjónninn; það kom mjög sjaldan fyrir, að hann léti frá sér kæruskýrslu um nokkurn skapaðan hlut. En samt var hann í miklum metum hjá yfirboðurum sínum; því þegar aðrir höfðu kært einhvern, þurfti ekki annað en að spyrja Fróða Hansen; hann gat æfinlega frætt menn eitthvað um hvað sem vera skyldi.

Með þessu móti komst hann vel áfram í heiminum; hann var næstum vinsæll í Opnurá og niður í Vagnsmiðagötu; jafnvel maddama Hansen hafði stundum ráð á að bjóða honum hálfan bjór. Og hún hafði þó ekki úr miklu að moða. Hún var bæði fátæk og drykkfeld og átti nóg með að hafa sig áfram með krakkana sína tvo. Það var þó ekki svo að skilja, að maddama Hansen ynni eða reyndi að vinna sig áfram, hvað þá heldur upp á við; tækist henni aðeins að afla nægilegs til að borga húsaleiguna og hafa svo ofurlítið afgangs fyrir kaffi og brennivíni, þá gerði hún ekki hærri kröfur.

Í rauninni var það — jafnvel í Opnurá almannadómur, að maddama Hansen væri svín; og þegar hún var spurð, hvort hún væri ekkja, var svarið vanalega: »Já sko! -- það er nú sveimér spurning fyrir sig«.

Dóttir hennar var á að gizka 15 vetra, sonurinn tveim árum yngri. Einnig um þau var það almæli í Opnurá og þar nærlendis, að óvandaðri krakkar hefðu sjaldan uppalist þar um slóðir. Valdimar var kreistingslegur, fölleitur og dökkeygur strákur, háll eins og áll, fullur strákskapar og bragða, og andlitið var eins og strokleður, sem gat á einu augabragði brugðið á sig kindarlegasta sakleysissvip, þó áður hefði frekasta ósvífni skinið út úr því.

Frá Þyri var heldur ekkert annað gott að segja, en að ut leit fyrir, að hún mundi verða lagleg stúlka. En allskonar ljótar

sögur voru þegar farnar að ganga um hana, og hún var á sífeldu flakki um allan bæinn í mjög mismunandi erindum.

Maddama Hansen vildi aldrei hlusta á þessar sögur; hún lét þær eins og vind um eyrun þjóta og gerði ekkert úr þeim. Og hún tók heldur ekkert tillit til ráðlegginga nágranna sinna og vinkvenna um að láta krakkana eiga sig — þau væru sveimér orðin nógu spilt til þess — og taka heldur einn eða tvo leigjendur, sem borguðu fyrir sig. »Nei — nei!« svaraði maddama Hansen, »meðan þau eiga eins konar heimilisnefnu hjá mér, getur lögreglan þó ekki slegið hrammi sínum á þau, og þá fara þau heldur ekki alveg að forgörðum«.

Þetta: að krakkarnir hennar færu ekki alveg að forgörðum — það var í heila hennar orðinn síðasti depilinn, sem alt það safnaðist um, sem eftir annað eins líf og hennar gat verið eftir af því, sem menn kalla móðurtilfinning.

Og þess vegna barðist hún áfram, skammaði krakkana og barði, þegar þau komu seint heim, bjó um rúmin þeirra og lét þau fá dálítið að borða, og laðaði þau þannig að sér — eftir því sem nú um var að gera.

Margt hafði maddama Hansen reynt um æfina; og alt hafði það mjakað henni niður á við, stig af stigi, úr vinnukonu í veitingastúlku, niður á við fram hjá þvottakonunni og í það sæti, sem hún nú var í.

Snemma á morgnana, áður en birta tók, kom hún yfir Knippelsbrú inn í bæinn með þunga körfu í hvorri hendi. Upp úr körfunum sást á kálblöð og gulrótagras, svo að vel mátti ætla, að hún væri að reyna að hafa dálítið upp úr því, að kaupa kálmeti hjá bændunum á Amager og selja það aftur í Opnurá og þar í grendinni.

Það var þó ekki kálmetisverzlun, sem maddama Hansen rak, heldur dálítil kolaverzlun. Hún rak hana hálfvegis í laumi og seldi kolin í smáskömtum fátæklingum, sem voru hennar líkar.

Eftir þessu ósamræmi, er svo gat virzt, tók enginn í Opnurá; ekki einu sinni lögregluþjónninn Fróði Hansen virtist að sjá neitt athugavert við verzlun maddömu Hansens. Þegar hann mætti henni á morgnana, er hún kom rogandi með þungu körfurnar sínar, hafði hann til að spyrja mjög vingjarnlega: »Nú, nú — maddama góð, voru rófurnar ódýrar í dag?«

Og væri kveðja hans miður vingjarnleg, hresti hún hann á

hálfum bjór, þegar á daginn leið. Og þetta voru stöðug útgjöld fyrir maddömu Hansen, og við þau bættust önnur. Á hverju kveldi keypti hún sér stórt vínarbrauð sykrað. Hún neytti þess ekki sjálf; það var heldur ekki handa krökkunum; enginn botnaði í, hvað hún gerði við það, og enginn gerði sér heldur neina rellu út úr því. —

Væri engin von um hálfa bjóra, spígsporaði lögregluþjónninn Fróði Hansen með kóeffisíentinn sinn og embættissvip fram og aftur um götuna. Yrði þá Tryggur eða einhver annar af vinum hans meðal hundanna á vegi hans, nam hann ætíð lengi staðar, til þess að klóra honum á bak við eyrað. Og meðan hann var að horfa á, með hve mikill ófeilni hundarnir hegðuðu sér á götunni, var honum sönn ánægja að því, að rjúka bálharður í einhvern veslings manngarminn og rita hjá sér nafn hans og bústað fullum stöfum, af því hann hefði leyft sér að kasta umslagi í skolprennuna.

II.

Að áliðnu hausti var miðdegisveizla hjá stórkaupmanninum; alt hans fólk var fyrir löngu flutt heim úr sveitinni. Samtalið var lengi vel dauft og samhengislaust, unz alt í einu kom skrið á það, svo það varð eins og rjúkandi fossfall. Því við þann enda borðsins, er frúin hafði sæti, hafði þeirri spurningu verið hreyft: hvort það gæti kallast fín dama — reglulega fín dama, sem kunnugt væri um, að hún hefði á eimskipi lagt fæturna upp á knakk — með litla skó, í útsaumuðum sokkum.

Og — þó furðu gegndi, þá voru allir þegar komnir að fastri niðurstöðu og sögðu sínar eindregnu skoðanir, eins og hver einstakur af hinum viðstöddu hefði varið helmingnum af æfinni til til að íhuga þessa spurningu. Þessar eindregnu skoðanir rákust hvorar á aðrar, var kollvarpað, voru teknar upp aftur og aftur feldar með vaxandi ákafa.

Við hinn endann á borðinu tóku menn ekki þátt í þessari fjörugu samræðu. Í nánd við húsbóndann sátu mestmegnis eldri menn, og þó borðdömur þeirra brynnu í skinninu eftir að leysa úr spurningunni og kveða upp fullnaðarúrskurð, með því að láta uppi sína eindregnu skoðun, urðu þær þó að sleppa því, af því að þeir, sem bezt gengu fram í þessari fjörugu samræðu, voru

fáeinir ungir kandídatar alveg niður við borðsenda hjá frúnni, og fjarlægðin var of mikil.

»Ég held ég hafi ekki séð stóra, gula kvikindið í dag«, sagði kandídat Viggó Hansen hálfönuglega, eins og honum var títt.

»Nei, því miður! — Tryggur er ekki heima í dag. Greyið að tarna! — ég hef neyðst til að biðja hann að gera mér miður þægilegan greiða«. — Kaupmaðurinn talaði ætíð um Trygg eins og velmetinn viðskiftavin.

»Þér reynið á forvitni mína. Hvar er blessuð skepnan?«

»Já — frú mín góð! — það er nú leiða sagan að segja frá því — það veit hamingjan. Því — sjáið þér til — það hefir verið stolið af kolabirgðunum okkar úti á Kristjánshöfn«.

»Drottinn minn góður! — stolið!«

»Líklega hefir þjófnaðurinn átt sér stað um alllangan tíma«.

»Hafið þér þá tekið eftir, að kolabirgðirnar minkuðu?«

En þá gat kaupmaðurinn ekki að sér gert að hlæja, sem honum þó sjaldan varð: »Nei, nei! — kæri herra læknir! — fyrirgefið, að ég hlæ; en þér spyrjið sannarlega einfeldnislega. Sem stendur er þar hrúgað upp nálægt 100 þúsund tunnum af kolum, svo þér getið skilið, að það þarf ekki að vera neitt smáræði til þess —«.

»Það yrði að stela frá morgni til kvelds með tveim hestum fyrir«, sagði ungur verzlunarmaður, sem var fyndinn.

Kaupmaðurinn hélt áfram, þegar hann var búinn að hlæja lyst sína: »Nei — sjáið þér til! — þjófnaðurinn komst upp við það, að ofurlítið snjóaði í gær«.

»Hvað? — snjóaði — í gær? Ekki hefi ég orðið þess vör«.

»Það var heldur ekki á þeim tíma dagsins, þegar við erum á ferli — frú mín góð! en mjög snemma um morguninn snjóaði dalítið í gær. Og þegar verkamenn mínir komu að kolabirgðunum, sáu þeir verksummerki eftir þjófinn eða þjófana. Það kom þá í ljós, að tvær fjalir voru lausar í skíðgarðinum, en svo haglega fyrir komið, að enginn gat tekið eftir því. Og gegnum þá rifu hefir svo þjófnaðurinn verið framinn nótt eftir nótt; — er það ekki skömm og svívirðing?«

»En hefir þá herra kaupmaðurinn engan varðhund?«

»Jú, það hefi ég reyndar; en það er ungur rakki — raunar af ágætu kyni — víghundsblendingur — og hvernig í skollanum sem þessir bófar fara að því, þá lítur samt út fyrir, að þeir komi

sér vel við rakkann; því menn sáu hundssporin mitt á milli þjófssporanna«.

»Það var þó merkilegt; og nú á þá Tryggur að reyna —«

»Já — öldungis rétt; í dag hefi ég sent Trygg út þangað; hann lætur ekki bófana sleppa. Það er óhætt um það«.

»Mætti ekki negla þessar lausu fjalir nægilega fastar?«

»Það gætu menn sjálfsagt — kandídat Hansen! en ég vil ná í piltungana; þeir skulu fá þá hegningu, sem þeir hafa til unnið; þetta hefir sært réttarmeðvitund mína ákaflega«.

»Það er líka inndælt að eiga svona trygga skepnu«.

»Já — en Tryggur er líka gimsteinn, herra kaupmaður! Hann er spursmálslaust fallegasti hundurinn í allri —«

»Konstantínópel« — greip kandídat Hansen fram í.

»Það er gömul fyndni hjá herra Hansen«, sagði kaupmaður til skýringar, »hann hefir endurskírt Aþenu Norðurlanda og gefið henni nafnið Konstantínópel Norðurlanda, af því honum finst, að hér sé ofmikið af hundum«.

»Það er hagur fyrir hundaskattinn«, skaut einhver inn í.

»Já, ef hundaskatturinn kæmi ekki jafn ranglátlega niður«, sagði kandídat Hansen afundinn; »það er engin heilbrigð brú í þeirri tilhögun, að aldraður meinleysiskvennmaður, sem á sér hund í saumapoka, skuli vera látin borga jafnmikið og annar, sem lætur sér vel líka að gera meðbræðrum sínum ama með því, að vera eigandi að hálftryltu kvikindi á stærð við minniháttar ljón«.

»Hvernig — með leyfi að spyrja — vildi herra kandídatinn að hundaskattinum væri niður jafnað?«

»Eftir þyngd, náttúrlega«, svaraði Viggó Hansen óðara.

Hinir öldruðu kaupmenn og bæjarstjórnarmenn hlógu svo dátt að þessari tillögu um að vega hundana, að helmingurinn við neðri borðsendann, þar sem enn var verið að varpa fram eindregnum skoðunum í mesta ákafa, fór að taka eftir og slepti skoðunum sínum, til þess að hlýða á samræðurnar um hundana.

Og spurningin um, hvort það gæti kallast fín dama — reglulega fín dama, sem kunnugt væri um, að hún hefði á eimskipi lagt fæturna upp á knakk — með litla skó, í útsaumuðum sokkum — hún hékk líka eftir alt saman óleyst í loftinu.

»Það lítur út fyrir, að þér hafið hreint og beint andstygð á lausum hundum — herra kandídat« — sagði borðdama hans enn brosandi.

»Ég skal segja yður — frú Hansen!« kallaði læknirinn yfir borðið, »hann er svo ógurlega hræddur við hunda«.

»En eitt«, sagði frú Hansen áfram, »eitt verðið þér þó að að játa — herra kandídat! að hundarnir hafa jafnan verið tryggir fylginautar mannsins«.

»Já — satt er það — frú! og ég gæti sagt yður bæði, hvað hundurinn hefir lært af manninum og maðurinn af hundinum«.

»Æ, blessaðir segið þér frá því!« kvað við úr mörgum áttum.

»Með ánægju! — í fyrsta lagi hefir maðurinn kent hundinum að flaðra og dilla rófunni«.

»Það mætti þó heita í mesta máta skrítið«, kallaði amma gamla.

»Því næst hefir hundurinn drukkið í sig alla þá eiginleika, sem gerir menn lúalega og óáreiðanlega: skríðandi smjaður upp á við og ruddaskapur og fyrirlitning niður á við; blind fastheldni við alt sitt eigið, en tortrygni og hatur gegn öllu öðru. Já, svo námfúst hefir þetta göfuga dýr verið, að það jafnvel hefir komist upp á þá list, sem mönnum einum er eiginleg: að meta fólk eftir klæðaburðinum; vel klædda menn lætur hann í friði, en rýkur í kálfann á þeim, sem í lörfum ganga«.

Þegar hér var komið ræðu kandídatsins, var hún rofin af margrödduðum misþokkakurr, og frøken Þyri hnýtti gremjufull litla hnefann um aldinhnífinn.

En þó voru nokkrir, sem fýsti að heyra, hvað maðurinn hefði lært af hundinum, og Viggó Hansen hélt því áfram — æ ákafari og beiskyrtari:

»Af hundinum hefir maðurinn lært að hafa mætur á flatmagandi, óverðskuldaðri dýrkun. Þegar hvorki rangsleitni né misþyrming hefir verið svarað með öðru en þessari sídillandi rófu, magaskriði á jörðunni og sleikjandi tungu, þá verður niðurstaðan að lokum sú, að húsbóndinn fer að halda, að hann sé mesti dáðadrengur, sem eigi alla þessa hollustu skilið. Og með því hann nú flytur þá reynslu, sem hann hefir fengið af umgengni sinni við hundinn, yfir á umgengni sína við menn, þá hefir hann síður hemil á sér — og býst hvarvetna við dillandi rófum og sleikjandi tungum. Og verði hann svo fyrir vonbrigðum í því efni, þá fyrirlítur hann manninn og snýr sér með hástafa lofræðum að hundinum«.

Aftur var ræða hans rofin; sumir hlógu, en flestir höfðu hneykslast. En nú var Viggó Hansen kominn í hita, og þó rödd

hans væri ekki mikil, ruddi hún sér þó braut gegnum öll mótmælin, svo hann gat haldið áfram:

»Og úr því við erum að tala um hunda, verð ég að leyfa mér að setja fram ákaflega djúpsetta ágizkunarkenning eftir sjálfan mig. Ætli það geti ekki legið eitthvað afareinkennilegt fyrir þjóðarskapsmuni vora í því, að við einmitt hjá okkur höfum alið upp þetta göfuga hundakyn: hina þjóðfrægu, kynhreinu, dönsku hunda? Þetta sterklega, bringubreiða dýr með gildu hrömmunum, svarta ginið og tennurnar ægilegu, en þó svo góðlátlegt, meinlaust og viðmótsþýtt, — minnir það ekki á hina þjóðkunnu, óþrotlegu, dönsku höfðingjahollustu, sem aldrei hefir svarað rangsleitni og misþyrming með öðru en sídillandi rófum, magaskriði á jörðunni og sleikjandi tungum? Og þegar við nú erum að dást að þessu dýri, sem er gert í vorri eigin mynd og líkingu, er það þá ekki með einskonar angurværu sjálfshrósi að við klöppum því á kollinn: þú ert svo góður, svo tryggur, í sannleika stór og inndæll!«

»Heyrið þér, herra kandídat Hansen! — ég vil ekki láta hjá líða að vekja athygli yðar á, að í mínu húsi eru vissir hlutir, sem — —«

Húsbóndinn var reiður; en góðlyndur ættingi hans flýtti sér að grípa fram í: »Ég er sveitabóndi, og þér játið þó líklega — herra kandídat! að góður búhundur eða húsvörður er hreint og beint ómissandi fyrir okkur — ha?«

»Ja, jæja — svolítill búrakki, sem getur gjammað, svo að vinnufólkið vakni«.

»Nei, ég þakka fyrir! við verðum sveimér að hafa almennilegan hund, sem getur tekið í lurginn á bófunum. Ég hefi nú ljómandi víghund«.

»Og þegar svo einhver meinleysisgarmur kemur hlaupandi, til að segja yður, að það sé kviknað í bakbænum, og þessi ljómandi víghundur yðar þýtur í kverkarnar á honum — hvað þá?«

»Ja — þá er það óheppilegt«, sagði bóndi hlæjandi, og hinir hlógu líka.

Viggó Hansen var nú orðinn svo ákafur með að senda svör í allar áttir og hinar herfilegustu fjarstæður, að einkum æskulýðurinn skemti sér stórkostlega, án þess að taka eftir, hversu gremjan fór vaxandi:

»En varðhundarnir — varðhundarnir! þér ætlist þó til að við

höldum þeim? — herra kandídat!« — kallaði kolasali nokkur hlæjandi.

»Enganveginn! ekkert getur verið fráleitara, en að kolalaus veslingur, sem kemur til að fylla pokann sinn úr heilu kolafjalli, — að hann eigi þá að verða rifinn sundur af villidýrum. Því fer svo fjarri, að nokkurt skynsamlegt jafnaðarhlutfall sé á milli jafnlítilfjörlegrar yfirsjónar og jafnvoðalegrar hegningar«.

»Mættum við ekki fá að heyra, hvernig þér ætluðuð að fara að vernda kolafjallið yðar, ef þér ættuð slíkt fjall?«

»Ég mundi gera öflugan skíðgarð, og væri ég mjög þjófhræddur, mundi ég hafa mannvörð, sem segði kurteislega, en þó einbeittlega við þá, sem kæmu með pokann: þú verður að afsaka! — en hann húsbóndi minn er mjög aðgætinn. Þér fáið ekkert í pokann yðar; þér verðið að hafa yður á brott sem skjótast«.

Gegnum almennu hlátursköllin, sem dundu eftir þessa síðustu fjarstæðu heyrðist alvarleg klerksrödd neðan úr kvennahópnum:

»Mér virðist dálítið vanta í þessar umræður — atriði, sem ég mundi vilja kalla siðferðisatriðið. Er því ekki svo háttað, að við allir, sem hérna sitjum, höfum í hjörtum vorum ákveðna og ljósa tilfinning fyrir því, hve viðbjóðslegur glæpur það sé, sem við köllum þjófnað?«

Þessu var alment og einlæglega samsint.

Og skyldi það ekki enn frekar vekja hjá oss viðbjóð, að heyra úr glæp, sem bæði í guðs og manna lögum er með berum orðum talinn einhver hinn versti, að heyra úr honum gerða lítilfjörlega og smávegis yfirsjón? Skyldi slíkt ekki geta orðið í hæsta máta siðspillandi og hættulegt fyrir þjóðfélagið?«

»Leyfið mér líka«, svaraði hinn óþreytandi kandídat Hansen undir eins, »að sýna fram á eitt siðferðisatriði. Er því ekki svo háttað, að ótalmargir, sem ekki sitja hérna, hafa í hjörtum sínum ákveðna og ljósa tilfinning fyrir því, hve viðbjóðslegur glæpur það sé, sem þeir kalla auðæfi? Og skyldi það ekki enn frekar hljóta að vekja viðbjóð hjá þeim, sem sjálfir eiga ekki annað af kolum en tóman poka, þegar þeir sjá mann, sem leyfir sér að eiga 2—300 þúsund tunnur, slá ólmum dýrum lausum til að gæta kolafjallsins síns, og ganga til rekkju eftir að hafa ritað á hliðið: Varðhundunum er slegið lausum, þegar rökkva tekur. Skyldi slíkt

ekki geta orðið í mesta máta byltingaæsandi og hættulegt fyrir þjóðfélagið?«

»Ja — drottinn minn góður! þetta er þá hreinn og beinn byltingaþorpari!« kallaði amma gamla.

Flestir tautuðu líka óánægðir; þetta gengi úr hófi; það væri ekkert gaman að þessu framar. Aðeins sárfáir héldu áfram að hlæja: hann meinar ekki vitund með því, sem hann segir; þetta er bara ávana háttalag hjá honum; — skál Hansen!

En húsbóndinn tók því með meiri alvöru. Hann hugsaði til sjálfs sín, og hann hugsaði til Tryggs. Með ískyggilegri kurteisi hóf hann þannig máls:

»Mætti ég fyrst og fremst leyfa mér að spyrja, hvað herra kandídatinn skilur við skynsamlegt jafnaðarhlutfall milli afbrots og hegningar?«

»Til dæmis«, svaraði Viggó Hansen, sem nú gat ekki ráðið sér lengur, »ef ég heyrði sagt frá kaupmanni, sem ætti 2—300 þúsund tunnur af kolum, að hann hefði neitað fátækum vesaling að fylla pokann sinn, og að þessi sami kaupmaður hefði verið rifinn sundur af ólmum dýrum, — sko, þá væri það nokkuð, sem ég gæti látið mér vel skiljast; því á milli slíks mannúðarleysis og svo grimmilegrar hegningar væri þó skynsamlegt jafnaðarhlutfall —«

»Dömur mínar og herrar! við hjónin biðjum ykkur að gera ykkur nú ánægð með borðhaldið. Verði ykkur að góðu!«

Það var töluvert launpískur og mas og fremur dauft hljóð í gestunum, meðan þeir voru að dreifa sér um stofurnar.

Jafnskjótt og húsbóndinn hafði lokið við að óska hverjum einstökum matblessunar, reikaði hann til og frá með þræsnu brosi til að leita uppi kandídat Hansen og vísa honum með skýlausum orðum á dyr — um aldur og æfi.

En þess þurfti ekki við; Viggó Hansen hafði ratað á þær af sjálfsdáðum.

III.

Það var rétt, sem kaupmaðurinn hafði frá sagt um snjóinn. Þó þetta væri svo snemma vetrar, féll dálítill krapasnjór undir morgunsárið marga daga í röð; en það varð að regnúða, þegar sólin kom upp.

Annars var þetta því nær eina markið um að sól væri á lofti;

því það varð ekki stórum bjartara allan daginn, og heldur ekki heitara. Loftið var þrungið af þoku — ekki hvítgrárri hafþoku, heldur mógrárri, kafþykkri, nákendri Rússaþoku, sem hafði ekki þynst við að leggja leið sína yfir Svíþjóð! Og austanvindurinn hafði hana í eftirdragi og hlóð henni vel og rækilega niður á milli húsanna í Kaupmannahöfn.

Undir trjánum fram með Kastalasíkinu og úti á Grænuflöt var alautt eftir dropafallið frá greinunum. En á miðjar göturnar og á húsþökin lagði snjórinn þunna hvíta breiðu.

Það var enn þá dauðakyrð fyrir handan hjá Búrmeister & Wain; svarti morgunreykurinn þyrlaðist upp úr reykháfunum, og austanvindurinn þeytti honum niður á hvítu þökin, svo hann varð enn svartari, og dreyfði honum út yfir höfnina inn á milli reiðanna á skipunum, sem lágu ömurleg og svört í gráskímunni með hvítum snjórákum fram með hástokkunum. Á Tollbúðinni átti að fara loka víghundana inni og opna járnhliðin.

Austanvindurinn lagðist þungt á og kastaði öldunum inn að Löngulínu og braut þær milli slepjugu steinanna, svo úr varð grágræn froða, þar sem aftur langar undiröldur gengu inn á höfnina, gjálpuðu undir Tollbúðarslána og veltu víðfrægum nöfnum og raunaendurminningum inn yfir lástokkinn kringum flotalægið; og þar lágu gömlu timburfreigáturnar reiðalausar með þaki yfir sér í sínu ægilega, stórkostlega — gagnsleysi.

Höfnin var alsett skipum og á bryggjunum og í pakkhúsunum lágu háir vöruhlaðar. Enginn gat fyrir sagt, hvernig veturinn yrði, hvort menn mundu verða afkróaðir mánuðum saman frá umheiminum, eða það mundi verða sífeld þoka og krapsnjór.

Þessvegna lá þar röð við röð af steinolíutunnum, sem ásamt ógurlegum kolafjöllum voru til taks gegn hörkuvetri; og þar lágu ámur og uxahöfuð með víni og konjakki, sem biðu með þolinmæði eftir nýjum fölsunum; lýsi og tólg og korkur og járn — alt lá það og beið hvert sinnar vitjunar.

Alstaðar lá vinna og beið og beið — erfið vinna, gróf vinna og fín vinna, alla leið neðan úr kjalsogi ensku kolabáknanna og upp að gyltu hreðkunum á nýju kirkjunni keisarans á Rússlandi í Breiðgötu.

En enginn snerti á neinu. Bærinn svaf svo fast; það var svo þungt í lofti, veturinn vofði yfir; og á götunum var svo kyrt, að heyra mátti vatnsrenslið úr snjónum, sem þiðnaði á þökunum,

steypast niður í vatnsrennurnar með ákaflegu slokhljóði, eins og steinhúsin sjálf væru að snökta í svefnrofunum.

Dálítil syfjuð morgunbjalla hringdi yfir á Hólminum; hingað og þangað lukust upp dyr, og út kom hundur til að gelta. Glugga-tjöld voru dregin upp og gluggar opnaðir. Stofustúlkan var að taka til þar inni við blaktandi kertaljós; í hallarglugganum lá borða-lagður hirðþjónn og var að bora upp í nefið á sér í morgun-svalanum.

Þykk þoka grúfði yfir höfninni og hékk aftur í reiðum stór-skipanna eins og í skógi; regn og krapahnoðrar gerðu hana enn þykkri; en austanvindurinn þjappaði henni inn á milli húsanna og fylti alt Amalíuborgar-svæðið, svo að Friðrik 5. sat eins og hann væri uppi í skýjunum og sneri tígulega nefinu áhyggjulaus á móti kirkjunni sinni hálfgerðu.

Nú tóku fleiri syfjaðar bjöllur að láta til sín heyra; eimblístra ein rak upp djöfulshátt gaul. Í drykkjukránum, sem »lokið er upp fyrir hringingu«, var þegar farið að taka til morguntíða með heitu kaffi og brennivíni; stúlkur með flaksandi hár eftir næturslarkið komu út úr farmannahælunum við Nýhöfn og fóru að fægja glugga hálfsofandi.

Það var hræmulega hráslagalegt, og þeir, sem áttu leið yfir Kóngsins Nýjatorg, flýttu sér fram hjá Øhlenschlæger, sem settur hafði verið fyrir utan leikhúsið með flibbana fulla af snjó, sem bráðnaði og rann niður í höfuðsmáttina á skyrtunni hans.

Vinnan, sem alstaðar lá og beið, tók nú að gleypa þá mörgu, smávöxnu, dökku svipi, sem birtust snöggvast syfjaðir og nötr-andi og hurfu svo hingað og þangað um bæinn. Og það varð næstum krökt á götunum af kyrlátum moranda; sumir hlupu, aðrir drögnuðust áfram — bæði þeir, sem áttu að fara niður í kola-skipin, og þeir, sem áttu að klifrast upp til að gylla hreðkur keisar-ans á Rússlandi, og þúsundir annarra, sem gleyptir voru af alls-konar vinnu.

Og vagnarnir tóku að skrölta, kallarar að hrópa og vélarnar yptu olíusmurðum öxlum og sveifluðu hjólum sínum suðandi og marrandi. Og smámsaman fór að þjóta í hinu þunga og þykka lofti af gnauðandi gný frá vinnu allra þeirra þúsunda, sem teknar voru til starfa; dagurinn var byrjaður; hinir glöðu Hafnarbúar voru vaknaðir.

Lögregluþjónninn Fróði Hansen nötraði af kulda alveg inn að

insta kóeffisíentinum sínum; það hafði verið óvenjulega hart aðgöngu að standa á verði þá nótt, og hann gekk eirðarlaus fram og aftur í Opnurá og beið eftir maddömu Hansen. Hún var vön að koma um þetta leyti eða jafnvel fyr, og í dag hafði hann einsett sér að hafa út úr henni hálfan bjór eða heitan kaffibolla.

En ekkert bólaði á maddömu Hansen; og hann fór að hugleiða, hvort það væri nú ekki skylda hans að kæra hana; hún kynni sér ekki hóf; það dygði ekki lengur að láta þessar yfirskinsbrellur viðgangast með þessi kálblöð og þessa kolasölu.

Þyri og Valdimar höfðu líka margsinnis gægst út í eldhúskrílið, til að gá að, hvort móðir þeirra væri ekki komin og búin að láta upp kaffið. En það var enginn eldur undir katlinum og svo dimt uppi yfir og kalt í stofunni, að þau trítluðu aftur í bælið, grófu sig niður í hálminn og gömnuðu sér með því, að sparka í magann hvort á öðru.

— Þegar lokið var upp hliðunum að kolabirgðum Hansens kaupmanns á Kristjánshöfn, sat Tryggur þar inni fyrir og skaut augunum sneyptur í skjálg til hliðar; það var líka viðbjóðsleg iðja, sem honum hafði verið fengin.

Úti í einum króknum fundu menn innan um tómar körfur ræflahrúgu, er frá komu veikar stunur; í snjónum sáust fáeinir blóðdropar, og rétt hjá þeim lá sykrað vínarbrauð ósnert.

Þegar verkstjórinn skildi, hvernig í öllu lá, sneri hann sér að Trygg, til að hrósa honum; en Tryggur var allur á burt og farinn heim; honum bauð altof mikið við þessu.

Þeir fóru þá til og tóku hana upp, eins og hún var á sig komin — holdvot og hryllileg, og verkstjórinn ákvað, að hún skyldi fara með fyrsta kolavagninum, sem færi inn til bæjarins, þeir gætu svo komið við á spítalanum, og þá gæti prófessorinn sjálfur glöggvað sig á, hvort það tæki því að lappa upp á hana. —

Nokkru eftir dagmálabilið fór kaupmannsfólkið að tínast að dögurðarborðinu. Þyri varð fyrst. Hún flýtti sér til Tryggs, klappaði honum og kysti og lét gæluorðin dynja yfir hann í sífellu.

En Tryggur hreyfði ekki rófuna, leit naumast upp, heldur hélt áfram að sleikja á sér lappirnar, sem voru orðnar hálfsvartar af kolahríminu.

»Drottinn minn góður — elsku mamma!« kallaði frøken Þyri, »hann Tryggur er vafalaust veikur; hann hefir náttúrlega orðið innkulsa í nótt; það var líka hræmulegt af honum pabba«.

En þegar Valdimar kom, sagði hann með spekingssvip, að auðsætt væri, að Trygg þætti sér hafa verið misboðið.

Þau þyrptust nú öll utan um hann með bænum og afsökunum og blíðyrðum; en Tryggur leit kuldalega á þau, hvort eftir annað; það var einsætt að Valdimar átti kollgátuna.

Þyri stökk þá út, til að sækja föður sinn, og kaupmaðurinn kom inn með alvörusvip og dálítið hátíðlegur í bragði. Hann var nýbúinn að fá fregnir um það frá skrifstofunni gegnum talsímann, hve vel Tryggur hefði gætt kolabirgðanna, og hann kraup nú niður á ofnábreiðuna fyrir framan Trygg og þakkaði honum af hrærðu hjarta fyrir þennan mikla greiða.

Við þetta blíðkaðist Tryggur dálítið.

Kaupmaður sagði nú konu sinni og börnum frá — alt af á hnjánum og með hönd sína um löppina á Trygg —, hverju fram hefði farið um nóttina. Að þjófurinn væri gjörspilt kvennsvift — af allraversta tægi, sem hefði meira að segja — hver skyldi trúa! rekið allmikla kolaverzlun með stolnu kolin. Hún hefði verið svo slungin, að múta unga varðhundinum með sætum brauðbita; en það hreif nú náttúrlega ekki við Trygg.

»Og þetta minnir mig á, hve oft ein ónefnd persóna, sem ég vil ekki nefna, var að bulla um, að það væri synd og skömm, að kvikindi skyldi hafna brauði, sem margur maðurinn mundi þakka fyrir að fá. Má nú ekki sjá, hvaða gagn er að því? Einmitt af því hann Tryggur hafði þennan — hm! þennan eiginleika, varð honum unt að ljóstra upp viðbjóðslegum glæp, að styðja að því, að illgjörðin sætti réttlátri hegningu, og vinna þannig bæði okkur og þjóðfélaginu gagn«.

»En heyrðu pabbi!« kallaði frøken Þyri, viltu ekki lofa mér einu?«

»Hvað er það? — barnið mitt!«

»Að þú aldrei framar krefjist neins slíks af Trygg; lofaðu þeim heldur að stela dálitlu«.

»Því lofa ég þér — Þyri! — og þér líka Tryggur minn góði«, sagði kaupmaður og stóð upp með metnaðarsvip.

»Tryggur er svangur«, sagði Valdimar með spekingsbragði. »Í hamingju bænum Þyri! sæktu sem fljótast kóteletturnar hans«.

Þyri ætlaði að þjóta út í eldhúsið, en í sömu svifunum kom Stína með þær másandi. —

— Prófessornum hefir líklega ekki fundist það taka því, að vera að lappa upp á maddömu Hansen; því menn urðu hennar aldrei varir eftir þetta, og krakkarnir fóru alveg að forgörðum. Mér er ókunnugt um hvað af þeim varð. —

V. G.

Sönn og fölsuð sjálfstæði.

Samræða við Pál Briem.

Mér dettur í hug að segja lesendum Eimreiðarinnar frá einni af fyrstu samræðunum, sem ég átti við Pál Briem heitinn, eftir er ég kom norður á Akureyri haustið 1901.

Ég var nýbúinn að lesa ritgerð um minningarrit Bismarcks, er gefið var út að honum látnum. Í ritgerðinni var eftirfarandi saga — sem ég segi hér að eins ágrip af — tekin úr minningarritinu.

Bismarck var nýlega orðinn ráðherra og var byrjaður á baráttu sinni fyrir sameining Þýzkalands — þeirri baráttu, er lauk með svo glæsilegum sigri, sem kunnugt er. Í fjárlaganefndinni hafði hann látið sér um munn fara orð, er vöktu hina mestu æsing út um alt Þýzkaland. Ummælin höfðu ekki verið hraðrituð, en blöðin höfðu náð í þau nokkuð nákvæmlega og flutt þau lesendum sínum. Efnið í ræðu hans var í stuttu máli þetta, að Prússland væri ekki einfært um að bera þær byrðar, sem til þess þyrfti,að Þýzkalandi væri óhætt; þeim byrðum yrði að skifta jafnt á alla Þjóðverja. Ekkert gagn væri að ræðuhöldum, félagastofnunum, meirihluta-samþyktum og öðru þess konar; hjá alvarlegri baráttu yrði ekki komist, og sú barátta yrði ekki til lykta leidd nema með »járni og blóði«. Ríkisþingið yrði að leggja sem mestan þunga af járni og blóði í hendur Prússakonungs, svo að hann skyldi geta varpað þeim þunga í þá vogaskál, sem sannfæring hans byði.

Vilhjálmur konungur var ekki í Berlín, þegar Bismarck hélt þessa ræðu. Hann var í Baden-Baden í afmælisveizlu drotningar sinnar. Drotning var óvinur Bismarcks, og hann vissi að hún mundi árétta ósleitilega harðyrðin, sem í blöðunum stóðu út af þessari ræðu. Bismarck þótti réttast, eins og alt var í garðinn búið, að fara til móts við konung, þegar hann var á heimleiðinni, og hafa tal af honum, áður en hann kæmi til Berlínar.

Svo hélt hann til staðar, sem heitir Jüterbogk, og beið konungs þar. Járnbrautarstöðin var í smíðum, svo Bismarck hafði engan biðsal til að hafast við í. Hann settist á hjólbörur, sem voru á hvolfi úti undir beru lofti, og húkti þar í náttmyrkri. Þegar vagnlestin kom, fór hann að spyrja lestarstjórann, hvar konungs væri að leita. En lestarstjórinn var stuttur í spuna, og Bismarck gekk illa að hafa upp á konungi. Að lokum tókst það.

Konungur var auðsjáanlega í þungu skapi eftir samræðurnar við konu sína. Bismarck bað um leyfi til að segja honum, hvað gerst hefði í frávist hans. Þá tók konungur fram í fyrir honum og mælti: »Ég sé það einstaklega vel, hvernig þessu lýkur öllu. Þeir hálshöggva yður á leikhústorginu fyrir framan gluggana mína og nokkuru síðar hálshöggva þeir mig«.

Bismarck grunaði, — og fékk síðar sannanir fyrir því, — að í Baden-Baden hefði verið lagt kapp á að fjölyrða í eyru hans um æfilok Straffords, Loðvíks 16. og þess konar manna. Þegar konungur hafði lokið máli sínu, svaraði Bismarck ekki öðru en þessu (á frönsku): »Og hvað svo, yðar hátign?«

»Hvað svo — svo erum við dauðir«, mælti konungur.

»Satt er það«, svaraði Bismarck, »þá erum við dauðir; en einhvern tíma eigum við að deyja fyr eða síðar; og geta menn týnt lífinu á virðulegri hátt? Ég fell í baráttunni fyrir málefni konungs míns og yðar hátign innsiglar yðar konunglegu réttindi, sem þér hafið hlotið af guðs náð, með yðar eigin blóði. Það gerir ekkert til, hvort það gerist á höggstokknum eða vígvellinum, að menn leggja í sölurnar líf og limi fyrir þau réttindi, sem þeir hafa af guðs náð öðlast; það er jafn-mikið frægðarverk hvort sem er. Yðar hátign má ekki hugsa um Loðvík 16. Hann var alla æfi veiklundaður maður og engin fyrirmynd í mannkynssögunni. Þar á móti sér mannkynið ávalt fyrirmenskubraginn á Karli 1. Hann leggur út í baráttu fyrir réttindum sínum og bíður ósigur; hann lætur ekki bugast af því og hann staðfestir konunglegan hugsunarhátt sinn með blóði sínu. Þér eruð neyddur til að berjast, þér getið ekki gefist upp, yðar hátign, þér verðið að setja hart á móti hörðu, jafnvel þótt svo kunni að fara, að það verði lífshætta fyrir yður«.

Því lengur sem Bismarck lét dæluna ganga, því hugrakkari varð konungur. Hann fór að hugsa sér sjálfan sig sem liðsforingja, er væri að berjast fyrir konung og ættjörð. Bismarck segir, að Vilhjálmi hafi verið mjög líkt farið eins og títt hafi verið um rússneska liðsforingja; hann var fyrirtaks hugprúður maður í hættum og mannraunum, í orustum og þegar honum voru sýnd banatilræði — alveg eins og liðsforingjar hans; þeir eru hugprýðin sjálf, þegar um það eitt er að tefla að ganga út í dauðann. En eigi þeir að fara að hafast eitthvað að upp á eigin ábyrgð, þá eru þeir síhræddir við aðfinslur yfirmanna sinna, og það lamar þrek þeirra og framkvæmdir. Vilhjálmur var eins skapi farinn. Hann var hræddur við aðfinslur konu sinnar og almenningsálitið, eins og það kom fram í blöðunum. Bismarck kunni tökin á honum. Vilhjálmur fór að hætta að hugsa um aðfinslurnar; hann fór að líta á sjálfan sig sem liðsforingja, sem skipað var að verja einhvern áríðandi stað; og þarna átti hann að vera, þar til er orustan yrði um garð gengin, hvort sem hann yrði þá sjálfur lífs eða liðinn. Þegar hann kom til Berlínar, var hann kátur og stæltur, og það leyndi sér ekki í viðræðunum við ráðherra þá og embættismenn, sem veittu honum viðtöku, að hann var »hvergi hræddur hjörs í þrá«.

Páll Briem hafði ekki lesið söguna, og ég sagði honum hana. Ég var fullur aðdáunar fyrir Bismarck — manninum, sem ekki

hafði að eins vitsmuni til að sjá ráðin og afleiðingarnar, heldur og þrek til að takast á hendur þá feikna-ábyrgð, sem var örþrifsráðum hans að sjálfsögðu samfara — manninum sem eigi að eins á í höggi við afarrík öfl í þjóðfélaginu, er koma fram sem megn mótspyrna og fjandskapur gegn honum sjálfum og starfi hans, heldur verður og stöðugt að vera á varðbergi gegn ótta og ístöðuleysi þeirra, sem sjálfsagðastir voru til þess að veita honum að málum, bæta því ofan á allar aðrar áhyggjur að beita vitsmunum sínum, staðfestu, lipurð og þolinmæði, til þess að vinna sigur á þeim örðugleikum, eins og saga þessi ber svo ljóst vitni um. Mér fanst verða undur-lítið úr Vilhjálmi við hliðina á þessum tröllaukna anda, og ég lét þess getið við niðurlag sögunnar, að Bismarck gamli hefði hlotið að brosa í kampinn, þegar sonarsonur Vilhjálms fór að skipa þjóðinni að kalla afa hans »Vilhjálm mikla«.

PÁLL BRIEM.

Auðvitað var Páll Briem mér sammála um Bismarck; frá þessari hlið er öll veröldin sammála um hann. En um Vilhjálm var hann mér mjög ósamdóma.

»Þurfti þá ekki mikinn mann til þess að fylgja Bismarck?« sagði hann.

Svo fór hann að gera grein fyrir því, sem fyrir honum vakti. Hugsanaþráðurinn var hér um bil á þessa leið:

Bismarck er að berjast fyrir sínum hugsjónum. Hvort sem hann vinnur sigur eða bíður ósigur, þá eignar veröldin honum sjálfum það, sem hann er að fara með. Auðvitað býst hann sjálfur við að vinna sigur, og þá er hann ómótmælanlega orðinn eitt af allra-helgustu stórmennum mannkynssögunnar. Í því er afarríkur stuðningur fólginn. En Vilhjálmur veit, að honum er stöðugt núið því um nasir, að hann hafi látið Bismarck teyma sig. Verði málstaður þeirra undir, fer Vilhjálmur ekki varhluta af óförunum og svívirðingunni. En fari alt eins og þeir ætlast til, þá fær Bismarck miklu meira en helminginn af sæmdinni.

Svo komst Páll Briem að því, sem ég fann, að hann var í raun og veru að tala um, þó að hann væri í orði kveðnu að leggja út af Vilhjálmi:

Hvað margir Íslendingar mundu hafa hagað sér eins og Vilhjálmur? Hvað margir Íslendingar mundu standast árásir nánustu ástvina sinna og almenningsálitsins í ofanálag — árásir fyrir það, að þeir séu ósjálfstæðir stórglæpamenn? Íslendingar þola töluvert af skömmum, þegar þeir fara að venjast þeim. En fæstir þeirra standast brigzl um ósjálfstæði. Svo er líka óspart gengið á lagið. Hvenær sem á því fer að bera, að tveir menn vilji vera í verulegri samvinnu, til þess að fá einhverju framgengt, þá dynja brigzlin um, að annar teymi hinn. Stundum ber mönnum ekki saman um, hvor þeirra sé ósjálfstæður, en annarhvor þeirra á að sjálfsögðu að vera það. Íslendingar leggja kapp á að varast þessi brigzl. Þeim er mjög gjarnt til að sýna mönnum, að þeir séu sjálfstæðir — sýna það á þann hátt að varast að vera þeim sammála, sem í raun og veru standa þeim sjálfum næst í skoðunum.

Auðvitað verður úr þessu hættuleg ósjálfstæði, mælti Páll Briem ennfremur. Sönn sjálfstæði er ekki fólgin í neinu öðru en því, að standa við sannleikann — það, sem maðurinn sjálfur eftir vandlega og samvizkusamlega íhugun telur vera satt og rétt — hvaðan sem sannleikurinn er runninn og hverjar afleiðingar sem hann hefir. Þessi löngun til að sýnast sjálfstæður á ekkert skylt við sanna sjálfstæði, er henni gersamlega andstæð. Og venjulegast fer svo, að þeir, sem mest hafa af þessari löngun lenda þar, sem verst gegnir. Þeir sigla út í óvissu, af því að þeir hafa ekki sannleikann fyrir leiðarstein; og svo ber bátinn að jafnaði þangað, sem hafgúan syngur samvizkulausast.

— — — Þetta atriði bar margoft á góma hjá okkur eftir þetta. Páll Briem hafði óvenju-glögt auga fyrir þessari löngun til að sýnast sjálfstæður, hvar sem hún kom fram, og mjög ríka óbeit á henni. Sönn sjálfstæði var svo rótgróin í eðlisfari sjálfs hans, að honum veitti örðugt að sætta sig við sjálfstæðis-fölsunina hjá öðrum.

Hann gerði beinlínis tilraunir á mönnum um þetta efni. Frá einni þeirri tilraun skal ég segja.

Við vorum einu sinni sem oftar að tala um Njálu. Ég lét þess þá getið, að Íslendingar mundu alment ekki telja Gunnar á Hlíðarenda hygginn né sjálfstæðan mann; að minsta kosti hefði ég heyrt það. Þar á móti væri Skarphéðinn talinn hafa haft báða þessa kosti.

»Af hverju ráða menn það?« spurði Páll Briem.

»Menn ráða það af því, að Gunnar á Hlíðarenda fór ávalt að ráðum Njáls; en Skarphéðinn fór sinna ferða«.

Daginn eftir kom Páll Briem heim til mín brosleitur. »Ég spurði í gær gáfaðan og mentaðan mann að því, hvor hann héldi, að hefði verið sjálfstæðari, Gunnar á Hlíðarenda eða Skarphéðinn«, mælti hann.

»Hverju svaraði maðurinn?« spurði ég.

»Hann sagði, að auðvitað hefði Skarphéðinn verið sjálfstæðari; Gunnar hefði aldrei annað gert en farið að ráðum Njáls«.

Já — Gunnar varaðist vond ráð og fór að ráðum Njáls; hann breytti aldrei annan veg en góðum dreng sómdi. Hann var ósjálfstæður! Skarphéðinn lenti í klónum á Merði, þegar um mest var teflt, en varaðist að vera föður sínum alveg sammála. Hann var sjálfstæður!

EINAR HJÖRLEIFSSON.

*
* *

Af því svo mikið hefir verið ritað í ísl. blöðum um Pál Briem heitinn, hefir Eimr. að þessu sinni horfið frá að flytja æfiágrip hans, þó svo væri til ætlast í fyrstu, en flytur í þess stað framanskráða samræðu til minningar um hann ásamt mynd hans. Auk þess verður það hægra, þegar frá líður, að skýra nákvæmlega frá æfistarfi hans og lífsferli, að minsta kosti fyrir þá, sem næst honum stóðu í skoðunum. Því meðan söknuðurinn yfir missi hans, eins hins allrabezta af sonum landsins, er jafnnýr og sár, getur víst margur sagt eins og Egill Skallagrímsson, er hann orti um sonamissinn: »Mjök erumk tregt tungu at hræra«.

RITSTJ.

Ritsjá.

BÚNAÐARRIT 18. ár. Útgefandi Búnaðarfélag Íslands. Rvík 1904.

Búnaðarfélagið hefur á seinni árum fengið svo mikið fé til umráða og hefur svo mikið að segja um alt, sem gjört er til viðreisnar og eflingar íslenzkum landbúnaði, að svo má heita, að það sé orðið einskonar íslenzkt landbúnaðarráðaneyti. Búnaðarritið væri því allmerklegt rit og girnilegt til fróðleiks, hverjum þeim er vill fylgja með í búnaðarframförum Íslands, þótt ekki væri annað í því, en skýrslur um gjörðir félagsins. En því fer fjarri að það sé hið eina góðgæti, er Búnaðarritið ber á borð fyrir lesendur sína. Nei, þar kennir margra grasa.

Að þessu sinni hefur ritið sérstaklega snúið sér að húsagjörðarmálinu. Verður því ekki neitað, að þar er eitt af þeim málum, sem erfitt er að ráða til lykta, svo vel fari, en jafnframt eitt af þeim, sem minsta bið þola. Af þeim, er tekið hafa til máls um þetta efni, skal fyrstan telja verkfræðing landsins Jón Þorláksson. Hann hefur ritað tvær ritgjörðir, sem hvor er annarri betri, ljóst og lipurt ritaðar og af mikilli þekkingu. Í fyrri ritgjörðinni, »Kuldinn og rakinn«, vegur höfundurinn að heilum her af gömlum hleypidómum og röngum skoðunum og leggur þær allar að velli með hárbeittum rökum vísinda- og reynslusanninda. Í seinni ritgjörðinni, »Pappaþök og pappatorfþök« lýsir hann svo ljóst og greinilega umræddum þökum og hvernig eigi að leggja þau, hirða o. s. frv., að hver má sjálfum sér um kenna, ef þess háttar þök reynast illa á Íslandi hér eftir. Guðm. G. Bárðarson ritar: »Hugleiðingar um húsagjörð«. Þar eru margar ágætar bendingar um, hvernig gera megi torfhús endingarbetri, þægilegri og vistlegri, en nú gjörist, en halda þó hinum ágætu kostum þeirra, hlýindunum, og hve ódýr þau eru. Hvort allar tillögur hans um torfhúsagjörð eru hagfeldar og framkvæmanlegar, úr því verður reynslan að skera.

Af öðrum ritgjörðum vil ég nefna allýtarlegar og skynsamar »Athugasemdir« Vigfúsar Guðmundssonar, »um áburð, áburðarhús og safngryfjur«. Það verður aldrei nógsamlega brýnt fyrir bænd-

um að hirða vel áburðinn, því fyr en áburðarhirðing og áburðargeymsla er komin í gott horf, er engra verulegra framfara að vænta í landbúnaði vorum.

Margar fleiri merkar og nytsamar ritgjörðir eru í þessum árgangi Búnaðarritsins, en í Eimreiðinni er ekki rúm til að skýra frá þeim og efni þeirra; en ég vil fastlega ráða bændum til að lesa Búnaðarritið rækilega spjaldanna á milli, og láta sér að kenningu verða hinar mörgu ágætu leiðbeiningar, er finnast í því.

ÁSGEIR TORFASON.

MATTHÍAS JOCHUMSSON: LJÓÐMÆLI, III. Rvík 1904.

Svo má að orði kveða, að það sé að bera í bakkafullan lækinn, að fara að tala um ljóðmæli þjóðskáldsins, því þeirra hefur verið getið mjög ýtarlega í síðasta árg. Eimreiðarinnar, og var þar hlaðinn yfir þau svo hár »lofköstur», að oss er ekki unt að bæta neinu við hann; en vér viljum þó hvísla í eyra þjóðskáldsins orðum skáldsins: »ennþá vér hins bezta frá þér vonum«. Kvæðin í hefti þessu eru að mestu leyti alkunn og skulum vér ekki orðlengja um þau. Bókin er laglega prentuð, hefur þó allmargar prentvillur og venjulegt íslenzkra kvæðabóka registur. Hversvegna má ekki skipa fyrirsögnum kvæða í þess konar registri í stafrófsröð?

H. J.

FJÖRUTÍU ÍSLENDINGAÞÆTTIR. *Þorleifur Jónsson* gaf út. Rvík 1904.

Það var vel til fallið af herra Sigurði Kristjánssyni að bæta þessum þáttum við útgáfu sína af Íslendingasögum, því án þeirra hefði verið mikið skarð fyrir skildi. Því ekki eru þættir þessir margir hverjir síður skemtilegir en sögurnar, og varpa engu síður en þær skæru ljósi yfir þjóðareinkenni forfeðra vorra og lyndiseinkunnir, bæði hreysti þeirra og hugrekki, einurð og drengskap, en jafnframt eigi allsjaldan einræningsskap, þverúð og óbilgirni. Sérstaklega lýsa þættirnir vel afstöðu íslenzkra manna gagnvart útlendingum og hve mikið þeir fundu til sín sem Íslendingar og var ant um sóma þjóðar sinnar. Það getur því verið harla heilsusamlegt fyrir nútíðarkynslóð vora að kynna sér þá, því margt gott má af þeim læra. En þar við bætist, að flestir af þáttum þessum eru svo ljómandi skemtilegir, að leitun mun vera á nútíðarsögu, er við þá geti kept í þeim efnum. Það þarf ekki annað en að nefna aðra eins þætti og Auðunar vestfirzka, Halldórs Snorrasonar, Hreiðars heimska, Íslendings sögufróða, Sneglu-Halla, Stúfs blinda o. s. frv. Slíkt sælgæti sem þessir þættir eru ekki á hverju strái, og svipað má segja um marga aðra. Það er því óhætt að ráða öllum til að fá sér þessa bók; þess mun engan iðra Áður hafa þættir þessir allflestir verið dreifðir innan um sögur Noregs konunga, og því örðugt fyrir alþýðu að ná í þá. Munu þeir því að vonum mörgum nýnæmi — en ekki er hætt við öðru en að mönnum fallist á bragðið.

V. G.

H. C. ANDERSEN: ÆFINTÝRI OG SÖGUR. Rvík 1904.

Loksins höfum við þá fengið á íslenzku úrvalssafn af þessum heimsfrægu æfintýrum, sem jafnt eru yndi barna og fullorðinna, þó þau séu sérstaklega fyrir börnin. Áður hafa aðeins einstöku af þeim birzt hér og þar á stangli (t. d. »Litla stúlkan með eldspýturnar«, »Ljóti andarunginn«, »Móðirin« o. s. frv.), en nú hefur bókbindari Guðmundur Gamalíelsson ráðist í að gefa æskulýðnum íslenzka kost á að eignast heilt safn af þeim, 27 að tölu. Það var vel gert og því betur sem útgáfan er í alla staði hin prýðilegasta og prýdd fjölda af góðum myndum, sem eykur mjög á nautnina. Og þá er heldur ekki þýðingin nein handaskömm. Hún er sem sé eftir rektor Steingrím Thorsteinsson, einmitt þann manninn, sem færastur allra var til að leysa hana vel af hendi. Enda er og sannur snildarbragur á henni. Þess gætir lítið, þó maður kunni ekki við einstöku orð eða orðmyndir, eins og t. d. »endunum« (f. öndunum, bls. 98, 105), »gráspörvar« (f. »grátitlingar, bls. 153), »að þrengja inn« (bls. 141, tæplega íslenzka) o. s. frv.; því þegar meistaraskapurinn er svo yfirgnæfandi alstaðar, þá er tæpast að maður taki eftir slíkum smámunum. Valið er og, sem vænta mátti, gott, en eins æfintýris söknum vér þó stórlega, og það er »Móðirin«, sem sannarlega hefði átt að vera í þessu safni, þó það hafi áður verið prentað á íslenzku.

Kærkomnari bók en þessa getur tæplega nokkur faðir gefið barni sínu.

V. G.

UNGA ÍSLAND. Barnablað með myndum. I. 1—3. Ritstjóri: cand. phil. *Lárus Sigurjónsson*. Rvík 1905.

Markmið þessa blaðs er »að gefa æskulýð Íslands kost á hollu, skemtandi og fræðandi efni við mjög litlu verði«. Þau þrjú númer, sem vér höfum séð, eru laglega úr garði gerð og allvel við hæfi barna.

V. G.

BÆJARSKRÁ REYKJAVÍKUR 1905. *Björn Jónsson* hefir samið. Rvík 1905.

Þessi bæjarskrá, sem hefir inni að halda bæði heimilaskrá, nafnaskrá, atvinnuskrá og skrá yfir félög og stofnanir í Reykjavík, er nú miklu fullkomnari en fyrsta útgáfan og hefir mjög mikinn fróðleik inni að halda, ekki aðeins fyrir Rvíkurbúa sjálfa, heldur og fyrir landsbúa yfirleitt, sem kynnast vilja höfuðstaðnum. Framan við hana er uppdráttur af Rvík, sem nota má til bráðabirgða, en síðar von á honum fullkomnari.

V. G.

ZACHARIAS TOPELIUS: SÖGUR HERLÆKNISINS. I. Ísafirði 1904.

Þetta er fyrsta bindið af fimm af hinum frægu sögum Topelíusar, sem bókbindari Sigurður Jónsson í Rvík og nokkrir menn aðrir

hafa tekið sér fyrir hendur að gefa út á íslenzku. Er það einkarvel ráðið, því sögur þessar eru flestum betur fallnar til að svala lestrarfýst manna og söguþorsta. Þær eru í einu bæði fræðandi, skemtandi og spennandi, og framsetningin svo alþýðleg og aðlaðandi, að þeim svipar að því leyti mest til fornsagna vorra og þjóðsagna. Getur því vart hentugri bók til kvöldvökulestra fyrir fólkið, er það situr við vinnu sína í baðstofunni, en einmitt þessa, því af sögum þessum munu allir yndi hafa, jafnt gamlir sem ungir, jafnt lærðir sem ólærðir. Þeim er líka svo fyrir komið, að hægt er að skifta þeim niður á vökurnar, og líka gera hlé á milli á hverri vöku og skeggræða um efnið og viðburðina og hvernig það og það muni fara, eins og oft hefir títt verið við vökulestra á Íslandi. Þannig er þessu fyrsta bindi, sem er um þrjátíuára-stríðið og Gústaf Adólf, hetjukonunginn mikla, skift í þrjár sögur eða meginþætti (»Hringurinn konungsnautur« — »Sverðið og plógurinn« — »Eldur og vatn«), og svo hverjum þætti aftur í marga smærri kafla með sérstakri fyrirsögn, en þó alt þannig samanofið, að úr því verður ein heild eða samanhangandi saga.

En miklu skiftir hver á heldur og á það ekki sízt við þýðingu á slíkum sögum sem þessum. Það er ekki hvers manns meðfæri að snúa þeim á íslenzku, svo að vel fari og þær njóti sín. En í því efni hafa útgefendurnir verið hepnir, því þýðingin er yfirleitt svo frábærlega vel af hendi leyst, að auðséð er, að sá kló, sem kunni. Hún er líka eftir skáldið okkar góðfræga séra *Matthías Jochumsson*, sem flestum betur hefir tök á íslenzkri tungu, þegar hann vill það við hafa. Ef hann væri að sama skapi vandvirkur sem hann er orðhagur og smellinn, þá yrðu ekki margir hans jafnar. En mein er það, hve gjarnt honum er að setja eignarföll nafnorða og eignarfornöfn á undan þeim orðum, sem þau eiga við, svo að dönskukeimur verður að setningunum, og fer þessi þýðing heldur ekki varhluta af þeim óvanda (t. d. bls. 4: »í hans hugmyndagöng«, 9: »sinna rógkvitta«, 10: »í hans brjósti«, 16: »ellinnar fönn«, 17: »úr ástarinnar snöru« o. s. frv.). Einstöku sinnum bregður og fyrir dönskum orðum (t. d. 72: »dúskur« f. skúfur) og miður smekklegum þýðingum (t. d. 160: »flatþýzka« f. »lágþýzka«, sem hann þó líka brúkar á bls. 250). Þá er og »þrepskjöldur« (179) fáfræðisorðskrípi, sem ætti ekki að sjást, í staðinn fyrir »þröskuldur«, sem er eina rétta myndin af því orði. — En þegar þessir og þvílíkir smágallar eru frá skildir, þá er málið á þýðingunni svo fjörugt og leikandi, að vel má um M. J. segja eins og kveðið var forðum um annað góðskáld vort og ritsnilling:

Úr fjörugu máli fegri sprett — hjá þér bæði lipurt og létt
fékk ei neinn af sveinum; — lá það á kostum hreinum.

En þó bókin sé afbragð og þýðingin ágæt, þá er sá galli á gjöf Njarðar, að frágangurinn á prófarkalestrinum er fráleitur víða hvar. Alkunn staðanöfn og manna eru herfilega afbökuð og auk þess mismunandi sitt í hvert sinn (t. d. Nürnberg ýmist ritað *Numberg* (109) eða *Nurnberg*, Lützen ritað *Lutzen* (109), *Lusen* (168) eða *Lusen* (207), Loyola ritað *Leyola* (224) o. s. frv.). Þá eru latnesku klausurnar víðast hvar svo bjagaðar, að úr þeim verður helber vitleysa (t. d. bls. 33:

vas f. vos, 62: *vohmtastua* f. voluntas tua, 230: *infemalis — pluvimum* f. infernalis — plurimum o. s. frv.) og sama er með þau fáu þýzku orð, sem fyrir koma (t. d. 222: *Dormer* —, en 227: *Domner* — f. Donner —). En íslenzku orðin fara heldur ekki varhluta af vankunnáttu prófarkalesarans. Þannig er ritað *móðir* (47) og *dóttir* (131, 169, 203) í þolfalli og eignarfalli (141, 156), en aftur *dóttur* (249) í nefnifalli, *kerlinguna* (226) f. kerlingum, *kom ungur* (245) f. kornungur, *birkiberk* (136) f. birkiberki. Hvað »*fengið sinn fulla krafa*« (188) á að vera, er ómögulegt að botna í. Þá er og stafsetningin oft bæði röng og sjálfri sér ósamkvæm, t. d. *hæðst* 5, 10 (f. hæst), *skykkju* 58, *pirma* 239, *stjörnuskyn, tunglskyn* 190 (*y* f. *i*) *beigði* 136, *hneygja* 125 og *hnegja* 185 (f. beygði, hneigja), *fjárhyrsla* 66 (f. fjárhirzla, rétt 229) o. s. frv.

Vonandi er að útgefendurnir sjái um, að þess konar gallar verði ekki á hinum fjórum bindunum, sem eftir eru. Því ekki efumst vér um, að almenningur verði svo sólginn í þetta fyrsta bindi sagnabálksins, að þeir sjái sér fært að halda útgáfunni áfram, unz verkinu er öllu lokið.

V. G.

JÓN FRIÐFINNSSON: TÓLF SÖNGLÖG. Rvík 1904.

Það er ekki við því að búast, að á meðal okkar Íslendinga rísi upp tónskáld, sem nokkuð verulegt kveður að. Varla er það þó af því, að við séum sneyddir þess konar skáldskapargáfu, heldur af hinu, að okkur vantar alt annað. Þess er ekki einu sinni kostur á Íslandi, að afla sér þekkingar á grundvallaratriðum þeirrar sérmentunar, sem nauðsynleg er til þess, að geta ort listmæt tónljóð, og erfiðleikarnir á því að afla sér hennar erlendis eru svo miklir, að okkur er það flestum ofvaxið fyrir fátæktar sakir. Ég hef á síðustu árum haft tækifæri á að sjá talsvert af lögum, sem menn hingað og þangað út um land hafa samið. Mörg af þeim bera vott um meiri eða minni hæfileika, en öll um meiri eða minni, oft algerða, vöntun á þekkingu, »tekník«.

Höf. þessa heftis, sem hér er um að ræða, hefir sjálfsagt ekki, fremur en aðrir, farið varhluta af þeim erfiðleikum, sem ég hef minst á að ofan, þótt hann hafi dvalið nokkurn tíma í Ameríku. Lögin hans bera það með sér, og þó eru þau, að því er frágang snertir, með því betra er vér eigum að venjast. Lakast er, að höf. virðist liggja svo lítið á hjarta. Ég hef ekki dottið ofan á nokkurt »mótív«, sem mig hefir langað til að nema staðar við og heyra aftur. Þetta eru sömu hugsanirnar, sem við þekkjum allir úr Jónasar heftunum.

Ég óska höf. þess, að honum takist með vaxandi þekkingu, æfingu og gagnrýni að gera bragarbót.

S. E.

Íslenzk hringsjá.

EISLANDBLÜTHEN. Ein Sammelbuck neuisländischer Lyrik von *J. C. Poestion*. Leipzig und München 1905. (Tileinkuð íslenzku þjóðinni).

»Heill sé þér mikli Milton Íslenzkra! fyr ég aldregi fátækt reiddist —« datt mér ósjálfrátt í hug, þegar ég opnaði þessa bók — hina síðustu af hinum mörgu ágætu ritum höfundarins um land vort og bókmentir þess Þessi bók kórónar hina miklu og merkilegu starfsemi Poestions, þó að vandi sé að segja, hvort þessi bók sé meira stórvirki en »Isländische Dichter der Neuzeit«. Hann einn, sem samið hefur bækurnar, getur skorið úr því. Hitt er víst, að í augum skálda og listamanna stendur þessi bók ólíku hærra en hin umfangsmikla krítiska bók hans, því að í þessari bók sýnir höf. fyrst til fulls, hve ágætur þýðari hann er, þ. e. skáld og listamaður. Því að eins og hann þýða engir nema útvaldir listamenn: svo mörg kvæði eftir svo marga höfunda, og það íslenzka. Eins og hinir beztu Þjóðverjar, sem ritað hafa um bók þessa — og fjöldi fagurfræðinga hafa minst hennar með lofsorðum — allir taka fram, er miklu meiri vandi að snúa íslenzkum kvæðum á erlend mál, heldur en úr nokkru öðru evrópumáli — eigi þýðingin vel að takast. En þeim ber öllum saman um, að yfirleitt séu þýðingar Poestions ágætar, og eins til »aflestrar« »eins og væri kvæðin frumkveðin á þýzkri tungu«. Þetta er geysi-mikið hrós, eins og málið er vaxið, og flestum af oss Íslendingum nálega óskiljanlegt. Ég hefi, því miður, ekki enn þá haft tíma til að rannsaka og saman bera, nema svo sem helming hinna þýddu kvæða; en eftir því að dæma, sem ég hefi yfirfarið, felst ég á þennan almenna dóm Þjóðverja — að því einu undanskildu, að mismunur máls- og kveðskaparlistar höfunda vorra birtist óvíða sem skyldi. En þann galla getur og enginn þýðari, hversu mikill snillingur sem hann væri, umflúið til hlítar — svo torveld er íslenzk tunga og »tekník«. Aftur hefur víst engum útlendum manni tekist yfirleitt eins vel og P. að þýða erfið íslenzk kvæði. Það væri hægt að sýna list P. í þessa stefnu, sem ég á við, með mörgum dæmum. En hér er ekki tóm til þess, enda eru þeir of fáir, sem bæði málin skilja til gagns. Nú skal bent með fáeinum orðum á efni bókarinnar. Fyrst er formáli. Gerir höf. þar grein fyrir aðferð sinni og ástæðum, einkum hvað því valdi, að hann hafi þýtt fleiri eða færri kvæði hinna ýmsu höfunda, að hann, sem sé, hafi víða orðið að velja léttari kvæði minni skálda í stað þyngri eftir meiri skáld, af eðlilegum orsökum, þar sem svo margt og mikið skyldi þýða, og það fyrir þýzka lesendur. Bókin skyldi vera skáldleg myndabók, sem fylgja ætti »Lands- og lýðfræði Íslands«, (ɔ: bók hans: »Island. Das Land und seine Bewohner, Wien 1885«). — Þá kemur inngangur þýðinganna, »Kulturhistorische Skizze«, eða þjóðmenningarsögu ágrip, bls. XI—XLIV. Þetta yfirlit er stuttort, en bæði skarplega skrifað og skemtilega. Höf. er orðinn svo þaulæfður í að rita um þetta efni, að það leikur í höndum hans, og — samt fer honum fram og aldrei hefur hann, ef til vill, betur lýst oss, að m. k. aldrei með nákvæmari skilningi á kjarna og þræði siðmenningar vorrar, en nú. Ylur hans og velvild til hinna beztu og alls hins bezta, sem vér eigum og átt höfum, hefur og aldrei komið betur fram. Yfirleitt vil ég segja, að svo eru ályktanir hans um menn og málefni skarpar og óhlutdrægar, að ég þekki enga innborna menn meðal vor, er færir mundu framar að komast. Vandvirknin er fyrirtak, og nálega er óskiljanlegt, hvernig maður suður í Vínarborg

hefur getað aflað sér svo umfangsmikillar og undir eins smásmuglegrar þekkingar. Starfsþol hans hlýtur og að vera með sömu afburðum, sem vilji og gáfur. Þetta viðurkenna og allir, sem höf. þekkja, t. d. Max Morold (í »Fremdenblatt«), dr. Moritz Rüpschl (í »Grozer Tagblatt«), J. Schicht (í »Die Geissel«) Kahle (í »Litteraturzeitung«).

Þá koma hin þýddu kvæði, 1—224 bls. Höf. byrjar á 2 kveðlingum eftir B. Gröndal eldri. Þá kemur B. Thórarensen, 22 kvæði og kveðlingar — nálega öll beztu ljóðmæli Bjarna. Næst kemur Jónas Hallgrímsson, 15 kvæði. Úr því færri kvæði eftir ýmsa; eftir S. Breiðfjörð 2, Svb. Egilsson 2; eftir Jón Thóroddsen 9. Eftir Kr. Jónsson 3, Bólu-Hjálmar 3, Gísla Brynjúlfsson 3, Grím Thomsen 7, B. Gröndal yngra 11, Pál Ólafsson 10 (með stökum), eftir Stgr. Thorsteinsson 13 (auk 6 eða 7 af skopstökum hans). Eftir Matthías Jochumsson 6, eftir V. Briem 3, eftir Jón Ólafsson 3, eftir Pál Jónsson 2, eftir Þorstein Erlingsson 3, eftir Einar Hjörleifsson 3, eftir Hannes Hafstein 9, eftir Þorstein Gíslason 2, G. Guðmundsson 2 og G. Magnússon 1. Og loksins 1—4 kvæði eftir skáld Vesturíslendinga, þá Stephán G. Stephánsson 4, Kristin Stefánsson, Jóhann M. Bjarnason 3 og Hannes Blöndal.

Oftast hefur þýðandanum tekist vel að velja — en slíkt gerir enginn svo öllum líki. Og stór furða er það, hve víða hann hefur ráðist í að velja afar-torveld kvæði, eins og sum kvæði Jónasar, svo sem »Gunnarshólma« og »Skjaldbreið«, sumt eftir Gísla Brynjúlfsson, Gröndal, M. J. o. fl. Auðvitað má lengi finna að, en — hér þegi ég og finn ekkert að. Því að ég þykist vita, um hvað hér sé að dæma. Geri aðrir betur!

Sumum þykir Poestion (sem listafræðingur) halda bókmentum vorum helzti hátt á loft, þótt allir játi þær góðra gjalda verðar. En þótt ekki sé vert að fárast um það, má það gleðja oss, að allir, sem ég hygg þekki oss bezt og unna oss mest, t. a. m. H. Drachmann, þjóðskáld Dana, þeir lofa jöfnum höndum kveðskap vorn og þann mann, sem svo rausnarlega og meistaralega hefur túlkað hann fyrir erlendum þjóðum.

Poestion vinnur marga manna verk ár frá ári fyrir gagn og sóma vorrar gömlu Fjallkonu — og fær litlar þakkir og engin laun fyrir ósegjanlega mæðu og erfiði. Hann er suðrænn maður, mildur og viðkvæmur sem barn, en þó ósigrandi hetja. Hvað á nú þetta lengi að ganga, að slíkur maður sjái enga áþreifanlega viðurkenning frá oss? Talað er um að senda honum fé, svo hann deyji ekki svo, að vér fáum ekki að sjá hann, og hann oss. En hvenær? hvenær? Ég segi aftur:

»Heill sé þér mikli Milton Íslenzkra!
fyr ég aldregi fátækt reiddist —!«

Khöfn 10. apríl 1905.

MATTH. JOCHUMSSON.

ISLAND AM BEGINN DES 20. JAHRHUNDERTS, von Valtýr Guðmundsson, aus dem Dänischen von *Richard Palleske*. Kattowitz 1904.

Þar hefur góð bók fengið góðan þýðara. Herra yfirkennari R. Palleske í Landeshut í Slesíu er einn vorra ágætu vina meðal fræðimanna hins mikla þýzka föðurlands. Hafði hann áður en hann gaf út þýðing þessa bæði ritað lof um bók dr. V. Guðmundssonar og sýnt kafla úr henni á þýzku. Þýðingin er að öllu leyti snildarverk, að því er ég get séð, eins og búast mátti við af slíkum manni. Prentun, myndir og allur frágangur er alt fult svo ágætt, sem í hinni dönsku frumprentun. Kvæðin og skáldsagna þýðingarnar aftan til hafa og beztu höfundar þýtt, sitt hver

hinna alkunnu, ágætu íslenzkufræðinga: A. Baumgartner, Poestion, Küchler, fröken M. Lehmann-Filhés og Schweitzer. Baumgartner er alþektur meðal bókamanna á Íslandi, sem einhver hinn skarpasti og næmasti útlendingur, sem um Ísland og bókmentir þess hefur ritað. Sá sem les bók hans »Nordische Fahrten« (nýlega endurbætt útgáfa), hlýtur ósjálfrátt að minnast vorra fornu ágætu klerka í kaþólskri tíð: Ara fróða, Sæmundar í Odda, Jóns helga, Gizurar Hallssonar, svo skín hin hreinasta og göfugasta allsherjarmenning gegnum orð og stíl þessa fræga höfundar. Ég tek þetta sérstaklega fram hér, af því þessa mikilmennis hefur örsjaldan verið getið langa hríð í tímaritum vorum. Hann varð einna fyrstur til að snúa íslenzkum kvæðum á þýzku, og mun þeim, sem gott vit hefur á, virðast svo, að varla finnist klassiskari samskonar þýðingar en hans, enda er hann jafnmikið skáld sem listafræðingur. Öllum hinum hefur og tekizt fremur vonum, þótt sannast sé, að íslenzkum mönnum, sem vanir eru við eigin skáldskap sinn, eða réttara að segja braglist, finnist sjaldan íslenzk góð kvæði breyta til batnaðar í erlendum búningi. Einna fínastur og liprastur ljóðaþýðari finst oss hin nefnda þýzka ungfrú vera, og bæði kvæði Bjarna og Jónasar í sýnishorni því, sem bókin býður, virðast sóma sér mjög svo vel í hennar búningi. Um allar þýðingarnar má segja, að þær eru jafnt til sæmdar bókmentum vorum, sem þeim er sneru þeim á þýzka tungu. Küchler þýðir mæta vel sögur eða nóvellur, og um Poestion eða hans verk þarf ekki að tala hér, því að enginn útlendur maður hefur lagt hálft eins mikla rækt við síðari tíma bókmentir Íslands eins og hann eða sýnt meiri snild, vandvirkni og lærdóm. Starf hans er sannkallað afreksverk.

Þýðandinn hefur prýtt bókina með ýmsum þörfum og heppilegum neðanmáls-athugasemdum. Svo hefur hann og bætt við bókina aftast vel raðaðri skrá yfir bækur, rit og blaðagreinir um Ísland á síðari tímum. Kveðst hann þó telja einungis það af smærri ritgjörðum, »sem ekki sé svo auðvelt að finna í bókasöfnum«. Það er stórmikil bókfræði, sem þar er talið fram, og alt á þýzku: ferðabækur, jarðfræði og alt, er snertir náttúru Íslands, jurta- og dýrafræði, bók- og fagur-fræði, málfræði, sagnafræði, þjóðsagnafræði, menningarfræði. Hvað mundu frændþjóðir vorar hinar nákomnari hafa að bjóða um oss og land vort á móts við þetta?

Herra Palleske er nú einn kominn enn á öndvegisbekkinn meðal vorra þýzku andans vina og velunnara og á því sinn fullan hlut í þökk og heiðri frá vorri hálfu.

MATTH. JOCHUMSSON.

CARL KÜCHLER: GESCHICHTE DER ISLÄNDISCHEN DICHTUNG DER NEUZEIT (1800—1900). — II. Dramatik. (Leipzig 1902).

Það er sjónleikaskáldskapur (dramatik) Íslendinga, er magister C. Küchler segir frá og lýsir í þessu (2.) hefti sögu sinnar um nútíðarrkáldskap okkar. Honum tekst að teygja það yfir nál. 80 blaðsíður, með því að tína alt til, telja alt, er nafn verður gefið í þeirri grein — eins og þegar fornfræðingar sópa saman öllum ögnum, ómerkum jafnt og merkum. Að öðrum kosti hefði líka hr. Küchler harla lítið getað borið á borð af leikkrásum frá Íslandi, því miður.

Alla þá menn, er hafa borið við að búa til leikrit á Íslandi, nefnir höf. og skýrir frá verkum þeirra. Girnast menn að sjá hverir það eru? Þeir eru þessir Séra Snorri Björnsson á Húsafelli (leikrit: »Rúkere og Enra« = Erekur og Arne, óprentað), Sigurður Pétursson (»Hrólfur« og »Narfi«), Geir biskup Vídalín (»Brandur«), Magnús Grímsson (»Kvöldvaka í sveit« og »Bónorðsförin«), Sveinbjörn prestur Hallgrímsson og Helgi kaupm. Jónsson (»Vefarinn með tólfkóngaviti«),

Kristján Jónsson (»Biðlarnir«, einnig »Tímarnir breytast«, »Gestkoman«, »Misskilningurinn« og »Gunnlaugur Ormstunga«, sem eru glötuð?), Vald. Briem (»Leikur í jólaleyfinu«, ópr.), Jón Ólafsson (»Fé og ást«, glatað?), Séra Ólafur Björnsson (»Heimkoman«, glatað?) Ari Jónsson búandmaður (»Sigríður Eyjafjarðarsól«, sömuleiðis »Framfaramaðurinn« og »Afturhaldsmaðurinn«, bæði ópr.), Einar Hjörleifsson (»Brandmajórinn«, ópr.), Valtýr Guðmundsson og Stefán Stefánsson (»Prófastsdóttirin«, ópr.), Tómas Jónsson (»Yfirdómarinn« og »Hallur« bæði ópr.), Jónas Jónson (»Málugi kötturinn eða Víkurfarganið« og »Þrándur í bæjarstjórn«, ópr.), Magnús Jochumsson (»Brúðarhvarfið« og »Biðlarnir«, ópr.), Björn M. Ólsen (»Eitt kvöld í klúbbnum«, ópr.) Bjarni org. Pálsson (»Eitt kvöld í klúbbnum«, ópr.), Páll Jónsson (»Strykið«, einnig »Saklaus og slægur«, »Skjaldvör tröllkona« og »Happið«, ópr.), Halldór Briem (»Herra Sólskjöld« og »Ingimundur gamli«). Íslenzkir vestan hafs: Sigurbjörn Stefánsson (»Ari«), Jóh. M. Bjarnason (»Bragð á móti bragði« og »Borgargreifinn« ópr.), Gunnl. E. Gunnlaugsson (»Maurapúkinn«, einnig »Mormóninn« og »Strykið«, ópr), Gunnsteinn Eyjólfsson (»Norðurfararnir«, ópr.), Þorsteinn M. Borgfjörð (»Biðillinn«, ópr.) Þá loks: Einar Benediktsson (»Hjá höfninni« ópr.). Bjarni Jónsson frá Vogi (»Formáli fyrir leikjum 1895«), Eggert Ó. Briem (»Gizurr Þorvaldsson«), Þorsteinn Egilsson (»Útsvarið«, »Prestskosningin«, »Öskudagurinn«, ópr.), Benedikt Gröndal (»Gandreiðin« og »Ragnarökkur«), Matth. Jochumsson (»Skugga-Sveinn«, »Hinn sanni þjóðvilji«, »Vesturfararnir«, »Tíminn«, ópr., »Helgi hinn magri«, »Jón Arason« og »Aldamót«), Indriði Einarsson (»Nýjársnóttin«, »Hellismenn«, »Systkinin í Fremstadal«, ópr., »Frú Sigríður« og »Sverð og bagall«).

Löng runa — að tölu yfir 30, en höf. segir nú, eins og satt er, að leikverk þeirra því nær allra séu einskis nýt eða mjög lítils virði, meira og minna stórgölluð. Hann hefir lesið yfir öll ritin, sem hann með nokkru móti hefir getað náð í, prentuð og óprentuð; um sum hefir hann orðið að láta sér nægja frásögn kunnugra. Nokkrir af þessum hóp eru ekki afleitir, svo sem Sig. Pétursson, Eggert Ó. Briem, Þorsteinn Egilsson o. fl., en þeim öllum taka fram: Matthías Jochumsson og Indriði Einarsson, er höf. telur frumkvöðla sjónleikaskáldskapar á Íslandi. Matthías skarar þó mest fram úr í hinum fögru ljóðum og lýrisku blómum, er prýða leiki hans, en er að öðru leyti engi stórgarpur í leiksmíð. Indriða er aftur á móti meiri leikgáfa gefin og sumt hefir honum tekist að gera með list úr garði. Segir höf. hann snortinn af Henrik Ibsen.

Þessi bók hr. Küchlers skýrir ekki einungis frá sögu og þroska leikskáldskaparins íslenzka — frá skólaleikjum Sig. Péturssonar og Geirs Vídalíns og öllum hinum lítilfjörlegu tækifærisleikritum til sjónleika Matthíasar og Indriða. Hún getur einnig að nokkru leyti kallast leiksaga Íslands: Rekur framfarirnar, sem orðið hafa á sýningu leika — frá því, er þeir fyrst voru sýndir í Latínuskólanum í Reykjavík eða í stofum einstakra manna, þangaðtil menn nú hafa komið sér upp rúmgóðum húsum með leiksviðum, bæði í höfuðstaðnum og fleirum kaupstöðum. Fyrstu leikhúsfrömuði nefnir hann: Jón Guðmundsson ritstjóra, Jón Árnason bókavörð og Sigurð Guðmundsson málara.

Frásögnin er einkar ljós og skipuleg, og grein er gerð fyrir þróunarsambandi leiksýninganna og leikskáldskaparins og gagnskiftisáhrifum þeirra. Dómar höf. eru víst víðast hvar fyllilega réttir, og þægilegt er að heyra, að hann er ekki sömu skoðunar og Philipp Schweitzer, er í bók sinni (»Island: Land und Leute, Geschichte, Litteratur und Sprache«, Leipzig 1885), kveður Ísland »vanta öll skilyrði til þess að sjónleikaskáldskapur geti þrifist þar«. Magister Küchler á miklar þakkir skilið fyrir starf sitt alt og vináttu til Íslands. En þessari byrjun íslenzks sjónleika-

skáldskapar hefir hann einnig fengist við að lýsa, til þess að hvetja menn til framhalds!

Sem athugun má nefna, að villandi getur það verið, er höf. þýðir orðið »dramatik« sjónleikakveðskap (í staðinn fyrir aðeins sjónleikaskáldskap); sjónleikakveðskapur er einungis ein tegund af »dramatik«, á sama hátt og kveðskapur (ljóðagerð) er ein tegund skáldskapar. *G. Sv.*

JÓNSBÓK ásamt réttarbótum Noregs konunga handa Íslandi frá 1294, 1305 og 1314 er komin út í nýrri útgáfu eftir konferenzráð *Ólaf Halldórsson* (Khöfn 1904). Er bæði að útgáfan er frábærlega vönduð, enda hefir miklu fé og tíma verið til hennar varið. Tekstinn er prentaður eftir beztu handritunum, en jafnframt er neðanmáls prentaður orðamunur úr öllum handritum og þeim skift í tvo flokka eftir gildi þeirra. Hafa 148 handrit verið notuð við útgáfuna að meira eða minna leyti, og má af því ráða, hve mikið og vandasamt verk hér er um að ræða. Aftan við bókina er orðasafn og framan við hana langur og lærður inngangur (á dönsku) um hvernig bókin sé til orðin, gildi ýmsra ákvarðana, eldri útgáfur og þýðingar af af henni og margt fleira. Er með hinni mestu vandvirkni frá öllu þessu gengið og allur frágangur á útgáfunni hinn prýðilegasti, svo að nú er ólíkt hægra við að eiga rannsóknir á þessari merkilegu lögbók vorri, sem í sumum greinum er enn í gildi á Íslandi. *V. G.*

STURLUNGA Á DÖNSKU. Hin danska þýðing á Sturlungu, sem getið var í Eimr. IX, 236, eftir bókavörð dr. *Kr. Kålund* er nú öll út kominn í tveimur bindum. Er það mjög þýðingarmikið verk fyrir alla þá útlendinga, sem kynna vilja sér sögu lands vors á Sturlungaöldinni, en hingað til hafa lítt átt þess kost, með því að fæstir þeirra hafa verið færir um að nota frumritið til hlítar, jafn örðugt og það er aðgöngu í mörgum greinum fyrir útlendinga. Og því meira er varið í þessa þýðingu, sem hún fortakslaust er sú nákvæmasta og vandaðasta, sem til er af nokkurri af sögum vorum. Neðanmáls eru og fjölmargar athugasemdir til skýringar á ýmsum atriðum, sem eru afarmikils virði, enda hefði sá einn getað gert þær, sem er jafn þaullesinn og vel að sér í íslenzkum fræðum eins og dr. Kålund er. Þýðingin á vísunum í sögunni er eftir skáldið Olaf Hansen, og er líka snildarlega frá henni gengið. *V. G.*

UM FORNBÓKMENTIR ÍSLENDINGA (»Lidt om den oldislandske Litteratur«) hefir landi vor séra Jón Sveinsson ritað alllanga ritgerð í kaþólska tímaritið »Varden«, (III, 1—3, jan. — marz 1905). Er bæði að ritgerðin inniheldur allmikinn fróðleik fyrir þá, sem lítt þekkja til þessara bókmenta, enda er hún svo lipurt og skemtilega skrifuð, að hún hlýtur að laða að sér marga lesendur. Hún hefir og vakið talsvert mikla eftirtekt í dönskum blöðum og hafa sum þeirra flutt langa útdrætti úr henni og látið ótvírætt í ljós, að hún hafi orðið til að auka veg Íslands hjá allri alþýðu manna, sem lítt hafi verið áður kunnugt um þessa andlegu fjársjóðu Íslendinga. *V. G.*

ATHUGASEMDIR UM NÝÍSLENZKAR MÁLMYNDIR heitir ritgerð, sem aðstoðarmaður við Forngripasafnið í Uppsölum *Rolf Arpi* hefir skrifað í hinu mikla ritsafni »Nordiska studier tillegnade Prof. Adolf Noreen«. Skýrir hann þar frá ýmsum málmyndum, gælunöfnum o. fl., þar sem *ll* er ekki borið fram á þann einkennilega hátt, sem venjulegt er í íslenzku, heldur sem hálflangt (ekki langt) *l*.

Hann fer og nokkrum orðum um sögu þessa hljóðfyrirburðar og hljóðsambandanna *rn* og *nn*, er mikið hefir verið um ritað í vísindabókum, en þó aldrei verið lýst til hlítar. Þriðji kaflinn í ritgerð hans er um uppruna ýmissa sagnmynda, t. d. *feið, merð, lest* og þess konar, og ber sú rannsókn eins og öll ritgerðin vott um frábæra þekkingu á öllum heimildarritum, er lúta að hinni lifandi tungu, sem hann, enn sem komið er, er einn um að rannsaka málfræðislega. Er og auðsætt, að hann hefir mjög bygt á eigin söfnum og athugunum frá þeirri tíð, er hann dvaldi á Íslandi. Þó ritgerð þessi sé ekki stór, er hún þó dýrmæt viðbót við þá grein norrænnar málfræði, er hún hljóðar um. *H. K. H. B.*

UM FERÐ SÍNA Á ÍSLANDI sumarið 1903, sem þau hjónin Nordenstreng hafa þægilegar endurminningar einar um eftir heimkomu þeirra til Uppsala, hefir Finnlendingur þessi (ɔ: Svíi frá Finnlandi, en ekki Finni, eins og stendur í Eimr. IX, 236) haldið alþýðufyrirlestra í ýmsum bæjum og bygðum í Svíþjóð. Hann er nú kominn heim úr löngum leiðangri frá Norrlandi; en þangað var honum boðið af stjórn alþýðufélaganna sænsku, til þess að fræða Svía í þessum afskektu héruðum um Ísland að fornu og nýju, íbúa þess, alþýðulífið, þjóðerni og stjórnarfar þeirra, og einkennir það meðferð Nordenstrengs á umræðuefni sínu, að hann með frábærri þekkingu og einlægri hluttekningu lýsir þeim sterku áhrifum, sem hann hafi orðið fyrir á Íslandi, svo það minnir menn á Konráð Maurer. Nordenstreng er sannur og einlægur vinur Íslands og hjartanlega ant um að vekja áhuga áheyrenda sinna bæði á hinni frægu fornöld landsins, sem bezt kemur í ljós í fyrirlestrum hans um Íslendingasögurnar, og einnig á framtíð og framfaramöguleikum Íslands, sem einmitt Svíar með sínum sérstöku þjóðareinkennum bera ágætlega skyn á. Í báðum þessum löndum liggja fólgin óþrjótandi efni og kraftar, sem vekja verður alþýðuna til að sjá sem glöggast í hagfræðislegu yfirliti og eins og í skuggsjá framtíðarsjóna einstakra manna, gegnum gleraugu sannra þjóðvina, sem draga ekki dul á, hve mikið er ógert í þeim efnum. Fyrirlestrar Nordstrengs eru ekki smálega kryddaðir með sýningum ágætra mynda af íslenzku landslagi, þjóðareinkennum, búningum og einstökum þjóðkunnum mönnum. Sérstaklega ber hann hlýjan hug til alþýðlegra bókmenta, og ekki sízt hins dýrðlega skálds Þorsteins Erlingssonar (sbr. Eimreiðina X, 76). *H. K. H. B.*

Þ. THORODDSEN: HYPOTHESEN OM EN POSTGLACIAL LANDBRO OVER ISLAND og Færöerne, set fra et geologisk Synspunkt. Ymer 1904, H. 4.

Hin síðustu árin hefir allmikið verið þráttað um, hvort Ísland hafi verið landfast við Færeyjar og Skotland eftir ísöldina síðustu, og eru það sérstaklega grasafræðingarnir, er hafa haldið þessu atriði á loft. Sumir grasafræðingar hafa haldið því fram, að hinn núverandi jurtagróður, t. a. m á Færeyjum og Íslandi gæti bent í þá átt, að eyjar þessar hefðu verið landfastar við Norðurálfuna eftir ísöldina, en aðrir grasafræðingar segja að plönturnar hafi borist til eyja þessara yfir höfin. Að því er sjálfa landbrúna snertir, verða jarðfræðingarnir auðvitað að fella fullnaðardóminn. Og svo er álitið, að áreiðanlegt sé, að þess konar landbrú hafi verið fyrir ísöld. En hvort nokkur landbrú hafi verið eftir ísöld, verður jarðfræði Íslands að skýra. Þessi ritgerð prófessor Thoroddsens, er allra manna bezt þekkir jarðfræði Íslands, er því »orð í tæka tíð«. Höf. kemst að þeirri niðurstöðu að engin landbrú hafi verið eftir ísöldina.

H. J.

STEFÁN STEFÁNSSON och H. G. SÖDERBAUM: ISLANDS FODER- OCH BETESVÄXTER, II, Meddelanden från kungl. Landtbruks-Akademiens Experimentalfelt. No. 83. Stockholm 1904.

Fyrsta heftið kom út 1902. Þess hefir áður verið getið í Eimreiðinni, og skulum vér því láta oss nægja að geta þess, að þar er rætt um innihald 6 grastegunda, 3 starartegunda og 4 annarra hálfgrasa, 1 seftegundar, 1 jurtar, 1 víðitegundar. II. hefti getur um 7 grasategundir, 2 seftegundir, 12 jurtir og 5 tegundir af víði og lyngplöntum. Þessar rannsóknir eru mjög mikilsverðar og með öllu nauðsynlegar til þess, að landbúnaður vor standi föstum fótum. Svo að segja öll hagsæld vor Íslendinga byggist á túnum vorum, engjum og högum. Það er því hverju barni auðskilið, að öll vísindaleg rannsókn á jurtagróðri landsins er eitt hið helzta til að hrinda framförum landsins áfram. Sé rannsóknin ekki vísindaleg (og því áreiðanleg), er ekki um annað en tómt kák að ræða, sem aldrei ber nokkurn ávöxt.

Að því er II. heftið snertir, hafa þeir Stefán og Söderbaum skift verkum með sér á sama hátt og í fyrsta heftinu: Stefán hefir safnað plöntunum með aðstoð Ólafs heitins Davíðssonar og ritað um útbreiðslu tegundanna, og þesshattar, um landið, en Söderbaum hefir framið efnarannsóknina og er hún aðalkjarni heftis þessa.

Tegundirnar, sem rannsakaðar hafa verið efnafræðislega, eru ekki fáar, en hinar, sem eftir er að rannsaka, eru mjög margar. Þetta er því ekki annað en byrjun á mjög þörfu verki, er óskandi væri að Alþingi vort styrkti með ríflegum fjárframlögum framvegis. *H. J.*

HELGI PJETURSSON: OM NOGLE GLACIALE OG INTERGLACIALE VULKANER PAA ISLAND. (Særtryk af »Oversigt over Det kgl. dansk Videnskabernes Selskabs Forhandlinger« 1904. No 4.).

Ritgerð þessi er í þrem höfuðköflum: I. er örstuttur inngangur; II. kaflinn er um eldfjöll. Í kafla þessum er ýtarlega rætt um Snæfellsjökul, Kerlingarskarð, Eiríksjökul, Súlur og nálæg fjöll, og Hestfjall. Höf. getur ýmsra fjalla, er séu millilísa (*interglacial*) eldfjöll; það er að segja fjöll, sem hafi gosið á tímabilinu milli hinna síðustu ísalda. Hann bendir á, að Langjökulspildan sé eins konar 'milliísa' Ódáðahraun og að Eiríksjökull hafi svarað til Trölladyngju. III. kaflinn er um aldur eldfjallanna og ritar höf. þar ýtarlegar um »milliísa tímabil«. Að lokum getur höf. þess, að alt bendi á, að Ísland hafi ekki verið landfast við önnur lönd eftir síðustu ísöld.

Athuganir höf. eru mjög mikilsverðar, en þær eru þó ekki nema fyrsta skrefið í áttina til að ráða þær rúnir, er ísaldirnar hafa ritað á Íslandi. Slíkar rannsóknir hafa mikið vísindalegt gildi og væri það sómi fyrir Ísland að halda þeim áfram með fullri alvöru. *H. J.*

Athugasemd. Af því ekki hefir tekist að ná nógu snemma í allar myndirnar í móritgerð Ásgeirs Torfasonar, verður síðari kafli hennar að bíða næsta (3.) heftis.

RITSTJÓRI EIMREIÐARINNAR verður í Reykjavík frá því um 20. júní til ágústloka, og geta viðskiftamenn ritsins hitt hann þar eða skrifað honum þangað á því tímabili.

Sameiningin, kirkjulegt mánaðarrit, gefið út í Winnipeg, Canada. Ritstj. *Jón Bjarnason.* Vandað að prentan og útgjörð allri. Verð í Ameríku 1 doll. árg., en aðeins 2 kr. á Ísld. — Aðalsöluumboð á Ísl. hefir Sig. Kristjánsson í Rvík.

Mikil gróðavon!!!

Sérhver, sem kynni að óska að geta bætt lífskjör sín, að fá vitneskju um góðar og arðvænlegar hugmyndir, að komast í samband við firmu, sem gefa há ómakslaun og ráða agenta upp á góð kjör, og yfirleitt ætíð vill fá að vita um hvað eina, sem mikið fé má græða á, ætti að senda áritan sína til **Skandinavisk Korrespondanceklub,** København, K.

H. Steensens Smjörlíki

er ætíð bezta smjörlíkið og fæst í hverri verzlun á Íslandi, sem lætur sér ant um að hafa birgðir af vel völdum vörum.

Íslenzk umboðsverzlun.

Beztu innkaup á öllum útlendum vörum og sala á hverskyns íslenzkum vörum erlendis. *Einungis fyrir kaupmenn.*

Jakob Gunnlögsson,
København K.

Hið bezta sjókólaði er frá verksmiðjunni »Sirius« í fríhöfninni í Khöfn. Það er hið drýgsta og næringarmesta og inniheldur meira af kakaó en nokkur önnur sjókólaðitegund.

Reynið hin nýju, ekta litarbréf frá litaverksmiðju Buchs:

Nýtt, ekta demantsblátt	Nýtt, ekta meðalblátt
Nýtt, ekta dökkblátt	Nýtt, ekta sæblátt.

Allar þessar 4 nýju litartegundir lita fallega og ekta *í að eins einum legi (bæsislaust).* Annars mælir verksmiðjan með sínum viðurkendu sterku og fallegu litum, með alls konar litbrigðum, til heimalitunar.

Litirnir fást hjá kaupmönnum alstaðar á Íslandi.

Buchs Farvefabrik, København, V.
stofnuð 1872 og verðlaunuð 1888.

Jensen & Möller

Verksmiðja, sem býr til **kex** (biscuits), **kökur** og **sætindakrydd**
København, C.

Biðjið **ætíð** og **alstaðar** um vort ágæta, endingargóða og ódýra **kex** og **kökur**.

EFNISYFIRLIT.

Prentað hjá S. L. Möller. — Kaupmannahöfn.

XI. ÁR 3. HE

EIMREIÐIN

RITSTJÓRI: DR. VALTÝR GUÐMUNDSSON

KAUPMANNAHÖFN 1905.

Með því að fult útlit er fyrir það, að stórkostlega muni fara í vöxt hér á landi notkun steinolíu hreyfivéla í opna báta og jafnvel þilskip, þá leyfi ég mér að birta almenningi álit mitt viðvíkjandi báta-mótorum. Ég hefi nú kynt mér steinolíu-mótora, sem brúkaðir eru í báta og þilskip, og hefi ég við nána kynningu og yfirvegun á mótorunum komist að þeirri niðurstöðu, að mótorarnir þurfa talsverðra breytinga og umbóta við til þess að geta orðið verulega auðveldar og þægilegar hreyfi-vélar í báta. Og þar sem ég mun vera sá fyrsti íslenzkur maður, sem hefi verulega hvatt menn til að nota vélar þessar í báta, þá hefi ég fundið hvöt hjá mér til þess að vinna að þessu landsmönnum mínum til hagsmuna, og hefi ég því áformað að fara til útlanda á næsta hausti og fá mótorana umbætta á þann hátt, sem ég veit hagfeldastan fyrir hina íslenzku báta-sjómenn. Þar sem ég eftir núverandi útliti að dæma þykist þess fullviss, að Íslendingar munu eftirleiðis verja mörg þúsund krónum árlega til mótorakaupa, þá leyfi ég mér að benda mönnum til að bíða við með mótora-pantanir þar til ég hefi feingið þær breytingar og umbætur á mótornum, sem ég álít óumflýjanlegar, og get ég alls ekki að þessu sinni ákveðið, frá hvaða verksmiðju mótorarnir verða. Ég auglýsi það síðar í dagblöðunum, því það er alls ekki víst, að mótorarnir verði frá þeirri verksmiðju, sem ég nú hefi umboð fyrir, því eingöngu mun ég taka tillit til þess, hvor mótora-verksmiðjan er fúsust til að vilja umbæta mótorana og leggja í kostnað þann, sem það hefir í för með sér, og er því eins víst, að það geti orðið sú verksmiðja, sem nú þegar hefir hér marga umboðsmenn víðsvegar kringum land.

Ég vona að landsmenn mínir taki fullkomið tillit til þess, að ég er að stefna í þá átt, sem stórmikla þýðingu hefir fyrir framtíð fiskiveiðanna kringum Ísland.

Reykjavík 22. júlí 1905.

Bjarni Þorkelsson,
skipasmiður.

Mór.

(Framhald frá 1. hefti).

---

2. Purelta. — Aðferð þessa mætti líka nefna mómótun til aðgreiningar frá mósteypu — voteltu. — Á dönsku er þannig unninn mór nefndur »Pressetörv« á sænsku »presstorf« eða »maskinformtorf«.

Við mómótun er mórinn eltur eins og hann kemur fyrir, án þess að sett sé vatn saman við hann.

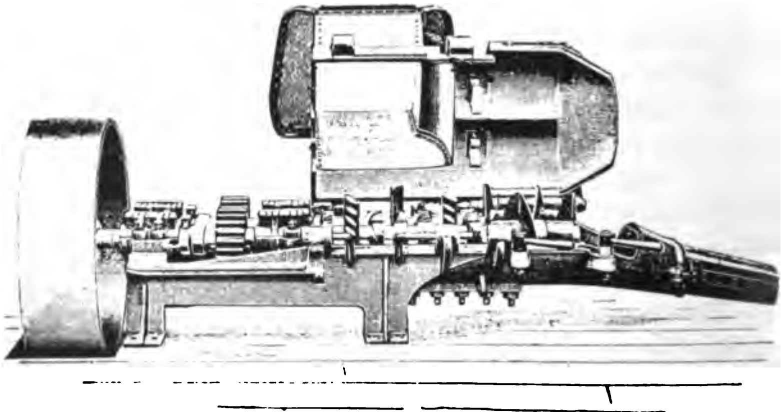
Það var tekið fram áður, að mikla þýðingu hefði að ræsa vel mómýrarnar, áður en tekið er að vinna þær. Að því er móeltuna snertir, þá fæst eins og áður er sagt vinnusparnaður í aðra hönd, er nemur miklu meiru en framræslukostnaðinum. Sama er að segja um voteltuna, en þar bætist það við, að ef þureltan á að fara í góðu lagi, má mórinn, sem eltur er, helzt ekki hafa meira en 80 títíundir af vatni, en mór úr votum mýrum hefur oft í sér 90 títíundir vatns. Ennfremur er því svo varið, að mýrin sjálf er venjulega brúkuð fyrir þerrivöll við þureltu og er því mjög áríðandi að yfirborð hennar sé sem allra þurrast að unt er. Við þureltu er því rækileg framræsla ekki einungis gagnleg, heldur alveg nauðsynleg. Sé mýrin mjög vot, ætti helzt að ræsa hana svo sem ári áður en byrjað er á mótekjunni, svo hún hafi tíma til að síga og þéttast. Aðalskurðirnir, sem ætíð eru fáir, stundum aðeins einn, eiga að ná til botns í mýrinni; skurðirnir á þerrivellinum eru venjulega gjörðir 0,6 m. á dýpt, en með aðeins 10—20 m. millibili.

Um miðja nítjándu öld voru smíðaðar móvélar, bæði á Englandi, Þýzkalandi og víðar, en flestar reyndust þær lítt nýtar. Það er fyrst árið 1858 að nýtileg móeltivél kemur til sögunnar. Hana lét ministeralráð Weber í Bajern smíða. Vél Webers líktist í aðalatriðunum vélum þeim, er hafðar eru til að elta leir við tígulsteinsgjörð. Fyrst framan af var mórinn mótaður með höndum, líkt og þá tíðkaðist með tígulsteina, en brátt var vélinni breytt þannig, að mórinn kom úr henni í mátulega digrum ferstrendum streng — eða strengjum —, er svo var skorinn í hæfilega stór stykki.

Á síðustu árum hafa verið smíðuð kynstrin öll af móeltivélum, og hafa ýmsar þeirra reynst vel, aðrar lakar, eins og gengur.

Ein af nýjustu endurbótunum er, að vélin hlutar sjálf móstrenginn; en áður var það — og víða ennþá — gjört með handafli.

Ein hin bezta og útbreiddasta móeltivél er vél sú, er hinn nafnkunni sænski verkfræðingur Anrep hefur einkaleyfi fyrir. Anrepsvélarnar eru einkum útbreiddar í Noregi, Svíþjóð og Rússlandi. Þær eru smíðaðar á ýmsri stærð og bæði með tveimur og með einum ás. Yfirburðir Anrepsvélanna eru sérstaklega, hve frábærlega þær eru einfaldar og fábrotnar og svo traustar, að viðgjörðir eiga sér vart stað. Traustleikinn er höfuðatriði, sem vart verður lögð ofmikil áherzla á. Anrepsvélarnar eru svo traustar, að komi eitthvað í þær, er þær ekki geta unnið á, t. d. steinn eða mjög seigar trjárætur, þá brotnar vélin ekki, bara stöðvast.

16. mynd.

Á 16. mynd sést ein af Anrepsvélunum að innan, efrihluta bolsins er lyft upp. Vélin hefur tvo ása. Annar þeirra rekur aflvélina, og þareð þeir eru settir í samband með tveimur tannhjólum (er sjást á myndinni), snúast þeir sinn veg hvor. Margir stálhnífar eru festir eftir skrúfulínu á báða ásana. Hnífarnir eru undnir, svo þeir mynda nokkurskonar slitna skrúfu, og settir þannig, að hnífarnir á öðrum ásnum grípa inn á milli hnífanna á hinum ásnum. Fremst á ásnum eru ein eða tvær umferðir af heilli skrúfu. Auk þessara hnífa standa hnífar upp frá botni vélarbolsins og einnig niður frá lokinu. Hreyfanlegu hnífarnir strjúkast fast fram hjá þessum föstu hnífum og klippa því í sundur tægjur og rætur, er kunna að vera í mónum. Nokkrir af föstu hnífunum eru svo langir, að þeir grípa hver á móti öðrum utan um

ásana, líkt og áslög, og styrkja þannig mjög ásana. Þess var áður getið, að hreyfanlegu hnífarnir væru skrúfuundnir, og að fremst á ásnum væri skrúfa eða snígill. Auk þess að mórinn hnoðast og saxast smátt í vélinni, þokast hann jafnframt áfram að opi vélarinnar og þrýstist út um það í samfeldum óslitnum streng. Stundum er vélaropinu skift með járnþynnum, og verða þá strengirnir jafnmargir og opið er margskift. Venjulega er móstrengurinn skorinn í hæfilega stóra kögla með handafli, en á seinustu árum er vélin oft látin gjöra það sjálf. Vél þessi býr til 45—50 smálestir af þurrum mó á dag með 10 tíma vinnu. Mannafli við hana 23 fullorðnir menn og 4 drengir. Aflvélin hefur 42 hesta afl. Sjálf vélin með lyftivél vegur 5100 kíló, og kostar 4200 krónur. Með aflvél og öllum öðrum útbúnaði sem fullkomnustum, kostar hún 13800 krónur.

Anrep hefur líka búið til móeltivél með einum ás. Er hún að öðru leyti mjög svipuð hinni fyrnefndu, en talsvert minni. Hún býr til 25—30 smálestir af þurrum mó á dag. Aflvélin hefur 30 hesta afl. Mannafli við hana 15 fullorðnir menn og 4 drengir. Verð með öllum útbúnaði 9670 krónur. Anrepsvélarnar eru nú smíðaðar hjá »Åbjörn Anderssons Mekaniska Verkstads Aktiebolag« Svedala í Svíþjóð.

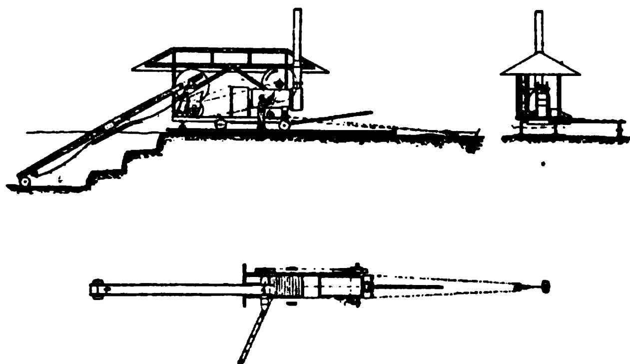
Af öðum móvélum vil ég nefna vél, sem F. L. Smidth & Co. í Kaupmannahöfn hafa látið smíða. Vél þessi er talsvert frábrugðin áðurnefndri vél, einkum að því, að mórinn þrýstist gegnum járnþynnu með mörgum götum. Fast við þynnuna snýst stjörnumyndaður hnífur, er klippir móinn jafnóðum og hann þrýstist í mjóum strengjum gegnum götin á þynnunni. Vélin saxar móinn mjög smátt og blandar hann mjög vel, svo að jafnvel mjög laus mór — pisja — verður harður og þéttur.

Vélin er talsvert margbrotnari en Anrepsvélarnar, hefur t. d. fleiri tannhjól, og er því vísast að henni verði hættara við bilun en Anrepsvélunum, og að óhægra sé að gjöra við hana, ef á þarf að halda. Talið er að vélin þurfi 8 hesta aflvél, en þá er ekki talið með afl það, sem gengur til lyftivélarinnar. Dagsverkið er 40—70000 mókögiar, sem samsvarar hér um bil 20 smálestum af þurrum mó.

Margar fleiri móvélar eru til, en að því er ég bezt veit hafa þær flestar reynst lakar en Anrepsvélarnar, og engar betur, svo ég hirði ekki um að lýsa þeim hér.

Lyftivélin, sem flytur móinn að eltivélinni, er nokkuð svipuð eltivélinni við Sparkær verksmiðjurnar; þó er rennan talsvert breiðari. Neðri endi hennar hvílir á botni mógrafarinnar, en efri endinn er uppi yfir skálinni á eltivélinni og fellur mórinn af skóflunum eða spöðunum á lyftivélinni niður í skálina. Lyftivélin stendur venjulega í sambandi við eltivélina þannig, að ef eltivélin stöðvast af einhverri ástæðu, stöðvast lyftivélin líka.

Á 17. mynd sést Anrepsmóeltivél með lyftivél og aflvél. Neðri endi lyftivélarinnar er á hjólum, og eru plankar lagðir undir þau. Á nýjustu vélunum eru engin hjól undir lyftivélinni, neðri endinn aðeins sleðalagaður. Venjulega hangir lyftivélin aftan í, líkt og á myndinni, en stundum er hún þó til hliðar út frá eltivélinni; hið síðara er óhentugra að mörgu leyti, en hefur þann kost, að eltivél og aflvél standa þá ekki eins tæpt á grafarbakkanum.

17. mynd.

Á sömu mynd sést, að eltivélin og aflvélin standa á lágum palli eða öllu heldur vagni. Vagn þessi rennur á stálteinum og er því hægt að flytja hann, og jafnframt allar vélarnar, jafnóðum og mógröfin lengist. Til að flytja vélarnar er höfð keðja eða vírkaðall; er annar endi hans festur í vélapallinn og honum svo brugðið um hjól, sem fest er í akkeri framundan vélunum (sést á myndinni), en hinum endanum er brugðið um höfuðás aflvélarinnar, og hún þannig látin færa vélarnar.

Á myndinni sést, að mórinn er grafinn á mismunandi dýpt í senn. Á hverju þrepi standa tveir menn að greptri, sinn hvorumegin við lyftivélina, og kasta mónum með skóflum upp í hana. Með þessu móti, að grafa í senn hin ýmsu lög mósins, blandast þau miklu betur og hinn elti mór verður miklu samkynjaðri og jafnari en ella mundi. Á 18. mynd er Anrepsvél við vinnu. Bezt

sést lyftivélin, ennfremur sést til hægri handar völtruborðið og maður, er tekur móinn frá vélinni og leggur hann í vagnana.

Aflvélin er venjulega færivél (Lokomobil) og er kynt með mó. Á stöku stað, einkum þar sem margar móvélar eru í sömu mýrinni eða í nánd hver við aðra, eru þær reknar með rafmagni. Rafmagnið er þá framleitt í einni miðstöð og leitt þaðan þangað, sem þarf að halda á því. Með þessari tilhögun sparast kyndari við hverja vél, en stofunarkostnaðurinn verður talsvert meiri.

Til að flytja móinn frá eltivélinni út á þerrivöllinn, eru hafðir vagnar, er ganga á flytjanlegum sporvegi. Á 19. mynd sést partur af þessum sporvegi. Hann er tvöfaldur og ganga vagnarnir frá eltivélinni eftir öðrum, en að henni eftir hinum. Milli þeirra liggja hreyfanlegir sporskiftar. Efst á myndinni til vinstri sést móbreiðan og er breidd þerrivallarins valin svo, að móbreiðan gangi jafnt fram og gröfin. Þegar þerrivöllurinn er alþakinn að sporveginum, eru sporin flutt 6 metra. Neðst á myndinni til vinstri er móvagn. Borðbútarnir (sjá 17. mynd) með móköglunum á eru teknir af völtruborðinu og lagðir á vagnálmurnar, 8 á þær neðri og 9 á þá efstu. Á hverjum borðbút eru venjulega 4 köglar, svo að á hverjum vagni eru 100 köglar, er vega votir hér um bil 4 kíló hver eða alls 400 kíló. Vögnunum er ekið með mannafli og fylgir einn maður hverjum. Þegar út á þerrivöllinn er komið, eru borðbútarnir teknir af vögnunum og móköglunum steypt af þeim í reglulegar raðir, borðbútunum er svo ekið á tómu vögnunum til eltivélarinnar aftur.

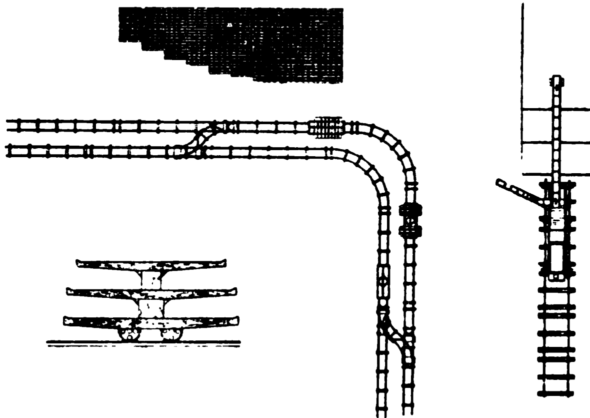

18. mynd.

Stundum er sporbrautin hringlögð og er þá sú hlið hennar, sem fjærst er mógröfinni, færanleg og flutt jafnóðum og þerrivöllurinn fyllist. Þegar mógröfin hefur lengst um breidd hrings-

ins, er sporbrautin flutt um set. Á síðustu árum hafa þessar hringbrautir verið endurbættar þannig, að vírstrengur, sem aflvélin hreyfir, er látin draga vagnana, ellegar þeir eru reknir með rafmagni. Sparast mikið mannafl við það, en útbúnaðurinn er dýr, og ekki svo fullkominn ennþá, að fullkomlega sé hægt að reiða sig á hann.

Að sínu leyti eins og við voteltuna, hafa verið smíðaðar litlar þureltivélar, sem reknar eru með hestafli. Á 20. mynd sést ein af þessum vélum. Hún er smíðuð af »Ystads Gjuteri och Mekaniska Werkstads Aktiebolag« í Ystad í Svíþjóð. Vélin er $1^{1}/_{2}$ m. á hæð, vegur 900 kíló og kostar á staðnum 350 krónur. Ásinn (y), sem hestinum er beitt fyrir, er 7 metrar á lengd. Eftir skýrslu frá Svíþjóð býr hún til með einum hesti (heima þyrfti sjálfsagt tvo hesta) 15 til 20 þús. mókögla á dag. Hver köggull er að stærð 4×5×8 þuml. Dagsverkið verður því hér um bil 6—8 smálestir af þurrum mó. Um mannaflann er ekki talað í skýrslunni, en að öllum líkindum er hann talsvert meiri en við álíka stórar voteltivélar (sjá Eimreiðina XI, 57).

19. mynd.

20. mynd.

Vélin er sett þannig niður, að grafin er gryfja $1^{1}/_{2}$ m. á lengd og $^{3}/_{4}$ m. á breidd, og vélin sett yfir annan endann á gryfjunni, svo að fóturinn (z) stendur á jörðunni. Jafnframt og mónum er kastað í vélina er helt dálitlu vatni í hana, til að létta eltuna; þó má það ekki vera meira en svo, að mórinn haldi sér þegar hann kemur úr vélinni. Mórinn kemur úr vélinni út um mynnið A í fjórum strengjum, og tekur einn maður þar við þeim á smá

tréfleka, og bútar þá í hæfilega (8 þuml.) langa kögla. Flekarnir með köglunum á eru svo bornir eða ekið út á þerrivöllinn.

Talsverð líkindi eru til, að vél þessi, eða svipaðar vélar, gætu komið að góðu haldi sumstaðar heima, einkum þar sem ekki hagar vel til fyrir voteltu.

Ég hef nú lýst að nokkru helztu móvinnuaðferðum: móstungu, voteltu og þureltu.

Í fyrrihluta þessarar ritgjörðar (sjá Eimr. XI, 45—6) eru taldir helztu ókostir stungins mós, og eru þeir einkum, hve molgjarn hann er og hætt við að blotna upp. Aðalkostur hans, eða eini kosturinn, er að hann er ódýr og þarfnast lítils útbúnaðar. Þar sem mór er svo góður í sjálfu sér, að hann molnar ekki í meðferðinni og er harður og þéttur, er móskurður að líkindum hagkvæmasta aðferðin. En því miður er það aðeins á stöku stað, að mór er svo góður frá náttúrunnar hendi, og því víðast hvar nauðsynlegt, að bæta hann með eltu, ef hann hann á að verða gott og hagkvæmt eldsneyti. Kemur þá að þeirri spurningu: Hvor er betri voteltan eða þureltan.

Um þetta atriði eru mjög skiftar skoðanir. Hér í Danmörku hefur voteltan algjörlega yfirhöndina, á Þýzkalandi og Hollandi er hún altíð — þó í nokkuð annarri mynd en í Danmörku — og í Svíþjóð og Noregi er hún fágæt, en hefur þó rutt sér nokkuð til rúms á síðustu árum. Skilyrði fyrir góðum árangri af voteltu er, að fyrir hendi sé stór, sléttur, harðlendur og helzt hálendur þerrivöllur. Þessu er einmitt þannig varið víða í Danmörku, en þar sem svo hagar til, að nota verður mýrina sjálfa fyrir þerrivöll, t. d. í Herning, hefur voteltan ekki viljað borga sig.

Eitt hefur reynslan sýnt áreiðanlega, og það er að voteltan, þar sem hún á við og er í góðu lagi, eins og t. d. í Sparkær og Moselund, er ódýrari en þureltan. Liggur það mest í flutningnum frá eltivélunum. Með Sparkæraðferðinni er hægt að fylla vagnana með tveim handtökum — að skjóta loku frá og fyrir —, en við þureltuna verður með handafli að leggja borðbútana á völtruborðið, taka þá af því aftur með mököglunum á og leggja þá á vagnana. Vögnunum er svo ekið með handafli út á þerrivöllinn og borðbútarnir teknir og köglunum steypt af þeim, og þeir svo lagðir á vagninn aftur. Auðvitað vegur nokkuð upp á móti þessari vinnu, vinnan við að jafna móleðjunni í mótagrindurnar og færa

þær, en auðsætt er þó, að þureltan er mannfrekari. Auk þess eru vélarnar nokkuð dýrari og þurfa meira gufuafl — og þar með meira eldsneyti —.

Landbúnaðarráðaneytið sænska lét 1903 reyna nokkrar móeltivélar og voru þær þessar:

Nr. 1. Voteltivélar frá Th. Ekholm. Aðferðin í aðalatriðum sama og í Sparkær. Munurinn var, að vélarnar voru hreyfanlegar, líkt og tíðkast með þureltivélar, og höfðu lyftivél til að flytja móinn að eltivélinni. Aflvélin hafði 19 hestöfl og allar vélarnar kostuðu 8350 kr.

Nr. 2. Þureltivél frá Anrep (I B). Aflvélin hafði 42 hestöfl. Verð vélanna 12889,50 kr.

Nr. 3. Þureltivélar frá Anrep (II B), en minni en Nr. 2. Aflvélin hafði 25 hestöfl. Verð vélanna 8122,50 kr.

Nr. 4. Þureltivélar frá Svedala-verksmiðju. Aflvélin hafði 34 hestöfl. Verð vélanna 8891,50 kr.

Í töflunni hér á eftir er samanburður á hvað þessar vélar afkasta o. s. frv.

	Nr. 1	Nr. 2	Nr. 3	Nr. 4
Vinnuafl (2 drengir — 1 fullorðinn)	8	25 1/2	17 1/2	21 1/2
Mór tekinn upp á 10 kl.st. teningsmetr.	121	303,5	202	193
Þur mór (25% vatn) á 10 kl.st. smál.	17,95	46,9	31,86	29,91
Vinnukostnaður (daglaunin 3 1/2 kr.) við eina smálest af þurrum mó kr.	1,56	1,90	1,96	2,50

Á því framan talda sést, að voteltan er talsvert ódýrari en þureltan, og enn þá meiri verður munurinn, ef tekin er til samanburðar einhver af beztu dönsku verksmiðjunum, t. d. Økær-verksmiðjan. Þar búa 21 maður til 67,5 smálestir af þurrum mó á dag. Með 3 1/2 kr. daglaunum, eins og í dæmunum hér að framan, verður vinnukostnaðurinn, 1,10 kr. fyrir smálestina. Í öllum dæmunum eru að eins reiknuð vinnulaunin, en ekki eldiviður, afborganir og vextir af stofnfénu o. s. frv. Að kostnaður við móinn í Sparkær er talinn miklu meiri hér að framan, kemur af því, að þar er þetta alt talið með, og auk þess eru daglaunin þar 5—6 kr.

Að þureltan er svo dýr, kemur mest af því, að svo mikil vinna gengur til að taka móinn frá vélunum og flytja hann út a þerrivöllinn. Til að sneiða hjá þessum ókosti, hefur Hansen verksmiðjustjóri í Herning smíðað móeltivél, sem sjálf leggur móinn

frá sér. Því miður er meðfylgjandi mynd af vélinni ekki sem greinilegust, en betra var ekki til að dreifa. Ég sá vél þessa við vinnu í sumar og leizt vel á hana, en þar eð hún er vart fullgjör ennþá, sleppi ég að lýsa henni nánar.

Að svo stöddu er ekki hægt að skera úr því með neinni vissu, hvaða móvinnuaðferð verði hentugust heima; til þess er mór og mómýrar og annað, er lýtur að móiðnaði þar, alt of lítið rannsakað, og vísast er, að ein aðferðin eigi bezt við á einum stað og önnur á hinum. Mikil líkindi eru samt til þess, að voteltan reynist

21. mynd.

yfir höfuð að tala hentugri, að minsta kosti upp til sveita, þar sem varla er hægt að búast við móiðnaði í stórum stíl. Voteltan hefur þá góðu kosti, að hún er ódýr og hægt að hafa hana umfangsmikla eða umfangslitla eftir vild, án þess að breyta vinnuaðferðinni í nokkru verulegu. Ennfremur eru vélarnar og annar útbúnaður svo fábrotið, og sjálfsagt má smíða meiri partinn af því heima. Votelta með vélum getur vel borgað sig, þótt ekki séu búnar til nema svo sem 50—100 smálestir af mó á ári, eða jafnvel minna, og fyrir svo mikinn mó ætti að geta skapast markaður í mörgum sveitum. Kostnaðurinn við hestamóvélarnar (sjá

Eimr. XI, 57—59) er jafnvel ekki meiri en svo, að vel gæti borgað sig að nota hana á stærri heimilum eða nokkur smærri gætu slegið sér saman um eina. Að handelta mó getur vel borgað sig til heimilisþarfa, jafnvel á litlum heimilum.

Þureltan þar á móti krefur yfir höfuð að tala dýrar vélar, og getur því ekki borgað sig nema vélarnar hafi nóg að starfa þann tíma, sem hægt er að stunda móvinnu. Á Íslandi verða það líklega ekki nema 50 dagar á ári. Minstu Anrepsvélarnar búa til 20—30 smálestir af þurrum mó á dag eða á 50 dögum hér um bil 1000—1500 smálestir. Fyrst um sinn kemur varla til mála, að hægt sé að selja svo mikið af mó á einum stað, nema í Reykjavík og nokkrum stærri kauptúnum landsins.

Að vísu eru til, eins og áður er sagt, litlar þureltivélar, en að minni hyggju standa þær talsvert að baki álíka stórum voteltivélum.

Hvað sjálfum mónum viðvíkur, sem búinn er til með þessum tveimur aðferðum, þá er ekki mikill munur á honum, þó er þurelti mórinn öllu þéttari og þyngri í sér.

Í fyrra gjörði ég nokkar tilraunir með mó úr Kringlumýri við Reykjavík, er sýna nokkurnveginn, hvernig mórinn breytist við meðferðina. Skorni mórinn sprakk og molnaði. Eðlisþyngd hans að meðaltali 0,59. Mór, sem var eltur með jafnri þyngd sinni af vatni — voteltur — var þéttur, harður og hér um bil sprungulaus. Eðlisþyngd hans að meðaltali 0,76. Mór, sem var eltur án þess að vatn væri sett saman við hann — þureltur —, var mjög harður, en sprakk dálítið, einkum neðsta lagið úr mýrinni. Eðlisþyngd hans að meðaltali 1,09. Ég skal geta þess, að síðast taldi mórinn var hnoðaður betur og saxaður smærra en gjörist í venjulegum móvélum, svo í rauninni yrði munurinn ekki eins mikill, og hér segir, á voteltum og þureltum mó.

MÓSALLI.

Ég hef heldur kosið að nota orðið mósalli um það, sem Danir kalla »Törveströ«, en mómylsnu, því eins og sýnt verður, er það, sem ég kalla mósalla, ekki alveg sama og mómylsna.

Mómylsna sú, er tilfellur víða hvar heima, er, að minsta kosti sumstaðar, höfð til að bera undir skepnur og blanda saman við áburð. En að taka upp mó til þess að mylja hann niður, mundi vart þykja búhnykkur heima, og þó eru víða um lönd stórar verk-

smiðjur, er einkum fást við mósalla tilbúning, og auk þess eru ósköpin öll búin til af honum í smáum stíl til heimilisnota. Á Þýzkalandi, í Svíþjóð, Noregi og víðar, eykst mósalla framleiðslan stórum stigum ár frá ári, en ennþá sem komið er hefir þó eftirspurnin aukist ennþá óðar, og er það bezti votturinn um gagnsemi hans. Reynslan sýnir líka, að mósalli stendur framar öllum öðrum tíðkanlegum undirburði, hann sýgur t. d. meiri vökva í sig en aðrar undirburðartegundir. Til að sýna þetta ljósar, vil ég tilfæra árangurinn af tilraunum, sem sænska mýrræktarfélagið hefir látið gjöra með þerrimagn ýmsra undirburðartegunda. Við tilraunir þessar reyndist að:

Mosi	sýgur í sig	$1^{1}/_{3}$	sinnum	þyngd	sína	af	vatni.
Lyng	— - —	3	—	—	—	-	—
Sag	— - —	$2^{4}/_{5}$—$5^{1}/_{4}$	—	—	—	-	—
Hálmur	— - —	$3^{2}/_{3}$—$4^{1}/_{2}$	—	—	—	-	—
Mósalli	(úr hámýramó)	8—16	—	—	—	-	—

Tölur þessar eru meðaltal af fjölmörgum tilraunum, og sést ljóslega á þeim, hvílíka yfirburði mósallinn hefir.

Beztur mósalli fæst með því, að tæta eða mylja vel þurran hámýramó, — þ. e. a. s. mó, sem er myndaður því nær eingöngu af mosategundum — og er því betri sem mórinn er minna rotinn. Þess háttar mór er lítilsvirði til eldsneytis, nema hann sé eltur því betur, er laus í sér, léttur og hitalítill. Nú er að vísu talsvert efamál, hvort þannig lagaður mór finst að nokkrum mun heima, þótt ólíklegt sé annað. Að honum er minni gaumur gefinn en þétta og harða mónum, kemur eðlilega af því, að hann er lítt nýtilegur til eldsneytis, og þar sem slíkur mór liggur ofan á aðalmólaginu, — sem er altítt — er honum oftast kastað burt með rofinu. En þótt nú þessi góða mótegund væri ekki fyrir hendi, væri samt ekki frágangssök að búa til mósalla heima úr venjulegum lágmýramó. Sá galli er á möluðum, vel rotnum og vel þurrum mó, að hann rýkur, og auk þess er þerrimagn hans sjálfsagt talsvert minna en hámýra eða mosamósins. Því miður hef ég ekki rannsakað þerrimagn þeirra íslenzku mótegunda, er ég hef haft til rannsókna, en mér þykir sennilegt, að þær sjúgi í sig að minsta kosti 4—6 sinnum þyngd sína af vatni. Venjuleg túnmold, sem á stöku stað er notuð saman við áburð, sýgur í sig hér um bil $^{3}/_{4}$—$1^{1}/_{4}$ af þyngd sinni af vatni, og má því teljast lakur undirburður. Að líkindum er veggjamold nokkru betri.

Auk þess að mósalli sýgur mjög ákaft vökva í sig, sýgur hann líka í sig daunillar lofttegundir og bætir þannig loftið í peningshúsum. Hann hindrar ágætlega efnamissi úr áburðinum og þar við bætist, að í honum er talsvert af köfnunarefnissamböndum, er við rotnun verða hæf til jurtanæringar. Þessu til sönnunar eru tilraunir, er gjörðar hafa verið, og reyndist við þær að undan nautgripunum kom á degi hverjum, ef borið var undir:

Mósalli	84.15	grömm	af	köfnunarefni.
Hálmur	71,60	—	-	—
Sag	62,79	—	-	—

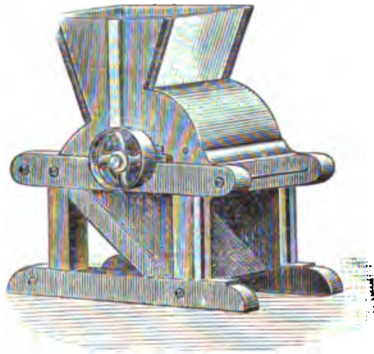
Sést á þessu, að mósallinn geymir betur köfnunarefnið, en annar undirburður.

Mósalli er unninn á margan hátt. Ein aðferðin, er tíðkast nokkuð víða og er mjög ódýr, er að plægja mýrina að haustinu, láta svo plógstrengina liggja óhreyfða veturinn yfir. Frostið losar þá móinn og gjörir hann myldnari. Að vorinu er svo herfað rækilega, og mylsna sú, er myndast, er rökuð saman með klárum jafnóðum og hún þornar. Heima ætti þessi aðferð líklega ekki vel við, af því að mýrarnar eru jafnan með þéttri, seigri grasrót, sem ilt er að vinna á, en þó er ekki ómögulegt, að hún yrði notuð á sumum stöðum.

Önnur aðferðin er að skera móinn á venjulegan hátt. Móinn má taka upp hvenær sem vera skal, en bezt er að gjöra það að haustinu. Er svo mórinn látinn frjósa úti veturinn yfir og þurkaður næsta vor eða sumar. Frostið losar móinn, svo hægra er að tæta hann á eftir. Um almennan móskurð er talað í fyrrahluta þessarar ritgjörðar (Eimr. XI, 1. h.) og á bls. 43 er mynd af þeirri móskurðaraðferð, er tíðkast í Sparkær og víðar. Í stað þess að skera skurðinn a, með knífnum á 2. mynd 1, má vel stinga hann með skóflu eða með spaðanum 2 á sömu mynd. Móflögurnar eru venjulega 30 cm. á lengd, 15 cm. á breidd og 7—8 cm. á þykt. Aðalörðugleikinn við mósallatilbúning er þurkunin. Það var áður sagt (Eimreiðin XI, 46), að skorinn mór sé gjarn á að blotna upp, og á það einkum heima um þessa léttu og lausu »pisju«, sem hentugust er í mósalla. Að vísu má vel takast að þurka hann á venjulegan hátt með því að reisa hann, hreykja honum o. s. frv., en á votviðra sumrum heima er ég samt hræddur um að hann fáist ekki fullþurr. Í Noregi og víðar er altítt að þurka hann á þurkgrindum. Mynd af þurkgrindum er í Eimreiðinni XI, 46. Á

seinni árum hafa tíðkast nokkuð öðruvísi lagaðar þurkgrindur í Noregi. Niður í mýrina eru reknir staurar og á þá negld þvertré með mátulegu millibili. Á þvertrén eru svo festir nokkrir zinkdregnir stálþræðir, sem móflögurnar svo eru lagðar á. Endastólparnir eru festir rammlega með stálþráðastögum, svo þeir láti ekki undan, þegar móþyngslin koma á strengina. Þessar þurkgrindur ættu ekki að verða svo fjarska dýrar heima og sjálfsagt talsvert ódýrari en þurkgrindur úr tómu tré. Með þurkgrindum má fá mó þurran þrisvar á sumri. Eftir reynslu frá Noregi kosta þurkgrindur hér um bil 2—3 kr. fyrir hvern teningsmetra af mó, er þær taka, og ef gjört er ráð fyrir, að þær séu notaðar þrisvar á sumri, verður upphaflegi kostnaðurinn við þær hér um bil 1 kr. fyrir hvern teningsmetra af mó, er þurka skal á ári hverju. Hve mikill árskostnaðurinn verður, er vandi að segja um, og fer það eftir endingunni; en líklegt er, að þær endist ekki öllu lengur en 5—7 ár, og verður þá árlegi kostnaðurinn 20 aurar á hvern teningsmetra, sem þurkaður er í þurkgrindunum.

Áður en hægt er að nota þennan mó til undirburðar, verður að tæta hann og mylja. Er hagkvæmast að gjöra það með þartil gjörðum vélum. Á 22. mynd er slík rifvél. Hún er smíðuð hjá Åbjörn Anderson í Svedala í Svíþjóð, og fæst af ýmsum stærðum. Minsta vélin, er kostar 150 kr., tætir 2000 kíló á dag, og má reka hana með hestafli, — hestagangurinn kostar 140 kr. — eða jafnvel með handafli, en er þó helzt til þung til þess. Stærstu vélarnar kosta 350 kr. og tæta 20,000 kíló á dag, og þarf hér um bil 6 hesta aflvél. Oft er mósallinn sáldaður, og verða þá tægjurnar — móullin — eftir á sáldinu, en hin eiginlega mómylsna dettur gegnum það. Móullin er höfð til undirburðar og margs fleira, en mómylsnan er höfð í salerni og til að leggja á botninn í haugstæðum. Þannig löguð sáld, er standa í sambandi við rifvélina og hreyfast af henni, kosta 150 kr. og geta sáldað 20,000 kíló á dag.

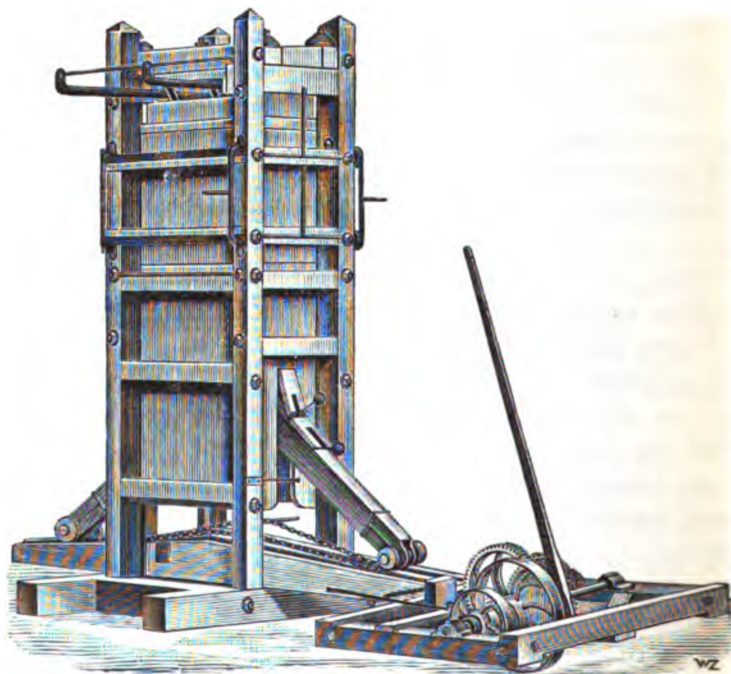

22. mynd.

Þegar mósalli er búinn til til sölu, er honum þrýst saman í

vellagaða bagga með þrýstivél og bundið utan um með stálþræði. 23. mynd er af þrýstivél og má reka hana með handafli. Þrýstivélin, stærð nr. 1, tekur bagga, sem eru 1,2×0,6×0,75 = 0,54 teningsmetra á stærð og kostar 1280 kr. Önnur, sem er nokkru minni, kostar 1050 kr. Með vélum þessum má búa til alt að því 100 bagga á dag. Vinnuaflið hér um bil 6—8 menn.

Upp til sveita í Noregi hafa víða verið stofnuð smá hlutafélög, er miða að því, að birgja félaga sína með ódýrum mósalla

23. mynd.

til heimilisnota. Hlutirnir eru gefnir út fyrir hverjar 5 kýr eða sem því svarar af öðrum skepnum. Fyrir hverja 2 hluti er bygður skúr í mýrinni til að geyma móinn í til vetrarins. Skúrum þessum er skift í tvent, og tekur hver helmingur 15 teningsmetra af mó eða sem svarar 3 teningsmetrum fyrir hverja kú. Víða er mórinn þurkaður á þurkgrindum. Auk geymsluskúranna er eitt talsvert stærra hús, og er mórinn tættur í því. Allir hluthafar hafa rétt á að tæta mó sinn þar, en leggja verða þeir til hesta til að reka rifvélina með.

Kostnaðurinn við mósallann í þessum hlutafélögum er hér um bil 58—63 aur. fyrir hvern teningsmetra. Mósallaverksmiðjurnar í Noregi selja bagga af mósalla, sem ekki er meira en ³/₄ úr teningsmetra — hér um bil 65 kíló — fyrir 1,40—1,50 kr. Í »Meddelelser fra det norske myrselskab nr. 3, 1904« er hlutafélögum þessum lýst rækilega og er þar látið mjög vel af þeim.

Það verður aldrei nógu rækilega brýnt fyrir bændum að hirða áburðinn sem allra bezt. Mjög mikilsverður liður í áburðarhirðingunni er einmitt undirburðurinn, og betri undirburð og áburðardrýgi en góðan mósalla er ómöglegt að fá, og þótt víða heima verði ef til vill ekki hægt að fá annað en venjulega mómylsnu, þá er ekkert vafamál, að það mundi margborga sig fyrir bændur að birgja sig af henni, því kostnaðurinn yrði víðast mjög lítill, en hagnaðurinn stórum aukinn áburður. Til þess að þerra alveg upp áburðinn, þarf hér um bil 3 kíló á dag fyrir hverja kú, en ekki nema 1—2 kíló á dag fyrir hestinn. Í fjárhúsum er mósalli ekki hentugur, sezt í ullina, en þar er og venjulega lítil þörf á undirburði; aftur hefir hann þótt reynast ágætlega í hænsnahúsum, ver hænsin óþrifum og heldur húsunum daunlausum. Í salerni ætti alstaðar að nota mómylsnu. Hún tekur burtu allan ódaun, sem hætt er við í slíkum húsum og víða kveður svo mikið að, að varla er heimtandi að þau séu notuð nema í ýtrustu neyð. Hún geymir og ágætlega hin dýrmætu áburðarefni og hindrar að ammóníakið, sem allajafna myndast við rotnunina, rjúki burtu. Talið er, að 30—50 kíló af mómylsnu þurfi fyrir manninn á ári hverju. Að nota mómylsnu í salernum er til hollustu, þrifa og sparnaðar.

MÓOFNAR.

Það hefir meiri þýðingu fyrir hagnýting mósins en flestir hyggja, að ofnar þeir, sem honum er brent í, séu viðeigandi. Heima hefir lítið eða ekkert tillit verið tekið til þess. Samskonar ofnar eru notaðir jöfnum höndum fyrir kol, við og mó. Nú er því svo varið, að flestir ofnar, sem fluttir eru til Íslands, eru eingöngu ætlaðir fyrir kol og koks, sem eru algengustu eldsneytistegundir hér, og því óhentugir fyrir mó. Til þess að gjöra þetta skiljanlegt, vil ég fara nokkrum orðum um bruna og hvaða skilyrði eru til þess, að ofnar hagnýti eldsneytið sem bezt.

Hér að framan (Eimr. XI, 38) var nokkuð skýrt frá samsetn-

ing helztu eldsneytistegunda. Sést þar, að mikilsverðustu efnin í öllu venjulegu eldsneyti er kolefnið og þar næst vatnsefnið. Bruninn er, að þessi efni verða samruna við súrefni andrúmsloftsins og mynda kolsýru og vatn. Við þennan efnasamruna kemur fram hiti, er nemur 8140 hitaeiningum (kílógramkalóríur) fyrir hvert kíló kolefnis, er brennur og verður að kolsýru, og 28800 hitaeiningum fyrir hvert kíló af vatnsefni, er brennur og verður að vatnsgufu. Bruninn er því í rauninni sama og rotnun eða fúi, munurinn er, að bruninn er margfalt hraðfarari.

Sumar eldsneytistegundir brenna með litlum eða engum loga, svo sem gljákol (Antracit) og koks, aðrar brenna með löngum loga, og er það einkum viður og mór. Loginn er brennandi lofttegundir og kemur af því, að við hitann ummyndast nokkuð af föstu efnum eldsneytisins í eldfimar lofttegundir (tör Destillation), er fara burt með dragsúgnum og brenna spölkorn frá eldsneytinu, þar sem loftið kemst að þeim. Þessar eldfimu lofttegundir eru einkum ýmiskonar kolvetni (sambönd kolefnis og vatnsefnis), og myndast því meira af þeim, sem meira er af vatnsefni í eldsneytinu móts við kolefni, og með því hærri loga brennur eldsneytið.

Það sem heimta verður af hverjum ofni, er, að eldsneytið brenni til fulls í honum, svo allur sá hiti, sem er bundinn í því, komi fram, og að sem mest af þessum hita fari út í herbergið, en sem minst út í reykháfinn.

Þótt síðarnefnt atriði sé ekki að neinu sérlegt fyrir móofna, vil ég þó minnast lítið eitt á það, því mér hefir oft sýnst heima, að mönnum skiljist ekki, hvernig á að fara með ofna, svo að eldsneytið komi að sem beztum notum.

Það var áður sagt, að bruninn væri: að súrefni andrúmsloftsins yrði samruna við kolefni og vatnsefni eldsneytisins og myndaðist við það kolsýra og vatnsgufa. Tökum til dæmis 100 kíló af steinkolum, sem í er 70 kíló af kolefni og 4 kíló af vatnsefni — afgangurinn er aska, vatn, súrefni o. fl. —. Til að brenna þessi 100 kíló þarf $70 \times {}^{32}/_{12} \times 4 \times {}^{16}/_{2} = 220$ kíló af súrefni, eða, þar eð andrúmsloftið er hér um bil 1 hluti súrefnis og 4 hlutar köfnunarefnis, 1100 kíló eða 850,000 lítra[1]) af lofti. Í raun og veru þarf miklu meira loft en hér er sagt, því hve vel sem ofninn er útbúinn og hirtur, er ekki hægt að gjöra ráð fyrir, að úr loftinu náist meira

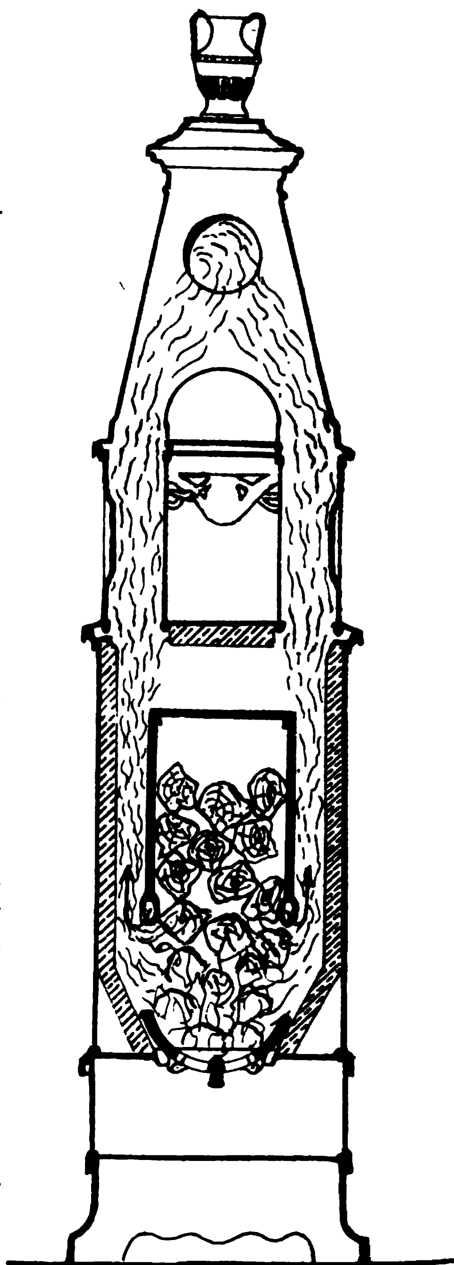
---

[1] 1 lítri er nálega sama og pottur.

en $^3/_4$ hlutar súrefnisins — án þess að eldfimar lofttegundir fari óbrunnar burtu — og venjulega næst meira að segja ekki nema helmingurinn eða minna. Að það hafi mikla þýðingu, að sem minst óþarfaloft sé leitt í gegnum ofninn, er auðskilið, því reykurinn fer ætíð miklu heitari út í reykháfinn en loftið kemur inn í ofninn, og leiðir því hita burt frá ofninum. Í dæminu myndu þessi 100 kíló af kolum framleiða við fullkominn bruna hér um bil 700,000 hitaeiningar. Til að brenna þau þarf 1100 kíló af lofti eða, ef reiknað er með tvöföldu loftmegni — sem óhætt er jafnvel við beztu ofna — 2200 kíló. Gjörum ráð fyrir, að reykurinn sé 200 hitastigum heitari en loftið í herberginu. Hitamegn (Varmefylde) reykjarins er hér um bil 0,24. Hitinn sem missist burt með reyknum, verður þá: $2200 \times 0{,}24 \times 200 = 105{,}600$ hitaeiningar eða liðlega $^1/_7$ af þeim hita, sem kolin geta framleitt. Hitamissirinn stendur í réttu hlutfalli við hitastig reykjarins og megn hans. Þegar ofnar eru kyntir mjög óvarlega, svo að þeir t. d. rauðhitna langt uppeftir og arinpípan er stutt, fer reykurinn oft 400—500 stiga heitur út í reykháfinn og jafnframt er loftið, sem leitt er gegnum ofninn, margfalt meira en þörf er á, og getur þá vel farið svo, að helmingur eða tveir þriðju hlutar hitans fari út í reykháfinn. Það hefir víst verið um þannig lagaða, eða öllu heldur þannig hirta, ofna, að átt var við, þegar sagt var, að Reykvíkingar hituðu upp allan Sunnlendingafjórðung. Til dæmis um hve vel má hagnýta eldsneyti með góðum ofnum og vel hirtum, skal ég nefna síbrennandi ofn, er ég rannsakaði í fyrra fyrir hinn kunna ofnasmið C. M. Hess í Vejle. Ofn þessi var ætlaður í stórhýsi, t. d. kirkjur eða þá til að hita mörg herbergi í einu. Í $29^1/_2$ klukkustund var reyktapið — hitinn sem fer burt með reyknum — að meðaltali aðeins 4,6 % eða með öðrum orðum 95,4 hlutar af hitamagni eldsneytisins fór út í herbergið, en aðeins 4,6 hlutar þess, eða ekki tuttugasti parturinn, út í reykháfinn, og tímum saman var reyktapið aðeins 2,0—2,5 %. Meira verður ekki með sanngirni heimtað af neinum ofni. Arinpípan var aðeins $^1/_2$ alin.

Hvað því viðvíkur, að eldsneytið brenni til fulls í ofninum, þá virðist víst mörgum að ekki muni mikið vandhæfi á því. Þó er því svo varið, að oft er talsverður misbrestur á þessu. Ég hef séð rannsókn á ofni, sem sendi helming eldsneytisins sem óbrunnar eldfimar lofttegundir út í reykháfinn. Til að komast í skilning um þetta atriði, er bezt að virða fyrir sér, hvað verður, þeg-

ar eldsneyti brennur í ofni. Tökum sem dæmi treiniofn (magasínofn). Það er algengasta ofnlagið heima og þykir reynast vel, enda eru þeir að mörgu leyti miklu betri en vindofnarnir gömlu. Ef ofninn er hirtur sem vera skal, er farið þannig að. Eldholið er fylt með eldsneyti og kveykt upp ofan frá. Þegar vel er kviknað í ofninum, er ofndyrunum lokað og lofti ekki hleypt inn í ofninn nema um loftsnerlana, og má opna þá eða loka þeim eftir þörfum, svo að ofninn haldist mátulega heitur. Loftið, sem sýgst inn um loftsnerlana, fer upp í gegnum ristina, og þegar það kemur þangað, sem eldsneytið er í glóð, verður meiri eða minni hluti súrefnisins samruna við kolaefni eldsneytisins. Hve mikill hluti súrefnisins eyðist, fer mjög eftir hraða þeim, sem loftið streymir með gegnum ofninn. Því hægar sem það fer, því betur nær glóðin að verka á það og tæma úr því súrefnið, og því minna óþarfa loft streymir þá gegnum ofninn. Loftið, sem sleppur gegnum glóðina, er því venjulega svo súrefnissnautt, að það er lítt hæft til að viðhalda bruna. Við koks

24. mynd.

og flest steinkol kemur þetta ekki að neinu gjaldi, en við eldsneyti sem brennur með löngum loga eins og t. a. m. mór, er hætt við, að í svona löguðum ofnum fari talsvert af þeim eldfimu lofttegundum, sem myndast við hitann, óbrunnar burtu. Að þessu sé svo varið, hefir verið *sýnt* með tilraunum, og margir munu hafa tekið eftir því, að stundum, þegar ofnhurð er opnuð, kemur hvellur og eldstroku slær fram úr ofninum; orsökin til þess er, að ofantil í ofninum hafa verið eldfimar lofttegundir, sem svo alt í einu kviknar í, þegar loftið kemst að þeim. Þegar slíkt á sér stað, er það ljós vottur þess, að eldsneytið brennur ekki til fulls í ofninum.

25. mynd.

Til þess að afstýra því, að hitamagn mós og annars eldsneytis, er brennur með löngum loga, fari að forgörðum á þennan hátt, hafa verið smíðaðir ofnar, þar sem loftið er leitt að eldsneytinu á tvennan hátt, nefnilega bæði í gegnum glóðina, svo mikið sem þarf til að viðhalda hæfilegum bruna í ofninum, og líka að sjálfum loganum, svo að þær eldfimu lofttegundir, sem myndast, geti brunnið til fulls, áður en þær fara burt úr ofninum. Á myndum þeim, er hér eru sýndar af helztu móofnum, sést. hvernig má gjöra þetta á ýmsan hátt.

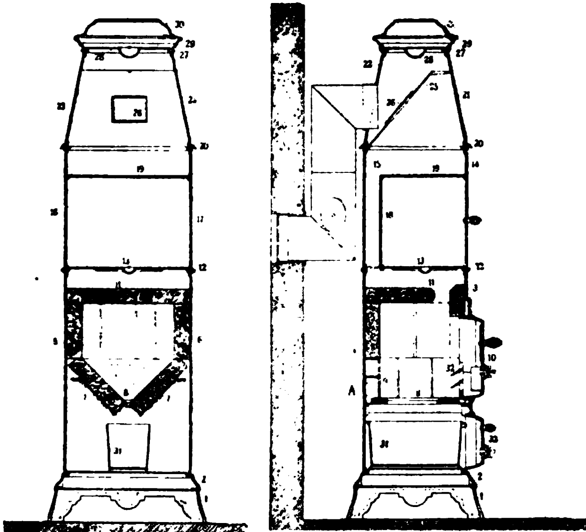
Af framanskráðu sést, að það er afaráríðandi, að ofninn eigi við eldsneytið. En það er fleira að gæta. Stærð ofnsins verður að standa í réttu hlutfalli við stærð herbergisins. Ef ofninn er tiltölulega lítill, verður hraði reykjarins í honum svo mikill, að hiti hans hefir ekki tíma til að leiðast gegnum hliðar ofnsins út í herbergið, og fer því meira af honum en skyldi ónotað burtu. Ef ofninn er of lítill, má bæta talsvert úr því, með því að lengja arinpípuna. Ennfremur verður að vera þægilegt að hirða ofninn og loftsnerlar svo vel útbúnir, að alveg sé hægt að ráða fyrir því, hve ört eða hve seint eldsneytið brennur.

Ég skal nú lýsa lítið eitt þeim þremur móofnum, sem mér hefir litist einna bezt á hér í Danmörku.

1. Móofn frá C. M. Hess í Vejle. Á 24. mynd er þverskurður af ofninum. Á myndinni sést, að loft er leitt að loganum eftir tveimur pípum með mörgum götum að neðanverðu. Loftsnerlarnir, sem heyra til þessum loftpípum, sjást á 25. mynd, sinn til hvorrar hliðar við miðhurðina. Ristin er einkennileg, svonefnd hjararist, og er hægt að hrista alla öskuna niður í öskuskúffuna, án þess að opna ofninn. Það er mjög þýðingarmikið, því móaska er létt og henni hætt við að rjúka út í herbergið. Ofnarnir eru smíðaðir af mörgum stærðum, bæði með og án suðuhólfs o. s. frv., og kosta eftir stærð frá 49 til 75. kr. Verðið er reiknað fyrir ofnana samansetta og múraða eldföstum steinum. Á 25. mynd er einn af skartofnum C. M. Hess. Ofninn er í empire-stíl og kostar eftir stærð og útbúnaði 100— 124 kr. Eg hef nákvæmlega kynt mér ofna þessa og get borið um, að þeir hagnýta eldsneytið ágætlega, það er þægilegt að passa þá og þeir eru í alla staði mjög vandaðir. Við próf, sem gjört var með ofna á Fjöllistaskólanum í Kaupmannahöfn, reyndist notagildi þessara ofna 95,4 %. Með öðrum orðum aðeins 4,6 hundraðshlutar af

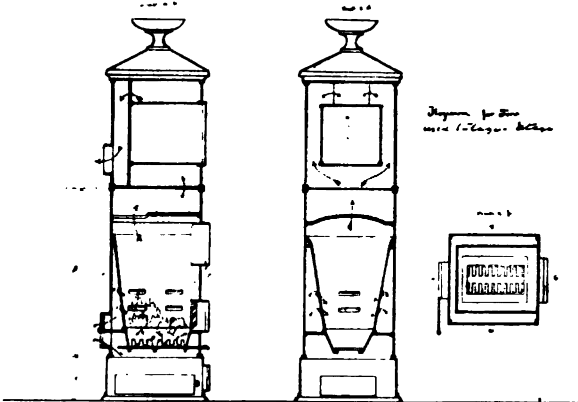
hitamagni eldsneytisins fóru að forgörðum, en alt hitt varð að notum til að hita herbergið.

2. Móofn Reck's. Á dönsku er þessi ofn venjulega kallaður »Spalteovn. Á 26. mynd eru tveir þverskurðir af ofni þessum, og sést á þeim, að í honum er engin rist. Botninn í eldhólfinu eru tveir skásettir eldfastir steinar og rifa á milli þeirra, mátulega stór til að hægt sé að skara öskuna niður um hana, en þó sé ekki hætt við, að eldsneytið falli niður um hana.

26. mynd.

Líkt og ofnar Hess er ofn Reck's smíðaður með ýmsri stærð, með og án suðuhólfs. Verðið er á ferstrendu ofnunum 44—90 kr., en við það verður að bæta 7—8 kr. fyrir arinpípu, eldföstum steinum, eldföstum leir o. s. frv. Sívalir litlir ofnar kosta múraðir 37 til 45 kr. Ofn Reck's hefir verið reyndur

27. mynd.

á Fjöllistaskólanum, og var notagildi hans við það próf 95,0 %, er hann var kyntur með mó. Notagildi ofnsins er því ágætt; ennfrem-

ur er mjög auðvelt að hirða hann. Því miður er ég ekki vel kunnugur þessum ofni, en heyrt hef ég, að nokkur misbrestur væri á fragangnum á honum, og kemur það sjálfsagt af því, að Reck sjálfur hefir enga járnsteypu, heldur lætur smíða ofna sína hjá lægstbjóðanda.

3. Móofn N. A. Christensen's, venjulega nefndur »Morsöovn«. Hann er sýndur á 27. mynd. Ofn þessi tíðkast mjög upp til sveita í Danmörku og líkar fólki ágætlega við hann, og kemur það mikið af því, að hann hefir óvenjulega stórt suðuhólf. Verðið er 60—125 kr. eftir stærðinni. Að því er ég þekki, er frágangur á ofni þessum hinn bezti. Notagildi hans hefir reynst 91 %.

MÓR TIL IÐNAÐAR.

Auk þess að mór er hafður til húshitunar er hann mjög víða. og það í miklum mæli notaður í þarfir iðnaðarins.

Mór er ekki vel hentugt eldsneyti fyrir venjulega gufukatla. Eldhólfið í þeim er helzt til lítið fyrir svo fyrirferðarmikið eldsneyti sem mórinn er. Úr þessum ókostum hefir verið bætt a ýmsan hátt, venjulega með því, að setja framan við ketilinn rúmgóða aukaeldstó (Forfyr), sem logann leggur svo frá inn í ketilinn. Á 28. mynd sést þannig gjörð aukaeldstó. Er hún gjörð að undirlagi Móiðnaðarfélagsins danska, og hefir reynst mjög vel. Stundum er líka farið svo að, að mórinn er látinn brenna í stórri gryfju eða eldstó rétt við ketilinn, þ. e. a. s. nokkuð af mónum brennur, en afgangurinn af lífrænu efnunum ummyndast í eldfimar lofttegundir, sem svo er brent inni í katlinum. Slíkur útbúnaður er kallaður »Halvgasfyr«.

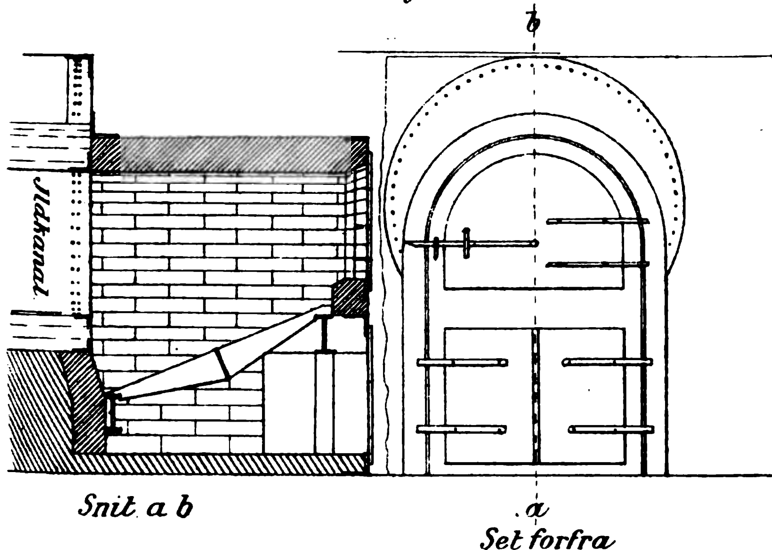
Hér í Danmörku er tígulsteinn víða brendur við mó, og gefst það mjög vel. Eftir skýrslu frá verksmiðjueiganda Willemoes, er á tígulsteinssmiðju í nyrðri Vosborg á Jótlandi, þarf 235 kíló af mó til að brenna 1000 steina, og verður þá kostnaðurinn til eldiviðar 2,21 kr. Er það talsvert ódýrara en gjörist, ef kol eru brúkuð. Geta skal þess, að í Vosborg var ofninn hringofn, en þeir eru mjög eldiviðarsparir. Einfaldari og ódýrari ofnar myndu þurfa hér um bil 300—400 kíló af mó til að brenna við 1000 steina.

Ef tígulsteinsbrensla kæmist á heima, sem mjög er óskandi, ætti að sjálfsögðu að nota mó sem eldsneyti, þar sem hann er fyrir hendi, því bæði yrði það ódýrara en að nota steinkol, og

svo hefir mórinn þann kost, að venjulega er lítið í honum af brennisteini, en brennisteinninn í steinkolunum skemmir oft að mun útlit tígulsteina.

Til kalkbrenslu má líka nota mó, og er talið að þurfi 1 kíló af mó til að brenna 1 kíló af kalki.

Víða um lönd er steinkolagas notað mikið til ljósa og einnig til að reka með gasvélar (Gasmótóra). Úr mó má líka búa til gas, en lengi vel reyndist það ekki rétt vel, erfitt að hreinsa það o. s. frv. Á síðari árum hefir samt lánast að búa til mógas, sem

28. mynd.

í alla staði er eins gott og steinkolagas, að minsta kosti til að reka vélar með, en langt um ódýrara. Í Svíþjóð og Þýzkalandi er þegar farið að nota það að mun, og vísast verður þess ekki langt að bíða, að það verði notað hér í Danmörku. Því miður hefir ekki enn þá lánast að útbúa þessar mógasverksmiðjur minni en svo, að nemur 100—200 hestöflum. Þær verða því vart teknar upp fyrst um sinn á Íslandi.

Margar tilraunir hafa verið gjörðar til að hagnýta tægjurnar í mónum og hefir verið keyptur aragrúi af einkaleyfum í þá átt, en flest af því hefir ekki svarað kostnaði og margt af því reynst einskært »húmbúg«.

Ég hef nú leitast við að skýra nokkuð helztu móvinnuaðferðir, og til hvers og hvernig mór verði hagnýttur. Kemur þá að þeirri spurningu, hvernig á að koma móiðnaði í lag heima á Íslandi.

Það sem mér lízt tiltækilegast í þá átt, er, að vér förum að dæmi annarra þjóða og stofnum íslenzkt móiðnaðarfélag. Félag þetta ætti að sjálfsögðu að fá styrk af almannafé. Markmið félagsins yrði að útbreiða þekkingu á mó og móiðnaði á Íslandi, og mætti gjöra það með blaða- og tímaritsgreinum og með fyrirlestrum, er félagið sæi um að yrðu haldnir sem víðast. Það ætti að gangast fyrir að leitað yrði að mó, þar sem hann er ekki fundinn enn þá, og sjá um, að mór og mómýrar yrðu rannsakaðar svo nákvæmlega, að hægt yrði að gefa bendingar um, hvernig haga skyldi móvinnu á hverjum stað.

Það ætti að sjá um útvegun hentugra áhalda og véla til móvinnu og síðast, en ekki sízt, að sjá um, að svo margir ungir menn lærðu móvinnu — fyrst um sinn utanlands, seinna heima —, að þeir, sem vildu ráðast í móiðnaðarfyrirtæki, ættu jafnan kost a mönnum með nauðsynlegri sérþekkingu.

Við saming ritgjörðar þessarar hef ég alstaðar, þar sem mér var unt, stuðst við sjálfsýn. Þar sem þekking mín og reynsla hefir ekki hrokkið til, hef ég stuðst við upplýsingar frá einstökum mönnum og vil ég þar til einkum nefna hinn góðfræga ritara Móiðnaðarfélagsins danska, riddarahöfuðsmann Rahbek í Sparkær. Kann ég honum miklar þakkir fyrir hina dæmafáu alúð hans, og hve staklega hann lét sér ant um, að ég hefði sem mest gagn af dvöl minni í Sparkær og ferðalagi mínu í Danmörku.

Af bókum, er ég hef stuðst við, skal ég nefna: A. Hausding Handbuck der Torfgewinnung und Torfverwertung (1904). Þessi ágæta bók er nokkurskonar móiðnaðarbiblía og ómissandi öllum þeim, er vilja kynna sér móiðnað til hlítar. Ennfremur Alf Larson och Ernst Wallgren: Om Bränntorfindustri i Europa; Dr. Th. Köller: Die Torf-Industrie; J. G. Thaulow: Indberetning. Meddelanden från Kungl. Landtbruksstyrelsen 1904 (nr. 95); Meddelelser fra Moseindustriforeningen og Meddelelser fra det norske Myrselskab.

Myndir þær, er fylgja ritgjörðinni, eru flestar lánaðar á ýmsum stöðum. Bezt hefir »Det norske Myrselskab« reynst mer.

Það hefir lánað mér án endurgjalds myndirnar nr. 5, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 27 og 28. Nokkrir fleiri hafa lánað myndir, svo sem »Moseindustriforeningen«, C. M. Hess, Åbjörn Andersen Svedala, Ystads Gjuteri o. fl. og kann ég þeim öllum miklar þakkir fyrir. 1., 2., 3., 4., 6.; 7., 8., 9., 15. og 16. mynd hefir ritstjóri Eimreiðarinnar góðfúslega látið búa til, og er ég honum þakklátur fyrir, að hann hefir ekki horft í kostnaðinn, svo að ritgjörðin yrði sem bezt úr garði búin.

Kaupmannahöfn í aprílmán 1905.

ÁSGEIR TORFASON.

Ingimararnir.

Eftir SELMU LAGERLÖF.

Einu sinni var ungur bóndi að plægja akurinn sinn á fögrum sumarmorgni. Sólin skein fagurt, grasið var döggvott og loftið svo hreint, að því verður ekki með orðum lýst. Hestarnir voru hálfórir af morgunloftinu og drógu plóginn eins og þeir væru að leika sér. Þeir fóru á alt öðrum gangi en vant var; bóndinn varð að hlaupa við fót, til að geta fylgt þeim eftir.

Moldin, sem plógurinn reif upp, var mósvört og gljáandi af fitu og raka og bóndinn var að hlakka til að geta bráðum sáð rúgi. Hann hugsaði með sjálfum sér: Hvernig stendur á því, að ég stundum er svo hryggur í huga og finst það svo þungt að lifa? Þarf maðurinn eiginlega annað en sólskin og blíðviðri, til að vera eins sæll og börn guðs á himnum?

Þar var langur og allbreiður dalur, alþakinn gulum og gulgrænum ökrum, slegnum smáravöllum og blómlegum kartöflugörðum; hér og hvar, voru litlir bláblómstrandi hörakrar, sem aragrúi hvítra fiðrilda flögraði yfir. Í miðjum dalbotninum gnæfði reisulegur, gamall bóndabær, með mörgum gráum úthýsum og stóru rauðmáluðu íbúðarhúsi. Tvö greinamikil perutré stóðu fyrir gafli, tvö ungbirki við innganginn; stórir viðarkestir voru á græna grasblettinum í garðinum, og nokkrir feiknastórir hálmkestir að húsabaki. Það var álíka fögur sjón að sjá bæinn bera þarna yfir alla

akrana, eins og að sjá hámastrað skip fyrir fullum seglum gnæfa yfir endalausan sjávarflötinn.

Hvílík jörð er það sem þú átt! hugsaði bóndinn Þar eru mörg vel timbruð hús og góð búslóð og duglegir hestar, og vinnufólkið er mestu trygðatröll. Þú ert að minsta kosti eins ríkur og hver sem vera skal í héraðinu, og aldrei þarftu að óttast að þú farir á vonarvöl.

»Já, það er nú heldur ekki fátæktin, sem ég er hræddur við« sagði hann svo sem svar upp á eigin hugsun sína. »Ég skyldi vera ánægður, ef ég bara væri eins heiðarlegur maður og hann faðir minn og afi«.

»Það var heimskulegt að ég fór að hugsa um þetta« hélt hann áfram, »ég var svo glaður áðan; en lítum nú bara á þetta eitt: Meðan faðir minn lifði, höguðu allir nágrannarnir sér eftir honum í smáu sem stóru. Sama morguninn, sem hann byrjaði að slá, byrjuðu þeir líka, og sama daginn, sem við fórum að plægja akrana hérna á Ingimarsstöðum, lögðu þeir af stað með plógana sína hér um allan dalinn. En nú er ég búinn að plægja hér í tvo klukkutíma, án þess að nokkur lifandi maður sé svo mikið sem farinn að brýna plógskerann sinn«.

»Mér finst ég hafa setið jörðina eins vel og hver annar, sem heitið hefir Ingimar Ingimarsson«, sagði hann. Ég hef fengið meira fyrir heyið mitt en hann faðir minn fékk, og ég læt mér ekki lynda mjóu, grasgrónu skurðina, sem lágu gegnum akrana, meðan hann lifði. Og dagsatt er það, að ég fer ekki eins illa með skóginn og hann faðir minn, sem altaf hjó hann til kolabrenslu«.

»Mér fellur það oft og einatt þungt«, sagði bóndinn, »ég get ekki ætíð hrist það fram af mér eins og í dag. Meðan hann faðir minn og afi minn voru á lífi, var það almannarómur, að Ingimararnir hefðu lifað svo lengi í heiminum, að þeir vissu, hvernig guð almáttugur vildi alt vera láta; og þeir voru hreint og beint beðnir, margbeðnir, að ráða öllu í sveitinni. Þeir völdu bæði prest og hringjara, þeir ákváðu, hvenær ætti að hreinsa ána og hvar skólahúsið ætti að standa. En mig spyr enginn ráða, ég hef yfir engu að segja. — Hvað um það; undarlegt er, hversu sorgirnar geta virzt léttar að bera svona að morgni dags; nú gæti ég næstum hlegið að því öllu saman. Og þó er ég hræddur um, að alt verði mér erfiðara í haust, en nokkru sinni áður. Ef ég geri það, sem

ég er að hugsa um, kemur hvorki sýslumaðurinn eða prófasturinn og heilsar mér með handabandi við kirkjuna á sunnudögunum, og því hafa þeir þó haldið áfram alt fram á þennan dag. Ég verð ekki svo mikið sem kosinn í fátækranefndina og aldrei get ég hugsað til að verða safnaðarfulltrúi«.

Aldrei er eins létt að hugsa og þegar maður gengur svona á eftir plógnum — fram og aftur. Aleinn er maður, og ekkert truflar nema krákurnar, sem hoppa yfir moldina og leita að ormum. Bóndanum fanst hugsanirnar myndast svo greiðlega í höfði sér, eins og einhver hefði hvíslað þeim að sér. Og af því hann nú sjaldan gat hugsað eins ljóst og greiðlega og í dag, gladdist hann og varð léttur í lund. Honum fór smámsaman að þykja sem hann gjörði sér óþarfa áhyggjur, og hann sagði við sjálfan sig, að enginn væri að heimta af sér, að hann skyldi steypa sér í ógæfu.

Honum datt í hug, að hefði faðir sinn lifað, skyldi hann hafa spurt hann um þetta, eins og hann var vanur að spyrja hann ráða um alt, sem vandasamt var. Honum gramdist, að faðir sinn skyldi ekki vera við höndina, svo hann gæti leitað ráða hjá honum. »Væri ég nú bara kunnugur veginum«, sagði hann brosandi og gamnaði sér við hugsunina, »þá skyldi ég heimsækja hann. Mér þætti gaman að vita, hvað Stóri Ingimar mundi segja, ef ég einn góðan veðurdag kæmi labbandi til hans. Ég býst við að hann búi á stórri jörð með gnægð akra og engja og ágætri byggingu og mörgum rauðum kúm, — engar svartar eða skjöldóttar, — alveg eins og hann vildi hafa hér niðri. Þegar ég svo kem inn í stofuna«. . . . .

Og bóndinn nam alt í einu staðar með plóginn á miðjum akrinum, leit upp og hló. Þessar hugsanir skemtu honum ótrúlega vel; þær hrifu hann með sér, svo að hann varla vissi, hvort hann var á jörðunni lengur. Honum fanst helzt að hann væri alt í einu kominn alla leið til karls föður síns upp í himninum.

»Þegar ég svo kem inn í stofuna«, hélt hann áfram, »þá er þar þéttskipað bændum með fram veggjunum; og allir hafa þeir rauðgrátt hár og hvítar augabrýr og þykka neðrivör, og eru eins líkir föður mínum og hvert berið er líkt öðru.

Þegar ég sé, að þar eru svo margir saman komnir, verð ég feiminn og nem staðar fyrir innan dyrnar. En faðir minn situr inst fyrir miðju borði, og þegar hann sér mig, segir hann: »Vertu

velkominn Ingimar litli Ingimarsson«. Og svo gengur faðir minn til mín. »Ég vildi gjarnan fá að tala nokkur orð við yður, faðir minn«, segi ég, »en hér eru svo margir gestir«. »Ó, já, en það eru bara ættingjarnir«, segir faðir minn, »þessir karlar hérna hafa nú allir búið á Ingimarsstöðum og sá elzti þeirra er frá heiðni«. »Það er svo, en mig langar til að tala við yður einan«.

Þá litast faðir minn um og veltir fyrir sér, hvort hann eigi ekki að fara með mig inn í svefnherbergið, en af því það er bara ég, fer hann út í eldhúsið. Þar sezt faðir minn á hlóðarsteininn og ég á höggblokkina«.

»Það er lagleg jörð, sem þér hafið, faðir minn«, segi ég. — »Hún er nú ekki svo slök« — segir faðir minn. — »Hvernig geng- búskapurinn heima á Ingimarsstöðum?« — »Hann gengur allvel«, segi ég. Í fyrra fengum við 12 ríkisdali fyrir 1 skippund af heyi.« — »Er það mögulegt?« — segir faðir minn — »ég held að þú sért kominn hingað til að gera gabb að mér, Ingimar litli«. — »En mér sjálfum líður illa«, segi ég, »altaf er það viðkvæðið, að þér, faðir minn, hafið verið jafnvitur og guð almáttugur, en mig virðir enginn að neinu«. — »Ertu ekki kominn í hreppsnefndina?« spyr nú öldungurinn. — »Hvorki í skólanefnd, safnaðarnefnd eða hreppsnefnd«. — »Hvað ilt hefir þú þá aðhafst, Ingimar litli?« — »Ja, þeir segja, að sá, sem eigi að ráða fyrir öðrum, verði fyrst að sýna, að hann geti ráðið vel fyrir sjálfan sig«.

Þá hugsa ég, að öldungurinn líti niður og sitji hljóður og hugsandi. »Þú verður að gifta þig, Ingimar, og fá þér góða konu«, mun hann segja eftir nokkra hríð. »En það er einmitt það, sem ég ekki get, faðir minn«, svara ég. »Það er ekki nokkur bóndi svo aumur í allri sveitinni, að hann mundi vilja gefa mér dóttur sína«. — »Segðu mér nú hreint og beint, Ingimar litli, hvernig stendur á þessu öllu«, segir nú faðir minn, og hann verður býsna klökkur í rómnum.

»Sjáið þér nú til, faðir minn; fyrir fjórum árum síðan, sama árið og ég tók við jörðinni, bað ég hennar Britu í Bergskógi«. — »Bíðum nú við«, segir faðir minn, »býr nokkur af okkar ætt í Bergskógi«. — Hann er farinn að hálfryðga í, hvernig öllu háttar hérnamegin. — »Nei, en það er velmegandi fólk, og þér hljótið að muna, faðir minn, að faðir Britu er þingmaður«. »Jæja, jæja, en þú hefðir átt að giftast einhverri af okkar eigin ætt, og

sem þekti alla gömlu siðina«. — »Það er hverju orði sannara, faðir minn, og ég komst líka að raun um það — — —«.

Nú sitjum við báðir, faðir minn og ég, og þegjum um stund; en svo byrjar faðir minn: »Ég býst við að hún muni vera lagleg?« »Já«, segi ég. »Hún er svarthærð, með fjörleg augu og rósir á vöngum. En hún er líka dugleg, svo að hún móðir mín var ánægð með að ég skyldi velja hana. Það hefði víst alt gengið vel; en sjáið þér til, ógæfan var, að hún vildi mig ekki«. — »Skyldi ekki standa á sama hvað þessar stelpur vilja!« — »Það voru áreiðanlega foreldrar hennar, sem þröngvuðu henni til að segja já«. — »Hvernig veiztu, að henni 'hafi verið þröngvað til þess? Ég hugsa að henni hafi þótt vænt um að fá mann, sem var eins ríkur og þú, Ingimar litli Ingmarsson«.

»Ænei, ánægð var hún ekki; en þrátt fyrir það var lýst með okkur og ákveðinn brúðkaupsdagur, og Brita flutti að Ingimarsstöðum nokkru fyrir brúðkaupið, til að hjálpa móður minni; því hún er farinn að eldast og þreytast, skal ég segja yður«. — »Ég sé ekkert ilt í öllu þessu, Ingimar litli«, segir faðir minn, í því skyni að hughreysta mig.

»En það vildi ekki spretta neitt á ökrunum árið það; kartöflurnar brugðust algjörlega, og kýrnar urðu veikar, svo að móður minni og mér þótti nauðsyn til bera að fresta brúðkaupinu eitt ár. Lítið þér á, mér fanst það nú ekki vera svo áríðandi með vígsluna, úr því búið var að lýsa, en það var nú ef til vill upp á gamla móðinn, að hugsa svoleiðis«.

»Hefðir þú tekið einhverja af ættinni, mundi hún hafa látið sér það vel líka«, segir faðir minn. »Ójá«, segi ég, »ég sá að vísu, að Britu líkaði ekki þessi dráttur, en sjáið þér til, mér fanst ég nú ekki hafa efni á að halda veizlu. Við höfðum haft jarðarför um vorið, og ekki vildum við fara að taka peninga úr bankanum«. »Já, það var að líkindum rétt fyrir þig að bíða«, segir faðir minn. — »En ég var skrambi smeykur um, að Brita mundi verða óánægð yfir að þurfa að halda skírnarveizlu á undan brúðkaupsveizlunni«. — »Maður verður þó fyrst og fremst að taka tillit til efnanna«.

»En dag frá degi varð Brita þögulli og fálátari, og ég velti oft fyrir mér, hvað gæti gengið að henni. Ég ímyndaði mér, að hana mundi langa heim til sín, því henni hafði ætíð þótt svo vænt um heimilið og foreldra sína. Það hlýtur að lagast, þegar

hún kynnist betur«, hugsaði ég. »Hún hlýtur með tímanum að að kunna við sig á Ingimarsstöðum«. »Ég var nú rólegur um tíma; en svo spurði ég loks móður mína, hversvegna Brita væri orðin svo föl og svo flóttaleg í augunum. Móðir mín sagði það væri, af því hún ætti barn í vændum, og að hún mundi verða sjálfri sér lík aftur, þegar það væri um garð gengið. Ég var nú samt með sjálfum mér hræddur um, að Britu sárnaði altaf, að ég hefði frestað brúðkaupinu, en ég þorði ekki að spyrja hana um það. Þér vitið, faðir minn, að þér höfðuð ætíð sagt, að það ár, sem ég gifti mig, ætti að mála alt húsið rautt. Og þeirri rauðmálun hafði ég hreint ekki efni á það árið. Það verður alt saman ágætt næsta ár, hugsaði ég«.

Plægingamaðurinn bærði varirnar um leið og hann gekk. Hann var svo niðursokkinn í hugsanir sínar, að honum fanst hann sjá andlit föður síns fyrir framan sig. Ég verð að segja föður mínum satt og rétt frá öllu saman, hugsaði hann, svo hann geti gefið mér gott ráð.

»Svona leið allur veturinn og ég velti því oft fyrir mér, að ef Brita héldi áfram að vera svona sorgbitin, þá hefði ég heldur viljað neita mér um hana og senda hana heim til Bergskógs, en nú var jafnvel það of seint. Og svona leið alveg fram að maí; þá uppgötvuðum við eitt kvöldið, að hún hafði leynst burtu. Við leituðum að henni alla nóttina, og um morguninn hafði ein af vinnukonunum upp á henni«.

Nú tek ég nærri mér að segja meira, svo ég þagna; og þa spyr faðir minn: »Í guðs bænum, hún var þó ekki dáin?« »Nei, ekki hún«, segi ég, og faðir minn heyrir, hvernig röddin titrar í mér. »Var barnið fætt?« segir faðir minn. »Já«, segi ég, »og hún hafði kyrkt það; það lá dautt við hliðina á henni«.

»Hún hefir líklega aldrei verið með fullu viti«. — »Jú, ekki vantaði hana vit«, segi ég, »hún gerði þetta til að hefna sín á mér, af því ég hefði þröngvað henni til að taka mér. En þrátt fyrir það, skyldi hún ekki hafa gjört það, ef ég hefði gifst sér, en nú sagði hún, hefði hún ásett sér, að fyrst ég vildi ekki eignast barn mitt á heiðarlegan hátt, skyldi ég ekkert barn eignast«.

Faðir minn getur ekki orði upp komið sökum hrygðar. »Hafðir þú hlakkað til barnsins, Ingimar litli?« segir hann loksins. — »Já«, segi ég. — »Það var hörmung að þú skyldir hitta á þvílíka kvennpersónu.«

»Hún er að líkindum í fangelsi nú?« spyr faðir minn. »Já, hún var dæmd til þriggja ára fángelsisvistar.« — »Og það er vegna þessa, að enginn vill gefa þér dóttur sína?« — »Já, — en ég hef heldur engan spurt um það.« — »Og það er vegna þessa, að þú hefur engin völd í héraðinu?« — »Þeim finst að svona hefði ekki átt að fara fyrir Britu. Þeir segja, að hefði ég verið hygginn maður, eins og þér voruð, þá hefði ég talað við hana og fengið að vita, hvað hrygði hana.« — »Það er ekki gaman, — það er ekki gaman fyrir karlmenn að skilja í dutlungafullu kvennfólki.« — »Nei, faðir minn,« segi ég, »Brita var ekki dutlungafull; en hún var vönd að virðingu sinni.« — »Það er næstum sama hvort heldur er.«

Þegar ég sé að faðir minn ætlar að taka minn málstað, segi ég: »Margir segja, að ég hefði átt að geta hagað því svo, að enginn hefði fengið að vita annað en barnið hefði verið andvana fætt.« — »Því skyldi hún ekki þola hegningu sína?« segir faðir minn. — »Þeir segja, að hefðir þú lifað, mundir þú hafa fengið vinnukonuna, sem fann hana, til að þegja, svo ekkert hefði orðið uppvíst.« — »Og hefðir þú þá átt að giftast henni?« — »Nei, — þá hefði ég líklega ekki þurft að giftast henni. Ég hefði getað sent hana heim til foreldra sinna eftir nokkrar vikur og látið ónýta lýsinguna, af því hún gæti ekki fest yndi.« — »Það getur nú vel verið, en þeir geta ekki búist við, að þú, sem ert svo ungur, skulir vera jafn hygginn og gamall maður.«

Öllum héraðsbúum þykir mér hafa farist illa við Britu.« — »Henni hefur þó farist ver, sem leiddi smán yfir heiðarlegt fólk.« — »En það var ég, sem þröngvaði henni til að taka mér.« — »Það hefði henni bara átt að þykja vænt um,« segir hann.

»Finst yður þá ekki, faðir minn, það vera mér að kenna, að hún er komin í fangelsi?« — »Ég álít að hún hafi komið sér þangað sjálf.« — Þá stend ég upp og segi dræmt: »Þér álítið þá ekki, faðir minn, að ég þurfi að gera neitt fyrir hana, þegar hún nú verður laus í haust?« — »Hvað ættirðu svo sem að gera, ættirðu máske að giftast henni?« — »Já, það býst ég við ég ætti að gera.« —

Faðir minn horfir á mig dálitla stund, svo segir hann: »Þykir þér vænt um hana?« — »Nei, hún gaf ást minni banasárið.« — Þá lítur faðir minn í gaupnir sér og segir ekkert, en verður hugsi.

»Eg get ekki hætt að hugsa um það, faðir minn, að ég hef valdið henni óhamingju,« segi ég. Öldungurinn situr kyr og svarar ekki. Ég sá hana síðast fyrir réttinum, þá var hún örvingluð af sorg, og grét yfir að hafa ekki barnið. Ekki lagði hún mér eitt einasta lastyrði, en kendi sjálfri sér um alt. Margir grétu, faðir minn, og dómarinn gat varla tára bundist. Hann dæmdi hana heldur ekki nema til þriggja ára.« —

En faðir minn mælir ekki orð frá vörum.

»Það verður þreytandi fyrir hana í haust, þegar hún á að fara að vera heima,« segi ég. Þau verða ekki ánægð yfir að hafa hana í Bergskógi. Þeim finst hún hafa gjört sér vanvirðu; og ekki getur maður verið viss um, að þau láti hana ekki fá að heyra það. Altaf verður hún að sitja heima, hún getur víst naumlega svo mikið sem farið til kirkju. Það verður ekki gaman fyrir hana að lifa.« —

En faðir minn svarar ekki.

»En það er ekki svo þægilegt fyrir mig að giftast henni,« segi ég. »Það er ekki gaman fyrir mann, sem hefur stóra jörð, að eiga konu, sem vinnumenn og vinnukonur munu lítilsvirða. Móður minni mundi heldur ekki líka það. Og ekki skil ég, að við gætum boðið herramannsfólki til okkar framar, hvorki til brúðkaups eða útfarar.«

Altaf þegir faðir minn.

»Fyrir réttinum reyndi ég að hjálpa henni eins vel og ég gat. Ég sagði dómaranum, að það væri eingöngu mér að kenna, af því ég hefði þröngvað til henni að taka mér. Ég sagði líka, að ég áliti hana svo saklausa, að ef henni skipaðist hugur gagnvart mér, skyldi ég giftast henni þá samstundis. Ég sagði það, til þess hún skyldi fá vægari dóm. En þó hún hafi nú skrifað mér tvö bréf, þá er ekkert, sem bendir á, að henni hafi snúist hugur. Svo þér sjáið það, faðir minn, að ég er ekki skyldur til að giftast henni þeirra orða vegna.«

Faðir minn situr hugsi og steinþegir.

»Ég veit að þetta er að líta á málið frá mannlegu sjónarmiði, og við Ingimararnir höfum þó altaf viljað koma okkur vel við guð almáttugan. En stundum dettur mér í hug, að guð almáttugur ef til vill kæri sig ekki um að hún, sem er morðingi, fái slíka uppreisn.

Faðir minn þegir eins og áður.

»Þér verðið að hugsa um, faðir minn, hvaða sálar kvalir sá líður, sem lætur aðra kveljast, án þess að reyna til að hjálpa. Ég býst við, að öllum í héraðinu þyki það órétt, en mér hefur liðið of illa öll þessi ár, til þess að reyna ekki að gera eitthvað, þegar hún verður laus.«

Faðir minn hrærir hvorki legg né lið.

»Þá fæ ég næstum gráthljóð í kverkarnar og segi:

»Lítið þér nú á; ég er ungur maður, og það er mikið, sem ég legg í sölurnar, ef ég tek hana. Mönnum hefur þótt ég fara illa að ráði mínu áður, gjöri ég þetta, mun þeim þó þykja það enn verra.«

En ég get ekki fengið föður minn til að segja neitt.

»Ég hef líka hugsað um, að við Ingimararnir höfum getað haldið sömu jörðunni í mörg hundruð ár, en allar aðrar jarðir hafa skift um eigendur. Og ég get ekki betur séð, en að það sé vegna þess, að Ingimararnir hafi ætíð leitast við að ganga á guðs vegum. Við Ingimarar þurfum ekki að óttast mennina, við eigum bara að ganga á guðs vegum.«

Þá lítur öldungurinn loks upp, og svo segir hann:

»Þetta er vandamál, Ingimar; ég held ég verði að fara inn í drykkjustofuna og spyrja hina Ingimarssynina.« Og svo gengur faðir minn inn í stofuna og ég sit eftir. Og þar verð ég að sitja og bíða og bíða, þangað til faðir minn kemur aftur. Svo, þegar ég er búinn að bíða marga klukkutíma, fer mér að leiðast og ég lít inn til föður míns. »Vertu rólegur barna úti, Ingimar litli,« segir faðir minn, »þetta er vandamál.« Og ég sé alla gömlu karlana, hvernig þeir sitja með aftur augun og hugsa. — Og ég bíð og bíð, og ég bíð líklega enn þá.

Hann gekk smábrosandi á eftir plógnum, sem nú fór hægt og hægt, eins og hestarnir þyrftu hvíldar við. Þegar hann kom að skurðinum, tók hann í taumana og stöðvaði hestana; hann var orðinn mjög alvarlegur.

»Það er undarlegt, að þegar maður spyr einhvern ráða, þá finnur maður sjálfur hvað rétt er, á meðan maður er að spyrja. Þá skynjar maður alt í einu jafnvel það, sem maður hefur ekki getað skilið á heilum þremur árum. Nú skal það verða eins og guð vill.«

Hann fann, að hann hlaut að gera það; og þó fanst honum það svo erfitt, að hann misti allan kjark, þegar hann hugsaði um það. »Guð veri mér náðugur,« sagði hann. —

Ingimar Ingimarsson var ekki sá eini, sem var úti svo snemma morguns. Niðri á veginum, sem lá í bugðum milli akranna, kom gamall maður gangandi.

Það var ekki erfitt að sjá, hvaða atvinnu hann hafði, því hann bar langan rauðmálunarbursta á öxlinni og var allur rauðflekkóttur af málningarslettum frá hvirfli til ilja. Hann leit oft í kringum sig, eins og siður er umferðarmálara, til að skygnast eftir bæ, sem væri ómálaður, eða sem málningin væri orðin upplituð á af regni og sólskini. Honum virtist að fleiri en einn bær þyrfti málningar við, en gat þó ekki afráðið að fara heim á neinn þeirra. Loks kom hann upp á ofurlitla hæð og sá þaðan Ingimarsstaði, sem stóðu velhýstir í miðjum dalbotninum. »Guð minn góður,« hrópaði hann upp og honum féllust hendur af gleði. »Ibúðarhúsið hefur ekki verið málað í hundrað ár, og það er alveg svart af elli, og útihúsin hafa aldrei málning séð. Og þvílíkur húsafjöldi! hér hef ég nóga vinnu fram til veturnótta.«

Hann hafði ekki gengið lengi, áður hann sá mann við plægingu. Sjáum til, þarna er bóndi, sem býr hér í grendinni og er kunnugur héraðinu, hugsaði málarinn, hann getur sagt mér alt, sem ég þarf að vita um bæinn þann arna. Hann gekk út af veginum inn á akurinn og spurði Ingimar, hvaða stórbær væri þarna, og hvort hann héldi, að það mundi vilja láta rauðmála þar.

Ingimar Ingimarsson hrökk við og starði á manninn, eins og hann væri svipur. »Guð hjálpi mér, ég sé ekki betur en þarna sé málari,« hugsaði hann. »Hvernig víkur þessu við!« Hann starði utan við sig á manninn og gat engu svarað.

Hann mundi svo ofurvel, að æfinlega þegar einhver sagði við föður hans: »Þér ættuð að láta mála þetta stóra, en ljóta íveruhús yðar, faðir Ingimar,« var öldungurinn vanur að svara, að það skyldi hann gjöra áður en Ingimar giftist.

Málarinn endurtók spurning sína hvað eftir annað, en Ingimar stóð höggdofa, eins og hann heyrði ekki.

»Skyldu þeir nú hafa svarið tilbúið þar uppi í himninum,« hugsaði hann. — »Er þetta bending frá föður mínum um, að hann vilji, að ég gifti mig í ár?«

Þetta virtist honum svo áþreifanlegt, að hann viðstöðulaust hét manninum vinnu hjá sér.

Svo hélt hann aftur af stað með plóginn sinn, hrærður í hug og næstum sæll. »Þú munt komast að raun um, að nú verður ekki svo erfitt að gera það, fyrst þú veizt með vissu, að faðir þinn vill það,« sagði hann við sjálfan sig. —

II.

Nokkrum vikum seinna var Ingimar að fægja aktýgi. Hann leit út fyrir að vera í illu skapi og honum gekk seint vinnan. »Ef ég væri guð almáttugur,« hugsaði hann, »skyldi ég sjá um, að sérhver ásetningur væri framkvæmdur á sama augnabliki og hann verður til í huga mannsins. Ég skyldi ekki gefa mönnunum svona langan tíma til að velta öllu fyrir sér upp aftur og aftur, og brjóta heilann um alt, sem geti verið til fyrirstöðu. Ég skyldi ekki láta mér koma til hugar að gefa þeim tíma til að fægja aktýgin og mála vagninn, ég skyldi senda þá beina leið frá plógnum.«

Hann heyrði vagnskrölt á veginum, leit upp, og þekti strax hestinn og vagninn. »Þingmaðurinn frá Bergskógi er að koma,« kallaði hann inn í eldhúsið, þar sem móðir hans var við störf sín. Hann heyrði að hún lagði strax brenni á eldinn og að kaffikvörnin fór að snúast.

Þingmaðurinn ók heim að bænum; þar stöðvaði hann hestinn, en sté ekki af vagninum.

»Nei, ég ætla ekki að koma inn,« sagði hann, »ég ætla bara að tala fáein orð við þig, Ingimar. Ég hef lítinn tíma, þarf niður til fundarhússins að greiða atkvæði.« — »Móðir mín vill víst gjarnan að þér þiggið kaffi,« sagði Ingimar. »Þakka, en ég verð að hafa gát á tímanum.« — »Það er langt síðan þér voruð hér síðast, herra þingmaður,« sagði Ingimar. Móðir hans kom nú líka út á bæjardyra þröskuldinn og lagði orð í belg: »Þér ætlið þó ekki að fara svo, að koma ekki inn og þiggja kaffisopa.« Ingimar opnaði vagninn, og þingmaðurinn fór að hreyfa sig. »Þegar frú Marta býður sjálf, er mér víst bezt að hlýða,« sagði hann. —

Hann var hár og grannvaxinn, kvikur á fæti og eins og hann væri af alt öðrum kynflokki en Ingimar og móðir hans, sem bæði voru ófríð sýnum, deyfðarleg á svip og klunnaleg á velli. En hann bar mestu virðingu fyrir »gamla fólkinu« á Ingimarsstöðum,

og hefði feginn viljað gefa alla fegurð sína til að líta eins út eins og Ingimar og vera einn af Ingimarssonunum. Hann hafði ætíð tekið málstað Ingimars móti dóttur sinni, og þótti vænt um, að svo vel var tekið á móti sér.

Nokkru síðar, þegar frú Marta var komin inn með kaffið, fór hann að ympra á erindi sínu.

»Ég var eiginlega að hugsa um,« sagði hann og ræskti sig, »ég ætlaði eiginlega að minnast á, hvernig við gætum ráðið fram úr fyrir henni Britu.« Bollinn, sem Marta gamla hélt á, hristist ofurlítið, svo að teskeiðin glamraði við undirskálina; svo varð dauðaþögn. — »Okkur hefur fundist bezt, að hún færi til Ameríku.« Hann hætti aftur. — Sama þögnin. — Hann andvarpaði yfir þessum kynlegu mæðginum. »Það er búið að kaupa farbréf handa henni.« — »Hún kemur þó heim fyrst?« spurði nú Ingimar. — »Nei, hvað ætti hún að gera heim?«

Ingimar þagnaði aftur; hann sat með hálflokuð augun, hreyfingarlaus eins og sofandi maður. Í stað hans fór nú frú Marta að spyrja: »Hún þarf víst að fá föt?« — »Það er séð fyrir öllu, sem hún þarf með, ferðakoffortið er reiðubúið hjá Löfberg kaupmanni; við förum þangað, þegar við komum til bæjarins.« — »Og fer ekki móðir hennar þangað til að sjá hana?« »Já, hana langar nú til þess, en ég segi það sé betra að sleppa því að sjást.« — »Það getur nú verið.« — »Það liggur farbréf og peningar hja Löfberg og bíða hennar, svo hún fær alt, sem hún þarf með.« —

»Mér fanst rétt að láta Ingimar vita þetta, svo hann þyrfti ekki að hugsa frekar um það,« sagði þingmaðurinn. — Marta gamla svaraði engu. Hún sat með kollhettuna aftur á hnakka og horfði ofan á svuntuna sína. »Nú ætti Ingimar að fara að hugsa um nýtt kvonfang« — þau þögðu bæði framvegis. — »Þér þurfið hjálpar við með búskapinn, frú Marta. Ingimar verður að sjá um að þér getið átt gott í ellinni« — — Þingmaðurinn þagnaði nu líka og velti fyrir sér, hvort þau í rauninni heyrðu það, sem hann var að segja. »Ég og konan mín viljum reyna að jafna alt aftur.« —

Meðan þingmaðurinn lét dæluna ganga sat Ingimar hreyfingarlaus og fyltist smámsaman miklum fögnuði. — Brita átti að fara til Ameríku, og hann þurfti ekki að ganga að eiga hana. Ekkert morðkvendi átti að verða húsfreyja á Ingimarsstöðum.

Han sat þögull af því honum fanst ekki við eigandi að lata

gleði sína strax í ljósi, en nú fór honum að þykja tíma til að tala.

Þingmaðurinn sat nú líka hljóður. Hann vissi, að hann yrði að gefa »gamla fólkinu« ráðrúm til að hugsa sig um. Loks sagði þá móðir Ingimars: »Ójá, nú hefur Brita þolað sína hegningu, nú kemur röðin að okkur hinum.«

Gamla konan meinti með þessu, að ef þingmaðurinn æskti einhverrar hjálpar af Ingimarssonunum, til endurgjalds fyrir að hann hefði greitt leiðina fyrir þá, þá mundu þau ekki liggja á liði sínu; — en Ingimar skildi orð hennar öðruvísi. Hann hrökk við, og vaknaði nú snögglega af dvalanum. Hvað ætli faðir minn segði um þetta, hugsaði hann. Ef ég nú bæri þetta mál fyrir hann, hvað mundi hann segja. »Þú skalt ekki halda, að þú getir gjört gys að réttvísi guðs,« segir þá faðir minn, »þú skalt ekki halda, að hann láti það viðgangast óhegnt, ef þú lætur Britu einsamla bera alla sökina. Þó faðir hennar vilji afneita henni, til þess að sleikja sig upp við þig og geta lánað peninga hjá þér, þá skalt þú samt ganga á guðs vegum, Ingimar litli Ingimarsson.«

Ég held hreint að öldungurinn, hann faðir minn, vaki yfir mér í þessu máli, hugsaði Ingimar. Hann hefur sent föður Britu hingað, til þess mér yrði fyllilega ljóst, hvílík óhæfa það væri að ætla sér að skella allri skuldinni á hana, aumingjann. Hann hefur að líkindum séð, að ég hef ekki verið sérlega áfram um að fara síðustu dagana.

Ingimar stóð upp, helti konjakki í kaffið og tók upp bollann sinn. »Nú þakka ég yður fyrir, að þér komuð hingað í dag, herra þingmaður,« sagði hann og drakk honum til.

III.

Allan fyrripart dagsins hafði Ingimar verið að bisa við birkitrén, sem stóðu við innganginn. Fyrst hafði hann reist upp trönur, svo hafði hann tekið um trjátoppana og beygt þá saman, svo að trén mynduðu bogagöng. Trén vildu alls ekki beygja sig. Hvað eftir annað slitu þau sig laus og teygða úr sér, þráðbein.

»Hvað á nú þetta að þýða?« sagði Marta gamla. »Mér finst þau nú geta vaxið svona fyrst um sinn,« svaraði Ingimar.

Nú kom fólkið inn til að borða miðdagsmatinn. Að lokinni máltíð fór það út á græna grasflötinn og lagðist til svefns. Ingimar Ingimarsson sofnaði líka; en hann lá uppi í breiðu rúmi í

svefnherberginu innar af daglegu stofunni. Húsmóðirin ein hélt sér uppi. Hún sat við prjóna sína í daglegu stofunni. Dyrnar voru opnaðar hljóðlega og inn kom gömul kona með tvær stórar körfur á herðatré á öxlum sér. Hún heilsaði í hálfum hljóðum, settist á stól við dyrnar og tók þegjandi lokin af körfum sínum. Önnur karfan var full af tvíbökum og kringlum, í hinni var nýbakað ilmandi hveitibrauð. Húsmóðirin kom strax til hennar og fór að kaupa. Hún kunni að vísu vel að halda í skildinginn; en hún var dálítið breysk, ef hún gat náð í eitthvað ljúffengt með kaffinu sínu.

Meðan hún var að velja kökurnar, fór hún að skrafa við gömlu konuna. Var henni liðugt um málbeinið, eins og flestum sem flakka bæ frá bæ og kynnast mörgum. — »Þér eruð hyggin Kaisa mín, og ég veit það er óhælt að reiða sig á yður,« sagði móðir Ingimars. »Ójá,« svaraði hin, »ef ég hefði ekki vit á að þegja yfir sumu, sem jeg heyri, mundi verða grunt á því góða milli margra.« »En stundum eruð þér nú alt of orðvör Kaisa.« — Gamla konan leit upp og skildi hvað hin fór. »Guð hjálpi mér — það er hverju orði sannara,« svaraði hún, og tárin komu fram í augun á henni. »Ég talaði við þingmannsfrúna í Bergskógi; en ég hefði átt að fara til yðar.« — »Það er svo; þér töluðuð við þingmannsfrúna.« Með óendanlegri fyrirlitningarrödd hafði hún þetta langa orð upp eftir Kaisu.

Ingimar Ingimarsson hrökk upp af svefni við að dyrnar opnuðust ofurhægt. Enginn kom inn; en hurðin staðnæmdist í hálfa gátt. Hann vissi ekki, hvort hún hefði opnast sjálfkrafa, eða einhver hefði opnað hana. En syfjaður var hann og lá því kyr. Heyrði hann þá mannamál í fremra herberginu.

»Segið mér nú, Kaisa mín, hvernig þið komust að því, að Brita vildi ekki eiga hann Ingimar?« sagði móðir hans. — »Nú, það kvisaðist strax, að foreldrar hennar hefðu þröngvað henni til þess,« sagði gamla konan með hægð. — »Segið þér mér nú alt af létta Kaisa; þegar ég spyr, þurfið þér ekki að vera hrædd við að segja sannleikann. Ég býst við ég þoli að heyra það, sem þér vitið.«

»Ég skal þá segja yður, að í hvert skifti sem ég kom að Bergskógi um þær mundir, sýndist mér hún vera grátbólgin. Einu sinni þegar hún og ég vorum einar í eldhúsinu í Bergskógi, sagði ég við hana: »Það er býsna laglegt gjaforð, sem þú færð

Brita mín.« Hún leit á mig, eins og hún héldi að ég væri að gjöra gys að sér, og svo sagði hún: »Það má nú segja, Kaisa, laglegt er það!« Hún sagði þetta svoleiðis, að mér fanst ég sjá Ingimar Ingimarsson standa fyrir augunum á mér, — og fallegur er hann nú ekki, en það hafði mér aldrei komið í hug áður, því ég hef alt af borið mestu virðingu fyrir Ingimarssonunum. En nú gat ég ekki að því gert, að ég brosti ofurlítið. Þá leit Brita á mig og sagði aftur: »Já laglegt er það!« sneri sér svo frá mér og þaut inn í herbergi sitt, og ég heyrði að hún fór að gráta.«

»En þegar ég fór, hugsaði ég með mér: Það hlýtur að rætast vel úr þessu. Alt snýst til hamingju fyrir Ingimarssonunum. Ég var ekki vitund hissa á foreldrunum: Ef ég hefði átt dóttur og Ingimar Ingimarsson hefði beðið hennar, hefði ég ekki verið í rónni, fyr en hún hefði sagt já.«

Ingimar lá kyr uppi í rúminu og hlustaði. Þetta gerir móðir mín af ásettu ráði, hugsaði hann. Henni hefur þótt grunsamleg þessi ferð til bæjarins, sem ég ætla að leggja upp í á morgun. Móðir mín heldur ég ætli að fara og sækja Britu. Hún veit ekki, að ég er svoddan ræfill, að ég get það ekki.

»Í næsta skifti þegar ég sá Britu, var hún nýlega flutt hingað að Ingimarsstöðum. Ég gat ekki spurt hana, hvernig henni liði, því stofan var full af fólki. En þegar ég var komin spölkorn á leið út í brekkurnar, kom hún á eftir mér. »Kaisa,« sagði hún, »hefur þú nýlega komið heim að Bergskógi?« »Ég kom þar í fyrradag,« sagði ég. »Ó, guð minn góður, komstu þar í fyrradag; og mér sem finst ég ekki hafa komið heim í mörg ár!« Ég vissi hreint ekki hvað ég átti að segja við hana. Hún leit út eins og hún myndi ekki þola neitt, en fara að gráta, hvað sem ég segði. »Þú hlýtur að geta farið og heimsótt skyldfólkið,« sagði eg. — »Nei, ég býst við ég komi aldrei heim framar.« — »Það ættirðu þó að gera,« sagði ég við hana; það er fallegt þar upp frá núna. Skógurinn er fullur af berjum, og lautirnar rauðar af lyngi.« — »Er það virkilega svo?« sagði hún og setti upp stór augu. »Eru berin þroskuð og lyngið sprungið út?« »Já. Geturðu ekki verið í burtu einn dag, svo þú getir farið heim og borðað fylli þína af berjum?« »Nei, ég held ég geri það ekki,« sagði hún. »Ef ég fer heim, verður því verra að fara hingað aftur.«

»Ég hef ætíð heyrt, að það væri gott að vera hjá Ingimars-

sonunum,« sagði ég. »Það er heiðarlegt fólk.« — »Já,« svaraði hún, »það er heiðarlegt fólk.« — »Það er besta fólkið í héraðinu,« sagði ég, »það er svo réttlátt.« »Já, það er nú ekki álitið óréttlátt að þröngva kvennfólki til að giftast.« »Hyggið fólk er það líka.« — »Já, en það þegir yfir öllu, sem það veit.« — »Talar það aldrei um neitt?« — »Hér mælir enginn orð frá munni, nema það sé öldungis óhjákvæmilegt.«

Nú mátti ég til með að fara; en þá datt mér í hug að segja. »Á brúðkaupið að standa hér eða heima hjá þér?« »Við eigum að halda það hér. Hér er meira húsrými.« — »Sjáðu þá um að þau fresti ekki brúðkaupinu alt of lengi,« sagði ég. — »Við eigum að giftast að mánuði liðnum,« svaraði hún. — En þegar ég var að skilja við Britu, kom mér til hugar, að Ingimarssynirnir höfðu fengið litla uppskeru, og ég sagðist ekki búast við, að þið hélduð neitt brúðkaup það árið. »Jæja, þá verð ég að fleygja mér í sjóinn,« sagði Brita.

Mánuði síðar var mér svo sagt, að brúðkaupinu hefði verið frestað; og ég var hrædd um, að það mundi ekki verða affarasælt. Ég fór því upp að Bergskógi og talaði við þingmannsfrúna. »Þau munu fara illa að ráði sínu niðri á Ingimarsstöðum,« sagði ég. — »Svo, — — Við verðum að láta okkur lynda, hvernig sem þau haga því,« sagði hún. »Við þökkum guði daglega, að dóttir okkar hefur fengið slíka forsjá.«

Móðir mín hefði ekki þurft að hafa svona mikið fyrir þessu; það fer enginn frá bænum þeim arna til að taka á móti Britu. Hún hefði ekki þurft að verða svona hrædd við heiðursbogann; þess konar útbýr maður bara til þess að geta sagt við guð almáttugan: »Ég ætlaði mér að gera það. Þarna geturðu séð, að ég ætlaði að láta verða af því.« En að framkvæma það fyrir alvöru — — það er nú annað mál.

»Í síðasta skiftið sá ég Britu um háveturinn,« hélt Kaisa áfram, »þá var mesta snjókingi.« »Ég gekk eftir mjóum stig, mitt inn í þéttasta skógnum. Það var þreytandi færð. Ofurlítið var byrjað að hlána og krapinn rann undan fætinum. Þá sá ég einhvern sitja í snjónum til að hvíla sig, og þegar ég kom nær, þekti ég þar Britu. »Ert þú alein hér uppi í skógnum?« sagði ég við hana. »Já, ég er að ganga mér til skemtunar.« — Þá staðnæmdist ég og horfði á hana. Ég gat ekki skilið í því, að hún væri þar. »Ég er að leita að, hvort hér séu engir brattir

klettar,« sagði Brita þá. — »Guð sé mér næstur, er það til þess að steypa þér fram af þeim?« sagði ég þá, því hún leit út eins og hún vildi ekki lifa.

»Já,« sagði hún, »ég skyldi vissulega fleygja mér fram af kletti, ef ég fyndi einhvern, sem væri nógu hár og brattur.« — »Þú mátt skammast þín, aðra eins æfi og þú átt!« — »Það getur verið; en Kaisa, ég er svo vond manneskja.« — »Mér liggur við að halda, að það sé satt.« — »Ég finn, að ég hlýt að gera eitthvað ilt af mér, svo það væri betra, að ég gæti dáið.« — »Hvaða heimska, barn!« — »Það er engin heimska; ég varð svona, þegar ég flutti þangað niður.« — Svo kom hún alveg til mín, og örvæntingin skein úr augunum á henni. »Þau hugsa ekki um annað en hvernig þau eigi að kvelja mig, og ég hugsa ekki um annað en hvernig ég eigi að kvelja þau í staðinn.« — »Sussu nei, Brita, þau eru góðar manneskjur.« — »Nei, þau hugsa ekki um annað en að svívirða mig.« — »Hefur þú sagt þeim það?« — »Ég tala aldrei við þau. Ég er altaf að hugsa um, hvernig ég geti gert þeim eitthvað ilt.« — —

»Stundum er ég að hugsa um að kveikja í bænum; ég veit honum þykir vænt um hann. Mér hefur líka dottið í hug að gefa kúnum eitur; þær eru svo gamlar og ljótar og hringeygðar, eins og þær væru skyldar honum.« »Geltinn hundur glepsar sízt,« sagði ég. »Eitthvað ilt skal ég gera honum,« sagði hún, »annars fæ ég engan frið í hjarta mínu.« — »Þú veizt ekki hvað þú ert að segja,« sagði ég, »ég býst við þér takist á endanum, að útiloka allan frið úr sálu þinni.«

Þá breyttist hún alt í einu og fór að gráta. Hún varð mjög sorgbitin, og sagðist eiga svo bágt vegna allra þessara illu hugsana, sem ásæktu sig. Svo fylgdi ég henni heim og hún lofaði mér að gjöra ekkert ilt af sér, ef ég þegði yfir samtalinu.

»Svo velti ég lengi fyrir mér, við hvern ég ætti að tala,« sagði Kaisa, »mér fanst ég ekki geta farið til heldra fólks, eins og yðar — — —«

Í sama bili sló klukkan og miðdagshvíldin var liðin. Marta gamla flýtti sér að taka fram í fyrir Kaisu: »Heyrið þér, Kaisa, haldið þér, að það geti nokkurn tíma lagast milli hennar Britu og hans Ingimars?« »Hvernig þá?« spurði Kaisa alvarleg. »Ég á við, að ef hún ætti nú ekki að fara til Ameríku, haldið þér þá, að hún mundi taka honum?« »Hvernig á èg að vita það? Það

held ég þó næstum ekki.« — »Hún væri viss með að hryggbrjóta hann.« — »Það mundi hún líklega gjöra.« —

Ingimar var seztur framan á rúmstokkinn. »Nú fékstu það, sem þú þurftir, Ingimar; nú býst ég við þú farir á morgun,« sagði hann og lamdi hnefanum í rúmstokkinn. En að móðir mín skuli geta ímyndað sér, að hún fái mig til að vera kyrran heima, með því móti, að láta mig heyra að Britu þyki ekki vænt um mig.«

Hann lagði hvert höggið á fætur öðru í rúmstokkinn, eins og hann væri að vinna til fulls á einhverjum ósýnilegum mótþróa í huga sér. Nú skal ég þó reyna, einu sinni enn — ég skal. — Við Ingimarar byrjum á nýjan leik, þegar eitthvað hefur mishepnast. Enginn almennilegur maður getur sætt sig við það, að vita kvennmann verða hálfsturlaðan af óbeit á sér.

Aldrei hafði hann fundið jafntilfinnanlega, hvílíkan ósigur hann hefði beðið. Og hann brann af löngun eftir einhvers konar uppreisn.

Það væri þó æði hart, ef ég gæti ekki fengið Britu til að festa yndi hér á Ingimarsstöðum.

Ég er alveg handviss um að stóri Ingimar hefur sent Kaisu hingað, svo ég skyldi láta verða af ferðinni til bæjarins á morgun.

IV.

Ingimar Ingimarsson var kominn til bæjarins. Hann gekk í hægðum sínum upp að stóra amtsfangelsinu. Það stóð á ofurlitlum, fallegum höfða, sem gnæfði yfir lystigarð bæjarbúa. Hann tók ekki eftir neinu, enn gekk með hálflokuð augu og dróst svo þreytulega áfram, eins og hann væri eldgamall karl. Til hátíðabrigðis hafði hann farið í svört klæðisföt, í staðinn fyrir laglega heimabúninginn, og látið hvítt um hálsinn; en flibbinn var nu farinn að velkjast. Ingimar var alvarlegur á svipinn og einhver hátíðablær á honum, en þó jafnframt hálfhræddur og óframfærinn.

Ingimar kom nú inn á sandflötinn fyrir framan fangelsið, hitti þar varðmann, og spurði hann, hvort Brita Eiríksdóttir yrði laus í dag. »Ég held áreiðanlega að einhver verði laus í dag,« svaraði varðmaðurinn. »Hún var dæmd fyrir barnsmorð,« bætti Ingimar við. »Það er rétt; já, hún kemur út í dag.«

Ingimar fór ekki lengra. Hann hallaði sér upp að trjástofni og beið. Hann hafði ekki augun af fangelsisdyrunum. — »Margur

mun hafa gengið þarna inn býsna hryggur í huga,« sagði hann við sjálfan sig. »Ég vil ekki taka of djúpt í árinni,« bætti hann við, »en ef til vill hefur sumum, sem þarna gengu inn, ekki verið jafnþungt um hjartaræturnar og mér, sem stend hér fyrir utan.«

»Nú hefur stóri Ingimar leitt mig hingað, til að sækja brúðina í fangelsið,« sagði hann því næst, »en ég get ekki sagt, að litli Ingimar sé ánægður. Betra hefði honum þótt, að hún hefði gengið út gegnum heiðurshlið, og að móðir hennar hefði staðið við hlið henni og afhent brúðgumanum hana. Og síðan hefðu þau ekið til kirkjunnar með fríðu föruneyti. Og hún hefði setið, fögur og brúðklædd við hlið honum og brosað með krónuna á höfðinu.« —

Fangelsishurðin opnaðist hvað eftir annað. Fangelsispresturinn kom út. Húsfrú og dætur fangavarðarins komu út, og gengu áleiðis til bæjarins. Loksins kom Brita. Þegar hurðin opnaðist, tók Ingimar inn að hjarta. »Nú kemur hún,« hugsaði hann. Augu hans sigu aftur, hann varð lémagna og gat ekki hreyft sig úr sporunum. Þegar hann fékk þrótt til að líta upp, stóð hún á steinþrepinu fyrir utan dyrnar.

Hann sá hana standa þar hreyfingarlausa eitt augnablik. Hún ýtti hattinum aftur á hnakkann, og rendi fallegu, björtu augunum yfir héraðið. Fangelsið lá hátt, og hún gat séð yfir bæinn og skógana alla leið heim til fjallanna í sveitinni sinni.

Og Ingimar sá að hún fór að titra og skjálfa, eins og hún bugaðist af einhverju ósýnilegu afli. Hún tók báðum höndum fyrir andlit sér, og settist niður á steinþrepið. Hann heyrði grátekkann alla leið þangað sem hann stóð.

Hann gekk yfir sandflötinn og staðnæmdist við hliðina á henni. Hún grét svo ákaft, að hún heyrði ekki neitt. Hann varð að bíða lengi.

»Gráttu ekki svona, Brita,« sagði hann loksins. Hún leit upp. »Ó, guð minn góður! Ert þú hérna?« sagði hún. Á einu augnabliki sá hún í anda alt, sem hún hefði brotið á móti honum, og hvað hann hlyti að hafa tekið nærri sér að koma. Hún hljóðaði upp yfir sig af gleði, fleygði sér um hálsinn á honum og fór svo aftur að gráta.

»En hvað jeg hef þráð að þú kæmir hingað,« sagði hún. Hjartað fór að berjast í brjósti Ingimars, þegar hún varð honum svona fegin. »Hvað segir þú, Brita — hefur þig langað til þess?«

sagði hann hrærður. — »Ég þurfti að minsta kosti að biðja þig fyrirgefningar.«

Ingimar rétti úr sér og kuldasvipur færðist á andlit hans. »Það er altaf nógur tími til þess,» svaraði hann, »nú finst mér við ættum ekki að standa hér lengur.« — »Nei, þetta er ekki staður til að dvelja á,« sagði hún auðmjúk. — »Farangur minn er hjá Löfberg kaupmanni,« sagði Ingimar, þegar þau voru komin af stað. — »Þar er líka kistan mín.« — »Ég hef séð hana þar«, sagði Ingimar. »Hún er of stór til að vera aftan á vagninum; við verðum að láta hana bíða þangað til önnur ferð fellur.« Brita staðnæmdist og leit framan í Ingimar. Hann hafði ekki fyr minst á, að hann ætlaði að taka hana með sér heim. »Ég hef fengið bréf frá föður mínum í dag. Hann sagði, að þú værir samdóma þeim í því, að ég skyldi fara til Ameríku.« — »Ég hugsaði það væri ekki úr vegi, að þú gætir valið um fleira en eitt. Það væri ekki víst, að þú vildir fara heim með mér.«

Hún tók vel eftir, að hann sagði ekki, að hann vildi það sjálfur. En það gat nú líka verið af því, að hann vildi ekki taka hana móti vilja hennar í annað sinn. — Hún vissi hreint ekki hvað hún ætti að gera. Það gæti nú í rauninni ekki verið neitt keppikefli að fá hennar líka fyrir húsfreyju á Ingimarsstöðum. »Segðu honum að þú farir til Ameríku, það er eini velgjörningurinn, sem þú getur auðsýnt honum,« sagði hún við sjálfa sig. »Segðu honum það, segðu honum það nú.« — En á meðan hún var að hugsa þetta, heyrði hún einhvern segja: »Ég er hrædd um ég sé ekki nógu hraust til að fara til Ameríku. Það er sagt, að þar sé mikil vinnuharka.« Henni fanst það vera einhver annar, sem svaraði þessu, en ekki hún sjálf. — »Það er sagt svo,« sagði Ingimar í hálfum hljóðum. — Hún skammaðist sín. Henni flaug í hug, að hún hefði sagt við prestinn um morguninn, að hún hefði ásett sér að verða nýr og betri maður. Henni sárnaði við sjálfa sig. Hún gekk lengi þegjandi og velti fyrir sér, hvernig hún ætti að fara að að taka orð sín aftur. En í hvert skifti, sem hún ætlaði að fara að segja eitthvað í þá átt, dóu orðin á vörum hennar, því henni virtist það vera svívirðilegt vanþakklæti, að gjöra hann nú afturreka, ef honum skyldi þykja vænt um hana enn. »Ó, að ég gæti lesið í hjarta hans,« hugsaði hún.

Ingimar sá að hún staðnæmdist og studdi sig upp við vegg.

»Mig sundlar af þessum hávaða og fólksfjölda.« Hann rétti fram höndina. Hún tók í hana, og svo leiddust þau áfram veginn.

»Nú lítum við út eins og kærustupar,« hugsaði Ingimar. En alla leiðina var hann að brjóta heilann um, hvernig alt mundi ganga, þegar hann kæmi heim, hvernig móðir hans og sveitungar mundu láta sér þetta lynda.

Þegar þau komu heim til Löfbergs, sagði Ingimar að hesturinn væri orðinn afþreyttur, og ef hún vildi gætu þau haldið fyrsta áfangann samdægurs. — »Nú er tími til kominn að segja, að þú viljir ekki fara,« hugsaði hún. »Þakkaðu honum nú fyrir, en segðu, að þú viljir það ekki.« Hún bað guð að gefa sér vísbendingu um, hvort hann hefði komið af tómri meðaumkun. — Á meðan dró Ingimar vagninn út úr skúrnum. Hann var nýmálaður og skinnaður upp; á sætunum var nýtt fóður. Uppi á vagnsætinu lá ofurlítill, hálfvisnaður blómvöndur, úr blómum þeim, er vaxa meðfram þjóðvegunum. Þegar hún sá blómin, komst hún í enn þá meiri bobba. — Ingimar fór inn í hesthúsið, lagði aktýgin á hestinn og teymdi hann út. Sá hún þá annan blómvönd, hálfvisnaðan á aktýgjunum. Styrkti þetta trú hennar á, að honum þætti í raun og veru vænt um hana, og hún hugsaði að bezt væri að þegja. Annars gæti honum fundist hún vera vanþakklát, og að hún skildi ekki, hve mikið hann legði í sölurnar fyrir hana.

Þau óku nú sem leið lá. Til þess að rjúfa þögnina fór Brita að spyrja hann um hitt og þetta að heiman. Með hverri einustu spurningu minti hún hann á einhvern, er hann óttaðist fyrir, hversu tiltæki sitt mundi geðjast. »Sá býst ég við að verði ögn hissa,« hugsaði hann, »sá býst ég við að gjöri duglega gys að mér.« Hann svaraði henni ekki nema einsatkvæðisorðum; og hvað eftir annað var hún komin á fremsta hlunn með að biðja hann að snúa aftur. »Hann kærir sig ekki um mig. Honum þykir ekkert vænt um mig. Hann gjörir þetta einungis af meðaumkun.« —

Brátt hætti hún að spyrja, og þau óku hverja míluna eftir aðra steinþegjandi.

Þau áðu á veitingahúsi nokkru. Þar var kaffi með brauði til reiðu handa þeim og bakkinn var skrýddur blómum. — Hann hlaut að hafa lagt svo undir daginn áður, þegar hann fór þar um. Var þetta einungis af velvild og meðaumkun? Var hann glaður í gær? Hafði honum snúist hugur í dag, þegar hann sá hana koma út úr fangelsinu? Þegar hann gæta gleymt því, myndi þá alt

ganga að óskum. Brita var yfirkomin af iðrun og auðmýkt. Hún vildi ekki valda honum nýrrar sorgar. Ef til vill gæti hann enn þá — — — — — — —

Þau voru um nóttina á veitingahúsi; en fóru snemma af stað, og voru komin svo langt, að þau sáu sóknarkirkjuna sína stundu eftir dagmál. Þegar þau fóru þar fram hjá, var kirkjuvegurinn troðfullur af fólki ok klukkurnar hringdu til messu. »Guð minn góður! Það er þá sunnudagur í dag!« sagði Brita. Hún gleymdi öllu öðru. Hana langaði fyrir hvern mun til að fara í kirkju og þakka guði. Hana langaði til að byrja hið nýja líf, sem hún hafði ásett sér að lifa, með guðsþjónustu í gömlu kirkjunni sinni.

»Ég vildi gjarnan fara í kirkju,« sagði hún við Ingimar. Á því augnabliki hugkvæmdist henni alls ekki, að það gæti verið hugarraun fyrir hann að koma þar með henni. Hún hafði allan hugann við guðþjónustuna og þakkargjörð sína. Ingimar lá við að segja þvert nei. Honum fanst hann ekki hafa hugrekki til að mæta hinum hegnandi augum og málgefnu tungum allra kirkjugestanna. «En einhvern tíma hlýtur það að ske,« hugsaði hann og beygði við upp að kirkjunni. »Það batnar ekki með biðinni.«

Þegar þau óku upp kirkjuhvolinn, sat mesti fjöldi manna á kirkjugarðsveggnum, og biðu þess að messan byrjaði. Athuguðu þeir vandlega alla þá, sem komu. Þegar þeir sáu Ingimar og Britu, fóru þeir að hvískra, hnippa hver í annan og bendast á. Ingimar leit til Britu. Hún sat með hendurnar í kjöltu sér, og leit út eins og hún vissi hvorki í þennan heim né annan. — Hún sá ekki nokkurn mann — en Ingimar sá þá því betur. Sumir hlupu á eftir vagninum; og Ingimar furðaði sig ekki á, þó þeir þytu upp til handa og fóta. Þeir gætu ekki vitað, hvort þeim hefði sýnst rétt. Þeir gætu auðvitað ekki trúað því, að hann kæmi til guðshúss með kvennmann, sem hefði hengt barnið sitt. »Þetta er ofraun,« hugsaði Ingimar. »Ég get hreint ekki afborið það.«

«Ég hugsa það sé bezt þú farir strax í kirkjuna,« sagði Ingimar við Britu, um leið og hann hjálpaði henni út úr vagninum. »Það vil ég helzt,« sagði hún. Kirkjan var takmark hennar. Hún var ekki komin til að hitta menn að máli. Ingimar fór sér hægt að spretta af hestinum og gefa honum. Margir höfðu ekki augun af honum, en enginn mælti til hans. Þegar hann var tilbúinn

að ganga í kirkjuna, voru flestir komnir í sæti sín og verið að syngja inngöngusálminn.

Ingimar varð litið yfir til kvennabekkjanna, þegar hann gekk inn kirkjugólfið. Allir stólar voru troðfullir, nema einn, í honum sat ein einasta kona. Það var Brita. Og Ingimar þóttist vita, að enginn hefði viljað setjast hjá henni. Hann gekk nokkrum skrefum lengra; svo beygði hann yfir til kvennahliðarinnar, gekk inn í stólinn og settist við hliðina á Britu. Þegar hann kom inn til hennar, leit hún upp stórum augum. Hún hafði ekki fyr tekið eftir neinu. Nú skildi hún alt í einu, hvers vegna hún sat alein í stólnum. Þá veik guðræknistilfinningin, sem áður hafði gagntekið hana, fyrir sárri hrygð. Hvar átti þetta að lenda? Hvar átti þetta að lenda? Hún hefði hreint ekki átt að fara með honum.

Tárin komu fram í augun á henni. Til þess að verjast gráti, tók hún gamla sálmabók, sem lá á stólbakinu fyrir framan hana, og fór að lesa í henni. Hún blaðaði gegnum guðspjöll og pistla, án þess að sjá nokkurt orð fyrir tárunum, sem hún gat ekki stöðvað. Alt í einu glampaði á eitthvað rautt fyrir augum henni; var það bókmiði með rauðu hjarta á, sem lá milli blaðanna. Hún losaði hjartað og þokaði því yfir til Ingimars.

Hún sá hvernig hann faldi það í stóra lófanum sínum og stalst til að líta á það. — Alt í einu lá það á gólfinu. »Hvar á þetta að lenda? Hvar á þetta að lenda?« hugsaði Brita og grét yfir sálmabókinni.

Þau fóru úr kirkjunni, þegar presturinn hafði lokið ræðu sinni. Ingimar lagði á í mesta flýti og Brita hjálpaði honum. Þegar blessun og sálmasöng var lokið og kirkjufólkið kom út, voru þau öll á brott. Báðum var því nær hið sama í hug: Sá, sem hefur drýgt þvílíkan glæp, getur ekki lifað meðal annarra manna. Bæði fundu, að þau höfðu setið í skammakrók í kirkjunni. Hvorugt okkar getur afborið þetta, hugsuðu þau.

Meðan þau sátu í þessum hrygðarhugleiðingum, sá Brita alt í einu heim að Ingimarsstöðum. Hún ætlaði tæpast að þekkja bæinn aftur, svo skínandi rauður var hann orðinn. Henni kom til hugar, að það hefði ætíð verið viðkvæðið, að það ætti að mála húsin, áður Ingimar gifti sig Síðast hefði brúðkaupinu verið frestað, af því hann vildi ekki kosta málninguna. Hún sá, að nú hefði hann viljað bæta sem bezt úr öllu — en svo hefði það orðið honum um megn.

Þegar þau óku heim í hlaðið á Ingimarsstöðum, sat vinnufólkið yfir miðdagsborðum. »Þar er þá húsbóndinn kominn,« sagði einn af vinnumönnunum og leit út. Marta gamla opnaði svefnlegu augun sín ofurlítið meira en vant var og stóð upp.

»Sitjið þið nú öll kyr hérna inni,« sagði hún. »Enginn þarf að standa upp frá matnum.«

Gamla konan gekk stillilega fram gólfið. Fólkið horfði á eftir henni, og tók eftir að hún var sparibúin, með silkisjal á herðum og silkiskýlu á höfði, enda sópaði að henni. Hún var komin alla leið út í dyr, þegar hesturinn nam staðar.

Ingimar hljóp strax út úr vagninum, en Brita sat kyr. Hann gekk yfir að þeirri hliðinni, sem hún sat við og opnaði vagninn. »Ætlaðu ekki að koma út?« — »Nei, ég vil það ekki.« Hún var farin að hágráta og hélt höndunum fyrir andlitið. »Ég hefði aldrei átt að koma aftur,« sagði hún grátandi. — »Hvaða heimska,« sagði Ingimar, »kondu nú út.« — »Láttu mig fara aftur til bæjarins, ég er ekki nógu góð handa þér.« Ingimar virtist ef til vill, að hún hefði rétt fyrir sér í því. Hann svaraði engu, en beið með höndina á vagnhurðinni. »Hvað er hún að segja?« spurði nú Marta gamla, sem stóð á þröskuldinum. »Hún segist ekki vera nógu góð handa okkur,« svaraði Ingimar, því Brita gat engu orði upp komið fyrir gráti. »Og hvers vegna er hún að gráta?« spurði gamla konan. »Af því ég er svoddan stórsyndari,« sagði Brita og þrýsti höndunum að hjarta sér. Henni fanst það ætla að springa af harmi. — »Hvers vegna?« spurði gamla konan aftur. — »Af því hún sé svoddan stórsyndari,« hafði Ingimar upp eftir henni.

Þegar Brita heyrði hann hafa upp orð sín í köldum og kærulausum róm, varð sannleikurinn henni alt í einu augljós. Ekki hefði hann staðið þarna og haft þessi orð upp fyrir móður sinni, ef honum hefði ekki staðið á sama um hana, ef honum hefði þótt minstu vitund vænt um hana. Það var ekkert vafamál lengur. Nú vissu hún það, sem hún vildi vita.

»Hvers vegna kemur hún ekki út?« spurði gamla konan. Brita bældi niður grátinn og svaraði í skýrum róm: »Af því ég vil ekki steypa Ingimar í ógæfu.« — »Mér finst henni farast skynsamlega orð,« sagði gamla konan. »Láttu hana fara burtu, Ingimar litli. Þú skalt að minsta kosti vita það, að annars fer ég héðan. Ég sef ekki eina nótt undir sama þaki og þessi drós.«

»Í guðs bænum, látið þið mig fara,« andvarpaði Brita. Ingimar tók duglega upp í sig, sneri hestinum við og stökk upp í vagninn. Hann var leiður á öllu saman og nenti ekki að berjast við það lengur.

Þegar niður á þjóðveginn kom, mættu þau hverjum hópnum af kirkjufólki á fætur öðrum. Ingimar féll það illa og beygði skyndilega inn á dálítinn skógstíg, sem áður fyr hafði verið þjóðvegur. Hann var allgrýttur og ójafn, en vel fær fyrir lítinn eineykisvagn.

Rétt í því hann beygði inn á stíginn, kallaði einhver til hans. Var það pósturinn með bréf, sem hann rétti Ingimar. Hann tók við bréfinu, lét það í vasa sinn og ók svo lengra inn í skóginn.

Þegar hann var kominn svo langt, að ekki sást af þjóðveginum, stöðvaði hann hestinn og tók bréfið upp. Í sama bili lagði Brita höndina á handlegg honum. »Lestu það ekki,« sagði hún. »Á ég ekki að lesa það?« — »Nei, það er ekki þess vert að lesa það.« — »Hvernig getur þú vitað það?« »Það er frá mér, bréfið það arna.« — »Þá geturðu sjálf sagt mér, hvað í því er.« — »Nei, það get ég ekki« —

Hann leit framan í hana. Hún var kafrjóð, og angist skein úr augum hennar. »Ég held ég lesi nú samt sem áður bréfið það arna,« sagði Ingimar. Hann byrjaði að rífa það upp; þá reyndi hún að ná því af honum; hann togaði á móti og náði því út úr umslaginu. »Guð minn góður,« andvarpaði Brita, »á þá ekki að hlífa mér við neinu? Ingimar,« sagði hún í bænarróm, »lestu það að nokkrum dögum liðnum, þegar ég er komin á skipsfjöl.« — Hann hafði nú brotið bréfið sundur og var byrjaður að stafa sig fram úr því. Hún lagði höndina ofan á pappírinn. »Heyrðu nú, Ingimar. Það var fangelsispresturinn, sem kom mér til að skrifa það; og hann lofaði að geyma það og senda þér það ekki, fyr en ég væri komin um borð. Nú hefur hann sent það of snemma. Þú átt ekki með að lesa það enn. Eg verð að komast burt, Ingimar, áður en þú lest það.« —

Ingimar leit reiðulega til hennar, stökk út úr vagninum, til að geta verið í næði, og fór nú að lesa bréfið. Brita var í sams konar geðshræringu og hún stundum hafði komist í á fyrri árum, þegar hún fékk ekki vilja sínum framgengt. —

»Það er ekki satt, sem stendur þar. Presturinn narraði mig til að skrifa. Mér þykir ekkert vænt um þig, Ingimar.« — Hann

leit upp frá bréfinu og horfði framan í hana, stórum, undrandi augum. Þá þagnaði hún, og auðmýktin, sem henni hafði verið innrætt í fangelsinu, ruddi sér til rúms í hjarta hennar. Hún þyldi að líkindum ekki meiri vanvirðu, en hún hefði verðskuldað.

Ingimar baslaði stöðugt við bréfið. Alt í einu kreisti hann það saman, og var því líkast sem hann orgaði upp yfir sig. »Ég get ekki lesið eitt einasta orð,« sagði hann og stappaði fætinum í jörðina. »Stafirnir dansa fyrir augunum á mér!« Hann gekk til Britu og greip utan um handlegginn á henni. »Er það satt, að það standi í bréfinu, að þér þyki vænt um mig?« Röddin var hás og hann var ófrýnn álitum. Brita þagði. »Stendur það þarna í bréfinu, að þér þyki vænt um mig?« endurtók hann, og var líkast því, að hann væri fokvondur. — »Já,« svaraði hún í hálfum hljóðum.

Hann skók handlegginn á henni og þeytti honum svo frá sér aftur. »Þú hefur þá logið! Þú hefur þá logið!« Hann rak upp hlátur og skældi andlitið óheimlega. — »Guð veit,« sagði hún hátíðlega, »að ég hef beðið hann á hverjum degi að lofa mér að sjá þig, áður en ég færi.« — »Hvert ætlar þú að fara?« — »Ég fer auðvitað til Ameríku.« — »Svei mér þá alla daga.«

Ingimar var eins og hann væri vitstola. Hann dróst nokkur skref inn í skóginn, þar fleygði hann sér niður í grasið; og nú var það hann, sem grét. Brita fór á eftir honum og settist hjá honum. Hún var svo glöð, að hún átti bágt með að stilla sig um að hlæja upphátt. — »Ingimar, Ingimar litli,« sagði hún og gerði sér gælur við hann. — »Þér, sem þykir ég vera svo ljótur.« — »Það þykir mér — eða hitt þó heldur.« — Ingimar fleygði hönd hennar frá sér. — »Lofaðu mér að segja þér frá öllu saman.« — »Þú getur sagt frá hverju sem þú vilt.« —

»Manstu hvað þú sagðir fyrir réttinum, fyrir þrem árum síðan?« — »Já.« — »Að, ef mér snerist hugur, skyldir þú ganga að eiga mig.« — »Já, ég man það.« — »Eftir það fór mér að þykja vænt um þig. — Ég hefði ekki trúað því, að nokkur maður gæti talað þannig. Það var yfirnáttúrlegt, at þú skyldir geta sagt það við mig, Ingimar, eftir alt, sem ég hafði afbrotið við þig. — Þegar ég þá leit framan í þig, sýndist mér þú fallegri en allir hinir, vitrari en þeir allir, og að þú værir sá eini maður, sem gott væri að búa saman við. Ég varð hugfangin af þér, og mér fanst þú tilheyra mér og ég þér. Og í fyrstunni var ég alveg viss um, að

þú mundir koma og sækja mig — en síðar meir þorði ég ekki að vona það.«

Ingimar leit upp. »Hvers vegna skrifaðir þú ekki?« — »Ég skrifaði.« — »Og baðst mig fyrirgefningar! Það var skárra bréfsefnið!« — »Hvað hefði ég átt að skrifa?« — »Um hitt.« — »Hvernig átti ég að geta skrifað um það?« — »Nú lá sem næst, að ég hefði ekki komið.« — »En Ingimar, hvernig gat ég skrifað þér biðilsbréf, eftir alt, sem ég hafði misgert við þig? — Seinasta daginn í fangelsinu skrifaði ég þér, af því presturinn sagði, að ég yrði að gera það. Hann tók bréfið og lofaði að láta þig fá það, þegar ég væri farin — og svo hefur hann sent það samstundis.«

Ingimar tók höndina á henni, lagði hana á grasið og sló á hana. »Ég gæti barið þig,« sagði hann. »Þú mátt berja mig ef þú vilt, Ingimar.« — Hann leit framan í hana; sorgin hafði gefið henni nýja fegurð. Svo reis hann upp til hálfs og fleygði sér um háls henni. »Það lá svo nærri, að ég hefði látið þig fara.« — »Þú hefðir ekki getað annað en komið.« — »Ég skal segja þér, mér stóð alveg á sama um þig.« — »Ég get vel skilið í því.« —

»Mér þótti vænt um í fyrstu, þegar ég heyrði, að þú ættir að fara til Ameríku.« — »Faðir minn skrifaði mér, að þú hefðir verið ánægður yfir því.« — »Þegar mér varð litið á móður mína, fanst mér ég ekki geta fært henni þig heim fyrir tengdadóttur.« — »Það er líka ómögulegt, Ingimar.« — »Allir höfðu horn í síðu minni þín vegna. Enginn vildi líta við mér, af því ég hafði farið svona illa með þig.« — »Nú held ég þú ættir að fara að berja mig fyrir alvöru, eins og þú talaðir um áðan.« — »Enginn lifandi maður getur skilið, hvað ég er reiður við þig.« — Hún sat hugsi. — »Þegar ég velti fyrir mér, hvernig mér hefur liðið — dögum og vikum saman,« byrjaði hann á ný. — »Ó, Ingimar.« — »Ég er ekki reiður þess vegna; en ég hefði ef til vill látið þig fara.« — »Þótti þér ekkert vænt um mig, Ingimar?« — »Nei, ónei.« — »Ekki eitt augnablik á allri ferðinni?« — »Ekki eitt einasta augnablik; ég var sárleiður á þér.« — »Hve nær kom það aftur?« — »Þegar ég fékk bréfið.« — »Ég fann vel, að öllu var lokið á þína hlið, og þess vegna tók ég mér svo nærri, að þú skyldir fá að vita, að mér hafði snúist hugur.« —

Ingimar fór að smáhlæja. »Hvað er nú, Ingimar?« »Jeg er að hugsa um, að við höfum flúið frá kirkjunni, og verið rekin burt frá Ingimarsstöðum.« — »Getur þú hlegið að því?« — »Ætti

ég ekki að hlæja? Við verðum líklegast að lifa á flakki eins og húsgangar. Það ætti hann faðir minn að vita!« — »Þú hlærð að því í dag. En á vergangi getum við ekki lifað. Það er alveg ómögulegt. Og þetta er mér að kenna.« — »Ég vona að það sé mögulegt,« sagði Ingimar, »því héðan af kæri ég mig ekki minstu vitund um neitt nema þig.« —

Brita sat hrygg í huga með tárvot augu. En hann lét hana segja sér hvað eftir annað, hversu hún hefði hugsað um hann og þráð komu hans. Smámsamin varð hann rólegri, eins og barn, sem hlustar á vögguvísu. — Þetta var alt gagnólíkt því, sem Brita hafði gjört sér í hugarlund. Hún hafði hugsað sér, að ef hún hitti hann, þegar hún kæmi úr fangelsinu, skyldi hún eingöngu tala um afbrot sitt og hversu það kveldi sig, að hún var svo vond. Hún hafði ásett sér að segja honum eða móður hans, eða hverjum sem kæmi, að hún vissi vel, hve miklu lítilmótlegri hún væri en þau öll saman, og að þau mættu ómögulega halda, að hún áliti sig þeirra líka. En nú gat hún ekki sagt honum neitt af öllu þessu.

Loks tók hann fram í fyrir henni og sagði stillilega: »Þig langar til að tala um eitthvað við mig?« — »Ójá.» — »Þú hugsar altaf um það.« — »Nótt og dag.« — »Og það beiskir alt líf þitt.« — »Það gjörir það.« — »Talaðu nú um það við mig, þá getum við hjálpast að með að bera það.« Hann sat hjá henni og horfði í augu henni. Ótti og angist skinu út úr augum hennar, en meðan hún talaði, urðu þau smámsaman rólegri. »Nú líður þér betur?« sagði hann, þegar hún hætti. »Mér finst því vera létt af mér,« svaraði hún. »Það er af því, að nú erum við tvö um að bera það. — Nú viltu ef til vill hætta við að fara.« — »Ó, jeg vil gjarnan vera kyr,« svaraði hún.

»Þá skulum við fara heim,« sagði Ingimar og stóð upp. »Það þori ég ekki,« sagði Brita. — »Móðir mín er alls ekki óviðráðanleg,« sagði Ingimar, »ef hún einungis sér, að maður veit, hvað maður vill.« — »Ekki vil ég reka hana frá heimili sínu. Ég sé ekki önnur ráð, en að ég fari til Ameríku.« — »Ég skal segja þér nokkuð,« sagði Ingimar íbyggilega, »þú skalt ekki vera smeyk, ég veit af manni, sem hjálpar okkur.« — »Hver er það?« — »Það er hann faðir minn heitinn. Ég er viss um, að hann lætur rætast úr fyrir okkur.«

Einhver kom gangandi á skógstígnum. Það var Kaisa. En þau ætluðu naumast að þekkja hana, af því hún bar ekki herða-

tréð og körfur sínar. — »Sæl vertu, kondu sæl,« sögðu þau bæði í einu, og gamla konan gekk til þeirra og heilsaði þeim með handabandi. — »Þið sitjið þá hérna og látið alla vinnumennina frá Ingimarsstöðum vera að leita að ykkur! Þið flýttuð ykkur svo mikið úr kirkjunni,« hélt gamla konan áfram, »að ég gat ekki náð í ykkur þar; en af því mig langaði til að heilsa upp á Britu, fór ég niður að Ingimarsstöðum. Prófasturinn kom þangað jafnsnemma mér og var rokinn inn í baðstofu, áður en ég gat svo mikið sem heilsað honum. Hann hrópaði strax til frú Mörtu, áður en hann hafði gefið sér tíma til að taka í höndina á henni: »Nú megið þér vera ánægð yfir honum Ingimar, frú Marta; nú er það komið í ljós, að hann er af gömlu rótunum runninn. Nú getum við farið að kalla hann stóra Ingimar.« — Frú Marta er nú aldrei orðmörg; nú stóð hún bara kyr í sömu sporum og fitlaði við klútinn sinn. — »Hvað segið þér, prófastur minn?« sagði hún loksins. — »Hann hefur sótt Britu,« svaraði prófasturinn, »og trúið þér mér, frú Marta, það verður honum til heiðurs, svo lengi sem hann lifir.« — — »Sussu nei, sussu nei!« segir gamla konan. »Mér lá nú við að þagna í miðri ræðunni, þegar ég sá þau sitja saman í kirkjunni; það var betri prédikun, en ég get haldið. Ingimar verður okkur öllum til fyrirmyndar, eins og faðir hans var.« — »Mikil tíðindi segið þér, prófastur minn,« sagði frú Marta þá. »Er hann ekki kominn heim enn þá?« — »Ónei, hann er ekki hérna, en það gæti verið, að þau hefðu fyrst farið upp að Bergskógi.« —

»Sagði móðir mín það?« hrópaði Ingimar upp yfir sig. »Það voru hennar eigin orð. Og meðan við stóðum þar við, sendi hún hvern á fætur öðrum að leita ykkar.«

Kaisa hélt áfram að tala; en Ingimar heyrði ekki framar, hvað hún sagði, því hugur hans var langt í burtu. — »Svo kem ég inn í stofuna,« hugsaði hann, »þar sem faðir minn situr ásamt öllum gömlu Ingimörunum. »Kondu sæll, stóri Ingimar Ingimarsson,« segir faðir minn og gengur móti mér. — »Kondu sæll, faðir minn, og þakka þér fyrir hjálpina.« — »Nú færð þú góða konu,« segir faðir minn, »svo kemur alt annað af sjálfu sér.« »Aldrei hefði ég orðið svo auðnusamur, ef þér hefðuð ekki hjálpað mér,« segi ég. »Það var engin þraut,« segir faðir minn. »Við Ingimarar þurfum ekki annað en að ganga á guðs vegum.«

Þýtt hefur BJÖRG ÞORLÁKSDÓTTIR BLÖNDAL.

Maðurinn fallni.

(Kveðið haustið 1902).

Þögul gríma á svörtum seiði
situr yfir höfði mínu:
Ríkir bæði úti og inni
einvöld norn í ríki sínu.
Mér er þrunginn höfuð-hugi;
hjarta mitt er fult af tárum:
Liggja þungt á muna mínum
minningar frá liðnum árum.

Orsök þess, að hljóður hugur
hefir vöku í nætur tjaldi,
hún er sú, að hann er fallinn,
hniginn fyrir norna valdi
— hann, sem þjóðar gagn og gæfu
gerði að æfistarfi brýnu,
gekk og stóð á fráum fótum,
fylgdi jafnan merki sínu.

Veit ég Saga sínum manni
sæti býr og hvílu reiðir
inn'í sjálfu öndveginu,
eigin hendi þangað leiðir,
— meðan Gleymska garpa sína
grefur undir veggjum hallar.
Eigi að síður, út við dyrnar,
orða minna hljómur gjallar.

Eigi að síður, út úr dyrum,
orða minna lúður gjallar;
hljóma skyldi hvelt og lengi,
hátt til fjalls og lágt til vallar,
þeirra til, sem fara í flýti
fram og aftur þjóðgötuna,
— allra þeirra, er einhvern tíma
orð mín kynnu heyra og muna.

Ruddi veg, og réðst við fáa,
röskur drengur, að endurbótum,
þar sem vóru, og enn þá eru,
undir hunda og manna fótum
grafin djúpt og endur-orpin
óðalsgæði í móðurlandi,
geymd og duld frá alda öðli
einsog gull í náma sandi.

Ósérhlífinn alla daga,
aldrei spar á forystunni
þegar eitthvað þurfti að gera
það, sem enginn hinna kunni,
eða vildi á sig leggja;
ör og skjótur í hverju bragði;
eygði fyrstur eina ráðið,
óhræddur á vaðið lagði.

Ausa vildi auði úr sjónum,
upp úr jörðu gullið brjóta,
skoraði fast á fólksins krafta
fengsins afla og hans að njóta. —
Að honum stefndi Marðar-mælgi,
margt og ilt í far hans lagði:
»Hann vill græða á okkar elju.«
allur fjöldinn manna sagði.

Daginn vildi hann drjúgum auka,
— draga úr veldi skímu-nætur,
þeirrar sem að þjóðarandann
þröngum sjónhring una lætur —
árdagsskini úr álfu Suðra.
Upp var skotið dökku merki:
»Sólargapinn sína móður
svívirðir í orði og verki.«

Þjóðin varð sem Rán í roki,
ruddist fram á orða þingum,
spýtti hrákum, spyrnti fótum,
sparkaði, lamdi sig í kringum.
Allir landsins eldismagar
óskuðu værðar lötum búki,
litu niður á mikla manninn,
mændu upp að Valda-hnjúki.

Breyta vildi hann mörgu mikið
— mörgu því, sem venjan hafði
löggilt fyrir ótal árum,
ýmsu er menning þjóðar krafði. —
Búin sauðar gæru-gerfi
gamalkredda manninn elti,
leit hann stöðugt illu auga
apaketta niður belti.

Áhuginn var eldibrandur,
eljan svo sem bára á skeri;
vann hann margt með þessum
þingum,
þar sem margur undan sneri.
Launin vóru auðsæ altaf:
orðaskarn á deilu þingi;
fyrir ást til fósturjarðar
fjandskapur í almenningi.

Að honum rakkar grimmir geltu,
glepsuðu fast í hásinina.
Tortrygni og Öfund ýttu
undir Heimsku og Framhleypnina;
Undirferli og Óvild hvæstu,
að honum blésu þoku kaldri.
Höfuðið bar 'ann hátt að vísu
— hæruskotið á miðjum aldri.

Eiturskeytin um hann þutu,
er hann fór um þjóðarveginn.
Þar var margur bogi bentur,
beygður saman, örvar-dreginn.
Enginn maður má til lengdar
margnum við, og því er miður.
Fyrir honum féll til jarðar,
féll hann loks í valinn niður.

Fátækur og framúrlegur
féll hann svona niður í valinn,
þar sem áður móti morgni
margur hné, sem ekki er talinn.
Kringla heims af leti-lyddum
liggur við, að ofur-hlaðist,
þar sem bæði Móði og Magni
missa lífið, geta ei' staðist. —

Velkomið að hrósa happi,
hnakka-rýri kinna-breiður,
hala-glæsir, herða-knútur,
huppaþykki spora-gleiður,
aftur-fætti grímu-gengill,
grafar-landa klukku-fori!
Maðurinn fallni upprís aftur
endurborinn á næsta vori.

Takið sundur augna opin,
ungi maður á förnum vegi!
gamli maður á grafarbakka!
gerið ekki nótt úr degi.
Hlustið eftir herblæstrinum,
hvellum lúðri nýrrar aldar,
meðan lands og sævarsali
sólin rauðu og bláu tjaldar.

GUÐMUNDUR FRIÐJÓNSSON.

Fálki.

Það var fallegur hestur, hann Fálki á Grund; hann var vel vaxinn og ágætlega limaður; augun svör og tindrandi, og var sem eldur brynni úr þeim. — Og þegar hann var genginn úr hárum, gljáði skrokkurinn hans grái, sem silfur væri.

Enginn neitaði því heldur, að hann væri gæðingur; það var fullyrt, að hans jafningja myndi ekki geta í allri sveitinni, og vart finnast þó víðar væri um land leitað. Hann var fjörhestur mikill og skapbráður, en þó svo auðveldur, að hvert mannsbarn gat ráðið við hann.

En Fálki gerði sér mannamun; hann lét sjaldan eins mikið til, ef kvennmenn sátu hann, einsog þegar hann bar karlmenn á baki.

Og oft var það, ef huglitlir unglingar riðu honum, að hann lötraði í hægðum sínum, og hefði fáum, sem ekki þektu hann, komið til hugar, að það væri bezti hesturinn þar um slóðir.

En um það luku allir upp einum munni, sem vóru Fálka nokkuð kunnugir, að aldrei væri hann eins skemtilegur og ganglaginn, eins og þegar húsbóndi hans, Gunnar bóndi á Grund, sæti hann. Þeir höfðu gaman af að sjá tilþrifin, sem Fálki gerði undir Gunnari á Langamel fyrir utan Grund, þegar Gunnar kom drukkinn heimleiðis úr kaupstaðnum, og klárinn hafði staðið bundinn allan daginn. Og fæstir kusu að vera nálægt honum, þegar hann þreif sprettinn; þrumaði á skeiði heim melinn og sendi glóandi skeyti aftur undan sér og til beggja hliða.

Gunnar bóndi á Grund var hniginn við aldur; fyrrum hafði hann verið gildur bóndi og talinn vel við álnir, en eftir því, sem árin færðust yfir hann og börnunum fjölgaði, gekk að sama skapi af honum, svo það litla, sem hann hafði undir höndum, var lánsfé. Og þegar börnin vóru komin á legg, fóru þau öll nema eitt í burtu, — sum til Ameríku, en önnur giftust og reistu bú. Nú var það aðeins Björg, yngsta dóttir hans, sem var hjá honum; hafði hún staðið fyrir búinu með honum, síðan móðir hennar lézt.

Björg var átján vetra, og þó hún mætti kallast ung í bústjórninni, hafði hún samt mikinn huga á því, að alt færi sem bezt úr

hendi; og vakin og sofin var hennar fremsta hugsun — framar öllu öðru — að faðir sinn hefði alt sem þægilegast.

Gunnar var orðinn drykkfeldur; alt þetta basl og raunir, sem hann átti í, þyngdi svo á huga hans, að alt útsýni varð svart, og við sjóndeildarhringinn var sólin svo hulin skýjum, að enga birtu lagði af henni. Honum fanst það létta sorgir sínar í hvert skifti, er hann sat hjá Bakkusi, hvort heldur hann heimsótti hann einn, eða með nágrönnum sínum; en jafnskjótt og hann var frá honum genginn og vínið rokið úr kollinum, var það sama drepandi stríðið, sem nagaði sálarþrek hans.

Svo var það um haustið, nær veturnóttum, að Gunnar fór í kaupstað ásamt nokkurum fleirum bændum, nágrönnum sínum. Það var kalsaveður um daginn; norðanvindur með snjóslitringi og frosthörku mikilli.

Hestarnir báru sig illa, þar sem þeir stóðu bundnir, heylausir, storknir og sílaðir eftir reiðina í kaupstaðinn.

Fálki var órólegur, barði með framfótunum ofan í jörðina, svo svörðurinn tættist upp; leit auðmjúklega til Gunnars, þegar hann gekk þar um; lagði kollhúfur, frýsaði og hneggjaði svo undir tók i húsunum.

Undir kveldið var haldið heimleiðis.

Gunnar var mjög drukkinn og þungur á riðunum; samt þótti samferðamönnunum það eftirtektavert, hvernig Fálki lék sér að því að hlaupa svo undir Gunnar, að hann féll aldrei af baki.

Þegar samferðamennirnir höfðu náð Gunnari eftir sprettinn á Langamel, andvarpaði hann þungan og mælti til þeirra:

»Svo segir mér hugur um, að þetta verði síðasti spretturinn, sem Fálki minn tekur með mig hérna á melunum; ég er þá og þegar úr sögunni, enda mun ég af fáum syrgður nema honum,« hann laut niður og klappaði Fálka um makkann og hálsinn; var næstum dottinn af baki, en klárinn hljóp undir fallið, svo hann réttist við. —

Gunnar hafði þó rænu á að hýsa Fálka, gaf honum töðu og staldraði við hjá honum nokkura stund, strauk hann og klappaði. Fálki var eina ununin hans, hvort heldur hann var drukkinn eða ódrukkinn; það var eina lifandi veran, sem hann gat verið einlægur við, og eini vinurinn, sem hann talaði við. Og ekki varð

annað séð, en að Fálki skildi húsbónda sinn og vildi á allar lundir vera honum til gleði, að því leyti, sem hann, skynlaus skepnan, gat. — Og ánægður japlaði hann hverja tugguna á fætur annarri, eins og hann væri sér þess meðvitandi, að hann hefði þennan dag og margsinnis oftar til þeirra unnið.

Svo fór Gunnar, en Fálki horfði á eftir honum; kom hneggjandi fram að hurðinni og vildi óvægur út á eftir honum.

Gunnar háttaði óðara og hann kom inn, og eftir litla stund var hann sofnaður. —

Þegar Björg hafði mjólkað nýbæruna, fór hún með helming nytarinnar út í húsið til Fálka. Hann hneggjaði við komu hennar; hann kannaðist vel við þessa hugulsömu stúlku; hún hafði svo oft fært honum ýmislegt góðgæti, brauð, mjólk og fleira.

Hann sötraði mjólkina ósköp ánægjulega, teygði úr hálsinum, japlaði kjaftinum til, en mjólkin rann í lækjum niður um svuntu Bjargar. Svo klappaði hún honum, strauk hann og kembdi.

Björgu þótti engu síður vænt um Fálka en Gunnari. Hún hafði tekið þvílíku ástfóstri við hann sem folald; þá var hún barn og lék sér við hann; hann var eina leiksystkinið, sem hún hafði átt í æsku sinni.

Og Fálki var engu síður elskur að henni, en húsbónda sínum. Og oft fanst mönnum, sem honum þætti ánægja að því að hossa henni, þegar hún var orðin svo stálpuð, að menn þorðu að lata hana ríða honum. Og ef honum fanst að Björg væri ekki hrædd eða kvíðin, var hann á stundum svo snarpur og ganglaginn, sem Gunnar sæti hann.

Gunnar steig ekki á fætur eftir að hann kom úr kaupstaðnum og kom því aldrei til Fálka. Hann tók lungnabólgu svo ákafa, að eftir fimm daga var hann dáinn. —

Þórður vinnumaður ætlaði að taka við að hirða Fálka, en hann eirði þeim skiftum illa; Gunnar hafði gefið honum í öll þau ar, sem hann hafði í húsi verið, og þegar Þórður fór að gefa honum, hneggjaði hann ákaflega og vildi ekki neyta þess, sem fram var borið, þó bezta taða væri. Varð Björg þá að taka við að gefa honum; át hann þá reyndar oftast nær, en í hvert skifti sem hún hafði honum heyið borið, nasaði hann úr viskinni, frýsaði og hneggjaði; það var engu líkara, en að hann fyndi að hendur Gunn-

ars hefðu ekki leyst það. — Og þegar hann hafði drukkið mjólkina á kveldin, sem hann var miklu lengur að en áður, sperti hann eyrun, einsog hann væri að hlusta eftir hverri hreyfingu, sem yrði úti, og horfði svo raunalega á Björgu.

Engin orð fóru á milli þeirra, en þó munu þau hafa skilið hugsanir hvort annars, og það svo að enginn minsti misskilningur hafi átt sér stað.

Í öll þau ár, sem Fálki hafði lifað, hafði hann aldrei fóðrast eins illa og þennan vetur; þó honum væri borin taða og mjólk ásamt öðru góðmeti, kom alt fyrir sama; hann horaðist altaf niður, svo engin sjón var að sjá hann.

Og það sögðu allir, að á flestu mætti sjá, að Gunnar væri fallinn, en hvergi eins átakanlega og á Fálka; hann hafði kunnað að meta nærgætni húsbónda síns í fimtán ár.

Björg vissi það ósköp vel, að hún yrði að fara frá Grund með vorinu; þó hún fengi að sitja þar um veturinn, þá var það fyrir náð lánardrotnanna, sem stærðu sig af því á öllum mannamótum, að nú hefðu þeir töglin og hagldirnar á Grundarbúinu.

Hún hafði og fulla meðvitund um það, að þessar reitur, sem faðir hennar skildi eftir, myndu allar fara í skuldirnar, og mætti gott heita, ef það hrykki; en hún hugsaði sér, að hafa þessar fáu skepnur, sem eftir lifðu, svo vel útlítandi undan vetrinum, að von væri um að þær seldust betur en ella, og með því móti máske hægt að ná svo hárri upphæð, er nægði til að seðja hít skuldheimtumannanna.

Björg skildi það vel, að hún myndi ekki fá einn einasta eyri fyrir það, sem hún hafði unnið búinu; og þó átti hún að réttu lagi talsverða inneign í því. Hún vissi að eign hennar var ekki annað en fötin, sem hún gekk í hversdagslega.

En þrátt fyrir alla þessa fátækt, sem hún gerði sér ljósa grein fyrir, dirfðist hún þó á stundum að renna huganum í þá átt, að eignast Fálka.

Framan af fanst henni það næstum synd að hugsa um slíkt. Fyrst og fremst myndi hún þurfa fimm ár til þess að vinna fyrir verði hans, og svo að því loknu gæti hún ekki látið hann eiga nógu gott — en Fálki ætti þó alt annað skilið, en að vera kvalinn í elli sinni. Hún þekti svo vel kjör íslenzkrar vinnukonu út í yztu

æsar, og alt það · þyngdi á huga hennar ásamt raunum þeim, er hún hafði ratað í, síðan hún fyrst mundi eftir sér.

En þegar nær dró vorinu, hurfu þessar hugsanir með öllu; hún var staðráðin í því að bjóða í Fálka, þegar uppboðið kæmi.

Svo kom uppboðsdagurinn.

Menn streymdu að úr öllum áttum, unz fjölmenni mikið var saman komið að Grund.

Hreppstjórinn setti uppboðið og byrjaði að bjóða upp ýmsa dauða muni, sem fóru við litlu verði. Svo kom lifandi peningur, og kom þá að því, sem Björgu hafði grunað; allir vildu eiga skepnurnar vegna útlits þeirra, og komust þær því í geipiverð, en brúnin á skuldheimtumönnunum hækkaði að mun við hvert högg, sem slegið var.

Loks var Fálki einn eftir.

Hann var niðri á túninu, og mændi undrandi á mannþyrpinguna á hlaðinu. Það þurfti ekki að koma með hann eins og aðrar skepnur, sem seldar vóru; allir báru kensl á hann og vissu, að vart myndi það verða boðið í hann, sem hann væri ekki verður.

Áður en Fálki var kallaður til uppboðs, bað séra Páll Jón hreppstjóra og uppboðshaldara að finna sig suður fyrir bæ. Þeir vóru dálitla stund í burtu og vissu engir hvað þeim fór á milli; en þegar þeir komu sunnan hlaðið, þóttist einhver hafa heyrt prest hvísla að Jóni: »Jæja! Þú manst þá að draga það ekki lengi; ég vil helzt ekki fara svo hátt.«

»Já; já prestur minn, það er engin hætta!« Svo kallaði Jón nokkuð hærra:

»Gerið boð í Fálka!«

Það sló þögn yfir mannþyrpinguna; margir vildu eiga hestinn, en enginn vildi byrja að bjóða í hann. Svo stundi prestur upp:

»50 krónur boðnar!«

Jón hafði það upp eftir honum og eggjaði menn betur; svo buðu hinir og aðrir, unz komið var upp í 100 krónur. —

Björg stóð við bæjardyrnar og hafði enn ekki boðið neitt. Hún fann brjóstið ganga upp og niður í hvert skipti, sem hreppstjórinn kallaði upp boðin. Henni fanst suða fyrir eyrunum, og blóðið streymdi sem árniður til höfuðsins. Hún var milli vonar

og ótta; átti bágt með að skilja, hvað fram færi í kringum hana, og vissi ógerla, hvað hún ætti að gera. —

Séra Páll bætti við tíu krónum og leit svo framan í hreppstjórann.

»110 krónur eru boðnar! — Býður nokkur betur? — 110 krónur fyrsta, annað og . . . .«

Hamarinn stanzaði; heiman frá bæjardyrunum var kallað með mjúkri og veikri rödd:

»Fimm krónur betur!«

Það var Björg, sem hafði kallað; hún hallaðist upp að dyrastafnum og leit niður í hlaðið, en allra augu mændu á hana.

Jón leit til séra Páls; augu prestsins beindust full gremju og lítilsvirðingar til stúlkunnar einmana, sem stóð við dyrnar.

Björg hafði litið upp og var einbeitt að sjá, eins og hún væri ákveðin í hvað gera skyldi.

Séra Páll stamaði út úr sér:

»Fimm krónur betur!«

»120 krónur boðnar! — Býður nokkur betur?«

»Fimm krónur til.«

Aftur var það Björg, sem bauð.

Séra Páli varð nú ljóst, að Björg myndi ætla sér að ná í Fálka, hvað sem hann kostaði. Nú vóru því góð ráð dýr. Hann leit fast framan í Jón, og Jón, sem var svo vel uppfræddur í þeirri ment að skilja augnaráð prestsins, gat æfinlega lesið út úr þeim vilja hans og meiningu, og í þetta skifti var hann þess fullviss, að enginn misskilningur gæti átt sér stað. Hann hneigði sig auðmjúklega — það hafði hann líka lært af prestinum —, sneri sér að Björgu og mælti:

»Góða mín! þér er ekki til neins að bjóða í klárinn; boð þitt verður ekki tekið til greina.«

»Svo-o,« sagði Björg og vöknaði um augun; hún var gersamlega ráðþrota. Samt herti hún upp hugann og leit kaldlega til séra Páls:

»Þér bannið mér þó líklega ekki að sjá hann, áður en yður verður sleginn hann?«

Hún gekk ofan hlaðbrekkuna og fanst hún varla geta dregist það. Þegar hún kom dálítið niður á túnið, hneggjaði Fálki og kom á spretti til hennar.

Hún stóð og hallaðist upp að makka hans; en hún strauk

hann ekki né klappaði honum, eins og hún hafði svo oft gert áður; hún sagði ekkert vinarorð, né brellaði hann, eins og hann átti þó að venjast af henni — en tárin streymdu niður kinnarnar og féllu ótt og títt á höfuðið á Fálka.

Það sló ánægjubrosi yfir kennimannsandlitið á séra Páli, þegar hann bætti við næstu fimm krónunum; hann taldi það víst, að hann þyrfti ekki að segja neitt frekar, Fálki væri sín eign; og hann var í huganum kominn á bak Fálka og lét hann renna með sig heim traðirnar að Felli.

»130 krónur eru boðnar fyrsta, annað og . . .!«

Aftur stanzaði hamarinn á miðri leið, og var næstum því dottinn úr höndum uppboðshaldarans, því ofan af bænum heyrðist kallað:

»Það er bezt að koma Fálka gamla upp í 150 krónur!«

Það varð þögn.

Allir litu upp í bæjarsundið, þar sem nokkrir unglingar á tvítugsaldri sátu.

»Mér er bláföst alvara — ég bæti tuttugu krónum við, en sjálfráðir eru þið með að reka mig frá boði, ef ykkur býður svo við að horfa!«

Það var nú ekki svo hætt við því, að hann Bjarni, sonur hans Guðmundar á Hálsi — einhvers ríkasta bóndans í þeim landsfjórðungnum — yrði rekinn frá boði, þó hann væri ekki nema á fyrsta árinu yfir tvítugt.

Séra Páll leit ekki upp; í einhverri leiðslu hálfhvíslaði hann:

»Og ég bæti tuttugu krónum við!« En það leyndi sér ekki á látbragði hans, að hann var að stíga dans, sem honum var ekki ljúft að stíga.

»Fálki gamli er meira virði en 170 krónur; það er bezt að ég bæti þrjátíu við.«

Bjarni var nú staðinn upp og horfði gletnislega framan í prestinn. Kennimannsandlitið var horfið, en í stað þess komið annað, þrungið reiði og ógnunum.

Menn fóru að brosa og henda því á milli sín, að nú væri komið fjör í uppboðið. Sumir skutu því í næsta eyra, að kapp væri í klerkinum gamla og það óvanalega mikið; ekki líkt séra Páli, að kasta krónunum þannig svo að segja út í bláinn. —

»200 krónur eru boðnar! — Býður nokkur betur?« stamaði

Jón út úr sér, gretti sig og leit til Bjarna. »200 krónur boðnar — býður nokkur betur?« hann leit til séra Páls.

»Ein króna boðin!«

»201 króna boðin — fyrsta, annað og . . . .«

»Nei, ég fullgeri tuginn; Fálka er minkun ger; ég bæti við níu krónum!«

Séra Páll hrista höfuðið og gekk burtu.

»210 krónur eru boðnar fyrsta sinn! — 210 krónur, fyrsta, annað og þriðja sinn!«

Bjarni stökk ofan af veggnum; hamarinn small í skemmuþilinu og skrifarinn bókaði: — Fálki — Bjarni Guðmundsson, Hálsi — 210 krónur. —

»Þú þykist víst eiga Fálka?« sagði Jón með fyrirlitningu.

»Ójá — ekki var hann svo dýr, enda var þér ekki ljúft að slá mér hann,« sagði Bjarni og hló hæðnislega.

»En finst þér nokkurt minsta vit í því, að koma svona fram á mannamótum; misbjóða sálusorgara þínum, æruverðugum prestöldung, sem hefir komið þér í kristinna manna tölu? Þú ert svo skynsamur, að þú hlýtur að sjá, hvaða hneyksli þú hefir valdið, og hvað heldurðu, að hann faðir þinn segi, þegar hann fréttir þetta?«

»Enginn er annars bróðir í leik, hreppstjóri góður; ég hafði eins mikinn rétt til þess að bjóða í Fálka, eins og sá æruverðugi, er þú talar um. — En þess vil ég geta, að þarfara muni Jóni hreppstjóra að þurka tárin, sem »sálusorgari« hans fellir af meðaumkun með fátækum munaðarleysingjum, heldur en að hreyta úr sér ónotum við saklausa menn. Hvað föður mínum viðvíkur, hefir sveitaryfirvaldið aldrei þurft að miðla málum okkar feðganna.« Jón gekk burtu án þess að svara nokkuru.

Bjarni gekk norður fyrir bæinn, stóð þar dálitla stund, einsog hann væri á báðum áttum, hvað hann ætti að gera; svo varð honum litið niður á túnið og um leið hvarf allur efi; hann gekk í hægðum sínum ofan hlaðvarpann og niður völlinn.

Björg stóð enn þá hjá Fálka; hún var hætt að gráta, en kuldahrollur fór um hana alla. Hún tók ekkert eftir manninum, sem kom; var svo niðursokkin í hugsanir sínar, að hún vissi um fátt, sem fram fór. Og hugleiðingar hennar vóru svo djúpar og fjötr-

aðar, að sál hennar komst ekki að neinum enda. Henni fanst ásælni og yfirgangur vera það eina, sem hún ætti upp frá þessu að umgangast — úr því fokið væri í öll skjól með það, að hún gæti eignast Fálka. Hún fann til sárrar gremju, þegar hún hugsaði um Jón. Hún fann það vel, að hún var umkomulaus stúlkugarmur — óþroskuð, fákunnandi og lítilsmetin af öllum. Henni fanst kalt vatn renna milli skinns og hörunds, þegar hún rendi huganum í áttina til séra Páls sem eiganda Fálka; hún hafði svo oft heyrt talað um, að meiri hestafantur myndi vart finnast en presturinn; hann brúkaði þá illa og tímdi svo ekki að gefa þeim ærlega tuggu — og það var nokkuð, sem Fálki átti sízt skilið, að eyða dögum sínum hjá slíkum manni.

En hvað gat hún gert? — Ekki neitt meira; hún hafði gert sitt ýtrasta til þess að ná í hann — en ekkert dugði. —

»Jæja, Fálki minn, þá er ég nú orðinn húsbóndi þinn.«

Björg hrökk við þegar hún heyrði talað, hristi hárið frá augunum og leit upp. Bjarni á Hálsi eigandi Fálka? — Það var ómögulegt? — Gott, ef svo væri. —

»Svo-o, hreptir þú hann?« sagði Björg og leit til hans; augun vóru barnsleg og þrútin, grátblandin viðkvæmni í röddinni.

»Ójá; ég var að stríða prestinum,« sagði Bjarni og brosti ofur góðlega til Bjargar.

Svo varð þögn; Bjarni strauk lendina á Fálka; hann var sýnilega í vandræðum, sem hann hristi þó af sér og mælti hlýlega:

»Allir hlutir eiga sér orsök, og einnig það, að ég skuli vera orðinn eigandi Fálka. Þegar þeir félagar Jón hreppstjóri og séra Páll vísuðu þér frá boði, greip mig sú löngun að hjálpa þér. Ég leit svo eftir, að það eina, sem þig langaði til þess að eignast úr búinu, væri Fálki, þess vegna keypti ég hann og er nú hingað í þeim erindum kominn, að láta þér hann eftir, svo framarlega sem þú vilt þiggja hann.« Bjarni þagnaði; hvorugt hafði litið upp á meðan hann talaði.

Bjarni leit upp og horfði á Björgu, sem virtist stara eitthvað út í bláinn.

»Viltu þiggja hestinn og taka við honum, sem dálítilli vinargjöf frá mér?«

Björg skildi ekki í neinu, gat ekki trúað sínum eigin eyrum: hún hélt að enginn væri til, sem fyndi til meðaumkunar með sér

— en hvað var þetta annað? — Hún átti bágt með að svara, en stundi þó upp:

»Bjarni! Er þér alvara?«

»Já, mér er alvara; ef þú vilt ekki eiga hann, fer ég með Fálka heim með mér og læt honum líða vel.«

»Mér finst ég ekki skilja þig. Ég hélt þú þyrðir ekki að eiga verðið hjá mér,« Björg leit niður, eins og hún fyriryrði sig fyrir fátækt sína.

»Ég ætlast ekki til endurgjalds fyrir hann, ég vil aðeins fá að vita, hvort þú vilt eiga hestinn?«

Björg vissi ekki hvað hún ætti að segja, fann engin orð, sem gætu átt við; um síðir fékk hún málið, en leit þó ekki upp:

»Ég játa það, að Fálki var og er það eina úr búinu, sem mig langaði til að eiga; en þegar Jón vísaði mér frá boðinu, hvarf sú hugsun með öllu, að ég myndi nokkurn tíma eignast hann. Ég finn vel, að það var barnaskapur af mér að bjóða í hann, en ég hélt« . . . . hún gat ekki haldið áfram; tvö stór tár, sem höfðu svo djúpar rætur í viðkvæmni hennar, læddust ofan kinnarnar og töfðu fyrir orðunum. Hún þerði tárin með svuntuhorninu sínu, herti svo upp hugann og bætti við; en það var ekki það sama, sem hún ætlaði að segja áður. »Og þó mér standi Fálki til boða núna, þá vil ég ekki taka við honum, nema með því móti að borga hann, þegar ég hefi efni á því.«

»Um það getum við talað síðar.«

»Þá ætla ég að taka við honum,« og Björg hálfhvíslaði orðunum. Hún fann blóðið streyma svo ótt til höfuðsins, þegar hún faldi hönd sína í lófa Bjarna — það rann einhvernveginn öðruvísi en áður. Hún ætlaði og að segja eitthvað í þakklætis skyni, en orðin dóu á vörunum; tungan var svo bundin af viðkvæmum tilfinningum, að mál hennar heyrðist ekki.

Allir vóru farnir og kyrð og ró hvíldi yfir Grund, eins og svo mörgum sinnum áður; en það var eitthvað svo einmanalegt þetta kveld eftir uppboðið.

Björg gekk upp með bæjarlæknum, og settist niður í hvamminum litla, sem var nú orðinn fagurgrænn af hressandi og lífgandi úða lækjarins. Hún hafði svo oft setið þarna áður í ljúfum vornæturdraumum, og nú sökti hún sér djúpt niður í hugsanir sínar, og hvíldi í svefnkendri,

draumljúfri leiðslu. Samt var draumurinn og leiðsla hugsananna alt annars eðlis, en hún hafði áður þekt, flest svo hulið, að hún gat ekki gert sér ljósa grein fyrir ástríðum tilfinninganna. Hugurinn snerist um eitt einasta atvik, sem komið hafði fyrir um daginn — yfir fortíðinni margkæru og ljúfu æskudögunum á Grund, heillandi vornóttunum með kyrðina friðsælu, löngu og ónotalegu mæðu- og raunadögunum, sem bundnir vóru nístandi endurminningum — yfir alt þetta var dregin einhver hulin blæja, svo þykk, að hugur og sál Bjargar gat ekki skygnst bak við hana. — Það eina, sem hún sá, var Bjarni á Hálsi. Hún gat enn ekki skilið, hvað honum gat gengið til að gefa henni hestinn; hana langaði mjög til að skilja það, en hún fann ekkert, hvernig sem hún leitaði; enga gilda ástæðu. — Hvað ....? — Gat það verið ... .? Nei, það mátti hún ekki, fátæk og fáfróð almúga stúlka, hugsa ....? — Alveg ómögulegt? — Hefði máske getað gengið, hefði hún verið prestsdóttir? — Og þó ekki! — En við Bjarna fanst henni hún myndi vilja binda meiri vináttu en nokkurn annan mann! Hún skoðaði hann sem vin sinn — en að álíta hann nokkuð meira, en svona vanalegan vin, fanst henni órétt og brotlegt! — Og þó ...... nei, það var helber vitleysa og hugarburður. — Hún komst ekki að neinni fastri niðurstöðu. —

Björg hraðaði göngunni heimleiðis, háttaði og sofnaði. Og draumurinn, sem hana dreymdi um nóttina, var svo yndislega ánægjulegur. Henni fanst hún vera í hvamminum græna, en sól og sumar hella blómaangan um höfuð sér og vit. — Svo kom Bjarni með tvo hesta söðlaða, tók hana í fang sér og lét hana á bak öðrum hestinum, en stökk sjálfur á bak hinum; svo héldu þau af stað og henni fanst það vera Fálki, sem hún reið á. Þau riðu yfir grænar grundir og skógi vaxna dali, en loftið hljómaði af töfrandi fuglasöng, sem rann saman við lækjarniðinn ofan hlíðarnar. Altaf héldu þau áfram, lengra og lengra og hún hafði enga hugmynd um, hvert ferðinni væri heitið, og ekki þekti hún landslagið, sem þau fóru um. En í einu skógarrjóðrinu nam Bjarni staðar, stökk af baki, gekk til Fálka, tók hana af baki og lét hana mjúklega niður; svo fanst henni hann setjast niður hjá sér og hvísla með mjúkri og aðlaðandi röddu:

»Hérna eigum við að búa saman um aldur og æfi!« Svo vaknaði hún og hægt andvarp leið upp frá brjósti hennar — þetta

hafði bara verið draumur og ekkert meira, en heldur stuttur var hann, hún hefði viljað, að hann hefði verið dálítið lengri. —

Þessi draumur olli henni mikillar áhyggju; hún var óróleg allan daginn. Hugurinn snerist um Bjarna, drauminn og Fálka, og endann fann hún ekki fyr en um kveldið, þegar hún var að hátta, en hann var sá, að hún mætti ekki hugsa og vona, eins og instu og næmustu tilfinningar hjartans bentu henni á; það hlyti að vera beinlínis rangt gagnvart honum — slíkum gimsteini, sem hann væri af manni til; ástæðan fyrir atvikinu frá deginum á undan hefði átt rót sína að rekja til göfugmensku, en ekki . . . . Og nokkur brennandi heit tár fèllu ofan á koddann.

Ekki var það löngu síðar, að séra Páll á Felli var staddur úti að kveldlagi; sá hann þá að karlmaður og kvennmaður riðu inn grundirnar fyrir neðan staðinn. Þau riðu mikinn og fanst presti grái hesturinn, sem konan sat á, vera fremur greiður. Honum fanst hann kannast við, að hann hefði séð þennan ganglagna fótaburð einhverntíma áður. Og er hann hafði velt því fyrir sér dálitla stund, var skýlan dregin burt, og sér til mikillar gremju þekti prestur bæði gráa hestinn og mennina — en vorkveldið fagra og töfrandi tók við blessun guðsmannsins, sem hann lagði yfir ferðamennina.

Menn þessir vóru Bjarni Guðmundsson frá Hálsi og Björg Gunnarsdóttir frá Grund.

Bjarni hafði einhverntíma um daginn komið að Grund og setið lengi á tali við Björgu. Enginn vissi, hvað þeim hefði á milli farið, en árangurinn af komu Bjarna var sá, að undir kveldið var Fálki söðlaður; Björg steig honum á bak, og reið svo með Bjarna eins og leið liggur inn dalinn að Hálsi.

Fáir mundu hafa trúað því, sem þektu ástæður Bjargar Gunnarsdóttur að fornu og nýju, að hún ætti eftir að setjast í búið á Hálsi sem húsfreyja, og ráða öllu innan stokks og utan með Bjarna Guðmundssyni. En þegar farið var að lýsa með þeim, fór þó suma að ranka við ýmsum smáatvikum, sem hefðu ótvírætt getað bent í þessa áttina.

Svo liðu tíu ár.

Það var kallað svo, að Fálki gamli kynni vel við sig á Hálsi, en ekki duldist Björgu það, að þrátt fyrir alla nærgætni, sem honum var sýnd, myndi hann bera ógleymanlegar minningar frá árum sínum á Grund.

Hann var enn þá sem ungur væri; tók snarpa spretti, og eins og fyrri kusu þá fáir að vera aftan undir honum.

Í hvert skifti, sem hann fór um fyrir neðan Grund, hneggjaði hann og vildi óvægur heim að bænum, og væri honum lofað það, var hann ekki fyr ánægður, en hann fengi að koma inn í húsið, sem hann var hýstur í alla sína tíð á Grund.

Einu sinni hafði hann strokið frá Hálsi og út að Grund, en það var fyrstu dagana, sem hann var þar fremra, og þegar hann hafði verið sóttur, lagði hann aldrei til; hann skildi það á öllu, að þetta var nýja vistin, sem hann átti að vera í.

Fálki gerði sér að góðu, að Bjarni hirti hann, en ekki var við það komandi, að aðrir á heimilinu fengju það; og væri Bjarni að heiman, varð Björg að gera það. Hún hafði gaman af því, eins og forðum, að færa honum mjólk, standa hjá honum og brella hann, enda vóru slíkar gerðir hennar ekki taldar eftir, né lagðar illa út.

Þó að Fálki væri næsta unglegur, vóru tennurnar farnar, sem ekki var furða um hálfþrítugan hestinn; og um sumarið var ráðgert að slá hann af að loknum heyönnum.

Þetta sumar hafði Gunnar litli Bjarnason oft riðið á Fálka, og kom þeim vel saman. Var engu líkara að sjá, en að Fálka væri mesta ánægja að taka dálitla spretti með hann.

Gunnar mátti aldrei hugsa til þess, að Fálki yrði drepinn, þá komu æfinlega tár fram í augun á honum. Hann hafði tekið því líkri vináttu við hann, og færði honum, hve nær sem hann gat höndum undir komist, ýmisleg matvæli, sem vóru mjúk og gómsæt í munni Fálka, og varð alt það til þess að binda fastara og fastara vináttu þeirra.

Svo var það einn dag, skömmu fyrir réttirnar, að Bjarni reið út dal ásamt húskörlum sínum.

Fálki gamli var eitthvað svo undarlegur, þar sem hann gekk berbakaður við hliðina á Bjarna; það var engu líkara en að hann kynni illa við það að vera teymdur og fyndi sárt til þess, að nu væri hans fegursta gengið.

Þegar komið var á móts við Grund, beygðu húskarlarnir af veginum; fékk Bjarni þeim tauminn á Fálka og hélt svo áleiðis í kaupstaðinn.

Fálki skildi ekki í neinu, en ánægja lýsti sér þó í öllum hreyfingum hans, þegar hann tölti heim Grundartúnið.

Þegar Bjarni kom út á Langamel, heyrði hann hvell mikinn innan frá Grund, og í huga sínum fanst honum hann sjá gamla Fálka falla að jörðu og rétta fæturna út frá sér.

Bjarni tafði ekki lengi í kaupstaðnum og þegar hann kom til baka, sá hann húskarla sína vera að verpa haug yfir Fálka. Stóð haugur sá á brekkubrúninni fyrir ofan Grundartúnið, en þaðan mátti sjá bæði yfir Langamel og grundina sunnan og neðan við túnið; það vóru blettirnir, sem Fálki hafði oftast leikið sér að taka sprettinn með húsbónda sinn, Gunnar heitinn á Grund. — Að lokum hafði hann fengið að bera beinin á Grund, æskustöðvunum ógleymanlegu, og ekkert hvorki gat né vildi raskað ró hans þar. —

»Þá er Fálki gamli fallinn!« sagði Bjarni um leið og hann myntist við konu sína, »en svo lengi sem við lifum, hljótum við að muna eftir honum, því við hann eru tengdar svo ljúfar og ógleymanlegar minningar.«

Björg brosti, en ósjálfrátt streymdu tárin niður kinnar henni. Hún gekk inn að líta eftir Gunnari litla; hann var sofnaður, en augun vóru þrútin og kinnarnar grátbólgnar. Hún horfði lengi á drenginn sinn og gat ekki ráðið við hugann, sem hvarflaði fram og aftur um fortíðina. Minningar ljúfar og kærar, aðrar kaldar og nístandi svifu fyrir hugskotssjónir hennar. Það vóru minningarnar um Fálka frá fyrstu kynningu þeirra og að þessum degi.

EINAR E. SÆMUNDSEN.

Ritsjá.

O. P. MONRAD: BJØRNSTJERNE BJØRNSON. Rvík 1905.

Í bók þessari, sem er 104 bls., eru 4 fyrirlestrar, sem séra Monrad hélt í Rvík sumarið 1904 um hinn þjóðfræga landa sinn, og hefir ritstjóri Björn Jónsson snúið þeim á íslenzku. Er bæði að fyrirlestrarnir eru vel samdir frá höfundarins hálfu, enda spillir það ekki

til, að þeir hafa orðið fyrir því happi, að birtast í jafngóðum búningi á íslenzku, eins og hér á sér stað. Er fyrsti fyrirlesturinn um Bjørnson sem skáld, annar um hann sem stjórnmálamann, þriðji sem þjóðmenningarfrömuð og fjórði sem mann. Er hinn síðasti þeirra ekki síztur, þó á öllum þeirra sé mikið að græða. Og hér er líka um mann að ræða, sem vert er að kynnast, mann sem kalla má að beri höfuð og herðar yfir alla samtíðarmenn sína á Norðurlöndum, ekki aðeins í einni grein, heldur í mörgum. Vér viljum því ráða sem flestum til að fá sér þennan bækling um skáldkonunginn norska, því það eru holl áhrif, sem út frá honum streyma, enda jafnan mikils vert, að geta gert sér sem bezta grein fyrir öllu, er snertir jafnmikil andans stórmenni og Bjørnson er. Og út frá honum leggur meiri yl og unað en flestum, ef ekki öllum, öðrum. *V. G.*

ÓÐINN, mánaðarblað með myndum. Ritstjóri Þorsteinn Gíslason. Rvík 1905.

Blað þetta, sem hóf göngu sína í apríl þ. á., á að verða skemtiblað í líking við »Sunnanfara« og flytja meðal annars myndir af merkum mönnum, lifandi og dánum. Byrjar blaðið í því efni að ofan á konungi vorum og tekur þar næst ráðherrann og frú hans, og ætlar þá líklega að halda áfram á líkan hátt niður metorðastigann, og getur þá svo farið, að sauðsvartur almúginn verði orðinn langeygður, áður en að honum er komið. Frágangurinn á þeim tveimur númerum, sem vér höfum enn séð, er sérlega góður, bæði prentun og pappír og myndirnar í bezta lagi. En innihaldið er ekki að sama skapi mergjað og tæplega meira en í meðallagi. *V. G.*

ALMANAK 1905. XI. ár. (Ó. S. Thorgeirsson). Winnipeg 1904.

Efnið í þessum árgangi er, auk tímatalsins, æfiágrip þriggja manna (Sir Wilfrid Lauriers, Strathcona lávarðar og Jósefs Walters) ásamt myndum þeirra, »Vestur að Kyrrahafi« (ferðasaga), »Ráðherrastjórnin á Íslandi« (með myndum) og »Safn til landnámssögu Íslendinga í Vesturheimi« — alt eftir séra Friðrik Bergmann. Er það, eins og vænta mátti, vel ritað, ferðasagan fjörug og skemtileg, og laglega synt á milli skers og báru í ummælum um nýju stjórnina íslenzku, en þó ljóst, að höf. er ekki nógu kunnugur sumum mönnum, sem í henni sitja, sem ekki er heldur við að búast. — Í almanaki þessu er og mynd af »Útilegumanninum«, höggmynd Einars Jónssonar frá Galtafelli. *V. G.*

C. SKOVGAARD-PETERSEN: ÞÝÐING TRÚARINNAR fyrir þann, sem vill komast áfram í heiminum. Íslenzkað hefir Bjarni Jónsson. Reykjavík 1904 (Sigurður Kristjánsson).

Höfundurinn er sóknarprestur á Sjálandi. Hann ritar örfá »formálsorð« fyrir bókinni. Þau eru á þessa leið: »Ég fór til »orðsins«, og það sagði: »farðu til reynslunnar! Ég fór til reynslunnar, og hún vísaði mér aftur til orðsins, — og það gladdi sálu mína að fara með skilaboð milli þeirra.«

Bókin er 231 blaðsíða að stærð. Hún er í 13 köflum. Fyrst er spurning sú borin fram: »Flestum mönnum leikur hugur á, að komast

áfram í heiminum. Veitir trúin á Jesúm Krist fulltingi til þess eða er hún því til fyrirstöðu?« Í 2. kaflanum sýnir höf. fram á, að tímanleg blessun sé líka einn þátturinn af þeim kærleika, sem guð láti lýð sínum í té. Allar mótbárur gegn því séu eintómar grýlur. Í 3. kaflanum talar hann um áhættu trúarinnar. Í því efni er »þrent, sem hann játar fúslega: að trúin á Krist dregur alt af úr og hreinsar löngun hvers manns til að komast áfram í heiminum; að trúin ábyrgist aldrei neinum manni að hann komist áfram í heiminum; og að trúin getur öðru hverju orðið mönnum farartálmi hér í heimi.« Sakir þess »hefir trúin frá tímanlegu sjónarmiði sína áhættu í för með sér.« En ef einhver ber eigi áræði til að leggja sig í þessa hættu, þá er hjarta hans eigi rétt fyrir drotni. Í 4. og 5. kaflanum sýnir hann fram á, að trúin veiti frábært fulltingi í mörgum greinum til að komast áfram í heiminum, því lífið í guði sé stoð og styrkur í stundlegum efnum, þrátt fyrir alla áhættu trúarinnar. Í því efni kallar hann bæði ritninguna og reynsluna til vitnisburðar. Hann tekur dæmi úr sögu kirkjunnar (Húgenottar, Haugíanar, Kvekarar), þjóðanna (»dómaraöldin« í sögu Gyðinga, Frakkar, Englendingar), borganna og stéttanna. Öll þessi dæmi eiga að sanna málstað hans. Í 6. kaflanum skýrir hann dæmi þessi og sýnir fram á, að trúin geri manninn ráðvandan, miskunnsaman, bindindissaman, starfsaman, sunnudagsrækinn og andlega öruggan, ríkan og sterkan. En sá, sem þessum mannkostum er búinn, er ekki aðeins vel hæfur til guðsríkis annars heims, heldur öðlast hann og öðrum fremur dug til baráttunnar fyrir lífinu hér á jörðu. Í næstu 6 köflunum (7.—12.) rannsakar höf., »bæði hve samband þessara mannkosta við trúna er nauðsynlegt og hvers virði þeir eru til framkvæmda þeim, sem vilja komast áfram í heiminum.« Þessir 6 kaflar eru því um þýðing ráðvendninnar, miskunnseminnar, bindindisseminnar, iðninnar, sunnudagshvíldarinnar og samvizkufriðarins og forsjónarinnar.

Bók þessi er ritin af mikilli mælsku, eftir því sem alment er kallað. Margar málsgreinar í henni eru ljómandi fallegar. En búningur hennar er stundum svo mikið orðskrúð, að efnið verður borið ofurliði. Auk þess er bókin nokkuð laus í sér að byggingunni til. Höf. virðist og sjálfur hafa fundið til þessa, því seinasti kafli hennar er skýring á því, hvað hann hafi viljað segja. Vér tökum kafla þann orðréttan hér upp til þess, að sýna bæði rithátt og tilgang bókarinnar með orðum höfundarins sjálfs:

»Hvað ég hefi viljað?

Og hvað hefi ég nú sagt — eða að minsta kosti viljað segja? Að trúin á þig, drottinn minn og guð minn, er eilíf sæla. En ekki það eitt, heldur líka það, að hún er stundlegur ávinningur, — hjálp á þúsund vegu til framfara í heiminum.

Það hefi ég viljað segja; — það hefi ég viljað játa.

Ég hefi ekki viljað neita því, að menn geti vel komist áfram í heiminum án trúar. Vér höfum það einmitt fyrir augunum. Þeir eru til, sem baða í rósum, — og sjá! þeir eru sannfæringarlausir lithvirfingar, bragðarefir, afsleppir álar og gráðugir gammar og — ekkert annað.

Ekki hefi ég heldur viljað telja nokkrum manni trú um, að sá maður, sem trúir á Krist, hreppi alt af aðalvinninginn í lífsins talnabúð og fái pyngjuna fulla. Gjörið yður eigi vonir um það! — Þó að eg hafi oft hér að framan tekið sérstaklega dæmi af auðugum mönnum, þá er það aðeins af því, að sagan færir ekki í letur hið hversdagslega. Ég álit ekki, að auðæfi fylgi trúnni að öllum jafnaði.

Það eitt hefi ég viljað segja, að trúaður maður geti líka komist áfram í heiminum — já komist vel áfram; — trúnni fylgir að sönnu mikil áhætta, en hún á líka fyrirheit í tímanlegum efnum. Það er það, sem ég hefi viljað segja — því það er það, sem oft er dregið í efa. Ég hefi viljað taka hneykslunarhelluna burt af vegum guðs fólks, styrkja armlegg æskumannsins og segja við þann, sem er á báðum áttum: Vertu óhræddur! fyrirheitið liggur á bak við áhættuna. Legðu út í það og þá ertu þegar kominn að landamærum fyrirheitanna. Vertu ekki smeykur við mótstöðu heimsins! Farðu engan miðlunarveg! Leitaðu ekki stundarhagnaðar með því að láta trú þína sofa. Haltu lögmál drottins! Þá mun ekki að eins friður þinn verða eins og fljótsstraumur og réttlæti þitt eins og bylgjur sjávar, — heldur mun og drottinn bjóða blessuninni að vera hjá þér í öllu, sem þú tekur þér fyrir hendur. Þú munt éta af ávexti akursins, seðjast af hveitifitunni og vínberjablóðinu, sjúga hunang úr björgunum og viðsmjör úr tinnusteinunum, — því að drottinn þinn guð mun vera með þér.

— — — —

Það hefi ég viljað segja.

Ég hygg, að andi drottins hafi stjórnað tali mínu; — — en hversu fátæklegt er þó ekki alt mannlegt tal um dýrðarfyllingu drottins! Allur heimurinn er nakinn og ber fyrir honum, sem býr í hæðunum; hann er útbreiddur fyrir augum hans. — Hvað mundir þú eigi sjálfur, drottinn! geta birt af vitnisburðum um blessun trúarinnar, ef þú talaðir til vor úr skýjunum? Þú gætir látið allan heiminn tala. Sannanir mundu bruna áfram, eins og fossandi lækir niður fjallahlíðar og fjöll af efasemdum bráðna fyrir augliti þínu. — — —

Sál mín freistast til að biðja drottin að tala með alvitundarinnar heilögu raust — — Sá Job býr í hverjum manni hér á jörðu, sem þráir að heyra drottin sjálfan tala í stormbyljum. Hvers vegna á svo mikið af því, sem getur sýnt heiminum blessun þá, sem fylgir lífinu í trúnni, hvers vegna á það að vera hulið augum vorum? — Hvers vegna á þekking vor á sannleika drottins að vera svo í molum?

— — — —

En það tjáir ekki að segja »hvers vegna.« — Drottinn þegir. Hann vill ekki skelfa oss, sem erum duft. Hann hefir ætlað oss sjálfum að leita uppi og leggja saman brotin, sem vér finnum af sannleika hans hér á jörðunni og draga þau saman í einn ljóss-kjarna.

Virstu svo drottinn! að leggja blessun þína yfir öll þau sannleiksbrot, sem þjónn þinn hefir séð! Og þau eru öll í einu lagi þetta:

Hver sem leitar guðs og heimsins, finnur eigi guð;
en hver sem leitar guðs eins, finnur heiminn hjá honum.«

Höf. færir alstaðar dæmi — bæði frá ritningunni og reynslunni — máli sínu til sönnunar. Í dæmum þessum er mesti fróðleikur fólginn

fyrir alþýðu manna. Og þau gefa bókinni mest gildi. En því miður eru sum dæmin eigi alveg rétt. Þau færa eigi fullar sannanir fyrir því, sem þau eiga að sanna. Á bls. 67—68 er t a. m. dæmi þetta:

»Eitt ágætt dæmi höfum vér af heimsmarkaðinum, þar sem eru mjólkurbúa-afurðirnar í Kanada, útflutningur þeirra. Landshagsskýrslurnar sýna, að árið 1870 var ekki flutt út af osti frá Kanada nema einn tíundi hluti til móts við þann ost, sem var fluttur út frá Bandaríkjunum. En 20 árum síðar var nærri jafnmikið flutt út frá báðum löndum; en tæpum 30 árum síðar (1898) var þrefalt til fjórfalt meiri ostur fluttur út frá Kanada en Bandaríkjunum. Ostaútflutningur frá Bandaríkjunum hafði þá minkað svo, að munaði 11 miljónum króna (úr 57 niður í 46 milj. kr.) á þessum 28 árum; en á sama tíma hafði hann aukist í Kanada svo, að munaði 144 miljónum kr. (frá 6 upp í 150 milj. kr.).

Hver er nú orsökin til þessara eftirtakanlegu stakkaskifta? Ekkert annað en það, að sveitabændur í Bandaríkjunum létu sviknar vörur á markaðinn. Þegar ostaútflutningurinn frá Bandaríkjunum til Englands fór stórum í vöxt, þá notuðu bændurnir sér það og bjuggu til ódýra osta og nefndu álitlegum nöfnum. Þeir bjuggu til osta úr hálfsestri og alsestri mjólk og smjörlíki, og seldu fullum fetum undir nafninu »rjómaostar«. Í Kanada voru aftur á móti samþykt mörg lög, sem bönnuðu strengilega og komu í veg fyrir, að mjólkurbúaafurðir væru sviknar. Og afleiðingin varð sú, að ostamarkaður Bandaríkjanna varð undir í samkepninni við Kanada.

Það er hægt að segja, að þetta sé ekki nema eðlileg framför. En það má líka segja: Það er vandlæti drottins alsherjar, sem veldur þessu. En hvað sem öðru líður, þá sýnir þetta, hvað ráðvendnin þýðir og það eins og nú standa sakir.«

Dæmi þetta hefir auðvitað við nokkur rök að styðjast. En höf. virðist hér »ganga út frá því gefnu«, að ostur sé einasta »útflutningsvara« frá Bandaríkjunum og Kanada. Honum dettur ekki í hug, að Bandamenn hafi minkað ostagerð sína, af því þeir hafi haft meiri hag á öðrum »útflutningsvörum«. Auk þess getur höf. eigi haft hugmynd um, hve framfarir Kanada hafa verið stórstígar á þessum 28 árum, sem hann nefnir.

Höfundurinn er með öllum rétti talinn í flokki allra-merkustu presta í Danmörku. Hann er áhuga-mikill trúmaður og vel metinn rithöfundur. Hann er í öllu sómi stéttar sinnar í ríkiskirkjunni. Gallar þeir, sem eru á efni og efnisvali bókar þessarar, eru eigi honum að kenna. Hann færir aðeins skoðanir ríkiskirkjunnar í búning orða og ferst það vel.

Íslenzka þýðingin hefir tekist mjög vel. Málið er gott og málsgreinabyggingin víðast hvar ágæt. Reyndar finnast í bókinni einstök orð, sem eigi eru falleg í íslensku máli t. a. m. orðið »stundlegleiki.«

Allur frágangur bókarinnar og ytri búningur er í bezta lagi.

H. P.

POSTULASAGAN I í nýrri þýðingu eftir gríska textanum, sem fylgt er í ensku þýðingu nýju. Reykjavík 1902.

Það hefir dregist alt of lengi að geta um rit þetta í »Eimreið-

inni«. En orsökin til þess dráttar er sú: Á kápu ritsins stendur »I« og bendir það á, að önnur rit fylgi fljótt á eftir. Sakir þess var beðið, til þess að hægt væri að geta um fleiri af ritum þessum í einu. En biðin hefir orðið árangurslaus.

Postulasagan er einn þáttur í biblíuþýðing þeirri, sem »Hið íslenzka biblíufélag« hefir með höndum. Og hefir oft verið áður minst á hana í »Eimreiðinni« (t. d. Eimr. VII, bls. 125). Þar hefir og verið getið um bækur þær, sem þegar eru komnar út: Fyrstu bók Móse og guðspjöllin öll. Sýnt hefir og verið fram á, að þýðing Biblíufélagsins væri yfirleitt mjög góð og nákvæm. En þó virðist þýðingin á »Postulasögunni« bera af öllu því, sem á undan er komið. Þýðingin er í alla staði ágæt. Og allur frágangur á ritinu mjög vandaður.

Endurskoðunarnefnd Biblíufélagsins tók til starfa 1897. Nefndarmenn hafa síðan unnið að þýðingunni með mesta áhuga, samvizkusemi og dugnaði. Óskandi væri, að þeim auðnaðist að ljúka starfi sínu á 10 árum, svo að þýðingunni allri yrði lokið 1907.

H. P.

SIGFÚS EINARSSON: LOFGJÖRÐ (úr Davíðssálmum) fyrir karla og kvenna raddir með undirspili. Rvík 1904.

Lag þetta er hátíðlegt og hljómfagurt; hefir höf. gert sér mikið far um að gera raddsetninguna bæði á söngröddunum og undirspilinu sem bezt úr garði, enda hefir hvorttveggja vel tekist. *P. E.*

Íslenzk hringsjá.

UM HAFSTRAUMA Í HÖFUNUM KRINGUM ÍSLAND (»Nogle Undersøgelser over Havstrømmene i Farvandene mellem Norge, Skotland og Grønland«) hefir höfuðsmaður *C. Ryder* í sjóliði Dana ritað ritgerð í »Det danske meteorologiske Instituts nautisk-meteorologiske Aarbog« 1904, og er hún bæði á ensku og dönsku, hvor textinn við hliðina á öðrum. Eru rannsóknir þessar bygðar á flöskum, sem varpað hefir verið útbyrðis af skipum á siglingu við Ísland eða í grend við það, er síðar hafa fundist á ýmsum stöðum. Má af því marka stefnu straumanna, hvort flöskurnar hefir rekið, en af tímalengdinni, er þær hafa verið á leiðinni, hve hraðfara straumarnir eru. Af 785 flöskum, sem varpað var útbyrðis á árunum 1890—1901, hafa 64 fundist, og síðar hafa fundist 2, sem út var kastað 1902. Af þessum 66 flöskum hefir 1 fundist við strendur Grænlands, 15 á Íslandi, 3 í Færeyjum, 2 á Hjaltlandi, 1 í Orkneyjum, 1 á Írlandi, 41 í Noregi og 1 í Danmörku. — Ritgerðinni fylgja nákvæmir uppdrættir, sem sýna stefnu straumanna, hvar flöskunum hefir verið út varpað og hvar þær hafa fundist. *V. G.*

UM LANDMÆLINGAR HERSTJÓRNARRÁÐSINS Á ÍSLANDI (»Fra Generalstabens topografiske Afdelings Virksomhed paa Island«) hefir premíerlautinant *J. P. Koch* ritað fróðlega ritgerð í »Geografisk Tidsskrift« (1905—1906, I—II. h.), og er

hún aðallega lýsing á þeim torfærum, sem hann og félagar hans áttu við að stríða við mælingarnar á Skeiðarársandi og Öræfajökli sumarið 1904. Ritgerðinni fylgir og ágætur uppdráttur af þessu svæði með litum. Það er einkennilegt við þessa ritgerð — gagnstætt því, sem maður á annars að venjast í dönskum ritum —, að í henni er hvert einasta íslenzkt nafn (bæði manna og staða) rétt stafsett, og er það góð bending um, hve samvizkusamlega hér er frá öllu gengið, enda ekki nema rétt að þessa sé getið til verðugs lofs og heiðurs þessum kærkomnu gestum vorum, sem eru að hjálpa okkur til að auðga þekkingu vora á landinu okkar. *V. G.*

UM LIFNAÐARHÆTTI ÍSLENDINGA Á 19. ÖLDINNI (»Livet på Island i det 19. århundrede«) hefir frú *Bríet Bjarnhéðinsdóttir* ritað langa ritgerð í »Nordisk Tidsskrift för Vetenskap, Konst och Industri« (Stokkh. 1905, 2. h.), sem oftast er kallað »Letterstedtska tímaritið«. Er það liðleg og fjörleg lýsing á sveitalífinu íslenzka, eins og það var í uppvexti hennar á þriðja fjórðungi 19. aldar, og að lokum yfirlit yfir helztu framfarir landsins á síðasta aldarfjórðungnum. Er það laglega af sér vikið af íslenzkri konu, sem mestmegnis hefir orðið að afla sér mentunar sinnar sjálf, að rita slíka ritgerð á útlendu máli og komast jafnvel frá því og hún hefir gert.

V. G.

LEBENSLÜGEN. Svo kallar M. phil. *C. Küchler* þýðingu sína á fjórum sögum eftir prófast Jónas Jónasson, sem nú eru út komnar í einu lagi í hinu alkunna ritsafni »Reclams Universal-Bibliothek« (nr. 4657). Eru það sögurnar: Eiðurinn, Brot úr æfisögu, Gletni lífsins og Hungurvofan. Þýðingin er vel af hendi leyst, eins og þýðingar hans yfirleitt. *V. G.*

UM ÓLAF DAVÍÐSSON hefir kennari í þjóðsagnafræðum við háskólann í Khöfn, dr. *A. Olrik* ritað nokkur hlýleg minningarorð í tímaritið »Danske Studier« 1904, og segir, að þó að stundum hafi brestur verið á vísindalegri nákvæmni hjá honum, þá muni þó þjóðfræðasöfn hans jafnan geyma minningu hans sem eins hins ötulasta þjóðsagnafræðings Íslands. *V. G.*

UM TORFKIRKJUR Á ÍSLANDI (»De sidste Græstørvkirker paa Island«) hefir höfuðsmaður *Daníel Bruun* skrifað ritgerð í »Architekten, Meddelelser fra akademisk Architektforening« (5. árg. 1902—3). Er þar lýsing á þessum kirkjum með mörgum myndum af þeim, bæði að innan og utan, og að lokum er þar og skýrt frá ýmsum kirkjusiðum á Íslandi og lýst skírnarveizlum, brúðkaupum og erfisdrykkjum.

V. G.

ÞÝÐINGAR Á ÍSLENZKUM RITUM. Hrólfs sögu Kraka hefir prófessor dr. *Paul Hermann* (sá er ferðaðist á Íslandi í fyrra) þýtt á þýzku (Torgau 1905) og eru þar til samanburðar og skýringar tilfærðar greinir neðanmáls úr öðrum fornritum, bæði íslenzkum (Langfeðgatali, Skjöldunga sögu, Bjarkarímum), forndönskum (Danasögu Saxa, Sveins Ákasonar o. fl.) og fornenskum (Beowulf, Widsid). Þýðingin er góð, sem meðal annars má marka af því, að hann þýðir rétt orðið geitur (í höfði), sem hvorki Detter né Fritzner gamli hafa skilið.

Friðþjófs sögu frækna hefir dr. *Félix Wagner* (í Virton í Belgíu) þýtt á frönsku (Louvain 1904) og fylgja þeirri þýðingu líka miklar skýringar neðanmáls og langur inngangur framan við, og er þar um allmikinn fróðleik að tefla. En fyrir kemur það, að þýðandanum skjátlast, af því hann hefir misskilið einstök orð.

V. G.

B. SÆMUNDSSON: THINGVALLASÖEN, Geografisk Tidsskrift 1903—1904, Hefte VII.

Þó ritgerð þessi sé stutt, er hún að mörgu leyti mjög markverð. Höfundurinn lýsir Þingvallavatni, stöðu þess, lögun, dýpi, botninum, og ám og lækjum er í það renna, og jurta- og dýralífi. Höf. kemst að þeirri niðurstöðu, að Þingvallavatn sé ónákvæmlega teiknað á Íslandskortinu, og hefir hann því samið mjög laglegt kort af vatninu. Lengd vatnsins frá mynni Öxarár til Hagavíkur er hér um bil 16 km., en mestri breidd, 8 km., nær vatnið milli Mjóanesgrunns og Hestvíkur. Vatnsflöturinn er hér um bil 115 □ km. Mest dýpi 109 metrar. Ýmsar góðar myndir af útsýni frá Þingvallavatni, er höf. hefir teiknað sjálfur, eru í ritgerðinni.

H. J.

ÍSLANDSTÖFRAR (»Islandzauber«) heitir þýzk skáldsaga, sem út kom í Hamborg árið sem leið (1904), eftir tollgæzlustjóra *Wilhelm Poeck*. Hún fer eingöngu fram á Íslandi og á nafnið við hina töfrandi náttúrufegurð landsins og það vald, er hún fái yfir hug og hjarta Íslendinga, svo þeir vilji lifa og deyja á Íslandi, þó þeir eigi annars betra kost. Efnið er fremur lítið, en laglega framsett og aðlaðandi: Aðalpersónurnar eru Áslaug Finnsdóttir á Oddstöðum, dóttir Finns stúdents, ríks bónda þar, og danskrar móður, sem er látin, þegar sagan gerist. Hin aðalpersónan er Björn, fátækur sjómaður, sem hefir sig áfram með reglusemi og dugnaði, verður skipstjóri á hákarlaskútu hjá kaupmanni og að lokum meðeigandi hans að henni. Áslaug og Björn hafa leikið saman barnleikum, og hann ann henni hugástum, en þorir ekki að biðja hennar, álítur það tilgangslaust, fjarlægðin milli þeirra sé of mikil. Hún ann honum líka og neitar því öllum biðlum, bæði Sigurði stúdent, syni prestsins og fleirum. Að lokum vill faðir hennar endilega gifta hana efnilegum og megandi bónda þar í sveitinni, og er hún komin á flugstig með að játast honum af þægð við föður sinn, en áður en af því verður kemur Björn á Oddstaði, og verður hún þá sjálf að játa honum ást sína, áður en hann fær hug til að biðja hennar. En eftir það fellur alt í ljúfa löð og faðir hennar gefur samþykki sitt til ráðahagsins. — Ein af persónunum í sögunni, Már Vigfússon, skáld og auðnuleysingi, á auðsjáanlega að tákna Sigurð Breiðfjörð, og er þar þýðing af hinu alkunna kvæði hans »Gestrisni«.

Auðvitað finnast í bókinni nokkrar smávillur að því er snertir lýsing á íslenzku lífi og þjóðháttum, en þær eru þó bæði fáar og lítilfjörlegar. Hitt gegnir meiri furðu hve rétt er skýrt frá flestu og hve kunnugur höf. er íslenzkri náttúru og þjóðháttum, þó hann aldrei hafi komið til Islands og hafi alt sitt vit um það úr útlendum bókum; því oss vitanlega skilur hann ekki einu sinni íslenzku. Þegar þessa er gætt, má sagan heita meistarastykki í þessu tilliti.

V. G.

HELGI PJETURSSON: OM FOREKOMSTEN AF SKALFÖRENDE SKURSTENSLER I BÚLANDSHÖFÐI, SNÆFELLSNES, ISLAND og

AD. S. JENSEN: BEMÆRKNINGER OM MOLLUSKFAUNAEN.

Ritgerð þessi er um jarðfræði hins alþekta Búlandshöfða. H. P. hefir rannsakað höfðann, safnað skeljunum og ritað um jarðfræðina, en hinn alkunni skeljafræðingur Ad. Jensen hefir rannsakað skeljarnar og ritað um þær.

H. J.

— - ———

EFNISYFIRLIT.

Prentað hjá S. L. Möller, — Kaupmannahöfn.

XII. ÁR 1. HEFTI

EIMREIÐIN

RITSTJÓRI: DR. VALTÝR GUÐMUNDSSON

KAUPMANNAHÖFN 1906.

☞ Með öllum skipum »Thore«-félagsins má nú senda **allskonar** póstsendingar. Sjá áætlun.

Eimskipafélagið „Thore“ (Thor E. Tulinius).

Áætlun um ferðir milli Kaupmannahafnar, Færeyja og Íslands (útdráttur).*

Kaupmannahöfn—Ísland.

Ferðir	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.
Skip	K. Inge	K. Tr.	Mjøln.	K. Inge	Perw.	K. Tr.	Mjøln.	Au. sk.	K. Inge	K. Tr.	Mjøln.	Perw	K. Inge	K. Tr.	Mjøln.	Au. sk.	Au. sk.	K. Inge
Frá Khöfn.	9/1	1/2	16/2	1/3	1/3	6/3	22/3	3/4	10/4	20/4	22/4	3/5	20/5	28/5	28/5	8/6	10/6	27/6
Leith	13	5	21	5	5	10	..	7	14	24	..	7	24	1/6	..	12	14	1/7
Stavanger	..	..	..	..	..	..	25	..	..	..	25	Til Breiðaflóa	..	..	31	..	..	..
Fáskrúðsf.	..	..	27	..	11	..	30	..	..	..	30		..	..	6/6	18	..	..
Eskifirði	..	..	1/3	10	13	..	1/4	..	18	..	2/5		29	..	8	18	..	5
Seyðisfirði	..	..	2	..	14	..	2	..	..	..	3		..	..	9	19	..	..
Akureyri	..	..	3	14	..	..	4	..	23	..	5		2/6	..	10	21	..	8
á Sauðárkrók	..	..	..	15	..	..	..	..	24	..	..		3	..	..	..	..	9
í Reykjavík	19	11	..	..	..	16	..	16	..	30	..	..	..	6	..	..	19	..
frá Reykjavík	22	..	..	..	..	20	..	19	..	3/5	..	..	..	9	..	..	22	..
Stykkish.	23	..	..	..	..	22	..	20	..	..	..	14	..	11	..	..	23	..
Patreksf.	24	..	..	..	..	24	..	21	..	4	..	..	..	12	..	..	..	..
Dýrafirði	25	..	..	..	..	24	..	21	..	4	..	..	..	12	..	..	..	..
á Ísafirði	25	..	..	..	..	25	..	22	..	5	..	..	..	12	..	..	24	..

Ísland—Kaupmannahöfn.

Ferðir	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.
Frá Ísafirði	27	..	..	..	..	27	..	23	..	7	..	..	..	14	..	..	25	..
Dýrafirði	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	14	..	..	25	..
Patreksfirði	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	15	..	..	26	..
Stykkishólmi	..	..	..	..	..	..	..	..	..	8	..	..	..	..	..	..	..	..
í Reykjavík	29	..	..	..	..	29	..	25	..	9	..	..	..	16	..	..	27	..
frá Reykjavík	31	16	..	..	..	31	..	26	..	11	..	19	..	19	..	..	30	..
Frá Sauðárkrók	..	..	..	17	..	..	..	..	26	..	..	..	5	..	..	..	..	11
Akureyri	..	..	6	19	..	..	6	..	28	..	8	..	8	..	13	24	..	14
Seyðisfirði	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	24	..	..	14	25	..	..
Eskifirði	..	..	9	22	17	..	9	29	30	..	10	22	10	..	16	28	..	16
Fáskrúðsfirði	..	..	..	..	..	..	..	30	..	..	10	21	..	..	17	29	..	..
Leith	6/2	22	..	27	22	6/4	..	4/5	4/5	17	..	..	15	25	..	5/7	5/7	20
Stavanger	..	..	15	..	..	..	15	..	..	..	16	..	..	..	24	..	..	..
í Khöfn	10	26	17	31	26	10	17	8	8	21	18	..	19	28	26	9	9	24

Ferðir	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.
Skip	Perw.	Mjøln.	K. Tr.	Au. ak.	K. Inge	Perw.	Mjøln.	K. Tr.	K. Inge	Mjøln.	K. Tr.	Au. ak.	K. Inge	Mjøln.	K. Tr.	K. Inge	Perw.	
Frá Khöfn	**Í byrjun júlí samkv. nánari augl.**	3/7	6/7	18/7	1/8	5/8	11/8	14/8	7/9	19/9	23/9	27/9	14/10	8/11	10/11	22/11	25/11	**Í desember, ef nægilegur farmur fæst.**
Leith		8	10	22	5	10	16	18	11	24	27	2/10	18	12	14	26	29	
Stavanger		..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
Fáskúðsf.		15	..	..	..	..	23	..	..	30	..	6	..	..	..	1/12	..	
Eskifirði		17	..	..	10	16	25	..	5	2/10	..	7	22	..	..	1	..	
Seyðisfirði		18	..	..	..	..	26	..	17	3	..	9	23	..	..	3	..	
Akureyri		20	..	..	14	..	27	..	20	5	..	12	..	..	..	..	..	
Sauðárkrók		..	..	..	15	..	..	..	21	10	..	16	..	..	..	4	..	
Í Reykjavík		..	15	27	..	..	..	23	..	..	3/10	..	..	20	21	..	6/12	
frá Reykjavík		..	18	30	..	..	..	26	..	..	7	..	..	..	25	..	..	
Stykkish.		..	20	31	..	..	..	28	..	..	9	..	..	..	27	..	..	
Patreksf.		..	21	1/8	..	..	..	29	..	..	10	..	..	..	28	..	..	
Dýrafirði		..	21	5	..	..	..	29	..	..	11	..	..	..	28	..	..	
á Ísafirði		..	22	5	..	..	..	30	..	..	12	..	..	..	29	..	..	

Ísland — Kaupmannahöfn.

Ferðir	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.
Frá Ísafirði	**Í byrjun júlí samkv. nánari augl.**	..	24	6	..	..	..	31	..	..	14	18	..	..	30	..	..	**Í desember, ef nægilegur farmur fæst.**
Dýrafirði		..	24	**Til Norður- og Austurl.**	..	..	..	..	..	..	14	18	..	..	..	..	..	
Patreksf.		..	25		..	..	..	..	..	..	15	19	..	..	..	..	..	
Stykkishólmi		..	..		..	..	..	..	..	..	16	26	..	..	..	..	..	
Í Reykjavík		..	26		..	..	..	1/9	..	..	18	..	29	..	2/12	..	..	
frá Reykjavík		..	29		..	..	..	3	..	..	21	..	30	23	5	..	11	
Frá Sauðárkr.		..	..	8	17	..	..	..	23	14	..	..	2/11	..	..	6	..	
Akureyri		..	..	12	20	..	..	..	25	16	..	..	4	..	..	9	..	
Seyðisfirði		..	..	..	21	19	..	..	26	..	..	..	..	..	..	10	..	
Eskifirði		..	..	15	22	22	..	..	28	..	..	..	6	..	..	13	..	
Fáskrúðsf.		..	..	..	22	22	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
Leith		..	3/8	..	27	..	..	8	2/10	..	28	3/11	10	29	12	19	17	
Stavanger		2/8	..	20	..	30	10/9	..	..	23	..	..	..	..	..	..	..	
Í Khöfn		4	7	23	31	2/9	12	11	7	27	2/11	7	14	..	16	23	21	

* Í útdrætti þessum er slept mörgum viðkomustöðum. Þannig er *samtals fram og aftur* komið við á **Norðfirði** 24 sinnum, **Mjóaf.** 34, **Vopnaf.** 8, **Húsavík** 24, **Sigluf.** 19, **Ólafsvík 8**, **Flatey** 8 og **Önundarf.** 6 sinnum. Öllum viðkomustöðum í Færeyjum er slept og nokkrum í Noregi.

Fargjald með K. Inge og K. Trygve milli Íslands og Khafnar 65 kr. í 1. farrými (báðar leiðir 115 kr.), í 2. farrými 45 kr. (b. l. 80 kr.). Með öðrum skipum 15 og 10 kr. minna. **Fæðisgjald** á dag kr. 2,50 í 1. og kr. 1,50 í 2. farrými.

C • M • HESS VERKSMIÐJUR.

VEJLE.

DANMÖRKU.

Stærsta úrval

af

brenni- og móofnum.

•

Notagildi

95,4%

•

Skrifið eftir verðskrá.

Unga Ísland, myndablað handa börnum og unglingum. 2. ár 1906. — Þenna árg. verður reynt að gera enn betur úr garði en hinn fyrsta, og hafa ýmsir merkismenn nær og fjær lofað oss stuðningi og sumir hafa þegar sent oss efni í blaðið. Í þessum árg. verða bæði fleiri og sumpart fallegri myndir en í þeim fyrsta.

Síðastliðið sumar ferðaðist ljósmyndari M. Ólafsson, að miklu leyti vor vegna, um fegurstu staði á Norðurlandi og höfum vér nú fengið um 40 myndir úr þeirri ferð. Eflaust komast þær ekki allar í 2. árg. blaðsins, en þær, sem áreiðanlega koma í þenna árgang, eru:

Niðri í Surtshelli (2 eða 3 myndir).
Akureyri og grendin (4—6 myndir).
Frá Mývatni (4—6 myndir).
Dettifoss, Ásbyrgi, o. fl.

Auk þessara mynda verður mjög mikið af öðrum myndum, svo sem af innlendum og útlendum merkismönnum, myndir úr dýra- og jurta-ríkinu, myndir af merkum stöðum og merkum viðburðum, barnamyndir, svokallaðar töfra- eða felu-myndir o. fl. o. fl.

Í þriðja hverju blaði verður einhver hugþraut fyrir skilvísa kaupendur að leysa og hljóta verðlaun fyrir

Ennfremur fá skilvísir kaupendur að þessum 2. árg. blaðsins í kaupbæti

myndabók.

(Þetta ár kemur kaupbætirinn út í maí, svo að kaupendur fá hann þá undir eins).

Eins og áður kemur blaðið út mánaðarlega 8 síður, eða meir, og kostar innanlands kr. 1,25, utanlands kr. 1,60 eða 45 cents. (Gjaldd. innanl. í maí, utanl. fyrirframborgun).

Útl. útsölumenn að minnst 5 eint. fá 20% sölulaun.

Innl. útsölumenn
að 3—5 eint. fá árganginn fyrir 1,15
- 6—19 - - — — 1,10
- 20 - - — — 1,00

Auk þess fá þeir fyrir hver 10 eint. sem þeir borga í gjalddaga 1 árg. af myndablaðinu Sunnanfari innheftan (bókhlöðuverð kr. 2,50) og þeir, sem auka kaupendatölu sína um 8 eða meir, fá enn fremur Barnabókina 1. ár handa hinum nýju kaupendum.

Sá útsölumaður, sem flest eintök (bæði gamalla og nýrra kaupenda) hefur borgað fyrir maílok, fær að verðlaunum (auk hins framangreinda);

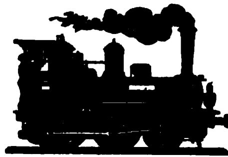
Vandaðan sjónauka (kíkir), 25 króna virði.

Sá útsölumaður, sem fyrir lok septemmánaðar n. á. hefur aukið mest tölu kaupenda sinna frá því, sem nú er og staðið skil á andvirðinu, fær að verðlaunum (auk hins framangreinda):

Mjög vandaða RÚMSJÁ (stereoscop) með **60** myndum (tvöföldum ljósmyndum).

Alt yfir 30 króna virði.

EIMREIÐIN.

RITSTJÓRI:

DR. VALTÝR GUÐMUNDSSON.

XII. ÁR.

KAUPMANNAHÖFN.

PRENTAÐ HJÁ S. L. MÖLLER.

1906.

EFNISYFIRLIT.

Ávarp til Norðmanna.

I.

»Hamingja kyns letrar lofstír á sinn:
Lýðveldið fætt, en konungurinn dáinn!«

Við kváðum svo og sungum, fyrir skemstu,
Er settum skorður einvöldunum fremstu:
Þjóðviljans braut að konungs-ríki kemstu!
Og við fluttum drápu' um heygð og brotin helsi,
Og háttalykla' um þjóð-jöfnuð og frelsi,
Og hugðum það satt — en vóðum samt í villu,
Sem vorfuglum gekk í einmánaðar-stillu.

Því hvað mun heitið hlut-ræningja gera?
Og hvern mun smáþjóð kost úr skiftum bera,
Ef aflsmun þóknast þræleigandi' að vera?
Það var um blóðvöll Búa síðast sannað,
Ef svarið skiljum — það, að Bretinn vann það!

II.

Þér Norðmenn, brutuð odd af einráðs-valdi
Með atfylgd Svía — en skirðust við því gjaldi:
Í bróðerninu' að lúta' í lægra haldi,
Unz ójöfnuði sögðuð þér í sundur —
Og settuð hversu réðist næsti fundur
Í friðar-traust, á auðnu' ins frjálsa anda
Og allar heilla-dísir Norðurlanda.

Þér Norðmenn, eigið grip, sem gekk í erfðir,
Til gengis, ef á manndóms-þrekið herðir:

— Hann týndist ei við fár né víkings-ferðir —
Að kaupa' ei frið við samvizkuna' að selja!
Og sé um rétt og konungs-hylli' að velja,
Að svara hátt, en hættuna ei telja:
»Ég ann þér, maður, met þig dreng og kappa!
En málstað þínum bið ég illra happa.«

III.

Hver Noregs höfn er bólgin undir-alda
Og uggvænust á Norðursænum kalda.
Í lofti' er far, þó engar bjarkir bogni,
Því bylur svífur yfir dúna-logni
Á Þrymsey, Jaðri, Sunnmæri og Sogni,
Því sær og fjöll í fjörs-umbrotum standa
Við framtíð sína' — og allra Norðurlanda.

Því nágrend spilt er nöpur óláns-rötun,
Og náfrænd-vígin ættarboga-glötun,
Og sjálfs manns veggur verst ei æ né stendur
Gegn voða-eld', ef nágrannans er brendur —
En sveitum bjarga samtaksfljótar hendur.

IV.

Er tryltir Bjarmar hrakför halda' að austan,
Ver hamingjan um vina-garðinn traustan!
Þó sokknum drekum draugar fleyti' úr sænum
Og dráps-hring slái að ströndinni og bænum,
Sig vina sambjörg ver á fáum kænum!
Því þá skal alt á eigin fingur telja,
Fyrst Englar, Saxar kaupa nú og selja.

Þó fjarða-mynnin blakkir barðar skýi,
Og birnir Rússlands skríði' úr vetrar-hýi,
Og Ása-Þór þó ekið hafi vagni
Að útför sinni og Jötunheimur fagni:
Þeir erfðu hamar hans — þeir Móði' og Magni,
Og vígin hlóðu skagi' og skerja-tengsli
Og skugga-berg og jökuldala-þrengsli,

Svo eins manns líf, með eldfjalls-magn í hendi,
Er opin Hel, þó stórfylkingar lendi —
Því sökkvi-djúp er sær við strendur framan,
Er svelgir þúsund skeiða-flota raman,
Um megin-herdeild hrynja fjöllin saman.

V.

Er vonlaust heimskan hygnari sé orðin
Og hiki nú við skaðvæn þjóða-morðin,
Og skynji' að margbreytt mál og hættir huga
Sé heimsmenningar líf, ef á að duga? —
Með fásinni mun ellin yfirbuga.

Að illum vinning eftir-köstin snúa,
Og ofmetnaður gekk með smán og lúa
Og skaðasár frá hræjum heygðra Búa;
Og síðan Japi' og Rússi háðu rómur
Þig rak í stanz, þú hroka-kristindómur,
Að sigur-afl er sannur heiðindómur,
Sem bregzt ei lands síns liði, er geysar voði,
Þó líf á jörð og himni sé í boði

VI.

Í sókn og vörn er frægðin inna fáu,
Í framtíð lýðs — og sigurinn inna smáu.
Ið fáa og smáa fylgir æsku-merki,
Ið forna' og stóra deyr af unnu verki,
Því afturhald í fábygð er ei falið
Og framgirnin er ekki höfða-talið.
Né er þá horfin heill, ef bú manns stæði
Við hrjósturland og veðurbarið svæði,
Því skynsemd fólksins skapar landsins gæði.

Að guðsgjöf tóm sé auður lands og yndi,
En ekki mannsverk — það er ósannindi.
Er hugurinn grípur lífsins vaxtar-vegi,
Er von að hann við þroska-skeiðin segi:

»Þín aðferð stenzt, þinn alda-fjöldi eigi!
Á fáum árum fjallið gegn má rjúfa,
Sem fljótið var í alda-tal að kljúfa.«

Því vitran sú, sem goðasagnir geyma,
Og guðsdýrð öll og frambúð sælu-heima,
Er mannkyns-viljinn — menning sína' að dreyma.

VII.

Þér Norðmenn, þiggið ósk frá yður smærri —
Frá Íslendingi, þó hann standi fjærri —
Og minnist þess, að forðum stórum fregnum,
Sem frændsemd snerti, var ei undra-megn um
Að þjóta' í skálm á skálabúa-veggnum.

Við hörpu Íslands hnýttur sérhver strengur
Fær hljóm-titring, ef skrugga' um Noreg gengur,
Það snertir innar ætta-tali' í sögum,
Sem ómur væri' af sjálfra okkar högum
Og ættum bæ og börn í Þrænda-lögum.

VIII.

Þér Noregs skáld, sem okkur örfun senduð,
Sem á því sjálfir nokkrum sinnum kenduð,
Að sitja' í krók með bundinn hug og hendur,
Er heima-bygð manns öll í loga stendur,
Í áheyrn dóms um okkar vænta' og liðna,
Hvað ætti' að brenna' og hvað nú mætti sviðna!
Hjá sveit, er veit sig minst við málið riðna,
Sem á ei heim né heima-land í geði,
Né hugsjón til, er staðið geti' í veði —

Þér gömlu farmenn! land í lýsing sjáið,
Það land, þá bygð, það aldarfar, sem þráið.
Og er það ekki sælt, að ganga' að sofa
Með sýnina þá, er vöku-nætur rofa?

IX.

Alt norrænt kveður Noreg heilla-minni,
Með nýrri dögun yfir gæfu sinni,
Og brýnir kraft að hafa' í öllum höndum
Við hugar-stefnu' í Norðurálfu-löndum.

En friðar-styrkur frjálsra anda og handa
Um framtíð ríki' á kóngs-stól Norðurlanda!
Á meðan þjóð-sæmd þrífst og tungur standa.

4. júlí 1905.

Stephan G. Stephansson.

Þingeyjarsýsla
fyrir og um aldamótin.

Eftir *Guðmund Friðjónsson.*

I.

Pólitík. Þingeyjarsýsla hefir verið nafntoguð fyrir tvent einkanlega, út um landið — að því leyti, sem hún hefir verið nokkuð nafntoguð. Hún hefir verið á orði fyrir pólitiskan áhuga og félagsanda og fyrir bókmentaáhuga og skáldskap.

Þessi orðrómur hefir víst átt við töluverð rök að styðjast. Reyndar þekki ég ekki landsmála-áhugann í hinum sýslunum, nema að því leyti, sem hann kemur í ljós í blöðum og frásögnum. En það er víst, að landsmála-áhuginn hefir fyrri vaknað og vitkast hér í sýslu, heldur en í hinum héruðunum. — En vera má, að nú sé hann orðinn með meiri ellimörkum hér í sýslu en í sumum hinum.

Þetta er blátt áfram eðlilegt. Skilyrði alls lífs eru þau, að hreyfingar og endarnýjungar eigi sér stað.

En pólitíska lífið hérna í Þingeyjarsýslu hefir nú um langan aldur verið líkt stöðuvatni, sem hvorki hefir haft uppsprettur né afrás — stöðuvatni, sem aðeins rignir í og gufar úr. Í þeim vötnum lifa hvorki laxar né birtingar, heldur eru þar lyrfur einar og smákykkvendi.

Reyndar hafa landsmála stormarnir hvinið hér í loftinu og þotið yfir höfðum manna. En sá gnýr hefir varla verið annað en vábrestir í skýjum himins; því að pólitiskar æsingar hafa engar farið hér um garða eða hýbýli manna, heldur fyrir ofan þá og neðan. — Gautlandaflokkurinn hefir haft það tangarhald á sýslunni og traust í hugum manna, að skoðanir hans á landsmálum hafa verið teknar góðar og gildar í öllum sveitum sýslunnar bæði í heimahúsum og á mannfundam. Þó að Hallgrímur í Vogum og Páll Jóakimsson, eða Guðmundur á Sandi hafi stundum maldað í móinn, þá hefir það verið virt að vettugi, sem von er, því að fáir vilja vera í minnihlutanum.

Ég nefndi Gautlandaflokkinn. Það nafn er nýgervingur minn og hefi ég valið það fyrir þá sök, að oddvitar landsmálaskoðananna hér í sýslu eru þeir bræður Steingrímur sýslumaður og Pétur Gauti.

Það er hvorttveggja, að þeir eru ættaðir svo sem bezt má verða — »eins og allir þeir, sem komnir eru frá Ragnari loðbrók« — þar sem þeir eru kynkvistir Jóns á Gautlöndum, sem verið hefir mestur skörungar íslenzkra bænda í seinni tíð, og Skúla fógeta, annars vegar, en að öðrum þræði eru þeir komnir af séra Jóni í Reykjahlíð, sem verið hefir einhver kynsælastur maður hér um slóðir, ljóst og leynt, annar en Barna-Sveinbjörn í Múla, — enda taka þeir pólitísk strandhögg hér í sýslunni alveg fyrirhafnarlaust og hafa af hverjum manni, nálega, alt sem þeir vilja í þeim efnum. — En ólíklegt er að sú kynkvísl sitji hér að völdum til Ragnaraka og hefi ég þar fyrir mér m. a. orð sýslumannsins okkar, sem er mjög vel gefinn maður í ýmsar áttir og góður drengur. Hann sagði í ræðu s. l. vor á þjóðhátíð Húsvíkinga, að »allar ættir úrkynjuðust, sem hefðu sérréttindi«. — Þetta eru sérréttindi, einhver hin allra mestu, að vera trúað í blindni, og ættu Gautarnir okkar Þingeyinga þess vegna að úrkynjast úr þessu. Úrkynjaðir menn eru ættlerar. Og ekki trúi ég því, að Þingeyingar fylgi ættlerum »í níunda lið.« — En ekki er farið að bóla verulega á því enn, að þeir missi hjarðar sinnar og bíður hvað sinnar stundar.

Pólitíski minnihlutinn í sýslunni hefir þó verið stærri og betri en ætla mætti út í frá, eftir sólarmerkjum að dæma. Ég miða við aldamótin. Auk þeirra manna, sem nefndir vóru til þess að malda í móinn, og sem allir eru orðfærir á mannamótum þó

nokkuð, vóru þeim megin þessir menn: Helluvaðsfeðgar, Grænavatnsfeðgar, Reykhlíðingar, Sigfús á Reykjum, Indriði á Fjalli og ýmsir yngri menn og var það alt einvalalið. Ég held að gáfumenn sýslunnar hafi verið álíka margir í minni hlutanum, þeir sem fram úr skara, án þess ég treysti mér til að gera hreinan jafnaðarreikning yfir þessi efni, — enda skiftir það litlu.

En þessir menn vóru dreifðir og reyndu engin samtök; vissu það sem var, að þeir mundu verða bornir ofurefli atkvæða á hverjum fundi. Þeir höfðu ekki skap til að láta troða sig undir í þrönginni og kjöru þann kostinn að sitja heima og tala þar við sjálfa sig um landsins gagn og nauðsynjar.

Stjórnarflokkurinn hafði æskuna móti sér hér í sýslunni og svo er enn. — Sýslumaður okkar og þingmaður eru nú farnir að eldast — þótt þeir viti það ekki og trúi því ekki sjálfir. Og þó eru þeir gráir fyrir hærum. En einu sinni vóru þeir ungir og skal ég víst láta þá njóta sannmælis. Pétur var annar aðalstofnandi Þjóðliðsins, þegar hann var ungur bóndi. Hlegið var að þeim félagsskap oft og tíðum. En reyndar var hann ná-skyldur Þjóðræðisfélagsskapnum, sem stofnaður var s. l. sumar í Reykjavík, og mun þó ekki þurfa að vænta þess, að Gautlandaflokkurinn kannist við, að hann eigi brýn erindi til þjóðarinnar.

Þetta er gömul saga og altaf ný: að fáir vilja barnæskuna muna.

Svona er lögmál lífsins, að enginn er ungur nema einu sinni, enginn einstaklingur. Við þeim kaldrifjaða sannleika er gagnslaust að amast. En hitt er harmur lýðs og lands, þegar kynkvíslin eldist og trénast. Og það gerir Þingeyjarsýsla, ef hún fylgir altaf sömu mönnunum gegnum þykt og þunt, alt fram á grafarbarm þeirra. Þá fer svo fyrri en hana varir, að hún er sjálf á — grafarbarminum.

Búskapur og sveitalíf. Þá sný ég frá pólitíkinni, því að líta verður í fleiri horn. Mikils vert væri að geta gefið glögga mynd af hversdagslífi sýslubúa. Þess er enginn kostur í stuttri ritgerð, að gera glögga mynd. En ég vil gera fáeina frumdrætti fyrir augum og nefi myndarinnar. Og það hefi ég séð í eggjum, að þannveg byrjar unginn, sem á endanum verður fleygur fugl.

Alt sem nú er á yfirborði tilverunnar, hefir rætur sínar í fortíðinni.

Svo er um lífið í Þingeyjarsýslu; það stendur að ýmsu leyti á

gömlum merg og skilst eigi til hlítar nema í samanburði við »liðinn leik.«

Ég þykist því ekki geta komist hjá því í þessari ritgerð, að grípa hendinni við og við til þeirra atburða, sem liðnir eru, og til þeirra manna, sem gengnir eru fyrir Ætternisstapann. Auðvitað verð ég fjölorðari fyrir vikið. En því má ég ekki vera langorður einu sinni, fyrst allir aðrir teygja úr þeim efnum, sem þeir tala um eða rita — æfinlega? —

Þegar afar vorir bjuggu búum sínum, var áherzlan lögð á sparsemina og nægjusemina. Hún var svo mikil í sumum greinum, að annálsvert má kalla. En að sumu leyti varð hún að smásálarskap og lítilmensku.

Einhver merkilegasti bóndi hér í sýslu, dáinna manna, var Halldór á Bjarnastöðum, afi Halldórs bankagjaldkera, alinn upp í fádæma örbirgð fjölskyldumanns. Hann gerðist auðmaður með aldrinum. En svo var hann sparsamur í búskapnum, framan af æfi sinni a. m. k., og svo skuldvar, að hann var í tvö sumur að refta ofan yfir fjárborg, sem hann bygði uppi í heiðarlandi jarðar sinnar. Han gat ekki keypt raftviðinn í einu án þess að skulda. Og það vildi hann alls ekki gera. — Annað dæmi sparsemi hans er þetta. Hann hýsti fé sitt þarna í borginni fyrri hlut vetrar, meðan féð gat bjargað sér gjaflaust. En þeim kindunum, sem hann treysti eigi til að þola harðneskjuna móti hinum, mismunaði hann á þann hátt, að hann bar heybelg heiman að á morgnana og gaf þeim úr lófa sínum.

Nábúi hans, Jón í Stórutungu, var eigi síður sparsamur. Eftir honum er þetta haft, að hann hafi mælt við konu sína, þegar hann fór að heiman: »Þú þarft ekki að skamta mér í dag, heillin, ég geng út í Bjarnastaði.« Þá vóru varla aðrar góðgerðir á bæjum en matur. Sagt er að Jón þessi hafi »dregið af sér annan ketbitann sinn« þegar gestur kom. Þetta kann nú að þykja smávægilegt frásöguefni. En mér þykir það fróðlegt komandi kynslóðum og þess vegna get ég þess. — Þetta var sparsemi sem borgaði sig. En þegar afar vorir bönnuðu að þvo fjalagólfin í baðstofunum sínum, svo að þau fúnuðu síður og nérust, þá var það síður til eftirbreytni.

Sparsemin fóstraði hraustleikann þá eins og æfinlega. Algengt var að karlmenn átu allan dagsmat sinn á kvöldin, þegar útiverkum var lokið, og vóru svo matarlausir til næsta kvölds og allrar

hressingar án. Þá þoldu menn að éta og þoldu að svelta. Nú éta fjármenn þrisvar á dag og drekka kaffi, og eru þó sízt harðir í horn að taka og þola ekki hungur.

Þá var húsbændarétturinn meiri en nú og agi á heimilunum. Nú þolir fólkið engan aga. Kalla má, að húsbændur tali í hálfum hljóðum við fólk sitt: »Viltu gera þetta fyrir mig«. »Má ég biðja þig«. Þetta eru vana-viðkvæðin, þegar fólk er beðið verka. Húsbændur og hjú vinna saman að öllum verkum og njóta jafnréttis í mat og drykk, alstaðar þar sem ég þekki til. Og þó fæst ekki fólkið nema með eftirgangsmunum og af skornum skamti. Þetta er allra landa mein og tjáir ekki að æðrast yfir því. Þetta er »gangur tízkunnar«. Röðin kemur seinna að verkafólkinu, þegar það gerist húsbændur og alt jafnar sig þá.

Og mörgum er vel við jöfnuðinn og víst eru Þingeyingar jafnaðarmenn (— sósíalistar) að eðlisfari og í skoðunum sínum. En hins vegar eru til ýmsar tegundir jafnaðarskoðana. Meistarinn í Galíleu var jafnaðarmaður. Og sá bóndi var einnig »jafnaðarmaður«, sem bjó hér á Sandi nokkrum árum áður en faðir minn flutti hingað. Sá maður var jafnan í heyjaskorti á vorin og misti úr megurð fé sitt, kind og kind. Einu sinni heyrði hann talað um heyleysi alment, og var það á harðinda vori, og að menn væru að missa skepnur. Þá glotti karl og mælti,

»Þetta líkar mér! Þetta gerir jöfnuðinn!»

Annars verður ekki sagt, að Þingeyingar séu latir eða tómlátir í því að bjarga sér, enda rekur nauðsynin hart á eftir bændum, þar sem þeir verða að yrkja jarðirnar einir eða því sem næst. Hér er ég nú kominn að bóndabænum »frá almennu sjónarmiði« eða eins og þeir gerast, og verður þá að líta inn. Ég ætla að nefna tvo bændur hér í sýslu og verða þeir að vera til dæmis um þá menn, sem hafa brotið sér veg með einyrkjahöndum og klifið þrítugan hamar.

Annar þessara manna er Sigtryggur Helgason á Hallbjarnarstöðum í Reykjadal. Hann er mjög greindur maður, les þýzku og dönsku, kann söngfræði og er fróður á ísl. málfræði og í stærðfræði. Sigtryggur og kona hans eiga 9—10 börn og er það elzta á fermingaraldri. Þau hafa verið einyrkjar að því er kalla má, og erfðafé höfðu þau ekki til búskapar síns nema einar 6 ær eða svo hvort um sig. Þau hafa komist vel af og verið

skuldlaus að kalla, goldið til allra stétta o. s. frv, Og þó hefir hann verið bilaður á heilsunni í mörg ár: haft beinátu í brjóstinu.

Ég fer fljótt yfir sögu. En á þessum sundurlausu punktum er þó hægt að lesa hana niður í kjölinn. Þeir menn geta það, sem eru læsir á myndletur mannlífsins og þjóðlífsins okkar. Ég skírskota ekki til hrokans og stærimenskunnar eða stjórnarvalda krossa- og plástra-náðar. En ég legg málið á dóm sannrar mannrænu og spyr: Þessi hjón og önnur eins — gera þau ekki vel og ágæta vel? —

Ég sá þau í vor á mannamóti. Hann var líkur því sem hann var, þegar hann var kennari minn í fermingarfræðum, aðeins stærri nú í augum mínum og huga; því þá var mér illa við hann, heldur en hitt, eins og alla þá, sem tróðu að mér tilsögninni, sem fylgir fjórtán ára aldrinum. Og mér leizt betur á konuna en frúrnar í kjólunum, sem þó eru fallegar.

Það hefir hjálpað þeim mikið, að faðir Sigtryggs skilaði honum jörðinni í góðu lagi og að hún er farsæl. Annað er vert að nefna: Bæði hjónin eru af góðum ættum, góðum bændum og gagnsömum, og höfðu þau alist upp við reglusemi og iðju. »Ólán gengur í ættir,« sögðu gömlu tjármennirnir. Og það hefir enn þýðingu sína, sem Ragnar konungur loðbrók orti:

»Móðernis fékk mínum
mögum svo hjörtu dugðu«.

Hamingjan er ættgeng oft og tíðum.

En hinn bóndinn, sem ég sagðist ætla að taka til dæmis, — hann tók ekki við farsælli jörð í góðu lagi. Hann heitir Jón Þórðarson á Klömbrum; var vinnumaður lengi og svo einyrki, unz börn hans óxu, sem eru sjö talsins. Jón hefir girt og sléttað stórt tún og bygt öll hús jarðarinnar prýðilega og margar hlöður, ennfremur mikla grjótgarða heima hjá sér og annarstaðar. Hann á nú um 200 fjár og annan fénað eftir því. Laxá náði hann upp á engi sitt. Það vatn er nálega eins og forarlögur að frjómagni og flekkjar sig öll jörð, sem það flóir yfir. Þetta gat Jón, vinnumaður að öndverðu, einyrkinn, barnamaðurinn, sem tók við niðurníddu kotinu í órækt og býr á leigujörð. Þetta gat hann. En lausamenn og búfræðingar eignast nú varla gripsverð, áður en þeir giftast, og hafa þó þrefalt kaup fyrir hvert ár, sem þeir lifa. Jón hefir sótt um heiðurslaun úr sjóði konungs vors, en fékk ekki.

Auðvitað! En efnabændum er veitt, sem bornir eru til arfs og fengið hafa auðugra kvenna, og kaupmönnum og »borgurum« er veitt þetta fé, sem hafa afl þeirra hluta sem gera skal í höndum sér. Og þeim mönnum er veitt þetta fé, sem búsettir eru í landinu sunnan- og vestanverðu, þar sem sumarið er lengra en hér og jörðin ófrosin haust og vor. Líklegt er, að þar sé hægt að gera meira að jarðabótum með jöfnum kröftum, en hér er unt að gera í harðindalandinu okkar Þingeyinga. En þetta er þeim mönnum ekki ljóst, ef til vill, sem handfjalla renturnar af gjafasjóði konungs vors, — nema svo sé, að þeim sé alt málið kunnugra en mér. Það kann nú að vera, að þeir hafi »krafsað klakann« hérna norður frá!

Svona menn eru margir hér um slóðir, sem unnið hafa viðlíka þrekvirki á sinn hátt, eins og þessir bændur. Ég get ekki rúmsins vegna nefnt þá. En ég dáist að þeim og minnist þeirra í bænum mínum — bið hamingjuna að gefa landinu okkar marga slíka kynkvisti og ættarlauka.

Nú er ritsíminn bráðum kominn. Skyldi hann fjölga svona mönnum? Eða mun hann hvísla í eyru nýrri og enn þá betri manna þeim orðum, sem enginn veit, þeim orðum sem Óðinn hvíslaði í eyra Baldri áður en hann var á bál borinn? —

Stórbændur eru fáir hér í sýslu og fátt um höfuðból. Laxamýri er stórbýli og liggur í þjóðbraut. Hún er nú föl fyrir 93 þús. kr. Og vona ég að hún gangi ekki úr ættinni; því varla getur þjóðgata legið um hýbýli manna, sem betur greiða veg gesta en Laxamýrarfeðgar gera. Slík höfuðból, og þó minni séu, ættu að vera föst í höndum ættmenna, hvar sem er. Þá er stórbóndi á Grímsstöðum á Fjöllum. Þaðan fór ull á 15 hestum í sumar sem leið í kaupstaðinn. Sauðanesprestur, Grenjaðarstaðar- og Presthóla- eru og stórbændur. Fólkið hefir stanglast í kaupstaðina og farið hópum saman til Ameríku. Af þessum sökum hefir sundurskifting jarðanna aukist og einyrkjabúskapurinn. Vesturfarir hafa verið miklar hér úr sýslunni og margt úrvalsfólk glatast á þann hátt sýslunni. Ég veit ekki hve margt. En mér blæðir sú ben í augu. Einn agentinn er búsettur hér í sýslunni (Páll á Presthólum) og annar (Sigurður Kristófersson) var hér á ættarstöðvum sínum vetur heilan og brendi bygðina og sveið landið. Petersen er bara hagmæltur, þegar hann yrkir um bitter sinn lofið, í samanburði við »skáldskap« Sigurðar um Argyle og Ameríku.

Hann sagðist skyldi standa upp af sinni jörð fyrir hinum og þessum bónda, ef hann vildi fara vestur!

Margir góðir bændur fóru fyrir orð þessa manns og urðu þeir fyrir miklum vonbrigðum; því að Sigurður settist sjálfur að jörð sinni og lét hvern sjá ráð fyrir sér. Vera kann að þessir menn hafi komið fótum fyrir sig síðar og víst vildi ég að þeim liði vel.

Ég nefndi áður sparsemi gömlu bændanna og var það gert til samanburðar. Nú kem ég að bændunum, sem eru miðaldra menn. Þeir eru ekki eins og Halldór gamli á Bjarnastöðum, að þeir hiki við að hleypa sér í skuldir fyrir spýtur í lítinn kofa, eða eins og Jón gamli í Tungu, sem dró af sér ketbitann, þegar gestur kom í matinn.

Nú eru tekin lán og alt veðsett, sem hægt er. Fyrst voru jarðirnar »settar í bankann« með fyrsta veðrétti, svo með öðrum veðrétti. Og nú eru menn farnir að veðsetja hver annan. Ég er veðsettur náunganum og náunginn er veðsettur mér.

Ég á hér við félagslánin, þegar hver ábyrgist fyrir annan í félagi. —

Gömlu mennirnir hrista höfuð sín »á þessu stigi málsins.« En ef til vill fer þetta vel að lokum, þótt út af kunni að bregða. Og alt er betra en sveitarhjálpin og kaupstaðalánin, sem áður tíðkuðust.

»Straumur tímans« er nú kominn í þann farveg, að almenningur getur ekki beðið eftir því, að fé safnist fyrir með »tíð og tíma« í sjóvetling og handraða. Menn vilja lifa góðu lífi. Og ef fé er ekki fyrir hendi til þess, þá eru tekin lán, fyrir mat í munninn og þak yfir höfuðið.

Réttardagurinn. Sá sem vildi koma í Þingeyjarsýslu og ætti þann eina kost að dvelja þar einn dag æfi sinnar, og ef hann vildi sjá ranghverfu hliðina á lífi sýslubúa, — þá ætti sá maður að vera á Hraunsrétt. Sú rétt er stærst í allri sýslunni og þótt víðar sé leitað. Þar kemur saman fé úr 5 hreppum og fjöldi manna og er þessi dagur einhver mesti sæludagur ársins.

Þá er heyverkum lokið ýmist alveg eða því sem næst, og því fagna allir menn, sem hlut eiga að máli, hvort sem heyskapurinn hefir gengið vel eða illa. Hafi hann verið góður og gagnssamur, þá er gott heilum vagni heim að aka. En ef hann hefir illa gengið, þá er illu bezt af lokið.

Allir vilja »fara á réttina«, sem að heiman geta komist. Vinnukonurnar »eiga sig« þann dag, enda þótt heima sitji. Þar geta flestir fundist, sem samsveitis eru og finnast vilja eftir sumarannirnar, sem binda hvern við básinn sinn.

Þessi dagur er æfintýradagur og tilburðaríkur. Fyrrum vóru illdeilur og áflog »sjálfsagður hlutur« á Hraunsrétt. Drykkjuskapurinn keyrði fram úr öllu hófi og þá var ekki að sökum að spyrja. Þó að gamlar sakir væru engar, þá var ávalt hægurinn hjá fyrir einn og einn að verða saupsáttir.

Þessir gömlu dagar eru ekki lengra frá en svo, að þegar ég kom fyrsta sinn á réttina, rifust þar tveir menn og flugust á í illu og froðufeldi annar þeirra a. m. k. Rimman byrjaði útaf kindum. Annar hafði sigað í kindur fyrir hinum, annaðhvort í göngunum, eða fyrri. Eg fór glaður heim af réttinni og þóttist hafa komið á hvalfjöru; því að þá var hernaðar og rímnaandi í stráknum.

Gamlir bændur höfðu það fyrir reglu að fljúgast á í rettinni, — guðhræddir menn, sem létu gera sér líkkistu mörgum árum fyrir dauða sinn, og var einn þessara karla búinn að lána kistuna sína þrisvar sinnum, áður en dauðinn kom til hans!

Og enn þá eimir úr þessum kolum — kolum drykkjuskapar og illdeilda. Þó að engin vínsala sé nú í sýslunni, þá hefir þó fjöldi manna vín á réttinni, sumir hafa vasaglös sumir fullar hnakktöskur af flöskum, og veit ég aldrei hvaðan þær uppsprettur renna. Þeir, sem hafa dropa, gefa hinum.

Þegar vínið er farið að liðka málbeinin, eru orðahnippingar auðvaktar. Og deiluefnin eru alveg ótrúlega mörg og sundurleit. Nágrannakritur, sem legið hefir í láginni sumartímann, vaknar nú og rís á fætur. — Ágangur búfjár og allskonar orðasveimur og viðskifti koma þar til orða og verða að eldkveykju og uppstökkum. Núna í haust sauð pólitíkin niðri í og upp úr bæði yngri mönnum og eldri.

»Mikli frelsis roðinn rauði« var innan í og utan á jafnvel gangnadrengjum. En engin illindi urðu útaf þeim roða, af því að þeir, sem hann hafa út búið, vóru þar ekki til staðar. En þó að illdeilur séu engar á réttinni, þá er þar þó ekki hávaðalaust. Köllin glymja látlaust frá þeim mönnum, sem hrópa upp mörk á kindum og eigendur fjárins. Kringum réttina er kvennfólkið á sparifötunum og renna ungu mennirnir þangað öðru auganu, þeir

sem eru að fjádrættinum í réttinni. Þar eru líka ungir menn, sem renna til meyjanna báðum augum, menn sem eru lausir við allan fjárdrátt. Ég á við lausamennina, sem eru »engum háðir.« Nýfermdir strákar, sem eru nýkomnir af hreppnum — í lausamensku, eru þar í stígvélum, með hvíta bringu, barðastóra hatta á höfði. og í skósíðum vængjakápum, heilsa kurteislega — meðan bændur draga fé sitt kófsveittir, bændurnir, sem goldið hafa til framfæris þeim — með því móti, að vinna sér um megn og spara við sig og sína nauðsynjar og munað. Nú eru þeir stígvéluðu með hvítu bringuna fleygir og frjálsir og lúta engum — nema eigin náttúru sinni og svo örbirgðinni, sem situr fyrir þeim á næstu þúfu.

Og víst er það gaman, að til skuli vera sá dagur í árinu, sem næstum hver maðar á það víst, að vera — í sjálfs sín meðvitund — mesti maður, þegar vínið er komið í kollinn. Ungir menn verða mælskir og taka á sig ræðusnið. Og gamlir karlar verða ósigrandi. »Þeir mega koma, sem yngri eru«, sagði Jón karlinn Jónsson hér um haustið. »Gamli Jón þorir að sjá framan í þá, sem yngri eru. Gamli Jón hræðist engan í hvað sem fer«. Hann krepti hnefana, baðaði út öngunum, eins og hann ætlaði að taka fangbrögðum og — misti jafnvægið. Og hann mundi hafa steypst á höfuðið, ef eigi hefði viljað svo vel til, að maður var þar nær staddur, sem tók af honum fallið.

Annars er nú drykkjaskapurinn orðinn lítill í sýslunni og svo sem enginn í samanburði við það, sem áður var, þegar bændur riðu í kaupstaðinn á laugardögum alt sumarið, til að drekka brennivín, þó æði margir, og óku heyinu á veturna fyrir sopann, drukku á enginu og í fjárhúsunum, sumar og vetur.

Þetta gerði að eins minni hluti manna, en þó of margir. Nú er orðið erfitt að ná í drykkinn, nema á viðkomustöðum gufudallanna. Þar er brynningin vís og veit ég aldrei, hvort lögin eru þar heilög haldin eða beygð og brotin, nema hvorttveggja sé; því það getur átt sér stað, að þar sé bæði lögmæt vínsala og ólögleg. Það er ekki ný bóla í veröldinni, að rangindin og réttlætið vegi salt.

Helgihald boðorðanna. Ef ég væri spurður um löghlýðni Þingeyinga, mundi mér verða erfitt um svarið, einkum fyrir þá sök, að ég vissi ekki, við hvað væri að miða. En eitthvað get ég þó sagt um þetta efni, undan og ofan af. Ég ætla að leggja

lög Mósesar til grundvallar, eins og þau liggja fyrir í boðorðunum. Og vel ég þann kostinn af tveimur ástæðum. Fyrst og fremst fyrir þá sök, að þau lög eru kunnari almenningi, heldur en »Lagasafn alþýðu«, og er því heldur von til, að menn varist þau. En hin ástæðan er sú, að efnið er viðráðanlegra á þennan hátt; því að ef rannsaka skyldi hvernig lög alþingis eru haldin, þá yrði að skrifa stóra bók, og mundi þó efnið aldrei verða tæmt, svo eru þau mörg og í miklum flækjum.

Fyrsta boðorðið er um guðhræðsluna, eins og kunnugt er. Það orð hefir farið af Þingeyingum, að þeir væri litlir trúmenn. Þeir hafa jafnvel verið annálaðir fyrir hreint og beint guðleysi um alt land. Ég ætla ekki að leggja úrskurð á þetta mál, því að líklega yrði hann véfengdur og hlutdrægur talinn. En í þess stað læt ég mér lynda að bera fyrir mig orð prests, sem dvaldi nokkur ár hér í sýslunni. — Hann gat þess, að sér hefði staðið stuggur af Þingeyingum, að þessu leyti, áður en hann kom hingað, því að þeir hefðu verið annálaðir í eyru sín fyrir guðleysi. En nú sagðist hann geta borið um þetta af eigin reynd, og álit sitt væri það, að Þingeyingar væru »bezt trúaðir allra landsmanna«. — Þetta var mælt í skálaræðu, — reyndar í vínlausri veizlu. En þó má gera ráð fyrir ýkjum í orðum prestsins, af því að allar skálaræður, eða flestar að minsta kosti, eru ýkjum auknar. Ég ætla að vera varkár og hafa í huga málsháttinn, sem segir, að fáir ljúgi meira en um helming. Ég ætla að taka meðaltal af bezta og versta vitnisburði, og þá verður það uppi á bauginum, að Þingeyingar séu í meðallagi kristnir, í samanburði við aðra landsmenn, ef til vill betur, en alls ekki lakar. Með þessu er það ekki sagt, að Þingeyingar séu há-lúterskir í skoðunum sínum. En fleira er matur en feitt ket. Og fleiri trúarskoðanir góðar en Lúters.

Þegar ég var ungur, man ég það, að nafn guðs var lagt mjög við hégóma. Gamlar konur t. d. voru altaf að biðja fyrir sér. Ekki þurfti meira til en að barn vætti kjöltu þeirra, þá kvað altaf við sama tón: »guð stjórni mér«, eða »guð stjórni þér barn«. Altaf voru fyrirbænir innan um alls konar arg og jafnvel blótsyrði. —

Nú er þessi ósiður að lognast út af, og er þá óhætt að fullyrða, að annað boðorðið sé vel haldið — og er þó allmargt skrafað enn þá á kvennpöllunum.

»Halda skaltu hvíldardaginn heilagan« er þriðja skipan Mósesar. Það boðorð er hlífðarlaust brotið fimtíu og tvisvar sinnum á hverju ári á hverjum bæ. Hjá því verður ekki komist með nokkru móti. Fjárhirðing sumar og vetur er sú lífsnauðsyn, og meðferð eða hagnýting málnytu, sem ómögulegt er að komast undan eða hliðra sér hjá, og er dauðinn vís að öðrum kosti. Nú er öllum boðið að lengja líf sitt. Og þegar ekki er unt að halda þetta boðorð, þá er eðlilegt, að hinum sé hætt. — Yfirleitt mun sú skoðun vera útbreidd hér um sýsluna, að boðorðin séu runnin undan tungurótum einhvers vitrings og siðfræðings, en ekki beinlínis »guðs orð«. En fáir tala nú um það með annarri eins léttúð eins og Jakob gamli á Breiðumýri (Kobbi á Hamri, sem Bjarni amtmaður yrkir um). Hann sagði, að Móses hefði »diktað lögmálið meðan hann lá á tóugreni í Sínaífjalli«. —

»Heiðra skaltu föður og móður«. Hvernig skyldi það vera haldið? Hér er stórt efni fyrir hendi og margþætt. Enginn kostur er að rekja það í sundur til hlítar. En hér tjáir ekki að fara yfir á hundavaði, því undir yfirborði þessarar málsgreinar er mikið djúp, sem margir lækir renna í og margar uppsprettur. Þar mætast gamlar og nýjar skoðanir, framsóknin og úrelti hugsunarhátturinn o. s. frv. Yfirleitt heiðra börnin foreldra sína her í sýslu að því leyti, að þau sjá þeim farborða í ellinni, ef þau geta. En undantekningar eru þó frá þeirri reglu. Núna í sumar kom t. d. krafa til oddvitans hérna í hreppnum frá bjargálnamanni í Eyjafirði, um meðlag með móður sinni, Þetta er alls ekki eins dæmi; og áður var þessi maður búinn að krefjast sömu ósvinnunnar, en fékk afsvar — að því er hann mun hafa kallað: honum var sagt að koma með kerlinguna. En það vildi hann ekki, því að reyndar vann hún eins og vinnukona fyrir búi hans og börnum. — Ég sagði að maðurinn væri bjargálnamaður. Ég kalla það sé, þegar hann hefir kostað son sinn á Möðruvallaskólann, — Ég hefi þekt þó nokkurar konur, ellihrumar. á sveitinni, sem hafa átt fjölda barna á lífi, bæði hér og í Vesturheimi. Og þó að þau hafi verið fátæk, þá mundu þau þó hafa getað haldið uppi heiðri móður sinnar að þessu leyti, ef viljinn hefði verið einbeittur og þau lagt saman til framfærslunnar. Gamla sagan um gömlu hjónin, sem ungu hjónin settu út í horn við trésskálina, er altaf ný. Enginn vafi er á því, að þjóðmenningunni er ábótavant í meira lagi, þar sem þetta kemur fyrir oft og víða. — Auðvitað er það.

að börnin eiga í vök að verjast með fjölskyldu sína, þegar það kemur til mála, að »gamla konan« fari á sveitina. — En mikið má, ef gott vill, og víst er kominn tími til að þessir smánarblettir séu þvegnir af þjóðmenningunni, þar sem 1900 ár eru liðin síðan frelsarinn fæddist og meira en 6000 ár frá sköpun veraldar. Virðing fyrir foreldrunum kemur fram í fleiri greinum en þessari, og verður því víðar að fara. Hafi Móses ætlast til þess, að börn hefðu sömu skoðanir yfirleitt, sem foreldrar þeirra, þá er það meiri krafa og harðari, en hér verði samþykt. Yngri kynslóðin er t. d. andstæð eldri deildinni í pólitík. En þó að svo sé, þá er það furðu fjandskaparlaust, í samanburði við það, sem vera mun annarstaðar. — Í trúarefnum eru skoðanir eldri og yngri manna líkar, viðlíka frjálslyndar báðum megin.

Heimasæturnar heiðra mæður sínar í klæðaburði — eða er ekki svo, þegar þær auka endurborna fegurð »gömlu móu« inni á kvennpallinum, meðan hún gerir eldhúsverkin? Þeim kemur saman um þetta: að gamla konan sé í slarkinu, meðan æskan burstar fjaðrirnar á sér. Ungfrúin ræður því, hvern hún elskar og hverjum hún giftist — sem stundum er einn og sami maður, en stundum eru þeir tveir, sem fyrir þessu verða: annar fyrir ástinni, en hinn fyrir kvonfanginu, og geta verið ýmsar orsakir til þess aðrar en ráðríki foreldra, t. d. »einhver ógæfa« eða »forlög«. Það er nú orðið mjög fágætt, að bændur gifti börn sín, eins og þegar kaup eru gjörð, eða gripir látnir úr eins manns eign í aðra, en fyrrum var það títt.

Fimta boðorðið þarf ekki að nefna. Það er vafalaust haldið heilagt, og kem ég þá að því, sem er hið sjötta í röðinni.

Það er skjótast sagt um þetta boðorð, að það hefir verið brotið oft hér um slóðir, og þó oftar og meira áður en nú. Gamlir og gildir bændur, sem nýlega er búið að halda yfir ljómandi húskveðju, höfðu það fyrir reglu að hafa vinnukonur sínar framhjá, hverja af annarri, og átti sami bóndi stundum 3—5 börn framhjá, sem hann kendist við, en hálfrifi tel ég ekki. Þetta er nú farið að lagast, til mikillar gleði fyrir marga konu. Ef það kemur nú fyrir, að bóndi eigi barn framhjá, þá brennir hann sig ekki nema einu sinni á því soðinu, og þar með búið. Það eru einstakar undantekningar, að bóndi hafi tvær konur, og konur tvo menn, til langvinnrar sambúðar. Víst er þeim volgt undir uggum, sem sigla þann sjó. Og margt er manna bölið.

Pjófnaður er sjaldgæfur hér í sýslu — svo að uppvíst verði, enda er enginn reki ger að þeim mönnum, sem grunaðir eru. Sýslumenn þeir, sem hér hafa verið, hafa verið friðsemdarmenn og óáleitnir og hafa víst ekki haft njósnir úti, þó fjárheimtur séu illar á haustum. Það sætir og engri furðu, þó að fé vanti af fjalli, þar sem öll jörð er sprungin og sundurtætt af jarðeldum, svo að tálgrafir eru gervar fyrir féð um allar afréttir og refir og skollar í hverjum leyningi. Þeir eru alveg ósigrandi og er þó eitrað fyrir þá með þeim lyfjum, sem sterkust eru og helzt bráðdrepandi hjá læknum, og legið er á hverju greni til þrautar, og oftast með einhverjum árangri og stundum fullum sigri. Og víst hefir tóunni fækkað í seinni tíð. — En ég var að tala um þjófana aðallega, en síður um skolla. —

Til eru gamlir menn, einn og einn, sem grunaðir hafa verið um fingralengd, en aldrei komist undir hinar stuttu hendur sýslumannanna. Einn þeirra var kallaður N. N. »með hendurnar«.

Hann var vinsæll maður og greiðvikinn, allra manna góðlyndastur og beztur í tillögum sínum um náungann, en svo slyngur (smámuna) þjófur, að yndi var og mun að hverju hans handtaki í þeirri grein. Einu sinni lék hann sér að því, að stela ullarkömbum, bundnum á bak manns, þrem sinnum á lítilli stund, og vissi kambamaðurinn aldrei hvernig það gat orðið. Og nú er þessi mannvinur til moldar hniginn og mun aldrei maki hans fæðast hér um slóðir, svo ólíkur var hann öllum hinum. En einn sýslumaður kemur að öðrum og eru þeir hver öðrum líkir — allir leiguliðar. Og leiguliðinn flýr, þegar hann sér úlfinn koma.

Móses bannar ljúgvitni að bera og er það vel gert; því þegar sannsöglinni er ekki að treysta, þá er vandi að vita sannleikann. Mér koma nú í huga friðunarlögin. Það er opinber leyndardómur, að þau eru brotin. Andir eru skotnar á vorin eftir þann tíma, sem þær eru friðlýstar, en enginn klagar þessa skotvarga. Ég get sagt hreint og beint hvað mér hefir hamlað: Ég hefi vitað með vissu, að ómögulegt er að færa sönnur á sakirnar, af því að »enginn veit neitt«, þegar vitna er leitað. Þar kemur ekki til þess eða hefir komið, að ljúgvitni séu borin. En þess eru dæmin, að þau hafa verið á ferðinni.

Fyrir nokkrum árum var hér í sýslu svo kallað »æðarfuglamál«. Varpeigandi kærði skaða sinn, sem var í því fólginn, að

þorri þeirra manna. sem bjuggu við sjávarsíðuna, »drápu fuglinn« unnvörpum. Þetta mál er minnisstætt, því að það varð stórt og flókið. Þá voru eiðar unnir, sem vera þóttu tortryggilegir, og sumir þeir, sem sóru, urðu á eftir »hálf utan við sig«. Síðan hefir æðarfugl verið drepinn eitthvað töluvert. En varpeigendur láta sem þeir viti það ekki. Þeir »vilja ekki koma fólki í svardagabölvun í annað sinn«.

Annars er sú skoðun alveg almenn, að syndlaust sé að drepa æðarfugl. »Ég sé ekkert mark á honum«, segja þeir, sem veiða fuglinn, og þykjast þeir menn vera fyndnir.

Um þau boðorðin, sem nú eru eftir, þarf ekki að fjölyrða, því þau eru að mestu leyti upptugga og endurtekning hinna.

Ég skal þó geta þess, að ég veit varla dæmi til þess, að hús náungans sé ásælst, t. d. á þann hátt, að menn séu flæmdir af jörðum með harðneskju eða undirferli. En ljótar sögur hafa gengið af þeim atburðum í ýmsum sýslum austan og vestan og sunnan við Þingeyjarsýslu.

Einkennilegir menn. Sýslan er svo sem sköpuð til að mynda einkennilega menn; fyrst og fremst vegna þess, hve náttúran er auðug af gersimum allra handa, og í öðru lagi er bygðin strjál víða og langt í milli bæja, svo að hver verður eins og hann þroskast af sjálfsdáðum undir handarjaðri náttúruafbrigða og sjálfs sín. Gáfur eru ættgengar í mörgum kynkvíslum sýslunnar og viðkoma fólksins mikil. Þegar þetta alt saman og fleiri skilyrði eru til staðar, þá er eigi kynlegt, þótt kvistir kynlegir komi úr jörðu.

Skáld og rithöfundar verða nefnd í seinni hluta þessa máls. En strax ætla ég að minnast á aðrar tegundir einkennilegra manna. —

Ein tegund þeirra eru matmennirnir, sem reyndar eru að líða undir lok. Þeir eru þó ekki aldauða enn. Ég þekki karl, sem hefir leikið sér að því að eta 18 merkur af spónamat á einum degi fram undir miðaftan og átmat þar að auki. Fyrir þessu eru fullar sannanir. — Þegar ég var drengur, voru matgoggar margir á lífi. Þeir höfðu þann sið, að rölta á bæina kringum kotið sitt, einkum á helgidögum, og stiltu svo til, að þeir kæmu á bæina nálægt matmálum. Og þótt þeir fengju mat á 4—5 bæjum yfir daginn, þá átu þeir sinn mat heima fyrir alt að einu. Mest þótti þeim varið í baunaspað. Því sagði karl einn matelskur, hér á næsta bæ, sem lenti í sunnudagsmiðdagsverði

og fékk mjólkurmat: »Nú — það er þá ekki vani að skamta baunir hérna á sunnudögum!« Þessi karl varð uppvís að því. að bera spón í vasa sínum, þegar hann kom á bæi, og var það viturlegt, að hafa með sér gogginn, ef fiskur væri undir steini á götunni. —

Þessir menn voru vanþakklátir og illmálgir. Þetta sagði einn átvaglinn um góðgerðirnar á bæjunum: »Það er þessi sífelda væta og slátur, sem það færir manni; en andskotinn hafi sem maður smakkar ket.« — Þegar hann kom heim eitt sinn og hafði étið á mörgum bæjum sama daginn, settist hann með diskinn sinn á rúm og lauk af. Dóttir hans, stálpuð, stóð fyrir knjám hans á meðan og mændi á matinn. Þegar diskurinn var hroðinn, leit faðirinn framan í dóttur sína og mælti: »Svona nú, hróið mitt! Þú mátt nú fara, ég er nú búinn.« En hann hafði engu bugað barninu. — Þessir menn sögðu, þegar þeim var borinn maturinn: »Guð laun' matinn,« eða: »Gefð' í guðs friði,« og var það fallega sagt!

Önnur tegund einkennilegra manna eru þeir, sem varla gátu viltir orðið í hríðum. Einn þess háttar maður er til í Norðursýslunni. Hann liggur úti, þegar því er að skifta, og segist »vera góður«, ef hann hafi holu til að stinga höfðinu í. Einu sinni lá hann í smugu, sem var opin í báða enda og kvartaði hann þá um, að »andviðri hefði verið í gatinu«. — Einu sinni var hann á ferð og Möðruvellingur með honum, og þótti karli pilturinn vera óstöðugur í rásinni. Þá sagði karl: »Það skyldi hlægja mig, ef landafræðingurinn viltist! Það er til lítils að læra landafræði og kunna svo ekki að snúa sér við á holti.« Þessi karl er varla læs, ef ég get rétt til. En hann hefir að líkindum »sjötta skilningarvitið«.

Þriðja tegund einkennilegra manna eru þeir, »sem alt lærðu«, það sem þeir lásu eða heyrðu. Hér í sveitinni minni er maður, sem heitir Blindi-Jón, misti sjónina í bernsku. Hann kann ótal sögur, sem hann heyrði ungur og eru sumar svo langar, að hann er 2—3 skammdegiskvöld að segja þær. Þó er hann svo mælskur í frásögninni, að aldrei verður orðfall. — Hann er mikill gáfumaður. Björn Benediktsson Víkingur hét maður í Norðursýslunni, fór til Vesturheims og dó þar. Hann kunni »Pilt og stúlku« utan bókar, þegar hann hafði lesið hana einu sinni eða tvisvar. Hann var og mælskumaður og stórum gáfaður, einfaldur þó í

aðra röndina, svo að það er annálað. Það er til marks um einfeldni hans, að hann gat ekki hleypt til ánum sínum nema með tilstyrk konu sinnar. Hún varð að skera úr, hvenær fullgilt væri.

Fjórða tegund einkennilegra karla er enn þá ótalin. Það eru þeir menn, sem bölva öllum nýjungum í sand og ösku, finst öllu fara aftur: gáfum manna, fegurð, afli og atgerfi og skapsmunum líka. — Karl er nýdáinn í Mývatnssveit, Jón Tómasson, sem skaraði fram úr öllum öðrum í þeirri grein. Jón var afbrigða mælskumaður, svo að honum varð aldrei orðfall í heimahúsum. Á mannfundum talaði hann ekki. Ótal þulur eru eftir honum hafðar, og eru þær, því miður, varla hafandi eftir í hámæli, enda njóta þær sín bezt, þegar hermt er eftir honum um leið. Látbragð og málrómur var svo frábrugðið, efni og orðfæri, því sem gerist hjá öðrum mönnum, Þetta er til marks um afturförina í heiminum í hans tíð: Þegar ég var ungur, sagði Jón, slitu kýrnar sig upp á básunum milli kálfs og hylda og — beiddu. Nú liðu 12 vikur frá burði kúnna þangað til þær hygðu til nauta. Tíkurnar voru lóða á hvolpunum og hlupu geltandi upp á baðstofupall, þegar gestir komu með hund! Enginn dugur var orðinn í nokkrum manni, sem ungur var. Prestarnir voru orðnir að peðum o. s. frv.

Annars þarf ekki til Jóns gamla Tómassonar að fara til þess að heyra þessar kenningar. Skamt er síðan Jón í Múla sagði, »að enginn dugur væri í nokkrum manni, sem er innan við þrítugt«. Honum mun hafa runnið í skap við Sigurð bróður sinn, skáld, á Arnarvatni. Sigurður vildi ekki gerast skrifstofubrúða hjá Zöllner. En þarna fór Jón minn villur vegarins, þótt vel sé hann sýndur; því að miklu meiri kjark þarf til þess að gerast einyrkjabóndi í Þingeyjarsýslu, en skrifstofulalli hjá einhverjum yfirmanni. Prangarasýslur og skrifstofu-hægindi eru Gósenlönd leti og lítilmensku, eins og dæmin sýna, og þarf engum blöðum um það að fletta.

Þessi þrjózka Sigurðar er annars ekki eins dæmi. Fleirum mönnum hefir staðið til boða að fara utan og forða sér. En því hefir verið hafnað. Ræktarhugur til lands og þjóðar hefir verið sá bakhjallur, sem þar hefir stutt á móti. Sá hugur er bróðir þjóðrækninnar og íslenzku æskunnar, sem nú er einmitt að aukast og margfaldast á austurvegum íslenzkrar tungu, og ef til vill líka fyrir vestan haf. Það er þessi hugur, sem nú er óðum

að færa út kvíarnar, bæði til landvarnar út á við, og í því að hlynna að landinu heima fyrir. Það er engin tilviljun, að hér í sýslu eru nú hin fornhelgu nöfn að endurfæðast. Hér eru fáein: Örn, Hreinn, Gerður, Fríður, Ása, Signý og Helga — þrjár systur, — Ketill, Þráinn, Knútur, Þorgnýr, Þóroddur, Hámundur, Dagur, Bjarki, Þór, Birna o. s. frv.

Því er miður, að einkennilegum mönnum fækkar. Samneyti manna og mentun jafnar úr misfellunum og sléttir úr ýmsum hrukkum, sem ollu einkennum og sérstöðu bæði í klæðaburði, látbragði og skoðunum. Það mun vera rétt, að menn eru nú ósterkari en fyrrum. Margar sagnir ganga af ýmsum »gömlum mönnum«, sem áttu að hafa sopið á brennivínstunnu. Fullyrt er, að gamlir sjóarbændur, sem eru dánir fyrir einum mannsaldri, hafi borið lýsistunnur sínar á þóftum — gengið með þær á þóftum — af skipi og eru sannorðir menn til frásagna um þetta. Afi minn, Jón á Hafralæk, lét korntunnu upp fyrir höfuð sér í heilu lagi, upp á bitafjalir, sem svo voru háar. Hann var lítill maður vexti, en talinn sterkur og þó ekki allra manna sterkastur. Hann var alinn upp í mestu fátækt og þoldi oft hungur. Og eitt vorið hafði hann ekki annan morgunmat en einn spón af sjálfrunnu hákarlslýsi og þó lítinn skamt annarrar fæðu. Og undarlegt er þetta. En nú eru unglingar sprengfullir og verða þó ekki að manni. Sumir vísindamenn eru þeirrar skoðunar, að mannfólkið éti of mikinn mat og langt fram yfir alla þörf. Og ef svo er, þá er það auðskilið, að gömlu mennirnir urðu sterkir af skornum skamti matar.

Það studdi og að því að gera menn einkennilega, að fyrrum lögðu menn stund á færri viðfangsefni. Nú lesa greindu mennirnir alt, sem þeir ná í. Áður höfðu menn hugann meira á einum stað. — Bróðir Jóns Tómassonar, sem áður er nefndur, hét og Jón og var hann fjármaður með fádæmum. Hann sá feigð á kindum. Þar var hann allur. En hinn allur í þulunum, sem hann bullaði upp úr sér alla æfi.

Félagsskapur og skemtanir. Ég gat þess, að samneyti manna og félagsskapur jöfnuðu úr ýmsum misfellum manna. Annaðhvort væri, þar sem hér eru félög á annarrihvorri þúfu: lestrarfélög, bindindisfélög, jarðabótafélög, fjárræktarfélag, fundafélag, kvennfélag, jarðeplaræktunarfélag og kaupfélag. — Kaupfélagið er merkast þeirra allra og hefir unnið mikið gagn. Það er

elzt allra kaupfélaga í landinu. Frumkvöðlar þess voru þrír menn einkanlega: Benedikt á Auðnum, Sigfús í Múla, sem fór til Vesturheims, og Jakob frá Grímsstöðum; séra Benedikt í Múla og Jón Gauti voru og nær staddir með ráði og dáð. Félagsstofnunin var runnin af rótum lýðveldisanda og jafnaðarmensku. En heldur hefir það færst í horf einveldisins með aldrinum og eru þó öll mál borin undir atkvæði félagsmanna. En stjórnin er ekki laus við ráðríki í anda sínum og orðum og gerðum. Enda má vel vera, að engu félagi verði stjórnað til lengdar nema því að eins, að forkólfarnir herði á tökunum. Ég er ekki svo kunnugur sögu almennra félagsfyrirtækja í heiminum, að ég þori að fullyrða neitt í því efni. Félagið hefir komið miklum hagsmunum í hendur sýslubúum og líka hefir það hlynt að menningu og samneyti manna. Aðalfundur þess er haldinn nærri miðjum vetri á hinum beztu bæjum sýslunnar og er þar öllum heimill greiði, sem þangað sækja. »Kaupfélagið borgar«. Þar er margs konar fagnaður í tómstundum fundarins: sungið og kveðið, sagðar draugasögur, járnuð perta, fleginn köttur, farið í gegn um sjálfan sig og jafnvel reynt með mönnum, hverir séu fljótastir að prjóna. — Annað félag nefni ég sérstaklega. Það hefir útlendar bækur til lesturs, danskar og norskar og sænskar, skáldrit og tímarit mestmegnis. Það hefir fært marga ljósgeisla inn í sýsluna. Aðalforkólfar þess hafa lengi verið: Benedikt á Auðnum, Pétur Gauti og Sigurður í Felli. Félagsmenn hafa verið um 20. Það hefir dregið úr gagni þessa félags, að mennirnir í því eru á strjálingi, svo að bækurnar eru lengi að ganga á milli og varla er hægt að tala saman um þær, en þess þyrfti, því að þær eru þungar fyrir skilninginn sumar. Þetta félag kalla sumir menn Svartaskóla og er Benedikt allra manna lærðastur í þeim fræðum.

Þorri manna leitar sér þó annarra skemtana, en fræðslu þessara bóka og eru þær ýmislegar. Dansfundir eru tíðir meðal unga fólksins á vetrum, og eru þeir ekki í frásögur færandi, þótt fótaspark og kaffidrykkjur keyri þar úr hófi. Þá eru skírnarveizlur gleðiefni og eru varla til svo fátæk hjón, að þau haldi ekki hóf, þegar börn þeirra eru vatni ausin. Slægjufundir eru haldnir á haustin í sumum sveitum og eru þar ræðuhöld af skynsamlegu viti. Oft eru og fundir haldnir til fróðleiks og kynningar mönnum og söngur æfður. — Þá eru sveitablöð í sumum sóknum. Þau byrjuðu í Mývatnssveit göngu sína og eru tvö á ferð í sveitinni

suma vetur. Handrit skortir eigi, því nokkuð ritfærir menn eru þar á hverjum bæ og hagyrðingar á öðrumhvorum, eða vel það. Sú sveit er einna bezt mönnuð. Þar er prófastur og þingmaður, Jón Hinriksson og Þorgils gjallandi, Jón Þorsteinsson og Sigurður Jónsson og fleiri, sem vit hafa í kolli. Þar eru og íþróttamenn mestir: skíðamenn og skauta og göngugarpar, glímumenn og sundmenn og dorgarmenn.

Mývatnssveit. Mývatnssveit er »gersemi sem mest« eins og sagt er um Götu í Færeyjum. Þar eru andavörp mikil. Þar eru húsandir, sem hvergi munu til vera annarstaðar í víðri veröld og jafnvel fleiri andir. Silungur er í vatninu og er hann allra silungategunda feitastur. Mér var sagt í bernsku, að logaði á sporði hans, hráblautum upp úr vatninu, ef kveykt væri í, og má vera, að svo hafi verið, áður en það hnignunarskeið hófst, sem Jón gamli Tómasson hafði af að segja. En líklega sviðnar hann n ú. en logar ekki. Margir menn hafa verið einkennilegir í sveitinni og eru enn til og víst er sú bygð merkileg fyrir margra hluta sakir. Álftir eru á Mývatni vetur hvern, en hverfa á sumrin. Þær eru alt að 200 og hafa þar vetursetugrið nokkurn veginn, hvort sem því veldur landslag eða mannræna, nema hvort um sig valdi. Þar er jarðylur og frýs aldrei á sumum stöðum, þótt alt frjósi annarstaðar, sem frosið getur. Mývetningar unna mjög sveitinni og er það eigi kynlegt; því að hún hefir margar náttúrur og er »fegurst allra bygða«.

Húsavík. Eldsími liggur frá Mývatnssveit neðanjarðar norður að Húsavík á Tjörnesi. Þær hvíslast á, þegar landskjálftar ganga, og þó ekki blíðumálum, heldur heitum heiftaryrðum. Húsavík hefir vaxið mjög í seinni tíð og er sá vöxtur kominn framan úr héraðinu. Þar eru fiskiveiðar á báta og fjárrækt á landi. Þar er trésmíðaverkstofa með vélum og ullarvélar eru að komast þar á fót. Brauðgerðarhús er þar og skóarasmiðja, en engin vínsala, kornmylnur 2 eða 3 mjög miklar og er þar alt sem sálin þarfnast: lögspeki og guðfræði og læknislist, fyrir utan sölutorg alls konar vörutegunda. Alt fæst á Víkinni, sem líkami og sál þurfa, og fer sú sæla vaxandi, en þverrar hvergi, því að smásalar þjóta upp á hverju misseri og selur sá jafnan við lægsta verði, sem þá er yngstur í embættinu. Þar er sauðfé gott. Það er alið á fiskúrgangi og lifur og eru ær tvílembdar og leggja sig þá á 30 kr.,

þegar vel árar. Húsvíkingar hafa töðurækt og jarðepla, svarðarland og þarafjöru, og er þar mörg matarhola í góðum árum.

Atvinnuvegir. Annars lifa Þingeyingar mestmegnis á fjárrækt, og er hún í góðu lagi víða. Bárðardalur, Mývatnssveit, Laxárdalur, Hólsfjöll, og öll Norðursýslan eru sauðlönd góð og lifir féð á útigangi víða að miklu leyti, einkum í Norðursýslu. Þar eru víða æðarvörp, einkum á Sléttu, og trjáreki. Þó kvað Látra-Björg illa um hana:

Slétta er bæði löng og ljót,
leitun er á verri sveit.
Þeir, sem henni á festa fót,
fordæmingar byggja reit.

En þetta kvað hún um Bárðardal:

Bárðardalur er bezta sveit,
þótt bæja sé langt á milli . . .

Þetta um Mývatnssveit:

Mývatnssveit ég vænsta veit
vera á Norðurláði . . .

Og um sveitina mína gerði hún þetta:

Reykjadalur er sultarsveit,
sezt hann oft með fönnum.
Ofaukið er í þeim reit
öllum góðum mönnum.

Margir hafa hagræði af rjúpnaveiði, og er furða, hvað sú blessuð skepna endist, svo mikil aðsókn sem að henni er háð, og nærri lætur, að sumir menn séu vitskertir af þeirri drápgirni. — Og hefi ég nú drepið á atvinnuvegi Þingeyinga.

Almennar athugasemdir. Lífið er sífeld breyting og endurnýjung, annars er það ekki líf. En þrátt fyrir alt og þrátt fyrir alt lifa þó Þingeyingar og fer þeim fram heldur en hitt. Húsaskipun batnar, klæðaburður fegrast og þrifnaðurinn er á batavegi. Þá er og kurteisin að færast í aukana, en hrokinn hjaðnar niður. Skamt er síðan prestarnir þúuðu alla sóknarlimi sína, en létu þéra sig. Sýslumenn vóru með stærilæti í viðmóti og kaupmenn réttu stundum einn fingurinn, þegar þeim var heilsað, »minni háttar

mönnum«. Nú er þetta alt að falla í ljúfa löð. Prestarnir þúast við sóknarbörnin, sýslumennirnir eru ljúfir og lítillátir og kaupmönnum er höndin ekki laus lengur eins og áður var, þegar þeir börðu menn fyrir litlar sakir eða engar, og bættu ekki vígin. Og nú rétta þeir höndina í heilu lagi og draga ekki fingurna undan tíund. Þetta eru breytingar alt saman og eru margar ótaldar. — Vinnuskifting er að komast á. Áður bjuggu smiðir á jörðum. Nú eru þeir komnir í kaupstaðina og stunda iðn sína eingöngu. — Fjöldi sveitamanna kann vefnað. En vefstólarnir eru að þagna, því að tóvélarnar draga klæðagerðina til sín og prjónavélarnar toga líka hönkina frá vefstólunum. Spunakonur vóru fyrrum margar og góðar. En nú eru þær fágætar að verða. — Skamt er síðan gömul kona hér í grendinni spann þráð í áttræðan vef heldur en sextugan yfir sumartímann og kembdi sjálf alt saman. Hún var orðin svo heilsubiluð, að hún gat ekki gengið út. Og þetta var fínn þráður og hélt einmuna vel. Þetta geta nú ekki þær, sem ungar eru. En nú eru föt betur sniðin en áður var, og er það að þakka klæðaskurðarmönnunum. — Ég bið að fyrirgefa nafnið. En ég finn ekki betra orð. — Þá er fæðan betur blönduð en áður var, þegar étinn var einskorinn matur tímunum saman. En miklir voru þeir gömlu menn í maga sínum, sem átu hangin sauðarskammrif í einu, ef satt er sagt frá. Og víst er það, að karl einn, sem var föður mínum samtíða, þegar hann var ungur, át í einu 15 spaðbita, en sumir segja 19, og varð ekki meint af. En hann bragðaði ekki mat í þrjá daga þaðan í frá. Annars var það ekki meira át, en þegar granni minn át níu hafsíldir í einni lotu. Og »ekki er frægðin öll burt vikin Íslendinga«.

Blöðin eru keypt og lesin mikið, en heldur er lítið um lestur annarra efna yfirleitt. Húslestrar vóru tíðir, bæði á sunnudögum og á kvöldin veturinn yfir. En nú er það alt að leggjast niður. Hætt er og að kveða rímur að mestu leyti. — Gestrisni er mikil og er greiði gefinn hér um bil alstaðar, — og kemur það hart niður á þeim, sem í þjóðbraut búa. — Vegir eru illir víða og seinfærir; því að vegabætur eru litlar. Sýslan liggur langt frá hlaðvarpa stjórnarinnar og vér höfum haft þingmann, sem er ekki fingralangur í »landsins kassa«. Samgöngur eru hér erfiðar, þegar snjóþungt er, og kunna þó flestir karlmenn að ganga á skíðum og eru þau til á hverjum bæ. Sýslan er harðinda bæli. Hún liggur opin fyrir norðaustanáttinni og gín móti móti snjófallinu;

enda er svo að sjá í árbókum og annálum, að hér hafi mannfellir fyrst orðið, þegar harðindatíð svarf að landi og lýð.

Hér er við margt og mikið að berjast. En hér eru einnig æðimargir menn, sem taka hraustlega móti og eru einráðnir í því að hopa hvergi, meðan stætt er.

Ritað í október 1905.

Bágborin bók um Ísland.

Á seinni árum hafa mörg góð fræðirit og ritgjörðir um Ísland og Íslendinga verið prentuð á útlendum málum, sum fyrir tilstilli Íslendinga sjálfra, sum hafa útlendingar, einkum Þjóðverjar ritað. Í landfræðis-handbókum og almennum fræðasyrpum er nú hægt að fá rétta vitneskju um land og þjóð, en samt koma þó árlega út erlendis rammvitlausar ferðabækur um Ísland og fjöldi af lélegum blaðagreinum, sem eru fullar af rangfærslum og misskilningi. Sumt af þessu dóti er svo úr garði gert, að ætla mætti að höfundarnir hefðu eingöngu haft fyrir sér rit eftir Blefkenius og aðra stórbjána frá 16. öld. Þessi ritsmíði eru vanalega eftir hálfmentaða ferðalanga og blaðsnápa, sem ekki nenna að hafa fyrir því að lesa fræðibækur, aldrei eru vanir að gagnskoða nokkurn hlut, leggjast aldrei djúpt, en busla bara á yfirborðinu, rubba upp sönnu og lognu, sem þeir halda að lesendurnir hlæi að og blaðra eitthvað þindarlaust út í bláinn. Þetta »bókmentalega« hundasund erum vér Íslendingar sjálfir annars á seinni árum furðanlega farnir að læra. Svona löguð rit um Ísland gjöra þó lítinn skaða í sjálfu sér, almenningur, sem les, gleymir þeim jafnóðum, en vísindamenn og fræðimenn þekkja þess konar höfunda of vel, til þess að leggja trúnað á ritgjörðir þeirra. Hættuleg eru þau rit, sem koma fram á sjónarsviðið í vísindalegu gerfi, en eru þó í rauninni ekki nema kák, rangfærslur og misskilningur. Af þessu tægi er bók eftir Nelson Annandale um Færeyjar og Ísland,[1]) sem nýlega er

---

[1]) Nelson Annandale: The Faroes and Iceland: Studies in Island Life. With 24 Illustrations and an appendix on the celtic pony by *F. H. A. Marshall*, D. Sc. Oxford. Clarendon Press. 1905, VIII+238 bls. 8vo.

út komin, og er rétt að Íslendingar fái að vita, hvernig þessum herra þóknast að líta á þjóðlífið íslenzka og allar framfarirnar.

Mr. Annandale á víst að heita vísindamaður og er að minsta kosti formaður fyrir þjóðsafni í Kalkútta á Indlandi; það sést líka á bókinni, að hann hefir fengið nokkra vísindalega mentun í ýmsum greinum náttúrufræðinnar, og svo er bókin gefin út af Clarendon Press í Oxford og tileinkuð vísindamanni, prófessor dr. E. B. Tylor, sem hefir lesið handritið og stungið upp á nokkrum leiðréttingum. Bók þessi er eiginlega engin ferðasaga heldur samsafn ritgjörða um þjóðlíf og náttúru Færeyja og Íslands, og hafa þær áður verið prentaðar í enskum tímaritum. Höf. kom oft til Færeyja á árunum 1896 til 1903 og er þar allkunnugur; lýsing hans á Færeyjum og Færeyingum er líka hið langbezta í bókinni, þó stöku gallar séu innan um. Honum hafa fallið Færeyingar vel í geð og segir hann þá að öllu leyti standa miklu framar en Íslendinga; þó má varla telja það mikið hrós, því Íslendingar eru að áliti höf. úrþvættis þjóð, sem alveg er að kafna í óþrifnaði og drykkjuskap, þeir eru eftir skoðun hans á afturfararbraut í öllum greinum, en ætla þó að rifna af gorgeir, sjálfhælni og kotungslegu þjóðardrambi. Árið 1898 dvaldi höf. 6 vikur í Vestmanneyjum, lýsir allýtarlega fuglaveiðum eyjarskeggja og segir frá Tyrkjaráni. Til Vestmanneyinga hefir höf. heldur hlýjan hug og telur þá mesta þrifnaðarmenn og snyrtimenn af Íslendingum og hýbýlaprúðasta, enda lýsir hann allýtarlega bústöðum þeirra (bls 139). Sérstaklega tekur hann fram, að steingarðar og hús á Vestmanneyjum séu vanalega prýdd með þorskhausum og fýlungahryggjum, sem hanga á strengjum eins og blómsvegir fram með veggjunum. Á kvöldin senda þessar þorskhausafestar frá ser dularfullan maurildis-bjarma, sem stundum verður svo mikill, að hann uppljómar þorpið. Timburhús með þakjárni þykja svo vegleg, að þeim hafa verið gefin nöfn eftir stórbæjum Evrópu og heita París, London, Helsingeyri o. s. frv. Um meginland Íslands virðist höf. ekki hafa farið, hann brá sér aðeins frá Vestmanneyjum til lands í Rangárvallasýslu, líklega upp í Landeyjar eða Þykkvabæ og þaðan fór hann svo til Reykjavíkur. Á því, sem hann sá a þessari ferð, byggir hann svo þjóðlýsingu sína á öllum Íslendingum og fetar þar í fótspor dr. Ehlers, sællar minningar, sem einmitt bygði sínar frægu lýsingar á heimilishættum Íslendinga á rannsóknum sínum í Holtum og Þykkvabæ. Mr. Annandale hefir

sýnilega notið aðstoðar einhverra enskutalandi Íslendinga og má skilja það á bókinni, að honum hafa þótt þessir heimildarmenn rembilegir gleiðgosar, og hafa þeir beinlínis og óbeinlínis vakið óbeit hans og ýmugust á þjóðinni allri. Í 6. kap. bókarinnar eru nokkrar hugleiðingar um húsdýr á Íslandi og Færeyjum, í hinum 7. er talað um akuryrkju og skordýr, en aftast eru ályktanir um eðli og uppruna hinnar íslenzku þjóðar og Færeyinga og seinast er allfróðleg ritgjörð um keltneska og íslenzka hesta eftir dr. Marshall. Hinar vísindalegu hugleiðingar Mr. Annandales sjálfs eru flestar ómerkilegar og sumar alveg afleitar. Öll bókin ber það með sér, að höf. er vísindalegur hálfviti, en þeir eru vanalega gleiðastir á svellinu.

Því næst skulum vér nánar skýra frá þjóðlýsingu höf., sem er mestöll í 5. kap. (Modern Iceland), en þó eru ýmsar skemtilegar glepsur og hnútur til Íslendinga dreifðar eins og rúsínur um alla bókina innan um önnur efni, og mun ég leitast við að safna hinu helzta af þessu góðgæti í eina heild.

Þá er þar fyrst til máls að taka, að höf. getur allra Norðurlanda þjóða í einu (nema Svía), segir hann (bls. 15) að Norðmenn séu skjótlega að spillast af útlendum túristum og eftirhermum nútíðar-tízku, sem sé þeim hið mesta skaðræði. Danir eru orðnir meir en hálf-þýzkir, Íslendingar eru gjörspiltir af drykkjuskap, þrælslund og velþóknum á sjálfum sér. Færeyingar eru hinir einu, sem komist hafa undan öllu þessu óláni, hjá þeim eru sameinaðir hinir beztu kostir fornmanna, gestrisni, kurteisi við aðkomumenn, ráðvendni, glaðlyndi og hreinlæti. Aftur á móti segir hann þó að Færeyinga skorti nægilega framtakssemi og frumleika, segir þeim þyki mjög gaman að bæjarþvaðri og söguburði og að þeir enn trúi á tröll og hafgúfur. Miklu síðar í bókinni kemur lýsingin á lifnaðarháttum og lyndiseinkennum Íslendinga og gerir höf. sérstaklega mikið úr óþrifnaðinum, drykkjuskapnum og grobbi Íslendinga.

»Íslenzkir bæir eru oftast«, segir höf., »loftlausir, skítugir og lúsugir«. »Miðaldamunkur einn[1]) lýsir Íslandi svo, að þar sé svo ljóst um miðnætti, að menn sjái til að tína lýsnar úr skyrtu

---

[1]) Dicuilus (Landfræðissaga I bls. 17—18) talar um Papa á Íslandi, er hingað komu fyrir landnámstíð. Það voru því Bretar, en ekki Íslendingar, sem í þá daga undir geislum miðnætur-sólarinnar tíndu af sér varginn.

sinni og í því efni hefir Ísland að minsta kosti lítið breyzt. Nútíðarbóndi á Íslandi er merkilega laus við alla skynjan um hreinlæti á sjálfum sér, húsum og mat. Við laugarnar hjá Reykjavík er almennings þvottahús; þar er eigi óalgengt að sjá kvennmenn fylla kaffikönnu sína úr smápolli, þar sem óhrein föt frá mörgum heimilum liggja í bleyti (bls. 131).. Höf. segist eitt sinn með vini sínum hafa komið á bæ á Rangarval (?), hinn skítugasta mannabústað, sem þeir nokkurntíma höfðu séð. »Vér vorum mjög svangir, höfðum um morguninn farið frá Vestmanneyjum snemma, án þess að eta nokkurn verulegan morgunverð, en við áttum örðugt með að fá nokkuð að borða, því allir voru við heyvinnu á bænum nema gamall karl og kerling. Eftir töluvert mas, félst karlinn á að láta okkur fá mjólk, hann fór með okkur upp í baðstofu og tók tréílát með mjólk undan rúmi; hundur elti oss þefandi, en annan sáum við í útihúsi vera að sleikja pott, sem morgunverður sláttumanna hafði verið soðinn í. Mjólkin var of óhrein til þess, að hægt væri að drekka hana svona á sig komna, þó við værum hungraðir, en guðfræðisstúdent, sem var fylgdarmaður okkar til Reykjavíkur, fékk kerlinguna til þess að sjóða hana handa okkur. Við höfðum ónáðað hana frá verki hennar, hún var að grafa upp kartöplur með höndunum úr garðholu fyrir framan bæinn og hún þurkaði aðeins lauslega moldina af höndunum á svuntu sinni. Hún tók pottinn niður af hillu án þess að hreinsa sig meira, og þegar mjólkin var búin, færði hún okkur hana í krukku. Á yfirborðinu var svartur sori og þegar við kvörtuðum undan því, deif hún óhreinni hendinni, sem enn þá var saurug af mold, og öllu því, sem í henni getur hafa verið, niður í mjólkina og veiddi óhreinindin ofan af. Undir slíkum kringumstæðum er útbreiðsla sjúkdóma ekki svo undarleg« (bls. 170). Á öðrum stað (bls. 157) segir höf., að Íslendingar, og það líka mentaðir menn, beinlínis telji óhreinlætið þjóðræknis-dygð. »Forfeður okkar voru skítugir«, segja Íslendingar, »látum oss feta í fótspor þeirra og líka vera skítugir«. Þetta er þó eigi fullkomlega rétt, segir höf., fornmenn voru hreinlátir og hin eina bað-laug, sem enn er til á landinu, er bygð af fornmanni (Snorralaug), en af styrjöldum og harðæri urðu Íslendingar andlega volaðar skepnur fyrir mörgum öldum síðan, og þá hættu þeir að þvo sér og eru ekki farnir til þess enn, þó nóg sé af vatninu.

Höf. viðurkennir þó, að Íslendingar, þrátt fyrir allan óþrifn-

aðinn, séu ekki líkamlega úrkynjaðir, sumir verða gamlir og margir eru sterkir og þolgóðir. Eftir ýmsar hugleiðingar kemst höf. að þeirri niðurstöðu, að það sé meðal annars einmitt óþrifnaðinum að þakka, að Íslendingar alment séu sterkir og þolgóðir, öll hin veikbygðari börn veslast upp eða kafna í óþrifum, svo það verða eingöngu hin allra sterkustu, sem komast upp og geta af sér afkvæmi; á þenna hátt hefir kynslóðin haldið hömsum!

Annars segir höf. að Íslendingar sýni meiri dugnað og sparsemi, þegar þeir eru í útlöndum en heima fyrir, og að margir Vesturfarar snúi aftur til Íslands vel fjáðir, áður en þeir eru orðnir miðaldra menn (bls. 165). Annars lýsir það ekki miklu lífsafli hjá hinni íslenzku kynslóð, sem höf. segir á öðrum stað (bls. 16), að spítalalæknar hafi sagt sér, að sjúkir Íslendingar deyi sumir bara af þrekleysi og af því þeir hreint og beint séu fastráðnir í því að vilja ekki lifa.

Þar sem höf. lýsir íslenzkum bæjum (bls. 140—42), hefir hann auðsjáanlega haft fyrir sér hina allra fátæklegustu, en einkum þykja honum þó baðstofurnar viðbjóðslegar. Höf. segir, að það sé ómögulegt að ýkja óhreinindin í baðstofunum, rúmin eru ábreiðulausar kistur, fullar af rifnum görmum, og í þessu sefur fólkið iðandi af lúsum; gólf og veggir eru svartir af saur og á veggjunum hanga fatadruslur og allskonar amboð. Mjólkin er oft geymd í tréílátum undir rúmunum, en ílátin og rúmbríkurnar eru oft útskornar, þegar þær eru gamlar, en útskurðurinn sést sjaldan fyrir óhreinindum. Annars telur hann það mjög undarlegt, hve öllum listiðnaði hefir farið aftur á Íslandi, og segir hann það sé mestmegnis skólunum að kenna! Nú má öll íþrótt, sem nú reyndar að áliti höf. aldrei var merkileg, heita útdauð í landinu. Allir gripir, sem nokkra þýðingu hafa, eru komnir á Forngripasafnið eða seldir út úr landinu; Íslendingar grobba reyndar af Forngripasafninu, en þeir nota sér það ekki til neins gagns.

Drykkjuskapur segir höf. sé fjarskalega mikill á Íslandi, allir drekka sem geta náð í brennivín. Bændur, sem búa langt uppi í landi, drekka sig þó ekki fulla nema einu sinni á ári, þegar þeir á vorin flytja ull og aðrar vörur til kaupstaðar, en þá drekka þeir líka stanzlaust, þangað til hver eyrir er farinn, fyrr snúa þeir ekki heim aftur. Drukkinn Íslendingur er sjaldan óstýrilátur eða kátur, hann bara drekkur og drekkur, þangað til hann er orðinn alveg sinnulaus eða er fallinn í rot (bls. 154).

Skólum hefir fjölgað á Íslandi í seinni tíð og segir höf., að þeir hafi orðið til mikillar óblessunar fyrir landið. Fjöldi unglinga streymir að skólunum á vetrum úr fjarlægum héruðum, þeir hafa hvergi höfði sínu að að halla og lenda í slarki og fyllirí; svo útbreiðist drykkjuskapurinn um landið frá þeim. Höf. segir, að Frelsisherinn megi sín mikils á Íslandi og herinn hafi með tilstyrk Templara barist harðlega gegn drykkjuskap og hörð lög hafi verið gefin út mót hinum sama ófögnuði, en alt er þetta árangurslaust. Nú segir hann að Magnús frá Cambridge sé búinn að hefja krossferð til útbreiðslu aflrauna og leikfimi meðal ungra manna, og segist höf. hafa meiri trú á að slíkt hefti drykkjuskapinn heldur en trúfræði og lagabönn. »Á Íslandi er það tízka, að trúa engu eða réttara sagt líta með vantrú á alla hluti, nema mikilleika Íslands og dygðir; já, vissulega hinir bezt mentuðu Íslendingar tala jafnvel um sjálfa þjóðræknina með nokkrum fyrirlitningar-keim. Trúræknin virðist alveg horfin og opinberlega er hæðst að hindurvitnum og hjátrú, þó menn í laumi ali hana í brjósti sér og hafi innilegar mætur á henni. Ekkert sýnir trúarástandið betur heldur en kirkjurnar; prestarnir nota þær fyrir skemmur; óhreinni ull er hlaðið upp í hornunum og jafnvel upp í kirkjustólana og á endastólpana hengja menn föt sín; tóm bjórflaska með kerti upp úr stútnum stendur annaðhvort á altarinu eða í gluggakistu, oft við hliðina á skrautlegum gömlum koparstjökum, á loftsvölunum er »þvotta-rúlla« og hrúga af óhreinum rekkjuvoðum. Á sunnudögum er ruslinu fljótlega kastað til hliðar, svo söfnuðurinn komist fyrir; í kirkju kemur því nær eingöngu kvennfólk, þar hefir það eina tækifærið til þess að hitta nábúa sína. Áður voru kirkjurnar notaðar sem svefnherbergi fyrir ferðamenn, en nokkrir enskir túristar, sem höfðu skilið eftir velsæmið heima, fundu upp á því að slökkva ljós, sem þeir höfðu sett á altarið, með því að kasta í það skónum sínum og skemdu altaristöfluna«. Þegar biskup frétti þetta, bannaði hann að nota kirkjur fyrir gististaði; þó er því banni ekki alstaðar hlýtt. Höf. getur þess ennfremur, að orsökin til kristindómshnignunar á Íslandi muni meðfram vera hin vondu lífskjör prestanna og segir hann, að sumir þeirra hafi ekki nema £ 5—6 í laun (90—108 krónur); þeir verða því allir að búa sem bændur og þeir prestar, sem ekki vinna líkamlega vinnu, eru fyrirlitnir (bls. 154—56).

Höf. segir á bls. 132—133: »Alþektur blaðamaður og lög-

fræðingur í Reykjavík sagði einu sinni svo ég heyrði: að »hinn eini sannleikur, sem Íslendingur gæti sagt, væri, að allir Íslendingar væru lygarar«. Þetta hefir nú líklega fremur átt að vera fyndni en sannleikur; en útlendingur, sem hefir heyrt Íslendinga grobba, eins og vani þeirra er, gæti vel orðið þessu samþykkur. Óbreyttur Íslendingur, sem talar við »Evrópumann«, hefir oft svo sterka meðvitund um frægð forfeðranna og hina andlegu og siðferðislegu yfirburði Íslendinga nú á tímum, að honum hættir við að tala í eintómum ýkjum: Hinir fornu Íslendingar voru hinar mestu hetjur, mestu skáld og mestu landkönnuðir, sem nokkurn tíma hafa verið til; þeir kendu Kólúmbusi að finna Ameríku bókmentir þeirra vóru óendanlega miklu meiri en nokkrar aðrar, sem ritaðar hafa verið, sjálfir vóru þeir hinir hraustustu menn, sem heimurinn nokkurn tíma hefir séð; Thorvaldsen var Íslendingur og hann var hinn mesti listamaður, sem Evrópa nokkurn tíma hefir átt. Það er hræðilegt fyrir Íslending að íhuga siðleysið í London, sjáðu hvernig siðferðið er í Reykjavík, það er alt annað« o. s. frv. Reyndar segir höf., að hreinleiki Reykjavíkur-siðferðisins sé nokkrum vafa undirorpinn. »Stundum setja Íslendingar á sig uppgerðar-auðmýktarsvip, einkum þegar þeir eru kendir, vælandi að Ísland sé fátækt, auðvirðilegt, lítið land, sem vanti alt, jafnvel hestarnir séu lélegri en á Shetlandi. Í báðum þessum hömum hefi ég séð og heyrt Íslendinga hvað eftir annað, en ég hefi ástæðu til að halda, að þeir setji á sig þennan uppgerðarsvip, til þess að þóknast útlendingum«. Annars segir höf., að Íslendingar verði að vera langt leiddir, þegar þeir fara að lasta hestana sína og sokknir mjög djúpt í sínu eigin áliti. Því næst getur höf. ýtarlegar um íslenzka hesta og segir, að eiginlega séu þeir það eina, sem geti sætt menn við að koma til þessa lands. Sjálft landið finnur heldur ekki náð fyrir augum hans; Færeyjar eru að áliti hans miklu fallegri, fjöllin á Íslandi eru ekki nógu brött, jöklarnir eru smásmíði í samanburði við jökla í Noregi og Alpafjöllum, og grasið er ekki nógu grænt í dölunum.

Hér og hvar í bókinni kemur höf. fram með ofur spekingslegar þjóðernis-hugleiðingar, sem raunar eru mestmegnis bull og endileysa. Um Íslendinga segir höf., að þeir séu líkt og Færeyingar af skandinaviskum og »íberiskum« uppruna að nokkru leyti, en mikill þorri Íslendinga hefir alt annað sköpulag. »Andlit þeirra er stutt, breitt, ferhyrnt og flatt, oft með framstandandi kinnbeinum,

augun lítil og djúpsett í höfðinu, nefið stutt og breitt og munnurinn ákaflega stór, hörundsliturinn er fölur og vantar hinn rjóða lit, sem einkennir skinn Skandínava«. Með öðrum orðum segir höf., að útlit hinnar íslenzku kynslóðar sé mongólskt, og kemst að þeirri niðurstöðu, að Íslendingar að miklu leyti eigi ætt sína að rekja til Lapplendinga; hann heldur, að landnámsmenn og aðrir fornmenn í Noregi hafi gifst lapplenzkum konum, en á Íslandi hafi Lappa-blóðið smátt og smátt við eðlisúrval náttúrunnar komið upp á yfirborðið og fleiri og fleiri Íslendingar hafi vegna hentugra kringumstæðna breyzt í Lappa, af því lifnaðarháttur þeirra í þessu afskekta landi varð meira og meira villimannslegur (bls. 163, 219). Þetta er nú aðal-þjóðlýsingin hjá Mr. Annandale, en svo skal ég telja ýmislegt smávegis af því, er snertir land og þjóð og dreift er hér og hvar um bókina.

Höf. segir, að Vestmanneyingar séu þrifnari en aðrir Íslendingar og þess vegna líka heilsubetri á sál og líkama; holdsveiki, sem er algeng í mörgum héruðum á Íslandi, er mjög sjaldgæf í eyjunum. Rangvellingar eru ákaflega fátækir og nærast á vetrum mestmegnis á þorskhausum, sem þeir sækja til Vestmannaeyja, en eyjarskeggjar mundu aldrei leggja sér slíkt til munns; þeir gefa hausana hestum og kúm. Höf. segir, að Vestmanneyingar séu nærri allir aðkomnir, því til skamms tíma dó hvert barn úr ginklofa; hann segir, að Vestmanneyingar séu komnir af Norðurlandi; það sjáist meðal annars af því, að þeir af gömlum vana segja »suður í Reykjavík«, sem er nærri beint fyrir norðan þá. Mr. Annandale talar um feitmetisát landa og segir að lýsisbragð sé Íslendingum hið mesta inndæli, þess vegna þyki þeim líka laukurinn á kofu og fýlunga hinn bezti matur (bls. 94, 127—28). Höf. getur um Eldeyjarferð Vestmanneyinga og segir að konungur hafi lofað hverjum þeim, sem fyrst kæmist upp á Eldey, að hann mætti eiga eyna. Höf. tekur það skýrt fram, að það megi óhætt segja, að Reykjavík sé ljótasti bær í Norðurálfu: hann telur bárujárnið, sem húsin eru klædd með, viðurstygð og hneyksli. »Lyfjabúðin í Reykjavík er bezt dæmi þess, hve margt er öfugt á Íslandi; uppi a henni standa grískir guðir úr gipsi, og er það lítt sæmandi fyrir land, sem átti svo ágæta goðafræði og fyrir þjóð, sem grobbar jafn mikið af þjóðrækni sinni«. Akureyri er ekki eins herfilega ljót eins og Reykjavík, og Ísafjörður og aðrir kaupstaðir eru líka skárri, »af því þeir eru minni« (bls. 130, 137).

Höf. segir, að ráðherrann búi á sumrum í Reykjavík, en á vetrum í Kaupmannahöfn; hann segir, að margir prestaskólar séu á Íslandi, dreifðir út um landið, en þó ekki nema einn latínuskóli og einn læknaskóli. Höf. segir að Íslendingar giftist mjög oft konum, sem séu miklu eldri en þeir sjálfir, þó þær áður hafi átt mörg börn í lausaleik með þeim sjálfum og öðrum. Þegar maður kemur á bæ og spyr hvort maðurinn og konan séu hjón, er það algengt að fá þetta svar: »Nei, ekki enn þá, en þau giftast líklega bráðum, þau eru búin að eiga nokkur börn saman«. Alt líferníð á bæjunum segir höf. líka að hvetji til lauslætis; útskýrir hann það nánar og greinir frá, hver áhrif það hafi á þjóðlífið, að börn vinnufólks og húsbænda alist upp á sama bænum. Ennfremur má geta þess, að höf. segir, að villihafrar vaxi á Íslandi, að kartöflurnar íslenzku séu mjög vesældarlegar; og svo fræðir hann oss á því, að Eggert Ólafsson hafi verið íslenzkur, en Bjarni Pálsson danskur; hann hefir séð frönsku útgáfuna af ferðabók þeirra. Þá segir hann, að Björn á Skarðsá hafi ritað fjölda af annálum og orðið frægur fyrir hve vont mál hann ritaði o. s. frv. Meira mætti til tína, ef þörf gerðist, en nú mun vera nóg komið.

Því má nú heldur ekki neita, að ýmislegt er rétt í bókinni innan um allar vitleysurnar; en þess gætir ekki. Höf. hefir auðsjáanlega megnustu ýmugust og fyrirlitning á Íslendingum. Hvergi nefnir hann með einu orði verklegar framfarir seinni ára eða neitt, sem geti mælt Íslendingum bót eftir þann vitnisburð, sem hann er búinn að gefa þeim. Það er sjálfsagt, að bók þessi er í alla staði ómerkileg og hefir varla nein áhrif til eins eða annars; það er búið að rita svo mikið um óþrifnað á Íslandi í erlendum bókum og blöðum, að þar er að bera í bakkafullan lækinn; en hún sýnir hug sumra túrista til okkar, þrátt fyrir allan skriðdýrshátt, sem einstöku Íslendingar sýna þeim. Lýsing höf. á Íslandi er í mörgum atriðum frámunalega vitlaus og ósanngjörn; höf. virðist vera geðstirður í meira lagi í garð okkar Íslendinga; hann hefir líklega verið svo óheppinn að hitta enskutalandi Íslendinga, sem hafa verið gallagripir, og það sýnir, hve litla dómgreind mannskepnan hefir, að smella svo einkennum fárra Íslendinga á heila þjóð; af því leiðir að öll lýsing hans er samsafn af hroðalegum sleggjudomum.

Svona bækur ættu þó að geta orðið okkur hugvekja, Íslendingum; því til grundvallar fyrir vitleysisritum útlendinga liggur þó

oft einhver lítil átylla. Þessi ferðamaður gerir meira en aðrir úr sjálfhælni og monti Íslendinga og þykir þetta einna ógeðslegast í fari þeirra. Vér vitum allir, að á þeim þjóðlöstum ber yfirleitt ekki mikið á Íslandi, en hér á landi eru þó til eins og annarstaðar þreytandi leiðinlegir gortarar og andlega víxlaðir eintrjáningar og það er mjög leiðinlegt, þegar útlendingar með litilli dómgreind komast í hendurnar á þeim. Hreinlæti hefir á seinni árum farið mjög fram á Íslandi og allir vita, að nú er hægt að fara um landið þvert og endilangt og fá víðast góða gistingarstaði og sumstaðar jafnvel ágæta; til eru þó ekki allfáar sveitir á landinu, þar sem hreinlætið er á mjög lágu stigi, og er það bráðnauðsynlegt, að ráðin sé bót á því; ef næmar stórsóttir flytjast inn í landið, geta óþrifa heimili orðið að miklu böli, og auk þess er óþrifnaður alstaðar vottur um líkamlega og andlega vesalmensku; þó heimilin séu fátæk, geta þau verið þrifaleg; ég hefi séð fátæk heimili á Íslandi svo hrein og fáguð, að unun var á að líta, en efnaheimili líka, sem voru alt annað en þrifaleg. Slíkt er komið undir menningarstigi fólksins, sem í húsunum býr. Í öðrum löndum, sem ríkari eru, er til óþrifnaður engu minni en það, sem lakast er á Íslandi, en af sérstökum ástæðum ber miklu meira á slíku hér á landi en annarstaðar. Í útlöndum eru nú alstaðar »hótel« og gistihús, engum dettur í hug að nátta sig á bóndabæjum eða heimilum einstakra manna. Þegar nú útlendingar á ferðum á Íslandi af tilviljun slangrast inn í óhreinlegan bæ, verða þeir alveg hissa, þeir hafa aldrei séð neitt svipað áður, og þó eru ef til vill hin örgustu óþrifaheimili heima hjá þeim, í þeirra eigin landi, nokkra faðma frá bústað þeirra; en þeir hafa aldrei séð þau, vita ekkert af þeim, enda er svo mikið djúp staðfest milli fátæklinga og efnamanna í öðrum löndum, að Íslendingar geta varla gert sér í hugarlund. Ísland er smátt og smátt að verða ferðamannaland, en vantar flest, sem til þess heyrir; gistihús eru engin nema bæirnir og verður þess langt að bíða, að það breytist. Með vaxandi ferðamanna-fjölda er það óhjákvæmilegt, að stjórn og þing taki í taumana og hlutist til um að eitthvert eftirlit sé haft með ferðamannastraumunum, enda hlýtur það að hafa töluverða fjárhagslega þýðingu fyrir landið. Það mætti að minsta kosti gera sveitasamþyktir um gistingastaði útlendinga, það ætti að hafa umsjón og eftirlit með fylgdarmönnum útlendinga, hestum þeirra og útbúnaði, og Ferðamannafélagið í Reykjavík (ef það er enn þá til)

gæti gefið leiðbeiningar um margt og sett reglur um ýmislegt, ef það fær aðstoð löggjafarvaldsins og landsstjórnarinnar.

Þorvaldur Thoroddsen.

Friðrik áttundi.

Eftir JÓN TRAUSTA.

Ekki get ímyndað mér að Henrik Ibsen hafi þekt æfintýri Friðriks áttunda þegar hann skrifaði fyrsta þáttinn af »Per Gynt«. En líklega hefir hann haft fyrir myndina úr sínu eigin landi, það er svo margt líkt með skyldum.

Friðrik áttundi var nú ekki konungur, þótt nafnið hljómi óneitanlega konunglega. Hann var ekki einu sinni fjallskilakóngur. Engum óvitlausum manni hefði dottið í hug að kjósa hann eða skipa til annarrar eins tignar.

Hann var kallaður Friðrik áttundi, af því hann var áttundi maðurinn, sem skipaður var árlega í fjallgöngunum til þess að ganga í Búrfellsheiðina. Það voru raunar aldrei skipaðir nema sjö menn til að smala þann hluta afréttarinnar, en síðan Friðrik komst upp og fór að taka þátt í fjallgöngunum, var honum æfinlega bætt við töluna þar.

Það kom nú ekki til af góðu, því miður. Það kom til af því, að enginn leitarforingjanna vildi hafa Friðrik sínum flokki. Honum var alstaðar ofaukið og það var alstaðar amast við honum. En það gat nú ekki komið til nokkurra mála að senda hann heim aftur og heimta annan mann af húsbónda hans, því hvar sem á hann var litið, þá varð því með engu móti neitað, að Friðrik áttundi var fullkominn maður.

Svo var æfinlega samþykt með öllum samhljóða atkvæðum, að Friðrik skyldi vera áttundi maðurinn í Búrfellsheiðinni. Annaðhvort hefir það verið af því, að þar var einna mest þörf á manni, eða þá af hinu, að þar mátti einna helzt komast af án manns í viðbót, eða af þessu hvorttveggja til samans.

Nú var Friðrik kominn undir fimtugt og hafði að minsta kosti í 35 haust verið áttundi maðurinn í Búrfellsheiðinni í öllum göngum.

Friðrik var stór maður vexti, burðamaður mikill og heilsugóður, en alveg fram úr skarandi hægfara. Hann var hverjum manni þægari og lundbetri og sérlega ánægður með lífið og tilveruna, en alveg einstök liðleskja til allra verka, sem mest var að kenna sérhlífni, því skrokkurinn á honum bar það með sér, að hann var baggafær, ef því var að skifta. Það var oft talið efamál, hvort han hefði meðal-verksvit; en þegar greiða átti atkvæði um það beinlínis eða óbeinlínis, vóru þeir þó ætíð fleiri, sem álitu hann með fullu viti. Þess vegna var hann aldrei sendur heim úr fjallgöngunum, þótt hann væri þar sjaldan til annars en vandræða.

Friðrik vissi það ofur vel, að hann var álitinn heimskur, en hann kærði sig ekkert um það. Hann vissi líka, að hverjum einasta manni í sveitinni var það fullkunnugt, að hann var hvorki læs né skrifandi og hafði verið fermdur upp á Faðirvorið. En honum lá það líka í léttu rúmi.

En athugulir menn, sem Friðrik vóru nauðakunnugir, höfðu líka tekið eftir því, að Friðrik gat stöku sinnum komið laglega fyrir sig orði, og eins hinu, að þegar hann hafði gert einhverja heimskuna og verið var að setja ofan í við hann fyrir það, þá setti hann upp svo sauðheimskulegt andlit og svaraði svo flónslega, að varla var unt annað en fara að hlæja, og þá var oftast áminningunni lokið.

Þó var víst enginn, sem áleit Friðrik greindan. Það mesta, sem menn gátu fengið af sér að segja, var það, að Friðrik vissi sínu viti. En í því lá líka töluverð íbygni.

Friðrik var líka skrítinn í útliti. Hann gekk allajafna lotinn og tautaði þá eitthvað fyrir munni sér, og agðaðist áfram svo hægt og gætilega, að það var orðið að orðtæki, að það mætti miða við hann sólina. Andlitið var brúnt og veðurtekið og æfinlega óhreint, því Friðrik áttundi þvoði sér aldrei nema á sunnudögum, eða þegar hann átti að fara af stað í göngurnar. Hann hafði kragaskegg og rakaði stundum alt hitt skeggið af sér, en lét það vaxa þess á milli, svo andlitið var oftast nær alt jafnloðið upp undir augu, en loðnan mest á kjálkunum; því það lét Friðrik sig aldrei henda, að nýja skeggið yrði jafn-vaxið því gamla: það var forréttur þess að vera jafnan lengst. Að öðru leyti hirti hann ekki mikið um útganginn á sér. Það gerði vinnukonan, sem þjónaði honum.

Það var lítið gagn að Friðrik á heimilinu, því ef honum var

verkið eitthvað ógeðfelt, sem honum var fengið, þá var ekki hugsandi til að hann hefði vit á að vinna það. En þetta fór merkilega saman. Sum önnur verk vann hann með góðu geði og þá skorti hann ekki vit, svo vandræði hlytist af. Og eitt gagn hafði heimilið þó að minsta kosti af honum. Það var hægt að láta hann fara í göngurnar og þannig hægt að spara annan fullorðinn mann í marga daga. Og sú ferð var honum ekki um geð. Annað mál er það, hve ógeðfelt fjallkónginum hefir verið að fa hann haust eftir haust, þótt hann yrði að láta við svo búið standa.

Allir lifandi menn vissu, að Friðrik gerði sáralítið gagn í Búrfellsheiðinni. Hann var látinn rölta út miðja heiðina og var honum sýnd stefnan, áður en skilið var við hann. Og hann hélt stefnunni trúlega, — labbaði í hægðum sínum beint út eftir heiðinni, niðurlútur með hendurnar á bakinu, talaði við sjálfan sig og leit hvorki til hægri né vinstri. Ef kindur urðu á leið hans, þá lofaði hann þeim að labba á undan sér, ef þær þá vildu eiga samleið, en sjaldan gerði hann sér mikið far um að eltast við þær.

En þótt óneitanlega væri gætilega farið, þá kom það þó sjaldan fyrir að alt gengi að óskum með Friðrik. Oftast nær týndist hann, og svo þurfti að senda menn til að leita að honum eins og hverjum öðrum sauð. Venjulega var þó ekki annað að en það, að honum hafði orðið leiðin sporadrjúg, og stundum hafði hann þá sezt niður að hvíla sig — og svo gleymt að standa upp aftur. — —

Í þetta skifti, sem hér segir frá, var Friðrik sem oftar staddur í fjallgöngum. Það voru ekki fyrstu göngur, heldur eftirleitir, eða, eins og kallað er á Norðurlandi, aðrar göngur.

Þeir Búrfellsheiðarsmalarnir lögðu af stað síðari hluta dags fram að sæluhúskofa, sem var á heiðinni, til að hafa þar náttstað. Þeir voru sjö saman, eins og vant var, og Friðrik sá áttundi.

Það höfðu gengið rosar þá í marga daga með krepjum og rigningum og óvanalegum kulda. Það var því ekkert tilhlökkunarefni, að eiga að smala Búrfellsheiðina daginn eftir.

Þeir voru því allir í heldur stirðu skapi, þegar þeir lögðu af stað, nema Friðrik; hann var með sama jafnaðargeðinu sem ætíð. Það var líka kuldi og beygur í flestum nema honum. Honum var nokkurn veginn sama um veðráttuna.

Búrfellsheiðin er breið og mikil afréttartunga, sem á aðra

hönd takmarkast af Jökulsá, en hina af háum fjallgarði, og liggur æði langt fram af bygðinni. Hún er að vísu fjallalaus að mestu, en full af smáhryggjum og ásum og flóum og mýrarsundum á milli, svo það er fremur ógreiðfært um hana og þykir vandleitað.

Á miðri heiðinni gnæfir Búrfell hátt og hrikalegt. Það er fjallhryggur af svipaðri gerð eins og flest fjöll eru hér á landi, með bröttum og nokkuð klettóttum hliðum, mikið sandrunnum, en kollóttir melar hið efra, sem fara smálækkandi suður af því, suður í óbygðir. Norðvesturendinn er hæstur og snarbrattur með klettaeggjum efst, en mýrarflói neðan undir með rótleysis keldum. Það er þetta fell, sem heiðin dregur nafn af. — —

Það var síður en vistlegt í kofanum um nóttina. Leitarmennirnir bjuggu þar um sig eftir föngum, borðuðu af nesti sínu og lögðu sig svo fyrir. Þeir voru holdvotir og hraktir og skulfu nú af kulda, því kofinn skýldi þeim hvorki við storminum né regninu, svo til hlítar væri. Þeim varð því ekki svefnsamt — nema Friðrik. Hann sofnaði strax og hraut svo hátt, að það eitt út af fyrir sig hefði verið nóg til þess, að enginn hefði sofnað.

Veðrið versnaði með kvöldinu og þá fór að snjóa.

Í lýsingu um morguninn vöknuðu þeir allir nema Friðrik. Hann svaf enn þá svo fast, að þeir áttu fullerfitt með að vekja hann.

Það var nú hætt að snjóa, en veðrið var hrákalt og jörðin hvít af snjó. En það leit út fyrir gott veður með deginum.

Þeir lögðu nú af stað fram eftir heiðinni og gengu hvatlega til að hafa úr sér hrollinn. Friðrik átti bágt með að fylgjast með þeim og varð stundum á eftir, en þeir þorðu ekki að fara svo langt á undan honum, að þeir mistu sjónar af honum, því þeir vissu, að hann var þá vís að snúa aftur.

Þeir biðu því eftir honum við og við, að minsta kosti þangað til þeir gætu sent honum tóninn. Friðrik gekk í hægðum sínum smábrosandi, og skeytti því ekki vitund, þótt hottað væri á hann.

Þessi dagur var einn af þeim undurfögru — mér liggur við að segja — óviðjafnanlegu haustdögum, sem oft koma hér a landi, einkum uppi á heiðum og í óbygðum. Loftið var rosalegt og svipmikið og stórir skýjaklakkar sigldu fyrir morgunvindinum, sem nú var stöðugt að lægja. Þessir miklu flókar sveipuðust hver eftir annan í ljómandi' gyllingu, þegar sólin kom upp; en undan sólu voru þeir dimmbláir og ferlegir yfirlitum. En hve brúnamiklir

sem þeir voru og ribbaldalegir, voru þeir þó allir sneypulegir og voru að smádragast saman. Þeir voru líka í undanhaldi. Þeir höfðu beðið ósigur fyrir blíðviðrinu, sem nú hélt velli. Valdi þeirra yfir þessum bletti jarðarinnar, sem þeir höfðu misbeitt svo mjög í marga daga, var nú lokið og þeir höfðu gengið fram af sér síðustu nóttina.

Sólin hækkaði á lofti og skinið var tvöfalt bjartara og hlýrra eftir þennan rosa. Það var sem geislaflóðinu ykist ljósmagn og ylur um helming við að þrengja sér fram um glufurnar milli þessara þykku, dimmu skýjabjarga. En svo urðu glufurnar stærri og stærri, og þegar kom fram um hádegið, var himininn orðinn því nær alheiður. Það var ekki annað eftir af öllum rosabúningnum en nokkrir ljósgráir flókar, sem voru á sveimi niður við sjóndeildarhringinn — lítilfjörlegar leifar fyrverandi rosaveðurs.

Fjöllin voru öll gráhvít um morguninn og snjórinn lá í flyksum ofan á fjalldrapanum og víðinum í Búrfellsheiðinni, sem enn þá stóð með öllu sínu laufi. Þegar fram á daginn kom, þiðnaði fölið fyrir sólargeislunum og varð að stórum vatnsdropum, sem sátu fastir í laufinu um stund og glitruðu eins og skygðir gimsteinar, en hrundu svo niður hver eftir annan og hurfu ofan í jörðina. Grasið var blautt allan daginn með skírum litum og sterkum ilm. Það var eins og það hefði yngst upp í óveðrinu. En bláberjunum og krækiberjunum hafði verið of mikið boðið. Þau höfðu vaxið yfir sig í rosanum og héngu nú eins og óeðlilega stórir belgir á lynginu sínu, en sprungu og urðu að stórum, blárauðum bletti, hvað lítið sem við þau var komið.

Búrfellsheiðin var öll með hvítum dílum fram eftir deginum. Leitunarmennirnir kvörtuðu yfir því, að það væri slæmt sýni vegna hraflsins; en heiðin var nýstárleg í þessum búningi. Það var sem ljós kniplingaslæða væri breidd yfir hana alla. En eftir því sem á daginn leið hurfu hvítu dílarnir smátt og smátt og um kvöldið var heiðin orðin alauð, svo hvergi sáust hvítir dílar lengur, nema uppi undir eggjunum á Búrfellinu og í einstöku giljum.

Þeir gengu nú fram eftir heiðinni fram að afréttarmörkum. Þar dreifðu þeir sér og skiftu heiðinni á milli sín. Þeir sýndu nú Friðrik stefnuna, sem hann átti að halda. Hann átti sem sé að ganga út miðja heiðina og vestan í Búrfellið. Hann átti að taka það með sér af kindum, sem yrði á leið hans, og eins hitt, sem hinir kynnu að reka í veginn fyrir hann. Að öðru leyti

mátti hann fara beint. Svo áttu þeir ailir að mætast aftur um kvöldið hjá sæluhúskofanum, þar sem þeir höfðu verið um nóttina. Friðrik fékk að lokum stranga áminningu um að halda vel áfram, að setjast ekki niður og hafa augun með sér, og svo var þeim, sem næstir honum voru til beggja handa, falið að gefa honum auga. Hann tók þessu með einstöku jafnaðargeði; hann var orðinn því svo vanur. Og svo þrammaði hann af stað út eftir heiðinni,

Hinir skildu líka og dreifðu sér um heiðina.

Seinni hluta dagsins komu þeir aftur saman hjá kofanum, eins og ráð var fyrir gert. Þeir voru að tínast þangað smátt og smátt, þangað til þeir voru komnir allir sjö — en þann áttunda vantaði. Það var Friðrik — eins og vant var.

Þeir höfðu fundið heldur fátt fé um daginn, færra en vant var í öðrum göngum í Búrfellsheiðinni. Þeir voru því hálf hræddir um að hinum leitarmönnunum og ef til vill fleirum mundi þykja linlega smalað og mundu gefa það í skyn með gamanyrðum, ekki sízt ef þeir kæmu nú svo til bygða aftur, að Friðrik áttunda vantaði úr hópnum.

Þeir vóru því ekki í góðu skapi.

Það hafði verið glaða sólskin allan daginn og mikill hiti. Nú var komið að sólsetri og leit út fyrir fegursta veður um nóttina.

En Friðrik kom ekki. Þeir fóru nú að undrast um hann og bera sig saman um, hvernig á þessu mundi standa. Það var þó óhugsandi, að karlinn hefði vilst í glaða sólskininu. Þeir höfðu líka séð til hans við og við alla leið út að Búrfelli. Ekki gat hann verið búinn að fara sér að voða. Þar voru engar torfærur til fyrir fullorðinn karlmann, því það var þó óhugsandi, að hann hefði álpast fram af hömrunum í Búrfellinu. En hvað gat þá verið orðið um hann? Að hann væri að stríða við geldfé, sem hann hefði fundið á heiðinni —? Þeir brostu að slíkri hugsun. Friðrik var ekki vanur að eltast lengi við styggar kindur. Að hann hefði sett sig niður og gleymt að standa upp —? o. s. frv. Að minsta kosti kom hann ekki.

Sólin var nú gengin undir og farið að bregða birtu. Geldféð var lagst í dældinni fyrir neðan sæluhúskofann og jórtraði nú í makindum. Sumt af því var orðið þreytt eftir reksturinn um daginn. Veðrið var kyrt og það var undur fagurt og friðsælt

kvöld, og Búrfell var óvanalepa »æruverðugt«, þar sem það gnæfði upp yfir heiðina sína eldrautt af aftanskininu.

En ekki kom Friðrik. Það var nú alveg gengið fram af félögum hans. Þeir voru nú hættir öllum getum, en héldu niðri í sér andanum og hlustuðu og hlustuðu, hvort þeir heyrðu ekkert til hans. En það heyrðist ekkert, ekkert, ekki svo mikið sem kindarjarmur, sem benti á, að Friðrik hinn áttundi væri að nálgast.

Loksins brast þá þolinmæðina. Fjórir þeirra lögðu af stað til að leita að Friðrik. En hinir þrír urðu eftir til að gæta fjárins.

Myrkrið skall nú yfir jafnt og þétt. Hæðirnar urðu dimmbláar og allur roði horfinn af tindunum á Búrfelli. Sýnið var orðið óljóst, svo vel gat verið að þeir færu á mis við Friðrik án þess að mæta honum. Svo fóru þeir að kalla við og við. Köllin ómuðu ömurlega út yfir heiðina og bergmáluðu frá hæðunum. En það kom ekkert svar.

Loksins mættu þeir Friðrik.

Þeir sáu fyrst hilla undir hann á leiti, sem bar við loftið. Þeir vóru lengi að glöggva sig á, hvort það væri ekki varða, sem þeir sæju, því það færðist ekki úr stað. En svo sáu þeir hann beygja sig niður og rétta sig upp, og það gerir engin varða.

En svo þegar þeir komu nær, sáu þeir, að hann hafði einhvern þremilinn í eftirdragi, sem hann ýmist bar eða dró. Það var grátt á litinn og þeim datt strax í hug kind, sem hefði gefist upp. En það var þó eitthvað svo ólíkt Friðrik, að gera sér svo mikið ómak fyrir eina kind. Þegar þeir komu til hans, urðu þeir þó fyrst hissa, því þetta, sem Friðrik bar og dró, var stráheilt — hreindýr.

Dýrið var skorið á háls og steindautt, en það bar það með sér, að það hafði nýlega lent í slæma keldu, því það var alt leirugt alveg upp á bak. Og Friðrik var líka allur leirugur.

Dýrið var stórt karldýr með fullvöxnum hornum, spikfeitt og í ágætu standi.

Nú rigndi spurningunum yfir Friðrik, hvar hann hefði fengið þennan happadrátt.

Friðrik var ekki fljótur til svars. Aldrei höfðu þeir séð hann jafn-kindarlegan. Hann skáblíndi ofurgóðlega upp á þá á víxl og hjó á orðunum og hixtaði, eins og honum væri svo mikið niðri fyrir, að hann vissi ekki hvar hann ætti að byrja. Andlitið var hið sama gamalkunna, loðið upp undir augu og með kragaskeggið

utan með allri loðnunni, því hann hafði ekki rakað sig lengi. Hve hissa sem þeir voru, var þó engum blöðum um það að fletta, að það var Friðrik, Friðrik hinn áttundi, leitarmaður á Búrfellsheiðinni, sem stóð þarna frammi fyrir þeim með hreindýr á bakinu.

Loksins var hann búinn að stynja upp því mesta af sögunni. Þegar hann kom norðan og vestan í Búrfellið, þar sem það er brattast, gekk hann þar alt í einu fram á heilan hóp af hreindýrum. Þau lágu þar í breiðu og bökuðu sig á móti sólargeislunum — og steinsváfu. Hann læddist þó að þeim ofur hljótt og hægt — allir vissu að hann gat farið hægt — og þau urðu hans ekki vör, þar til hann kastar sér yfir hrygginn á álitlegasta dýrinu. Þá vakna þau öll og stökkva á fætur. Og nú byrjar æfintýri »Per Gynts« í raun og veru.

Dýrin tóku þegar til fótanna og hlupu beint ofan fjallið þar sem það var brattast. Dýrið, sem Friðrik sat á, hlóp auðvitað með. Honum leizt nú raunar ekki á slíkt ferðalag, því dýrið stökk fram af hverjum stallinum eftir annan og þó beint undan brattanum. En hann gat ekki fleygt sér af því, því dýrið reigði hausinn aftur á bak og hélt honum í klemmu með hornunum. Hann hafði því engin önnur úrræði en halda sér dauðahaldi um hálsinn á því, og láta svo kylfu ráða kasti.

Þegar niður kom úr fjallinu tók við mýrarflóinn. Dýrin þutu á alt, sem fyrir varð og voru svo létt á sér, að þau komust klaklaust yfir allar torfærur. En dýrið, sem Friðrik var á, var þeim mun þyngra á sér en hin, að það sökk í og festi sig í einni leirkeldunni og brauzt þar um. Þá losnaði svo um Friðrik, að hann kom við kutanum sínum og vann á því.

Leitunarmennirnir litu hver upp á annan. Það var auðséð á þeim, að þeir trúðu ekki einu orði í öllum þessum samansetningi. En þarna var hreindýrið; það var þó ómótmælanlegt. Og eins hitt, að það hafði verið skorið á háls meðan það var lifandi, því það hafði blætt úr sárinu.

Þeir töluðu um það hátt sín á milli, hvað í þessari sögu bæri að taka trúanlegt. Sumir héldu því fram, að það væri ómögulegt að Friðrik hefði búið til svona sögu; hann hefði ekki vit á því. Aðrir töldu hann vísan til þess; hann væri ekki eins vitlaus eins og menn héldu. Hann vissi sínu viti. En sennilegast þótti þeim öllum, að hreindýrin hefðu hlaupið í stygð út á mýrarnar

og þetta fest sig í keldu, þar sem Friðrik hefði svo náð því. En sannleikurinn í sögunni var sama ráðgátan eftir sem áður, og er það enn.

Friðrik hlustaði á þessar umræður, eins og þær kæmu honum hreint ekkert við. Hann stóð með ánægjubrosi yfir hreindýrinu og horfði á það, eins og hann væri hræddur um að missa alt í einu sjónar á því.

Loksins kom þeim til hugar að spyrja um það, sem mestu varðaði, hvort Friðrik hefði nokkrar kindur fundið.

Friðrik leit upp, þegar hann heyrði spurninguna, og gleitt glott breiddi sig um alt kafloðna andlitið. Jú, hann hefði fundið kindur, margar kindur, um 50 fjár.

Aftur litu leitarmennirnir steinhissa hver á annan.

En hvað var orðið af öllum þessum 50 kindum?

Friðrik var óvenjulega fljótur til svars. Þær voru auðvitað í Búrfellinu. Hann hafði gilda afsökun. Hann hafði að nokkru leyti verið tekinn frá þeim með valdi.

Leitarmennirnir hristu höfuðin. Lygileg hafði fyrri sagan verið, en ekki var þessi betri.

En Friðrik var næstum óðamála meðan hann var að afsaka sig. Hvernig átti hann að fara að því? Hann hafði nú lent þarna á bakinu á hreindýrinu og sat þar fastur. Það var engin skemtireið beint ofan Búrfellið, þar sem það var brattast. Og svo, þegar hann var kominn ofan í miðjan mýrarflóann og sat þar fastur í leirkeldu og var búinn að vinna á dýrinu, þá átti hann kannske að fara að pjakka upp undir eggjar á Búrfellinu til að leita að þessum 50 kindabjálfum, og skilja dýrið eftir í keldunni, eða draga það á land til þess, að vargurinn gæti lagst á það um nóttina! — Nei, það datt Friðrik ekki í hug.

Leitarmennirnir stóðu orðlausir um stund og horfðu ýmist á Friðrik eða hver á annan. Loks fóru þeir að vega og meta, hvað satt gæti verið í sögunni. Fyrst og fremst kom þeim saman um, að Friðrik kynni ekki að telja upp að 50. Þar næst var það ótrúlegt, að hann hefði verið búinn að finna um 50 fjár, þegar hann var ekki kominn nema út í Búrfellið. Og í þriðja lagi var það óhugsandi, að þeir hefðu aldrei séð til Friðriks með svo stóran fjárhóp á undan sér. Nei, sagan var ekki trúleg.

Friðrik stóð yfir hreindýrsskrokknum á meðan, svo sauðarlega góðlegur á svipinn, að þar urðu engir hrekkir séðir. Þeir

margrengdu þessa sögusögn hans, en hann tók því öllu með góðu. Svo fór hann að lýsa fjárhópnum. Þar hafði verið flekkóttur haustgeldingur og tveir hrútar, annar grár, en hinn bíldóttur, tvær mórauðar dilkær o. s. frv., unz það fóru alvarlega að renna tvær grímur á leitarmennina.

Þeir fóru nú enn á ný að bera saman ráð sín. Nú var komið niðamyrkur og ekki álitlegt til árangurs að leggja fram á heiðar á ný til fjárleita. Þar að auki voru þeir enn þá efasamir um það, hvort þeir ættu að trúa Friðrik. Þeir horfðu hvast á Búrfellið, sem nú stóð eins og geysimikið skuggatröll og bar við heiðan næturhimininn. Hvítir dílar sáust vestan í fjallinu hér og þar, en það var ómögulegt að sjá, hvort það voru skepnur eða fannir. Og 50 fjár í einum hóp — nei, það var sannarlega of mikið til að láta verða eftir í Búrfellsheiðinni. Þeir gátu ímyndað sér, hvað þeir mundu fá að heyra eftir á fyrir annað eins tiltæki. Og 50 fjár — það var nálega eins mikið eins og þeir höfðu fundið allir til samans um daginn. Og morguns máttu þeir ekki bíða vegna réttanna. Þeir urðu því að fara strax um nóttina.

Friðrik stóð enn sem fyr glottandi yfir hreindýrinu, meðan þeir réðu ráðum sínum, og lagði ekkert til málanna. Það var stungið upp á því, að þeir tækju hann með sér, en svo hurfu þeir frá því aftur. Þeim kom saman um, að hann mundi ekki verða sér til annars en tafar. Þeir létu hann því skýra sér nákvæmlega frá, hvar hann hefði skilið við fjárhópinn og hótuðu honum öllu illu, ef þetta reyndist ósatt. Svo þrömmuðu þeir af stað allir fjórir.

En áður en þeir fóru, gaf einn þeirra Friðrik það heillaráð, að hann skyldi spretta upp kviðnum á dýrinu og taka úr því innýflin, svo það yrði léttara. Og Friðrik félst á það. — —

Þeir komu ekki ofan að kofanum fyr en um morguninn um um fótaferðatíma. Hefði Friðrik verið þar þá, þá hefðu þeir að líkindum lúbarið hann; svo voru þeir reiðir. Þeir höfðu gengið alla nóttina, gengið upp og ofan Búrfellið og leitað alstaðar, þar sem þeim datt í hug, en enga einustu kind fundið. Aftur á móti höfðu þeir gengið fram á hóp af ljónstyggum hreindýrum.

En Friðrik hafði ekki komið að kofanum um nóttina. Þegar hann var búinn að létta dýrsskrokkinn, hafði hann lagt hann á bakið og labbað með hann — heim til sín.

Hann kom heim til sín snemma daginn eftir.

Seinna játaði hann fyrir húsbónda sínum, að sagan um þessar 50 kindur hefði auðvitað verið haugalygi. En hann hefði mátt til að koma hinum leitarmönnum af sér, því hann var hræddur um, að þeir mundu heimta hlut í dýrinu, ef þeir hjálpuðu sér með það til bygða.

Um hinn hluta sögunnar var hann altaf sjálfum sér samkvæmur. Hafi enginn annar trúað henni, þá hefir hann þó að minsta kosti gert það sjálfur.

Dagur og nótt.

En hvað hann var langur þessi dagur; ekki sýnilegt að hann myndi nokkurn tíma líða. Og þreytandi var hann líka; vellandi hiti og brakandi töðuþurkur.

Enginn fann þó betur hvað dagurinn var langur, en Sigrún, heimasætan á Hjalla, þar sem hún var að snúa í flekkjunum úti á vellinum.

Hún var altaf að horfa á sólina, og hún gat engan mun séð á því, að hún hreyfðist nokkuð. Öðruhvoru spurði hún hvað klukkan væri, og það var eins — hún komst ekkert áfram, stóð við í hverju spori.

Hún var eitthvað óróleg, að fólkið sagði, og jafnvel móðir hennar hafði orð á því, að hún myndi ekki vera frísk! En hún var ekki lasin. Hún hnepti frá sér léreftstreyjunni og lofaði svitanum að gufa út frá brjóstinu, svo tók hún skýluklútinn og fleygði honum á eina þúfuna, en ljósguli haddurinn hennar féll í tveimur löngum, þykkum fléttum niður um herðarnar og bakið. Og svo keptist hún við að taka saman heyið, að orð féllu um það, að hún hefði aldrei hamast eins mikið.

En alt kom fyrir sama; sólin var á sama stað og sendi brennandi nóngeislana niður; klukkan þokaðist ekkert áfram og dagurinn lá þar í flekknum og var auðsjáanlega ánægður yfir því, að mega flatmaga sig þar. Hann hafði engar sýnilegar áhyggjur; hafði komið hita sínum og þunga á þessi veikbygðu mannabörn. Og hlæjandi og ertandi horfði dagurinn á þessa aumingja, þar

sem þeir hálfuppgefnir og sveittir strituðust við af öllum lífs- og sálarkröftum að bera byrði þá, er hann hafði lagt þeim á herðar.

Sigrún reyndi að stytta sér stundirnar með því að renna huganum inn í fortíð sína: hún átti þar geymdar margar kærar og ljúfar minningar, sem hún brátt fann.

Það var einmitt í þennan mund árinu áður, að hún hafði trúlofast honum Sveini frá Ási. Hún mundi vel eftir kveldinu því, rétt eins og það hefði verið kveldinu áður.

Það hafði verið kolniða þoka allan daginn og kýrnar ekki komið heim á sínum rétta tíma; enginn vissi neitt um þær, nema hvað flestir ímynduðu sér, að þær væru einhverstaðar nálægt Ási eða þá á milli bæjanna. Sigrún bauðst til þess að leita að þeim; samt var það ekki vani hennar, en hún vorkendi smalatetrinu að gera það. Svo gekk hún af stað, eins og leið lá inn að Ási. Hún var hrædd við þokuna og kiptist við í hvert skifti, sem henni fanst hún stíga þyngra niður en hún mætti. Og svo voru þokumyndirnar svo ógurlega hrikalegar, að henni stóð stuggur af þeim; jafnvel lóan, sem var bezta vinan hennar, var orðin eins og tröllkona og næsta geigvænleg.

En áfram gekk hún; hún vildi ekki snúa aftur, þó hana sárlangaði til þess; hún vissi að fólkið myndi hlæja af óförum hennar og stríða henni svo mikið á kúaleitinni eins og það gæti.

Inn að Ási varð hún að komast, minna mátti það ekki vera. En svo hafði hún gert mikið, ef hún færi það; og þó hún kæmi allslaus heim, hefði enginn að klaga yfir gerðum hennar. Hún hefði gert það sem hún gat, og meira var ekki heimtandi af henni.

Þegar hún kom inn undir Ás, sá hún að stórvaxnar og hrikalegar skepnur komu á móti henni. Hún varð hálfsmeyk og horfði á ferlíki þessi um stund, án þess þó að geta skapað nokkuð verulegt úr þeim; samt átti hún bágt með að trúa því, að það væri yfirnáttúrlegt. Hún var að hugsa um að fela sig, en þá var enginn staður nærri, sem tryggur myndi, svo hún varð að bíða átektanna og láta þetta skýrast betur.

Henni fanst skepnur þessar minka og ekki vera eins stórfenglegar, þegar þær nálguðust. Og nær færðust skepnurnar, en þá sá hún sér til mikillar gleði, að þetta vóru einmitt kýrnar, sem hún var að leita að, og fylgdi þeim maður, sem auðsjáanlega var að reka þær.

Henni varð talsvert léttara, þegar hún sá manninn, svo hún gat dregið andann eðlilega. Svo sá hún líka að þetta var Sveinn, einkabarn hjónanna að Ási, og þótti henni það ekki verra. Þau höfðu altaf verið mestu mátar, Sveinn og hún; jafngömul að aldri og leikið iðuglega saman þegar þau vóru börn. Hún var líka einkabarn hjónanna á Hjalla, og þar eð ekki var ýkja langt á milli bæjanna, fundust þau oft, þó slíkar heimsóknir yrðu ekki eins tíðar eftir að þau vóru fermd, eins og þær höfðu verið áður.

Henni var líka strítt á því, að þau Sveinn myndu verða hjón; það væru svo sterkar líkur, sem bentu til þess, að þau ráð tækjust. Fyrst fram eftir aldrinum stóð henni á sama hvað talað var, og hló bara þegar á það var minst; en þegar hún eltist meira og vitkaðist, hætti hún að hlæja og gat ekki ráðið við blóðið, sem vildi helzt hlaupa út úr andliti hennar í hvert skifti, sem hún var nefnd í sambandi við Svein.

Einnig fanst henni hún vera farin að hugsa um Svein, meira en góðu hófi gegndi, nú upp á síðkastið, því aldrei gat hún sofnað svo á kvöldin, að síðustu hugsanir hennar væru ekki eitthvað bundnar við hann; svo dreymdi hana um hann á hverri nóttu, og vóru margir þeir draumar skemtilegir — eftir óskum hennar og skapi.

En ósjálfráðar voru hugsanir þessar og áttu rót sína að rekja að einhverri von langt út í fjarska, sem eins mætti trúa að væri hugarburður og vitleysa. En skemtilegur var Sveinn og altaf hafði hún gaman af að tala við hann.

»Komdu sæl Rúna!« sagði Sveinn glaðlega og rétti henni höndina

»Komdu sæll!«

»Ég bjóst sízt við að mæta þér sem búsmala,« sagði Sveinn og hló.

»Og því síður hafði ég hugsað, að þú værir að sama starfi í kveld,« og svo hlógu bæði.

»En hvað eru þeir að gera þessir blessaðir vinnumenn, að þú skulir fara að leita að kúnum?«

»Það er ekki siður þeirra að vera í kúaleit; Jói greyið er vanur að gera það, en ég vorkendi honum svo mikið í þetta skifti, að ég bauðst til að fara.«

»Nú, því er svona varið, en ef þú hefir ekkert á móti því, að ég fylgist með þér hér eitthvað út eftir, þá ætla ég að gera það.«

»Þakka þér fyrir; það er sannarlega vel gert; ég er ekki upp á marga fiska í þokunni.«

»Ég get nú vel trúað því, eftir því að dæma, hvernig þú barst þig að, þegar ég kom.«

»Nú, sástu það, ég var að velta því fyrir mér, hvaða ferlíki það væri, sem kom eftir veginum,« og bæði hlógu.

Svo gengu þau af stað og ekkert orð féll á milli þeirra. Alt var svo hljótt — næstum of hljótt, og ekkert heyrðist nema stunurnar í kúnum og brakið í klaufum þeirra.

Hún heyrði að andardrátturinn var órólegur hjá þeim báðum; fann að blóðið hafði aldrei streymt eins ört til höfuðs henni; hún fann að hjartað sló harðara en nokkru sinni áður, eins og það ætlaði að brjóta sér útgang gegnum brjóstið. Svo hafði hún óljósa hugmynd um það, að honum væri ekki rótt innanbrjósts. Þau hugsuðu bæði, en hvort það var það sama, sem hann hugsaði um og hún, vissi hún ekki, þrátt fyrir það, þó hún vildi að það væru sömu hugsanirnar.

Og áfram fetuðu þau ofurhægt, hlið við hlið, án þess að talast við eða líta hvort á annað; augun hvörfluðu ýmist beint niður, eða runnu flóttalega fram eftir veginum og til beggja hliða.

Loksins stanzaði hann, greip hönd hennar og stamaði út úr sér:

»Rúna!«

Augun mættust og lásu á andartaki vilja hjartnanna; misskildu ekkert. Hann sveipaði hendinni að mitti hennar, dró hana að sér og hvíslaði í eyra henni þessum ljúfu orðum, sem hana hafði svo oft dreymt um:

»Rúna! ég elska þig og get ekki lifað án þín!«

»Og ég ekki heldur án þín, elsku bezti Sveinn!« Svo hnýtti hún handleggina um háls hans og óteljandi kossar brunnu á vörunum.

Svo héldu þau áfram og leiddust; þau gengu svo fast saman, sem þau gátu og fylgdust nákvæmlega hvort með annars hreyfingu.

Þau töluðu mikið um það, hvað þau hefðu lengi þráð þessa stund hvort sínu lagi, og hvað lífið hefði orðið erfitt, hefði það dregist nokkuð lengur; eintómar kveljandi ástríður svo lengi sem hjörtun höfðu nokkra vissu fyrir því, að þau mættu vona eins og næmustu tilfinningarnar bentu til.

Svo var það framtíðin, stærsta og skemtilegasta umræðuefnið.

Ekki þurfti að bera kvíðboga fyrir því að þau fengi ekki að ná saman; það myndi víst verða einlægur vilji beggja foreldranna, að þau ráð tækjust. Þeir vóru aldavinir og uppeldisbræður, feður þeirra, og mæðurnar vinkonur, eins og allar nágrannakonur eru. Svo spilti það ekki til, að Þóra móðir Sveins skoðaði Sigrúnu sem dóttur sína; hafði mesta dálæti á henni og kallaði hana aldrei annað en »uppáhaldið sitt«. Sigrún kunni og vel að meta vinfengi Þóru og fékk oft að vera hjá henni viku og viku að vetrinum til, þegar ekki var mikið að vinna og móðir hennar gat séð af henni.

En réttast fanst þeim að láta foreldrana ekkert vita um þessa trúlofun, að minsta kosti ekki fyrst um sinn; þá varðaði ekki beinlínis um hana fyr en þau sæktu um samþykki þeirra til hennar. Og varlega þurftu þau að fara; máttu helzt ekki tala saman þegar aðrir heyrðu til, svo þau vektu engan grun, — en svo áttu þau að geta haft leynifundi þar á milli bæjanna, svo það leit ekki illa út fyrir þeim.

Þau ætluðu að búa á Ási, það var með betri jörðum sveitarinnar, og hafa um 200 ær í kvíum, 8 kýr mjólkandi og sem því svaraði af öðrum lifandi peningi; 8 vinnumenn og 6 eða 7 vinnukonur þurftu þau að hafa, því ekkert áttu þau að gera nema segja fyrir verkum. Hann ætlaði að leggja niður til frálags 50 sauði þrévetra haust hvert, og svo eitthvað af rýrari skepnum. Það var gaman að búa svona, en líklega gátu þau ekki reist þetta bú fyr en eftir þrjú ár. En hvað var að bíða í þrjú ár, þau voru ekki gömul, aðeins 18 vetra.

Þau ætluðu aldrei að gleyma hvort öðru, hugsa hvort um annað alla dagana og dreyma hvort um annað á nóttunni.

En hvað þetta hlaut alt saman að verða skemtilegt og óumræðilega gaman — næstum því ánægjulegra heldur en þau höfðu nokkru sinni hugsað, og þó höfðu þau hvort í sínu lagi hugsað mikið um það, hvað tilhugalífið hlyti að vera skemtilegt, Um þetta fram og aftur höfðu þau verið að spjalla alla leiðina heim að túngarðinum á Hjalla. En lengra þorðu þau ekki að Sveinn færi, ef svo væri, að einhver væri á fótum og biði eftir henni. Svo kystust þau mörgum kossum að skilnaði, og Sveinn hljóp af stað í áttina heimleiðis. Hún var svo ánægð og léttstíg þegar hún kom heim, eins og hún hefði himininn höndum tekið. Hún hafði staðið á engjum allan daginn; þó var hún hvorki þreytt né

syfjuð og furðaði móður hennar á því, þar sem komið væri langt fram yfir miðnætti.

Alt þetta þyrlaðist upp í huga Sigrúnar, þar sem hún hamaðist í töðuflekkjunum og beið eftir því að dagurinn þokaðist áfram. Það var alt saman svo skýrt fyrir hugskotssjónum hennar. þó það væru ársgamlar minningar. Hún sá líka margt fleira, sem henni þótti hugnæmt og ljúft að minnast. Hinir mörgu og ógleymanlegu fundir í lækjargilinu vóru eins skýrir og aðrar myndir, sem birtust hugskotssjónum hennar. En sérstaklega var það þó síðasti fundurinn, sem tróð fram í huga hennar og hrollur fór um hana alla.

Það var síðastliðið haust nálægt réttunum. Það var sunnudagskveld; veðrið var stilt og heiðskírt. Þegar allir vóru háttaðir og sofnaðir læddist hún á fætur og sveipaði nokkru af fötum að sér, greip yfirhöfn af föður sínum í bæjardyrunum og sló henni lauslega um herðar sér; hraðaði síðan göngunni fram í lækjargilið.

Sveinn var ekki kominn og beið hún dálitla stund skjálfandi í kulda. Hún var hálfhrædd við myrkrið og fanst tíminn óumræðilega langur. Hún vissi að þetta mundi verða síðasti fundurinn þeirra í langan, langan tíma; daginn eftir átti hann að fara með strandferðaskipinu suður til Reykjavíkur og vera þar 2 eða 3 ár að nema trésmíði.

Það fór hrollur um hana, þegar hún hugsaði til þess, að hann yrði svo lengi burtu og þau sæjust aldrei allan þann tíma. Það hlutu að verða kaldir dagar, það vissi hún — en svo kom Sveinn og þá fanst henni birta ljóma í kringum hana og hiti færast um hana alla.

»Þú hefir beðið eftir mér; er þér ekki orðið kalt, elskan mín?«

Hann settist niður hjá henni, kysti hana á munninn og vafði hana í örmum sínum.

»Ekki svo mjög, enda verður mér ekki lengi að hitna, þegar ég hvíli við barminn þinn.«

Hún hafði hnýtt handleggina um háls hans og hjúfrað höfuðið að barmi hans.

Svo varð þögn nokkura stund.

Þau fundu hvað hjörtun slógu hart og títt og hvað andardrátturinn var órólegur. Þau vissu bæði, að þau hugsuðu um það sama og vildu um það tala, en það var eins og hvorugt vildi

byrja, eða þá þau hvort í sínu lagi væru að leita að orðunum, sem við ættu.

Loks rauf hún þögnina, þrýsti sér fastara að brjósti hans og tók heljartökum um hálsinn.

»Sveinn, elsku bezti! Ég get ekki hugsað til þess, að þú farir! Þú mátt það ekki — mátt ekki fara frá mér, elsku góði!«

Og tárin brennandi, en brimsölt runnu niður kinnar henni.

»Elsku Rúna mín! Elsku bezta og einasta vinan mín, vertu róleg! Ég skal aldrei gleyma þér; hvað lengi sem ég verð í burtu skal ég altaf hugsa um þig. En ég verð að fara; það er búið að búa svo um hnútana, að ég get ekki snúið aftur.«

»Svo-o, en þú getur ekki trúað, hvað mig tekur sárt að sjá af þér. — Æ, mér finst þessi tími muni aldrei líða.«

»Jú, hann líður, ef við verðum róleg; við erum engin börn lengur, og þess vegna ber oss að vera þolinmóð.«

»Og þú ætlar altaf að muna eftir mér? Aldrei að gleyma að hugsa um mig?«

»Nei, ekki einu sinni. Ég veit mér verður ljúft að minnast þín og allra þeirra sælustunda, er þú hefir búið mér, þegar ég dvel svo fjarri þér, að mér getur ekki komið til hugar að gleyma þér; það verða altaf einhverjar minningar, sem minna á þig, því máttu trúa.«

Svo tók hann fastara utan um mitti hennar, beygði sig ofan yfir hana og þrýsti brennheitum kossi á varir hennar.

»Og svo verðurðu að muna eftir að skrifa mér — mörg, löng bréf, annars leiðist mér svo mikið.«

Já, hvort hann ætlaði ekki að skrifa henni! Með hverri einustu ferð, sem félli, og æfinlega löng bréf; nóg væri bréfsefnið í höfuðstaðnum. En svo varð hún að skrifa líka, og því lofaði hún.

Svo kvöddust þau, og þá grétu þau bæði langa stund. Þeim var ljóst hvað skilnaður þessi var sár og gekk nærri hjörtum þeirra — að fá ekki að sjást né talast við í þrjú ár — að dagar þeir og ár myndu verða óumræðilega kaldir, langir og leiðinlegir. Og alt þetta hvíldi eins og farg yfir hugsunum þeirra meðan gráturinn var að jafna misfellurnar og gera hugsanirnar sjálfstæðar.

Svo skildu þau og héldu heim hvort í sínu lagi.

Hún gat ekki sofnað einn einasta dúr um nóttina. Hún var altaf að hugsa um burtför Sveins og veru hans í Reykjavík. Ef hann nú sæi fallegri stúlku og betur búna en hana í höfuð-

staðnum, skyldi hann þá gleyma henni og fara að hugsa um Reykjavíkurstúlkurnar? Nei, það gat ekki látið sig gera, hann hafði lofað henni að láta ekki svo nokkurn dag líða, að hann hugsaði ekki um hana. — En ef hann yrði veikur, hver var þá til þess að hjúkra honum? Ef hann skyldi svo deyja, af því hann væri milli allra ókunnugra og enginn til þess að hjúkra honum! En hvar vóru þeir þá, höfuðstaðarlæknarnir, sem mest fór orð af, ef þeir létu hann deyja? Nei, það var ekki hætt við því; hann var svo hraustur, að engin ástæða var til að hugsa að hann myndi veikjast. En ef hann skyldi leiðast út í svall og alls konar óreglu, verða slarkari og drykkjumaður, það var ógurlegt! Og því höfðu þau aldrei talað um það; það var of alvarlegt málefni, til þess að liggja í þagnargildi? Ef hann yrði svoli, eins og hann faðir hans, sem hvergi var liðinn fyrir ójöfnuði, þegar hann var drukkinn? Það væri nú ekki annað en hann sækti það til Reykjavíkur að verða drykkjumaður, í staðinn fyrir fræði þau, er hann ætti að nema þar, og mentun þá, er hann átti að fá? Myndi ekki reynandi, að hún bæði til guðs, að hann annaðist unnustann hennar, svo hann leiddist ekki á neina siðferðislega villustigu meðan hann dveldi fjarri henni.

Og hún bað og bað fyrir unnusta sínum af hrærðu hjarta og heilum huga, og tárin, sem féllu ofan í koddann, skópu í huga hennar von um bænheyrslu.

En þegar hún var að klæða sig um morguninn, vóru augun rauð og þrútin, og kinnarnar bólgnar; hún hafði grátið meiri part næturinnar. —

En hvernig hafði svo Sveinn staðið í bréfaviðskiftunum? Hafði hann skrifað? Já, það hafði hann gert.

Hún hafði fengið bréf frá honum nokkuru fyrir jólin; gott og ástúðlegt bréf, en heldur stutt var það. En það var auðvitað satt, sem Sveinn sagði í bréfinu, hann gæti ekki skrifað nema lítið, vegna þess að hún þekti ekkert til þar fyrir sunnan.

Þetta varð hún að láta sér lynda.

Og þetta var eina bréfið, sem hún hafði fengið, og þó hafði hún skrifað ótal bréf — í hvert einasta skifti, sem ferð féll — og þau löng og skemtileg að henni fanst.

— En í dag hafði hún fengið bréf, og hún þekti að það var einkennilega rithöndin hans utan á því. Hún hafði ekki þorað að

brjóta það upp og þó brann hún í skinninu í hvert einasta skifti, sem hún hugsaði um innihald þess.

Ef dagurinn fengist til þess að drattast áfram, svo að nóttin næði öndvegissessinum, ætlaði hún, þegar allir væru sofnaðir, að laumast fram í lækjargilið og lesa bréfið. Hún vildi helzt lesa það þar; gilið geymdi allar hennar ljúfustu minningar.

En það leit ekki út fyrir það, að dagurinn ætlaði að víkja fyrir nóttinni. Hann var enn þá að veltast í töðuflekkjunum og sami gletnissvipurinn var á andliti hans í hvert skifti, sem Sigrún gaf honum hornauga. Það varð ekki annað séð, en hann hefði ekki ánægju af öðru en veltast fyrir fótum hennar og stríða og skaprauna henni sem mest.

Ætli hann hafi haft hugmynd um það, að hann gerði Sigrúnu mikinn greiða, ef hann stykki nú burtu og gæfi nóttinni merki að hún mætti koma? Það vissi hann víst, og þess vegna var hann svona þrár; hann var heldur ekki fæddur til þess að þjóna öðrum, heldur til þess að láta aðra þjóna sér.

Hafði Sigrún nokkuð unnið til saka, að hann þyrfti að hefna sín á henni? Það hafði hún ekki beinlínis gert, en hann sá á öllum heyfingum hennar, að hún biði þess óþreyjufull, að hann lyki göngu sinni, og þá var ekki annað fyrir hann að gera, sem var stríðinn að upplagi, en að erta hana svolítið.

Svo vissi hann líka um bréfið; það hafði hann fært henni, og hann var hálf gramur yfir því, að fá ekki að heyra innihaldið; en það ætlaði hún að geyma nóttinni, það var auðséð.

Annars var það undarlegt, hvað allir sneiddu hjá honum með einkamál sín, einkum þó þeir, sem elskuðust í leyni. Hann hafði þó marga yfirburði fram yfir nóttina, að honum fanst, en reyndin hafði svo margoft sýnt það gagnstæða.

Hann var oft ergilegur á morgnana, þegar hann kom að hásæti næturinnar, og hún var að segja honum frá þeim fjölda ungra elskenda, sem hefðu heimsótt hana í ríki hennar. Og það var ekki að tala um það, að það var næstum í hvert einasta skifti sem hún sat að völdum, að það komu fleiri eða færri að leita friðar hjá henni. Svo bætti hún stundum við um leið og hún hvarf: ég ein er þess máttug að geyma svo leyndarmálin, að þau spyrjist ekki út!

En undarlegt var það, hvað það vóru fáir, sem heimsóttu

hann í ríki hans; hann var þó eitthvað sjálegri en nóttin, það urðu allir hlutir að kannast við.

Hann með sínum töfrandi undramyndum með allavega litum í ljósi hinnar brennandi sólar — með sunnanvindinn mjúka, fuglasönginn síkáta, rennandi saman við hinn ljúfa og þýða lindarnið, hrynjandi bassatónana í hinum öflgu og kraftmiklu ljóðum fossanna. Þetta hafði hann og margt fleira til að bjóða; og hvað gat nóttin komið með til samanburðar, og sem jafnaðist við hann? Auðvitað var hann ekki svo kunnugur í ríki hennar, að hann gæti dæmt um það, en þó fanst honum hann mega fullyrða, að hún hefði ekkert til jafns við sig.

Var þá ekki von að hann væri ergilegur, þegar allur hans dýri skrúði var að engu virtur og nóttin fáskrýdda tekin fram yfir?

Og hann hafði oft heyrt nóttina tala um heimsókn Sigrúnar og hafði því í þetta skifti hefnt sín svolítið á óréttlæti því, er hún hafði sýnt honum. En rólega gat hann ekki sofið; hann vissi að nóttin myndi skýra sér svo gletnislega frá heimsókn þeirri, er hún ætti í vændum, næst þegar fundum þeirra bæri saman.

Og svo hvarf dagurinn eitthvað út í buskann og brosti um leið hæðnislega til Sigrúnar. En kveldgolan mjúka og blæþýða læddist yfir jörðina, svo varlega, eins og hún þyrði ekki að koma nokkurstaðar við; hvíslaði sætkendum rekkjuljóðum að blómunum, sem hægt og hægt lokuðu krónu sinni og hölluðu sér til hvíldar — og kvöldgolan blæþýða lagði sig líka til svefns, en hin hálfklædda ágústnótt gekk í hásætið og lét friðarboð ganga út um alt sitt ríki; boðinu var hlýtt og kyrð og ró hvíldi yfir allri náttúrunni.

— Þá var það að Sigrún, full af þrá og eftirvæntingu, læddist upp úr rúminu, stiklaði léttstíg fram bæinn og tók sjal yfir herðar sér.

Svo fór hún út hljóðlega.

Hana langaði til þess að hlaupa fram í lækjargilið, svo hún yrði fljót, en kyrðin var svo mikil, að hún þorði það ekki; þorði naumast að draga andann eðlilega; þessa heilögu ró, sem hvíldi yfir allri náttúrunni, mátti ekki trufla — hlaut að vera brot á móti öllum goðmögnum hennar.

Og Sigrún leið fram eftir, að kalla án þess að koma við jörðina; það var hugurinn, sem var svo léttur, hlökkunin að lesa bréfið, og allar hinar mörgu og kæru framtíðarvonir, sem lyftu

henni upp á vængi sína, flugu með hana fram í lækjargilið og settu hana niður í litla bollann við lækinn; ekki skildu þau við hana, heldur settust flötum beinum umhverfis hana og biðu með eftirvæntingu, að hún segði þeim til verka.

Sigrún reif bréfið upp og fletti því í sundur. Það var frá Sveini, en svo dauðans — dauðans stutt. Hún hafði vonast eftir löngu bréfi eftir allan þennan tíma — hálft ár, sem hann hafði ekki skrifað. En hún hafði engan tíma til að hugsa um það; hún varð að lesa þessar fáu línur og svo byrjaði hún:

Reykjavík 1. júlí 1900.

Heiðraða fröken Sigrún Jónsdóttir, Hjalla!

Um leið og ég þakka þér fyrir öll tilskrifin, og alla þá daga, sem við höfum leikið saman, læt ég þig vita, að ekkert getur orðið af því, að vegir okkar liggi saman í framtíðinni.

Ég hefi hugsað um það frá öllum hliðum og kemst ekki að annarri niðurstöðu, en að það, sem við kölluðum trúlofun, hafi verið tómur barnaskapur og leikur, er ekki getur gengið að við leikum, þegar við vitkumst meira.

Ég finn vel að mér veitist létt að gleyma öllum barnaleikjum okkar — hefi gleymt mörgu strax — og það sama vona ég að þú gerir.

Ég vona að þú skoðir málið frá skynsemis sjónarmiði, og þá hlýturðu að fallast á það, að ég hefi rétt fyrir mér.

Fleira þarf ég ekki að skrifa; þetta er nóg til þess, að þú hlýtur að skilja mig.

Með kærri kveðju og óskum alls hins bezta.
Sveinn Sveinsson (frá Ási).

Svona hljóðaði það, bréfið sem hún hafði svo lengi þráð.

Hún átti bágt með að skilja það og las það aftur — las það mörgum sinnum, eins og hún væri að læra það utan að.

En svo stóð alt saman skýrt, og það var eins og hjarta hennar væri sargað í sundur með egglausu járni.

Hann var hættur að elska hana; hafði brugðið heit sitt og búinn að gleyma henni.

Hún fleygði sér á grúfu og grét. Og verurnar, sem höfðu borið hana á vængjum sínum fram í bollann og beðið óþreyju-

fullar eftir því, að hún segði þeim til verka, læddust allar í burtu; þær höfðu ekkert að gera, að minsta kosti ekki að þessu sinni.

Það leið langur tími þangað til gráturinn minkaði og hún gat áttað sig; en þráin að skilja þetta alt saman, finna undirstöðuna að þessum óvæntu fréttum, mýkti ekkann og sefaði grátinn.

Æ, því hafði hann gert þetta, unnustinn hennar, sem hún hafði treyst og elskað af öllu hjarta? Því hafði hann gleymt henni og hætt að elska hana? Því hafði hann byrlað henni þetta beiskjublandaða full, og borið framtíð hennar þyrna og þistla? Hann, sem var sólin og sumarið og hafði fyrir skömmum tíma helt geislum út yfir líf hennar, og hún hafði vonað að svo yrði eftirleiðis. — Hann Sveinn! Því hafði hann gert þetta? — Æ, þetta var svo ömurlega kalt og nístandi, að hún gat ekki borið það. —

Svo brast gráturinn fram enn þá öflugri en áður, og engin hugsun komst að; brjóstið þandist út og gekk upp og niður með þungum sogum; hjartað var hætt að slá og blóðið í þann veginn að storkna í æðum Sigrúnar.

Svo kom ákafur ekki, sem varaði nokkura stund; gráturinn fór að jafna sig, hugurinn að kyrrast og hjartað svolítið að hreyfast.

Hvað henni fanst það rólegt að mega deyja þarna, ef hún bara gæti grátið sig í hel; það var eitthvað betra heldur en að vera að flækjast í þessari veröld.

Hvað hún skyldi verða ánægð, ef hvammurinn litli, sem hún sat í, vildi rifna í sundur og svelgja hana; þar gat hún leikið sér að minningunum og vonunum, sem hvammurinn hafði að geyma.

Hvað varðaði hana um lífið? Ekki neitt. Það var ekkert líf framar, enginn neisti, sem hægt væri að nota til uppkveikju, þó eldiviður væri nógur.

Svo leið langur tími.

Sigrún hvíldi í dvala eða leiðslu og vissi hvorki í þennan heim né annan. Það var farið að birta mikið, þegar hún áttaði sig. Hún stóð upp, kreisti bréfið í höndunum og horfði á lækinn. Svo tók hún bréfið og reif það í smástykki; tók svo eitt og eitt stykki, þangað til hún hafði ekkert eftir, og kastaði í lækinn. Og straumurinn tók hvert stykki og fleygði því langar leiðir, þangað til það hvarf sjónum hennar.

Svona hafði það gengið með Svein; hann hafði smámsaman fjarlægst hana þangað til hann hvarf með öllu.

Sigrún beit á vörina og hörkudrættir færðust um andlitið.

Var það ekki lítilmenska að leggja árar í bát? Átti hún að láta Svein frétta það, að bréfið hefði haft þau áhrif á hana, að hún hefði ekki treyst sér að bera lífið? — Nei, það mátti hún ekki, þó erfitt yrði að glæða þann eld, sem virtist vera slokna∂ur með öllu. Það var of mikið gert fyrir Svein, að láta lífið hans vegna — alt of mikið. Hún hefði getað það fyrir nokkurum klukkustundum, en nú var það of seint. Nei, um að gera að láta Svein frétta það, að henni veittist létt að gleyma honum. Hvað átti hún að fást um það, þó hún hefði einu sinni elskað hann mest allra manna, og virt hann svo mikils, að hún taldi engan hans jafningja? Það sýndi sig nú hvaða maður hann var. Alt eins víst, hann hafi aldrei elskað hana? Þó ástarorð hans væru þýð og létu vel í eyrum og atlot hans óaðfinnanleg, þá var eins víst, að það hafi aldrei verið meining hans að elska hana. Hann hafði leikið að ást hennar, sem var svo hrein og fölskvalaus. En hvað var hún að tala um ást framar? Hún átti enga ást lengur — hún var steindauð og engin von að hún yrði vakin upp aftur.

Nei, Sveinn varð að vita það — hann varð að frétta það með einhverju móti, að hún hefði partað hjarta sitt sundur, til þess að ganga úr skugga um það, að þar inni leyndist ekkert, sem hann gæti eignað sér.

Og lifði hún það, að hún sæi Svein aftur, þá skyldi hún sýna honum svo mikla fyrirlitningu, að annað eins hefði aldrei þekst áður.

Að lifa og starfa, það var það, sem hún átti að gera. Gleyma fortíðinni með öllu. Hún var ekki þess virði, að hennar væri að nokkuru minst.

En þegar dagurinn kom, ætlaði hann ekki að þekkja Sigrúnu, þar sem hún stóð í litla bollanum og horfði dreymandi augum fram á lækinn; honum virtist hún svo breytt, að hann gat naumast trúað því, að hún væri sama stúlkan, sem hann hafði strítt síðast. Hann var líka að hugsa um annað, sem hann botnaði ekkert í. Nóttin hafði aldrei verið eins undarleg, þegar fundum

þeirra bar saman, eins og í þetta skifti. Hún var eitthvað utan við sig og talaði ekki eitt einasta orð til hans um leið og hún hvarf. Það var þó nokkuð, sem hann átti ekki að venjast-

— Um hádegisbilið kom Þóra, húsfreyjan á Ási, út að Hjalla. Hún kvað erindið ekki vera annað en að segja »uppáhaldinu sínu« frá því, að nú væri Sveinn sonur sinn búinn að höndla hamingjuhnossið; það væri hvorki meira né minna, en að hann væri opinberlega trúlofaður einhverri ríkustu kaupmannsdótturinni í Reykjavík. Svo bætti hún við og leit til Sigríðar, móður Sigrúnar: »Ef menn vilja skapa börnunum sínum góða og óhagganlega framtíð, þá er ekki umtalsmál annað, en að senda þau til Reykjavíkur. Við höfum þarna ótvírætt dæmi, þar sem Sveinn sonur minn er. Hvað hefði svo sem orðið úr honum, hefði hann verið heima? Hann hefði gifst einhverri sveitastelpudruslunni, sem ekkert kann að vinna, og farið svo á hreppinn eftir fáein ár! Nei, maður verður að líta á framtíð barnanna sinna fyrst og fremst.« Og Þóra reri sér svo makindalega á búrkistunni og ánægjan var sýnileg í öllum hennar hreyfingum, en hún tók ekkert eftir því, hvernig »uppáhaldið hennar« skifti litum; hvernig Sigrún fölnaði og roðnaði með litlu millibili.

Einar E. Sæmundsen.

Stjórnin og embættisgjöldin.

»Hvaðan kennir þef þenna?« —
»Þórðr andar nú handan.«
Sturlunga I, 17.

Svo virðist sem stjórninni okkar og nánustu skriðdýrum hennar hafi orðið næsta bimbult af ritgerð minni um »embættisgjöld Íslands« í síðasta árg. Eimr. Það er eins og komið hafi verið við hjartað í þeim, þegar minst var á embættisgjöldin og sýnt fram á, að þau væru óhæfilega mikil. Þeim hefir auðsjáanlega fundist, að hér gæti verið hætta á ferðum fyrir matarpólitík þeirra, ef augu kjósenda kynnu nú að opnast svo fyrir sannleika greinarinnar, að þeir færu að krefjast umbóta í þessa átt. Því ef embættunum

yrði fækkað, hvernig ætti þá stjórnin að fara að því, að koma öllum þeim að kjötkötlunum, sem nú mæna vonaraugum á hana og að eins verður haldið í trúnni með voninni um einhvern bita? Miklu nær væri að fjölga embættunum, þau væru fremur of fá, en of mörg.

Stjórninni hefir því fundist brýna nauðsyn til bera að senda einhvern af sínum trúu þjónum út af örkinni, til þess að prédika þetta »evangelíum« fyrir lýðnum. Og henni hefir ekki þótt neinum standa það nær en nýdubbaða konungkjörna þingmanninum sínum, prófessornum með leigutitlinum[1]), þar sem hann fengi sinn drjúga skerf af embættisgjöldum landssjóðs, án þess þó að þurfa að inna nokkur embættisstörf af hendi. En maðurinn þó á bezta aldri og vel verkfær að áliti stjórnarinnar, sem hún bezt hefir sýnt með því, að álíta hann öðrum fremur fallinn til þess að auka starfskrafta alþingis.

Og prófessorinn hefir heldur ekki látið á sér standa[2]). Hann hefir óðara þrammað af stað og þeytt upp úr sér heljarmiklum ropa í hinu pólitiska tímariti stjórnarinnar »Andvara« (1905). Það átti líka svo vel við, að þessi ritgerð, sem gerir sitt ýtrasta til að rugla og svæfa lesendur sína, kæmi einmitt fram í því riti, sem Jón Sigurðsson heitinn stofnaði til þess, að halda þjóðinni vakandi og hvetja hana til að hafa »andvara« á sér gegn stjórninni og hennar árum eða sendisveinum. Í því skyni hefir og þetta rit hingað til verið styrkt af almannafé; en nú er þeim landssjóðsstyrk varið til að stinga þjóðinni svefnþorn, og hún þannig látin borga úr eigin vasa þau svefnmeðul, sem stjórninni og hennar fylgifiskum þóknast að brugga henni.

Höf. hefir sem sé álitið, að það gæti orðið miður vinsælt að andæfa aðalstefnunni í ritgerð minni: að bæta fjárhag landssjóðs með því, að draga sem mest úr embættiskostn-

---

[1]) Samkvæmt »Hof- og Statskalenderen« verða þeir, sem eins og dr. B. M. Ólsen hafa án embættis fengið metorð í 3. flokki, að greiða 80 kr. í ársleigu (eða metorðaskatt) af titli sínum. — En þó að þessi skattur samkvæmt Stöðulögunum eigi eins og allir aðrir skattar að renna í landssjóð, þá sést hann ekki tilfærður í fjárlögum vorum. Hann virðist því vera eitt af því, sem »Heimastjórnin« okkar ætlar að gefa Dönum til að ávinna sér velþóknun þeirra.

[2]) Öllum kunnugum kemur líka saman um, að enginn þingmanna sé meira skríðandi fyrir stjórninni en hann, — nema ef vera skyldi Pétur Zöllnersfulltrúi, sem samdeildarmenn hans segja, að hvert sinn hafi orðið mál, ef þó ekki væri nema andað í garð stjórnarinnar.

aðinum. Hann þorir því ekki annað en að játa, að út á aðalefni ritgerðarinnar sé ekkert að setja. Allir Íslendingar, hverjum flokki, sem þeir fylgi, muni vera mér samdóma um það, að vér eigum að gæta alls sparnaðar í þessari grein, að vér eigum að afnema óþörf embætti og ekki setja ný á stofn, nema brýna nauðsyn beri til. Ef hann nú hefði sett punkt á eftir þessum ummælum sínum og látið þar við sitja, þá hefði honum tekist að gera þeirri stjórn, sem hann er að reyna að þjóna, meiri greiða, en nemur þeim ógreiða, sem hann nú hefir gert henni. Því auðvitað var hyggilegast af stjórninni að grípa þá sparnaðarleið, sem ég var svo góðviljaður að benda henni á, feginshendi og nota hana í einu landinu til heilla og sjálfri sér til vinsælda.

En slíkum hyggindum er ekki að heilsa hjá þeim herrum. Því sjaldan bregður mær vana sínum og rata skærin götu sína, eins og þar stendur. Ummælin um sparnaðinn eru aðeins notuð eins og sykurmoli, sem krökkum er gefinn, til þess að þau skuli síður taka eftir beiskjubragðinu að meðalinu, sem þeim er gefið inn. Því að þessu einmitt er svo varið hér, sýnir öll ritgerðin, sem á eftir fer. Hún fer sem sé öll í þá átt, að reyna að sanna, að engin þörf sé á neinum sparnaði í embættisgjöldunum. Þau séu ekki svo mikil. Þau séu jafnvel minni á hvern íbúa á Íslandi en í Danmörku og talsvert minni en í Færeyjum. Af þessu er svo lesandanum ætlað að draga þá ályktun, að þegar ástandið sé svona glæsilegt, þá sé svo sem ekki mikil ástæða til að vera að hugsa um sparnað með fækkun á embættum. Það sé meira að segja óhætt að fjölga þeim enn að mun, enda hefir stjórnin og meiri hluti hennar á alþingi ekki svikist um að gera það á síðasta þingi, og mun þó ætla sér að gera betur næst.

Og hver er svo aðferðin, sem beitt er til þess að komast að þessari niðurstöðu og fá lesendurna til að renna slíkri lokleysu niður? Hún er eiginlega tvenskonar eða með tvennu móti.

Aðferðin er fyrst og fremst gamla »receptið« alkunna, sem Heimastjórnarliðið er orðið svo alræmt fyrir hin síðustu árin, af því það hefir verið svo þráfaldlega notað hvað ofan í annað. Þetta »recept«, sem flestir nú kannast við á Íslandi, hljóðar svo: Þegar þú ætlar þér að fremja einhverja ósvinnu eða skammarstrik, þá skaltu hrópa upp eins hátt og þú getur, að nú séu andstæðingar þínir að gera einmitt það, sem þú ætlar þér að gera. Þá leiðir þú gruninn frá sjálfum þér og yfir á þá, því engum, sem

ekki þekkir þig því betur, mun detta í hug, að þú sért sjálfur að fremja þá óknytti, sem þú með heilagri vandlæting og sakleysissvip ert að bregða öðrum um. Allra augu munu einblína á andstæðinginn, en þig grunar enginn, svo að þú getur í næði aðhafst hvað sem þú vilt, án þess að nokkur taki eftir því.

Í útlöndum hefir þetta lengi verið alkunnugt bófabragð. Þegar t. d. þjófur hefir stolið og læðist burt með þýfið, þar sem margt manna er á ferð, þá bendir hann á einhvern saklausan álengdar og hrópar upp yfir sig: »Heftið þjófinn!« Fer þá vanalega svo, að allir fara að elta þann, sem á var bent, en engum dettur í hug að gruna þjófinn sjálfan, sem hrópar, og sleppur hann því burt og er kominn veg allrar veraldar áður en menn átta sig á bragðinu. Á Íslandi hefir þetta bragð aftur víst sjaldan verið notað, fyr en Heimastjórnarliðið tók það upp í öðru formi, er það innleiddi það í hina pólitisku baráttu sína. En síðan það einu sinni komst upp á að nota það, hefir því óspart verið beitt. Og ritgerð prófessors Ólsens ber þess ljósan vott, að hann álítur, að það geti enn komið að góðu haldi.

Prófessorinn byrjar sem sé ritgerð sína með því að staðhæfa, að ég hafi í ritgerð minni »beinlínis reynt til að villa almenningi sjónir um embættiskostnaðinn með þeim öfgum og ósannindum, sem engu tali taki« og að ég »rangfæri mínum málstað í vil, skrökvi og ýki«. Þetta er auðsjáanlega aðeins gert til þess, að leiða gruninn um rangfærslur og ýkjur frá sjálfum honum og yfir á mig. Því hver, sem mína grein les og ber hana saman við fjárlög vor (1904—5) og þau önnur skjöl, sem ég vitna í, mun skjótlega sannfærast um, að ég tilfæri allar tölur hárrétt úr þeim, nema að ég hefi á einum stað af ógáti slept úr 500 kr. mér í óhag, sem því varla munu geta kallast ýkjur. Aftur hefi ég alstaðar, þar sem ég gat ekki beint stuðst við fjárlögin, verið svo varkár að geta þess nákvæmlega, á hverju ég bygði, og taka skýrt fram, þegar tölurnar voru áætlaðar. Sömuleiðis hefi ég skift öllum embættisgjöldunum þannig niður í flokka, að hverjum lesanda, sem ekki væri mér sammála um, hvað með ætti að teljast, væri í lófa lagið að draga það frá. Það er því svo langt frá, að um nokkrar ýkjur eða rangfærslur geti verið að ræða í ritgerð minni, að þar er alt gert, sem unt er, til þess að skýra svo rétt og glögt frá, að enginn geti um vilst, hvað satt er og ótvírætt.

Aftur er ritgerð prófessorsins sjálfs full af hinum staðlausustu

ýkjum og rangfærslum, einkum að því er snertir embættiskostnað Dana og Færeyinga og samanburð á honum og embættisgjöldum vorum, eins og ég bráðum skal sýna.

Hins vegar hefir hann ekki getað komið ýkjunum eins mikið við, þegar um embættisgjöld Íslendinga var að ræða, því þá var um að gera að láta þau sýnast sem minst. En þá er þeirri aðferðinni beitt, að reyna að rugla lesendurna ýmist með óviðkomandi athugasemdum eða með því, að raða tölunum á annan hátt, en ég hefi gert, draga frá á einum stað og leggja við á öðrum, og koma þessu svo fyrir, að þeim, sem ekki nenna að hafa fyrir að bera þetta saman við mína ritgerð, geti sýnst, að þar hafi verið eitthvað rangt eða miður nákvæmt.

Það mætti æra óstöðugan að elta ólar við allar rangfærslur og útúrsnúninga prófessorsins, enda tæki það upp meira rúm en Eimr. má missa frá öðru þarfara. En nokkur skil verð ég þó að gera honum, til þess að sýna, hve mikið er að marka það, sem hann segir.

Hann byrjar þá með því að staðhæfa, að laun allra starfsmanna, sem launaðir eru af landssjóði, beri ekki að telja til embættisgjalda. Þannig séu t. d. laun verkfræðings landsins ekki annað en útgjöld til vega og samgöngubóta á landi, og laun vitavarða gjöld til samgöngubóta á sjó. Er hún ekki sláandi sönnunin sú arna! Jú svo sláandi, að engum dettur í hug að neita, að þetta sé rétt. En það er aðeins sá hængur á, að með líku móti mætti sanna hið sama um laun hér um bil allra annarra embættismanna. Eins og laun póstmeistarans séu nokkuð annað en útgjöld til póstmála (ɔ: samgöngubóta), eða kennaranna við latínuskólann annað en útgjöld til skólamála, eða dómaranna annað en útgjöld til dómsmála. Væri upptalningunni haldið áfram á þessa leið, yrði það líklega ekki ýkjamikið, sem telja mætti til embættiskostnaðar.

Þá segir höf., að ég gleymi að geta þess, að því er vitavörzluna snertir, að vitagjald skipa geri betur en borga allan kostnað til vita. O, sussu nei, herra prófessor! Þetta var ekki af gleymsku, heldur beint af því, að ég fann enga ástæðu til að vera að fimbulfamba um það, sem kom málinu enga vitund við. Ég var aðeins að sýna, hver embættisgjöldin væru, en ekki hvernig það og það embætti borgaði sig. Ef ég hefði látið í ljósi að launin til vitavarða væru óþörf eða þeim illa varið, þá

hefði verið sök sér, þótt mér hefði verið svarað með slíkri athugasemd, en nú er hún út í bláinn.

Þá komum við til flokkanna og athugasemdanna við þá.

I. Laun embættismanna, greidd úr landssjóði.

Þar hefir höf. rétt að mæla, að laun landritara og 3 skrifstofustjóra eigi að vera 16,500 kr., en ekki 16,000 kr., eins og stendur í ritgerð minni, annaðhvort fyrir vangá eða mislestur í prentuninni. En ekki verður sú leiðrétting til að minka embættisgjöldin. Hinsvegar nær það engri átt, er höf. vill ekki telja tollheimtulaun sýslumanna til embættisgjalda, af því að tollheimtunni fylgi mikil peningaábyrgð. Sama er að segja, þar sem prófessorinn vill draga 3,500 kr. frá 11. tölulið hjá mér (»Landssjóðstillag til prestastéttarinnar«), og bæta þeim við á öðrum stað, af því að þessi upphæð gangi »til viðbótar eftirlaunum presta og prestsekkna«, en ekki til *launa* presta. Þetta er ekkert annað en útúrsnúningur og tilraun til að villa mönnum sjónir. Ég hefi sagt, að hið nefnda landssjóðstillag (19,100 kr.) gengi til prestastéttarinnar, og það gerir það jafnt fyrir því, þótt nokkur hluti þess gangi til uppgjafapresta og prestsekkna.

II. Gjöld við embættisrekstur, greidd úr landssjóði.

Þar vill próf. álíta oftalið hjá mér »endurgjald fyrir burðareyri embættismanna«, af því að þessu fé sé varið til að kaupa frímerki og renni því aftur í landssjóð. En ætli frímerkin yrðu ekki keypt alveg eins, þótt embættismennirnir fengju ekki þetta endurgjald fyrir þau. Jú, sannarlega. En munurinn væri aðeins sá, að þá yrðu embættismennirnir eins og hver annar að borga frímerkin úr eigin vasa, í stað þess að nú borgar landssjóður þau. Það mætti alveg með sama rétti draga alt það frá embættisgjöldunum, sem embættismenn borga í skatt til landssjóðs, af því að þeir peningar renna líka aftur inn í hann, alveg eins og burðareyririnn.

Sama tilraun til að villa kemur fram þar sem próf. fræðir oss um, að aukakostnaðurinn við yfirréttinn gangi ekki til embættismanna, heldur til sendiboða, eldiviðar og viðhalds. Hvar hefi ég sagt, að þetta fé gengi til »embættismanna«? Ég hefi tilfært það sem tölul. 10 undir »gjöld við embættisrekstur« og kallað það »aukakostnað«. Er það ekki fullskýrt? Hvað eiga þá slíkir útúr-

snúningar að þýða, þar sem alt er svo hárrétt, að við engu verður haggað?

III. Laun opinberra starfsmanna, greidd úr landssjóði.

Þessum flokki (81,456 kr.) vill próf. alveg sleppa sem óviðkomandi embættiskostnaði, af því þessir menn geti ekki með réttu talist embættismenn. En þó þeir heiti ekki svo á lagamáli, þá eru þeir það samt í raun og veru og eru svo kallaðir í daglegu tali í öllum löndum. Það er heldur ekki nema á Íslandi, sem próf. vill sleppa þessum gjöldum í yfirliti yfir embættiskostnaðinn. Þegar til Danmerkur kemur, þá er sjálfsagt að telja laun allra opinberra starfsmanna með embættiskostnaðinum og bera hann svo saman við embættiskostnaðinn íslenzka að frádregnum öllum starfsmannalaunum. Ekki vantar samkvæmnina! Og ekki nóg með það, að allir sams konar starfsmenn (t. d. póstmenn) og til eru á Íslandi séu þar taldir með, heldur líka allir starfsmenn við járnbrautir ríkisins og ritsímana. Það átti líka svo vel við, af því að svo mikið er um járnbrautir og ritsíma á Íslandi til samanburðar! Og hver áhrif þetta muni hafa á samanburðinn, má bezt ráða af því, að laun starfsmanna og embættismanna (sem eru nauðafáir, flestir starfsmenn) við járnbrautir Dana, póstmál og ritsíma nema $17^1/_2$ milj. kr. Þegar nú svona samvizkusamlega er að farið: öllum starfsmönnum slept Íslands megin, en þeir allir teknir með Dana megin og þar ofan á hrúgað feikn af starfsmönnum, sem ekki eru til á Íslandi, þá er nú engin furða þó að vogarskálin hallist frá réttu lagi í samanburðinum!

IV. Uppeldiskostnaður embættismanna (ekki áður talinn).

Hér reynir próf. enn að rugla lesendurna með því, að breyta um röðina á tölum mínum og flytja þær til. En finnur þó í rauninni ekkert oftalið hjá mér. Hann vill reyndar sleppa 400 kr. fyrir leigulausan bústað rektors í latínuskólanum, en slíkt nær engri átt, þar sem laun rektors eru lögákveðin 4000 kr., sem hann getur eftir eigin geðþótta fengið greidd hvort sem hann heldur vill með þeirri upphæð eða með 3,600 kr. og leigulausum bústað. Þá vill hann og sleppa styrk til dýralæknaefna og nokkru af gjöldum til lærða skólans, en slíkt kemur ekki til nokkurra mála. En þegar hann síðar kemur til Danmerkur, þá telur hann með uppeldiskostnaði embættismanna allan styrk til gagnfræðaskólanna,

og styrk kenslumálaráðaneytisins til leikara, rithöfunda o. s. frv., þótt ég hafi slept öllu þess konar í mínu yfirliti, og aðeins talið hin föstu embættislaun til kennaranna við Akureyrarskólann, en engin önnur útgjöld til hans né til Flensborgarskólans, af því að þetta gengur ekki til uppeldis embættismanna. Það er sama samkvæmnin í þessu og fyrri daginn hjá prófessornum, er hann var að bera saman starfsmannalaun Íslendinga og Dana!

V. Eftirlaun og styrktarfé.

Um þessa upphæð tók ég það greinilega fram, að hún væri áætluð, af því mér væri ekki fullkunnugt um eftirlaun ýmsra manna, sem við hefðu bætzt síðan síðustu fjárlög voru samin. Ég sagði að láta mundi nærri að hún mundi verða 60,000 kr. á ári. Próf. segir: þetta er of hátt, samkvæmt skýrslu landritara verður hún ekki nema rúmar 54,000 kr. En þess ber að gæta, að þegar ég skrifaði ritgerð mína, voru nokkrir menn með mjög háum eftirlaunum á lífi (t. d. Páll heitinn amtm. Briem o. fl.), sem fallnir voru frá, þegar landritarinn gaf skýrslu sína og próf. skrifaði, og kemur þá í ljós, að upphæð mín hefir einmitt verið rétt áætluð. Því upphæðin hefði verið um 60,000 kr., ef þessir menn hefðu lifað. En að menn á bezta aldri mundu deyja svona fljótt, gat ég auðvitað ekki vitað. — Að eftirlaunabyrðin mundi minka síðar meir, hefi ég beinlínis vikið að á bls. 17, þó próf. hermi hið gagnstæða, að ég þegi yfir því.

Um VI. flokkinn (laun til starfsm. Landsbankans og búnaðarráðanauta) þýðir ekki að þrátta, þar sem annar bara segir »klipt«, en hinn »skorið«. En geta vil ég þess, að þegar próf. fer að telja saman embættiskostnað Dana, þá telur hann sjálfur með »ráðanauta viðvíkjandi fiskiveiðum og búnaði«, þó hann vilji ekki heyra slíkt nefnt á Íslandi í því sambandi!

Þá segir próf., að ekki dugi að telja VII. flokkinn (laun eða fastar tekjur presta) með launabyrði landsmanna, af því að meiri hlutinn af föstum tekjum presta séu tekjur af kirkjueignum. En hvað kemur það málinu við? Eins og kirkjueignirnar séu ekki eign þjóðfélagsins og tekjunum af þeim mætti ekki verja til annarra þarfa, ef þeim væri ekki einmitt varið til að launa prestunum. Samkvæmt kenningu prófessorsins ætti þá heldur ekki að mega telja laun sýslumanna með embættisgjöldum, ef menn fyndu upp á að láta tekjurnar af þjóðjörðum landsins ganga beint upp í laun þeirra,

Þá ætti jarðeigandi bóndi heldur ekki að hafa nein útgjöld til vinnumanns síns, ef hann borgaði honum kaup sitt með eftirgjaldi af jarðeign, sem hann ætti. Allir munu sjá, hvílík firra sú kenning er. Útgjöldin eru hin sömu, hvort sem tekjum af eign eða tekjum af atvinnu er varið til að standast þau.

Þegar prófessorinn með öðrum eins athugasemdum og þessum þykist vera búinn að sanna, að embættisgjöldin séu miklu minni en ég hafi talið þau, finnur hann loks að því, að ég skuli hafa borið þau saman við tekjur landssjóðs, en ekki saman við útgjöld hans, sem nemi meiru. Alt er nú á sömu bókina lært! Það hefði verið verið vit í því eða hitt þó heldur að miða embættiskostnaðinn við útgjöldin, sem hjá bruðlunarsamri stjórn geta vaxið fram úr öllu hófi með aukinni skuldasúpu. Hinn eini rétti mælikvarði, sem miðað verður við, eru náttúrlega tekjurnar, en ekki hve útgjöldin geta orðið mikil, þegar menn fara fram úr tekjunum og hleypa sér í skuldir.

En þó að athugasemdir prófessorsins séu ærið bágbornar um embættisgjöldin íslenzku, kastar þó fyrst tólfunum, þegar hann fer að skýra frá embættiskostnaði Dana og bera hann saman við embættiskostnað vorn.

Ég hafði í ritgerð minni sagt, »að í Danmörku, þar sem árstekjur ríkissjóðsins væru 70 miljónir, gengju ekki nema tæplega 8⁰/₀ af öllum árstekjum landsins til embættislauna (borgaralegir embættismenn), og þó kostnaður við her og flota væri dreginn frá, næmu þó embættislaun Dana ekki nema tæplega 10⁰/₀ af öllum öðrum útgjöldum þjóðfélagsins«.

Prófessorinn gerir nú ráð fyrir, að ég hafi reiknað þetta út eftir fjárlögum Dana. Og svo tekur hann þessi fjárlög fyrir (reyndar fjárlög, sem eru einu ári yngri en þau, sem miðað er við í grein minni, og þar sem tekjurnar því eru 6 milj. hærri), og fer að reikna út eftir þeim embættisgjöldin. Og niðurstaðan, sem hann kemst að, verður þá sú, að embættiskostnaður Dana sé tæplega 38⁰/₀ í samanburði við árstekjur þeirra, eða nærri því 5 sinnum hærri en ég hefi sagt hann.

Ég ætla nú alveg að leiða hest minn frá að benda á allar þær firrur og ýkjur, sem koma fram í þessum reikningi, þó margar þeirra liggi í augum uppi. Hins nægir að geta, að prófessorinn er enginn maður til að reikna út embættiskostnað Dana á þennan hátt. Til þess þarf bæði margfalt meiri þekkingu og

margfalt fleiri skilríki en hann á nokkur tök á. Það er því engin furða, þó niðurstaðan hafi orðið bágborin hjá honum; en hitt er meiri furða, að hann skuli hafa ætlað sér þá dul, að geta komist að réttri niðurstöðu á þennan hátt. Það er ólíkt viðfangsefni í þessum sökum, fjárlög Dana og fjárlög Íslendinga.

Þetta var m é r frá upphafi fullljóst. Mér datt því aldrei í hug að gera nokkra tilraun til að reikna embættiskostnað Dana út eftir fjárlögum þeirra. Ég vissi að ég var ekki maður til þess. Ég bygði því mínar tölur á ofurlítið traustara grundvelli en slíkum útreikningi.

Ég gerði sem sé skriflega fyrirspurn um þetta til Hagfræðisskrifstofu ríkisins, og hún sendi svo einn af skrifstofustjórum sínum á minn fund til að skýra málið fyrir mér — mann, sem nýlega hefir kept um kennarastöðu í hagfræði og stjórnvísindum við háskólann, og því er enginn skussi í þessum fræðum. Hann kvað skrifstofuna ekki hafa reiknað þetta út sérstaklega. En hún hefði nýlega reiknað út fyrir ríkisþingið, hve miklu eftirlaunabyrði ríkisins (*réttur til eftirlauna*) næmi, og þar sem eftirlaunarétturinn stæði í ákveðnu hlutfalli við embættislaunin, þá mætti segja með vissu, hve miklu þau næmi, svo að ekki gæti skakkað nema örlitlu broti úr hundraðstölu. Og yrði þá niðurstaðan, að samanborin við árstekjur ríkisins (70 milj.) næmu þau tæplega 8°/o af þeim.

Ég læt nú hvern sjálfráðan um það, hvern menn vilja taka trúanlegri, skrifstofustjóra Hagfræðisskrifstofunnar eða próf. B. M. Ólsen með sínum fáránlega útreikningi. Sjálfur hefi ég ekki borið við að gera neinn útreikning yfir embættislaun Dana, heldur bygt á þeirri traustustu heimild, sem unt var að fá í öllu ríkinu.

Hverjum megin skyldu svo öfgarnar og ýkjurnar vera, herra prófessor!

Að því er snertir samanburð minn við embættiskostnað Færeyinga, þá bygði ég þar á alveg sömu heimild, og finn því enga ástæðu til að verja þær tölur mínar frekar.

Ég vona að lesendum mínum sé nú orðið ljóst, að ritgerð prófessorsins er ekki skrifuð af löngun til að leita sannleikans, heldur eru refarnir til þess eins skornir, að rugla alþýðu og svæfa, svo að henni skuli sýnast embættisgjöldin sem minst og því ekki finna ástæðu til að heimta, að úr þeim sé dregið. Og þar sem enginn getur staðið nær stjórn vorri, en prófessorinn stendur, er

auðsætt, að rödd hans er ekkert annað en bergmál af rödd hennar sjálfrar. Hún vill ómögulega draga neitt úr embættisgjöldunum, heldur miklu fremur auka þau.

Þar sem prófessorinn í niðurlagi greinar sinnar leitast við að sýna, að ég hafi á alþingi stundum greitt atkvæði með launahækkunum, þá er mér enginn ami í því. Það ríður að engu leyti í bága við sparnaðartillögur mínar, þó hann máske haldi það. Þær stefna einmitt að því, að draga úr embættiskostnaðinum með því, að fækka embættunum, að leggja þau embætti niður, sem unt er án að vera. En hitt hefi ég aldrei lagt til, að skera laun þeirra embættismanna, sem við þurfum með, svo við neglur sér, að þeir eigi við sultarkjör að búa. Ég hefi þvert á móti lagt til að hækka laun sumra embættismannanna (t. d. prestanna) jafnframt og þeim er fækkað. Stefna mín er og hefir ávalt verið: Svo fá embætti, sem unt er að komast af með, en viðunanleg laun handa þeim, sem við þurfum á að halda. Þessi regla hygg ég að verði hollust fyrir þjóðfélagið.

Ég skal ekki eltast lengur við prófessorinn og firrur hans, en að lokum geta þess eins, að þyki honum ég hafa verið nokkru tannhvassari í þessu svari mínu, en ég á vanda til, þá vil ég aðeins minna hann á málsháttinn danska:

»*Som man raaber i Skoven, faar man Svar*«.

V. G.

Ritsjá.

JÓNAS GUÐLAUGSSON: VORBLÓM. Æskuljóð. Rvík 1905.

Það er ekki stórt kver að tarna, rúmar 40 bls. En snoturt er það óneitanlega, hvort sem litið er á letrið og pappírinn eða ljóðin, sem prentuð eru á hann. Það eru vorblóm, sem bæði hafa lit og ilm, og benda því ótvírætt á, að sá jarðvegur, sem þau hafa í vaxið, muni með vaxandi ræktun og hækkandi sól geta framleitt fallegan sumargróða.

Þegar þess er gætt, að þetta eru æskuljóð 18 vetra unglings, kveðin á skólaárum hans (einum 3 árum), þá má ekki vega þau á sömu vog og verk fullþroskaðra manna. Menn búast ekki við neinum meistaraverkum af mönnum á þeim aldri. Og sumir eru jafnvel fyrirfram svo sannfærðir um, að kvæði jafnungra manna geti ekki haft

neitt verulegt skáldlegt gildi, að þeim dettur ekki í hug að líta við þeim, enda verður það ekki varið, að oft hafi þeir lítils í mist við það. En vorblómin hans Jónasar eru sannarlega þess verð, að við þeim sé litið. Það er óvanalegt að sjá svo snemmsprottinn gróður með jafnlitlum bernskumörkum. Því sannast að segja höfum vér ekki fundið þá æskugalla á þessum ljóðum, sem vér að sjálfsögðu bjuggumst við hjá svo ungum höfundi. En æskukosti höfum vér þar fundið marga, hita og fjör og lifandi frelsisþrá og ættjarðarást. Og eigi allsjaldan er svo haglega slegið á tilfinningastrengi lesandans, að manni verður ósjálfrátt að hugsa: Svona getur sá einn slegið, sem hefir neistann, sem er efni í skáld. *V. G.*

Z. TOPELIUS: SÖGUR HERLÆKNISINS. II. Ísaf. 1905.

Þetta er annað bindið af sögum þeim, er getið var um í Eimr. XI, 151—3 og hefir það alla hina sömu kosti og fyrsta bindið. Eru í því sögur frá dögum Karls X. Gústafs og Karls XI. Svíakonunga, og allri bókinni skift í 3 meginþætti (»Maður hafnar hamingju sinni« — »Galdrakonan« — »Mæníemíhöllin«) og svo hverjum þætti aftur í smærri kafla með sérstakri fyrirsögn. En öll bókin þó í rauninni ein samanhangandi saga og eins konar áframhald af 1. bindinu. Bókin er ljómandi skemtileg og þýðingin góð, þótt líkir gallar séu víða á orðaskipun og getið var um við 1. bindið. Prófarkalesturinn er og nú betri, þótt gallar séu á enn, einkum ósamræmi í stafsetning og samsett orð stundum slitin í sundur óþægilega, og eins setningar með punkti í stað kommu (t. d. bls. 134). Útlend orð eru og rangfærð (t. d. *majirem* f. majorem 51, *kene* f. keine 300, *Palesmó* f. Palermó 391). Skrítið er og að menn skuli ekki kunna að beygja orðin *móðir* og *systir* (t. d. *móðir mína* f. móður mína 17 og *systur mín* f. systir mín 161). Fleira mætti til tína.

En unun er að lesa bókina og óhætt er mönnum þess vegna að kaupa hana. *V. G.*

GUÐM. MAGNÚSSON: FERÐAMINNINGAR. Rvík 1905.

Eins og kunnugt er veitti alþingi 1903 skáldinn Guðm. Magnússyni nokkurn ferðastyrk til útlanda og í Danmörku tókst honum að fá nokkra viðbót við hann. Fyrir þennan styrk ferðaðist hann svo til Hafnar og þaðan um Þýzkaland, Sviss og England. Frá þessu ferðalagi skýrir hann nú í þessum »Ferðaminningum« sínum og lýsir því, sem fyrir augun bar, hvernig honum leizt á það og það, hvað honum þótti merkast og tilkomumest o. s. frv. Aftan við bókina eru og nokkur lagleg kvæði, sem hann hefir ort á ferðum sínum og eitt líka framan við hana.

Ferðasaga þessi er skipulega samin og allfjörlega rituð, svo að skemtilegt er að lesa hana, og fróðleik hefir hún mikinn inni að halda. Er auðsætt, að höf. hefir brúkað vel bæði augu og eyru og gert sér far um að hafa sem mest gagn af ferðinni. Um það getur sá vel borið, er þetta ritar, sem komið hefir á hér um bil alla sömu staðina (nema Sviss). En honum tekst líka vel að segja frá, og málið og stíllinn á bókinni er í svo góðu lagi, að furðu gegnir eftir mann, sem

aldrei hefir í skóla gengið, en aflað sér allrar mentunar sjálfur í hjáverkum. Ber slíkt vott um einlæga viðleitni og einbeittan vilja, sem skylt er að viðurkenna og virða. Og nokkuð svipað má segja um ljóðagerð þessa höfundar. Hún var í fyrstu fremur lítilfjörleg (sjálfsagt meðfram fyrir mentunarskortinn), en því lengra sem líður, því meiri eru framfarirnar hjá honum. Sú framsóknarþrá og viðleitni til að fullkomna sig, sem kemur fram í þessu, á sannarlega annað skilið, en að reynt sé með óbilgjörnum dagdómum að gera gys að henni og draga kjarkinn úr þeim, sem hana sýnir. Auðvitað er sjálfsagt að benda á gallana og ófullkomleikana, en þá verður líka að líta á allar ástæður með sanngirni og viðurkenna það, sem vert er viðurkenningar. Fyrir þeim manni, sem ekki einungis hefir fyrir orðtak: áfram, áfram, heldur einnig fylgir því í verkinu, fyrir honum tökum vér ofan með virðingu, eins fyrir það, þó honum hafi ekki enn tekist að klífa hæsta tindinn á Parnassus og þó hann kunni stundum að hafa misstigið sig, er hann var að feta sig upp brekkurnar.

Annars höfum vér ekki frekara um »Ferðaminningarnar« að segja annað en það, að í þeim eru 28 snotrar myndir og að prófarkalestrinum er víða talsvert ábótavant. Og þar sem orðið »Derselbe« er þar í einum stað í ógáti látið vera nafn á málara, þá hefir höf. sjálfur leiðrétt það í ísl. blöðum. *V. G.*

BÚNAÐARSKÓLINN Á HÓLUM. Akureyri 1905.

Það er stór ánægja öllum þeim, sem búnaði vorum unna, að lesa þessa skýrslu um Hólaskólann. Því hún andar svo heilbrigðu lofti að lesandanum og sýnir, að sá, sem hér stýrir, lætur sér ekki nægja að troða einhverjum ákveðnum þekkingarforða í lærisveinana eftir útlendum bókum og útlendri reynslu, heldur líka að vekja og glæða áhugann, athyglina og rannsóknarþrána, og kenna að athuga með eigin augum og vinna með eigin höndum — í einu orði sagt gera lærisveinana að áhugasömum og praktiskum mönnum. Vér viljum í því efni benda á kensluferðir kennara og nemenda og skýrsluna um athuganir þær, sem gerðar voru í þeim. Ef slíkar sjálfunnar athuganir undir forustu og leiðsögn góðra kennara hafa ekki meiri þýðingu fyrir lífið, til að vekja og þroska, en hálfu meiri þululestur í bókum, þá erum vér illa sviknir. En annars virðist alt fyrirkomulag á kenslunni í þessum skóla og í sambandi við hann vera einkar hagfelt, þótt hér verði ekki sökum rúmleysis fleira tekið fram sérstaklega. Aðsóknin að skólanum sýnir líka, að menn hafa traust á honum, og hann á það fyllilega skilið. *V. G.*

ÁRSSKÝRSLA RÆKTUNARFÉLAGS NORÐURLANDS 1904. Akureyri 1905.

Næsta gleðilegt er að sjá, hve vel þessu merkilega og þarfa félagi miðar áfram. Félögum í því fjölgar óðum, tilraunastöðvum fjölgar og að alls konar tilraunum er unnið með kappi og lifandi áhuga. Stofnanda félagsins hefir ekki aðeins tekist að blása lífsanda í moldina norðlenzku, heldur líka í mennina að því er trú og áhuga á ræktun snertir, og er það jafnvel meira þrekvirki.

Í skýrslu þessari eru fyrst viðurkvæmileg og vel rituð minningarorð yfir fyrsta formann félagsins Pál heitinn Briem, eftir núverandi formann félagsins Stefán kennara Stefánsson (með mynd af P. Br.). Þá eru skýrslur um áburðartilraunir (með tilbúnum áburði), gróðrartilraunir, verkfæri og margt fleira (með myndum til skýringar) eftir stofnanda félagsins, skólastjóra Sigurð Sigurðsson, um trjáræktarstöðina á Akureyri eftir J. Chr. Stephánsson og síðast ræktunarherhvöt (kvæði) eftir Guðmund skáld Friðjónsson. Margt er og fleira í skýrslunni, en hér er talið.

Verði framhald á störfum félags þessa, eins og nú eru horfur á, er enginn vafi á, að það getur orðið landi og þjóð til stórblessunar. En það þarf að fá miklu ríflegri styrk úr landssjóði en hingað til. Það er stórtjón fyrir landið að halda of fast í peningana gagnvart félagi, sem er að vinna annað eins þarfaverk, og er jafnvel stýrt, og Ræktunarfélagið. *V. G.*

Íslenzk hringsjá.

NÝJAR BOLLALEGGINGAR UM FORNAN ÍSALDARRUÐNING Á ÍSLANDI. Nú í sumar (1905) hefir þýzkur jarðfræðingur Dr. *Walther v. Knebel* ferðast um Suðurland og skoðað hinar fornu jökulmenjar við undirlendið, sem Helgi Pétursson fyrstur rannsakaði 1899. Helgi fann í Hreppum og víðar jökulmenjar milli grágrýtis, móbergs og þussabergslaga, hverjar upp af annarri, og dró af þessum athugunum þá ályktun, að margar ístíðir hefðu gengið yfir landið (líklega fimm) og millijökla-tímabil (interglacial-tímar) með burtbráðnun jökla af landinu, hefði verið milli ísaldanna. Mér fundust ekki nægileg rök fyrir þessum kenningum og hafa hinar síðari rannsóknir Helga styrkt hugmyndir mínar í því efni. Grjót og malarlög þessi, sem hafa á sér nokkurn ísnúning, geta, þó þau liggi í fjöllunum hvert upp af öðru og þó fægðar grágrýtishellur séu á milli, alveg eins hafa myndast svo, þó isöldin hafi verið ein. W. v. Knebel kemst líka að þeirri niðurstöðu[1]), að kenningar Helga í þessu efni hafi ekki við rök að styðjast; hér sé í fjöllunum aðeins ruðningur jökulhlaupa milli gosa. Nú eru deilur um millijökla-tímabil hátízka meðal þeirra manna, sem fást við rannsóknir jökulruðninga, og er árlega rubbað upp öllum ókjörum af ritgjörðum um það efni og eru flestar ómerkilegar. Um orsakir ísaldar vita vísindin í raun og veru alls ekkert, þó ekki vanti tilgátur og ágizkanir, hverri annarri geigvænlegri. Um millijökla-tímabil vita menn lítið (sumir segja ekkert) og á Norðurlöndum og Þýzkalandi er stöðugt þref um þau. Hér er því óþrjótandi skeiðvöllur fyrir sprækna menn og getspaka, enda vantar heldur ekki að menn spreyti sig og reyni hugarflugið; hver býður öðrum hærra. Sumum af þeim hálærðu herrum verður ekkert fyrir, hvað eftir annað, í hendingskasti, að bræða nokkur þúsund ferhyrningsmílur af mörg hundruð feta þykkum ís

---

[1]) Centralblatt für Mineralogie, Geologie und Paläonthologie. Jahrg. 1905. Nr. 17—18.

og láta hann svo aftur myndast og vaxa fram á nokkrum árum. W. v. Knebel hefir nú heldur ekki staðist þessar freistingar. Hann þykist hafa komist að þeirri niðurstöðu, að reyndar séu ágizkanir Helga skakkar, hann hafi eigi litið rétt á, en sjálfur hefir Knebel gert þá miklu uppgötvun, að jökulöldur, sem liggja hver við hliðina á annarri, ísrákir á dalabotnum o. fl., séu sönnun fyrir millijöklatímabilum, að minsta kosti þrem. Hér er ekki hægt að rekja sannana-tilraunir þessar, ég mun gera það annarstaðar, en mér finst þær mjög léttar á metunum og sumar jafnvel afleitar; skárra er það, sem Helgi segir, þó ég sé því heldur ekki samþykkur. Ef þessi málefni eru skoðuð frá sjónarhæð, virðast mjög litlar líkur til þess, að jöklar á ísöld hafi með köflum bráðnað af öllu eða mestöllu Íslandi; mér finst það blátt áfram fjarstæða að hugsa sér slíkt. Á ísöldu hlýtur loftslag norðan til í Atlantshafi að hafa verið mjög hráslagalegt og sjórinn fullur af jökum. Í Noregi hafa engar leifar millitímabila fundist, í Suður-Svíaríki og Danmörku aðeins vafasamar menjar. Hafi nú ekki jökull bráðnað fullkomlega af þessum löndum, er það næsta ólíklegt, að allur ís hafi horfið af Íslandi. *Þ. Th.*

UM HANSAVERZLUN Á ÍSLANDI. Í 7. bindinu af hinum svonefndu Hansaskrám *(Hanserecesse)*, sem nýlega er út komið og sem nær yfir tímabilið frá 1477—1530, er allvíða minst á Ísland. Frá verzlunarskrifstofunni í Björgvin koma sífeldar kvartanir um ferðir Hamborgara og Brimara til Íslands (sbr. Þ. Thoroddsen: Landfræðis. Ísl. I, 104, 129). Kaupmennirnir í Björgvin eru hreint og beint hræddir um, að verzlunarskrifstofan fari á höfuðið, ef ekki séu reistar skorður við samkepni í fiskverzluninni frá Íslandi. Þeir heimta, að skip þau, er komi frá Íslandi, haldi beina leið til enskra hafna, en selji ekki farma sína í þýzkum Hansahöfnum. En Hamborgurum verður aldrei skotaskuld úr því, að finna upp á einhverjum undanbrögðum á Hansaþinginu. Þannig halda þeir því einu sinni fram, að bannið gegn því, að selja fisk, er kæmi frá Íslandi, í Hamborg, hafi leitt til uppreistar í borginni (nr. 197, 43. gr.).

Samkepnin milli enskra og þýzkra Íslandsfara leiðir til mestu hryðjuverka. 1514 ráðast Englendingar á Cordt Trawendael, borgara í Hamborg, sem sigldi með skreið frá Íslandi til Hamborgar, og í þeirri árás er fjöldi Þjóðverja drepnir eða særðir, skipstjórinn særður og honum varpað fyrir borð, lagt hald á skipið og farið með það til Newcastle (nr. 110, 16. gr.). Í einu skjali (nr. 455, 14. og 15. gr.), sem áður er prentað hjá Schanz (í »Englische Handelspolitik gegen Ende des Mittelalters« II, 450), eru kærur frá Englendingum yfir Þjóðverjum. 1477 hefir skip frá Hull (»The little Petre of Hul«) legið á Bátssandahöfn (Botssand) á Íslandi. Fyllast Þjóðverjar þá gremju yfir komu Englendinga og koma frá þeim stað, er á alþýðumáli kallast Straumur *(»a loco vulgariter dicto le Streymme«)*[1], taka skipið hernámi, binda skipverja, 31 að tölu, við klettana og skjóta þá. Í sama skjalinu er í 14. gr. skýrt frá árás, er kaupmenn frá Hamborg hafi gert á skipshöfn á ensku skipi við Bátssanda árið 1423. Er það tiltölulega gamalt eða snemmendis vitni um ferðir Hamborgara til Íslands. *R. Meissner.*

JACQUES JAEGER: DIE NORDISCHE ATLANTIS. Wien 1905.

Þessi ferðasaga er að mörgu leyti ofboð vitlaus, en ekki leiðinlega rituð. En með því að skýrt hefir verið frá efni hennar í blaðinu Reykjavík, skulum vér ekki

---

[1]) Hér er auðsjáanlega átt við Straum eða Straumshöfn í Hraunum í Gullbringusýslu, er fyr meir var verzlunarstaður Þjóðverja (sbr. Dipl. Isl. V, 800 og Kålund: Hist. topogr. Breskr. af Island II, 376 og 402). *Ritstj.*

greina frá því hér. Getum þess að eins, að höf. finst sem hann sé kominn út fyrir siðmenninguna, er hann kemur heim, og gerir sér heldur litla von um framtíð landsins. En ekki er vert að gefa mikinn gaum að fleipri erlendra snápa, sem heimsækja Ísland, enda ber bókin vitni um yfirborðsþekking og lausalopavit. T. d. hefir hann ýmsar vitleysur eftir einhverjum dr. Pudor, er verið hefir heima, og eru þær sumar ekki sem fallegastar, og óneitanlega eru þær Íslandi til alls annars en sóma, ef sannar væru, svo sem er hann segir, að landsbúar láti hundana sleikja mataríiátin í stað þess að þvo þau, og þar fram eftir götunum. Annars finst honum mikið til um náttúru og fegurð landsins. En lízt hörmulega og fátæklega á fólkið, nema kvennfólkið í Reykjavík lítur hann hýrum augum. Og peysubúningurinn þykir honum blátt áfram og snotur, svo ljótur og skrípalegur sem hann er þó. Ýmsa Íslendinga minnist hann á. Bjarna frá Vogi hitti hann í Reykjavík og gerir orð á því, hve vel hann mæli þýzka tungu. Matthías prest hitti hann á Akureyri, er tók honum með virtum — og segir æfintýri og kynjasögur af honum svo sem það, að síðasta skildinginn gefi hann jafnan fátækum — og þegar svo ber undir, er hjartað alt af sterkara skynsemi klerks. Heilmiklar tröllasögur hefir hann og eftir Pudor um Einar Benediktsson.

Eitthvað virðist hafa verið talað um bók þessa í þýzka heiminum. Ritdómur er um hana í »Østerreichisch-Ungarische Revue« (XXXII, 3—4), og heldur ritdómarinn, að hann geri ofmikið úr menningu vorri, en lýkur að öðru leyti miklu lofi á bókina — og er ritdómarinn ærið fjandsamlegur í garð vorn, sem stafar af fáfræði hans, enda hefir hann ekki meiri hugmynd um Ísland en danskir blaðamenn alment — og er þá langt til jafnað. *S. G.*

UM ÍSLAND OG ÍBÚA ÞESS (»Island und seine Bewohner«) hefir dr. *E. Mogk*, prófessor í Leipzig, ritað alllanga ritgerð í »Geographische Zeitschrift« XI, 11, og er hún, eins og vænta mátti af honum, skrifuð bæði af mikilli þekkingu og góðvild í okkar garð. Því próf. Mogk er enginn nýgræðingur að því er íslenzk og norræn fræði snertir. Síðan Konr. Maurer leið er hann sjálfsagt mesti norrænufræðingurinn á Þýzkalandi, sem bókmentasaga hans og goðafræði o. fl. bera bezt vitni um. Það er því mikið varið í, er slíkir menn verða til að rita um land vort, því bæði er tekið eftir því, sem þeir skrifa, og ekki hætt við, að þeir fari með neitt bull, eins og margir af ferðamönnum þeim, sem hingað koma og þykjast um alt geta dæmt, þótt þeir í rauninni viti svo sem ekkert um land vort og þjóð.

UM ÍSLENZKA BÆNDABÆI (»Über den isländischen Bauernhof«) hefir fríherra v. *Jahden* ritað stutta, en laglega grein í »Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien« (XXXIV, 6), með 4 myndum.

SÉRSTAKT ÍSLANDSNÚMER var í fyrra sumar (1905) gefið út af hálfsmánaðartímaritinu »Aus fremden Zungen« (XV, 13) handa þeim, sem tóku þátt í Íslandsferð Hamborgarlínunnar. Er þar fyrst þýðing á hinu fagra kvæði Holg. Drachmanns til Íslands, sem grentað er framan við leikrit hans »Hallfreð vandræðaskáld«, og þar næst þýðingar á kvæðum eftir Gröndal, Stgr. Thorsteinsson, Pál Ólafsson, Sigurð J. Jóhannesson og Hannes Hafstein. Seinna í heftinu er alllöng grein með fyrirsögninni »Íslendingar og bókmentir þeirra« og er hún prýdd mörgum og góðum myndum af búningum, byggingum, fossum og öðrum landslagsmyndum. Eru bæði þýðingarnar og greinin eftir stjórnarráð *J. C. Poestion*, og er þá óhætt að segja, að sá hafi verið tilfenginn, er færastur var. — Í »Neue Hamburger Zeitung« (6. og 8. júlí

1905) hefir sami höf. og ritað langa grein til að fræða Íslandsfarana um land vort og þjóð (»Notizen zu den bevorstehenden Islandsfahrten«), svo að þeir hafa ekki komið hingað alveg bláir.

UM GERMANSKAR HOFRÚSTIR Á ÍSLANDI (»Germanische Tempelruinen auf Island«) hefir próf. *R. Meissner* í Göttingen haldið sérlega fróðlegan fyrirlestur í vísindafélagi einu þar í bænum (21. júlí), sem prentaður er, eða útdráttur úr honum, í »Göttinger Zeitung« 12. ág. 1905. Er þar fyrst alment yfirlit yfir goðadýrkun, blót og vé hjá öllum germönskum fornþjóðum, og síðan um blót og hof á Íslandi sumpart eftir lýsingum í sögum vorum og sumpart eftir fornmenjarannsóknum þeim, er gerðar hafa verið á hoftóftum hér á landi. Segir hann, eins og satt er, að enn sé ekki unt að komast að fastri niðurstöðu um það, hvernig hofin hafi verið, og sé því áríðandi, að allar þær hoftóftir, sem menn þykjast af vita, séu sem bezt og rækilegast rannsakaðar. Vér viljum ráða stjórn Fornleifafélagsins til að fá þennan fyrirlestur prentaðan á íslenzku í Árbók sinni, því hann mundi mörgum þeim kærkominn, sem slíkum rannsóknum unna.

UM RANNSÓKNIR Á RADÍUMSMAGNI ÍSLENZKRA HVERA og á argon og helíum í íslenzku hveralofti (»Undersøgelser af nogle islandske varme Kilders Radioaktivitet og af Kildeluftarternes Indhold af Argon og Helium«) hafa þeir prófessor *K. Prytz* og cand. mag. *Þorkell Þorkelsson* skrifað ritgerð í »Oversigt over det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger« 1905 (nr. 4) og eru í henni margar myndir til skýringar því, hverri aðferð hafi verið beitt við rannsóknirnar. En fremur virðist árangurinn af þessum rannsóknum að hafa orðið lítill, að því er snertir að finna þau efni og eiginleika, er eftir var leitað, enda rannsóknarefnin af helzt til skornum skamti og ekki frá nógu mörgum hverum. *V. G.*

UM ÁTRÚNAÐ LAPPA og skyldleik hans við norrænan átrúnað í fornöld hefir dr. *Axel Olrik* ritað góða grein í tímaritinu »Danske Studier« (1905, 1. h.).

Í sama riti (2. h.) er grein um leifar af sóldýrkun í Noregi eftir *Ivar Mortensson*, með athugasemdum eftir dr. Olrik.

Í 3. hefti er enn ritgjörð eftir dr. *Ax. Olrik* um Þór og förunaut hans (»Tordenguden og hans Dreng«). Leitast hann þar við að sýna, hvernig förunautur sá kemur fram í tvennum gervum (Þjálfi og Loki), er goðsagnirnar breyta og fullkomna. Kemur höf. þar víða við, bæði í Eddu og utan hennar.

Þar er og grein eftir *V. la Cour* um rannsóknir Ebbe próf. Hertzbergs á knattleikjum fornmanna.

Þá er þar loks (í 4. hefti) sögulegt yfirlit yfir norrænar örnefnarannsóknir (mest um dönsk bæjanöfn) eftir *Marius Kristensen*. Þar eru nefnd nokkur ísl. örnefni, og er leitt að rekast þar á sömu ónákvæmnina og víðast á sér stað, þar sem Danir fara með íslenzk orð. Er það því verra og meira með ólíkindum, hve orð eru afskræmd, er lærðir menn fjalla um og hafa fyrir sér bækur hvervetna.

A. B.

Hið sameinaða eimskipafélag.

Áætlun um strandferðir á Íslandi 1906.

I. Vestur um land:

Nr. á aðaláætlun	7.	12.	18.	25.
Frá Kaupmhöfn	27/3	..	20/7	15/9
— Leith	..	19/5	24	19
í Reykjavík	5/4	24	29	24
Frá Reykjavík	9	28	30	28
— Akranesi	..	28	30	..
— Hafnarfirði	9	..	30	..
— Búðum	9	..	30	..
— Sandi	9	28	31	28
— Ólafsvík	10	29	31	28
— Grundarfirði	..	29	31	..
— Stykkishólmi	10	29	31	29
— Hvammsfirði	..	30	1/8	..
— Skarðstöð	..	30	1	..
— Flatey	10	30	1	29
— Breiðavík	..	31	2	..
— Patreksfirði	11	31	2	30
— Tálknafirði	11	..	2	..
— Bíldudal	12	31	2	30
— Dýrafirði	12	1/6	3	30
— Haukadal	12	1	3	..
— Önundarfirði	12	1	3	30
— Súgandafirði	..	1	3	..
— Bolungavík	13	1	3	..
— Ísafirði	14	3	5	2/10
— Álftafirði	14	3	5	..
— Aðalvík	..	3	5	2
— Höfn	..	3	5	..
— Norðurfirði	15	..	5	2
— Reykjarfirði	15	3	..	3
— Steingrímsfirði	16	4	6	4
— Bitrufirði	16	..	6	..
— Borðeyri	18	5	7	5
— Hvammstanga	18	5	7	5
— Blönduós	19	5	7	6
— Skagaströnd	19	6	7	6
— Kálfshamarsvík	..	6	8	..
— Sauðárkrók	20	6	8	7
— Kolkuós	20	6	8	7
— Hofsós	20	7	8	7
— Haganesvík	20	7	9	..
— Siglufirði	21	7	9	8
— Ólafsfirði	..	7	9	..
— Dalvík	21	8	9	8
— Hrísey	..	8	9	..
— Hjalteyri	21	8	10	8
í **Akureyri**	22	9	10	9

Nr. á aðaláætlun	7.	12.	18.	25.
Frá Akureyri	27/4	14/6	14/8	13/10
— Hjalteyri	27	14	14	13
— Hrísey	..	14	..	13
— Dalvík	27	14	14	13
— Ólafsfirði	..	14	..	..
— Siglufirði	27	14	15	14
— Haganesvík	28	15	15	14
— Hofsós	28	15	15	14
— Kolkuós	28	15	15	14
— Sauðárkrók	28	15	15	15
— Kálfshamarsvík	..	15	16	..
— Skagaströnd	29	16	16	15
— Blönduós	29	16	16	17
— Hvammstanga	29	17	16	18
— Borðeyri	1/5	18	18	22
— Bitrufirði	1	18	18	23
— Steingrímsfirði	1	18	18	24
— Reykjarfirði	1	..	18	..
— Norðurfirði	1	18	..	24
— Höfn	..	19	19	..
— Aðalvík	..	19	19	..
— Álftafirði	..	19	19	..
— Ísafirði	3	20	20	26
— Bolungavík	..	20	20	26
— Súgundafirði	..	20	20	..
— Önundarfirði	3	20	20	26
— Haukadal	3	20	20	..
— Dýrafirði	3	20	20	27
— Bíldudal	4	21	21	27
— Tálknafirði	..	21	21	..
— Patreksfirði	5	21	21	28
— Breiðavík	..	21	21	..
— Flatey	5	22	22	28
— Skarðstöð	5	..	22	..
— Hvammsfirði	..	23	23	..
— Stykkishólmi	6	23	23	30
— Grundarfirði	..	23	23	..
— Ólafsvík	..	23	23	30
— Sandi	..	24	24	30
— Búðum	..	24	24	..
— Hafnarfirði	6	..	24	..
— Akranesi	..	24	24	..
í Reykjavík	7	25	25	1/11
Frá Reykjavík	11	29	30	3
í Leith	16	4/7	4/9	..
Frá Christianssand	..	..	..	11
í Kaupmhöfn	..	8	8	12

ATHUGASEMD um **strandferðirnar.** Á **Unaós, Hornafjörð, Vík, Stokkseyri, Sand, Breiðavík, rímsey** og **Fjallahöfn** geta skipin aðeins komið, þegar bezt viðrar. — Frá **Reykjavík** og **Akureyri** ra strandskipin jafnan kl. 9 árdegis. Á öðrum stöðum er sá dagur tiltekinn í áætluninni, er skipin egi fara í fyrsta lagi, en félagið ber enga ábyrgð á, þótt þau kunni að tefjast svo, að síðar verði rið. Viðstaðan á millistöðvunum verður svo stutt, sem unt er.

Ferðir	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.
Skip	L.	C.	H.	V.	L.	C.	Sk.	H.	L.	V.	C.	Sk.	L.	H.	V.	C.	L	Sk.	H.	V.	C.	L.	V.	C.	Sk.	H.	L.	V.	L.	V.
frá Kaupmhöfn	13/1	2/2	16/2	2/3	3/3	13/3	27/3	6/4	8/4	24/4	1/5		29/5	1/6	10/6	15/6	10/7	20/7		27/7	28/7	14/8	9/9	14/9	15/9	18/9	28/9	16/10	16/11	30/11
Leith	17	6	20	6	7	17		10	12	28	5	19/5	2/6	5	14	19	14	24	21/7	31	1/8	18	13	18	19	22	2/10	20	20	4/12
Berufirði				10						2/5					18						**									
Fáskrúðsfirði				10						2				8	18					8/8	13		16					24		
Eskifirði		10		11						3				9	19					4	13		17	21				24		8
Norðfirði		10		11						3				9	19					4	14		17					25		
Seyðisfirði		12		12						4				9	20					5	14		18	22				26		9
Vopnafirði				13						4				10	20					5	15							26		
Húsavík				14											21						15			22				27		
Akureyri				16						7					23					7	17			24				29		
Siglufirði				16											23						17							29		
Sauðárkrók				17						7					23					7	17			24				30		
Skagaströnd				18											24						18							30		
Blönduós				18						8					24					8				25						
Hvammstanga				19																										
Borðeyri															25															
Steingrímsfirði				19											25															
Reykjarfirði				20																8								31		
Ísafirði				21						9					26					9	20			26				2/11		
Önundarfirði				21																	20									
Dýrafirði				22											26					9	20							2		
Bíldudal										9					26						21			26				3		
Patreksfirði																					21							3		
Flatey										10					27					10	22									
Stykkishólmi										10					27					10	22			27				5		
Ólafsvík										10														27						
í Reykjavík	24	15	26	23	13	22	5/4	15	17	12	11	24	7	13	29	25	20	29	29	12	24	23	21	30	25	28	9	7	27	12
Til Vesturlandsins:																														
frá Reykjavík	27					26	sjá strandferðir.	sjá strandferðir.	20		14	sjá strandferðir.	10	sjá strandferðir.		28		sjá strandferðir.	sjá strandferðir.					sjá strandferðir.	sjá strandferðir.	sjá strandferðir.	13		1/12	
Ólafsvík						27					15					28														
Stykkishólmi						27					15					29											14			
Flatey						28					16																			
Patreksfirði	28					28			21		16		11			29											14			
Bíldudal																														
Dýrafirði	28					29					16																[illegible]			

Ferðir	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.
Skip	L.	C.	H.	V.	L.	C.	Sk.	H.	L.	V.	C.	Sk.	L	H.	V.	C.	L.	Sk.	H.	V.	C.	L.	V.	C.	Sk.	H.	L.	V.	L	V.
Frá Vesturlandinu;																														
frá Ísafirði	1/2					31/3			24/4		19/5		14/6			2/7											18/10		4/12	
Dýrafirði	1								24				14			2											18		4	
Bíldudal	2					31			25		19		14			2											19		5	
Patreksfirði																													5	
Flatey									25				15			3											20			
Stykkishólmi	4								26				15			3											20		6	
í Reykjavík	6					2/4			28		20		17			5											22		8	
frá Reykjavík	9	18/2	3/3	25/3	18/3	4/4	11/5	14/5	30/4	16/5	24/5	29/6	19/6	15/7	2/7	9/7	25/7	29/8	30/8	14/8	27/8	28/8	25/9	11/10	3/11	1/11	25/10	10/11	11/12	17/12
Stykkishólmi															3					15		29								
Flatey															3							29								
Patreksfirði										17					4					16		30								
Bíldudal																				16		30								
Dýrafirði																						31								
Önundarfirði															4															
Ísafirði										18					5					17		2/9		13						
Reykjarfirði																				17				13						
Steingrímsfirði																				17										
Borðeyri																				18										
Blönduós															5					18				15						
Skagaströnd										18										19		2		16						
Sauðárkrók										19					6					19		3		18						
Siglufirði										19										19				19						
Akureyri										21					7					20		5		22						
Húsavík										21										20				22						
Vopnafirði															7					21		6		23						
Seyðisfirði		21								23	27		22		8					22		7		25						20
Norðfirði		21									27		22		8					22		7		25						
Eskifirði		22								23	27		22		9					22		7		26						
Fáskrúðsfirði											28				9					23		8								
Berufirði											28									23										
í Leith	15	25	8	30	23	9	16	19	5/5	26	1/6	4/7	26	20	13	14	30	3/9	4/9	27	1/9	13	30	31			30	15	16	24
frá Leith	16	26	9	31	24	10		20	6	27	2	4	27		14	15	31	3	4	27	2	14	1/10	1/11			31	16	17	26
Christianssand																								4	11	9		19		
í Kaupmhöfn	20	1/3	13	4/4	28	14		24	10	31	6	8	1/7		17	18	4/8	7	8	31	5	18	5	5	12	10	4/11	20	21	30

* Í **Færeyjum** er komið við í 1., 4., 10.—11., 14.—17., 21., 27. og 29. ferð til Íslands og 4., 9., 11., 13., 16., 22.—24. og 30. ferð frá Íslandi.

** Í 17. ferðinni fer Laura frá **Leith** (um Færeyjar) til **Reykjavíkur,** kemur þangað 7. ág. og fer þaðan 10. ág. suður um land til **Fáskrúðsfjarðar.**

Hið sameinaða eimskipafélag.

Áætlun um strandferðir á Íslandi 1906.

II. Austur um land:

Nr. á aðaláætlun	8.	14.	19.	26.	24.
Frá Khöfn.	6/4	1/6	. .	18/9	. .
— Leith	10	**5	24/7	22	. .
í Reykjavík	15	13	29	28	. .
frá Reykjavík	19	16	3/8	30	2/11
— Hafnarf.	. .	16	3	. .	
— Keflavík	19	16	3	. .	
— Grindavík	. .	16	3	. .	
— *Stokkseyri	. .	16	4	30	
— Vestm.eyjum	19	17	4	1/10	
— Vík	20	17	4	. .	
— Hornafirði	21	18	5	2	
— Djúpavog	21	18	5	3	
— Breiðdalsvík	21	18	6	3	
— Stöðvarfirði	. .	19	6	. .	
— Fáskrúðsfirði	22	19	6	4	
— Reyðarfirði	22	19	7	4	**Til Austurlandsins.**
— Eskifirði	22	19	7	4	
— Norðfirði	22	19	7	5	
— Mjóafirði	23	20	7	5	
— Seyðisfirði	25	21	9	6	
— Loðmundarf.	. .	21	9	. .	
— Borgarfirði	25	21	9	6	
— Unaós	. .	21	9	. .	
— Vopnafirði	25	22	10	7	
— Bakkafirði	25	22	10	7	
— Gunnólfsvík	. .	22	10	. .	
— Þórshöfn	26	23	11	8	
— Raufarhöfn	. .	23	11	8	
— Kópaskeri	. .	23	11	8	
— Fjallahöfn	. .	23	. .	. .	
— Húsavík	26	24	12	9	
— Flatey	. .	24	12	. .	
— Grímsey	. .	24	12	. .	
— Grenivík	. .	24	. .	. .	
— Svalbarðseyri	. .	25	. .	. .	
á Akureyri	27	25	13	10	

Nr. á aðaláætlun.	8.	14.	19.	26.
Frá Akureyri	1/6	2/7	19/8	15/10
— Svalbarðseyri	1	2	19	15
— Grenivík	. .	2	19	. .
— Grímsey	. .	2	19	. .
— Flatey	. .	2	19	. .
— Húsavík	1	3	20	16
— Fjallahöfn	. .	3	. .	. .
— Kópaskeri	2	3	20	16
— Raufarhöfn	2	3	20	17
— Þórshöfn	2	4	20	17
— Gunnólfsvík	. .	4	20	. .
— Bakkafirði	. .	4	21	18
— Vopnafirði	3	4	21	18
— Unaós	. .	5	21	. .
— Borgarfirði	3	5	21	19
— Loðmundarf.	. .	5	21	. .
— Seyðisfirði	4	6	23	20
— Mjóafirði	4	6	23	. .
— Norðfirði	4	6	23	20
— Eskifirði	5	6	23	21
— Reyðarfirði	5	7	24	. .
— Fáskrúðsfirði	5	7	24	21
— Stöðvarfirði	. .	7	24	. .
— Breiðdalsvík	6	8	24	. .
— Djúpavogi	6	8	25	22
— Hornafirði	7	9	25	. .
— Vík	8	9	26	22
— Vestm.eyjum	8	10	26	23
— *Stokkseyri	. .	10	26	. .
— Grindavík	8	10	. .	. .
— Keflavík	. .	11	27	23
— Hafnarfirði	. .	11	27	24
í Reykjavík	10	12	28	25
frá Reykjavík	14	15	1/9	1/11
í Leith	19	20	6	. .
frá Christanssand	. .	. .	. .	9
í Khöfn.	24	. .	10	10

* Þegar ekki er unt að koma við á skipalæginu fyrir utan **Stokkseyri**, eða þegar ekki ve komizt í land fyrir brimi, kemur skipið við í **Þorlákshöfn**, ef ástæður leyfa.

** Frá **Leith** til **Austfjarða** og þaðan til **Reykjavíkur.**

ATHUGASEMD um **ferðir milli landa.** Í **Vestmannaeyjum** verður komið við i hverri suður um land, bæði út og utan, svo framarlega sem því verður við komið. Eftir komu skipa Reykjavíkur sunnan um land verður einnig komið við í **Hafnarfirði**, þegar nægilegan farm e flytja þangað. Þegar sömu skilyrði eru fyrir hendi, geta skipin í þessum ferðum komið við á **Akra** ef því verður við komið og full ástæða virðist til þess. — Frá **Kaupmannahöfn** fara skipin jafnan k árdegis og frá Reykjavík kl. 6 síðdegis. Á millistöðvum er fyrsti fardagur tiltekinn, en far mega búast við, að síðar kunni að verða farið. — **Fargjald** milli Íslands og útlanda er í 1. far 65 kr. (báðar leiðir 115 kr.) og í 2. farrými 45 kr. (báðar leiðir 80 kr.). Fyrir fæði greiðist í 1 farrými 4 kr. og í öðru farrými 2 kr. Hálfu minna fyrir börn.

EFNISYFIRLIT.

Prentað hjá S. L. Møller. — Kaupmannahöfn.

XII. ÁR 2. HEFTI

EIMREIÐIN

RITSTJÓRI: DR. VALTÝR GUÐMUNDSSON

KAUPMANNAHÖFN 1906.

Jens Hansen,

Vestergade 15, Kjøbenhavn K.

Geysis-eldavélin.

Frítt-standandi án múrhleðslu. Hana getur hver
sett upp á 10 mínútum, fullbúna til brúkunar.

Fæst einungis hjá mér.

Geysis eldavélin hefir steypt draghólf og steyptan steikarofn.
Geysis-eldavélin er seld fullbúin með eldtraustu, múruðu
Geysis-eldavélin er svo haganlega saman sett, að jafnvel
geta hreinsað hana á fám mínútum.
Geysis-eldavélin hefir tvöfalda eldhurð og temprunar
og á magazínofni, þess vegna mjög þurftarlítil á eld
Geysis-eldavélin hefir gleraðan vatnspott og lok. Vatnið
hreint og má brúka til matar. Pottinn má taka
hreinsa sem matarpott.
Geysis-eldavélin hefir handfang til að tempra með bakstur
steiking, hvort sem vill fljótt eða hægt.
Geysis-eldavélin getur fengist algleruð, og verður þá
Geysis-eldavélin kostar hjá mér ekki nema helming þess,
annars er tekið fyrir frítt-standandi eldavélar í Danm
Snúið yður til kaupmanns yðar og biðjið hann að
Geysis-eldavél. Sé enginn kaupmaður í nánd, þá
beint til mín.

Eldavél
3 hol, vatnspottur, steikarofn, 24 þuml. löng, 29 þuml. breið. Þyngd 200 ℔. 24 kr.

Geysis-ofninn.

Ný uppgötvun. Með einkarétti í Danmörku frá
Besti síbrennandi nútímans. Við hann getur alls
kept. Fyrirtaks ofn fyrir kóks. Yfir 10,000 í brúk

Fádæma sparnaður á eldsneyti.

Geysis-ofninn hefir stórfelt eldunar-útbúnað. Með
á honum hæg og einföld. Þarf litillar pössunar. Temp
ar stofuloftið.

Betri fótavermir er ekki til!

Er ókeypis unraður með renna-steini. Hann
upp hvar sem er fullbúinn til brúkunar á 10 mínú
Upphitar sem síbrennandi 3 herbergi fyrir **35 aura**
sólarhring. Er með fullri ábyrgð albúinn með
áhöldum á eigin verkstæðum.

Verð 25 kr. og þar yfir.
Einkasala í Danmörku.

Síðasta nýjung 1906
allherjar-vippupotturinn
Einkasala í Danmörku.
Mikill vinnusparnaður, tíma- og eldsneytissparnaður.
Besti pottur til að sjóða skepnufóður, þvotta o. fl.

Fótavermandi magazínofnar með eldunar-útbúnaði, reyklausri hristirist, 66 þuml. hár, fállega fægður og skygður 32 kr. og þar yfir.

Eldavél
3 eldunarhol, steikarofn, 20 þuml. löng, 26 þuml. breið. Þyngd 160 ℔ kr. 16,50.

Frítt-standandi eldavélar
með 2 eldunarholum.
15—18—32 kr.

Mesta úrval í Danmörku af frítt-standandi eldavélum við hæfi Íslend
á 12 kr. og þar yfir. — Mesta úrval af ofnum við hæfi Íslendinga,
1906 með stórum eldunar-útbúnaði, múraðir og fullbúnir til uppsetningar
og óþektar fyrirmyndir. — Heimtið verðskrá. — Kaupmenn fá afslátt.

Verðlaunarit.

Samkvæmt ályktun á aðalfundi REYKJAVÍKURDEILDAR BÓKMENTAFÉLAGSINS 27. f. m. býður deildin fram **verðlaun** fyrir **æfisögu** JÓNS heitins SIGURÐSSONAR forseta, R. af Dbr., er innihaldi ýtarlega lýsingu á hinni pólitisku og hinni vísindalegu starfsemi hans og sé að öðru leyti gagngjör lífssaga hans. Æfisagan í handriti sé komin til stjórnarnefndar deildarinnar fyrir janúarmánaðarlok 1910. Þriggja manna nefnd, kjörin af aðalfundi deildarinnar, dæmir um ritin, sem bjóðast kunna. Verðlaun verða veitt af félagssjóði, 1200 kr., fyrir ritgjörðir þær, er nefndin álítur verðlaunaverðar, og skiftir hún þeim milli 2ggja beztu ritgjörðanna, eftir því sem henni þykir hæfa. Stærð ritsins skal eigi fara fram úr 50 örkum í venjulegu 8 bl. broti. Deildin gefur síðan út það ritið, sem bezt álízt, sé það að dómi nefndarinnar verðlaunavert, og greiðir venjuleg ritlaun fyrir.

Þetta auglýsist hérmeð fyrir almenningi.

Reykjavík, 10. maím. 1906.

KRISTJÁN JÓNSSON
p. t. forseti.

HARALDUR NÍELSON
p. t. skrifari.

Konungshjónin nýju.

FRIÐRIK VIII. konungur Íslendinga og Dana, f. 3. júní 1843, og drotning hans LOVÍSA, dóttir Karls XV. Svíakonungs, f. 31. okt. 1851.

Svartidauði. — Pestin.

Latneska orðið *pestis* þýðir drepsótt og var áður viðhaft um alls konar sjúkdómsfaraldur, er olli miklum manndauða; en nú á tímum táknum vér með því orði sérstakan sjúkdóm, og er það næstum óbreytt notað í flestum tungumálum.

Pestin er austurlenzkur sjúkdómur, sem frá eimuna tíð hefur gjört vart við sig austur í Asíu, einkum sunnan við Bajkalvatnið og í Suður-Thíbet. Frá þessum aðalheimkynnum sínum hefur hún svo lengi sem sögur fara af létt sér upp við og við og farið út yfir löndin til að fækka fólkinu. Indland, Persía og Kína verða árlega fyrir heimsóknum hennar, og um langan tíma hefur hún legið í landi á Indlandi og aldrei horfið þaðan aftur til fulls. Einkum hefur mikið borið á henni síðustu árin, og það svo, að stjórnin á Indlandi ræður ekkert við og veit eigi hvernig alt ætlar að lenda, ef veikin heldur áfram með álíka hraða og hingað til; því að manndauðinn af pest, sem árið 1900 var aðeins rúmlega 90,000 árlega, hefur smámsaman aukist, svo að síðasta árið — 1904 var hann orðinn rúml. ein miljón, og er það feikilega mikið á Indlandi einu.[1]

Á fyrri öldum gjörði pestin oft vart við sig í Evrópu, en nú má heita að menn þekki hana aðeins að nafninu til.

Fyrsta skifti sem vér höfum áreiðanlega vissu um að pestin hafi gengið um Evrópu, var á dögum Justiníans keisara, á sjöttu öld e. Kr. En langmerkasta farsóttin var sú, sem gekk yfir alla álfu vora á 14. og 15. öld og var kölluð Svartidauði og ýmsum

[1] Dauði af pest á Indlandi:

Ár 1900	dóu	91,627	manns.	Ár 1903	dóu	853,573	manns.
— 1901	—	282,497	—	— 1904	—	1,040,423	—
— 1902	—	574,893	—				

Brit. med. Journal 1905, No. 2322.

öðrum nöfnum. Svo er sagt, að þá hafi dáið um 25 miljónir manna hér í Evrópu og ef til vill meira. Eftir þessa feiknaplágu gaus pestin við og við upp í ýmsum borgum hér í álfu fram eftir 16., 17. og 18. öld og gjörði ákafan usla, t. d. í London 1665 og Kaupmannahöfn 1711; en í lok 18. aldar hverfur pestin algjörlega héðan úr álfu og hefur síðan aðeins gjört vart við sig einstaka sinnum í hafnarbæjum, sem bein viðskifti hafa við Austurlönd; en með duglegum sóttvarnarráðstöfunum hefur ætíð tekist að hefta för hennar. Þannig barst hún til Oportó 1899 og Glasgów 1900, en náði svo sem engri útbreiðslu. Flestum mun enn vera í fersku minni sá felmtur, sem greip fólk, er það fréttist, að pestin gaus upp á spítala í Vínarborg 1898. Sóttin hófst þannig, að einn af spítalaþjónunum braut glas, er hafði að geyma kjötseyði með lifandi bakteríum, sem einn af læknunum hafði flutt með sér til athugunar austan úr Asíu. Þjónninn sýktist eftir fáa daga af skæðri pest og sýkti frá sér aftur bæði hjúkrunarkonu þá, er stundaði hann, og lækninn, sem stundaði hann, en öll þrjú dóu. Til allrar hamingju tókst að hefta frekari útbreiðslu veikinnar, en þetta kendi mönnum meiri varkárni en áður og sýndi, hve veikin getur verið ákaflega sóttnæm.

Pestin orsakast af ofurlítilli plöntu eða bakteríu, sem franski læknirinn Yersin og japanski læknirinn Kitasato fundu hvor í sínu lagi, þegar veikin gekk í Honkong 1894. Í líkama sjúklinganna, en einkum í bólgnum eitlum, úir og grúir af þessum agnarsmáu sníkjugestum, sem fyrst er hægt að sjá með góðri smásjá, er stækkar mörg hundruð sinnum. Til þess að lögun þeirra sjáist betur, verður að lita þær með skærum bláum eða rauðum lit. Aðferðin er fólgin í því, að lítill blóð- eða graftardropi er látinn þorna inn á glerplötu. Síðan er helt yfir hana nokkrum dropum af bláu eða rauðu bleki og litast þá bakteríurnar og sjást sem rauðir eða bláir dílar eða prik. — Þessi litla sóttkveikja berst nú frá sjúklingunum til hinna heilbrigðu, er nærri þeim koma, með hægu móti, því bæði getur hún borist út í andrúmsloftið frá lungum sjúklingsins, þegar hann hóstar, og þaðan niður í lungu heilbrigðra, og einnig beina leið til hörunds þeirra, er snerta sjúklingana eða þá hluti, sem nærri þeim hafa komið. En í hörundinu eru ætíð ýmsar smáskeinur, sem eru ósýnilegar berum augum, en nogu stórar til þess, að bakteríurnar komist inn í líkamann.

Ennfremur geta bæði flugur, flær og lýs flutt sóttnæmið mann frá manni.

Það eru nú eigi eingöngu menn, er sýkjast af pest, heldur líka rottur, mýs og jafnvel kettir, og getur því veikin, eins og auðskilið er, útbreiðst með ýmsu móti. Einkum eru rotturnar illræmdar og hefur það hvað eftir annað komið í ljós, að jafnskjótt og pestin byrjar að geysa meðal manna, eiga rotturnar við sama ófögnuð að búa og deyja unnvörpum. Fyrir nokkrum árum síðan gjörði pestin hvað eftir annað vart við sig í borginni Ódessa, án þess menn vissu til að nokkur skip eða ferðamenn hefðu flutt hana með sér. Við nánari rannsókn kom svo í ljós, að pestin stafaði frá rottum, er einkum héldu til í vissum neðanjarðargöngum undir borginni. En þessi neðanjarðargöng voru auk þess hæli ýmsra fátækra og drykkfeldra ræfla, sem lifðu á flækingi og höfðust þar við á næturnar. Þeir sýktust af rottunum og sýktu síðan aðra. Með því að útrýma rottunum tókst svo að stemma stigu fyrir pestinni. — Á öllum skipum, sem koma austan úr Asíu, er haft strangt eftirlit með að ekki flytjist rottur.

Bakterían þrífst bezt þar sem sóðaskapur drotnar og þar sem loftið er fremur rakt og í meðallagi heitt. Í miklum hita og kulda deyja bakteríurnar og sóttin hjaðnar.

Reynslan hefur sýnt, að Evrópumenn og aðrir hvítir menn sýkjast miklu síður en Austurlandaþjóðir, og skal ég seinna minnast á orsökina til þess. Svo er talið, að af 100 Evrópumönnum sýkist aðeins 30, þegar sóttin er skæð, en hins vegar af 100 Hindúum 80.

Eftir að sóttnæmið hefur verið að búa um sig í líkamanum 2—7 daga, hefst veikin með ákafri köldu — skyndilega — og byrjar með því megn hitaveiki, sem helzt nokkra daga með höfuðverk, svima, óráði og verkjum hér og hvar í líkamanum. Síðan bólgna eitlar í nárunum eða undir höndunum og verða að stórum, ákaflega viðkvæmum bólguhnútum. Oftast deyja sjúklingarnir á 2—5. degi veikinnar í áköfum hita, 40—42° C., án þess að grafi í eitlunum; en stundum grefur í þeim og þá batnar sjúklingnum eigi ósjaldan. Þegar maður svo einu sinni hefur staðist veikina er sá hinn sami ómóttækilegur fyrir hana í annað sinn. Stundum og í einstaka landfarsóttum af pest, næstum eingöngu, legst sjúkdómurinn á lungun. Svartidauði var aðallega lungnapest, og er sú tegund veikinnar vön að vera afarmannskæð.

Nafnið »Svartidauði« kom til af því, að sagt var að sum líkin yrðu svört, en það einkenni getur komið í ljós við ýmsa aðra skæða hitasjúkdóma, svo sem taugaveiki o. fl., og stafar af því, að æðaveggirnir verða meyrir og geta eigi haldið blóðinu í skefjum, sem svo hleypur út í hörundið, eins og þegar menn fá glóðarauga.

Vanalega deyja þetta 60—70% af þeim, sem sýkjast af pest, en þó er töluverður munur á skaðsemi hinna einstöku sótta. T. d. var pestin í Hongkong 1894 svo skæð, að 93% dóu af hinum sjúku. Menn þekkja engin meðul, er að fullu gagni komi gegn pestinni. Bæði Yersin og Haffkine hafa búið til bóluefni til varnar veikinni og virðist það gjöra hana miklu mildari, ef rétt er með farið. Sömuleiðis hafa þeir reynt að lækna hana með pestserum á líkan hátt og barnaveiki, en ekki hefur enn fengist full vissa fyrir gæðum þess meðals. Bæði þessir læknar, sem nú eru nefndir, og ýmsir aðrir, enskir, þýzkir og franskir læknar, hafa lagt sig í mestu lífshættu við tilraunir sínar til að lækna pestina, og hafa þeir stundum átt við hina mestu erfiðleika að stríða í að fá fólkið þar eystra til að gangast undir lækningatilraunirnar. — Á seinni árum hafa Englendingar bygt pestspítala í öllum borgum sínum í Asíu og víðar til þess að geta einangrað vandlega alla þá, sem sýkjast af pest. Ennfremur er ákaflega strangt eftirlit haft með skipum og öðrum samgöngufærum frá þeim bæjum, sem grunaðir eru um veikina. Þegar pestin geysar að nokkrum mun, fyllast óðara spítalarnir, og komast þangað færri en vilja. Sjúklingarnir hrúgast þar saman í eina kös og er varla hægt að hugsa sér erfiðara og ógeðfeldara verk en að hjúkra öllum þeim aumingjum. Til þess starfa fást vanalega eigi aðrir en Kínverjar og aðrir innfæddir menn, sem áður hafa staðist sjúkdóminn, því þeir þurfa eigi að óttast, að þeir sýkist aftur fremur en þeir, sem hefur batnað bóluveikin, þurfa að óttast bóluna framar. Í öllum stærri borgum austur í Asíu búa hvítir menn vanalega út af fyrir sig í sérstökum bæjarparti sem er prúðlega haldinn og snoturlega bygður, og sem stingur í stúf við bústaði hinna innfæddu Kínverja, Hindúa o. a., sem auðvitað ber miklu meira á vegna hins mikla mannfjölda. Það er nú segin saga, að þegar pestin geysar, sneiðir hún næstum algjörlega hjá bústöðum hinna hvítu, en unir bezt hag sínum í hinum hluta bæjarins og gjörir þar hinn mesta usla. Þetta er eigi eingöngu að kenna meiri varkárni hinna hvítu í umgengni

við pestveika, heldur næstum eingöngu þrifnaði þeirra, sem stingur svo mjög í stúf við hinn framúrskarandi óþrifnað hinna innfæddu bæjarbúa. Hjá þeim eru göturnar mjóar, dimmar og krókóttar, húsin lág, lítil og næstum gluggalaus, mannmergðin afskapleg í hlutfalli við flatarmálið, sorp og saur úldnar í opnum rennum og forum á götum og gatnamótum og vantar afrensli, drykkjarvatnið úldið og ónógt og sápa má heita óþekt vara. Allur þessi óþrifnaður á að minni skoðun miklu meiri þátt en óskyld tungumál, þjóðarsiðir og trúarbrögð í þverúð þeirri, sem staðfest liggur milli hvítra manna og hinna gulu, og sem er því til fyrirstöðu, að þeir geti samlagast og skilið hvor aðra betur en þeir gjöra. Þegar maður kemur austur í lönd, ofbýður manni í fyrstu öll ráðsmenska hinna hvítu og hvernig þeir eru vanir að líta niður á innlendu þjóðirnar eins og væru þær dýr, en eigi menskir menn. T. d. er Kínverjum aldrei leyft að koma inn í veitingahús hvítra manna og kaupa sér greiða. Á öllum skipum er sérstakt farrými fyrir hina innfæddu, sem er skarpt aðgreint frá öðrum hlutum skipsins. Og yfirleitt forðast hvítir menn að hafa meiri afskifti af Kínverjum en frekast er þörf. Kínverjar og aðrar Austurlandaþjóðir eru í svo mörgu fjarskyldar oss, að öll samtilfinning vor við þær er miklu minni en við aðrar þjóðir, sem nær oss standa Þegar vér lesum í blöðunum að nokkrar miljónir Kínverja hafi týnst í vatnsflóði, þá látum vér oss það í léttu rúmi liggja, og eins þó við heyrum að pestin geysi í Honkong, Kanton eða Bombay og drepi mánaðarlega margar þúsundir. Oss er það ekki nógu ljóst, hvílík feikn af eymd og bágindum, sorg og sút er samfara þessum voðagesti, sem heitir pest. En ef vér hugsuðum oss, að vér sjálfir ættum von á sjúkdómi hingað til Evrópu, sem væri jafnsóttnæmur og mislingarnir, en sem týndi upp næstum hvert mannsbarn og dræpi 9 af hverjum 10, sem sýktust — þá mundi koma annað hljóð í strokkinn, einkum ef oss er í fersku barnsminni mislingarnir 1882, sem lögðu allflesta hér á landi í rúmið. — Vér þurfum eigi annað en líta aftur í tímann, því þá mætir oss sama sagan hér í Evrópu og sú, sem ennþá gjörist austur í löndum, nfl. pestin með öllum ógnum sínum og illum afleiðingum. Þá var sem sé jarðvegurinn fyrir þennan sjúkdóm jafngóður hér í álfu og austurfrá, því þá drotnaði víðast hvar sami framúrskarandi sóðaskapurinn og þar, Af því ég býst við að ýmsum þyki það fróðlegt, vil ég reyna að gefa mönnum stutt

yfirlit yfir söguna af pestinni. þegar hún fyrst fyrir alvöru geysaði hér í álfu undir nafninu Svartidauði og hvernig hún upp frá því mátti heita innlendur gestur hér í Evrópu nokkrar aldir þar á eftir.

Svartidauði byrjaði austur í Kína 1346 og breiddist þaðan yfir alla Austurálfu og færðist smámsaman vestur á bóginn til Evrópu. Eigi hafa menn hugmynd um, hvílík ógrynni af fólki hafi dáið úr drepsóttinni austur í Asíu, en svo er talið, að í Evrópu einni hafi dáið úr henni um 25 miljónir manna. Sóttin læsti sig eins og eldur í sinu vestur eftir löndunum og fylgdi nákvæmlega þeim leiðum til lands og sjávar, sem voru fjölfarnastar, en það voru einkum leiðirnar yfir Litlu-Asíu til Tyrklands og sjóleiðin frá Egyptalandi til Genúa og Venedig, sem þá voru helztu verzlunarbæir. Svo er sagt, að í fyrstu hafi fjöldi af skipum fundist mannlaus, en full af líkum, rekandi um Miðjarðarhafið og strendur þess. En allir, sem hættu sér út á þessi skip, sýktust af Svartadauða og fluttu veikina með sér í land á ýmsum stöðum; en hvar sem veikin náði fótfestu á landi, breiddist hún óðara út með fádæma flýti. Eftir 5 ára tíma (1348—1353) hafði hún týnt upp öll ríki álfunnar og sópað því fólki niður í jörðina, sem hún gat unnið á; en síðan datt alt í dúnalogn um stund. Upp frá þessu gjörði pestin við og við vart við sig hér í Evrópu fram undir lok 18. aldar og hvarf aldrei fyllilega. Svartidauði kom ekki til Íslands um það leyti sem hann geysaði í öðrum löndum Evrópu, af þeirri einföldu ástæðu, að engin skip gátu vegna pestarinnar komist frá þeim löndum, sem við höfðum viðskifti við: England, Danmörk og Noreg. Sumpart var eigi hægt að manna skipin vegna fólkseklu og sumpart dóu skipverjar á leiðinni og skipin komust ekki alla leið. Í þau 2 ár, sem sóttin gekk á Norðurlöndum, er sagt að engin skip hafi komið til Íslands, og má af því ráða, að töluverður vöruskortur hafi af því hlotist. Meðal annars er sagt, að prestar hafi orðið að leggja niður altarisgöngur í kirkjum sínum vegna þess að hvergi fekst vín.

Eftir að pestin hafði legið í dái um hríð, gaus hún aftur upp 1402 og gekk þá um alla Ítalíu, en þaðan breiddist hún út til ýmsra landa og meðal annars til Íslands. — Þá er sagt að menn hafi gengið hópum saman í stórum helgigöngum á Ítalíu, íklæddir hvítum klæðum, með bænagjörð og sálmasöng; einkum var sunginn sálmurinn Stabat mater dolorosa, sem Jóhann páfi 22. orti og síðan er frægur orðinn.

Öllum sögum ber saman um, að á undan þessum miklu landfarsóttum hafi alstaðar gengið margra ára óáran, svo sem hallæri, landskjálftar, þurkar, rigningar og fúlar þokur. Ennfremur er sagt, að halastjörnur, blóðregn, vígahnettir og ýms önnur tákn og stórmerki hafi sést eins og fyrirboðar plágunnar. Svo var og á Íslandi. Það er óhætt að segja, að meiri hluti 14. aldar hafi verið samanhangandi hallæri á Íslandi vegna eldgosa, jarðskjálfta, hafísa, harðinda og ýmsra landfarsótta, sem í sameiningu hjálpuðust til að undirbúa jarðveginn fyrir Svartadauða.

Eigi vita menn með vissu, hvort sóttin kom hingað til lands 1401 eða 1402, og óljóst vitum vér hvaðan hún barst. — Í Árbókum Espólíns er sagt, að Hvaleinar Herjólfsson hafi flutt veikina með sér á skipi sínu. »Þar kom út í klæði — að því er sumir sögðu — svo mikil bráðasótt, að menn lágu dauðir innan þriggja nátta, þar til heitið var þremur lofmessum með sæmilegu bænahaldi og ljósbruna, þurraföstu fyrir Kyndilmessu og vatnsföstu fyrir jólin; ennfremur Saltarasöngum, Maríusöngum og að gefa hálfvætt silfurs til Hóla, til að búa skrín Guðmundar hins góða. Er síðan mælt að flestir næðu að skriftast áður en dóu«. Um aðrar sóttvarnarráðstafanir er hvergi talað, að hafi verið hugsað um að koma í verk.

Plágan gekk um alt land í 2 ár 1402—1403 og aleyddi fjölda af bæjum og jafnvel heil héruð. Þykkvabæjarklaustur eyddist þrisvar af fólki, og í nunnuklaustrinu í Kirkjubæ á Síðu dó svo margt af fólki, að nunnurnar urðu sjálfar að mjólka ær og kýr »og kunnu flestar lítt til sem von var«. »Tvö ungmenni lifðu eftir í Aðalvík og Grunnavík — Ögmundur löðurkúfur og Helga beinrófa, og giftust síðan. Aðeins 3 prestar lifðu eftir norðanlands, auk þess 3 djáknar og 1 munkur á Þingeyrum; allir aðrir klerkar á Norðurlandi voru dánir, — Ekkert ber betur vott um, hve sóttin var skæð, en þegar sagt er, að af 15 mönnum, sem fóru með lík til grafar, hafi aðeins 3 eða 4 komist heim aftur. Eigi má þó skilja það svo, að pestin hafi drepið menn svo skyndilega, því svo skæð hefur veikin aldrei reynst, heldur verður að skilja það svo, að flestir líkberarnir hafi sýkst á leiðinni og orðið að leggjast fyrir þar sem þeir voru staddir. Það eru dæmi til, að menn hafi dáið eftir eins dags legu, en ætíð er sóttin vön að gjöra vart við sig með töluverðum lasleika, áður en menn verða rúmfastir. — Svo er talið, að á Íslandi hafi dáið úr Svartadauða

fullir tveir þriðjungar landsmanna; en eflaust er það nokkuð ýkt, því eigi eru dæmi til svo mikils manndauða í sögu annarra landa. Margar ættir dóu alveg út, en flestir, sem eftir lifðu, urðu stórríkir vegna erfða á jörðum og lausafé, og má geta nærri, að töluvert rifrildi og rekistefna hafi risið út af eignum dáinna.

Eftir að Svartidauði var um garð genginn eftir tveggja ára dvöl í landinu heyrist hvergi í sögum né annálum getið um veikina á Íslandi fyr en 1496. Þá fluttist pestin aftur hingað til landsins með enskum kaupmönnum og var nefnd plágan síðari. Enginn vafi er á að þetta var sama veikin og Svartidauði, því um aðra jafnskæða landfarsótt var eigi að ræða á þeim tíma. Plágan gekk um land alt að undanskildum Vestfjörðum, og virðist hún eftir sögunum að dæma að hafa verið jafnskæð fyrri plágunni, þó fólksfjöldinn hafi þá hlotið að vera miklu minni en á undan Svartadauða. — Segir svo frá í gömlum handritum, að þá er sóttin kom á land í Hafnarfirði, hafi þótt »sem fugl kæmi úr klæði bláu«. Hjátrúin stóð í mesta blóma um þær mundir. Þar segir og að sumstaðar hafi »ungbörn sogið mæður sínar dauðar, er til var komið«, ennfremur »að konur fundust dauðar með skjólur sínar undir kúm á stöðlum, eða við keröld í búrum«. Svipað er og sagt um þá, er báru lík til grafar í þessari sem fyrri plágunni: »Þá 6 eða 7 fóru með líki til grafar, komu aðeins 3 eða 4 aftur. Hinir dóu og fóru stundum sjálfir í þær grafir, er þeir grófu öðrum«. Eftir að þessi landfarsótt var um garð gengin, spyrst aldrei framar til pestarinnar á Islandi, og væri óskandi að svo mætti haldast. Hins vegar bólaði lengi á pestinni hingað og þangað úti um Evrópu og varð hún smámsaman hinn hvimleiðasti gestur. Það var alment máltæki, að »ekkert hræddust menn jafnt og pestina« og var þó um margt annað ilt að velja á þeim tímum, því milli þess sem stríð og styrjaldir eyddu löndin og röskuðu ró friðsamra borgara, komu hvað eftir annað landfarsóttir af taugaveiki, bólu, skyrbjúg og fransós, auk þess sem holdsveikin, er fluzt hafði á Krossferðatímunum frá Austurlöndum, breiddist meir og meir út í öllum löndum. En alt þetta fanst mönnum smáræði hjá pestinni.

Á þeim tímum voru borgir og þorp með öðru sniði en því, sem nú tíðkast. Til varnar gegn óvinaárásum voru flestir stærri bæir umgirtir háum hringmynduðum görðum með ýmsum köstulum. En á þessum varnargörðum voru aðeins eitt eða fáein borgar-

hlið, varin af vopnuðum hermönnum og vandlega lokuð að nóttu til. Garðarnir voru sjaldan sniðnir borgunum við vöxt, en hins vegar fjölgaði bæjarbúum óðum og varð því að byggja húsin í þéttri þyrpingu. Með þessu móti urðu göturnar mjóar og krókóttar, svo að ljós og loft varð ónógt, en fyrir afrás alls óþverra var lítið sem ekkert hugsað. Bæjarþrifnaðurinn var með öðrum orðum ekki glæsilegri þá en nú gjörist í Austurlöndum; pestin mætti því hér sama holla jarðveginum, sem hún enn þá finnur þar eystra og dafnaði líka alt eins vel.

Þegar það varð hljóðbært, að pestin væri komin í einhverri borg, féll íbúunum vanalega allur ketill í eld og þótti sem dauðadómur yfir sér kveðinn. Gamlir menn og lasburða létu sér það lynda og álitu það vísdómslega ráðstöfun guðs, en unga fólkið, sem hélt sér lengra lífs auðið, var á öðru máli og hélt, að skollinn sjálfur stýrði þessum ósköpum. Allir, sem það gátu, reyndu að komast burt með fjölskyldu sína til að umflýja sóttina; en það var enginn hægðarleikur, því bæði var alt ferðalag erfitt og seinlegt á þeim tímum, og auk þess kostaði það ærið fé. Voru það því einungis hinir betur efnuðu, sem áttu kost á að komast brott. Þeir, sem fremur öðrum gengu vel fram í því að komast burt, voru læknarnir. Eftir lögunum voru þeir alls eigi skyldir að gegna sjúkravitjunum til hinna pestveiku, og með þeirri afsökun sneru flestir þeirra bakinu við bágindunum í borginni og fóru út í sveit. Jafnvel hinir frægustu læknar, svo sem Thomas Bartholin og Ole Worm í Kaupmannahöfn og Sydenham í London, álitu það enga hneisu að hafa sig á burt. Þegar pestin kom til Kaupmannahafnar 1621 og 1654 flýði Ole Worm ásamt öllum öðrum prófessorum háskólans til Hróarskeldu; en á undan höfðu þeir þó í sameiningu skrifað alllangan bækling: »En kaart Undervisning, hvorledes man sig forholde skal i denne farlige Tid« (Khöfn 1654), sem síðan var útbýtt meðal fólksins. Bæklingurinn byrjar með þessu heilræði:

Omvend dig snarlig	Tær sparlig
Bed Gud alvarlig	Tiden er farlig
Vandre varlig	Døden kommer snarlig.

En því næst inniheldur hann eins og aðrar lækningabækur þeirra tíma allskonar sæg af meðalaráðleggingum og ýmsum hindurvitnum. Þó voru til ýmsir góðir læknar, sem fórnuðu heilsu sinni og kröftum við hið erfiða starf að stunda hina pestveiku, og hafa

margir skrifað fróðlegar greinir um veikina og meðferð hennar. Einn af þeim allramerkustu, sem skrifað hefur um pestina, er Diemerbrock, og er bók hans talin fyrirmynd annarra um það efni. Hið bezta ráð, sem hann þekkir og framar öllu öðru gefur til að komast hjá pestinni, er »skyndilegur flótti með guðsótta og sein afturkoma«, og má af því ráða að fyrir pestveika menn hafi lítið verið að græða á bókinni.

Þeir sem næstum eingöngu stunduðu pestsjúklingana voru rakararnir, sem á þeim tímum og lengi fram eftir fengust við allar sáralækningar, þó flestir þeirra væru harla ómentaðir.

Í byrjun sóttarinnar gekst vanalega bæjarstjórnin eða sérstök nefnd, sem til þess var valin, fyrir ýmsum ráðstöfunum til að hamla útbreiðslu veikinnar. Ákveðinn fjöldi af rökurum var fenginn til að gegna hinum sjúka, og af alefli reynt að einangra hina fyrstu sjúklinga. Þeim var safnað saman í sérstökum pesthúsum og vopnaðir verðir settir við allar dyr, en nákvæmar gætur hafðar með öllum nýjum tilfellum út um bæinn. Stundum voru þá bæði læknar og rakarar svo hræddir við veikina, að enginn þeirra þorði að snerta sjúklingana nema með glófum og verkfærum, og um suma er það sagt, að þeir létu sér nægja að standa álengdar og horfa á sjúklinginn í kíki og leggja síðan ráð á hvað gjöra skyldi. Þannig kom það fyrir, að hinir einangruðu sjúklingar urðu að liggja í einni þvögu í pesthúsunum svo að kalla hjálparlausir, og var kastað inn til þeirra mat og öðru, sem þá vanhagaði um, en þegar fór að grafa í bólguhnútum þeirra, er sagt að sumir rakararnir hafi kastað hnífum inn til þeirra, til þess að þeir gætu sjálfir skorið í kýlin og hleypt út greftinum. Vanalega fengust þó ýmsir góðfúslega eða fyrir háa þóknun til að hagræða sjúklingunum.

Bæði læknar, rakarar og aðrir, sem umgengust sjúklingana, reyndu að verjast sýkingu með því að klæðast sérstökum fötum. Voru það vanalega skósíðar vaxdúkskápur með hettu, er huldi alt höfuðið að undanteknum augunum, sem gátu horft í gegn um lítil gleraugu, er saumuð voru í hettuna að framanverðu. En á höndunum höfðu menn vetlinga eða glófa. Þetta virtist þó ekki hafa neina þýðingu, fremur en aðrar sóttvarnarráðstafanir og veikin breiddist óðfluga mann frá manni, úr einu húsi í annað, svo enginn fékk við ráðið. Fyrst framan af voru þau hús, þar sem pest var komin, merkt með rauðum krossi til viðvörunar og settur strangur vörður við; en eins og nærri má geta, var mjög óhlýðn-

ast öllum fyrirskipunum og þeir heilbrigðu, sem kvíaðir voru inni meðal hinna veiku, reyndu auðvitað með öllu móti að komast út á bak við verðina, en með því móti fluttu þeir veikina með sér út um bæinn.

Þegar nú manndauðinn jókst, varð auðvitað mesta ekla á læknum og rökurum, því mest dó af þeim, sem daglega voru í sýkingarhættu. Sjúklingarnir fundu þó eigi sárt til þess, því trúin á þá fór fljótt þverrandi, þar sem engar ráðleggingar þeirra virtust koma að haldi, og menn kusu heldur að láta bólgueitlana grafa sundur af sjálfu sér, en að láta rakarana skera í sig. Hvorttveggja virtist jafn heilsusamlegt. Sænskur rithöfundur segir svo frá í bók sinni: »Beskrifning om Digerdöden«: »Snarere wardt sjukdomen värre, så snart en läkare blef kallat, som lade handen therwed«.

En eins og allir vita una sjúklingar eigi við að vera læknislausir, og ef eigi er lækna að fá, þá eru skottulæknar. Á þeim var heldur enginn skortur í þá daga. Hver af öðrum þóttist hafa fundið upp óbrigðult meðal gegn pestinni, sem þeir síðan seldu fólkinu dýrum dómum. Hvað eftir annað komu ýmsir óráðvandir æfintýramenn úr öðrum löndum og buðu til kaups hin og þessi húmbúgsmeðöl, sem þeir auglýstu með miklu glamri að væru óyggjandi gegn veikinni; því hærra verð sem þeir áskildu sér, því meira orð fór af þeim, og létu margir aleigu sína fyrir þess konar gutl. — Daniel Defoe, sá er ritað hefur Robinson Crusoe, var í London meðan pestin geysaði þar 1665 og hefur skrifað fróðlega bók um pestina.[1] Segir hann mjög frá ýmsum yfirgangi þessara skottulækna, sem hlaut að hneyksla alla ráðvanda og skynsama menn. Honum var það mikil huggun, að hann sá að réttlæti guðs kom niður á þessum mönnum, því hann segist hafa veitt því nána eftirtekt, að enginn þeirra komst lifandi burt úr bænum aftur, heldur sýktust allir og dóu. Þetta var auðvitað mjög eðlilegt, því fáir hafa verið í jafnmikilli sýkingarhættu og þeir.

Alls konar hindurvitni og kerlingabækur komu upp og breiddust mann frá manni, því aumingja fólkið rétti út hendurnar eftir hverju hálmstrái til hjálpar í vandræðum sínum. Oss finst nú harla undarlegt margt af því, sem jafnvel skynsamt fólk fékst til að trúa á um þær mundir. Um tíma var t. d. sunnanvindinum kent um að flytja pestina, og þess vegna lokuðu allir sig vandlega inni,

---

[1] Daniel Defoe: Journal of the plague year 1665. London 1884.

ef minsti andvari bærðist frá suðri. Einu sinni var óskírlífinu kent um, og haldið að það framar öllu öðru greiddi pestinni götu. Af því hlauzt mesta siðsemi um stund og sumir skildu jafnvel við konur sínar að borði og sæng. Öll böð áttu að vera óholl og forðuðust því margir allan þvott. Edik var alment notað eins og menn nú brúka karbólvatn. En eitt af þeim skringilegustu ráðum meðal hinna mörgu, sem áttu að koma í veg fyrir pestina, var það, að drekka þvag sitt daglega, og fylgdu margir því ráði grandgæfilega og héldu vera heilsusamlegt, en beiskt læknismeðal,

Þegar menn sáu, að hinar algengu bænir og helgiþulur ekkert dugðu, reyndu menn ýmsar nýjar eða breyttu hinum gömlu á allar lundir. Menn lögðu á sig föstur og ýmsar vandlætingar; létu taka sér blóð í ríkum mæli og neyttu daglega kröftugra hægðameðala.

Lengi framan af var það algengt, að klerkar og nunnur gengu í skrúðgöngu með sakramentin og ýmsar helgileifar og sungu sálma. Þá voru og bænagjörðir og messur mjög tíðar í kirkjunum. En þegar það kom í ljós, að allur sá mannsöfnuður virtist fremur stuðla að útbreiðslu veikinnar, var í flestum borgum bannað að halda messur og aðrar samkomur. Þegar t. d. pestin í Kaupmannahöfn 1711 stóð sem hæst, var prestum fyrirskipað að láta sér nægja með eina bæn á viku gegn pestinni, í stað þess sem áður var á hverjum degi — »saasom det falder vidtløftigt i disse svage Tider«,

Þegar ekkert virtist duga til að blíðka reiði drottins, köstuðu menn trúnni og tóku það ráð, að njóta lífsins í fullum mæli meðan það entist. Einkum átti það sér stað á Ítalíu, og hefur skáldið Boccacio sagt frá því í hinni frægu bók sinni »Dekameron«. En sumir ákölluðu seinast í vandræðum sínum sjálfan fjandann, en fengu pestina engu að síður.

Þó sjaldgæft væri, kom það þó fyrir, að jafnvel þeir, sem mesta umgengni höfðu við sjúklinga, sluppu við veikina. Þannig segir sagan, að þegar pestin gekk einhverju sinni í Norrköping í Svíþjóð, hafi förukarl einn, sem vanur var að leika á lírukassa á strætum og gatnamótum, fundist dauðadrukkinn á götunni. Menn héldu að hann væri dauður og óku honum ásamt pestarlíkum út á kirkjugarð. En þegar farið var að kasta hann moldum, vaknaði karl við vondan draum og var hinn hressasti. Hann lifði eftir þetta mörg ár og fékk aldrei pestina.

Í byrjun pestsóttanna voru líkin jörðuð með vanalegri viðhöfn,

en eftir því sem manndauðinn óx varð því ekki komið við, stórar líkfylgdir voru bannaðar og seinna var fólki yfir höfuð bannað að fylgja líkum til grafar. • Líkkistusmiðirnir höfðu ekki við að smíða kistur, og þegar nú flestir þeirra dóu líka, urðu mestu vandræði með að fá kistur, og urðu menn að láta sér nægja með óheflaða og luralega kassa; en seinna varð jafnvel heldur eigi hægt að útvega þá, og varð því að grafa líkin í fötunum einum. Því næst varð svo mikil ekla á prestum, líkmönnum og gröfurum, að ekki varð hægt að koma öllum þeim sæg af líkum niður í jörðina, sem stöðugt var ekið út í kirkjugarðinn. Afleiðingin af því varð, að háir valkestir af líkum rotnuðu og úldnuðu ójörðuð milli leiðanna, en af því stafaði þvílíkt ýlduloft, að fólk í næstu húsum hélzt ekki við heima hjá sér. Til þess að hreinsa loftið voru hermenn fengnir þangað til að skjóta af fallbyssum, ef ske kynni að óloftið rénaði við það, en það hafði engan árangur.

Þegar líkin komust eigi lengur fyrir í hinum litlu kirkjugörðum. er lágu fyrir innan borgarmúrana, tóku menn það ráð að vígja mold langt fyrir utan borgina. Þar voru síðan teknar stórar grafir. sem gátu rúmað fjöldamörg lík í senn og var síðan sungið yfir öllum í einu.

Fátt olli bæjarstjórnunum meiri erfiðleika, en að útvega stöðugt grafara, líkmenn o. a. í skarð þeirra, er dóu, því það sýndi sig fljótt, að fáum var jafnhætt við að sýkjast og þeim. En með því að bjóða nógu háa borgun fengust þó vanalegu nógu margir. Þegar engir aðrir vildu verða til þeirra starfa í Kaupmannahöfn 1711, buðust stúdentar til þess að aka líkunum út úr borginni, en áskildu sér allháa borgun fyrir.

Allar stórborgir í Evrópu urðu fyrir heimsóknum pestarinnar á miðöldunum og fram á nýju öld, sumar þeirra hvað eftir annað, og hafa menn mjög líkar sögur af þeim öllum; því veikin var vanalega jafnskæð og hegðaði sér svipað hvar sem hún kom. Í fjölmennum borgum var sóttin vön að vara 1—1½ ár í senn. Það var algengt að helmingur eða meira en helmingur íbúanna dæi. Þeir, sem eftir lifðu, höfðu sumpart lifað hana af og sumpart alls eigi sýkst, vegna þess, að þeim var meðskapaður ómóttækileiki fyrir veikina. Pestinni slotaði aldrei skyndilega, heldur liðu vanalega margir mánuðir frá því að hún hafði náð hæsta stigi sínu, unz henni mátti heita með öllu lokið. Þegar veikin var um garð gengin, var víðast hvar reynt að sótthreinsa svo mikið, sem

unt var af húsum, húsgögnum og fatnaði hinna dánu. Allir fataræflar, tuskur og annað dót var brent, en verðmeiri klæði og búshlutir reyktir (með því að brenna einiberjalyng, púður og brennistein) og þvegnir. Götur skyldi sópa og hreinsa, mála á ný öll herbergi o. s. frv. Þetta var alt mjög skynsamlegt, en hefur þó varla haft nokkra verulega þýðingu. Vér höfum svo mörg dæmi þess, að pestin hefur horfið með öllu, þar sem engin sótthreinsun hefur átt sér stað, og þarf ekki annað en að minna á Svartadauða hér á Íslandi — er mjög ólíklegt að mönnum hafi komið til hugar að sótthreinsa nokkuð í þá daga. Pestinni má líkja við logandi eld. Þegar alt, sem eldfimt er, hefur brunnið, sloknar eldurinn af sjálfum sér. — Rannsóknir bakteríufræðinga hafa sýnt, að pestarbakterían getur aðeins skamma stund lifað í fötum, herbergjum, rúmum o. s. frv. eftir dauða sjúklingsins. Það er áður tekið fram, að rottur geta sýkst af pest, og geta þær því haldið sjúkdómnum við líði langan tíma. Allar líkur benda til þess, að þær hafi átt mikinn þátt í því, að pestin dvaldi svo lengi hér í álfunni, eftir að hún kom hingað á 14. öld.

Hvernig pestin upprunalega er til komin eða með öðrum orðum, hvernig og hvaðan pestarbakterían upprunalega er komin, er mönnum hulin gáta. Enn þá hefur engum tekist að sýna með rökum, að bakteríur eða aðrar smáverur geti orðið til af sjálfum sér úr líflausu efni, eins og margir hafa ímyndað sér.

Pestin er mannskæðasti sjúkdómur, sem vér þekkjum, og er því gild ástæða til að gjöra alt sem hægt er til að útrýma henni austur í Asíu eða að minsta kosti hefta för hennar víðar um heim. Á síðari tímum hefur ætíð tekist að stöðva pestina í fæðingunni, hvar sem hún hefur gjört vart við sig hér í Evrópu og hafa margir læknar gengið rösklega fram í því og lagt lífið í sölurnar fyrir. Á öllum þjóðleiðum, er liggja milli álfu vorrar og Asíu, eru læknaverðir settir til að hafa gætur á, að veikin flytjist ekki, og er það ábyrgðarmikið starf. En oft er mjög erfitt að þekkja sjúkdóminn í byrjuninni, og kemur því fyrir að læknunum yfirsést. Hefur það stundum komið fyrir, að pestsýktir menn hafa ferðast langar leiðir, áður en þeir merktu nokkur veikindi. Þannig bar það við í vetur sem leið, að sjómaður kom frá Brasilíu til London, fór þar í land og þaðan með járnbraut til Manchester. Fyrst þegar hann var þangað kominn brauzt veikin út sem ótvíræð pest. Eina bótin var, að hann komst í hendur góðum lækni, sem þekti

veikina strax og einangraði sjúklinginn vandlega. Veikin hafði verið 14 daga í aðsigi, og er það óvanalega langur tími.

Hér á landi hefur ekki orðið vart við pest síðan plágan gekk 1496, og vonandi verður þess langt að bíða, að sá óheillagestur heimsæki oss. Vér höfum engin bein viðskifti við Austurlönd og erum að því leyti betur settir en flestar aðrar þjóðir. En vér megum ekki þess vegna telja oss örugga og skáka í því skjóli, að aðrar þjóðir verndi oss með sínu vandlega eftirliti og sóttvarnarráðstöfunum.

Kaupmannahöfn 28/8 1905.

Steingrímur Matthíasson.

Bernskuheimilið mitt.

»Ég man hvernig fávizku hégóminn hékk
í hugskotum manna, þar sat ég á bekk
í æsku, hjá bábilju blekking.
Það var ekki kveikt við þá götu' er ég gekk.
Ó, gefðu' inum ljós, sem ég þráði', en ei fékk:
mannvitsins þroska og þekking!«

Af því að ég hvergi hef séð líka heimilisháttu og á heimili foreldra minna, kemur mér til hugar, að það kunni að geta haft þýðingu fyrir þá, sem menningarsögu semja, að ég reyni að færa í frásögu, það sem mér er minnisstæðast af háttsemi og högum okkar, svo það ekki glatist. Og þó mér og ættmönnum mínum verði lítil frægð að frásögu minni, þá tel ég mér skylt að segja satt og rétt frá og fegra hvorki né ófegra sannindin.

Ég fæddist 1857 á Vatnsnesi í Húnavatnssýslu. Þegar ég man fyrst eftir, bjuggu foreldrar mínir á ofurlitlu koti fremst í dalverpi litlu. Í því bygðarlagi var menning mjög lítil, og við enn afskektari en aðrir, svo enginn minsti menningargeisli hafði áhrif á okkur. Móðir mín hafði gifzt tvisvar, eignast 16 börn og var ég næst því yngsta. 10 urðum við fullorðin, 9 ólust upp heima, eitt annarstaðar með fullri meðgjöf frá foreldrunum. Fátækt var mikil meðan börnin voru ung, en allgóður efnahagur síðan. Börnin vóru látin burtu jafnskjótt og þau gátu fengið vist og unnið fyrir sér. Nú skal þá frá sagt heimilisháttum ýmsum, fyrst þegar ég man eftir.

Heimilisstjórn og úrræði voru að mestu í höndum moður minnar. Hún var kvenskörungur, kjarmikil, ráðrík, heilsugóð og fyrirtaks dugleg. Alt var venjufast, reglubundið á heimilinu. Engin tilbreyting eða nýjung

fékk að stíga fæti sínum inn til okkar svo árum skifti. Allar skuldir goldnar jafnskjótt og þær áféllu. Heyfyrningar hvernig sem áraði. Eldiviðar- og bjargarþrot aldrei á vorin, en stakur sparnaður og nýtni í öllu, örfáar kröfur gjörðar til þæginda og ánægju.

Húsakynni voru eins og moldarkofarnir okkar geta verstir verið. Baðstofan lítil og lág með torfbálki, óþiljuð öll, nema lagðar lausar fjalir fyrir ofan rúmin. Rúmstæðin torfbálkur með rúmstokki og fótagafli úr fjölum. Ekkert borð, ekkert sæti annað en rúmin. Hillur yfir hverju rúmi, þar stóðu askarnir, diskarnir og margt annað rusl. Á innra stafgólfinu, annars vegar á þekjunni, var tveggja rúðu glergluggi lítill, en í fremra stafgólfinu var skjágluggi — líknarbelgur blautur þaninn á trégjörð, settur svo í kringlótt gat á þekjunni. Ef glerrúða brotnaði, þá varð stundum að setja þar skjáglugga líka, gler var ekki til. Daufa glætu bar í gegn um skjáinn, en ef rigningarstormur var, þá þaut í þeim skjá, belgurinn slaknaði í hringnum, skeltist og smeltist, seinast kom hár hvellur og hann flaksaðist í gluggagatinu rifinn í skækla; var þá sem í dúnalogn dytti, þó ofsaveður væri. Á flestum kofunum var skjágluggi, smellandi, skellandi. Það voru alveg ótrúleg læti í öllum þeim skjágluggum.

Til ljósa á vetrum var höfð hrossafeiti eða sellýsi. Járn- eða koparlampi hékk í mara milli rúmanna og sendi daufa glætu um baðstofukytru okkar, en járnpanna (kola) var brúkuð í frambæ og fjósi, skaftinu stungið í vegg. Fífukveikir voru í hvorutveggju og dálítil spýta höfð til að gera að ljósinu með: ýta kveiknum fram í »nefið«, ef ljósið þótti oflítið. Yfir eldinum héngu pottarnir í hóbandi: reiptagli upp um bita með löngum járnkrókum neðan í — hóbandskrókum —, sem krækt var í potteyrun. Þegar falinn var eldurinn, var felhellan — stór grjóthella — látin ofan á öskuna, sem breidd var yfir eldinn; á þeirri hellu voru sokkar þurkaðir yfir nóttina. Sauðatað var eingöngu haft til eldsneytis.

Aldrei hef ég séð jafnfáa og ófullnægjandi búshluti á bygðu bóli, eins og á heimili okkar. Engin læst hirzla var til, alt, sem dýrmætast þótti og vandgeymt, var haft undir sængunum í rúmunum; þar var öllu mögulegu saman safnað. Þar voru peningar hafðir, ef til voru — sem oftast mun hafa verið — í vetlingi eða háleist, bandprjónar, svo þeir ryðguðu ekki, sykur, svo hann rynni ekki o. s. frv. Þar voru nærföt, sokkaplögg, bætur, skæðaskinn, bandhnyklar og hvaðeina. Mélhálftunnur og eltiskinns-ærbelgir voru höfð fyrir heyílát á vetrum, því enginn heymeis var til, ekki móhrip, torfkrókar, hjólbörur, sleði, járnkarl né skófla — nema tréreka. Ef húsin láku í rigningum — sem þau öll gerðu — þá voru þau brædd með kúamykju, annars aldrei við neinn kofa gert. Þegar ofan á okkur lak í rúmunum, voru öll sauðskinn, sem til voru, breidd ofan á okkur og okkur var sagt að liggja alveg kyrrum, svo pollarnir, sem stóðu í skinnunum, rynnu ekki ofan undir til okkar. Þetta þótti okkur ógn gaman. Á jarðabótum né húsagerð var ekki snert. Allur áhuginn var á heyvinnu, tóvinnu og fjárhirðingu.

Áður en heyvinna byrjaði, var föst regla að gjöra öllu fólkinu skó, svo marga sem nægja mundi yfir sláttinn. Þá voru og föt öll bætt eftir föngum, svo að sem allraminstar frátafir yrðu frá heyvinnunni. Hrís var rifið, kurlað og kol sviðin, til þess að dengja ljái við. Viðarkol voru

þannig gerð: Digrir fjalldrapaleggir voru höggnir í smábúta, gryfja grunn og víð gjörð í jörð niður og eldur látinn í hana, kurlunum síðan fleygt þar ofan á í stóran bing, — þar af mun orðtækið: hvort öll kurl séu komin til grafar. — Lygnt veður þurfti að vera, svo kolin yrðu jafnbrend. Gaman þótti okkur krökkum að vaða reykinn, þétta, þykka svæluna, áður enn loginn komst upp úr. Þegar loga tók, var yztu kolunum mokað upp á miðjan binginn, unz þau voru orðin dökk að utan, þá var votu torfi fleygt ofan á og allur eldur kæfður. Viðarkol voru höfð í stað steinkola.

Vinnufólk héldum við aldrei, en oftast kaupamann part af slættinum. Ákafinn við heyvinnuna hjá okkur var meiri en ég veit dæmi til, oftast unnið 16—17 tíma af miklu kappi, étið í ógna flýti, annars engin hvíld nema svefninn. Börnin fóru að vinna heyvinnu 7—8 ára, stúlkurnar slógu jafnt og drengirnir, eftir því sem hentaði, bundu votaband, létu upp þunga bagga, fóru með o. s. frv. Móðir mín sló ekki, en hún stóð oft mála milli hjá bónda sínum til að brýna fyrir hann, ef vott var, því aldrei var rakað í votviðri. Tvö orf hafði hann þá til skiftis. Börnin, sem þóttu of ung til heyvinnu, voru heima til að gæta þeirra yngstu, búa til flatbrauð, — brauð alt var flatt út á rúmfjöl, hvorki borð né bekkur til, — berja harðfisk og »breiða svo á«[1] fyrir fólkið, þegar miðdegisverðartími var kominn. Matarverk og barnagæzlu höfðu drengir jafnt sem stúlkur á hendi hjá okkur. Svo mikið var eftir okkur rekið með vinnu, að ekki máttum við greiða okkur né þvo nema á sunnudögum. Við, sem endilega vildum vera að því tilhaldi, urðum þá að gjöra það meðan við tugðum harðfiskinn. Einu sinni vorum við tveir krakkar að rifja flekk, masandi um ljóð. »Ykkur væri nær að lesa bænirnar ykkar,« sagði faðir minn byrstur. Hann unni lítið fögrum listum, hafði um annað að hugsa. Mestallan veturinn vorum við börn iðjulaus. Oft grét ég þegjandi af leiðindum og löngun eftir að fá að læra einhvern »hégómann«, sem kallað var. »Leikið þið ykkur«, var svarið, þegar við sögðum að okkur leiddist og spurðum að, hvað við ættum að gera. Þau léku sér þá, en ég þráði og grét, vildi endilega líkjast prestsdætrunum, þó ég þyrði ekki að segja það, því öllum þótti ég afvæli mikið og táplaust afstyrmi.

Álíka kapp var í fullorðna fólkinu við ullarvinnuna eins og við heyvinnuna. Bóndinn kembdi og prjónaði öllum stundum, sem hann var inni. En hvað allir voru fljúgandi fljótir að prjóna! Ullarvinnan var gróf og sterk, allar voðir úr tómri vorull, altvinnaðar, oftast upp með öllu saman — með toginu nefnilega — og svo svellþæft, að hvergi sá fyrir lykkju né gára. Velflest af fatnaði var prjónað, svo vefnað þyrfti sem minst að kaupa. Næstum óslítandi sterk voru fötin okkar öll, en sterkust voru brekánin. Þau entust meir en mannsaldur. Vefnaður þeirra var þannig, að þráðurinn sást ekki, fyrirvafið var því litað, þráðurinn ekki. Dökk voru þau oftast að undirlit — aðallit — með þverröndum indígóblám, kúahlandsrauðum — lituð í eintómu, köldu kúahlandi, heldur fallega dumbrauður litur og varanlegur — mosalituðum, grasagulum, sóleyjagulum —

[1] ɔ: breiða hvítan dúk á bæinn eða þar sem hátt bar á, svo fólkið við heyvinnuna gæti séð hann, og komið þá heim til borðunar.

þeir litir lengi soðnir — og hárauðum teinum mjóum, ef mjög var til vandað. Húðþykk og þung voru brekán þessi, en ákaflega sterk. Að spjaldvefa og fótvefa kunni móðir mín — hvorttveggja það lærði ég. — Útsaum kunni hún ekki annan en blómstursaum og steypilykkju — það lærði ég einnig. — Föt okkar saumaði hún sjálf, alt með ullarþræði. Skór voru gerðir með seymi, saumarnir, varpið með togþræði. Knipla hafði móðir mín einnig kunnað, en þau áhöld voru glötuð fyrir mína daga.

Spariföt bóndans voru: blásprengdir sokkar, óbryddir skór úr svörtu skinni með hvítum eltiskinnsþvengjum, bæði ristar- og hælþvengjum, með röndóttum börðum innan í. Lokubuxur, stutttreyja tvíhnept, með krotuðum látúnshnöppum og þrjá sauma á bakinu, styzt að aftan, hornin stór útáliggjandi, vesti með einföldu dúkbaki, kragalaust, óflegið, úr hellulituðu vaðmáli. Húfa, úr sama efni, með deri, litlum, kringlóttum kolli, umgjörðin stórfeld utan um. Sauðsvartur prjónatrefill innan undir vestinu. Spjaldofin axlabönd, marglit. Indígóblá prjónanærpeysa með tinhnöppum, brydd með svörtu vaðmáli eða klæði. Gráblá vaðmálsskyrta, hvítar prjónanærbrækur með loku.

Hversdagsföt við útivinnu á vetrum: lambhúshetta sauðsvört, prjónuð, grá prjónaúlpa, eltiskinnsbrækur, skinnsokkar og leðurskór á fótum. Inni við á kveldin: prjóna-skotthúfa röndótt, svört, með bláum eða rauðum röndum, snarprjónuð í fitina og brotið upp á, djúp með breiðu og löngu skotti, lítill, mislitur bandskúfur í totunni. Ljósblá nærpeysa, ýmist innan undir eða utan yfir vestinu, skinnbrækur úr eltiskinni eða þá sauðsvartar prjónabrækur — alt prjónað með sléttu prjóni, sokkaprjóni. — Á sumrin var ávalt unnið á tómum nærfötum: grábláu skyrtunni og prjónabrókunum hvítu, karlmenn berhöfðaðir, krakkar oftast berfætt, kvenfólk líka berfætt á votengi, ef ekki var því kaldara veður, til að hlífa sokkunum, en karlmenn í vefjum — vafið skinni ósaumuðu um fæturna svo laglega, að vatnshelt var — eða í skinnsokkum. Smalinn var annaðhvort berfættur eða í skinnsokkum.

Sparifföt konunnar: stokkapeysa prjónuð, með klæði eða fínu vaðmáli á ermum og börmum í stað flaujels, flegin í hálsmálið, svo í ljósleitan klút sæi, sem hafður var á herðum innan undir til skrauts. Peysan nærskorin og ermaþröng, ekki opin á bringunni, en sem sagt: flegin niður á brjóst. Dökt vaðmálspils, svört dúksvunta með rauðum eða bláum langröndum, svartir sokkar, svartir skór, óbryddir, með eltiskinnsþvengjum ullhvítum, bundnum upp um legginn. Silkiklútur um hálsinn, dökkur í miðju, með alla vega litum skýjabekkjum og þótti fallegast að breiða sem bezt úr endunum og láta þá lafa langt niður. Rósadamasks-sjali þunnu, svörtu, litlu var hnýtt á herðarnar og þótti kjörgripur. Peysuhúfa djúp, með stórum þelþráðarskúf og silfurofnum borða í skúfhólks stað. Blágrátt vaðmálsnærpils áfast við upphlutinn, hann var úr dökku eða rauðu vaðmáli — sá rauði úr skarlats-klæði, held ég — með rauðum bryddingum í þremur kniplings- eða rósaflauels-borðaleggingum með vírstímum utan með, á bakinu, silfurofnum borðum, breiðum, á börmunum, silfur- eða koparmillum, reimaður saman með eltiskinnsþveng — silfurnál né festi átti hún ekki. — Fallegt þótti að hafa bil milli peysunnar og pilshalds að aftanverðu, svo að sæist í leggingarnar á upphlutnum. — Móðir mín átti engan »innanhafnaklút«, ljósa herðklútinn, var á

hvítri vaðmálsskyrtu með líningum og kraga úr vaðmáli, hneptri eða öllu heldur krókaðri — eins og karlmannsskyrtu. Nærbuxum var hún aldrei í, sumar né vetur. Hárið var snúið upp í vöngunum og fest upp undir húfuna í hnakkanum með látúnsprjón stórum. Laufaprjóna úr silfri átti hún ekki, og þótti þó fallegt að láta festina milli þeirra, með laufinu á, lafa aftan í hnakkanum ofan á hárlykkjunum.

Hversdagsfatnaður konunnar: Svört prjónuð síðpeysa, krókuð með látúnspörum, brydd á ermum og börmum með vaðmáli. — Krókapör okkar beygði bróðir minn úr látúnsvír; til þess hafði hann einungis beygitöng og spýtu litla, með þremur járntittum í endanum. Tinhnappa steypti hann líka í heinismóti; voru þeir með upphleyptum hring í kring, dálítilli bólu í miðjunni og fimm smærri í kring; það var krotið. — Pils hennar var svo stagbætt, að varla sá fyrir upprunalegu efni þess, sauðsvört dúksvunta með ljósbláum langröndum, — dúkurinn svo varpaður, að ekki sást í fyrirvaf. Húfan þykk og djúp með pínulitlum silfurborða sem hólk og skúfstert, sem tæpast náði niður á kjálkabarð, enda var alla tíð hafður aftur á hnakkann. Húfa sú fór aldrei af höfði hennar, hvað sem fyrir kom, nema meðan hún svaf. Húfuna setti hún á sig um leið og hún settist upp á morgnana og tók hana ofan um leið og hún fór úr skyrtunni til að leggjast út af. — Öll sváfum við nakin. — Öll vöfðum við prjónatreflana um hálsana á okkur, smærri og stærri, sýknt og heilagt. Sauðsvartir voru þeir flestir með sílabeinsprjóni. Fótofin, röndótt sokkabönd og einlit bryddingarbönd, úr svörtum þelþræði, voru á okkur öllum. Úr hrafnsvörtu togi var spunninn fínn og sléttur þráður til að sauma með hnezlur og línrósir — aftursting — í stað silkitvinna.

Nákvæmlega samskonar klæðnaður var á okkur krökkum eins og á fullorðna fólkinu. Fyrst þegar ég man eftir mér, var ég á svörtu vaðmálspilsi, þykku og þungu, prjónapeysu, peysuhúfu með ofboð litlum silfurborðahólk og silkitvinnaskúf, uppétnum, elgdömlum í, með dúksvuntu, vaðmálsskyrtu, prjónabrók opinni, þykkri og harðri eins og tré, enda var ég oftast með fleiðrum og þótti mér mjög vera ábótavant með hreysti og þol alt; en enginn lagði brók minni last til, þó hún néri ónýta skinnið mitt af mér. Það var ég auminginn, sem var linka, limpía og heimótt, öllum mínum til skapraunar. Ekki átti ég nema eitt pils frá því að ég man fyrst eftir mér, þangað til ég var 11—12 ára. Við systur tvær áttum í sameiningu spariföt og fengum að fara í þeim til skiftis til kirkju, einu sinni, tvisvar á ári. Þegar systkini okkar voru fermd, voru lánuð föt á aðra okkar, svo við þá gætum báðar farið, því allir voru á einu máli um það, að til kirkju þyrftum við þá að komast. Ég man það lengst, hvað fín og fögur ég hélt að ég væri, þegar ég loks vann þann sigur yfir systur minni, að fá að vera á lánaða léreftskjólnum, en með peysuhúfuna mína má ég segja að ég var við þann léreftskjól, og ekkert man ég eftir því, að karlmennirnir dáðust að fegurð minni og var það þó einmitt þess vegna, að ég vildi komast til kirkjunnar og í kjólinn; því áður en ég bar skynbragð á nokkurn skapaðan hlut milli himins og jarðar, var ég farin að hugsa um það, að reyna að láta manni nokkrum fullorðnum lítast á mig. Hann orti ljóð, það vissi ég, hafði heyrt hann hafa þau yfir fyrir móður mína, giftast honum ætlaði ég því endilega. Þá var ég 6—7 ára, en hann löngu fullorðinn. Ég vissi að sönnu,

að hann var í þann veginn að kvongast, tók lítið tillit til þess, ætlaði að vaxa ögn og fríkka meðan hann ætti þá konu, fá hann svo. Þegar ég var 9—10 ára, dó maður þessi. Það fékk mér svo mikillar sorgar, að ég hætti um stund að reyna að halda mér til, til að geta gifzt. Saga þessi er ein af því marga ótrúlega sanna. Hana segi ég til sönnunar því, að kynsleg tilhneiging barna gjörir löngu fyr vart við sig, en alment er álitið. Gæti tilfært margt fleira því máli til sönnunar.

Rúmfatnaður okkar var þessi: Tvær undirsængur voru til. Hey í hinum fletunum. Önnur sængin var með eltiskinnsveri, hin með húðþykku, fiðurheldu, vaðmálsveri. Innanver koddanna úr eltiskinni eða sængur-vaðmáli, ytra-ver ýmist prjónað eða úr vaðmáli. Vaðmálsrekkjuvoðir og brekán yfir öllum rúmunum, engin yfirsæng. Fiður var í flestum koddunum, fífa í sumum. Litlum fiðurkodda man ég eftir með hvítu prjónaveri, sem aldrei gat slitnað, en altaf blaknaði og harðnaði ár frá ári. Á honum svaf ég alla mína bernsku.

Reiðtýgi foreldra minna voru: hnakkur, ósköp lítill, með flosaðri sessu, yfirdekki og yfirdekks-gjörð utan um alt saman. Þófi móður minnar var, held ég, melþófi. — Þeir vandaðri voru úr ull, þófablöðin. — Ofan á þófanum hafði hún kodda, brekán þar ofan á — áklæði átti hún ekki, — ofan á brekánið var svo þófólin látin — breið ól með hringjum og útbúnaði fyrir ístöð og gjörð — og gyrt á; síðan var hinn brekánsendinn lagður laus yfir alt samau. Ístöðin voru svo lítil, að fóturinn komst ekki í þau, nema tærnar, og svo stutt var ístaðsólin, að konan sat í hnipri uppi á þessu reiðveri, karlvega auðvitað, með hnén upp við brjóst. Aldrei kom móðir mín í reiðföt um æfina. Söðul eignaðist ég 15—16 vetra, var hann keyptur gamall handa mér. Hann var »drifinn«: alklæddur látúni, mótuðu með dýramyndum og rósaflúri. Svo djúpur og víður var hann, að ég var eins og ber í ámu í honum, sökk ofan í hann upp undir hendur. Ákaflega hróðug var ég þó yfir því, að ríða í söðli; það vissi ég að var verulega fínt, samanborið við þófana; en ekki líkaði mér þó þessi gullsöðull til lengdar, svo mikið sem hann þó gljáði, þegar sól skein á hlaupandi hreindýr undan áfjáðum veiðimönnum eftir endilangri sveifinni og alt um kring. Ég flekaði systur mína til að kaupa hann af mér; henni þótti hann gersemi, enda lofuðu hann allir.

Verzlun hafði faðir minn við sama kaupmann öll mín bernsku- og æskuár; átti æfinlega inni hjá honum fáeina dali; hafði kaupmaður hann því í hávegum. Þá virðingu fanst bóndanum mjög til um. Einu sinni á ári var í kaupstað farið, enda var langt að fara, fjögra daga ferð fram og aftur með lest. Ull og unglambaskinn var eina innleggið. Út á það var tekið alt, sem heimilið fékk af útlendum varningi. Auk kornmatar var það um mörg ár fast og stöðugt það, sem nú skal greina: 3 ℔ af kaffi, 10 ℔ af kandíssykri, fjögra potta kútur af brennivíni, tveggja potta tunna af kirsiberjabrennivíni eða messuvíni — hana fékk móðir mín —, 1 ℔ af gráfíkjum — þær fengum við krakkar, þegar komið var úr kaupstaðnum, kandísmola og svo sem spónblað úr tunnunni hvert okkar. Vasahnífur handa einhverjum krakkanum, sem sérstaklega hafði til hans unnið, 2—3 lóð af indígólit, til fjögra punda af hellulit, almnanak og ein grápappírsörk — hún átti að vera undir sendibréf, ef á þyrfti að halda — og svo blái kollhettuklúturinn hennar móður minnar. Hann var

æfinlega sjálfsagður, en einhver okkar systra fékk hann stundum, ef hann var ekki útslitinn eftir árið. Þessi varningur kom æfinlega upp úr pokunum, þegar farið var að leysa »trússin«; en svo kom líka stöku sinnum, alveg flatt upp á alla, enginn vissi hvaðan, rauð- og gulskræpóttur kollhettuklútur, sem einhver okkar ungfrúnna eignaðist, og var það undir okkur sjálfum komið, hver hlaut hann sem verðlaun dugnaðar eða dygða sinna, enda nærri sami fögnuðurinn hver sem fékk, því unaðarins af að sjá þetta skræpótta litarskraut, hans urðum við aðnjótandi allar, hvernig sem við svo höfðum hagað okkur það árið. En einu sinni henti það, að upp úr einhverju »trússinu« kom tvisttau, sem elzta systir mín átti að fá í sparisvuntu. Þá greip fyrsta öfundin mig, held ég hafi verið. Einu sinni lá ég veik, þegar farið var í kaupstað. Þá var mér leyft að biðja um eitthvað fyrir unglambsskinn. Ég bað um vasaklút. Allir urðu hissa á þeirri heimsku. Vænt þótti mér um klútinn minn þann, svona fannhvítan og mjúkan, sem enginn átti á heimilinu nema ég. Ég fékk að láta hann liggja ofan á mér, mér til ánægju, meðan ég var veik. Þá var ég yfir 12 ára. Árið sem ég var fermd fór ég fyrst í kaupstað. Það er sú ákafasta tilhlökkun, sem ég hef orðið fyrir á æfinni, tilhlökkunin til þeirrar ferðar. Vakti nóttina alla áður en farið var af stað, borðaði auðvitað ekkert, settist upp í djúpa söðulinn, íklædd brúðarkjólnum hennar móður minnar sem reiðfatnaði. — Hann var úr svörtu vaðmáli með þremur saumum á baki, með vaðmálsmiðseymi í saumunum, samfast pilsið við treyjuna og svo þröngt, að ég gat svo sem ekkert í því gengið. Treyjan svo þröng, að mér fanst ég ekki geta náð andanum, var ekki þröngum fötum vön. Næstum heil 6 dægur vakti ég og var nær dauða en lífi, þegar heim kom af þreytu og vökum. Hin, sem vön voru þessu ferðalagi, sváfu hjá farangrinum, meðan áð var, og varð ekkert um. Eitt lambskinn var mér gefið til að kaupa fyrir, það þótti mér alveg nóg. Fyrir það keypti ég þann hlutinn, sem ég sá fallegastan. Það var látúns-nálhús með öllum skærustu regnbogans litum. Það á ég enn. Átta skildinga, minnir mig, að skinnið mitt væri virt. Okkur var árlega gefið lambskinn til að kaupa úr kaupstað fyrir, eftir það að við vorum komin undir fermingu, og datt engum í hug að þykja það lítið. Kind eignuðumst við stúlkur ekki fyr en 16—17 vetra, drengirnir miklu fyr. Í kaupstað vildi ég ekki koma í mörg ár eftir þessa fyrstu ferð, þótti hún bregðast vonum mínum. Móðir mín fór oft framan af í kaupstað með bónda sínum, til að hjálpa honum með lestina; stundum fór hún með einhvern drenginn, en aldrei keypti hún neitt til sinna þarfa, fremur en þó hún færi ekki.

Skreiðarferð fór faðir minn »vestur undir Jökul« — Snæfellsjökul — um nokkur vor. Hann fór með skinn og tólg, fékk harðfisk og þorskhausa fyrir. Skelfileg stærð var á þeim þorskhausum, enda fiskurinn stór líka! Um hálfan mánuð — kannske þrjár vikur — var hann í leiðangri þessum. Fór skömmu fyrir slátt, kom aftur til að svíða kolin. Lítið var farið út af heimilinu nema þessar kaupferðir og til kirkju. Einu sinni á ári með leigur og landskuld, sem var smjör, ull og tólgur.

Þvottabalar smáir né stórir voru engir til á heimilinu okkar. Sápu og sóda sá ég fyrst næstum því fulltíða. Fatnaður allur var þveginn úr heitri keytu — samansöfnuðu, geymdu þvagi — og vatni á eftir.

Á mánaðarfresti var haft skyrtuskifti, en nærbuxnaskifti og rúmfata örsjaldan, einu sinni eða tvisvar á vetri, og var þá lítt mögulegt að fá þau föt hrein. Sokkar voru sjaldan þvegnir á vetrum. Lagðir á felhelluna, ef votir voru, á kveldin, malin svo úr þeim óhreinindin á morgnana. Á sumrin voru leirugir sokkar skolaðir í læknum. Þvag var iðulega brúkað til handaþvotta, en mjólk, misa eða skyrþynka til andlitsþvotta og þótti vandaðri þvottur en úr vatni. Fatnaður allur var þveginn í potti — matarpotti auðvitað, — en næturgagn, sem var trékoppur, notaður við handaþvott. Við andlitsþvott var vættur leppur — handklæði né strigaþurka var ekki til, — vættur, og núið svo framan úr miðju andlitinu með honum, þurkað svo á þurrum vaðmálslepp eða svuntuhorni. Andlit okkar voru því að eins þvegin, að gesta væri von, sem sjaldan kom fyrir, nema prestur í húsvitjan, eða ef einhver hinna mörgu flökkumanna, sem runnu um sveitina, stöðvuðust ekki fyr en í afdal okkar. — Þeir hétu: Stefán Björnsson, Stefán Helgason, Stefán »fíni« (hann var utanhéraðsumrenningur), Jón Guddílon, Gvendur »renningur« (þeir voru bræður), Jón valdi — hann var böggulsendingapóstur innanhéraðs —; Helgi »fróði« og Sölfi Helgason »málari og spekingur« voru utanhéraðsumrenningar, en komu þó stundum til okkar. Hvítabæjar-Ólafur og Hrómundur Bessason voru einnig á flangri, og hræddumst við börn þessa flækinga meira en vofur. Og svo þegar fara átti til kirkju — um annað ferðalag var ekki að ræða —, þá vorum við kembd og þvegin, svo á okkur gljáði, og látin hafa fataskifti inn að skinni; en óðara en við vorum heim komin, fórum við úr skrúðanum og í óhreinu garmana; fyr fengum við ekki mat en alt það var búið: sparifötin samanbrotin komin ofan í fatakistu og spariskórnir fram á búrbita — þeir voru bornir á leiðinni —, því hver einasti hlutur hafði sitt vissa pláss og var allajafna á sínum stað.

Allir borðuðu úr öskum. Tvisvar á ári voru þeir þvegnir: úr hangikjötssoðinu fyrir jólin og sumardaginn fyrsta, annars voru hundarnir látnir »verka« þá eftir hverja máltíð: askurinn settur niður á gólf með ofurlitla matarleif í lögginni, hundarnir sleiktu hann vel og vandlega, eigandinn tók síðan ask sinn upp, blés einu sinni ofan í hann, setti hann upp á hillu, með það var hann góður. Ef farðinn efst innan í börmunum var orðinn svo þykkur og seigur, að hundstungan náði honum ekki, þá tóku þeir, sem hreinlátastir voru, hnífinn sinn stöku sinnum og skófu burt farðann. — Ekkert okkar hefir þó orðið sullaveikt. — Diskar okkar voru úr tré eða pjátri. Trédiskarnir voru gerðir á Hornströndum, rendir úr »rauðaviði« og voru fallegir. Hornspónum borðuðum við með. Minn á ég enn. Fyrst þegar ég man eftir var ekki annað ílát úr leiri til hjá okkur en eitt bláflekkótt bollapar, stórt og flátt að ofan, en ekki var ég eldri en 7—8 ára, þegar einhver gaf mér leirskál og borðaði ég úr henni upp frá því; en af því hún var fínn og fágætur hlutur, þá þótti hún vel fallin til þess að þvo sér og greiða upp úr henni og varð ég að láta mér það lynda lengi vel. Silfurskeið gaf kerling ein mér, hana fékk ég sjaldan að sjá og alls ekki að brúka. Þegar ég var 7—8 ára, gaf telpa ein mér gylt bollapar, það þótti mér svo fallegt, að ég þorði varla á því að snerta; því var þá líka bráðum fargað, svo ég hafði engan veg eða vanda af því. — Telpan, sem gaf mér bollaparið, spurði mig, hvort mig langaði ekki að koma til Reykjavíkur. Ég vissi ekki — hafði aldrei

heyrt þann stað nefndan. Hún spurði mig, hvort ég kynni að dansa. Það vissi ég heldur ekki, hafði aldrei heyrt það nafn fyrr. Hún sagði, að þeir í Reykjavík rendu saman hausunum eins og hrútar, þegar þeir væru druknir. »Er það að dansa?« spurði ég hikandi, því mér ógnaði, hvað mikið hún vissi. Þá hló stelpan að mér, svo ég þorði ekki að reyna að fræðast meira af henni, langaði þó til þess, því hún var frænka prestsdætranna, sem hlutu að vita öll ósköp og hún þá líklega líka.

Kaffi drukkum við krakkar aldrei. Faðir minn drakk kaffi um sláttinn og á hátíðum, móðir mín og við krakkar flóaða mjólk, eða þá ekkert. Prestinum var gefið kaffi og stöku gesti öðrum, flestum var gefinn matur. Kaffikvörn né kanna var ekki til. Brenda kaffið var marið í pottbotni með hnöttóttum, sléttum steini, svo var búið til ketilkaffi: kaffið látið út í ketilinn, þegar vatnið sauð.

Matur sá var talinn dáðmestur og undir eins mesta sælgætið, sem feitastur var. Magáll, bringukollur og lundabaggi var bezti matur í búri og eingöngu til hátíða hafður og handa vildar og viðhafnar gestum. Skyr var og talið kostafæða. Ef út í frost eða hríðar átti að halda, þá var gleyptur í sig kúfaður spónn af þykku, súru skyri, svo maður þyldi betur kuldann. Brauð var aldrei borðað nema um hátíðir og sláttinn. Allan sláttinn var harðfiskur og brauð til matar haft, svo ekki þyrfti að elda, en á vetrum súrt skyr og flóuð mjólk út á, eldsúrt slátur ofan í heita mjólk, skyr ofan í kjötsoð og kjöt með — það var ekki brúkað nema í »útákastsleysi«, mjölleysi nefnilega, — skyr ofan í heitar súpur var og algengt. Alt skyldi það vera sem eldsúrast: slátur, skyr og smjör. Nýr matur var helzt ekki borðaður. Einu sinni gisti presturinn hjá okkur um vetur, það var eftir það að efnin voru orðin nægileg og mikil breyting orðin á hag okkar. Honum var borinn tómur magáll og lundabaggi, og svo smjör, sjálfsagt súrt. Hann hikar við að fara að borða, spyr svo móður mína lágt, hvort hún ekki geti gefið sér brauð með. Hún verður alveg hissa, segist ekkert brauð eiga, enda fanst, að honum væri það ekki bjóðandi, þó til væri. Hvort hún ætti þá ekki harðfisk? Jú, hann átti hún, en að hann skyldi vilja hann heldur en þetta, sem hann fékk, það var skrítið. Hennt þótti verst að eiga ekki soðinn bringukoll handa honum, kannske að honum hefði fallið hann betur í geð? Nei, honum þótti þetta bara alt of feitt. Feitt! Hvernig gat það verið of feitt! — Vesæll karl kom einu sinni svangur til okkar í almennu bjargarleysi um vor. Hún gaf honum vænan spaðflots-skjöld að borða og ekkert með. Karlinn beit hann í sig upp til agna og hélt svo leiðar sinnar. Ef við unnum til verðlauna með því að gera eitthvað það, sem launa þótti vert, svo sem að mala, þæfa, leita að kúm eða kindum í þoku, þá fengum við ofboð litla flís af magál eða lundabagga — þófarabita. — Minni verðlaunin voru að fá »rjómatrog«, »hálft trog« eða þá »gafl« — að sleikja rjómann, sem toldi við trogið, þegar mjólkinni var rent. — Að sleikja ádrepu — bregða ausubaki niður í grautarpott stöku sinnum og sleikja af í hvert sinn, — það voru minstu verðlaunin. Heilan bringukoll fékk smalinn einhvern tíma á haustinu, »smalabringuna«. Ef okkur var eignað lamb — gefið það að nafninu til —, þá fengum við magálinn af því, ef því var slátrað. Sýru máttum við drekka svo oft og svo mikið sem við vildum; hana drukkum við okkur til óbóta, ef við vorum svöng

eða ef okkur leiddist, litlu börnunum, heima á sumrin. Höfðum hana þá fyrir brennivín og drukkum í vitleysu, því enginn hafði vit á að þetta var heilsuspillir.

Mjólkin var aldrei síuð, en rjóminn var síaður í strokkinn gegnum tog-síl — prjónadúk úr togi gisinn. — Á líkri síu var skyr og tólgur síaður. Smjöri var drepið í blauta, hreina skinnskjóðu, saumað fyrir opið, þegar fult var orðið, belgurinn pikkaður með skónál, settur undir farg, fergður og þurkaður á víxl, þangað til enginn deigur blettur sást á skinninu. Oft var tólgur látinn í smjörið, tólgarmoli var látinn í strokkinn, bulluhausinn smámarði hann sundur. Hans varð lítið vart, þegar smjörið var orðið súrt. — Ekkert vatn var látið í blóðmör, lítið eitt af mjöli, en mikið af mör. Lifrarpylsa var sjaldan búin til, lifrin soðin heil og vambirnar tómar, alt vegna mjölsparnaðar. Lundabaggar langir og digrir. Aldrei búin til rullupylsa úr huppum. Ekkert súrdeig var haft í pottbrauðin, en oft bleytt í þeim með mysu eða sýrublöndu í stað vatns, og bökuð svo rauðseydd, lin og sæt. Það þótti okkur krökkum fengur, að fá brauð!

J ó l a f ö g n u ð u r okkar var mikill, þó föng væru lítil. Þá fengum við mat svo mikinn, að við áttum hann til ígripa fram að nýjári. Mestur fengur var okkur að fá að smakka brauð. Þá var og ekki lítið gleðiefni að vakna við ilminn af brennivínskaffinu hans föður okkar á jólamorguninn, fá svo sjálf flóaða mjólk, nývöknuð í rúminu, með kandíssykurmola og 10 grjónalummum hvert. Þá vissu tölu vissum við að við fengjum, hvort sem blés með eða móti. Mest hlakkaði ég þó til að fá jólaljósið mitt: kúskelina. Okkur var gefin kúskel eða hörpudiskur, með bræddum tólg og fífukveiki, eins og skelin tók. Svo kveiktum við öll hjartans glöð, hvert á sinni skel og lýstum í hvert skot, ef ske kynni að við fyndum eitthvað fémætt: púkk — glerbrot — þorskhöfðakvörn eða eitthvað ámóta dýrmætt, sem við höfðum að leikfangi. Hvað ljósið var lítið og bjart á skelinni minni! Ég hélt altaf á því og horfði hugfangin á það, þangað til ljósmetið þvarr og ljósið mitt dó. Mér finst sem ég aldrei hafi séð eins bjart ljós, og aldrei þótti mér eins óskö p vænt um kertaljósið mitt, eftir það að prestskonan gaf okkur kerti um hver jól, og er orsökin auðvitað sú, að þá var ég eldri. Þau kerti voru steypt í strokki: bráðinn tólgur var látinn í strokk, heitt vatn undir, ljósarökin látin hanga niður úr þverspýtu, sem lögð var yfir strokkinn, mörg í senn, og svo smádýft niður í strokkinn og látið storkna á milli. Maður skagfirzkur hefir sagt mér frá vélindis-kerti — jólakerti sínu. — Þess hef ég hvergi annarstaðar heyrt getið. Það var svo til búið: Vélindi úr stórgrip var blásið upp og þurkað, gegnum það var svo mjórri spýtu stungið, utanum þá spýtu var línskafi eða fífu vafið, bráðnum tólg helt svo í vélindið fult og látið storkna. Það hafði þann góða kost, að kertið rann ekki niður, en smámsaman varð að klippa ofan af vélindinu, eftir því sem spýtan brann og tólgurinn eyddist. Nú er maður þessi menningarfrömuður hinn mesti og alkunnur sem prúðmenni, en altaf ann hann endurminningunni um vélindis-kertið sitt, eins og ég skelinni minni.

S u m a r d a g u r i n n f y r s t i var annar árlegur uppáhaldsdagur okkar. Þá gekk móðir mín ávalt til fjárhúsa með bónda sínum, til að skoða skepnur og hey. Þá fékk hver krakki heilt brauð, á stærð við ofnbrauð,

auk annars góðgætis. — Hjón nokkur þar í sveit höfðu þann sið alla sína löngu samverutíð — þau áttu saman 21 barn, þar af tvenna tvíbura og þáðu aldrei sveitarstyrk fyr en í örvasa elli —, að þau gáfu hvort öðru stóra pottköku í sumargjöf. Pottkaka var og algeng orlofsgjöf og þótti fallega af sér vikið. — Um aðrar hátíðir ársins var lítið skeytt hjá okkur. Dálítið artað upp á nýjárið, þá var elzta barn föður míns fætt, uppáhaldsdóttir, svo honum var heldur vel til nýjársins upp frá því, og vildi fá sitt brennivínskaffi. Brennivínskaffi með heitum grjónalummum, það var hans helzti unaður á jarðríki, en að bryðja kandíssykur-mola, það var sælgæti móður minnar.

Veizlan fyrsta, sem ég var í, var erfisdrykkja eftir bændur tvo, sem dóu í nágrenninu við okkur, og skyldi mikið við haft. Þá var ég hér um bil 12 ára. Þar sá ég fyrst hnífapör og stóð ógn af þeim vanda, að eiga að nota þau. Þar voru línlök breidd á borðið sem dúkur og grauturinn borinn á borð í stórum þvottaskálum, rétti svo hver borðgesta skeið sína eða hornspón í fatið. Ég heyrði prestskonuna segja — hún átti borðbúnaðinn og stóð fyrir veizlunni — að það gilti einu hvernig alt væri, fólkið hefði ekkert vit á því.

Leiki og leikföng okkar bjuggum við að mestu sjálf til. Leikir okkar flestir voru eftirlíking af búskap. Höfðum sauðarhorn fyrir kindur, köstuðum þeim á víð og dreif um grund, sem var afrétt okkar, réttuðum síðan féð, höfðum hávaða og illindi þar í frammi, létumst vera drukkin og flugustum á, alt eins og við vissum að við átti. Fjöruskeljar áttum við einnig og höfðum þær fyrir ýmsan fénað. Heilt bygðarlag settum við á fót kringum tjarnarpoll lítinn. Þar stóðu bæir úr torfi umhverfis, það voru bændabýlin, og bjuggu í þeim ýsubeinsmenn okkar. Þar var og prestssetur, og var prestur sá að sönnu úr ýsubeini, en kjólklæddur var hann og »maddaman« hans miklu digrari en aðrar konur. Við hinn enda tjarnarinnar var kaupstaður og voru kaupmenn úr spýtum og stærri nokkuð en alþýðan. Bæirnir voru úr hnausum skornum með húslagi, og voru þeir óholir innan, varð fólk því að standa úti. Prestsetrið var með timburþili — fjöl, eins og þil í laginu úr ónýtum ullarkömbum, tylt með töppum við torfstofuna, — en í kaupstaðnum voru eintóm timburhús. Þau smíðuðu bræður mínir með vasahnífunum sínum. Þau voru svo gerð: Tvö þil voru tegld, 5 ásar, fjórir þeirra voru ferstrendir, með rás eftir endilöngum tveimur köntunum, en sá fimti — mænirásinn — var þrístrendur með tveimur rásum eftir breiðasta flatkantinum, sem átti að snúa niður. Göt voru gerð gegnum öll fjögur horn á þilunum og eitt á burstina, ásendunum smeygt í þau göt á hvorumtveggja þilunum, og húsið var reist. Þunnum fjalaspækjum var svo rent eftir rásunum í ásana og húsið var klætt. Ef vönduð var húsagerðin, þá var loftfjölum rent í efri ásana; stundum voru dyr á stafni og hurð fyrir á hjörum úr látúnsvír, og glerrúður í gluggum, ef nokkurt glerbrot var fáanlegt. Hús þessi voru furðu lagleg af barnasmíði að vera, enda urðu tveir bræður mínir vel hagir menn á tré. Þeir gjörðu og báta með rá og reiða, seglum og stýri, og sigldu ýsubeinsbændur okkar á þeim þvert yfir pollinn, yfir í kaupstaðinn, til að verzla við kaupmenn. Kirkjan var úr timbri, prestur messaði, — það gerðum við sjálf að sönnu fyrir hann — hann gifti og söng yfir dánum. Við brutum venjulega fót af ýsubeinsmanni, ef hann átti að vera

veikur, en tókum af honum höfuðið, ætti hann að deyja og jarðast. Líkkista var þá gerð úr eintrjáningi, svert með sóti og erfið svo haldið: fengum einhverja matarögn hjá móður okkar, höfðum skeljar fyrir diska, sýru fyrir brennivín og svo svölluðu ýsubeinsmennirnir og við með þeim. Alls konar húsdýr smíðuðum við úr ýsubeinum, því trjáviðarskortur var svo mikill, að tæpast var hægt að fá nógu stóra pjötlu í kaupmennina og bátana. Síðasta snipsið af kollhettuklútunum okkar var haft í segl, sögðu þó drengirnir að þau ættu að réttu lagi að vera hvít Alt fólkið varð að ganga nakið, en við tálguðum á það pils og prestakjóla. Klettastall fallegan höfðum við fyrir kirkju handa sjálfum okkur, messuðum þar og gjörðum jarðarfarir. Til prestsskapar þurfti ekki annan undirbúning en þann, að prestsefnið var fært í tvö pils, annað krækt um mittið, hitt um hálsinn, en við, sem lögðum honum til skrúðann, vorum fáklæddir tilheyrendur. Prestur tónaði, söng og þuldi þulur, því nóg kunnum við af því dóti. — Við klifruðum í kletta og klungur — þar var ég fremst í flokki —, óðum í ánni allsnakin, seinna í sjónum. Á vetrum rendum við okkur á leggjum — framfótaleggjum úr stórgrip eða bóglegg úr vænum kindum. Boruðum gat gegnum þá með hnífunum okkar, drógum þvengi þar í gegn og bundum upp um ristar og leggi. — Skauta áttum við ekki, ekki heldur sleða, en höfðalags-rúmfjölina hennar móður okkar fengum við lánaða og hentumst á henni stall af stalli niður svellbunkana í dauðans angist og ofsa gleði. Einhverju tildruðum við ofan á skíði, settumst svo 3—4 þar á, hátt uppi í brekkum, létum svo hlaupa með feiknahraða eftir harðfenninu niður á láglendi, snjórinn þyrlaðist framan í okkur, svo ekkert sá fyrir skarahríðinni; en þar var líf og gleði á ferðum. Sá, sem fremstur sat, hafði staf til að stýra með. Hin tóku bara því, sem að höndum bar, og eigi sjaldan misti stjórnandinn stjórnina, krakkarnir ultu af hér og þar, en skíðin hlupu alla leið. Eins konar árar bjuggum við okkur til: rákum járntitti neðan í spýtustauta, stungum niður broddunum og rérum okkur svo áfram, ef hallalaust var svellið og mjúkt. Fótskriðu rendum við okkur langar leiðir og vorum fim. Gaman var að vera úti á svellunum, þó kalt væri okkur stundum. Snjóhús mokuðum við stór og mörg, holuðum innan stóra skafla með göngum, búri, eldhúsi og baðstofu, gjörðum rúm þar inni, þegar snjórinn var vel þéttur og mikill eftir stórhríðar og storma, sem enginn hörgull var á í dalverpinu okkar. Þegar frostlaust var, þá fengu snjókerlingar að verða til, þá var og snjór hnoðaður í klumpa, og úr þeim svo skornir ýmsir hlutir. Af boga skutum við matbaunum, hann smíðuðu drengirnir. Gaflokum skutum við einnig, höfðum nálarbrot fyrir odd og bréfvæng aftan í skaftinu. Gaflok hef ég ekki séð nema okkar. Aðrir útileikir okkar voru þessir: Glíma, bændaglíma, skollaleikur, kóngsleikur, hnappleikur. Hann var svo: leikendur héldu allir hver aftan í annan, nema einn, sem var laus og átti að ná húfunni af »hnappnum«, sem var sá aftasti; næði hann húfunni, var »hnappurinn« dauður; en sá fremsti átti að verja hann og ásækja þann, sem laus var, svo hann kæmist ekki aftur með að »hnappnum«. Öll halarófan fylgdi þeim fremsta, hvernig sem hann snerist og »hnappurinn« með, annars mátti hann sjálfur ekki verja sig né »hnapp« sinn: húfuna. Leikur þessi var nærri orðinn mér að bana. Við vorum í hnappleik á sléttum síkisbakka við ána. Ég var 7—8 ára, þótti of lítil

og sein í snúningana, var því skipað að standa hjá, en þegar ég sá »hnappinn« í voða, sem var uppáhaldsbróðir minn, greip ég húfuna af honum, svo hinn skyldi ekki ná henni; þá elti sá mig til að ná af mér húfunni, en ég stökk í ofboði út í síkið, svo húfan næðist þó ekki; ég á kaf og man svo ekki meira um það, fyr en bræður mínir voru að tosa mér upp á bakkann; gat ég þá ekki staðið og var ofboð rænulítil. Þeir húðsneyptu mig, færðu mig úr meströllum fötunum, undu þau og breiddu svo mig og þau til þerris sunnan í tóttarbroti, því sólskin og blíðviðri var; þar skipuðu þeir mér að liggja og þorna, lá ég þar allan daginn, en þau léku sér nálægt mér. Þeir lögðu ríkt á við mig að segja móður okkar ekki þetta, en ég var þá svo aumingjaleg þegar heim kom, að alt komst upp.

Inni við á vetrum róluðum við okkur, gáfum hvert öðru skip, létum völu spá, getruðustum — létum hvort annað geta margs, odda eða jafna, — tefldum manntafl, myllu, refskák — strikuðum með krít reitina á rúmfjöl, manntaflsfólkið höfðum við sjálf tálgað úr ýsubeinum, litað svo í hellulit, það sem svart átti að vera. Gimburskel var refur, þorskkvarnir lömb í refskák, en glerbrot og kvarnir í myllu. Kvarnir eða glerbrot voru einnig spilapeningar okkar. — Spil áttum við og spiluðum — á rúmfjöl — hund, formídó, svartapétur, marías og púkk — það spilaði faðir minn við okkur á nýjárinu og þótti mikil hátíðabrigði. — Í rökkrunum, sem oft voru löng, kváðum við rímur og önnur ljóð, sem við kunnum ósköp af. — Ég kunni allar Númarímur samstæðar, Svoldarrímur og Blómsturvallarímur að mestu, auk annars. — Við sögðum hvort öðru sögur, — sem við öll þó kunnum —, kváðustum á, eða skandéruðustum, og bjuggum við þá oft sjálf til vísur, ef okkur vantaði stafi, því flestöll gjörðum við vísur á þeim árum og þótti nærri því eins sjálfsagt, eins og að geta talað; en vesæl ljóðagerð var það, eins og gefur að skilja, þó sum systkinin væru talin laglega hagmælt síðar meir, og vel hæf voru þau flestöll til bóklegrar menningar, hefði hennar verið kostur. Hugarreikningur var og ein rökkurskemtunin okkar, og var faðir minn þar frumkvöðull að. Hugarreikningur var hans eina bóklega íþrótt; þó var hann læs, það var móðir mín ekki. Hvorugt þeirra var skrifandi. Hún kunni ósköpin öll utanbókar og var kölluð gáfukona. Hann las ávalt húslestur, en hún söng hátt og snjalt. Öllum var okkur börnum kent að lesa og kendu eldri börnin oftast þeim yngri, en engu okkar var kent að skrifa, nema einn drengurinn fékk tilsögn hjá prestinum í skrift og reikningi hálfsmánaðartíma, og þótti mikið prjál með þann dreng. Varð hann bæði fyrir öfund og háði okkar hinna. Öll lærðum við samt ögn að skrifa tilsagnarlaust, nema einn pilturinn; hann fór fyrst að reyna það fullorðinn. Við skrifuðum upp úr kálfsblóði, korg undan hellulit, sóti, fyrst með fjaðrapenna — skorin til hrafnsfjöður, — seinna með stálpenna. Eftir því man ég, að fyrst þegar ég eignaðist stálpenna, átti ég enga pennastöng, hélt því á pennanum milli gómanna og skrifaði á sendibréfs-ræfil til móður minnar og hafði stafina í bréfinu til eftirsjónar. Seinna útvegaði móðir okkar vel skrifaða forskrift og loks eignuðumst við ofurlítið af pappír árlega. »Kverið« var einasta bókfræðin, sem við námum í æsku, það lærðum við flest snemma og fyrirhafnarlítið.

Bókum man ég ekki öðrum eftir á heimili okkar, fyrst lengi vel, en þessum: Sunnudagapostillu Jóns Vídalíns, Stúrmshugvekjum, Bjarnabænum — á þær lærði ég að lesa, – Messusöngsbókinni, Passíusálmunum, Flokkabók, Missirisskiftaoffri og Almanakinu. Pétursbænir var fyrsta bókin, sem ég eignaðist, — fékk þær fyrir að taka inn þorskalýsi, sem ég annars var ófáanleg til. Vel man ég, hvað vænt mér þótti um að eiga nú bók sjálf. Númarímur var næsta bókin mín, Snorra-Edda sú þriðja. — Lesa vorum við oft látin í ritningunni. Sú bók leiddist mér Einhvern tíma ympraði ég á því, að enginn ætti með að láta ferma mig, nema ég sjálf vildi. Fólkið bað guð um að náða mig. Signa vorum við látin okkur: áður en við fórum í skyrtuna, áður en við fórum að borða, þegar við fyrst komum út á morgnana, og á leiði hinna dánu áttu allir að gera krossmark, áður en frá gröfinni væri gengið. Bænir og vers vorum við látin þylja kvöld og morgna. Móðir mín sagði mér frá guði og hans dásemdum, þegar ég var ósköp lítið barn. Illa gekk henni þó að svara öllum mínum spurningum, svo ég var þá fastráðin í því, að fara til biskupsins, þegar ég væri orðin nógu stór til þess, til að fá hjá honum upplýsingu um annað líf og annað það, sem móðir mín var ekki nógu vel heima í.

Dulspám þessum trúðum við:

Ef köttur klóraði í spýtu, vissi það á vont veður.

Lægi vel á ketti, var illviðra von.

Færi köttur með löppina aftur fyrir eyrað, þegar hann þvoði sér, vissi það á gott.

Lægi hundur fram á lappir sínar, spáði hann gestkomu.

Dyttu skæri eða hnífur á gólf, svo á oddi stæði, vissi það á gestkomu.

Ef hnerrað var yfir mat, kom einhver svangur.

Heltist niður mjólk, kom einhver þyrstur.

Ef hnerrað var í rúmi sínu á morgnana, gekk manni í vil þann daginn, þó vissu sunnudagshnerrar á enn stærra happ en aðrir.

Klæjaði mann lófann, fékk maður gjöf.

Klæjaði mann augabrúnina, gladdist maður innan skamms.

Klæjaði mann nefið, reiddist maður.

Klæjaði mann munninn, fékk maður nýnæmi.

Kitlaði mann í hnjáliðum, lá fyrir manni að verða hræddur um konu sína (eða bónda).

Væri maður hársár, varð maður hræddur á sama hátt.

Tæði maður illa ull, átti konan (eða bóndinn) tilvonandi að verða ygld á brún.

Væru hrífutindar látnir snúa upp, kom regn.

Væru grasstrá slitin, sem uxu innan við glugga í baðstofum, þá dó bráðlega einhver þar inni.

Heyrðist brestur í húsaviðum, var einhver feigur.

Dæju tveir á sama heimili, átti hinn þriðji eð deyja innan árs.

Gengi maður aftur á bak, gekk maður hana móður sína ofan í jörðina, hún var þá feig.

Dytti maður á burtleið, hepnaðist ferðin, en fall á heimleið var ills viti.

Yxi hár manna langt niður á hálsinn, var það auðsældarvottur, einnig það að vera »skítsæll«.

Væri löng í manni tungan, varð maður skáld.

Ef lukkuhnoðri hékk yfir höfði manns, varð maður lánssamur.

Sliti maður dordinguls-vef, varð maður auðnulítill.

Hossaði maður hendinni undir dordingul, sem hékk í þræði sínum og segði um leið: »upp með þig dordingull, upp með þig dordingull«, og hann þá fór að fika sig upp, þá átti maður hamingjuna vísa, en héldi hann áfram niður, þá var gæfuvon lítil.

Væri manni kalt á vinstri fæti, en heitt á þeim hægri, þá var í manni giftingarhugur.

Væri manni kalt á hægri fæti, en heitt á vinstri, þá var það af því, að andskotinn var að öfunda mann.

Ráð þessi kunnum við til varnar húsdýrasjúkdómum: Ef hestur fékk hrossasótt, átti ungfrú að ríða honum berbakt, þrjá hringa kringum bæinn. — Það var ég eitt sinn látin gera, og mun hafa verið minn fyrsti frami.

Ef kýr beiddi upp, átti að bíta fast í hrygginn á henni, þegar búið var að halda henni, þá hélt hún.

Til varnar við fjárpest var óyggjandi ráð að láta róðukross úr tré undir taðhnaus fyrir innan þröskuldinn á fjárhúsum. Dræpist kind úr pest eftir að það var gjört, var það annaðhvort af því, að pestin hafði komist inn í húsið á undan róðukrossinum, eða þá að hann var ekki nógu breiður í dyrnar, svo að hún komst inn hjá honum, gat smeygt sér annars vegar við hann. Tjörukross á hurð var og vörn nokkur, en ekki eins óyggjandi eins og róðukrossinn undir taðhnausnum.

Heilsufar móður minnar var óbilandi. Varð aldrei misdægurt nema lítið eitt um leið og hún ól börnin. Söng hún og kvað sífelt við vinnu sína, grét bara stöku sinnum við rokkinn sinn og söng iðrunarsálma, var þá að iðrast synda sinna. Aldrei bilaði hana kjark né dug, fyr en uppáhaldssonur hennar fór til Ameríku. Hún fékst lítið um það, grét heldur ekki; en þegar hann var ferðbúinn, sótti hún hestinn hans upp í brekkur. Kom hún þá húfu- og svuntulaus heim, hafði týnt hvorutveggju, vissi ekkert af því. Upp frá því gekk hún ávalt lotin, áður var hún keiprétt. Askinn hans geymdi hún til dauðadags.

Faðir minn var oft kránkur. Hafði sætt svo harðri meðferð í æsku, að hann varð aldrei að manni. Fyrirbænir móður minnar, blóðtökur, baun í fæti og kamfórubrennivín var honum til lækninga haft. — Það ráð vissum við bezt við heimakomu: sjúklingurinn átti að sitja yfir heitri keytu, hlaupa síðan upp bratta fjallshlíð, þá var þeim sjúkdómi lokið.

Börnin öll heilsuhraust, urðu ágæta vel vinnandi, öll nema ég. Þau, sem dóu, dóu nýlega fædd, og voru öll af fyrra hjónabandi; faðir þeirra var vanheill. Einungis 3 af 9 börnum hans lifðu. Ung var ég einatt útsteypt í kýlum og kreföu, fleiðrum og flatsæri, fann því sjaldan æskufjör né gleði.

Réttarfarssögu einnar minnist ég, sem hafði svo ill áhrif á föður minn, að hann varð aldrei jafngóður af. Systir mín, sú er ekki ólst upp heima, átti barn 15 vetra með fjölskyldumanni, sem þáði af sveit. Hún vann fyrir barninu að sínum parti, en hreppurinn varð að taka að sér

föðurskylduna. Hreppstjórinn kom svo eitt sinn með þau tíðindi, að foreldrum móðurinnar — jafnvel systkinum hennar — bæri að lögum að annast um barnið. Úr þessu varð þras, síðan mál og dómur, og var foreldrum stúlkunnar dæmt skylt að uppala barn þetta. — K. Kristjánsson, sá er síðar varð amtmaður norðanlands, mun hafa dæmt mál þetta. Foreldrarnir urðu sárgröm úrskurði þessum, hann þá útslitinn heilsulítill maður, enda voru flestir á því, að dómur þessi væri ósanngjarn og óréttur. Þegar lögtak átti fram að fara hjá foreldrum mínum, til framfæris barni þessu, þá skárust góðir menn í leikinn og komu á samningum, en faðir minn beið þess aldrei bætur. Þegar svo veslings móðirin var búin að vinna fyrir barni sínu í 10 ár, þá datt það af hestbaki í árspræna og druknaði.

Flest það, sem ég hef hér að framan frá sagt af högum okkar og háttum, eru minningar frá fyrri hluta bernsku minnar. Þegar ég var 9 ára, 1866, fluttum við á aðra jörð í sömu sveit. Þar var mikið betur húsað og þar kyntumst við miklu meira háttum annarra manna en í afdal okkar, enda leið þá ekki á löngu áður en við krakkar gjörðum uppreist móti heimilisstjórninni, brutum venjur ýmsar á bak aftur og innleiddum nýja siði, enda var þá efnahagurinn orðinn svo, að hann þoldi vel að dálitlu meiru væri til kostað. Þegar við komum á bæ þennan, hafði baðstofan aldrei verið þvegin, var þó öll þiljuð og sæmileg. Eins höfðum við það nokkur ár, en svo þegar nýjungafárið greip okkur, þá var það eitt með öðru, að við vildum ræsta gólfið. Þann dag man ég, sem það komst á, að hreinsa baðstofuna, og svo sigurgleðina mína um kveldið, hana man ég líka. Á því gólfi voru óhreinindin orðin svo þykk, að hvergi sá til fjala. Eftir að breytingin fór að komast á hjá okkur, kom það í ljós, hvað móðir mín var hreinlát að náttúrufari. Að svo mjög var áfátt með það áður, kom af venjufestu, fátækt og annríki hennar. Í elli sinni þvoði hún iðulega líkama sinn allan og mátti ekki blett á nokkru sjá, svo varla var hægt að gjöra henni til hæfis með það. Eftir það að við krakkar komum stjórnarbyltingunni á hjá okkur, leið ekki á löngu áður en við komumst á álíka menningarstig eins og aðrir kringum okkur; en það stig var að vísu ekki hátt, og minna vissi ég á fermingaraldri, en ég veit dæmi til síðan um fullvita fólk. Með þann undirbúning undir lífsbaráttuna lagði ég áleiðis út í mannlífið, nítján vetra gömul.

Ólöf Sigurðardóttir

Þingeyjarsýsla fyrir og um aldamótin 1900.

Eftir GUÐMUND FRIÐJÓNSSON.

II.

Skáldskapur.[1]

Skáldskapur og kveðandi hafa verið kjöltubörn sýslunnar, svo langt sem endurminningin nær og sögusögnin.

Ég er því miður enginn fræðimaður í orðsins djúpu þýðingu og get því ekki rýnt eftir uppruna eða ætterni þessara eftirlætisbarna fóstru vorrar, Þingeyinga. Rúmið sem mér stendur til boða fyrir þetta efni, leyfir heldur eigi málalengingar um liðna tímann. Þó verð ég að grípa niðri lítið eitt hjá þeim mönnum, sem háttaðir eru undir grasrótinni, því að hjá þeim er undirstaða þess aðalefnis, sem ég hefi með höndum og rætur þeirra grasa, sem nú eru í blóma í Braga-túni Þingeyjarsýslu.

Þegar um þá menn er að ræða, sem uppi vóru kringum miðja 19. öld, hlýt ég að byggja á sögusögnum náungans og get ég eigi ábyrgst, að rétt sé farið með hvert atriði. Öðru máli er að gegna, þegar um þá menn er að ræða, sem nú eru uppi. Það

---

[1] Margir menn eru ritfærir í sýslunni, auk skáldanna, sem talin verða. Þessir eru helztir: Benedikt Jónsson frá Auðnum; hefir ritað í blöð og tímarit og oft undir gervinöfnum. Hann er allra manna ritfærastur í sendibréfum og eru þau oft löng og ýtarleg eins og ritgerðir. Hann er annálaður skrifari og dvergur í höndunum til smíða, alla vega listfengur maður að náttúrufari. Sigurður Jónsson á Yztafelli er og ritfær, en lætur þó lítið á sér bera, og Pétur á Gautlöndum. Bjarni Bjarnarson sölustjóri á Húsavík er mjög vel að sér ger í ísl. málfræði og hefir ritað um hana, þó ekki sé það prentað. — Þá er Jóhannes Þorkelsson á Fjalli. Hann er Bragaættar svo sem Eimreiðinni er kunnugt, sem flutt hefir eftir hann sögur og kvæði. Lagt mun hann nú hafa þau efni á hilluna, eða í handraðann, og er hann þó til þess kjörinn, að horfa í barm fólksins og mjög vel fær í málinu. Möðruvellingur er hann einn hinn bezti. Síðastan tel ég Jón Stefánsson — Þorgils gjallanda. — Bæði er hann sagnaskáld og þýðir ágætlega sögur úr útlendu máli. — Ritgerðir hefir hann og samið í blöðin. Alstaðar er hann auðþektur á máli sínu og framsetningu. Málið er gott og þó heldur stirt, enda byrjaði hann roskinn á ritstörfum og átti eigi þess »frelsis« kost í æsku, sem nú er í lófa lagið ungum mönnum. Jóhannes og Jón eru hreppstjórar »at nafnbót«, og tel ég þeim það ekki til gildis. — Enn má nefna Friðbjörn Bjarnarson frá Grýtubakka.

er á ábyrgð minni, að þeir séu rétt sýndir og ekki afmyndaðir eða skreyttir í frásögninni.

Nafntoguð alþýðuskáld vóru uppi hér í sýslu á fyrri hluta 19. aldar, þar sem vóru þeir GAMALÍEL HALLDÓRSSON og og ILLUGI EINARSSON. Þeir vóru Mývetningar, Gamalíel a. m. k. — Þeir kváðu Griðkurímu í samlögum, sem mjög er nafnkunn. — Ríman var um bardaga tveggja griðkvenna í fjósi, eða ágreining þeirra og hnippingar í fjóströðinni, stórýktur lítilsháttar viðburður, og er ríman kveðin undir mjög dýrum hætti. — Þessi vísa er í mansöngnum:

Yggjar sjó ég út á legg
uggandi um Dvalins kugg.
Hyggjudugur dvínar segg,
duggan þegar fer á rugg.

Náttúruhagir hafa þeir menn verið á Dvalins kugg og Fjalars fley, sem þessa vísu gerðu, ómentaðir alþýðumenn, á fyrri hluta 19. aldar.

Og þó vóru þeir ekki einir sér, eða umfram alla aðra menn, að íþrótt sinni. Sýslan átti þá »belg fullan barna«, slíkra og þvílíkra. En mislitur var sá skáldskapur og fjallar um ólík efni. Þar eru klámvísur og skammavísur, þegar hagyrðingunum lenti saman, barnavísur og vögguvísur, fyrirbænir og erfiljóð og brúðkaupssálmar. Þá eru og ákvæðavísur, eða kraftaskáldskapur. Mér kemur í hug vísa Sigmundar í Belg, langafa Jóns í Múla. Hann var orðlagður geðríkismaður og gáfukarl. Vísan er um mývarginn:

Af öllu hjarta eg þess bið
andskotann — grátandi!
að flugna óbjarta forhert lið
fari í svarta horngrýtið.

En þó Sigmundur risti svona djúpt á og snjalt, þá hreif þó ekki bænin betur en svo, að vargurinn lifir enn og þverrar ekki, og svo er mergðin mikil, að sorta dregur á sól, þar sem mökkurinn fer yfir, og er hann svo óþrjótandi, að kvikindin berast með sunnanvindi norður um Laxárdal, Reykjadal og Aðaldal, svo að fé ærist, hleypur og treður sér inn í hella og hús, stekkur niður í gjótur og geldist, það sem mjólk er í, og verður bitið til blóðs. Jón skáld Hinriksson (að því er ég hefi heyrt) hugsaði sér að »eiga aðganginn að hinum«, þegar »sá gamli« brást Sigmundi og er sú vísa þann veg kveðin:

Gylfi hæða gal-hvassan
gefi vind á landnorðan
með ofviðri magnaðan,
mývarginn svo drepi hann.

En það fór alt á eina leið og var eins og að berja á bjargið — steinhljóð og dauðaþögn. — Í fyrrasumar var gæðatíð og þá eru að sjálfsögðu engisprettur Mývetninga í algleymingi sínum, bæði í sveitinni og á öræfunum. Þá urðu fjárheimtur í versta lagi og munu hvörf fjárins hafa stafað af því, að féð hefir flúið varginn ofan í hraungjóturnar og tálgrafir öræfanna. Fáeinir menn héldu, að útileguþjófar væru í Ódáðahrauni, og mundu þeir valda, og þá trú hefir Jón karlinn »söðli« haft, sá sem kendur er við Hlíðarendakot í Fljótshlíð syðra. Hann ritaði bréf norður í Mývatnssveit, merkum manni, og sagði honum frá útilegumönnunum, sem héldu til við »Stórasjó«. Kolur mundi höfðinginn heita, og var fjögurra álna hár og digur að því skapi, alveg óvinnandi, nema því að eins, að galdramenn væru fengnir vestan frá Arnarfirði!

Nú hefir Jón »söðli« teygt mig í lengsta lagi frá skáldskap Þingeyinga og er þá til að taka, þar sem frá var horfið. — Ég gat þess, að stundum hefðu skáldin látið klám fjúka í kveðlingunum. Sá var einn hagyrðingur hér í sýslu, sem mjög var annálaður fyrir þann munnsöfnuð. Hann var kallaður leirskáld og einfaldur og teygðu misendismenn karlinn á eyrunum; þó ekki æfinlega. Þeim varð ekki alténd kápan úr því klæðinu, og er þessi saga til dæmis um það.

Einu sinni voraði vel, svo að venju brá, og var þá oft talað um veðrið, eins og gerist. Greindur bóndi og hagmæltur, og hæðinn, kom þá að máli við Jón gamla — svo hét klámskáldið — og freistaði hans á þennan hátt:

Góð er tíðin, gróa fjöll,
gefst því hey í svuntu.

Jón tók undir og bætti við:

Því sé lofuð þrenning öll,
þar um hugsa muntu.

Flestum þótti Jón gera vel, þar sem hann vék vísunni á þessa leið, svo lævíslega sem fyrir hann var gildrað, og mátti kalla, að sjálfur veiðimaðurinn lenti í snörunni.

Annars var það oftast, þegar menn áttust við í kviðlingum, að hver lagði til annars, þar sem snöggi bletturinn var undir. Fúsir voru hagyrðingar fyrrum, að kasta hanzkanum að fyrra bragði, þó sakir væru engar, aðrar en þær, að venjur vóru

brotnar, eða gengið í berhögg við tízkuna. Þessi vísa er til dæmis um það:

Ýtar mega lotning ljá
langri sultar beygju:
karlinn Jón er kominn á
korta móðins treyju.

Sá Jón — uppi um miðja s. l. öld — lagði vísusmiðinn á snögga blettinn, og var því þann veg háttað, að hann, eða kona hans, hafði fengið blett á mannorð sitt:

Máttir þegja, meiðir fleins
minn, um treyju laka;
legðir feginn aðra eins
yfir beygju saka.

Þar með var því máli lokið.

Þá var það algengt að yrkja um alla nýbreytni og þá atburði gjörvalla, sem tíðindum þóttu sæta, eða einstakir vóru, ýmist stökur eða langa bragi. Einu sinni fengu bændur í Reykjadal leyfi Grenjaðarstaðarprests til að leita trjáviðar í rekunum innanvert við Skjálfanda, og áttu þeir von á trjánum niðri í sandinum. Þetta var á vetri. En þegar þangað kom, gengu verkfærin hvergi niður — fyrir frosti í sandinum. Mikið gaman var að þessu hent og kveðinn bragur um förina. Þar í er þessi vísa:

Þar um skrafar þjóð í bland,
þykir tafar vinna;
þeir eru að grafa sjóarsand,
svo að hafið gangi á land!!

Vísan er eftir bónda, sem Benedikt hét, á Stórulaugum. Hann var fljúgandi hagmæltur og stóð aldrei í honum, en kunni ekki málið vel. En hver getur neitað því með rökum, að þar hafi kunnað að vera maður, viðlíka vel gefinn til formfegurðar, sem Guðmundur Guðmundsson?

Víst er það, að þessi framliðnu alþýðuskáld hér í sýslunni vóru stórum gáfuð. Hugsunin var fleyg og fær um þau lönd og leiðir, sem þau höfðu kannað og minnið og næmið alveg ótrúlegt. — Ég er ekki einn þeirra manna, sem hafa þá trú, að heiminum fari hnignandi og öllu því, sem í honum er. En minni manna er í afturför, það er víst, og orsakirnar eru eðlilegar. Nú er fleira lesið og heyrt, meiri hraði á lífinu. Einn atburðurinn þurkar annan burt. Dagblöð og sögur koma eitt af öðru. Nú er lesið, en ekki lært. Þá var svo fátt um að velja, að þetta fáa var fast í minninu, miklu betur en nú gerist.

Það er til dæmis um minnisgáfu gamalla manna, að þegar amma mín (föðurmóðir) Hólmfríður Indriðadóttir var ungfrú tvítug

í heimahúsum, fátæk og umkomulaus, orti hún og systir hennar rímur Ármanns og Grámanns, eitthvað 16—20 talsins. Hvorug kunni að skrifa. Amma mín lét svo rita rímurnar, að tveim árum liðnum, og mundi þá alt saman! Og þó hafði systir hennar kveðið eins mikið, eða meira. En reyndar hafði amma mín lagt smiðshöggið á vísurnar, því að hún var vandvirkari.

Því segi ég það: Vér, sem nú lifum í holdinu, gerum okkur litlar hugmyndir um minnisgáfur mannanna á söguöldinni.

Það er ófæra Eimreiðinni að flytja sýnishorn og æfiágrip allra alþýðuskálda, sem hér hafa verið í minni mínu og þeirra manna, sem ég hefi talað við, því þá yrði fyltur árgangur hennar eða meira en það rúm. Þó vil ég nefna aðeins þau skáldin, sem mest bar á og gáfuðust hafa verið að líkindum.

Konur vóru tvær í þeim hóp: HÓLMFRÍÐUR, amma mín, og INGUNN, amma Baldvins ritstjóra í Winnipeg, en móðir Baldvins »skálda«. Sá Baldvin var mjög listfengur á vísnagerð, en óreglumaður og »auðnuryr«. Einn var SKARÐA-GÍSLI og ARNGRÍMUR málari sonur hans. Þá vóru þeir feðgarnir JÓHANN ÁSGRÍMSSON og SIGURBJÖRN sonur hans, sem kvæðabók er komin út eftir í Vesturheimi, því að þangað fór hann. Um þá burtför kvað hann þetta meðal annars:

Eftir hálfrar aldar töf, leita ég mér loks að gröf
ónýtt starf og mæði langt frá ættar svæði.

Og ennfremur:

Gnauðar mér um grátna kinn kveð ég þig í síðsta sinn
gæfu mótbyr svalur; sveit mín Aðaldalur.

Ég man eftir Sigurbirni, þegar hann beið koladallsins í Húsavík — þ. e. útflutningsskipsins. Sú bið var löng og mikil svik í því tafli, og margt manna statt í miklum vanda. Þá var honum grátstafur í hálsi yfir öllu saman, fátækt sinni, sem flæmdi hann burt af landinu, og ótal vonbrigðum, enda er grátkliður í þessum látlausu, fallegu vísum.

BALDVIN »skálda« sá ég aldrei. En margar vísur eru mér í minni, sem hann gerði. Þessi er ein:

Andlitsfögur bauga bil, ef þú værir ekki til,
bezt sem vinnur þjóð í haginn, enginn mundi sópa bæinn.

Vísan er efnislítil. En vel er farið með efnið. Og gaman væri að sjá vísu, sem væri betur gerð um þetta efni. — Baldvin kvað oft

um stúlkur og vóru vísurnar eftir því á bragðið, hvort stúlkurnar vóru honum »tagltækar« eða ekki. Þegar þær vóru hvimleiðar, þá orti hann t. d. svona:

Heldur er á grönum grett,
gráum hleypir brúnum;
þína' bera limi létt·
lært hefirðu af kúnum.

Annars t. d. þannig:

Blossa ála bríkin mær
blíðu strjálar valdi;
þín er máluð myndin skær
mínu á sálar spjaldi.

Baldvin hafði miklar ástríður til »betri hluta mannkynsins« og drykkfeldur var hann, eins og flestöll alþýðuskáldin vóru, og stóð honum vandi mikill af þeim málum um dagana. Af þeim sökum ræktuðust hugtún skáldanna miður en orðið hefði að öðrum kosti. En mörg vísa varð og til í víngleðinni, eða vínsorginni, eftir atvikum. Það er til marks um skáldgáfu Baldvins, að eitt sinn valt hann á höfuðið út úr búðardyrum, blindfullur af brennivíni og meiddi sig á höfði. Þó komst hann á fætur og þá kvað hann:

— Stóð við vota staupalá,
stórt afbrot hef hlotið;
ég hefi hrotið hausinn á
og heilaslotið brotið.

Vísan er ekki gallalaus. En hún sýnir, að þessum mönnum varð ekki orðfall, hvernig sem á þeim stóð.

Þegar hagyrðingar mættust, var þeim gjarnt að skora hvorn annan á hólm — á sína vísu. Því var það, að þegar þeir mættust Sigluvíkur-Sveinn og Sigurbjörn Jóhannsson, þá ljóðaði Sveinn á Sigurbjörn. Þá kvað Björn:

Varla meina vil ég þér
vísnagreinir skorða;
komdu að reyna móti mér
mistilteininn orða.

Sveinn hefir verið gáfumaður og skáldmæltur. Vísa sú, sem hér fer á eftir, og sem hann kvað af munni fram, ber þess vott. Hún sýnir og það, hvernig högum alþýðuskálda landsins var háttað og er oftast nær:

Ekki bíður svarið Sveins,
sízt eru hagir duldir:
ég á ekki neitt til neins
nema börn og skuldir.

Þetta er seinni hluti æfisögu almennings — þeirra manna, sem höfðu fleiri járn í eldinum en orfljáinn og prjónana. — Og svo brunnu öll járnin, ljárinn og prjónarnir sömuleiðis og »viljinn vopn-

laus« stóð einn uppi á rústinni eða klakanum, eftir því hver árstíðin var. En þegar þessir sigruðu menn komust að óminniselfunum, drektu þeir lífskvölinni um stundarsakir og flugu út yfir vötn og vegleysur. Þeim varð tíðförult í kaupstaðinn á öllum tímum árs, því að þar var gleðina að fá — um stundarsakir a. m. k. Og æfinlega vóru einhver ráð til að ná sér í sopann. Stundum var þeim boðið staup fyrir stöku, stundum buðu þeir vísu fyrir vökvun. Til dæmis um þessi viðskifti er fundur þeirra á Akureyri Ara í Víðigerði (síðar á Þverá) og Tómasar á Hróastöðum. Tómas var skáldmæltur vel og bókamaður. Hann nam enska tungu af bókum, til þess að geta lesið leikrit Shakespeares á frummálinu. Hann samdi leikrit. Enginn var hann búmaður. Saga sú, sem hér fer á eftir, lýsir manninum vel, þó stutt sé: Eitt sinn gengu óþurkar að sumarlagi og hröktust töður manna. Loksins kom þurkur daglangt. Þá fór maður um hjá Tómasi og var hann þá að — þurka bækur sínar í hlaðvarpanum.

En það er af þeim Ara að segja, að þegar þeir kendust við í kaupstaðnum, kölluðust þeir kveðjum á og bað þá Tómas Ara að gefa sér að súpa á flöskunni. Ari játti því, ef hann gerði um sig vísu og yrði búinn, þegar þeir fyndust. Hann brá upp agninu, en Tómas kom rakleiðis og kvað hiklaust þessa vísu:

Þótt óblíð við bænda kjör
búa tíðum verði,
ágæt smíðar Austraför
Ari í Víðigerði.

Tómas var þingeyskur, en Ari Eyfirðingur.

Eitt er það sem einkennir öll þessi eldri alþýðuskáld: stakan liggur laus fyrir þeim. Þau eru og gefin fyrir ástir og vín, en síður fyrir búskap og bjargálnir. Þó var Skarða-Gísli bjargálnamaður. Og vel hefir Jón Hinriksson komist af um dagana; þó var hann alinn upp í umkomuleysi og átt hefir hann fjölda barna.

Þá er ég kominn til JÓNS HINRIKSSONAR. Hann er enn á lífi, þegar þetta er ritað og þó fjörgamall, faðir Jóns alþm. í Múla og Sigurðar skálds að Arnarvatni. Öll eru börn hans mannvænleg og vel gefin, og gæti hann því tekið undir með Jochum gamla og sagt: »faðir allra þeirra barna, sem vel eru af guði gefin«. Og víst er þeim feðrum sæmilegt að stæra sig af börnum sínum, sem miðla þjóðfélaginu miklum og góðum viðauka. Og tvígildir eru þeir menn, sem það gera og eru skáld aukreitis eða fræðimenn.

Hafi einhver séð snjóhvítan hauk meðal fálka, þá hefir sá maður séð ímynd Jóns Hinrikssonar, — snjóhvítur hæruþulur, ungur í anda, eldfimur og fleygur í hugsun, tölugur og hugsandi hvar sem gripið er niðri, í skáldskap, pólitík, guðfræði, búskap, eða hverju sem ber á góma. Þetta er lýsing hans, það sem hún nær; gigtveikur, kreptur og slitinn af vinnu.

Hann hefir kveðið mikið um dagana, erfiljóð, brúðkaupsvísur, ljóðabréf og hestaminni, og er mestur hluti þessa gerður í þeim vændum, að hafast yfir einu sinni á einum stað. — Enginn getur gert minna úr þessu, en sjálfur hann.

En þótt svo kunni að vera, að í þessum kvæðum sé víða farið fót fyrir fót og á seina gangi lestamannsins á lífsins leið, þá er ekki hinu að neita, að falleg spor eru innan um og víða vakurt riðið.

Fyrst ég nefni vakra reið, skal ég koma með tvær vísur úr eftirmælum reiðhests, sem hann gerði rúmlega sjötugur að aldri:

Blæs um hól og bliknar kinn,
björt er fjólan glóði;
autt er ból þar blakkurinn
baðaði í sólarflóði.

Heiðin geymir Huga spor,
holtið dreymir lyngað.
Þegar gleymir vetri vor
veran sveimar hingað.

Jón hefir fylgt tímanum betur en flestir menn aðrir, þrátt fyrir örðugar kringumstæður og fádæma elju og iðni til allra verka. Þó kvartar hann um nú á síðustu árum, að hann sé að dragast aftur úr.

En víst hefir hann þó fundið til þess, að þung er færðin á lífsins leið:

Seint ég lít hin fögru fjöll
frelsis sólar landa,
þar sem treð ég möl og mjöll
mannlífs köldu stranda.

Þrígiftur bóndi, sem átt hefir á annan tug barna og alinn er upp á hrakningi, — hann kemst oft í kast við óblíða veðráttu um dagana, þótt hann nái ekki sjötugsaldri. Hann veit hvað póstinum mætir, því að hann hefir sjálfur reynt:

Fer um brjóstið fjúkandinn,
fyllir gjóstur ranninn,
nú er póstur nýkominn,
Norðri slóst við manninn.

Þó kvartar hann sjaldan í vísum sínum. Skapið er gott og lundin létt. Fá skáld íslenzkrar alþýðu hafa borið sig jafnvel.

Hann hefir verið reglumaður og átt barnaláni að fagna yfirleitt. Hann getur tekið undir með Ragnari loðbrók:

Móðernis fékk mínum
mögum svo hjörtu dugðu.

Hins vegar veit hann það vel, að skáldið og bóndinn fátæki verða ekki samrýnd:

Þörfin holds er þyngsladrjúg,
þegar fjaðrir lyftast;
háfleyg sál og basl við bú
banaspjótum skiftast.

Láttu heimur lynda þér
lán, sem melir granda;
en virtu eins og verðugt er
viðfang göfugs anda.

Trúmaður hefir hann verið eins og þessi vísa sýnir:

Köld eru lífsins klaka spor,
kaunin fornu dreyra.
Mun oss eigi ætlað vor
og að blómgast meira?

Lífsskoðun Jóns er mjög heilbrigð, og sér þess vott í þeirri vísu, sem hér fer næst á eftir:

Ástar samband vers og vífs
veröld enn þá dugar.
Faðirinn deyr, en framsókn lífs
frýjar börnum hugar.

Gamalt máltæki segir svo, að margur dansi, þótt hann dansi nauðugur. Skáldin eru víst undir þá syndina seld, engum mun síður en aðrir menn, og get ég ekki að því gert, þó það kunni að þykja undrum sæta. Ég læt Jón Hinriksson halda á skildinum fyrir okkur og hampa sverðinu:

Innan veggja þörf og þröng
þjáning dagsins elur.
Vetrarnóttin leið og löng
ljóð af skáldi kvelur.

Nú kemur vörnin:

Þegar fátt oss leggur lið,
leita verðum griða;
ég hef fylgt þeim sama sið,
sjálfan mig að friða.

Margar ákúrur fáum vér, sem hnoðum saman lím og leir hendinganna, bæði hjá góðum mönnum og skynsömum, en eigi síður illum náunga og vitlitlum. En þarna er svarið. Og þarna er okkar afsökun. Þegar fátæktin lokar sundunum, bannar far yfir hafið, neitar um mentun og félagsskap, sem til framþróunar horfir, — þá er þó altaf einn vegur opinn fyrir þann, sem hefir tök á máli og hugmyndum, þótt af skornum skamti sé, hann getur

talað við sjálfan sig í einverunni, á því máli, sem bezt svarar til hugskotsraddarinnar. Hann reynir að friða sjálfan sig með því eina, sem fyrir hendi er — orðum sjálfs sín.

Einhvern tíma hlýtur sá dagur að koma, að menn eins og Jón Hinriksson verða taldir dýrgripir þjóðarinnar og máttarstoðir menningarinnar í landinu, þeirrar menningar, sem hér hefir lifað og landinu gagnað, meðan eigi var öðru til að dreifa en heimafengnum bagga.

Þegar Jóni sleppir Hinrikssyni, tekur við yngri kynslóðin.

JÓN ÞORSTEINSSON að Arnarvatni er honum næstur að aldri, þeirra ljóðasmiða, sem hér verða taldir, og er hann þó mörgum árum yngri. Hann yrkir í nýjum stíl, hefir góð tök á málinu og góða þekkingu, en á því var löngum misbrestur hjá gömlu skáldunum, þó að þess gæti lítið í þeim sýnishornum, sem ég hefi valið hér að framan. Hann getur leikið sér að háttum og rími og er þessi sextánmælta vísa vottur þess:

Nú hríðar. Hrakveður!
Hljóð æsast. Ljóð dæsa.
Sál voluð. Sól falin.
Sjór hvelfist. Jór skelfur. —
Eli' hrekur. Von vakir.
Vér lifum. Guð er yfir.
Önn lánast. Unn hlýnar.
Alt gleymist. Mig dreymir.

Mundi Páll Ólafsson hafa komið öllu léttara niður á tærnar, ef honum hefði verið steypt fram af sextánmála hæðinni?

Vísan, sem hér fer á eftir, sver sig í þjóðlegu ættina rímlistarinnar:

Bærir fangið felmtruð jörð.
Færir þang um æginn.
Slær á vanga hríðin hörð
hærulanga daginn.

Stælt vísa kemur næst:

Slyng er tóa að grafa göng.
Glingrar spói um mýrahring.
Kringum mó við hraunahröng
hringlar snjóugt beitilyng.

Þegar heyskaparmaðurinn hefir verið við heyþurk sumarlangan daginn í heiðskíru sólskini og hafgolu, þá er honum illa við móskuna í norðaustrinu, sem stundum kemur í ljós eftir miðjan aftaninn. Þá verður honum vísa á munni:

Nú skal vefja vefinn stefja,
vilk'at tefja, dauf er bið:
austan sefja er að hefja
eins og refjar niður við.

Sízt er það undarlegt, þó að skáldin í Mývatnssveit yrki um náttúrufegurð, því að hún er í sveitinni margvísleg og mikil á sumardaginn.

TÍBRÁ.

Nú heillast ég af hillingum
og hugarfanginn verð,
því fyrir tíbrár tryllingum
ég titra einn á ferð.
Það er svo hátt og hrífandi
að horfa á þessa dýrð,
að sálin mín er svífandi
í sinni eigin rýrð.

Það blánar fram með fjöllunum,
þar fjarlægð gengur heim,
en vorsins grænka á völlunum
sig vefur upp að þeim.
Og litlu bláu bylgjurnar
við bakka græna kjá,
en dreymir sízt um dylgjurnar,
sem deyja eftir á.

Það litarskraut á löndunum
og ljósabrigðin þín!
En stirnir í á ströndunum
þar steinninn blautur skín.
Það glampar snögt á geislana,
sem goluandinn ber
í bogna öldueyslana,
er ausa þeim með sér.

En oft er ljósið ljósanna
sú lífsins móðir blíð,
er kyssir rauðmunn rósanna
og roða slær á hlíð.
Hún veitir frelsið fjöllunum
og fegurð hverjum hól,
og vorsins grænku völlunum.
Hún vefur alt í sól.

Jón Þorsteinsson og Jón Hinriksson eru nágrannar, en lausir alveg við nágrannakrit, og er það til sanninda því máli, að þeir hafa kveðið ljóðabréf hvor til annars. Ég get ekki skilið við Jón á Arnarvatni án þess að færa til nokkurar vísur úr bréfi hans, meðfram fyrir þá sök, að þar minnist hann á mannfélagsmál, og hefir hann þar sýnt í barm sinn, að því leyti sem skoðanir hans snertir. Annars liggur hann á skoðunum sínum í pólitík o. þ. h.

...Hún er sjálf svo hundsleg flík,
haus af kálfi, dreyrug brík,
nauðabjálfi, nakið lík,
Norðurálfu pólitík.

Friðaranda fer á mis,
fyllir land með grátleg slys,
getur fjanda, eykur ys
eldibrandur Helvítis.

Betra er oss að búa hér,
bjartir fossar, njólasker,
landið hossar horskum ver,
hlær með koss á vörum sér.

»Fífilbrekka, gróin grund«
garðar, flekkir, heiðblá sund.
Sumar gekk með sól við mund,
sá ég ekki fegri stund.

Kvikur ós við Íshafsskaut,
íslenzk drós og vetrarbraut,
kvöldin ljós við kyrð og skraut,
kvöldsvæf rós í grænni laut.

Hvar er land með hreinni snjó?
Hvar er land með grænni tó?
Fegurra land um mörk og mó?
Mætara land og kvæði frjó?

Við skulum báðir vera hér.
Við skulum báðir kveða hér.
Saman báðir syngja hér.
Seinast báðir liggja hér.

Og er halir hljóðna, — þá
hefjum gal á kvæðaskjá;
það mun valin gletta grá
gegn um fjalir kveðast á.

Spyrnum göflum, kveðum kátt,
köstum á djöfla höfuðsmátt,
reynum öfl við moldarmátt,
mannavöflur leikum grátt.

Hver skal róminn reyna sinn,
roðni blóm um föla kinn;
þeli ómi ormsmoginn,
unz að hljómar lúðurinn.

Nú er blaðið enda á,
enda er skaði lítill sá.
Lítt ég kvað, sem lag er á,
lagaðu það, og brendu svá.

Þegar landskjálftar ganga í Þingeyjarsýslu, eru þeir kippirnir harðastir, sem fara um héraðið frá Mývatni og norður að austanverðum Skjálfanda. Á þeirri leið eru hverar og laugar í jörðu. Og á þessari línu og beggja megin hennar eru laugalönd alþýðuskálda vorra Þingeyinga. Fremsta stöðin er Litlaströnd við Mývatn, þar sem Þorgils gjallandi býr, en nyrzta stöðin Sandur í Aðaldal. Hann er við sæinn fjarðarins, og þar er

SIGURJÓN FRIÐJÓNSSON. Honum verða vísur á munni og kvæði vonum oftar, þar sem hann er mikill ómegðarmaður og önnum kafinn alls konar, bæði heimilisstörfum og héraðsmálum. Meira fjölyrði ég ekki um hann, því að mér er maðurinn skyldur að frændsemi. Vísur hans eru flestar um daginn og veginn, eða atburði heima fyrir, og er ekki slíkt í frásögur færandi að jafnaði. Þó er stundum horft lengra í þeim en í skjótu bragði virðist:

Þykkju frosti í þíðu snýr,
þýtur í tímans álum;
vex og lengist dagur dýr;
dregur að sumarmálum.

En hann er alt annað en hversdagslegur í kvæðum sínum, og eru þau mörg þungskilin. Hann hefir ort kvæðabálk, sem hann kallar Einbúaljóð. Mér er ókunnugt um orsakir þess, að hann skírir kvæðabálkinn því nafni. Vera má að ræturnar til þess séu þær, að hér í hrauninu jarðar vorrar er eyðikot, grasgrónar rústir, sem

heitir Einbúi, og sátum við þar oft yfir beitarfé — og sitjum enn á vetrum.

SÓL SKEIN Í RUNNI.

(Úr Einbúaljóðum).

Sól skein í runni!
Sá, er ég unni,
glaðróma söng
gleðinnar ljóð.
Vordægur löng
vöktu mitt blóð.
Hljóp ég upp á hjallann,
horfði um dalinn allan.
Gullfögur á
glansaði rauð og blá.
Önd lék í straumi,
æður sat í draumi.
Hæ, hæ og hó!
hörpu sína gyðjan sló.
Ómaði um flóa
endursöngur spóa.
Flutti lítil lóa
ljóðin blíð og þýð.

Þröstur lék í ljósri hlíð.
Fátt var þá til baga
fagra sumardaga.
Hæ, hæ og hó!
hörpu sína gyðjan sló.
— Hjörð rann í haga,
hvarf in fyrri ró.
Fugl úr hreiðri fló,
fann ei yndi nóg.
Gneggjar hestur
í grænum mó.
Hæ, hæ og hó;
hörpu sína gyðjan sló.
Gekk ég niður á grundina,
svo glettilega 'ún hló.
Bauð ég henni í dansinn;
hún brosti og undan smó.
Mig dreymdi út í skínandi skóg.

ENN KEMUR ÞÚ, VOR.

Enn kemur þú, vor. Ég kenni þín spor,
þegar kvíðinn og óþreyjan berjast um sæti.
Og ljómandi sól sér lyftir í stól
og leikur á hjóli hvert smábarn af kæti.
Og fuglar í hrískjörrum sólroðnum syngja.
Ó, sól! muntu kunna svo hugann að yngja?
Um gróandi grund ég geng mig í lund
og gleymi um stund því, sem hug vill þyngja.

Um gróandi grund ég geng mig í lund
og gleði mín vaknar og hugurinn stækkar.
Eg uni ekki kyr; ég verð ungur sem fyr,
og hann elst mér sá hyr, sem að byrðunum fækkar.

Máttuga sól! Hve þú megnar að græða.
Um minninga fold þínir ljósstraumar flæða.
Hvert mitt fölnaða strá á fræ undir snjá
með framsóknarþrá upp til ljóssins hæða.

ÉG MAN ÞAÐ LENGI.

Ég man það lengi, er úti um engi
við undum saman og dagur sté,
en húmið hné,
og heimurinn fyltist með gaman.
Og blærinn andaði og bærði traf;
um bláa sanda lá móðuhaf.
En sól skein á fannkrýndum fjöllum
og fuglarnir sungu á grænum og blómguðum völlum.

Og skinið færðist — og blómið bærðist —
um brekkur hlíða. Og dagur sté,
en húmið hné
og hljómurinn ómaði víða.
Þá gripum við sporið við gleðisöng
og glöddumst við vorið og dægur löng.
Mér fundust í brjóstinu brenna
og brjótast um kraftar sem máttu við tvenna og þrenna.

INDRIÐI ÞORKELSSON. Hann sameinar bezt gamla hagyrðinginn og unga skáldið. Lausavísur hans eru nærri því óteljandi og er honum víst viðlíka létt um að gera þær eins og að tala mælt mál. En þó er hann stundum heilt ár með eitt kvæði. Þetta er vandvirknin. Annars veit varla nokkur maður um vísur hans, því að hann liggur á þeim. Ég er Indriða nokkuð handgenginn, en þó heyrði ég fyrst í vetur fjölda af lausavísum hans í fyrsta sinn, og hefir þó vinfengi okkar staðið mörg ár með jöfnum blóma. Hér koma þrjár vísur næst, sem hann gerði á skipsfjöl, fyrir Austurlandi, og var hann þá um tvítugt. Þær komu upp hjá honum í vetur á fundi:

Mjúkan gang, sem ör af ý,
úlfur ranga hefur.
Dalatangi dimmu í
Drafnarfangi sefur.

Drekinn fló, er dagur hló,
drjúga þó með byrði,
yfir sjó og eldi spjó
út af Mjóafirði.

Lötrar svangur seinagang
sýldur ranga blesi.
Unnar vangur er í fang
undan Langanesi.

Vísur þær, sem hér fara á eftir, eru yngri að aldri.

Yfir fölva fold og höf
feigðar byljir hvína:
haust og vetur, Helja og gröf
heimta inn skatta sína.

Út um bleika og bera fold
börn sér leika án kvíða.
Her sinn eykur Helja og mold
hugurinn reikar víða!

Einu þá, er aldrei frýs,
úti á heljar vegi,
kringda römmum álnarís,
á sér vök — hinn feigi.

Indriði er þrekmaður mikill á allan hátt og neytir harðfengilega krafta sinna við vinnu sína og vökustörf.[1] — Hann er ættfræðingur mikill og er víst búinn að rita heilan hestburð af því efni. En þó að hann sé betur staddur en í versta lagi, þá hefir hann þó fundið til þess, að skemra kemst hann og lægra í reyndinni, heldur en þráin krefur:

Hef ég auga á himni blám
hærra en stjörnur reika.
Fékk ég hundrað heitum þrám
hálfa möguleika.

Indriði er heimiliselskur maður, eins og reyndar öll þau skáld (af yngri kynslóðinni, eða sem nú eru uppi hér í sýslunni), sem hér eru talin:

Hugurinn aftur hraður snýr,
heima finnur sína,
þótt-ú allar brjótir brýr
bak við hæla þína.

Hann hefir þótt vera lítið bænrækinn um dagana, og þó er til ein bæn eftir hann, sem ég veit um, og er hún svona:

Listamannsins lengdu töf,
líkn þín, drottinn, um hann svífi.
Sá er tekur Gröndals gröf,
gefð' hann sé í móðurlífi!

---

[1] þ. e. ritstörf um nætur.

Indriði er orðvar maður og lítillátur, og góðmáll við náungann og um hann. En komið getur það fyrir að hann láti í veðri vaka, að til séu einfaldir menn á jörðinni:

Maðurinn, sem úti er,
undrun vekur mína:
heilanum úr höfði sér
hann er búinn að týna.

Páll sýslumaður Bjarnason Vídalín hefir skrifað í blöðin um ferðalög með pósti yfir landið og lætur mikið yfir, hve þeir láti sér ant um þá menn, sem með þeim fara. — Indriði bóndi Þorkelsson fór með pósti í hitteðfyrra suður í Rvík og gekk leiðin skrykkjótt stundum. Pósturinn reið hann af sér oft og var Indriði þá einn um sína hitu. Og eitt sinn brást það, að Sveinn nokkur, sem var í förinni og úr Skagafirðinum, stæði við það að hitta Indriða hjá beitarhúsum, þar sem hann mælti þeim mót. Indriði hafði skíði Sveins og batt þessa vísu við skíðin, þegar honum þótti fyrir von komið, að Sveinn kæmi til beitarhúsanna:

Leiðir héðan lötra eg einn,
langt frá vina bygðum.
Póstur fyrst, en síðan Sveinn
sviku mig í trygðum.

Þó hefir I. sagt mér, að þetta, um svik póstsins, sé skáldskapur.

Indriði er minnihlutamaður í pólitíkinni. — Þegar blaðið Norðri hóf göngu sína í vetur, sendi Sigurður í Garði hér í dalnum Indriða eitt eintak í þeim vændum, að hann gerðist kaupandi, ef honum litist á blaðið, því að Sigurður var útsölumaður. Indriði sendi honum aftur reifastrangann og þetta með:

Send er gæran Sigurði,
sem ég fékk að skoða;
í hana vill ei' Indriði
úlfinum sínum troða.

Þessar tvær vísur, sem næstar eru hér á undan, eru teknar til dæmis um skotfimi höf. og beinskeyti.

Ég gæti sett hér 100 lausavísur höf. jafngóðar þeim, sem hér eru taldar, ef rúm leyfði. En það er ekki gerandi þess vegna. Ég ætla þó að auka einni við, sem hann kvað á mjög ungum aldri:

Guð hinn blíði góða tíð
gaf um síðir lýði;
senn hin fríða fjallahlíð
fer að skrýðast víði.

Að endingu er þetta kvæði, sem lýsir ættjarðarást höf. og átthagaelsku og heimilisrækni og heitir það

SVEITIN MÍN.

Með raunir og baráttu, rústir og flög,
með rangsnúin afguðs og menningar lög,
með handvísar nætur og svipula sól,
þú sveit ert mér kær eins og barninu jól.

Á grundum, í þvermó, í grjótinu hér
ég gengið hef bernskunnar ilskó af mér,
og hérna í fyrstu þá ljósdís ég leit,
er lagði minn anda á brjóstin sín heit.

Og alt, sem að mest hefir glatt mig og grætt,
og grafið mig, hafið mig, skemt mig og bætt,
ég naut þess, ég þoldi það, þáði það hér,
og þess vegna er sveitin svo hjartfólgin mér.

Með hrjóstruga brekku og hressandi lind,
með hvimleiðar dygðir og geðþekka synd,
með æðandi frostbyl og ylríka sól,
með ellinnar grafir og bernskunnar jól.

Og þegar að Laxáin, gulláin glæst,
í glitskrúði sumars og ísfjötrum læst,
með söngvum og gráti til fjarðarins fer,
ég finn hve sá hljómur er nátengdur mér.

Því héraðsins runninn er rótunum frá
mörg ríkasta straumperla, er á ber að sjá;
svo styrkur og veikleiki eðlis míns er
í öndverðu sprottinn úr jarðvegi hér.

Það fjallið, sú jörðin, er mig hefir mætt,
sú moldin, er hefir mig alið og fætt,
mér finst þeim sé skyldast að hvíla mitt hold
og holdinu vildast að frjóa þá mold.

Með raunir og baráttu, rústir og flög,
með raugsnúin afguðs og menningar lög,
með handvísar nætur og svipula sól,
þú sveit ert mér kær eins og barninu jól.

SIGURÐUR JÓNSSON. Ég þorði ekki fyrir Eimreiðinni að sitja lengur hjá Indriða á Fjalli og er honum þó þann veg háttað, að því meira er upp úr honum að hafa, sem lengur er með honum verið. Þá er ég kominn að Arnarvatni til Sigurðar, og er þó ekki víst að maðurinn sé heima. Nú er góa öndverð og þá er hann við unglingakenslu í þinghúsi Mývetninga og býr þar um tíma hjá yngismensku og meydómi. Fjármann hefir hann fengið á meðan, til að hirða fé sitt heima og taka undir, þegar kallað er í búri og eldhúsi eftir vatni og eldivið. Ef ég kæmi vordaginn, gæti hann verið austur á Mývatnsfjöllum við geldfjársmölun og rúning. Sumardaginn kynni hann að vera í heyskap heiman farinn, upp í Framengjar, eða jafnvél niður í Reykjadal. Margbýli er á Arnarvatni og mikill búskapur og verða bændurnir þar að hafa úti allar klær, þó að jörðin sé góð. Sigurður er aðburðamaður mikill í búsýslu, en skáldskapinn mun hann hafa lagt á hilluna. Gáfur hans þarf ekki, til að sjá það, að einyrkjabúskapur og skáldskapur eru ekki samrýndir að eðlisfari. Farið er og að vefja hann í sveitarsökum og kaupfélagsvafstri. Og þá er safnað glóðum elds yfir höfuð skáldgáfunnar.

Sigurður er alinn upp hjá Laxá og hefir haft hana fyrir augum og eyrum mestan hluta æfi sinnar. Þegar kemur út á hlaðið að Helluvaði, þá sést hún renna neðan við varpann og heyrist spila á strengina, alauð alt árið, hvernig sem viðrar. Þetta er fóstra hans — gullfagra áin, blátæra, iðandi af lífi, sýnilegu lífi og ósýnilegu. Hvannstóð og gulvíðir eru í öllum hólmum og andavarp. Þar eru allar andir saman komnar, sem til eru í andfuglaríki landsins. Silungur er í ánni og frjómagn í hverjum dropa meira og betra en í nokkurri annarri elfi Fjallkonunnar. — Sigurður er einstakur maður og áin er einstök. Hann hefir og ort einstakt kvæði um einstöku ána.

LAXÁ VIÐ MÝVATN.

Af fjallkrýndri sléttu um flúðir og kletta
þú flæðir braut.

Svo djörf og ítur þú áfram þýtur
í Ægis skaut,
sem gyðja svífi og söngvum hrífi
burt sorg og drunga af jarðar brá.
Þú sveitir klýfur og sálir hrífur
þar söngelsk hjörtu í brjóstum slá;
þó einn sé strengur í óðar hörpu
þú öllum tónum ert viss að ná.

Ég söngljóðin vanda þér vildi til handa,
mín vina góð,
sem tálmun hleður og hlær og kveður
þinn hreystióð.
Mér lágu ungum svo oft á tungu
þau orð, sem féllu í stuðla og söng,
en hvergi betur um vor né vetur
en við þín straumofnu klettagöng.
Það var sem sál mín þar samhljóm fyndi
og sorginni kvæði þar Líkaböng.

Þú kennir ei' ára, svo altaf er bára
þín ung og söm.
Og fossar dynja, svo flugbjörg stynja
við fótstíg röm.
Þú vefur armi að björtum barmi
og blómum klæðir hvern hólm og sker.
Og fjör og yndi með einu lyndi
þar Eden byggja í faðmi þér.
Og skyldi Adam þar yrkja og verja
með Evu sinni — það kysi ég mér.

Hve frjálsleg er bráin þín, fegursta áin
vors fagra lands,
og blómsturlindar um bakka mynda
þér brúðarkrans;
og sporðar blika í blástraumskviku,
sem bugðast og vefst um hólma og sker,
und viðarfléttum í fylgsnum kletta
þar fuglinn hreiðurbú gerir sér.

Hér bezt ég uni mér upp til fjalla
og aldrei þaðan ég viljugt fer.

Um hraungrýtisklungur og hyldýpissprungur
þú hefur för,
og hoppar á steinum í hundrað greinum
með hlátra á vör,
En skórinn þrengist, er leiðin lengist,
þá lemurðu í hamrana gljúfra flug.
Þar sést í eining öll sundurgreining
og syngjandi fellurðu í öldu bug.
Svo brjótum við gljúfrin í gegn um fjallið,
ef göngum saman með einum hug.

Í átthögum mínum hjá upptökum þínum
þar er svo margt,
sem oft ég minnist og einkum finnist
mér alt svo svart.
Ef fjarri bý ég, í faðm þinn sný ég
á fjöðrum andans, ó, sveit mín kær.
Hjá ánni þinni mér enn í minni
með öllum litskiftum bernskan hlær.
Og fyrsta kveðjan frá ánni ómar,
ef að sá kemur, sem dvaldi fjær.

Þó sakleysið skíni á svipmóti þínu,
ég samt veit vel:
und vinarhjúpi í dimmu djúpi
sig dylur Hel.
Þó trygðabandi sé bundinn andinn
við bláa strauminn þinn ár og síð,
samt: hver sem mætir þér höllum fæti
má heyja ið efsta og síðsta stríð;
því réttum fæti að brjóta boðann
þú bendir syngjandi öllum lýð.

Ég gat þess, í fyrri hluta þessarar ritgerðar, að ungfrúnum væri heldur gjarnt að halda sig á kvenpallinum, meðan gamla konan móðir þeirra væri við frammiverkin. Það verður nú auð-

vitað ekki aftur tekið. Enda væri rangt að gera það að hégómamáli, sem er heilagur sannleiki. En þó að þessu sé þannig varið, þá er hitt þó jafnvíst, að yngisfrúrnar unna gamla skarinu — »theóretiskt« eða á hugrænan hátt, þó þær séu ekki praktiskar í ástum sínum.

UNNUR BENEDIKTSDÓTTIR, frá Auðnum, yngismær alt að þessu, en nú komin í húsfreyjustöðu, hefir kveðið þuluna þá, sem hér fer á eftir, og sýnir hún tilfinningar þær, sem íslenzk, óspilt skáldmær ber til móður sinnar, óríkrar dalbúakonu, sem lifað hefir með rjúpum og álftum við sumarblíðu öðrum þræði, en hins vegar vitað af hríðum og harðfenni. Unnur hefir ort fjölda kvæða, sem prentuð eru í Ingólfi og Nýrri sumargjöf. Og er þeim vísað þangað, sem vilja kynnast henni.

Nú kemur þulan.

SEGÐU ÞAÐ MÓÐUR MINNI.

Bíddu, bíddu bláa ský!
bjarta morguntraf.
Vindsvalur þér vængi gaf;
vorgolan hlý
hægt þér lyftir hnjúkum af,
himinborna ský!
Meðan sólin svaf
sat ég út við haf.
Hafið stundi hægt og þungt
hamraborgum í.
Brjóst mitt ungt þá bifðist þungt,
blælétta ský!
Fljúgðu heim,
heim yfir hrannageim.
Lítinn bæ
langt frá sæ
laugaðu í dögg og blæ,
sumardögg og svalablæ.
Móðir mín þar sefur —
morgunljósið vefur
enni hennar, brjóst og brár;
blítt og rótt hún sefur,
hún, sem þúsund hefur
hlotið tregasár,
alt þó öðrum gefur:
ástarbros og tár,
líf og gleði
ljúfu geði,
krafta og æfiár.
Meðan tárið tefur
tært á rósarkinn
láttu blakta um ljórann inn
ljósa sumarfeldinn þinn.
Henni segðu harminn minn.
  Löngun mína
  láttu skína
líkt og geisla um gluggann inn.
Enn þá man ég æsku mína,
engu blómi skal ég týna.
Enn þá finn ég ástarmjúka
arma strjúka
enni mitt, sem blíðvindi
af bládýpi rynni.
Öll þau hjartans hlýindi

hef ég geymd í minni.
»Leiðist mér langdegi«.
Líf mitt þreytir óyndi
síðan ég kvaddi sóldali —
»segðu það minni,
segðu það móður minni«. —

Eigi er um það að villast, að hér er kvenlega tekið á hugmyndum og hendingum og farið mjúkum höndum um gamla hrukkótta andlitið. En í djúpi tilfinninganna dillar undir þjóðlegur þuluhljómur, indæll og þó ömurlegur.

Unnur er yngst þeirra skálda hér í sýslu, sem hér verða sýnd. Hún er vel mentuð kona og hefir lesið mikið. Þess hefir hún notið, að hún er dóttir Benedikts á Auðnum, sem jafnan hefir verið bókum kafinn og fjölfróður maður í ýmsar áttir. Hún hefir sloppið við erfiðisstörf að mestu leyti og hefir hún á ýmsar lundir alist þann veg upp, að hún gæti orðið hillingaskáld, eða »rómantíker« — hvort sem húsmóðurstaðan hlúar að henni, til þess að halda áfram á þeirri leið, eða gerir hana að matselju mannssálarinnar. Því segi ég það, að »rómantísku« skáldin mega heita munaðarvöruskáld, eða skáld, sem flytja mannsandanum munaðarvarning, en raunveruskáldin flytja honum, að því er kalla má, nauðsynjar lífsins.

Spjaldvefnaður sá, sem skáldgáfa Unnar hefir með höndum, er ofinn úr fínum þráðum og mjúkum strengjum. Og svona fer ég með hana: læt hana reka lest — skáldalestina.

Þær konur hafa verið til hér í sýslu, sem farið hafa lestaferðir og dregið matvöru í bú sitt, og verið þó góðar húsfreyjur alt að einu. Ég get trúað því um Unni, að hún verði og góð húsfreyja, þó að hún reki lestina þessa heim á leið — heim til Fjallkonunnar.

Ritað í febr. 1906.

Vilhjálmur Tell og land hans.

Engan stað hlakkaði ég eins mikið til að sjá á ferð minni suður um meginlandið, eins og stöðvarnar kringum Vierwaldstättervatnið í Sviss, sem sagnirnar um Vilhjálm Tell eru við tengdar. Þegar ég var í Kaupmannahöfn á árunum 1896—8 og fékk þar tilsögn í þýzku, komst ég yfir eitt eintak af skáldritum Schillers og barðist með ærnum harm-

kvælum fram úr þeim flestum, þar á meðal »Wilhelm Tell«. Síðan hefi ég orðið því betur vaxinn að lesa hann og aldrei getað gleymt þeirri undurfögru fjallanáttúru, sem ritið lýsir. Meðan ég dvaldi í Dresden í hitteðfyrra var ég svo heppinn að sjá Tell leikinn, og eftir það fékk hann svo mikið vald yfir mér, að ég varla gat hrundið honum úr huga mínum og hafði ekki ró í mínum beinum, fyr en ég gæti sjálfur séð og skoðað stöðvarnar, þar sem þetta heimsfræga skáldverk er látið gerast.

Þegar ég var kominn suður í Sviss og búinn að litast þar dálítið um í austurhluta landsins og svala mér lítið eitt á því, að horfa á hina hrikavöxnu tinda Alpajöklanna frá Boden-vatninu til Zürich, vaknaði þráin eftir Tells-landinu með endurnýjuðum krafti í brjósti mínu; og þótt ég yndi mér annars hvergi betur en í Zürich og dagarnir, sem ég dvaldi þar, séu einhverjir af fegurstu minningum mínum, þá eirði ég þar ekki til lengdar. Vierwaldstättervatnið dróg mig til sín með sinni heimsfrægu náttúrufegurð og með sagnastöðvum Tells-sagnanna.

Á leiðinni frá Zürich til Luzern var ég stöðugt að hugsa um það, sem ég ætti í vændum að sjá, og um þau góðu ráð og upplýsingar um þessar stöðvar, sem prófessor Heusler í Berlín hafði gefið mér. Hann er Svisslendingur og öllu kunnur þar syðra og ann þessum stöðvum ekki minna, en við Íslendingar unnum Þingvöllum og öðrum sagnaríkum stöðum á Íslandi.

Á milli þessara stöðva, Zürich og Luzern, er ekki nema góð klukkustundarferð á járnbraut; ég hefði auk heldur ekki haft nema gott af að ganga það, því auk járnbrautarinnar eru hinir fegurstu vegir um þvert og endilangt landið. Ég hafði lítið gagn af útsýni úr vagninum; brautin liggur næstum eins mikið neðanjarðar eins og ofan, eftir dældum og jarðgöngum. Bærinn Zug er á leiðinni og er lestinni skift þar, og vagnarnir, sem eiga að fara suður á Ítalíu, halda áfram með St. Gotthard-brautinni; hinn hluti brautarinnar fer norður og vestur á við til Luzern.

Frá Zug til Luzern er örstutt. Skömmu eftir að farið er frá Zug, leggur lestin inn í löng, koldimm jarðgöng. Alt í einu birti þó aftur, og ég sá út um gluggann yfir miðpartinn af bænum Luzern og lestin fór á hárri bogabrú yfir ána Reuss, sem rennur úr vatninu gegnum bæinn og síðan út í Aare og ásamt henni út í Rín. En lestin hélt áfram á svig fyrir vestan og sunnan bæinn, neðan undir háum, skógiklæddum brekkum. Ein jarðgöngin voru enn þá eftir; og enn þá ein; en þau voru stutt; lágu að eins gegnum ofurlitlar hæðir. Loks nam lestin staðar undir járnbogum járnbrautarinnar. Einn af mínum sælustu draumum hafði rætzt; ég var kominn til Luzern.

Ég fylgdist með öðrum farþegum út úr járnbrautarhöllinni; ég var niðursokkinn í að skoða hliðin, sem ég hafði gengið út um; súlurnar, bogana og hið svipmikla samræmi í byggingarlistinni, og horfði um öxl mér á það um leið og ég hélt áfram út á autt, steinlagt svæði — þegar ég áttaði mig og tók eftir því, að ég stóð á upphlöðnum vatnsbakka.

Að baki mér gnæfði hin mikla framhlið járnbrautarhallarinnar, fríð og svipmikil, en fram undan mér rendi skrautlegt, hvítmálað farþegafley upp að steinbakkanum; spölkorn til hægri handar stóð safnbygging bæjarins í svissneskum riddaraborgarstíl, en til hægri lá löng, fögur steinbrú

yfir ána, þar sem hún féll úr vatninu, og skamt frá henni eldgömul trébrú, hrörleg og fáránleg, prýdd »freskó«-myndum að þeirra alda sið. Það er hún, sem Longfellow lýsir svo prýðilega í »Golden Legend«. Alstaðar í nánd reis hvert gistihallar-báknið við hliðina á öðru, sum hin mestu stórhýsi og skrauthýsi En þegar ég leit út yfir vatnið datt ofan yfir mig. Ég hafði gert mér von um að sjá langar leiðir yfir stóran vatnsflöt, eins og frá Zürich; nú sá ég aðeins ofurlitla tjörn. Ráðning þeirrar gátu kom brátt í ljós, þegar ég leit á uppdráttinn yfir bæinn og grendina. Luzern stendur við ofurlítið vik í norðvesturhorninu á Vierwaldstätter, sem lokast fyrir auganu innan úr bænum að sjá.

Leið mín lá yfir brúna, sem ég nefndi áður. Mér varð starsýnt á margt, sem ég sá þaðan, en þó ekki hvað sízt á ána sjálfa, Reuss, sem leið þar áfram lygn og slétt, en með þungum straumi, undir brúar-

1. LUZERN (séð frá hæð á bak við bæinn). Til hægri á myndinni sjást fjöllin Pílatus og Stanshorn.

bogana, blágræn á litinn eins og vatnið í Geysi. Ég hafði búist við að hún væri gruggug og blandin jökulauri, en hún var tær, svo vel sást í botninn. Vatnið myndast sem sé mestmegnis af berglindum, sem koma úr fjöllunum í kringum það; jökulánna, sem renna í það að sunnan (Reuss). gætir varla, og þegar litið er yfir vatnið sjálft, er það blágrænt eins og áin.

Hinum megin á árbakkanum var ferðamannaskrifstofan, þar sem útbýtt er öllum ósköpunum af bókum, pésum, uppdráttum og myndablöðum yfir bæinn og nágrennið og allar upplýsingar gefnar sem að ferðum þar lúta — alt saman ókeypis. Luzern er miðstöð ferðamannastraumsins um þennan hluta landsins og alt hugsanlegt gert til að greiða fyrir ferðamönnunum. Bærinn lifir líka mestmegnis á gestkomum; íbúarnir eru að eins um 30,000, en gestirnir, sem koma þar við í meðalári, eru yfir 300,000.

Frá ferðamannaskrifstofunni hélt ég lengra áleiðis, sama megin árinnar, til þess að skoða »Svissneska ljónið« fræga. Það er minnismerki yfir Svisslendinga þá, sem voru í lífverði Hlöðvis 16. Frakkakonungs og féllu þegar ráðist var á Tuilleri-höllina í París 10. ágúst 1792. Konungur flúði sjálfur úr höllinni og á náðir þingsins, sem kunnugt er, en gleymdi að láta segja Svisslendingunum að vörninni væri hætt, svo þeir héldu áfram og féllu um 30 við afbragðs orðstír. Þeir voru allir frá Luzern, sem þá hafði orð á sér fyrir hrausta hermenn. Thorvaldsen hefir mótað ljónið, en Svisslendingar sjálfir höggvið það út í standbergshamar. Liggur það þar dauðasært ofan á skjaldmerki Bourbonættarinnar; en á klettinum fyrir norðan standa nöfn þeirra, sem féllu. Þetta minnismerki er orðlagt orðið um víða veröld.

Í nánd við minnismerkið eru stórir bazarar, með alls konar þjóðlegum munum, sem ætlaðir eru ferðamönnum til kaups; hugsunin, sem liggur þar til grundvallar, er hin sama og sú, er Thorvaldsensfélagið í Reykjavík hefir nú um nokkur ár háð sigursæla baráttu fyrir, sem sé, að greiða fyrir þjóðlegum gripum í hendur þeirra manna, sem einmitt vilja eignast þá. Alla ferðamenn langar til að eiga eitthvað til minningar um þá staði, þar sem þeir hafa komið. Í bazarbúðunum í Sviss ber langmest á tréskurðarlistinni, sem þar er gömul og þjóðleg — Þar eru einnig stofnanir, er sýna upphleyptar og málaðar myndir af orðlögðustu stöðum Alpafjallanna, með einstökum trúleik og nákvæmni, svo maður getur þar fyrir fáa aura fengið glögt og gott yfirlit yfir það, sem menn annars yrðu að verja miklu fé og fyrirhöfn til að fá að sjá, og ágætan undirbúning undir hitt, sem maður ekki ætlar að láta sér nægja myndir af. —

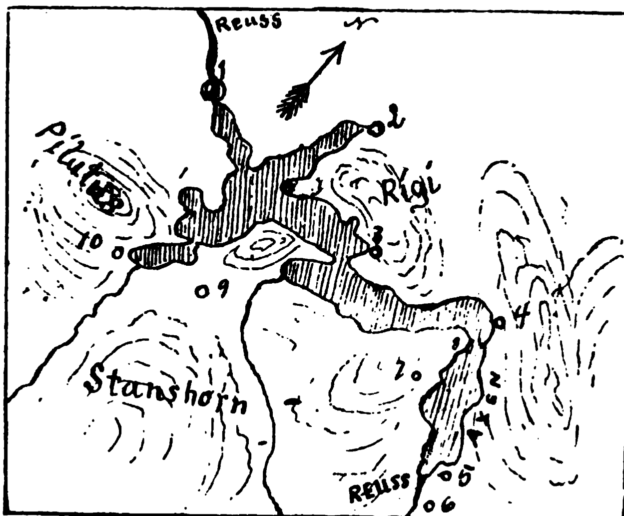

2. »SVISSNESKA LJÓNIÐ« í Luzern.

Það hafði verið fyrirtaks veður, það sem af var deginum, en nú dimdi snögglega í lofti og eftir örstutta stund var komið þrumuveður. Regnið streymdi niður, svo ég átti fult í fangi með að komast undir þak, áður en ég varð gagndrepa, þrátt fyrir yfirhöfn og regnhlíf. Regninu fylgdu snarpar vindhviður, en blæjalogn var á milli, og eldingarnar blikuðu um alt himinhvolfið, en skrugguhljóðið margendurkvað frá fjöllunum. Það var eins og náttúran ætlaði að sjá um, að ég ekki misti af að sjá neitt af því, sem Schiller lýsir í »Wilhelm Tell«, úr því ég var kominn á þessar stöðvar. — Þrumuveðrið stóð ekki nema rúma klukkustund. Eftir það kom aftur bezta veður og um kvöldið gafst mér færi á að

sjá kvöldskinið á jöklunum — Alpaglóðina — frá útsýnisturninum á Götch, rétt ofan við bæinn.

Luzern liggur um 1299 fet yfir sjó. Bærinn stendur í hæðum luktri kvos við hornið á vatninu, og er því útsýni lítið úr sjálfum bænum. Bak við bæinn þrengist kvosin, og rennur Reuss (frb. röjss) þar í þrengslum á milli hæðanna með beljandi straumkasti, og líkist þá dálítið Soginu á köflum, nema hvað hún er vatnsmeiri. Uppi á hæðunum hægra megin árinnar stendur eldgamalt klaustur, og er umgirt stórt tún í kring um það, svo til að sjá er það ekkt ósvipað íslenzku bændabýli. — Skamt frá bænum eru tvö ágæt útsýnisfjöll, Rígí og Pílatus, sitt hvoru megin vatnsins, bæði á hæð við Öræfajökul (yfir sjó) og liggja járnbrautir upp á þau bæði. Pílatus er að vísu dálítið hærri en Rígí, en víðsýnið er þó

3. VIERWALDSTÄTTER-VATNIÐ.
1. Luzern. 2. Küssnacht. 3. Vitznau. 4. Brunnen. 5. Flüelen. 6. Altdorf. 7. Seelisberg. 8. Schillerstein. 9. Stans. 10. Alpnachstadt.

ekki eins orðlagt þaðan. Af Rígí er víðsýnið mikið og frægt yfir alla svissnesku hásléttuna, Júrafjöllin og suðurhluta Þýzkalands og enginn vandi að komast þangað upp, þótt járnbrautin sé ekki notuð; en Pílatus er hærri og brattari og tignarlegur ásýndum.

Það, sem skrifað hefir verið um hérað þetta og fegurð þess á öllum málum, eru engar smáræðisbókmentir, en perlan í því öllu saman er »Wilhelm Tell«. — —

Morguninn eftir var ég snemma á fótum í fögru veðri og heiðskíru, en svo miklum kulda, áður en sólin fór að verma, að ég átti fult í fangi með að verja mig skjálfta. Skip lá ferðbúið við bryggjuna og tók ég mér far með því inn eftir Vierwaldstätter-vatninu — inn í hérað Vilhjálms Tells.

Að lýsa lögun Vierwaldstätter-vatnsins (frb. fírvaldstetter-) yrði hér oflangt mál og árangurslítið. Ég læt mér því nægja að benda á riss það, er ég læt fylgja þessum línum. Enginn staður er sá á jörðu, að yfir það sjái alt í einu; svo er það krókótt og umgirt hömrum og háum fjöllum. Það er rúmar 5 mílur danskar á lengd, en hvergi breitt og sumstaðar örmjótt, en mjög djúpt og misdjúpt, svo að heil fell standa í botninum án þess að þeirra verði vart á yfirborðinu. Að vatninu liggja fjögur fylki (Canton), sem heita Schwytz, Úrí, Únterwalden og Lúzern og dregur vatnið nafn af þessum fylkjum (ɔ: fjögurra-skógar-fylkja-vatnið).

Hinn sögulegi grundvöllur Tellssagnanna er sá, að árið 1307, 7. nóv., hófu þrjú hin fyrst töldu af þessum fylkjum uppreist gegn yfirráðum og kúgun Austurríkismanna, sem þá réðu landinu, og héldu uppreistarmenn fund með sér í Rütli í Úrí og sóru þar eiða sína. Þessi samtök urðu fyrsta sporið í áttina til þess að mynda lýðveldið Sviss, sem nú er. Það er þessi frelsisbarátta þjóðarinnar sem Schiller lýsir í »Wilhelm Tell«.

Sagnir þær, sem Schiller notar í ljóðleik sinn, eru að eins þjóðsagnir, sem fáir mundu hafa gefið gaum eða vitað af utan þessara héraða, en sem nú eru orðnar alheimseign. Efnið í leiknum er í stuttu máli þetta.

Vilhjálmur Tell er bóndi í nánd við Altdorf, höfuðstaðinn í Úrí-fylkinu. Hann er göfugmenni í lund, hraustmenni mikið og vanur svaðilförum bæði í fjöllunum og á vatninu, og íþróttamaður hinn mesti, en þó einkum afbragðs bogaskytta, svo hann aldrei skýtur framhjá marki sínu. Hann er giftur sí-nöldrandi konu, sem annars er fremur góð kona og þykir vænt um hann, og eiga þau tvo drengi. Hann vinnur sér það fyrst til óhelgis, að hann ferjar mann yfir vatnið, sem er á flótta undan konungsmönnum, og gerir það í stormi og öldugangi, svo mikils þykir um verkið vert og það spyrst víða. Auk þess verður hann meðsekur í samsærinu í Rütli.

Héraðsfógetinn eða landstjórinn, Gessler, er illræmdur grimdarseggur og harðstjóri. Hann kemst á snoðir um það, sem er á seiði hjá dalabúum, og hyggst að kyrkja þessa byltingu strax í fæðingunni. Hann býr í riddaraborginni Küssnacht við norðurhornið á vatninu, en gerir yfirreið inn um dalina. Til þess að reyna trúmensku og hlýðni bændanna, lætur hann setja hatt upp á stöng í Altdorf og skipar öllum, sem framhjá ganga, að taka ofan og hneigja sig fyrir hattinum, sem ímynd konungsvaldsins. Þeir, sem ekki hlýða þessu, eru tafarlaust hneptir í fangelsi í riddaraborginni við Altdorf, og látnir eiga hina verstu æfi. Mörgum verður það á að gefa þessari heimskulegu og hlægilegu fyrirskipun engan gaum og meðal þeirra er Vilhjálmur Tell.

Til þess að refsa Tell fyrir þessa þrjózku, dæmir Gessler hann til að skjóta epli af höfði sonar síns á hundrað skrefa færi. Tell færist undan, og aðrir biðja honum vægðar, en það tjáir alt saman ekki neitt. Hann verður að hlýða; en áður en hann fer að miða stingur hann annarri ör í barm sinn og felur hana þar. Hann skýtur eplið af höfði sveinsins án þess hann saki og hefir þannig unnið af sér óhelgina. Þar sem þeir stóðu hvor um sig, Tell og sveinninn, eiga síðan að hafa sprottið upp tvær lindir. Nú eru þar tveir gosbrunnar.

En Gessler hefir tekið eftir því, að hann faldi aðra ör í barmi sínum, og spyr, því hann hafi gert það. Tell gengst drengilega við því, að hana hafi hann ætlað að senda í hjarta harðstjórans, hefði hitt skotið mishepnast, og kveður sig þá mundu hitt hafa. Fyrir þetta er hann tekinn fastur og ætlar Gessler að flytja hann til aðsetnrsborgar sinnar og ætlar honum þar æfilanga svartholsvist.

Gessler fer nú með fangann í böndum út eftir Vierwaldstätter-vatninu, en þá hvessir ákaft á þá innan úr Reuss-dalnum og lenda þeir í mestu hættu á vatninu og missa þá kjarkinn. Til þess að bjarga sér úr háskanum leysa þeir Tell og láta hann stýra bátnum. Tell lætur berast upp undir Axen-hamrana, og þegar hann sér sér færi, þrífur hann boga sinn og örvar, sem liggja í bátnum, og stekkur með frábæru snarræði upp á klöpp undir hömrunum, um leið og báturinn flýgur fram hjá, en klífur svo upp hamarinn.

Tell kemst þannig á undan Gessler í nánd við borg hans, situr þar fyrir honum við einstigi og skýtur hann til bana. — Við fall Gesslers eykst uppreistarmönnum hugur, og telja þeir Tell sem þjóðhetju sína og frelsismann landsins. Um sama leyti er keisarinn myrtur af bróðursyni sínum, og talsverð innanríkissundrung í Austurríki, svo lítið verður af herferðum á hendur uppreistarmönnum, en fleiri og fleiri fylki slást í lið með þeim, og landið lýsir sig óháð öllum erlendum yfirráðum.

Auk þess efnis, sem hér er lýst, er í leiknum skýrt stuttlega en greinilega frá ýmsum öðrum af byltingarmönnunum og ýmsum atburðum, sem gerast samtímis, og er þar öllu lýst með skýrum og snildarlegum dráttum, eins og vant er hjá Schiller.

Leikritið er ekki langt, 5 fremur stuttir kaflar (þættir) sem komast fyrir á 124 bls. í 8⁰ broti, en það er frá upphafi til enda samfeldur lofsöngur ættjarðarástar, frelsis og fegurðar, þrungið af »rómantík« og háum hugsjónum, manngildi og sjálfstæði; samstiltur, yndislegur óður alls þess, sem göfugast er í mannssálinni og fegurst og tignarlegast í náttúrunni. Ég man varla eftir að nokkur leikhússýning hafi tekið mig meiri töfratökum en byrjun 5. þáttar í »Wilhelm Tell«, þar sem bændurnir safnast saman í Altdorf, eftir að frézt hefir af vígi Gesslers, og áhlaupum á ýmsar borgir konungsmanna. Söngur og fagnaðaróp og tónar veiðihorna og Alpahorna hljóma og enduróma í þessu bergmálsríka fjallalandi, meðan karlar og konur, börn og gamalmenni hjálpast að til að rífa harðstjórnarbælið niður, svo ekki standi þar steinn yfir steini; en bálvitarnir á fjallahyrnunum bera þann fagnaðarboðskap út yfir héruðin, löndin, já, alla veröldina, að ættjörðin elskaða sé aftur orðin frjáls. Engin þjóð í heimi á skýrari og ógleymanlegri mynd af stærsta og dýrðlegasta augnablikinu í sögu sinni. Enda svíkjast ekki Svisslendingar um að endurnýja þessa mynd fyrir sér. Hvert einasta ár er »Wilhelm Tell« leikinn í Altdorf, ekki einungis fyrir dalbúana, heldur fyrir alla þjóðina, sem sækir þangað til að sjá og heyra þennan dýra ættjarðaróðleik, og sýna hann og kenna börnum sínum, — Aldrei þreytast þeir á að horfa á hann.

Schiller reit »Wilhelm Tell« á árunum 1796—1804 þá tæplega hálffimtugur að aldri (fæddur 1759). Sex ár hafði hann ritið í smíðum, svo menn viti, og þrisvar ferðaðist hann um Sviss áður en hann lyki við það, og kynti sér nákvæmlega land og sögu. Hvert einasta örnefni

kringum Vierwaldstättervatnið hefir hann þekt, og alt, sem þar er til fagurt og einkennilegt — og það er margt — hefir hann tekið með, ofið það saman við atburðina og sungið það ásamt sögunni sjálfri inn í hug og hjarta alls heimsins — sungið athygli fjarlægra þjóða að þessum stöðvum, með slíku töfraafli, sem listin ein á hæsta stigi hefir í vængjum sínum og hörpu sinni. Hann hefir kent öllum heiminum að elska þessar stöðvar — og engar stöðvar í víðri veröld eru líklega jafnmörgum kærar —

En Schiller hefir ort meira um Alpafjöllin en þennan eina leik, þótt hann auðvitað sé það stærsta. Smákvæði hans um fjöllin, svo sem »Bergslied«, »der Alpenjäger«, »der Schütz« o. fl. eru sannir gimsteinar og á vörum allra ljóðavina. Það mætti því með sanni kalla hann einn af feðrum Alpafrægðarinnar. Þessi hrikafagra fjallanáttúra átti við anda hans. Það var eins og »útlaginn frá Stuttgart«, hinn fyrirlitni og félausi, fyndi ekki anda sínum frið og svölun, nema í sambúð við eitthvað það, sem hafið væri yfir það algenga, eins og þessi fjallanáttúra, þar sem unaður og skelfing blandast saman, bros og glott mæta auganu í sömu andránni, og tign hins hæsta og fegursta ber ægishjálm yfir það kuldalega og skuggalega; þar sem drengskapur, frelsisþrá og föðurlandsást eru mönnunum meðfæddar og lífið krefst karlmensku, áræðis, snarræðis og fyrirlitningar fyrir dauðanum. Í slíkum heimi dvaldi andi skáldsins langdvölum, og ef til vill hefir sú umgengni gefið honum vöxt, svo hann að lokum bæri höfuð og herðar yfir aðra menn — yrði tröll með tröllum. Annað andans stórmenni, sem einnig hóf sig hæst, þegar hann kom í Alpaþrengslin, var Byron — —

Þegar sólin fór að hækka á lofti, varð nógu heitt, — svo heitt, að ég að lokum blessaði sólseglið, sem var spent út yfir efra þilfarið framan og aftan við reykháfinn. Enginn vindblær bærðist, svo vatnsflöturinn var spegilsléttur og skínandi bjartur, en yfir honum og fjöllunum skein sumarhimininn, hár og heiður, og maður andaði að sér hreinu og hressandi fjallalofti, hálf-suðrænu, hálf-norrænu. Hásigldar skemtisnekkjur sigu hægt áfram undir mjallhvítum voðum, og spegluðu sig í vatninu, en áraglam heyrðist uppi undir ströndunum hér og þar og glitraði þar á brot í landsskaganum, sem var báran út frá róðrarskélinni. Frá báðum hliðum ómuðu bjöllur hjarðanna, eins og hátíðlegt klukkuspil í fjarlægð. — Það var morgunljóðið ofan úr fjallahlíðunum. Báturinn, sem var með björtum, skrautlegum sölum og stórum, vel skygðum gluggum bæði yfir og undir þiljum, buslaði áfram með hjólunum og spyrnti vatninu í hvítfreyðandi breiðri straumröst aftur undan sér. Farþegar voru fáir fyrst, en þeim fjölgaði smátt og smátt á hverri viðkomustöð.

Við fórum fyrir framan fjörð þann, sem liggur úr vatninu inn að Küssnacht, þar sem aðsetursborg harðstjórans stóð og þar sem hann var veginn, og lögðum að landi í Vitznau; þaðan liggur járnbrautin upp á Rígí. Þegar þaðan er farið, virðist svo sem maður stefni á samfelda strönd, því sundið inn í næsta hluta vatnsins opnast eins og leynidyr, þegar að því er komið, og skipið skríður milli fjalla, sem ganga fram að sundinu beggja megin. Eftir að inn kemur úr sundinu, rýmkast vatnið aftur og fögur héruð blasa við á báðar hendur. Bygðinni hallar allri niður að vatninu og bændabýli gægjast alstaðar fram úr þéttum skógum

og grænum ekrum. Næsti viðkomustaður var á tanganum niður undan þorpinu Seelisberg.

Þar sunnan á tanganum blasti við þingsalurinn forni, Rütli, sem er fagur vangur með hömróttri hlíð fyrir ofan og þéttum skógi. Þar strengdu fulltrúar fylkjanna heit sín og þeir aðrir, sem fundinn sóttu, þegar uppreistin var hafin. Svisslendingum er sá staður álíka kær eins og Lögberg er okkur. Árlega er farið þangað með mörg hundruð skólabarna til að sýna þeim þessar sögulegu stöðvar, og skýra fyrir þeim hvað þar hafi gerst.

Skamt frá Rütli er Schillersteinninn. Það er laus fjalladrangur, sem stendur frammi við vatnið og er framhliðin sléttuð dálítið af mannahöndum og höggvið á hana nafn skáldsins. Það var gert á 100 ára fæðingardag hans. Þessi náttúruminnisvarði er einkennilegur og vel valinn handa elskhuga þessarar fjallanáttúru, og dregur miklu meira að sér

4. SCHILLERSTEINNINN.
Á steininum stendur: Til minningar um Tell-skáldið F. SCHILLER frá Úrfylkinu. 1859.

athygli manna en standmyndir Schillers, sem standa nú orðið í hverri stórborg um alt Þýzkaland, — og eru hver annarri ólíkar.

Beint þar gagnvart og hinum megin vatnsins er þorpið Brunnen, þar sem hin sameinuðu, frjálsu fylki héldu þing sín, eftir að skipulag fór að komast á stjórn þeirra.

Innan við Brunnen kemur maður í þriðja og insta vatnshlutann, sem er líka hinum fyrri næsta ólíkur og stefnir öðru vísi en þeir. Sá vatnshluti er luktur geysiháum fjöllum á því nær alla vegu, sem ganga snarbrött niður að vatninu. Fyrir vatnsendanum gengur Reuss-dalurinn upp á milli fjallanna og liggur St. Gotthard-vegurinn og járnbrautin inn eftir honum endilöngum. Að vestanverðu eru Úrí-alparnir, og er Úrí-Rothorn þar hæst og jökli þakið, en fleiri háir tindar í grendinni og sumir meðal hinna frægustu í Alpafjöllunum, t. d. Tödí og Windgällen o. fl. Allar tindaraðirnar stefna saman að St. Gotthard eins og miðdepli.

— Til·vinstri handar, þegar inn eftir er farið, eru þverhníptir hamrar niður að vatninu. Það eru Axen-flugin, og liggur hinn nafnfrægi Axenvegur (Axenstrasse) eftir þeim miðjum, höggvinn inn í hamrana hátt yfir vatninu. Víða slútir bergið fram yfir veginn og sumstaðar standa bergsúlur framan við vegarbrúnina, sem ná upp í bergið fyrir ofan, og liggur

5. BERGSÚLUR OG HVELFINGAR (á veginum framan í Axenhömrunum og útsýni þaðan yfir vatnsendann).

þá vegurinn gegnum hellinn, eins og í hinum fegurstu súlnagöngum (Arcade). Frá vegi þessum er afbragðs útsýni yfir vatnið og til fjallanna hinum megin. og gera því margir sér ferð þangað að eins til að ganga eftir veginum milli Brunnen og Flüelen, sem stendur við vatnsendann.

6. TELLSKAPPELLAN (undir Axenhömrum; á bak við sést fjallið Úri-Rothstock).

Neðar í hömrunum liggur Gotthard-járnbrautin, mestmegnis í jarðgöngum, en kemur þó sumstaðar fram úr berginu. Undir miðjum hömrunum er Tellskapella, sem er bygð á klöppinni, sem Tell stökk upp á, þegar hann flúði úr bát landstjórans í storminum; eru þar málaðar á veggina myndir af atburðum úr sögu Tells. Skamt inni í dalnum frá vatnsendanum liggur Altdorf, þar sem »kraftaverkið« skeði, þegar Tell skaut eplið af höfði sveinsins. Á miðtorgi þorpsins stendur standmynd af Tell með boga sinn og örvar, og leikhús hefir verið bygt þar, því nær eingöngu fyrir hið fræga skáldverk Schillers, sem þorpsbúar leika sjálfir — og lifa í alla sína æfi.

Eimskipið lagði að bryggjunni í Flüelen; þar komu ferðamenn sunnan af Ítalíu á móti okkur og tóku sér far með okkur aftur norður eftir. Á leiðinni til baka var tækifæri til að renna augunum aftur og enn þá einu sinni yfir þessar frægu og fögru stöðvar. En þegar kom norður fyrir Brunnen, lagði þunn árdegisþoka sig yfir vatnið og byrgði alla útsýn. Tjaldið var fallið. Náttúran hafði ekki meira til að sýna mér að þessu sinni. Nú átti allur sá ríkdómur, sem ég hafði séð síðustu klukkustundirnar af fögrum og þráðum myndum, að búa sér ógleymanlegan bústað í huga mínum. Ég gekk ofan í salinn undir þiljum niðri, lagði minn elskulega eigin-líkama upp á flauelssófa, lokaði augunum og reyndi að seiða fram í huga mínum myndir alls þess, sem ég hafði séð, en tókst það ekki þá eins vel og oft síðan. — —

7. STANDMYND AF TELL.

Í héraði þessu sameinast þrent merkilegt. Það er náttúrufegurðin, mannvirkin og fortíðarminningarnar. Náttúrufegurðin er altaf söm við sig. Hún er sameiginleg eign allra, sem vilja opna augun til að njóta hennar. Mannvirkin lúta aðallega að samgöngum og það eru torfærurnar og samgönguþörfin, sem hefir knúð þau fram. Gotthard-brautin er eitthvert merkilegasta samgöngumannvirki heimsins, öll í heild sinni, en þó einkum göngin í gegn um St. Gotthard-fjallið sjálft, sem eru fullar tvær danskar mílur á lengd, en liggja langt fyrir sunnan þessar stöðvar. Brautin er að vísu eign fleiri þjóða; en það eru Svisslendingar sem mest hafa til hennar lagt og mest að henni unnið, svo hún má með réttu kallast þjóðareign og þjóðarsómi.

Fortíðarminningarnar eru þar á móti upprunaleg og arfgeng eign þjóðarinnar einnar, og það er fyrir sérstakar ástæður að þær eru orðnar fleiri manna eign, eða réttara sagt, alþjóðaeign. Svisslendingar hafa einkis í mist fyrir það. Útlendingar geta að eins notið þeirra með þeim, en aldrei tekið þær frá þeim. En ekki er það furða, þótt þeir haldi í heiðri minningu þess manns, sem hefir opnað augu þeirra og alls heimsins fyrir því kærasta og dýrmætasta, sem þeir áttu til.

Island á nóg af fortíðarminningum og sögustöðvum, sem við þekkjum og við unnum, sem höfum alist upp við sögurnar frá blautu barnsbeini, en sem öllum útlendingum er enn þá grafinn fjársjóður, eða óskygðir gimsteinar, þótt þeir eitthvað þekki til þeirra. Það kostar meira en meðalþrek og fyrirhöfn að læra svo mál okkar og lesa svo fornbókmentir okkar, að útlendingur verði ástfanginn af þeim; enda eru dæmin fá til þessa dags, og verða það að líkindum, unz þessar auðugu námur verða gerðar þeim aðgengilegri. Það er ekkert áhlaupaverk að semja söguleg skáldverk, syngja líf og anda í löngu liðnar aldir og töfra fram gleymda og hálfgleymda atburði úr gröfum sínum með því listaafli, að allir lifandi menn taki innilegan þátt í sorg þeirri eða gleði, er í þeim felst. Það er ekki heiglum hent að fást við slíkt, og það er ekki oft, varla nema einu sinni á æfi heimsins, sem útlendir snillingar vekjast upp til að gera það, eins og í Sviss. En einmitt á þann hátt verða þó augu manna bezt opnuð. Walter Scott dró athygli alls heimsins að þjóðarminningum og þjóðlífi Skotlands, um leið og hann opnaði augu Skota sjálfra fyrir þjóðerni sínu Topelíus hefir gert það sama fyrir Svía og Finna í »Sögum herlæknisins«, Zienkiewiczs hefir gert það fyrir allar kristnar þjóðir með »Quo vadis« o. s. frv. Og Schiller gerði það fyrir Svisslendinga með Vilhjálmi Tell. Enginn hefir enn þá orðið til þess að gera það fyrir Íslendinga; það verk er enn þá óunnið. En það verður unnið fyr eða síðar — af Íslendingum sjálfum eða einhverjum öðrum. »Rómantíkin« er í útlegð nú sem stendur í heimi listarinnar; en hún verður aftur kölluð til valda áður langt líður — í einhverri mynd, því heimurinn getur ekki án hennar verið. Og þá leggur Ísland til efnið í ný skáldleg stórvirki.

Hversu innilega mundi ekki okkur þykja vænt um það, sem elskum Ísland og sögu þess og fegurð, ef við vissum og sæjum að allur heimurinn ynni því með o kur — ef við sæjum stóra skara ferðamanna koma árlega í pílagrímsferðir til héraðanna, þar sem Njála, Egla, Vatnsdæla, Laxdæla eða einhverjir kaflar Sturlungu hefðu gerst? Og sæjum smátt og og smátt rísa upp minnismerki löngu liðinna atburða á sögustöðvunum fyrir auð, sem borist hefði inn í landið á höndum göfugra vina utan úr heiminum. Og mundi ekki ást okkar sjálfra á minningum okkar og rækt okkar við þær aukast um leið? Þjóðernistilfinningin glæðast? Þjóðarmetnaðurinn færast í aukana. Mundi ekki geta farið svo að lokum, að þeir, sem heimsæktu okkur til að njóta gamalla minninga, sem fagrar listir hefðu endurfætt, sæju annað um leið, sem þeir ekki áttu von á, og nýr orðstír Íslendinga bærist út um heiminn ásamt hinum gamla? — Jú, því ekkert hefir annað eins undraafl til að halda þjóðum og kynbálkum saman og hvetja þær til að hefjast handa, eins og hinar sameiginlegu minningar. Framtíðin er reikular vonir og hjáleitar hugsjónir. Samtíðin er strit og stríð, sem misjafnlega gengur. En fortíðin er óraskanleg, óumbreytanleg, því hún byggir á hinu heilaga fjalli sinna eigin dýrmætu minninga, — minninga, sem allir geta elskað og heiðrað, og sem eru sameign og óskiftur arfur.

Rvík, í janúar 1906. *G. M.*

Ritsjá.

BÚNAÐARRIT. 19. ár. Útg. Búnaðarfélag Íslands. Rvík 1905.
Langt mál gæti búfróður maður og athugall ritað um þenna (síðasta) árgang Búnaðarritsins, því að til tals koma þar mörg hinna helztu áhugamála í íslenzkum búskap. Sumt mega heita nýjungar, að því er Ísland snertir, og er að sjá, sem skrið sé á tilraunum og störfum Búnaðarfélagsins og ráðunauta þess, til að hrinda þeim áleiðis til hagsmuna landsmönnum.

Lagafrumvörp milliþinganefndarinnar í landbúnaðarmálinu birtast hér öll; þau munu nú kunn vera orðin úti um land meðal búandmanna, þar sem þeirra hefir einnig verið getið í blöðunum. Skýrslur um starfsemi fél. m. m. skipa og mikið rúm. En aðalritgerðirnar eru margvíslegs efnis, svo sem: Fyrirlestur Blems þjóðþingismanns um samvinnufélagsskap í Danmörku, fróðleg grein; um búnaðarnám; ketsölutilraunir; markað á ísl. hestum í Danmörku; rjómabú o. s. frv. Um hestamarkaðinn skrifar Guðjón ráðunautur Guðmundsson; hann var sendur með hesta á landbúnaðarsýninguna í Khöfn í sumar er leið, og gerir hann sér von um, að arðvænleg sala ísl. hesta til Danmerkur geti komist á. Fjörlega ritaðar athugasemdir við rekstur rjómabúanna eftir búfr. kand. Halldór Vilhjálmsson virðast bera þess ljóst vitni, að ekki er alt sem skyldi við smérskálana; hann finnur þar að fjölmörgu. Það er þó undarlegt, að svo margt skuli vera þar í ólagi, eftir að þeir Grönfeldt og Sigurður hafa annast allan fráganginn. Sjá þeir það ekki? Ef svo er, hefir ekki verið vanþörf á heimsókn skarpskygns manns.

Loks skal minst á hin svo nefndu »vinnuhjúaverðlaun«, sem Bún.-fél. hefir »fundið upp«. Þau eru varla þýðingarmikil. Fáeinar krónur (10—15) sem »verðlaun« fyrir fasta vinnu á sama stað í tugi ára! Nei, það er þó nærri því að draga dár að vinnulýðnum. Og hin árlega upphæð, sem veitt er til þessa, af svo skornum skamti, að margir, er nú þegar hafa unnið til að fá »verðlaunin«, verða að bíða árum saman, áður en þeir »komi til greina«. Sumir verða víst komnir undir græna torfu um það leyti og á að fara að »útbýta« þeim! Ég get ekki trúað því, að nokkur geti í alvöru kallað þetta »laun« fyrir lokna vinnu í 30 ár t. d., eða að nokkur ímyndi sér, að menn fáist til þess fyrir eitt kindarverð að dvelja í sömu vistinni um 20 ár, ef þeir sjá sér betur borgið með því að breyta til. Og til hvers er þá leikurinn gerður? *G. Sv.*

VICTOR v. FALK: ALFRED DREYFUS, skáldsaga bygð á sönnum viðburðum. Þýtt hafa Hallgr. Jónsson og Sigurður Jónsson (frá Álfhólum). Rvík 1905.
Það er ekki um auðugan garð að gresja af þýddum skáldsögum á íslenzku máli fremur en frumsömdum. Væri því þakkarvert, ef þeir menn, er tök hafa á, réðust í að þýða og gefa út góðar sögur eftir erlenda höfunda, sem væru þess megnugar að auka þekking og þroska almennings. En valið getur verið örðugt — á mönnum og bókum!

Þegar um jafnþýðingarmikil atriði í þroskasögu mannkynsins er að ræða og Dreyfusmálið (dómshegning og kvalir saklauss manns), er það öllum hollast að fá sögulega rétta og sanna frásögu af því, en alls ekki skáldsögu um, hvernig alt hafi farið fram. Hitt er annað mál, að skáld taki sér fyrir hendur að grafa fyrir undirrætur slíkra átumeina þjóðfélaganna, rannsaka og sýna, hvað upp af þeim geti sprottið, án þess þó beinlínis að fást við að segja frá þeim viðburðum sjálfum, er tilefnið gáfu, — og hliðra sér á þann hátt hjá því að misbjóða sannleikanum; þvílíkar skáldsögur geta verið hin dýrmætasta og gagnlegasta gjöf hverri þjóð. Þannig fór Zola að, er hann samdi hina snildarlegu sögu »Sannleikur« út af Dreyfusmálinu, og hana hefði verið lofsverðara að þýða en þessa bók eftir Victor v. Falk, sem bókmentum okkar er enginn fengur í. —

Skáldsagan Alfred Dreyfus kemur svo til dyra sem hún sé »bygð á sönnum viðburðum«. En þegar við fyrstu kynni sést, að »sannveruleikinn« stendur eigi sem föstustum fótum. Að vísu mun votta fyrir, að hinn sanni gangur málsins sé lagður til grundvallar einstaka sinnum, en mestmegnis er skáldsagan af öðrum toga spunnin. Er henni sjálfsagt réttilegast skipaður sess meðal þeirra bóka, sem á erlendum tungum eru kendar við »sensation« og »spekulation«, þ. e. hún gerir að viðfangsefni sínu, að lýsa þessum atburði, er sett hafði allan heiminn í hreyfingu, en fléttar svo þar inn í áhrifamiklum frásögnum um hina örgustu fúlmensku og alls konar glæpi í miðdepli heimsmenningarinnar, Parísarborg, svo að ægilegt verður í augum lesandans. Þessu er nú blandað saman í eina þvögu, látið grípa hvað inn í annað sem orsakir og afleiðingar.

Eins og oft á sér stað í þess háttar bókum, er dálipurlega frá sagt á ýmsum stöðum, en allvíða hvílir hálfóeðlilegur blær yfir persónum, samræðum og orðatiltækjum. Í þýðingunni, sem ef til vill ber helzti mikinn keim af orðabókinni, er sumstaðar vel að orði komist, sumstaðar miður, svo að hugsuninni er óefað raskað. Varla getur það og staðist hjá þýð. (bls. 1) að láta kápur auka vaxtarlag manna! Ekki er mér ljóst, hvað »ábúðarmikil sorgarský« eru; »spæjari« er ljótt orð og »ráðgjafar« geta ekki titlast »hátign« (sem er ísl. þýðingin á »Majestæt« — um konunga o. s. frv.). *G. Sv.*

FISKIRANNSÓKNIR 1902 og 1904 — skýrslur til landshöfðingja og stjórnarráðsins — eftir Bjarna Sæmundsson. (Sérpr. úr »Andv.« 1904 og 1905).

Í fyrra rannsóknaheftinu (frá 1902) lýsir höf. Þingvallavatni, er hann fyrstur manna hefir kannað nákvæmlega í krók og kring (hefir og ritað um það í »Geografisk Tidsskrift« 1903—04). Hann skýrir frá stærð þess og lögun, dýpinu, botninum o. s. frv., hitanum í vatninu og aðrensli þess, jurtagróðri og dýralífi, veiðinni o. fl. — Hann skrifar einnig um hrygningartíma laxins í Elliðaánum, um trémaðk og viðætur. Alt sjálfstæðar rannsóknir.

Seinni skýrslan er um afskifti hans og hluttöku í fiskirannsóknum Dana, að því er Ísland snertir; hefir hann gefið þeim góðar bendingar og stutt mjög að því, að Íslandi gæti bagur orðið að þessum rannsóknum. Ennfremur er í skýrslunni: Um þorsknetaveiðar utan vertíða í

Faxaflóa á síðustu árum og um netaþorskinn, og kemst höf. að þeirri niðurstöðu, að hann sé ekki sérstakt afbrigði af þorski.

Bjarni Sæmundsson fæst við eina af þeim greinum vísindanna, er hafa það til síns ágætis, að beinn, augsýnilegur, verklegur hagnaður getur bráðlega af þeim leitt. Á hann þakkir skilið fyrir rannsóknarstarf sitt, og þar sem hann hefir hvorttveggja til að bera, áhuga og þekkingu á málinu, er það ekki nema sjálfsagt, að landið veiti honum nægan styrk til framhalds. *G. Sv.*

EMIL J. ÅHREN: ANDATRÚIN OG ANDAHEIMURINN. Rvík 1905. (D. Östlund).

Það væri synd að bregða Reykvíkingum um andleysi á þessum síðustu »undursamlegu« tímum! Borð og stólar og breiðir bekkir fara í háa loft af andlegum krafti. Dálkar blaðanna eru barmafullir af andríki — og gerist slíkt ekki á hverjum degi. Kveður svo ramt að, að öldungurinn Þjóðólfur bregður á leik af andlegum fjörkippum. Mikill er undramáttur andanna!

Aðventistatrúboðið og pápiska heimatrúboðið og andatrú eru helztu andlegu straumarnir, er borist hafa að ströndum Íslands á síðustu árum. Andatrúin er yngst þeirra systra og fer þeirra geystast, enda hefir mestur styrr staðið um hana. Formælendur hennar eru nú líka komnir út fyrir endimörk alvörunnar og orðnir broslegir. Heimastjórnarmenn hafa verið svo heppnir að reka augun í þetta, og þeir mega eiga það, að þeir hafa haft vit á að færa sér það í nyt. Vóru þeir sannarlega ekki maklegir svo mikils pólitísks hvalreka, sem andatrú andstæðinga þeirra hefir verið þeim. Grunnhygginn er sá, sem heldur að andatrúarofsóknir Heimastjórnarmanna stafi af sannleiksást eða drengilegum hvötum. Önnur eins trú og danskt heimatrúboð á friðland heima fyrir þeim. Og er þó mikill munur á henni og andatrú, sem að minsta kosti er eins fullkomin og mótmælendatrú, ef hún er ekki fullkomnari. Svo einbeittur andatrúarandstæðingur sem dr. Alfred Lehmann kveður hana framför í heimi trúbragðanna.

Kristnir menn og klerkar hafa fyrir löngu hafið leiðangur gegn andatrú. Þeir eru ekki sterkari á svellinu en svo, að þeir óttast þessar einkennilegu »tilraunir« andatrúarmanna til að fá vitneskju um tilveru guðs og annað líf. Annars eru kynjasögur andatrúarmanna hvorki hlægilegri né óskiljanlegri en margt sælgæti, sem Lúterstrú og kaþólska gæða mannlegri skynsemi á, svo sem sumar undralækningar guðspjallanna, að ég ekki nefni önnur eins ósköp og söguna af djöflunum, sem stukku í svínin og ærðu þau o. fl. Ef það er satt, að Jesús frá Nazaret hafi vakið menn upp frá dauðum og læknað limafallssjúkan mann með orðunum: »Statt upp, tak sæng þína og gakk« (Matth. 9. 6), þá sé ég eigi, hví ekki er hægt að fara inn í kvið mönnum og loka honum samstundis.[1]

Það er um þessa sænsku bók að segja, er aðventistatrúboðinn Davíð Östlund hefir gefið út, að hún er svo úr garði gerð, að hún

[1] Hér er þó ólíku saman að jafna frá sjónarmiði trúaðra manna: Annars vegar guðdómleg kraftaverk, en hins vegar náttúrleg fyrirbrigði, að því er andatrúarmenn fullyrða. RITSTJ.

verður ekki mörgum að meini. Leiðinlegri og andlausari bók verður naumast samin. Kveður höf. það mestu óhæfu að fást við andasæringar og leita frétta af framliðnum, því að það sé bannað í gömlum hebreskum lögum, sem vóru engin fyrirmyndarlög. Það geti og ekki verið andar framliðinna, er vitrist andatrúarmönnum, því að slíkt ríði í bága við fornhebreska goðfræði og hugmyndir Gyðinga um guði og dauða. Höf. rannsakar auðvitað ekki, hvort það geti samlaðast vísindahugmyndum nútímans. Hann varðar ekki mikið um slíkar hégiljur. Goðfræðin hebreska neiti »meðfæddum ódauðleik«, eins og höf. kemst að orði. Dauðir sofi, unz þeir verði vaktir á hinsta degi og stefnt fyrir efsta dóm. En eru þá engir andar til? Jú, svarar höf., með páfalegum óskeikulleik. Það er krökt af öndum út um alla tilveruna. Þeir eru bæði illir og góðir, sem lög gera ráð fyrir. Einkum virðist kveða mikið að illu öndunum. Það eru þessir djöflar, sem birtast andatrúarmönnum. Það er hinn gamli mannvinur og menningarfrömuður, Satan Helvítiskonungur, sem hér er kominn á kreik — rétt eina ferðina enn — að leiðbeina mönnunum. Það er »hans djöfullega tign«, eins og bókin kallar konunglega hátign hans, sem af vísdómi sínum og kærleiksþeli til vor mannanna lætur þegna sína, illu andana, bregðast í líki dáinna ástvina og annarra framliðinna, og birtast þannig andatrúarmönnum og fræða þá um sitthvað, er þeim leikur forvitni á að vita. —

»Þetta eru undarlig tíðendi, er nú sagðir þú«, mælti Gangleri forðum.

Sigurður Guðmundsson.

ÁRAMÓT. Winnipeg 1905.

Fyrsta ritgerðin er eftir síra Friðrik Bergmann og kallast: »Hinir höltu« — ómþýtt varahjal um kristilegt umburðarlyndi. Þetta erindi hefir sjálfsagt látið vel í eyrum, ef það hefir verið vel flutt. En það er sá galli á því, sem ég hefi lesið eftir síra Friðrik Bergmann, að menn muna það ekki stundinni lengur. Stíll hans er svo máttlítill og bragðdaufur. Síra Steingrímur Þorláksson skrifar um »merkjalínur«. Bendir hann á ýms efni, þar sem honum þykja þær ranglega dregnar. Annars er það erfitt að draga merkjalínur milli fyrirbrigða lífsins. Þau eru svo flókin og margbrotin. Þessi séra Steingrímur Þorláksson er auðsjáanlega ekki slíku starfi vaxinn. Þá er ritgerð eftir séra Jón Bjarnason, sem hann kallar »Helga magra«. Hún er um vantrúna meðal Íslendinga heima og vestra og prédikarastörf leikmanna. Telur hann það þjóðráð til að stemma stigu við vantrúnni, að leikmenn starfi meir í þarfir kirkjunnar en gerist á vorum dögum. Séra Friðrik Hallgrímsson hefir tínt saman ýmsar greinir úr ritningunni um dómsdag.

Ritgerð séra Jóns Bjarnasonar er langtilkomumest. Það er ólíku meiri veigur og kjarni í því, sem hann ritar, en séra Friðrik Bergmann. Þessi vesturíslenzki kirkjuhöfðingi er rithöfundur. Það er móður og þungi í orðum hans, svo að menn geta lesið ritgerð hans sér til ánægju, þótt þeir líti út yfir lífið og tilveruna af alt annarri sjónarhæð en höf. Það bregður fyrir smellnum samlíkingum og góðum athugunum innan um endileysur hans og dómadagsfjarstæður. Málið er einkennilegt og íslenzkt víðasthvar — helzti dálítið hraunkarlalegt á sprettum. Og hann er enginn hálfleikamaður. Hann aðhyllist kenningar biblíunnar út í yztu æsar.

Hann er sjálfum sér samkvæmur, að svo miklu leyti sem slíkir trúkreddumenn geta verið það. Hann er heill, þar sem hann er, og það er gaman að kynnast slíkum mönnum, næstum því hver þremillinn svo sem það er, sem þeir halda fram og hafast að. Það er maður, sem er ekki á báðum áttum um hinstu ráðgátur lífsins, hann séra Jón Bjarnason. Hann veit ekki af myrkrinu í myrkheimum lífs og dauða, af því að frækorn efans hafa ekki náð að festa rætur og frjóvgast í sálu hans.

Honum þykir mikil vantrúin á Íslandi, að vonum, og »hálfkristindómurinn« sem hann kallar svo. Hann minnist á »íslenzka oftrú« í vísindunum og gefur í skyn, að þau (ɔ: vísindin) séu til vor komin allar götur neðan »úr myrkraríkinu«. Það er ekki ofsagt um séra Jón Bjarnason, að hann sé trúarofstækismaður, og það að marki. Darwínskuna vildi hann víst feginn bannsyngja niður í neðsta víti, ef kostur væri á, Hann er óður og uppvægur, af því að Íslendingum hefir verið sagt ofurlítið af Georg Brandes og Harald Höffding, sem báðir eru í röð helztu andans manna á Norðurlöndum. Og honum er ekki betur við »biblíukrítíkina«. Þó tekst honum fyrst upp, er hann minnist á »kristindómsdeilur í fornöld« eftir hálærðan danskan vísindamann, J. L. Heiberg prófessor — og birtist þýðing af henni í Eimreiðinni fyrir tæpum tveim árum. Var þar sagt frá andmælum grískra spekinga gegn kristinni trú á fyrstu öldum hennar. Þykir honum það svívirða, að þetta »guðlöstunarerindi« — þar sem sögð er sönn saga — skuli koma »að ofan«. Áður hafi menn að eins átt að venjast slíku af mönnum, »er heima áttu allra neðst í þjóðlífi voru, frá spiltum skríl, viltum angrgöpum«. Myndi svo ómildur dómur hafa þóknast leikprédikaranum frá Nazaret, sem sagði þessi frægu orð um skækjuna við Farísea: »Sá yðar, sem er syndlaus, kasti fyrstur steini á hana« og »dæmið ekki!«? Stafar þessi myrkfælni við frjálsar umræður ekki af trúleysi á trúna og lífskraft hennar, þótt menn geri sér ekki grein fyrir því? Gerum ráð fyrir, að kenningar vantrúarmanna séu rangar. Er trú og kirkju þá búin nokkur hætta af þeim, er til lengdar lætur? Þær kunna að verða ofan á í bili, en sannleikurinn sigrar að lokum. Þær hafa og unnið trúnni það gagn, að þær hafa vakið menn til umhugsunar um hana og trúin hefir orðið betur lifandi en ella. Ef engin vantrú væri, yrði trúin líflaus og ónýt, alveg eins og einhver líkamshluti rýrnar og visnar, ef hann er ekki notaður. Ef kenningar vantrúarmanna eru sannar, þá verða þær ekki bældar niður, eins og áður var drepið á. Það ætti séra Jón Bjarnason að hafa numið af sögu og lífi. Hefir kirkjan ekki látið myrða og brenna marga beztu menn mannkynsins, af því að þeir héldu fram nýjum skoðunum, er riðu í bága við kenningar hennar og kreddur, og hún meira að segja seinna hefir fallizt á? En það hefir stoðað hana lítið. Hugmyndir og skoðanir hafa lifað feður sína.

»Aldrei þó — það lán var lént —
lubbar, dóm er sátu,
eitrað, höggvið, hengt né brent
hugmyndirnar gátu«.

Þær hafa ef til vill verið þaggaðar niður um skeið, en þeim hefir skotið upp aftur á rás aldanna og þær hafa rutt sér rúm í hugum mannanna.

Hvað heldur séra J. B., að það gagnaði, að blöð og tímarit neituðu vantrúarhugvekjum rúms og þannig yrði loku skotið fyrir málfrelsi manna? Alt fyrir það hefði hann ekki unnið bilbug á sannindum vantrúarinnar. Morð og brennur gerðu það ekki. Þessum varúðarreglum nútíðarinnar myndi ekki takast það betur og hvílíkt ógagn væri það ekki mannkyninu, ef slíkt hepnaðist! Og það er ekkert betra þjóðráð til að öðlast sannleik — að svo miklu leyti, sem menn geta það — en að sem flestir leiti hans og skýri öðrum mönnum frá reynslu sinni og skoðunum, ef vera kynni að þeir gætu numið eitthvað af þeim — og það mun veita fullerfitt samt. Þeir, sem tálma vilja frjálsri hugsun og umræðum, eru einhverjir hinir allra óþörfustu þjónar mannkynsins.

Hefir Jesús frá Nazaret ekki boðið mönnum að elska sannleikann og heitið þeim því, að hann myndi gera þá frjálsa? Þessu hafa prelátar kirkjunnar gleymt á öllum öldum kristninnar. Mælti vantrúarmaðurinn Stuart Mill ekki í Jesú nafni, þegar hann kvaðst líta svo á, sem andstæðingar sínir í rökfræðilegum efnum væri samverkamenn sínir? Vissulega miklu fremur en séra Jón Bjarnason gerir í þessu erindi sínu. Og ég vil að síðustu biðja hann að minnast djúpviturra og fagurra orða Páls postula í bréfinu til Rómverja, 2. kap. 1. versi:

»Þess vegna ertu óafsakanlegur, ó maður, hver helzt þú ert, sem dæmir, því að með því þú dæmir annan, fordæmir þú sjálfan þig, því að þú, sem dæmir, gerir hið sama«. *Sigurður Guðmundsson.*

ALMANAK 1906. XII. ár. (Ó. S. Thorgeirsson). Winnipeg 1905.

Efnið í þessum árgangi er: Þrjár ritgerðir eftir síra Friðrik J. Bergmann: Um Pál heitinn Briem, um Ralph Connor (báðar með mynd) og saga ísl. nýlendunnar í Winnipeg. Ennfremur saga frá Nýja Skotlandi (»Mabel«) eftir Magnús J. Bjarnason, um Nelson lávarð eftir Hjört Leó og helztu viðburðir og mannalát meðal Íslendinga í Vesturheimi. Þar er og mynd af Akureyri.

Frágangurinn er hinn prýðilegasti að öllu leyti og haldast þar í hendur höfundarnir og prentarinn, svo að bæklingurinn er bæði þeim öllum og vesturíslenzkum bókmentum til sóma. *V. G.*

ÞORRABLÓT VESTUR-ÍSLENDINGA 15. febr. 1906.

Þau 6 kvæði, sem sungin voru við samsæti þetta, eru gefin út í sérstökum bæklingi, og eru þau öll lagleg. En mest kveður þó að tveimur þeirra: »Heimboðskvöð Helga ins magra« eftir St. G. Stephansson og »Minni Íslands« eftir H. S. Blöndal. *V. G.*

HAUKSBÓK HIN YNGRI. (Ó. S. Thorgeirsson). Winnipeg 1905.

Þetta er fremur lítið, en ákaflega þarflegt kver, sem hefir inni að halda ýms borgaraleg fræði fyrir íslenzka borgara í Kanada og Bandaríkjunum. Er þar fyrst skýrt frá stjórnarskipun Kanada og Bandaríkjanna og því næst margt annað úr lögum, sem allan almenning varðar, t. d. um þegnréttindi, heimilisréttarlönd, erfðaskrár, réttindi giftra kvenna, trúlofanir og hjúskaparsamninga, fundarreglur, póstmál, vog og mál og ótal margt fleira, sem hverjum manni er nauðsyn að vita. Svo má heita, að

hann sé hverjum Íslendingi í Ameríku ómissandi, og fyrir Íslendinga heima inniheldur hann stórmikinn fróðleik, svo að hann ætti að geta selst þar líka. Það er séra Friðrik J. Bergmann, sem búið hefir bæklinginn til prentunar og á hann þakkir fyrir skildar. *V. G.*

ALMANAK 1905. VI. ár. Útg. S. B. Benedictsson. Winnipeg 1904.

Um þennan almanaksbækling þarf ekki að fjölyrða og í sjálfu sér er þýðingarlaust að vera að geta hans, því að minsta kosti austan hafs getur hann engum orðið til »uppbyggingar«.

Auk hins eiginlega almanaks, mánaðarskránna, eru í bæklingnum ritdómar um vesturheimsk blöð Íslendinga, sögur og kvæði — flest ofurómerkilegt, og málið á því ekki gott, sem oft vill verða þar hjá þeim vestra. Ritdómarnir sumir eru svæsnar skammir, einkum í garð prestanna; er mönnum í því nokkur vorkunn, því að stundum verður eigi annað séð, en að »sálusorgarar« Vestur-Íslendinga geri sér að skyldu að níða þá, er aðra trúarskoðun hafa. — Eina klausu fann ég, sem ekki er svo afleit: Ritstj. segist ekki vita, hvaða bókmentalegir menningarstraumar ættu að renna austur yfir haf, frá þeim að vestan, »nema ef vér gætum kallast fyrirmynd í leirburði, en svo eiga þeir ögn af honum líka fyrir austan«!

G. Sv.

Íslenzk hringsjá.

ORIGINES ISLANDICAE heitir bók, sem út kom i Oxford í fyrra (1905) eftir þá félaga *Guðbrand Vigfússon* og *F. York Powell,* þá báða látna. En síðustu hönd á verkið hefir lagt *W. A. Craigie,* M. A. og er eftir hann prentaður framan við bókina mikill fjöldi leiðréttinga, sem ekki virðist hafa verið vanþörf á.

Bók þessi er í tveimur stórum bindum, enda er efnið bæði mikið og margvíslegt. Er þar safnað saman öllu því helzta úr fornritum vorum, er snertir landnám, lagasetning og fornsögu Íslendinga. Er öllu verkinu skift í 5 »bækur«, og er hin 1. um landnám og ættartölur, 2. um lagasetning (og Íslendingabók Ara), 3. om kristnitökuna (og biskupasögurnar), 4. um Íslendingasögur (meginið af ættasögunum) og 5. um landaleitir og nýlendunám (Grænlands og Vínlands). Er í öllum þessum köflum texti fornrita vorra prentaður sem meginmál, en neðanmáls er orðrétt þýðing á textanum á ensku. En á undan hverjum einstökum ritkafla, sem upp er tekinn, er inngangur til skýringar og fróðleiks, og kennir þar oft margra grasa og nýstárlegra kenninga á stundum, sem hætt er við að margir fornfræðingar muni ekki kalla gullvægar allar saman né á fallast, enda eru sumar þeirra ærið djarfar.

Þess er ekki kostur í alþýðlegu tímariti sem Eimreiðinni, að tilfæra mikið úr slíkri bók sem þessari. Vér verðum því að láta oss lynda að drepa aðeins á tvær nýjar kenningar, sem þar eru fram settar, og báðar þess eðlis, að flestum Íslendingum mun forvitni á að heyra, hvort sem þeir vilja trúnað á leggja eða eigi.

Önnur þessara kenninga er um Íslendingabók Ara fróða. Heldur höf. (Guðbrandur Vigfússon) því fram, að Ari hafi skrifað hana á *latínu* um 1125 fyrir biskupana íslenzku, Þorlák og Ketil; en biskuparnir hafi fengið Ara til að rita bókina, til þess að geta sent hana Össuri erkisbiskupi í Lundi ásamt Kristinrétti þeirra, sem samþyktur hafi verið um sama leyti (1125). Frá Lundi muni hið latneska frumrit af Íslendingabók hafa verið sent til páfans í Rómaborg og sé þess því nú að leita í hinu mikla skjalasafni páfans í Vatíkaninu, og geti vel verið, að handrit af Íslendingabók sé þar enn til. En áður en biskuparnir sendu latneska frumritið frá sér, hafi einhver klerkur þeirra snúið ritinu á íslenzku, og sú þýðing hafi verið geymd í skjalasafni annarshvors biskupsstólsins, í Skálholti eða á Hólum. Frá þeirri þýðingu stafi svo sú Íslendingabók, sem við þekkjum.

Höf færir ýms rök fyrir þessari skoðun sinni; en aðalröksemdin er þó sú, að í Íslendingabók komi fyrir ýms orð og nöfn úr lagamálinu íslenzka, sem bæði séu harla óákveðin og ekki komi heim við lagamálið í Grágás. Það sé nú ekki líklegt, að ef Ari hefði ritað bók sína á íslenzku, að hann hefði þá ekki notað hin réttu lagaorð, sem hann hafi hlotið að þekkja, hvort sem hann nú hafi sjálfur verið goði eða ekki. Þessi ónákvæmni hljóti því að stafa frá þýðandanum, sem hafi verið miður lögfróður. Ari hafi þýtt íslenzku lagaorðin á latínu (t. d. *abile* með *princeps*), en þýðandinn aftur þýtt latnesku orðin með öðrum orðum á íslenzku, sem honum fanst liggja næst (t. d. *princeps* með *höfðinge* [at sökenne]). En annars tilfærir höf. margt fleira, er beri vott um hinn latneska uppruna bókarinnar, þótt eigi verði það hér rakið.

Hin kenningin, sem vér vildum drepa á, er um nýja leið til að ákveða, hvar lögberg og lögrétta hafi verið á þingvöllum, er höf. kveðst hafa rekið augun í við að skoða hinn forna þingstað á eynni Mön. Þar samvari alt því, sem var á Íslandi: *Tinwald* sé *þingvöllur, Tinwald-hill* sé *lögberg* (eða *þingbrekka* á vorþingunum), the *House of Keys* sé *lögréttan* og the *chapel* sé *hofið* (í heiðni, en seinna meir *kirkjan*). Milli Tinwald-hill og the House of Keys liggi girtur stígur eða *tröð* (Path), sem svari til þess, sem kallað sé »*þingvallar-traðer*« í »Alþingis catastasis« frá 1700, í beinni línu frá austri til vesturs, og svo muni verið hafa á öllum fornum þingstöðum. Gegnum þessa tröð gangi menn *hátíðisgönguna* (the procession) 24. júní, sem samsvari *lögbergisgöngunni* eða dómaútfærslunni fyrsta laugardaginn í þingi, og sé fjarlægðin milli lögbergs og lögréttu á báðum stöðum hérumbil 140 álnir enskar (yards). *The Keys* á Mön svari til *goðapallanna* (í lögréttu) og the *Deemsters* (dómstjórar) til *lögsögumannanna* (eða lögmannanna síðar).

Með því nú að bera saman þingstaðinn á Mön og hinar og þessar greinir úr fornritum vorum og lögum kemst höf. að þeirri niðurstöðu, að *lögberg* hafi verið á eystri barminum á Almannagjá (fyrir sunnan stíginn niður úr gjánni) og *lögréttan* þar beint austur af á hinu núverandi Þingvallatúni, vestanvert við Klukkuhól, en í norður frá búð Skálholtsbiskups og í útnorður frá kirkjunni (eða *hofinu* í heiðni). Frá lögréttunni hafi svo legið girt tröð beint í vestur til lögbergs yfir Öxarárbrúna, og eftir þeirri tröð hafi menn gengið lögbergisgönguna. Til þess að þetta verði alt sem skýrast fyrir lesandanum, fylgir uppdráttur af alþingisstaðnum, þar sem afstaða hinna ýmsu merkisstaða er sýnd, eins og höf. álítur verið hafa fram að 1230.

V. G.

UM GOÐSAGNIRNAR UM RAGNARÖK hefir próf. *B. Kahle* í Heidelberg ritað alllanga ritgerð í »Archiv für Religionswissenschaft« (VIII, 3—4 og IX, 1, 1906). Er í henni fyrst inngangur um Völuspá og ágreining manna um hana, en

annars er ritgerðin aðallega um ritgerð dr. A. Olriks »Om Ragnarok« í »Aarb. f. nord. Oldk. og Historie« (1902), sem Kahle lýkur miklu lofsorði á. Um leið og hann rekur efni þeirrar ritgerðar, kemur hann með margs konar athugasemdir og bendingar, og skýrir jafnframt frá skoðunum annarra vísindamanna, svo að úr því öllu verður handhægt og fróðlegt yfirlit yfir hinar mismunandi kenningar og skoðanir á þessum goðsögnum. *V. G.*

UM HLJÓÐGILDI STAFA Í ÍSLENZKUM FRAMBURÐI (»Det moderna isländska ljudsystemet«) hefir dr. *H. Buergel Goodwin* skrifað mjög fróðlega ritgerð á sænsku í tímaritið »Svenska landsm.« 1905. En hún er svo lærð, að ekki þýðir að rekja neitt úr henni fyrir íslenzka alþýðu, enda er hún útlendingum ætluð aðallega. Tvær villur höfum vér rekið oss á í henni í tilvitnunum, og er önnur sú, að *Sveinbjörn*, kennari Sveinbjörnsson í Árósum er þar nefndur *Sveinn*, en hin, að sagt er, að vísan: »Þér er lagin þögnin ein« sé eftir *Hannes Hafstein*, en hún er, eins og kunnugt er, eftir *Þorstein Erlingsson*. Eitt vísuorðið er heldur ekki alveg rétt: »horft yfir æginn efst á grein« í staðinn fyrir: »og horft á æginn efst af grein«. *V. G.*

LÝSING Á ÞINGVÖLLUM og sveitunum þar umhverfis hefir M. phil. *Carl Küchler* skrifað í þýzka tímaritið »Überall« (Nr. 5), og fylgja henni nokkrar myndir til skýringar. Þar er og þýðing á kvæði Stgr. Thorsteinssons »Nú roðar á Þingvalla fjöllin fríð« (eftir C. K.) og á »Guð vors lands« og byrjuninni á »Ísland farsælda frón« (eftir Poestion). — Af tilvitnun í ritgerð þessari má sjá, að verið er að prenta fullkomna ferðasögu eftir herra Küchler (með 100 myndum og 1 uppdrætti), sem á að heita: »Unter der Mitternachtssonne durch die Vulkan- og Gletscherwelt Islands«. *V. G.*

MÁLFRÆÐI Í NÚTÍÐAR-ÍSLENZKU (»Omrids af det islandske sprogs formlære i nutiden«) hefir prófessor *Finnur Jónsson* samið á dönsku. — Bókin, sem er aðeins rúmar 40 bls., er prentuð síðastl. ár, 1905. (Gad).

Eftir formála bókarinnar að dæma hefir brýn þörf rekið höf. til að gefa út málfræði íslenzkrar tungu, eins og hún er nú (töluð og skrifuð). Ef málfræðisskorturinn einn hefir hindrað Dani í að leggja stund á »ný«-íslenzkuna, skyldi maður ætla, að nú yrði handagangur í öskjunni; öðrum en dönskumælandi lýð getur hún sem sé vart komið að haldi. Hún virðist að miklu leyti vera samtíningur þeirra nýlegu orðmynda, sem finna má í skýringum málfræði Wimmers, og er eigi sagt með því, að hún sé verri fyrir það. En gallalaus mun bók þessi ekki vera, enda þótt það sé hyggja Dana ýmsra, sem ekkert skilja í íslenzku (»Politiken« kvað ekki hægt að finna neitt að málfræðinni, meður því að höf. væri »óskeikull« í þessum efnum).

Af handahófi skal hér getið um nokkuð af því, er fyrir mér varð athugavert við fljótan lestur.

Höf. segir *h* fyrir framan *v oftast* borið fram eins og *k;* efamál, hvort það er rétt. Telur einkabarn heita »einberni«, en svo er ekki, því að nú á tímum segja allir *einbirni*. Hann fræðir Dani á því (í gr. um tillíking), að Þorleifur sé framborið *Þolleifur*, en getur þess ekki, að þar eigi við *dll*-hljóðið, og munu þeir því eftir þessa tilsögn bera ll-in í þolleifi fram eins og í »núll«. Nefnir ekki, þar sem hann skýrir frá, að í orðinu *sjór* sé *v*-inu alstaðar slept, — að eint. myndin *sær* er og alltíð (hjá skáldum), og þar er eignarf. *sævar*, án þess að *v*-ið megi úr fella. Honum hefir einnig láðst að taka það fram, að *frú* (með eignarf. frúar) er óbeygil. í eint., þegar það er með nafninu, sem það á við. Óskiljanlegt er, hvaða gagn útlendingar

hafi af því, að læra þá vitleysu, að eignarf. af fingur sé *fingrar*, þar sem engum kemur til hugar að hafa það annað en *fingurs*; enginn maður íslenzkur mun og trúa því, að *fjándur* sé nútíðar-íslenzka! *Vega* kveður hann vera í þátíð *óg-ógum*, en þó er það — að m. k. í merkingunni *drepa* — *vó-vógum*; *spýja* einungis *spjó*, þótt nú hafi það einnig veika beyg. *spúði* o. s. frv. Ef *skelfa* er notað í nútíðarmáli, þýðir það aðeins: að hræða, og er danska útleggingin »ryste« því ekki fullnægjandi.

Höf. talar um orðið *hundrað*; telur það, eins og það er, bæði nafnorð, er beygist reglulega, og lýsingarorð. En svo fer það út um þúfur, er hann kemur með þá fjarstæðu, að sem lýs.orð hafi það flt. *hundruð*, því að kunnugt er, að þá er það *óbeygilegt* (t. d. hundrað menn, en ekki hundruð (!) menn). *Vöndur* er tekið sem beygingardæmi á einum stað og beygist þar, eins og það allajafna í ræðu og riti gerir, með þáguf. *vendi*; svo segir höf. í skýringargrein, að »í nokkrum orðum sé engin þáguf. ending og þá hverfi i-hljóðvarpið, t. d. í »*vönd*«! Vöndur er því bæði dæmi upp á aðalregluna og undantekninguna! — Ekki fer betur fyrir *sól*, sem hann notar sem aðalbeygingardæmi kvk.orða, er enda á *-ir* í nf. og þlf. flt., eignarf. flt. *sóla*; segir hann þá reglu því nær algilda. En, viti menn, rétt á eftir undantekning: eignarf. flt. getur einnig (sem veikt) endað á *-na* og dæmi þess er — *sól, sólna!*

Engin regla án undantekingar. *G. Sv.*

PÁLL ÞORKELSSON: BEYGINGARREGLUR Í ÍSLENZKU MEÐ FRÖNSKUM SKÝRINGUM (système grammatical pour tous les mots islandais avec des explications françaises). Copenh. 1902.

Þetta er 2. útgáfa af hinum íslenzku beygingarreglum P. Þ., sem ætlaðar eru Frökkum, og því er bókin á frönsku ritin. (1. útg. kom 1894). Aðeins allra fyrstu blaðsíðurnar eru á íslenzku (þ. e. skýringarnar), með því að það eru framburðarreglur nokkrar í frönsku fyrir Íslendinga. En síðan koma framb.reglur í ísl. handa Frökkum og þá málfræðin og beygingarkerfin.

Þessi beygingarmálfræði er sérlega nákvæm og samvizkusamlega gengið frá upptalning orða og beygingardæma. Bókin er þörf öllum útlendingum, er franska tungu skilja og íslenzku vilja nema; og lærðir töluvert yrðu þeir að kallast í íslenzku, er þeir kunna bókina alla. Páll Þorkelsson er alkunnur frönskumaður og væri eigi ólíklegt, að aðrir íslenzkir frönskudýrkendur hefðu hug á að eignast þessa málfræði og njóta skemtunar af lestri hennar. Hún fæst í bókaverzlun Gyldendals, Khöfn.

Í bókinni eru líka ýmsar orðfræðis-athuganir, sem ég veit ekki til, að aðrir Íslendingar hafi verið að spreyta sig á en Páll; sumar að m. k. frumlegar. Einna einkennilegastur er kaflinn, sem höf. nefnir: »De l'étymologie ou de l'origine la plus primitive des mots en général« (um fyrsta uppruna eða myndun orða yfirleitt). Þar leiðir hann að því, meðal annars, fjölda dæma, að orð (sagnorð ísl.), sem byrja með sömu eða líkum stöfum — líku hljóði —, tákni sömu eða líka hugmynd; fer hann þannig gegn um alt stafrófið og greinir byrjun sagnorðanna. Til þess að menn sjái, hvernig þessi aðferð lítur út, skulu gripin úr orðasægnum t. d. þau, er hefjast á: *gra, grá, gre, gri, gry, græ* — tákna ónotalega eða hryggilega athöfn eða þvíuml., svo sem sagnorðin: *grafa, gramsa, grána, granda, gráta, gremjast, greypa, grípa, grýta, græta* osfrv.

Þótt hætt sé nú við, að allir vilji ekki fylgja Páli í gegnum þykt og þunt með þetta kerfi, þá liggur þó í augum uppi, ef það nær yfir meiri hluta orða, að það getur verið til hægðarauka við nám og hjálpar minninu; útlendingum t. d. mundi veita auðveldara að muna merkingu orðanna nokkurn veginn. —

Aftast í bókinni er »viðbót«: »Um hljóðfræði yfirleitt, rússnesku og dýramál« — hugleiðingar höf. þessu viðvíkjandi. Eigi fæ ég séð, hvað það hefir að gera í þessari málfræðisbók, en að líkindum hefir svo staðið á, að P. Þ. hefir eigi séð sér fært, að koma því fyrir annarstaðar á þægilegan hátt. *G. Sv.*

ISLÆNDEREN JON OLAFSSONS OPLEVELSER som Bøsseskytte under Christian d. IV., nedskrevne af ham selv. Overs. af Sigf. Blöndal. (Udg. af Jul. Clausen og P. Fr. Rist. Kbh. 1905).

Jón Ólafsson, Indíafari ritaði, eins og kunnugt er, æfisögu sína og færði í letur alt það, er á daga hans dreif á ferðum hans úti um heim. Þessi æfisaga hefir ekki enn þá verið gefin út á frummálinn, en er til í mörgum handritum (Landsbókasafninu í Rvík — Konungsbókhl. í Höfn).

Jón Ólafsson fæddist árið 1593; ættaður af Vestfjörðum. Réðst hann á skip með Englendingum (fiskimönnum) 1615 og sigldi með þeim til Englands, dvaldi þar um tíma, en hélt því næst austur til Danmerkur og gekk í skotmannalið Kristjáns konungs IV. Var hann í þjónustu hans um nokkurra ára bil. Frá þessu greinir fyrsta bók æfisögunnar, sem nú birtist í danskri þýðingu eftir kand. *Sigfús Blöndal* aðstoðarbókavörð við Kon-bókhl.; sá hlutinn snertir sem sé því nær eingöngu Danmörk, danska menn (þar á meðal sjálfan kon. Kr. IV) og danska atburði. (2. bókin skýrir frá Indlandsförinni, 3. b. frá heimkomu hans og æfi á Ísl. síðan, mun Sigf. vera að undirbúa ísl. útgáfu allrar æfisögunnar eftir frumtextanum.)

Bókin er einkar skemtileg að lesa og að ýmsu harla fróðleg, drepur á margvíslegt, er þá tíðkaðist meðal manna, og hefir því ekki lítið menningarsögulegt gildi. »Stærri« viðburða er og getið, ef fyrir koma, og er í öllum aðalatriðum rétt frá þeim skýrt; það votta útgefendurnir, er hafa bætt inn í athugasemdum á stöku stað. Helzt fer höf. lítils háttar villur vegar í sumum ártölum og nokkrum mannanöfnum, sem ekki er furða, sé aðgætt, hversu miklum erfiðleikum söguritun öll var bundin á þeim tímum. Sjálfur segist Jón skrá æfisöguna á efri árum (1661), eftir minni, en það hygg ég naumast geti rétt verið, því að svo er nákvæmlega sagt frá ýmsu, talið upp og tilgreint það, er að höndum bar, að nær óhugsanlegt er, að hann hafi varðveitt það alt í minninu einu um tugi ára. Og þar sem vitanlegt er, að almenningur gat þá eigi átt kost á að afla sér þekkingar á samtíðar viðburðum úr opinberum ritum eður bókum, verður að telja víst, að Jón Ólafsson hafi skrifað eins konar »dagbók« — reyndar ekki í vanalegum skilningi, með tilteknum degi og ári (það sýna ártalsskekkjurnar), heldur mun hann aðeins hafa skráð viðburðina, jafnótt og þeir áttu sér stað, og gert sínar athuganir um daglega lifnaðarháttu manna.

Jón er alþýðumaður, »ólærður«, en hefir auðsjáanlega verið greindur vel og reyndur í eigi allfáu; má ráða af frásögu hans, sem öll er mjög sennileg, að hann hefir verið maður hraustur og úrræðagóður, og virðist hann tíðum bera af öðrum, er um getur í bókinni. Íslendingur var hann hinn bezti og hélt uppi heiðri lands síns, þar er hann mátti.

Ég get ekki stilt mig um að setja hér eina af smásögum hans, með því að efni hennar er sem »gamall kunningi«, er Íslendingar hafa rekið sig á öld fram af öld. Höf. segir svo sjálfur frá (þýtt úr dönskunni):

»Eitt sinn fór ég ásamt öðrum Íslendingi, Einari að nafni úr Eyjafirði, inn til Jakobs — (svo hét veitingamaður á »Ströndinni« í Höfn) — til þess að borða kvöldverð. Settumst við báðir við borð eitt lítið undir glugga þeim, er að ströndinni vissi, en Jakob sat við háborð og gestir hans margir. Skraffinnur einn var þar meðal þeirra, múrmeistari, og óð mikið á honum. Var svo að heyra, sem hann

gæti sagt frá siðum og háttum margra þjóða og landa; meðal annara nefndi hann Ísland, níddi íbúa þess og sagði ófagrar sögur um þá. En áheyrendurnir vóru auðtrúa og lofuðu ræðu hans, svo að hann reigðist enn þá meir, teygði sögurnar um Íslendinga von úr viti og varð af hlátur mikill, en grátur engi. Spurði ég þá Einar, hversu lengi hann ætlaði að þola þetta, en hann svaraði, að hann yrði einatt að hlusta á þvílíkt um Ísland. Frétti ég hann þá aftur, hvort hann vildi veita mér fulltingi, ef ég þyrfti á að halda, og hét hann því. Vék ég mér síðan að háborðinu og borgaði veitingamanni matarverðið; tók hann við því og þakkaði.

Því næst gekk ég fyrir borðið mitt, ávarpaði þann mann, er hrakyrt hafði þjóð lands míns og lokið máli sínu á þá leið, að Íslendingar gætu eigi þjóð kallast, heldur viðbjóðslegar skepnur, — og sagði: »Vinur, ég heyri, að þú ert kunnur siðum ýmsra þjóða og segir vel frá; ekki hvað sízt er ég hissa á, að þú veizt deili á lifnaðarháttum Íslendinga. Hefir þú nokkurn tíma komið þangað?« Bað hann guð forða sér frá því og kvað Kölska mega það gera í sinn stað. Í sama vetfangi rak ég honum tvo ósvikna löðrunga. Allir sátu sem þrumulostnir; Einar hljóp út, er hann sá, hvað verða vildi. En múrmeistarinn vatt sér yfir borðið og hugðist að vega að mér. Snerist ég á móti, og kom þá þegar annar honum til liðsinnis, en veitingamaður bannaði, að nokkur skærist í leik okkar. Að lokum féll hann og blæddu honum þá nasir, þar eð hann hafði mörg þung högg fengið. Veitingamaður og gestir stigu undan borðum og drógu hann út úr stofunni með rifinn kraga og rispað nef; töldu þeir hann allir hafa fengið makleg málagjöld. En veitingamaðurinn strengdi þess heit, að aldrei skyldi sá bófi eða grobbari fá húsaskjól hjá sér, og hrósaði mér fyrir, að ég hefði sýnt honum í tvo heimana og þannig hefnt föðurlands míns; sagði hann mig ávalt velkominn, er ég ætti leið um.«

Veitingamaðurinn var þýzkur. —

Ekki verður séð af þessari dönsku þýðingu bókarinnar, sem gera má ráð fyrir, að sé nokkurn veginn »orðrétt«, að Jón Ólafsson segi neitt sérlega »barnalega« frá (»naiv Stil«), eins og þýð. Sigf. Bl. kemst að orði. Það er nú einu sinni ekki hægt að vonast eftir því, að ritsmíðar frá 16. og 17. öld geti jafnast við nútíðarrit eður forn gullaldaverk að frásögn og framsetningu. Hver höfundur verður að dæmast eftir sinni samtíð — og það þolir Jón Ólafsson. Það getur ekki kallast »barnalegt«, þótt hann t. d. nefni nokkuð oft nafn guðs og þakki honum fyrir sig; það var, eins og menn vita, siður í þá daga að koma því alstaðar að. Ella mundi »stíll« margra frá þeim tímum verða »barnalegur« fyrir okkar sjónum.

Okkur virðist líka, að margir þeirra, er hann skrifar um, komi stundum fremur »barnalega« fram, — að það sé t. d. lítilsiglt, er flestir fara að gráta og veina, jafnt efldir karlmenn sem ístöðulitlar konur, þótt þeir yrði fyrir því að vera settir saklausir í fangelsi um hríð — á þeirri tíð, er líflát og pyntingar vóru daglegt brauð. En hvað skal segja? Þetta hefir líklega verið tízka! —

Starf Sigf. er annars prýðilega af hendi leyst, að því er komist verður næst (því að ekkert af handritunum hefi ég séð), og á bókinni er gott danskt mál, ekki mjög nýlegt, sem er með vilja gert. Sumstaðar hefir hann slept úr litlu einu, sem enga þýðingu hefir fyrir danska lesendur. En hvers vegna sleppa lýsingu Jóns á Lundúnaborg? Ef hún er meira en örfá orð, getur hún varla verið með öllu ómerkileg og þýðingarlaus. *G. Sv.*

UM ÍSLAND hefir séra *Jón Sveinsson* (hinn kaþólski landi okkar í Charlottenlund við Khöfn) ritað ágætar greinar í kaþ. mánaðarbl. »Varden«. Í fyrra vetur lýsti hann fornaldarmenning okkar, svo að aðdáun vakti allra, er lásu. Og í

haustmánaðarblöðunum hefir hann bætt við náttúrulýsingum og ferðasögum sínum frá Íslandi, sem eru svo vel ritaðar, svo innilegar og þrungnar lífsanda, að eigi verður hjá því komist að verða hugfanginn; hann elskar það, sem hann skrifar um, það leynir sér ekki.

Sómi er Íslandi að slíkum syni! *G. Sv.*

DAS PLEISTOCÄN ISLANDS (Einige Bemerkungen zu den vorläufigen Mitteilungen Dr. W. v. Knebel's) heitir ritgerð eftir dr. *Helga Pjetursson*, sem hann hefir birt nýlega í jarðfræðisblaði þýzku (»Centralblatt für Mineralogie, Geologie und Paläontologie«). Sem sjá má af undirtitlinum er hún athugasemd við grein eftir dr. Knebel um ísl. jarðfræði í sama blaði. *G. Sv.*

DANIEL BRUUN: GENERALSTABENS OPMAALING PAA ISLAND. Kbh. 1905.

Daniel höfuðsmaður Bruun, sem er orðinu alkunnur á Íslandi, hefir skrifað í »Tidsskrift for Landøkonomi« lýsingu á hinu íslenzka mælingarstarfi dönsku liðsforingjadeildarinnar. Mælingin hefir enn sem komið er eingöngu, að kalla má, farið fram á Suðurlandsundirlendinu, frá Rvík til Hornafjarðar, sem er sá kafli landsins, er einna örðugastur mun viðfangs (eyðisandar, jökulvötn, hraun, fjöll og jöklar); þar var og mest nauðsyn fyrir hendi, þar sem hinar afarhættulegu strendur Skaftafellssýslna vóru áður æríð ónákvæmt mældar, sumstaðar rammskakt. Mælingamannakortið er bæði strandkort (sjómæling handa farmönnum) og landkort (nákvæm mæling láglendis og hálendis).

Glæsilegt kort yfir Øræfajökul, Øræfi og Skeiðarársand fylgir þessari lýsingu, einnig tvö smákort eftir höf. yfir Skaftafell og Svínafell (með skýringum) og nokkrar ágætar ljósmyndir úr Øræfum, Skaftafellsskógi, þar á meðal af hæsta tré landsins, reynitrénu í gilinu ($9^1/_2$ metra eða c. 15 álna) teknar af hinum unga, efnilega ljósmyndara *Eggert Guðmundssyni*, sem druknaði í Kúðafljóti í fyrra.

Ekki verður því neitað, að kostnaðarsamar eru þessar mælingar, en þó *gæti* kostnaðarupphæðin orðið minni — vafalaust —, ef »mælingamennirnir« væru *Íslendingar*. Og rétt er að hafa það hugfast, að það *þarf ekki* að vera okkur ofvaxið að mæla sjálfir landið okkar. *G. Sv.*

D. ØSTLUND: DIGTE. Rvík 1902. Höfundur kvæða þessara er fyrst og fremst trúmaður, og er mikill hluti bókarinnar guðrækilegs efnis. Skal ég þar fátt til leggja, því að ég er ekki guðfræðingur. Hitt þykir mér meira vert, hvílíkur tungumálagarpur hann er. Þarna ægir öllu saman: dansknorsku, nýnorsku, sænsku, ensku og íslenzku. Tekst honum víða allvel, og er þetta ekki hvers manns meðfæri, þótt hagmæltur sé og vel að sér. Aftast í bókinni eru nokkrar þýðingar af íslenzkum kvæðum. Þar er sumt dável þýtt, en óheppilega þykja mér kvæði þau valin, sum hver, og því ólíklegt að þýðingarnar veki eftirtekt margra.[1]) *A. B.*

---

[1]) Það hefir gleymst að geta kvæða þessara að undanförnu, þó þau hafi verið send Eimr. fyrir löngu. *Ritstj.*

Eimreiðin.

Nýir kaupendur að 12. árg. Eimreiðarinnar, er þess óska, geta fengið í kaupbæti ókeypis eitt af þessu þrennu:

1. REYKJAVÍK UM ALDAMÓTIN 1900 (með 17 myndum) eftir Ben. Gröndal.
2. EIMREIÐINA, II. árg., sem í er meðal annars hin ágæta skáldsaga Einars Hjörleifssonar »Brúin«, »Hafnarlíf« eftir Jón Jónsson sagnfræðing o. m. fl.
3. EIMREIÐINA, III. árg.; í þeim árg. er m. a. skáldsaga Jónasar Jónassonar »Eiðurinn«, ferðasaga dr. V. G. »Frá Vesturheimi« o. s. frv.

Nýir kaupendur geta og fengið alla 10 fyrstu árganga Eimreiðarinnar, sem kosta með bókhlöðuverði 29 kr. (í Ameríku $ 11,60) með **14** kr. afslætti eða fyrir einar 15 kr. (í Ameríku $ 6,00). — Í 10 fyrstu árgöngunum eru 222 myndir og í 11. árg. 50 myndir (í hinum út komnu 11 árgöngum þannig alls **272** myndir).

ÚR RITDÓMUM um 1. hefti af XII. árg. skal hér tilfært:

»Að öllu samtöldu mun »Eimreiðin« hafa fullnægt köllun sinni bezt af þeim tímaritum, sem íslenzkri alþýðu hafa boðist til þessa. Hún hefir nú í ellefu ár flutt margt, fróðlegt og skemtilegt, sumt af því prýðisvel ritað. Frágangurinn allur hefir jafnan verið vandaður, og myndir hennar hafa flestar verið til prýðis (nema ómynd sú af eimreið, er til skamms tíma var prentuð framan á kápuna). Auðvitað hefir efni og ritháttur verið misjafn að gæðum, en varla mun neitt, er hún hefir flutt, hafa verið svo lélegt, að ekki hafi mátt heita fullboðlegt; og ruslaskrína hefir hún aldrei verið. Hún hefir vissulega haft góð áhrif á íslenzka alþýðu yfirhöfuð.

Í þessu fyrsta hefti af tólfta árgangi hennar er lengsta og helzta ritgerðin: »Þingeyjarsýsla fyrir og um aldamótin«, eftir Guðmund Friðjónsson. Hún er fjörlega rituð og frá mörgu er þar hnittilega sagt . . . . höf. sýnir margar skýrar myndir af þjóðfélagi sýslu sinnar og segir skemtilega frá því, er hann vill lýsa.«
(»VÍNLAND« V, 1).

»Í nýkomnu Eimreiðarhefti (XII, 1) eru tvær ritgjörðir hvor annarri betri í sinni röð. — Önnur þeirra er um Þingeyjarsýslu fyrir og eftir aldamótin, eftir Guðm. Friðjónsson . . . . Frá þessari ritgjörð er snilldarlega gengið. Vér ætlum það ekki á færi nokkurs annars Íslendings að lýsa lífinu í sinni sýslu jafn-skemtilega . . . . . Hin ritgjörðin, sem vér viljum sérstaklega benda á, er »Stjórnin og embættisgjöldin« eftir ritstjóra Eimreiðarinnar. Dr. V. G. hafði bent á það í Eimr. áður, að embættisgjöld hér væru afarhá í samanburði við sams konar útgjöld Dana. Þeirri grein svaraði prófessor Björn M. Ólsen í Andvara. Nú svarar Dr. V. G. aftur, og verður ekki annað séð, en að prófessorinn sé beinlínis aumkunarverður eftir þá útreið.« (»FJALLKONAN« XXIII, 15).

Útsölumenn Eimreiðarinnnar áminnast um að gera skilagrein við hver árslok og endursenda það, sem vonlaust er um að seljist, einkum þeir útsölumenn á Íslandi (utan Reykjavíkur), er nokkuð hafa til muna af eldri árgöngum.

EFNISYFIRLIT.

Prentað hjá S. L. Møller. — Kaupmannahöfn.

XII. ÁR 3. HEFTI

EIMREIÐIN

RITSTJÓRI: DR. VALTÝR GUÐMUNDSSON

KAUPMANNAHÖFN 1906.

Eimreiðin.

Nýir kaupendur að 12. árg. Eimreiðarinnar, er þess óska, geta fengið í kaupbæti ókeypis eitt af þessu þrennu:

1. REYKJAVÍK UM ALDAMÓTIN 1900 (með 17 myndum) eftir Ben. Gröndal.
2. EIMREIÐINA, II. árg., sem í er meðal annars hin ágæta skáldsaga Einars Hjörleifssonar »Brúin«, »Hafnarlíf« eftir Jón Jónsson sagnfræðing o. m. fl.
3. EIMREIÐINA, III. árg.; í þeim árg. er m. a. skáldsaga Jónasar Jónassonar »Eiðurinn«, ferðasaga dr. V. G. »Frá Vesturheimi« o. s. frv.

Nýir kaupendur geta og fengið alla 10 fyrstu árganga Eimreiðarinnar, sem kosta með bókhlöðuverði 29 kr. (í Ameríku $ 11, 60) með **14** kr. afslætti eða fyrir einar 15 kr. (í Ameríku $ 6,00). — Í 10 fyrstu árgöngunum eru 222 myndir og í 11. árg. 50 myndir (í hinum út komnu 11 árgöngum þannig alls **272** myndir).

ÚR RITDÓMUM um 2. hefti af XII. árg. skal hér tilfært:

Eimreiðin er rit, sem ætti að hafa meiri útbreiðslu meðal Vestur-Íslendinga, en enn hefir orðið. Að eins valdir höfundar rita í þetta tímarit, og allir rita þeir vel og um fróðleg efni yfirleitt. Sjálfur er Dr. Valtýr, útgefandinn, svo vel þektur af Vestur-Íslendingum, að ekki er þörf að fjölyrða um rithæfilegleika hans. Þeir eru í fullu samræmi við lærdóm hans og gáfur. Og svo velur hann sér rithjálp, að ekki kennir neinnar hlutdrægni gegn nokkrum manni, málefni eða hugsjón; og er það stór kostur, sem allir frjálshugsandi menn munu kunna að meta að verðleikum. Íslenzka málið er þar ritað svo sem bezt verður, af þeim, sem bezt kunna móðurmálið. Það út af fyrir sig er gild ástæða fyrir Vestur-Íslendinga að kaupa rit þetta og lesa það. Það er hver maður fróðari fyrir lestur ritsins, og sá fróðleikur ætti að skoðast meira virði en nemur verði ritsins.« (»HEIMSKRINGLA« XX, 39.)

»Eimreiðin er skemtileg að vanda og kærkominn gestur hér vestra öllum sem fróðleik unna og fallegu ritmáli.« (»LÖGBERG« XIX, 31.)

»Af Eimreiðinni er og út komin 2 hefti þetta ár, af tólfta árgangi. Þar hefir Guðm. Friðjónsson ritað í bæði heftin um Þingeyjarsýslu fyrir og um aldamótin af miklum kuunugleik og eftir því snjalt og skemtilega. . . . .

»Önnur tilkomumesta greinin í þessum heftum er eftir Ólöfu Sigurðardóttur skáldkonu, Bernskuheimilið mitt, og þó ákaflega yfirlætislaus: ekki annað en bernskuminningar, lýsing á lífinu á íslenzkum kotbæ um miðja öldina sem leið, en gerð af þeirri glöggrýni, drengilegri hreinskilni og látlausri orðsnild, að hún er gersemi í sinni röð. . . . . Stórmikið mundi í það varið, að eiga viðlíka glöggar og og gagnorðar lýsingar á alþýðulífi hér á landi frá hverjum hálfaldarmótum eða þó ekki væri nema heilaldamótum. . . .

Hringsjáin íslenzka í hverju hefti, eftir ritstj. (mest) og ýmsa aðra, er alt af mikils virði, hér um bil eina heilleg vísbending sem vér fáum um annarra þjóða rit um Ísland og íslenzkar bókmentir. Ritsjá, um íslenzkar bækur, er og í hverju hefti. Loks mynd af konungshjónunum nýju framan við síðasta heftið.«

(»ÍSAFOLD« XXXIII, 44).

Útsölumenn Eimreiðarinnnar áminnast um að gera skilagrein við hver árslok og endursenda það, sem vonlaust er um að seljist, einkum þeir útsölumenn á Íslandi (utan Reykjavíkur), er nokkuð hafa til muna af eldri árgöngum.

Um þrifnað og óþrifnað.

Það hefur lengi verið talið ótvírætt merki um hátt menningarstig hjá þjóðunum, ef þær eyða miklu af sápu. Með öðrum orðum, menn eru vanir að skoða þrifnað eitt af aðaleinkennum menningarinnar. Þegar vér lítum yfir löndin, sjáum vér að villiþjóðir, svertingjar, skrælingjar, Kínverjar o. s. frv. lifa alment í mesta sóðaskap, en því lengra sem þjóðirnar eru komnar á braut framfaranna, því þrifnari og hreinlátari eru þær. Englendingar, Ameríkumenn og Japanar standa öðrum framar í því sem svo mörgu öðru. Lítum vér aftur í tímann, sjáum vér einnig, að þrifnaður einkennir þær þjóðir, sem langt eru komnar á hinum ýmsu tímatímabilum sögunnar. Þegar veldi Grikkja og Rómverja stóð með hæstum blóma, var þrifnaður hjá þeim á mjög háu stigi, þar sem hins vegar Gallar, Germanar, Skýþar o. fl. voru sannkallaðir sóðar og lúsablesar. — Vér Íslendingar þurfum eigi annað en að lesa hinar fornu bókmentir gullaldar vorrar til að sjá hversu forfeður vorir möttu þrifnaðinn mikils.

Kembdr ok þveginn
skyli kænna hverr

og

Þveginn ok mettr
ríði þingi at

stendur meðal heilræðanna í Hávamálum. — Á söguöld vorri var það altítt að gestir, sem að garði komu, tóku fótlaugar, en á undan og eftir máltíðum var alsiða að taka mund- eða handlaugar, og að lauga allan líkamann við og við þótti sjálfsögð skylda siðaðra manna. Hverar og laugar voru mikið notaðar til þvotta, og ber Snorralaug í Reykholti enn þá vott um, hve Snorra Sturlusyni var ant um persónulegt hreinlæti sitt og sinna manna. Þá var baðstofa á hverjum bæ, sem bar nafn með rentu, því þar tók alt heimilisfólkið laugar eða gufubað og baðaði allan kroppinn lík

og enn tíðkast norðan til á Finnlandi, þar sem karlmenn og kvenmenn hafa baðað sig saman í mestu makindum án þess að finna til minstu blygðunar við að sjá hvert annað nakið. — Þess er og getið í sögunum að þegar menn voru á Þingvelli, var það algengt að þvo sér á morgnana í Öxará áður en þingfundir byrjuðu, og ekki gleymir Kormákssaga að geta þess, að Kormákur lét sér eigi nægja með að fá móður sína til að sníða sér laglegan klæðnað til þess að falla Steingerði betur í geð, heldur þvoði hann sér einnig vandlega áður en fundum þeirra bæri saman. Líkt er og sagt um Gunnlaug ormstungu, þegar hann var að draga sig eftir Helgu fögru. Þegar Arnórr jarlaskáld yrkir til konungsins:

.... meiri verði þinn en þeira
þrifnaðr allr, unz himinn rifnar.

notar hann þar orðið þrifnaður í óeiginlegri merkingu, en þetta sýnir hversu hann setur þrifnaðarhugmyndina hátt, líkt og aðrir fornmenn. Mörg dæmi fleiri mætti tilfæra úr sögunum þessu máli til sönnunar, en þess gjörist eigi þörf.

Enn þá er baðstofa á hverjum bæ á Íslandi, en ekki þekki ég þó neina baðstofu, sem getur réttilega kallast svo. Þó telja megi Íslendinga með hinum skynsömustu og gáfumestu þjóðum, verður því hins vegar ekki neitað, að þeir standa mörgum þjóðum að baki hvað þrifnað snertir.

Margir útlendingar, sem hafa ferðast heima, hafa fundið að þessu, og í flestöllum ferðabókum um Ísland má finna langar klausur um óþrifnaðinn. Þó margt af því sé ýkt, eins og vant er að vera í ferðabókum, þá er eigi neinum blöðum um það að fletta, að í meginatriðunum hafa þessir menn rétt að mæla. Enginn útlendingur hefur þó á seinni árum flett jafn óþægilega ofan af óþrifnaðinnm, eins og prófessor Ehlers, sem ferðaðist í holdsveikisrannsóknum á Íslandi 1893—4. Það mun flestum vera í minni, hve megn óánægja reis út af því, og hve mörgum óvildarorðum var farið um Ehlers fyrir þetta. En það er skoðun mín, að í öllum aðalatriðum hafi hann haft rétt að mæla.

Óþrifnaður er, því miður, algengur löstur meðal alþýðu á Íslandi. Því ber ekki að neita, að í öðrum mentuðum löndum í Norðurálfu má finna óþrifnað langtum meiri en á óþrifaheimilum á Íslandi, og það jafnvel í höfuðbólum menningarinnar, eins og í Lundúnum og Parísarborg; en þess ber að gæta, að á Íslandi

þekkist ekki önnur eins eymd og vesaldómur og á þessum stöðum. Fátæktin á Íslandi er ekki berandi saman við örbirgð þá, sem finna má meðal lægri stétta í útlöndum; en eigi að síður má þó finna meðal fátæklinga óþrifaheimili, sem að engu leyti standa að baka hýbýlum aumasta lýðsins í útlöndum. Fjöldamargir reiðast, ef á þetta er minst, og það er jafnvel ekki laust við, að maður verði kallaður óþjóðlegur og ættlandssvikari, ef maður finnur að þessu. En það væri áreiðanlega ekki unnið fyrir gíg, ef unt væri að minka óþrifnaðinn í landinu, með því að rita um þetta mál, því allar óþrifnaður, hverju nafni sem nefnist, er mesta skaðræði fyrir heilsu og vellíðan manna, og allar mentaðar þjóðir gjöra gangskör að því, að útrýma honum með hnúum og hnefum. Af því að almenningi er eigi fyllilega ljóst, hvílíkt skaðræði og heilsuspilling fylgir óþrifnaðinum, vil ég leitast við að skýra málið.

Læknisfræðin hefur, eins og kunnugt er, tekið geysimiklum framförum á síðastliðinni hálfri öld, en þó einkum og sér í lagi tvær greinar hennar, nfl. skurðlækningafræði og sóttvarna- eða heilsufræði. Ef vér nú gætum að, í hverju þessar framfarir eru aðallega fólgnar, þá sjáum vér, að það er fyrst og fremst meiri þrifnaður nú en áður. Ljósasta dæmið þessu til skýringar er það, hve happasæll árangur hefur hlotist af því, að læknarnir hafa lært að þvo sér um hendurnar og þvo sjúklingum sínum, því með því hefur þeim tekist að frelsa líf og heilsu hundruðum þúsunda, sem áður áttu sér engrar bjargar von.

Langt fram eftir öldum þóttu séralækningar vera þvílíkt sóðastarf, að lærðir læknar skoðuðu það sér ósamboðið, og létu rakara og ómentaða séralækna beita hnífnum, þegar þess þurfti. Óperatiónsstofurnar voru þá sannnefndir sorphjallar, útataðar blóðslettum og allskonar óþverra. Á undan óperatiónunum íklæddust skurðlæknarnir gömlum sloppum með síðum ermum, sem voru gljáandi af blóðstorku og ýmiskonar óhreinindum. Sjálfir fóru þeir óhreinum höndum og verkfærum um sárin. Þá þótti mönnum óeðlilegt, ef ekki fylgdi hitaveiki og sárasótt eftir skurði, en allir holskurðir og meiri háttar óperatiónir voru háðar þeirri lífshættu, að í þær var eigi ráðist nema í sérstökum neyðarúrræðum.

Nú eru engir læknar í jafnmiklum metum hafðir og góðir séralæknar eða kírúrgar, og veljast til þess starfs mestu lærdómsmenn. Nú eru óperatiónsstofurnar fyrirmyndarstaðir, hvað þrifnað snertir, alt er margþvegið og fágað, svo að hvergi sést blettur.

Læknarnir þvo sjálfum sér og sjúklingunum svo vandlega, að sumum liggur við húðleysi á eftir. Allir eru íklæddir tárhreinum snjóhvítum fötum, og sárin varla snert, nema með þvegnum og soðnum verkfærum. Nú þykir öll sárasótt og hitaveiki óeðlileg og óleyfileg eftir flesta skurði, en lífshættan við holskurði og stærri óperatiónir hefur rénað svo, að þær þykja leikur einn, ef ástand sjúklingsins er eigi altof bágborið.

Það er ef til vill of mikið sagt, sem franskur læknir segir: »Menn geta nú jafnóhult farið með hendur sínar inn í kviðarhol manna og niður í vasa sinn«, — en sé það svo, þá má aðallega þakka það þrifnaðinum.

Annað dæmi sýnir og ljóslega þýðingu þrifnaðarins.

Fyr á öldum voru allar borgir og bæir í Norðurálfu mestu óhollustustaðir og stóðu langt að baki landsbygðinni, hvað alment heilsufar manna snerti. Landfarsóttir gusu vanalega upp í bæjunum og útbreiddust þar, sem óstöðvandi eldur í sinu, og þaðan út yfir landið, en síðan land úr landi um alla álfuna. Þannig gekk Svartidauði eða pestin mikla yfir alla Evrópu á miðöldunum, taugaveiki, hvað eftir annað, holdsveiki, bólusótt, kólera og ótal fleiri sóttir, og máttu

»svo með sanni samlíkjast þykir mér,
slyngum þeim sláttumanni, sem slær alt, sem fyrir er«

eins og stendur í sálminum.

Þá voru líka borgir í Evrópu með öðru sniði en nú tíðkast. Húsum og hreysum var hrúgað saman á tiltölulega litlu svæði, í einni bendu, göturnar voru langar, en bognar og krókóttar og svo örmjóar, að gaflar og veggir sitt hvoru megin náðu næstum saman. Í húsunum var lágt undir loft, en gluggarnir fáir og smáir, svo að sífelt myrkur drotnaði. Fyrir afrás alls óþverra var lítið hugsað; kamrar og kyrnur fengu að fyllast upp og yfir barma, áður en rótað var við þeim, en ræsi voru ýmist engin eða þá opin, eða illa lokuð göturæsi með engum straumhraða, nema þegar náttúran hjálpaði til, með helliskúr úr lofti. Slík göturæsi, og að mörgu leyti sams konar bæjarbrag, má enn þá sjá í Reykjavík og öðrum kaupstöðum Íslands, og samskonar snið á stærri borgum má enn þá finna austur í Kína og víðar hjá ósiðuðum þjóðum. Enn þar er líka enn þá ástandið sama og var í Evrópu á miðöldunum. Þar koma upp stórsóttir árlega, sem halda áfram tálm-

unarlaust, þangað til þær detta niður af sjálfum sér. Þar gengur Svartidauði enn þá engu vægari en á skipi Hval-Einars Herjólfssonar, ennfremur kólera, bólusótt, taugaveiki og aðrir skaðræðisgripir. Að þessir og aðrir sjúkdómar hafa eigi náð bólfestu á Íslandi á síðari árum, er sumpart að þakka fjarlægð landsins frá öðrum löndum, en einkum þó því, að öll hin mentuðu lönd Evrópu, sem viðskifti hafa við Ísland, hafa um langan aldur með nákvæmum sóttvarnarráðstöfunum haft hemil á þessum sjúkdómum og heft útbreiðslu þeirra.

Því nú er öldin önnur í Evrópu en var á miðöldunum. Nú hafa borgir og bæir þar annan hreinlætisblæ á sér en þá. Nú eru götur stórborganna beinar og breiðar, og snoturlega hlaðnar upp úr hreinlegu grjóti. Húsin eru háloftuð með mörgum og miklum gluggum, sem leyfa sólinni að gægjast inn í hvern krók og kima, til að benda mönnum á, ef eitthvað er óhreint og hreinsa loftið með heitum geislum sínum. Enn einkum er gjörð gangskör að því, að alt sorp og saurindi sé daglega flutt burt frá bústöðunum þangað, sem það getur engum orðið að meini. Sumpart er séð fyrir þessu með vögnum, sem daglega aka öllu brott, en sumpart með þéttriðnu neti af vandlega lokuðum ræsum neðanjarðar og vatnspípum úr steinlími eða járni. Öflugar vatnsdælur soga síðan alt þetta skolp og leðju með miklum straumhraða, og óhreinindin spýtast síðan langt út í sjó eða ár, sem fram hjá renna.

Þetta er þrifnaður, og þessum þrifnaði er það aðallega að þakka, að stórborgir, eins og Lundúnaborg, með 6 miljónum íbúa, á að fagna almennu heilsufari, sem er betra en víðasthvar annarstaðar, þrátt fyrir allan mannfjöldann. Að kóleran, sem barst til Hamborgar 1892 óx ekki um alla borgina og þaðan út um Evrópu, og að Svartidauði, sem fluttist til Vínarborgar 1898 og Glasgów 1899 ekki breiddust út um löndin, var einnig aðallega að þakka þrifnaði þessara borga. Sóttvarnir eru, með öðrum orðum að mestu leyti fólgnar í þrifnaði.

Það eru nú að vísu eigi allir sjúkdómar, sem unt er að stemma stigu fyrir með þrifnaði, en margir eru þeir, og ég hef þegar nefnt nokkra þeirra, en það má telja marga fleiri. Yfir höfuð má segja, að allir hinir svonefndu sóttnæmu sjúkdómar, og allir aðrir sjúkdómar, sem lifandi sóttkveikjur valda, verði sjaldgæfari og vægari, þar sem þrifnaður er almennur. Það er líka í sjálfu sér mjög skiljanlegt, hvers vegna einmitt þessir sjúkdómar láta undan

þrifnaði, því sóttkveikjurnar, sem úir og grúir af við alla þessa sjúkdóma, verða að skoðast eins og hver önnur óhreinindi, þó þær oftast nær séu svo smávaxnar, að þær verði eigi greindar með berum augum. Allur þvottur og vandleg hreinsun miðar til þess að útrýma sóttkveikjunum eða að minsta kosti að fækka þeim.

Þetta skildu menn eigi í gamla daga. Þá þektust eigi sóttkveikjurnar, en það var almenn trú lækna og annarra, að flestir sjúkdómar væru að kenna illum öndum eða smádjöflum, sem færu í fólkið, og þess vegna reyndu menn með sálmasöng, bænum og formælingum að fæla þá burt. En ekkert hreif. Nú hefur mönnum smámsaman skilist, að það eru engir andlegir drýsildjöflar, sem valda sjúkdómunum, heldur áþreifanlegar, líkamlegar smáverur, sem gjarnan mætti halda áfram að kalla smádjöfla, vegna alls þess illa sem þær valda. Vér köllum þær flestar bakteríur (bakteria ɔ: prik eða lítill stafur); en auk þeirra eru til aðrar smáplöntur, sem valdið geta sjúkdómum og smádýr, sem einnig geta gjörst sóttkveikjur.

Sjóndeildarhringur vor hefur vaxið stórum á síðastliðinni öld. Með sjónpípum geta stjörnufræðingarnir skoðað vandlega »fjöll og dali fríða« upp í tunglinu og greinilega séð skifting láðs og lagar á plánetunni Mars, og ennfremur geta þeir greint í sundur mörg þúsund sólir og hnattakerfi, sem annars birtast berum augunum sem óljósir þokublettir á himninum. Smásjáin (míkróskópið) hefur hins vegar, sem í töfraspegli, sýnt oss inn í annan undraheim, ofur smágjörvan, en miklu þýðingarmeiri fyrir oss, vegna þess að hann liggur oss nær. Í þessum dvergheimi hafa fundist smádýr og smáplöntur, sem engan hafði dreymt um áður, og svo mikill urmull er af þessu smælki, að hefði Nói gamli vitað það, hefði hann þeirra vegna orðið að gjöra örkina töluvert stærri en hún var. Það hefur komið í ljós, að allar þessar smáverur lifa víðs vegar í heiminum, en einkum hefur þó sýnt sig, að þær sækjast eftir öllum óþverra og una þar vel hag sínum. Þetta á sér einkum stað um bakteríur. Í hvers kyns óhreinindum, sem vér beinum smásjánni að, svo sem að óþvegnu hörundi, óhreinum fatnaði, skemdum matvælum, rotnuðum og úldnum dýra- og jurtaleifum, má finna aragrúa af bakteríum.

Því fer nú betur að bakteríurnar eru eigi einungis illsvaldandi í náttúrunni, heldur hafa þær einnig mjög mikla þýðingu og vinna

oss mönnum afarmikið gagn. Fyrst og fremst ber að geta þess, að það er þeim að þakka, að líkamir jurta og dýra geta rotnað eftir dauðann og orðið að mold. Án þeirra getur ekkert rotnað, og ef þær væru eigi, mundu líkamir dýra, jurta og manna liggja enn þá órotnaðir, alt upp að Adam og Evu. Að fiskur og kjöt úldnar, er bakteríum að kenna, að mjólkin getur súrnað, verður einnig fyrir tilstilli bakteríanna, og þess vegna er öll skyr-, smér- og ostagjörð þeim að þakka. Ennfremur eru það bakteríurnar, sem koma því til leiðar, að áfengi myndast í öli og víni, og má því óbeinlínis kenna þeim um allar illar afleiðingar ofdrykkjunnar. Margt fleira, bæði ilt og gott, eru afleiðingar starfsemi þeirra, en það, sem einkum hefur gjört þær illa þokkaðar, er alt það óheilnæmi, sem ýmsar tegundir þeirra valda með því, að setjast að í líkömum manna og dýra. Vér vitum nú, að flestallir sóttnæmir sjúkdómar eiga rót sína að rekja til hinna ýmsu tegunda bakteríanna. Er þær setjast að í líkömum manna og dýra, gefa þær sem sé tilefni til sjúkdóma, er þær vaxa þar og tímgast, með því að alls konar skæð eiturefni myndast við vöxt þeirra, sem spilla blóðinu og öðrum pörtum líkamans. Bakteríuraar eru sóttnæmið, sem berst mann frá manni, er einn snertir annan, eða þá hluti, sem annar hefur snert. Flestir vita nú, að sóttnæmi tæringarinnar er aðallega fólgið í hrákunum, sem hrækt er hingað og þangað, þorna upp og berast svo sem ryk að vitum manna. Kvefsóttir, inflúenza, hálsbólga og fleiri sjúkdómar berast mann frá manni með líkum hætti. Ef allir gættu þess þrifnaðar, að hrækja ekki á gólfið, heldur í hrákadalla, sem daglega eru hreinsaðir, þá mundi sýkingarhættan við þessa sjúkdóma minka að stórum mun. Taugaveikisbakterían lifir næstum eingöngu í þörmum sjúklinganna og berst þaðan með saurnum og sýkir heilbrigða menn, ef ekki er nógu þrifalega farið með alt, sem niður af sjúklingunum gengur.

Taugaveikin er vanalega afarsóttnæm á öllum óþrifaheimilum, og reynslan hefur sýnt, að þegar hún kemur upp á sveitaheimilum á Íslandi, þar sem alt fólkið liggur í einni kös í baðstofunni, einkum þar sem þrifnaður er á lágu stigi, þá er hún vön að tína upp hvert mannsbarn á heimilinu. Þar sem hins vegar þrifnaðar er gætt, eins og á betri heimilum í kaupstöðunum eða t. d. á sjúkrahúsum, er sýkingarhættan því nær engin, og menn láta óhult taugaveikissjúklinga liggja í sömu herbergjum og aðra.

Það er kunnugra en frá þurfi að segja, hversu holdsveikin þrífst betur á öllum óþrifaheimilum, eins hér á landi sem annarstaðar í heiminum, og það eru í rauninni fáir sjúkdómar, sem betur hafa sýnt og sannað þýðingu þrifnaðarins en holdsveikin. Þessi sjúkdómur þektist upprunalega einungis í Austurlöndum og hefur haldist þar alt fram á vora daga meðal hinna ýmsu hálfmentuðu og óhreinlátu þjóða. Það var fyrst með krossferðunum, að veikin barst til Evrópu á 12. og 13. öld. Hún breiddist síðan um alla álfuna, því þá var óþrifnaður á svipuðu stigi í öllum löndum, en smátt og smátt, með vaxandi menningu og vaxandi þrifnaði hefur tekist að uppræta sjúkdóminn í flestum mentuðum löndum. Veikin þekkist nú á tímum aðeins í þeim löndum, þar sem þrifnaður er enn þá á lágu stigi.

Þá vil ég minnast á einn sjúkdóm, sem enginn vafi leikur á, að óþrifnaður á mikinn þátt í, því reynslan sýnir daglega, að hann heimsækir aðeins örsjaldan fólk, sem er þrifið og þvær sér daglega. Þennan sjúkdóm þekkja allir, þ. e. fingurmein. Auðvitað geta allir fengið fingurmein, en allir læknar munu þó vera á sama máli um það, að meiri hluti allra, sem koma til þeirra með þennan kvilla, hafa óhreinar hendur og virðast örsjaldan þvo þær. Fáir munu jafnsóðafengnir með hendur sínar og fiskimenn á skútum vorum heima á Íslandi, en af því leiðir líka að óvíða eru fingurmein jafntíð og hjá þessari stétt manna. Sérhver skipstjóri ætti vandlega að hafa gát á því, að skipverjar þvægju daglega hendur sínar. Með því móti yrði komið í veg fyrir mikið af því fjártjóni, sem þessi handlami hefur í för með sér.

Þannig má telja upp allflesta bakteríusjúkdóma og leiða ýms rök að því, að allur þrifnaður stemmir stigu fyrir útbreiðslu þeirra að meira eða minna leyti.

Enn má geta eins sjúkdóms, sem algengur er á Íslandi og sem ég tel vafalaust að muni réna mikið með vaxandi þrifnaði. Það er sullaveikin. Hún hefur rénað stórlega síðan alþýða fræddist um upptök hennar. Nú vita menn, að hún stafar frá hundunum, og að gætileg og þrifaleg umgengni við hundana getur komið í veg fyrir hana. Prófessor einn í læknisfræði við háskólann, sem ætíð hafði gaman af að koma okkur til að brosa, sagði einu sinni í fyrirlestri um sullaveiki, sem ég hlustaði á: »Ef Íslendingar gætu aðeins lagt niður þann ljóta vana að éta hundasaur, þá fengi enginn þeirra sullaveiki.« Allir fóru að skellihlæja og

litu til mín, af því ég var Íslendingur, eins og þeir væru að gæta að, í hvað góðum holdum ég væri eftir það fóður. Ég hálfskammaðist mín, en hló líka og sá, að þetta má til sanns vegar færa; því á því leikur enginn vafi, að ef allir þvægju hendur sínar á undan öllum máltíðum, hefðu minni náin mök við hundana og héldu þeim burt frá matvælum og matarílátum, þá væri að líkindum engin sullaveiki í landinu. Veikin orsakast af litlum bandormi, sem eingöngu lifir í görnum og saur hundsins og verpir þar urmul af örsmáum eggjum. Það þarf eigi nema agnarögn af hundasaur með þess konar eggjum að berast með einhverju móti niður í meltingarfæri mannsins, til þess að sullur myndist í líkamanum, oftast nær í lifrinni. Á sama hátt fær sauðfé sullaveiki einnig frá hundunum. Hundarnir fá hins vegar bandorminn við að éta sulli úr kindarskrokkum, sem þeim þykir mesta krás.

Að lokum vil ég nefna þrjá sjúkdóma, sem með þrifnaði einum má útrýma úr hverju landi, þ. e. geitur, kláði og lús. Þetta eru sjúkdómar, sem eru afar algengir meðal allra ómentaðra þjóða, en sem nú eru óþektir meðal siðaðra manna í mentuðum löndum. Því miður ber enn þá altof mikið á þeim á Íslandi, og er það ósamboðið jafn mentaðri þjóð og Íslendingar eru að öðru leyti, og ætti því hver góður Íslendingur að gjöra sér að skyldu, að stuðla að útrýming þeirra sem allra fyrst. Mér þykir því vel við eiga að fara nokkrum orðum um hvern af þessum sjúkdómum, sérstaklega:

GEITUR. Svo algengar eru geitur heima á Fróni, að allflestir Íslendingar kannast við þær. Flestir hafa þegar í æsku rekist á börn eða fullorðna, sem vegna þessa andstyggilega kvilla héldu húfunni á höfðinu, þegar aðrir tóku ofan. Það eru vanalega fátæklingar, sem hafa verið vanhirtir af sóðafengnum mæðrum eða fóstrum, og verða svo lengst af æfi sinni að bera kinnroða fyrir þeirra hönd, fara huldu höfði og reyna af skammfeilni að draga sig í hlé á samkomum siðaðra manna, en verða oft fyrir álasi og nöpuryrðum vegna þess, sem þeir í rauninni eiga sjálfir enga sök á, og eru uppnefndir: Geita-Gvendur, Skýlu-Jónas o. s. frv., og fyrirlíta seinast sjálfa sig.

Geiturnar eru fólgnar í þykkum, seigum, gulgrænum skófum, sem hylja meiri eða minni hluta hársvarðarins. Þær eyðileggja hárið, sem dettur meira og meira af, eftir því sem sjúkdómurinn ágjörist, svo seinast verður höfuðið sköllótt. Þegar geiturnar einu

sinni eru komnar, er mjög erfitt að halda höfðinu hreinu og safnast því næstum altaf mesti sægur af lúsum í alla geitnakolla. Skoði maður skófirnar í smásjá, kemur í ljós að þær eru samsettar af samanhangandi þéttu neti eða flækju af örþunnum þráðum, sem eru fléttaðir inn í hársvörðinn og hársræturnar. — Þetta er sveppstegund, eigi ósvipuð myglu, sem lifir eins og önnur planta, en þrífst hvergi nema í hársverði mannsins, einkum barna og einungis þeirra, sem illa eru hirt. Þess eru engin dæmi, að þeir fái geitur, sem daglega kemba og greiða hár sitt.

Sjúkómurinn læknast ekki af sjálfu sér, en heldur áfram til dauðadags, ef ekkert er að gjört. Lækningin er erfið, þegar sjúkdómurinn er orðinn magnaður, og er eigi annarra meðfæri en lækna, en er þó ætíð vön að hepnast. Hún er fólgin í því, að reyta upp öll sjúku hárin og reyna að eyða sveppinum með hinum og þessum meðulum.

KLÁÐI. Kláði er eigi jafn auðþektur sjúkdómur og geitur, og þess vegna er almenningi eigi eins kunnugt um útbreiðslu hans; en hann er miklu algengari og í sumum héruðum landsins bólar árlega svo mikið á honum, að hlutaðeigandi læknar hafa oft kvartað undan honum í skýrslum sínum til landlæknis.

Sjúkdómurinn lýsir sér með sterkum kláðafiðringi og útslætti af smábólum eða örðum, oftastnær um úlfliði, ökla eða milli fingra, en getur breiðst þaðan út um alt hörund líkamans, ef hann er ekki læknaður í tíma. Sjálfkrafa læknast hann ekki. Orsök sjúkdómsins er ofurlítið skorkvikindi, kláðamaurinn, sem er svipaður að stærð og lögun fjárkláðamaurnum. Þetta litla kvikindi grefur sér göng í hörundinu, verpir þar eggjum og eykur kyn sitt. Kláðinn berst mann frá manni, og er býsna sóttnæmur og getur sýkt jafnvel þá, sem þrifnir eru, en oftast nær heimsækir hann einungis þá, sem vanrækja daglega ræsting hörunds síns.

LÚS. Þegar ég var krakki, lærði ég af öðrum krökkum þessa gátu: Hvaða dýr er það, sem ég á og þú átt, kóngurinn og drotningin og allar manneskjur? Það var auðvitað lúsin. Þetta sýnir þá trú, sem jafnvel til skamms tíma, og máske enn, er drotnandi meðal alþýðu á Íslandi, að lúsin sé svo að segja óaðskiljanlegur hluti líkamans, sem kvikni á mönnunum og fylgi þeim síðan alla æfi til grafarinnar!

Lús er auðvitað jafn óeðlilegur gestur á hörundi líkamans og

t. d. kláðamaurinn; þess vegna er lúsugur maður sjúkur og þarf lækningar við, ekki síður en sá, sem hefur kláða. Lús er sjúkdómur, sem reyndar í flestum tilfellum er svo vægur, að líkaminn venst við hann og verður eigi var við neinar illar afleiðingar hans, en eigi ósjaldan getur lúsin valdið hinum og þessum krankleika og ef til vill banameinum.

Lúsin lifir í hársverðinum, á hörundi og í fatnaði manna, verpir eggjum, alt að 50 eggjum hver, sem ungast út sjálfkrafa, en fljótast þar, er þau njóta velgju líkamans. Lúsin getur eigi fremur en önnur dýr kviknað af sjálfsdáðum. Verði einhver snögglega var við lús á sér, getur hann gengið að því vísu, að hún er enginn nýgjörvingur, alt í einu til orðinn, heldur að langfeðgatali komin af öðrum lúsum.[1] Eins og kunnugt er, aka menn sér og klóra undan biti lúsanna. Við það myndast rispur og sár, sem geta opnað leið alls konar sóttkveikjum inn í blóðið. Sárin geta eitrast og orðið jafnvel banvæn. Þannig segir sagan, að Súlla, hershöfðingi Rómverja, hafi dáið af lúsasótt.

Það er alkunnugt, að lúsug börn þrífast illa, en það er að kenna ýmsu sóttnæmi, sem lúsin hefur flutt þeim. Kirtlaveiki, krefða og hinir og þessir hörundskvillar ásækja miklu fremur börn, sem auk annarra óþrifa eru lúsug. Það er eigi alþýðu kunnugt, en áríðandi að allir viti, að lúsin getur borið sóttnæmi frá einum manni til annars. Ein einasta lús getur flutt með sér mörg hundruð bakteríur án þess að þreytast af þeirri byrði, svo litlar og lauf-léttar eru bakteríurnar. Það er alls eigi ólíklegt, að tæringin og aðrir sjúkdómar geti borist mann frá manni með þessu móti. Það virðist því vera full ástæða til að berjast gegn þessum óþverra. Erfiðleikarnir á því geta eigi kallast sérlega miklir, því með þvotti og suðu á öllum nærfötum og rúmfötum, með því að lauga allan

[1] Ýmsir trúaðir menn halda því fram, að guð hafi ekki skapað lúsina, heldur kvikni hún á syndugum mannabúkum; en náttúrufræðingar nútímans hafa margsannað, að engin dýr geti kviknað af sjálfu sér, heldur fæðist dýr af dýri, koll af kolli. Margar og miklar líkur hafa verið færðar að því, að lúsin sé eins og aðrir sníkjugestir mannlegs líkama, kláðamaur, innýflaormar o. s. frv., afkomendur annarra dýra, sem smámsaman hafa úrkynjast og ummyndast. Með þessu móti verður það að nokkru leyti satt, sem Inga gamla eldakona sagði, að guð hefði ekki skapað lúsina, því ef hann hefði skapað hana upprunalega, eftir því sem í bibliúnni stendur, þá hefði hann orðið að skapa Adam og Evu lúsug og með alls konar sníkjugesti, útvortis og innvortis, og það hefði hann naumast kallað »harla gott«. Sníkjudýr mannsins geta sem sé ekki lifað nema á eða í mannlegum líkama.

líkamann og kemba hárið upp úr steinolíu eða súblímatvatni má útryðja allri lús af heimilinu.

Árlega er eytt þúsundum króna til útrýmingar fjárkláðanum og alt sauðfé á landinu er baðað, en lúsin er látin í friði, og væri þó unt á einum eða tveim dögum að útrýma allri lús úr landinu, ef samtök væru með mönnum. Lúsin er þjóðarskömm og þó hún se íslenzk, er bit hennar ósómi. Hvað eftir annað kvarta útlendingar undan lúsamergðinni á Íslandi, skrifa um það heillanga pistla og verða með því þess valdandi, að almenningur í útlöndum skipar Íslendingum á bekk með Skrælingjum og öðrum óþrifakindum. Þeir landar, sem ferðast hafa í útlöndum, munu líkt og ég oftlega hafa rekið sig á þetta. Allir læknar á Íslandi munu kannast við, að engum sóttnæmum sjúkdómi hafi þeir jafnoft sýkst af og lúsum; eina bótin, að unt er að lækna þann skolla. Ég hef heyrt háseta og farþega á strandferðaskipunum heima kvarta sáran yfir lúsinni, og ég hef sjálfur sannfærst um, að kvartanir þeirra eru á réttum rökum bygðar. Ég svaf í káetu á skipinu »Hólar« milli tveggja hafna á Norðurlandi.

Allur þessi ófögnuður kemur af rótgrónum sóðaskap, sem aftur er að kenna gömlum vana, trassafengni og leti. Menn eru orðnir svo vanir lúsinni, að hún er skoðuð sem meinleysisgrey, á meðan hún ekki bítur alt of fast. Þá fyrst er hún sprengd — margra barna móðir.

Alþýða manna þvær sér of sjaldan; böð eru næstum óþekt og ekki laust við, að menn fælist vatn. Rúmfatnaður og nærföt eru alt of sjaldan þvegin, viðruð og um þau skift. Engin furða, þó lúsin þrífist og verði langlíf í landinu. En eins og áður er getið, er svo margt annað ilt, sem fylgir óþrifnaðinum, að mér finst eigi óþarft að minnast á ýmsan sóðaskap og vöntun á hreinlæti heima á Fróni.

Ég held ég þori að fullyrða, að Íslendingar yfir höfuð að tala láti sér nægja með þá laug, sem þeir fengu við fæðinguna og eyði svo aldri sínum, að líkami þeirra laugast eigi vatni, nema ef ef þeir af hendingu detta í ár eða vötn eða sjóinn, eða verða gegndrepa í rigningu. Þetta er sorgleg afturför frá því, sem áður var, er forfeður vorir lauguðu sig daglega og reistu sér vandaðar laugar eins og t. d. Snorralaug.

Það þekkja máske engir eins vel og læknarnir, sem láta fólkið afklæðast, hve illa það hirðir líkama sinn. Hörundið, sem leggur

af svitadaun, er oft mórautt og skjöldótt af óþrifum. Einkum hirða menn illa fætur sína, og er það hálfu verra vegna þess, að íslenzki skófatnaðurinn hlífir svo illa fótunum fyrir bleytu og for. Úldnar tær er andstyggilegur sóðaskapur.

Ég þekki dæmi þess, að fólk gengur mánuðum saman í sömu nærfötunum, og að rekkjuvoðir eru ekki þvegnar nema í hæsta lagi einu sinni á ári. Rúmbrekán, rekkjuvoðir og ullarnærfötin taka við svo miklum óhreinindum áður en á þeim sést, að þvottur virðist óþarfur; en þegar þau loks eru þvegin, þykir ekkert duga nema að sjóða þau í keytu. Þannig er og ullin hreinsuð á vorin. Þessi keytuþvottur, sem enn þá er altíður upp til sveita, þekkist ekki mér vitanlega í nokkrum öðrum siðuðum löndum, enda verða allir útlendingar steinhissa, þegar þeir heyra hann nefndan. Keytuþvottur var alsiða í öðrum löndum á miðöldunum, því þá höfðu allir einhverja tröllatrú á keytunni og álitu ekkert geta við hana jafnast sem þvottameðal, og hún var jafnvel notuð sem læknislyf gegn ýmsum sjúkdómum. En smám saman hafa menn farið að sjá, að þetta er mesti sóðaskapur og viðbjóður, sem jafnvel getur haft illar afleiðingar, þar eð ýmislegt óheilnæmi og ótal sóttkveikjur getur falist í þvaginu. Nú þekkja menn líka ýms efni, sem fyllilega geta komið í staðinn fyrir keytuna sem þvottameðal. Sódi og heitt sápuvatn gjöra fyllilega sama gagn og ammoníakið í keytunni, og þessi efni eru nú svo ódýr, að engin ástæða virðist til að halda lengur fast við keytuna. Mér er altaf í barnsminni keytuþvotturinn í sveitinni. Marga daga á undan ullarþvottinum á vorin voru allir hvattir til að leggja sinn skerf til og láta ekkert þvag fara til spillis, en víðs vegar lagði þefinn af keytustækjunni úr pottum, sem suðu á hlóðum.

Húsakynnum er víðast hvar svo háttað, að engan þarf að undra, þó töluvert vanti á að þrifalega sé um alt gengið. Þetta á einkum við bæina með sínu gamla sniði, moldargólfi, moldarveggjum, löngum bæjargöngum, ranghölum, með sótugum, koldimmum, reykfullum eldhúsum, búri og kompum o. s. frv. Alstaðar er lágt undir loft, sumpart er alt hulið myrkri, þar sem sólin sjaldan eða aldrei getur gægst inn, og sumpart eru gluggarnir svo litlir, að varla sést til veðurs í gegn um þá. Um vindaugu til loftræstingar er varla talandi, þó í mæninum sé máske örmjór strompur. Baðstofan er vanalega alt of lítil í hlutfalli við mannfjöldann, sem hefst þar við, sefur og matast. Svona húsum

er erfitt að halda hreinum og engin undur, þó andrúmsloftið verði skaðvænt, nema fyrir þá, sem eru því hraustari að upplagi. Í þurrabúðarhúsunum í kaupstöðunum er þó ástandið verra, þó baðstofurnar séu slæmar. Á seinni árum hópast fátækt fólk úr sveitinni til kaupstaðanna. Húsaleiga er þar vanalega dýr og verður því aumingja fólkið að láta sér nægja með eitt eða tvö lítil og léleg herbergi. Loftrýmið verður þar töluvert minna en í baðstofunum og andrúmsloftið þess vegna miklu óhollara. Þetta var nú innanhúss.

Utanhúss er hreinlæti heldur ekki á háu stigi, hvorki í sveitinni né í kaupstöðunum. Það vill alt of oft brenna við, að lítið sé hugsað um ræsi eða heppilegt fyrirkomulag til burtrýmingar skolpi og sorpi, sem safnast saman. Þó víða séu bæjarlækir, býsna straumharðir, sem renna niður rétt við bæinn, kemur fæstum í hug að nota þá til að bera burtu ýmsan óþverra, heldur hella menn ýmsu skolpi í hlaðvarpann, svo að þar myndast vilpa eða forardý.

Þá vil ég loks minnast á eitt, sem útlendingar eru vanir að telja ótvíræðan vott um sóðaskap. Það er vöntun á salernum. Útlendir ferðamenn kvarta oft sáran undan þessu, sem von er, því bæði er það tilfinnanleg vöntun fyrir þá, sem frá blautu barnsbeini hafa vanist þess konar húsum, en auk þess er fátt ógeðfeldara, en að sjá menn dreifa saur sínum hingað og þangað. Jafnvel hundarnir eru hreinlegri, þeir velja sér þó vissar þúfur, og kettirnir klóra yfir allan óþverrann. Margt fleira mætti nefna, sem miður fer, en ég vil ekki ergja menn með meiru í þetta sinn. Ég býst við, að sumum löndum mínum muni ef til vill ofbjóða sumt af því, sem ég nú hefi sagt, og er það ekki nema eðlilegt, því öllum tekur sárt til síns lands og sinna landa; en ég býst líka við, að sumir reiðist mér, en það munu aðeins vera þeir, sem finna komið við eigin kaun sín.

Ég trúi á þýðingu þrifnaðarins fyrir líkamlega heilsu manna og ég trúi því einnig, að líkamlegt hreinlæti efli og auki hreinlæti sálarinnar. Það er einlæg ósk mín, að við Íslendingar megum taka framförum í öllu góðu. Ég veit vel, að vegna fátæktar vorrar og fjarlægðar o. fl. munum við aldrei geta fyllilega staðið öðrum voldugri þjóðum á sporði, en ég er sannfærður um, að við getum jafnast á við þær hvað þrifnað snertir, og ég vil að endingu óska með skáldinu fyrir hönd Íslands, að

meiri verði þinn en þeira (ɔ: annarra landa)
þrifnaðr allr, unz himinn ritnar.

Þrifnaður er heilsubót, þrifnaður ber vott um hátt menningarstig.

Kaupmannahöfn 1. nóv. 1904.

Steingrímur Matthíasson.

Tvær systur.

Íslenzk sveitarsaga.

Ég þekti þessar tvær systur, þegar ég var unglingur. Þá voru þær báðar hnignar að aldri, orðnar kerlingar.

Þær voru af almúgafólki, jafnvel lægsta stigi. Nú eru þær báðar komnar undir græna torfu fyrir nokkrum árum og líklega muna menn nú ekki nema óljóst eftir þeim — fyr en ég minni á þær.

Þær hétu Sigurlaug og Geirlaug.

Þær voru alsystur, en ekki vitund líkar.

Að lýsa þeim — jú, það má líklega til, þó ég helzt vildi komast hjá því, af ástæðum, sem mönnum munu betur skiljast síðar.

Því þær voru alt annað en ásjálegar, þegar ég þekti þær.

Önnur þeirra, Sigurlaug, var vinnukona á næsta bæ við mig og hafði verið þar í mörg ár.

Allir vissu það, að hún var þar vinnukona og jafnvel hitt líka að hún var oftast nær eina vinnukonan, að minsta kosti eina vinnukonan, sem toldi þar árlangt eða meira. Því hann var ekki hjúasæll, bærinn sá.

Menn vissu það líka, að hún vann að minsta kosti á við tvær vinnukonur, vann jafnvel karlmannsverk, vann seint og snemma, sýknt og heilagt og lét þarfir heimilisins sitja í fyrirrúmi fyrir sínum eigin þörfum.

Það hefðu margir þegið að fá slíka vinnukonu. En Sigurlaug gamla hirti ekki um að hafa vistaskifti.

Hitt vissu ekki allir, hve lítið henni var þakkað þetta mikla slit sitt, þessi einstaka trúmenska. Húsmóðirin var að vísu ekki vond við hana, en hún talaði aldrei neitt við hana, nema þegar hún bað hana að gera eitthvað. Hún áleit hana svo langt fyrir neðan sig, þó ekki væri nema vegna stöðunnar, að meira samtal en nauðsynlegt væri ekki sæmandi.

Sigurlaug kærði sig heldur ekkert um það.

Menn vissu það, eða öllu heldur grunaði það, að hún mundi lítið kaup fá. Hitt vissu menn ekki, að hún fékk hreint ekkert kaup.

Hún átti það alt inni, að sagt var. Hún kærði sig ekkert um að taka það út. Hún fór aldrei í kaupstað, aldrei til kirkju, aldrei á aðra bæi, nema ef hún var að leita að kúnum. Hún hafði ekkert við spariföt að gera; ekki einu sinni sjaldhafnar-flíkur. Hún fékk slitin föt af húsmóðurinni og sleit þeim út frekar, meðan nokkur heil brú var í þeim. Meira þóttist hún ekki við þurfa.

Enda gekk hún alla daga jafnt eins og ræfill til fara, miklu, miklu ver en hún þurfti að ganga.

Það voru ekki margir, sem gáfu henni gaum. Hún sneiddi sig hjá öllum mönnum og talaði aldrei orð við neinn. Ef hún varð á vegi gesta, sem að garði bar, var það algengast, að þeir köstuðu þurlega kveðju á hana, og líka hitt, að hún annaðhvort gegndi því ekki eða þá svo lágt, að það varla heyrðist. Fæstum kom til hugar að heilsa henni öðru vísi eða gefa sig nánar að henni.

Móðir mín var ein af þeim fáu, sem stöku sinnum gaf sig á tal við hana; en það gekk ekki líkt því alt af fyrirhafnarlaust að toga úr henni svar.

Og þó var ekki ilt að lynda við hana. Enginn sem þekti hana, vissi til að hún breytti lund sinni.

Enginn vissi til, að hún gleddist af neinu eða hrygðist af neinu. Enginn vissi, hvort henni þótti vænt um eitt fremur en annað eða að hún hataði eitt öðru fremur.

Það var líkast því, að hún biði þess þolinmóðlega, að lífið liði, liði til enda. Og ynni á meðan skyldustörf sín eins og hvert annað vinnudýr, sem hlýðir í blindni, meðan það getur uppi staðið.

Og þegar ég man eftir henni, var ekki útlit fyrir að langt væri eftir óbeðið. Langvarandi slit og langvarandi vanhirða höfðu þá loks unnið það á henni, að heilsan var sama sem engin orðin. Enda dó hún þá skömmu síðar.

Ég hefi séð margar manneskjur fara hlífðarlaust með heilsu sína, en enga eins og þessa konu.

Það var nóg að sjá útganginn á henni til að sannfærast um það, hve skeytingarlaus hún var með sjálfa sig. Það var meira en svo, að hún væri tötralega til fara, það lá við að það væri hneykslanlegt, því það var tæplega að garmarnir, sem héngu utan á henni, væru nægilegir til að skýla nekt hennar. Um skjól móti kulda og stormum var varla að tala.

Fótabúnaðurinn var venjulega stagbættir skóræflar, sem ekki var dæmalaust að sjá tærnar fram úr. Sokkarnir voru í göndli utan nm öklana og pilsin öll skötubörðótt. Hálsinn var oftast ber eða þá einhverri klútríu hnýtt um hann, og skyrtan og treyjan flakti frá bringunni, því þar var slitið fram úr hverri hneslu. Ermarnar voru slitnar frá eða því sem næst og alt annað eftir þessu.

Það þýddi ekkert, þó húsmóðir hennar áminti hana um að taka sér stund til að gera við garmana sína. Hún skeytti því engu, hún sá alt af eitthvað, sem heimilið þarfnaðist, og lét það æfinlega ganga fyrir. Svo sat hitt á hakanum eða var algerlega ógert. Og húsmóðirin var þá heldur ekki sú hirðumanneskja, að reka hana til þess, eða gera það sjálf eða láta gera það.

Þannig var Sigurlaug alveg dæmalaus ræfill í sveit, þar sem ræflar voru þó ekki dæmalausir, og fólkið var ekki vant að kalla alt ömmu sína.

Og ekki var þetta þess vegna, að hún kynni ekki að gera við föt. Þeir, sem höfðu þekt hana á yngri árum, vissu það, að hún var dável verki farin.

Hreinlætið var eftir búningnum að öðru leyti. Það gljáði á alla garmana af óhreinku, og þar sem sást í skyrtuna, var hún líkust baklepp upp úr hestshrygg. En það bar öllum saman um, að hve óþrifin sem hún væri, þá væri hún þó ekki lúsug.

Þó varð flestum það annaðhvort sjálfrátt eða ósjálfrátt að hraða sér framhjá fletinu hennar í frambaðstofunni, þegar þeim var boðið inn í herbergi húsbændanna til að drekka kaffi. Ef til vill hefir það stundum verið af því, að húsbændunum var auðsjáanlega þægð í því, að menn hefðu þar sem skemsta viðdvöl.

Hún var ekki glæsileg útlits, og þess vegna hafa líklega fáir virt hana viðlits. Mönnum hættir svo við því enn í dag að líta á tötrana í staðinn fyrir manneskjuna.

En betur að gáð var hún hreint ekki ófríð. Ég man vel eftir

andlitinu enn í dag. Það var að vísu mórautt og veðurbarið og sjaldan hreint. Það var orðið hrukkótt og ellilegt um leið og það var veiklulegt. En það hafði auðsjáanlega einu sinni verið fremur frítt. Það hafði ekkert, sem eiginlega lýtti það. Munnurinn var hæfilega stór, nefið beint og andlitsfallið samsvarandi og viðfeldið. Augun voru brún og ekkert einfaldleg, en upplitið flóttalegt og ekki djarfmannlegt, að minsta kosti ekki nú orðið.

Sama var að segja um vöxtinn. Það var ekkert út á hann að setja, og hefði hún nokkurntíma verið myndarlega búin, gat vel verið að hún hefði verið snotur á velli. En hún var aldrei svo búin. Hún hafði líka allmikið svart hár sem hefði getað verið henni til prýði, hefði það nokkurntíma verið greitt. En það hékk alla jafnan niður um vangana og axlirnar í ósnoturri bendu.

Sumir höfðu jafnvel þá skoðun, að Sigurlaug gamla væri ekki með öllum mjalla. Ég skal ekkert um það segja. Takmörkin eru oft svo óljós. Fleiri kunna að vera eitthvað geggjaðir en almenningur veit.

Allir vissu að Sigurlaug gamla hafði eitt sinn orðið móðir, þótt það virtist nú næstum því vera að færast í gleymsku. Drengurinn hennar var nú uppkominn og orðinn hinn mannvænlegasti maður. Hann hafði lært að leika á orgel og stundaði það við sóknarkirkjuna. Allir í sveitinni höfðu heyrt hann leika á það, nema móðir hans, því hún fór aldrei til kirkju.

Allir í sveitinni höfðu séð hann og haft tækifæri til að dást að honum, nema móðir hans, því hann forðaðist að koma þangað, sem hún átti heima.

Það kom að vísu flestum saman um, að hann væri mannvænlegur maður og vel gefinn bæði til sálar og líkama, en hitt duldist mönnum heldur ekki, að hann leit mikið á sig. Flestum þótti það ljótt af honum, hve litla rækt hann sýndi móður sinni, en það var í raun og veru eðlilegt, því hann þekti hana ekki. Síðan hann var á hvítvoðungsaldri hafði hann aldrei séð hana nema með annarra augum.

Sigurlaug spurði heldur aldrei um hann, en þegar gestir voru komnir og voru inni í herbergi húsbændanna og voru að minnast á son hennar, þá kom það fyrir, að hún settist á fletið sitt í frambaðstofunni og hlustaði gaumgæfilega eftir hverju orði. Hún heyrði þá bæði ljúft og leitt um hann talað. Það var þunt móður eyrað, en sjalfsagt hafa ekki margir gefið því gaum og sumir ef

til vill ekki einu sinni vitað það, að þetta var móðir »organistans.« Annars var ekki Sigurlaug gamla vön að hlusta á fréttir gestanna.

Ég var einn af þeim, sem höfðu óbeit á Sigurlaugu gömlu, en þó gat ég ekki annað en kent í brjósti um hana. Ég leit á hana sem aumingja, sem ég gjarnan vildi gera eitthvað gott, hefði ég getað það. Ég leit á hana, sem sé, eins og allur fjöldinn leit á hana. Ég var þá langt frá því nógu þroskaður til þess að sjá, að innan undir þessum tötrum leyndist manneskjan sjálf: vera, með mannlegum tilfinningum og með fortíð að baki sér. Við mennirnir göngum á hverjum degi hnakkakertir fram hjá ýmsum vesalingum, sem við engan gaum gefum, en sem þó gætu ef til vill frætt okkur töluvert um mannlífið og breytileik þess, ef við værum ofurlítið minna-hnakkakertir.

Ég man enn þá eftir henni þegar ég sá hana, sem næstum var daglega, því skamt var á milli bæjanna. Það er ein af þeim minnismyndum, sem seint máist. Ég man eftir henni þegar hún var að sneiða hjá gestunum, svo þeir ekki heilsuðu sér. Ég man eftir henni þegar mamma var að taka hana tali, til að reyna að hafa upp úr henni, hvernig henni liði, og ég man eftir henni, þegar hún sat á fletinu sínu og var að hlusta eftir því, sem sagt væri um son hennar. Ég man líka eftir henni, þegar ég sá hana staulast heim götuna með stórar, þungar eldiviðarbyrðar á bakinu, þegar hún settist niður á götubakkann til að hvíla sig og ætlaði að springa af hósta, og ef hún var þá spurð um, hvort henni væri ilt eða hvort byrðin væri henni ekki of þung, svaraði hún alt af nei. Ég vissi líka, að þó hún legði þetta á sig, þá var síður en svo, að hún væri heilbrigð. Ég vissi að hún hafði bjúg á fótunum, sem smámsaman var að þokast lengra upp eftir, og þó ég væri ekki heilsufróður, hafði ég þó grun um, að það væri vottur um eitthvað ekki gott. En ég sá líka hvernig hún eins og hæddi sína eigin vanheilsu og vann eins og klakaklár meðan hún gat dregist á fótum. Unz það ekki var unt lengur og þessi vesalingur lagðist í rúmið og andaðist eftir þriggja daga legu — til óbætanlegs tjóns fyrir heimilið, sem hafði haft annað eins vinnuhjú. — — —

Hin systirin var harla ólík þessu. Ekki svo að skilja að hún væri meira aðlaðandi. Ekki í mínum augum.

Hún var gift bónda þar í sveitinni, sem hét Jón Baldvinsson og hvert mannsbarn kannaðist við.

Hún bar það líka með sér, að hún hefði verið fremur lagleg í æsku; en það veit hamingjan, að hún var það ekki lengur.

Hún var feitlagin í andliti og mjög hrukkótt, svo andlitið var ennþá óviðfeldnara fyrir fituna. Hún var öll jafn-hvítgrá yfirlitum og hrukkurnar og fellingarnar jafnt um alt andlitið án þess að mynda svip eða drætti. Það var sviplaus, ógreinilegur óskapnaður af fituhnyklum og hrukkum. Hún hafði tamið sér öll svipbrigði, eftir því, sem henni kom bezt í hvert skifti, án tillits til þess, hvort þau voru henni eiginleg eða óeiginleg eða hvort þau fóru henni vel eða illa. Þess vegna var hún nú sviplaus. Andlitið var á stöðugu fálmi eftir svipbrigðum, eins og öldugutlandi, sem enginn vindur beinir í stefnu. Það bætti heldur ekki svipinn, að augabrýrnar, sem voru litlar og næstum háralausar, lágu eins og úfnir fituklumbar uppi yfir augnalokunum.

Hárið var þunt og talsvert farið að grána. Ofan á því hafði hún æfinlega skotthúfu, sem var svo stór, að hún huldi alt höfuðið að ofan og náði niður á enni að framan, en hnakkabein að aftan. Margar voru getur gárunganna um það, hvers vegna hún hefði svona stóra húfu. Þeir góðgjörnu sögðu, að það væri af því, að hún væri búin að missa hárið uppi á höfðinu, aumingin, og þyrfti húfunnar við til skjóls; hinir héldu nú, að það væri af einhverjum lakari ástæðum. En gátan varð aldrei ráðin, því enginn vildi vinna það til þess að komast fyrir sannleikann, að rannsaka hverju húfan skýldi. Eitt vissu menn, og það var það, að Geirlaug forðaðist að taka af sér húfuna, svo nokkur maður sæi.

En hún var hneigð fyrir að ganga þokkalega til fara og þvoði sér oft í framan — alveg á sama hátt og kötturinn. — Hún nuddaði feitu kinnarnar þangað til þær fóru að roðna og glansa, en hirti ekki um að þvo upp úr hrukkunum og fellingunum, svo þær voru alla jafnan svartar í botninn.

Hún var framhleypnin sjálf, hvar sem hún var stödd, símalandi og sérlega lagin á það, að tala eins og hverjum þóknaðist. Hún hafði líka eitthvert blessað lag á þessu feita, hrukkótta andliti sínu, að láta það skína af gleði, og þakklæti og velþóknun þegar svo bar undir, en gat hengt yfir það einhvern vellulegan samhrygðarsvip, þegar henni þótti það við eiga. Og þó engum dytti í hug að kalla hana greinda, kunni hún þó furðanlega tökin á húsfreyjunum í sveitinni og kom sér yfirleitt vel við þær. Hún gerði þær að vísu fljótt leiðar á sér, hverja eftir aðra. En hún

hafði þó vit á að fara, áður en þær voru orðnar alt of leiðar á henni og svo tók hún þá næstu fyrir og aldrei þá sömu aftur, fyr en hún var orðin afleið aftur.

Hún bjó með manni sínum í heldur lélegu koti þar í sveitinni. Þau bjuggu þar í tvíbýli á móti öðrum manni. En hún toldi varla nokkurntíma lengur heima en viku í senn. Þá þurfti hún á aðra bæi til að vera þar nóttina og dag um kyrt eða tvo daga eða viku — alt eftir því hvað húsfreyjurnar voru þolinmóðar.

Í veizlum og á mannamótum óð hún uppi eins og illhveli. Hún var sjálfsögð í allar brúðkaupsveizlur, því annars þyktist hún við og gerði ungu hjónunum alt til skapraunar, sem hún gat hugsað upp, og var jafnvel vís að orðskemma þau — hún var nú raunar vís til þess hvort sem var — og það var eins og flestir hefðu einshvern ónota beyg af henni, svo þeir vildu heldur vinna það til að styggja hana ekki, en eiga á hættu hvað hún gæti fundið upp á að gera. Raunar þóttu alstaðar heldur veizluspjöll að henni en hitt, því það voru ekki nema sumir, sem gátu felt sig við framkomu hennar. Hún heilsaði hverjum manni með kossi, og bar þá út fyrir stolt og gikkshátt, sem hikuðu við að verða ljúfmannlega við kveðjunni. Einna lakast varð þó presturinn úti og þó einkum kona hans, því Geirlaug hafði einhverja undarlega ástríðu til að kyssa þau bæði öðrum fremur, og hve innilega sem þeim bauð við því, var þó ekkert undanfæri; Geirlaug óð að þeim hvar sem hún hitti þau, þegar hún þurfti að svala löngun sinni til að kyssa þau.

Hún var líka flestum öðrum fremur kirkjurækin. Hún var í því eins og fleiru, gagnólík systur sinni. Vel getur verið að hún hafi verið guðrækin; menn vita aldrei hverjir eru það. En svo mikið vissu menn, að hún hirti ekki um að leyna því.

Aldrei hittust þær systur og aldrei sáust þær; leiðir þeirra lágu aldrei saman og þær spurðu aldrei hvor að annarri.

Þessar systur áttu sér ofurlitla sögu. Hún skeði fyrir mörgum árum og var nú farin að fyrnast.

Það var þegar þær voru báðar í blóma lífsins og Jón Baldvinsson líka.

Þær voru þá báðar laglegar stúlkur, jafnvel fríðar sýnum, að sumum þótti, þótt ekki væru þær líkari þá en nú.

Jón Baldvinsson var líka álitlegur maður, ljós yfirlitum með ljóst hár og karlmannlega vaxinn. Það litu því margar ungar stúlkur hýrum augum til hans um þær mundir.

En Sigurlaug varð hlutskörpust þeirra allra.

Hún hafði líka um þær mundir miklu almennara álit á sér en systir hennar. Hún var hæglát og fáskiftin og kom sér vel alstaðar þar sem hún var í vistum. Um annað hlutskifti en vinnumensku var ekki að tala fyrir þær, því þær voru báðar bláfátækar.

Geirlaug kom sér aftur á móti hvergi vel. Hún var langt frá því eins vinnugefin og húsbóndaholl eins og systir hennar, þótti tilhaldssöm og sérhlífin og jafnvel svörul, þegar svo bar undir; yfirleitt ómerkileg bæði til orða og verka.

Þess vegna toldi hún rétt að kalla aldrei ár í vist. —

Það þarf nú ekki að orðlengja það, að þau Sigurlaug og Jón Baldvinsson feldu hug hvort til annars.

Þau voru þá bæði vinnuhjú á sama heimilinu. Vinátta þeirra byrjaði seint um veturinn og þeim kom saman um það, að ráða sig úr vistinni um vorið, taka jarðarskika, sem var laus þar skamt frá, og reisa bú saman um vorið.

Svo ætluðu þau að gifta sig um sumarið.

Þau byrjuðu raunar ekki með mikinn bústofn, en þó ofurlítinn. Það var nú heldur ekki algengt í sveitinni þeirri, að byrja búskap með mikinn bústofn.

En Jón Baldvinsson var dugnaðarmaður, og þó hann væri ekki reglumaður, var hann þó fyrirhyggjumaður og hneigður fyrir búskap.

Og enginn var hræddur um að Sigurlaug mundi sundurdreifa fyrir honum.

Gömlu húsbændurnir báðu þeim því innilega blessunar, þegar þau fóru frá þeim um vorið.

Skilnaður þeirra Sigurlaugar og húsmóður hennar var hreint og beint gagntakandi. Þær grétu báðar og föðmuðust lengi, áður þær gætu slitið sig hvor frá annarri.

Þvílíkur skilnaður húsbænda og hjúa var ekki óalgengur í þá daga. Nú umgangast húsbændur og hjú með meiri ókunnugleik.

Að endingu sagði húsmóðirin Sigurlaugu að hún skyldi leita til sín, ef henni lægi á, síðar meir.

Hún hafði ekki grun um það, að svo undur-skamt mundi verða þess að bíða, eins og það varð.

Það var ómögulegt annað að segja en búskapurinn byrjaði blómlega fyrir þessum hjónaleysum. Sigurlaug stundaði húsfreyjustöðuna, eins og hún áður hafði stundað vinnukonustöðuna. Hún var sívinnandi á heimilinu, jafn-fálát og afskiftalítil um það, sem henni fanst hún ekki þurfa að skifta sér af, og kom sér vel bæði við heimilisfólk sitt og mótbýlisfólkið.

Það féll líka vel á með þeim Jóni og henni og varð ekki annað séð en að þau ynnust hugástum. Og bændurnir í sveitinni voru farnir að gleðja sig yfir þeirri tilhugsun, að innan skamms bættist einn í hóp þeirra, sem heldur yrði veitandi en þurfandi og ef til vill síðar bæri með þeim sveitarbyrðina svo um munaði.

Heldur veitandi en þurfandi. Það var einmitt óláníð.

Þess vegna leitaði Geirlaug systir Sigurlaugar á náðir þeirra, þegar hún gekk í burtu úr vistinni, sem hún var í, um mitt sumar.

Hún áleit það sjálfsagða skyldu systur sinnar að veita sér viðtöku undir þessum kringumstæðum, úr því hún átti húsum að ráða og var »fremur veitandi en þurfandi.«

Og Sigurlaug leit svo á, að hún gæti ekki skorast undan því, að minsta um einhvern ofurlítinn tíma, einmitt af sömu ástæðum.

Og svo veitti hún systur sinni viðtöku.

Þetta var snemma á slættinum, skömmu áður en þau Sigurlaug og Jón ætluðu að fara að láta lýsa. Þau ætluðu að gifta sig, þegar honum væri lokið, og halda myndarlega veizlu.

Geirlaug var ekki búin að vera lengi á heimilinu, þegar hún fór að gera sig nokkuð heimaríka. Mönnum hættir svo við að verða það í húsum vina eða vandamanna. Einkum hættir þeim, sem ekkert eiga og engu ráða, við því, að líta á sjálfa sig sem eigendur og ráðendur alls, sem vandamenn þeirra eiga.

Það er vottur um óvanalega greind og stillingu, ef þetta er öðruvísi.

Geirlaug heimtaði alt af systur sinni, sem hún gat úti látið. Mannsefnið hennar mælti það líka upp í henni. Í fyrstunni hefir hann eflaust gert það af rausnarsemi við systur kærustunnar sinnar. Sigurlaug leit nú strax frá byrjun öðruvísi á þá rausn, en með

venjulegri hægð og stillingu lét hún þó undan og lét alt eftir henni.

Geirlaug gékk á lagið. Hún gerði það eitt af verkunum, sem henni sjálfri sýndist. Hún þvoði sér og greiddi á morgnana í stað þess að fara í kvíarnar og gerði sér það þægilegt á daginn, gekk í þokkalegustu flíkunum sínum og spjallaði við gesti, sem komu, á meðan systir hennar var önnum kafin frá morgni til kvölds og hafði svo gott sem aldrei tíma til að skifta klæðum eða þrífa sig til.

Ókunnugum gat því ekki blandast hugur um, að Geirlaug hlyti að vera húsfreyjan og hin vinnukonan.

Þetta heimaríki Geirlaugar fór vaxandi með hverjum degi. Sigurlaug bar það með þolinmæði og Jón Baldvinsson gerði ekki hið minsta til að hindra það, heldur þvert á móti hlynti að því.

Það var heldur ekki laust við það þegar frá byrjun, að sambúð þeirra hjónaefnanna breyttist frá þeim degi, er Geirlaug kom á heimilið. Jón varð fálátari við unnustu sína, og sambúð þeirra var ekki líkt því eins innileg. Það fór auk heldur stöku sinnum að bera á því, að þeim hjónaefnunum fór við ýms tækifæri að bera eitthvað á milli.

Það var hvorki mikið eða alvarlegt framan af, en við hvert tækifæri þurfti Geirlaug að sletta sér fram í það og æfinlega á móti systur sinni.

En framan af veitti Sigurlaug þessu enga eftirtekt. Hún tók fálæti og stirðlyndi Jóns sem beina og eðlilega afleiðing af elju og áhyggjum.

Þannig liðu nokkrar vikur, og samkomulagið fór stöðugt versnandi.

Geirlaug skipaði systur sinni fyrir verkum með einstakri frekju eins og hún væri vinnukonugarmur. Enginn hafði áður þurft að brýna Sigurlaugu til verka. Enginn hafði áður hreytt í hana ónotum og skætingi við hvert tækifæri. Hún var hvorutveggju óvön og tók sér það nærri.

Fáleikar Jóns við hana fóru líka dagvaxandi. Það var nú liðið langt fram yfir þann tíma, sem búið var að tala um að biðja prestinn að byrja að lýsa, en það var þó ekki farið til þess enn. Hún hafði stöku sinnum spurt Jón að því eða mint hann á það með hægum orðum, en hann ekki svarað öðru en vöflum einum,

og nú upp á síðkastið ónotum í tilbót, svo hún hætti því friðarins vegna.

Henni fór nú að skiljast hvert þetta bar. Hún tók eftir því, að systir hennar gerði alt sem hún gat til að vekja eftirtekt Jóns á sér, og hún efaðist ekki lengur um, að henni hefði tekist það alt of vel.

Hún grét yfir því mörgum tárum í einrúmi. En hún lét engan verða þess áskynja.

Hún hugsaði mikið um það, hugsaði um það hvar sem hún var stödd og gat aldrei hrundið því úr huga sínum.

Henni skildist þetta í raun og veru svo undurvel.

Hún stóðst ekki samanburð við systur sína undir þessum kringumstæðum.

Hún var sívinnandi, illa til fara og óhrein. Systir hennar var betur til fara, hrein og þrifleg og naut sín betur í iðjuleysinu. Og þó vissi guð, að hún var ekki meira þrifakvendi, þegar betur var að gáð.

Hún var fámálug og alvarleg. Systir hennar var símasandi og síhlæjandi, iðaði öll af fjöri og kæti.

En heimurinn heldur nú að allir séu heimskir, sem þegja. Hann ætti að vita það um hina, sem aldrei geta haldið sér saman.

En Jón Baldvinsson var ekki búinn að læra þann sannleika enn. Hann átti það eftir. —

Sambúðin var orðin rétt að kalla óþolandi. Dáleikar þeirra Jóns og Geirlaugar voru nú orðnir svo miklir, að þeir leyndu sér ekki lengur. Allir, sem vildu sjá, gátu séð það.

Jafnframt settust þau bæði á Sigurlaugu og gerðu henni lífið því nær óbærilegt. Hvert orð, sem hún sagði, varð orsök til rifrildis. Það var sama hvort hún reyndi að tala við Jón eða systur sína, og sama hve gætilega hún reyndi að haga orðum sínum og hve ómerkilegt atriði sem um var að ræða. Það var eins og þau hefðu talað sig saman um það, að svara henni aldrei öðru en útúrsnúningi.

Hún tók sér þetta svo nærri, að það lá við hún yrði sturluð af sorg og gremju.

Hún reyndi að koma systur sinni burtu, og fór fram á það við Jón með mestu hægð. Hún reyndi að leiða honum fyrir sjónir, að Geirlaug hefði aðeins verið tekin þangað um tíma, meðan hún væri að koma sér fyrir. Það hefði aldrei verið tilgang-

urinn, að hún ætti að setjast þar algerlega upp, og vera þeim til byrði eftir þetta.

Jón tók þessu illa. Hann brá Sigurlaugu um nízku og smásálarskap. Sagði að hún teldi eftir sér að gefa systur sinni að éta, meðan hún væri vegalaus, og þar fram eftir götunum.

Lengra varð ekki komist þá leiðina.

Þá minti hún Jón á, hvílíkt hneyksli stafaði af veru systur sinnar þar á heimilinu, og hvort ekki mundi hentast að fara að gera enda á því.

Við þessu brást Jón svo reiður, að það var engin leið að halda slíku áfram.

Þá reyndi hún að fara þá leiðina, að vísa systur sinni hreint og beint í burtu og fylgja þannig fram húsfreyjurétti sínum.

En það var of seint gert. Systir hennar var þá orðin henni meiri ofjarl en svo, að hún færi fyrir það, einkum þar sem hún átti vísa aðstoð Jóns til að fá að vera.

Í þessu heimilisstríði stóð nú Sigurlaug viku eftir viku. Og það fór stöðugt versnandi.

Sorgin, sem hún hafði að bera út af þessu ástandi, ætlaði að verða henni um megn. Henni datt alls konar heimska í hug. Gremjan og hatrið fylti hana svo, að hún átti lítið eftir til að verða glæpamanneskja.

Hennar sælustu vonir voru nú sviknar, réttur hennar fótum troðin og hamingja hènnar eitruð og eyðilögð.

Líklega hefir það helzt hindrað hana frá að vinna eitthvað hryllilegt, að hún vissi ekki hvort þeirra hún átti að telja sekara, Jón eða systur sína.

Geirlaug sparaði ekki plástra á þessi sár. Hún lét ekkert tækifæri ónotað til að storka systur sinni og kvelja hana sem mest hún mátti með vægðarlausri hæðni. Hún vissi hvað hún mátti bjóða sér. Hún var sú, sem hafði háspilin á hendinni.

Sigurlaug bar þessa miklu hugraun með frábærri stillingu. Hún bar sjaldan hönd fyrir höfuð sér, þegar hún var áreitt. Hún sást aldrei fella tár; hún gerði það þeim mun meira í einrúmi; og hún tjáði engum frá vandræðum sínum.

En henni fanst lífið vera sér óbærilegt, og það var engin furða. Ein heimskan, sem henni datt í hug, var að steypa sér í fossinn í ánni, sem rann þar ofan eftir dalnum, og gera með því enda á öllum þessum hörmungum.

En hún hætti við það vegna þess, að hún vissi að hún hlaut þá að týna meiru en sínu eigin lífi.

Það voru liðnar nokkrar vikur síðan að hún vissi það, að hún var kona ekki einsömul.

Hún hafði þó enn þá neista af von um að þetta mundi lagast. En hann dó með öllu, þegar hún komst að allri óhamingjunni eins og hún var.

Það var ekki fyrri en snemma um veturinn sem hún varð þess áskynja, að það var eins ástatt fyrir systur sinni eins og sjálfri sér.

Þá var henni of mikið boðið. Henni komu þá í hug orð húsmóður sinnar fyrverandi, að hún skyldi leita til sín, ef henni lægi á.

Hún tók þegjandi saman það helzta af eigum sínum, sem ekki var mikið, lagði það á bakið og lagði af stað gangandi — út í kafald og ófærð, burt, burt af þessu andstyggilega blóðsifjaheimili, og kom þangað aldrei framar.

Seint um veturinn ól Sigurlaug sveinbarn. Nokkrum vikum síðar ól systir hennar einnig sveinbarn.

Það var tíðrætt um þennan atburð í sveitinni. Það var heldur ekki ólíklegt. Mönnum verður oft tíðrætt um það, sem minna er í varið.

Enginn var svo ófróður, að hann vissi ekki, að hér var framið hegningarlagabrot. Enginn var heldur í efa um, að þetta atferli ætti í raun og veru hegningu skilið. En þó var eins og öllum kæmi steinþegjandi saman um það, að láta náð ganga fyrir rétti.

Hugmyndir almennings um hegningu og hegningarlögin fara ekki æfinlega saman. Menn vissu að það var Jón Baldvinsson, sem mest hlaut að verða fyrir hegningunni. Og menn aumkuðu hann fyrir þessa yfirsjón. Öllum var meinlítið við hann, og það var eins og mönnum væri sagt það, að hann væri mest sekur um ósjálfstæði og ungæðishátt. Það væri önnur persóna í þessu hryggilega spili, sem væri sekari, og það hefði víst enginn hikað við að kæra, ef menn hefðu vitað, að hún fengi nógu mikinn

hluta hegningarinnar í hlutfalli við það, sem hún að almenningsálitinu hafði unnið til.

Það kærði heldur enginn. Ekki einu sinni presturinn lét vitund til sín heyra, þótt þetta hneyksli hefði gerst í söfnuði hans. Ekki einu sinni seinna, þegar þetta var komið í enn þá meira hámæli, var yfirvöldunum tilkynt það. Það hefir verið látið afskiftalaust frá löggæzlunnar hálfu til þessa dags og verður líklega ekki farið að hreyfa við því nú, eftir 30—40 ár, þótt ég tilkynni yfirvöldunum það óbeinlínis. —

Sigurlaug hafðist við hjá gömlu húsbændum sínum yfir veturinn. Þegar hún var komin til heilsu eftir barnsburðinn, kom hún sér fyrir með barnið á öðrum bæ í húsmensku. Henni var margboðið að vera kyrri með barnið, en hún þáði það ekki og fór sínu fram. Hún vildi ekki vera velgerðamönnum sínum til þyngsla, en hún áleit, að hún væri ekki sama vinnukonan og áður, nú, þegar hún hafði barn á örmum.

Barnið var hraust og efnilegt og henni þótti innilega vænt um það. Það var sem sólargeisli í lífi hennar eftir alt þetta hörmungahret, sem yfir hana hafði dunið.

Hún var lítið fálátari nú, en hún hafði verið. Það var erfitt að sjá á henni nokkra breytingu. Og ókunnugum gat alls ekki komið til hugar, að hún hefði nýlega ratað í slíkar raunir.

Aðeins þeir sem voru henni nákunnugir, sáu ofurlitla breytingu. Og þó hún væri dul í skapi og ekki málgefin, mátti þó sjá, að eitthvað meira en lítið barðist um í hug hennar.

Hún stundaði barnið dag og nótt og vann með því fyrir lífi sínu. Þá sáu menn það bezt, að hún gat tekið höndunum til gagns, einnig í sæti sínu.

En hún var óvanalega þungbúin og alvarleg. Stundum kom það jafnvel fyrir, að hún sat í þungum hugsunum, svo þungum, að hún heyrði það ekki, þó barnið gréti.

Hún gleymdi sér alveg.

Þeir, sem veittu henni athygli þá, hefðu eflaust getað séð stór tár koma fram í augun. En þau komust oftast nær ekki lengra. Þau voru stöðvuð þar með hlífðarlausri hörku. En tækist það ekki, þá hrukku þau eins og högl niður á kjöltu hennar eða ofan á barnið.

Og við það vaknaði hún af hugsunum sínum.

Sjálfsagt hefir mörgum verið forvitni á að vita, um hvað hún

var að hugsa. En enginn þorði að spyrja hana. Allir vissu að það var árangurslaust.

En hún var að hugsa um það, sem á daga hennar hafði drifið þetta eina ár. Um horfna hamingju og dánar vonir.

Hún vissi það ofurvel, að hún eignaðist þessi týndu hnoss aldrei aftur. Hana langaði ekki einu sinni til þess. Þótt henni hefði verið boðið það alt saman, hefði hún ekki viljað nýta það.

Hún vissi, að hamingjan fæst ekki með því, að ætla að beita hana ofríki. Þó hún hefði getað barið fram rétt sinn gagnvart Jóni Baldvinssyni og systur sinni, og þó hún hefði notið til þess aðstoðar alls heimsins, sem hún átti fyrirfram vissa, þá hefði það aldrei orðið til hamingju.

Nei, hana langaði aðeins til að hefna sín. Hana langaði aðeins til að sýna þeim hjónaleysunum, hvernig hún hefði ráð þeirra í hendi sér, ef hún vildi beita því.

Og ef til vill hefir það lengi legið fullþroskað í huga hennar, hvernig hún skyldi fara að því, áður en hún framkvæmdi það.

Hún ráðfærði sig ekki við neinn mann. Og þess vegna kom það flatt upp á alla, sem á eftir kemur. — —

Svo var það einn sunnudag snemma um sumarið, að það átti að messa og lýsa til hjónabands með þeim Jóni Baldvinssyni og Geirlaugu. Það var búið að lýsa fyrstu lýsingunni.

Það var um sama leyti sumars, eins og gert var ráð fyrir að lýsingar byrjuðu með Jóni og Sigurlaugu fyrir einu ári síðan.

Fólk streymdi til kirkjunnar, því allir vissu, að úr því lýsingar stóðu yfir, mundi áreiðanlega verða messað.

Það var líka gott veður og lítil ástæða til að sitja heima, því nú höfðu fæstir komið á hestbak síðan sumarannir byrjuðu.

Hjónaefnin voru sjálf við kirkjuna, og Geirlaug var ákaflega upp með sér af þeirri athygli, sem kirkjufólkið veitti henni. Hún gaf sig á tal við hvern mann og lék á als oddi.

En þegar menn voru gengnir í kirkju og forsöngvarinn var byrjaður að belja sálminn, kom Sígurlaug til kirkjunnar.

Hún hafði leynt sér í laut utan við túnið, þangað til hún heyrði að búið var að samhringja. Þá gekk hún heim að bænum með barnið á handleggnum.

Hún fann vinnukonurnar að máli og spurði eftir prestskonunni.

Hún var ekki farin í kirkju, svo Sigurlaug fekk að tala við

hana. Hún tók henni með einstakri ljúfmensku. Hún gat það líka því fremur, sem Sigurlaug ekki var tíður kirkjugestur.

Erindið var, að Sigurlaug bað hana fyrir barnið, meðan hún færi í kirkju.

Prestskonan horfði undrandi á hana, eins og hún vildi reyna að lesa út úr henni, hvað henni bjó í brjósti. En hún varð engu nær.

Hún tók við barninu, og spurði Sigurlaugu, hvort hún ætti ekki að lána henni föt í kirkjuna, því hún var fremur illa til fara. Það vildi Sigurlaug ekki.

Hún bauð henni einhverja hressingu áður en hún færi í kirkjuna. Það þáði hún ekki heldur.

Hún hraðaði sér út, svo ekki yrði talað meira við sig.

Það tóku fáir eftir Sigurlaugu þegar hún gekk inn í kirkjuna. En systir hennar tók þó eftir því, og það var eins og hana grunaði, að hún væri ekki komin í neinum góðum tilgangi, þótt hún fráleitt gæti hins rétta til.

Sigurlaug tók sér sæti utarlega í kirkjunni. Hún sat þar niðurlút og lét lítið á sér bera. En þeir, sem næstir henni sátu, tóku eftir undarlegum dráttum við og við í andlitinu á henni. Það var eins og henni byggi eitthvað það í hug, sem hún þyrfti að hleypa í sik hörku til að framkvæma.

Geirlaug gaf henni auga við og við.

Guðsþjónustan fór fram eins og vant var. Söngurinn var hreint og beint garg og það var aumkunarlegt að heyra til prestsins fyrir altarinu. Það er æfinlega aumkunarlegt að heyra menn gera það embættisskyldunnar einnar vegna, sem þeir geta ekki.

En fólkinu þótti þetta alt saman gott og blessað. Það hafði aldrei vanist öðru.

En það skánaði talsvert, þegar presturinn var kominn upp í stólinn. Ræðan var raunar ekki áheyrileg og honum gekk illa að komast fram úr því, sem hann hafði skrifað á blöðin. En hann var svo góður og vel liðinn maður, blessaður gamli presturinn, að það var æfinlega ánægja að heyra hann tala um kærleika og kristindóm.

Þegar ræðunni var lokið, stóðu allir á öndinni. Nú kom það, sem var kjarninn í öllu saman, og sem fólkið hafði eiginlega farið í kirkjuna til að sækja.

Það var hjónalýsingin.

Hún hljóðaði raunar ekki öðruvísi en vant var. Alt var eins, nema nöfnin.

Hún byrjaði á orðunum: Lýsist í annað sinn til hjónabands með heiðarlegum persónum o. s. frv. og endaði á orðunum: Viti nokkur meinbugi á þessu hjónabandi, þá segi hann til þess í tíma.

Lýsist til hjónabands með heiðarlegum — — Það fór sem ókyrðaralda um alla kirkjuna. Geirlaug gaut augunum í allar áttir. Var hún kanske ekki heiðarleg? En ókyrðina lægði óðara, svo það mátti eins vel segja, að það hefði verið misheyrn ein.

Svo leit Geirlaug fram í sætið til systur sinnar. Hana langaði til að sjá framan í hana núna. Tillitið bar vott um illkvitnislegan unað og kindarlegt sigurhrós.

Sigurlaug sat grafkyr og leit ekki upp.

En þegar kom að síðustu orðunum: Viti nokkur meinbugi á þessu, þá segi hann til þess í tíma. — Þá heyrðist eitthvert undarlegt hljóð fram í kirkjunni, sem menn könnuðust ekki vel við.

Allir litu til Sigurlaugar, sem var staðin upp. Geirlaug leit þangað líka og stóð á öndinni af ótta. Nornarsvipurinn var sem strokinn burt af andliti hennar, og hún hefði viljað fórna miklu til þess, að systir hennar settist niður án þess að segja nokkuð.

Sigurlaug stóð keik framan við sætið sitt. Enginn hafði séð hana jafn upplitsdjarfa. Röddin titraði varla; hún var fastmælt og skírmælt.

Hún lýsti meinbugum, sagði, að Jón Baldvinsson væri trúlofaður sér og faðir að barni sínu, og að þeirri trúlofun væri enn ekki slitið.

Svo settist hún niður aftur. Hún hafði engin fleiri orð, engin óþörf orð.

Allir störðu á hana meðan hún var að tala. Hún vakti almenna aðdáun, og hefði þetta farið fram í leikhúsi, en ekki kirkju, þá hefðu eflaust allir klappað henni lof í lófa hvar sem verið hefði.

Hún var fríð sýnum, hún var kvennleg, hún var beinlínis sköruleg, þar sem hún stóð þarna í miðri kirkjunni; fátæklega til fara, og hélt fram rétti sínum og barnsins síns.

Presturinn gamli stóð eins og steini lostinn uppi í »pontunni« og glápti vandræðalega út yfir söfnuðinn. Það var eins og hann væri að bíða eftir vissu um það, hvort sér hefði heyrst rétt. Annað eins hafði aldrei komið fyrir í söfnuði hans.

Geirlaug froðufeldi af heift og reiði, og Jón Baldvinsson skalf á beinunum og vissi ekki, hvernig hann átti að stilla hana til friðar. Hann var hræddur um að hún mundi fá flog; því það voru engar líkur til að hún gæti hefnt sín.

Blessunin, sem fylgdi næst á eftir, fór í hálfgerðum handaskolum fyrir gamla prestinum. En svo jafnaði söfnuðurinn sig á sálminum.

Skömmu seinna stóð Sigurlaug upp og gekk út. Hún var óstyrk og reikaði ofurlítið í göngulaginu, þegar hún gekk fram gólfið, en það var ekki mikið.

Svo sótti hún barnið sitt inn í bæinn og hélt af stað. Þegar fólkið kom úr kirkjunni, var hún horfin eins og svipur.

Einn daginn í vikunni þar á eftir komu gestir að heimsækja Sigurlaugu, þar sem hún átti heima. Það kom ekki oft fyrir.

Það voru þeir presturinn og Jón Baldvinsson.

Þeir komu til að gera enda á þessu leiðindamáli, eins og presturinn komst að orði. Eða með öðrum orðum, þeir komu til að leita sátta og samkomulags við hana, svo gifting Jóns og Geirlaugar gæti haldið áfram.

Sigurlaug tók á móti þeim með sama jafnaðargeðinu eins og vant var. Það sá enginn á henni, hvort henni líkaði koma þeirra betur eða ver.

Heimilisfólkið sá, að þeir mundu eiga erindi við hana eina, og hversu sárt sem það þjáðist af forvitni, fóru þó allir aðrir burt úr baðstofunni.

Jón skalf á beinunum. Hann hafði orðið svo skelkaður við það, sem fram hafði farið í kirkjunni, að hann vildi alt til vinna að sættast við Sigurlaugu.

Presturinn hafði orð fyrir þeim báðum. Hann var þýður í máli og innilegur eins og honum var lagið.

Hann byrjaði með löngum inngangi um kristilega þolinmæði og kærleika og fyrirgefningu og þar fram eftir götunum. Sigurlaug hlustaði þegjandi á það alt saman.

Svo fór hann hægt og hægt að komast efninu. Hann áminti hana með kristilegri hógværð og vægðarsemi fyrir það, að hafa

gripið til þessa ráðs, án þess að ráðfæra sig fyrst við sálusorgara sinn, og talaði um, hve hneyksli í söfnuðinum væri hættulegt fyrir safnaðarlífið.

Sigurlaug hlustaði líka á alt þetta þegjandi. Það var eins og henni kæmi það alls ekkert við.

Loks komst hann að efninu, og spurði Sigurlaugu, hvort hún gerði þá kröfu til Jóns Baldvinssonar, að hann héldi heit sín við hana.

Þá opnaði hún munninn í fyrsta skifti og sagði fast og ákveðið: nei.

Það var ekki nema eitt orð, en það lá í því svo djúp og innileg fyrirlitning, að það þurfti engrar skýringar við.

Það var steinhljóð ofurlitla stund á eftir. Svarið hafði smogið gegnum merg og bein á þeim báðum. Þeir þurftu að ná sér eftir áhrifin.

Þar næst spurði presturinn, hvort hún vildi þá gefa honum leyfi til að eiga systur sína, eða hverja aðra, sem honum þóknaðist.

Svarið var nei, en ekki eins bjargfast og hiklaust eins og hið fyrra.

Nú vandaðist málið. Það var einmitt þetta leyfi, sem þeir voru komnir til að fá.

Nú fór presturinn hreint og beint að semja um sættir. Jón þagði, og lagði alt sitt mál í hans forsjá. Hann skalf einsog hrísla, og hefði hann reynt að segja nokkuð, hefði hann höggvið og stamað á því, og ef til vill talað af sér. Hann gerði því það eina hyggilega.

En Sigurlaug sá það vel, að hún réð hér ein sættum. Ráð hennar hafði hepnast blessunarlega, eins meinlaust eins og það þó var. Ekkert gat komið þeim í meiri vandræði.

Loks varð það að sættum, að Sigurlaug gæfi honum þetta leyfi gegn því, að hann sæi barni þeirra fyrir uppeldi að öllu leyti, þar til það væri upp komið. Hún tók það jafnframt fram, að hún vildi ekki vita það heima hjá systur sinni, hann yrði annaðhvort að gefa með því til sín eða koma því í fóstur á góðu heimili, þar sem því væri vel borgið.

Presturinn tók þetta að sér til samkomulags og tilnefndi stað, þar langt í burtu, sem hún þekti af afspurn og gerði sig ánægða með. Hann tók líka á sjálfan sig ábyrgð á því, að Jón héldi

sættina, svo hún þyrfti aldrei að skifta sér af því framar, og þetta hélt hann trúlega, meðan honum entist aldur til.

Hún gat því fremur gengið inn á þessa skilmála, sem þeir voru alger uppgjöf frá Jóns hendi. Hún kærði sig í raun og veru ekkert um að hindra hjónaband þeirra, hans og systur sinnar. Hún kærði sig ekkert um hann framar og var sama hvað um hann yrði. Hún hafði nú náð sér niðri á honum og óskaði ekki frekari hefnda. Það, sem fyrir henni vakti mest af öllu, var, að tryggja barninu sínu framtíð.

Og hún var ekki í efa um, að því mundi líða betur á góðu heimili, en ef það væri á flækingi með sér.

Þessi sáttmáli var gerður skriflega og Jón undirskrifaði hann með skjálfandi hendi. Sigurlaug handsalaði prestinum nafn sitt, því hún var ekki skrifandi. Svo skrifuðu þeir undir sem vitundarvottar presturinn og bóndinn á bænum, og presturinn jafnframt sem ábyrgðarmaður frá Jóns hálfu, fyrir því, að samningurinn yrði haldinn.

Þegar þessu var lokið, fékk Sigurlaug ákafa grátkviðu. Hún hafði aldrei grátið jafn-beisklega fyr, svo nokkur maður hefði séð. Það var yfir þeirri tilhugsun, að þurfa að slíta barnið sitt frá sér. —

Presturinn tók barnið heim til sín nokkrum dögum seinna og ætlaði að hafa það hjá sér fyrsta árið með þeirri meðgjöf, sem um var samið. Við sama tækifærið var það skírt, og hlaut drengurinn nafnið Baldvin.

Eftir það sá Sigurlaug aldrei barn sitt.

Það var þessi sami Baldvin, sem nú var orðinn forsöngvari og organisti við kirkjuna, þar sem móðir hans hafði barist fyrir rétti hans og farsæld.

Hann hafði alist upp á þessu tiltekna, góða heimili, unz hann var upp kominn. Þá settist hann að hjá föður sínum. Hálfbróðir hans og systrungur var þá einnig upp kominn og kom þeim mjög vel saman. —

Upp frá þessu var líf Sigurlaugar sem innibyrgt. Engan geisla hamingju eða ánægju lagði þangað framar. Það varð kalt og myrkt og kyrt eins og gröfin.

Það varð að gröf sorga hennar og minninga.

Hún varð nú aftur vinnukona og var það upp frá þessu.

Lengst af á sama heimilinu. Heimilinu, sem á var minst í byrjun sögunnar.

Hún gekk meira og meira inn í sjálfa sig, eins og menn segja. Hún varð altaf meira og meira ómannblendin og skildi sig frá öllum umheiminum.

Aldrei fór hún í kirkju framar. Enginn maður sá hana framar á mannamótum. Hún sjálf gleymdist svo að kalla öllum almenningi, en saga hennar lifði í sveitinni eins og æfintýri.

Hún talaði ekki um raunir sínar við nokkurn mann, og færi einhver að leitast við að tala innilega við hana, gerði hún oftast skjótan enda á því.

Henni fanst hún ekki vera upp á vináttu nokkurs manns komin.

Þó kom það fyrir að hún spurði um barnið sitt, en einungis þá, sem hún var viss um að ekki mundu hafa hátt um það. Stundum afhenti hún þá sömu manneskjunni ofurlitla fjárupphæð, sem hún bað hana um að koma til drengsins. Það var það, sem hún hafði dregið til muna af kaupi sínu.

Húsbóndi hans hélt þessum smáu peningasendingum saman, og þær urðu drengnum drjúgur styrkur, þegar hann komst upp, til að læra það, sem hann var hneigður fyrir, en það var söngfræðin.

Annars kærði Sigurlaug sig hreint ekkert um kaup og spurði sjaldan um það, einkum seinni árin. Og eftir að Baldvin litli var upp kominn, spurgði hún aldrei um kaup sitt.

Hún vann af einhverri innri þörf til að vinna, til að hafast eitthvað að, sem dreifði hugsunum hennar. Þess vegna hneigðist hún helzt að stritvinnunni. Hendurnar á henni sýndu það líka, að hún hafði einhverntíma tekið þeim á verki.

Þær voru brúnar og kjúkuberar og margsaxaðar af óhreinku, en fingurnir kreptir og hnýttir. En ef til vill hefir þessi stritvinna úti við haldið við heilsu hennar og lengt líf hennar fremur en hún sjálf óskaði. Henni varð sjaldan misdægurt fyr en sjúkdómur sá, sem dró hana til dauða, var fullþroskaður.

Hún undi ekki kyrsetum eða innivinnu. Þá fanst henni óheillafylgjur sínar, sorgirnar og endurminningarnar, rísa upp með tvöföldu afli. Og svo unni hún sér engrar hvíldar.

Þannig þroskaðist smátt og smátt með árunum það ástand, sem fyr er lýst. Hún sökk æ dýpra og dýpra niður í hirðuleysið

og bjálfaskapinn, og var seinast orðin gersamlega tilfinningarlaus fyrir heilsu sinni og útliti, gersamlega köld fyrir öllu.

Hvort hún hefir verið með öllum mjalla skal ég enn láta ósagt. En mér er ekki kunnugt um, að til sé í veröldinni nokkurt heilsubótarhæli fyrir slíka sjúklinga.

Loks kom að því, að hún hlaut það, sem hún í kyrþey huga síns lengst hafði þráð: hina eilífu hvíld, hið eilífa algleymi. — —

Samfarir þeirra Jóns Baldvinssonar og Geirlaugar urðu hinar verstu. Það var farið að brydda á því áður en þau giftust, en þó hafði Geirlaug vit á því, að sitja ofurlítið á sér, meðan hjónabandið var að komast á. Eftir það sá hún enga ástæðu til þess. Jón var mesti geðprýðismaður, og umbar lengi alla dutlunga hennar og ókosti, og bar harm sinn í hljóði. En svo má þó lengi brýna deigt járn að bíti. Skap hans kom einna helzt fram við vín og var hann þá stundum svolamenni og hafði það til að reiðast illa.

Og þegar vín var í Jóni, var líka úti um allan frið á heimilinu. Og það var heldur að færast í vöxt en hitt.

Við eitt slíkt tækifæri varð mótbýlismaðurinn til þess hreint og beint að bjarga Geirlaugu undan hnífnum. Jón var þá búinn að leggja hana niður og hótaði að skera hana á háls.

Guð minn góður — hefði hann nú skorið Geirlaugu á háls! Mikill dæmalaus skaði hefði það orðið fyrir veröldina!

Það hefir að minsta kosti Jóni sjálfum fundist, því hann náði sér ekki í margar vikur eftir tilræðið.

En Geirlaug notaði þetta atvik til að beygja hann enn betur undir vald sitt og vilja.

Þau áttu ekki fleiri börn en þennan eina dreng. Hann var nú upp kominn og Baldvin organisti var komin þangað líka, eins og áður er sagt.

Við það breyttist heimilisbragurinn dálítið, því þeir bræðurnir og frændurnir liðu Geirlaugu engan yfirgang. Þeir sáu það vel, hve ómerkileg persóna hún var, og létu ekkert tækifæri ónotað, hvorugur þeirra, til að gefa henni það í skyn.

En þeir voru líka báðir nokkuð miklir á lofti. —

Þessi hópur stóð nú yfir moldum Sigurlaugar gömlu. Þar voru heldur ekki margir aðrir.

Presturinn hélt enga ræðu yfir henni. Enginn hafði beðið hann um það.

Geirlaug gamla stóð þar með bláröndóttan klút fyrir andlitinu. Allir vissu að hún var ekki að gráta. Svo skágaut hún augunum við og við út undan klútnum upp á hitt fólkið, einkum prestinn. En andlitið var á stöðugri breytingu og hreyfingu, eins og það væri að fálma eftir einhverjum svipbrigðum, sem ættu við þetta tækifæri. Og ef til vill hefir það verið út úr vandræðum einum, að hún var við og við að pota fingrunum upp undir röndina á djúpu húfunni og klóra sér.

Jón Baldvinsson stóð þögull. Gamlar minningar vöknuðu nú upp hjá honum og hann sá nú í fyrsta sinn, hvað hann hafði gert. Hann hafði eyðilagt tvö mannslíf, sitt og hennar. Sár iðran greip hann svo honum lá við að gráta, en hann herti sig upp, Hann þorði ekki annað fyrir konu sinni.

En auk hans var Baldvin sá eini, sem stóð þar með meira en uppgerðaralvöru. Það gripu hann einhverjar ósjálfráðar viðkvæmnistilfinningar. Það var þó móðir hans, þetta, sem verið var að moka moldinni ofan yfir. Móðir hans, sem hann hafði reynst svo ræktarlaus sonur.

Röddin titraði ofurlítið, þegar hann byrjaði jarðarfararsálminn »Alt eins og blómstrið eina«, og titringurinn í röddinni ágerðist, þangað til hann varð að hætta að syngja, og tárin streymdu niður kinnarnar á honum.

Það var átakanlegt að sjá þetta unga, laglega karlmannsandlit þannig grátþrungið. Það komu fram í því rauðir flekkir af geðshræringu, og drættirnir kringum munninn kipruðast saman. Og nú, þegar allur yfirlætissvipur var sem strokinn burtu af því, þá líktist það andlitinu á móður hans, eins og það hafði verið á yngri árum, og eins og það var í kirkjunni forðum.

Þegar jarðarförinni var lokið gerðu allir krossmark yfir leiðið. Svo kysti Geirlaug prestinn, lengi og innilega, og prestskonuna þremur kossum, hversu innilega sem þau bæði væmdi við því.

Þegar þau gengu frá gröfinni, óskaði Jón Baldvinsson sér þess í hljóði, að hann mætti heldur leggjast við hlið Sigurlaugar í gröfinni, en fara heim í kotið með Geirlaugu sinni — en hann þorði ekki að óska þess upphátt.

Jón Trausti.

A. P. Berggreen.

ANDREAS PETER BERGGREEN sönglagasmiður og söngritahöfundur er fæddur í Kaupmannahöfn 2. marts 1801. Faðir hans var sænskur, fæddur í Stokkhólmi, en móðir hans dönsk, dóttir Lynge héraðslæknis í Friðriksborg. 10 ára gamall var Berggreen ungi tekinn til fósturs af móðurföður sínum og settur í Friðriksborgar lærða skóla. Lynge var hinn mesti sönglistar vinur og heimili hans sönglistar heimili og hafði það mikil áhrif á B. Ekki naut hann mikillar tilsagnar í sönglist nema lítillega á flautu og áttu hinar fyrstu tilraunir hans í sönglagagerð, er hann tók að bera við 14—15 vetra gamall, við það hljóðfæri. Einmitt um það skeið var sönglist mikið höfð um hönd á heimilum í Friðriksborg og tók B. talsverðan þátt í því; enda skólinn hafði í þessa stefnu áhrif á hann, þar sem yfirkennarinn við hann, hinn hámentaði ágætismaður F. P. J. Dahl[1], sem sjálfur var hinn mesti söngvinur, sönglærður vel og snillingur á flautuspil, veitti honum örfandi og mentandi leiðbeiningu og sérstaklega vakti tilfinningu hans fyrir fegurð og einkennileik alþýðlegra sönglaga (Folkemelodier).

1819 fór hann til háskólans, og gekk undir examen artium og fékk aðra einkunn. Hafði hann þá að vísu ráðið með sjálfum sér að leggja stund á sönglist, en fyrir orð þeirra, er að honum stóðu, tók hann að lesa lög. Samt leið ekki á löngu að hann hætti við lögin og sneri sér alhuga að sönglistinni. Hann komst í kynni við Weyse, tónameistarann fræga, sem yfirskoðaði sönglagasmíðar hans og gaf honum margar góðar bendingar, en veitti honum samt ekki tilsögn eða gerðist kennari hans. Kennara hafði B. engan, hann mentaði sig sjálfur. Þegar hann varð stúdent hafði hann komist á Garð (Regensen) og varð hann skjótt alt í öllu hjá stúdentum að því er sönglist snerti og stjórnaði fleirrödduðum söng þeirra. Og eins eftir að hann var kominn út af Garði var hann jafnt sem áður hinn handgengnasti stúdentum og leiðbeindi þeim í sönglegum efnum. Meðan hann enn var á Garði samdi hann lögin við Flokk þann (»Kantate«), er sunginn var á 200 ára »Regens«-hátíðinni (1823), og þá var það sem í fyrsta sinni gaf að heyra eitt hið afhaldnasta lag hans: »Kong Christian lægger ned sit Sværd.« 1833 gaf hann út »Sange for Studenterforeningen«, og var það söngvasafn undanfari þess að stúdentasöngfélagið (Studentersangforening) var stofnað (1839).

B. réðist nú í stærri verk og samdi söngsjónleik einn (Opera) í þremur þáttum »Billedet og Busten« með ljóðtexta eftir danska þjóðskáldið, Oehlenschläger. Honum og Oehlenschläger var mjög vel til vina og var B. mikill aðdáari hans. Oehlenschläger, Weyse og Goethe voru þeir menn, sem B. hafði einna mestar mætur á af andans mönnum í þá daga. Hann samdi og lög, er heyrðu til ýmsra sjónleika Oehlenschlägers, og byrjaði að gefa út »Musikalsk Tidsskrift« hið fyrsta söng-

[1] Sbr. Berggr.: Sange til Skolebrug« 2. hefti, sem tileinkað er Dahl; sbr. ennfremur »Vor Ungdom« Bidrag til F. P. J. Dahls Liv. S. 664—665.

tímarit í Danmörku og hélt þar skörulega fram stefnu sinni í sönglistinni, sem var hrein og há og alvarleg, einföld og náttúrleg, en andstæð allri sundurgerð og prjáli; því miður hafði það lítinn byr, svo ágætt sem það var, og varð brátt að hætta við útgáfu þess.

Eftir þennan tíma og um seinni hluta æfi sinnar (frá 1840) »kompóneraði« B. sjaldan stærri stykki. Hann tók nú nálega eingöngu að gefa sig við alþjóðlegri útbreiðslu söngsins og kirkjusöngnum[1]. 1838 varð hann organisti við Trinitatis kirkju; 1843 varð hann söngkennari við Metropolitanskólann og sama ár stofnaði hann iðnaðarmanna söngfélagið (Haandværker-Sangforeningen) og úr því komst á rekspölurinn og myndaðist smámsaman í Danmörk hvert söngfélagið á fætur öðru.

Nokkrum árum áður var B. byrjaður að gefa út skólasöngva (Sange til Skolebrug), því hann hafði verið kennari við ýmsa aðra skóla áður en hann komst að Metropolitan-skólanum; gaf hann skólasöngva þessa út í heftum, tví- og þrí- og fjórraddað, og urðu þau á endanum 14 alls; náðu þau mikilli útbreiðslu, enda munu hafa verið viðhöfð við söngkenslu í flestum skólum, og eru af þeim fleiri útgáfur. Eru sönghefti þessi mörgum kunnug hér á landi, því hinn ágæti söngkennari Pétur Guðjónsson notaði þau alla tíð við söngkensluna í hinum lærða skóla vorum, og fyrir þá sök er nafn Berggreens einnig á þessu landi mörgum kært og kunnugt. Milli P. G. og Berggreens tókust snemma bréfaskifti með vináttu og eitt af hinum fyrri heftum af skólasöngvunum (1849) hefir hann tileinkað P. G. með mjög svo heiðrandi og ástsamlegum orðum.[2] Seinna kyntust þeir enn betur í Kaup-

---

[1] Í formálanum fyrir »Melodier til de af Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug udgivne fædrelands-historiske Digte« (1840) fer hann þessum orðum: »Það hefir ávalt verið mín skoðun, að hið fegursta markmið, sem sönglistarmaður gæti sett sér, væri það að vinna að umbót og göfgun alþýðusöngsins. Bæði þetta sönglagasafn og eins skólasöngvar mínir eru fram komnir af þeirri ósk minni, að vinna eitthvað í þessa stefnu, því frá skólunum verður tilfinningin fyrir söng að breiðast út hjá þjóðinni; bæði er það að hreinni sönglegur smekkur verður með engu áreiðanlegar undirbúinn eða grundvallaður en með hagfeldri söngkenslu í skólunum, með því að hjörtu hinna ungu opnast auðveldlega fyrir áhrifum eðallegra söngva, einfaldra og tilgerðarlausra, og geyma svo þau áhrif óútmáanlega; í annan stað er ekki neitt öflugra meðal til að vekja þjóðræknislegar tilfinningar og viðhalda þeim hjá þjóðinni, — að ég nú ekki tali um hin siðfræðislega mentandi áhrif listarinnar — heldur en einmitt útbreiðsla þeirra söngva, sem ættjarðarlegs efnis eru og í alþýðlegum tón. En í þessu efni er mikið ófengið enn, sem vér hljótum að óska eftir, og er því alvarlega þörf á gagngerðum ráðstöfunum, ef vér eigum að geta gert oss von um verulega umbót í þessari grein þjóðmentunarinnar, sem ekki ríður hvað minst á. Fyrir nokkurum hundruðum ára, þegar söngvar þeir, er »kempuvísur« nefndust, hljómuðu frá allra vörum, þá var einnig í Danmörk alþjóðlegur söngur til, en þessir tónar dóu út hér um bil við lok 17. aldar. — — —

— — Hið fyrsta spor til umbóta hins þjóðlega söngs er stigið með því að stjórnin hefir lögboðið innleiðslu söngkenslunnar í öllum opinberum skólum; en til þess að lífga hinn þjóðlega söng og örfa elsku þjóðarinnar til söngsins eru góðir og þjóðlegir söngvar bezta meðalið og er hinn rétti tónn þeirra, bæði hvað orðatexta og sönglag snertir, gefinn í kempuvísunum.«

[2] «Til min fjerne — dog altid nære Ven, med hvem jeg aldrig har talt — men dog vexlet saa mangt et Ord, Folkesangens ivrige Dyrker, den for mig utrættelige Samler af islandske Folkemelodier, Herr Organist P. Gudjohnsen i Reykjavik, med Hilsen og Venskab fra A. P. Berggreen.«

A. P. BERGGREEN.

mannahöfn veturinn 1865—66, er P. G. dvaldi þar um tíma, og eftir að hann var heim kominn til Íslands tileinkaði B. honum annað hefti í nefndu safni. Jónas Helgason kyntist honum og þá er hann dvaldi í Khöfn (1866), sem ekki var mjög lengi, og auðsýndi B. honum mikla góðvild.

1859 var hann skipaður söng-tilsjónarmaður við hina lærðu skóla, semínaríin og aðrar kenslustofnanir sem heyra undir kirkju- og kenslumálastjórnina, og gegndi hann því embætti þangað til rétt skömmu fyrir andlát sitt með frábærri skyldurækni og mannúð.

Organistastaða B. leiddi eðlilega til þess að hann tók að fást við kirkjusönginn og gerði hann það af hinni mestu ást og áhuga. Safnaði hann í eitt hinum dönsku kirkjulögum (Melodier til Salmebog til Kirke- og Husandagt, útg. 1852—53) og lét hann því safni fylgja ritgjörð »Um safnaðarsönginn« (Om Menighedssangen). Mörg af sálmalögum þeim, er hann sjálfur hefir samið, eru enn í mesta afhaldi, t. a. m. »Lær mig o Skov at visne glad,« »Tænk naar engang« (Ó blessuð stund), »Lyksalig, lyksalig hver Sjæl,« »Dejlig er den Himmel blaa« o. fl.

Hið þriðja og eflaust hið mikilfenglegasta verk B. er »Folkesange og Melodier, fædrelandske og fremmede, samlede og udsatte for Pianoforte[1] (Safn af þjóðsöngum og sönglögum, ættjarðarlegum og útlendum, tónsett fyrir klaver) 11 bindi alls, 1. útg. 1842—47, önnur útg. mikið aukin 1861—70. Er safn þetta árangur af margra ára óþreytandi elju og svo er það fjölskrúðugt af sönglögum bæði Norðurlanda þjóða og annarra þjóða, að engin þjóð í heimi á slíkt safn; það er alveg einstakt í sinni röð. Í því safni eru og fáein íslenzk þjóðlög.[2]

Þess má geta að hinir frægu kompónistar Niels W, Gade og P. Heise voru lærisveinar B. — Gade, sem varð heimsfrægur maður, bar hina mestu virðingu fyrir B. og viðurkendi hann bæði sem mjög mikilsverðan lagsmið og fyrirtaks söngfræðing, og er það því meira vert sem sumir hafa ekki látið hann njóta sannmælis. Það mun vera álit þeirra sem bezt bera skyn á þetta mál, að þó Danmörk hafi átt snjallari og mikilhæfari tónskáld, þá hafi hún ekki átt neinn smekknæmari og lærðari söngfræðing eða þann er sönglistinni hafi unnið meira gagn þegar á allt er litið, en B.

B. var sístarfandi fram á elliár og eitt af því síðasta, er hann samdi, var æfisaga Weyse (1876). Heiður og frama hlaut hann margfaldan. Þar á meðal var það, að háskólinn gerði hann að dr. philos. á gullbrullaupsdegi hans 6. maí 1878 og viðurkendi þar með sérstaklega hinn mikla söng-lærdóm hans.

Sem maður var Berggreen hið mesta göfugmenni, eins hreinn í lund og líferni eins og hann var í listinni, og hið mesta ljúfmenni í allri umgengni. Hann andaðist í heiðraðri elli 8. nóv. 1880 og var

---

[1] Fyrsta hvötin til að B. byrjaði á því verki var frá F. P. J. Dahl, sem sjálfur hafði á ferðum sínum í Noregi safnað allmörgum norskum þjóðlögum.

[2] Þau eru: »Ása gekk um stræti«, »Eikur sá ég að tvær saman stóðu«, »Einum unna ég manninum«, »Forðum tíð einn brjótur brands«, »Hér er komin Grýla á Gægishól«, »Hér er kominn Hoffinn«, »Hrafninn flýgur um aftaninn«, »Ólafur reið með björgum fram«.

jarðaður við hljóm af sínum eigin sönglögum — í söngmentarsögu sinnar þjóðar, sérstaklega að því er snertir þjóðlega útbreiðslu sönglistarinnar, er nafn hans ógleymanlegt. *Stgr. Th.*

Við aðalfossana á sunnanverðu Íslandi.

Eftir M. phil. CARL KÜCHLER.

Það var merkistíð fyrir mig, og í raun og veru gleðitíð, sumarið 1905! Því þá rættist eftir margra ára löngun loksins ein hinna heitustu óska lífs míns: — ég sá Ísland! Landið með hinum ljómandi snæfjöllum í hánorðri, sem mig hafði þegar dreymt um, er ég var skólapiltur, og sem ég hef helgað starf og lífsafl mitt alt frá þeim tíma, er ég var námsmaður, og til þessa dags!

Hinn 19. júní kom ég til Reykjavíkur, og frá 23. júní til 11. júlí ferðaðist ég með mínum gamla vini Bjarna Jónssyni frá Vogi sem fylgdarmanni um suðvestur-fjórðunginn, til þess að skoða landið þar í þeim tilgangi, að semja ferðamannabók til leiðbeiningar þeim útlendingum, sem vilja sjá alla fegurð landsins í því bygðarlagi.[1]

Fórum við Bjarni þá yfir Ölfusið til hinna mikilfenglegu Eyjafjalla og dáðumst sérstaklega að þeim mörg hundruð smáfossum, sem falla þar beint gegnum móbergið og renna niður klettana eins og glitrandi silfurbönd. Þaðan héldum við áfram inn í Þórsmörk, til þess að skoða hina dæmalausu bergkastala hennar; fórum svo yfir Markarfljót fram með Fljótshlíðinni til Hlíðarenda og þaðan beina leið yfir Þríhyrningshálsana til Heklu, sem við gengum upp á í beljandi norðaustanstormi og herpingskulda. Svo fórum við um Gullfoss til Geysis og Þingvalla. Þar hittum við vin minn Indriða Einarsson frá Reykjavík, og með honum fórum við nú á næturþeli Kaldadalsveginn til Kalmanstungu og Surtshellis, og svo fram með Hvítársíðu og yfir Þverá til Hvamms undir Baulu. Þaðan héldu Bjarni

---

[1] Ferðamannabók þessi, er heitir blátt áfram »*Ísland*«, er nú komin út, fyrst um sinn aðeins á þýzku, á kostnað hinnar heimsfrægu ferðamannabókaverzlunar Karl Baedeker í Leipzig 1906 (verð: 7,50 mörk). Mun hún einnig koma út á ensku og frönsku frá sama forlaginu á allranæstu árunum.

minn og Indriði beina leið heim til Reykjavíkur, en ég fór yfir Brekkuhraunið til Arnarholts í Mýrasýslu, til þess að heimsækja hann Sigurð Þórðarson sýslumann, er fylgdi mér til Borgarness í Borgarfirði, þar sem ég náði í Reykvíkurbátinn, er flutti mig aftur til höfuðstaðarins eftir nálega þriggja vikna fráveru.

Afarmargt fagurt og stórkostlegt hef ég séð í þessari ferð minni á Íslandi, náttúrufegurð svo dæmalaust ljómandi og stórfengilega, að ég get aldrei gleymt henni meðan ég lifi[1]; en ein

C. Küchler phot.

1. Seljalandsfoss.

hinna fegursta sjóna, sem komu fyrir augu mér, hafa þó verið fossarnir þar í Sunnlendingafjórðunginum, einkanlega fossarnir undir Eyjafjöllum, en svo sem nærri má geta einnig Gullfoss, Öxarárfossinn í Almannagjá og nokkrir aðrir. Og með því að ég ímynda mér, að mörgum af yður, góðu Íslendingar, vestan hafs og austan,

[1] Allstóra bók um alla þessa ferð mína með 88 myndum hef ég samið með titlinum »*Unter der Mitternachtssonne durch die Vulkan- und Gletscherwelt Islands*«, og er hún nú komin út í skrautbandi á kostnað bókaverzluninnar Abel & Müller í Leipzig 1906 (verð: 4 mörk).

kynni að þykja gaman að því, að sjá þær ljósmyndir, sem ég hef sjálfur tekið af aðalfossunum, sem ég sá á ferð minni, hef ég nú samið grein þessa á yðar eigin kæra tungumáli, sem ég nú leyfi mér að birta yður með 8 beztu myndunum mínum.

Það var Seljalandsfossinn (sjá mynd 1) við vesturhlið Eyjafjallanna, sem við Bjarni komum að hinn 25. júní, er mér þótti einn hinna fegurstu fossa, sem ég hef komið auga á á æfi minni. Eins og gagnsæ brúðarblæja úr mjúku hvítu silki, sem hér og

C. Küchler phot.

2. Skógafoss.

þar er silfurofin, fellur hann niður frá hérumbil 200 feta hárri þráðbeinni hamrahlíð; en hinar einstöku vatnssúlur hans steypast niður í djúpið með svo miklu heljarafli, að þegar við Bjarni stóðum rétt fyrir framan fossinn, urðum við óaflátanlega ausnir þúsundum smádropa hinna eimandi vatnsgufuskýja, sem í sífellu risu upp frá djúpinu. Já, það var stórkostleg sjón að sjá fossinn koma þrumandi niður frá hinum háa Eyjafjallajökli; en því miður urðum við loks að skilja við hann, til þess að leita næturgreiða handa okkur;

og svo lögðum við aftur af stað fram með hinum undurfögru Eyjafjöllum til prestssetursins Holts undir Eyjafjöllum, sem við komumst að fremur seint um kvöldið.

Næsta dag riðum við lengra austur og komum um hádegisbilið að Skógafossi (sjá mynd 2), sem kemur niður suðurhlíð Eyjafjallanna í fremur breiðum straumi frá hérumbil 240 feta hæð. Það er merkilegt við þennan foss, að vatnsstraumurinn fellur ekki niður í einu flóði, heldur í 12—15 einstökum vatnssúlum, sem sameinast aftur lengra niðri, svo að alt vatnsmegnið steypist þrumandi í djúpið með slíku heljarafli, að þykkur vatnsgufumúr slöngvast upp frá katlinum undir fossinum nálega 100 feta í loft

C. Küchler phot.

3. Kvernufoss.

upp. Ég stóð í vatnsstígvélum mínum í miðri ánni rétt fyrir framan fossinn, þegar ég tók myndina af honum, og niðurinn í fossfallinu var þar svo ákaflegur, að það var alls ómögulegt fyrir mig að skilja eitt einasta orð af því, sem Bjarni minn hrópaði til mín.

Eftir hálfrar klukkustundar reið enn lengra austur komum við svo að Kvernufossi (sjá mynd 3), sem fellur einnig niður suðurhlíð Eyjafjallajökulsins og liggur djúpt inni í enda fagurs og indæls gils. Reyndar er hann eigi eins hár og stór og hinir tveir fyrnefndu fossar; en það er þó merkilegt og skemtilegt við hann, að maður getur klifrað fram með hömrunum rétt inn undir fossinn, svo að maður getur séð flóðið koma niður næstum á höfuð sér.

Þriðjudaginn 27. júní, þá er við riðum vestur fyrir Eyjafjöllin, til þess að halda áfram inn í Þórsmörk, sáum við enn einu sinni Seljalandsfossinn og á allranæstu grösum, ekki lengra enn hérumbil 500 álnir frá honum, Gljúfrárfossinn (sjá mynd 4), óefað einn hinn merkilegasta foss í veröldinni. Hann fellur niður í vellandi ketil bak við meitilberg eitt þykt, sem er klofið niður í grunn, svo að maður getur riðið fram í ánni í gegnum skarðið rétt inn í gljúfrið, til þess

C. Küchler phot.

4. Gljúfrárfoss.

að sjá og heyra hann karlinn öskra og drynja þar inni í þessum ógnarlega galdrakatli.

Þegar við nú komum austan frá Þórsmörk og höfðum verið uppi á »tindi Heklu hám«, komum við hinn 2. júlí að Gullfossi (sjá mynd 5) í Hvítá, sem, eins og Dettifoss á norðanverðu Íslandi, getur í raun og veru jafnast við Niagarafossinn í Ameríku og er óefað einn hinna mikilfenglegustu fossa í heiminum. Rétt fyrir ofan hinn eiginlega foss freyðir hin volduga Hvítá yfir heila röð sundurslitinna klettahjalla, sem eru hérumbil 30 feta háir og 600 feta breiðir, og svo fellur hún, beggja megin lukt háum

C. Küchler phot.

5. Gullfossinn í Hvítá.

stuðlabergsmúrum, þrumandi og ólgandi nálega 75 feta djúpt niður í þrönga gjá. Upp frá gjánni rís látlaust snjóhvítur, þykkur vatnsgufumúr nálega 300 feta hátt í loftið; en vatnsmegnið niðri

C. Küchler phot.

6. Brúarárfossinn.

í gilinu þýtur á burt í snjóhvítum, ólmandi öldum, eins og öskrandi villidýr, sem reiðist af því að það er læst inni í fangelsi. Það var afarerfitt fyrir mig að skiljast við Gullfoss, og aldrei mun

C. Küchler phot.

7. Öxarárfossinn í Almannagjá.

ég gleyma hinum sjö undurfögru regnbogum, sem stóðu yfir fossinum í glitrandi sólarljósinu, þegar við loksins skildumst við þennan heljarfoss.

C. Küchler phot.

8. Glanni í Norðurá.

Eftir sólarhrings dvöl við Geysi í Haukadal komum við þegar næsta dag seint um kvöldið til Brúarárfossins (sjá mynd 6), sem er einnig einkennilegt straumfall, með því að Brúaráin rennur þar afarbreið yfir óteljandi sundurslitna hraunkletta; og enn ein dagsreið vestur á bóginn flutti okkur til hins helgasta staðar á Íslandi, Þingvalla og Öxarárfossins (sjá mynd 7) í Almannagjá, þess staðar, sem hinn enski stjórnvitringur Dufferin lávarður einu sinni hefur sagt um, að það sé þess vert að fara umhverfis alla jörðina einungis til þess að sjá hann.

Síðasti fossinn, sem ég hér birti yður mynd af, kæru lesendur, er hann Glanni (sjá mynd 8) í Norðurá í Brekkuhrauninu, skamt frá Arnarholti í Mýrasýslu, þar sem ég var einn á ferðinni, með því að Bjarni minn og Indriði voru farnir beint heim frá Hvammi, eins og ég gat um í byrjun þessarar greinar.

Jæja, hún var undursamleg, þessi ferð mín á Íslandi sumarið 1905, og aldrei mun ég gleyma þeim sælutímum, sem ég hef lifað hjá þér, eldgamla, ástkæra Ísafold! Margt gott og fagurt hafði ég heyrt og lesið um þig, þú mikla kynjaland, áður en ég fór til þín; en nú, er ég hef séð þig með eigin augum, veit ég, að aldrei mun nokkurt land þykja mér fegra, aldrei mun nokkurt land verða mér kærra en einmitt þú! Og sannast þá aftur rétt einkennilega hinn gamli málsháttur: »Sjón er sögu ríkari.«

Í júní 1906. Varel í Oldenburg.

Athugasemd. Myndirnar í ritgerð þessari eru teknar af höfundinum sjálfum. Hann hefir og sjálfur samið ritgerðina *á íslenzku.* RITSTJ.

Anatole France.

Georg Brandes kveður svo að um frakkneska rithöfundinn Anatole France, að enginn þeirra manna, sem nú eru uppi, kunni betur að halda á penna en hann.

France varð seint frægur, þrátt fyrir aðdáanlega ritsnild sína, og kemur það sjálfsagt til af því, að í bókum hans er mikið umhugsunarefni. Það væri mjög mikill misskilningur að ætla, að það séu beztu bækurnar, sem eru mest lesnar. Þvert á móti. Það sem í andlegum efnum á að »þóknast miljóninni« — eins og Shakespeare segir —

getur ekki verið afbragð. Til þess er »miljónin« ekki nógu mentuð eða nógu greind. Sennilega lesa tuttugu sinnum fleiri Hall Caine en Anatole France, þó að, eða réttara sagt af því að helzta umhugsunarefnið, sem bækur Halls færa manni, er andleysi höfundarins og skakkar lundarfarslýsingar.

France er engu síður heimspekingur en skáld, og eru bækur hans að miklu leyti viðræður, gerðar af svo mikilli snild og vizku, að yndi er að lesa.

Það er ekki mikið þýtt á íslenzku eftir slíka menn sem France er, en því meira eftir þá sem síður skyldi. Ef til vill þykir þó einhverjum gaman að sjá dálítið sýnishorn af ritsnilld hans — að svo miklu leyti sem þýðing, og sú ekki eins góð og æskilegt væri, getur sýnt hann.

Kaflinn, sem á eftir fer, stendur í 4. bindinu af Histoire Contemporaine (samtíðarsaga). Gerist sagan þegar Dreyfus-málið stendur sem hæst. Það er Bergeret háskólakennari, sem talar við vin sinn, hundinn Riquet. Bergeret er spekingur að viti og hefur gaman af að tala, eins og Anatole France; virðist Bergeret vera kominn að þeirri niðurstöðu, að hundurinn Rikki muni skilja það, sem hann segir við hann, engu síður en allmargir af þeim, sem á tveim fótum ganga, að minsta kosti þegar speki hans leitar sér máls. Enn hefur höfundurinn aðra ástæðu til að láta ræðu þeirri, sem á eftir fer, vera beint að hundi; en ekki ætla ég að nefna hana, til að trufla ekki fyrir lesandanum þá ánægju, sem hann mun hafa af því að finna hana sjálfur,

Til þess að skilja það sem á eftir fer verður að vita, að Riquet hafði tekið illa á móti fátæklega búnum trésmið, sem kom til Bergerets.

»Einnig þú« — segir Bergeret — »veslings litla svarta skepna, sem ert svo veik, þrátt fyrir hvassar tennur þínar og víða gin — en með því að vekja hugmyndir um afl gerir þetta veikleika þinn hlægilegan og hugleysi þitt skemtilegt — einnig þú dýrkar mikilleika holdsins og leggur rækt við trúarbrögð hins forna ójafnaðar. Einnig þú tignar ranglætið, af virðingu fyrir þeirri mannfélagsskipun, sem tryggir þér skotið þitt og grautardallinn. Einnig þú mundir álíta réttan dóm, þó rangur væri, fenginn fram með lygi og svikum. Einnig þú lætur yfirskinið blekkja þig. Einnig þú lætur ginnast af lygum. Þú elst við bábiljur. Þinn óljósi andi unir bezt myrkrinu. Þú ert á tálar dreginn og þú lætur táldragast svo alveg afdráttarlaust. Einnig þú elur í brjósti þér hatur á öðrum kynflokkum, grimdarfulla hleypidóma og fyrirlitning á þeim, sem bágt eiga.«

Riquet leit til hans óendanlega saklausu augnaráði og Bergeret hélt áfram ræðu sinni enn þá blíðlegar en áður:

— »Ég veit það; þú hefur til að bera óljós brjóstgæði, eins og Kalíban. Þú ert fjálglyndur, þú hefur þína guðfræði og þínar siðferðishugmyndir, þú þykist gera vel. Og svo veiztu ekki hvað þú gerir. Þú gætir hússins, þú gætir þess einnig gegn þeim, sem verja það og prýða. Þessi smiður, sem þú ætlaðir að reka burt, á til aðdáanlegar hugsanir, svo einfaldur sem hann er. Þú veittir ekki orðum hans eftirtekt.

Loðnu eyrun þín heyra ekki þann, sem talar bezt, heldur hinn,

sem hrópar hæst. Og óttinn, þessi eðlilegi ótti, sem var ráðgjafi forfeðra þinna og einnig minna, þegar menn höfðust við í hellum, óttinn, sem skóp guði og glæpi, gerir þig fráhverfan hinum ólánssömu og sviptir þig allri vorkunnsemi. Og þú vilt ekki vera réttlátur. Hið hvíta andlit réttlætisins, hins nýja guðdóms, viltu ekki kannast við, en skríður frammi fyrir hinum gömlu guðum, sem eru svartir, eins og þú, af ofstopa og ótta. Þú dáist að ofsakraftinum, af því að þú hyggur hann hið æðsta afl og veizt ekki, að hann eyðir sjálfum sér. Þú veizt ekki, að allir hlekkir falla á endanum fyrir réttlátri hugmynd.

Þú veizt ekki, að hið sanna afl býr í vizkunni og að hún ein gerir þjóðirnar miklar. Þú veizt ekki, að það sem gerir lýðina fræga, er ekki heimskuhrópið, sem heyrist á almannafæri, heldur hugsunin lotningarverða, sem dylst í einhverju fátæklegu herbergi, en breiðist síðan út um heiminn og breytir svip hans.

Þú veizt ekki, að þeir gera ættjörðu sinni sóma, sem fyrir réttlætið hafa þolað fangelsi, ofsóknir og útlegð. Þú veizt ekki.«

Dr. *H.*

Nokkur kvæði.

I. LITLA EYJAN.

Litla eyjan, landið mitt,
legg ég mig í fangið þitt;
æ, hvað þér er ósköp kalt,
autt og nakið brjóstið alt!
Nakta má ei næða þig,
nei, við skulum klæða þig;
grösin verða' að græða þig,
guð og menn að fæða þig.

Kvíddu ekki, móðir mín!
Mannvænlegu börnin þín
hlakka til að hefja þig,
hlýjum klæðum vefja þig.
Skyldir þú ei þykja prúð,
þegar verður að þér hlúð,
klædd í valla' og skógar-skrúð,
skörulega fjalla-brúð!

Þroskalitla þjóðin mín
þarna liggur móðir þín
föl, því hún er fatasnauð,
fögur, hefði 'ún klæði og auð.
Langar þig ei lyfta' enni
láta' úr böndum svifta' enni?
Knálega' að þér kiptu' enni,
kónga enga giftu' enni!

Blessað litla landið mitt,
læknist sérhvert meinið þitt!
Lág eru' enn og köld vor kot,
kotruð inn í dala skot.
Æðaslög og andardrátt
æðra lífs, þar vantar mátt,
mátt, sem lyfti hugum hátt,
hátt sem stjörnuhvolfið blátt.

Litla eyjan, landið mitt,
leiftri göfgi um ennið þitt!
Lyftu, lyftu höfði hátt,
hef það upp í hvolfið blátt.

Sambúð þín við kónga' er köld.
— kunnir bezt við eigin völd. —
Fyr en aldar kemur kvöld
kannske berðu sjálf þinn skjöld.

II. FÖGUR ERTU.

Fögur ertu móðir mín
er máninn skín,
fanna- bjarta -blæjan þín
sem brúðar-lín!

Fögur ertu móðir mín
og mjúkt þitt lín,
silfur-gliti skygðu skín
öll skikkjan þín.

Hversu fríð þín ásýnd er,
hver á því sér,
að Ægir flötum fleygir sér
að fótum þér.

Frítt svo ertu, frónið mitt
og fagur-litt,
að himinn leggur höfuð þitt
við hjarta sitt.

Konung Ægir eyjan mín
gaf armlög sín,
klæddist hún því há og fín
í hermilín.

III. GOLAN MÍN.

Golan, golan mjúka mín,
mál að komast út til þín!
ó, að hallast upp við þig!
— æddu samt ei gegnum mig. —
Kippa máttu' og kasta mér,
kasta mér í fang á þér.
Þú ert svo mjúk að þú meiðir ekki,
mjúkláta fitlið þitt vel ég þekki:
snertir fyrst svo lítið, létt,
legst svo að mér fast og þétt.
Oft ég í fanginu' á vorblænum var,
veit nokkuð gjörr hvernig hagar til þar.

IV. LEYSING.

Hvein í tindum vein í vindum
vetrar-tröllið stóð á fjöllum,
meina-kindin læsti lindum,
læsti öllum vatna-föllum.

Mjúkur þytur þaut um sveitir,
þíður, góður veður-niður.
Æsti þysinn ljós og leysing
leið um hlíðar vaðals-kliður.

Niður fjallið, stall af stalli,
straumur skall í fluga-hasti.
Glumdi kall úr fossa-falli,
froðan svall í iðu-kasti.

V. HAUST.

Mökkur hafi húkir yfir,
hnjúka kafalds-slæðu vefur.
Er í vafa alt, sem lifir,
um, hvað gjafa vetur hefur.

Vetrar-óttu augun glitta;
o'naf nóttu máninn fletti,
anar hljótt sem elti 'ann skytta,
er á flótta í skýja-hetti.

Lækur skellir skoltum fulli,
skarir svella glotta illa
þó að helli haustsól gulli,
haf og velli reyni' að gylla.

VI. SÓLSTÖÐUÞULA.

Veltu burtu vetrar-þunga
vorið, vorið mitt!
Leiddu mig nú eins og unga
inn í draumland þitt;
minninganna töfra-tunga
talar málið sitt,
þegar mjúku, kyrru kveldin
kynda á hafi sólar-eldinn.
Starfandi hinn mikli máttur
um mannheim gengur hljótt,
alnáttúru aðalsláttur
iðar kyrt og rótt,
enginn heyrist andar-dráttur,
engin kemur nótt,
því að sól á svona kveldi
sezt á rúmstokkinn,
háttar ekki, heldur vakir,
hugsar um ástvin sinn:
Veit hann kemur bráðum, bráðum,
bjarti Morguninn,
grípur hana snöggvast, snöggvast,
snögt í faðminn sinn,
lyftir henni ofar, ofar
upp á himininn,
skilar henni' í hendur Dagsins
— í hjartað fær hún sting:
æ, að láta langa Daginn
leiða sig í kring!
Ganga hægt og horfa niðr'á
heimsins búnings-þing;
komast loks í einrúm aftur
eftir sólarhring,
til að fá hinn unga unað,
yndis sjónhverfing. —
Þjaki hafsól þrár um nætur,
þá er von um manna dætur!

VII. SKAMMDEGI.

Yfir glugga ísa leggur.
eldur hnugginn fóðrið tyggur.
Úti mugga eins og veggur,
inni skugginn þversum liggur.

VIII. HRÍÐ.

Í grámyrkri bylur með galdraraust þylur,
— ég galdrana skil ei, sem stormurinn þrumar, —
í ljóð-strengja-spilinu' er ljós mitt og ylur,
sem lyftir mér til ykkar, vorið og sumar!

Ég syng fyrst mig langar, og sál mín fékk strengi,
þó söngur minn fangelsin andlegu' ei sprengi,
svo sofna' eg í fanginu' á angandi engi,
en yrki nú þangað til — guð veit hvað lengi.

Ólöf Sigurðardóttir.

Bjartsýni og svartsýni.

Það má skifta öllu kyni mannanna með einni aðalskiftingu í tvo flokka: bjartsýnismenn og svartsýnismenn.

Bjartsýnismaðurinn er léttlyndur, hefir sterka trú á framtíðinni og traust á mönnum; hann trúir á hið góða sem skapandi og sigrandi kraft, er alt af sé að ná meiri og meiri fullkomnun í heiminum. Hann kannast við, að örvæntingarskuggar svífi yfir og í mannlífinu, en hann sér sól ánægju og gleði skína gegnum hvert mótlætisský og kasta friðarbjarma á allan heiminn.

Honum er það jafnljóst, að eins og einn sólskinsdagur getur ekki breytt vetrarmánuðunum í sumar, þannig er óhapp engin sönnun fyrir því, að alt lífið sé samanhangandi mishappa og harma tíð.

Hann hefir komist að raun um að aðeins sá, sem sáir, getur vænt uppskeru, en sá, sem engu vogar, getur einskis vænt.

Svartsýnismaðurinn aftur á móti er höfundur efasemdarinnar og óttans, tortrygninnar og deyfðarinnar; hann sér alstaðar eymd og afturför og segir »heimur versnandi fer«. Sakir ótrúar sinnar á lífinu og heiminum sér hann yfir vofa óhöpp og sorgir og hinn eyðandi kraft altaf vera að fá meiri og meiri yfirráð; hann viðurkennir enga framsókn eða framþróun og er vantrúaður

á alt nema afturförina. Hann vantar trú á sjálfum sér, og vantreystir því öðrum. Hann sáir engu og getur því engrar uppskeru vænst; hann vogar engu og vinnur ekkert. Hann er hræddur og hikandi, honum miðar hvorki fram né aftur, hann stendur altaf í sömu sporum.

Stefna bjartsýnismannsins segir: *starfaðu.*

Stefna svartsýnismannsins segir: *gerðu ekki neitt.*

Hver stefnan hefir gert meira gagn í heiminum?

Bjartsýnismaðurinn hugsar og framkvæmir.

Svartsýnismaðurinn efast og leggur árar í bát.

Það eru ekki svartsýnismennirnir, sem hafa hrundið framfarafyrirtækjum á stað. Það eru ekki þeir, sem hafa bygt járnbrautirnar, stórhýsin, skipin og ýtt þeim ótrauðir út á hin ókönnuðu heimshöf, þeir hafa ekki bygt brýr yfir ófæru árnar straumhörðu, ekki höggvið járnbrautagöng í gegnum fjöllin, ekki ræktað frjósama akra á berum, bláum klettinum, ekki bygt verksmiðjurnar eða komið neinum framförum eða þægindum á í heiminum, sér og meðbræðrum sínum til handa.

Alt þetta hafa bjartsýnismennirnir gert. Það eru þeir, sem hafa gefið heiminum þá ytri mynd, sem hann nú hefir hvað mentun, þjóðmenning og verklega framför snertir. Þeir halda altaf í áttina áfram, keppa að hærra og hærra fullkomnunartakmarki.

Til að stuðla að heimsframþróuninni getur því ekkert spursmál verið, hverri skoðuninni beri að fylgja.

Reyndar hepnast ekki öllum bjartsýnismönnum störf sín, en þeim sem hepnast þau, eru bjartsýnismenn. Starfshepnin er árangur viðleitninnar, og bjartsýnin er viðleitninni sterkara hvatameðal en nokkuð annað.

Mishepnanirnar umkringja svartsýnismanninn og elta hann eins og skuggi. Vantraustið fyllir hann kvíða, hann þorir ekkert að takast á hendur og sýni hann viðleitni í einhverja átt, er hún vanalega svo óæfð, þróttlítil og ófullnægjandi, að árangurinn verður lítils nýtur. Maður, sem er firtur von, trú og trausti og byrjar eitthvert starf í því ástandi, getur aldrei borið úr býtum annað en sífelda mishepni með störf sín, hvort sem hann vinnur fyrir sjálfan sig eða aðra.

Enginn getur búist við eða fengið góðan árangur af starfi sínu nema sá, sem leggur fram beztu, beztu kraftana, sem hann á til, sem grípur og notar tækifæri, sem honum berast að höndum

svo vel sem mögulegt er. Maður, sem aldrei hristir höfuð yfir hlutunum né segir: »þetta er ómögulegt«, gengur vanalega sigri hrósandi af hólmi við þá erfiðleika, er hann hefir átt við að stríða. Hann sigrar af því hann reynir.

Hinn, sem aftur á móti segir strax og til starfsins kemur »þetta er ómögulegt«, og leggur hendur í skaut með þeirri hugsun og þeim ummælum, getur engu nýtu til leiðar komið.

Enginn, sem mikilvægt starf eða fyrirtæki hefir með höndum, skyldi leita ráða hjá svartsýnismanninum, sem efinn, vantraustið og deyfðin torvelda alla hluti, heldur hjá hinum bjartsýna, þeim manni, er opin augu hefir fyrir bæði því, sem með og móti mælir, sem leggur niður fyrir sér kostnað og ábata, og sem hefir reynt þann sannleik, að »sveltur sitjandi kráka, en fljúgandi fær«.

Hinir miklu prédikarar og rithöfundar Emerson, Beecher, Lowell, Whittier — öll þessi mikilmenni eru bjartsýnismenn. Mestu skörungar í iðnaðar-, verzlunar og hagfræðismálum eru og bjartsýnismenn. Carnegie, Frick, Harriman, Field, Hill, Schwab, Rockefeller eru allir bjartsýnismenn, og marga fleiri slíka mætti telja hér upp. Enginn þessara manna hefði orðið það, sem hann nú er, ef hann hefði haft svartsýnar skoðanir. Það er bjartsýnin, sem hefir blásið þeim í brjóst þreki og starfshygni, til að takast á hendur viðurhlutamikil verk í nefndum greinum, og leysa þau af hendi með sérlega miklum og góðum árangri.

Traustið á forsjónina, traustið á þeirra eigin dómgreind, og hugrekki til að framkvæma ákvæði hennar, hafa verið aðal lyndiseinkennin, sem hafa smám saman flutt þá þrep af þrepi upp eftir stiga hamingjunnar. Líf slíkra manna eru hugvekjur, sem hver einasti maður hefir gott af að kynna sér og hafa til hliðsjónar í baráttunni fyrir sínu eigin lífi.

Undir hverjum fánanum viltu hefja lífsbaráttuna? Hvort heldur undir hinum hangandi fána rýrnunarinnar, ættleraskaparins og ómögulegleikans, eða undir hinu blævakta fylkingarmerki áræðisins, framsóknarinnar og fullkomnunarinnar?

(»LÖGBERG«).

Sýnishorn íslenzku frá 16. öld.

Árið 1555 gaf vísindamaðurinn Conrad Gesner í Zürich út bók sína »*Mithridates*«, sem var fyrsta yfirlitið, er nokkuð kvað að, yfir öll þau tungumál, bæði lifandi og dauð, sem menn þá kunnu skil á. Eins og svo oft hefir verið gert á síðari tímum notaði hann þar sem sameiginlegan texta Faðirvorið eða hina drottinlegu bæn, »*ut et facilius esset conferre inter se linguas quae orationem exprimerent eandem: et in brevissimo sanctissimoque argumento id fieret.* Á bls. 40 a. sýnir hann »Faðirvor« á íslenzku, og er það, að minni vitund, elzta sýnishornið af íslenzkum texta, sem birt hefir verið fyrir utan Norðurlönd, og hefir það að því leyti nokkra sögulega þýðingu.

Áður en bók Gesners kom út hafði Faðirvor verið prentað á íslenzku í Nýja testamenti Odds Gottskálkssonar, sem kom út í Hróarskeldu 1540. Herra bókavörður Sigfús Blöndal hefir sýnt mér þá góðvild að senda mér afrit af þeirri þýðingu á Faðirvori bæði í Lúkasarguðspjalli og í Matteusarguðspjallinu. Sýnir hin mismunandi orðaskipun[1] ótvíræðlega, að Gesner hefir ekki tekið sinn texta eftir prentuðu þýðingunni, enda mundi hann þá heldur ekki hafa vanrækt að geta um heimildarrit sitt, því á öðrum stöðum getur hann heimilda sinna. Annars þarf ekki slíkra vitna við, því hin hræðilega meðferð hans á textanum sýnir, að hann getur ekki hafa tekið hann eftir neinni prentaðri bók. Af öðrum stöðum í Mithridates má og sjá, að Gesner hefir gert sér far um að útvega sér uppskriftir af Faðirvori á útlendum tungum, og í hinu íslenzka Faðirvori hans eru villur, sem ekki er unt að skýra öðruvísi, en að þær stafi frá misskilningi eða mislestri á skrifuðum texta.

Ég set nú hér texta Gesners og bæti svo við undir hverri sérstakri bæn þeim texta, er gera má ráð fyrir að hann hafi haft fyrir sér.

---

[1] Í þriðju bæninni hjá Gesner (*verdi tinn vile, suoms ai himme, so ai podu*) er »himininn« fyrst nefndur, en síðan »jörðin« í samræmi við gríska og latneska textann hjá Matt. 6, 10. En í Testamenti Odds frá 1540 stendur: *verdi þin̄ vilie so a Jordu sem a himne,* og eins í Guðbrandarbiblíu frá 1584: *so a Jordu sm̄ a Himne.* Í texta Lúkasar vantar þriðju bænina, en í báðum íslenzku þýðingunum er henni skotið inn eftir texta Matteusar.

1. *Bader vor, sun ert ai himmum, helgizt bitt namb ti.*
Fader vor, sem ert a himnum, helgizt þitt nafn til.
Orðmyndirnar *sun, ai* og *himmum* má skýra sem mislestur á hinum skrifuðu orðum »sem«, »a« og »himnum«; *namb* f. »nafn« er aftur ein af þeim breytingum, sem Gesner víða hefir leyft sér að gera til að nálgast upprunamynd orða. Orðið *ti* (til) á við næstu bænina.
2. *komi titt rike.*
(til) komi þitt rike.
3. *verdi tinn vile, suoms ai himme, so ai podu.*
verdi þinn vile, suo sem a himne, so a jördu.
himme, podu stafa óefað af mislestri.
4. *burd vort dagligt geb tu osz i dag.*
braud vort dagligt gef þu oss i dag.
5. *og bergeb osz skullden vorn, suo sem vi bergebun skulldun vorn.*
og fyrgef oss skullder vorar, suo sem vier fyrgefum skulldurum vorum.
6. *ant leid osz e ki breisl ni helldur brelsa tu osz ber illu. tatz sie.*
(og) inn leið oss ecki (i) freistni, helldur frelsa þu oss fra illu. þat sie.
breisl ni fyrir »freistni« bendir enn greinilega á skrifaða heimild. *Þat sie* svarar til »amen«.

Á undan þessu »Faðirvori« hefði Gesner eins vel getað ritað, eins og hann hefir gert á undan því ungverska (bls. 50 b.): *nescio quam recte scripta. ego conferendo singulas dictiones extricare me non possum, sed ut accepi ita adscribam.* En þegar þess er gætt, að þessar íslenzku setningar eru hin fyrsta fálmandi tilraun til að kynnast norrænni tungu á Þýzkalandi, þá geta menn ekki bundist þess, að líta á þær með nokkrum forvitnisaugum.

R. Meissner.

Aths. Faðirvor Gesners stafar heldur ekki frá handritum af Homilíubókinni íslenzku, því báðar þær þýðingar, sem í henni eru (bls. 33—35 og 195—199), eru frábrugðnar texta hans. Faðirvorið í Homilíubókinni hljóðar á síðara staðnum þannig:

Faþer váʀ sa es ert í himnom — helgesc nafn þitt. — Til kome ríke þitt. — Werþe vile þiɴ svasem á himne sva oc a iorþo. — Brauþ várt hversdaglect gefþu oss í dag. — Oc fyr gefþu oss skulder órar. svasem vér fyr gefom sculdorum órum. — Oc eigi leiþer þu oss í freístne — heldr lꜹstv oss fra illo. þat se.

RITSTJ.

Sjálfstjórnarmálið í blöðum Dana.

Áður en þingmannaleiðangurinn til Danmerkur hófst var því haldið fram í blöðum stjórnarliðsins íslenzka, að ekki mætti minnast á pólitisk deiluatriði í þeirri för. Það væri sjálfsögð kurteisisskylda að þegja um þau. Menn ættu aðeins að njóta matar og drykkjar og góðra atlota sem hæverskir gestir og láta ekki á neinni óánægju bera. Sama var og uppi á teningnum hjá sumum landvarnarmönnum, svo sem sýslumanni Einari Benediktssyni, sem skrifaði allákafa grein um það í »Dagfara«. Aftur héldu þjóðræðisblöðin því fram, að annaðhvort bæri að hafna boðinu algerlega eða nota förina til að setja fram kröfur Íslendinga og ræða þær við danska stjórnmálamenn. Það væri meiningarlaust, að fulltrúar þjóðarinnar færu til Danmerkur til þess eins, að éta þar og drekka og »lifa í vellystingum praktuglega«, en nota ekki tækifærið til að hreyfa áhugamálum þjóðarinnar. Með þeim huga og fyrirætlun tóku og andstæðingar stjórnarinnar þátt í förinni, og smámsaman þokaðist stjórnarliðið í sömu áttina, þótt ekki yrði það fyllilega fyr en á síðustu stundu, þegar einskis annars var úrkosta lengur.

Fyrsta fótmálið stigu menn þegar á leiðinni á »Botníu«. Þar héldu þingmenn fund og tókst að verða sammála um viss meginatriði í kröfum Íslendinga gegn Dönum. En tekið hafði ráðherrann það fram, og lagt ríkt á, að ekki mætti hreyfa þessum kröfum opinberlega, heldur aðeins stinga þeim út í prívat viðræðum við sessunauta sína, er verða kynnu í veizlusölum og annarstaðar. Og því mun stjórnarliðið hafa ætlað að hlíta.

En það fór á annan veg, sem betur fór. Jafnskjótt og til Hafnar kom, tók minnihlutinn að fara á kreik og reyna að ná í mikils metna stjórnmálamenn til viðtals, einkum foringja hinna ýmsu þingflokka Dana. Reyndar var hann afarilla settur í því efni, þar sem hann bæði var svo fámennur (5 hans manna eftir heima á Íslandi), og svo var þétt á skipað með veizluhöld og sýningar, að svo mátti heita að ekki gæfist einnar stundar ráðrúm frá þeim frá morgni til kvelds. En nokkuð mátti nota ferðirnar, bæði í járnbrautavögnum og annarstaðar, til að ræða við menn, og er óhætt að segja, að einskis var látið ófreistað í því efni. Einn af

þjóðræðismönnum, ritstjóri Skúli Thoroddsen, lagði og Jótlandsferðina undir höfuð og sat kyr í Kaupmannahöfn og ræddi þar við nokkra danska blaðamenn og fleiri. Kom þá í ljós, að hann »gat ekki þagað«, eins og sumir stjórnarmenn komust að orði, því hann reit þá snjalla grein í »Politiken« um kröfur Íslendinga. Var að henni gerður hinn bezti rómur, sem sýndi, að ekki er það neitt óráð að reyna að skýra málið fyrir Dönum. Þá stefndi og þriggja manna nefnd úr minnihlutaliðinu foringjum flestra hinna dönsku flokka, hverjum í sínu lagi, á fund með sér, og ræddu við þá um kröfur Íslendinga. Urðu undirtektir þeirra hinar beztu og hétu þeir liðsinni sínu. Var að lokum svo komið, að sú nefnd átti ekki aðra eftir en foringja stjórnarliðsins danska (»umbótaflokksins« svokallaða), en þeir kynokuðu sér við að ræða málið við minnihlutamenn eina sér og vildu annaðhvort að allir þingmenn eða fulltrúar allra þingflokkanna íslenzku tækju þátt í samtalinu. Sneri þá dr. Valtýr (sem mest hafði beizt fyrir að koma mönnum saman til viðtals) sér til héraðslæknis Guðmundar Björnssonar og bað hann að styðja að því sín megin, að stofnað yrði til almenns fundar meðal þingmanna og ríkisþingsmanna og hét hann góðu um. Gengust og nokkrir danskir þingmenn fyrir hinu sama sín megin, enda varð það og úr, að sá fundur var haldinn í ríkisþinghúsi Dana 29. júlí. Voru þar staddir álíka margir ríkisþingsmenn og alþingismenn og tveir hinna dönsku ráðherra, forsætisráðherrann Christensen og dómsmálaráðherrann Alberti. Þeir töluðu báðir fleirum sinnum. Þar var og ráðherra vor, en hann lét lítið á sér bera, því hann sagði ekki eitt einasta orð. Af hendi alþingis töluðu þrír framsögumenn, er til þess höfðu verið nefndir, hver af sínum flokki, en auk þess þrír aðrir þingmenn síðar meir.

Þess var óskað, að ekki væri skýrt frá þeim umræðum í blöðum, sem þar fóru fram, og skal því ekki nánar að þeim vikið. Þess eins skal getið, sem kalla má mikil og óvænt gleðitíðindi, að öllum þingmönnum tókst þar að verða nálega sammála um kröfur vorar gegn Dönum. Munurinn var að minsta kosti svo lítill (lá mest í orðalagi), að Danir urðu hans ekki varir, og virtist alt alþingi standa sem einn maður — jafnvel í undirskriftarmálinu hvað þá heldur öðru. Þetta varð með því móti, að allir ræðumenn stiltu svo orðum, að kröfurnar kæmu aðeins fram í stórum dráttum, meginatriðin ein, en á afleiðingaatriði og fullkomin sérmálaatriði var ekki minst.

Að því leyti sem alþingi þannig tókst á þessum fundi að koma fram sem einn maður með kröfur sínar gegn Dönum, mega Íslendingar vera stoltir af framkomu fulltrúa sinna. Því eftir því sem út leit áður en að heiman var haldið, virtist ekki mikil von um, að svo vel mundi takast. En minnihlutinn sýndi hér þá afneitun, að takmarka sig við ákveðin meginatriði og stjórnarliðið sýndi þá afneitun að yfirgefa fyrri afstöðu sína og fylgja minnihlutanum að málum í öllum kröfum hans. Eiga hvorirtveggju miklar þakkir skildar fyrir framkomu sína, og er óþarfi að rekja, hvað stjórnarliðinu hafi til gengið að snúa svo skjótlega við blaðinu. Hvað annað en skyldurækni við þjóð sína og nývöknuð tilfinning fyrir sannleiksgildi því, er kröfur og stefna minnihlutans hefði við að styðjast?

Einmitt þetta, að alþingi fylkti sér einróma um hinar framsettu kröfur, hafði mikil áhrif á Dani og kom það þegar ljóslega fram í svörum þeirra á fundinum. Sama hefir og skýrt komið fram í blöðum Dana eftir að þingmenn voru farnir. Þar hefir hver greinin rekið aðra um kröfur Íslendinga, og ber allar að einum brunni, að sjálfsagt sé að uppfylla þær. Þær séu ekki nema sanngjarnar. Reyndar hafa hin eiginlegu stjórnarblöð fremur lítið látið til sín heyra, svo að oss sé kunnugt, en svo má heita, að blöð allra annarra flokka hafi nú þegar tjáð sig hlynt kröfunum, og er þá meirihluti hinnar dönsku þjóðar og fulltrúa hennar á bandi Íslendinga. Sigurinn er því vís, ef Íslendingar nú kunna að smíða meðan járnið er heitt, og geta — eins og á ríkisþingshússfundinum — látið innbyrðis flokkadeilur lúta í lægra haldi fyrir heill landsins og sjálfstæði.

Með því vér þykjumst þess vissir, að lesendur Eimr. fýsi að sjá afstöðu danskra blaða til málsins, skulum vér nú tilfæra ummæli nokkurra hinna helztu meðal þeirra.

»POLITIKEN« (aðalblað hinna óháðu vinstrimanna) flytur 31. júlí alllanga grein um heimsókn þingmanna og hljóðar niðurlag hennar svo:

»Alt virtist benda á, að pólitisk menning sé á háu stigi hjá Íslendingum. Þeir vita hvað þeir vilja, bæði að því, er kemur til stjórnmálanna og til fjármála þeirra og atvinnumála. Stjórnmálakröfur sínar hafa þeir sett fram skýrt og skorinort, sem vér síðar skulum minnast á; og þeir hafa krafizt, að þær yrðu rannsakaðar og metnar af milliþinganefnd, er skipuð sé fulltrúum allra flokka bæði á alþingi og á ríkisþinginu.

Ef Friðrik konungur VIII. kemur til Íslands næsta sumar, munu hinir frjálsu borgarar og bændur Íslands taka sæmilega á móti honum. En sjálfsagt verður mikill munur á því, hve hjartanlegar viðtökurnar verða, eftir því hvort hann kemur færandi hendi með nefndarskipunina eða ekki«.

4. ágúst flytur »Politiken« enn aðra grein með fyrirsögninni: »Kröfur Íslendinga« og hljóðar hún þannig:

»Það vill svo vel til, að óskir Dana og Íslendinga að miklu leyti fallast í faðma. Íslendingar heimta fyrst og fremst, að það verði gert skýrt og vafalaust, hver stjórnarleg staða þeirra í ríkinu er. Hins sama hlýtur hver danskur maður að óska. Við þann hálfleik er alls ekki unandi, sem nú á sér stað, þar sem enginn getur sagt með neinni vissu, hvort ráðherra Íslands er meðlimur hins danska ríkisráðs eða ekki, því herra Hafstein tekur sér, sem kunnugt er, ekki sæti á ráðherrabekknum, þegar hann kemur á ríkisþingið, heldur í sendiherrastúkunni. Þessi hálfleikur hlýtur að verða óþrjótandi uppspretta að tortrygni milli Dana og Íslendinga. Því næst krefjast Íslendingar þess, að hinn nýi lagagrundvöllur undir stjórnarlegri stöðu Íslands í ríkinu verði ekki einungis samþyktur af ríkisþinginu danska, heldur líka af alþingi Íslendinga. Unz þessari kröfu er fullnægt, geta Íslendingar ekki þózt öruggir um réttarsamband sitt við Dani; því þeir munu jafnan bera kvíðboga fyrir því, að löggjafarvald Dana kunni að gera breyting á eða jafnvel kippa fótum undan þeirri réttarstöðu, sem það með eindæmis ályktun sinni hefir veitt Íslendingum. Sérhver danskur maður hlýtur að óska, að allri ástæðu fyrir slíkum kvíðboga sé hrundið, og að grundvöllurinn undir réttarsambandi landanna sé gerður tryggur. Í nánu sambandi við þetta stendur undirskriftarmálið; en fram úr því verður auðvelt að ráða, þegar menn eru búnir að koma sér saman um þau veruleika-atriði, sem undirskriftin aðeins er formlegt eða ytra tákn fyrir.

Hin fornu skuldaskifti milli Íslands og Danmerkur, sem eru þannig til komin, að danska ríkið sló, þegar siðabótin komst á, eign sinni á klaustureignirnar íslenzku, hafa að nokkru leyti verið útkljáð þannig, að miklum hluta af þessum eignum hefir verið skilað aftur til landssjóðsins íslenzka; en nokkuð af þeim var selt meðan Danmörk hafði umráð þeirra og af Íslands hálfu voru gerðar kröfur um skaðabætur fyrir tjón það, sem Danmörk hefði gert Íslandi með einokunarverzluninni. Þetta hefir alt verið reiknað út og gert að stofnfé, sem þær 60,000 kr., sem Danmörk árlega greiðir Íslandi, eru vextir af, en sem af mörgum er skoðað sem tillag. Nú óska Íslendingar, að þetta stofnfé sé útborgað með óuppsegjanlegum ríkisskuldabréfum, svo að ljóst verði að þessar 60,000 kr. eru vextir, en engin ölmusa. Þessari kröfu munu naumast margir Danir skorast undan að fullnægja, og um réttmæti kröfunnar vilja Íslendingar láta milliþinganefnd dæma, eftir að málið hefir verið rannsakað.

Íslendingar heimta aðeins rannsókn á því, hvað þeim beri með réttu og hvernig staða þeirra í hinu danska ríki verði bezt trygð á stjórnskipulegan hátt. Fyrst eftir að slík rannsókn hefir verið gerð

af milliþinganefnd, er skipuð sé mönnum úr öllum flokkum úr báðum löndunum, óska þeir, að hönd sé lögð á verkið.

Með þessu móti má eyða hinni miklu og römmu beizkju Íslendinga gegn oss Dönum. Það má alt gera með samningum og í bróðerni. Þess vegna ættu menn án alls tillits til flokka og án ónauðsynlegs dráttar að byrja á þessum samningum«.

5. ágúst flytur »Politiken« enn þriðju greinina með fyrirsögninni »Íslenzka nefndin«, og hljóðar hún þannig:

»Á fundi þeim, sem Íslendingar héldu á »Botníu« á leiðinni hingað, komu þeir sér, án tillits til flokka, ekki aðeins saman um, hvernig þeir skyldu einskorða stjórnmálakröfur sínar, heldur líka um að setja þær fram í Danmörku sem einróma kröfu af hálfu allra Íslendinga. Þeir urðu ásáttir um, að flokkadeilur þeirra innbyrðis, sem oft eru ærið harðar, skyldu látnar lúta í lægra haldi gagnvart framsetningunni á kröfum allra Íslendinga gegn Dönum. Menn geta ekki annað en dást að því, hve fyllilega þeim tókst einmitt þetta síðastnefnda. Meðan þeir dvöldu hér í Danmörku létu þeir ekki í eitt einasta skifti brydda á neinum flokkadeilum sín á milli. Gagnvart oss Dönum voru þeir allir Íslendingar og samtaka.

Þetta varð til að gefa kröfum þeirra afl og skapa virðingu fyrir þeim. Það ber líka vott um hátt menningarstig í pólitík.

Íslendingar vita ekki aðeins í stórum dráttum, hvers þeir vilja krefjast af Dönum, en þeir hafa líka gagnhugsað málið í öllum atriðum, alt niður að aðferðinni, sem beita eigi við að koma kröfunum fram.

Þetta sýndi sig meðal annars í því, að þeir kröfðust ekki skipunar á milliþinganefnd svona rétt út í bláinn, heldur gátu fyrst og fremst skýrt kveðið á um, hvað hún ætti að fást við, og því næst var þeim algerlega ljóst, hvernig hún ætti að vera skipuð.

Í því efni eru sem sé sérstakir erfiðleikar. Ef Íslendingar hefðu verið gersneyddir pólitiskri menning, mundu þeir hafa heimtað, að alþingi og ríkisþing skyldu kjósa jafnmarga menn í nefndina. Ef þeir hefðu ekki náð meiri pólitiskum þroska, en — eins og hið núverandi stjórnarlið Dana — að láta tillitið til flokksins ganga fyrir öllu, mundu þeir ekki hafa hugsað sér annað gjörlegt, en að meirihlutinn á alþingi skipaði meirihluta hinna íslenzku sæta í nefndinni.

En Íslendingar, sem hafa glögt og vel þroskað pólitiskt auga, sáu einmitt þá dagana, sem þeir dvöldu hér, að danska ráðaneytið að nokkru leyti eyðilagði konungsúrskurðinn um nefndina, sem skipuð var til að fjalla um breyting á utanríkisráðaneytinu, með því að ráðaneytið einungis af tilliti til flokks síns skipaði öðrum eins mönnum og A. Nielsen og Jensen-Sønderup í þá nefnd, þótt þeir beri ekki frekara skyn á utanríkismálefni og atvinnumál bæja en kötturinn. Aðeins stjórnarliðið og bandamenn þess, hinir óháðu hægrimenn, fengu sæti í þessari nefnd.

Þetta vakti þann geig hjá Íslendingum, að þeir einmitt kröfðust þess, að allir danskir flokkar skyldu eiga fulltrúa í þeirri nefnd, sem þeir óska að fá skipaða; og til þess að það gæti orðið, tóku þeir í viðræðum við danska ríkisþingsmenn fram, að þeir væru fúsir á að láta

ríkisþing Dana kjósa meira en helming nefndarmanna. Þeim sætum, sem kæmu á Íslendinga, mundu þeir skifta þannig með sér, að allir flokkar á alþingi hefðu fulltrúa í nefndinni.

Krafa þeirra er, að nefndin einmitt verði þannig skipuð, að hún geti orðið eins og spegilmynd beggja þjóðanna, en ekki tveggja meira eða minna aulalegra stjórnarflokka. Við rannsóknina, umræðurnar og ályktanirnar um samband Íslendinga og Dana ætti hvorugum megin nokkurt tillit til flokka að koma til greina«.

»ØSTSJÆLLANDS FOLKEBLAD« (óháð vinstriblað) flytur 3 greinar um málið (29. og 30. júlí og 3. ág.) og eru þær allar mjög góðviljaðar í garð Íslendinga. Úr þeim skulum vér til sýnis tilfæra tvo kafla:

»Flokkarnir íslenzku standa mjög andvígir hvor öðrum, jafn andvígir og flokkarnir í Danmörku. Harðneskjan og bituryrðin, sem menn kannast við úr sögunum, kemur enn fram í nútíðarlífinu pólitiska á Íslandi. Menn hlífa ekki mótstöðumanni sínum, þó menn höggvi hann ekki í herðar niður né brenni hann inni. En hve andvígir sem flokkarnir íslenzku standa hvorir gegn öðrum, um eitt eru þeir þó sammála í aðalatriðinu, þó ekki sé það í öllum einstökum atriðum — og það er um sjálfstæði Íslands .....«

»Vér skýrðum í miðvikudagsblaðinu frá »kröfum Íslendinga«, að því er snertir samband þeirra við Dani. Þessar kröfur voru í stuttu máli sem hér segir:

Sambandi Danmerkur og Íslands skal skipa með lögum, sem komi fram sem frjáls samningur milli landanna — í stað þess að vera ályktun gerð af danska ríkisvaldinu einu.

Sem merki þess, hvernig stjórnarlegu sambandi beggja landanna er varið, skal Íslandi tilskilið jafnrétti við Danmörku í titli konungs, þannig að konungur einnig heiti »konungur Íslands«.

Árstillag Dana til Íslands (60,000 kr.) skal niður falla, en í þess stað greiðir Danmörk landssjóði Íslands í eitt skifti fyrir öll 1 1/2 miljón kr. (Íslendingar álíta þetta tillag úr ríkissjóði Dana alls ekki neina gjöf, heldur þvert á móti sem skaðabætur, sem þeir eigi fullan rétt á, af því Danmörk hafi fyr meir slegið eign sinni á íslenzkar kirkjueignir).

Ráðherrann íslenzki, en ekki forsætisráðherra Dana, skal framvegis undirrita skipun eftirmanns síns.

Dómsvald hæstaréttar Dana sem æðsta dómstóls í íslenzkum málum skal flutt til landsyfirréttarins íslenzka.

Þetta þýðir í fám orðum sagt: Íslendingar vilja bæði í pólitisku, fjárhagslegu og réttarfarslegu tilliti vera lausir við forráð Dana og aðeins hafa konunginn og utanríkissjórnina sameiginlega við oss. Um þessar kröfur virðast hinir íslenzku stjórnmálamenn að vera sammála.....

Hvernig munu menn nú hér í Danmörku snúast við þessum kröfum Íslendinga? Í fyrsta bragði munu þær líklega ofbjóða einstöku dönskum afturhaldsmönnum, sem líta með augum liðinna tíma á samband landanna. En kunnum vér rétt að sjá, mun meirihluti danskra borgara við

nánari íhugun geta samþykt þessar kröfur í öllum aðalatriðum. Vér fáum að minsta kosti ekki séð, hvað ætti að aftra þeim frá að gera það. Og það verður líka nokkur tími til að glöggva sig á málinu. Jafn víðtækar kröfur ná auðvitað ekki fram að ganga á hálfum mánuði. Það verður að prófa þær í öllum einstökum atriðum, einnig sökum afstöðu Danmerkur — t. d. til konungdómsins. En þær bregða upp réttu marki. Og leiðin að þessu marki virðist hvorki geta orðið löng eða þröng. Því fyr sem menn leggja út á hana, því meiri von er um að það takist, að ná markinu í sátt og samlyndi og von um sameiginlega framtíð fyrir bæði löndin«.

»SOCIAL-DEMOKRATEN« (aðalblað jafnaðarmanna, með rúmlega 52,000 kaupendur) flytur 3 ágætar greinar um stjórnarmálið (2., 3. og 4. ág.), þar sem skýrt er frá núverandi stjórnarfari Íslands, göllum þess og hvernig það sé undir komið. Því miður verðum vér rúmsins vegna að láta oss nægja að tilfæra niðurlag annarrar greinarinnar. Það hljóðar svo:

»Hinar pólitisku kröfur Íslendinga má í stuttu máli draga saman sem hér segir:

1. Þeir krefjast endurskoðunar á stöðulögunum (2. jan. 1871), þannig að réttarstaða Íslands gagnvart Danmörku sé nánar ákveðin og á annan veg en nú, einkum með því, að hin sameiginlegu mál beggja landanna séu tiltekin og nefnd í lögunum, en öll önnur mál séu skoðuð sem sérmál Íslands og heyri sem slík undir löggjafarvald alþingis.
2. Þeir heimta sjálfstætt ráðaneyti með ábyrgð fyrir alþingi, með t. d. 3 ráðgjöfum, er sé skipað af konungi með undirskrift forseta hins íslenzka ráðaneytis, en ekki forsætisráðherra Dana. Ef svo vill verkast heimta þeir, að fulltrúi fyrir framkvæmdarvaldið (landstjóri) sé skipaður á Íslandi.
3. Þeir krefjast að fá fullan atkvæðisrétt við setning þessa nýja skipulags, og álíta því að skipa beri nefnd manna af Dönum og Íslendingum til að undirbúa þau lagafyrirmæli, sem þessi nýja skipun krefur.
4. Þeir krefjast, að þeim 60,000 kr., sem árlega eru tilfærðar í fjárlögum Dana sem »tillag til Íslands«, sé snúið í stofnfé og öll upphæðin útborguð landssjóði Íslands, ef svo vill verkast með óuppsegjanlegum ríkisskuldabréfum.

Hér við bætist, að því er minniblutann snertir, að menn heimta að hið núverandi alþingi sé rofið og stofnað til nýrra kosninga samkvæmt hinum nýju og frjálslegri kosningalögum.

Jafnaðarmannaflokkurinn hér í Danmörku styður að sjálfsögðu þessar kröfur, sem allar miða að því, að ná meira pólitisku frelsi og meiru pólitisku sjálfstæði. Góð sambúð Dana og Íslendinga getur aðeins komist á í skjóli pólitisks frelsis og pólitisks sjálfstæðis. Og hins vegar getur Ísland því að eins komið upp og eflt hinar miklu atvinnu-

lindir sínar til fjárhagslegs ágóða fyrir þjóðina, að því sé frjálst að skipa högum sínum samkvæmt því, sem þörf lands og þjóðar krefur. Ríkisþing Dana mun að öllum líkindum þegar á komandi þingi (í haust) taka að fást við þessi íslenzku mál. Það mun þá vissulega sýna sig, að heimsókn alþingis mun bera góða ávexti, sumpart með því, hve menn nú gefa Íslandi margfalt meiri gaum eftir heimsóknina, og sumpart með þeirri auknu þekkingu á högum Íslendinga, sem danskir ríkisþingsmenn hafa fengið við samvistina við stéttarbræðurna íslenzku«.

Í þriðju greininni er langt mál um, hvað gera eigi frá Dana hálfu til þess að koma betur fótum undir atvinnuvegi Íslendinga, og á hvern hátt eigi að gera það, svo að Íslendingar sjálfir, en ekki danskir auðkýfingar, njóti hagnaðarins af því. Þar er því meðal annars haldið fram, að þar sem fiskiveiðarnar samkvæmt stöðulögunum séu sérmál Íslands, þá sé auðsætt, að fiskiveiðar í landhelgi við Ísland séu eingöngu eign Íslendinga, en ekki Dana. Þeir eigi þar einskis frekari réttar að njóta en aðrir útlendingar. Skorar blaðið sterklega á Íslendinga að gjalda vel varhuga við dönskum auðkýfingum, sem nú séu að fara á kreik til að teygja klær sínar út til Íslands.

»KØBENHAVN« (einasta blað stjórnarflokksins í Khöfn, annað en blað Albertis »Dannebrog«, sem náttúrlega vill sem minst um endurskoðun tala) flytur 31. júlí grein um heimsókn þingmanna og skýrir þar meðal annars frá þinghússfundinum, sem það lætur stjórnina hafa kallað saman. En það ritar mjög varlega um hann, skýrir ekki frá, hverjar kröfur Íslendinga hafi verið, en segir aðeins, að ekki hafi á vantað, að þær hafi verið greinilegar, og að það sé sannfæring blaðsins, að samkomulag um þær muni nást. En meiri áherzlu leggur þó blaðið á annan fund, sem innanríkisráðgjafinn hafi samankallað og nokkrir þingmenn tekið þátt í, til að ræða um samvinnu milli Dana og Íslendinga í atvinnumálum til fjárhagslegs hagnaðar fyrir hvoratveggju, og á þar einmitt við samskonar tilraunir frá Dana hálfu, sem »Social-Demokraten« varar Íslendinga mest við í síðustu grein sinni.

»NATIONALTIDENDE« (hægriblað) flytur 4. ág. alllanga grein um málið, þar sem skýrt er frá kröfum Íslendinga, og þær svo að lokum dregnar saman í eina stutta setningu, sem höfð er eftir einum alþingismanninum: »Við viljum hafa sameiginlegan konung og sameiginlegan fána. Við viljum halda áfram að vera í sam-

bandi við Danmörku; en við viljum fá að ráða okkar eigin málum sjálfir«.

»Um alt þetta má semja,« bætir svo blaðið við. »Að eins einu verður að vorri skoðun að halda fast fram sem ófrávíkjanlegri kröfu, sem sé: sömu réttindi á Íslandi fyrir Dani og fyrir Íslendinga; sömu réttindi í Danmörku fyrir Íslendinga og fyrir Dani«.

En 16. ág. flytur sama blaðið aftur aðra grein aðsenda, og kveður þar við annan tón. Er þar sýnt fram á, að ófært sé að ganga að kröfum Íslendinga, því þá falli danska ríkið í mola og Ísland verði sjálfstætt konungsríki, sem hafi konunginn einan og fánann sameiginlegan við Danmörku. En »nýafstaðnir atburðir hafa kent oss, að sameiginlegur konungur og fáni er ekki nægilega sterkt band til að halda tveimur ríkjum saman. Og það mundi heldur varla líða á mjög löngu, áður en hinn »hreini« íslenzki fáni, sem Danmörk þegar hefir lagt skjaldmerki til í, kæmi í staðinn fyrir dannebrogsfánann. Þá er konungurinn orðinn eini sambandsliðurinn — unz Ísland einn góðan veðurdag fer að dæmi Norðmanna og segir: Nú getur sambandinu verið lokið! Og jafnvel þó þessa verði nokkuð að bíða, þá ættu menn ekki að gleyma orðtækinu gamla: *respice finem!* (hugsið um endalokin)«.

»VORT LAND« (hægriblað) flytur 9. ág. langa grein um Ísland. Það tilgreinir ekki kröfur Íslendinga, né minnist á, hvort þeim beri að sinna, en greinin virðist þó fremur benda á, að því geðjist ekki að þeim. En það viðurkennir, að Íslendingar hafi ástæðu til að vera óánægðir, og bendir á nýja leið til að þóknast þeim. Og leiðin er sú, að láta Íslendinga taka þátt í meðferð sameiginlegu málanna með því að gefa þeim kost á að hafa fulltrúa á ríkisþinginu, þótt þeir hvorki leggi neitt fram til sameiginlegra ríkisþarfa, né hafi landvarnarskyldu. Þessi leið til samkomulags hafi ekki enn verið reynd, en hún mundi naumast mæta mikilli mótspyrnu frá Dana hálfu, þótt hún auðvitað mundi hafa mikinn kostnað fyrir ríkissjóðinn í för með sér.

Það er nú reyndar misskilningur hjá blaðinu, að þessi tillaga sé glæný. Hún er í rauninni eldgömul afturganga, sem einu sinni hefir verið niður kveðin af Jóni Sigurðssyni, og lítil líkindi til, að Íslendingum geðjist betur að henni nú en þá, þótt umbúðirnar séu dálitið mismunandi.

»BERLINGSKE TIDENDE« (hægriblað) flytur 7. ág. grein um samband Íslendinga og Dana eftir prófessor Prytz, sem var einn í móttökunefnd þingmanna. Fer hann yfirleitt velvildarorðum um kröfur Íslendinga og virðist vera því hlyntur, að þeim sé sint. En hann kveðst vilja benda á gömlu regluna: »auga fyrir auga og tönn fyrir tönn«, og vill að Íslendingar geri ekki einungis kröfur, heldur láti eitthvað í móti koma. Og það, sem þeir þá hafi að bjóða, sé að lögleiða hjá sér landvarnarskyldu. »Hér hafa Íslendingar nokkuð fram að bjóða«, segir hann, »og geta auk þess jafnframt haft gagn af því sjálfir. Það heyrir ekki mér til að koma fram með tillögur um skipun íslenzkra hermála; en ég verð þó að geta þess, að að öllum líkindum yrði aðeins að ræða um varnarskyldu á sjó; og þar á Ísland nokkuð til að verja: fiskiveiðar sínar. Látum hina ungu Íslendinga verða sjódáta og látum þá fá heræfingu sína á eigi allfáum, smáum en örskreiðum herskipum, sem geta varið strendurnar fyrir yfirgangi útlendra botnvörpunga. Á friðartímum þyrftu íslenzku dátarnir ekki að hafa neitt saman við okkur hér í Danmörku að sælda, nema þann stuðning, sem við gætum veitt með því að leggja Íslandi til yfirmenn á æfingaskipin, en þegar ófrið bæri að höndum, gætu þá íslenzku skipin tekið þátt í vörn ríkisins, og mundi sú hluttaka verða því meira virði, því duglegri sem þessir 3000—4000 menn væru orðnir sem sjódátar«.

Prófessorinn kveðst vel vita, að sá maður mundi naumast eiga mikilli lýðhylli að fagna, og það alþingi yrði ef til vill ekki endurkosið, sem neyddi almennri varnarskyldu upp á Íslendinga. Til þess þurfi hug og karlmensku, en þeir eiginleikar finnist ekki síður á Íslandi en annarstaðar.

Máske ráðherrann okkar bresti ekki hina nauðsynlegu karlmensku til þessa? Sú var tíðin, að hann þóttist eiga þann eiginleika í vitum sínum — að minsta kosti á pappírnum, í ljóðum sínum. Og ekki mundi þá standa á meirihlutanum (að minsta kosti ekki Hermanni) að fylgja honum að málum. Ef til vill stafar líka tillagan frá ráðaneytinu sjálfu (Christensen, Alberti og hinum íslenzka félaga þeirra), þótt annar hafi verið látinn skjóta henni fram. Einkennilegt er að minsta kosti, að hún skuli einmitt koma frá manni, sem skipaður var af stjórninni í móttökunefnd þingmanna, og því mundi varla leyfa sér að koma fram með tillögur, sem færu mjög í bága við skoðanir stjórnarinnar.

Í mörgum blöðum utan Kaupmannahafnar hafa og staðið

greinar um mál vor og benda þær yfirleitt á, að það sé nú almennur vilji meðal Dana, að gera Íslendinga ánægða. Það eru því sem stendur beztu horfur á, að oss takist að fá kröfum vorum framgengt, ef ekki skortir samtök og eindrægni vor á meðal. Og að því er þessi mál snertir er vonandi að allir sannir ættjarðarvinir leggist á eitt, án tillits til flokka eða nokkurs annars, sem á milli ber. Um innanlandsmálin getum vér barist eftir sem áður, og um þau á baráttan ekki niður að falla. En út á við eigum við að standa allir í þéttri fylkingu og láta hvergi riðlast. Látum okkur nú sýna, að Ísland á sonu, sem meta sjálfstæði þess og frelsi framar öllu öðru. Til þess var góð byrjun gerð á þinghússfundinum í Kaupmannahöfn 29. júlí. Látum framhaldið verða að sama skapi — ekki einungis meðal þingmanna, heldur hjá allri íslenzku þjóðinni.

Þá er óhætt að spá því, að nýr dagur rennur upp fyrir Ísland — nýr sólskinsdagur!

V. G.

Ritsjá.

ÚR DULARHEIMUM. Fimm æfintýri. Ritað hefir ósjálfrátt *Guðmundur Jónsson*. Rvík 1906.

Engum, sem vit hefir á og ekki hefir ofstækisvagl á auga, mun blandast hugur um það, að æfintýri þessi séu fögur, bæði að efni og búningi. Þau hníga að vísu öll að einu efni og einni stefnu, en meðferðin er svo skáldleg, einkum í tveim hinum síðustu, að þau mega gersemi kallast. Þeir, sem þau eru eignuð, þyrftu því alls ekki að fyrirverða sig fyrir þau. Þeir eru fullsæmdir af þeim. En hvort æfintýri þessi eiga nokkuð skylt við þau nöfn, sem sett eru í samband við þau, álítum vér óþarft að ræða. Vér teljum að sjálfsögðu þann höfund þeirra, er komið hefir þeim á pappírinn, hvort sem hann hefir ritað eftir annarra innblæstri eða eigin hugsun einni. En jafnframt getum vér þó ekki bundist að geta þess, að það megi undur heita, að 17 ára unglingur í 2. bekk lærða skólans skuli geta ritað af svo mikilli snild. Því sannast að segja hefðum vér fyrirfram ekki getað trúað neinum núlifandi Íslendingi til þess, nema Einari Hjörleifssyni einum. Með þessu viljum vér þó engan veginn gefa í skyn, að hann eigi nokkurn þátt í þeim, enda væri slíkt óhæfa, þar sem fyrir liggja vottorð um hið gagnstæða frá mönnum, sem engum kemur til hugar að rengja. En hitt virðist oss ljóst, að sá, er æfintýrin hefir ritað, hafi rækilega kynt sér stílsmáta E. H.s og verið hrifinn af honum, því í æfintýrunum bregður

víða fyrir orðum og orðalagi, sem að vorri vitund eru alveg sérkennileg fyrir stíl Einars. Vér skulum sem dæmi þessa benda á forskeytið undurvið lýsingarorð (undurmikið, bls. 5, undurlágt, bls. 36, undurbjarta, bls. 44) og notkun orðsins áreiðanlega (»já, áreiðanlega leið henni betur«, bls. 7, »hún mátti þá áreiðanlega fara til mannanna«, bls. 10, »og áreiðanlega ár eftir ár«, bls. 40) og lifandi (»ekki með nokkru lifandi móti«, bls. 21 og 50, »datt engum í lifandi hug«, bls. 57) eða þá setninguna: »Já, ef þau voru þá ekki tignarleg!« (bls. 39).

Á dönskunni á danska æfintýrinu eru þrír mjög svo óverulegir smágallar, en annars er málið á því svo gott, þýtt og alþýðlegt, að maður á erfitt með að trúa því, að piltur í 2. bekk lærða skólans skuli geta ritað svo gott mál. Vér efumst stórlega um að kennararnir í dönsku við skólann komist til jafns við hann.

Á málinu á æfintýrinu, sem að búningnum til er eignað Snorra Sturlusyni, eru gallarnir heldur meiri, þó furðanlegt sé, hve gott það er. Einkum er það þó eitt orð — »ykkar« í byrjun æfintýrisins, sem er alveg ósamrýmanlegt við málið á dögum Snorra. Það á að vera »yðrar«, því á dögum Snorra blönduðu menn ekki saman tvítölu og fleirtölu, eins og nú, né heldur gátu menn notað eignarfall af persónulegu fornafni sem eignarfornafn. Villan er því tvöföld í þessu eina orði.

En hvað sem öllu öðru líður, þá er kver þetta kynjakver, sem flestum mun forvitni á að sjá og allir smekkmenn munu líka hafa unun af.

V. G.

PÁLL JÓNSSON: LJÓÐMÆLI. Akureyri 1905.

Bók þessi er allstór, undir 200 bls., enda kennir þar margra grasa. Fyrsti kaflinn heitir »Myrkur og morgunroði«. Þar er alvaran ofan á. ádeilukvæði mörg og athugasemdir um lífið.

»Að hryggjast og gleðjast hér um fáa daga
að heilsast og kveðjast. — Það er lífsins saga«

segir hann þar á einum stað, og er þetta skýrlega sagt. Margt er þar fleira gott, t. d. gamla sagan í vísunni: »Við svala lind um sumarstund«, o. s. frv., sem margir kannast við. Gott er líka »Nafnið þitt«, »Alt breytist« o. fl. Og þá er þetta fallega draugaleg vísa:

»Út hjá dröngum dauðans vök
dylur margt í leynum;
þung eru hafsins heljartök,
hált á þarasteinum«.

En margt er hér einnig, sem minna er í varið, og flest eru yrkisefnin margsungin áður. Slíkt er að vísu eigi tiltökumál, þótt manni detti sama í hug, sem öðrum áður, og yrki um, en ilt er ef kvæðin minna ofmjög hvort á annað. Þetta á sér einmitt stað hér; til dæmis má taka: »Svanurinn og svínið« (Naut og lóa, eftir Stgr. Th.), »Um haust« (Land kólnar, lind fölnar, P. Ó.). Þá er og »Auðvaldið« næstum of líkt sumu hjá Þorst. Erl.

Aftar í bókinni er kafli, sem heitir »Gaman og alvara«. Fyrsta kvæðið þar, »Vanþökk og umbun«, er ágætt. Það er hressandi að heyra einu sinni rétt lýst þjóðfrelsisgörpunum, sem ekki þurfa annað

en »krossinn« til þess, að snúa við blaðinu og gjörast hin örgustu konungsþý. Þarna er líka þegnskylduvísan og gaddavírsvísan, sem allir kunna, og fleiri góðar og skemtilegar stökur. Smástökurnar lætur honum bezt að yrkja, eins og fleiri Íslendingum. En því í dauðanum lætur hann prenta vísu eins og þetta:

»Þú mátt góla' og gelta' að sólu, gamli Snati,
en úr þér tennur einhver brýtur,
ef þú menn til skaða bítur«?

Ég tel þó sjálfsagt að hann hafi kunnað gamla húsganginn: »Bósi geltu, Bósi minn«.

Þá koma söngvísur. Þar eru margir gamlir kunningjar, t. d. »Við flýtum nú för«, »Nú yfir heiði háa« o. fl.; flest létt og laglega kveðið. Sama má segja um þýðingar þær, er í bókinni eru. Tækifæriskvæðin eru lakari. Þó verður þess vart, þar eins og annarstaðar, hve frjálsar og heilbrigðar skoðanir höf. hefir á mörgu. Hann hatar yfirgang og ódrengskap, en vill frelsi og jafnrétti. Páll Jónsson er ekki frumlegri, eða snjallari að kveða, en margir aðrir. Það er hinum fyrtöldu hæfileikum hans að þakka, að honum er skipandi á bekk meðal hinna betri alþýðuskálda vorra. *A. B.*

TVÍSTIRNIÐ. Útgefendur: *Jónas Guðlaugsson* og *Sig. Sigurðsson*. Rvík 1906.

Efnilegri og tilþrifameiri kvæði eftir tvo unga Íslendinga en ljóðin í þessari litlu syrpu höfum vér sjaldan lesið. Reyndar eru þeir ekki enn orðnir Díoskúrar, Castor og Pollux, tvístirni, en þeir geta orðið það, með tímanum. Er hreinn óþarfi að vera að malda í móinn út af því, að kverið er kallað tvístirni. Það er betra að reyna að setja sjálfan sig á bláan himinbogann, en að vera að pukra yfir maurunum.

Náttúrulýsingar Jónasar eru eins og nafni hans Jónas Hallgrímsson væri kominn aftur og farinn að yrkja; form og innihald jafnfagurt:

Fjallahringur hár og fagur,
hvar sem lít ég, blasir móti;
eins og þursar steini steyptir
standi upp úr sævarróti.

Djúp er kyrð og yfir öllu
á hinn blíði friður ríki,
er sem hræddur haldi anda
hópur þursa í fjallalíki.

Hér er lýsingunni haldið alla leið með snild.

Aftur má segja um ástarkvæði hans »Svava«, að það er »Heineskt« að efni og formi, eitt af hinum óteljandi kvæðum í heiminum, sem gegnum marga milliliði eiga rót sína að rekja til Heine. Þrátt fyrir það er það alt eins frumlegt frá hugskoti höfundar:

Og brosir þú bara lítið,
þá brenn ég af heitri þrá:

sem fangi um alla æfi,
þér einni að dvelja hjá.

»Nóttin langa« eftir Sigurð Sigurðsson, um mann, sem hrapaði, er tilþrifamikið kvæði, og »Hraunteigur« er ljómandi kvæði:

Nóttin er hljóð sem í helgum reit. —
Heklu sem gereyddi sveit við sveit,
krýpur alt land í lotning;

þú ert svipköld um enni, í auga heit —
ég elska þig fjalladrotning.

Bláfjöllin standa í breiðfylking
sem bergrisavörður um Rangárþing.
Ljóða lækir við bakka. —
Þyrlast niður af Þríhyrning
þokan um græna slakka.

Vér óskum og vonum, að þessi tvö ungu skáld feti í sporin, sem þeir hafa stigið, og verði með tímanum taldir meðal öndvegisskálda á íslenzka tungu. *J. St.*

ÓDAUÐLEIKI MANNSINS. Tvær ímyndaðar mótbárur gegn ódauðleikakenningunni eftir *William James* prófessor í heimspeki við Harvard háskóla. *Guðm. Finnbogason* þýddi með leyfi höfundarins. Rvík 1905.

Eigi Guðm. Finnbogason þökk skilið fyrir það snjallræði, að þýða hina ágætu fyrirlestra próf. James, sem hann hélt árið 1898 við Ingersoll-stofnunina á Harvard-háskóla í Ameríku. Íslendingar eru sumir á reiki og hálfvinglaðir, að því er snertir hinar dýpstu ráðgátur mannlífsins. Ætli sumir mentamenn vorir haldi ekki, að sálarlífið sé verkun heilans og deyi með honum. Það sé hjátrú og hindurvitni að trúa á annað líf. Próf. James segir, að helztu vísindamenn nútímans standi getgátulausir uppi gagnvart því, að heilinn framleiði meðvitund, sem er alveg ósamkynja eðlis. Meðvitundin sé til, bak við tjöldin, samtíða heiminum, og heilar vorir séu eins og gler, er hleypir inn glætu frá henni. Líkaminn er þá ekki orsök sálarlífsins, heldur aðeins takmörkunarskilyrði þess, eins og Kant segir. Sýnir hann að þetta sé líklegasta ráðningin á ráðgátu lífsins, frá sjónarmiði skynseminnar.

Ég vil skora á Guðm. Finnbogason að þýða hina ágætu fyrirlestra J. A. Balfours — sem var ráðaneytisforseti Bretaveldis 1895—1905, og fór frá um nýjárið — í hinu brezka vísindafélagi, um skoðanir vísindamanna á heiminum og ráðgátum hans, og hvernig þær hafa breyzt við uppgötvun radíums o. fl. Eðlisfræðingar hafa fundið, að í hverju »atómi« eru »negatívar« og »pósitívar« rafmagns-sveiflur, sem halda þeim út af fyrir sig. Þegar tilveran er rakin út í æsar, eru það öfl, kraftar (forces) og ekki efni (matter), sem eru grundvöllur alls í heiminum. Fyrirlestur Balfours hefir verið þýddur á ýms mál. *J. St.*

SUMARGJÖF, II. ár. Útgefendur: *Bjarni Jónsson* og *Einar Gunnarsson*. Rvík 1906.

Oss finnast kvæði Jónasar Guðlaugssonar í hefti þessu vera tilþrifamest, en »Kveðið í gljúfrum« eftir Jóhann G. Sigurðsson er ljómandi draugakvæði. Draugurinn kveður í gilinu, að nú séu átján orðnir úti þar, en hann vill hafa nítján með sér, og er svo að teygja menn þangað. Lagleg kvæði eftir Lárus Sigurjónsson og óprentað kvæði eftir Ben. Gröndal eru í heftinu, og ritgjörð um Bæjarstaðaskóg eftir Helga Jónsson. Annars er bókin að efni til yfirleitt fremur lagleg og alþýðleg.

J. St.

FANNEY. Tímarit til fróðleiks og skemtunar handa unglingum. Útgefendur: *Jón Helgason* og *Aðalbjörn Stefánsson*, prentarar. 1.—2. h. Rvík 1905—6.

Sögurnar, kvæðin, myndirnar, skrítlurnar o. fl. í þessum heftum eru vel fallin og hent fyrir unglinga. Flest af því er þýtt, en þó er ýmislegt frumlegt innan um. Eitt eða tvö hefti eiga að koma út á ári, og hafa undirtektir almennings verið svo góðar, að útgefendur sjá sér fært að halda áfram. *J. St.*

NÝTT KIRKJUBLAÐ. Hálfsmánaðarrit fyrir kristindóm og kristilega menning. Rvík 1906.

Blað þetta, sem hóf göngu sína um áramótin síðustu, er eins konar áframhald af hinum eldri kirkjublöðum, »Kirkjublaðinu« og »Verði ljós«, sem bæði féllu í valinn sökum kaupendafæðar eða vanskila, þótt bæði hefðu eigi alllítið til síns ágætis. Ritstjórar þess eru sömu mennirnir og út gáfu eldri blöðin, prestaskólakennararnir Jón Helgason og Þórhallur Bjarnarson, og má því búast við, að þetta blað muni ekki standa hinum að baki, er þeir leggja saman krafta sína. Það er og sannast að segja, að blaðið fer vel af stað og er svo myndarlega úr garði gert, að synd væri af kristindómsdómsvinunum íslenzku að láta það deyja í höndunum á þeim. *V. G.*

SKÝRSLA UM BÚNAÐARSKÓLANN Á HVANNEYRI 1903—1905. Rvík 1906.

Skóli þessi varð fyrir því óhappi 1903, að skólahúsið brann og mjög litlu af dauðum munum varð bjargað. Þetta hefir auðvitað verið mikill hnekkir fyrir skólann, en nú virðist hann vera búinn að ná sér aftur eftir það áfall og standa með allmiklum blóma. Eignir skólans eru alls nál. 86,000 kr. og af þeim skuldlausar nál. 56,700 kr. Búskapur hans virðist því í góðu lagi og honum yfirleitt vera vel stýrt. Nemendafjöldinn er reyndar ekki mikill, en »það hefir aldrei verið til þess ætlast«, segir amtmaður J. Havsteen í niðurlagi skýrslunnar, »að hafa skólann stærri eða yfirgripsmeiri, en að hann rúmaði 10—12 nemendur, og frá því stofnun þessi reis úr niðurlægingu sinni upp úr árinu 1894, hafa að jafnaði verið undir það 10 piltar á skólanum, 8 oftast, og eru þeir nú 9, sem þannig er eigi nein afturför. Hvanneyrarskólinn er langtum betur út búinn að öllu leyti, en samskonar stofnanir aðrar hér á landi; bæði hin bóklega og verklega kensla hefir þar fram farið af fullri alvöru, og piltar, sem haft hafa einlægan vilja á að afla sér verulegrar kunnáttu í búfræði, hafa þangað sótt«. *V. G.*

ÁRSRIT RÆKTUNARFÉLAGS NORÐURLANDS 1905. Akureyri 1906.

Rit þetta inniheldur fyrst skýrslur (fundargerð, reikninga, um tilraunir o. fl.) um hag og horfur félagsins, og sýna þær, að því miðar drjúgum áfram. Félagsmenn nú orðnir um 1000. Því næst er í ritinu fjöldi af fróðlegum ritgerðum, sem oflangt yrði upp að telja, en allar þess efnis, að enginn góður bóndi ætti að láta undir höfuð leggjast að kynna sér þær. *V. G.*

BREIÐABLIK. Mánaðarrit til stuðnings íslenzkri menning. I, 1—2. Winnipeg 1906.

Þetta er nýtt tímarit, sem herra Ólafur S. Thorgeirsson í Winnipeg hefir byrjað að gefa út, en ritstjóri þess er séra Friðrik J. Bergmann, sem í mörg ár var ritstjóri »Aldamóta« og gat sér með því mikinn orðstír í bókmentaheiminum íslenzka. Það má því vænta hins bezta af þessu nýja riti, þar sem því er stýrt af jafn mikilhæfum og þaulæfðum rithöfundi, enda eru tvö fyrstu heftin, sem vér höfum séð, í alla staði vel úr garði gerð, þó efni þeirra sé að vísu ekki sérlega veigamikið. En vera má að það sé með vilja gert að bjóða ekki fólkinu þegar í stað of þunga fæðu, enda óvíst að slíkt sé mjög misráðið fyrir framtíð þess.

Annars á efni ritsins að verða mjög margbreytt, bæði »til umhugsunar, fróðleiks, skemtunar og yfirlits«. Í fyrsta heftinu er ágætlega skrifuð ritgerð um »samband við andaheiminn« og í báðum heftunum eru stuttar sögur.

Hinn ytri frágangur er hinn prýðilegasti, bæði prentun og pappír, og kápan svo smekkleg, að unun er á að líta. Er vonandi að ritið fái marga kaupendur og eigi langt líf fyrir höndum. *V. G.*

Íslenzk hringsjá.

UM ÍSLAND OG ÍSLENDINGA hefir á þessu sumri staðið svo mikill sægur af greinum í dönskum blöðum, að engin leið er að því að telja þær upp. Hér skal því þess eins getið, að »Illustreret Tidende« gaf út sérstakt stórt hátíðanúmer um Ísland 22. júlí, með fálkamynd framan á, myndum af öllum alþingismönnum og fjöldamörgum öðrum myndum, ásamt kvæðum og greinum eftir Holm Hansen, Olaf Hansen, Boga Melsteð, C. F. Drechsel, Thit Jensen og Daniel Bruun. Síðar hafa og komið greinar og myndir um Ísland í sama blaðinu, eftir fólksþingsmann Blem, magister H. Wiehe o. fl. Finnum vér sérstaklega ástæðu til að benda á grein Wiehes — manns, sem bæði talar og ritar tungu voru sem innfæddur Íslendingur, þó hann aldrei hafi til Íslands komið —, því hún er rituð með svo milli einurð og svo frábærum skilningi á sambandi og afstöðu Íslands við Danmörku, að slíkt er alveg eins dæmi. *V. G.*

ÍSLAND í »Baedekers Schweden und Norwegen«, Leipzig 1906, 10. útgáfa, bls. 475—86.

M. phil. Küchler hefur ritað tíu bls. um Ísland í bók þessari og látið fylgja tvö kort. Það er stutt og laggott hjá honum, og alt rétt, nema Ísland og Noregur sameinuðust Danmörku 1380, en ekki 1360 sem þar segir (líkl. prentvilla), og stjórnarskipun vorri var ekki breytt 1877. Ekki telur hann það meðfæri neinna nema þeirra, sem eru óvenjulegir ferðagarpar og hættir ekki við að sundla og svima, að fara lengra en að Geysi, Gullfossi og — Heklu, ef þeir eru ekki lífhræddir. Lengra segir hann engum meðalmanni vera fært að ferðast, nema með ströndum fram á gufuskipi. *J. St.*

C. KÜCHLER: UNTER DER MITTERNACHTSONNE durch die Vulkan- und Gletscherwelt Islands. Með myndum og korti. Leipzig 1906.

Höfundurinn var sendur til Íslands 1905 af K. Baedeker, til at rita um það í bók þá, sem getið er hér á undan. Ferðaðist hann um Suðurland og tók margar ljósmyndir sjálfur, sumar ágætar. Hann fór í Surtshelli og komust þeir Indriði Einarsson þar í lífshættu, en um kvöldið tók Jón Sigurðsson á Haukagili á móti honum sem Íslandsvini, er hann þekti af blöðunum, og spurði: »Er það satt? Er það hann sjálfur?« Sömuleiðis flutti Magnús nokkur Gíslason honum kvæði á hverjum morgni í Reykjavík, sem hann orti daginn áður, nýtt kvæði á hverjum degi, til »Íslandsvinarins«. Það er því óhætt að fullyrða, að Küchler hefir verið tekið tveim höndum, eins og hann átti líka skilið, svo hlýlega sem hnnn ritar um Ísland og Íslendinga.

Höfundur segir skemtilega frá öllu og með einstakri velvild og réttsýni. Að ráðgjafinn beri að eins ábyrgð fyrir konungi, er þó ekki rétt. Hann ber ábyrgð fyrir alþingi. Annars er skilmerkilega sagt frá, eins og búast mátti við af manni, sem hefur fengist svo lengi við bókmentir Íslands. Hann endar bókina með hjartnæmu kvæði á íslenzku til Íslands eftir sjálfan sig.

Í tímaritið »Globus«, 8. febr. 1906 hefur sami höf. ritað um ferð sína upp á Heklu, með myndum eftir sjálfan hann og í »Deutsche Welt«, 1906, um sama efni.

J. St.

LAPPAR Á ÍSLANDI. Í tímaritinu »Zur guten Stunde« (okt. 1905) er grein um Ísland með tveim myndum þaðan. Er önnur þeirra af Löppum, sem eru að mjólka hreindýr, og hin af laugunum við Reykjavík. Vel hefir sá ferðalangurinn kynt sér landið, sem heldur að þar búi Lappar með hreindýr. *J. St.*

STURLUNGA SAGA. Efter Membranen Króksfjarðarbók, udfyldt efter Reykjarfjarðarbók, udgivet af det kongelige Oldskriftselskab. I. Khöfn 1906.

Fyrra bindið af Sturlungutexta dr. Kålunds birtist nú loks á prenti, 576 blaðsíður. Hefur hann áður ritað vandlega um handritin í »Aarböger for nordisk Oldkyndighed«. Leggur hann til grundvallar Króksfjarðarbók (AM. 122a fol.), skinnbók frá c. 1350, sem nú vantar í, en fyllir í eyðurnar úr brotum af Reykjarfjarðarbók (AM. 122, b fol.) frá c. 1400, og prentar hann alt úr henni með smærra letri. Um vísurnar hefur próf. Finnur Jónsson fjallað.

Kålund segir Sturlungutexta Guðbrands Vigfússonar, Oxford 1878, vera verri en texta gömlu Kaupmannahafnarútgáfunnar. Guðbrandur felli úr, og breyti handritinu stundum, þegjandi, og án þess að segja frá því. Hann treysti minni sínu, enda eru varla dæmi þess, að nokkur maður hafi verið svo minnisgóður nema P. A. Munch, sem gat vitnað í hverja íslenzka sögu orðrétt eftir minni. *J. St.*

JÓN SVENSSON; ISLANDSBLOMSTER, og LEVENDE BEGRAVET I—II í »Varden« (apr. og maí). Khöfn 1906.

Séra Jón Sveinsson hefur ritað laglega sögu úr barnæsku sinni heima, í tímaritið »Varden«, um smala, sem varð úti í kafaldsbyl, og kind, sem fenti í gjótu og fanst með lífi eftir mánuð. Ætlar hann að rita fleiri sögur frá Íslandi til að lýsa lífernisháttum heima. Fyrri hluti bókarinnar »Islandsblomster« er um sögurnar og yfirleitt um bókmentir vorar, og hefur komið út í »Varden«, en er hér nokkuð aukinn. Telur hann upp margt af því, sem sagt hefur verið sögunum til lofs í ýmsum löndum, og bendir á, að þær muni flestar eða allar vera ritaðar í klaustrum, eða af prestum og klerkum. Holger Drachmann ritaði grein um J. C. Poestion í »Neue Freie Presse« 27. nóv. 1904, og segir þar, að Ibsen, Björnson, hann sjálfur, Strind-

berg, Garborg og Heidenstam hafi drukkið sögurnar í sig eins og móðurmjólk úr brjóstum Fjallkonunnar. Séra Jón segist hafa fengið þakkarbréf frá merkum mönnum á Þýzkalandi og í Danmörku fyrir greinar sínar, og bón um framhald.

Seinni hluti bókarinnar er þýðing á Gunnlögs sögu Ormstungu. *J. St.*

KAARLE KROHN: FINNISCHE BEITRÄGE ZUR GERMANISCEN MYTHOLOGIE. Sérpr. úr »Finnisch-Ugrische Forschungen« 1904 og 1905. Helsingfors 1906.

Höfundur ber saman Kalevala og Eddu, goðasögur úr þeim. Í fyrri ritgjörðinni sýnir hann, að Sampa Pellervoinen í Kalevala er í mörgu líkur Nirði, en þó mest Frey, enda var Freyr blótguð Svía og Finnar áttu þar ekki langan veg að sækja. Í síðari ritgjörðinni sýnir hann, hversu nauða líkar sagan um dauða Lemminkäinens og sagan um dauða Baldurs eru. Blindur maður skýtur ör að báðum, svardagar eru teknir til þess að eira skuli báðum allir hlutir, dauðir og og lifandi o. s. frv. Ætlar hann að hvortveggja sagan sé runnin af kristnum rótum. *J. St.*

HORTENSE PANUM: DE FOLKELIGE STRÆNGEINSTRUMENTER I NORDENS MIDDELALDER. Sérpr. úr »Aarsberetningen for 1905 fra Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring«.

Þetta er eigulegt hefti með mörgum myndum. Gígjur og fiðlur koma fyrir í sögunum, og fiðlur eru hafðar við vikivaka. Jón Ólafsson segir í orðabók sinni, að hann hafi séð bumbu og símfón á Íslandi. Langspilið íslenzka er kallað »Langeleik« í Noregi, en »nyckelharpa« í Svíaríki. Rekur höfundur sögu þessara hljóðfæra eins langt aftur í miðaldir og hún kemst, og sýnir myndir af þeim jafnvel frá tólftu öld. Mikill fróðleikur er falinn í bók þessari. *J. St.*

C. E. FLENSBORG: ISLANDS SKOVSAG 1905. Í hinni nýju skýrslu sinni segir herra Flensborg, að hátt upp í 7000 kr. hafi verið varið 1905 til að girða um Hallormsstaðaskóg. Stjórnin hefir nú keypt Hallormsstaði með skóginum og hjáleigum, Hálsskóg í Fnjóskadal og Vaglir. Þrír Íslendingar eru nú að læra skógrækt og er einn þeirra settur til að gæta Hallormsstaðaskógs. Cembra-fura þrífst betur á Íslandi en á Jótlandi. Hallormsstaðaskógur er míla á lengd og 2000—3000 álnir á breidd; hlífir Lagarfljót að vestan, en bratt fjall að austan, svo ekki þurfti að girða nema að norðan- og sunnanverðu. Spítalinn á Brekku hafði keypt 100 hesta af kjarrskógi á $1^1/_2$—2 kr. hvern sumarið 1905. Klyfberar úr Hallormsstaðaskógi hafa selst á krónu hver, og raftar í þök á útihús fést í honum. Í Hálsskógi hafa 11—12 feta há tré orðið 18—20 fet á hæð á 3 árum, að meðaltali. Herra Flensborg hættir í ár að sjá um skógrækt á Íslandi, og leggur hann til, að alþing skipi skógræktarfræðing til að sjá um skógrækt á landinu. Þingmenn munu, eftir Jótlandsförina, vera honum og prófessor Prytz samdóma um, að »með skógum skal land byggja«. *J. St.*

UM ÍSLAND, SÖGU ÞESS OG ÍBÚA (»Iceland: its History and Inhabitants«) hefir dr. Jón Stefánsson haldið tvo fróðlega fyrirlestra í hinu þjóðkunna heimspekisfélagi »Victoria Institute« í Lundúnum, og eru þeir prentaðir í árbók félagsins, ásamt umræðum, sem út af þeim spunnust. *V. G.*

Leiðrétting. Þessar prentvillur (eða ritvillur) eru menn beðnir að leiðrétta í ritgerðinni »Vilhjálmur Tell og land hans« í Eimr. XII, 2: bls. 134_{11}: járnbrautarinnar les: járnbrautarhallarinnar; 134_1: hægri l. vinstri; 136^{11}: norðan l. neðan; 140_{16}: landsskaganum l. landskugganum; 141^8: þingsalurinn l. þingstaðurinn.

EFNISYFIRLIT.

